BIBLIOTHÈQUE CLASSIQUE LATINE

— OU —

COLLECTION

DES AUTEURS

CLASSIQUES LATINS

AVEC

COMMENTAIRES ANCIENS ET NOUVEAUX

FRAGMENTS INÉDITS, RECHERCHES, DISSERTATIONS, INDEX, PORTRAITS, CARTES GÉOGRAPHIQUES, PLANS DE SIÉGES ET BATAILLES, TABLEAUX, ETC.

PAR N. E. LEMAIRE,

ANCIEN DOYEN ET PROFESSEUR DE POÉSIE LATINE A L'ACADÉMIE DE PARIS.

IMPRIMÉE PAR DIDOT.

SECONDE SOUSCRIPTION.

1837

PARIS,

ON SOUSCRIT CHEZ M. EHRMANN,

RUE DE LULLI, N° 1, PLACE DE L'ANCIEN OPÉRA.

BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

Chez N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre Fils, n° 16, au Marais.
DEBURE frères, libraires du Roi, rue Serpente, n° 7.
TREUTTEL et WURTZ, libraires, rue de Bourbon, n° 17.
A. F. DIDOT, imprimeur de l'Institut, rue Jacob, n° 24.
BOSSANGE père, libraire, rue Richelieu, n° 60.
DONDEY-DUPRÉ, impr.-lib. rue Richelieu, n° 47 *bis*.
BRUNOT-LABBE, libraire de l'Université, quai des Augustins, n° 33.
Jul. RENOUARD, libraire, rue de Tournon, n° 6.
MONGIE aîné, libraire, boulevard Italien, n° 10.
H. VERDIÈRE, libraire, quai des Augustins, n° 25.
ARTHUS-BERTRAND, libraire, rue Hautefeuille, n° 23.

Et chez tous les libraires de France et des pays étrangers.

CAII PLINII SECUNDI

HISTORIÆ NATURALIS

LIBRI XXXVII

EXCUDEBAT A. FIRMINUS DIDOT,
GALLICARUM ACADEMIARUM TYPOGRAPHUS.

CAII PLINII SECUNDI

HISTORIÆ NATURALIS

LIBRI XXXVII

CUM SELECTIS J. HARDUINI, DALECAMPII, BODÆI, GERARDI, SPRENGELII, ATQUE ALIORUM NOTIS ET EXCURSIBUS

PARS QUINTA CONTINENS MATERIAM MEDICAM EX ANIMALIBUS

CURANTE

Jo. B. F. Steph. AJASSON DE GRANDSAGNE.

VOLUMEN OCTAVUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

MDCCCXXIX

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIÆ
LIBER XXVIII*.

I. DICTÆ erant omnium rerum naturæ, inter cælum 1
ac terram nascentium, restabantque quæ ex ipsa tel-

* Si medicæ historiæ incunabula eodem animo atque animalium ac plantarum historiam contemplari velis, non sine quodam molestiæ sensu invenies ea supervacuis sæpius tentamentis, gravibus ineptiis perniciosisque erroribus contaminari, veritatis luce nonnumquam carere, et paucissimis experimentis usu comprobatis stabiliri. Dum Ægypti filia et alumna nobilis, antiqua illa Græcia splendidam scientiarum artiumque laudem ubique diffunderet, fabularum et mythorum tenebris involuta dubios moliebatur gradus Therapeutice, lenta temporum et studiorum progenies. Tunc enim feminarum inter manus sæpissime versabatur: quod si in controversiam vocaretur, Circes et Medeæ fama ætatum victrix hodie etiam fusius comprobaret. Pluribus jam elapsis sæculis, nuper tardiori adhuc et impeditiori gressu ad novas opes et auxilia comparanda procedebat. Nam sapientis naturæ normam aspernati, medicaminum effectus male scrutati, et morem noxium jurandi *in verba magistri* servantes medici per diutinam annorum seriem vituperanda æstuarunt dubitatione, et longe tantum philosophos secuti sunt. Non igitur mirandum est, si, dum Vespasianus et Titus habenas imperii moderarentur, celeberrimi Plinii eruditus eximiusque liber non potuerit omnem omnino medicinæ caliginem depellere; si scriptoris periti fecundissimum, at nimis credulum, nimis prodigiorum avidum ingenium, opinionibus vulgi abreptum aliquando in errorem fuerit, et boni instar Homeri, quandoque somniatores inter et rudes observationis ipse dormitaverit. H. CLOQUET.—Hoc in libro Noster de iis pharmacis sermonem habet, quæ ipsius tempore usurpabantur ut plurimum, et ex animantibus hausta erant quorum morbis medendum fuit. De usu agit, quum interno, tum externo. Medicaminum species vel series duplex: quarum priore illa pharmaca continentur quæ praxis invenit; altera vero, quidquid superstitiosa somniavit antiquitas. Noster sæpissime, dum de his agit, Criticus, historicum dumtaxat sese præstat, ubi circa priora versatur.

lure fodiuntur, si non herbarum ac fruticum tractata remedia auferrent transversos[1], ex ipsis animalibus quæ sanantur, reperta majore medicina. Qui ergo diximus herbas, et florum imagines, ac pleraque inventu rara ac difficilia, iidem tacebimus quid in ipso homine prosit homini[2], cæteraque genera remediorum inter nos viventia?

Cæterum medicaminum series tota in tres partes abire videtur; prima scilicet quæ animantium solidæ partes suppetunt; secunda quæ ex humoribus derivata; tertia demum quæ ex animantibus integris veniunt. Durat et in therapeotice hodierna animalis substantiæ non unius usus. Ergo quum examinandum sedulo sit nobis, quatenus illa quæ Nostro placent, experientia approbet, et ratio sanciat, nec inutile sane esset experientiæ et rationis discrimina ac convenientias narrare, æstimare: sed quum plerumque, ubi de physicis rebus tractandum est, deficientibus theoriis, minime aliquis valeat eo scientiæ devenire, ad testimonium solum provocabimus atque auctorum experientiam, qui felicissime in id artis incubuerunt. Aj.

I. 1. *Remedia auferrent transversos.* Voss. *trasversus.* Alter *trasverso.* Sic lib. XXI, 4, « tralatione quoque, ut vites, optime ocyssimeque provenit »; lib. XXIX, 3, « donec candida fiat ac tralucida. » Eodem lib. c. 4, « distinguente linea alba et traversum altera »; l. XXI, 7 « glebis pæne tralucentibus », ibidemque « tralucidus et odoratissimus »; lib. XXXIII, 6, « candidæ nitentesque, non tamen tralucentes ». Eodem c. 9, « depressa an elata, traversa an obliqua »; lib. XXXV, 11, « adversum eum pinxit, non traversum »; lib. XXXV, 14, « tralatam tamen magis mirabantur »; lib. XXXVIII, 8, « maculosi atque non tralucidi. » Sic omnibus his locis liber optime. Gron. — Cæterum si de sensu requisiveris, agi et auferri transversi dicimur, quum veluti vi ac impetu quodam ab instituto deflectimur. Livius: « Abstulerunt me velut de spatio Græciæ res immixtæ Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia, etc. » Et in celeb. Prologo Laberius: « Necessitas... cujus transversæ impetum Multi effugere voluerunt, pauci potuerunt. » Aj.

2. *Quid in ipso homine prosit homini.* Quod si, ut ait Cicero, Tusc. I, cap. 22, nihil majus est, nihil utilius homini quam *se noscere*, i. e. *animum suum;* non membra, aut staturam figuramve noscere; ego censeo nihil pejus, nihil fœdius ignorantia, superstitione, credulitate, vel fraude illorum, qui affirmant in homine remedia homini vivere, et infra conditionem animalium Regem ipsum animantium deprimunt. Indignatur quidem sanæ mentis vir, quotiescumque circulatores, pharmacentriæ, sagæ, et hoc omne veteratorum infamium

quum præsertim, nisi carenti doloribus morbisque vita ipsa pœna fiat. Minime vero : omnemque insumemus ope- 2
ram, licet fastidii periculum urgeat; quando ita decretum est, minorem gratiæ, quam utilitatum vitæ respectum habere. Quin immo externa quoque, et barbaros etiam ritus indagabimus. Fides[3] tantum auctores appellet. Quamquam et ipsi consensu prope judicata eligere laboravimus, potiusque curæ rerum, quam copiæ institimus. Illud admonuisse perquam necessarium est, dictas jam a nobis naturas animalium, et quæ cujusque essent inventa (neque enim minus profuere medicinas reperiendo, quam prosunt præbendo): nunc quæ in ipsis auxilientur indicari, neque[4] illic in totum omissa. Itaque hæc esse quidem alia, illis tamen connexa.

II. Incipiemus autem ab homine, ipsum sibi exqui- 1
rentes, immensa statim difficultate obvia. Sanguinem quoque gladiatorum bibunt[1], ut viventibus poculis,

genus, qui hominem præscribunt in remedia eadem resolvi ac hirundines, bufones, rubetas, angues, lacertas, lupos, vulpes, canes, mures, etc. Sordent igitur nobis, et contemnimus hæc ridenda amuleta, quorum usus omnino proscribendus est, sive ab ignaro medico jubeantur, sive ea invocet atque adhibeat infelix, qui non minus animo quam membris æger, nihil omittit quod ad se sanandum pertinere credat. Temporibus tamen Plinianis ignoscendum. H. Cloquet.

3. *Fides*. Ad obtinendam fidem auctores tantum juvabit appellare.

4. *Neque*. Neque in tractatione animalium, ea remedia, quæ ex iis petenda sunt, penitus a nobis sunt prætermissa. Hard.

II. 1. *Sanguinem quoque gladiatorum bibunt*. Idem Septimius Florens in Apologetico, Aurelianus, lib. I, celerum pass. cap. de epilepsia : « Gladiatore jugulato, qui occiderat, et confoderat, ejus sanguine proluebat manus vel in victoriæ signum, vel ut sic immotus ac interritus effundendo hominis sanguini assuesceret. Qui vero caduco morbo vexabantur, eum adhuc calidum ex plaga manantem sorbebant, ut remedium sui mali præstantissimum. » Vide Lipsium, Saturnal. lib. II, cap. 22. Dalec. — *Sanguinem*. Cels. III, 23, de comitiali morbo : « Quidam jugulati gladiatoris calido sanguine epoto, tali morbo sese liberarunt : apud quos miserum auxilium, tolerabile miserius malum fecit. » Tertull.

comitiales morbi[2]: quod spectare facientes[3] in eadem

in Apol. cap. 10 : « Item illi, qui munere in arena noxiorum jugulatorum sanguinem recentem avida siti comitiali morbo medentes auferunt, ubi sunt? » Sic etiam Cæl. Aurelian. L. Chron. cap. 4, de epilepsia. Simile istud remedium est, quod Scribon. Largus affert, comp. 18 : « Item ex jecinore gladiatoris jugulati particulam aliquam novies datam consumant. Quæque ejusdem generis sunt, extra medicinæ professionem cadunt, quamvis profuisse quibusdam visa sunt. » Hard.

2. *Ut viventibus poculis comitiales morbi.* Apographon nostrum, « ut bibentibus populis comitiales morbi ». Legendum reor, « ut procul sint comitiales morbi » : uam verbum *bibentibus*, glossulam, ut dicunt, interlinealem fuisse puto. Pint. — *Ut viventibus poculis comitiales morbi.* Sic Gelenius, quum ederetur : « ut bibentibus populis procul sive comitiales morbi. » Pintianus reddit : « ut procul sint comitiales morbi » extrito τῷ *bibentibus* : quum in scripto reperisset : « ut bibentibus populis comitiales morbi » : quod etiam in Chifflet. notatum. Quatuor penes nos : « ut bibentibus procul sint comitiales morbi. » Præstantissimus : « ut viventibus populis comitiales morbi. » Conjicio : « sanguinem quoque gladiatorum bibunt, ut juvantibus poculis, comitiales morbi. » Fortasse morosum minus alicui videretur : « ut juvantibus poculis comitiales morbos. » Sed quia omnes scripti favent τῷ *morbi*, et id dictioni Plinii satis congruit, illud præfero. *Comitiales morbi*, inquit, id est, comitiali malo adfecti, sanguinem quoque bibunt gladiatorum, tanquam *juvantibus poculis*, adversus ejus morbi diritatem. Gronov. — Viventia pocula eleganti translatione vocat ea, quæ calentem adhuc et quasi spirantem sanguinem continerent : quod et habere in se vitam, et præstare haurientibus eam videbantur : plane ut animam ipsam et salutem sorberi in ipsis crederes. *Viventib.* Sic libri omnes, tum editi, tum exarati manu, quos vidi, quosque non vidi. Eadem sententia dixit idem paulo ante Plinius : « nec tacebimus quid in ipso homine prosit homini, cæteraque genera remediorum inter nos viventia. » Quod qui non animadvertere, has voces variis modis sollicitarunt: Pintianus extrita v. « viventibus. » Gronovius, « ut juvantibus poculis » : ille audacius paulo: ingeniosius iste, quam verius. Adde his ea quæ diximus in not. prioribus. H. —Benè Harduin. quanquam in hoc fallitur, quod pocula credit cum cyathis συνώνυμον · at h. l. pro potionibus sumendum, me judice, est. Ergo gall. verte *boisson vivante*. Ad.

3. *Sanguinem quoque gladiatorum bibunt... quod spectare facientes*, etc. Quæ Plinius imprecatur hoc loco, possis jure tuo contra quosdam et nuperis temporibus regerere qui falso medici nomen sibi circumdederunt, dum jubent, forte post Celsum, Tertullianum, et Scribonium Largum, sanguinem bibi e vena exeuntem, quasi epilepsiæ id barbariæ genus medeatur. Unde id falso Ludovico XV jam seni objectum a criminantibus fuit. Sed id

arena feras quoque horror est. At hercule illi ex homine
ipso sorbere efficacissimum putant calidum spirantemque,
et una ipsam animam ex osculo vulnerum: quum plagis
ne ferarum quidem admoveri ora fas[4] sit humana. Alii
medullas crurum quærunt[5], et cerebrum infantium. Nec 2
pauci apud Græcos, singulorum viscerum membrorumque
etiam sapores dixere[6], omnia persequuti usque ad
resegmina unguium : quasi vero sanitas videri possit,
feram ex homine fieri, morboque[7] dignum in ipsa

laudatum a quibusdam, res est in dubium neqnaquam vocanda, et cujus certiores nos fecit juvenis doctissimus Bouchet, non modestia minus commendandus, quam perpulchris circa epilepticos observationibus. Commentarius, sagacitatis et doctrinæ specimen grande, et præmio in concursu litterario donatum, pauca tamen continuit e numerosissima exemplorum suppellectili quæ ipse colligenda de hoc morbo curavit. Ad. et cf. volumen, cujus hæc inscriptio est: *L'épilepsie considérée dans ses rapports avec l'aliénation mentale*. Lut. Paris. 1826. Aj.

4. *Fas*. In Reg. 1, *fas sit humanus*, in Reg. 2 et Ch. *mos sit humanus*. Quid magis arrideat, arbitrii esto legentium. Hard.

5. *Alii medullas crurum quærunt*. Nostris fere temporibus, medullam ossium hominis, more linimenti, ut oleum emolliens ac penetrans, commendat Guettard. Qui nunc hoc exemplum sumere non timeret, maximo esset explodendus cachinno, quum sciant cuncti illam virtute medullis bubulæ, equinæ, suillæ, cervinæ, ovillæ, caprinæ nullo modo antecellere. H. Cloquet.

6. *Singulorum viscerum... sapores dixere*. Quum olim Cannibalos (fas sit hoc nomine Anthropophagos vocitasse), viatores interrogarent de variis carnis humanæ saporibus, hi respondere Europæorum omnium durissimos Hispanos, et in deliciis maxime calcaneum. Nec satis scio, an ulli Hispanorum, ingravescente belli pæne ultimi incendio, captivos dente attigerint, quos sæpissime assandos curaverant. Quanquam alicui sciscitanti (Blanqui, *Voyage en Espagne*), quid saperet miles Gallus, rusticus vir responderit : « Nescimus, nam ad canes præda jactabatur. » Pauci anni effluxerunt, ex quo Versaliis reus ante tribunal constitutus est fœde famosus Léger, quem manifestum et humanæ carnis esæ, et, intra trucidatorum viscera immisso capite, humani sanguinis epoti, judices morte mulctarunt, at medici dementem pronunciavere. Cf. D. D. Georget, quem exstinctum morte ante diem luget scientia, libros de Amentium medicina legali. Lutet. Paris. 1825. Aj.

7. *Morboque dignum*, etc. Simulque morbo dignum fieri, qui tam crudeli medicina utatur. Hard.

medicina : egregia hercule frustratione, si non prosit. Adspici humana exta nefas habetur[8]: quid mandi? Quis ista invenit ostenta[9]? Tecum enim res erit, eversor juris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condi-
3 disti : credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invenit singula membra humana mandere? qua conjectura inductus? Quam potest medicina ista originem habuisse? Quis[10] veneficia innocentiora effecit, quam remedia? Esto, barbari externique ritus invenerint : etiamne Græci suas fecere has artes? Exstant commentationes Democriti, ad alia noxii hominis e capite ossa plus prodesse : ad alia, amici
4 et hospitis. Jam vero vi interempti dente gingivas in dolore scarificari[11], Apollonius efficacissimum scripsit : Miletus[12], oculorum suffusiones felle hominis sanari[13]. Artemon[14] calvaria interfecti, neque cremati, propinavit aquam

8. *Adspici... nefas habetur.* Unde et apud veteres anatomicæ rei ignorantia medicina laboravit. AJ.

9. *Quis ista invenit ostenta?* Hic Pintianus : Scribo, « Quis ista invenit? Ostanes. » De Ostane Mago, et Plin. alibi sæpe, et Suidas, et Dioscorides passim et omnes. Confirmatur hæc lectio verbis statim sequentibus : « Tecum enim res erit, etc. » PINTIAN. — Falso. Nam id quare Ostani potius quam magicæ rei inventori Zeretochtro (vulg. Zoroastri), datum a Pintiano? Tum memento magorum eo tempore artem non eam fuisse quam postea sagæ et circulatores coluere, mendacii et vanitatis plenam sophiam. AJ.

10. *Quis.* Quis effecit, ut innocentiora jam veneficia videri possint, quam remedia talia? HARD.

11. *Scarificari.* MSS. omnes, Reg. Colb. aliique *scarifari.* HARD. — *Dente gengivas in dolore scarificari,* etc. Hodie quoque usitata res medicis est gingivarum scarificatio ejusdem gratia curationis; sed acumine instrumenti chirurgici operatio fit, nec dentem applicant hominis qui violenta morte diem clauserit. AJ.

12. *Miletus.* Reg. 2, *Meletes.* Ch. *Meletos.* Forte *Melitus*, ut diximus in Auctorum Indice. At Reg. 1, *Miletos.* HARD.

13. *Oculorum suffusiones felle hominum sanari.* Tobiæ historiam, vel pueri, novimus, quem angelus felle sanavit piscis cujusdam, quem, si pervelis nosse, suadeo ichthyotheologistas adeas, speciem et genus tamen statuisse haudquaquam visos. Equidem dubito, quidquid auctoritatis præferant tradita a majoribus, placere hodie physiologistis tale quoddam pharmacorum genus. AJ.

14. *Artemon.* Et Scrib. Larg.

e fonte noctu comitialibus morbis. Ex eadem suspendio interempti catapotia fecit, contra canis rabiosi morsus Antæus. Atque etiam quadrupedes homines sanavere : contra inflationes boum, perforatis cornibus inserentes ossa humana : ubi homo occisus esset, aut crematus, siliginem quæ pernoctasset, suum morbis dando. Procul a nobis nostrisque litteris absint ista. Nos[15] auxilia dicemus, non piacula : sicubi lactis puerperarum usus mederi potuit, sicubi saliva, tactusve corporis[16], cæteraque similia. Vitam quidem non adeo expetendam censemus, ut quoquo modo trahenda sit. Quisquis es talis, æque moriere[17] etiam, quum obscenus vixeris, aut[18] nefandus.

comp. cap. 2, ad comitialem morbum, comp. 16 : « Sunt et qui sanguinem ex vena sua missum bibant, aut de calvaria defuncti terna cochlearia sumant per dies triginta. » Q. Serenus, cap. 58, de comitiali morbo, pag. 161 : « Præterea pluvias hominis quas calva supina Excepit projecta situ, consumere prodest. » Hard.

15. *Nos.* Nos ex homine, inquit, remedia quæremus dumtaxat vulgaria, et paratu facilia : Sicubi lacte mulierum, sicubi aliquo tali opus fuerit : cætera quasi piacula vitabimus. Hard.

16. *Tactusve corporis.* Magnetismi nunc assertores iugerunt sacerdotes Ægyptios magnetismi apprime gnaros, quem ad sanandos morbos non semel transtulerant. Hinc et si quem scrophulosum (sanatio certa) tangeret modo sacratus rex vel imperator : quæ quidem dos magna, postquam ab imperatore Vespasiano ad nostra ferme tempora fluxit, Galliarum regibus propria diu, derepente cessit, majestatem usurpante democratia. Aj.

17. *Æque moriere etiam, quum obscœnus.* Pintianus e cod. suo probat *quam obscœnus :* ut et est in Vossiano : tamen ea particula locum hic habere non videtur. Hoc enim dicit, non magis fore ut mortem effugiat, qui proferre vitam sibi videatur obscœnus aut nefandus ob Thyestæas epulas aut ob hominem impensum, quam si mansisset purus et anima sancta atque istius culpæ inscia descendisset ad manes. Recte igitur *quum* vel *cum* inde fecerunt. Facilius ferrem τὸ *quam*, si τὸ *etiam* abesset. Gron.

18. *Vitam quidem... aut nefandus.* Declamatorie, etiam quum in hæc corollaria desiuit quæ ratio approbat. Ergo has medelas illa de causa amovendas dicit, quod piacula sint, et talibus auxiliis incolumem obscœnis aut nefandis annumerat. Bella sane peroratio! ergo hæc auxilia sunt et incolumem aliquem effecere? Quid obscœnitatis ergo habent, aut nefarii piaculi? quid sceleris, bone vir, si interemptum

Quapropter hoc primum quisque in remediis animi sui habeat: EX OMNIBUS BONIS, quæ homini tribuit natura, nullum melius esse tempestiva morte[19]: idque in ea optimum, quod illam sibi quisque præstare poterit.

1 III. (II.) Ex homine remediorum primum maximæ quæstionis, et semper incertæ est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum[1]. Quod si verum[2] est, homini[3]

vi, suspendio, aut quolibet modo, ego dentibus, ossiculis, carne minorem fecerim? Nil, me judice. Sed non eadem responsio, si dicerem: Quid absurditatis, si ex interemptorum vi, suspendio, aut suicidio quolibet, nec crematorum, reliquiis credatur posse utiles confici medelas? AJ.

19. *Ex omnibus bonis... tempestiva morte.* Evanescente libertate apud Romanos, subito grassata est doctrina de suicidio. Bruti, Cassii, Uticensis, et Porciæ exemplis vestigia impressa quæ in ætatem longam duravere et vivendi pœnitentiam generosissimis animis intulerant. Post Plinianam ætatem obtinuit minus auctoritatis melancholia, nec plus duravit disciplinæ feralis imperium quam amissæ reipublicæ memoria: quanquam sæpe ipsi sibi manus solebant conscire qui, purpura assumpta, jam in eo erant ut vincerentur, traderentur, aut qui ab imperatore damnati erant. AJ.

III. 1. *Valeantne aliquid verba et incantamenta carminum.* Res de qua hodie apud solas anus disputandum. Sed olim quæstio fuit. Hinc Vindicianus: « Sume igitur medicum pro tempore, proque labore, Ætate atque habitu, summa ratione paratus, Gramine seu malis ægro præstare medelam, Carmine seu potius. Namque est res certa saluti Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis. » Hinc et Euripid. in Hippolyto coronato: Νοσοῦσα δ' εὖ πῶς τὴν νόσον καταςρέφου. Εἰσὶν δ' ἐπῳδαὶ, καὶ λόγοι θελκτήριοι· Φανήσεταί τι τῆσδε φάρμακον νόσου. AJ.

2. *Quod si v. est*, etc. Voss. tres, Gud. Acad. « acceptum fieri oportere. » Sic l. XXXIV, 14: « quamobrem culpa ejus non naturæ fiat accepta »; et eodem: « in Cappadocia tantum quæstio est, aquæ aut terræ fiat acceptum »; l. VIII, 17: « Nam quæ de infantibus ferarum lacte nutritis, quum essent expositi, produntur, sicut de conditoribus nostris a lupa, magnitudini fatorum accepta fieri æquius, quam ferarum naturæ, arbitror. » Sic enim Chifflet. et Vossiani duo, ubi vulgo etiam *ferri.* Scio tamen, lib. II, 7: « huic omnia expensa, huic feruntur accepta »; et l. XII, 18: « quæ hoc acceptum superis ferat. » Plinius alter, lib. II, epist. 4: « quidquid mihi pater tuus debuit, acceptum tibi ferri jubeo. » Ubi tamen membranæ Acad. non spernendæ, « acceptum tibi fieri. » Nam et sic, lib. VI, ep. XXXIV: « tu tamen meruisti, ut acceptum tibi fieret ». GRON.

3. *Homini.* MSS. dant *acceptum fieri.* HARD.

acceptum ferri oportere conveniet. Sed viritim sapientissimi cujusque respuit fides. In universum vero omnibus horis credit vita, nec sentit[4]. Quippe victimas[5] cædi

4. *Credit vita nec sentit.* Credit vulgi opinio valere verba, vel certa cognitione et rerum sensu id persuasum habet. DALEC.

5. *Quippe victimas*, etc. Lego ego: « Quippe victimas cædi sine precatione non videtur, referri ad Deos, rite consuli. » Ubi τὸ » non videtur victimas cædi sine precatione » ; idem est, ac « non videmus victimas cædi. » Et statim sequitur : « Præterea alia sunt verba impetriti, alii depulsorii, alia commendationis. » Vide Salmas. p. 585 b. — Et sane in sacris, apud antiquos, sacerdotes primum precabantur : mox hostiam mola, vino, costo, thure mactabant : deinde libabant, e sympulo fictili, vel ligneo vinum gustantes, et adstantibus propinantes : tum victimariis seu cultrariis, popis, agonibus immolari, et excoriari victimam jubebant, ac excepto pateris sanguine, mortuam proscindi : hinc exta inspiciebant, et, si litatum fuisset, postea reddebant, id est, diis, quod debetur, ministris adstantibus partiebantur: ac postremo epulabantur, carne perpetuo tosta vel assa, nisi ex ariete, quæ elixabatur. His peractis, Græci λαῶν ἄφεσιν denunciabant : Romani vero, *licet* proclamabant, eos qui adstiterant, dimittentes. Alex. ab Alex. IV, cap. 17. Vide et quod notatum est c. XXIV, 9, et XXXIV, 12. DAL. — *Quippe victimas*, etc. Hæc corruptissima exclamat Salmasius ad Solinum, pag. 585, nec sententiam ullam, bona quæ sit, efficere: veteres libros omnes legere, » referri adeo rite consuli » : restituendum autem, « quippe victimas cædi sine precatione non videtur, referri ad deos, rite consuli. » At hoc mihi multo molestius ad aures accidit. Quod ille omnibus in vett. libris esse ait, exstat etiam in nostris, sed sequioribus. Vossianus nihil demutat, nisi quod habet *aut deos* pro *nec deos*. Utram autem particulam recipias, plane erit sententia : « sine precatione cædi victimas referre (i. prodesse sacrificia, vel cædi utiliter victimas) aut deos rite consuli non videtur ». Item, » sine precatione non videtur referre (id est, nihil juvare putatur, nihil prodesse vulgo creditur) cædi victimas, nec videtur deos rite consuli. » Quo significat necessario preces adhibendas. Unde apparet etiam error Jac. Gutherii, lib. IV de jure Pont. cap. 15, qui « victimas cædi sine precatione non videri referre », accipit quasi diceretur, nihil interesse, preces ad sacrificium fundenentur, annon ; eoque τὸ *referre* delet. Quis est qui confiteatur sese ignorasse, *refert*, esse interdum, ad rem pertinet, juvat, utile est? Plautus Curcul. IV, 3 : « Quid refert me fecisse regibus, ut mihi obedirent, si hic me hodie umbraticus deriserit? » Epidico, lib. II, « nam quid te igitur retulit Beneficium esse oratione, si ad rem auxilium emortuum est? » in hoc

sine precatione[6] non videtur referre[7], nec Deos rite consuli. Præterea alia sunt verba impetritis[8], alia depul-

tamen tota difficultas: « Non videtur referre victimas cædi sine precatione », est, non videtur ad rem pertinere, nihil agitur sacrificando sine precibus. Gron.

6. *Sine precatione.* Ejus initium fiebat a Jano et Vesta, ut per eos aditus pateret ad Jovem Opt. Max. Apollinem, Vulcanum, Mercurium et reliquos, ut volentes ac propitii sacris adessent et precationi qui in eumdem Janum finiebat. Alex. ab Alex. IV, cap. 17. Dalec.

7. *Referre.* Male Dalec. Pium, sanctum, ac legitimum esse. Sensus est: Non videtur prodesse, nihil juvare vulgo creditur; non videtur ad rem, ut rite peragenda est, pertinere; nihil enim agitur, sacrificando, sine precibus. Quoad scripturam, libri omnes editi, *nec Deos rite consuli:* cætera cum optimæ notæ exemplari Reg. 2 plane congruunt. Ut intelligas quanti sit facienda Salmasii emendatio, ita legentis in Solin. pag. 685: « quippe victimas cædi sine precatione non videtur, referri ad Deos, rite consuli. » Quanti quoque Jac. Gutherii interpretatio qui de jure Pontif. IV, 14, pag. 431, sic accipit, quasi diceretur nihil interesse, preces ad sacrificium funderentur, annon: ideoque τὸ *referre* delet. Hard.

8. *Impetritis.* Impetrito rem divinam fieri solitam M. Valerius scribit lib. I, cap. 1, quum aliquid foret inquirendum extis vel sortibus, addo et auspicio: precatione, quum commendandum: voto, quum exposcendum: gratulatione, quum solvendum. Impetrito vero contineri eorum precationes quæ ostentis aut fulguribus denuntiantur. Vide Turn. Advers. 18, cap. 10, lib. XXXIII. *Impetritum* est quasi in petra fixum, ratum, firmum, stabile, augurio, extis, sortibus impetratum. Plaut. in Asinaria, « impetritum, inauguratum est quodvis admittunt aves. » Vide Festum. Dalec. — *Impetritis.* Sic libri omnes conditivi, moxque *depulsoriis*, non ut editi, « impetrantis et depulsoris. » Impetritum dixere quondam auspices, pro *impetratum.* Impetrita sacra, quæ lætis prosperisque fulguribus evocandis, aliisque suspiciis sunt addicta: conciliandorum numinum causa, ut certa, firma, ac secura, petentibus denuntiarent: depulsoria, quæ sunt ostentis omnibus averruncandis seu depellendis dicata. Quid vero commentationis sacra sint, nondum exploratum. *Commendationis* forte legi satius fuerit, quum Val. Max. statim initio lib. I dicat: « Prisco instituto rebus divinis operam dari, quum aliquid commendandum est, precatione... quum inquirendum vel extis, vel sortibus, impetrito: quum solemni ritu peragendum, sacrificio: quo etiam ostentorum ac fulminum denuntiationes procurantur. » Quæ tria ipsa sacrorum genera videntur esse, quæ Plinius modo recenset. Impetritum et in Plauti fabula leges, quæ Asinaria inscribitur, act. II, scen. 1, vs. 11. Hard.

soriis[9], alia commentationis : vidimusque certis precationibus obsecrasse summos magistratus. Et ne quid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de[10] scripto præire aliquem : rursusque alium custodem dari qui attendat : alium vero[11] præponi, qui[12] faveri linguis jubeat : tibicinem[13] canere, ne quid aliud exaudiatur[14] : utra- 2

9. *Depulsoriis.* Depulsoria, aut, ut est apud Valerium, depulsa, ad portenta pertinebant, quæ conceptis verbis depellebantur et avertebantur. Quod idem Valerius scribit, precatione diis quod salvum esse volebant, commendabant. Turn. Advers. lib. XXIII, c. 10, et lib. V, cap. 18. DALEC.

10. *De.* Recitare et quasi prælegere. Hujus moris exempla vel unus Latinæ linguæ Thesaurus plura suppeditabit. Subintellige porro hoc loco « præire aliquem alicui. » Nam verbum infiniti modi *præire*, ante se accusativum hunc *aliquem* habet, non regit, admittitve post se. HARD.

11. *Alium vero præponi*, etc. Verba illa fuerunt, εὐφημεῖτε, σιγᾶτε, favete linguis. Ovidius : « Prospera lux oritur, linguis animisque favete : Nunc dicenda bono sunt bona verba die. » Cicero de Divinat. II. Euripid. in Ione : Στόματ' εὔφαμον φρουρεῖτ' ἀγαθῶν, Φήμας ὡς ἀγαθὰς τοῖς ἐθέλουσι Γλώσσαις ἰδίαις ἀποφαίνειν. Attius in OEnomao apud Nonium : « Per urbem, ut omnes qui arcana astenmque accolunt Cives, omnibus faustis augustam adhibeant Faventiam, ore obscœna dicta segregent. » DALEC.

12. *Qui.* Ita libri omnes. Turnebo magis placet *favere*, Seneca lib. de vita beata, c. 26 : « Favete linguis : Hoc verbum, non ut plerique existimant, a favore trahitur : sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente. » Quæ Plinii quoque hoc loco mens est. Aliter forte Festus, verbo *faventia* : « præcones clamantes, inquit, populum sacrificiis favere jubebant : favere enim est bona fari. Ac veteres poetæ pro silere usi sunt favere. » H.

13. *Tibicinem.* Ovid. Fast. VI, v. 657, lepide : « Temporibus Veterum tibicinis usus avorum Magnus, et in magno semper honore fuit. Cantabat fanis, cantabat tibia ludis, Cantabat mœstis tibia funeribus. » Iterumque : « Quæritur in scena cava tibia : quæritur aris. » Hostias apud Romanos ad tibicinem immolatas, hæc Tullii quoque verba testantur in Rullum II, n. 82 : « Erant hostiæ majores, in foro constitutæ, quæ... probatæ, ad tibicinem et præconem immolabantur. » Et in consecratione solitum adhiberi tibicinem, idem est auctor, orat. pro Domo sua, n. 125. Sacra peragentem cum adstante tibicine lapis antiquus exhibet, apud Gruter. pag. 1007, nummique Domitiani, quibus hæc adjecta epigraphe cos. XIII. LVD. SAEC. F. « Ludos sæculares fecit. » H.

14. *Exaudiatur.* Ab eo qui precatur, quod ejus mentem occupet

que[15] memoria insigni, quoties ipsæ diræ[16] obstrepentes nocuerint, quotiesve precatio erraverit: sic repente extis adimi[17] capita vel corda, aut geminari victima stante.
3 Durat[18] immenso exemplo Deciorum patris filiique, quo se devovere, carmen[19]. Exstat[20] Tucciæ Vestalis incestæ

et avertat. Dalec. — *Exaudiatur.* Ab eo qui sacra peragit: ne quid mentem ejus a precatione avocet.

15. *Utraque.* Est illud utrumque sane dignum memoria; notatum in Annalibus esse, quoties, etc. H.

16. *Ipsæ diræ.* Ut Crasso apud Ciceronem, de Divinat. lib. I. Dalec. — *Quoties.* Vel diræ obscenæque volucres: vel exsecrationes potius, ut cap. seq. imprecationesque, quæ ab inimicis effundebantur horrendæ, deos quosdam inauditos compellantibus, quibus quicumque devotus erat, credebatur maximo affici infortunio. Cicero de Divinat. I, num. 29: « M. Crasso quid acciderit vidimus, dirarum obnuntiatione neglecta. »

17. *Adimi capita.* « Caput jecinoris, inquit Livius, a familiari parte cæsum dicitur aruspex ostendisse. » Caput id, venarum hepatis truncus est, aut portæ ingredientis, aut cavæ prodeuntis. Familiaris pars fuit *interior*, nempe cava, sive sima: hostilis *exterior*, nimirum gibba. Hepatis λόβους (fibras), Cicero, de Divinat. lib. II, *fissa* vocat. Vide Turn. Advers. c. 18, V, XI, et 27. Dalec.

18. *Durat.* Carmen quo se Decius pater devovit, exstat apud Liv. VIII, pag. 139, alterum quo filius, X, p. 180. H.—*Durantque*, Gronov. et vulgg. *Durat* deest in codice Dalec.

19. *Carmen.* Precatio, qua se devovit ad Veserim Decius pater, exstat apud Liv. decad. 1, l. VIII. Eodem carmine, sed adjectis præterea quibusdam exsecrationibus ac dirarum minis, filius se devovit apud eumdem auctorem, lib. X ejusdem decad. Apud Græcos eodem pietate erga patriam Menœceus Creontis filius vitam et sanguinem Thebanis suis largitus est, gladioque se transfixum e muris præcipitem dedit, auctore Cicer. Tusc. I. Papinius Thebaid. X: « Sanguine nunc spargit turres, ac mœnia lustrat, Seque super medias acies, nondum ense remisso, Jecit, et in sævos cadere est conatus Achivos. » Dalec.

20. *Exstat.* Τυκίαν, Tuciam vocat Dion. Halic. Ant. II, pag. 129, ubi hoc ipsum refert, quod Plinius. Val. Max. VIII, 1, num. 5, pag. 369: « Eodem auxilii genere Tusciæ virginis Vestalis incesti criminis reæ castitas infamiæ nube obscurata emersit: quæ conscientia certæ sinceritatis suæ, spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. Arrepto enim cribro, Vesta, inquit, si sacris tuis sacras semper admovi manus, effice ut hoc hauriam e Tiberi aquam, et in ædem tuam perferam. Audacter et temere jactis votis sacerdotis, rerum ipsa natura cessit. » Meminere et Augustin. de Civ. Dei, X, 16; Ter-

precatio, qua usa aquam in cribro tulit, anno Urbis[21] DCIX. Boario[22] vero in foro Græcum Græcamque defossos, aut aliarum gentium, cum quibus tum res esset, etiam[23] nostra ætas vidit. Cujus sacri precationem, qua solet præire Quindecimvirum[24] collegii magister, si quis legat, profecto vim carminum fateatur, ea omnia approbantibus octingen-

tullian. in Apol. c. 22. Est apud Patinum, pag. 75, n. 3, post Ursinum, nummus argenteus, sic inscriptus : C. CLODIVS C. F. Caput deæ Floræ, cinctum floribus : retro, flos, vel papaver)(Vestalis capite velato sedet, lucernam dextra tenet. Epigraphe : VESTALIS. Sententia est : *Caius Clodius*, Tribunus plebis, ut videtur, *Caii filius*, pariter Tribuni plebis. VESTALES *inclusit Septetis*. Percussus hic nummus est sub P. Clodio Marci filio Tribuno plebis, qui memoriam rei gestæ ab uno celeberrimo e majoribus suis, sic revocavit. HARD.

21. *A. U. DCIX*. Constans hæc est librorum omnium, sive editt. sive MSS. lectio : frustra enitente Paulo Merula, in Ennium, pag. 177, annum U. DXIX substituere, ex epitome Liviana, lib. XX, ubi sic legitur : «Tutia Virgo Vestalis incestus damnata est. Bellum Illyriis, etc.» Gestum enim id bellum ponitur anno DXXV. Verum aliam esse Tucciam a Tutia haud temere affirmamus : quum Tutiam Livius incestus damnatam ; Tucciam Plinius, Dionysius Halicarn. aliique quos appellavimus, criminis suspicione liberatam prodant, hausta cribro aqua, et longo perlata spatio : quod miraculum Livii etiam Epitomator delibasset, si de Tutia vere affirmari potuisset. HARD.

22. *Boario in foro Græcum Græcamque defossos.* In vetusto exemplari, «Boario vero iu foro Græcum Græcamve defossa» : lectione notanda pro Grammaticis : «P. Boario vero in foro, etc.» Livius, lib. II, decad. 3. Plutarchus in problemate, Cur Bletonensiis interdictum sit a Romanis, ne hominem immolarent. Idem in Marcello. Vide Brod. lib. V, cap. 10. DALEC. — *Boario.* Fuit in Urbis regione octava, in qua et forum rom. HARD.

23. *Etiam.* Plutarchus, qui non Græcum Græcamque modo, sed et Gallum simul Gallamque defossos refert, id quoque haud multis ante se annis contigisse ait, οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ἔμπροσθεν, in Quæst. Rom. p. 283, ut ad Vespasiani tempora referendum id videatur, vel certe Neronis. Sed et illud prius accidisse Livius narrat XXII, p. 225. H.

24. *Quindecimvirum.* Erant tria apud Romanos veteres amplissima collegia sacerdotum. Pontificum videlicet, augurum, et decem, vel quindecimvirorum sacris faciundis, qui Sibyllini vocabantur. His deinde et quartum accessit aruspicum. A Sylla quindecimviri instituti sunt, quum prius decem omnino forent : ad hos ludorum sæcularium procuratio pertinebat. HARD.

torum[25] triginta annorum eventibus. Vestales nostras hodie credimus nondum egressa Urbe mancipia fugitiva retinere in loco precatione : quum si semel recipiatur ea ratio[26], et Deos preces aliquas exaudire, aut illis moveri verbis, confitendum sit[27]. De tota conjectione[28] prisci quidem

25. *Octingentorum*. Hæc certa anni illius nota, quo Plinius hæc condidit : Urbis annus scilicet DCCCXXX. HARD.

26. *Quum si semel recipiatur ea ratio et deos preces aliquas exaudire*. Scribendum reor, « quod si semel recipiatur ea ratione et deos preces, etc. » PINT. — Chiffl. *precationis;* et vet. Dalec. *quod si semel*, etc.

27. *Confitendum sit de tota conjectatione. Prisci quidem nostri perpetuo talia prodidere*. Verbum *confitendum* præcedentibus annecte : cætera sic legenda reor : « sed dempta conjectatione prisci quidem nostri perpetuo talia credidere » ; nam vetus exemplar *credidere* legit, non *prodidere* : et in eodem *sed* legitur, non *sit*. PINT.—*Confitendum sit de tota contestatione*. Pintianus : « quod si semel recipiatur, ea ratione et deos..... confitendum. Sed dempta contestatione prisci quidem nostri perpetuo talia credidere.» Voss. et Chiffl. *conjectione*. Idque censeo admittendum; in cæteris mutandum nihil. Perinde est ac si dixisset, de tota lite, de tota quæstione. Verbum juris est *conjicere causam*. Duodecim apud Gellium, II, 17 : « Ante meridiem causam conjiciunto. » Ubi frustra sollicitant. Afranius : « Causam conjicere hodie ad te volo. Ambon' adestis? profuturos arbitror. » Gellius ipse, XI, 5 : « litem cum Evathlo contestatur, et quum ad judices conjiciendæ consistendæque causæ gratia venissent. » Quemadmodum autem multæ aliæ locutiones, quæ proprie partem et actum unum e multis forensium solemnium significant, pro tota actione sæpe ponuntur; ut « postulare, jurare calumniam, subscribere », pro accusare : sic et *conjicere causam*, proprie pars et initium agendi, interdum nihil aliud fuit quam *agere*, ut Nonius interpretatur, quod excusabile mihi satis videtur : etsi P. Faber haudquaquam sese id probare scribat. Hinc etiam solum *conjicere* est contendere, certare. Idem Afranius : « noli maxime præsente cum patre conjicere: non, si me vivum vis, mel meum. » Inde quidam paullo ulterius progressi *conjectionem* pro causa sive controversia dixere, Pliniusque hic eos imitatus. GRON.

28. *Conjectione*. De tota quæstione, lite, controversia. — Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Ch. aliique : non ut editi, *conjectatione*. Conjectio hoc loco controversia est: quum in jure dicatur *causam conjicere*, pro *agere*. Frustra Pintianus igitur, *dempta conjectatione*, vel *contestatione* legendum monet. Controversiam Plinius intelligit eam quam multo pertractavit uberius, II, 5, num curam agant superi rerum humanarum. HARD.

nostri perpetuo talia prodidere, difficillimumque[29] ex his etiam fulmina elici, ut[30] suo loco docuimus.

IV. L. Piso[1] primo Annalium auctor est, Tullum Hosti- 1
lium regem ex Numæ libris eodem, quo illum, sacrificio Jovem cælo devocare conatum, quoniam parum rite quædam fecisset, fulmine ictum : multi[2] vero magnarum rerum fata et ostenta verbis permutari. Quum[3] in Tarpeio fodientes delubro fundamenta, caput humanum invenissent, missis ob id a se legatis[4], Etruriæ celeberrimus vates Olenus Calenus præclarum id fortunatumque cernens interrogatione in suam gentem transferre tentavit, scipione prius determinata templi imagine in solo ante

29. *Difficillimumque*. Et quod est ex omnibus his difficillimum, posse etiam fulmina elici prodidere. Hard.

30. *Ut*. Lib. II, 54. Hard.

IV. 1. *L. Piso*. Refert hoc etiam Livius, lib. XII : « Ipsum (Tullum) tradunt volventem commentarios Numæ, quum ibi quædam occulta solemnia sacrificia Jovi Elicio facta invenisset, operatum his sacris se abdidisse : sed non rite initum, aut curatum id sacrum esse... et fulmine ipsum cum domo conflagrasse. » Val. item Max. IX, 12, pag. 452. Perstrinxit eam historiam jam supra Plinius, II, 54. Hard.

2. *Multi*. Subintellige, *auctores sunt*, ex antecedentibus. Hard.

3. *Quum*. Rem narrat festive Dion. Halic. A. R. IV, pag. 258, tacito modo vatis Oleni nomine proprio. Camillus apud Livium, V, sub finem : « hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento, responsum est, eo loco caput rerum, summamque imperii fore. » Varro de L. L. IV, 3 : « Capitolium dictum, quod hic quum fundamenta foderentur ædis Jovis, caput humanum inventum dicitur. Hic mons ante Tarpeius dictus, a Virgine Vestali Tarpeia, quæ ibi a Sabinis necata armis, et sepulta, etc. » Hard.

4. *Missis ob id a senatu legatis*. Hermolai est, quum Jo. Andreas edidisset : « missis ob id a se legatis. » Certe a rege potius quam a senatu missi sunt, teste Dionysio, lib. IV. Voss. « missis ob id a delegatis » ; Men. « ob id a se elegatis. » Forte : « missis ob id ad se legatis ». Sequitur enim statim, « Hetruriæ celeberrimus vates. » Eum respicit pronomen. Gron. — *Missis*. Ab iis qui fodientes caput humanum invenissent : vel *ad se* fortassis, hoc est, ad vatem Etruriæ Olenum. In libris post Hermolaum editis, ipso auctore *a senatu* legitur. In Parm. et Reg. Colb. aliisque, *a se*. Hard.

2 se : hoc ergo dicitis, Romani? hic templum Jovis optimi maximi futurum est : hic caput invenimus : constantissima Annalium affirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni præmoniti a filio vatis legati romani respondissent : non plane hic, sed Romæ inventum caput dicimus. Iterum[5] id accidisse tradunt, quum in fastigium ejusdem delubri præparatæ[6] quadrigæ fictiles in fornace crevissent : et iterum simili modo retentum augurium. Hæc satis sint, exemplis ut appareat, ostentorum vires et in nostra potestate esse : ac prout quæque accepta sint, ita valere. In augurum certe disciplina constat, neque diras, neque ulla auspicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, observare[7] se ea negave-

5. *Iterum*. Currum figlinum Tuscis opificibus Jovis Capitolini fastigio imponendum Tarquinius locarat, qui in fornace in tantam molem excrevit, ὥςε μόλις ἐξαιρεθῆναι τὴν ὀροφὴν ἀποσκευασαμένην τοῦ καμίνου, καὶ τῶν τοίχων περιαιρεθέντων, ita ut fornacis ablato culmine, parietibusque dejectis, ægre educeretur. Id quia visum est vatibus cæleste felicitatis prodigium iis, penes quos ea quadriga foret, statuere Veientes repetentibus Romanis non tradere, inquit Plutarch. in Poplic. pag. 103; mox tamen alio augurio territi, quod retulimus VIII, 65, dedidere. Sic panis, quem Macedonum regina Perdiccæ famulo coquebat, quum in furno cresceret, duplo major quam erat, regnum ei portendit, ut est auctor Herodot. Urania, VIII, n. 137, pag. 508, Διπλήσιος ἐγίνετο αὐτὸς ἑωυτοῦ. Hard.

6. *Præparatæ quadrigæ*, etc. Hanc historiam vide fuse narratam a Plutarcho in Poplicola. Victor. lib. XVII, c. 18. Festus in voce *Ratumena*. Dalec.

7. *Observare*. Vel, ut in aliis codicibus legitur, *observasse se*. Vidit hunc Veterum morem Servius, ad hos Maronis versus, statim initio Æneidos XI : « Æneas (quanquam et sociis dare tempus humandis Præcipitant curæ, turbataque funere mens est :) Vota Deum primo victor solvebat Eoo. » « Consuetudo, inquit, Romana fuit, ut polluti funere minime sacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore funestaretur quis, et cogeretur operam dare sacrificiis, elaborabat ut ante sacra compleret, quam funus agnosceret. Unde etiam Horatius Pulvillus, in Capitolii dedicatione, quum ab inimicis ei filius nunciaretur exstinctus, ut quidam putant, falso, ut alii, pro vero, ait, Cadaver sit: nec voluit funus agnoscere, donec templa dedicaret. Secundum quem

rint : quo munere divinæ indulgentiæ majus nullum est. Quid? non et legum ipsarum[8] in duodecim tabulis verba sunt[9]? qui fruges excantassit[10]. Et alibi, qui malum carmen incantassit. Verrius Flaccus auctores ponit, quibus 4
credat, in oppugnationibus[11] ante omnia solitum a Ro-

ritum etiam Æneas inducitur ante operam dare sacrificiis, et sic ad sociorum et Pallantis sepulcrum revertit. » Hard.

8. *Quid? non et legum ipsarum.* Neque Romæ solum et decemviralis ignorantiæ temporibus deliramentis anilibus refertæ leges; sed neoterica etiam ætate, ne longe exempla quæramus, multa contra fascinatores, incantatores, succubos, incubos regum auctoritas decreverat. Quæ tandem in Francia, Anglia, Germania abolevit ratio et humani generis conscientia; sed Hispania servat religiosissime; arcam, ut aiunt, Domini nefarie tactam arbitrata, si tandem Veterum commentis et somniis dæmonographorum aliquis vale dicat. Aj.

9. *In duodecim tabulis verba sunt.* Versus ii sunt : « Ne pelliciundo alienas segetes excantanto : Ne incantanto, ne agrum defrandanto : Ne frugem aratro quæsitam noctu furtim depascunto. Puberes si secanto, Cereri eos suspendunto. Impuberes arbitratu prætoris verberanto. Ac noxam duplionem (noxæ deinde talionem) decernunto. » Gaudentius Merula, cap. 4, 1. Vid. supra, lib. XVIII, cap. 3; Rævardus, cap. 23, in leges XII tab. Seneca, Natur. Quæst. VI, cap. 7; Apuleius, apologia 1. Maleficos hos indemnatos unicuique licebat interimere. Scalig. in Fest. ultima voce earum, quæ a P: incipiunt. Dalec.

10. *Qui fruges exc.* Vulg. *excantasset.* Aptior, ut sentio, lectio erit, *excantassit :* verbum antiquum ab *excanto, excantasso :* ut a *levo, levasso*, ap. Cic. Catone M. *curamve levasso.* Pint. — *Qui.* Tabula VIII, cap. 2. Excantare hoc loco est magicis carminibus obligare, seu impedire quominus quid crescat, adolescat, vel in maturitatem perducatur, imbribus forte intempestivis attractis, vel bonis necessariisque repulsis. Quod Seneca Natt. Qu. IV, 7, de ea re agens, sic docet : « Apud nos, inquit, in XII tabulis cavetur : Ne quis alienos fructus excantassit : Rudis adhuc antiquitas credebat, et attrahi imbres cantibus, et repelli : quorum nihil posse fieri tam palam est, ut hujus rei causa nullius philosophi schola intranda sit. » De incantamentis ejuscemodi multa erudite congerit Gothofredus, in Cod. Theod. L. tit. 16, de maleficiis, etc. pag. 117. Hard.

11. *In oppugnationibus*, etc. Ad eum ritum Macrob. et Servius pertinere volunt hos versus Virgilii : « Excessere omnes adytis, arisque relictis, Di quibus imperium hoc steterat. » Muretus tamen Var. V, c. 19, ejus loci abstrusiorem sensum monstrat; ex Æschylo et ejus scholiaste petitum. Dalec. — *In,*

manis sacerdotibus evocari Deum, cujus in tutela id oppidum esset : promittique illi eumdem, aut[12] ampliorem apud Romanos cultum. Et durat in Pontificum disciplina id sacrum ; constatque[13] ideo occultatum, in cujus Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Defigi[14] quidem diris deprecationibus nemo non metuit.

Macrob. Saturn. III, 9 : « constat omnes urbes in alicujus Dei esse tutela, moremque romanum arcanum, et multis ignotum fuisse, utqunm obsiderent urbem hostium, eamque jam capi posse confiderent, CERTO CARMINE evocarent Deos tutelares : quod haud aliter urbem capi posse non crederent : aut etiam si posset, nefas existimarent Deos habere captivos. Nam propterea ipsi Romani, et Deum in cujus tntela urbs Roma est, et ipsius urbis latinum nomen ignotum esse voluerunt. » HARD.

12. *Aut ampliorem ap. Romanos cultum.* Olim, *ampl. locum ap. R. cultumve.* Sed nec τὸ *locum*, nec τὸ *ve* exhibentur in Vossiano, sed tantum : « promittiqne illi eundem aut ampliorem, etc. », ut exhibemns. GRON.

13. *Constatque.* Sic Macrobius loco allato. Sed et ignotos aliarum similiter urbium Deos, ex carmine in obsidionibus præcini solito a pontifice, intelligi sane potest : cujus hæc formula est, ex Sammonico, et Furio, quos Macrobins appellat auctores, Sat. III, 9, p. 405 : « si Deus, si Dea est, cui populus civitasque Carthaginiensis est in tutela, teque maxime ille qui urbis hujus populique tutelam recepisti, precor, venerorque, veniamque a vobis precor, ut vos populum, civitatemque Carthaginiensium deseratis : loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his habeatis : eique populo, civitatique metum, formidinem, oblivionemque injiciatis, proditique Romam ad meosqne veniatis : nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs acceptior probatiorque sit : mihi quoque populoque rom. militibusque meis præpositi sitis, ut sciamus intelligamnsque. Si ita feceritis, voveo vobis templa ludosque facturum. » Plutarch. in Qu. R. pag. 278 : « cur tutelarem Romæ Deum, masne sit an femina, dicere nefas est : qunm Valerium Soranum male periisse narrent, qui illud edidisset. » Huc spectat vetus apud Gruterum inscriptio, pag. 7, si tamen vetus : SIVE. DEO. SIVE. DEAE. C. TER. DEXTER. *Ignoto Deo*, quo sensu sacrificasse Athenienses dicti sint ab Apostolo Paulo, exposuimus in Commentariis, quos in Acta adjuvante Deo conscripsimus. H.

14. *Defigi.* Simili, si memini, forma loquendi usus Seneca, in libris de Beneficiis : « exsecraris enim illum, et caput sanctum dira imprecatione defigis. » Sane defigendi verbum sortilegorum est. Paulus, Sentent. 5, tit. 23, ex MSS. « qui sacra impia, nocturnave, ut quem obcantarent, defi-

Huc pertinet ovorum [15], ut exsorbuerit quisque, calyces, cochlearumque, protinus frangi, aut eosdem [16] cochlearibus perforari. Hinc [17] Theocriti apud Græcos, Catulli apud nos, proximeque Virgilii incantamentorum amatoria imitatio. Figlinarum opera multi rumpi credunt tali modo : non

gerent, obligarent, fecerint, etc.» Apuleius, lib. de Virt. Herb. c. de Leontopodio : « si quis devotus defixusque fuerit in suis nuptiis, sic eum resolves.» Vetus interpres Horatii : « ita te defigam novis et insolitis maleficiis, ut mentem nunquam recipias.» Glossæ Philoxeni : *Defixiones*, νεκυομαντίαι· καταδεσμός. Has porro exsecrationes vim eam habere Romani arbitrabantur, nemo ut sic devotus posset evadere. Seneca idem ep. 94, p. 418: « Nocent qui exsecrantur : nam et horum imprecatio falsos nobis metus inserit, etc.» Horat. Epod. 5, v. 89 : « Diris agam vos : dira detestatio Nulla expiatur victima.» Exsecrationum formulas vide apud Brissonium, lib. I, cap. 1, pag. 110. HARD.

15. *Huc pertinet ovorum.* Veteres quum nomina, simulacra, testæ ovorum acu perforarentur, hoc veneficio et maleficio aliquos lædi putabant. Ovidius : « Sagaque Phenicea defixit nomina cera, Et medium tenues in jecur urget acus.» Itaque ne hoc eveniret, ovorum, cochlearumque putamina frangebant et pertundebant, ut maleficium occuparent et averterent. TURNEB. — *Huc.* Quum nomina, vel simulacra, vel ovorum testæ acu pungebantur, hoc veneficio lædi homines existimabant. Id maleficium ut occuparent, averterentque, ipsi ovorum, cochlearumque putamina frangebant : qui mos hodieque alicubi durat, ut ipsi vidimus. HARD.

16. *Aut eosdem cochlearibus perforari.* Duo illa verba, *eosdem cochlearibus*, falso inserta mihi videntur. PINT. — *Cochlearibus.* Horum jam olim usus in sorbendis ovis et cochleis. Martialis, in Xeniis, XIV, ep. 121, cujus lemma, *Cochlearia*, subintellige, ligula : «Sum cochleis habilis : sed non minus utilis ovis, etc.» HARD.

17. *Hinc.* Ex uno Virgilio disce reliquos : cujus Ecloga octava, a v. 64, est incantamentorum amatoria cantilena : « Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta, Verbenasque adole pingues, et mascula thura : Conjugis ut magicis sanos avertere sacris Experiar sensus : nihil hic nisi carmina desunt. Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim. Carmina vel cælo possunt deducere lunam : Carminibus Circe socios mutavit Ulyssei : Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis, etc.» Præclarior tamen Theocritus, non styli modo et poetici œstri impetu, quem nostras RACINE quam maxime demirabatur et antiquitatis fervidissimum monumentum dictitabat, sed et incantamentorum habita ratione. Illa in Theocriti operibus ordine est secunda. AJ.

pauci etiam serpentes[18] ipsas recanere[19]: et hunc unum illis esse intellectum, contrahique[20] Marsorum cantu, etiam
6 in nocturna quiete. Etiam parietes incendiorum[21] deprecationibus conscribuntur[22]. Neque est facile dictu, externa verba atque ineffabilia abrogent fidem validius, an[23] latina inopinata, et quæ ridicula videri cogit animus[24], semper aliquid immensum exspectans, ac dignum Deo movendo, immo vero quod numini imperet. Dixit[25] Homerus, profluvium sanguinis vulnerato femine Ulyssem[26] inhibuisse

18. *Serpentes.* Ita Reg. et 2, aliique optimæ notæ codices, non, ut editi, *incantari.* Ut cantu angues rumpi Veteres existimarunt: sic angues ipsos censebant, si præsentirent, recanere, et incantationem referre ac diluere. Nec recanere modo, sed et præcanere, quum veneficium subodorati angues, ante occuparant. Tibull. I, ecl. 8: « Cantus et iratæ detinet anguis iter. » In sacris ipsis codicibus, Ps. 57, mentio est, « aspidis surdæ, et obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, et venefici, incantantis sapienter »: hoc est, incantatoris in ea arte experti, ac periti. Hard.

19. *Recanere.* Turnebus sic legit; et is sensus est, retorquere et dissolvere incantationem. Cantu ut rumpi angues prisci putabant, sic angues ipsos credebant, si præsentirent, recanere, sive incantationem diluere ac exsolvere. Lucilius, Satyr. lib. XX: « Jam disrumpetur medius: jam ut Marsus colubras Disrumpit cantu, venas quum extenderit omnes. » Eo loco *colubram* dicit poeta feminino genere. Dalec.

20. *Contrahique.* Congregari. H.

21. *Incendiorum.* Ad deprecanda *depellendaque* incendia. Hard.

22. *Conscribuntur.* Lego *circumscribuntur*, hoc est, definiuntur, terminantur, ne flamma longius evagetur. Deprecatio illa ex Afranio nota fuit, si in pariete scriberetur *Arse Verse*. Vide Festum in dictione *Arse*. Dalec.

23. *An.* Cujusmodi plurima habet Marc. Emp. lib. de med. et ante eum Cato, de R. R. passim.

24. *Et quæ ridicula videri cogit animus.* Vossianus: *et quæ inridicula.* Non temere est. Plautus Casina, V, 2: « Ita nunc pudeo, atque ita nunc paveo, atque ita nunc inridiculo sumus ambo. » Penulo, V, 4: « Neque ab juventute ibi irridiculo habitæ. » Quemadmodum *irridere* est ridere, ita *irridiculus* est ridiculus. Gron.

25. *Dixit.* Ulyssis humerum carmine sanasse filios Autolyci, et inhibuisse sanguinem scribit Homerus Odyss. T, v. 457, ἐπαοιδῇ δ' αἷμα μέλαινον ἔσχεθον. Plinius ἴσχεθεν legit, ut ab ipso Ulysse carmen pronunciatum indicaret. H.

26. *Ulyxem inhibuisse carmine.* Homerus Odyss. T, de Autolici filiis id scribit, non de Ulysse, cui tum aper dextrum humerum sau-

carmine : Theophrastus[27], ischiadicos sanari[28]. Cato prodidit luxatis membris[29] carmen auxiliare, M. Varro poda- 7

ciaverat : ... ἐπαοιδῇ δ' αἷμα μέλαινον ἔσχεθον, inqnit. Dalec.

27. *Theophrastus.* Libro de enthnsiasmo. Dalec. — *Theophrastus.* Opere de ἐνθουσιασμῷ, ut quidem docent Athen. XIV, pag. 624, et Apollon. in Hist. Mir. cap. 49. Vide etiam Gellium, IV, 13, pag. 320; Martianum Capellam, IX, p. 213, ubi multa de Musicæ vi ac laude. Cæl. Aurel. I, 5, ubi de Phrygio, Dorio, cæterisque numeris ac modis, ad sanandum morbnm insaniæ utilibus. Hard.

28. *Ischiadicos sanari.* Ἀνόσους διατελεῖν εἰ καταυλήσοι τις ἐπὶ τοῦ πόνου, τῇ φρυγιςῇ ἁρμονίᾳ, sine morbo permanere, si quis quum dolore vexatur, concentu Phrygio tibism inflet. Athen. l. XIIII. Dal.

29. *Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliare.* Sic Voss. nt et Chiffl. *auxiliari.* Optime prins Ovid. Met. VII : « Neve parum valeant a se data gramina, carmen Anxiliare canit. » Gron. — Ut MSS. omnes Reg. Colbert. Chifflet. non, ut editi, *auxiliari.* Sic etiam Ovid. Met. VII, v. 137 : « Neve parum valeant a se data gramina, carmen Auxiliare canit, secretasque advocat artes. » Sic etiam nomen anxiliare a Q. Sereno Samonico traditur, medico, ut credunt, Basilidiano, in remedium hemitritæi, scriptum græcis characteribus : est enim C pro Σ usitatum, etiam in nummis antiquis, a temporibus Domitiani præsertim. Sic ergo Serenus : « Inscribes chartæ quod dicitur ABRACADABRA : Sæpius et subter repetis : sed detrahe summam, Et magis atque magis desint elementa figuris Singula, quæ semper rapies, et singula figes, Donec in angustum redigatur littera conum. » Figura nimirum hujusmodi delineanda a Samonico præcipitur :

ΑΒΡΑΣΑΔΑΒΡΑ
ΑΒΡΑΣΑΔΑΒΡ
ΑΒΡΑΣΑΔΑΒ
ΑΒΡΑΣΑΔΑ
ΑΒΡΑΣΑΔ
ΑΒΡΑΣΑ
ΑΒΡΑΣ
ΑΒΡΑ
ΑΒΡ
ΑΒ
Α

Hoc artificio conditum illud vocabnlum est, ut primum quidem ex litteris singularibus exsistat hæc sententia gemina : « Deus unus, in personis trinns, homines salvat per crucem. Pater, Filius, Spiritus Sanctus Dominus Deus unus est. »

A Ab	Pater
B Ben	Filius
P Rouach hakodesch	Spiritus Sanctus
A Ἀνθρώπους	homines
Σ σώζει	salvat
A ἁγίῳ	per sacram
Δ δένδρῳ	arborem
A Ab	Pater
B Ben	Filius
P Ronach hakodesch	Spiritus Sanctus.
A Adonai	Dominus Deus unus est.

Est enim ἅγιον δένδρον sacra arbor,

gris. Cæsarem dictatorem post unum ancipitem vehiculi

per metaphrssin pro cruce positum. Priore loco hæc nomina : « Pater, Filius, Spiritus Sanctus », posita sunt pro eo quod est, « Deus unus in personis trinus » : posteriore loco eadem sunt pro distiuctis ipsis singulatim personis posita. Deinde ab ea littera A quæ coni acumen efficit, ascendendo sursum latere sinistro, eadem rursum occurrit

A	Ab	אב
B	Ben	בן
P	Rouach	רוח
	hakodesch	הקדש
A	ἀνθρώπους	
Σ	σώζει	
A	ἁγίῳ	
Ξ	ξύλῳ.	

Nam crux περιφραςικῶς ἅγιον ξύλον sacrnm lignum, ut supra ἅγιον δένδρον *sacra arbor* est. Apparet autem quamobrem nihil fere intersit, utrum ABPAΣAΞ scribatur, ut plerumque vox ea occurrit : an ABPAΞAΣ, ut etiam occurrit interdum. In gemmis antiquis insculptum persæpe reperitur, sed sculptura receutiore multo, ac longo rudioris operæ, quam sit in eodem lapide insculpta effigies, si qua sit. In aversa deinde parte gemmarum scnlptum illud plerumque nomen est, rarius in antica superficie; ne videlicet rudior illius nominis scalptura elegantiæ imaginis, quæ est multo vetustior, et operæ sive artis exquisitioris, minime responderet. Etab otiosis quidem hominibus nunc piæ, nunc ridiculæ imagini in lapide sculptæ, nomen illud adjunctum occurrit. Amuleti vice fuisse in-

sententia, atque in basi, sen primo versu integro. Similis artificii est nomen famosum ABPAΣAΞ : quod videtur habere hanc sententiam, singulis litteris singulas voces, partim Hebræas, partim Græcas exhibentibus, superiori similem : «Deus unus ac trinus homines salvat per crucem » :

Pater Filius Spiritus sanct.	Deus unus in tribus personis.
homines salvat	
sacro ligno	per crucem.

scnlptæ eo nomine gemmæ creduntur ab hominibus haud satis suspiciosis : quoniam in una legitur, quæ est in Museo Canonicorum regnlarium S. Genovefæ Parisiensis : ABPACAΞ. AΔΩNAI. ΔAIMONΩN. ΔEΞIAI. ΔYNAMEIΣ. ΦYΛAΞATE. OYΛBIAN (pro OYΛΠIAN) ΠAYΛINAN. AΠO. ΠANTOC. KAKOY. ΔAIMONOC. « Domine Deus: spirituum dextræ Virtutes, servate Ulpiam Paulinam ab omni maligno dæmone. » HARD. — Ipse Abracax, Abracad, Abraca, Abrasax vel Abraxas, quocumque istius nomen modo sive finxeris, sive depravaveris, Deus fuit quem Basilidii commenti snnt, secunda post Christum natum ætate, hæretici superstitionibus addicti Orientalium virornm et putido mysticismo. Abraxas ergo e Diis summis unus videbatur, cujus sub imperio, et

casum [30], ferunt semper, ut primum consedisset, id quod plerosque nunc facere scimus, carmine ter repetito securitatem itinerum aucupari solitum.

V. Libet [1] hanc partem singulorum quoque conscientia coarguere. Cur enim primum anni incipientis [2] diem lætis

nutu plurimi degebant dæmones quibus id mandatum ut cælos quinque et sexaginta ultra trecentos temperarent. Virtutes quoque iis assignabantur tricenæ quinque et sexaginta, tot scilicet quot in anno dies. Satagant alii utrum id errori ausam præstiterit quod Abraxæ nomen, si litteras pro numeralibus notis acceperis, 365 efficiat (nam Σ, 200; P, 100; Ξ, 60; B unus et A triplex, 5), an aliis e causis delirium manaverit. Cæterum potes utiliter meminisse Salmasium, qui tamen Ægyptium Deum Abraxam esse contendit, de ipsius figura multa scripsisse. Cf. et D. MONTFAUCON, *Ant. expliq.* t. II. AJ. — *Cato.* Locum retulimus XVII, cap. ult. HARD.

30. *Casum.* De eo casu Suet. in Julio, XXXVII: «Gallici triumphi die Velabrum prætervehens, pæne curru excussus est, axe diffracto, etc.» Vide et Dionem, XLIII, p. 224. HARD.

V. 1. *Licet hanc in partem singulorum quoque conscientiam coarguere.* Voss. quoque, ut Chiffl. *Libet hanc partem*, neglecta et præpositione: sed Vossianus insuper *conscientia.* Egregie, «Libet, inquit, hanc partem singulorum quoque conscientia coarguere.» Et quæ sequuntur, sunt, quæ singuli se facere sibi erant conscii. GRON. — *Libet.* Placet hanc *doctrinæ* partem iis rebus confirmare, quæ singuli se facere sibi sunt conscii. HARD.

2. *Primum anni incipientis*, etc. Priscis sæculis anni primus dies fuerunt Kalend. Martiæ: itaque tum novum ignem Vestales accendebant, laureæ virides in consulum fascibus, ædibus Regis sacrorum, Flaminum, Vestalium, curia, pro veteribus mutabantur, magistris merces solvebatur, vectigalia locabantur, matronæ feriis Matronalibus servis cœnas apponebant, viri mulieribus dona mittebant, ut Saturnalibus mulieres viris, comitia celebrabantur. Alexander ab Alexandro, lib. III, cap. 24. DALEC. — *Cur.* Ad Kalendas Martias perperam hæc Dalecampius transtulit, quum ad Januarias spectent, teste Ovidio, ad Janum, Fast. I, v. 175: «At cur læta tuis dicuntur verba Kalendis, Et damus alternas accipimusque preces? Tum Deus incumbens baculo, quem dextra gerebat: Omina principiis, inquit, inesse solent.» Et de Ponto, IV, el. 4, v. 23: «Ergo ubi, Jane biceps, longum reseraveris annum, Pulsus et a sacro mense December erit..... Curia te excipiet, patresque ex more vocati Intendent aures ad tua verba suas. Hos ubi facundo tua vox hilaraverit ore, Utque solet, tulerit prospera verba dies, etc.» Prudentio quoque contra Symmach. I, v. 237: «Jano etiam celebri de mense litatur Auspiciis epulisque sacris, etc.» Certe jam

24

precationibus invicem faustum ominamur? Cur[3] publicis lustris etiam nomina victimas[4] ducentium prospera legimus? Cur et fascinationibus adoratione peculiari occurrimus alii, græcam Nemesin invocantes[5]: cu-

tum a primordiis fere urbis Romæ Numa rege instituente, Januarius anni mensis primus est habitus, ut refert Macrob. Sat. I, 13, p. 250. Columella, XI, 2, et ipse Ovid. Fast. I, 149: « Bruma novi prima est, veterisque novissima Solis: Principium capiunt Phœbus et annus idem. » Romuli quidem ætate principium anni ductum est a Martio: sed id antiquatum a Numa, Naso testatur, Fast. III, v. 251. De strenis Kalendarum Januarii frequens apud Suetonium mentio, in Augusto et in Tiberio. Vide Lexic. Jurid. verbo *Kal. Jan.* H. — Cæterum vides et in nostros usque dies id moris prorogatum; quamquam non primo ubique anni ineuntis die salutandi vices fausta precatio, sed exeuntis hebdomade ultima, ac præsertim die quo natus Christus est, 25 dec. Aj.

3. *Cur.* Inter ea quæ boni omi nis gratia superstitiose magis quam religiose servabantur, haud postremum id fuit, quod « quum Censor populum lustraret », inquit Cicero, de Divin. I, n. 102, « bonis nominibus qui hostias ducerent, eligebantur. » Quod idem in delectu Consules observabant, ut primus miles fieret bono nomine. In publicorum quoque vectigalium locatione, Lucrinus, propter lucri sonum nomini inhærentem, primus locabatur: quod Festus tradit, aliisque exemplis omnium religiosam observationem confirmat. « Lacus, inquit, Lucrinus in vectigalibus publicis primus locatur fruendus, ominis boni gratia: ut in delectu censuve primi nominantur Valerius, Salvius, Statorius. » Vide plura apud Brisson. de Form. I, pag. 14 et 92. Augusto utique apud Actium descendenti in aciem omen victoriæ fuisse fertur agasonis occursus, cui nomen Eutychus, cum asino, cui Nicon erat, ut est a Tranquillo notatum in Augusto, c. XCVI: « Prospera nomina, bona nomina », nomina sunt bene ominata. Hard.

4. *Nomina victimas*, etc. In sacris Veteres quædam bona nomina dicis causa proferebant: in nuptiis Caiam, Cæciliam, et Thalassionem: in capienda Vestali, Amatam: Nonis Caprotinis, Caium, Marcum, Lucium: in censu vel delectu faciendo, Valesium, Salvium, Statorium: in Saliari carmine, ut ait Varro, de Ling. Lat. lib. V, Luciam, Volumniam, et Mamurium Veturium; ac, ut ait Cicero, in lustranda colonia ab eo, qui deduceret, et quum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus qui hostias deducerent eligebantur. Quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat, bono nomine. Plutarchus in Quæst. Rom. p. 30 et 31. Dal.

5. *Nemesin invocantes.* Quæ fuerit Nemesis vide apud Rhod. fuse disputatum, XI, 19. Pausanias scribit pictam illam coronam gestare,

jus[6] ob id Romæ simulacrum in Capitolio[7] est, quamvis latinum nomen non sit? Cur ad mentionem defunctorum[8], testamur memoriam eorum a nobis non sollicitari? Cur impares[9] numeros ad omnia vehementiores credimus: 2

in qua spectantur corvi et fortunæ imagunculæ : dextra fraxineum gestare ramnm, sinistra phialam, Æthiopib. insculptis. Aristoteles Nemesin esse vnlt indignationem conceptam ex improbornm prosperis rebus, sicnt misericordiam, dolorem ex adversis bonorum. Apuleio X Asini, Ceres est. Dal. — *Græcam.* Arrogantiæ, insolentiæque vindicem Deam. Vide Constantinum in Lexico, verbo Νέμεσις. Alii esse Fortuuam aiunt. Favent antiqni lapides apnd Grnter. pag. 80 : DEAE. NEMESI. SIVE FORTVNAE. VIRGINI. VICTRICI. SANCTAE. DEAE. NEMESI. Et p. 73 : FORTVNAE RHAMNVSIAE. Est enim Rhamnusia Nemesis, ut dicemns, XXXVI, 4. Invidiam esse alii arbitrantur. Ausonins : « Ecce ubi se cumulat mea purpnra (mitibus audi Anribus hoc, Nemesis :) post me dignatnr oriri Augustus Consnl. » Hard.

6. *Cujus.* Ad fascinationes amoliendas. Hard.

7. *Capitolio.* Plinins, de Nemesi, XI, 103 : « Quæ Dea latinnm nomen, inquit, ne in Capitolio quidem invenit. » Hard. — Plinio id mirum videbatur ; nam nec Diis majorum gentinm duntaxat aliud græce, alind latine nomen impositum fnit (v. g. Ζεὺς, Jupiter; Ἄρτεμις, Diana; Ἀφροδίτη, Venus; Ἑρμῆς, Mercurins; Ἅδης, Plnto, etc.), sed et minoribus: sic Ἔρις, Discordia; Εἰρήνη, Pax; Ἥβη, Juventus. Aj.

8. *Cur ad mentionem defunctarum.* Ῥωμαῖοι, inquit Plutarch. in Cicerone, μὴ βουλόμενοι δυσφημεῖν, ἐξιέναι λέγουσιν, τὸ τεθνάναι. Dixerunt et Græci ταύτης τῆς εὐφημίας χάριν, ἀπεἰχεσθαι, quemadmodum et Latini *abire*, mortis mentione abstinentes, et de eo, qui obiisset, *vixit.* Hinc lethum ἀπὸ τῆς λήθης, qnod ii minime sollicitaudi, et a quiete avocandi, quamvis Priscianus a *leo*, *levi* dncat. Græcis etiam qui vita migrarunt, μακαρῖται dicuntur, bonæ scevæ omine, et πλείονες potius quam νεκροὶ, unde πολυάνδριον, sepulcretum, Latinis *letho dati.* Festus « Ollns Quiris letho datns est. » Cicero, de legibus, III : « Manium jura sancta snnto. Hos letho datos divos habento. » Scalig. — *Cur ad.* Etiam et apud nos vulgus pacem jam mortnos precatnr, ubi eornm mentio incidit. *Dieu lui fasse paix.* Et hos μακαρίτας dicimus. Horatius : « omnes composui : Felices. » Sollicitare manes et Seneca dixit in Octavia, act. I, sc. 3. Hard.

9. *Cur impares.* Festus : « imparemnumerum antiqui prosperiorem hominibns esse crediderunt. » Virgil. Ecl. 8 : « Numero Dens impare gaudet. » Ubi Servins : « Impar numerus immortalis, quia dividi integer non potest : par nnmerns mortalis, quia dividi potest. Licet Varro dicat Pythagoreos putare imparem numerum habere finem, parem esse infinitum : ideo medendi causa, multarumque re-

idque [10] in febribus dierum observatione intelligitur? Cur ad primitias pomorum [11], hæc vetera esse dicimus, alia nova optamus? Cur sternumentis salutamus [12]? quod etiam

rum, impares numeros servari. » Quare etiam in illis ἐπῳδαῖς, περιάπτοις, et amuletis, quibus suos libros Marc. Empiricus, Apuleius, Alexander Trallianus, et alii referserunt, frequens is numerus occurrit. Vide Gellium, I, 10: « ne si de numero multum loquimur », ut ait Augustin. de Civit. Dei, XI, 13, « mensuram et pondus negligere judicemur. » Hard. — An id ipse Noster intellexerit quæ hic spargit, in incerto mihi videtur. Verba inania hic pro rebus esse quis non hodie fatebitur? Quanquam forte non hæc ita aspernanda, ut duas notulas vel tres non subjiciamus; 1° nempe e Pythagoreorum quidem ista manasse fontibus, qui dum formulis tentant non quidem algebricis, sed et geometricis et arithmeticis astrorum vias et mundi vices assequi, poetice et italice, ut sic loquar, vim describunt formularum et numeralium notarum: unde plebi litteratorum mox creditum formulas et numeros revera esse, et vi quasi corporea aut certe substantiali pollere; 2° in mathematicis notabiles inprimis quos numeros *primos* vocamus *nombres premiers;* atqui istos impares esse, modo 2 excipias, quia nempe omnes pares divisorem τὸ 2 habeant; 3° demum in formulis vero imparibus sæpe non esse locum numeris, quum e multiplicationibus confecta primas partes habeant; porro e multiplicationibus confecta ut plurimum paria sunt. Aj.

10. *Idque.* Cels. III, 4, ubi de febrium curatione agit: « Est autem alia, inquit, de diebus ipsis dubitatio: quoniam antiqui potissimum impares sequebantur, eosque, tamquam tunc de ægris judicaretur, κρισίμους nominabant. Hi erant dies tertius, quintus, septimus, quartus decimus, vicesimus primus: ita ut summa potentia septimo, deinde quarto decimo, deinde uni et vigesimo daretur. Itaque sic ægros nutriebant, ut dierum imparium accessiones exspectarent, etc. » Scripsit libros tres de diebus decretoriis Galen. tom. VIII, quos consule. Hard.

11. *Ad primitias pomorum.* Meditrinalibus ovum et vetus vinum libantes ac degustantes medicinæ gratia dicebant, « novum vetus vinum bibo, novo veteri morbo medeor. » Varr. Idem fere Athenis fieri solitum ἐν τοῖς πιθοιγίοις, seu Vinalibus Plutarchus tradit Sympos. l. III, quæst. 7; de Meditrinalibus idem Verrius Flaccus. Scal. — *Cur.* Simile quoddam carmen tritum antiquitus sermone vulgi, in vini novi degustatione, recitat Brisson. de Form. I, p. 91. Hard.

12. *Cur sternumentis salutamus.* Captatis auguriis sternutamenta quum superveniunt, illa sive bona, sive mala sint, confirmant et rata faciunt. Apud Homerum Penelope procis infortunium minante, Telemachus sternutat. Hippiæ sternutanti dens excussus magnam calamitatem portendit. Xenophontem

Tiberium Cæsarem, tristissimum (ut constat) hominum, in vehiculo exegisse tradunt. Et [13] aliqui nomine quoque consalutare, religiosius putant. Quin [14] et absentes tinnitu aurium [15] præsentire sermones de se, receptum est. Attalus [16] affirmat, scorpione viso, si quis dicat duo, cohiberi,

eoncionantem ducem milites creant, quoniam eo loquente quidam sternutasset. Matutina sternutamenta tristia et infelieia : meridiana præeipue a nare dextra, læta et prospera putaverunt. Alex. ab. Alex. II, cap. 26. Vide quod notatum est infra cap. 6. Plutarchus lib. de Homero sternutationem felicem et lætam esse tradit. Ea scilicet causa est cur sternutantes salutemus. Vide Jan. Dusam super Arbitrum, lib. II, cap. 4. Scal. — *Cur sternutamentis salutamur?* Men. Acad. et Gud. *salutamus.* Andeg. *cur sternumentis salutamus.* Ex Chiffl. afferunt : « alia sternutamentis salutamus. » Præcipuus noster manu prima : « alia sternuentis salutamus. » Posterior manus inducto τῷ *alia* superposuit *cur*, tum litteram *M* voci seqnenti, quasi interjieiendam inter *V* et *E*, ut fieret *sternumentis.* Sed vera lectio est : « cur sternuentes salutamus » ? Catullus, « dextram sternuit approbationem. » Ovidius, « Sternuit et lumen. » Gron. — *Cur stern.* Sic MSS. Reg. Colb. Ch. et Parm. ed. non, ut reliquæ, *salutamur.* Quin et *sternuentes*, magis arrideret. Vide Aristotelem, s. 33, probl. 7 et 9, p. 829, ubi docet cur sacra res sit habita sternutatio. Cur sternutamenta salutentur Athen. II. Vide et Xenoph. Κύρου παιδ. III. Hard.

13. *Et.* Sternuentes, inquit, appellato nomine proprio consalutant. Petronius in Sat. pag. 353 : « Giton collectioris spiritus plenus, ter continuo ita sternutavit, ut grabatum concuteret : ad quem motum Eumolpus conversus, salvere Gitona jubet. » Græci non nomine compellabant, sed verbis aliis, ut Ζεῦ, σῶσον, *Jupiter, servato.* Ammian. in Anthol. Epigr. II, c. 13 : Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν, Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην. Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ· οὐ γὰρ ἀκούει Τῆς ῥινὸς, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει. « Mungendo Procli manus est nec idonea naso, Quid mirum? naso nam minor ipsa manus. Nec sibi sternutans, sit, ait, bene : quippe nec audit Nasum qui tantum distat ab auriculis. » Hard.

14. *Quin.* Aristænetus, Epist. II : Οὐκ ἐβόμβει σοι τὰ ὦτα, ὅτε σου μετὰ δακρύων ἐμνήμην. « Non tibi tinniebant aures, quum tui lacrymans meminissem? » Virgilius, aut quisquis est alius, in Catalectis : « Garrula, quid totis resonans mihi noctibus auris, Nescio quem dicis nunc meminisse mei? » Et illud etiam adjiciebant, si auris sinistra tinniret, inimicum nostri tum meminisse; amicum, si dextera. H.

15. *Tinnitu aurium.* In catalectis vetus poeta, vide supra et adnotata inf. in c. 6 proximum. Scal.

16. *Attalus*, Nempe Philometor.

nec vibrare ictus. Et quoniam scorpio admonuit, in
3 Africa[17] nemo destinat aliquid, nisi præfatus Africam. In cæteris vero gentibus, Deos ante obtestatur, ut velint. Nam si mensa adsit, annulum[18] ponere tralatitium videmus. Quin[19] etiam multas religiones pollere manifestum est. Alius saliva post aurem digito relata, sollicitudinem[20] animi propitiat. Pollices, quum faveamus[21], premere etiam proverbio jubemur. In adorando dexteram[22] ad osculum

17. *In Africa.* Nemo in Africa aliquid agere destinat, quin prius hanc vocem efferat, Africa : « vel parœmiam, semper Africa aliquid apportat novi. » HARD.

18. *Annulum.* Sic MSS. Reg. 2, et Ch. Prius ridicule, *nullum ponere.* HARD.

19. *Quin.* Sic laudati codices. Editi, *etiam quoniam*, ut et Reg. 1. Forte pro, « Et jam, quoniam ... manifestum est, alius saliva, etc. » HARD.

20. *Sollicitudinem.* Ejus rei quæ sollicitum habet animum, prosperum procurat eventum. HARD.

21. *Pollices, quum faveamus.* Vide Aug. Polit. Misc. cap. 42. Eo pertinet Glyceræ dictum apud Menandrum, τοὺς δακτύλους ἐμαυτῆς πιέζουσα, ᾗ ἂν κροταλίζῃ τὸ θέατρον. Turn. Advers. lib. II, c. 6. DALEC. — *Pollices.* Antiquitus in pollice, inquit Erasmus Ch. I, cent. 8, ad. 46, favoris erat, studiique significatio. Qui faveret, pollicem premebat: qui minus faveret, pollicem convertebat. Qui gestus in proverbium abierunt : ut jam premere pollicem dicatur, qui quoquo pacto favet : convertere, qui male vult. Juvenalis : « Converso pollice vulgi Quemlibet occidunt populariter. » Certe presso ad medium digitum pollice, et in indicem relapso, sonitum dare consuevimus, et vel sic favorem significare. HARD.

22. *In adorando dexteram.* Apuleius lib. IV Asini, de formosa virgine, quam ut Deam mirabantur, « Multi, inquit, denique civium admoventes oribus suis dextram, priore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur. » Idem in Apologia prima : « Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admovere. » Adi Pet. Pith. advers. I, cap. 7; Barn. Briss. form. I. DALEC. — *In.* Sive, ut loquuntur alii, manum ori : sive, ut Apul. Metam. IV, dextram oribus admovemus. Sicut apud Orientis populos veneratio ostendebatur variis flectendi corporis formis : ita apud Græcos manum ad os admovendo, quod proprie est προσκυνεῖν, a κύω et κυνέω, quod est osculari. Nec aliud significat latinum *adorare*, non ab *orare* id est, *precari*, factum, ut imperiti homines existimant : sed ab eo quod manus admoveatur ori. Lucianus φιλῆσαι δεξιὰν dixit : Galli quoque, *baiser les mains.* De eo ritu

referimus, totumque corpus circumagimus[23]: quod in lævum fecisse, Galliæ[24] religiosius credunt. Fulgetras[25] pop-

vide Brisson, de Form. I, p. 37 et seq. Et ea his adjice, si lubet, quæ Muretus habet Varr. lectt. X, 1: « Quam vetus sit consuetudo, in honore alicui habendo, manum suam ad os admovendi. » Veri tamen similius est, *adorandi* verbo Plinium hoc loco adorationem Numinum intellexisse, æque quam altero hujus orationis membro, sive circumlatione corporis. Hunc ipsum adorandi luminaria cæli ritum apud nationes Jobus ipse respicit, 31, 26, seq. « Si vidi solem quum fulgeret, et lunam incedentem clare: et lætatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo. » Pervasit hæc idololatria, sive cultus solis ac lunæ in Judæam ipsam sub Manasse, ex 4 Reg. 23, 5. H.

23. *Totumque corpus circumagimus.* Cælestis vertiginis quadam imagine, vel, quod Ægyptiæ rotæ significabant, quia nihil in rebus humanis constans et stabile sit. Rhod. XII, cap. 2. Plaut. « Quo me vertam nescio. Pa. Si Deos salutas, dextrosum censeo. » Pithœus, I, cap. 7. In symbolis Pythagoricis προσκύνει περιφερόμενος. Suetonius in Vitellio, c. 11: « Lucius Vitellius primus Caium Cæsarem adorari ut Deum instituit, quum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens. » Dalec. — *Circumagimus.* Præceptum id Numæ fuit, ut auctor Plutarch. in ejus vita, p. 69: Προσκυνεῖν περιςρεφομένους, « Circumage te, quum Deos adoras »: cujus moris varias ibi causas affert, quas tu vide, si vacat. H.

24. *Galliæ.* Hujus gallicæ adorationis typum exhibet marmor perantiquum quod parieti adfixum est Divonæ Cadurcorum, explicatum prolixe a Joh. Bapt. Bello de Templ. augur. IX, p. 172. Romani e contrario a dextra sinistram versus in orbem convertebant sese: quod et a nostris sacerdotibus in suis ad aram conversionibus hodie religiosissime observatur: aliter atque prisci illi Galli, qui sinistrorsum, et a læva dextram versus circumagebantur. Quod et, opinor, Posidonius intellexit, quum de Celtis agens, apud Athen. IV, p. 152: Τοὺς Θεοὺς προσκυνοῦσιν, inquit, ἐπὶ τὰ δεξιὰ ςρεφόμενοι. Romani moris Plautus commeminit in Curcul. act. I, sc. 1, v. 69: « Quo me vortam, nescio. Pa. Si Deos salutas, dextro versum censeo. » Hard.

25. *Fulgetras*, etc. Tenuibus sibilis ore emissis. Alexander ab Alexand. lib. V, cap. 13, vel, leviter complosis manibus cavis, velut ad deliniendum Jovem iratum. Turneb. Adv. lib. IV, c. 6. Manus cavæ complosæ poppysmum efficiunt. Ea vox fictitia est ad soni expressionem. Aristophanes, ἐν Σφηξὶ, κἂν ἀςράψῃ ποππύζουσι. Interpres adnotat, ἔθος τοῦτο γεγονέναι. Sophocles, ποππύζεται ζευγηλατρίς. Dexippo Commentariis in Categorias Arist. ἐπὶ ποππυσμάτων ἄναρθρός ἐςί τις ψόφος. Politianus, Miscellaneorum cap. 33. Dalec. — *Ful-*

4 pysmis adorare, consensus gentium est. Incendia[26] inter epulas nominata, aquis sub mensas profusis abominamur. Recedente aliquo ab epulis, simul verri solum: aut bibente conviva, mensam vel repositorium tolli[27], inauspicatissimum judicatur. Servii Sulpitii principis[28] viri com-

getras. Hoc est, complosione manuum. Ποππύζω enim non modo est sibilo, hoc est, labris compressis acutiorem quemdam oris sonum edo: sed et demulceo, blande attrecto, quomodo equos nondum perdomitos adulamur: denique collisis manibus inter se plausum edo. Apud Aristophanem in Vesp. pag. 474, Philocleo quidam senex ita loquitur, ut se dicat poppyssantibus fulguraturum. Tunc interpres antiquissimus morem hunc esse ait, uti ad fulgetras poppyssetur. Verba senis hæc sunt: Κἂν ἀστράψῃ Ποππύζουσι. Tum interpres hæc: ἔθος γὰρ ταῖς ἀστραπαῖς ποππύζειν. Quasi complosis manibus ad deliniendum Jovem. Hard.

26. *Incendia*. Ita Reg. 1. At Reg. 2 et Ch. *sub mensam*. At non aqua solum, sed mero etiam profuso incendiis occurrere sese significabant. Petron. in fragm. Sat. pag. 279: « Hæc dicente eo gallus gallinaceus cantavit: qua voce confusus Trimalchio, vinum sub mensam jussit effundi, lucernamque etiam mero spargi: imo anulum trajecit in dexteram manum: et Non sine causa, inquit, hic buccino signum dedit: nam aut incendium oportet fiat, aut aliquis in vicinia animum abjiciat. Longe a nobis, etc.» Hæc videtur fuisse abominandi, seu deprecandi incendii formula. H.

27. *Mensam vel repositorium tolli*. *Mensas* Turnebus, lib. XXI, cap. 22, exponit fercula, magidas, lances. Ego vero præterea panis quadras, et abacos, quibus imponebatur e lance sumptus cibus discindendus et mandendus. Virg. « Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. » Hac superstitione persuasi Græci sub epularum finem ἀγαθοῦ δαίμονος poculum, merum circumferebant, ac bibebant, deinde protinus auferri mensam jubebant. Itaque Dionysius quum auream mensam ex Æsculapii fano vellet tollere, tanquam veteris instituti studiosus, ad boni dæmonis poculum invitavit Vict. lib. I, cap. 4. Dalec.

28. *Servii Sulpitii principis*, etc. Quod ex Servii commentatione tradit Plinius, Scaliger apud Festum, in voce, *Mensa migrare*, intelligi vult de mensis in templis Deorum positis, super quibus sacrificio peracto epulabantur. Oratio tamen Plinii spectare potius videtur ad privatas epulas. *Mensas* hic accipio, quadram, cui obsonium e lance et patina sumptum imponebant, ac frustatim concidebant, ut mundius et commodius manducarent: vulgo *tranchoirs*, *assiettes*. Ea fiebant ex argento, ære, stanno, et alia ejusmodi materia, panis velut abaco superaddito, qui obsoniorum pingue exciperet, et quem comesse ominosum fuit, ut

mentatio est, quamobrem mensa linquenda non sit: nondum enim plures[29], quam convivæ, numerabantur. Nam sternumento revocari ferculum mensamve, si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur, aut omnino non esse[30]. Hæc instituere illi, qui omnibus negotiis horisque interesse credebant Deos: et ideo placatos etiam vitiis nostris reliquerunt. Quin et repente conticescere convivium[31] adnotatum est, non nisi in pari præsentium numero: isque[32] famæ[33] labor est, ad quemcumque eorum pertinens. Cibus etiam e manu prolapsus[34] reddebatur, utique per mensas: vetabantque munditiarum causa deflare.

vel ex superiori versu Virgilii intelligitur. Eo pertinet poetæ hemistichium, « miserum est aliena vivere quadra. » Linquebant mensam, qui festinata voracitate inquinassent, quod incivile est. Suberat fortassis et hæc superstitiosa cogitatio, mensas nec Deorum esse mutandas, nec nostras, quæ illas repræsentant. Dalec.

29. *Nondum enim plures.* Mensæ non mutabantur, quod luxuriosa posteritas excogitavit in singulos ferculorum missus, ut constat ex Alex. apud Athenæum, lib. IX, et Plutarcho in vita Pelopidæ: sed convivarum cuique sua, et tantum semel dabatur. Dalec. — *Non.* Mensæ videlicet. Mores temporum suorum scilicet sugillat, quum mensæ plures, quam convivæ forent, ad ostentationem luxus, sumptusque profusi, sternerentur. Libris omnibus invitis Fulvius Ursinus in append. ad Petrum Ciacon. pag. 145, legit « Nondum enim plures, quam tres convivæ. » Hard.

30. *Aut omnino non esse.* Non edere. Hard.

31. *Conticescere convivium.* Convivas. Hard.

32. *Isque.* Tunc vero singulorum convivarum fama periclitatur: nam in quemlibet ejus silentii culpa confertur. Hard.

33. *Famæ labor est.* Augurium est, convivarum quemcumque famæ et existimationis periculum subiturum. Dalec.

34. *Cibus etiam e manu prolapsus,* etc. Quidam contrarium existimarunt, quæ inter epulas e mensa decidunt, heroibus sacra esse, unde symbolum Pythagoricum, τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι. Ideoque nec tollenda, nec gustanda. Alex. ab Alexand. V, cap. 22. Fuit et inauspicatum, convivam atra veste indutum accumbere: quod Vatinio Cicero exprobravit. Pint.—Lumen in lucernis accensum sponte emori sinebant: exstinxisse religiosum fuit, ut et mensam sic vacuam tollere, quin aliquid superesset reliqui. Dalec.

Et sunt condita[35] auguria, quid loquenti cogitantive id acciderit: inter exsecratissima, si Pontifici accidat[36] Ditis causa epulanti[37]. In mensa utique id reponi, adolerique

35. *Condita*. Certa, statutaque diversa auguria, prout quid loqueretur, aut cogitaret is, cui accidisset. Hard.

36. *Quid loquenti cogitantive id acciderit inter exsecratissima. Si Pontifici accidat Ditis causa epulanti*, etc. Erratum esse existimo in ordine verborum, et legendum sic esse, ut duo illa verba, *inter exsecratissima*, principium præbeant colo sequenti: «Inter exsecratissima, si pontifici accidat ditis causa epulanti, etc.» Considerandumque an hoc loco scribendum sit non *accidat*, sed *quid cadat*, aut aliud simile. Alioqui fatendum habebimus locum esse hiantem, ut nonnullos alios hoc capite. De cætero non postremæ quæstionis esset, inquirere quid significet, *ditis causa*, quod non apud Plinium modo, sed JCtos etiam invenio. Nam et lib. XIII Digestorum titulo Commodati vel contra, Caii verba sunt: «Sæpe enim ad hoc commodantur pecuniæ, ut ditis gratia numerationis loco intercedant;» quem locum nonnulli quo volunt, detorquentes, corrumpere nituntur; et libro undetricesimo, tit. 5: «Excusantur, inquit Ulpianus, servi, qui auxilium tulerunt sine dolo malo. Nam si finxit se quis auxilium ferre, vel ditis gratia tulit, nihil hoc commentum ei proderit.» Pint.

37. *Ditis causa epulanti*. Turneb. Advers. lib. XIII, cap. 26, legit: *dicis causa*, ex manuscripto. Quum inaugurationes et sacra fierent, epulis interesse solebant quondam pontifices, ad vetustatisque memoriam et imitationem quibusdam in sacris epulatio retinebatur: quod aiebant, *dicis causa* fieri. Constantinus exponit, *dicis causa* expiationis causa. Ἀφοσιώσεως ἕνεκα, δίκης, vel δικαίου χάριν; nimirum, ut omen triste averterent, sacris rite peractis quum epulabantur. Interpretatio hæc ex Capro grammatico, et Modestino jurisconsulto petita est. Duar. Annivers. I, c. 47, exponit, «non serio, non vere, sed perfunctorie tantum, et per simulationem.» Vide locum. Olim in mancipationibus interveniebat, et quod ait Juriscons. l. 4, ff. commodati, commodabatur pecunia, nempe sestertius nummus, ut dicis gratia numerationis loco intercederet, præsertim in donationibus, quæ fiebant per emancipationem. Græci exponunt νόμου χάριν, ut satisfiat juris solemnitatibus; vel λόγου χάριν, nempe, *verbi gratia*, ut dicere possint se numerasse, ac, ut inquit Cicero, se emisse, Cujac. Observ. lib. X, cap. 37; Arnob. princ. lib. IV, Adv. gen. *Dicis causa* clarissime usurpat pro boni lætique ominis gratia. Dal.—*Ditis*. In epulis feralibus. Tamen Reg. 1 et 2, *dicis causa*, quod est forte sincerius, quasi δίκης ἕνεκα, hoc est, νόμου χάριν, perfunctorie, ac per simulationem. De ea voce vide Vossium, in Etymolog. verbo *dica*. «Dicis causa fiebant quædam, inquit Varro, de Lingua latina, lib. V, neque item facta, neque item dicta semper.» Hard.

ad[38] Larem, piatio est[39]. Medicamenta, priusquam adhibeantur, in mensa forte deposita negant prodesse. Ungues[40] 6
resecari nundinis Romanis tacenti, atque[41] a digito indice, multorum[42] pecuniæ religiosum est. Capillum vero contrectari, contra defluvia ac dolores capitis XVII luna, atque XXIX. Pagana[43] lege in plerisque Italiæ prædiis cavetur, ne mulieres per itinera ambulantes torqueant fusos aut omnino detectos ferant, quoniam adversetur id omnium spei, præcipueque frugum. M. Servilius[44] Nonianus, princeps civitatis, 7
non pridem in metu lippitudinis, priusquam ipse eam no-

38. *Ad.* Laribus offerri solitæ primitiæ epularum : quod Horatius innuit, lib. II, satyr. 5, vers. 13 : « dulcia poma, Et quoscumque feret cultus tibi fundus honores, Ante Larem gustet venerabilior Lare dives. » Hard.

39. *Piatio est.* Piaculo dignum, ejus inauspicati infelicisque ominis et augurii purgatio, lustratio, expiatio, deprecatio, averruncatio. Nam Laribus rerum primitias offerebant, non quod homines ac convivæ gustare dedignati fuisseut. Quin et ipsas primitias semel in mensa depositas, Laribus, jam ab homine contrectatas, et tanquam inquinatas, sacrificare piaculum erat. Dalecamp. — *Piatio est.* Expiatio « infelicis ominis, auguriique mali depulsio, averruncatio est. » Hard.

40. *Ungues.* Similis superstitionis illud, quod refert Æsius quidam apud Petron. in satyr. pag. 369 : « Audio, inquit, non licere cuiquam mortalium in nave, neque ungues, neque capillos deponere, nisi quum pelago ventus irascitur. » Hard.

41. *Atque a digito indice multorum pecuniæ religiosum est.* Præpositionem ignorant MSS.

42. *Multorum.* Nundinantium scilicet. Hoc est, male his cedebant res, sive emerent, sive venderent. Quod suspicabatur Gronovius legi commodius posse, « Atque digito indice moveri pecuniam religiosum est. » Audacius multo est quam ut sic lacessenti textum faveamus. Aj.

43. *Pagana.* Quæ in pagis scilicet obtinebat. Inde et paganalia sacra, quorum peculiaris ratio fuit. De voce *paganus* multa eruditi disputant, quæ sunt ab instituto nostro, et argumento eo in quo sumus, longe abhorrentia. Consule, si otium est, quæ de eo argumento congerit Gothofred. in Cod. Theod. lib. XVI, t. 10 de paganis, pag. 251 et sq. H. — *Ne mulieres.* Hanc vocem *mulieres*, quæ abest a multis, restituimus, quia mox de *fusis* agitur.

44. *M. Servilius.* M. Servilius Rufus Nonianus consulatum gessit cum C. Sestio, extremis fere Tiberii Imp. temporibus, ut quidem Fasti Consulares produnt. Hard.

minaret, aliusve ei prædiceret, duabus litteris græcis P et A[45], chartam inscriptam, circumligatam lino, subnectebat collo: Mutianus ter consul, eadem observatione viventem muscam in linteolo albo: his remediis carere ipsos lippitudine prædicantes[46]. Carmina[47] quædam exstant contra grandines, contraque morborum genera, contraque ambusta, quædam etiam experta: sed prodendo obstat ingens verecundia in tanta animorum varietate. Quapropter de his, ut libitum cuique fuerit, opinetur.

1 VI. (III.) Hominum[1] monstrificas naturas et veneficos aspectus, diximus in portentis gentium, et multas animalium proprietates, quæ repeti supervacuum est. Quorumdam hominum tota corpora prosunt: ut ex his familiis quæ sunt terrori serpentibus, tactu ipso levant percussos, suctuve modico[2]. Quorum e genere sunt Psylli, Marsi-

45. *Duabus litteris græcis* P *et* A... *subnectebat collo.* Quid hæ sibi litteræ voluerint nec scio, nec fructuose aliquis scire pervelit. Nam ad lippitudinem spectare vix videutur, quum lippus sit proprie λημαλέος, λῆμα vero lippitudo. AJ.

46. *Prædicantes.* Servilius, et Mutianus. HARD.

47. *Carmina.* Plura tibi suggeret Marc. Emp. Etiam e sacris paginis repetita, Fernelius de abditis Rerum Caus. II, pag. 90, seq. H.

VI. 1. *Hominum.* Lib. VII, 2. H.

2. *Suctuve modico.* Leg. *suctuve medico*, id est, medicato. Validus enim succus ille est, non mediocris. Primum enim saliva tangebatur vulnus, ne serperet: deinde venenum carminibus et verbis eliciebatur. Hæc si non juvissent, suctu valido extractum exspuebatur. Apud Lucanum, lib. IX, de hac re elegantissimi versus exstant. Vetus exemplar habet, *tumido*, itaque fortassis legi potest, *tumidos*, ut percussos tantum Psylli curent solo tactu, jam vero tumentes suctu. CHIFFL. — *Suctuve.* Sic etiam Reg. 1 cod. In Reg. 2, et Chiffl. *tumido*, male. Deterius vero Chiffl. ipse, « suctuve medico. » Egregie in eam rem Celsus, V, 27, cujus verba ex parte tantum retulimus, II, v. 2: « Ad serpentium morsus, inquit, homo adhibendus est, qui vulnus exsugat. Neque hercules scientiam præcipuam habent hi qui Psylli nominantur, sed audaciam usu ipso confirmatam. Nam venenum serpentis, ut quædam etiam venatoria venena, quibus Galli præcipue utuntur, non gustu, sed in vulnere nocent. Ideoque colubra tuto estur, ictus ejus occidit. Et si stupente ea, quod per quædam medicamenta circulatores faciunt, in os digitum quis indidit, neque percussus est, nulla in ea

que[3], et qui Ophiogenes[4] vocantur in insula Cypro[5]: ex

saliva noxa est. Ergo quisquis exemplum psylli secutus, id vulnus exsuxerit, et ipse tutus erit, et tutum hominem præstabit. » Hard.

3. *Quorum e genere sunt Psylli Marsique, et qui Ophiogenes vocantur in insula Cypro.* Si hic locus cum altero Plinii conferatur, apertissimum fiet hunc locum insigniter depravatum esse. Scribendum igitur: « Quorum e genere sunt Psylli Marsique, et qui Ophiogenes vocantur in Hellesponti Pario. » Est autem Parium celebre Asiæ oppidum ad Hellespontum magnæ mentionis apud geographos omnes, et plerosque ex historicis ac poetis. Plinius, lib. VII, cap. 2: « Crates, inquit, Pergamenus in Hellesponto circa Parium, genus hominum fuisse tradit, quos Ophiogenes vocant, serpentium ictus contactu levare solitos, et manu imposita venena extrahere corpori. Similis et in Africa Psyllorum gens fuit. Horum corpori ingenitum fuit virus exitiale serpentibus, cujus odore sopirent eas. » Et in nostro apogr. non *Cypro* habetur, sed *Paro:* facili lapsu, unius litterulæ omissione. Stolidi videlicet librarii seu correctores pro *Hellespon*, substituerunt *insula*, pro *tipario, Cypro*. Sed quid opus est citare codicis antiqui fidem? Audi Strabonem, gravissimum ac diligentissimum auctorem, ad hunc modum, lib. XIII, de Pario et Ophiogenibus disserentem: « Parium civitas est juxta mare quæ majorem portum habet quam Priapus ex ea aucta. Nam Pariani, Attalicis obsequentes, sub quibus est ager Priapensis, multum ex horum regione absciderunt, permittentibus quidem illis. Hoc in loco finxerunt Ophiogenas cognationem quamdam cum serpentibus habere, proditum est enim mares serpentium morsibus remedio esse, si eos continuo attigerint, quemadmodum incantatores: ac primo livorem transferri, postea tumorem ac dolorem sedare. Gentis hujus auctorem tradunt heroem quemdam ex serpente immutatum, qui fortassis unus aliquis fuit ex Libycis Psyllis. Vis autem ea aliquandiu in genus permansit. » Pint. — *Quorum.* Vide quæ diximus lib. VII, cap. 2. De Marsis convenit; quos Marrubios vocat Poeta, « Quin et Marrubia venit de gente sacerdos. » Dalec.

4. *Ophiogenes.* Ap. Prisc. lib. X, Varro primo Rerum humanarum *Pharios* vocat. « Ut habent, inquit, Pharii, qui vocantur Ὀφιογενεῖς, et in Africa Psylli, quorum ophiogenistum si arbitrantur suppositum esse aliquid in stirpe, admovent ut pungat colubra. Si non sit, mori quum pupugerit: si de gente sit, vivere. » Meminit horum Ælianus, de Animalibus, lib. XIII, capite 39. Dalec.

5. *In insula Cypro.* Leg. *Paro.* Et pro *suctuve modico*, leg. *suctuve humido*, salivosum suctum ita vocat: nam saliva præcipue medebantur. Salm. 348, *a.* — *Id.* De hac voce ὀφιογενεῖς diximus VII, 2: « Crates... genus hominum fuisse tradit, quos Ophiogenes vocat, etc. » *Id.* Sic libri omnes editi et MSS. præter Chiffl. et Reg. 2, in quibus *insula Paro* legitur, haud dubio errore. Nam etsi de Pario Hellespon-

qua familia legatus Evagon nomine, a consulibus Romæ in dolium serpentium conjectus[6] experimenti causa, circummulcentibus linguis miraculum præbuit[7].
2 Signum ejus familiæ est, si modo adhuc durat, vernis temporibus odoris virus. Atque eorum sudor quoque medebatur, non modo saliva. Nam[8] in insula Nili Tentyri nascentes tanto sunt crocodilis terrori, ut vocem quoque eorum fugiant. Horum[9] omnium generum in sua repugnantia interventum quoque mederi constat: sicuti aggravari vulnera introitu eorum, qui umquam fuerint serpentium, canisve dente læsi. Iidem gallinarum incubitus, pecorum fetus, abortu vitiant. Tantum remanet virus[10], excepto[11] semel

ti oppido paria Varro prodiderit, ipseque Plinius, VII; 2; de Paro tamen insula nihil apud ceteros scriptores compertum adhuc ejuscemodi est. Neque quidquam idcirco causæ est, cur Plinium Salmasius in jus vocet, in Solinum, p. 348; quasi præpostere Parios, de quibus Varro, Pari insulæ incolas esse arbitratus sit: quum id ex vitioso tantum uno, vel forsan altero exemplari colligat: et ipse Plinius de Pario Hellesponti recte acceperit, VII, proxime appellato: ac denique Cyprum, non Parum, libri cæteri præ se ferant: in qua exstitisse olim ejuscemodi Ὀφιογενεῖς ex eo simile veri videtur, quod Ophiusa ipsa olim cognominata est, teste Ovidio, Metam. X, 229: «Ipsa suas urbes Ophiusaque arva parabat Deserere alma Venus.» Hard.

6. *In dolium serpentium conjectus.* Voss. *in nidulum serpentium.* Quidam m. p. *in dolum.* Gronov.

7. *Ex qua familia legatus.... miraculum præbuit.* Dolendum est nobis quod nec consules signaverit quorum imperio id tentatum, nec auctores suos afferat. Aj.

8. *Nam in insula Nili Tentyri nascentes, tanto sunt*, etc. In nostro exemplari, «nam in insula Nili Tentyricenses tanto sunt, etc.» Scribo, «Nam in insula Nili Tentyritæ gens tanto sunt, etc.» Plinius ipse, lib. VIII, cap. 25: «Quin et gens est huic belluæ adversa in ipso Nilo Tentyritæ, ab insula in qua habitant appellata.» Pint. — *Nam.* Vide quæ diximus VIII, 38. Hard.

9. *Horum omnium generum in sua repugnantia interventum quoque mederi constat.* Verisimilior lectio: «Horum omni vi sua repurgantium interventum, etc.» Dalec. — *Horum.* Homines horum omnium generum si intervenerint, mederi eos constat «vel sola præsentia, demorsis a serpentibus,» quibus adversantur. H.

10. *Tantum remanet virus excepto semel malo.* Scribo: «Tantum remanet virus ex accepto semel malo,» ex antiquo exemplari, et paulo post *aspergi*, non *inspergi*. Dalec.

11. *Excepto.* Ex accepto semel

malo, ut venefici fiant venena passi. Remedio est, ablui prius manus eorum, aquaque illa eos, quibus medearis, inspergi. Rursus a scorpione aliquando percussi, numquam postea a crabronibus, vespis, apibusve feriuntur. 3
Minus miretur[12] hoc qui sciat, vestem a tineis non attingi, quæ fuerit in funere : serpentes ægre[13] præterquam læva manu extrahi. (IV.) E Pythagoræ[14] inventis non temere fallere, impositivorum nominum imparem vocalium nu-

veneno tantum virus sese in corpus insinuat, ut omnia veneno deinde ipsi inficiant, qui venenum excepere semel. HARD.

12. *Minus miretur... fuerit in funere.* Res falsa omnino est, modo de his vestibus sermo sit quas a tineis attrectari vulgare est. AJ.

13. *Serpentes ægre... extrahi.* Utraque extrahuntur ægre, quum omnium fere cutis lubrica sit; nec non periculose, si viperinum sit genus. AJ.

14. *Pythagoræ inventis non temere fallere.* Vossianus, « E Pythagoræ inventis non temere fallere. » Neque aliter codex Ferdinandi Nonii. Ponit idem considerandum, an sit peccatum in serie ac dispositione verborum? quantum enim assequatur conjectura, scribi debere hoc pacto : « E Pythagoræ inventis, non temere fallere impositivorum nominum clauditates oculorumve orbitates ac similes casus, imparem vocalium numerum dextris, etc. » Quid sibi velit, ignoro: nihil autem in Plinio trajiciendum esse satis acceptum habeo. Initium hujus capitis pendet a fine præcedentis, quippe quum harum sectionum auctor ipse non fuerit. Intelliges igitur inde, *qui sciat* illud ex inventis Pythagoræ non temere fallere. Quod illud ? Nempe prout impositivum cujusque nomen vocalibus constet paribus imparibusve, si cui eveniat, ut claudus fiat aut cocles, si nomen ejus impositivo sint impares vocales, dextro pede claudum aut oculo dextro captum fore; si pares lævis. *Oculive*, Chiffl. et Vossianus, non *oculorumve*. GRONOV. — *Pythagoræ inventis non temere fallere, impositivorum nominum imparem vocalium numerum, clauditates, oculorum orbitatem, ac similes casus dextris assignare partibus, parem lævis.* In scripto exemplari, cum præpositione *e* legitur, *e Pythagoræ inventis.* Considerandum vero an sit peccatum in serie et dispositione verborum: nam ut conjectura assequor, scribi debet hoc pacto : « E Pythagoræ inventis, non temere fallere impositivorum nominum clauditates, oculorumve orbitatem, ac similes casus imparem vocalium numerum dextris assignare partibus, parem lævis. » PINT.—*E Pythagoræ.* Subintellige, *sciat*, ex antecedente periodo. Unde planum fit, quam imperite egerint Pliniani editores, qui distracta præpostere auctoris sententia, ab his verbis novum caput auspicati sunt. E Pythagoræ vero inventis

merum, clauditates, oculive orbitatem, ac similes casus dextris assignare partibus, parem lævis. Ferunt difficiles partus statim solvi, quum quis tectum, in quo sit gravida, transmiserit lapide, vel missili, ex his, qui tria animalia singulis ictibus interfecerint, hominem, aprum, ursum.
4 Probabilius id facit hasta[15] velitaris, evulsa e corpore hominis, si terram non attigerit. Eosdem enim illata[16] effectus habet. Sic et sagittas corpore eductas, si terram non attigerint, subjectas cubantibus, amatorium esse, Orpheus et Archelaus scribunt. Quin[17] et comitialem morbum sanari cibo e carne feræ occisæ eodem ferro, quo homo interfectus sit. Quorumdam partes medicæ sunt, sicuti diximus de Pyrrhi regis pollice. Et Elide solebat[18] ostendi Pelopis costa[19], quam eburneam affirmabant. Nævos in facie tondere, religiosum habent etiam nunc multi.

istud raro fallit, quo docet in nominibus quæ imponuntur fere, si sit impar vocalium numerus, portendere ea clauditates, orbitatem oculorum similesque casus (*siquidem ii futuri sint*), a dextra parte fore: si par a læva. Hard.

15. *Hasta velitaris.* Celiharem quoque olim vocaverunt, ea soliti comam in fronte sponsarum digerere, ac discriminare, vel argumento quod sponsas maritorum imperio subditas esse conveniat, vel augurio felici, quod fortes strenuosque bellatores parituræ sint. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 5. Dalec. — *Hasta.* Ea est quæ ad velites pertinet. Sunt autem velites, qui et expediti cognominati, milites armaturæ levioris. Hard.

16. *Illata.* In domum illata. H.

17. *Quin.* Plin. Val. II, 58, ad comitiales: « Dantur item carnes edendæ bestiæ occisæ eo ferramento quo homo occisus est. » Scrib. Larg. Comp. Medic. cap. 2, num. 13: « Item hinnulei cervi coagulum... benefacit ad morbum comitialem... Hoc remedium qui monstravit, dixit ad rem pertinere, occidi hinnulum cultro quo gladiator jugulatus sit. » Hard.

18. *Elide solebat ostendi Pelopis costa.* Voss. *Pelopis ostiliani.* Quatuor alii *ostilia* vel *hostilia.* Lege: *Pelopis scapula.* Humerus, ὠμοπλάτη. Gronov.

19. *Pelopis costa.* Pausanias in Eliacis opertæ scoptulæ Pelopis mentionem facit, nullam autem hujus eburneæ costæ. Dalec. — *Pelopis.* Tantali is filius fuit, a quo Peloponnesus cognominata. « Humero Pelops insignis eburno » a Virgilio dicitur, Georg. III, vers. 7. Costam eburneam non memini

VII. Hominum[1] vero in primis jejunam salivam, contra serpentes præsidio esse, docuimus. Sed et alios efficaces ejus usus recognoscat vita[2]. Despuimus comitiales[3] mor- 1

me alibi legere. In R. 1 et 2. non *costam*, sed *hostiliam* vidimus. Quid si *scapula* legas? De Pyrrhi regis pollice, vide supra VII, 2. Hard.

VII. 1. *Hominum.* Lib. VII, 2. Insigne est in eam rem quod habet Albertus M. de Animal. lib. VII, tract. 2, cap. 5, pag. 236: « Sed de mirabilibus, inquit, quæ visa sunt in talibus, est unum quod refert Aristoteles, in libro de regimine dominorum, quem scripsit ad Alexandrum: quod videlicet puella fuit missa Alexandro, ex cujus morsu moriebantur homines, sicut ex morsu serpentium: et humor salivalis in ipsa fuit venenum. Et possibilitas hujus probatur ex eo quod sagitta intincta in salivam hominis jejuni intoxicatur, quando vulnerat alium. Et quod unicuique saliva propria est medicamen contra venenum, et alteri non est salutaris, etc. » Sola jejuni hominis saliva, absque ulla incantatione, scorpionem interemptum scire se ait Ætius de Re medica, II, 107, pag. 65. Habdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. 1, pag. 1: « Si quis jejunus exspuit super scorpionem, interimit illum. Item sputum jejuni si morsibus serpentium, et tumoribus applicatur, etc. » Hard.

2. *Sed et alios... recognoscat vita.* Quam vim salivæ tribuunt ad elevandam ulcerum malignitatem, illius sane origo est, quod sodii et potassialis hydrochlorati salivæ inest; at vis illa quantula est, si est! Aj.

3. *Despuimus comitiales morbos.* Plautus in Captivis: « Ægio, hic homo rabiosus habitus est in Aulide. Ne tu quod fabulatur in aures immittas tuas, Nam isthic hostis insectatus est domi matrem et patrem, Et illic isti qui insputatur morbus, interdum venit. » Dalec. — *Despuimus.* Abominamur, a nobis ejus morbi contagium deprecamur. Plaut. in Captivis, act. III, sc. 4, vers. 21: « Et eum morbum mihi esse, ut qui me opus sit insputarier. » Heg. « Ne verere, multos iste morbus homines macerat: Quibus insputari saluti fuit. » Apul. in Apol. « In cubiculo despuuntur caduci comitiales. » Theophrast. in Char. de superstitioso: Μαινόμενόν τε ἰδὼν ἢ ἐπίληπτον, φρίξας εἰς κόλπον πτύσαι. « Rabiosum intuens aut comitialem, horrescens in sinum despuit. » Neque hunc morbum modo, sed et ea quæ abominabantur, ne evenirent, vel obiter audita, despuebant. Plaut. in Asinar. act. I, sc. 1, v. 25: « Neque hercle ego istud dico, neque dictum volo. Teque obsecro hercle, ut, quæ locutus, despuas, etc. » Seneca in Consol. ad Marciam, c. 9: « Quis non si admoneatur ut de suis cogitet, tamquam dirum non respuat, et in capita inimicorum, aut ipsius intempestivi monitoris abire illa jubeat? » H. — *Despuimus comitiales morbos.* Ἐπίληψιν sic posse vitari (*morbum* aio *sacrum* et *majorem* Cels. *morbum sonticum* Gell. *morbum caducum* Parac.) ob id forte creditum, quod

bos, hoc est, contagia regerimus. Simili[4] modo et fascinationes[5] repercutimus, dextræque[6] clauditatis occursum. Veniam quoque a Deis spei alicujus audacioris[7] petimus, in sinum spuendo. Etiam eadem ratione terna despuere deprecatione[8], in omni medicina mos est, atque ita effectus adjuvare : incipientes furunculos ter præsignare jejuna saliva[9]. Mirum dicemus[10], sed experimento facile: si quem pœniteat ictus eminus cominusve illati, et statim exspuat mediam in manum, qua percussit, levatur illico percussus a pœna. Hoc sæpe delumbata quadrupede ap-

multam salivam ore exspuant qui hac laborant miserrima peste. Veteres autem potuere, dum perpetuo effectus in causam trahunt ejectæ salivæ, quæ quidem effectus est, assignare causam levaminis. Aj.

4. *Simili.* Ad fascinum similiter depellendum id Veteres usurpare soliti. Juven. satyr. 5, vers. 112 (vide infra not. 7). Ubi vetus Scholiastes: «Propter fascinum verborum ter sibi in sinu spuunt, et videntur fascinum arcere, ut Persius de matertera : Vel incipiunt multa sibi promittentes, in sinum spuere, etc.» Tibullus I, eleg. 2: «Ter cane, ter dictis exspue carminibus.» Et Theocriti idyllio 7: Ὡς μὴ βασκανθῶ δὲ, τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον. Hard.

5. *Fascinationes.* De iis Plutarchus, Sympos. Quæst. lib. V, 7. Dalec.

6. *Dextræque.* Si quis occurrat dextro pede claudus, omen adversum abominamur exspuendo. H.

7. *Spei alicujus audacioris.* Frustra Pintianus venditat *audaciores.* Neque enim emimus vel titivillitio. *Spes audacior* est, quæ Justino *spes improba,* lib. XXII: «Qui spe improba regnum totius Africæ amplexus;» l. XXIX: «Imperium spe improba totius orbis amplexi.» Gronov.— *Spei.* Ii certe, qui spe aliqua ducti insolentius paulo se efferunt, et qui sunt jactantiores, spuere similiter in sinum solent. Quæ sententia Juven. est, Sat. 5, v. 112: «Tunc immensa cavi spirant mendacia folles, Conspuiturque sinus.» Diogenianus, Cent. IV, prov. 82: «Εἰς κόλπον οὐ πτύει. Ἐπὶ τῶν μεγαλαύχων. Libanius, ep. 191, ad Modestum: Οὐ μὴν τάς γε ἐλπίδας ἀνεῖλεν, ἀλλ' εἰσὶ καὶ λαμπραί. Πτύω δὲ εἰς κόλπον, τῇ παροιμίᾳ πειθόμενος. Vide Erasm. Chil. I, cent. 6. Hard.

8. *Deprecatione.* MSS. omnes, *prædicatione.* Hard.

9. *Jejuna saliva.* Jejuni oris saliva. Hard.

10. *Mirum dicemus, sed experimento facile.* Cavillari videtur Noster dum ad experimenta nos mittit de talibus narrans, nec rem falsam ipse pronuntiat. Nonne dixeris nec ab ipso experimentum intentatum, nec male indagationem cessisse? Aj.

probatur, statim a tali remedio correcto animalis ingressu.
Quidem vero aggravant ictus[11], ante conatum simili modo
saliva in manu ingesta. Credamus[12] ergo lichenas leprasque
jejunæ illitu assiduo arceri : item lippitudines, matutina
quotidie velut inunctione : carcinomata, malo[13] terræ
subacto : cervicis[14] dolorem, saliva jejuni dextra manu
ad dextrum poplitem relata, læva ad sinistrum : si[15] quod
animal aurem intraverit, et inspuatur, exire. Inter amu- 3
leta est, editæ quemque urinæ inspuere : similiter in
calceamentum dextri pedis, antequam induatur : item
quum quis transeat locum, in quo aliquod periculum
adierit. Marcion[16] Smyrnæus, qui de simplicibus[17] effe-
ctibus scripsit, rumpi[18] scolopendras marinas sputo tra-

11. *Aggravant ictus . . . in manu ingesta.* Res iterum falsa. Durat quidem illa in manus inspuendi consuetudo, dum aliquid conantur laboriosum ac difficile : sed hinc laborem levari fabula est et anilis imaginatio. AJ.

12. *Credamus.* Salivæ scilicet. Credidit sane Galen. de fac. simp. Med. X, 2, pag. 287. HARD. — *Credamus lichenas*, etc. Quæ Neoterici *pathematon* observatores *dartres* dictitant, Noster appellat lichenas, non Romanorum sane tempore in talem numerum et tot in species abiisse visos, quam ætate hac nostra fieri videmus. AJ.

13. *Malo.* Aristolochiam intelligit, quod malum terræ vidimus appellari XXV, 54. HARD.

14. *Cervicis.* Plin. Val. I, 54 : « In cervicum dolore, inquit, poplites utiliter fricantur; et e diverso in poplitum dolore cervicem fricari remedium est. » Salivam ille adjicere prætermisit. Diligentior Marc. Emp. cap. XVIII, pag. 127 : « Ad cervicum dolores, inquit, remedium physicum sic : jejunus dextram manum saliva tange, et dextrum poplitem perfrica : deinde sinistra manu sinistrum : et hoc ter per singulos poplites facito : statim remediabis. » HARD.

15. *Si.* Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. cap. IX, pag. 81. HARD. — *Si quod animal . . . exire.* Potest tunc animal depelli, non vi incantamenti et *iyngis* cujusdam, sed dum pressus a te ut salivam ejicias aer introrsum agit. AJ.

16. *Marcion.* Ita libri sane omnes, etiam MSS. sed errore haud dubio, ut in Indice auctorum monuimus. HARD.

17. *De simplicibus effectibus scripsit.* Simplicium. Sic Galenus suos libros inscripsit : περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν δυνάμεως. DALEC. — *De.* Ita MSS. Rectius forte, *de simplicium.* Ut Galenus libros inscripsit undecim, περὶ κράσεών τε καὶ δυνάμεων τῶν ἁπλῶν φαρμάκων. HARD.

18. *Rumpi.* Id enim prodidit Æ-

dit : item rubetas, aliasque ranas : Opilius, serpentes, si[19] quis in hiatum earum exspuat. Salpe[20], torporem sedari quocumque membro instupente, si quis in sinum exspuat :
4 aut si superior palpebra saliva tangatur. Nos si hæc, et illa credamus rite fieri[21] : extranei interventu, aut si dormiens spectetur infans, a nutrice terna[22] adspui :

lianus, Hist Anim. IV, 22, et VII, 26. Hard.

19. *Si.* Vide Galen. de simplici Med. fac. X, pag. 288. Saliva hominis scorpionem obtorpescere scribit Ælianus, Hist. Anim. IX, 4; interire viperam idem Hist. Anim. II, 24. Hard.

20. *Salpe... si quis in sinum exspuat.* Veteres in sinum exspuebant, id rati contra incantamenta valere. Theocritus, hoc quod supra modo laudavimus Idyllio II : τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον. Sed neque id e vero est. Aj.

21. *Nos si hæc et illa credamus rite fieri.* Omnes quinque : « Eos hæc credamus rite extremi extranei. Tam si. » « Et illa, fieri, » nusquam. Deinde optimus : « quanquam illos religione mutuatur. » Locus est egregius et dignus quem assequamur. Quod sic tentabam : « Eis hæc credamus : item extranei interventu, aut si dormiens spectetur infans, a nutrice terna adspui. Quanquam illos religione tutatur et Fascinus, imperatorum quoque, non solum infantium custos : qui deus inter sacra romana a Vestalibus colitur; et currus triumphantium, sub his pendens, defendit medicus invidiæ : jubetque eosdem respicere similis medicina linguæ, ut sit exorata Fortuna gloriæ, a tergo carnificem. » Dixerat superius ? « Credamus ergo et lichenas leprasque, etc. » Huic respondes, *eis* (Marcioni, Opilio, Salpæ) *hæc credamus*, et quod sequitur. *Illos* puta infantes, quos adspuendo terna tutari volunt nutrices, *religione tutatur et Fascinus*, cujus insigne amuletum, suspensum e collo gerebant. *Jubetque eosdem recipere* etiam Vossianus, Johannisque Andræ et hanc secutæ editiones : sed quem sensum eorum fingunt Turn. et Dalec. nulli, opinor, sano probaverint (vid. 23): et frequenter hæc duo verba confudisse librarios observavimus. Fascinus autem sub curru pendens jubere sive *recipere* sive *respicere* quemadmodum potest dici ? At *similis* Fascino *medicina linguæ*, id est, servus publicus, alter invidiæ medicus (qui portatur eodem curru, et identidem canit, *respice post te*) quum ibidem sit κώδων et μάστιξ, instrumentum carnificis, quomodo jubeat triumphantes *a tergo respicere carnificem*, facile mihi capere videor. Mirum autem, in quatuor codd. eamdem lacunam continenti scriptura dissimulari. Sic enim omnes præter optimum : « qui Deus inter sagora eadem strigmenta a balneis et ideo miscent suppuratoriis, etc. » Media desint. Acad. inter *sacra eadem strigmenta.* Gronov.

22. *Terna.* Ter adspui cum terna precatione. Sic paulo ante, « terna

quamquam illos religione tutatur [23] et Fascinus [24], imperatorum quoque, non solum infantium custos, qui Deus inter sacra romana a Vestalibus colitur, et currus triumphantium, sub [25] his pendens, defendit medicus [26] invidiæ : jubetque eosdem recipere [27] similis medicina

despuere prædicatione in omni medicina mos est, etc. » HARD.

23. *Religione mutatur.* Turnebus scriptum invenit in antiquis exemplaribus, *religione mu tueatur.* Ea syllaba Veteres utebantur, ad invidiæ, mali, fascini depulsionem, itemque ad imperandum et ominandum silentium. Lucilius, « Nec laudare hominem quemquam, nec mu facere unquam. » Mu facere, mutire. DALEC. — *Quanquam.* Nutricem simul et infantem. In libris hactenus editis, *quanquam religione mutatur et fascinus.* In antiquis exemplaribus legisse se Turnebus ait, *religione mu tuetur.* Unde nos effingebamus olim, *religione eum tutatur,* infantem videlicet, de quo dictum est antea proxime. Sed in Reg. 2 codd. vidimus, « quamquam illos religione mutuatur et fascinus : » quæ sunt sinceræ lectionis haud obscura vestigia, quam repræsentamus. H.

24. *Fascinus.* Fascinum, pudendum virile, quod fascinum depelleret, collo appensum puerorum. Varro : « Pueris turpicula res quædam in collo suspenditur, ne quid obsit, bonæ scævæ causa. » Turneb. IX, cap. 28. Appendebatur olim triumphantium currui Fascinus deus, ut in auctores fascinum rejiceret, eosdemque fascinum et invidiam recipere juberet. Vide Rhodig. lib. IV, cap. 6. Vide quod annotatum est supra lib. IX, cap. 49, et II, 7. DALEC. — *Et.* Hoc est, non nutricum modo cura tutantur infantes, sed et fascinus, religione sua, cujus insigne amuletum suspensum e collo gerebant. Alii et ex annulo appendebant. Iconem vide apud Th. Bartholinum l. de puerper. vett. pag. 161. HARD.

25. *Sub.* Subter currum triumphantium appensus, ad repellendam invidiam. HARD.

26. *Medicus.* Invidiæ magnam esse vim ad nocendum antiqui existimabant : quum eam vel ipso afflatu et contagione maleficam, et venenatam esse, et hominibus, quibus male vellet, obesse graviter censerent. Hinc Horatius, epist. I 14, vers. 37 : « Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam Limat, non odio obscuro morsuque venenat. » Idcirco ad eam repellendam, de collo puerorum, et de triumphantium curru suspendebant amuleta. Nullum hic locum habent obscenæ conjectationes, quas ad explanandum hunc locum ex Varrone, Glossariis, librisque aliis, Critici congesserunt. HARD.

27. *Jubetque eosdem respicere.* Lege, « jubetque invidiam recipere. » Appendebatur enim Fascinus deus ut in auctores fascinum rejiceret, eosdemque fascinum et invidiam recipere juberet. Vel, « jubetque eos deum se respicere : » nimirum humanam suam sortem cogitare,

linguæ, ut sit exorata a tergo[28] Fortuna gloriæ carnifex.

ac conditionem, quæ triumphi gloria et honoribus elata, deum tamen currui suo subjectum et pendulum habet: nisi quis malit ad triumphantium morem referre, quibus quidam a tergo stans, identidem clamabat et inculcabat: « Respice post te, hominem te esse memento. » Septimius Florens in Apol. Rhod. lib. III, cap. 7. Juvenal. satyr. 9: « . . . magnæque coronæ Tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla. Quippe tenet sudans hunc publicus, et sibi consul Ne placeat, curru servus portatur eodem. » Dalec. — *Similis*. Non dicit aliam similem, sed hanc ipsam, hoc est, Fascinum ipsum, currui appensum triumphantium, similiter ventosæ eorum linguæ mederi: jubet enim eos de victoria sua silere, tantumque in se recipere, sive curam eam suscipere, ut Fortunam subsequentem æque propitiam experiantur, ac fuit antea: dent operam, ne ab invidis, qui nemini desunt, de adepto gloriæ culmine dejiciantur. Nam per eos sæpe Fortuna priorem gloriam jugulat et exstinguit. Hæc genuina Plinii sententia est. Nullus hic servus aut carnifex, quem nonnulli confinxere; qui a tergo triumphantis adsisteret, moneretque identidem, ut se ipsum cognosceret, ne tanta gloria superbiret. Tertull. in Apol. cap. 33, p. 28: « Non enim Deum Imperatorem dicam, vel quia mentiri nescio, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se Deum volet dici... Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur: suggeritur enim ei a tergo, Respice post te, Hominem te memento. » Nullus hic servus publicus (sic enim Juvenalis appellat, Sat. 10, vers. 41; Isidor. Origg. XVIII, 2, carnificem vocat), nullus, inquam, qui jubeat triumphantes respicere fascinum, cavere sibi a fascino invidentium, quo labefactari tota triumphi gloria potest. Servum a tergo triumphantis coronam sustinuisse Plinius ipse auctor est, XXXIII, 4. Meminit hujusce moris et Tzetzes Chiliad. XIII, Hist. 461, v. 52, sed adjecta fabula: Καὶ πῶς ἐπὶ τοῦ ἅρματος δημόσιος οἰκέτης Ὄπισθεν τούτου ἵςαται τὸν ςέφανον ἀνέχων, Καὶ λέγων τούτῳ πρὸς τὸ οὖς καὶ τὸ, Κατόπιν βλέπε. « Et quomodo in curru publicus minister pone hunc stat coronam sustinens, et dicens ei istud in aurem: A tergo respice. » *Jubet*. Perturbata hactenus hujus loci interpunctio, crucem fixit interpretibus, criticisque, Turnebo, Rhodigino, Dalecampio, cæterisque. Sic enim legebatur: *Jubetque eosdem recipere*. Sic utique libri omnes habent MSS. et editi ante Dalecampium, qui primus rescripsit, *respicere*. Mox nova instituta periodo, *Similis medicina linguæ*: quæ divulsa nullam probabilem efficere sententiam queunt. Libri etiam omnes, conspirante consensu, *carnifex* exhibent, id quod ipsa loci sententia postulat, non, ut quidam emendant, *carnificem*. Nam hæc vox, *carnifex*, in contextu Pliniano, ad Fortunam pertinet. Hard.

28. *Ut sit exorata a tergo*, etc. Leg. ex Vet. « Similis medicina linguæ, et, ut sit exorata fortuna

VIII. Morsus[1] hominis inter asperrimos quoque numeratur. Medentur sordes ex auribus: ac ne quis miretur etiam scorpionum ictibus serpentiumque, statim impositæ. Melius e percussi auribus prosunt: ita[2] et reduvias sanari. Serpentium vero ictum, contusi dentis humani farina.

IX. Capillus[1] puerorum, qui primum decisus est, podagræ impetus dicitur levare circumligatus: et[2] in totum impubium[3] impositus. Virorum[4] quoque capillus

gloriæ a tergo carnifex. » Nam iu triumphantes convitia jactabant. *Exoratam gloriæ fortunam* dicit, id est, propitiam. Dalec.

VIII. 1. *Morsus.* Cels. XXVI, 27: « Sequitur, ut de vulneribus dicam, quæ morsu fiunt, interdum hominis, interdum simiæ, sæpe canis... Omnis autem fere morsus habet quoddam virus. » Plin. Val. III, 57: « Hominis morsui... sordes ex humanis auribus illinuntur plagæ. » Hard.— *Morsus hominis... numeratur.* E recentibus Bichat credidit vix morsu amentis amore aliquid venenum stillare in vulnus. De multis sane id persuasum olim habuere feris salivam illapsam plagæ acrem, malignam, et veneno parem; quod primo quidem cogitandum fuit intuentibus quæ funesta sæpe simplicem morsum consequebantur. Sed nunc convenit inter istarum rerum peritos satis esse ad hæc gignenda et vehementiore ictu laceram cutem et læsiones varias musculorum, tendonum, nervorum, vasculorum, immo et ossium; inprimis si magnus atque iratus hostis assultet, qualis v. g. aut molossus in furorem actus, aut equus qui vel fame laboraverit diu. Quam vero puerile e cerumine pharmacum existimandum sit, vix monendus es. Aj.

2. *Ita.* Abscessus circa radices unguium, Latini reduvias vocant, Græci παρωνυχίαν. Festus: « Redivia... morbus est, quum cutis extra ungues se solvit, quia redivire solvere est. » Ejusdem medicamenti meminit et Marc. Emp. 18, pag. 108: « Paronychiæ stercus ex auriculis impone, et linteolum superalliga, mirabere remedium. » H.

IX. 1. *Capillus.* Totidem verbis Marc. Emp. 36, pag. 246. Sext. Plat. 17, de puero, tit. 3, Ad podagram: « Pueri primi capilli a nativitate si pedibus dolentibus impositi fuerint, sanabuntur. » H. — *Capillus puerorum*, etc. Quæ sequuntur fabulis etiam propiora quam illa quæ prius fabulosa attexuit. Notas igitur jam inutiles adumbraturi non sumus, nisi quum forte aliquid verum occurrit. Aj.

2. *Et.* Et universe omnium impubium capillus impositus juvat. H.

3. *Impubium.* Sic Naso, *impubibus annis*, Metam. IX, 418. H.

4. *Virorum quoque capillus.* Habdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, c. 1, n. 5: « Capilli

canis morsibus medetur ex aceto : et[5] capitum vulneribus ex oleo aut vino. Si credimus, a revulso cruci, quartanis. Combustus æque capillus, carcinomati. Pueri[6] qui primus ceciderit dens, ut terram non attingat, inclusus in armillam, et assidue in brachio habitus, muliebrium locorum dolores prohibet. Pollex in pede alligatusque proximo
2 digito, tumores inguinum sedat. In[7] manu dextra duo medii lino leviter colligati, destillationes atque lippitudines arcent. Quin[8] et ejectus lapillus calculoso, alligatus supra pubem, levare cæteros dicitur, ac[9] jocineris etiam dolores; ac celeritatem partus facere. Addidit Granius, efficaciorem ad hoc esse ferro exemptum. Partus[10] accelerat

hominis aceto madefacti, si statim applicantur morsui canis, præsentem afferunt utilitatem. » HARD. — Et revera hoc fit, nec sane mirandum, sed fit aceti dote quæ cauterizantis vice est, inutili admodum capillamento. AJ.

5. *Et*. Quælibet vulnera hominum capillis cum thure contusis æquo pondere glutinari, prodidit Theod. Prisc. I, 19. HARD.

6. *Pueri*. Alios in usus hunc pueri dentem Sext. Platonicus adhibet, lit. 4 : « Pueri dens annorum septem, inclusus auro aut argento, et in brachio suspensus, efficit ne mulier concipiat. » HARD.

7. *In*. Marc. Emp. 10, p. 87 : « Si in manu dextra, inquit, duo digiti medii lino simul copulentur, statim proderit adversus pituitam, et gravedinem, et destillationem narium. » Plin. Val. I, 28 : « Ad stillationem narium ex humore : In manu dextra duo digiti medii lino alligati inter se, destillationem compescunt. » HARD.

8. *Quin*. Sic libri omnes editi, et manu exarati : etsi in quibusdam exemplaribus Dalecampius legi dicat : *Quin ex ejectis* : ejectosque interpretetur, cæso matris utero natos. Astute nimis excogitatum id sane, ac difficile nimis inventu remedium. Cave tu quidquam immutes, receptam scripturam defendente et explicante Marc. Emp. 26, pag. 183 : « Lapis, inquit, ex vesica hominis qualibet curatione sublatus, si teratur, et ex vini cyathis tribus calculoso potui detur, lapides vesicæ humanæ innatos efficaciter dissolvere creditur. » Habdarrahmano quoque Ægyptio, interprete Ecchellensi, cap. 1, num. 38 : « Item si suspendes super laborantem calculis vesicæ calculos, quos alius egessit, comminuentur calculi, et curabitur laborans. » H.

9. *Ac*. Marc. Emp. 22, pag. 158 : « Ad dolorem jocineris physicum remedium sic : calculus, sive lapillus, qui a calculoso fuerit ejectus, super jecur dolentis alligatus, statim proderit. » HARD.

10. *Partus accelerat vicinos*. Voss.

vicinos, ex quo[11] quæque conceperit, si cinctu suo soluto feminam cinxerit, dein solverit, adjecta[12] precatione se vinxisse, eumdem et soluturum, atque abierit.

X. Sanguine[1] ipsius hominis, ex quacumque parte 1
emisso, efficacissime anginam illini tradunt Orpheus et Archelaus : item ora, comitiali[2] morbo lapsorum : exsurgere enim protinus. Quidam[3] si pollices pedum pungantur, exque his guttæ referantur in faciem : aut si virgo dextro pollice attingat : hac conjectura censentes virgines[4] carnes edendas. Æschines[5] Atheniensis excrementorum cinere anginis medebatur, et tonsillis, uvisque, et carcinomatis. Hoc medicamentum vocabat botryon[6].
Multa[7] genera morborum primo coitu solvuntur, primoque 2

partus celerat hecmos. Aut. *hærentes.* Gron.

11. *Ex quo.* Vir ipse, ex quo mulier quæque conceperit. Hard.

12. *Adjecta.* Hoc est, hac formula : « Te vinxi, te quoque solvam. » Hard.

X. 1. *Sanguine.* Plin. Val. I, 52. Hard.

2. *Comitiali morbo lapsorum.* Ex Chifflet. notant *malo cum lapsorum.* Voss. *conlapsorum.* Gron.

3. *Quidam.* Similis Habdarrahmani præceptio, interprete Ecchellensi, cap. 1, num. 22 : « Maniaci curatio ita fit : Ineide maniaci hominis pollices, sanguinem inde effluentem excipe, commisce cum farina, etc. » Item Theodori Prisc. IV : « In ipsis vero commotionibus, si sanguinem de ejus pedum digitis elicias quoquo pacto, et ejus frontem ex eo tangas, et labia: continuo exsurgit. » Hard.

4. *Virgines.* Quod virginem vel uno tactu prodesse intellexerint, idcirco catulorum carnes, qui ante coitum cæsi fuerint, edendas comitialibus morbis præcipiunt. Hard.

5. *Æschines.* In libris ad hunc diem editis, *ex crematorum cinere* legitur, insigni menda; quam præter codices Reg. 2 et Ch. editionesque Venetam et Parmensem, quæ sunt omnium vetustissimæ, in quibus *excrementorum* diserte legitur, emendat egregie locus Sexti Platonici, cap. 17, de puero, tit. 9, ad canceromata : « Hominis stercus combustum, inquit, et in ulcera cancerosa et insanabilia adspersum; eo pro magno remedio utitor, quod melius appellatur botrys. » Hard.

6. *Hoc medic. vocabat botryon.* Sexto Platonico, *Botrys*, de puero, c. 17, non quod uvæ morbo medeatur, ut putat Humelbergius : hanc enim uvam nemo botryn appellat : sed quod uvæ forsan maturæ modo nigrescat. Hard.

7. *Multa.* Hoc etiam Hippocrates prodidit, S. III, aph. 28, quem

feminarum mense. Aut si hoc non contingit, longinqua fiunt, maximeque[8] comitiales. Quin et a serpente ac scorpione percussos coitu levari produnt: verum feminas Venere ea lædi. Oculorum[9] vitia fieri negant, nec lippire cos, qui quum pedes lavant, aqua[10] inde ter oculos tangant.

1 XI. Immatura morte raptorum manu, strumas, parotidas, guttura, tactu sanari affirmant. Quidam vero cujuscumque defuncti, dumtaxat sui sexus, læva manu aversa. Et e ligno fulgure icto, rejectis post terga manibus demorderi aliquid, et ad dentem qui doleat, admoveri, remedio esse produnt. Sunt[1] qui præcipiant dentem suffiri dente hominis sui sexus: ct eum qui caninus vo-

Celsus, II, 1, sic interpretalur: « Si qua etiam genera morborum in infantem inciderunt, ac neque pubertate, neque primis coitibus, neque in femina primis menstruis finita sunt, fere longa sunt. » Vide quæ diximus VII, 51. Hard. — *Multa... mense.* Id verum quadamlenus, quanquam nec in isla inquisilum satis, el vix possis decernere an quod semel evenit postea sit successurum feliciter. Aj.

8. *Maximeque.* Cels. de comitiali morbo, III, 23: « Sæpe eum, si remedia uon sustulerunt, in pueris, Veneris, in puellis, menstruorum initium lollit. » Scrib. Larg. de morbo comitiali, comp. 18: «Illud tamen, inquit, non oportet ignorare... pueros vel virgines liberari post complexnm el devirginationem. » Cæl. Aurel. Chron. de epilepsiæ morbo, I, 4, quosdam ait « vel usum venerenm, vel contra eunnchismum faciendum probare »: quod ipse paulo post improbat. Et paulo ante: « Solet hæc passio puberlalis tempore, sive novæ purgationis in feminis... facile detergi: quod si minime evenerit, plerumque patienli conseuescit, elc. » Cæterum, ut id corollarii vice adjiciam, *morbus comitialis*, nl Celsus animadvertil, II, 8, « post annum quintnm et vicesimum ortus, ægre curatur: multoque ægrius is qui post quadragesimum annum cepit: adeo ut in ea ætate aliquid in natura spei, vix quidquam in medicina sit. » Hard.

9. *Oculorum.* Marc. Emp. totidem verbis, 5, pag. 56, et Sext. Platon. de puero, etc. 17, tit. 5, *ad lippitudinem oculorum.* Hard.

10. *Aqua inde ter oculos tangant.* Eadem commendatur ad ventris dolores, lib. XXX, cap. 7. Dalec.

XI. 1. *Sunt.* Innocentior paulo Habdarrahmani Ægyptii medicina, cap. 1, p. 35: « Si osse demortui hominis tanges denles dolores inferentes, curabuntur. » Et n. 40: « Molarem hominis demortui dentem si suspendes super hominem laborantem dentium doloribus, dolores illi mitigabnntnr. » Hard.

cetur, insepulto exemptum adalligari. Terram[2] e calvaria,
psilothrum esse palpebrarum tradunt. Herba vero, si qua 2
ibi genita sit, commanducata, dentes cadere. Ulcera
non serpere osse hominis circumscripta. Alii e tribus puteis pari mensura aquas miscent, et prolibant novo fictili: reliquum dant in tertianis accessu[3] febrium bibendum. Iidem[4] in quartanis fragmentum clavi a cruce, involutum lana, collo subnectunt; aut spartum e cruce; liberatoque condunt caverna, quam sol non attingat.

XII. Magorum[1] hæc commenta sunt: Ut cotem, qua 1
ferramenta sæpe exacuta sint, subjectam ignari cervicalibus, de[2] veneficio deficientis, evocare indicium, ut ipse dicat quid sibi datum sit, et ubi, et quo tempore: auctorem tamen non nominare. Fulmine utique percusso, circumactum in vulnus hominem loqui protinus constat. Inguinibus[3] medentur aliqui, licium[4] telæ detractum alligantes novenis septenisve nodis, ad singulos nominantes viduam aliquam, atque ita inguini adalligantes. Licio et clavum[5] aliudve, quod quis calcaverit, alligatum ipsos
jubent gerere, ne sit dolori vulnus. Verrucas avellunt a 2

2. *Terram e calvaria*. Vel quæ intra calvariam reperitur, vel qua calvaria obducitur. Dalec.

3. *Accessu*. Sic MSS. Reg. 2, et alii. In Ch. *a decessu*. Hard.

4. *Iidem*. Plin. Val. III, 6: « Quartanæ curandæ: caput clavi, quo aliquis in crucem fixus est, alligatur panno. » Hard.

XII. 1. *Magorum*. Allata nempe superiore capite remedia, ut et ea quæ hoc ipso dicentur. Hard.

2. *De*. Si quis ex veneficio tabe deficiat, cogetur vel sic indicare, ac dicere non quis insidias pharmaco oblato struxerit, sed *quid, ubi... cur, quomodo, quando*, obtulerit. Quod prius dicunt, nulli etiam sceptico dubitabile est. Aj.

3. *Inguinibus*. Inguinum panis et bubonibus. Dalec.—Hæc totidem verbis Pliu. Val. II, 43, et Marc. Emp. 32, pag. 225. Hard.

4. *Licium*. Filum, stamen. H.

5. *Atque ita inguina alligantes licio. Et clavum*. Voss. *inguini adalligantes licio*. Forte: « licium telæ detractum alligantes novenis septenisve nodis, ad singulos nominantes viduam aliquam, atque ita inguini adalligantes. Licio et clavum aliudve, quod quis calcaverit, alligatum ipsos jubent gerere, ne sit dolori vulnus. » Gron.

vicesima luna, in[6] limitibus supini ipsam intuentes, ultra caput manibus porrectis, et quidquid apprehendere, eo fricantes. Clavum corporis, quum cadit stella, si quis distringat, vel cito sanari aiunt, cardinibus ostiorum aceto affuso: lutum fronti illitum, capitis dolorem sedare: item laqueum suspendiosi circumdatum temporibus. Si quid e pisce hæserit faucibus, in aquam demissis frigidam pedibus, cadere. Si[7] vero ex aliis ossibus, impositis capiti ex eodem pisce ossiculis. Si panis hæreat, ex eodem in utramque aurem addito pane.

1 XIII. Quin et sordes hominis in magnis fecere remediis quæstuosorum gymnasia[1] Græcorum: quippe[2] ea strigmenta molliunt, calefaciunt, discutiunt, complent, sudore et oleo medicinam facientibus. Vulvis inflammatis contractisque admoventur[3]. Sic et menses[4] cient: sedis in-

6. *In*. In semitis, viisque transversis agrorum. Hard.

7. *Si*. Non e piscium modo, sed etiam ex animalium ossibus. In libris hactenus editis, *ex eodem osse ossiculis*. In Reg. 2 et Ch. *ex eodem vase:* quos ultro codices sequuti sumus. Favet Marc. Emp. XV, p. 112: « Si de pisce os faucibus hæserit, spinam mediam ejusdem piscis infringes: et aliquam partem ex ea, pollice et medicinali digito, super verticem ejus, cujus os vel spina hærebit, appones: sed utilius erit, si nescienti id facias. » Hard.

XIII. 1. *Gymnasia*. Plinius supra XV, 5, ubi de oleo: « Usum ejus ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in Gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris ejus octogenis strigmentis olei vendidisse. » Hard.

2. *Quippe*. Ita sordes appellabant, quæ destringebantur, deradebanturque de athletarum corpore: constabant sudore et oleo: et quod medicatam vim haberent, diligenter colligebantur, magnoque venum ibant. Val. Max. IX, 14: « Gymnicorum servo strigmenta gymnasii colligenti. » Easdem porro in medicando vires strigmentis gymnasiorum Dioscorides attribuit, I, 36. Ad maturandas certe duritias, collectiones, strumas, a Theod. Prisc. de furunculis, lib. I, commendantur hæ « sordes de parietibus palæstræ collectæ. » Hard.—Immerito et hinc plus periculi, quam auxilii. Nam si cui delicatior cutis, pani et ulcera hinc facile orientur. Aj.

3. *Contractisque admoventur*. In alterutrum latus reclinatis: sursum procurrentibus. Dalec.

4. *Menses*. Menstrua, καταμήνια.

flammationes et condylomata leniunt : item nervorum dolores, luxata, articulorum nodos. Efficaciora[5] ad eadem, strigmenta a balineis, et ideo miscentur suppuratoriis medicamentis. Nam[6] illa, quæ sunt e ceromate permixta cœno, articulos tantum molliunt, calefaciunt, discutiunt efficacius : sed ad cætera minus valent. Excedit fidem impudens cura, qua sordes[7] virilitatis contra scorpionum ictus singularis remedii, celeberrimi auctores clamant. Rursus in feminis, quas infantium alvo[8] editas in utero ipso contra sterilitatem subdi censent : meconium[9] vocant. Immo[10] etiam ipsos gymnasiorum rasere parietes; et illæ quoque sordes excalfactoriam vim habere dicuntur: 2

5. *Efficaciora.* De his eadem Diosc. I, 34, ex Crateva, a quo hausit et Plinius. Hard.

6. *Nam.* Κήρωμα unguentum est, quod fit subacta oleo cera, permixtoque luto : hoc luctatores ungebantur, in eo palæstræ aut gymnasii loco, qui ceromatis etiam nomen inde habuit. De his idem Diosc. I, 35 : Ὁ δὲ ἐκ τῆς παλαίστρας προσειληφὼς τὴν κόνιν, ἐοικὼς δὲ ῥύπῳ, τὰς περὶ τοὺς κονδύλους συστροφὰς ἐπιτιθέμενος ὠφελεῖ, etc. « Quæ vero strigmenta in palæstris pulverem sibi adscivere, similia sordibus, articulorum collectiones ac nodos imposita juvant. » Hard.

7. *Qua sordes.* Sordes virilis seminis. Hard.

8. *Quas infantium alvo*, etc. Lege, « quas reddunt infantes alvo, ex utero editi, contra, etc. » μηκώνιον excrementum nigrum, et fetidum, quod pueri nati primum emittunt : vulgo, *le sirop de l'enfant.* Dalec.

9. *Meconium.* Cf. Arist. H. A. l. VI, c. 13; Reines. in varr. lectt. l. II, c. 7, p. 174.—*Meconium.* Μηκώνιον excrementum quod primum emittunt pueri, quod cruentum est, atrum, fœdique odoris. Arist. H. A. VII, 13, pag. 844, de infante primum nascente : Ἀφίησι δὲ περιττώματα τὰ μὲν εὐθὺς, τὰ δὲ διὰ ταχέων, πάντα δ' ἐν ἡμέρᾳ· καὶ τοῦτο τὸ περίττωμα πλέον ἢ τοῦ παιδὸς κατὰ μέγεθος· ὃ καλοῦσι αἱ γυναῖκες μηκώνιον. Χρῶμα δὲ τούτου αἱματῶδες, καὶ σφόδρα μέλαν, καὶ πιττῶδες· μετὰ δὲ τοῦτο, ἤδη γαλακτῶδες. « Emittit etiam excrementa quidam illico, quidam haud multo post : omnes autem intra diem. Cujus excrementa quantitas major quam pro pueri magnitudine : quod appellant mulieres papaverculum. Color ejus cruentus, ac valde ater, et piceus : post illud, mox lacteus. » Hard.

10. *Immo.* Diosc. I, 36, totidem verbis : Καὶ ὁ ἐν τοῖς τῶν γυμνασίων τοίχοις ῥύπος, καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνδριάντων, θερμαίνει δὲ καὶ διαχεῖ τὰ δύσπεπτα φύματα, etc. Hard.

panos discutiunt. Ulceribus senum puerorumque [11], et desquamatis ambustisve illinuntur.

XIV. Eo minus omitti convenit ab animo hominis pendentes medicinas. Abstinere [1] cibo omni, aut potu, alias vino tantum aut carne, alias balineis, quum quid eorum postulet valetudo, in præsentissimis remediis habetur. His remediis adnumeratur exercitatio [2], intentio [3] vocis, ungui [4],

11. *Ulceribus senum puerorumque.* Voss. *quoque rarumque.* An *puerperarumque.* Gron. — *Ulceribus.* l. c. Πρὸς ἕλκη πρεσβυτικὰ ἁρμόζει, etc. Hard.

XIV. 1. *Abstinere.* Ita Reg. 1 et editi. Reg. 2 et Ch. *abstinere se cibo.* Balineis quando utendum, quando abstinendum sit, ex Celso perdisces, II, 17, *de sudore.* Idem scite admodum, III, 2 : « Igitur si quid morbi incidit, omnium optima sunt, quies, et abstinentia. Si quid bibendum, aqua... Solaque abstinentia sine periculo medetur... Et si leviora indicia fuerint, satis sit a vino tantum abstinere, quod subtractum, plus quam si cibo quid dematur, adjuvat. Si paulo graviora sint, non aquam tantum bibere, sed etiam cibo carnem subtrahere... Satisque sit, tum ex toto a cibo, a vino, ab omni motu corporis abstinere, quum vehementer notæ terruerunt. » Rursum, IV, 2, in dolore capitis : « Satius est abstinere a cibo, si fieri potest, etiam a potione : si non potest, aquam bibere, etc. » Hard. — *Abstinere cibo omni, aut potu,... in præsentissimis remediis habetur.* Quod medicis dicitur a græco sermone δίαιτα; neque ullus est qui hanc methodum ac viam plurimum valere nesciat. Dehinc multa quæ sequuntur vera sunt. Aj.

2. *Exercitatio.* Exercitationum genera hæc sunt apud Galen. de San. tuenda, II, 8, pag. 83, lucta, pugilatus, cursus, saltatio, disci jactus, pilæ ludus, et similia. Exercitationis simul et laboris nomine censentur, remigatio, fossio, aratio, gestatio oneris, equitatio, venatio, longior ambulatio, etc. H.

3. *Intentio.* Sive ut Celsus ait, I, 2, *clara lectio.* Et cap. 8 : « Si quis stomacho laborat, legere clare debet: post lectionem ambulare, etc. » Et mox : « Prodest adversus tardam concoctionem clare legere, etc. » Denique, IV, 4, de tussi : « Oportet lectione uti vehementi : quæ primo impeditur a tussi, post eam vincit. » Hoc vocis exercitium, inquit Cæl. Aurel. Chron. I, 1, Græci ἀναφώνησιν vocant. Hard.

4. *Ungui.* Sive ut nunc obtinet usus loquendi, *ungi.* Cels. I, 2 : « Exercitationem recte sequitur unctio, etc. » — *Ungui. Ungui* et *unguo* dici pro *ungi*, *ungoque*, vetusto more, ex Prisciano scimus. In libris hactenus editis, *ungue fricari*, absurde : nam disparia ac diversa sanitatis tuendæ remedia nunc præscribuntur, neque ungue frictio peragitur, sed manuum injectu,

fricari cum ratione. Vehemens[5] enim fricatio spissat, lenis mollit : multa adimit corpus, auget modica. In primis vero prodest ambulatio[6], gestatio[7], et ea pluribus modis. Equitatio stomacho et[8] coxis utilissima : phthisi navi-

circumactuque, τῶν χειρῶν ταῖς ἐπιβολαῖς τε καὶ περιαγωγαῖς αἱ ἀνατρίψεις γίγνονται, inquit Gal. de Sanit. tuenda, II, 3, pag. 70. Frictione vero unctio præmitti solita erat, ut docet idem, II, 69. Et Cels. I, 3 : « Tum multo oleo ungi, leniterque perfricari, etc. » Et de tabe, lib. III, 22 : « Præter hæc convenit ambulare locis quam minime frigidis, sole vitato... si infirmior est, gestari, ungi, perfricari, si potest, maxime per se ipsum, sæpius eodem die... Tum paulatim cibi dandi, adjectis exercitationibus, unctionibus, frictionibusque. » Iterumque, IV, 5 : « Post exercitationem opus est unctione, frictione, balneo quoque nonnumquam, etc. » *Ungui* porro hoc loco ut scriberemus, codex R. 2, admonuit, et Chiffl. cum Galeno. Hard.

5. *Vehemens.* Totidem verbis Cels. ex Hipp. II, 14 : « Neque dubitare potest, inquit, quin latius quidem et dilucidius, ubi et quomodo frictione utendum esset, Asclepiades præceperit : nihil tamen reperit, quod non a vetustissimo auctore Hippocrate, paucis verbis comprehensum sit : qui dixit, frictione, si vehemens sit, durari corpus : si lenis, molliri : si multa, minui : si modica, impleri, etc. » Hard.

6. *Ambulatio.* Plaut. in Curcul. act. II, sc. 1 : « Ambula : id lieni optimum est. » Cujusmodi porro debeat esse ambulatio, Celsus declarat, I, 2 : « Commode vero, inquit, exercent clara lectio, arma, pila, cursus, ambulatio : atque hæc non utique plana, commodior est : siquidem melius adscensus quoque et descensus cum quadam varietate corpus moveat : nisi tamen id perquam imbecillum est : melior autem est sub divo, quam in porticu : melior, si caput patitur, in sole, quam in umbra : melior in umbra, quam parietes, aut viridaria efficiunt, quam quæ tecto subest : melior recta, quam flexuosa. » Hard.

7. *Gestatio.* Exercitatio est, qua gestamur, aut vehimur, equo, lectica, etc. De ea satis elegans Senecæ locus, initio ep. 55 : « A gestatione quum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. Labor est enim et diu ferri : ac nescio an eo major, quia contra naturam est, quæ pedes dedit, ut per nos ambularemus : oculos, ut per nos videremus, etc. » Hard.

8. *Et.* Celsus, II, 15 : « Genera autem gestationis plura sunt adhibenda, quæ sint et pro viribus cujusque, et pro opibus... Gestationum lenissima est navi, vel in portu, vel in flumine : vehementior, in alto mari, navi : vel lectica aut scamno : acrior, vehiculo. Atque hæc ipsa et intendi et leniri possunt. Si nihil horum est, suspendi

gatio[9]: longis morbis locorum mutatio[10]. Item somno me-
2 deri sibi, aut lectulo, aut rara vomitione[11]. Supini cubitus oculis conducunt, at proni tussibus, in latera adversum destillationes. Aristoteles[12] et Fabianus plurimum somniari circa ver[13] et autumnum tradunt, magisque supino cubitu, at prono nihil. Theophrastus[14] celerius concoqui dextri lateris incubitu, difficilius a supinis. Sol[15] quoque

debet et moveri, etc. » Hippocratis græca sunt e libro κατ' ἰατρεῖον, sive de officina medici, quæ Galenus recitat de Sanit. tuenda, II, 3, tom. VI, pag. 70 : Ἀνάτριψις δύναται λῦσαι, δῆσαι, σαρκῶσαι, μινυθῆσαι· ἡ σκληρὴ, δῆσαι· ἡ μαλακὴ, λῦσαι· ἡ πολλὴ, μινυθῆσαι· μετρίη, σκληρῶσαι. Quorum effectuum dissimilium dispares causas ibidem persequitur. Hard.

9. *Phthisi navigatio.* Præsertim in mari. Dalec. — *Phthisi.* Vide quæ dictori sumus, XXXI, 33. H.

10. *Longis morbis locorum mutatio.* Hippocr. aphor. 20, c. 5, lib. VII Epid. Dalec. — Ecce verba Γῆν μεταμείβειν, σύμφορον ἐπὶ τοῖσι μακροῖσι νοσήμασι. Hard.

11. *Rara vomitione.* Nam frequens et continuata ventriculum offendit. Dalec. — *Aut.* De ea multa Cels. I, 3, et II, 13. Hard.

12. *Aristoteles.* Vide Plutarch. Symp. Qu. VIII, 10, pag. 734 : « Cur autumnalibus somniis minimum fidei sit habendum. » Hard. — *Aristoteles et Fabianus... tradunt... cubitu.* An ver et autumnus in somnia vere valeant, et quatenus valeant, in incerto est; at supino cubitu frequentius somniari verum esse videtur. Suspicor tamen pro somnio acceptum sæpe ἐφιάλτην, quod supinis et in lævum latus cubantibus perpetuum accidit. Aj.

13. *Somniari circa vernum.* Plut. Sympos. VIII, quæst. 10. Somnia Veteres e terra nasci crediderunt, mittique ab inferis et Manibus. Inde Euripidi in Hecuba, terra μελανοπτερύγων μήτηρ ὀνείρων. Inde Homero et Virgilio figmentum de duabus somniorum portis apud inferos. Turnebus, XXVIII, c. 46. Dal.

14. *Theophrastus.* Ita nunc in libro περὶ ὕπνου καὶ ἐνυπνίων, *de somno et somniis*, cujus Laertius meminit V. Hard. — *Theophrastus... difficilius a supinis.* Vere, et hoc in causa, quod cubantis in dextrum latus stomachum minime fel comprimat; et laboris minus ad coquendum jam necesse sit. Aj.

15. *Sol.* Nam ut superius dictum est, optime in solo, si caput patitur, inambulatio est. In libris hactenus editis *solum quoque* legebatur : *solium* alii, ex conjectura substituere ausi, hoc est, vas in quo sedentes lavantur. Verum et Chiffl. codex, teste Dalecampio, et probatissimi alii, quos vidimus, *sol* incredibili consensu exhibent : in quem unum sane id commode cadit, ut remediorum maximum appelletur. Sed præter exemplarium auctoritatem maximum emendationi

remediorum maximum ab ipso sibi præstari potest, sicut[16] linteorum strigiliumque vehementia: perfundere[17] caput calida ante balinearum vaporationem, et postea frigida, saluberrimum intelligitur. Item[18] præsumere ci- 3.
bis, et interponere frigidam, ejusdemque potu somnos antecedere, et si libeat, interrumpere. Notandum, nullum aliud animal calidos potus sequi, ideoque non esse na-

nostræ pondus addit Corn. Celsi testimonium: quo auctore didicimus id quod a Plinio deinde adjicitur: de perfundendo capite, calida, frigidaque, tum solum, vel tum certe inprimis adhiberi oportere, quum accepta a sole aliqua offensio fuerit: qui quum sit per se quidem remediorum maximum, si nimium tamen eo utare, nocere potest. Sic enim ille, I, 3: « Si quis vero exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, perfundendumque oleo corpus et caput. Deinde in solium bene calidum descendendum: tum multa aqua per caput infundenda, prius calida, dein frigida. » Ubi et solium ipsum, et calida, frigidaque contra exustionem a sole remedium est. Et capite quidem proxime subsequente, etiam citra solis injuriam quæ sunt balnei leges explanans, perfundi pariter calida frigidaque caput præcipit: verum ibi solium abdicat: plane ut utrumlibet ex iis locum spectes, *solium* hoc loco dicere minime possis: sic enim Celsus: « Si in balneum venit, sub veste primum paulum in tepidario insudare; ibi ungi: tum transire in calidarium: ubi sudabit, in solium non descendere; sed multa calida aqua per caput se totum perfundere: tum tepida uti, dein frigida: diutiusque ea caput, quam cæteras partes perfundere: deinde id aliquamdiu perfricare, novissime detergere, et ungere. Capiti nihil æque prodest, atque aqua frigida, etc. » Sol certe inter remedia recensetur ab eodem, III, 21: « Paulatim, inquit, evocandus est æger ad exercitationes, frictiones, solem, sudationes, navigationes, et idoneos cibos, donec ex toto convalescat. » Et IV, 16: « Exercitationes... et cum his sol, ignis, balneum. » Hard.

16. *Sicut.* Uncti oleo Veteres strigilibus radebantur sudantes: deinde linteis ad id paratis tergebantur. Apul. Asin. aur. II: « Ac simul ex promtuario oleum unctui, et lintea tersui, et cætera huic eidem usui profer ociter, et hospitem meum produc ad proximas balneas. » Hanc frictionem sibi quisque præstare poterat, uti ex Celso quoque intelligimus, IV, 4. Hard.

17. *Perfundere.* Cels. I, 2, totidem verbis. In balneis e calida in frigidam transire solitos olim, testis Aristides sacr. serm. tom. I, orat. 2, pag. 515. Hard.

18. *Item.* Ante cibos frigidam aquam præsumere, et inter cibos interponere. Vide Cels. I, 8. H.

turales. Mero [19] ante somnos colluere ora, propter halitus [20]: frigida matutinis impari numero [21] ad cavendos dentium dolores : item posca oculos contra lippitudines, certa experimenta sunt (v) : sicut totius corporis [22] vale-

19. *Mero ante somnos colluere ora propter halitus*. Voss. *propter nolitus*. Quod Acad. et Menapius reddiderunt *propter anhelitus*. Non videtur tamen satis rationis, quare discedatur a vulgari, quod in Aud. est et Gudiano. Gron. — *Mero*. Plin. Val. I, 33 : « Ad fœtorem oris : Dormitum vadens... vino suavi os colluat. » Et cap. 29 : « Nero quoque ante somnos colluere ora propter halitum fœtidum utile dicit. » Insulse is apud Nostrum pro mero, Nero, legit. Hard. — *Mero ante somnos colluere ora*. Hinc Flaccus Serm. lib. II, sat. 1, 8 : « Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto, Irriguumque mero sub noctem corpus habento. » Aj.

20. *Halitus*. Putres, aut alioqui fumosos a cibo, dum coquuntur in ventriculo, exhalantes. Dalec.

21. *Impari numero*. Semel, ter, quinquies, etc. Dalec. — *Impari*. Ter, quinquies, etc. Numerus ille superstitione non caret, quam Celsus jure neglexit, I, 2 : « Ubi experrectus est aliquis, paulum intermittere : deinde, nisi hiems est, fovere os multa aqua frigida debet. » Hard.

22. *Sicut totius corporis valetudini in varietate victus observata*. Dalec. « valetudinem juvari ratione victus observata », longe a mente Plinii digressus. Acad. *victus et observata*. Chifflet. tres Vossiani, Gudianusque : *inobservata*. Scribe : « sicut totius corporis valetudini varietatem victus inobservatam. » Intelligendum enim ex præcedenti capite (neque enim eam distinctionem agnoscit liber fidelissimus) « saluberrimam esse certa experimenta sunt. » Vox, qualis Suet. Aug. LXXVI : « Vescebaturque et ante cœnam, quocumque tempore et loco stomachus desiderasset. Ex hac inobservantia nonnunquam vel ante initum, vel post dimissum convivium solus cœnitabat, quum pleno convivio nihil tangeret. » Sed Suetonius loquitur de permissa sibi ab illo principe licentia tantummodo, quod ad tempus cibi sumendi, et ventrem ei fuisse salarium, ut parasitus apud Plautum, et de Persis Ammianus jocantur. Nimis enim laxe interpretantur indifferentem circa rationem victus animum, contrarium morositati certis legibus adstrictæ. Plinii mentem recte cepit et Hermolaus Barbarus. Gron. — *Sicut*. Sic totius corporis valetudinem promitti non observantibus varietatem victus, *certum experimentum* est. Apparet divulsa præpostere hactenus hæc fuisse a superioribus, ut inde novi capitis initium sumeretur. Habet etiam hanc legem Celsus, II, 1 : « Sanus homo, qui et bene valet, et suæ spontis est, nullis obligare se legibus debet... Hunc oportet varium habere vitæ genus, modo ruri esse, modo in urbe, sæpiusque in agro... Modo

tudini in varietatem victus inobservatam. Hippocrates[23] tradit non prandentium exta celerius senescere[24]. Verum[25] id. remediis cecinit, non epulis : quippe multo utilissima est temperantia in cibis. L. Lucullus[26] hanc de se præfecturam servo dederat : ultimoque[27] probro

ungi, modo id ipsum negligere : nullum cibi genus fugere, quo populus utatur: interdum in convivio esse, interdum ab eo se retrahere : modo plus justo, modo non amplius assumere, etc. » Sunt sane plerumque valetudinarii qui certo ciborum genere quasi ad mensuram vescuntur. Hard.

23. *Hippocrates*. Vide Galen. in lib. Hippocr. de Rat. Vict. in Morb. acutis, Comm. 2, t. XI, p. 50, seqq.

24. *Exta celerius senescere*. Dolore præcordia torqueri, veluti suspensis visceribus. Dalec.

25. *Verum*. Non hæc præcipit Hippocrates, inquit, ad crapulam, vel ut belluari adhortetur, sed ad remedia: ut ab illa scilicet exactiore, ne scrupulosiore, victus norma recedatur, quæ cibos observat. H.

26. *L. Lucullus hanc de se præfecturam servo dederat*. In antiquo codice : *A. Lucius* legitur, non *L. Lucullus*, et *mensæ* forte aptius legeretur, quam *de se*. Porro non dissimulabo, ut alias consuevi, videri mihi hæc verba, et quæ sequuntur usque in finem capitis, falso Plinio attribui : scripta forte in margine libri, et in contextum a librario per ignorantiam inserta : neque enim ad præsentem materiam faciunt. Pint. —Vid. not. 27. Hic satis, si annotarimus de Lucullo minime dubitandum, tum quod iste in conviviis magnificus fuerit nec sobrius, tum quod nullus inter triumphales viros narratur A. Lucius. Aj.

27. *Ultimoque probro manus in cibis triumphali seni deducebatur*. In eod. « Ultimoque probrum manus in cibis. Triumphali sede utebatur » ; et mox paulo, *pudenda res*, non *pudenda re*. Pint. — *Ultimoque probro manus in cibis triumphali seni deducebatur*. Hoc a Gelenio, quum esset, « majus in cibis triumphalibus sedenti dicebatur », aut « in cibis triumphalibus », quod ex Hermolao, ni fallor, admissum est. Pintiani liber, « ultimoque probrum manus in cibis triumphali sede utebatur. » Sensum procul dubio deprehendit Gelenius. Sed Vossianus præcipit : « ultimoque probro manus cibis triumphali seni dejiciebatur. » Est ibi quidem etiam *probrum et dejiciebatur:* verum hic Hermolao digitus ad ista. Idem Chiffletiana membrana significat. Idem Voss. duo alii Acad. et Gud. qui, « ultimoque probro manus in cibis triumphalis enim dejiciebatur. » *Pudenda re*, omnes : male Pintianus *res*, immemor illius de quo supra, 22, 7, *magno solatio*, et moris Plinio frequentissimi. Pejus idem, *hanc mensæ*, pro, *hanc de se*, quod tamen adeo placuit auctori, ut id maluerit, quam *in se* : et merito. Pessime omnem hunc locum falsum suspicatur attribui Plinio, et quum forte

manus in cibis triumphali seni dejiciebatur [28], vel in Capitolio epulanti, pudenda [29] re, servo [30] suo facilius parere, quam sibi.

1 XV. (VI.) Sternumenta [1] pinna gravedinem emendant:

in margine libri adscriptus esset, a librario per ignorantiam huc insertum, quippe qui ad præsentem materiam nihil faciat. Nescio quo pacto vir præstantissimus iniquior est narratiunculis et fabellis, quibus operis sui severitatem condivit Plinius, tam suavibus et delicatis, ut facile Siculas et Sybariticas mensas præ illis spernas. Hanc autem satis tuetur auctor ipse, lib. XXXV, 18, uno vocabulo, quum ait *rectorem L. Luculli.* Sic enim et Voss. Acad. Gudianus, Menagius: nam Andegav. nos destituit cum fine fere libri XXXII. Gron.

28. *Dejiciebatur.* Retinebatur. Sic MSS. non ut editi auctore Gelenio, *deducebatur.* Hard.

29. *Pudenda.* Sic etiam MSS. editique Pliniani istud moris est, pro *pudenda res.* Sic alibi, *Magno solatio*, similesque formulæ passim obviæ. Hard.

30. *Servo suo facilius parere.* Medico fortassis: nam eo sæculo inter servitia habebantur medici. Heronem Luculli servum domino gratissimum auctor memorat, lib. XXXVI, cap. 18. Nominatur et Callisthenes inter Luculli servos, quem pharmaco herum suum dementasse, animoque alienasse, vulgus suspicabatur. Dalec.

XV. 1. *Sternumenta*, etc. In tabula sic locus hic citatur: « sternutamenta capitis gravedinem levant. » Unde apparet hic pro voce *pinna*, legendum, *capitis.* Alii legunt *capitis et narium.* Nam κόρυζα, quam Latini *gravedinem* vocant, fluxio est a capite in nares, ut βράγχος in fauces, κατάῤῥους in pulmonem. Dalec. — *Sternumenta.* Sternumentum pinnæ motu excitatum gravedinem capitis sanat, excusso vel sic humore qui destillat e capite. Hanc vocem *pinnæ*, quam libri omnes etiam MSS. exhibent, concoquere Dalecampius non potuit: maluit itaque, *sternutamenta capitis gravedinem* legere. Alii, ipsomet ita prodente, *capitis et narium:* utrique contra exemplarium fidem, sententiamque scriptoris, cui lucem affert Philosophi locus, c. s. 35, probl. 8, pag. 834: Διὰ τί πτερῷ τὰς ῥῖνας κινήσαντες πτάρνυνται... Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ πταρμῷ τῷ πτερῷ διαθερμάναντες, διελύσαμεν εἰς πνεῦμα· πλείονος δὲ γινομένου ἐξεώσαμεν. « Cur naribus penna tentatis sternutamentum movetur... Sternutamenti quoque ratio eadem est: quum enim penna movemus ac tepefacimus nares, humor in spiritum solvitur, quem mox redundantem expellimus. » Et alter Hipp. de Morb. Mul. II, text. 18, p. 547: Ἐς δὲ τὰς ῥῖνας... πτερὸν ὄξει βάψαι, καὶ καθῆραι· διαλεῖψαι δὲ τὰς ῥῖνας· ἢ τοῦ πταρμικοῦ προσθεῖναι, etc. « Si nares vero... aut pennam aceto tingito, et immittito, naresque illinito: aut sternutatorium apponito. » Hard.

et si quis mulæ nares[2], ut tradunt, osculo attingat, sternumenta[3] et singultum. Ob hoc Varro suadet[4] palmam alterna manu scalpere. Plerisque[5] annulum e sinistra in longissimum dexteræ digitum transferre, aut in aquam ferventem manus immergere. Theophrastus[6] senes laboriosius sternuere dicit.

2. *Et si quis muris nares*, etc. Lege : « Et si quis muli nares, ut tradunt, etc. » Vide Reines. Var. lect. lib. III, cap. 15, pag. 585 et 586. — *Et.* Et hoc, inquit, emendat gravedinem. Libri vulgati, *si quis muris nares*, ita refingente barbaro Barbaro. Nam in Parmensi, *Si quis muco nares*. In Reg. 1, *Si que mutare nares*. In Reg. 2, *Si quis muta naras*. In Ch. *Si quis matare nares*. Ut *mulæ* scriberemus, fecit imprimis auctoritas clarorum virorum, præter vestigia sinceræ scripturæ, quæ sunt haud obscura : auctor libri qui Kirani falso inscribitur, II, pag. 79 : « Si quis habet frigidum catarrhum, et osculatus fuerit nares burdonis, sanatur, etiamsi coryzam habet. » Ad fœtorem narium idem commendat Marc. Emp. 10, pag. 86 : « Cui nares fœtebunt, inquit, remediabitur, si nares muli osculetur : similiter proderit mulieri, si nares mulæ basiaverit. » Quibus e testimoniis intelliges obiter mulum quoque burdonem vocari quamquam alii de asino accipi volunt : qua de re Du-Cangii glossarium consule. H.

3. *Sternumenta.* Subintellige, emendat, ex antecedentibus, Arist. c. 33, probl. 5, p. 829, et probl. 17, pag. 831 : Διὰ τί τοὺς λυγμοὺς οἱ πταρμοὶ παύουσιν : nempe Hippocratem sequitur, cujus est hic Aph. 13, c. 6 : Ὑπὸ λυγμοῦ ἐχομένου πταρμοὶ ἐπιγενόμενοι, λύουσι τὸν λυγμόν. « A singultu cohibito quæ sternumenta fiunt, solvunt singultum. » Celsus quoque cujus hoc effatum, I, 8, cui lemma : « Quæ notæ in quoquo morbi genere, etc. » *Singultus*, inquit, *sternutamento* finitur. Ubi et illud animadversione dignum, quod adjicit : « In pulmonis morbo periculosum etiam, quod alias salutare habetur, sternutamentum esse. » Et Marc. Emp. cap. 17, p. 126 : « Singultus compescit sternutamentum in tempore excitatum. » Hard.

4. *Ob hoc Varro suadet palmam.* Ut singultus sedetur, vel sternutatio. De singultu intelligendum puto. Dalec. — *Ob.* Vel ut Ch. et Reg. 2, *ad hoc*, unde sensus omnino idem.

5. *Plerisque.* Nempe ad comprimendos singultus. Marc. Emp. l. c. « In aquam calidam, inquit, manus missæ, diuque illic retentæ, singultus crebriores inhibere dicuntur. Annulus in sinistra manu in medio digito positus, vel ibidem translatus, singultus statim compescit. » Hard.

6. *Theophrastus.* Forte in eo opere quod inscripsit, προβλημάτων συναγωγὴν, *collectionem problematum*, cujus meminit Laert. V. Sic enim Arist. c. 33, probl. 12, pag. 830,

1 XVI. Venerem damnavit Democritus[1], ut in qua homo alius exsiliret ex homine[2]. Est[3] hercule raritas ejus utilior. Athletæ tamen torpentes restituuntur Venere; vox revocatur quum e candida declinat in fuscam. Medetur[4] et lumborum dolori, oculorum hebetationi, mente captis ac melancholicis.

1 XVII. Assidere gravidis, vel quum remedium alicui adhibeatur, digitis pectinatim inter se implexis, veneficium est : idque compertum tradunt Alcmena Herculem pariente. Pejus, si circa unum ambove genua. Item poplites alternis genibus imponi. Ideo hæc in conciliis ducum potestatumve fieri vetuere majores, velut omnem actum impedientia. Vetuere et sacris, votisve, simili modo
2 interesse. Capita[1] autem aperiri adspectu magistratuum, non venerationis causa jussere[2], sed (ut Varro auctor est)

ipsum istud proponit : Διὰ τί πρεσβῦται χαλεπῶς πτάρνυνται. « Cur senes laboriosius sternuunt? » H.

XVI. 1. *Venerem damnavit Democritus.* Huc pertinet quod ait Pythagoras, Venere tunc esse utendum, quum reipsa fieri vis infirmior, et quod Celsus ait, rarum concubitum corpus excitare, frequentem solvere. De raro concubitu νεάζουσι, καὶ ἀκμάζουσι, inquit Aristot. III Ethicor. ad Nicomach. Homer. vero ult. Iliad. Τέκνον ἐμὸν, τέο μέχρις ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Σὴν ἔδεαι κραδίην, μεμνημένος οὐδέ τι σίτου, Οὔτ' εὐνῆς· ἀγαθὸν δὲ γυναικί περ ἐν φιλότητι Μίσγεσθ'. Vide Galen. cap. 16, artis parvæ. Plutarch. de Sanit. tuend. Dalec.

2. *Homo alius exsiliret ex homine.* Fureret et insaniret libidine percitus, extra se esset. Dalec.

3. *Est.* Cels. II, 1 : « Concubitus vero neque nimis pertimescendus est. Rarus, corpus excitat : frequens, solvit, etc. » Hard.

4. *Medetur.* Renum dolori prodesse auctor est Avicenna, lib. III, Fen. 20, tr. 1, c. 10, p. 889. Melancholiæ item, caligini oculorum, vertigini, gravitati capitis, etc. H.

XVII. 1. *Capita autem aperiri adspectu magistratuum.* Vide Plutarchum in Quæst. Roman. pag. 266. Cur honos exhibeatur Diis operto capite, hominibus aperto. Hard.

2. *Non venerationis causa jussere.* Contra sententiam auctoris, Rod. III, cap. 23, honoris causa id fieri contendit. At instituti veteris fuit, ut qui Diis sacrum faceret, excepto Hercule ac Saturno, caput is operiret. Virg. Æn. III, 404 : « Et positis aris jam vota in littore solves, Purpureo velare comas adopertus ami-

valetudinis, quoniam firmiora[3] consuetudine ea fierent. Quum quid oculo inciderit, alterum comprimi prodest. Quum[4] aqua dextræ auriculæ, sinistro pede exsultare, capite in dextrum humerum devexo; invicem e diversa aure. Si tussim concitet saliva, in fronte ab alio[5] afflari. Si jacet uva, a vertice morsu alterius suspendi. In[6] cervicis 3
dolore poplites fricare, aut cervicem in poplitum. Pedes in humo deponi, si nervi in his cruribusve tendantur in lectulo. Aut si in læva parte id accidat, sinistræ plantæ pollicem dextra manu apprehendi. Item e diverso. Extremitates corporis vel aurium perstringi[7] contra horrores corporis, sanguinemve narium immodicum. Lino[8] vel 4

ctu. » Plaut. in Amph. invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, manibus puris, capite operto. Quamobrem Pindari Scholiastes haud vere scripsit, δίχα τινὸς ἐν τῇ κεφαλῇ καλύμματος· οὕτω γὰρ ἔθος ἦν εὔχεσθαι. Mos ille et jamnum Judæis servatur, caput inter orandum ephod suo tegentibus. Brod. V, cap. 8. Alex. ab Alex. II, 19, qui et ejusdem lib. cap. 22, tradit Opi et Honori capite retecto sacrum fieri solitum, Æneamque operiendi capitis morem invexisse dum sacris operaretur. DALEC.

3. *Quoniam firmiora*, etc. Ægyptiis, qui capite nudo vitam agunt, eam corporis partem firmissimam esse Veteres prodiderunt, Herodotus præcipue: Persis vero qui perpetuo mitra contegunt, tam invalidam, ut vel ictu leni offendatur. Hannibal, Dius Julius, Masinissa Numidarum rex, Hadrianus Severus, aperiendi longa consuetudine tantum firmitatis adepti sunt, ut sive sol esset, sive imber, sive frigidum tempestuosumque cælum, etiam hieme sæva et nivosa, aperto capite prodirent iterque facerent, obdurato contra omnem aeris injuriam et inclementiam capite. Alex. ab Alex. II, cap. 19. DALEC.

4. *Quum*. Plin. Val. I, 9: « Si aqua intraverit in auriculam dextram, sinistro pede desultare oportet, capite in dextrum humerum inclinato: si sinistram, e diverso. » HARD.

5. *Si tussis concitet, salivam in fronte ab alio afflari*. Vetus codex: « Si tussim concitet, saliva, frontem ab alio afflari. » PINT.

6. *In*. Vide quæ diximus supra cap. 7. HARD.

7. *Extremitates corporis vel aurium perstringi*. Addit nostrum exemplar verbum « velleribus: Extremitates corporis vel aurium velleribus perstringi », et paulo post, *figere*, non *defigere*. PINT.—*Extremitates*. Vide quæ dicturi sumus lib. sq. c. 9. H.

8. *Lino*. Marc. Emp. 10, p. 86: « Linum vel papyrus ligata san-

papyro principia genitalium : femur medium, ad cohibenda urinæ profluvia. In stomachi solutione[9] pedes pressare, aut[10] manus in ferventem aquam dimittere. Jam et sermoni parci, multis de causis salutare est. Triennio Mæcenatem[11] Melissum accepimus silentium sibi imperavisse, a[12] convulsione reddito sanguine. Nam[13] eversos, scandentesque ac jacentes, si quid ingruat, contraque ictus spiritum cohibere, singularis præsidii est : quod[14] inventum esse animalis docuimus. Clavum ferreum defigere, in quo loco primum caput defixerit corruens morbo comitiali, absolutorium ejus mali dicitur. Contra[15] renum, aut lumborum, vesicæque cruciatus, in balinearum soliis pronos urinam reddere mitigatorium habetur. Vulnera nodo Herculis præligare[16], mirum quantum ocyor

mitati veretri virilis, sanguinem profluentem naribus mire reprimit. » Et mox : « Si feminæ sanguis ex naribus nimie defluat, mamillæ ejus vinciantur corrigio caprino. » Q. Serenus, c. de profluvio sanguinis, utrumque complexus : « Præterea Phariis caput emetire papyris, Detrahe quod super est : alio genitalia necte. Femineas prodest illinc vincire mamillas, Menstruus immenso si profluat impetu sanguis. » Theod. Prisc. I, 12, de fluxu sanguinis narium. « Aliqui fasciolis lineis naturam et testes eorum alligando mollius constrinxerunt : si in feminis, femoralia. » Hard.

9. *In stomachi solutione*, etc. Quum os ventriculi, ut exsolutum ab humoris acris morsu et affluxu, animi deliquium parit. Dalec.

10. *Aut.* Sic libri omnes, etiam MSS. Sic et in torminum dolore, pedes in calidissimam aquam demitti suadet Marc. Emp. 27, pag. 194. Hard.

11. *Mæcenatem.* In Reg. 1 et libris vulgatis, *Messium.* In Ch. *Melissimum.* Rectissime omnium Reg. 2, *Melissum*, ut diximus in Auctorum Indice. Hard.

12. *A.* Ex contractione nervorum ac musculorum. Hard.

13. *Nam.* E curru. Hard.

14. *Quod.* Melius, opinor, qui sufflatæ carnis distentu ictus hominum et canum morsum arcent, ut dictum est VIII, 58. Hard.

15. *Contra.* Totidem verbis Marc. Emp. 25, pag. 171. Hard.

16. *Vulnera nodo Herculis præligare.* Ἡρακλεωτικὸν ἅμμα : de quo Athenagoras in Apologia. Ἡράκλειον ἅμμα describit Oribasius. Dalec. — *Vulnera.* Hoc est, arctissimo. Hunc nodum dracones duo repræsentant, in virga Mercurii mutuo implicati. Macrob. Sat. I, 19, p. 295 : « Hi dracones parte media

medicina est. Atque[17] etiam quotidiani cinctus tali nodo, vim[18] quamdam habere utilem dicuntur: quippe[19] quum Hercules eum prodiderit. Numerum quoque quaternarium Demetrius condito volumine, et[20] quare quaterni cyathi sextariive non essent potandi. Contra lippitudinem retro aures fricare prodest, et lacrymosis oculis frontem. Augurium[21] ex homine ipso est, non timendi mortem in ægritudine, quamdiu oculorum pupillæ imaginem reddant.

XVIII. Magna et urinæ[1] non ratio solum, sed etiam religio apud auctores invenitur, digesta in genera. Spadonum quoque ad fecunditatis beneficia[2]. Verum ex his

voluminis sui invicem nodo, quem vocant Herculis, obligantur, etc. » Hard.

17. *Atque.* Talem cinctum ad fecunditatem prodesse Veteres arbitrati sunt. Festus verbo *Cingulum*: « Herculaneo nodo vinctam vir solvit ominis gratia: ut sic ipse felix sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules, qui LXX liberos reliquit. » Quo nexu id fuerit, id non satis exploratum. In caduceo hunc nodum Herculis, et in curru Gordii fuisse legimus. Hard.

18. *Cinctus tali nodo vim.* Sponsas olim cingulo ex ovis lana confecto, et Herculeo nodo vincto, obstringi mos fuit, quod maritus in genitali thoro congressurus solveret, fecunditatis augurio, quod Hercules septuaginta liberos genuisset. Alex. ab Alex. II, c. 5. Dal.

19. *Quippe quum Hercules eum prodiderit.* Sic Hermolaus. Sed, ut antea edebatur, Voss. *Herculaneam prodiderit.* An *Herculaneam*, ut *vim* intelligatur? *Prodiderit*, est, fecerit, vel effecerit vi quadam magica. Pintianus hæc verba adulterina esse suspicatur. Sed ille hujus suspicionis nimius. Gron. — *Quippe quum Hercules eum prodiderit.* Hæc verba adulterina esse suspicor. Pint. — *Quippe.* MSS. Reg. 1 et 2: *Quippe quum Herculaneum prodiderit.* Ex Barbari conjectura est vulgata lectio. Forte *Herculaneam*, vim subintelligo, quam Hercules magica arte ei nodo indiderit. Hard.

20. *Et.* Lex est convivalis, expressa ab Ausonio, Idyll. 13, *Ter bibe.* Hard.

21. *Augurium.* Huc pertinet, quod ait Jul. Capitolinus de Pertinace: « Ea die qua occisus est, negabant in oculis ejus pupulas, cum imaginibus, quas reddunt spectantibus, visas. » Hard.

XVIII. 1. *Magna et urinæ... invenitur.* Putida hæc quæ ex urina cavillantur medicamina derivari, jam nemo nescit obsolevisse, nisi quædam adhuc anus et superstitionum curiosiores quam medicinæ. Aj.

2. *Spadonum quoque ad fecundi-*

quæ referre fas sit, impubium puerorum contra salivas aspidum, quas[3] ptyadas vocant, quoniam venena in oculos hominum exspuant: contra[4] oculorum albugines, obscuritates, cicatrices, argema, palpebras, et cum ervi farina contra adustiones, contra[5] aurium pura, vermiculosque[6], si decoquatur ad dimidias partes cum porro

tatis beneficia. Mallem scribere, *veneficia.* Pintianns, *Spadonum quoque.* Spadones in universum vocant infœcundos natura, qui coeunt, non gignunt: castratos, quibus exsecta est virilitas, quales fuere Galli Cybeles: τοὺς ἐκτομίας· τοὺς θλασίας καὶ θλιβίας, quibus attriti, collisive sunt testes, atque adeo, ut quidam censent, jam τοὺς ὑποσπαδιαίους. Præcisos Gallos fanaticos proprio nomine Veteres appellarunt. Dal.—*Ad fecunditatis beneficia.* Si in uterum injiciatur, ut de meconio puellulorum traditum est paulo ante, Dal.—*Ad.* Si injiciatur in uterum, sicut meconium puerorum contra sterilitatem subdi admonuit, c. 13. Hard.

3. *Quas.* Πτυὰς *sputatrix*, species aspidis, Paulo Æginetæ etiam memorata, ἀπὸ τοῦ πτύειν, ab inspuendo veneno corporibus sic nuncupata. Hard.

4. *Contra.* Marc. Emp. 3, pag. 60; Sext. Platonicus, 17, de puero, etc. t. 1, ad oculorum albuginem, et aures purulentas: « Pueri vel virginis investis lotio inunges eos: Extenuat leucomata (sive glaucomata)... et aliquatenus claritatem, et angulorum asperitatem sedat», etc. Habdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. 1, n. 13: « Si coquetur urina in vase aliquo æreo cum melle, et indetur oculis, albuginem... absterget strenue. » H.

5. *Contra adustiones, contra aurium pura.* Contra purulentas aures. Ita libri omnes, sive editi, sive manu exarati. Tamen nescio quo vetusto exemplari legi *pituitam*, non *pura*, Dalecampius admonet; sed frustra ac mendose. Nam Habdarrahmanus Ægyptius, Ecchellensi interprete, cap. 1, n. 11: « Fluxum puris et saniei ex auribus sistit urina, si calefacta cum malo granatorum corticibus instillatur auribus: nec non vermes qui ibi enasci solent, educit. » Sext. item Platon. 17, de puero, etc. tit. 1: « Pueri vel virginis investis lotii, inquit, ... infunduntur fæces etiam auriculis quæ pus habent, etc. » Marc. Emp. c. 9, p. 76: « Pueri investis urina recens auriculæ dolenti et ulcerosæ iustillata, omni humore siccato, et dolorem tollit, et ulcera mira celeritate persanat. » Et p. 81: « Pueri impubis mingentis lotium exceptum et recens, ac tepidum, auriculæ suppuratæ instillatum, humore exsiccato dolorem tollit, etc. » Diosc. II, 99, de urina vetere: ἐγκλυζόμενον δὲ ὦτα πυοῤῥοοῦντα στεγνοῖ, « purulentis aurlbus infusa, pus earum supprimit. » H.

6. *Vermiculosque.* In malicorio decoctam urinam, mox infusam in aurem, vermiculos abigere scribit

capitato novo fictili. Vaporatio quoque ea menses feminarum ciet. Salpe fovet illa oculos firmitatis causa : illinit 2
sole usta, cum ovi albumine, efficacius struthiocameli, binis horis. Hac et atramenti lituræ abluuntur[7]. Virilis podagris medetur, argumento fullonum[8], quos ideo tentari eo morbo negant. Veteri miscetur cinis ostreorum, adversus eruptiones in corpore infantium, et omnia ulcera manantia. Ea[9] exesis, ambustis, sedis vitiis, rhagadiis et scorpionum ictibus illinitur. Obstetricum[10] nobilitas nor. 3
alio succo efficacius curari pronuntiavit corporum pruritus : nitro[11] addito, ulcera capitum, porrigines, nomas, præcipue genitalium. Sua cuique autem (quod fas sit dixisse[12]) maxime prodest, confestim[13] per se,

Diosc. II, 99 : Ἐκβάλλει δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς (ὠσὶ) σκώληκας, ἑψόμενον ἐν σιδίοις ῥόας. Et Habdarrhamanus Ægyptius, laudandus a nobis inferius. Hard.

7. *Hac et atr. lituræ abluuntur.* Forte verum, ob urinæ elementa non pauca acidæ naturæ (ac. phosphor. uric. etc.) Sed fiebat apud Veteres atramentum e sepiæ humore. Pers. Sat. III, 13 : « Nigra quod infusa vanescat sepia lympha. » Aj.

8. *Argumento fullonum. Fulloniam urinam* propterea Plinius alibi vocat. Plautus vero in Asinaria fullonicam. « Mirum, inquit, nisi fullonicam bibere sit solitus. » Dal.

9. *Ea.* Diosc. loc. cit. Hard.

10. *Obstetricum.* Nobiles obstetrices. De hac formula diximus, XXII, 69. Hard.

11. *Nitro.* Nitrum addi anteriori medicinæ, hoc est, sanandis corporum pruritibus, observata hactenus in libris vulgatis interpunctio admonet : nos posteriori adsignavimus, admonitu Marc. Emp. 4, pag. 41 : « Puerile lotium, inquit, nitro admixtum, ulcera quæ erumpunt, loto capite mire deliniunt : expertum remedium. » Sexti quoque Platonici, cap. 17, de puero, etc. tit. *ad capitis et corporis exulcerationes, et furfures.* « Hominis lotium admixto nitro impositum, omnia vitia suprascripta sanat et emendat. » Et tit. 7 : *Ad callum in veretro*, etc. Habdarrahmani denique, Ægyptii medici, interprete Ecchellensi, c. 1, pag. 3 : « Urina cujuscumque hominis, nitro admixto, si canis morsui, aut scabiei, quæ in ulcera versa est, vel impetigini infundatur, eas absterget, et curat. Urina inveterata, et contrita validius absterget humida ulcera capitis, et porriginem, ac scabiem, quam recens : nec non maligna ulcera, ne ulterius serpant per corpus, impedit. » Hard.

12. *Quod fas si dixisse.* Melius nostrum exemplar, *quod pax sit dixisse.* » Pint.

13. *Confestim perfusa canis morsu*,

canis[14] morsui, echinorumque spinis[15] inhærentibus, et in spongia lanisve imposita: aut adversus canis rabidi morsus, cinere ex ea[16] subacto; contraque[17] serpentium ictus. Nam contra scolopendras mirum proditur, vertice tacto urinæ suæ gutta, liberari protinus læsos.

1 XIX. Auguria valetudinis ex ea[1] traduntur. Si[2] mane candida, dein rufa sit; illo modo concoquere, hoc concoxisse significatur. Mala[3] signa rubræ, pessima[4] nigræ:

Voss. « confestim per se canis morsu. » Vel, inquit, per se sine alio adjumento imposita vel in spongia lanisve *morsui*, si malis. Sic cap. 7: « Cinerem per se rosaceo mixtum. » Cap. 9: « Et per se axungiam. » Sic sæpe alibi. Gron. — *Confestim.* Hoc est, sola ac separatim, sine ullo alio adjumento, et in spongia deinde etiam imposita. Ita Reg. 2 cod. At Reg. 1, ut editi hactenus libri, *confestim perfuso.* Hard.

14. *Canis.* Theod. Prisc. I, 19: « Si canis morsu quis fuerit vulneratus, ejusdem vulnerati lotio vulnus fomentandum est. » Hard.

15. *Echinorumque spinis.* Terrestrium, marinorum, castanearum. Ego *terrestrium* intelligo. Dalec. — *Echinorumque.* Explicatius ista Marc. Emp. cap. 34, p. 233: « Spongia, inquit, vel lana lotio madefacta, appositaque, sine dolore quæ corpori inhæserint, eximit... Si echini aculei pedibus inhæserint, aut alicui corporis parti, in lotio humano calenti pedem diu detine; et facile excutientur. » Hard.

16. *Ex ea.* Cinere ex sua cujusque hominis a cane demorsi urina subacto. Hard.

17. *Contraque.* Plin. Val. III, c. ult. Q. Seren. cap. 47, pag. 155, ex Varrone: « Si vero horrendum vulnus fera fecerit aspis, Urinam credunt propriam conducere potu. Varronis fuit ista senis sententia. » Habdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecbellensi, cap. 1, n. 7: « Urina hominis recens epota strenue curat a viperarum morsibus, scorpionis marini ac similium animalium. » Hard.

XIX. 1. *Auguria... ex ea traduntur.* Diagnosticen sane illius inspectio sæpe adjuvat, nec ullus diffitetur. Aj.

2. *Si mane.* A Corn. Celso hæc pariter traduntur, I, 2, pag. 3: « Scire autem licet integrum corpus esse, quum quotidie mane urina alba, dein rufa est: illud, concoquere: hoc concoxisse significat. » Vide eumdem Celsum de malæ urinæ indiciis, II, 5. Hard.

3. *Mala.* Mala signa bullas emittentis, mala et crassæ. Hipp. IV, aph. 71. E Latinis Celsus, II, 4: « Mala urina est, in qua subsidunt vel rubra, aut livida: deterior, in qua quasi fila quædam tenuia, atque alba: pessima ex iis, si tamquam ex furfuribus factas nubeculas repræsentat. Diluta quoque, atque alba vitiosa est, sed in phreneticis maxime. » Hard.

4. *Pessima.* Hipp. de victu in

mala[5] bullantis, et crassæ : in qua quod subsidit, si album est, significat[6] circa articulos aut viscera dolorem imminere. Eadem viridis, morbum viscerum : pallida, bilis[7] : rubens, sanguinis. Mala,[8] et in qua veluti furfures,[9] atque 2

morb. acutis text. 46, p. 306. H.

5. *Mala.* Hipp. VII, aph. 34, pag. 408, tom. IX Opp. Galeni : ὁκόσοισι δὲ ἐν τοῖσιν οὔροισιν ἐφίσανται πομφόλυγες, νεφριτικὰ σημαίνουσιν, καὶ μακρὴν ἀῤῥωςίαν ἔσεσθαι. « Quibus in urinis bullæ superstant, iis nephritin atque longum morbum fore significant. » Bullare, est, bullas facere, hoc est, tumorem illum excrescentem, qui spiritu in aqua vel in urina excitatur. Celsus, II, 7, *Si urina bullat.* Hard.

6. *Significat.* Abscessu circa articulos liberare urinam ejuscemodi auctores clari testantur : Theophilus, lib. de urinis, Opp. Galeni, tom. VIII, cap. 6, pag. 364 : Οὖρον παχὺ καὶ πολὺ λευκὸν ἐλθὸν, ῥύεται ἀποςάσιος ἐπ' ἄρθρα γεγονυίας τοῖς προπεπονηκόσιν... « Urina crassa, et multa, et alba profusa, liberat abscessu in articulos facto, in iis qui antea eo morbo laborarunt. » Hipp. clarius, IV, aph. 74, t. IX, p. 184 : ὁκόσοισιν ἐλπὶς ἐς τὰ ἄρθρα ἀφίςαται, ῥύεται τῆς ἀποςάσιος οὖρον, πολὺ καὶ παχὺ, καὶ λευκὸν γενόμενον, etc. At Cels. II, 7 : « Urina autem crassa, ex qua quod desidet album est, significat circa articulos, aut circa viscera dolorem, metumque morbi esse. Eadem viridis, aut viscerum dolorem tumoremque cum aliquo periculo subesse, aut certe corpus integrum non esse testatur, etc. » Risum vel Heraclito moveat Dalecampius medicus, qui morbum viscerum hoc loco icterum interpretetur. Hard.

7. *Bilis.* Morbum nempe, ut et mox *sanguinis*. Ar.

8. *Mala.* Auctor libri de urinis, tom. VIII Opp. Galeni, cap. 1, pag. 352 : Τούτων δ' ἔτι χακίους αἱ πιτυρώδεις. Idem habet et Hipp. in Progn. text. 28, p. 633, rursumque IV, aph. 71. Et Cels. II, 5, inter signa longi morbi, hæc affert : « Si levia atque alba, rubrave sunt, quæ in ea subsidunt : aut si quasdam quasi maculas repræsentat, aut si bullulas excitat. » Et c. 6 : « Urina vero rubra et tenuis in magna cruditate esse consuevit : et sæpe antequam spatio maturescat, hominem rapit. Itaque si talis diutius permanet, periculum mortis ostendit. Pessima tamen est, præcipueque mortifera, nigra, crassa, mali odoris, etc. » Hard.

9. *Atque nubeculæ apparent.* Aphoris. lib. IV, 77. Pro *nubeculæ*, legendum censeo *squamulæ*, ut et aphoris. 81, lib. IV, nisi quis legendum malit, furfures, atræque nubeculæ. Dalec. — *Atque.* Atræ videlicet nebulæ, νεφέλαι δὲ μέλαιναι, φαῦλαι. Auctor proxime laudatus de urin. loc. cit. Hippocr. de victu in morbis ac. text. 44, pag. 304, τὰ οὖρα νεφελοειδέα, *urinam nebulosam* vocat. Et nebulas appellat Theod. Prisc. II, 1. *Nubeculas*, Cels. II, 4. Ut inanis ac futilis conjectura Dalecampii liquido in-

nubeculæ apparent. Diluta[10] quoque alba vitiosa est: mortifera[11] vero crassa, gravi odore: et in pueris tenuis ac diluta. Magi[12] vetant ejus causa contra[13] solem lunamque nudari, aut umbram cujusquam ab ipsa respergi. Hesiodus juxta[14] obstantia reddi suadet, ne Deum aliquem nudatio offendat. Osthanes contra mala medicamenta omnia promisit auxiliari, matutinis horis suam cuique instillatam in pedem.

1 XX. (VII.) Quæ ex mulierum corporibus traduntur, ad portentorum miracula accedunt, ut sileamus divisos membratim in scelera abortus[1], mensium piacula, quæque alia non obstetrices modo, verum etiam ipsæ meretrices prodidere. Capilli[2] si crementur, odore serpentes fugari. Eo-

telligatur, qui *squamulæ*, pro *nubeculæ* reponere nititur. Hard.

10. *Diluta.* Λεπταὶ δὲ καὶ λευκαὶ κάρτα φαῦλαι. « Tenuis et alba, admodum mala. » Auctor libri de urinis, loco citato. At Cels. II, 6: « Pessima tamen urina est, præcipueque mortifera, nigra, crassa, mali odoris: atque in viris quidem et mulieribus, talis deterrima est: in pueris vero, quæ tenuis et diluta est. » Hard.

11. *Mortifera.* Auctor libri de urinis, loc. cit. Θανατωδέστερα δὲ τῶν οὔρων τά τε δυσώδη, καὶ ὑδατώδη, καὶ μέλανα, καὶ παχέα· τοῖσι μὲν ἀνδράσι, καὶ τῇσι γυναιξὶ τὰ μέλανα τῶν οὔρων κάκιστα· τοῖσι δ' αὖ παιδίοισι τὰ ὑδατώδεα. Vide et Theophr. de urinis, cap. 7, pag. 366, et Hipp. in Progn. text. 32, pag. 634, seq. utrumque Opp. Galeni, tom. VIII. Hard.

12. *Magi.* Est in Pythagoricis symbolis, Πρὸς τὸν ἥλιον τετραμμένον μὴ ὀμιχεῖν. Quod quidam ἀλληγορικῶς sic accipiunt, ut sententia sit, contra magnos et honestos viros nihil proterve, nihil irreverenter agendum. Hard.

13. *Contra solem lunamque nudari.* In Symbolis Pythagoricis, πρὸς τὸν ἥλιον τετραμμένον μὴ ὀμιχεῖν. Hesiodus ἐν Ἔργοις: Μηδ' ἄντ' ἠελίοιο τετραμμένος ὀρθὸς ὀμιχεῖν, Αὐτὰρ ἐπεί κε δύῃ, μεμνημένος ἔς τ' ἀνιόντα. Μήτ' ἐν ὁδῷ, μήτ' ἐκτὸς ὁδοῦ, προβάδην οὐρήσῃς, Μηδ' ἀπογυμνωθείς· μακάρων τοι νύκτες ἔασσιν. Ἑζόμενος δ' ὅγε θεῖος ἀνὴρ πεπνυμένα εἰδὼς, Ἢ ὅγε πρὸς τοῖχον πελάσας εὐερκέος αὐλῆς. Dalec.

14. *Juxta.* Juxta parietem oppositum. Hard.

XX. 1. *Abortus.* Abortivos fetus. Hard.

2. *Capilli.* Simile illud est, quod Habdarrahmanus Ægyptius refert, c. 1, n. 1: « Satam terram vermiculis obnoxiam si mulieris suffumigabis capillis, statim Deo permittente inde fugantur. » Hard.

dem[1] odore vulvæ morbo strangulatas respirare. Cinere eo quidem[4], si in testa sint cremati, vel cum spuma argenti, scabritias oculorum ac prurigines emendari : item verrucas, et infantium ulcera cum melle. Capitis quoque vulnera, et omnium ulcerum sinus, addito melle ac thure. Panos, podagras, cum adipe suillo, sacrum ignem, sanguinemque[5] sisti illito, et formicationes corporum[6].

XXI. De[1] lactis usu convenit, dulcissimum esse mollissimumque, et in longa febre, cœliacisque[2] utilissimum, maxime ejus quæ jam infantem[3] removerit. Et in[4] malacia stomachi, in febribus, rosionibusque[5] efficacissimum experiuntur. Item mammarum collectionibus cum thure,

3. *Eodem.* Habdarrahmanus Ægyptius, Ecchellensi interprete, I, n. 23 : « Capillis hominis si suffumigabitur mulier, quæ matricis doloribus laborat, sauabitur. » Et lethargicos quoque excitari eo, scribit Plin. Val. III, 9. HARD.

4. *Cinere eo quidem.* Iuverteudus verborum ordo, *cinere quidem eo*, ex antiquo codice. PINT. — *Cinere.* Marc. Emp. 8, pag. 60. HARD.

5. *Sanguinemque.* Sic Reg. 2 et Ch. non, ut editi, *illico*. In Reg. I, *Inlito*, vetusto more. HARD.

6. *Formicationes corporum.* Vel pruritus instar formicarum pungentium, vel τὰς μυρμηκίας. DAL. — *Et.* Formicatio hoc loco pruritus cutis significat, qualem efficerent formicæ pungentes. Sic XXX, 41, *donec formicet cutis.* Alias formicatio vitium quoque corporis est, quum parva tubercula rotunda et pinguia corpus infestant. Græcis, Μυρμηκίασις. Claviculum vocat Sext. Platon. ut dicemus, XXX, 22. H. — Gall. nos *fourmillement*, quæ vox fuit necessaria; nam hicce pruritus nulli par est, sed omnino sui juris.

XXI. 1. *De usu lactis.* Muliebris scilicet. Diosc. II, 78 : Τὸ δὲ τῆς γυναικὸς γάλα γλυκύτατόν ἐστι καὶ τροφιμώτατον. HARD.

2. *Cœliacisquc.* Marc. Emp. VI, 27, pag. 193 : « Cœliaco, ut ei qui ejectionibus vel doloribus acutis alvi variis vexabitur, potenter succurres, si muliebre lac quamplurimum jejuno potui dederis, donec persanetur. » HARD.

3. *Infantem.* Quæ lactenti puero mammam subduxerit. J. Jac. Chiffl. Dædalm. II, 5, pag. 36, sic interpretatur : « quæ infantem pepererit, atque in lucem ediderit. » Haud saue recte. HARD.

4. *Et in malacia stomachi.* Sic etiam Reg. I. Alii *malicia*, male. Mollities est languentis et cuncta fastidientis stomachi. Dioscor. II, 78, στομάχου φθίσιν vocat. HARD.

5. *Rosionibusque.* Diosc. l. c. Ὠφελεῖ δὲ θηλαζόμενον στομάχου δῆξιν. « Mammis exsuctum prodest ad stomachi rosionem. » A bile fit ista stomachi rosio. HARD.

oculo[6] ab ictu cruore suffuso, et[7] in dolore, aut epiphoris, si immulgeatur, plurimum prodest; magisque cum melle et narcissi succo, aut thuris polline. Semperque in omni usu efficacius ejus, quæ marem enixa sit; multoque efficacissimum ejus, quæ geminos mares; et si vino ipsa a cibisque acrioribus abstineat. Mixto præterea ovorum candido liquore, madidaque lana frontibus impositum, fluxiones oculorum suspendit. Nam si rana[8] saliva sua oculum asperserit, præcipuum est remedium. Et contra[9] morsum ejusdem bibitur instillaturque. Eum qui simul matris filiæque lacte inunctus sit, liberari omni oculorum metu in totam vitam affirmant. Aurium quoque vitiis medetur, admixto[10] modice oleo; aut si ab ictu doleant, anserino adipe tepefactum. Si odor gravior sit, ut plerumque fit longis vitiis, diluto melle lana includitur. Et contra morbum regium in[11] oculis relictum, instillatur cum elaterio. Peculiariter[12] valet potum contra venena, quæ data sunt e marino lepore, buprestique[13], et ut Ari-

6. *Oculo*. Diosc. l. c. Μιγὲν δὲ λιβανωτῷ λείῳ, ἐνςάζεται τοῖς ἐκ πληγῆς αἱμαχθεῖσιν ὀφθαλμοῖς. « Thuris admixtum pollini, oculis ab ictu cruore suffusis instillatur. » H.

7. *Et*. Oculorum. Hard.

8. *Nam si rana saliva*. Rana rubeta, cujus est venenata maxime saliva. Hard.

9. *Contra morsum ejusdem bibitur*. Fallitur Plinius: non enim rubetæ mordent, sed pestilens virus ejaculantur. Dal.

10. *Admixto oleo*. Vet. *Opio*: et recte, inquit Chiffletius. Idem medicamentum tradit Archigenes apud Galen. I, III, κατὰ τόπους. Dal. — *Admixto*. Sic omnes editi, cum Reg. 1, cod. In Reg. 2: « admixto modice apio. » In Ch. *opio*. Vulgatæ lectioni favet Marc. Emp. 9, p. 82: « Purulentæ, inquit, et obtunsæ auriculæ, et dolorem tolles, et auditum confirmatissimum reddes, si prius eluas cum lasere, cum recenti caprino, aut mulieris lacte permixto, deinde instilles tepidum fel caprinum, cum oleo cedrino, æquis portionibus mixto. » Chiffletianæ, Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. III, 1, pag. 397: Τὰ ὑπ' Ἀρχιγένους γεγραμμένα φάρμακα πρὸς ὤτων ἀλγήματα... Μηκωνείου ὀλίγον σὺν γάλακτι γυναικείῳ. Hard.

11. *In*. Qui oculos adhuc felleo colore suffundat. Hard.

12. *Peculiariter*. Diosc. l. c. Ἁρμόζει δὲ καὶ πρὸς λαγωοῦ θαλασσίου πόσιν. H.

13. *Buprestique*. Scribon. Largus

stoteles tradit, dorycnion : et contra insaniam, quæ facta 3
sit hyoscyami potu. Podagris[14] quoque jubent illini cum cicuta. Alii[15] cum œsypo et adipe anserino : qualiter etiam vulvarum doloribus imponitur. Alvum etiam sistit potum, ut[16] Rabirius scribit, et menses ciet. Ejus[17] vero quæ feminam enixa sit, ad vitia[18] tantum in facie sananda prævalet. Pulmonum[19] quoque incommoda lacte mulieris sanantur : cui si admisceatur impubis pueri urina, vel mel Atticum, omnia singulorum cochlearium mensura, murmura quoque aurium ejici invenio. Ejus quæ marem peperit lacte gustato, canes rabiosos fieri negant.

XXII. Mulieris[1] quoque salivam jejunæ potentem di- 1
judicant oculis cruentatis. Et si[2] contra epiphoras, ferventes anguli oculorum subinde madefiant : efficacius, si cibo vinoque se pridie ea abstinuerit. Invenio et fascia mulieris alligato capite[3], dolores minui.

XXIII. Post hæc nullus est modus. Jam primum abigi 1

Comp. 190, ad buprestim. Hard.

14. *Podagris.* Diosc. l. c. cum cerato et opio, σὺν μηκωνείῳ καὶ κηρωτῇ καταχριόμενον. Hard.

15. *Alii.* Vide XXX, 23. H.

16. *Ut.* Est fortassis C. Rabirius poeta epicus, cujus Quintilianus meminit X, et Ovid. de Ponto, IV, et 16, v. 5 : « Quum foret et Marsus, magnique Rabirius oris. » Seneca de Benef. VI, 3 : « Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poetam, etc. » Medicusne idem ac vates ipse, an de rebus medicis in ea re hospes, carmen ediderit, obscurum est. Hard.

17. *Ejus.* In ratione victus lac ejuscemodi laudat Galenus, de remed. facile parab. tom. X, lib. II, pag. 659. Hard.

18. *Ad vitia.* Lentigines, maculas a sole contractas, ruborem, et cætera id genus.

19. *Pulmonum.* Ad pulmonis ulcera, et ad tabem commendat Galen. lib. de bonit. et vitiis succor. t. VI, c. 4, pag. 426. Hard.

XXII. 1. *Mulieris.* Marc. Emp. c. 8, p. 69. Hard.

2. *Et si contra epiphoras.* Marc. Emp. c. 8, pag. 57 : « Si mulieris saliva, quæ pueros, non puellas ediderit, et abstinuerit se pridie vino et cibis acrioribus, et in primis si pura et nitida erit, angulos oculorum tetigeris, omnem acritudinem lippitudinis lenies, humoremque siccabis. » Hard.

3. *Et fascia mulieris alligato capite, dolores minui.* Mirum, quum doloribus capitis maxime sint obnoxiæ mulieres. Dal.

grandines turbinesque contra[1] fulgura, ipsa[2] in mense connudata, sic averti violentiam cæli : in navigando quidem tempestates etiam sine menstruis. Ex ipsis vero mensibus, monstrificis alias, uti[3] suo loco indicavimus, dira et infanda vaticinantur : e quibus dixisse non pudeat, si in defectu lunæ solisve congruat vis[4] illa, irremediabilem fieri : non segnius et in silente luna; coitusque tum
2 maribus[5] exitiales esse atque pestiferos. Purpuram quoque ab his eo tempore pollui : tanto[6] vim esse majorem. Quocumque[7] autem alio menstruo, si nudatæ segetem ambiant, erucas, ac vermiculos, scarabæosque, ac noxia alia decidere. Metrodorus Scepsius in Cappadocia inventum prodit, ob multitudinem cantharidum. Ire ergo per media arva, retectis super clunes vestibus. Alibi servatur, ut nudis pedibus eant, capillo cinctuque dissoluto. Cavendum ne id oriente sole faciant : sementem enim arescere. Item novellas vites ejus tactu in perpetuum lædi[8] : rutam

XXIII. 1. *Contra*. Assutus purpuræ pannus hæ voces videntur : atque ex ora libri in contextum irrepsisse. HARD.

2. *Ipsa*. Quum est in menstruis mulier. HARD.

3. *Uti*. L. VII, 13. HARD.

4. *Vis illa*. Menstrua purgatio, et interim mulier concipiat, comitialem morbum insanabilem fieri, quem ideo lunaticum vocant. DAL.

5. *Coitusque tum maribus*, etc. Aliquando viri ob eam causam elephantici fiunt. DAL.

6. *Tanto*. Tanto plus virium menstruis tempestas ea adjicit. H.

7. *Quocumque*. Pallad. I, tit. 35, pag. 28 : « Aliqui mulierem menstruatam nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, et cætera, hortum faciunt circumire. » Columella de cultu hortor. X, ubi de animalibus pellendis, quæ carpunt segetes : « At si nulla valet medicina repellere pestem, Dardaniæ veniunt artes, nudataque plantas Femina, quæ justis tum demum operata juventæ Legibus, obsceno manat pudibunda cruore. Sed resoluta sinus, resoluto mœsta capillo, Ter circum areolas, et septem ducitur horti. Quæ quum lustravit gradiens, mirabile visu, Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus, Volvitur ad terram distorto corpore campe, etc. » Hoc ipsum repetit idem extremo, c. 3, l. XI, p. 405, ex Democriti libro, qui inscribebatur, περὶ ἀντιπαθῶν. Sic et Ælian. H. A. VI, 36, de erucis. HARD.

8. *Item novellas vites tactu in per-*

et ederas, res[9] medicatissimas, illico mori. Multa diximus de hac violentia[10]. Sed præter illa certum est, apes tactis alveariis fugere: lina, quum coquantur, nigrescere: aciem in cultris tonsorum hebetescere[11]: æs contactum grave virus odoris accipere et æruginem, magis si decrescente luna id accidat: equas, si sint gravidæ, tactas abortum pati. Quin et aspectu omnino, quamvis procul visas, si purgatio illa post virginitatem prima sit, aut[12] 3

petuum lædi. Verbum *vites* desideratur in nostro codice, et *novella* ibidem legitur, non *novellas*. Pint. — *Item* MSS. Reg. 2, et alii, *item novella* tantum. Hard.

9. *Res.* Res ad medicos usus aptissimas. Hard.

10. *Multa diximus de hac violentia*, etc. Legend. « Multa diximus de hac violentia: sed præter illa certum est, apes tactis alveariis fugere, lina cum quibus cudantur, inquinantur, nigrescere. » Salmas. — *Multa.* Magna, inquit, et numerosa videntur ea, quæ hactenus retulimus, hoc capite: sed præter ista, etc. Hard.

11. *Linaque quum coquantur nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetescere.* In V. C. « Luna quum coquantur, nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetari: » quod et melius, ut infra, « Bythus Dyrrachinus hebetata aspectu specula, etc. » et paulo post, *contactu*, non *contactum*. Pint. — *Lina.* Sic etiam Reg. 2, et alii. Si nempe coquantur ære, quod menstrua ea contigeriut. Delibata ex his jam antea plurima, VII, etc. Hard.

12. *Aut.* Pint. scribendum putat: « aut in virginitate sponte absumpta. » Cod. Menap. Acad. carent τῷ *spontanea*. Vossianus: « virgine ætatis sponte. » Quod sincerum puto: « si purgatio illa post virginitatem prima sit aut in virgine ætatis sponte. » Mutatum ab illis, qui nesciebant, quod esset τὸ *sponte:* quod interdum ponunt Latini pro eo, quod alias dicunt « opera studio, beneficio, culpa, facto. » Tacitus Annal. VI, « nomine tantum et auctore opus, ut sponte Cæsaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur. » Lib. XII Annal. « Transfertur regimen cohortium ad Burrhum Afranium, egregiæ militaris famæ, gnarum tamen, cujus sponte præficeretur. » Columella, lib. IX, c. 4: « Et utraque cytisus: est enim sativa, et altera suæ spontis. » Plinius, lib. X, c. 54: « Quædam autem et citra incubitum sponte naturæ gignunt, ut in Ægypti fimetis. » Subjecerunt nonnulli, *sponte natum gignit:* quod longe infra illam est elegantiam. Cæterum hic me rursus destituit Andegav. cui desunt omnia ab istis verbis cap. 7, « sistit odor gravior sit ut ple. » usque ad cap. 11, « contractum ut confestim colluantur vino: » sic enim utrobique legit. Gr. — *Aut in virginea ætate spontanea.* Scribendum puto,

in virgine ætatis sponte. Nam [13] bitumen in Judæa nascens,
4 sola hac vi superari, filo vestis contactæ, docuimus. Ne igne quidem vincitur, quo cuncta; cinisque etiam ille, si quis aspergat lavandis vestibus, purpuras mutat, florem coloribus adimit, ne ipsis quidem feminis malo suo inter se immunibus. Abortum [14] facit illitus, aut si omnino prægnans supergrediatur. Quæ Lais et Elephantis inter se contraria prodidere de abortivis, carbone e radice brassicæ, vel myrti, vel tamaricis in eo sanguine exstincto: item asinas non concipere tot annis, quot grana hordei contacta ederint : quæque alia nuncupavere monstrifica, aut inter ipsas pugnantia : quum hæc fecunditatem fieri iisdem modis, quibus illa sterilitatem, prænunciaret,
5 melius est non credere. Bythus [15] Dyrrachenus hebetata [16] aspectu specula recipere nitorem tradit, iisdem aversa rursus contuentibus; omnemque vim talem resolvi, si mullum piscem secum habeant. Multi vero inesse etiam remedia tanto malo aiunt: podagras [17] illini : strumas et parotidas, panos, sacros ignes, furunculos, epiphoras tra-

« aut in virginitate sponte absumpta. » Nam virginitatem per se annis resolvi, prope finem capitis patefiet : et paulo post, *illitu*, non *illitus*, in vetusto exemplari. Pint. — *Ætatis*. Sponte naturæ in ea ætate, ut ipse ait X, 75. Hard.

13. *Nam*. L. VII, 13 : « Quin et bituminum sequax alioqui ac lenta natura, in lacu Judææ, qui vocatur Asphaltites, certo tempore anni supernatans, nequit sibi avelli, ad omnem contactum adhærens, præterquam filo, quod tale virus infecerit. » Hard. — *Inter*. Est enim aliarum menstruum aliis venenum.

14. *Abortum*. Diosc. II, 97 : Γυναικὸς δὲ ἐπιμήνιον, περιαλειφόμενον καὶ ὑπερβαινόμενον, ἀσυλλήπτους δοκεῖ ποιεῖν γυναῖκας. « Menstruus feminæ sanguis existimabatur circumlitu efficere ne concipiant mulieres, itemque si super eum ipsæ supergrediantur ». Hard.

15. *Bythus Dyrrachenus*, etc. Alii, *Pythus*. Leg. *Bithus*. Salmas.

16. *Hebetata*. Mulierum scilicet aspectu, quæ profluvio tali laborant. Nam earum aspectu speculorum fulgor hebetatur, ut dictum est VII, 13; reddi eumdem, si eæ postea speculi partem aversam contuerentur, credidit Bythus. Hard.

17. *Podagras*. Dioscor. II, 97 : Ποδαγρικὰς δὲ ὀδύνας καὶ ἐρυσιπέλατα κουφίζει καταχριόμενον. Hard.

ctatu earum mulierum leniri. Lais et Salpe canum rabio-
sorum morsus, et tertianas quartanasque febres menstruo
in lana arietis nigri, argenteo brachiali incluso. Diotimus 6
Thebanus, vel[18] omnino vestis ita infectæ portiuncula,
ac[19] vel licio, brachiali inserta. Sotira obstetrix, tertianis
quartanisque efficacissimum dixit plantas ægri subterlini,
multoque efficacius ab ipsa muliere, et ignoranti. Sic et
comitiales excitari. Icetidas[20] medicus quartanas coitu finiri,
incipientibus dumtaxat menstruis, spopondit. Inter omnes
vero convenit, si[21] aqua potusque formidetur a morsu
canis, supposita tantum calyci lacinia[22] tali, statim metum
eum discuti: videlicet prævalente sympathia illa Græco-
rum, quum[23] rabiem canum ejus sanguinis gustatu in-
cipere dixerimus. Cinere eo jumentorum omnium ulcera 7
sanari certum est, addita caminorum farina[24] et cera. Ma-
culas autem e veste eas, non nisi ejusdem urina ablui.
Cinerem per se rosaceo mixtum[25] feminarum præcipue,
capitis sedare dolores illitum fronti; asperrimamque
vim[26] profluvii ejus esse per se[27] annis virginitate soluta.
Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius credi-

18. *Vel.* Menstruo mulieris inquinatæ. HARD.

19. *Ac.* Vel tenui filo, brachiale βραχιόνιον, ornamentum brachiorum: armilla a cæteris appellatur. HARD.

20. *Icetidas.* Et Q. Serenus, c. de quartana medicanda: « Quidam etiam miranda ferunt, veniente calore Jurantes ludum Veneris munusque petendum. » HARD.

21. *Si.* De eo aquæ metu post canis rabidi morsum, vide quæ diximus, VIII, 63. HARD.

22. *Lacinia.* Lacinia tali tincta menstruo. HARD.

23. *Quum.* L. VII, 13: « In rabiem aguntur gustato eo canes. » H.

24. *Caminorum farina.* Fuligine. HARD.

25. *Cinerem per se rosaceo mixtum.* Apographum nostrum, « Cinerem per se rosaceo mixtum, » ut sit figura tmesis. PINT.

26. *Asperrimamque vim profluvii ejus esse primis annis virginitate resoluta.* Legendum, « Asperrimamque vim profluvii ejus esse per se annis virginitate resoluta, » ex eod. notanda castigatione. PINT.

27. *Per se.* Ætatis ac naturæ sponte, ante coitum, menstruis fluentibus. Ita MSS. Reg. 2, et alii: non, ut editi, *primis annis*. H.

derim, tactis omnino menstruo postibus, irritas fieri Ma-
8 gorum artes, generis[28] vanissimi, ut æstimare licet. Ponam enim vel modestissimum e promissis eorum: ex homine siquidem resegmina unguium e pedibus manibusque cera permixta, ita ut dicatur tertianæ[29] vel quotidianæ, vel quartanæ febri remedium quæri, ante solis ortum alienæ januæ affigi jubent, ad remedia in iis morbis: quanta[30] vanitate, si falsum est? quantave noxia[31], si transferunt morbos? Innocentiores[32] ex his omnium digitorum resegmina unguium, ad cavernas formicarum abjici jubent: eamque quæ prima cœperit trahere, correptam subnecti collo[33], ita discuti morbum.

1 XXIV. (viii.) Hæc sunt quæ retulisse fas sit, ac pleraque ex iis non nisi honore[1] dicto. Reliqua intestabilia

28. *Generis.* Quæ sunt plenissimæ vanitatis, ut vel ex eo æstimare licet. Hard.

29. *Tertianæ vel quotidianæ vel quartanæ febri*, etc. Scribo alio ordine, « Tertianæ vel quartanæ vel cotidianæ febri, ex eod. » Pint.

30. *Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa, si transferunt morbos ad innocentiores? Ex illis omnium digitorum*, etc. etc. Præpositio *ad* superfluit, ex eodem, et suppunctionis ratio corrupta est. Legatur igitur in universum sic: « Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa si transferunt morbos. Innocentiores ex his omnium digitorum, etc. » Pint.

31. *Noxia.* Injuria. Hard.

32. *Si transferunt ad morbos innocentiores.* Quis hoc decernet, ad magis an minus noxios tranferantur? Præpositio *ad* non in Academ. non Men. non Voss. conspicua est. Haud dubie, ut decet: scribendum enim, « quanta vanitate, si falsum est? quantave noxia, si transferunt morbos? Innocentiores ex his omnium digitorum resegmina unguium ad cavernas formicarum adjici jubent. » Ubi tamen Voss. *ibici*, et supra primam litteram O, quasi velit *objici*. Et est in eo nescio quid salis: nam *objici* et *cavernas* videtur dictum, ut apud Livium *oppositi ad exitus claudendos*. Cicero ad Div. VI, 4, « ad omnes casos subitorum periculorum magis objecti sumus. » Idem in Pisonem: « qui non notam opponas ad malum versum, sed poetam armis persequare. » « Innocentiores ex his, » puta magia. Et hoc fere. Gron.

33. *Omn. digitorum... subn. collo.* Nil enim ex his nocivum aut scelestum, quanquam impudentissime hic mentitur qui talia suadet ac jactat. Aj.

XXIV. 1. *Honore.* Honorem præfati: uti solemus quum quid turpe

et infanda, ut festinet oratio ab homine fugere. In cæteris claritates[2] animalium aut operum sequemur. Elephanti sanguis, præcipue maris, fluxiones omnes, quas rheumatismos vocant, sistit. Ramentis eboris cum melle Attico (ut aiunt) nubeculæ[3] in facie, scobe paronychia tolluntur. Proboscidis tactu capitis dolor levatur, efficacius si et sternuat[4]. Dextra pars proboscidis cum Lemnia rubrica adalligata, impetus libidinum stimulat. Sanguis et syntecticis prodest, jecurque comitialibus morbis.

XXV. Leonis[1] adipes cum rosaceo cutem in facie custodiunt a vitiis, candoremque servant. Sanant et adusta 1
nivibus, articulorumque[2] tumores. Magorum vanitas perunctis eo adipe, faciliorem gratiam apud populos regesve promittit : præcipue tamen eo pingui, quod sit inter supercilia, ubi esse nullum potest. Similia dentis, maxime a dextra parte, villique e rostro inferiori, promissa sunt. Fel aqua addita, claritatem oculis inunctis facit : et cum adipe ejusdem, comitiales[3] morbos discutit, levi gustu, et ut protinus, qui sumpsere, cursu id digerant. Cor[4] in cibo sumptum, quartanis medetur : adeps cum rosaceo quoti-

dicturi sumus : tum enim sic præfamur, « si commemorare fas est, honore dicto, honos sit auribus, » aut res ipsas eo verborum ambitu exprimimus, qui virorum bonorum atque ingenuorum non offendat aures. Hard. ·

2. *Claritates*. Clariora animalia, ut diximus XXII, 69. Hard.

3. *Nubeculæ*. Nubeculas hic appellat Plinius (sic enim MSS. omnes), quas Sext. Platon. c. 12, de elephante, plagas et maculas. Sic enim ille, tit. 1 : *Ad maculas tollendas* : « Ebur cum melle contritum et impositum, mire sanat. » Et t. 2 : *Ad plagas de facie tollendas* : « Mulier si quotidie de pulvere eboris faciem suam fricaverit, plagas mundabit. » Hard.

4. *Sternuat*. Si et elephantus sternuat. Hard.

XXV. 1. *Leonis*. Plin. Val. III, 46.

2. *Articulorumque*. Sext. Platon. c. 10, de leone, tit. 4 : *Ad nervorum et geniculorum* (hoc est, articulorum) *dolorum* : « Adipem leonis cum medulla et lactuca teres et commiscebis : tum demum perunges corpus, et sanabitur. » H.

3. *Comitiales*. Ad comitiales morbos fel leoninum pariter commendat Diosc. Εὐπ. I, 18. H.

4. *Cor*. Plin. Val. III, 6. H.

dianis febribus. Perunctos[5] eo bestiæ fugiunt. Resistere etiam insidiis videtur[6].

1 XXVI. Cameli[1] cerebrum arefactum, potumque ex aceto, comitialibus morbis aiunt mederi : item[2] fel cum melle potum : hoc et anginæ. Cauda arefacta solvi alvum : fimi cinere crispari capillum cum oleo. Et[3] dysentericis prodest illitus cinis, potusque quantum tribus digitis capiatur, et comitialibus morbis. Urinam[4] fullonibus utilissimam esse tradunt : itemque ulceribus manantibus : Barbaros eam servare quinquennio et heminis pota ciere alvum. Setas e cauda contortas, et sinistro brachio alligatas quartanis mederi.

1 XXVII. Hyænam[1] Magi ex omnibus animalibus in

5. *Perunctos.* Abdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecchelensi, cap. 42, p. 231 : « Adipe leonis contuso cum allio siquis corpus suum obliniet, non timebit feras, imo fugabit eas. Hoc utuntur Monachi qui in desertis sunt et montibus, medicamine, ne lædantur a bestiis. » H.

6. *Resistere etiam insidiis videtur.* Numero plurium legendum, *videntur*, non *videtur*, ex antiquo codice. Dalec. — *Resistere.* Diosc. II, 94. Φασὶ δὲ αὐτὸ [λεόντειον στέαρ] καὶ ἀντιφάρμακον ἐπιβουλεύουσιν εἶναι. « Aiunt etiam leoninum adipem insidiantibus resistere. » Hard.

XXVI. 1. *Cameli.* Sic etiam Galen. lib. de theriaca ad Pison. c. 9, p. 942. Et Cæl. Aurel. Chron. I, 4, de epilepsia : « Dant etiam cameli cerebrum fumo siccatum, atque contusum, sed infantibus vel pueris odorandum : perfectis autem ætatibus bibendum ad modum cyathi, cum mulso et aceto tribus cyathis. » Auctor libri qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, 81 : « Cerebrum cameli cum roseo inunctum capiti anterius et posterius, epilepsiam sanat : quod et admirabile et excellentissimum. » Medullam stomacho frontique illitam prodesse comitialibus, auctor est Plin. Val. III, 10. Hard.

2. *Item.* Vide quæ de cameli felle diximus, XI, 74. Inter remedia porro quæ peti ex camelo possunt, miror prætermissum a Plinio, quod in ejus animalis lacte hodieque oriens omnis singulare esse intelligit, sanandæ hydropisi, teste αὐτόπτῃ Tavernerio It. tom. I, lib. I, 11, p. 116. Hard.

3. *Et.* Idem Kiranus l. c. « Arida quoque et trita stercora cameli, et super aspersa aqua et bibita, dysentericos sanant. » Hard.

4. *Urinam.* Ad splenis tumores ac jocineris hanc laudat imprimis Habdarrahmanus Ægyptius, cap. 59, p. 36, ad humida item ulcera, ac scabiem, porriginem, ad aurium vitia. Hard.

XXVII. 1. *Hyænam.* Adib Ara-

maxima admiratione posuerunt, ut pote cui et ipsi Ma-
gicas artes dederint; vimque qua alliciat ad se[2] homines
mente alienatos. De[3] permutationis sexus annua vice dixi-
mus, cæteraque[4] de monstrifica natura ejus: nunc per-
sequemur quæcumque medicinis produntur. Præcipue[5]
pantheris terrori esse traditur, ut ne conentur quidem re-
sistere : et aliquid e corio ejus habentem non appeti. Mi- 2
rumque dictu, si pelles utriusque contrariæ suspendantur,
decidere pilos pantheræ. Quum fugiant venantem, decli-
nare ad dextram, ut prætergressi hominis vestigia occu-
pent. Quod si successerit, alienari mente, ac vel ex equo
hominem decidere. At si in lævam detorserit, deficientis
argumentum esse, celeremque capturam. Facilius autem
capi, si cinctus suos venator, flagellumque imperitans
equo septenis alligaverit nodis. Mox ut est solers amba-
gibus vanitas Magorum, capi jubent Geminorum signum
transeunte luna, singulosque prope pilos servari. Capitis 3
dolori alligatam cutem prodesse, quæ fuerit in capite
ejus. Lippitudini[6] fel illitum frontibus; aut ne omnino
lippiatur, decoctum cum mellis Attici cyathis tribus, et
croci uncia inunctum : sic et caligines discuti, et suffu-

bes vocant, Dabulh, et Iesef. De hac re supra. Conf. Aristotel. Hist. Anim. lib. VI, cap. 32.

2. *Qua alliciat ad se homines*, etc. Quoniam sermonem humanum inter pastorum stabula assimulat, et nomen alicujus addiscit, quem foras evocatum laceret. Vide supra lib. VIII, cap. 30. Sic et canes simulato vomitu prodeuntes corripit et vorat. Ælianus, de Animal. VII, cap. 22. Dal.

3. *De*. Iterum tibi adeundus Noster, lib. VIII, 44. Hard.

4. *Ceteraque de monstrifica natura ejus*. Hyænæ et Phocæ pellem fulmine non tangi Veteres crediderunt. Rhod. XXIX, cap. 6. Vide lib. II, cap. 55. Dalec.

5. *Præcipue pantheris terrori*. Pardalin hyænæ inimicam esse scribit Ælianus, Hist. de Animal. lib. VI, cap. 22. Dal.

6. *Lippitudini*. Hausta hæc esse ex Democrito, Marc. Emp. dicit c. 8, p. 51 : « Democritus, inquit, affirmat felle hyænæ si frons perfricetur, epiphoras incipientes, et omnem oculorum dolorem posse sedari. » Sic et Diosc. II, 96, et Galen. de theriaca ad Pison. 9, p. 942. Hard.

siones. Claritatem excitari melius inveterato medicamento. Asservari autem in Cypria pyxide. Eodem sanari argema, scabritias, excrescentia[7] in oculis : item cicatrices. Glaucomata vero jocineris[8] recentis inassati sanie, cum despumato melle inunctis. Dentes ejus dentium doloribus tactu prodesse, vel adalligatos ordine humeros humero-
4 rum et lacertorum doloribus[9]. Ejusdem dentes, si de sinistra parte rostri eruti sint[10], illigatos pecoris aut capri pelle stomachi cruciatibus. Pulmones in cibo sumptos cœliacis. Ventriculis, cinerem cum oleo illitum. Nervis, medullas[11] e dorso cum oleo vetere ac felle. Febribus quartanis, jecur degustatum ter ante accessiones. Podagris[12],

7. *Excrescentia.* Caruunculas excrescentes. Hard.

8. *Glaucomata vero joc.* Γλαύκωμα vitium est oculi, quum præter naturam glaucescit. Seu morbus humoris crystallini, mutati in glaucum, seu album, aquosumve colorem : insanabilis fere. Plaut. in Mil. act. II, sc. 1, v. 70, glaucomam vocat. Hard. — *Glaucomata vero jocinoris recentis sanie.* Sub Glaucomatis nomine olim pathemata quælibet confundebantur quæ humoribus aut membranis oculi opacitatem nactis impedimento erant quin ad retinam usque luminosi radii adveherentur; donec Remig. Lasnier varias cataractæ species melius signavit. Glaucomatis dehinc sensus non tam late patere. Nec nostris diebus quidquam per hanc vocem significatur nisi humoris vitrei aut hyalodis membranæ opacitas; cujus morbi nulla curatio est. Aj.

9. *Ordine humeros humerorum et lacertorum doloribus.* In apographo nostro « humeros ordine humerorum, lacertorum doloribus. » Ego vero, etsi duriore correctione, legendum contenderim, non *doloribus*, sed *lacertos*, ut omnia sibi mutuo respondeant : dentes doloribus dentium, humeros humerorum, lacertos lacertorum. Pint.

10. *Ejusdem... eruti sint.* Sibi semper in hoc similes quod illa tantum fieri jubeant quæ subtilissima sunt, liceatque semper his qui se minime sanatos objiciant, respondere non hæc omnino facta quæ in mandatis erant. Sic ibi de hyænæ dentibus; sed etsi hyænæ dentes haberes, quis novit an vere e sinistra parte rostri erutos? Ipse eruas, at forte aliquis vim his divinam suspicatus, furabitur, supponetque e dextra parte tractos? Aj.

11. *Nervis, medullas,* etc. Hæc pariter Marc. Emp. cap. 36, pag. 240, ubi Democritum rursus laudat auctorem. Hard.

12. *Podagris.* Vide Marc. Emp. c. 36, p. 246, ubi calciamenta hyænæ pelle si quis in usu quoti-

spinæ cinerem cum lingua et dextro pede vituli marini, addito felle taurino, omnia pariter cocta atque illita hyænæ pelle. In eodem morbo prodesse et fel cum lapide Assio. Tremulis, spasticis, exsilientibus, et quibus cor palpitet, aliquid ex corde coctum mandendum, ita ut reliquæ partis cinis cum cerebro hyænæ illinatur. Pilos 5
etiam auferri hac compositione illita[12], aut[13] per se felle, evulsis prius quos renasci non libeat. Sic[14] et palpebris inutiles tolli. Lumborum doloribus carnes e lumbis edendas, illinendasque cum oleo. Sterilitatem mulierum emendari, oculo cum glycyrrhiza et anetho sumpto in cibo, promisso intra triduum conceptu. Contra nocturnos pavores, umbrarumque terrorem, unus e magnis dentibus lino alligatus succurrere narratur. Furentes[15] suffiri eo- 6
dem, et circumligari ante[16] pectus, cum adipe renium, aut jocinere, aut pelle præcipiunt. Mulieri candida a pectore hyænæ caro, et pili septem, et genitale cervi, si illigentur dorcadis pelle, collo suspensa, continere partus promittuntur. Venerem stimulare genitalia ad sexus[17] suos in melle sumpta, etiamsi viri mulierum coitus oderint. Quinimmo totius domus concordiam, eodem genitali et articulo spinæ[18] cum adhærente corio asservatis, constare: hunc spinæ articulum, sive nodum, Atlantion[19] vocant:

diano habuerit, podagræ morbo cariturum ait. Hard.

12. *Hac compositione illita.* Felle cum lapide Assio: vel cinere cordis cum cerebro subacto. Dalec.

13. *Aut.* Conf. Marc. Emp. cap. 8, pag. 70. Hard.

14. *Sic.* Subintellige, pilos. Marc. Emp. l. c. Hard.

15. *Furentes.* Dentes usto suffiri, eumdemque circumligari ante pectus, etc. Hard.

16. *Ante.* Reg. 2 et Ch. « ante pectus suum, cum adipe renium, etc. » Hard.

17. *Ad sexus suos.* Pro sexuum diversitate. Hard.

18. *Spinæ.* Dorsi, aut lumborum. Nam colli spina, sine articulis, osse continuo riget, lib. VIII, cap. 30. Dal.

19. *Atlantion.* Et sane ἄτλας est extrema colli vertebra, quæ pondus sustinet. Jul. Pollux, II, 4, de collo et vertebris ejus, pag. 101: Ὁ τελευταῖος (σπόνδυλος) ὡς ἀρθροφορῶν,

7 est autem primus. In comitialium quoque remediis habent eum. Adipe accenso, serpentes fugari dicunt. Maxilla comminuta in aniso, et in cibo sumpta, horrores sedari. Eodem suffitu mulierum menses evocari : tantumque est vanitatis, ut si ad brachium alligetur superioris rostri[20] dextræ partis dens, jaculantium ictus deerraturos negent. Palato ejusdem arefacto, et cum alumine Ægyptio calefacto, ac ter in ore permutato, fœtores et ulcera oris emendari. Eos vero qui linguam in calceamento sub pede
8 habeant, non latrari a canibus. Sinistra parte cerebri naribus illita, morbos perniciosos mitigari, sive hominum, sive quadrupedum. Frontis corium fascinationibus resistere. Cervicis carnes, sive mandantur, sive bibantur, arefactæ, lumborum doloribus. Nervis a dorso armisque, suffiendos nervorum dolores. Pilos rostri admotos mulierum labris amatorium esse. Jecur in potu datum, torminibus et calculis mederi. Jam cor in cibo potuve sumptum, omnibus doloribus corporum auxiliari : lienem lienibus : omentum, ulcerum inflammationibus cum oleo : medullas, dolori-
9 bus spinæ et nervorum lassitudini. Renium[21] nervos potos in vino cum thure, fecunditatem restituere ademptam veneficio. Vulvam cum mali Punici dulcis cortice in potu datam prodesse mulierum vulvæ. Adipe e lumbis suffiri difficulter parientes, et statim parere. E dorso medullam adalligatam contra vanas species opitulari. Spasticis, genitales e maribus suffitu. Item lippientibus, ruptis, et contra inflammationes, servatos pedes, tactu: lævos dextris partibus, dextros lævis. Sinistrum pedem superlatum parturienti, lethalem esse: dextro illato, facile eniti. Membranam quæ

ἄτλας ὀνομάζεται. Translatione ducta ab Atlante, qui ea corporis parte sustinere cælum pingitur a poetis. Hard.

20. *Rostri*. Maxillæ. Rostrum, quod avium est, de animalibus usurpatur. Dal. — *Rostri*. Cons. c. D. Hard.

21. *Renium*. Sic MSS. Reg. Ch. aliique. Hard.

fel continuerit, cardiacis potam in vino, vel in cibo sumptam, succurrere: vesicam in vino potam, contra urinæ incontinentiam. Quæ autem in vesica inventa sit urina, 10
additis oleo ac sesamo, et melle, haustam prodesse ægrimoniæ[22] veteri. Costarum primam et octavam, suffitu ruptis salutarem esse: ex spina vero parturientibus ossa: sanguinem cum polenta sumptum, torminibus. Eodem tactis postibus, ubicumque Magorum infestari artes, non elici Deos, nec colloqui, sive lucernis[23], sive pelvi, sive aqua, sive pila[24], sive quo alio genere tententur. Carnes si edantur, contra canis rabidi morsus efficaces esse: etiamnum jecur efficacius. Carnes vel ossa hominis, si quæ 11
in ventriculo occisæ inveniantur, suffitu podagricis auxiliari. Si ungues inveniantur in his, mortem alicujus capientium significari. Excrementa sive ossa reddita, quum interimitur, contra Magicas insidias pollere. Fimum, quod in intestinis inventum sit, arefactum, ad dysentericos valere potum: illitumque cum adipe anserino opitulari toto corpore læsis malo medicamento: a cane vero morsis adipem illitum, et corium substratum. Rursus tali sinistri cinere decocto cum sanguine mustelæ, perunctos omnibus odio venire: idem fieri oculo decocto. Super 12
omnia est, quod extremam fistulam[25] intestini contra ducum ac potestatum iniquitates commonstrant, et ad successus petitionum, judiciorumque ac litium eventus, si omnino tantum aliquis secum habeat. Ejusdem[26] caverna

22. *Ægrimoniæ.* Vox Tullio Horatioque nota, pro ægritudine. H.

23. *Sive lucernis* De his Magiæ generibus opportunius agetur XXX, 5. Hard.

24. *Sive pila.* Sive sphæris. H.

25. *Extremam fistulam*, etc. Postremam et ultimam partem intestini recti. Dal.

26. *Ejusdem.* Foramen, quo exitus excrementorum est. Alibi caverna Plinio auris est, sive quod aurium loco alicui animalium est. Sic XI, 50, de vitulo marino ac delphino: « Hæc cavernas tantum habent aurium loco. » Et paulo post, de avibus: « Cæteris cavernæ ad auditum. » Hard.

sinistro lacerto alligata, si quis mulierem respiciat, amatorium esse tam præsens, ut illico sequatur. Ejusdem loci pilorum cinerem ex oleo illitum viris, qui sint probrosæ mollitiei, severos, non modo pudicos mores induere.

1 XXVIII. Proxime fabulosus est crocodilus, ingens quoque ille, cui vita in aqua terraque communis. Duo enim genera eorum[1]: illius[2] e dextra maxilla dentes adalligati dextro lacerto, coitus (si credimus) stimulant. Canini[3] ejus dentes febres statas arcent thure repleti[4], sunt enim cavi: ita ne diebus quinque ab ægro cernatur, qui adalligaverit. Idem pollere et ventre exemptos lapillos, adversus febrium horrores venientes tradunt. Eadem de causa Ægyptii perungunt et adipe ægros suos. Alter[5] illi similis, multum infra magnitudine, in terra tantum odoratis-
2 simisque floribus vivit. Ob id intestina ejus diligenter exquiruntur jucundo nidore referta[6]. Crocodileam[7] vocant, oculorum vitiis utilissimam, cum porri succo inunctis, et contra suffusiones vel caligines. Illita quoque ex oleo

XXVIII. 1. *Duo enim genera eorum.* Prior in aquis et terra æque degit, alter in terra tantum. DAL.

2. *Illius.* Prioris, sive amphibii. Auctor libri, qni Kiranidum Kirani inscribitur, II, p. 83, sq. « Dentes autem (Crocodili) dextri abstracti, eoqne vivo dimisso gestati, coitum stimulant: sinistri autem mulieribus. Si vero utrique adaptentur, facient incontinentiam. » H.

3. *Canini.* Habdarrahmanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, c. 17, p. 88: « Dens crocodili ex sinistra maxilla appensus laboranti vehementi febri, curat illum. » H.

4. *Arcent thure repleti.* In antiquo codice, *Arcent ut repleri:* ex quibus verbis eliciat quisque veriorem seusum. PINTIAN.

5. *Alter illi similis.* Cordylum vocant. DAL.

6. *Jucundo nidore farcta.* Impressa exemplaria non *farcta* habent, sed *refracta:* scribe, *referta*, ex nostro apograpbo. PINT.

7. *Crocodileam vocant.* Nempe ejus stercus. PINT. — *Crocodileam.* In eo animali, inquit, id qnod crocodileam vocant, oculorum vitiis sanandis utilissimum est. Stercus est sive fimnm crocodili, de quo nmlta Albert. M. de Anim. XXIV, p. 632. Cave R. Stephano credas in Thes. Lat. linguæ, aienti *crocodileam esse animal simile crocodilo.* H. — Quidni tamen ipsa intestina, h. e. membranas instestinalis tubi? Nam id magis obvium. Sed e sequentibus patet de stercore esse

cyprino, molestias in facie enascentes tollit : ex aqua
vero morbos omnes, quorum natura serpit[8] in facie,
nitoremque[9] reddit. Lentigines[10] tollit ac varos, macu-
lasque omnes. Et contra comitiales morbos bibitur ex aceto
mulso binis obolis. Apposita menses ciet. Optima[11] quæ 3
candidissima, et friabilis, minimeque ponderosa : quum
teratur, inter digitos fermentescens[12]. Lavatur, ut cerussa.
Adulterant amylo, aut Cimolia[13], sed maxime, qui captos
oryza[14] tantum pascunt. Felle[15] inunctis oculis ex melle

sermonem, qnod cosmetici loco usurpavere. Vide not. seq. et loc. Horat. a Dal. allatnm. Aj.

8. *Serpit in facie*. Horat. « nec illi Jam manet humida creta, colorque Stercore fucatus crocodili. » Antiphanes apud Clemen. Alexand. Pædagogi III, κροκοδείλων ἀποπάτοις χρώμεναι καὶ σηπεδόνων ἀφροῖς ἐγχριόμεναι, καὶ ταῖς ὀφρύσι τὴν ἀσβολὴν ἀναματτόμεναι, καὶ ψιμμυθίῳ τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. Victorius. XI, cap. 4. Putrem spumam, quod Victorius non exposuit, hic vocat Alcyonium, odorem gravem et putridum spirans, qualis est algæ, ad smegmata feminarum ntile, et lentigines, lepras, nigritiss, vitiligines, maculas omnes. Dalec.

9. *Nitoremque*. Diosc. II, 98 : Ἡ δὲ τοῦ χερσαίου κροκοδείλου (ἄφοδος) ἁρμόζει ἐπὶ τῶν γυναικῶν, πρὸς εὐχροιαν καὶ στίλβωσιν τοῦ προσώπου. « Terrestris crocodili fimum mulieribus confert ad colorandam illustrandamque faciem. » Hard.

10. *Lentigines*. Galen. de fac. simpl. m. X, p. 294. Hard.

11. *Optima*. Totidem verbis Diosc. l. c. Hard.

12. *Fermentescens*. Quum teritur inter digitos, resolvitur, levior, solutiorque efficitur. Dioscorides, loc. citat. Ζυμίζουσα τὴν ὀσμὴν, *fermentum redolens :* minus recte, ut arbitror. Hard.

13. *Adulterant amylo, aut Cimolia*. Adulterant sturnorum fimo, quos captos oryza pascunt, fimum id quod simile est vendentes. Alii amylum vel Cimoliam miscent. Dios. Dal. — *Adulterant*. Δολίζουσι δὲ ἄμυλον ἢ κιμωλίαν φυρῶντες. H.

14. *Sed maxime, qui captos oryza*. Sentit enim Plinius, crocodileam ex captivis adulterinam esse : utpore longe deteriorem, nimirum mutato animalis victu. Gel. — *Sed*. Crocodilos scilicet. Existimat enim crocodileam ex captivis deteriorem esse, mutato scilicet animalis victu. Hanc vim esse oryzæ, ut stercus sturnorum qui ea pascuntur, præstare eadem existimetur, quæ crocodilea efficiat, docent Diosc. l. c. Oribasius de virtut. simpl. II, pag. 75; Ægineta, XXVIII, 8, aliique. Hard.

15. *Felle*. Auctor Kiranidum, II, 8, de crocodilo terreno : « Stercus quoque eum felle mixtum, et innctum albulas aufert : » albugines oculorum intelligit. Habdarrahmanus, 17, p. 87 : « Fel cro-

contra suffusiones, nihil utilius prædicant. Intestinis et reliquo corpore ejus suffiri vulva laborantes salutare tradunt. Item velleribus circumdari vapore[16] ejusdem infectis. Corii[17] utriusque cinis ex aceto illitus his partibus, quas secari opus sit, aut nidor cremati, sensum omnem scalpelli
4 aufert. Sanguis[18] utriusque claritatem visus inunctis donat, et cicatrices oculorum emendat. Corpus[19] ipsum, excepto capite pedibusque, elixum manditur ischiadicis, tussimque veterem sanat, præcipue in pueris: item[20] lumborum dolores. Habent et adipem, quo tactus pilus defluit. Hic[21] perunctos, a crocodilis tuetur, instillaturque[22] morsibus. Cor annexum in lana ovis nigræ, cui nullus alius color incursaverit, et primo partu genitæ, quartanas abigere dicitur.

1 XXIX. Jungemus illis simillima et peregrina æque animalia; priusque chamæleonem[1], peculiari volumine dignum existimatum Democrito, ac per singula membra

codili illitum oculis per modum collyrii amovet ab illis albuginem. » Hard.

16. *Circumdari vapore.* Fumo, nidore calido. Hard.

17. *Corii.* Tum amphibii, tum terrestris. De terreno, auctor Kiranidum, II, p. 83: « De hujus pelle combusto si quis fecerit ξηρὸν, id est, aridum pulverem, et superadsperserit membro quod debet comburi vel incidi, absque dolore fiet. » Hard.

18. *Sanguis utriusque claritatem visus inunctis donat, et cicatrices oculorum emendat.* Duo illa verba *donat et*, redundant, ex antiquo codice. Pint. — *Sanguis.* Auctor Kiranidum, p. 84: « Sanguis autem ejus inunctus hebetationem oculorum perfecte curat. » Negat Galen. de fac. simpl. m. VI, pag. 279, id experiri se voluisse. H.

19. *Corpus.* Sic et Marc. Emp. c. 25, p. 174. Hard.

20. *Item.* Marc. Emp. l. c. H.

21. *Hic.* Habet aliquid admirabilius, si tamen credimus, auctor Kiranidum, II, p. 83: « Si quis fixerit crocodilum, et unxerit de eo, quæcumque vulnera vel plagas recipiet, nullo modo sentiet. » Propius vero, placitoque Pliniano affinius illud, quod Habdarrahmanus refert, 17, pag. 88: « Adeps crocodili applicatus morsui viperæ aliorumque reptilium, plurimum proderit, et sanabit patientem. » H.

22. *Instillaturque.* Ita Galenus de ther. ad Pis. 10, p. 944. Hard.

XXIX. 1. *Chamæleonem.* Sic MSS. ubique, non *chamæleontem.* Hard.

desecratum[2], non sine magna voluptate nostra, cognitis proditisque mendaciis græcæ[3] vanitatis. Similis et magnitudine[4] est supra dicto crocodilo, spinæ[5] tantum acutiore curvatura, et caudæ amplitudine distans. Nullum animal pavidius existimatur, et ideo versicoloris esse mutationis[6]. Vis ejus maxima contra accipitrum genus. Detrahere[7] enim supervolantem ad se traditur, et voluntarium præbere lacerandum cæteris animalibus. Caput[8] ejus et 2
guttur si roboreis lignis accendantur, imbrium et tonitruum concursus facere, Democritus narrat : item jecur in tegulis ustum. Reliqua ad veneficia pertinentia quæ dicit,

2. *Desecratum.* Variis destinatum, consecratumque morbis. Sic paulo inferius : « Sinistrum humerum quibus monstris consecret... pudet referre. » HARD.

3. *Græcæ.* Quum plenissima hæc vanitatis esse Plinius fateatur, eoque consilio tantum referat, ut vel risu refellat, temere in eum virus acerbitatis suæ vomuisse Gellium perspicuum est, quum hunc locum ita coarguit, X, 12 : « Librum esse Democriti, nobilissimi Philosophorum, de vi et natura chamæleonis, eumque se legisse Plinius Secundus in Naturalis Historiæ vicesimo octavo refert, multaque vana atque intolerabilia auribus deinde quasi a Democrito scripta tradit. » Inter Democriti sane opera istud de chamæleone a Laertio non censetur. Forte fuit Boli Mendesii, ut in Auctorum Indice monuimus, verbo *Democritus.* HARD.

4. *Similis et magnitudine.* In eodem : *similis ex magnitudine :* scribendum forte, *similis extra magnitudinem.* Pint. « Similis et magnitudine est. » Lege : « Similis et magnitudine supra dicto crocodilo spinæ tantum ut in pisce curvatura, et caudæ amplitudine distans. » SALMAS. p. 873 b. 784 a. — *Similis.* Posteriori videlicet, sive terrestri, qui multum infra alterum, sive amphibium, magnitudine est, ut dictum est sup. cap. HARD.

5. *Spinæ.* Spina chamæleoni eminet et recurvatur, ut piscibus : crocodilo non item. HARD.

6. *Versicoloris esse mutationis.* Variat colorem chamæleon, quod potest ad libitum aerem servare in pulmonibus, quo cutem distendit. Tunc varii varie colores reflectuntur. Observatum quoque est coloris genus a feræ situ pendere, ratione luminis, ut patet, habita. AJ.

7. *Detrahere.* Gellius X, 12, p. 522, hæc transcribens : « Accipitrem, ait, avium rapidissimam, a chamæleone humi reptante, et si eum forte supervolet, detrahi et cadere vi quadam in terram, cæterisque avibus laniandum sponte sua objicere sese ac dedere. » H.

8. *Caput.* Totidem verbis hæc Gellius, l. c. HARD.

quamquam falsa existimantes, omittemus, præterquam ubi irrisu coarguendum. Dextro oculo, si viventi eruatur, albugines oculorum cum lacte caprino tolli : lingua adal-
3 ligata, pericula puerperii. Eumdem salutarem esse parturientibus[9], si sit domi : si vero inferatur, perniciosissimum. Linguam, si viventi adempta sit, ad judiciorum eventus pollere. Cor adversus quartanas illigatum nigra lana primæ tonsuræ. Pedem e prioribus dextrum, hyænæ pelle adalligatum sinistro brachio, contra latrocinia terroresque nocturnos pollere. Item dextram mamillam contra formidines, pavoresque. Sinistrum[10] vero pedem torreri in furno cum herba, quæ æque chamæleon vocetur, additoque unguento in pastillos digeri : eos in ligneum vas conditos præstare, si credimus, ne cernatur ab aliis qui habeat.
4 Armum dextrum ad vincendos adversarios vel hostes valere, utique si abjectos ejusdem nervos calcaverit. Sinistrum humerum quibus[11] monstris consecret, qualiter somnia quæ velis, et quibus velis, mittantur, pudet referre. Omnia ea dextro pede resolvi[12] : sicut sinistro latere lethargos, quos[13] fecerit dexter. Capitis dolores, insperso vino, in quo latus alterutrum maceratum sit, sanari. Feminis[14] sinistri, vel pedis cineri si misceatur lac suillum,
5 podagricos fieri illitis pedibus. Felle[15] glaucomata et suf-

9. *Eumdem salutarem esse parturientibus*, etc. Sensus est : Chamæleonem salutarem esse, si multo ante parturitionem illatus sit : sin idem parturienti jam superveniat, perniciosissimum esse. Gelen.

10. *Sinistrum*. Et hæc ad verbum Gellius, l. c. p. 523. Hard.

11. *Quibus*. Quibus veneficiis. H. — Cave tamen ne hic suspicere de pudendis aut obscœnis indicatum. Monstra noster innuit, quæ supra fidem omnino sunt. Aj.

12. *Omnia ea dextro pede resolvi*. *Somnia* magis arridet quam *omnia*. Pint. — *Omnia*. Nempe somnia. H.

13. *Quos fecerit dexter*. Pedem subintellige. In editis hactenus libris, *dextrum*. Sed exemplaria primitiva sequimur Reg. 2, et Chiffl. aliosque. Hard.

14. *Feminis*. Femoris. H.

15. *Felle*. A Marcello sane Emp. creditur, 8, p. 59. A Scribonio Largo, Comp. 38, ad suffusiones commendatur. Hard.

fusiones corrigi prope creditur, tridui inunctione: serpentes fugari ignibus instillato: mustelas[16] contrahi in aquam conjecto: corpore vero illito detrahi pilos. Idem præstare narrant jecur, cum ranæ rubetæ pulmone illitum. Præterea jocinere amatoria dissolvi[17]. Melancholicos[18] autem sanari, si ex corio chamæleonis herbæ succus[19] bi-

16. *Mustelas.* Hoc est, colligi, congregari. Sic infra, c. 42, contrahi serpentes dixit, cui verbo mox *dissipari* opponitur. H.

17. *Amatoria dissolvi.* Τὰ φίλτρα. Illis utebantur piatrices, sagæ, simulatrices, fictrices, veratrices Stygialibus, sive Cocytiis sacris, ad pelliciendos in amorem sui quos vellent. Virgilius: « Sacra Jovi Stygio quæ rite incœpta paravi. » Horatius: « Nec tu inultus riseris Cocytia. » Philtra recenset apud Apuleium Lælius poeta, « Philtra omnia undique eruunt: Antipathes illud quæritur: Trochili iunges, tæniæ, Radiculæ, herbæ, surculi, Auriplices bitortilæ, Hinnientium dulcedines. » *Antipathes* notum est. *Trochisci*, rotulæ, instrumenta magica, quibus sortes circumagebant, ut et rhombi. *Iunges*, iynges, avis nota, de qua Theocritus in Pharmaceutria. *Hinnientium dulcedines*, hippomanes. *Auriplices bitortilæ*, laminæ in quibus insculpebatur ejus effigies, quem devovebant, et defigebant: *ipsiplices* vocat Festus, vel ut alii legunt, *ipsullices*. Sculptarum imaginum loco interdum cereas statuas fingebant, et eas fasciis, tæniis, vittis religabant. Inde simulatrices et fictrices dictæ magæ. Dido apud Virgilium, « Effigiemque toro locat haud ignara futuri. » *Veratrices* præterea, quia se vera dicturas profitebantur. Scalig.

18. *Melancholicos.* « Melancholia dicta, inquit Cæl. Aurelius, l. 6, quod nigra fella ægrotantibus sæpe per vomitum veniant. Græci enim nigrum μέλαν vocaverunt, fel autem χολὴν appellant: et non ut plerique existimant, quod passionis causa vel generatio nigra sint fella: hoc enim est æstimantium magis quam videntium veritatem, vel potius falsum, sicut in aliis ostendimus. Nam Tullius atram bilem dixit, veluti altam iracundiam. Item Virgilius, Hercule alta iracundia moto, Hic vero, inquit, Alcidæ furiis exarserat atro Felle dolor. Siquidem melancholici semper tristes, etc. » Hard.

19. *Si ex corio chamæleonis herbæ succus bibatur.* Ex Chifflet. affertur *chamæleonis succus herbæ*. Sed præterea Voss. *chamæleonis succus herbæ debente bibatur.* Acad. *herbe habente bibatur.* Menap. et Gud. *habente.* Numquid *herbæ gentilis?* i. cognominis. Gronov. — *Si.* In Reg. aliisque: « si ex corio chamæleonis herbæ succus hebente bibatur. » Forte, *tepente*, corio videlicet, vel *tepens* succus bibatur in vase quod ex corio animalis conflatum sit. Hard.

batur. Intestina et fartum eorum[20], quum id animal[21] nullo cibo vivat, cum simiarum urina illita inimicorum januæ,
6 odium omnium hominum his conciliare. Cauda flumina et aquarum impetus sisti, serpentes soporari. Eadem medicata cedro et myrrha, illigataque gemino ramo palmæ, percussam aquam discuti, ut quæ intus sint omnia appareant : utinamque eo ramo contactus esset Democritus, quoniam ita loquacitates immodicas promisit inhiberi. Palamque est, virum alias sagacem et vitæ utilissimum, nimio juvandi mortales studio prolapsum.

1 XXX. Ex eadem similitudine est scincus[1], quem quidam terrestrem crocodilum esse dixerunt, candidiore autem, et tenuiore cute. Præcipua tamen differentia dignoscitur a crocodilo, squamarum serie a cauda ad caput versa[2]. Maximus[3] Indicus, deinde Arabicus. Afferuntur[4] salsi. Rostrum[5] ejus et pedes in vino albo poti, cupiditates Veneris accendunt: utique[6] cum satyrio et erucæ semine,

20. *Intestina et fimum eorum*. Qui Chiffl. contulit, notavit ex eo *falsum* et conjicit *fartum*. Quod ille conjicit, id ipsum est in Voss. manu prima : *Intestina et fartis meorum*. Acad. omissa dubia voce : *intestina et eorum*. Gron.

21. *Quum id animal nullo cibo vivat*. Errat cum vulgo Plinius : muscas enim, culices et alia id genus animalia sectatur et vorat. Dal. — *Quum*. Vide quæ diximus, VIII, 51. H.

XXX. 1. *Scincus*. Hunc crocodilum terrestrem sed sui generis Diosc. appellat, II, 71 : Σκίγκος... ἐςὶ δὲ κροκόδειλος χερσαῖος, ἰδιογενής, etc. Hard.

2. *Squamarum s. a cauda ad caput versa*. Scribe, *serie*, non *seta*, ex archetypo nostro. Pint.

3. *Maximus*. Triplici in regione nasci Dioscorides est auctor l. c. in India primum, tum in Arabia, postremum in Mauretaniæ parte. Hard.

4. *Afferuntur*. Addito nasturtio sale conditi. Diosc. l. c. ταριχευόμενοι σὺν καρδάμῳ. Hard.

5. *Rostrum*. Nicetas in Andronico, II, n. 2, p. 206 : Ἤσθιε δὲ καὶ ζῶον Νειλῷον, κροκοδείλῳ πάνυ τοι ἐμφερὲς, σκίγκον λέγομεν, ἀπόσιτον μὲν τοῖς μὴ τὰ τοιαῦτα βρωτέα κρίνουσι· διερεθίζον δ' ὅμως καὶ διανιςῶν ἐν ταῖς ὁμιλίαις πρὸς συνουσιασμόν. « Vescebatur item Nilotica bestiola, crocodilo non absimili, quem scincum vocant : a quo cibo quum plerique abhorreant, tamen tentiginem excitat, et ad rem veneream paratos facit. » Hard.

6. *Utique*. Theod. Prisc. II, P.

singulis drachmis omnium, ac piperis duabus admixtis, ita ut pastilli singularum drachmarum bibantur: per[7] se laterum carnes obolis binis cum myrrha et pipere pari modo potæ, efficaciores ad idem creduntur. Prodest et contra sagittarum venena, ut Apelles tradit, ante posteaque sumptus. In[8] antidota quoque nobilia additur. Sextius[9] plus quam drachmæ pondere in vini hemina potum, perniciem afferre tradit. Præterea[10] ejusdem decocti jus cum melle sumptum, Venerem inhibere.

XXXI. Est crocodilo cognatio quædam amnis ejus- 1
dem, geminique victus; cum hippopotamo, repertore detrahendi sanguinis[1], ut[2] diximus. Plurimi autem super Saiticam præfecturam. Hujus corii cinis cum aqua illitus, panos[3] sanat: adeps frigidas febres[4]: item fimum suffitu.

1, c. 11, de satyriasi, vel impedimento usus venerei... « Virile semper officinm reparaverunt, et piper, salyrion, et stinchus, et ervi semiua. » Lege *et scincus*, *et erucæ semina*. Harn.

7. *Per*. Partem eam quæ renes amplectitur, drachmæ pondere e vino potam, venerem accendere Diosc. l. c. prodidit: Φασὶ δὲ δύναμιν ἔχειν ποθὲν τὸ περὶ τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ μέρος, ὅσον < πλῆθος μετ' οἴνῳ, ὁρμητικὴν πρὸς τὰ ἀφροδίσια. A Sextio Nigro videtur Diosc. id hausisse. A Diosc. Galenns, de fac. simpl. med. XI, p. 305. Harn.

8. *In*. Diosc. Μίγνυται δὲ καὶ ἀντιδότοις, l. c. et in Alexiph. præf. p. 396. Hard.

9. *Sextius*. Et ex Sextio, auctor lib. de simpl. med. ad Patern. tom. XIII Opp. Galeni, p. 1001: « Ad venerea, inquit, facit, drachma una carunculæ illius (scinci) ex vini cyatho potata: si enim plus sumatur, affert periculum. » H.

10. *Præterea*. Non scinci, sed leutis, hoc est, non σκίγκου, sed φακοῦ decocto cum melle, venerem scinci potu excitatam inhiberi prodidit Diosc. II, 71, quem Galenns sequitur, de fac. simpl. med. XI, p. 305. At Sextus aliter, quem idcirco Plinius auctorem appellat. H.

XXXI. 1. *Est crocodilo cognatio quædam amnis ejusdem, geminique victus cum hippopotamo, repertore trahendi sanguinis*. Corrigendus, ut puto, ordo verborum, legendumque ad hunc modum: « Est crocodilo cognatio quædam gemini convictus cum hippopotamo amnis ejusdem, repertore trahendi sanguinis. » Pint.

2. *Ut diximus*. Conf. lib. VIII, cap. 40. Hard.

3. *Panos*. Galen. de theriaca ad Pison. c. 9, p. 642. Hard.

4. *Adeps frigidas febres*. Cum frigore invadentes: aut horrificas: aut in quibus ægri vix vel nunquam incalescunt. Dalec.

Dentes e parte læva dolores dentium, scarificatis[5] gingivis. Pellis ejus e sinistra parte frontis in inguina adalligata, Venerem inhibet. Ejusdem cinis alopecias explet. Testiculi[6] drachma ex aqua contra serpentes bibitur. Sanguine pictores utuntur.

1 XXXII. Peregrinæ sunt et lynces, quæ clarissime omnium quadrupedum cernunt. Ungues earum omnes cum corio exuri efficacissime in Carpatho insula tradunt. Hoc cinere poto propudia[1] virorum, ejusdem adspersu, feminarum libidines inhiberi; item pruritus corporum: urina[2], stillicidia vesicæ. Itaque eam protinus terra[3] pedibus aggesta obruere traditur. Eadem autem et jugulorum dolori monstratur in remedio. Hactenus de externis.

1 XXXIII. Nunc revertemur ad nostrum orbem[1]: primumque communia animalium remedia atque eximia dicemus: (IX) sicuti de lactis usu. Utilissimum cuique

5. *Scarificatis.* MSS. omnes, *scarifatis.* HARD.

6. *Testiculi.* Nicander in Ther. pag. 40, adversus serpentes laudat, Ἠ κάστορος οὔλοεν ὄρχιν, Ἠ ἵππου τὴν Νεῖλος ὑπὲρ Σάϊν αἰθαλόεσσαν Βόσκει. Gorræus interpres: « Vel Castoris accipe testem, Aut pascentis equi per Nili magna Saitæ Flumina. » Id deinde sumi jubet ex aqua, adjectis et aliis medicaminibus Diosc. II, 25, per se tritum e vino bibi suadet. HARD.

XXXII. 1. *Hoc cinere poto propudia virorum.* Pudendam libidinem. HARD.

2. *Urina.* Quam λυγκούριον vocant, ut diximus VIII, 57. Hac etiam pota calculos frangi prodidit Phile, de Propriet. anim. p. 108. Negat Plin. id esse verum, lib. XXXVII, cap. 13. HARD.

3. *Itaque eam protinus terra*, etc. Id scilicet natura magistra facit, ne lotii odor prætereuntes, quibus insidiatur, abigat: qua ratione feles stercus pulvere contegunt. DAL. — *Itaque.* Vel nobis bonum id invidentes, vel ob causam aliam quam loc. cit. attulimus, libro VIII, cap. 57. HARD.

XXXIII. 1. *Nunc revertemur ad nostrum orbem.* Voss. *prævertens.* Lege, *prævertemur*, id potius nos vertemus. Sic c. 11 hujus libri: « Hinc deinde prævertemur ad genera morborum. » Et cap. ult. « Hinc deinde prævertemur ad animalia sui generis. » Id est, primum vertemur, lib. XXX, 10: « Nunc prævertemur ad ea, quæ totis corporibus metuenda sunt. » Hæc tot locis consentiens præstantissimarum membranarum scriptura est. GRON.

maternum[2]. Concipere[3] nutrices exitiosum est : hi sunt enim infantes, qui colostrati appellantur[4], densato lacte in casei speciem. Est[5] autem colostra[6], prima a partu spongiosa densitas lactis. Maxime[7] autem alit quodcumque humanum, mox caprinum : unde fortassis fabulæ[8] Jovem

2. *Utilissimum cuique maternum.* Potest generaliter hoc asseri materno lacti omne lac postponendum, tum quod variante, prout ætates lactationis procedunt, lactis chymica essentia, et utilitas variat pretiosissimi humoris, tum quod ob illam quæ exstitit puerum inter et matrem sympathicam relationem, assimilatio fit vere facilior ac gratior. Nonnunquam tamen a nutriendo filio debet abstinere mater, seu morbo laboret, seu vetus socialium consuetudinum catena, nobili muneri inimica. Ad. et J. J. Rousseau (*Émile*), pravum quidem se medicum agens, sed optimum ethicographum in hac quæstione. Aj.

3. *Concipere.* Exitiosum ea re id videtur, quod purius alimentum fetui, qui in utero est, nutriendo, non mammis replendis natura tum sufficit. H. — *Concipere nutrices exitiosum.* Verum. Nam physiologistæ hoc axioma habent, excitato organo quolibet, minui vel inaniri alterius organi excitationem cui cum priore sympathica relatio fuit, modo istius acta identidem duntaxat eveniant, nec perpetua sint ac vitæ necessaria. Aj.

4. *Qui colostrati appellantur.* Fallitur Plinius. *Colostrati* dicuntur, qui præpropere statim a puerperio crassius lac matris, ideoque in ventriculo spissescens, suxerunt. Lac autem earum, quæ concipiunt, ob id noxium esse censetur, quoniam fetui et infanti nutriendis, sanguis ex quo lac conficitur, non sufficit : tum etiam, quia, quæ in utero supersunt excrementa, a nutrimento fetus in mammas recurrunt, natura, quod purius est in alimentum fetus retinente : tum quia gravidæ primis mensibus consuetos cibos fastidientes alienis utuntur, ex quibus vitiosus sanguis fit : tum quia sub horam conceptus magna fit humorum in corpore perturbatio et agitatio, quæ bonos cum pravis miscet. Vide lib. XI, cap. 41. Dal. — *Qui.* Et hoc superius indicavimus, IX, 96. Hard.

5. *Est.* Ita Nonius, Servius, Palladius, aliique, quos laudat Vossius in Etymol. verbo *colustrum.* Vide quæ diximus XI, 96. Hard.

6. *Colostra.* Blandiendo vocem eam Plautus usurpat in Penulo : « Meum mel, meum cor, mea colostra, meus molliculus caseus. » Martialis : « De primo matrum lacte colostra damus. » Vide Aristotel. Histor. VI, 21. Dalec.

7. *Maxime autem alit quodcumque,* etc. Non quidem maxime alit, sed hominis naturæ convenientissimum et familiarissimum est. Ovillum, bubulum, caprinum, multo plus alimenti præbent. Dalec.

8. *Fabulæ.* Quem a capella, Amalthea nomine, nutritum ferunt. Vide Hygin. in Astron. Poet. cap.

ita nutritum dixere. Dulcissimum[9] ad[10] hominis cameli-
2 num, efficacissimum ex asinis. Magnorum animalium et corporum[11] facilius[12] redditur. Stomacho accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis, quam herba, vescuntur. Bubulum[13] medicatius. Ovillum[14] dulcius et magis alit, stomacho minus utile, quoniam[15] est pinguius. Omne[16] autem vernum aquatius æstivo[17], et[18] de novellis: probatissimum vero, quod in ungue hæret, nec defluit. Innocentius decoctum[19], præcipue cum calculis marinis.

Heniochus. Nummus est ex ære maximo Antonini Pii in Thesauro Regio sine epigraphe, in quo Jupiter puerulus capræ insidet: e regione laurus e basi emicat: in ipsa basi aquila Jovem et caprum respicit. Significat Antoninum Pium ægrotum lacte caprino nutritum fuisse, et nutriri dignum, ut Jovem olim. Aquila imperatorem denotat, laurus, domum Cæsaris, ex Plinio, XV, 39. Confer nummum Commodi imperat. qui nepos Antonini, inscriptum, IOVI IVVENI. HARD.

9. *Maxime... dulcissimum.* Quanquam variatio in his integralium partium mutuis relationibus multa est, potes cum W. DEYEUX et PARMENTIER sic ordinare lacteos humores; nempe, si casei abundantiam spectabis, caprinum, ovillum, bubulum, asininum, femineum, equinum; si butyri, ovillum, bubulum, caprinum, femineum, asininum, equinum; si sacchari lactei, femineum, asininum, equinum, bubulum, caprinum, ovillum; tum si seri, asininum, femininum, equinum, bubulum, caprinum, ovillum. AJ.

10. *Ad.* Post humanum. H.

11. *Magnorum animalium et corporum facilius redditur.* Aptior lectio, ut sentio, *e corpore*, quam *et corpore*. PINT.

12. *Facilius redditur.* Per alvum exit. Dal. Cons. HARD.

13. *Bubulum.* Majoris est, inquit, efficientiæ in medendo. Medicamentosum Cato dixit de R. R. « De omnibus brassicis nulla est medicamentosior. » HARD.

14. *Ovillum.* Totidem verba facit de ovillo lacte Diosc. II, 75. H.

15. *Quoniam est pinguius.* Et ob crassitiem ægrius coquitur. DAL.

16. *Omne.* Sic etiam Diosc. l. c. Ὑδαρέστερον μέντοι τὸ ἐαρινὸν τοῦ θερινοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ χλωρᾶς νομῆς μᾶλλόν ἐστι μαλακτικὸν κοιλίας· ἔστι δὲ καλὸν γάλα τὸ λευκὸν καὶ ὁμαλὸν τῇ παχύτητι, καὶ συστρεφόμενον, ἐπειδὰν ἐπισταγῇ ὄνυχι. « Vernum tamen aquatius æstivo, et quod e viridi pascuo est, alvum magis emollit. Probatur maxime candidum, et æquali crassitudine, quod instillatum ungui conglobatur. » HARD.

17. *Aquatius æstivo.* Serosius, ideoque caseus ex eo minus pinguis. DAL. — *Aquatius.* Dilutius. H.

18. *Et.* Et de novellis pratis, *pascuisque viridibus*. HARD.

19. *Innocentius decoctum.* Quo-

Alvus[20] maxime solvitur bubulo. Minus[21] autem inflat
quodcumque decoctum. Usus[22] lactis ad omnia intus ex- 3
ulcerata, maxime renes, vesicam, interanea, fauces,
pulmones : foris pruritum cutis, eruptiones pituitæ[23], post
abstinentiam. Nam ut in Arcadia bubulum biberent phthisici, syntecticique, et cachectæ, diximus[24] in ratione herbarum. Sunt inter exempla, qui asininum bibendo liberati sint podagra, chiragrave. Medici[25] speciem unam addidere lactis generibus, quod[26] schiston appellavere. Id[27] fit hoc modo : fictili novo fervet caprinum maxime, ramisque[28] ficulneis recentibus miscetur[29], additis totidem cyathis[30]

niam minus in nidorem corrumpit ventriculus. Dal. — *Innocentius.* Diosc. l. c. Ἑψηθὲν δὲ πᾶν γάλα σταλτικὸν γίνεται κοιλίας, καὶ μάλιστα τὸ διαπύροις κόχλαξιν ἐξικμασθὲν, etc. « Lac omne decoctum, et illud quidem præcipue a quo lapillorum seu calculorum ignitorum vi tenuior pars exhausta est, ventrem adstringit, etc. » Calculos marinos Plinius adhibet : fluviatiles Dioscorides : hos enim, Suida teste, signat vox græca κόχλακες. Porro calculorum vice, ferreos cylindros ignitos immittere se lacti solitum Galenus testatur de fac. Simpl. Medic. X, pag. 280, atque id quidem multo efficacius. Hard.

20. *Alvus.* Bubulo, asinino, equino, inquit Diosc. l. c. Hard.

21. *Minus.* Minus inflat quodcumque semel fervefactum est, ἀποζεσθὲν ἅπαξ, inquit Dioscor. l. c. H.

22. *Usus.* Hæc omnia totidem fere verbis Diosc. l. c. Hard.

23. *Eruptiones pituitæ.* Pustulas succo pituitoso tumentes, τὰ ψυδράκια. Ruellius apud Diosc. cap. de butyro, vertit pustulas albidas. H. — *Eruptiones.* Seu papularum, ut diximus XXIV, 5. Diosc. l. c. πρὸς ἐξανθήματα. Hard.

24. *Diximus.* Libro XXV, 53 : « Arcades quidem non medicaminibus uti, sed lacte circa ver, quoniam tunc maxime succis herbæ turgeant, medicenturque ubera pascuis. Bibunt autem vaccinum. » Adjuvat etiam Cels. III, 22 : « Lac quoque, inquit, quod in capitis doloribus, et in acutis febribus... pro veneno est : in phthisi tamen, sicut in omnibus longis difficilibusque febribus recte dari potest. » H.

25. *Medici.* Hæc totidem verbis Diosc. II, 77. Hard.

26. *Quod.* Σχιστὸν, hoc est, lactis genus, ex quo serum exemptum fuit. Theod. Prisc. II, P. I, cap. 9 : « Ventrem provocabis ex lacte decocto, quod schiston aliqui vocavere. » Hard.

27. *Id.* Diosc. l. c. Hard.

28. *Ramisque.* Καὶ κινούμενον κλάδῳ συκίνῳ νεοτμήτῳ. Hard.

29. *Miscetur.* Movetur, agitatur.

30. *Cyathis.* Diosc. acetum mulsum adsciscit, ὀξύμελι. Hard.

4 mulsi, quot sint heminæ lactis. Quum[31] fervet, ne circumfundatur, præstat cyathus argenteus cum frigida aqua demissus, ita ne quid infundat[32]: ablatum deinde igni, refrigeratione dividitur, et discedit serum a lacte. Quidam[33] et ipsum serum jam[34] mulso potentissimum, decoquunt ad tertias partes, et sub dio refrigerant. Bibitur[35] autem efficacissime heminis per intervalla singulis, diebus quinis: melius a potu gestari. Datur[36] comitialibus, melancholicis, paralyticis, in lepris, elephantiasi[37], articu-
5 laribus morbis. Infunditur quoque lac contra rosiones a medicamentis factas. Et si[38] urat dysenteria, decoctum cum marinis lapillis, aut cum ptisana hordeacea. Item[39] ad rosiones intestinorum, bubulum aut ovillum utilius. Recens quoque dysentericis infunditur: ad colum autem crudum[40]: item vulvæ, et propter serpentium ictus[41]: po-

31. *Quum.* Dioscor. loc. citat. H.

32. *Infundat.* Ne quid aquæ in lac infundatur e cyatho. Hard.

33. *Quidam. Le petit lait, le lait clair.* Hard.

34. *Jam.* Sic restituimus admonitu cod. Ch. quin et ipsa scriptoris sententia ita postulante: antecedit enim, *additis totidem cyathis mulsi*, quæ nunc verba spectat. In editis perperam *musta*. In R. 2, *multo*. H.

35. *Bibitur.* Diosc. l. c. Ποτίζεται δὲ ὁ ὀῤῥὸς ἐκ διαστήματος, κατὰ κοτύλην ἄχρι πέντε κοτυλῶν· ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ διαστήμασι περιπατείτωσαν οἱ πιόντες. « Bibitur porro serum, heminis per intervalla singulis, usque ad quinos: ita ut intercedentibus spatiis potantes deambulent. » H.

36. *Datur.* Nempe serum lactis. Hæc fere omnia Diosc. II, 76. H.

37. *Elephantiasi.* Q. Seren. cap. 11, de elephantiasi propellenda, pag. 130: « Nonnulli dixere serum prodesse bibendo. » Hard.

38. *Et.* Si fuerit cum alvi exulceratione conjuncta dysenteria, propter bilem quæ intestina adurit, infunditur decoctum candentium silicum ope, aut cum hordeacea. Diosc. l. c. Hard.

39. *Item.* Diosc. loc. citat. H.

40. *Ad colum autem crudum.* Intestini coli cruciatum, præsertim ex acri humore. Dal. — *Crudum.* Minime coctum. Hard.

41. *Item vulvæ, et contra serpentium ictus, phthisicis, cantharidum aut salamandræ aut buprestis aut pytiacampes venenis.* Vetus exemplar: « Item vulvæ et propter serpentium ictus potiusve pytiocampes, buprestis, cantharidum, aut salamandræ venenis. » Pint. — *Item vulvæ.* Exulceratæ vulvæ infundi utiliter Dioscor. quoque admonet loco citato: ἐγκλύζεται δὲ καὶ μήτρᾳ εἱλκωμένῃ. Hard.

tisve[42] pityocampes, buprestis, cantharidum, aut salamandræ venenis. Privatim[43] bubulum his qui Colchicon[44] biberint, aut cicutam, aut dorycnium, aut leporem mari, num; sicut asininum contra[45] gypsum, et cerussam, et sulphur[46], et argentum vivum : item duræ alvo in febri. Gargarizatur[47] quoque faucibus exulceratis utilissime.

42. *Potisve*. Sinceram lectionem ex Reg. 2, cod. et eo quem Pintianus vidit, totidem apicibus repræsentamus : neglecta librorum hactenus editorum scriptura : « phthisicis, cantharidum, aut salamandræ, buprestis, aut pityocampes venenis. » Cui orationi prior eo nomine anteponi debet, quod expeditiorem ac planiorem intellectum habet; nec venena modo extrinsecus excepta, sed et intus hausta declarat. Sic etiam Diosc. II, 77 : Ποιεῖ δὲ τὸ πρόσφατον γάλα καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν θανασίμων φαρμάκων δηγμοὺς, καὶ πυρώσεις, ὡς κανθαρίδος, ἢ πιτυοκάμπης, ἢ σαλαμάνδρας, ἢ βουπρήστεως. « Lac autem recens etiam efficax est contra rosiones, et inflammationes a medicamentis exitialibus factas, uti a cantharide, pityocampe, salamandra aut bupreste, etc. » Hard.

43. *Privatim*. Diosc. l. c. et IV, 84; Scribon. Larg. comp. 184, 186, 189, 190 et 191. H. — *Privatim... dorycnium*. Ad jaceas, vel potius xeranthema, C. Bauhin dorycnium Diosc. refert, quod sic in Pin. acceperat. Cardiospermum nostrum Cordus existimavit, Codæus *solanum manicum* (e daturis aut belladonis). Dorycnium Clusii est *liseron* Lobelii, dorycnium Tournef. quod cum loto junxit Linn. ac separaverunt Haller cum aliis, probante Wildenow. Aliis postea leguminosis nomen impositum est. Eamdem vocem alio Noster usurpavit, ut venenum quoddam signaret, quod crediderim a Dodæana planta derivatum. Aj.

44. *Colchicon*. Diosc. ἐφήμερον et Κολχικὸν, in Alexand. cap. 5. Herba venenata est, ut quidem suspicamur, de qua XXV, 107. Hard.

45. *Contra*. Contra hæc venena Diosc. lac quodvis adsciscit, Εὐπ. II, 161 seq. Hard.

46. *Et sulphur*. Mirum quod sulphur inter venenata recenseat, quum citra noxam dari possit. Suspicor in græco fuisse θρύον, id est, solanum manicon, Pliniumque legisse θεῖον, id est, sulphur. Dal. — Non insulse quidem Dalec. quamvis audacior æquo Harduinus neget citra noxam sumi genera omnia sulphuris, si præsertim paulo largius hauriantur. Innoxium sulphur, ni aliquid misceatur venenosum, quod in sulphate, ut aiunt, vel sulphurio non uno sæpe potest fieri. Cæterum non errasse in vertendo Nostrum ob id præcipue rear, quod minime res mira est, si Græci crediderint inesse sulphuri virus. As.

47. *Gargarizatur*. Diosc. II, 77, et Marc. Emp. 14, p. 103. Hard.

Et bibitur ab imbecillitate vires recolligentibus, quos
atrophos vocant[48]: in[49] febri etiam quæ careat dolore ca-
6 pitis. Pueris ante cibum, lactis asinini heminam dari,
aut si exitus cibi[50] rosiones[51] sentirent, antiqui in arcanis
habuerunt: si hoc non esset, caprini. Bubuli serum or-
thopnoicis prodest ante cætera, addito nasturtio. Inun-
guntur etiam oculi, in lactis heminis sesamæ additis
drachmis quatuor tritis in lippitudine. Caprino[52] lienes
sanantur, post bidui inediam tertia die edera pastis ca-
pris, per triduum poto sine alio cibo. Lactis[53] usus alias
contrarius capitis doloribus, hepaticis, splenicis[54], nervorum
vitio, febres habentibus, vertigini, præterquam[55] pur-
gationis gratia[56], gravedini, tussientibus, lippis. Suillum[57]

48. *Quos atrophos vocant.* Supra lib. XXII, cap. 25, *atrophos* illos vocat qui cibum non sentiunt. Dalec. — *Quos.* Qui sint atrophi Celsus docet III, 22, de tabe et ejus speciebus: « Una est, inquit, qua corpus non alitur, et naturaliter semper aliquibus decedentibus, nullis vero in eorum locum subeuntibus, summa macies oritur: et, nisi occurritur, tollit: ἀτροφίαν hanc Græci vocant. Ea duabus fere de causis incidere consuevit: aut enim nimio timore aliquis minus, aut aviditate nimia plus quam debet, assumit: ita vel quod deest, infirmat: vel quod superat, corrumpitur. » Hard.

49. *In febri.* Celsus, loco paulo ante a nobis allato. Hard.

50. *Aut si in exitu cibi rosiones sentirent.* Voss. *aut si exitus cibi rosiones sentirent.* Exquisitius. Mox, *si hoc non esse e caprino.* Lege, *si hoc non esset, caprini.* Gron.

51. *Rosiones.* In intestinis, τῶν ἐντέρων δῆξιν Diosc. II, 77. Hard.

52. *Caprino.* Scrib. Larg. comp. 132: « Inflatibus lienosis dare oportebit aquam, in qua candens ferrum demissum, vel lac caprinum, capra tantummodo edera pasta. » Hard.

53. *Lactis usus alias contrarius,* etc. Quia crassum sanguinem gignit, quamvis bonum. Hippocrat. aphoris. 65, lib. V. Dal. — *Lactis.* Ita Cels. III, 22, Hippocrates quoque S. V. aphor. 64, Γάλα διδόναι κεφαλαλγέουσι, κακὸν, etc. Hard.

54. *Splenicis.* « Lienis morbo dulcia omnia inimica esse, item lac ac caseum, » auctor est pariter Cels. IV, 9. Hard.

55. *Præterquam.* Nisi si cui purgationis gratia schistum exhibeatur, hoc est, lac sero divisum, inquit Diosc. II, 78. Hard.

56. *Purgationis gratia.* Si schiston detur. Dal.

57. *Suillum.* Ita libri omnes: etsi nihil Dioscorides de suillo. Quamobrem haud temere suspicamur unius litterulæ immutatione

utilissimum tenesmo, dysenteriæ, nec non phthisicis. Hoc et mulieribus saluberrimum[58] qui dicerent, fuerunt.

XXXIV. De generibus[1] caseorum diximus, quum de 1
uberibus singulisque animalium membris diceremus. Sextius[2] eosdem effectus equino, quos bubulo, tradit. Hunc[3] vocant hippacen. Stomacho[4] utiles qui non sint salsi, id est, recentes. Veteres[5] alvum sistunt, corpusque minuunt, stomacho utiliores[6]: et in totum salsa minuunt corpus, alunt mollia. Caseus[7] recens cum melle, sugillata emendat, mollis alvum sistit[8]. Sedat tormina pastillis in vino austero decoctis, rursusque in patina tostis cum melle. Sapron[9] vocant, qui cum sale et sorbis siccis e vino tritus potusque medetur cœliacis. Genitalium carbunculis caprinus tritus et impositus: item acidus cum oxymelite. Maculis in balineo illitus oleo interlinitur[10].

XXXV. E lacte fit et butyrum[1], barbararum gentium 1

ovillum legi fortassis posse commodius: nam ovillum tenesmo pariter et dysenteriæ prodesse scribit Dioscor. II, 77. Hard.

58. *Mulieri saluberrimum.* Morbis supra recitatis vexatæ. Dal.

XXXIV. 1. *De generibus*, etc. Lib. XI, 96 sq. Hard.

2. *Sextius.* Et Dioscor. quoque II, 80. Hard.

3. *Hunc.* Equinum. Diosc. loc. cit. Ἡ δὲ καλουμένη ἱππακὴ, τυρός ἐστιν ἵππιος, etc. Sic et Hippocr. de Morb. IV, t. 25, p. 144. Hard.

4. *Stomacho.* Totidem verbis Diosc. II, 79. Hard.

5. *Veteres.* Diosc. l. c. Ὁ δὲ παλαιότερος, κοιλίας σταλτικός. Hard.

6. *Stomacho utiliores.* Uti vice versa inutiliores stomacho iidem, quum recens saliti sunt: ὁ δὲ νεαρὸς. . . κακοστόμαχος. Diosc. l. c. H.

7. *Caseus.* Dioscorid. l. citat. H.

8. *Mollis alvum sistit.* Legend. *vetus alvum sistit.* Ὁ δὲ παλαιότερος κοιλίας σταλτικός. Dioscorid. Dal. — *Mollis.* Sic rursum idem c. 58, caseum recentem vaccinum infundi suadet ad dysenterias et tormina. Vim alvum sistendi caseo attribuit passim Galenus. Vide Brassavoli indicem. Hard.

9. *Sapron.* Σαπρὸν, quasi marcidum, putrem, vetustate putidum. H.

10. *Interlinitur.* Vicissim illinitur. Hard.

XXXV. 1. *E lacte fit et butyrum.* Butyro Romani non utebantur; quod in regionibus quoque, ubi ob calorem olivæ frequentissimæ sunt, sæpius evenit; et notum est a Romanis barbaras vocari, quidquid septemtrionalium gentium ubique esset. Vide quo pacto

lautissimus cibus, et qui divites a plebe discernat[2]. Plurimum e bubulo, et[3] inde nomen : pinguissimum[4] ex ovibus. Fit[5] et ex caprino, sed hieme, calefacto lacte : æstate, expresso tantum crebro[6] jactatu in longis vasis, angusto foramine spiritum accipientibus sub ipso ore, alias præligato[7]. Additur paululum aquæ, ut acescat[8]. Quod est maxime coactum, in summo fluitat[9] : id exemptum addito sale, oxygala[10] appellant. Reliquum decoquunt in ollis. Ibi quod supernatat, butyrum est, oleosum[11] na-

pareut butyrum, apud Pallas, *Samml. historisch. Nachrichten üb. d. Mongolischen Vælkerschaften*, I Theil. Aj.

2. *Qui divites a plebe discernat.* Nam divites plurimum quotannis e suis armentis repouunt, quod vendant : plebei parum, et quod in usum quotidianum tantum satis sit. Itaque locupletibus in censu et reditu est. Dalec.

3. *Et.* Βούτυρον, quod sit quasi bovis caseus, qui plurimum e lacte fit bubulo. Hard.

4. *Pinguissimum.* Dioscorid. lib. II, cap. 21. Hard.

5. *Fit.* Agitato scilicet tamdiu in vasis lacte, donec pingue secernatur a sero, acidoque lacte. Ita Dioscor. l. c. Hard.

6. *Expresso tantum crebro*, etc. Frequenti catilli lignei, qui baculi extremo affixus est, ictu diviso, sic ut hinc butyrum, illinc acidum lac secernatur. Nota ea est ratio in tota Gallia. Dalec.

7. *Alias præligato.* Vel panniculo, qui foramini advolutus manu sinistra continetur, obturato. Dalec. — *Præligato*, ne scilicet butyrum effluat. Hard.

8. *Additur paululum aquæ, ut acescat.* Immo ut facilius dividatur. Dalec.

9. *Fluitat.* Leg. « fluitat, id butyrum est, oleosum natura. Reliquum decoquunt in ollis : ibi quod supernatat, exemptum, addito sale, oxygala appellant. Butyrum quo minus virus resipit, etc. » Sic emendandus hic locus Plinii ; alioqui hujus rei fuisse ignorantissimum fatendum est. Dalec.

10. *Oxygala.* Τὸ ὀξύγαλα. Etsi Columella oxygalam vocat, quasi lac acidum dicat, ejusque compositionem docet II, 8. Est illud porro lactis acidi genus, ita prodente Busbequio, ep. 1, pag. 38, bodieque in cibatu Turcis familiare ; Jugurtam id appellant : diluunt aqua frigidissima, panemque interunt ; eoque utuntur in magno æstu et siti : cibus is quum palato et ventriculo gratissimus sit, tum ad exstinguendam vehementiorem sitim vim habet admirabilem. Copia ejus passim venalis, ubicumque Turcarum diversoria sunt. Hard.

11. *Oleosum.* Quod vim habet olei, ἔχεται δὲ δύναμιν ἐλαιώδους. Diosc. II, 81. Hard.

tura. Quo magis virus resipit[12], hoc[13] præstantius judicatur. Pluribus compositionibus miscetur inveteratum. Natura[14] ejus adstringere[15], mollire, replere[16], purgare.

XXXVI. Oxygala fit et alio modo, acido lacte addito in recens quod velis inacescere, utilissimum stomacho. Effectus dicemus suis locis. 1

XXXVII. Proxima in[1] communibus adipi laus est, sed maxime suillo, apud antiquos etiam religiosius. Certe novæ nuptæ[2] intrantes, etiamnum solenne habent postes eo attingere[3]. Inveteratur duobus modis, aut cum sale, aut sincerus : tanto utilior, quanto sit vetustior. Axun- 1

12. *Quo magis virus resipit.* Odorem insuavem, agitato lacti peculiarem. Dal.

13. *Hoc.* Ad medicinam. H.

14. *Natura.* Dysentericis idcirco prodesse infusum docet Diosc. II, 81, nec alvum laxare, nisi largiore mensura potum, πλέον ποθὲν, quod et Plinius docet inferius, cap. 58. Cætera de butyro eadem Dioscor. loco citato, Τὸ δὲ αὐτὸ πληροῖ, καὶ καθαίρει, καὶ σαρκοῖ. « Replet, purgat, et carnem creat. » Ac paulo antea, μαλακτικῆς ἐςι δυνάμεως, *molliendi vim habet.* Hard.

15. *Adstringere.* Propter additum salem. Dalec.

16. *Replere.* Replere carne ulcera. Πληροῖ τὰ ἕλκη, inquit Diosc. Εὐπ. I, 188. Hard.

XXXVII. 1. *In.* In communibus remediis. Hard.

2. *Nuptæ.* Id vero vel suillo fieri adipe, vel lupino solebat, ne quid mali medicamenti inferretur, ut dicetur extremo hoc capite. Donat. in sc. 2, act. I, Hecyr. Terentii : « Uxor dicitur vel ab ungendis postibus, et figenda lana, id est, quod quum puellæ nuberent, maritorum postes ungebant, ibique lanam figebant, etc. » Serv. in Æn. IV : « Moris fuit, ut nubentes puellæ, simul ac venissent ad limen mariti, postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, et oleo ungerent : et ideo uxores dictæ quasi *unxores.* » Quæ verba Isidorus in suam etymologiarum farraginem transtulit IX, cap. ult. Arnob. contra gentes, III, « O egregia numinum, ac singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis, » et quæ sequuntur ; ubi etiam unctionibus iis Unxiam deam præfuisse scribit. Vide plura apud Brisson. de Ritu nupt. pag. 193. Hard.

3. *Postes eo attingere.* Vide quod notatum cap. 2 sequentis libri. Unguendis postibus suillo adipe utebantur augurio felici, ut tam fecundæ essent, quam scrophæ, quæ denos pariunt. Mox tamen hoc ipso capite ex Masurio palma in hunc usum lupino adipi datur. Dalec.

giam Græci etiam appellavere[4] jam in voluminibus suis. Neque est occulta virium causa, quoniam id animal herbarum radicibus vescitur. Itaque etiam fimo innumeri
2 usus. Quamobrem non de alia loquimur sue, multo efficaciore femina[5], et quæ non peperit. Multo vero præstantior in apris est. Usus[6] igitur axungiæ est ad emollienda, excalfacienda, discutienda, purgandaque. Medicorum aliqui admixto anseris adipe, taurorumque sevo et œsypo, ad podagras uti jubent. Si vero permanet dolor, cum cera, myrto, resina, pice. Sincera[7] axungia medetur ambustis vel nive : pernionibus autem cum hordei cinere et galla pari modo. Prodest et confricatis membris, itinerumque lassitudines et fatigationes levat. Ad tussim veterem recens decoquitur quadrantis pondere in vini cyathis
3 tribus addito melle. Vetus etiam phthisin in pilulis sumpta sanat[8], quæ sine sale inveterata est. Omnino enim non nisi ad ea quæ purganda sint, aut quæ non sint exulcerata, salsa[9] petitur. Quidam quadrantes axungiæ et mulsi in vini cyathis[10] tribus decoquunt contra phthises,

4. *Axungiam etiam Græci appellavere.* Seculo Plinii alioqui vox prorsus latina est, ab axibus dicta, vel ipso auctore post paulo. DAL. — *Axungiam.* ὀξύγγιον. Usus ea voce Dioscor. II, 3, laudandus a nobis XXXII, 23, iterumque III, 104. H. — *Axungia*, est medicis cujuslibet animalis adeps.

5. *Quamobrem non de alia loquimur sue, multo efficaciore femina.* Scribo partim ex conjectura : « quam ob rem non de alia loquemur. E sue multo efficacior est femina, » ut paulo post : « E sue quæ non peperit, aptissime utuntur, etc. » PINTIAN. — *Quamobrem*, etc. Quam quæ ad pascua exit, et radicibus alitur, non autem de illa, quæ in hara domi conclusa saginatur. DALEC.

6. *Usus.* Diosc. similiter, II, 94.

7. *Sincera.* Quæ sine admixto sale. Diosc. II, 94, de suillo adipe, καὶ πυρικαύστοις ἁρμόζει. HARD.

8. *Vetus etiam phthisin in pilulis sumpta sanat.* Vide an commodius legi possit *Vetustam phthisin in pilulis*, etc. Nam sequitur illico : *quæ sine sale inveterata est.* PINTIAN. — *Vetus.* Marc. Emp. 16, pag. 119 : « Axungiæ suillæ, inquit, unciæ tres, ex vini vetustissimi cotyla una decoctæ, potui phthisicis datæ potenter remediantur. » H.

9. *Salsa.* In MSS. Reg. 2, et Ch. *Gallica recipitur.* HARD.

10. *Et mulsi in vini cyathis*, etc.

quarto quoque die picem [11] liquidam in ovo sumi jubent, circumligatis lateribus, et pectoribus, et scapulis eorum qui phthisin sentiunt. Tantaque [12] est vis, ut genibus etiam adalligata, redeat in os sapor, eamque exspuere videantur. E sue quæ non peperit, aptissime utuntur ad cutem mulieres. Contra[13] scabiem vero quivis, admixto 4
jumentorum sevo, pro parte tertia, et pice, pariterque subfervefactis. Sincera [14] partus in abortum vergentes nutrit, collyrii modo subdita. Cicatrices [15] concolores facit cerussa admixta, vel argenti spuma. At cum sulphure, unguium scabritias emendat. Medetur et capillo 5
fluenti; et ulceribus in capite mulierum cum gallæ parte quarta: et infumata pilis oculorum. Datur et phthisicis unciatim, cum vini veteris hemina decocta, donec[16] tres unciæ e toto restent. Aliqui et mellis exiguum adjiciunt. Panis [17] illinitur cum calce, item furunculis, duritiæque mammarum. Rupta, convulsa, et luxata sanat. Clavos, et rimas, callique vitia, cum elleboro albo: parotidas admixta [18] farina salsamentariæ testæ [19]: quo ge-

Duo illa verba *in vini*, non leguntur in nostro apographo. PINT.

11. *Quarto quoque die picem*, etc. *Quintoque die picem liquidam*, in eodem. PINT. — Sed Hard. et recentt. nostram lectionem servant.

12. *Tantaque est vis, ut genibus etiam adalligata redeat in os sapor.* Considerandum an non *genibus adalligata*, legendum sit, sed *genis illita*. PINT. — *Tantaque est vis*, etc. Hinc putant quidam unguenta ad morbum gallicum solennia, ex axungia parata magnam salivæ copiam per os educere. DALEC.

13. *Contra.* Hoc est, quavis, qualibet: sive e sue quæ non peperit, sive quæ peperit. HARD.

14. *Sincera.* Minime sale condita, aut aspersa. HARD.

15. *Cic.* Marc. Emp. 4, p. 40.

16. *Donec.* Sunt in hemina drachmæ sexagenæ, ut dictum est XXI, 109, atque adeo unciæ in hemina septem cum semisse, ut ibidem ex Cleopatra diximus. H.

17. *Panis.* Ad panos sanandos. H. — *Rupta, convulsa et luxata sanat*, retinemus, omittentes *spasmata*, quæ dant alii, et Valpy.

18. *Admixta farina.* Pulvere testæ, in qua salsamenta condita.

19. *Salsamentariæ testæ.* Salsamentariæ testæ farinam vocat salsuginis pulverem, qui testæ et fundo, et lateribus inhærescens decutitur,

6 nere proficit et ad strumas. Pruritus et papulas in balineo perunctis tollit; alioque etiamnum modo podagris prodest mixto oleo vetere, contrito una sarcophago lapide, et quinquefolio tuso in vino, vel cum calce, vel cum cinere. Facit et peculiare emplastrum[20] LXXV[21] X. ponderi centum spumæ argenteæ mixtis, utilissimum contra inflammationes ulcerum. Adipe verrino inungi[22] putant utile,
7 quæque[23] serpant, illinire cum resina. Antiqui maxime axibus vehiculorum perungendis, ad faciliorem circumactum rotarum utebantur : unde[24] nomen : sic quoque utili medicina cum illa ferrugine[25] rotarum, ad sedis vitia virilitatisque. Et per se axungiam medici[26] antiqui maxime probabant renibus detractam, exemptisque venis aqua cælesti fricabant crebro, decoquebantque fictili[27] novo

vel testæ minutim tritæ pulvisculum. Dalec.

20. *Peculiare emplastrum LXXXV pondo.* MSS. *Facit et peculiare emplastrum LXXV X. ponderi centum spumæ argenteæ mixtis.* Id est, septuaginta quinque denarium ponderi centum denariis. Gron.

21. *LXXV X. p.* Hoc est, septuaginta quinque denarium ponderi axungiæ, centum spumæ argenteæ denariis mixtis. Hard.

22. *Inungi.* MSS. omnes, vetusto more, *inungui.* Ut supra cap. 14 : *Ungui, fricari.* Hard.

23. *Quæque.* Etiam ulcera quæ serpunt. Hard.

24. *Unde.* Axungia nempe ita dicta, quo ea curruum axes unguntur, ut facilius circa eos volvantur rotæ, brevique tempore majus conficiant spatium. Græcis plerumque λῖπος est. Glossæ Philoxeni : *Axungia* λῖπος ἐν ᾧ τοὺς ἄξονας χρίουσιν. Hard.

25. *Ferrugine.* Hoc est, cum ramentis illis, nigrisque sordibus, quæ ex attritu ferramentorum in modiolo et axe crescunt. Hard.

26. *Medici.* Quos etiam sequutus est Diosc. II, 81, ubi de suillo adipe: Λαβὼν τὸ πρόσφατον καὶ καταπίμελον, οἷόν ἐστι τὸ νεφριαῖον, εἰς ὕδωρ δαψιλὲς ὄμβριον ὡς ὅτι ψυχρότατον ἐξυμένισον, καὶ τρίβε ταῖς χερσὶν ἐπιμελῶς ἀνατρίβων αὐτὸ, etc. « Sumito recentem præpinguem, qualis is est, qui renibus detrahitur, et in largiorem aquam cælestem quam frigidissimam exemptis pelliculis immittito, manibusque terito, ipsum accurate fricans, ac veluti distringens, etc. » Idem cap. 90 : ἐκτρίβων σφοδρῶς, *valde confricando.* Hard.

27. *Decoquebantque fictili novo sæpius, tum demum asservantes.* Scribe : « decoquebantque fictili novo semiustum demum asservantes, » ex antiquo codice. Pint.

sæpius, tum demum asservantes. Convenit salsam magis emollire, excalfacere, discutere, utilioremque esse vino lotam. Masurius palmam lupino adipi[28] dedisse antiquos tradit. Ideo[29] novas nuptas illo perungere postes solitas, ne quid mali medicamenti inferretur.

XXXVIII. Quæ ratio adipis, eadem in his quæ ruminant sevi est, aliis modis, non minoris potentiæ. Perficitur[1] omne exemptis venis aqua marina vel salsa lotum, mox in[2] pila tusum, aspersa marina. Crebro postea coquitur, donec odor omnis aboleatur. Mox assiduo sole ad candorem reducitur. A renibus autem laudatissimum est. Si[3] vero vetus revocetur ad curam, liquefieri prius jubent: mox frigida aqua lavari sæpius, dein liquefacere affuso vino quam odoratissimo; eodemque modo iterum ac sæpius coquunt, donec virus evanescat. Multi privatim sic taurorum, leonumque, ac pantherarum, et camelorum pinguia curari jubent. Usus dicetur suis locis. 1

XXXIX. Communis et ratio medullarum est. [1]Omnes 1

28. *Masurius palmam lupino adipi*, etc. Cuncti hactenus Massurius: miro sane errore, et ubi ad memoriam recurrere libuerit, evidenti. Scribendum unico tantum *s*, *Masurius*; primam enim habet brevem: ut in illo Persii: « Excepto si quid Masuri rubrica vocavit. » Adstipulante etiam nostro archetypo; recentiores etiam et impressi codices sic habent. PINT.

29. *Ideo*. Vide quæ de suillo adipe diximus initio hujus capitis. Vide et Sext. Pl. cap. 8, de lupo, t. 1, ubi de lupini adipis facultate ad pellenda phantasmata, dæmones, umbras. HARD.

XXXVIII. 1. *Perficitur*. Hæc totidem verbis Diosc. II, 89: Καὶ τοῦ βοείου δὲ στέατος ἐξυμνιστέον τὸ νεφριαῖον, καὶ θαλάττῃ πελαγίᾳ πλυτέον· εἶτα εἰς ὅλμον ἐμβλητέον, καὶ κοπτέον ἐπιμελῶς, ἐπιῤῥαινομένης τῆς θαλάττης, etc. « Bubulo quoque seu renibus maxime detracto eximendæ pelliculæ, ipsumque aqua marina ex alto petita eluendum: mox in pilam conjectum, adspersa maris aqua, tundendum diligenter, etc. » HARD.

2. *In*. Mortario. HARD.

3. *Si vero revocetur*, etc. Eamdem et in recenti curam adhibet Diosc. II, 90. HARD.

XXXIX. 1. *Omnes*. Dioscorid. II, 95: Ἅπαντες δέ εἰσι μαλακτικοί, θεραπευτικοί, πληρωτικοὶ ἑλκῶν. « Omnes porro medullæ molliunt, rarefaciunt, ad curationem faciunt, et ulcera explent. » HARD.

molliunt, explent[2], siccant, excalfaciunt[3]. Laudatissima[4] cervina, mox vitulina, dein hircina, et caprina. Curantur[5] ante autumnum recentes lotæ, siccatæque in umbra: per cribrum dein[6] liquatæ, per lintea exprimuntur, ac reponuntur in fictili, locis frigidis.

1 XL. Inter[1] omnia autem communia animalium vel præstantissimi effectus fel est. Vis[2] ejus excalfacere, mordere, scindere, extrahere, discutere. Minorum animalium subtilius intelligitur, et ideo ad oculorum medicamenta utilius existimatur. Taurino[3] præcipua potentia, etiam in ære pellibusque colore aureo ducendis. Omne autem curatur recens præligato[4] ore lino crasso, demissum in ferventem aquam semihora, mox siccatum sine sole, atque in melle conditum. Damnatur equinum, tantum inter venena: ideo[5] Flamini sacrorum equum tangere non licet, quum[6] Romæ publicis sacris equus etiam immoletur.

2. *Explent. Carne* replent *ulcera.*

3. *Excalfaciunt.* Hoc falsum, nisi ex calidissimis animalibus fuerint. Sunt enim natura temperatæ. Dal.

4. *Laudatissima.* Dioscorid. loco citato: Μυελῶν δὲ κράτιστός ἐστιν ἐλάφειος, εἶτα μόσχειος, καὶ μετὰ τοῦτον ταύρειος, εἶτα αἴγειος καὶ προβάτειος. Ita et Galenus de fac. simpl. Med. XI, 1, pag, 802. H.

5. *Curantur.* Dioscorid. fere ad verbum, loco citato. Hard.

6. *Dein.* Dioscor. loco citato. H.

XL. 1. *Inter omnia.* Inter remedia. Hard.

2. *Vis.* Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ χολαὶ δριμεῖαι θερμαντικαὶ, etc. Hard.

3. *Taurino.* In medicinæ usu taurinum ovillo, hircino, suillo, ursinoque anteponit Dioscorides, loco citato. Hard.

4. *Præligato.* Os folliculi, quo fel continetur, lino præligandum. Dioscorid. loco citato: Χολὴ πᾶσα ἀποτίθεται τούτῳ τῷ τρόπῳ. Λαβὼν τὸν πρόσφατον, καὶ ἀποδήσας τὸ στόμα αὐτῆς λίνῳ, κάθεσο εἰς ὕδωρ ζέον, etc. Hard.

5. *Ideo.* Affert causam aliam Festus: « Equo vehi Flamini Diali non licebat: ne si longius digrederetur, sacra negligerentur. » Gellius, X. 15, p. 528, ex Fabii Pictoris libris annalibus: « Equo Dialem Flaminem vehi religio est. »

6. *Quum.* Festus: « October equus appellatur, qui in campo Martio mense octobri immolatur quotannis Marti, etc. » Et verbo *Panibus*: « Panibus redimebant caput equi immolati idibus octobribus in campo Martio, quia sacrificium fiebat ob frugum eventum: et equus potius quam bos immolabatur, quod

XLI. Quin[1] et sanguis eorum septicam vim habet. Item equarum, præterquam virginum, erodit, emarginat ulcera. Taurinus quidem recens[2] inter venena est, excepta Ægira. Ibi enim sacerdos Terræ vaticinatura, tauri sanguinem bibit, priusquam in specum descendat. Tantum potest sympathia illa, de qua loquimur, ut[3] aliquando religione, aut loco fiat. Drusus[4] tribunus plebei traditur caprinum bibisse, quum pallore et invidia veneni sibi dati insimulare Q. Cæpionem inimicum vellet. Hircorum sanguini tanta vis est, ut ferramentorum subtilitas non aliter acrius induretur, scabritia poliatur vehementius, quam lima. Non igitur et sanguis animalium inter communia dici potest, et ideo sûis quisque dicetur effectibus.

XLII. Digeremus[1] enim in mala singula usus, pluri- 1

hic bos frugibus pariendis aptus. » Idibus item decembribus, equestribus ludis dexter equus victor Marti sacer immolabatur, teste Plutarch. in Qu. R. pag. 287. Fuit et iste mos aliarum gentium : ut Persarum exempli gratia, Ovidio teste in Fastis, I, 385 : « Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum, Ne detur celeri victima tarda Deo. » H.

XLI. 1. *Quin.* Dioscor. II, 97 : Τὸ δὲ τῶν ὀχευτῶν ἵππων αἷμα σηπταῖς μίγνυται. « Equorum admissariorum sanguis in septica, hoc est, erodientia medicamenta additur. » Hard.

2. *Taurinus quidem recens*, etc. Ejus potu Midas et Themistocles mortem sibi consciverunt. Aristophanes in Equitibus : βέλτιστον ἡμῖν αἷμα ταύρειον · ὁ Θεμιστοκλέους γὰρ θάνατος αἱρετώτερος. Vide Rhod. l. XIV, cap. 12, et supra lib. XI, c. 30. Dalec.—*Taurinus.* Vide Diosc. in Alex. 25. Hard.

3. *Ut.* Ea est aliquando vel religionis, vel soli vis, ut sympathia, consensioque, et concordia inde sentiatur, inter res alioqui adversas, ita ut ne venena quidem tum noceant. Hard.

4. *Drusus.* De Druso et Cæpione dicetur lib. XXXIII, c. 6. Meminit caprini sanguinis a Druso epoti, ut Latinorum postulata differret, qui civitatem per illum sperabant, Aurel. Vict. de Vir. Illustr. cap. 66, adjicitque repente concidisse, semianimemque domum relatum ; vota pro illo per Italiam publice suscepta, etc. Hard.

XLII. 1. *Digeremus.* Prius legebatur *in animalia singula*, plane contra veterum exemplarium fidem Reg. 2, et Chiffl. quem religiose secuti sumus : contraque scriptoris sententiam, qui toto hoc deinde reliquo volumine, ab hoc primum loco auspicatus, non in animalium, sed morborum genera, medicinas di-

mumque contra serpentes[2]. Exitio[3] his esse cervos nemo ignorat, ut[4] si quæ sunt, extractas cavernis mandentes. Nec vero ipsi spirantesque tantum adversantur[5], sed membratim quoque. Fugari[6] eas nidore cornus, eorum si uratur, dictum est : at e summo gutture ustis ossibus, congregari dicuntur. Pelles[7] ejusdem animalis substratæ, securos præstant ab eo metu somnos. Coagulum quoque ex aceto potum ab ictu : et si omnino tractatum sit[8], eo
2 die non ferit serpens. Testes quoque ejus inveterati, vel[9] genitale maris, salutariter dantur in vino : item[10] venter,

gerit. Adde hujus loci indicem : in quo diserte legitur : « Privatæ ex animalibus medicinæ digestæ in morbos. » Hard.

2. *Plurimumque contra serpentes.* Scribendum reor *primum*, non *plurimum.* Pint. — *Plurimumque.* Ita libri omnes. Providentiam naturæ commendat, quæ plurima suggerat remedia contra malorum omnium pessimum, hoc est, serpentium ictum. Hard.

3. *Exitio.* Serpentibus. Vide quæ diximus VIII, 50. Hard.

4. *Ut si quæ sunt, extractas cavernis mandentes.* Scribo : « Utique spiritu extractas cavernis mandentes : » sequitur enim continuo, « nec vero ipsi spirantesque tantum, etc. » Causa erroris librario fuit dictio illa, *spiritu*, compendio scripta : pro *spu* enim accepit, *sunt.* Pint.

5. *Nec vero ipsi spirantesque tantum adversantur.* « Nec vero ipsis spirantes tantum adversantur, » in nostro exemplari. Pint.

6. *Fugari.* Cf. supra lib. VIII, cap. 50. Hard.

7. *Pelles.* Q. Seren. Sammon. de serpentium morsibus excludendis, § xlvii, v. 23 : « Dicendum et quæ sit præcox medicina timenti Cautio : namque potest diros prævertere morsus... Si tu cervina per noctem in pelle quiesces, Aut genere ex ipso dentem portabis amicum. » Sext. Platon. de Cervo, cap. 1, n. 23 : « In cervina pelle si jacuerit, nullus ad hominem serpens accedit. » Hard.

8. *Et si omnino tractatum sit.* *Tactum* legerem potius quam *tractatum* : nam in vetere codice *tractum* habetur. Pint.—*Et.* In MSS. *tractum* : forte, *tactum.* Hard.

9. *Vel.* Nicand. in Ther. p. 43 ; Dioscorid. II, 48 ; Sext. Plat. de Cervo, cap. 1, num. 15 : « Naturæ cervi (hoc est genitalis) siccatæ et corrosæ, si drachmam unam in sorbitione ovi potaveris, omnis morsus serpentis apud te innocuus fiet, etc. » Hard.

10. *Item.* In cervis, cæterisque ruminantibus, geminus venter est, ut diximus XI, 78. Ex his alter in cervis centipellio nuncupatur, a Gr. echinus et reticulum, quod multis constet plicaturis sinubusque, ac veluti pellibus. Nostris, *la*

quem centipellionem[11] vocant. Fugiunt[12] et omnino dentem cervi habentes, aut medulla perunctos, sevove[13] cervi, aut[14] vituli. Summis[15] autem remediis præfertur hinnulei coagulum, matris utero exsecti, ut[16] indicavimus. Sanguine quoque cervino, si[17] una urantur dracontion, et cunilago, et anchusa lentisci ligno, contrahi[18] serpentes tradunt. Dissipari deinde, si sanguine detracto adjiciatur pyrethrum[19]. Invenio apud auctores græcos animal cervo

double.—Sic optime cod. Reg. 2, et Chifflet. non, ut editi, *ventres, centipelliones qui vocantur.* Signat enim e gemino cervi ventre alterum tantum, ut diximus: secutus videlicet summum rei medicæ auctorem Nicandrum, in Theriac. pag. 40, ubi hoc pariter medicamentum adsciscit adversus serpentium morsus: Ἠ ἐλάφου νηδὺν, τὴν δὴ καλέουσιν ἐχῖνον, Ἄλλοι δ' ἐγκατόεντα κεκρύφαλον· ὧν ἀπερύσας Δραχμάων ὅσσον τε δύω καταβάλλεο μοίρας Τέτρασιν ἐν κυάθοις μέθυος πολιοῦ ἀπομίξας. Hoc est, Gorræo interprete: « Aut cervi ventrem, quem multi nomine echinum, Reticulumque vocant, alio sub ventre latentem. Exempta hæc præbe drachmarum pondere binum, Antiqui cyathis temeti mixta quaternis. » Scholiastes vetus in eum locum, pag. 27: Ἰστέον δὲ ὅτι τρεῖς εἰσὶ κοιλίαι. Καὶ ἡ μὲν πρώτη καὶ ἄνω κεκρύφαλος καλεῖται, παρὰ τὸ κρύπτειν τὴν τροφήν. Ἡ δὲ δευτέρα, ἐχῖνος, διὰ τὸ ἔχεσθαι ἐκεῖ τὴν τροφὴν, ἢ διὰ τὸ τραχὺ, ἵν' ᾖ πολύπτυχος. Τρίτη δὲ, ἡ ἀποκριτικὴ, cæteraque quæ sequuntur, digna lectu. Hard.

11. *Centipellionem vocant.* Nos vulgo vocamus *le mirefeuillet.* Echinum Aristoteles vocat: ἤνυστρον, omasum, *le mullachon*: κεκρύφαλον, reticulum, *la coiffe*: et μεγάλην κοιλίαν, *la double.* Dalec.

12. *Fugiunt.* Q. Serenus, loco ante citato a nobis. Hard.

13. *Sevove.* Dioscorid. II, 94. Elephantinus adeps, inquit, « et cervinus perunctі, serpentes fugant. » Τὸ δὲ ἐλεφάντειον καὶ ἐλάφειον στέαρ, ἑρπετὰ διώκει καταχριόμενον. Hard.

14. *Aut vituli.* Sic MSS. Reg. 2, aliique, non *hinnuli*, ut libri editi. Hard.

15. *Summis.* Scholiast. Nicandri in Theriac. pag. 27: Νικόων ἐν ταῖς δυνάμεσι, ἀρίστην τὴν πιτύαν εἶναί φησι, πρώτην τοῦ νεβροῦ, δευτέραν δὲ τὴν τοῦ λαγωοῦ, καὶ τρίτην τὴν τοῦ ἐρίφου. Vide Scrib. Larg. comp. Med. cap. 2. Hard.

16. *Ut.* Lib. VIII, cap. 50. H.

17. *Si.* Si simul urantur lentisci ligno. Hard.

18. *Contrahi.* Congregari. H.

19. *Pyrethrum.* Πύρεθρον Dioscor. III, 86, in notis, p. 486, Ῥωμαῖοι, σαλίβαρις. Salivarem Latini appellavere: quod, ut ait Dioscorid. loco citato, commanducata radix pituitam extrahit. In officinis retinet pyrethri nomen: Gallis, *pied d'Alexandre.* Pingitur a Lobelio in Obs. pag. 447. Hard.

minus, et pilo demum simile, quod ophion[20] vocaretur. Sardiniam id tantum ferre solitam. Hoc[21] interiisse arbitror, et ideo medicinas ex eo omitto. (x.) Apri[22] quoque cerebrum contra eas laudatur cum sanguine. Jecur[23] etiam inveteratum cum ruta potum ex vino. Item adeps cum melle resinaque. Simili modo verrinum jecur[24], et fellis

3

20. *Ophion vocaretur.* Impositum nomen id fuit, quia serpentibus adversetur, et infestum sit. Musmonem esse puto descriptum supra l. VIII, cap. 49. Fit et ejus meutio sub finem lib. XXX, cap. 15. Vel obliviosus, vel parum attentus hic Plinins fuit. Dalec.

21. *Hoc.* Notabile in primis id jam in suspicionem venisse qnod nostris diebns clarissima ingenia famæ inseruit. Nec plus de bis dicendnm quæ omnes intelligunt. Nugabatur h. l. Harduinus. Aj.

22. *Apri.* Contra serpentes Sext. Plat. de apro, tom. III, c. 7, ad serpentinm morsus cerebrum apri laudat, ex melle contritum, impositumque. Hard.

23. *Jecur.* Nicand. iu Theriac. pag. 40; Dioscorid. II, 48. H. — *Jecur etiam inveteratum cum ruta potum*, etc. Haud quidem hic jecur, potius vero ruta inservit, quæ tunc stimulantium more, aristolochiarum anguicidæ et serpentariæ, exempli gratia, venenum acre vehementer expellit. Aprino enim jecore uti perinde est ac si cervino, viperino, aquilino, vulpino, lupino, erinaceino et aliis ntaris, ac si etiam vitulinam aut bovinam ægrotanti carnem administres, illumque ovis bntyroque ingurgites. De hoc autem aprini jecoris usu apud Nicandr. in Theriac. et Dioscoridem, lib. II, cap. 48, legendnm est, nt Hard. supra indicavit. H. Cloquet.

24. *Verrinum jecur exemptis dumtaxat fibris quatuor obolorum pondere.* Voss. *verrinum jecur et fellis dumtaxat febris* (consentit hactenus Chifflet.) *XIV pondere*; hoc est, denariornm quatnor Gnd. et Menap. « Verrinum et jecore fellis dumtaxat libræ pondere. » Ut et Acad. nisi quod *ciccore* pro *jecore*. Gron. — *Exemptis dumtaxat fibris. Et fellis dumtaxat fibra*, in vetusto exemplari. Pint. — *Et.* Et fibra quæ vergit ad fellis folliculnm. In libris hactenus vulgatis, *exemptis dumtaxat fibris*, ex interpolatorum videlicet officina, imperite prorsus: nam quid exemptis fibris superesse jecoris ad medicinæ usum, amabo, possit? In R. 2 cod. et eo quem Pintianus vidit, totidem plane apicibus *et fellis dumtaxat fibra*, quæ sincera sane scriptura est, egregie stabilita Nicandri testimonio in Theriac. p. 40, ubi hanc ipsam medicinam tradit et explicat: Ἢ ἀπὸ κάπρου ἥπατος ἀκρότατον κέρσας λοβὸν, ὅς τε τραπέζης Ἐκφύεται, νεύει δὲ χολῆς σχεδὸν ἠδὲ πυλάων. Καὶ τὰ μὲν ἂν σύμμικτα πίειν δόθι, ἄνδιχα κόψας Ὄξεος ἢ οἴνης· πλεῖον δ' ἄκος ἔψεται οἴνης. Gorræus interpres: « Aut cape summam Aprugni fibram jecoris, quæ nata trapeza Vergitur ad bilis follem, portisque propinquat. Hæc

dumtaxat fibra, x. quatuor[25] pondere, vel cerebrum in vino potum. Caprarum[26] cornu vel pilis accensis, fugari serpentes dicunt, cineremque e cornu[27] potum vel illitum contra ictus valere : item lactis haustus cum uva taminia, vel urinæ cum aceto scillite : caseum caprinum cum origano impositum[28], vel sevum cum cera. Millia præterea 4
remediorum ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit : quod equidem miror, quum[29] febri negetur carere. Amplior[30] potentia feris ejusdem generis, quod numerosissimum esse diximus. Alia vero et hircis. Democritus etiamnum effectus ejus auget, qui[31] singularis natus sit. Fimo[32] quoque caprarum in aceto decocto illini ictus serpentium placet, et recentis cinere in vino : atque in

tusa, et mixto diluta bibautur aceto, Aut vino : virtus sed louge maxima vino » Τράπεζα et πύλη τῆς τροφῆς, partes suut jecoris anatomicis cognitæ. Sic paulo post, ubi scripsimus *X quatuor*, boc est, denarium quaternum pondere, interpolatorum pari oscitantia, *quatuor obolorum* in libris hactenus editis legebatur. Hard.

25. *X quatuor.* Hoc est, denariorum quatuor. Hard.

26. *Caprarum.* Sext Plat. de capro et capra, tom. III, cap. 5 : Ad serpentis morsum : « Pulverem de cornu capræ et ejus lac cum origano, et vini cyathis tribus bibat, venenum excutit. » Hard.

27. *Cineremque eorum potum vel illitum.* Vossian. *cinereque et cornu.* Scribe : « Cineremque e cornu potum vel illitum : » ut Gud. Academicus, Menapius. Gron.

28. *Caseum caprinum cum origano impositum.* Res forte, si caseum vetus salsissimumque sit, et, ut aiunt chymici, ammoniaca imprægnatum, fieri potest. Aliter haud concipitur. H. Cloquet.

29. *Quum febri negetur carere.* Obnoxias quidem esse morbo comitiali Plutarchus scribit in Quæst. Roman. quæst. 3. Dalec.—*Quum.* Vide quæ nos supra diximus ad lib. VIII, cap. 76. Hard.

30. *Amplior.* Silvestribus : capreis, rupicapris, aliisque, de quibus VIII, 79. Hard.

31. *Qui.* Qui solus ex matre sit genitus. Hard.

32. *Fimo quoque caprarum in aceto,* etc. Quidni? Aceti vis, una parte, satis evidens; dum, altera parte, ammoniacam stercori hujus quadrupedis inclusam aliqua certe virtute quoque vigere non minus elarum est. Etenim ammoniaca volatilis et liquida, sive Gallorum *alkali volatil fluor*, chymicorum recentiorum *acetas ammoniacæ*, *aqua Lucæ succinata et alcalescens* ut ferunt codices pharmacopæi, quotidie a medicorum universa fere gente laudantur, nec immerito. H. Cloquet.

totum difficilius se recolligentes a serpentium ictu, in
5 caprilibus[33] optime convalescunt. Qui[34] efficacius volunt mederi, occisæ capræ alvum dissectam cum fimo intus reperto statim illigant. Alii carnem recentem hœdorum pilo[35] suffiunt, eodemque nidore fugant serpentes. Utuntur[36] et pelle eorum recente ad plagas, carne et fimo equi in agro pasti, coagulo[37] leporis ex aceto, contraque scorpionem et murem araneum. Aiunt autem non feriri leporis coagulo perunctos. A scorpione percussis, fimum capræ efficacius cum aceto decoctum auxiliatur: lardum[38]
6 jusque decocti potum his, qui buprestim hauserint. Quinetiam si quis asino[39] in aurem percussum a scorpione se dicat, transire malum protinus tradunt, venenataque omnia accenso ejus pulmone fugere. Et fimo vituli suffiri percussos a scorpione prodest.

1 XLIII. Canis rabiosi[1] morsu facta vulnera circumcidunt ad vivas usque partes quidam, carnemque vituli admovent, et jus ex eodem carnis decoctæ dant potui, aut

33. *In caprilibus.* Caprile, locus est, in quo capræ servantur. Vox etiam Columellæ familiaris. H.

34. *Qui.* Nicand. in Theriac. p. 67. Hard.

35. *Pilo.* Cum pilo. Hard.

36. *Utuntur.* Habdarrhamanus Ægyptius, IX, pag. 68: « Hœdi statim atque excoriatur, si pellis accipies particulam, eamque morsui serpentum applicabis, educetur venenum, et curabitur patiens.» H.

37. *Coagulo.* Dioscorid. II, 21, pariter ex aceto potandum: e vino præbet Sext. Plat. de lepore, t. XVI, cap. 2. Imponi cum propoli jubet auctor Kiranidum, II, pag. 86. Hard.

38. *Lardum.* Scrib. Larg. comp. 190 ad buprestin: « Adjuvantur item passo plurimum, et lacte muliebri, et jure suillo pingui accepto, etc.» Hard.

39. *Quin etiam si quis asino*, etc. Res fere supra fidem, neque ulli umquam credenda fuit. Tamen Auctor Kiranidum, p. 90: « Si quis autem a scorpione percussus fuerit, et dixerit in auricula asini, Quantum scorpio me percussit! percussus quidem sanabitur, asinus autem morietur. » Aj.

XLIII. 1. *Canis rabiosi morsu facta vulnera circumcidunt*, etc. Non tum sane jus aut applicatio vitulinæ carnis, non axungia cum calce iusa prosunt, sed recte valet ad vivas usque partes et nunc cauterii atque adustionis ad instar prædicata circumcisio. H. Cloquet.

axungiam cum calce tusam. Hirci jecore imposito, ne tentari quidem[2] aquæ metu affirmant. Laudant[3] et capræ fimum ex vino illitum[4] : melis, et cuculi, et hirundinis decoctum et potum. Ad[5] reliquos bestiarum morsus caprinum caseum siccum cum origano imponunt, et bibi jubent : ad hominis morsus carnem bubulam[6] coctam, efficacius vituli, si non ante quintum diem solvant.

XLIV. Veneficiis rostrum lupi resistere inveteratum 1
aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præstare et pellis e cervice[1] solida existimatur[2] : quippe tanta

2. *Hirci jecore imposito ne tentari quidem*, etc. Olim, *Laudant hirci jecur : quo imposita ne tentari quidem aquæ metu firmant*. Brevior scripta lectio. Reliqua redundant. Pint.— *Hirci jecore imp.* Absurda et inepta fabula, quam quotidiana debellare facile possit experientia. H. Cloquet.

3. *Laudant.* Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. ix, p. 68 : «Capri fimus cum aliqua parte seminis raparum applicatus morsui canis rabidi, proderit non parum, et sanabit etiam.» Hard. — *Laudant et capræ fimum ex vino.* Non omnino rejiciendum hocce remedium, quippe quod stimulans causticis haud absimile se præbet. Abdarrachman ben Abizenad, quem Galli *Habdarrhaman l'Égyptien* vocant, non igitur immerito, in hoc casu, istum fimum, ut ex Harduino potest nosci (vid. not. init.), cum raparum seminibus commendaverit, interprete Abrahamo Ecchellensi. Rapæ enim semina vino acriora et idcirco præstantiora. H. Cloquet.

4. *Ex vino illitum.* Olim *aut melle*. Duo postrema verba delenda erant. Dalec.

5. *Ad reliquos bestiarum morsus*, etc. Q. Serenus, cap. de ictibus scorpii, etc. «Ad cunctos autem morsus, ictusque minorum, Caseus aptus erit simæ de lacte capellæ; Cumque hoc absumi debebit origanus herba : Hæc duo mirificis curabunt ista medelis.» Hard. — *Caprinum caseum siccum cum origano imponunt.* Sic jam, ut vides, Q. Serenus Sammonicus, et alii bene multi, sed immerito. H. Cloquet.

6. *Ad hominis morsus carnem bubulam coctam*, etc. Non absurdum, sed inutile, nec alio efficacius emolliente remedium. Tantum ut refrigerans et aquosis infartum principiis sese gerit hoc pseudo-medicamen. Sic non sentit tamen Plinius Valer. Plinii Secundi auctoritate fretus, lib. III, cap. 52. H. Cloquet.

XLIV. 1. *Et pellis e cervice.* Integra. MSS. Reg. 2, et Chiffl. «e cervice solida manica existimatur.» Hard.

2. *Solida existimatur.* Sola, absque carne subjecta. Dalec.

vis est animalis, præter ea quæ[3] retulimus, ut vestigia ejus calcata equis afferant torporem[4].

1 XLV. Iis qui argentum vivum biberint, lardum remedio est[1]. Asinino[2] lacte poto venena restinguuntur, peculiariter[3] si hyoscyamum potum sit, aut viscum, aut[4] cicuta, aut lepus[5] marinus, aut opocarpa-

3. *Quæ retulimus.* Lib. VIII, cap. 34. Hard.

4. *Vestigia ejus calcata equis afferant torporem.* Dicetur de ea re iterum cap. 80. Hard. — Res ea sane non neganda est; et hodie legibus physiologicis plane explicatur; sic, calcando canis vestigia, perdix, lepus, phasianus, cuniculus, coturnix subito fugiunt; sic acute sibilante crotalo, sic vastis faucibus insatiabilique gula hiante boa, horrent contremiscuntque passeres, dum gelidus ima currit per ossa pavor, et, ut ita dicam, *magneticus*, omnis cynegesiæ venationisque fundamentum. H. Cloquet.

XLV. 1. *Iis qui argentum vivum biberint, lardum remedio est.* Quod argentum vivum statu, ut aiunt, metallico est, illud venenis nequaquam annumerant. H. Cloquet.

2. *Asinino.* Plin. Val. III, 53. Hard. — *Asinino lacte poto... venena restinguuntur... aut cicuta.* Ubi irritando nocuere venena, non sine auxilio lac jubebis ebibi, quippe quod emollire solet; at quum non irritatio, sed torpore narcoticis incessit laboranti, iis, verbi gratia, qui cicutam, hyoscyamum, et cæterum id genus hausere, inutile lac erit, et quæ e vegetalibus acida deprompta sunt, illa usu certissime præstant. Aj. — *Asinino lacte venena restinguuntur.* Nihil sane recentiori medicinæ magis consentit, si quædam dumtaxat intelligas. Ab Scribonii Largi ætate (composit. 181) bocce quotidie lac sic commendatur, præcipue si venenum acre ac causticum, aut exhulcerans, se præbeat, quod jam Guettardus animadverterat. H. Cloquet.

3. *Peculiariter.* Scrib. Largus in comp. 181, ad alterum, sive hyoscyamum: « Adjuvatur lacte poto asinino quam plurimo: vel quolibet alio recenti per se, vel decocto, etc. » Hard. — *Peculiariter si hyoscyamum potum sit*, etc. Non est hyoscyami lac asininum antidotum. Valent hic et emetica, et acidula. H. Cloquet.

4. *Aut.* Scrib. Largus, comp. 179. Hard. — *Aut cicuta.* Sic de cicuta, ut antea de hyoscyamo. H. Cloquet.

5. *Aut lepus.* Scrib. Largus in compos. 186. Hard. — *Aut lepus marinus.* Veterum lepus marinus, aut λαγωὸς θαλάσσιος, est Recentiorum, Gmelini peculiariter, *aplysia depilans*, quæ leporis terrestris colorem tantum, sed nec formam, nec agilitatem ullo refert modo, et quæ Oceani simul ac mediterranei maris littora frequentat. Odorem virosum nauseosumque spargit, sed veneni specialis ferocisque videtur expers; nam experientia quotidiana

thum[6], aut pharicon[7], aut dorycnium[8], et si coagu-
lum[9] alicui nocuerit : nam[10] id quoque venenum est
prima lactis coagulatione[11]. Multos ejus et alios usus di-
cemus[12]. Sed meminisse oportebit recenti utendum, aut
non multo postea tepefacto. Nullum enim celerius eva- 2
nescit. Ossa quoque asini confracta et decocta, contra

Plinio, Aetio, Scribonio Largo, Nicandro, Dioscoridi, Galeno, Avicennæ, Paulo Æginetæ, Apuleio, Æliano, et permultis aliis, qui, inter ea quæ venenum habent, nullum lepore marino pestilentius æstimabant, repugnat planissime. H. Cloquet.

6. *Aut opocarpathum.* Ea vox carpathi succum significat. Diosc. in præf. Alex. et cap. 13, τὸν τοῦ καρπάθου ὀπὸν et ὀποκάρπαθον vocat, atque in letalium censu ponit. Apparet ex Galeno I de antidot. myrrhæ speciem odore mentiri, et venenum esse. Hard.

7. *Pharicon.* Pharicon quibusdam ab insula Pharo : aliis ab Arcadicis Pharis : aliis a Phæris Thessaliæ : aliis a Pharide Lacedæmoniæ : interpreti Nicandri ab inventore Pharico, Cretensi, venefico. Dioscorides inter simplicia venena recenset, cum taxo, dorycnio, solano, manico, etc. Hesychius et Scribonius Largus compositum esse volunt. Evanescit mortifera vis illius, auctore Phylarcho, vel odore solo mali cydonii : quod quum accidat et veneno parari solito ab Hispanis, ex albo veratro, tingendis in venatu sagittis, Guillandinus Hispanicum id venenum Pharicum esse suspicatur. Dalec. — *Aut pharicon.* De Pharico pariter Dioscorid. in Alex. cap. 19. Scribon. Largus, compos. 195 : « Pharicum et ipsum dicitur et compluribus componi, gustumque habere nardi. Potum autem facit spasmon, cito exanimat, etc. » A Pharico Cretensi venefico alii, alii a Pharo insula nomen deducunt. Tam nobis incognitum, quam priscis notum. Hard.

8. *Aut dorycnium.* Scrib. Largus, composit. 191 ; Diosc. in Alex. c. 6. Hard.

9. *Coagulum alicui nocuerit.* Lac coagulatum : est enim illud venenum, quum epotum in stomacho coagulatur. Hard.

10. *Nam.* Adversus lac intus coagulatum remedia alia Dioscorides sufficit in Alex. cap. 26. Hard.

11. *Lactis coagulatione.* Supra lib. XX, cap. 14 : « Menta coire densarique lac non patitur : quare lactis potionibus additur, ne hujus coagulati potu strangulentur. » Primam lactis coagulationem, *colostrationem* vocat, cujus supra meminit, lib. XI, c. 41, et proximo superiori hujus. Dalec.

12. *Usus dicemus.* Usum carnis asininæ in tabidis Plinius tacet, quam, sanato Bathylide Cretensi, veluti per jocum, apud Ælianum, de Animal. lib. XI, cap. 35, Serapis deus ὀνηφόρον θεραπείαν καὶ ἴασιν vocat. Dalec.

leporis marini venenum dantur. Omnia eadem onagris[13] efficaciora. De equiferis non scripserunt Græci[14], quoniam terræ illæ non gignebant. Verumtamen fortiora omnia eadem, quam in equis intelligi debent. Lacte[15] equino venena leporis marini, et toxica expugnantur. Nec uros aut bisontes habuerunt Græci in experimentis, quanquam bove fero refertis Indiæ silvis : portione tamen eadem
3 efficaciora[16] omnia ex his credi par est. Sic quoque lacte bubulo cuncta venena expugnari tradunt, maxime[17] supra dicta : et si[18] ephemerum impactum sit : aut si cantharides datæ, vomitione omnia egeri[19] : sic[20] et caprino jure cantharidas. Contra ea vero quæ exhulceratione[21] cnecant, sebum[22] vitulinum vel bubulum auxiliatur. Nam[23]

13. *Onagris.* Ex asinis silvestribus petita. HARD.

14. *De equiferis non scripserunt Græci.* Vide lib. VIII, cap. 15, et lib. XVI, capite 9; apud Ælianum de Animal. Arist. Problem. Quæst. 44, cap. 10. Idem ἱππελάφου; memoravit, Hist. cap. 1, urosque ac bisontes boum silvestrium nomine. DALEC. — *De equiferis.* Equiferum credimus esse eum, quem Germanorum vocabulo *élan* appellamus : equicervum Albertus, ut diximus VIII, 16. HARD.

15. *Lacte.* Scribon. Larg. comp. 186. HARD.

16. *Efficaciora.* Quam e domesticis et nostris. HARD.

17. *Maxime.* Hoc ipso cap. H.

18. *Et si.* Dioscorides, II, 77. HARD. — *Et si ephemerum impactum sit.* Id olim nomen *digitaliæ* impositum Columna vult, FUCHS *convallariæ*, Matthiolus uni e *lysimachiis*, Hermannus *eranthemo capensi*, PLUKENET cuidam *elamicæ*, et non uni Commelinæ; at TOURNEFORT generi huic quod postea *Tradescantiam* Linnæistæ dixerunt. AJ.

19. *Aut si cantharides... egeri.* Si cantharides stomachum adhuc complerent, vomendo expelli illæ possent, sed hausto lacte nequaquam : non inutilis tamen liquor evaderet, dum emolliret vi solita. AJ.

20. *Sic.* De caprino jure Diosc. suffragatur, lib. II, cap. 94. Etiam de agnino Scribonius Larg. comp. 189 : « Ad cantharidas adjuvat bene et jus pingue agninum, et ex bubula carne factum, etc. » HARD.

21. *Exhulceratione.* Stomachi et intestinorum. HARD.

22. *Sebum.* MSS. fere ubique, *sebum* pro sevo scribunt. HARD.

23. *Nam.* Marc. Emp. cap. XVI, pag. 121 : « In eo aceto, inquit, in quo prius ferrum fervens sit extinctum, butyrum missum, et calefactum, paulatim, si absorbeatur, ejiciet de stomacho sanguisugas. » HARD. — Vid. inf. not. 24.

contra sanguisugas potas butyrum remedio est[24], cum aceto ferro calefacto : quod et per[25] se prodest contra venena. Nam si[26] oleum non sit, vicem ejus repræsentat. Multipedæ morsus cum melle sanat. Omasi quoque jure 4
poto[27] venena supra dicta expugnari putant, privatim vero aconita et cicutas : itemque vitulino sevo. Caprinus caseus recens, his qui viscum biberint : lac[28] vero contra cantharidas remedio est, et contra ephemeri potum cum

24. *Contra sanguisugas potas butyrum remedio est.* E butyro auxilium nullum ; sed Recentiores id experimentis commonstraverunt mero vetere parce poto illas mox in ilibus necari. AJ.

25. *Per se.* Solum, *ac sine alio adjumento.* HARD.

26. *Nam si.* Dioscorid. similiter de butyro, II, 81 : Καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα, μὴ παρόντος ἐλαίου χρησιμεύει. « Usurpatur et contra venena, si desit oleum. » HARD.

27. *Omasi quoque jure poto*, etc. In vetusto exemplari, *omnia si quoquiquitur jure*, quæ lectio castigatores impulit, ut sic emendarent, uti dixi : quum tamen impressi codices habeant, « omnia sesami quoque jure poto, etc. » quam lectionem non omnino spernendam censeo, quum Dioscorides, libro secundo, sesamum contra venenatorum animalium morsus pollere tradat. PINT. — *Omasi.* Neque omasi modo, quod pinguius est, crassiusque bovis intestinum, sed et carnis bubulæ jure aconita pelli Nicander admonet. Sic libri omnes post Hermolaum editi. Parmensis editio, « omnia sesami quoque jure poto, » improbanda penitus lectione, quanquam Pintianus approbat : neque enim medicinæ modo tractantur, quæ ex frugibus, sed quæ ex animalibus peti possunt. Neque vero ex omaso tantum, ut diximus, sed et e pingui bubula carne jus prodesse ad aconita pellenda, auctor est Nicand. in Alex. pag. 132 : Καί τε βοὸς νεαγέντα περιφλιδόωντος ἀλοιφῇ, Τηξάμενος κορέσαιο πότῳ ἐγχανδέα νηδύν. Ubi Scholiastes vetus : Καὶ μοσχαρίου, inquit, κρέατος (sic enim emendo, pro κέρατος) ἑψήσας περισφριγῶντος καὶ περιπλήθοντος τῷ λίπει, πλήρωσον τὸ ποτὸν ζωμοῦ. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ὁ τοιοῦτος ζωμὸς ὠφελεῖ. Gorræus Nicandri versus sic transtulit : « Pocula sint etiam, quibus exsaturere, liquamen Excocti vituli, atque in pinguia jura soluti. » Ζωμὸν βόειον, et κρέως λιπαροῦ ζωμὸν, jus bubulum e pingui carne bubula adversus aconita commendat etiam Dioscorid. Εὐπ. II, num. 137, p. 120, et Scribonius Largus, comp. 188. Quin et *omasi cocti jure poto* satius fuerit fortasse scribi, quum in codd. Reg. 2, et Chifflet. *omasi quoqui* legatur. HARD.

28. *Lac.* Caprinum videlicet. Sext. Platon. cap. v, de capra et capro, tit. 33 : « Si quis cantharidas biberit : Capræ lac bibat, liberabitur. » HARD.

taminia uva. Sanguis[29] caprinus decoctus cum medulla contra toxica venena sumitur : hœdinus contra reliqua. Coagulum hœdi contra viscum[30], et chamæleonem album, sanguinemque taurinum, contra quem et leporis coagulum est ex aceto. Contra pastinacam[31] vero et omnium marinorum ictus vel morsus, coagulum leporis, vel hœdi, vel agni, drachmæ pondere ex vino. Leporis[32] coagulum et contra venena additur antidotis. Papilio quoque lucernarum luminibus advolans, inter mala medicamenta numeratur. Huic contrarium est jecur caprinum : sicut fel veneficiis ex mustela rustica factis[33]. (XI.) Hinc deinde revertemur ad genera morborum.

1 XLVI. Capilli[1] defluvia ursinus adeps admixto[2] ladano

29. *Sanguis*. De caprino hœdinoque sanguine contra toxicum subscripsit et Dioscorides in Alex. c. 20. Hard.

30. *Viscum*. ἰξίαν. Viscosus is humor est, qui ex radice et fructu chamæleontis albi, quum præciduntur, manat. Dalec. — *Contra*, etc. Hoc est, contra viscum, quem et chamæleonem album vocant, ut diximus lib. XX, cap. 51. Figura hæc est quam grammatici vocant, ἓν διὰ δυοῖν, familiaris præsertim poetis. Hard. — Cæcutit Dalec. dum vult innoxium Plinio visum viscum.

31. *Contra pastinacam*. Totidem fere verbis Plin. Val. lib. III, cap. 54. Hard.

32. *Leporis*. Nicand. in Theriac. pag. 40, et in Alex. pag. 132. H.

33. *Ex mustela rustica factis*. Nam ejus fel contra aspidas efficax, cætero venenum est, infra lib. XXIX, cap. 4. Dalec. — *Ex*. Vide quæ diximus IX, 109. Hard.

XLVI. 1. *Capilli*. Hæc pariter Marc. Emp. cap. VI, pag. 45 sq. Sext. Platon. tit. I, cap. XIII de urso, *Ad capillos* fluentes, et ut crescant : « Ursinus adeps cum ladano et vino vetere mixtus, etc. » Dioscorides etiam, lib. II, p. 94 ; Galenus de Fac. simp. med. lib. X, c. 1, p. 302. H. — *Capilli defluvia... emendat*. Hodie quoque, nec forsan omnino nugantes, jactant olea, illi inprimis quibus commercium circa hæc versantur. Per eos nempe lentis humoribus molliri capillitium, atque eo devenire, ut nec findantur comæ, nec tabescant. Quin cuti non parum accedere firmitudinis, ergo non mirum comas quoque sic adhærere ac tenaciores fieri, si quis præsertim ladanum addiderit, confortativum, ut aiunt, gummi genus. Viderint de his chymicæ rei studiosiores. Aj.

2. *Admixto ladano*. Plantæ campestri e *galeopum* genere : docti vocant *galeopsin ladanum*. *Ladanum*

et adianto[3] continet, alopeciasque emendat, et raritatem superciliorum, cum fungis lucernarum, ac fuligine, quæ est in rostris[4] earum. Porrigini[5] cum vino prodest. Ad hanc[6] et cornus cervini cinis e vino, utque non tædia[7] animalium capillis increscant. Item[8] fel caprinum cum creta Cimolia et aceto, sic ut paulum capiti inarescant[9]. Item fel[10] scrofinum cum urina tauri. Si vero vetus sit, etiam furfures adjecto sulphure emendat[11]. Cinere genitalis asi- 2

quoque vel *labdanum* dicunt piceam quamdam substantiam quæ solet e variis *cisti* speciebus in insulis et circa oras interni maris colligi. Aj.

3. *Adianto.* E privativa littera et διαίνω, unde sensus: planta quæ numquam madet, non gratis dato nomine, si quidem humorem non servant folia et lævia, et minuta; *capillariam* vulg. vocant. Aj.

4. *Rostris.* Pars acuminata lucernarum, quæ manubrio adversa est. Icones varias lucernarum apud antiquos Fortunius Licetus exhibet, opere singulari de Lucernis, pag. 600 sqq. Habemus et nos in Museo nostro. Hard.

5. *Porrigini.* Adeps ursinus. H.

6. *Ad hanc*, etc. Ad porriginem emendandam. Marc. Emp. cap. vi, pag. 46. Hard.

7. *Tædia increscant.* Lendes, pediculosque intelligit. In libris editis, *inhærescant.* Nos ex Reg. 2, et Ch. *increscant.* Favet Marc. Emp. cap. iv, pag. 41: « Cornu cervinum in scobem limatum, et cum vino potum, lendes enecat, renascique non patitur. » Et p. 43: « Cervini cornus scobes limatæ, et ex vino potui datæ, pedunculos in capite, lendesque nasci non sinunt. » Hard.

8. *Item.* Nempe ad porriginem tollendam. Hard.

9. *Sic ut paululum capilli inarescant. Sic uti paulum capilli inarescant*, in vetusto codice, ut infra hoc ipso capite: « ad palpebras vero evulso prius pilo cum succo oleris, ita ut unctio inarescat. » Pint.

10. *Item fel.* Libri omnes editi hactenus: « item fel hircinum. » Nos *scrofinum* restituimus, admonitu eodiem Reg. 2 et Chiffl. tum vero adducti testimonio Marc. Empir. cap. iv, pag. 41, ita scribentia, « Lotio taurino caput si laveris, porriginem vetustissimam tollit. Vetustam porriginem mire adimes, si herbæ cyclaminis, id est, orbicularis, succo sulphuris aliquantum miscueris, et fel scrofinum, atque inde caput in balneo bene perfricabis. » Et sulphur quoque Plinius mox adjicit, ad porriginem vetustam. Hard.

11. *Furfures adj. sulphure emendat.* Furfurum species non quidem paucas, antequam probe nossent, medici voluere utcumque pelli; nec apud Veteres solum multiplex in hac therapenticæ parte incessit variatio, sed et inter Neotericos, qui nunc acidum nitricum applicari jubent exanthematis, nunc oxida complura metallica; quorum princeps sane oxidum e manganeso,

nini, spissari capillum putant, et a canitie vindicari, si[12] rasis illinatur, plumboque tritus cum oleo[13]. Densari[14] et asinini pulli cum urina : admiscentque nardum fastidii gratia[15]. Alopecias[16] felle taurino cum Ægyptio alumine tepefactis[17] illinunt. Capitis[18] ulcera manantia urina tauri efficaciter sanat : item hominis vetus, si cyclaminum adjiciatur et sulphur. Efficacius[19] tamen et vitulinum fel : quo cum aceto calefacto et lendes tolluntur. Sevum[20] vitulinum cum sale tritum, capitis hulceribus
3 utilissimum. Laudatur[21] et vulpium adeps : sed[22] præcipue

interdum cicutam, tum aquam phagedenicam, arsenicum, cobaltum, aquam saturninam, unguentum citrinum, butyrum ex antimonio, etc. etc. nam tacendum de horribili emplastro quod Ambrosii Parei tempore in elevandis furfuribus prædicabatur, et de isto molliori quidem, nec tamen probando, quod vulgo aiunt *calotte*. Videtur præstare ipsissimum id quod hoc loco Noster commendat, sulphur scilicet, nam fel scrofinum inutile est. Nostras Alibert, qui in nosocomio Parisino *de Saint-Louis*, exanthemata multa observavit, nihil ait puritati restituendæ utilius quam axungiam, ubi flores e sulphure; tum injectam cuti molliter et sæpe aquam sulphuream fictitiam huic similem, quam Neapolia mittit et oppidulum nostrum *Barrèges*. Aj.

12. *Si.* Si rasis capillis capiti illinatur. Hard.

13. *Plumboque tritus cum oleo.* Nam plumbum contactu colorem nigrum inducit. Dal.

14. *Densari.* Subintellige genitali. Hard.

15. *Fastidii gratia.* Ne fastidium moveat urinæ gravis odor. Dalec.

16. *Alopecias.* Marc. Empir. iv, pag. 42, cum nitro et vino adhibet. Hard.

17. *Tepefactis.* Tepefactis prius capillis. Hard.

18. *Capitis.* Habdarrhamanus Ægyptius, cap. vi, p. 49 : « Qui caput lavabit urina boum, capillorum impediet fluxum, et si quæ sunt in capite hulcera, sanabuntur. » Ad porriginem eximendam eodem medicamento utitur Marcellus Empiricus, capite iv, pag. 41, adjecto similiter sulphure et cyclamino. Hard.

19. *Efficacius.* Plin. Val. I, 5, et Marc. Emp. iv, p. 41. Hard.

20. *Sevum.* Plin. Valer. l. cit. et Marc. Emp. iv, p. 40. Hard.

21. *Laudatur.* Item sanguis, Habdarrhamano auctore, ad abigendos furfures, scabiemque capitis, commendatur in primis, cap. xxix, p. 111. Hard.

22. *Sed præcipue fel et fimum cum sinapis.* In vetusto codice, « Sed præcipue fel lupinum cum sinapis, etc. » Pint.—*Sed.* In Reg. 2 cod. et eo quem Pintianus vidit, « sed præci-

felis fimum cum sinapis pari modo illitum. Caprini[23] cornus farina vel cinis, magisque hircini, addito nitro et tamaricis semine, et butyro oleoque, prius capite raso, mire continent ita fluentem capillum. Sicuti carnis cinere ex oleo illito supercilia nigrescunt. Lacte[24] caprino lendes tolli tradunt : fimo cum melle alopecias expleri : item[25] ungularum cinere cum pice, fluentem capillum contineri. Leporinus[26] cinis cum oleo myrteo capitis dolorem sedat : item aqua[27] pota, quæ e bovis aut asini potu relicta est : et[28], si credimus, vulpis masculæ genitale circumligatum : cornus[29] cervini cinis illitus ex aceto aut rosaceo, aut ex irino.

XLVII. Oculorum epiphoras[1] bubulo sevo cum oleo 1

pue fel lupinum. » In libris ad hunc diem editis, et in Colb. 3, cæterisque MSS. « sed præcipue fel et fimum. » Nos ex indubitata conjectura, *felis fimum* rescripsimus. Auctor enim sic emendandi Sext. Platon. exstitit, cap. XVII, *de cata*, tit. 1, *Ad capitis alopecias :* « Catæ stercus siccum cum sinape æquis ponderibus cum aceto contritum, et impositum, capitis alopecias sanat. » Felem vero ab astutia catum vocari, tralatitium est, tritumque jam sermone vulgi. HARD.

23. *Caprini.* Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, tit. 8, *Ad capillos fluentes :* « Capræ cornu furfure mixto cum oleo myrtino, capillos fluentes retinet, et crescere facit. » HARD.

24. *Lacte.* Alopecias eo sanari egregie Marc. Emp. prodidit cap. VI, pag. 45. HARD.

25. *Item.* Dioscor. II, 46 : Οἱ δὲ τῶν αἰγῶν ὄνυχες καέντες, ἀλωπεκίας καταχριόμενοι σὺν ὄξει θεραπεύουσι. H.

26. *Leporinus.* Plin. Val. I, 6. H.

27. *Item aqua.* Plin. Val. I, 1, et Marc. Emp. cap. 1, p. 35. H.

28. *Et.* Credit Sextius Platon. cap. III de vulpe, tit. 10, *Ad capitis dolorem :* « Natura vulpis circumdata capiti, dolorem statim tollit. » Naturam Veteres genitale dixere. HARD.

29. *Cornus.* Marc. Empir. 1, ad capitis dolores, pag. 37 : « Cornus cervini exusti cinis, illitus fronti ex aceto et rosaceo prodest. » Et Plin. Valer. I, 1 : « Cervini cornu cinis illitus ex aceto et rosaceo prodest. » MSS. omnes hoc loco, *aut rosaceo*, præ se ferunt. HARD.

XLVII. 1. *Oculorum epiphoras.* Quod vitii genus lacrymantium sponte ac perpetuo, nec urgente causa cur doleas et reluctante voluntatis imperio, est. Laxiores sæpe membranæ incusantur, interdum et irritatio. Quod si posterius vere in causa fuerit, Plinianum medicamen forte non inutile. AJ.

cocto illinunt. Cervini cornus cinere scabrities eorumdem inungunt[2] : mucrones autem ipsos efficaciores putant. Lupi excrementis circumlini suffusiones prodest[3]. Cinere eorum cum Attico melle inungi obscuritates : item[4] felle ursino. Epinyctidas, adipe aprugno cum rosaceo[5]. Ungulæ[6] asininæ cinis inunctus e suo lacte, cicatrices ocu-
2 lorum, et albugines tollit. Medulla[7] bubula ex dextro crure priore trita cum fuligine, pilis et palpebrarum vitiis angulorumque occurrit : calliblephari modo fuligo in hoc usu temperatur : optime ellychnio papyraceo, oleoque sesamino, fuligine in novum vas pennis detersa. Efficacissime tamen evulsos ibi pilos coercet. Felle tauri cum ovi albo, collyria fiunt : aquaque dissoluta inungunt per

2. *Cervini cornus cinere scabritias eorum inungunt.* Vossianus, *scabricias eadem.* Lege, « scabricias eorumdem inungunt. » Acad. Gud. Men. « eodem unguine sanat : mucrones etiam ipsos. » Gron. — *Cervini.* Dioscor. II, 63, hunc cinerem impense laudat, ad fluxiones oculorum et hulcera, πρὸς τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἕλκη καὶ ῥεύματα. Addi in collyriis auctor est Sext. Platon. cap. 1, de cervo. Hard.

3. *Suffusiones prodest.* Palpebras in suffusione. Dal. — *Suffusiones.* Hoc est, palpebras circumlini eo fimo juvat, in suffusione oculorum. Marc. Empir. cap. VIII, pag. 59 : « Lupi fimus diu perfrictus ad summam lævitatem, cum melle mixtus et inunctione adhibitus, oculorum ὑποχύσεις discutit, et ad summam claritatem eos perducit, suffusione siccata. » De ejusdem felle Habdarrhamanus, cap. XXIII, pag. 95 : « Lupi fel inditum oculis per modum collyrii, ipsorum abiget caligationem, et aquam in eos descendentem impediet, ne coalescat. » Hard.

4. *Item.* Marc. Empir. cap. VIII, pag. 62. Hard.

5. *Epinyctidas, adipe aprugno cum rosaceo.* Cave, ne credulus male hæc in praxin adducas. Epinyctides pustulæ acri humore refertæ, unde rubet quam maxime hulceris ambitus. Nec parum Pliniano linimento inflammatio cresceret; quæ sane mali causa inprimis est. As.

6. *Ungulæ.* Marc. Emp. VIII, p. 68. Sed cum asinino, muliebre lac idem adsciscit : cætera sunt paria. H. — Nihil hinc auxilii; nec cineri vis inest, aut quam Plinius asserit, aut de qua ullus uspiam cogitaturus est. As.

7. *Medulla.* Marc. Empir. VIII, pag. 70 : « Lucernam fictilem de papyro, et medulla vaccina concinnato, atque ejus fumo sive fuligine pro calliblepharo utere, quo palpebras exesas et glabras sæpius inungendo, decentissimas facies. » Hard.

quatriduum. Sevum vituli cum anseris adipe et ocimi succo, genarum[8] vitiis aptissimum est. Ejusdem[9] medullæ cum pari pondere ceræ et olei vel rosacei, addito ovo, duritiæ genarum illinuntur[10]. Caseo[11] molli caprino imposito ex aqua calida epiphoræ sedantur : si tumor sit, ex melle. Utrumque vero sero calido fovendum[12]. Sicca lippitudo[13], lumbulis[14] suum exustis atque contritis, et impositis, tollitur. Capras negant lippire, quoniam eæ quasdam herbas edant : item[15] dorcadas : et ob id fimum earum cera circumdatum nova luna devorare jubent. Et quoniam noctu æque quoque cernant, sanguine[16] hircino sanari lusciosos putant, nyctalopas[17] a Græcis dictos : 3

8. *Genarum.* Hoc est, palpebrarum. Vide quæ diximus lib. XI, cap. 36 et 57. Hard.

9. *Ejusdem.* Marc. Emp. viii, pag. 71 : « Vituli medulla cum cera et oleo rosaceo æquis ponderibus liquefacta, et permixta, et ad emplastri modum imposita, duritias palpebrarum, et si qua illic in modum pilularum nascuntur, commollit ac discutit. » Hard.

10. *Duritiæ genarum illinuntur.* Duri ac scirrhosi tumores, grandines Pauli, calculi Aetii. Dal.

11. *Caseo.* Marc. Emp. viii, pag. 57, et Plin. Val. I, 14. Hard.

12. *Utrumque vero sero calido fovendum.* Epiphora cum tumore palpebrarum et oculorum, et sine tumore. Dal.—*Utrumque.* Utraque epiphora : et quæ cum tumore conjuncta, et quæ sine tumore. Serum caprinum idcirco Plin. Val. adhibet, quo foveri oculos præcipit, per quindenos dies, I, 22. Hard.

13. *Sicca lippitudo.* Ξηροφθαλμία Græcorum, arida lippitudo Celso, in qua non fluunt oculi, sed tument, rubent, cum dolore et prurigine gravescunt, palpebris nocturna pituita cohærentibus. Dal. — *Sicca lippitudo.* Ξηροφθαλμία, arida lippitudo Corn. Celso : quum in oculorum angulis asperitates et prurigines, et veluti hulcera fiunt, pruritus oculorum sine rheumate : a siccitate nomen habet. Hard.

14. *Lumbulis suum tostis atque,* etc. Musculis lumborum interioribus, quos ψόας vocant : tostis potius, quam retorridis. Dal.

15. *Item.* His nomen est ab acie, a subtilitate visus. Δορκὰς, παρὰ τὸ βλέπω. Ὀξυδερκὲς γὰρ τὸ ζῶον, καὶ εὐόμματον, inquit Etymologus. Plura vide apud Bochart. part. I, lib. III, de Anim. cap. 25, pag. 925. Hard.

16. *Sanguine.* Marc. Emp. viii, pag. 70. Hard.

17. *Nyctalopas.* Νυκτάλωπας. Græcis νυκτάλωψ proprie is olim esse videtur, qui noctu melius quam interdiu cerneret : a nocturno enim aspectu vox ea deducta est.

4 capræ[18] vero jocinere, in vino austero decocto. Quidam[19] inassati jocineris sanie inungunt, aut felle capræ, carnesque eas vesci, et dum coquantur oculos vaporari his præcipiunt. Id[20] quoque referre arbitrantur, ut rutili coloris fuerit[21]. Volunt et oculos suffiri, jocinere in ollis decocto: quidam inassato. Fel[22] quidem caprinum pluribus modis assumunt : cum melle[23], contra caligines : cum

Sic Theod. Prisc. I, 10: « Nyctalopes vero, qui per noctem vident, et per diem obscuritatem patiuntur. » Eadem his deinde remedia suggerit, quæ mox a Plinio afferuntur: Festus » Luscitio, vitium oculorum, quod clarius vesperi quam meridie cernit. » Sic Hipp. Præd. II, tit. 40, pag. 517. Sic in Isagoge sua Galenus. Sed idem rursus ibidem nyctalopas etiam dici testatur, qui contra parum die, vespere autem noctuque nihil aspiciant: atque ita prorsus nyctalopas Paulus Ægineta, e Latinis Cornel. Cels. VI, 6, fere accepit. Eosdem et lusciosos, et luscitiosos dixere Latini, parum et ipsi sibi quoque dum Græcos sequuntur, in earumdem vocum significatione constantes. HARD.

18. *Capræ*. Sext. Plat. de caprea, cap. IV, tit. 2, ad eos qui ab hora decima (hoc est, binis horis ante solis occasum) non vident: » Jecur capreæ in aqua calida salsa coquatur, et ejus vaporem oculi excipiant, et ex eadem aqua oculos foveant: sed et jecur edant, et ex liquefacto inungantur. Quidam jecur ejus assant in craticula : et fluentem saporem colligunt, et ex eo inunguntur. Quidam coctum vel assum jecur capreæ cum pane edunt, et idem bibunt. » Quod de capris domesticis Plinius retulit, hoc Sextus de capreis: quoniam, ut Plinius animadvertit, cap. 42, » amplior potentia est feris ejus generis. » HARD.

19. *Quidam*. Cels. VI, 6: » Præter hæc imbecillitas oculorum est, ex qua quidam interdiu satis, noctu nihil cernunt...Sic laborantes inungi oportet humore jocineris, maxime hircini: si minus, caprini, ubi id assum coquitur, excepto: atque edi quoque ipsum jecur debet. » HARD.

20. *Id*. Habdarrhamanns Ægyptius, cap. IX, pag. 61: « Rubræ capræ jecur si torrebis, et instillabis ex eo in oculos, proderit eorum caligationibus, et sanabit eos. » HARD.

21. *Si rutili coloris fuerint*. » Ut rutili coloris fuerint, » in antiquo codice, et paulo post, » Rupta in ea parte, » lege contrario ordine, « In ea parte rupta. » PINT.

22. *Fel*. Sext. Plat. de caprea, tit. 5 et 8, hæc totidem ferme verbis. HARD.

23. *Cum melle*. Q. Serenus, cap. XIV, de oculorum dolore mitigando, p. 133: » Hyblæi mellis succi cum felle caprino, Subveniunt oculis dira caligine pressis. » H.

veratri candidi tertia parte, contra glaucomata : cum vino [24], contra cicatrices, et albugines, et caligines, et pterygia, et argema : ad palpebras vero evulso prius [25] pilo, cum succo oleris [26], ita ut unctio inarescat. Contra [27] ruptas tuniculas, cum lacte mulieris. Ad omnia [28] inveteratum fel efficacius putant. Nec abdicant fimum [29] ex melle illitum, epiphoris : contraque dolores, medullam, item pulmonem leporis [30] : et ad caligines fel cum passo [31] aut melle. Lupino quoque adipe, vel medulla suum, fricari oculos contra lippitudines præcipiunt. Nam vulpinam linguam [32] habentes in armilla, lippituros negant.

24. *Cum vino.* Plin. Val. I, 20. Cum melle contra albugines Habdarrhamanus adhibet, cap. IX, pag. 217. HARD.

25. *Ad palpebras vero evulso prius pilo.* Pilo pungente. DAL. — *Ad.* Habdarrhamanus Ægyptius, cap. IX, pag. 63 : « Si reduudantes in palpebris pilos depilabis, et obduces locum felle capræ, nequaquam amplius renascentur. » HARD.

26. *Oleris.* Brassicæ. HARD.

27. *Contra ruptas tuniculas.* Sext. Plat. l. c. HARD.

28. *Ad omnia.* Ad oculorum mala proxime numerata. Hactenus legebatur, *ad omnia inveterata*, quum vel ipsa loci sententia *fel inveteratum* scribi h. l. postulet : id quod egregie confirmat Sext. Plat. cap. IV de caprea, t. 8, ubi eadem prorsus cum Plinio tradit. « Ad caliginem oculorum, inquit, fel capreæ drachma I et modicum vini cum melle, ut possit teri, inunges : sanantur : idem facit et ad cicatricem, et argemata, et nephelion, et glaucomata, et pterygia, si ex eo felle inungantur. Item ex eo felle inungantur palpebræ cum oleris succo : extractos pilos non sinit renasci. Facit et ad ruptiones ex ictu tunicularum cum lacte mulieris tepido. Hoc autem fel quanto vetustius fuerit, tanto melius erit. » HARD.

29. *Nec abdicant fimum.* Plin. Val. I, 14. HARD.

30. *Item pulmonem leporis.* Sext. Plat. de lepore, l. c. tit. 3, ad oculorum dolores : « Pulmo leporis superpositus, et alligatus dolores oculorum mirifice sanat. » HARD.

31. *Sedat caliginem fel cum passo.* Ex Chifflet. præbent *caligines.* Sed præterea Vossianus: « item pulmonem leporis. Et ad caligines fel cum passo aut melle. » Idque multo commodius orationi, quum præcesserit : « Ad omnia inveterata. » GRON.—*Et ad caligines.* Sext. Plat. II, de lepore, tit. 8, ad caliginem oculorum : « Leporis fel cum melle mixtum et inunctum, oculos clarificat. » HARD.

32. *Nam vulpinam linguam habentes.* Similis superstitionis et illud est quod refert Marc. Empir.

1 XLVIII. Aurium[1] dolori et vitiis medetur urina apri in vitro servata: fel[2] apri vel suis, vel[3] bubulum cum oleo cicino et rosacco æquis portionibus. Præcipue[4] vero taurinum, cum porri succo tepidum, vel cum melle, si suppuret. Contraque odorem gravem per se tepefactum in malicorio. In ea parte rupta[5] cum lacte mulierum efficaciter sanat. Quidam[6] etiam ingravatas[7] aures sic per-

cap. VIII, pag. 66: « Ad albuginem oculorum detergendam efficax hoc remedium. Vulpem vivam capies, eique linguam præcides, ipsamque vivam dimittes: linguam autem ejus arefactam phœnicio ligabis, et collo ejus qui albuginem patietur suspendes. » HARD.

XLVIII. 1. *Aurium*. Marc. Emp. IX, pag. 75: « Urina apri servatur in vitro, sed melius cum vesica ipsius, quo modo ei sublata fuerit: hæc tepens infusa auribus unice prodest. » Et pag. 81: « Apri lotium infusum auriculæ valde medetur: quod quia vetustum magis prodest, collectum servari debet in vase vitreo, ut sic ad remedia præparatum. » Sic etiam Plin. Val. lib. IX, et Sext. Plat. cap. VII de apro, tit. 12. HARD.

2. *Fel*. Sic MSS. Reg. 2 et alii. Sic Marc. Emp. pag. 75, sed aprugnum, aut verrinum, porcinumve, dummodo non de scrofa, ad eos usus commendat. HARD.

3. *Fel*. Pro cicino laurinum habet Habdarrhamanus Ægyptius, nisi vitium interpretis est: sic enim ille cap. VI, pag. 39: « Tauri fel addito oleo lauri, vel unguento rosarum, inditum auribus, hulcera ibi enata curat, et mitigat dolores. » In cod. Ch. *citrino*, mendose. HARD.

4. *Præcipue*. Sic libri omnes editi, cum Reg. 2, cod. aliisque. Dalecampius ex Ch. *si superet*, subintellige *dolor*, inquit, plane contra auctoris sententiam. Est enim ejus loci intellectus, si suppuret, si pus auricula faciat, mel adjici oportere. Plin. Val. I, 10: « Si putruerit auricula, aut vermiculos fecerit, fel taurinum ex melle despumato æquis mensuris mittes in testam rudem, quam impones carbonibus, ut lento igne ferveat, donec in unum admisceatur. Hocque medicamen in vase vitreo colliges: et quum necesse fuerit ad curam tepefacies in calyce, et mundata aure ex lana medicamentum infundes. » Mel Plin. Val. adhibet tantum: mulsum Sext. Plat. cap. IX de tauro, tit. 5, ad aurium dolorem: « Fel taurinum mulso infusum, et auribus instillatum sanat. » Porri modo succum, ut noster Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. V, pag. 38: « Fel boum liquefactum in aqua porrorum, et instillatum auribus, ipsarum sedat dolores. » HARD.

5. *In ea parte rupta*. Nempe fractas auriculas. HARD.

6. *Quidam etiam in gravitate aures sic perluendas putant.* *Ingravatas* non *in gravitate*, iu eudem. PINT.

7. *Ingravatas*. Audiendi gravitate laborantes. HARD.

luendas putant. Alii[8] cum senecta serpentium et aceto includunt[9] lana collutas ante calida aqua. Aut[10] si major sit gravitas aurium, fel cum myrrha et ruta in malicorio excalfactum infundunt : lardum[11] quoque pingue : item fimum asini[12] recens cum rosaceo instillatur : omniaque ea tepefacta. Utilior[13] equi spuma, vel[14] equini fimi recentis cinis cum rosaceo. Sevum[15] bubulum cum adipe anserino, butyrum[16] recens. Urina capræ, vel tauri, aut fullonia vetus calfacta, vapore per lagenæ collum subeunte. Admiscent et aceti tertiam partem : et aliquid urinæ vituli, qui nondum herbam gustaverit. Fimum etiam mixto felle ejusdem. Et cutem, quam relinquunt

8. *Alii.* Dioscor. II, 19 Marc. Emp. cap. IX, pag. 81 : « Cum felle vitulino, et aceto pari mensura, serpentis senectus, id est, exuviæ decoctæ, et lanula madefacta medicamentum auriculæ insertum, maximæ utilitatis esse creditur, si prius ferventi aqua de spongia aurem foveris. » HARD.

9. *Includunt.* Non, ut editi hactenus libri, *lanas.* Ipse paulo inferius hoc capite : « Lana autem medicamina ea includuntur. » Unde nostræ scripturæ constat optime fides. HARD.

10. *Aut.* Habdarrhamanus, cap. VI, pag. 49 : « Fel vaccæ liquefactum cum aliqua parte corticum malogranatorum contusorum, et instillatum auribus proderit tinnitui et sonitui. » HARD.

11. *Lardum.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 79 : « Ad aurium dolorem, quæ pus emittent, lardum vetustissimum teres in mortario, et succum illum lana delicata collectum, in auriculam immittes, et subinde aqua calida fovebis, et iterum succum illum infundes : mira velocitate sanabis. » HARD.

12. *Item fimum asini*, etc. Quidquid fimi e jumentis est, particulis constat sane animalibus quarum vis diversa; namque hæ, ut aiunt, volatiles, aptiores vero illæ ad solvendum, quædam ut plurimum calfaciunt. Sed etsi ex his aliquam fateamur in sanando malo non inutilem, patet vim ejus cæterarum accessione diminui, meliusque principium hoc, quodcumque est, solum et sincerum, remotis illis quæ aut adulterant, aut deflectunt, usurpandum. Ergo empiricis et rusticis ista linquenda. AJ.

13. *Utilior.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 81 : « Spuma equi recens detracta et cum oleo roseo infusa, auricularum quamvis vehementes dolores resolvit. » HARD.

14. *Vel.* Ad verbum Plin. Val. I, 9. HARD.

15. *Sevum.* Vel ut in MSS. *sebum.* Plin. Val. l. c. HARD.

16. *Butyrum.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 81. HARD.

3 angues, excalfactis prius auribus. Lana autem, medicamina ea includuntur. Prodest[17] et sevum vituli cum anseris adipe, et ocimi succo: ejusdem[18] medulla admixto cumino trito infusa. Virus[19] verrinum e scrofa exceptum priusquam terram attingat, contra dolores. Auribus fractis glutinum, e naturis[20] vitulorum factum, et in aqua liquatum. Aliis vitiis[21] adeps vulpium. Item[22] fel caprinum cum rosaceo tepido, aut porri succo: aut[23] si sint rupta ibi aliqua, e lacte mulieris. Si[24] gravitas sit audiendi, fel

17. *Prodest.* Plin. Val. l. c. et Marc. Emp. cap. IX, pag. 75. H.

18. *Ejusdem.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 11. HARD.

19. *Virus verrinum.* Quod verres in coitu effundit. DALEC. — *Virus.* Semen quod effundit in coitu. Marc. Emp. l. c. « Verris quum scropham saliet, priusquam in terram destillet, de verendis ejus virus exceptum tepefactumque, et cum aquæ modico auriculæ inditum, quamvis molestos, dolores relevat. Quod etiam circa auriculam illitum plurimum prodest. » HARD.

20. *E naturis.* E genitalibus. Naturas Latini genitalia appellaverunt, ut alibi monuimus. Ita Sext. Plat. cap. III, *Naturam vulpis* dixit. Id vero Dalecampius quum nesciret, *e naribus vitulorum* emendare nitebatur. At Plinius infra, cap. 50, « glutinum factum e genitalibus vitulorum » aperte dixit. HARD.

21. *Aliis vitiis.* Aurium ut gravitati. DAL. — *Aliis.* Aliis aurium doloribus. Sext. Plat. cap. III de vulpe, tit. 15, ad aurium dolorem: « Adeps vulpis remissus, et instillatus sanat. » Diosc. II, 41, de vulpe: Καὶ τὸ στέαρ αὐτῆς ταχὲν καὶ ἐγχυθὲν, ὠτὸς πόνον παύει. « Adeps lupinus liquefactus, infususque, etc. » Sic et Galen. κατὰ τόπ. III, 1, p. 403. HARD.

22. *Item.* Plin. Val. I, 9. Apollon. apud Galen. κατὰ τόπ. III, 1, pag. 395, ad verbum. Et Habdarrhamanus Ægyptius, IX, pag. 62: « Recipe de felle caprarum, admisce aliquid aquæ porrorum, instilla in aures doloribus affectas, mitigabuntur earum dolores. » HARD.

23. *Aut.* Ita libri omnes editi. Reg. 2: « Aut si rupta sint aliqua ibi. » Non placet tamen ea scriptura Dalecampio: legi « si sint suppurata, » vel « suppurantia ibi aliqua » mavult. Defendit vulgatam lectionem Marc. Emp. cap. IX, pag. 76: « Fel ovillum, inquit, cum lacte mulieris instillatum, etiam ruptas interius auriculas certissime sanat. » Sic paulo ante hoc cap. Plinius idem *in ea parte*, hoc est, in auricula, *felle taurino* dixit « cum lacte muliebri efficaciter rupta sanari. » HARD.

24. *Si.* Q. Serenus, cap. XIII, de aurium vitiis, pag. 132: « Felque bovis surdis etiam prodesse loquuntur, Si jungas olidæ grave quod minxere capellæ. » Marc. Emp. cap. IX, pag. 79: « Adversus gravitatem

bubulum cum urina capræ, vel hirci, vel si pus sit. In quocumque autem usu[25] putant hæc efficaciora in cornu caprino per dies viginti infumata. Laudant[26] et coagulum leporis tertia denarii parte, dimidiaque sacopeni in ammineo vino[27]. Parotidas[28] ursinus adeps comprimit pari pondere ceræ et taurini sevi. Addunt quidam hypocisthidem[29], et per se butyrum illitum, si prius foveantur feni Græci decocti succo. Efficacius cum strychno. Prosunt et vulpium testes[30], et taurinus sanguis aridus tritus. Urina capræ[31] calefacta, instillata auribus: fimumque[32] ejusdem cum axungia illitum.

XLIX. Dentes mobiles confirmat[1] cervini cornus cinis, 1

audiendi, inquit, fel bubulum cum urina hirci, auriculæ, quæ molestiam surdiginis patitur, instillabis, etc. » Lotium capræ per se laudat Sext. Plat. v, tit. 18, ad aurium dolorem. Hard.

25. *Usu.* Sive ad aures fractas, sive ad audiendi gravitatem, sive ad alia vitia hæc adhibeantur. Marc. Emp. ix, p. 181: « Lotium caprinum instillatum dolorem sedat: quod magis prodesse suppuratis auribus affirmatur: ob quam causam præsentis auxilii, plures exceptum, ex cornu caprino inditum, in fumo suspensum, diligenter ad necessarias medelas reservant. » Hard.

26. *Laudant.* Sext. Platon. II de lepore, tit. 15, ad aurium dolorem: « Leporis coagulum auriculæ infunditur. Hard. »

27. *Ammineo vino.* Quod scilicet Dupinet, not. in Gall. Plinii interp. a prunis ait fieri solere quæ uvarum Narbonensium *campoles* magnitudinem assequuntur: cæterum cf. Plin. lib. XIV, cap. 2. Aj.

28. *Parotidas.* Plin. Val. I, 13, et Marcell. Emp. xv, pag. 107. H.

29. *Hypocisthidem.* Succus h. l. indicatur e cisti fructibus tritis et certis solitus manare, qui vi multa fertur stringere. Aj.

30. *Prosunt et vulpium testes.* Marc. Empir. cap. xv, pag. 109. Sext. Plat. cap. de vulpe, tit. 7, *ad parotidas*. Et auctor Kiranidum, pag. 103. Hard.

31. *Urina capræ.* Non externo igne et adventitio, sed nativo calore, si Marcello Empirico credimus, cap. ix, pag. 79: « Lotium caprinum, inquit, sub eo momento quo egeritur, tepidum auri obtusæ infundes. » Hard.

32. *Fimumque ejusdem*, etc. Sext. Platon. cap. v, de capro et capra, tit. 21, *ad parotidas*, etc. « Capræ stercus cum melle commixtum mire sanat. » Sic etiam Plin. Valer. I, 13. Hard.

XLIX. 1. *Dent. m. confirmat.* Affectum cum eodem citato remedio Galen. lib. V κατὰ τόπους, γομφίασιν vocat, ut et Dioscorid. lib. II, cap. 63. Dal. — *Dentes.* Marcellus

doloresque[2] eorum mitigat, sive infricentur, sive colluantur. Quidam[3] efficaciorem ad omnes eosdem usus crudi[4] cornus farinam arbitrantur. Dentifricia[5] utroque modo fiunt. Magnum remedium est in luporum capitis cinere: certumque est in excrementis eorum plerumque inveniri ossa. Hæc adalligata eumdem effectum habent. Item[6] leporina coagula per aurem infusa contra dolores: et capitis eorum cinis[7] dentifricium est, adjectoque[8] nardo mulcet graveolentiam oris. Aliqui[9] murinorum capitum cinerem miscuisse malunt. Reperitur in latere leporis acui os simile[10]: hoc
2 scarificari dentes[11] in dolore suadent. Talus bubulus accensus, eos[12] qui labant cum dolore, admotus confirmat: ejusdem cinis cum myrrha, dentifricium est. Ossa[13] quo-

Emp. XII, pag. 92, et XV, p. 109. Sext. Plat. cap. I, de cervo, n. 2: « Cornu cervi combustum (hoc est, redactum in ciuerem) dentes qui moventur, confirmat, si pro eo dentifricio quis utatur. » Sic et Dioscor. II, 63, et ante hos Cels. VI, 9. Scribon. Larg. Comp. 60: « Hoc cum eo quod candidos facit dentes, tum etiam confirmat, Augustam constat usam. Nam Messalina Dei nostri Cæsaris (Claudii) hoc utitur. Cornuum cervi ustorum in ollam novam ad cinerem redactorum sextario uno, etc. » H.

2. *Doloresque*. Conf. Plin. Val. I, 36. Hard.

3. *Quidam*. Marc. Emp. cap. XII, pag. 94. Hard.

4. *Crudi*. Non exusti. Hard.

5. *Dentifricia*. Hoc est, et ex cinere combusti cornus cervini, et ex scobe crudi. De his Q. Serenus, cap. XV, pag. 134: « Quod vero assumpsit nomen de dente fricando, Cervino ex cornu cinis est, aut ungula porcæ Torrida: vel cinis ex ovis: sed non sine vino, Muricis aut tosti, vel bulbi exstincta favilla, etc. » Hard.

6. *Item leporina coagula*. Sext. Plat. II, de lepore, tit. 15. H.

7. *Et capitis eorum cinis*. Marc. Emp. cap. XI, pag. 88. Hard.

8. *Adjectoque*. Marcell. Empir. l. c. Hard.

9. *Aliqui*. Huc pertinet quod ait Marc. Emp. l. c. « Murinus cinis, id est, pulvis exusti muris, cum melle, dentibus infrictus, halitum fœtidi oris emendat. » Hard.

10. *Acui os simile*. Acutum et mucronatum processum intelligit, quem anatomes periti, ob eamdem cum acu similitudinem, βελονοειδῆ ἀπόφυσιν vocant. Situm est id os in latere capitis ad maxillæ radicem. Dalec.

11. *Hoc scarificari dentes*. MSS. Reg. 2, aliique, *hoc scarificare*. H.

12. *Eos*. Dentes. Hard.

13. *Ossa*. Q. Seren. loco allato. Marc. Emp. XII, pag. 94, et Plin. Val. I, 36. Hard.

que ex ungulis suum combusta, eumdem usum præbent: item ossa [14] ex acetabulis pernarum, circa quæ coxendices vertuntur. Iisdem sanari, demissis in fauces jumentorum [15], verminationes notum est [16]: sed et combustis dentes confirmari. Asinino quoque lacte percussu vexatos, aut dentium ejusdem cinere: lichene [17] item equi cum oleo infuso per aurem. Est [18] autem hoc non hippomanes [19], quod alioqui noxium omitto, sed in equorum [20] genibus, ac super ungulas. Præterea [21] in corde equorum invenitur 3

14. *Item ossa.* Marc. Emp. XIII, pag. 99: « Pernæ scrofinæ os, inquit, quod est amplissimum, combustum, tritumque, optimum, et salubre dentifricium præstat: giugivas enim siccat et adstringit: dentesque ab humoris injuria et tumore defendit. » Hard.

15. *In fauces jumentorum.* Cornu indito, ut fit a veterinariis. Dal.

16. *Verminationes notum est.* Vermina Festo: dolores corporis cum quodam minuto motu, quasi a vermibus scindantur: tormina, στρόφους. Dalec. — *Verminationes.* Dentium vermes. Ea vox vermium proprie ortum significat, sive in dente fiat, sive in aure, sive in interaneis, seu in alia quacumque parte corporis. Hinc verminare aurem dixit Martial. XIV, epigr. XXIII, ubi verba: « Si tibi morosa prurigine verminat auris, Arma damus tantis apta libidinibus. » Nunc de morbis dentium sermo est. Hard.

17. *Lichene.* Dioscorid. II, 45: Λειχῆνες ἵππων, εἰσὶ δὲ τύλοι κατ' ἐπιγραφὴν ἐντετυλωμένοι παρὰ τοῖς γόνασι καὶ παρὰ ταῖς ὁπλαῖς. « Lichenes equorum calli sunt, » tuberosæ verrucæ instar, « circa genua et ungulas in earum partium flexu indurati. » Veterinariis in Gallia, *sur-os.* Hard.

18. *Est autem hoc non*, etc. Non illud nimirum est, de quo egimus lib. VIII, cap. 66.

19. *Hippomanes.* Aspera tuberosaque verruca: vulgo *les souvrots.*

20. *Sed in equorum genibus.* Hippomanes tria significat: primum quidem herbam in Arcadia nascentem: de qua Theocritus ἱππομανὲς φυτόν ἐστι παρ' Ἀρκάσι: alterum, carunculam nigram, magnitudine caricæ, fronti pulli recens nati adhærescentem, veneficium amoris, quam statim devorat fœta, aut ad ubera partum non admittit (lib. VIII, cap. 42); tertium, virus genituræ simile maris, sed liquidius, quod ex equæ pudendo ad venerem concitatæ fluit, veneficiis expetitum, et hippomanes pariter vocatum infra cap. 19 hujus libri. Vide Victorium, VII, 6; Ælianum, de Animal. XIV, 18, quo loco etiam πῶλιον vocatum fuisse scribit. Dal.—Virg. G. III, 280; adi nost. edit. t. I, p. 465. Ed.

21. *Præterea in corde equorum*, etc. Vide quæ diximus lib. XI, cap. 70. Hard.

os[22], dentibus caninis maximis simile[23]: hoc[24] scarificari dolorem, aut exempto dente emortui equi maxillis, ad numerum ejus qui doleat[25], demonstrant. Equarum virus a coitu in lychnis accensum Anaxilaus[26] prodidit, equinorum capitum usus repræsentare monstrifice : similiter ex asinis. Nam hippomanes tantas in veneficio vires habet, ut affusum æris mixturæ[27] in effigiem[28] equæ Olym-
4 piæ, admotos mares equos ad rabiem coitus agat. Medetur dentibus et fabrile glutinum, in aqua decoctum, illitumque, et mox paulo detractum, ita ut confestim colluantur vino, in quo decocti sunt cortices mali Punici dulcis. Efficax[29] habetur et caprino lacte collui dentes, vel felle taurino. Talorum capræ recentium cinis dentifricio placet, et omnium fere villaticarum[30] quadrupedum, ne sæpius eadem dicantur.

1 L. (XII.) Cutem in facie erugari et tenerescere, et

22. *Invenitur os.* Cordis id ligamentum est, cartilaginosum, in vastis auimalibus, ut equo, bove, cervo, tam durum et crassum, ut binc exemptum in ossis naturam facile solidescat. Venatores vocant, *la croix du cœur.* DAL. — In jumentis illis dumtaxat invenitur quibus per vitam multus labor. Causa est fibrarum tendinosarum solidatio; hinc ossificatio; virtus autem nulla. AJ.

23. *Dentibus caninis maxime simile.* Voss. Gud. And. Menap. « dentibus caninis maximis simile. » Hoc libro, cap. 19 : « Dentes quidem eorum maximi equis alligati. » Lib. XXX, 4 : « Caninus dens sinister maximus. » Acad. quoque *maximis.* GRON. — *Usus.* Elz. *visus.* ED.

24. *Hoc scarificari.* MSS. *hoc scarifari.* HARD.

25. *Maxillis ad numerum ejus qui doleat.* Scribendum reor, *admovere*, non *ad numerum.* PINT.

26. *Anaxilaus.* Forte e Pægniis suis, h. e. ludificationibus, ni ipsum aliquis ludibrio babuerit circulator. AJ.

27. *Affusum æris mixturæ.* Intra æream statuam reconditum fuisse hippomanes tradit Ælian. de Anim. lib. XIV, cap. 18. At equum fuisse opus Dionysii Argivi, non equam, scribit Pausan. lib. V. DAL.

28. *Effigiem equæ*, etc. Ut simul cum ære fuso mixtum, in effigiem equæ Olympiæ, etc. HARD.

29. *Efficax.* Plin. Val. I, 42; Sext. Platon. v, de capro et capra, t. 32. Q. Serenus, cap. xv, p. 134: « vel lacte capellæ Sanescunt dentes, vel tauri felle juvantur. » H.

30. *Villaticarum.* Quæ rure nutriuntur. HARD.

candorem custodire lacte asinino putant[1]: notumque est
quasdam[2] quotidie septingenties[3] custodito numero fovere.
Poppæa[4] hoc Neronis principis instituit, balinearum
quoque solia sic temperans, asinarum gregibus ob hoc
eam comitantibus. Impetus pituitæ in facie, butyro illito
tolluntur: efficacius cum cerussa. Sincero[5] vero vitia quæ
serpunt, insuper imposita farina hordeacea. Hulcera in
facie membrana e partu bovis madida. Frivolum videatur, 2
non tamen omittendum, propter desideria mulierum, ta-
lum candidi juvenci[6], quadraginta diebus noctibusque,
donec resolvatur in liquorem decoctum, et illitum lin-
teolo, candorem, cutisque erugationem præstare. Fimo

L. 1. *Cutem in facie..... put.* Pelliculam mollem et flexilem aliquatenus illa efficiunt quæ glandibus milliariibus libertatem addunt. Omne lac vero patet ad illud præstandum non sine vi esse posse. De asellarum lacte, nescio an cuiquam compertum aliud sit quam de cæteris. Quidquid rei est, nullus sane talem usum merito vituperaverit: nullum enim cosmetici genus magis innoxium. Immo optandum, quando is usus incessit, nec mox cessaturus videtur, ut vulgo et pulchritudinem aucupantibus utriusque sexus mulierculis pecuniam certatim furentur unguentarii, illa solum venalia poni, quæ lacte asinino non sint periculosiora. Aj.

2. *Quasdam.* Nonnullas feminas septingenties fovere cutem quotidie servato numero. Hard.

3. *Septingenties.* Reg. codicis secundi fidem secuti sumus, sententiamque ipsam, ut remur, scriptoris, quæ est ejuscemodi: nonnullas feminas cutem fovere solitas quotidie usque ad septingentas vices. Plinius, XI, 96, quingentas asinas a Poppæa trahi solitas quum dixit, conjecturam facit aliquibus, hoc quoque loco non *septingenties*, ut cod. Reg. 2, aliique exhibent, sed *quingentas* scribi oportere. At non asinarum hoc loco numerum recenset, sed assiduitatem in cute fovenda nimiam irridet. Occupavit hoc ante nos Hermolaus. Hard.

4. *Poppæa.* Egimus jam de eo illius more, XI, 69. Hard.

5. *Sincero.* « Cui nihil aut salis aut cerussæ admixtum, » eo emendentur vitia quæ serpunt, etc. H.

6. *Talum candidi juvenci.* Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. vi: « Ad faciem egregie emundandam recipe talum tauri, contunde, et accipe ex illo xx partes, et unam ex piscium glutine, itemque unam ex draghanto. Maceretur gluten tepida aqua, et madefiet draghantum, donec dissolvetur: tum contundantur omnia simul, donec fient instar mellis. Tunc bene lavetur facies et mundetur, abstergaturque diligentissi-

taurino malas rubescere aiunt : non crocodileam[7] illini melius; sed foveri frigida et ante, et postea jubent. Æstates, et quæ decolorem faciunt cutem[8], fimum vituli cum
3 oleo et gummi manu subactum emendat. Hulcera[9] oris ac rimas, sevum vituli vel bovis cum adipe anserino, et ocimi succo. Est et alia mixtura, e sevo vituli cum medulla cervi, et albæ spinæ foliis una tritis. Idem præstat et medulla cum resina, vel si vaccina sit, et jus e carne vaccina. Lichenas[10] oris præstantissime vincit glutinum factum e genitalibus vitulorum, liquatum aceto cum sulphure vivo[11], ramo ficulneo permixtum[12], ita ut bis die recens illinatur. Item[13] lepras ex melle et aceto decoctum, quas et jecur hirci calidum illitum tollit: sicut elephantiasin fel caprinum : etiamnum lepras ac furfures[14], tauri fel, addito nitro : urina asini circa Canis ortum : maculas[15] in facie, fel utriusque per sese aqua infractum, evitatisque solibus
4 ac ventis post detractam cutem. Similis effectus et in

me : deinde illinatur ea mixtura, et sic per mediam horam relinquatur, postea abluatur aqua frigida, et optime abstergatur. » Hard.

7. *Non crocodileam illini.* Nec crocodileæ, inquit, fimum taurinum ulla re cedit. Ut crocodilea molestias in facie enascentes tollat, nitoremque reddat, dictum est superius, cap. 28. Hard.

8. *Æstates et quæ decolorem fac. cutem.* In apographo nostro, « Testas æque faciunt cutem. » Pint. — *Æstates.* Maculas ab æstivo sole. Hard.

9. *Hulcera.* Marc. Emp. xi, pag. 88; Plin. Val. I, 29, sq. Hard.

10. *Lichenas.* Marc. Empir. ad verbum, xix, pag. 129, et Plin. Val. II, 56. Hard.

11. *Liquatum aceto cum sulphure vivo.* In apographo nostro, « Liquatum ex aceto cum sulphure vivo. » Pint. — *Liquatum.* Aceto remissum, inquit Marc. Emp. l. c. vel liquefactum, ut idem ait, xviii, pag. 239. Hard.

12. *Ramo ficulneo permixtum.* Agitatum. Hard.

13. *Item lepras.* Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

14. *Etiamnum lepras ac furfures tauri, vel addito nitro.* Scribe, « etiamnum lepras ac furfures tauri fel addito nitro, » tum ex nostro apographo, tum etiam ex Dioscor. lib. II, de tauri felle agente : « cum nitro, inquit, cretave Cimolia lepras furfuresque efficacissime exterit. » Pint. — *Etiamnum.* Dioscor. II, 96 : Πρὸς δὲ λέπρας καὶ πίτυρα σὺν νίτρῳ ἢ γῇ Κιμωλίᾳ σμῆγμα κράτιστον. Hard.

15. *Maculas.* Tauri et asini. H.

taurino vitulinove felle[16], cum semine cunilæ, ac cinere e cornu cervino, si Canicula exoriente comburatur. Asinino sevo cicatricibus ac licheni leprisque maxime color redditur. Hirci[17] fel et lentigines tollit, admixto caseo, cum vivo sulphure[18] spongiæque cinere, ut mellis sit crassitudo. Aliqui inveterato felle uti maluere, mixtis calidis furfuribus pondere oboli unius, quatuorque mellis, prius defricatis maculis. Efficax[19] ejusdem et sevum cum melanthio, et sulphure, et iride. Labrorum fissuris cum adipe anserino, ac medulla cervina resinaque et calce. Invenio apud auctores, his qui lentigines habeant[20], negari Magicis sacrificiorum usus.

LI. Lacte[1] bubulo aut caprino tonsillæ et arteriæ exhulceratæ juvantur[2]. Gargarizatur tepidum, ut est expressum, aut calefactum. Caprinum[3] utilius, cum malva 1

16. *Similis effectus in taur. sevo vitulinove felle.* Verbum *sevo* redundat, ex eodem. PINT.

17. *Hirci.* Et capreæ quoque, teste Sexto Platonico, cap. IV, tit. 10, *ad lentigines*. Et tauri, eodem iterum ita prodente, X, XI, de tauro, tit. 6, *ad lentigines in facie*. HARD.

18. *Cum vivo sulphure.* Simili temperamento ad tollendas e facie lentigines felle capreæ Sext. Platon. utitur, cap. IV, tit. 10, *ad lentigines in facie*: « Fel capreæ cum melle et nitro commixto, et spongia combusta, et sulphure vivo ad mellis crassitudinem redactum, et in faciem illitum, emendat. » HARD.

19. *Efficax ejusdem et sevum.* Hirci. HARD.

20. *His qui lentigines habeant.* Eos qui lentigines habeant, non esse idoneos ad sacra magica peragenda. HARD.

LI. 1. *Lacte bubulo*, etc. Marc. Emp. XV, p. 106: « Lac caprinum, vel bubulum, vel ovillum recens mulsum, dum calet, vel etiam calefactum gargarizatum, tonsillarum dolores et tumores cito sedat. » Et cap. XIV, pag. 103: « Lac bubulum recens mulsum, et lento igne calefactum, gargarizatumque, arteriam constrictam infuso catarrho, et fauces exasperatas, pristinæ sanitati restitutas persanat. » HARD.—*Lacte bubulo aut caprino tonsillæ.* Nullus non novit lacte potissimum id mali genus pelli: bubulum postponunt, si laxatas partes aliquantulum adstringere opus fuerit. AJ.

2. *Tonsillæ et arteriæ exhulceratæ levantur.* In eodem, non *levantur*, sed *jubentur* legitur: scribo, *juvantur*. PINT.

3. *Caprinum.* Hæc totidem verbis Marc. Emp. cap. XV, pag. 108; sed pro malva myrrham adsciscit

decoctum et sale exiguo. Linguæ exhulcerationi et arteriarum prodest[4] jus omasi gargarizatu : tonsillis[5] autem privatim renes vulpium aridi, cum melle triti illitique : anginæ[6] fel taurinum vel caprinum cum melle. Jecur melis ex aqua oris gravitatem, hulceraque butyrum emendat.
2 Spinam aliudve quid faucibus adhærens, extrinsecus fimo perfricatis, aut reddi, aut delabi tradunt[7]. Strumas[8] discutit fel aprinum, vel bubulum tepidum illitum. Nam coagulum leporis e vino in linteolo exhulceratis dumtaxat imponitur. Discutit[9] et ungulæ asini vel equi cinis, ex oleo, vel aqua illitus, et urina calefacta : et bovis ungulæ cinis ex aqua : fimum quoque fervens ex aceto. Item sevum caprinum[10] cum calce, aut fimum ex aceto

Plin. Val. I, 45, amanuensium, ut remur, errore. Hard.

4. *Prodest jus omasi gargarizatu.* In MSS. Reg. 2, aliisque, « prodest jus magis. » Hard.

5. *Tonsillis.* Plin. Val. I, 45 : « Tonsillis privatim medentur renes vulpis aridi, cum melle triti et illiti. » Marc. Emp. cap. xv, p. 106 : « Tonsillis renes vulturini aridi in melle triti, vel decocti mirum remedium præstant, si pro emplastro apponantur. » Sext. Platon. cap. III, de vulpe, t. 9, *ad faucium tumorem :* « Rene vulpis in melle sæpius fauces tumentes confrica. » Ex Plinii nostri præsertim loco, quem vel ex eo sanum esse constat, quod de quadrupedum, non de avium medicinis hic agitur, Marcelli textum in mendo cubare perspicuum est, ac pro *vulturini* scribi *vulpini* oportere. Hard.

6. *Anginæ.* Marcell. Emp. xv, pag. 106. Hard.

7. *Aut reddi, aut delabi tradunt.* Nam fœtore tantum impetum vomendi concitat, ut vehemens is conatus affixas spinas revellat. Dal. — *Aut.* Aut reddi vomitu, aut delabi in alvum. Hard.

8. *Strumas.* Sic MSS. Reg. 2, aliique. Sic totidem syllabis Plin. Val. III, 29. Malim ego tamen, si quid audendum, *caprinum* legi : tum quia hæc fellis genera duo a Plinio fere copulantur, caprinum ac bubulum : tum vero maxime quoniam ita Marc. Emp. prodidit, cap. xv, p. 108, præeunte Plinio, ut apparet : « Fel bubulum, inquit, vel caprinum, ad incipientes strumas optime facere experimenta docuerunt : nam penitus crescere non sinentur, si eo assidue tangantur. » Hard.

9. *Discutit.* Marc. Emp. cap. xv, pag. 108, et Galen. de Simpl. med. fac. XI, pag. 305, cum Dioscorid. III, 44. Hard.

10. *Item sevum caprinum.* Marc. Emp. xv, pag. 109. Hard.

decoctum, testesque vulpini. Prodest et sapo: Galliarum [11] hoc inventum rutilandis capillis: fit ex sebo et cinere [12]. Optimus [13] fagino et caprino, duobus modis, spissus ac liquidus: uterque apud [14] Germanos majore in usu viris quam feminis.

LII. Cervicum [1] dolores butyro aut adipe ursino per- 1

11. *Galliarum*. Unde Gallicus sapo nuncupatur a Theod. Prisc. I, 3, « decrementis capillorum..... Attamen gallico sapone caput lavabis. » Qui mos deinde translatus in Latium: unde Martialis, VIII, ep. 33: « Et mutat Latias spuma Batava comas. » Quod romanæ mulieres flavedinem eo sapone mentirentur. Valer. Max. II, 1, n. 5, de romanis feminis: « Cæterum ut non et horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis et auro abundanti, et multa purpura usæ sunt: et quo formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt. » HARD.

12. *Fit ex sebo et cinere*. Nunc patet nomen saponis latissime, et omnia hæc complectitur quæ ex oleo quolibet fixo aut volatili, aut sebo constant, et terris, oxidisque metallicis, et alcalinis. Quadruplex genus nempe alcalinorum, terraneorum, metallicorum, saponulorum. Nec propositi nostri est singulorum species ulterius dividuas indicare, aut quænam saponificationum sit ratio. Patet, quamvis Veteres in hac arte antecellamus, non parum illis ea abunde fuisse, quæ saponis bases necessariæ sunt, sebum nempe (a quo multiplex olei genus modice recedit) et cinis, cui sudem ac potassidem (*soude et potasse*) inesse constat. Saponum in cosmeticis usus frequens, sed non ut capillitii adulteretur color. Illis non credendum, qui saponis ordinem asserunt Plinio posteriorem fuisse, et a muliercula inventum Savone in urbe Italiæ. AJ.

13. *Optimus*. Optimus e fagino cinere, et caprino sevo. HARD.

14. *Apud Germanos*. Auctor libri de Simpl. med. ad Pat. tom. XIII Opp. Galeni, pag. 100: « Sapo conficitur ex sevo bubulo, vel caprino, aut vervecino, et lixivio cum calce. Optimum judicamus Germanicum: est enim mundissimum, et veluti pinguissimum: deinde Gallicum. » Hinc saponis globuli a Martiale, XIV, ep. XXVII, Mattiacæ pilæ vocantur, a Mattiaco Germaniæ oppido: « Si mutare paras longævos caua capillos: Accipe Mattiacas, (quo tibi calva?) pilas. » Et epigr. XXVI, cujus lemma, *Sapo:* « Caustica Teutonicos accendit spuma capillos, etc. » Denique Q. Seren. de capillo tingendo sic præcipit: « Ad rutilam speciem nigros flavescere crines Unguento cineris, prædixit Tullius auctor. » Hinc pro Germanis Tertullianus ad Uxorem, II, 8, *cinerarios* dixit, *peregrinæ proceritatis*. HARD.

LII. 1. *Cervicum*. Plin. Val. I, 54, et Marcell. Emp. XIV, p. 127.

fricantur : rigores[2] bubulo sevo : quod et strumis prodest cum oleo. Dolorem[3] inflexibilem (opisthotonon[4] vocant) levat urina capræ auribus infusa, aut fimum cum bulbis illitum : ungues contusos fel cujuscumque animalis circumligatum : pterygia digitorum fel tauri aridum aqua calida dissolutum. Quidam adjiciunt sulphur et alumen, pari pondere omnium.

1 LIII. Tussim[1] jecur lupi ex vino tepido sanat : ursinumque[2] fel admixto melle, aut ex cornus bubuli summis partibus cinis : vel[3] saliva equi triduo pota : at equum

2. *Rigores bubulo sevo.* Marcell. Emp. l. c. Hard.

3. *Dolorem*, etc. Totidem verbis Marc. Emp. l. c. « Cervicis dolor inflexibilis, quem opisthotonon Græci vocant, levatur urina capræ auribus infusa, aut bulbo trito cum fimo ejusdem capræ cervici illito. » Plin. Val. I, 54. Q. Seren. cap. XVII : « At si cervices, durataque colla rigebunt, Anseris aut pingui torpentia colla fovebis : Illinitur valido multum lens cocta in aceto : Aut capræ fimus et bulbi, aut cervina medulla. » Egimus de eo morbi genere, XXIII, 24. Hard.

4. *Opisthotonon vocant.* Supinum et prostergaueum raptum vocat Aurelianus lib. III, cap. 6 acutorum. Dal.

LII. 1. *Tussim.* Marc. Emp. XVI, p. 117, et Plin. Val. I, 58. Hard.

2. *Ursinumque*, etc. Plin. Valer. loc. cit. Hard.

3. *Vel.* In libris hactenus vulgatis, « triduo potu eam mori tradunt » : ut esset sententia, « triduo salivæ potu mori tussim. » An vero hoc medicæ, an romanæ aures ferant ? In reg. 2, « triduo potæ commori tradunt. » Nihil est nostra emendatione certius : *ecom* amanuenses scilicet, pro *equum* scripsere : librarii denique *eam* pro *ecom*. Sext. Platon. XVI, de equo, tit. 1, *ad phthisicos, et qui male tussiunt :* « Equi salivam si biberint, sani efficiuntur : expertissimum ; sed equus morietur. » Marc. Emp. XVI, pag. 120 : « Ad phthisicos, inquit, remedium et præsens, et maximum (nam etiam vitæ dubios sanat, et quibus spes superesse nulla videatur) : equi salivam vel spumam cum aqua calida bibendam per triduum dabis : etiam quem tussi intoleranda et diutina laborare videris, hoc remedio liberabis : ægrum quidem sine cunctatione sanabis : sed equum mors subita consequetur. » Theod. Prisc. IV : « Ad tussim facit, et maximum remedium est : Equi salivam ex aqua calida bibat per triduum : is qui tussierit, vivet : equus morietur. » Simile est, quod suspiriosis præcipit idem Marc. Emp. c. XVII, p. 124, ut spumam ex ore mulæ collectam hauriant : id ipsi saluti fore : mulam morituram. Plin. Val. I, 58 : « Salivæ equi triduo potatæ ternis potionibus ex aqua

mori tradunt : pulmo[4] cervinus cum gula sua arefactus in fumo, dein tusus ex melle, quotidiano ecligmate. Efficacior est ad id subulo cervorum generis[5]. Sanguinem[6] exspuentes, cervini cornus cinis : coagulum[7] leporis tertia parte denarii cum terra Samia et vino myrteo potum sanat. Ejusdem fimi cinis in vino vesperi potus, nocturnas tusses : pili quoque leporis suffiti, extrahunt pulmonibus
difficiles exscreationes. Purulentas[8] autem exhulcerationes 2
pectoris pulmonisque, et a pulmone graveolentiam halitus, butyrum efficacissime juvat, cum pari modo mellis Attici decoctum, donec rufescat, et matutinis sumptum ad[9] mensuram lingulæ. Quidam pro melle, laricis resinam addere maluere. Si sanguis rejiciatur[10], efficacem tradunt bubulum sanguinem, modice et cum aceto sumptum : nam de taurino credere, temerarium est. Sed[11] glutinum taurinum tribus obolis cum calida aqua bibitur in vetere sanguinis exscreatione.

calida tussim sanant : equum morti tradunt, hominem sanant. » Hard.

4. *Pulmo.* Iisdem verbis Marcell. Emp. xvi, pag. 119, et Plin. Val. I, 8. Et ad suspirium pulmonem cervinum in olla fictili redactum ad cinerem, datumque cum aquæ calidæ cyathis tribus, commendat Scrib. Larg. Comp. 76. Hard.

5. *Subulo cervorum generis.* Subulones cervi, quorum cornua in ramos non explicantur, sed acuminata, oblonga, simplicia crescunt, et attolluntur. Vide infra c. 17 hujus libri, et supra, XI, 37. Dal.

6. *Sanguinem.* Marc. Emp. xvi, pag. 120; Plin. Val. I, 64, et Diosc. II, 63. Hard.

7. *Coagulum.* Marc. Emp. cap. xvi, pag. 120 : « Coagulum cervinum, sive leporinum, sive hœdinum, in potione solutum, bibitur utiliter ab empyicis vel hæmoptoicis. » Et cap. xvii, p. 124 : « Benefacit ad arteriæ eruptionem... cretæ Samiæ denarius unus, sumptus ex aquæ frigidæ rigore detracto, cyathis tribus, etc. » H.

8. *Purulentas autem exhulcerationes.* Purulentos abscessus post pleuritidem, et peripneumoniam. Dal. — *Purulentas.* Totidem verbis Marcellus Empiricus, cap. xvi, pag. 119. Hard.

9. *Ad mensuram lingulæ.* Vel ligulæ, ut alibi diximus. Singula cochlearia dari matutinis jubet Marc. l. c. Idem paulo antea *plenam ligulam.* Hard.

10. *Si sanguinis rejiciatur.* Ad verbum hæc Marc. Emp. xvi, p. 120, et Plin. Val. I, 64. Hard.

11. *Sed.* Marc. Emp. ad verbum l. c. Hard.

1 LIV. (xiii.) Stomachum exhulceratum lactis asinini potus reficit : item[1] bubuli. Rosiones[2] ejus caro bubula admixto aceto et vino cocta. Rheumatismos[3] cornus cervini cinis. Sanguinis[4] exscreationes hœdinus sanguis recens, ad cyathos ternos cum aceto acri pari modo fervens potus, coagulum[5] tertia parte ex aceto potum.

1 LV. Jocineris dolores[1], lupi jecur aridum ex mulso : asini[2] jecur aridum cum petroselini partibus duabus, ac nucibus tribus, ex melle tritum et in cibo sumptum : sanguis[3] hircinus cibo aptatus. Suspiriosis ante omnia efficax est potus equiferorum sanguinis[4]. Proxime lactis asinini tepidi cum bulbis decocti, ita ut serum ex eo bibatur : addito in tres heminas cyatho nasturtii[5] perfusi aqua, deinde melle diluti. Jecur[6] quoque vulpinum, aut pulmo,

LIV. 1. *Item.* Marc. Emp. xx, pag. 148 : « Lac bubulum tepidum incoctum, subinde sumptum, exulceratum quoque stomachum sanabit. » De lacte autem asinino refert scriptor libri gallici, *Mélanges d'Histoire et de Littérature*, tom. II, pag. 130, audivisse se a Patino medico, quum diceret, plurimos se novisse, qui quum constanter annis singulis per hebdomadas sex septemve asinino lacte usi fuissent, ad annum octogesimum vitam produxissent. Hard.

2. *Rosiones.* Marcell. Empir. xx, pag. 143 : « Rancorem stomachi, inquit, temperat caro vaccina, ex vini et aceti æqua portione discocta, et cibo sumpta. » Hard.

3. *Rheumatismos.* Fluxiones. H.

4. *Sanguinis.* Marc. Emp. xvi, pag. 120. Hard.

5. *Coagulum.* Marcell. Empir. loc. cit. Hard.

LV. 1. *Jocineris dolores.* Ex obstructione natos. Dal. — *Jocineris.* Q. Serenus, cap. xxiii, *de jecoris vitiis*, pag. 139 : « Nec non et jecoris quæretur fibra lupini, Junganturque simul costum, foliumque, piperque : Quæ diluta mero dantur potanda Lyæo. » Scrib. Larg. comp. med. xxx, n. 123 : « Ad tumorem et dolorem jocineris, item ad duritiem facit bene lupi jecur primum in aqua ferventi dimissum, atque ita arefactum. » H.

2. *Asini.* Totidem syllabis Marc. Emp. xxii, pag. 160. Hard.

3. *Sanguis.* Marcell. Emp. xxii, pag. 156 : « Hircinus sanguis adhuc calens supra prunas excoctus, et cibatui datus jejuno, jocineroso mederi traditur. » Hard.

4. *Equiferorum sanguinis.* Equorum silvestrium. Horum mentio fit lib. VIII, cap. 15. Dal.

5. *Nasturtii albi.* Hortensis. Silvestre nigricat. Dal.

6. *Jecur.* Ita Celsus, IV, 4, *de*

in vino nigro, aut[7] fel ursinum in aqua, laxat[8] meatus spirandi.

LVI. Lumborum[1] dolores, et quæcumque alia molliri 1
opus sit, ursino adipe fricari convenit : cinerem[2] aprini aut suilli fimi inveterati adspergi potioni vini. Afferunt[3] et Magi sua commenta. Primum omnium, rabiem hircorum, si[4] mulceatur barba[5], mitigari : eadem præcisa, non abire eos in alienum gregem. Huic admiscent fimum[6] caprinum,

difficultate spirandi : « Est etiam non vana opinio, vulpinum jecur, ubi siccum et aridum factum est, contundi oportere, polentamque ex eo potioni adspergi : vel ejusdem pulmonem quam recentissimum assum, sed sine ferro coctum, edendum esse. » Marc. Emp. XVII, pag. 122 : « Profuit multis, inquit, ad suspirium, vel dyspnœam depellendam pulmo vulpis, vel jecur in olla fictili exustum, atque ad cinerem redactum, et datum ad diem jejuno, mensura cochleariorum trium, cum aquæ calidæ cyathis tribus, si febricitabit : si sanus erit, ex vino vetere. » Pulmone vulpino asthmaticos juvari scribit etiam Diosc. II, 41, et Sext. Plat. III, de vulpe, tit. 5. HARD.

7. *Aut.* Sext. Platon. cap. XIII, de urso, tit. 3. Marcell. Empir. cap. XVII, pag. 124 : « Ad suspiriosos sanandos bibendum optime datur, etc. » HARD.

8. *Laxat meatus spirandi.* Impeditos et infartos pituita crassa, facilemque anhelitum præbet. DAL.

LVI. 1. *Lumborum.* Sext. Plat. VII, de apro, tit. 13, *ad coxendices.* Marc. Emp. XXV, pag. 172 : « Adipe ursina dolentes coxas perfrica, continuo sanabis. » HARD.

2. *Cinerem.* Marc. Emp. XXV, pag. 174. HARD.

3. *Afferunt et Magi sua commenta.* Hæ duæ clausulæ reponendæ et legendæ sunt ante initium illins, « suspiriosis ante omnia, etc. » Nam eo loco proxime fecit hircini sanguinis mentionem. DAL.

4. *Si.* Si infricetur barba tali medicamento, hoc est, cinere aprini vel suilli fimi cum vino. HARD.

5. *Rabiem hircorum, si mulceatur barba, mitigari.* Hircinam, ursinam, equinam rabiem eo pepulit ratio et rerum naturalium observatio, quo tot delirantium hominum mera somnia : de canina sola et humana sub judice lis est. AJ.

6. *Huic admiscent fimum caprinum.* Aut ursino adipi, aut vino, aut cineri fimi aprini suillive. Ego potius adipem intelligo, quo perunctum fimum quum igni admovetur, facilius ardet : aut cum Dioscoride lego, *alea admiscent.* Is lib. II, cap. 98, id remedium paulo aliter explicat, de ischiade, his verbis : « Utilem ischiadici ustionem hunc in modum accipiunt. Eo interstitio ubi brachiali pollex committitur, cava veluti lacuna subsidet, in qua lana oleo imbuta substernitur : deinde sigillatim ferventes caprini

et subdito linteolo uncto, cava manu, quantum pati possit, fervens sustinere jubent: ita ut si læva [7] pars doleat, hæc medicina in dextra manu fiat, aut e contrario. Fimum quoque ad eum usum acus æreæ punctis [8] tolli jubent.
2 Modus curationis est, donec vapor [9] ad lumbos pervenisse sentiatur. Postea vero manum [10] porro tuso illinunt, item lumbos ipso fimo cum melle, suadentque [11] in eodem dolore et testes leporis devorare. Ischiadicis [12] fimum bubulum imponunt, calfactum in foliis cinere ferventi. In renumque [13] dolore leporis renes crudos devorari jubent, aut certe coctos, ita ne dente contingantur. Ventris quidem dolore [14] tentari negant talum leporis habentes.

1 LVII. Lienem [1] sedat fel apri vel suis potum, vel [2] cer-

stercoris pilulæ imponuntur, dum vapor per brachium ad coxam sentiatur pervenire, et coxendicis dolorem mitigare. Adustio id genus Arabica vocatur. » Dal. — Nempe fimo aprino suillove. Hard.

7. *Læva.* Lumbus sinister. H.

8. *Punctis.* Extremo acumine. H.

9. *Vapor.* Calor. Hard.

10. *Manum porro tuso illinunt.* Idem præcipit Antylus apud Aetium, quum pollicem pedis stercore capræ sic accenso in ischiade ussit. Dalec.

11. *Suadentque.* Marc. Emp. xxv, pag. 172: « Qui testiculum leporinum coctum jejunus comederit, cito coxarum dolore relevabitur. » Hard.

12. *Ischiadicis.* Monet Dalecampius in vetere nescio quo exemplari legi *in soliis.* Sane minus commode. Nam folia brassicæ Plinius intellexit, uti ex Plinio altero Valeriano discimus, eadem prodente, II, 45: « Sciæ (hoc est, ischiadi) sanandæ. Fimus quoque bubulus calefactus in cinere ferventi, locis dolentibus, in foliis cujuscumque oleris imponitur. » Habet idem medicamentum et Marc. Emp. xxv, pag. 174; sed eas voces *in foliis*, quas non intellexit, omisit. Repetitur iterum forma loquendi hæc eadem, cap. 63, ubi Hermolaus *in foliis*, nescio quis *in pulte* legendum somniat. Hard.

13. *Renumque.* Marc. Emp. totidem verbis, xxvi, p. 176. Hard.

14. *Dolore.* Sext. Plat. de lepore, II, t. 18: « Ad ventris dolorem. » Hoc vero ceu muliercularum commentum irridet Plin. Val. II, 20. Refert quoque Marcell. Emp. cap. xxvii, pag. 194, et cap. xxviii, pag. 200. Hard.

LVII. 1. *Lienem.* Ad verbum Plin. Val. II, 18. Hard.

2. *Vel cervini cornus cinis in aceto.* Vetustus codex, « Vel unicornii cinis in aceto. » Posset legi *unicornis*: nam de unicorne bove in octavo disseruit cap. 21, et paulo post in eodem, *Cælius Bion*, non *Cæcilius.* Pint.

vini cornus cinis in aceto. Efficacissime[3] tamen inveteratus lien asini, ita ut in triduo sentiatur utilitas. Asinini pulli fimum[4], quod primum edidit (poleam vocant Syri) dant in aceto mulso: datur[5] et equi lingua inveterata, ex vino, præsentaneo medicamento, didicisse se ex barbaris Cæcilius Bion tradidit: et lien[6] bubulus simili modo: recens autem assus vel elixus in cibo. In vesica[7] quoque bovis, allii capita xx tusa, cum aceti sextario, imponuntur ad lienis dolores. Eadem[8] ex causa emi lienem vituli, quanti 2
indicatus[9] sit, jubent Magi, nulla[10] pretii contatione: quoniam hoc quoque religiose pertineat: divisumque per longitudinem annecti tunicæ utrimque, et induentem pati decidere ad pedes: dein collectum in umbra[11] arefacere.

3. *Efficacissime.* Marc. Emp. XXIII, pag. 166, totidem verbis. H.

4. *Asinini pulli fimum, quod primum edidit (poleam Syri vocant) datur in aceto mulso.* Contra lienis dolores. Syriaca lingua sic dici falsum: πολίαν enim, vel πωλίαν Græci id vocavissent, haud Syri. *Poleam* etiam nominat capitib. seqq. Sed Arist. Hist. Anim. VIII, cap. 29, πώλιον appellari id quod egerunt equæ antequam pariant, scripsit: reddunt *pullium.* Vide et Salmas. pag. 939; Reines. Var. lect. lib. II, cap. 7, p. 173. — *Asinini.* Etiam et muli, teste Marc. Emp. XXIII, pag. 164: «Stercus mulinum, inquit, cum oxymelle lienosis potui datum, dolores efficaciter tollit.» Ut infantium primum stercus a partu meconium appellari superius vidimus, cap. 13, sic asinini pulli a Syris poleam dici significat. Quam vocem de secundis, sive membranis, quibus fetus involvitur, perperam Salmasius intellexit, in Solin. pag. 939, a Reinesio eo nomine reprehensus. HARD.

5. *Datur.* Plin. Val. II, 18. Marc. Emp. XXIII, pag. 164: «Equi lingua arefacta, inquit, et ad lævitatem trita, atque ex vino potui data, protinus utilitatem suam sedato lienis dolore manifestat.» H.

6. *Lien.* Cels. lib. IV, 9, de lienis morbo: «Lien quoque bubulus utiliter esui datur.» HARD.

7. *Vesica.* Plin. Val. II, 18, vesicam bubulam prætermisit: cætera ad verbum reddidit. Hanc Marc. Emp. adhibet, XXIII, pag. 163, sed idem sinapi pro allio, et æris florem adsciscit. Allia tamen et in hunc usum laudat idem, pag. 165 et 168. HARD.

8. *Eadem.* Hæc totidem fere verbis Marc. Emp. XXIII, pag. 165.

9. *Indicatus.* Æstimatus. HARD.

10. *Nulla.* Sine ulla cunctatione, aut percontatione pretii. HARD.

11. *Umbra.* In fumo suspendi, ibique arefieri Marcellus jubet. H.

Quum hoc fiat, simul residere lienem ægri vitiatum, liberarique morbo dicitur. Prodest[12] et pulmo vulpium cinere siccatus, atque in aqua potus. Item hœdorum lien impositus[13].

1 LVIII. (XIV.) Alvum[1] sistit cervi sanguis: item[2] cornus cinis : jecur[3] aprinum ex vino potum citra salem, recensque : item[4] assum suillum[5], vel[6] hircinum decoctum ad quintam heminam in vino. Coagulum[7] leporis in vino ciceris magnitudine : aut si febris sit, ex aqua. Aliqui[8] et

12. *Prodest.* Sext. Plat. III, de vulpe, t. 4, ad splenis dolorem : « Pulmo vulpis in cinere assatus et tritus, in potione datus, splenem sanat. » Marc. Emp. XXIII, pag. 167, hanc vulpino jocineri vim adscribit. HARD.

13. *Item hœdorum lien impositus.* Verbum, *lien*, non agnoscit nostrum exemplar. PINT. — *Item.* Carere ait suum exemplar Pintianus ea voce *lien.* Excidit ergo amanuensibus imprudenter. Nam et Marc. Empir. et Plin. Valer. agnoscunt. Ille cap. XXIII, pag. 165 : « Hœdinus vero lien, inquit, similiter ut hircinus, super splenem infantis appositus, et tumores, et dolorem ejus emendabit.» Iste, II, 18, cui titulus : Spleni quomodo succurrendum : « Hœdi lien, inquit, impositus idem præstat. » Agnoscit et Q. Seren. cap. XXIV, de splene curando : « Arida ficus item fervente domatur aceto. Et trita illinitur : vel splen apponitur hœdi. » Denique et eam vocem habent Reg. 1, cod. aliique fere, quos vidimus. H.

LVIII. 1. *Alvum sistit*, etc. Dioscorid. II, 97. HARD.

2. *Item.* Galen. κατὰ τόπους, IX, pag. 616. HARD.

3. *Jecur.* Sext. Plat. VII, de apro, t. 5, ad ventris fluxum : « Jecur apri recens ex vino potatum, mire restringit. » HARD.

4. *Item.* Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 194. HARD.

5. *Assum suillum, vel hircinum decoctum in vini hemina.* Voss. ut et Chiffl. *decoctum ad quintam heminam in vino.* Lege, *decoctum ad quintam heminæ in vino.* Quatuor alii : *decoctum eminam in vino.* GRON.

6. *Vel.* In libris hactenus editis, « vel hircinum decoctum in hemina vini. » Probabilior nobis visa scriptura Reg. 2 cod. et Chiffl. quam amplexi sumus, adstipulante fere Marc. Emp. XXVII, pag. 195 : « Jecur hircinum, inquit, missum in ollam novam, cum vini austeri cotylis sex, ad tertias decoctum : sed dum excoquitur, compunctum : ut humor ejus cum vino permisceatur : postea dysenterico potui datum, efficaciter prodest.» HARD.

7. *Coagulum.* Sext. Plat. cap. II, de lepore, t. 17 : « Ad infantium ventris fluxum, etc. » Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 192; Plin. Val. II, 26, et Dioscorid. lib. II, cap. 85. HARD.

8. *Aliqui.* Sext. Plat. l. c. H.

gallam adjiciunt[9], alii per se leporis sanguine contenti sunt lacte cocto. Equini[10] fimi cinis in aqua potus. Taurini cornus veteris ex parte ima cinis, inspersus potioni aquæ. Sanguis[11] hircinus in carbone decoctus : corium caprinum cum suo pilo decoctum, succo epoto. Coagu- 2
lum equi, et sanguis caprinus, vel medulla, vel jecur, alvum solvit. Fel[12] lupi cum elaterio umbilico illigatum. Vel[13] lactis equini potus : item[14] caprini cum sale et melle. Capræ[15] fel cum[16] cyclamini[17] succo et aluminis momento. Aliqui et nitrum et aquam adjecisse malunt. Fel[18] tauri

9. *Aliqui et gallam adjiciunt.* Adstrictivam nempe et alvo sistendæ, ut hinc patet, sat idoneam; sed aleam periculosam eo ludente qui hanc haurit: nam irritatio non raro medicaminis haustum secuta est, atque ipsa mors non semel. AJ.

10. *Equini.* Marc. Emp. XXVII, pag. 191, sq. HARD.

11. *Sanguis.* Marc. Emp. XXVII, pag. 194. HARD.

12. *Fel.* Annon *illitum* potius? Nam Plin. Val. II, 23, ventri molliendo : « Fel lupi, inquit, elaterio ventriculo illinuntur. » H.

13. *Vel.* Q. Serenus, cap. XXIX, de ventre molliendo, pag. 104 : « Crede tamen potum meliorem lactis equini, Dicitur hic validos asini pervincere succos. » Marc. Emp. XXX, pag. 218 : « Serum de lacte equino, ventrem molliter purgat. » HARD.

14. *Item.* Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 189, caprino lacte per se vel ovillo utitur tepido, aut decocto etiam cum butyro. HARD.

15. *Capræ.* Sext. Plat. cap. IV, de caprea, t. 13, ad ventrem solvendum : « Fel capræ suppositum ano cum succo cyclaminis herbæ, et alumine aliquantulum, aut anetho combustum induito. » E capra et caprea easdem fere peti medicinas alibi monuimus. HARD.

16. *Cum cyclamini succo et aluminis modico.* Voss. et Pintiani : « et aluminis momento. » Pulcherrime, nam pondusculum est certum. Lib. XXX, 7, « ut cinis earum bibatur in vino, addito resinæ momento. » Eodem lib. cap. 11 : « sordes aurium aut mammarum pecudis denarii pondere cum myrrhæ momento. » Cap. 15 : « Somnos allicit œsipum cum myrrhæ momento in vini cyathis duobus. » GRON.

17. *Lactis equini... caprini... Capræ... cyclamini.* Lac equinum purgaturo nequaquam simile; nec, si quando, eo poto, unus aut alter sanus evaserit, hoc credas ex ipso lacte proficisci. De quolibet lacte idem fere censendum. Quin caprino vis adstrictiva. Quod vero cyclamini succum jungit, bene est : quippe cui purgandi potestas summa, et citra lactis auxilium spectabilis. AJ.

18. *Fel*, etc. Suppl. et h. l. et in seq. *adjecisse malunt.* AJ.

cum absinthio tritum ac subditum pastillo[19]. Butyrum[20]
3 largius sumptum. Cœliacis[21] et dysentericis medetur jecur vaccinum. Cornus[22] cervini cinis tribus digitis captus in potione aquæ. Coagulum[23] leporis subactum in pane : si vero sanguinem detrahunt, in polenta. Aprini vel suilli vel leporini fimi cinis, inspersus potioni tepidi vini. Vituli quoque jus vulgariter datum, inter auxilia cœliacorum et dysentericorum tradunt. Lactis asinini potus utilior, addito melle[24]. Nec minus efficax fimi cinis ex vino utrique vitio. Item[25] polea supra dicta. Equi[26] coagulum, quod aliqui hippacen[27] appellant, etiam si sanguinem detra-

19. *Pastillo.* Glandis loco quidam pastillum globulumve formant, et involutum linteolo ano indunt : quod auctor hic indicat. Dalec.

20. *Butyrum.* Locus hic præpostera ad hunc diem interpunctione, et criticorum interpolatione laboravit, in hunc modum : « Butyrum largius sumptum cœliacis... medetur, et jecur vaccinum. » Verum interpunctionis vitiosæ non modo Reg. 2 cod. sed et res ipsa admonuit : ad superiora videlicet, hoc est, ad ea remedia quæ alvo solvendæ traduntur, quæ de butyro nunc prodit auctor, referri oportere : ut intellectus sit butyrum quoque largius sumptum alvum solvere, nedum cœliacis aut dysentericis eo pacto prodesse. Sic et Diosc. II, 81, de butyro, ὅθεν κοιλίας τε ἐκλύει πλέον ποθέν. Itaque frustra illi Plinii editores, ut fucum facerent, voculam *et* adjecerunt : quam MSS. codicum nullus repræsentat, non Reg. 1, 2, Colb. aliive : quum etsi adesset illa, nihil tamen orationis perspicuitati obesset, aut veritati. H.

21. *Cœliacis.* Ob flavæ bilis acrimoniam eo malo vexatis. Dal.

22. *Cornus.* Binum cochlearium mensura potus, inquit Dioscor. II, 63. Marc. Emp. xxvii, pag. 194 : « Cervini cornus, inquit, de ipsis radicibus, quæ capiti hærent, scobes lima tenuissima factus, et ad drachmæ mensuram cum vini austeri cyatho datus, sistet nimios ventris fluores, si vel triduo jugiter bibatur. » Hard.

23. *Coagulum.* Marc. Emp. xxvii, pag. 194. Hard.

24. *Addito melle.* Persuasum hoc Antiquis hulceris genus δυσεντερίαν esse. Unde, quum jam in finem ægritudo vergeret, mel ad hulcus detergendum sumi jussere, quod detersivum sane est. At erratum in enarrando morbo vehementer. As.

25. *Item.* Sup. cap. Hard.

26. *Equi.* Totidem fere verbis Diosc. II, 85 : Ἡ δὲ τοῦ ἵππου, ἱππάκη καλουμένη, etc. Hard.

27. *Hippacen vocant.* Auctori hippace nunc herba, nunc coagulum, nunc caseus, magna levitate, et inconstantia. Dal.

hant, vel fimi cinis, dentiumque ejusdem tusorum farina,
salutaris dicitur: et bubuli lactis decocti potus. Dysente- 4
ricis addi mellis exiguum præcipiunt: et si tormina sint,
cornus cervini cinerem; aut fel taurinum cumino[28] mixtum, et cucurbitæ carnes[29] umbilico imponere. Caseus recens[30] vaccinus immittitur[31] ad utrumque vitium. Item butyrum[32] heminis quatuor, cum[33] resinæ terebinthinæ sextante, aut cum malva decocta, aut rosaceo. Datur[34] et sevum vitulinum, aut bubulum. Item[35] medullæ excoquuntur cum farina ceræque exiguo, et oleo, ut sorberi possint. Medulla et in pane subigitur. Lac[36] caprinum ad dimidias partes decoctum. Si sint et tormina, additur protropum[37]. Torminibus[38] satis esse remedii in leporis coa- 5
gulo poto e vino tepido, vel semel, arbitrantur aliqui. Cautiores[39] et sanguine caprino cum farina hordeacea et

28. *Cumino*. Absurde: nam ex irritativis cuminus est. Quamquam forte, si quando ea dysenteria labores quam fæculentorum ciborum usus, ultra quam par est productus, genuerit in frigidis paludosisque regionibus, non inutiliter cuminum sumpturus es. Aj.

29. *Cucurbitæ carnes*. Si exurens et mordax bilis descendit. Dal.

30. *Caseus recens*. Iisdem verbis Plin. Val. II, 33. Sed, plane ab utroque abhorrens, mandi jubet Marcellus Empiricus, cap. xxvii, pag. 195. Hard.

31. *Immittitur*. Immitti hoc loco infundi clystere est, ut quidem videtur.

32. *Item butyrum*, etc. Alvum eo sisti ex Dioscor. diximus superius, cap. 35. Hard.

33. *Cum resinæ terebinthinæ sextante*. Si hulcus tergendum est. H.

34. *Datur*. Marc. Emp. xxvii, pag. 193. Hard.

35. *Item medullæ*, etc. Marc. Emp. xxvii, pag. 195: « Medulla vaccina cum farina tenui subacta, et velut excoctus panis cibatui data, mire dysentericos sanat. » H.

36. *Lac*. Marc. Emp. xxvii, p. 192: « Lac caprinum fervens, adjecto polentæ quantum satis sit, quum fuerit quasi tenuis pulticula, dabis dysenterico bibendum. » At Plin. Val. II, 33, vel sic infundi clystere jubet. Hard.

37. *Protropum*. Vinum quod ex uvis sponte fluit, et antequam has aliquis prælo subjecerit. Aj.

38. *Torminibus*. Ad verbum Plin. Val. II, 22. Hard.

39. *Cautiores*. Hæc totidem verbis Marc. Emp. xxvii, pag. 194. Item Sext. Platon. cap. v, de capro et capra, tit. 15, *ad torminosos*. H.

resina, ventrem illinunt. Ad omnes epiphoras [40] ventris illini caseum mollem suadent : veterem autem in [41] farina tritum cœliacis et dysentericis dari, cyatho casei in
6 cyathis [42] vini tribus. Sanguis caprinus decoctus cum medulla dysentericis. Jecur [43] assum capræ cœliacis subvenit, magisque etiam hirci, in vino austero decoctum potumque, vel ex oleo myrteo umbilico impositum. Quidam decoquunt a tribus sextariis aquæ ad heminam, addita ruta. Utuntur [44] et liene asso capræ hircive, et [45] sevo hirci in pane qui cinere coctus sit : capræ [46] a renibus maxime, ut per se hauriatur protinus [47]; inque modice frigida sorberi jubent. Aliqui et in aqua decoctum sevum admixta polenta, et cumino, et [48] anetho, acetoque. Illinunt et ventrem cœliacis, fimo cum melle decocto. Utun-

40. *Ad omnes epiphoras.* Plin. Val. II, 23. Marc. Empir. XXVII, pag. 194 : « Ad omnes epiphoras ventris caseum vaccinum mollem calidum imponi oportet : quo tempore dysentericis potiones ferro candenti calefactas dari convenit. » HARD.

41. *In farina.* Sic libri omnes. Plin. Val. l. c. *in modum farinæ*, ut plane *in farinam* legisse videatur. H.

42. *In cyathis vini tribus.* Nostrum apographum, « in vini cibarii cyathis tribus. » PINT.

43. *Jecur.* Marcell. Emp. XXVII, pag. 192. HARD.

44. *Utuntur.* Sext. Plat. cap. IV, de caprea, tit. 17, *ad torminosos :* « splen capræ potatum mire sanat. » Eadem et in capræ liene vis, ut alibi diximus, quamquam imbecillior. HARD.

45. *Et sevo hirci in pane qui cinere coctus sit.* Dictio *hirci* non est in cod. Pint.

46. *Capræ.* Capræ sevo, inquit, quod maxime a renibus prodest. Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 195 : « Adipem caprinum de renibus sublatum, misce cum polentæ furfuribus, atque adjice illic cuminum, et anethum, et acetum, æquis portionibus : atque ex aqua decoque, et colatum, sorbitionis more, dysenterico dato sumendum, etc. » HARD.

47. *Protinusque modice frigidam sorberi jubent.* Acad. *protinusque hujusmodi frigidum.* Tres alii, *protinusque modi frigidum.* Antiquissimus et Chiffl. *protinus lique.* Unde conjiciunt, *protinus aliqui.* Sed Vossianus etiam *frigida.* Scribe igitur: « ut per se hauriatur protinus, inque modice frigida sorberi jubent. » Sic mox, « uti protinus hauriatur frigida aqua. » GRON.

48. *Et.* Sic Reg. 1 et Marcell. Empir. In Reg. 2 et Chiffl. *aneso*, hoc est, *aniso.* HARD.

tur[49] ad utrumque vitium et coagulo hœdi in vino myrtite, magnitudine fabæ poto: et sanguine ejusdem[50] in cibum formato, quem[51] sanguiculum vocant. Infundunt[52] dysentericis et glutinum taurinum aqua calida resolutum. Inflationes[53] discutit vitulinum fimum in vino decoctum. Intestinorum[54] vitiis magnopere prodest coagulum cer- 7
vorum, decoctum cum lente betaque, atque in cibo sumptum. Leporis[55] pilorum cinis cum melle decoctus. Lactis caprini potus, decocti cum[56] malva, exiguo sale addito. Si[57] et coagulum addatur, majoribus emolumentis fiat. Eadem[58] vis est et in sevo caprino in sorbitione aliqua, uti protinus hauriatur frigida aqua. Item feminum hœdi cinis rupta intestina sarcire mire traditur. Fimum leporis[59] cum melle decoctum, et quotidie fabæ magnitudine sumptum, ita[60] ut deploratos sanaverint.

49. *Utuntur*. Marcell. Emp. ad verbum, cap. XXVII, p. 193. H.

50. *Et sanguine ejusdem*, etc. Aqua calida elixo, deinde in sartagine frixo. Allobrogibus *sanchet*. Dalec.

51. *Quem*. Sic etiam Reg. 1. In Reg. 2 et Chiffl. *sanguinculum*. In Gallia *boudin* vulgus appellat. H. — *Sanguiculum*. Præstat sane vulgata lectio. Cæterum monuit Dupinet suo (non enim satis scimus an et hodierno) tempore hoc cibi genus ab Alpinis gentibus *sanchet* vocitatum. Aj.

52. *Infundunt*. Ad verbum Plin. Val. II, 33. Hard.

53. *Inflationes*. Plin. Val. l. cit. « Imponitur item inflationi fimus vitulinus in vino decoctus. ». H.

54. *Intestinorum*. His cervi medullam opitulari ait Sext. Platon. cap. I, de cervo, tit. 19. Hard.

55. *Leporis*. Plin. Val. II, 32. Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 196: « Pilos leporinos adjecto melle comprehendes, atque inde globulos parvos facies: hi singuli sæpius deglutiti, intestina quamvis perniciose rupta, certa conjunctione connectunt. » Hard.

56. *Cum*. Plin. Val. l. c. cum melle et sale: forte mendose. H.

57. *Si*. Q. Serenus, cap. XXXII, pag. 146: « Quum colus invisum morbi genus intima carpit, Mande galeritam volucrem quam nomine dicunt, Aut pavidi leporis madefacta coagula pota. » Hard.

58. *Eadem*. Hoc medicamentum refert ad hydropicos Sext. Platon. cap. V, de capro et capra, tit. 17. Hard.

59. *Fimum leporis*, etc. Plin. Val. II, 32. Hard.

60. *Ita*. Quamvis perniciose ruptis intestinis, inquit Marc. Emp. cap. XXVIII, p. 202. Hard.

Laudant[61] et caprini capitis cum suis pilis decocti succum.

1 LIX. Tenesmos[1], id est, crebra et inanis voluntas desurgendi[2] tollitur poto lacte asinino; item[3] bubulo. Tæniarum[4] genera pellit cervini cornus cinis potus.

61. *Laudant.* Marc. Emp. cap. XXVII, p. 196. HARD.

LIX. 1. *Tenesmos.* Vel, ut alii scribunt, *tenasmos* : Græcis τεινεσμὸς et τηνεσμὸς, hoc est, ut Cels. ait, IV, 18, morbus in quo frequens desidendi cupiditas est. Hanc *desurgendi* vocem, quam MSS. omnes repræsentant, Reg. 1, 2, Colb. 3, Chiffl. aliique, quum quæ vis ei subesset haud satis perciperent Plinii editores, eradendam duxere, atque *egerendi* verbum inseri satius fore, quod in hunc diem libri vulgati præferunt. *Desurgere*, verbum est medicum, quo sæpe Largus Scribonius utitur, præsertim vero in definitione tenesmi quæ Plinianæ similis est ac plane par. « Est, inquit, irrita crebro desurgendi voluntas, » hoc est, secedendi, ut diximus in interpretatione. Græci ἀφεδρεύειν dicunt. Cels. IV, 15 : « frequentem dejiciendi cupiditatem » *& desidendi*, cap. 18. Hinc apud Marc. Emp. XXVII, p. 187 : « cœliaci propter frequentes desurrectiones viribus defecti. » Item Scribonius, proxime antea laudatus, cap. 38, cui titulus est, *Ad prolapsionem, et libidinem nimiam desurgendi extremi intestini*, Comp. 142 : « Tenesmos est irritatio ultimæ partis directi intestini, in quo ultimo sæpius libet desurgere sine causa. » Non sic tamen intelligendus Horat. Sat. II, vs. 76 : « Vides ut pallidus omnis Cœna desurgat dubia. » Sed *desurgat* ibi dictum pro *de cœna surgat*. HARD.

2. *Desurgendi.* Secedendi ad exonerandam alvum. HARD.

3. *Item.* Plin. Val. II, 24, et Marc. Emp. XXIX, pag. 203. H.

4. *Tæniarum.* Ita MSS. non *tinearum*. Vide Cels. IV, 17; Sextum Plat. 1, de cervo, n. 8 : « Cervinum cornu combustum datum in vino, vel aqua calida, lumbricos necat et ejicit. » Sic et Plin. Val. II, 21; Scribon. Larg. comp. 122; Marc. Empir. cap. XXVIII, p. 200; Q. Seren. cap. XXXI, de lumbricis et tineis purgandis, pag. 145 : « Ergo cinis cornu cervini proderit haustus. » H.—*Tæn. genera.* Equidem mirarer tæniarum genus Pliniano tempore multiplex visum (nam nec ante sagacissimi Plateri, mox Cl. V. ANDRY et BONNET, tempora in duas species typus vermis abiit; nec de his egit Plinius, quos mammalium cætera, tum aves, pisces, immo reptantia accolas habent), ni hoc succurreret, multos, ut aiunt, elminthas cum veris tæniis uno, non quidem apto satis nomine, indicatos. Sexaginta fere nunc species novimus, quarum 6, ni falluntur docti, humanitatis hospites. Celeberrimus omnium *vermis cucurbitinus* Pall. et Plat. (Linn. *tænia solium; longiorum annulorum tænia* BONNET; *tænia articulos dimittens* DIONIS; *lumbricus latus* TYSON, DE HAEN, LECLERC, MARX), quem nos *tæniam*

Quæ[5] in excrementis lupi diximus inveniri ossa, si terram non attigerint, colo medentur, adalligata brachio. Polea[6] quoque supra dicta, magnopere prodest in sapa decocta. Item suilli fimi farina addito cumino in aqua rutæ decoctæ. Cornus[7] cervini teneri cinis, cochleis

hominis armatam dicimus (nam nec lumbricus est; nec articulorum longitudo, latitudo et moles, singularitas aut χαρακτὴρ videtur). Armatam vero ideo, quod huic os hamuli muniaut χονδρώδεις, unde annuli effigies aut coronæ duplicis (vid. icon. in sup. laudat. fere omn. tum Encyclop. tab. XLI, 15, 19; Linn. Amœnit. Acad. et Brera, tab. I, 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 16; II, 1, 2, 3, 5, 6, 7). Hinc certissime ac facillime ab illa excedebat tænia cui hamulorum uncitas deest, *inermi* propterea uominata. Cæterum uterque sævus parasitus et tenax, quamvis non semel dolorum atrocitas in majus celebrata a vulgo. Certe longitudiue hic valet portentosa, quæ quum sæpissime 25 pedum sit aut 30, ad 150 tamen (Vandæveren, *Dissert. de verm. intest. hom.*), et 300 (Rosenstein, *malad. des enfans*), et 700 (Baldinger, *Arncien.* II, B) pervenit; tum quadruplex huic osculum, cucurbitulæ vi et officio simillimum, unde firmissimus bis adhæret quibus sese applicuit, et frangitur, lancinatur per partes facilius quam avellitur: idem, postquam truncatus ac fractus est, reparatur, et ad hoc incrementi rursus pervenit, quo miserrime ægrotantes vexaverat, modo iutegrum manserit caput. Hyperboles tamen illa causa apud vulgus fuit, quod olim crederent singulis articulis triplicem, aut quadruplicem proboscidem inesse, unde succos mucosos ex intestinis ducerent, raperent; quod anatome falsum decrevit. Cætera ignorautur, neque hic de his disceptandum. Therapeutice vero omnibus fere modis hostem aggressa, vix potest laborauti opem ferre. Quocumque vero modo utantur, id fere semper in consilio est, ut tæniam euecent, quod quinque tentatur medicaminum generibus, aqua nempe quam gelidissima, oleis (unde asphyxia, deficiente aere), aeriformibus irritativis (qualia æther in vapores lapsus, acidum carbonicum: hinc quoque asphyxia), salibus (quos inter murias e baryto, item nitras e potasside), tum purgativis. Non raro quoque in id laborant, ut vermem anus egerat, quod purgantium ope fit, si fiat. Principes in hoc affectu curando, Rosenstein, Herrenschwand, nostr. Chabert, Ouier, Rathier, Mathieu; sed præterea varii varie hoc malum lacessunt, uec ullus fere est optimæ notæ medicus, cui non methodus quædam sua præ cæteris placeat. Nullos tamen audio cervino cornu uti. Aj.

5. *Quæ*. Nempe cap. 49. Hæc totidem verbis Marc. Emp. xxix, pag. 202. Hard.

6. *Polea*. Cap. 58. Hard.

7. *Cornus*. Plin. Val. II, 18:

Africanis cum testa sua tusis mixtus, in vini potione.

1 LX. (XV.) Vesicæ[1] calculorumque cruciatibus auxiliatur urina apri, et ipsa vesica pro cibo sumpta; efficacius[2], si prius fumo maceretur utrumque. Vesicam[3] elixam mandi oportet; et a muliere, feminæ suis. Inveniuntur et in jocineribus eorum lapilli, aut duritie lapillis[4] similes, candidi sicuti in vulgari sue: quibus contritis atque potis in vino, pelli calculos aiunt. Ipsi[5] apro tam gravis sua urina est, ut nisi egesta, fugæ non sufficiat, ac velut devinctus opprimatur. Exuri illa tradunt eos. Leporis[6] renes

« Cornus cervini teneri cinis cum cochleis Africanis, cum testis suis tusis mixtus, datus in potione vini, facit optime ad colum. » Tenerum cornu vocat, quod ut ait Marc. cap. XXVII, pag. 194, de ipsis radicibus sumitur, quæ capiti hærent. HARD.

LX. 1. *Vesicæ*. Marc. Emp. iisdem verbis, XXVI, pag. 180. HARD.

2. *Efficacius*. Sic libri omnes. At in Chiffl. *si prius fimo*. Inepte: nam Marc. Emp. Plinium secutus, cap. XXVI, pag. 180: « Verris silvatici, inquit, lotium cum sua vesica, in fumo suspensum et asservatum, stranguriosis cum potione mixtum, potui datum efficacissime prodest. » Et Sext. Plat. VII, de apro, tit. 9, *ad stranguriam et vesicæ dolorem:* « Vesica apri cum lotio infuso, si suspensa et passa fuerit (solem nimirum, ventosque, aut fumum), donec aquaticus humor effluat, et discoctam dederis manducare iis, qui patiuntur, mire sanantur. » H.

3. *Vesicam*. Apri scilicet maris a viro, feminæ a muliere mandi suadet. Plin. Val. II, 39, vesicæ et calculo purgando: « Vesica apri in cibo elixa sumitur. » Apertius vero Marc. Emp. XXVI, pag. 183: « Vesica apri recte adversum vesicæ dolores in cibo sumitur; ita ut mulier feminæ, vir masculi sumat. » HARD.

4. *Lapilli, aut duritie lapillis similes*. Hi lapilli calculi sunt qui vesiculam fellis sæpe tenent. His calculis natura saponis, alioqui in aqua facile solubilibus, quanquam inflammabiles fuerint. Orientalium virorum est tales calculos, quasi medicamina sint, prædicare. Inde fama Bezoardo non uni in Occidente, dum sæpe de stultitiæ palma visi sumus disputare. Lusitani prædicaverunt quoque aprugni calculi vim, cui nomen fecerant *pedra di porca*. AJ.

5. *Ipsi apro tam gravis sua urina est, ut nisi egesta fugæ non sufficiat*. In vetusto exemplari superfluit verbum *sua: effugere* legitur, non *fugæ*. PINT. — *Ipsi apro tam gravis*, etc. Diximus ea de re supra, lib. VIII, cap. 77. HARD.

6. *Leporis*. Totidem verbis ac syllabis Plin. Val. II, 39. In sole coctos derasosque in potione dari

inveterati, in vino poti, calculos pellunt. In[7] perna suum articulos esse diximus, quorum decoctum jus facit urinæ utile. Asini[8] renes inveterati, tritique, et in vino mero dati, vesicæ medentur. Calculos expellunt lichenes equini ex vino aut mulso poti diebus xl. Prodest[9] et ungulæ equinæ cinis, in vino, aut aqua. Item[10] fimum caprarum in mulso, efficacius silvestrium. Pili[11] quoque caprini cinis. Verendorum[12] carbunculis, cerebrum apri vel suis, sanguisque. Vitia[13] vero, quæ in eadem parte serpunt, jecur eorum combustum, maxime juniperi ligno, cum charta et arrhenico[14] sanat: fimi cinis: fel[15] bubulum cum alu- 2

Sext. Platon. jubet, cap. II, de lepore, tit. 10, ad calculosos. H.

7. *In.* Cap. 49: « Item ossa ex acetabulis pernarum, circa quæ coxendices vertuntur. » Hard.

8. *Asinini.* Marc. Emp. XXVI, pag. 180. Hard.

9. *Prodest.* Plin. Val. II, 39, et Marc. Emp. XXVI, pag. 181. H.

10. *Item.* Marc. Empir. XXVI, pag. 177. Hard.

11. *Pili.* Marc. Emp. cap. XXVI, pag. 180. Hard.

12. *Verendorum.* Sext. Plat. VII, de apro, tit. 2, ad carbunculos et dolores veretri: « Apri cerebrum coctum, contritum ex melle, et impositum, mire sanat. » Hard.

13. *Vitia.* De arrhenico, sive arsenico, quod ad enarrandam lectionem patet, dicemus XXXIV, 56. Libri fere omnes editi, cum MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, cæterisque. Editio Parm. *cum charta Armeniaca;* cod. Chifflet. *carteti Armenico.* Utrobique mendum. His nos neglectis sinceram priorum exemplarium non modo retinemus, sed etiam Marcelli Empirici suffragio defendimus, apud quem hoc medicamentum totidem fere verbis exstat, cap. XXXIII, pag. 227: « Mirifice, inquit, hoc medicamentum purgat hulcera quælibet, etiam si cancer tentaverit. Est autem lene. Conficitur sic. Auripigmenti denarios sex æris squamæ X. tres; Elaterii X. 1. chartæ combustæ cineris X. 3. Ex his tritis quum opus, cochlearia tria rosæ cyatho permiscentur, et linteola carpta in eo tinguntur, atque ita hulceri superponuntur. Hoc medicamentum cito et sine ullo morsu expurgat sordidissima hulcera, ac sanat. » H.

14. *Arrhenico.* Vulgo, ut patet, *arsénic.* Cave ne celeberrimum virus tam incaute aut sumas, aut porrigas. Quanquam non eadem pericula applicanti ac potanti. Fieri tamen potest, ut arrhenico tacta pars humanitatis delicatior eo deveniat irritationis, ut spasmus et mors sequatur. Aj.

15. *Fel.* Ita rescripsimus ope cod. Reg. 2, in quo *myrrha* diserte legitur: in Reg. 1 et Chifflet. *ac murra*, vetusto more, pro myrrha.

mine Ægyptio ac myrrha ad crassitudinem mellis subactum : insuper beta ex vino cocta imposita : caro[16] quo-
3 que. Manantia vero hulcera, sevum cum medulla[17] vituli in vino decoctum, fel caprinum[18] cum melle rubique succo : vel si serpant, fimum[19] etiam prodesse cum melle dicunt, aut cum aceto, et per se butyrum. Testium[20] tumor sevo vituli, addito nitro cohibetur : vel fimo ejusdem

In libris hactenus editis, *at muria*, perverse. Plin. Val. II, 41, ad verendorum vitia : « Fel item bubulum, inquit, cum alumine Ægyptio ad crassitudinem mellis subactum illinitur, etc. » Marc. Emp. XXXIII, pag. 230 : « Permixto alumine et myrrha, fel bubulum ad crassitudinem mellis, subactum, et illitum, ea quæ veretris serpunt, mira celeritate persanat : supra etiam beta vino recte imponitur. » Habdarrhamanus Ægyptius, cap. VI, fel bubulum per se adsciscit ad virilium hulcera, nihil præterea adjicit. H.

16. *Caro quoque*. Bovis, ex vino cocta et imposita. Dal. — *Caro*. Bubula videlicet, aut vaccina. Marcell. Emp. XXXIII, pag. 229 : « Caro vaccina recens veretro imposita, hulcera ejus et epiphoras mire sanat, etc. » Hard.

17. *Sevum cum medulla vituli*, etc. Mixtio qua laxior fit in dies caro, ita ut non mirandum, si putredo sequatur. Aj.

18. *Vel caprinum cum melle rubique succo*. *Fel* in apographo nostro, non *vel*. Pint. — *Fel caprinum*. Sic Reg. 2 cod. et quem Pintianus vidit : non ut hactenus editi, *vel caprinum*, quasi sevum subintelligi hic quoque ex antecedentibus oporteat. Confirmat Q. Seren. cap. XXXVII, de obscenis medendis, pag. 149 : « Obscenos si pene locos nova vulnera carpent, Horrentum mansa curantur fronde ruborum. » Et paulo ante : « Languidus antiquo purgatur penis Iaccho, Ac super illinitur fecundæ felle capellæ. » Et Marc. Emp. XXXIII, pag. 229 : « Fel caprinum, inquit, cum melle, veretri doloribus, hulceribusque illitum prodest. » Hard.

19. *Fimum etiam prodesse cum melle dicunt*. Vox ultima non est in optimo, et suspicor inculcatam ab aliquo, qui parum meminisset passim Plinio *fimum* dici neutro genere, quum et ex *prode*, cum superposita virgula liceret ei facere tam *prodesse* quam *prodest*. Sed Plinii fuerat : « fimum etiam prodest cum melle aut cum aceto. » Sic cap. 17 : « Melancholicis fimum vituli in vino decoctum remedio est. » Gron.

20. *Testium tumor cum sevo vituli addito nitro cohibetur*. Voss. expungit τὸ *cum* : et eo non ægre caret oratio. In quatuor aliis deest vox *tumor*, latens scilicet in præpositione. Gron. — *Testium*. Marc. Emp. XXXIII, p. 228 : « Adeps vituli, et nitri modicum, una permixta, et ceroti modo imposita testiculis, tumores omnes et dolores persanare dicuntur. » Hard.

ex aceto decocto. Urinæ[21] incontinentiam cohibet vesica aprina, si assa mandatur. Ungularum[22] apri vel suis cinis potioni inspersus. Vesica feminæ suis combusta ac pota: item[23] hœdi, vel pulmo : cerebrum leporis in vino[24]. Ejusdem[25] testiculi tosti, vel coagulum cum anserino adipe in polenta : renes asinini in mero triti potique. Magi[26] verrini genitalis cinere poto ex vino dulci demonstrant urinam facere in canis cubili, ac verba adjicere, ne ipse urinam faciat, ut canis, in suo cubili. Rursus ciet urinam vesica suis, si terram non attigerit, imposita pubi.

LXI. Sedis vitiis præclare prodest fel ursinum cum 1
adipe. Quidam adjiciunt spumam argenti ac thus. Prodest et butyrum[1] cum adipe anserino ac rosaceo. Modum[2] ipsæ

21. *Urinæ*. Sext. Plat. VII, de apro, t. 10, ad urinæ incontinentiam : « Vesicam apri assatam da ad manducandum, et curantur. » Idem de verrina vesica Marc. Emp. prodidit, XXVI, pag. 184. HARD.

22. *Ungularum*. Diosc. Εὐπορ. II, 101: Τοὺς δὲ ἐνουροῦντας ἰᾶσθαι δεῖ... καπρείας ὁπλῆς... κοχλιάριον μετὰ μελικράτου, τὸ αὐτό. Sic etiam Plin. Val. II, 40. At Marc. Emp. parum sibi constans, modo dysuriæ, modo urinæ incontinentiæ hoc medicamentum assignat. Nam cap. XXVI, pag. 181 : « Ungularum aprugnarum, inquit, exustarum cinis potioni inspersus, plurimum urinæ difficultates juvat. » At pag. 184 : « Ungues aprugni, ait, exusti, tritique, in potione sumpti efficaciter subveniunt prosunt. » HARD.

23. *Item*. Capræ vesicam Marc. Emp. anteponit. « Qui urinam tenere non poterit, » inquit ille cap. XXVI, pag. 185, « capræ vesicam comburat, et cinerem ejus ex aqua cum vini potione bibat. » HARD.

24. *Cerebrum leporis in vino*. Plin. Val. II, 40, et Marc. Emp. cap. XXVI, pag. 184. HARD.

25. *Ejusdem*. Auctores proxime laudati. HARD.

26. *Magi*. Marc. Emp. cap. XXVI, pag. 185 : « Verrini genitalis usti cinerem bibere debent ex vino, qui urinam continere non possunt. In cubili canis urinam faciat, qui urinam non potest continere : dicatque dum facit, Ne in cubili suo urinam, ut canis, faciat. » Eadem habet et Plin. Val. III, 40. H.

LXI. 1. *Prodest et butyrum*. Ad tumores, mariscas, et condylomata. DAL. — *Prodest*. Marc. Emp. cap. XXXI, pag. 222 : « Butyrum et adeps anserina, et oleum rosaceum, permixta, pulcherrime prosunt ani vitiis. » HARD.

2. *Modum ipsæ res statuunt*. Crassitudinem, et ut vulgo aiunt, consistentiam. DAL. — *Modum*. Mensuram rerum singularum : eam enim crassitudinem tantum desiderant, ut possint esse illitu faciles. HARD.

res statuunt, ut sint illitu faciles. Præclare[3] medetur
et taurinum fel, in[4] linteolis concerptis; rimasque per-
ducit ad cicatricem. Inflationibus[5] in ea parte, sevum
vituli, maxime ab inguinibus cum ruta: cæteris[6] vitiis
medetur sanguis caprinus cum polenta. Item[7] fel capri-
num condylomatis[8] per se. Item fel lupinum ex vino.
Panos[9] et apostemata in quacumque parte sanguis ursinus
2 discutit: item[10] taurinus aridus tritus. Præcipuum tamen
remedium traditur in calculo onagri: quem dicitur, quum
interficiatur, reddere urina[11], liquidiorem initio, sed in
terra spissantem se. Hic adalligatus femini, omnes impe-
tus discutit[12], omnique suppuratione liberat. Est autem
rarus inventu, nec ex omni onagro, sed celebri remedio.
Prodest et urina asini cum melanthio. Et[13] ungulæ equinæ
3 cinis cum oleo et aqua illitus. Sanguis[14] equi, præcipue
admissarii: et sanguis bubulus: item fel. Caro quoque
eosdem effectus habet calida imposita: et ungulæ cinis
ex aqua aut melle: urina caprarum: hircorum quoque
carnes in aqua decoctæ: aut[15] fimum ex his cum melle

3. *Præclare*. Diosc. II, 96: Ἀποθεραπεύει τε τὰ ἐν δακτυλίῳ μέχρις οὐλῆς. « Sedis hulcera persanat, et ad cicatricem perducit. » Hard.

4. *In*. Ita recte Reg. 1, 2, Colb. Ch. non, ut fere editi, *conceptis*. Linteola carpta dixit Marc. Emp. xxxiii, pag. 227. Hard.

5. *Inflationibus*. In sede, in ano. Hard.

6. *Cæteris*. Marc. Emp. xxxi, p. 222: « Sanguis caprinus cum polenta impositus, ani vitium omne persanat. » Hard.

7. *Item*. Marc. Emp. l. c. H.

8. *Condylomatis*. Condyloma fit, quum exanthemate calloso muliebria atque anus laboravere. Aj.

9. *Panos*. Plin. Val. III, 27. H.

10. *Item taur*. Diosc. II, 97, ubi taurinum sanguinem cum polenta impositum, duritias discutere et emollire ait. Hard.

11. *Urina*. Cum urina. Hard.

12. *Impetus discutit*. Humorum collectiones, a quibus pani fiunt. Dal. — *Omnes*. Epiphoras. Vide quæ de hac voce diximus, XX, 97. Hard.

13. *Et*. Marc. Emp. xxxii, pag. 226, et Plin. Val. III, 27. H.

14. *Sanguis*. Iidem auctores proxime laudati. Hard.

15. *Aut*. Ex hircis. Sic etiam Plin. Val. l. c. et Marc. Emp. xxxii, pag. 224. Hard.

decoctum : verrinum fel[16] : urina[17] suum in lana imposita. Femina[18] atteri adurique equitatu notum est. Utilissimum[19] est ad omnes inde causas, spumam equi ex ore, inguinibus illinere. Inguina[20] et ex hulcerum causa intumescunt. Remedio sunt equi setæ tres totidem nodis alligatæ intra hulcus.

LXII. (XVI.) Podagris[1] medetur ursinus adeps, tauri- 1
numque sevum pari pondere et ceræ. Addunt quidam hypocisthida et gallam. Alii hircinum præferunt[2] sevum cum[3] fimo capræ, et croco, sinapive, vel caulibus ederæ tritis, ac perdicio, vel flore cucumeris silvestris. Item[4] bovis fimum cum aceti fæce. Magnificant[5] et vituli, qui nondum herbam gustaverit, fimum : aut per se sangui-

16. *Fel ursinum sive verrinum. Fel verrinum*, in vetere codice, cætera redundant. PINT.

17. *Urina*. Marc. Emp. XXXII, p. 226. HARD.

18. *Femina atteri*. Intertriginem vitium Latini appellant, τὸ τρίμμα. DALEC.

19. *Utilissimum*. In libris ad hunc diem editis, *ex ore, inguinibusque*. At quis spumam equi, quæso, vidit ex inguinibus? Feminibus attritis inguinibusque illini, sententia ejus loci est. Plin. Val. II, 43 : « Si autem ex equitatu, inquit, femina vexata sunt, spuma equi ex ore, feminibus illinitur, et inguinibus imponitur. » Brevius Marc. Emp. cap. XXXII, pag. 225 : « Si ab equitando vexata fuerint inguina, aut intertrigines doluerint, spuma equi fricentur, statim remediabuntur. » HARD.

20. *Inguina et ex ulcerum*. Inguina bubone occupantur ex ulcerum causa, quæ in pudendis, pedum digitis, malleolis fiunt. DAL.

LXII. 1. *Podagris*. Totidem verbis Plin. Val. III, 14, et Marc. Emp. XXXVI, pag. 250. HARD. — Nulla hinc utilitas. Cæterum nec recentiorum scientia in sananda podagra utilior. AJ.

2. *Alii hircinum præferunt sevum*. Sic et Dioscorid. II, 94, et Marc. Emp. XXXVI, pag. 244. HARD.

3. *Cum*. Diosc. II, 98. H.

4. *Item*. Marc. Emp. XXXVI, pag. 242. Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. VI, p. 47 : « Vaccæ stercus contusum et commixtum cinere, ac oleo subactum, obducatur podagræ, curabit illam. » HARD.

5. *Magnificant*. Habdarrhamanus, cap. VI, pag. 48 : « Si stercore vitulæ, statim atque nascitur, et quæ nihil aliud comederit, præter lac maternum, oblines pedes laborantis podagra, non mediocrem percipiet utilitatem : curat adhuc omnes pedum dolores. » HARD.

nem tauri : vulpem[6] decoctam vivam, donec ossa tantum restent : lupumve vivum oleo cerati[7] modo incoctum : sevum hircinum, cum helxines parte æqua, sinapis tertia : fimi caprini cinerem cum axungia[8]. Quin[9] et ischiadicos uri sub pollicibus pedum eo fimo fervente, utilissime
2 tradunt. Articulorumque[10] vitiis fel ursinum utilissimum esse, et leporis pedes adalligatos[11]. Podagras[12] quidem mitigari pede leporis viventis abscisso, si quis secum assidue habeat. Perniones[13] ursinus adeps, rimasque pedum omnes sarcit : efficacius[14] alumine addito : sevum caprinum : dentium equi farina : aprinum vel suillum fel : cum[15]

6. *Vulpem.* Sext. Plat. cap. III, de vulpe, tit. 12, *Ad morbum articulorum* : « Vulpis viva in amplo vase decocta, donec ossa relinquat, mire sanat, si sæpius in aquam in vase quis descenderit, etc. » Marc. Emp. XXXVI, pag. 250 : « Vulpem ex aqua coquito, donec mollescat, et ex aqua percolata pedes assidue foveto : quo facto doloribus facile caveri hoc remedio quidam frequenter experti sunt. » HARD.

7. *Cerati modo incoctum.* Donec ad cerati crassitudinem oleum reducatur. DALEC.

8. *Fimi caprini cinerem cum axungia. Quin et Ischiadicos*, etc. In archetypo nostro, « fimi caprini cinerem cum axungia equina. Ischiadicos, etc. » PINT. — *Fimi.* Plin. Val. XIII, 14. HARD.

9. *Quin.* Meminit hujus moris Anthyllus ap. Aetium, serm. 12, c. III, pag. 207 : « Nos, inquit, etiam hujuscemodi urendi modo utimur : stercus caprinum siccum fervefacimus, eoque ventrem magni digiti affecti pedis perurimus, paulo infra unguem usque ad os ipsum ustione penetrante. Hæc ipsa ustio extremas coxendicum affectiones, et quæ nulli alii præsidio cedunt, dissolvit. » H. — Hippocrates præcesserat, laudibus quidem magnificis efferens. Oriens prædicat, nec *moxæ* (id nomen medicamini) famam theriace vincet. Cf. circa hanc rem TEN RHYNE et KÆMPFER. Vana h. l. tamen omnia ne monere quidem operæ est. AJ.

10. *Articulorum.* Marc. Emp. XXXIV, pag. 234; Plin. Valer. III, 15. HARD.

11. *Adalligatos.* Quidam ratione fortassis eadem, somno conciliando, ægrorum pileo adnectunt. DALEC.

12. *Podagras.* Marc. Emp. XXXVI, pag. 246. HARD.

13. *Perniones.* Diosc. II, 94, et Marc. Emp. XXXIV, pag. 236, ad verbum. Pro ursino anserinum adhibet Plin. Val. II, 51. HARD.

14. *Efficacius.* Idem Marc. loc. cit. HARD.

15. *Cum.* Aprinus videlicet. Sext. Plat. cap. VII, de apro, tit. 4, *ad pedes exhulceratos a calceamentis* : « Apri pulmonem cum melle

adipe pulmo[16] impositus : etsi subtriti[17] sint contusive offensatione : si vero adusti frigore, leporini pili cinis. Ejusdem[18] pulmo contusis dissectus, aut pulmonis cinis. Sole adusta, sevo asinino aptissime curantur; item bubulo cum rosaceo. Clavos et[19] rimas callique vitia, fimum apri vel suis recens illitum, ac tertio die solutum sanat: talorum cinis, pulmo aprinus, aut suillus, aut[20] cer-
vinus. Attritus calceamentorum, urina[21] asini cum luto 3
suo illita. Clavos[22] sevum bubulum cum thuris polline. Perniones[23] vero corium combustum : melius si ex vetere calceamento: injurias e calceatu[24], ex oleo corii caprini cinis. Varicum dolores sedat fimi vitulini cinis, cum lilii bulbis decoctus, addito melle modico; itemque omnia inflammata, et suppurationes[25]. Sed podagricis[26] prodest et articulariis morbis, e maribus præcipue vitulis. Arti-

commixtum, ut malagma superpone pedibns, a calceamentis læsis et exhulceratis; sanabuntur. » H.

16. *Pulmo impositus.* Pulmo suis recens evulsus, et adhuc calens. Dalec.

17. *Si subtriti sint contusive.* Si perniones ex attritu, aut contnsione geniti sint. Dalec.

18. *Ejusdem.* Marc. Emp. xxxiv, pag. 232. Hard.

19. *Clavos.* Plin. Val. II, 52, et Marc. Emp. xxxiv, pag. 233, ad verbnm. Hard.

20. *Aut.* Huc pertinet qnod habet Marc. Emp. xxxiv, pag. 232, in morbo fere simili : « Pulmo cervinus, inqnit, impositns, et sæpe renovatns, ex calceamento læsos pedes sine dolore persanat. » Suillo, agnino, ursino, attritus a calceamentis contractos ab inflammatione defendi auctor est Diosc. II, 40. Hard.

21. *Urina asini cum luto suo illita.* Quod meiendo rigaverit et perfuderit. Dal. — *Cum.* Quod nempe ille meiendo perfuderit. Hard.

22. *Clavos.* Plin. Val. II, 52. H.

23. *Perniones.* Et attritus etiam calceameutorum, teste Oribasio de virt. simpl. II, pag. 62, ex græco MS. Δέρματα παλαιὰ ἀπὸ τῶν καττυμάτων καυθέντα, πρὸς τὰ ἐκ τῶν ὑποδημάτων ἕλκη, παυσαμένης τῆς φλεγμονῆς ὠφελεῖ. « Coria vetera e vetustis soleis, usta, ad hulcera e calceatu facta, sedata inflammatione prosunt. » Oribasio præivit Diosc. II, 51. Hard.

24. *Injurias e calceatu*, etc. Conf. Marcell. Empir. cap. xxxiv, pag. 232. Hard.

25. *Suppurationes minantia.* In abscessum vergentia. Dalec.

26. *Sed podagricis prodest*, etc. Idem Marcellns, xxxiv, p. 234, et Plin. Val. III, 15. Hard.

culorum attritis, fel aprorum vel suum, linteo calefacto impositum; vituli que qui nondum herbam gustaverit, fimum; item[27] caprinum cum melle in aceto decoctum. Ungues scabros sevum vituli emendat: item[28] caprinum admixta sandaracha. Verrucas[29] vero aufert vitulini fimi cinis ex aceto: asini[30] urinæ lutum.

1 LXIII. Comitiali[1] morbo testes ursinos edisse prodest, vel[2] aprinos[3] bibisse ex lacte equino, aut ex aqua: item aprinam[4] urinam ex aceto mulso: efficacius, quæ inaruerit in vesica sua. Dantur et suum testiculi inveterati tritique in suis lacte, præcedente vini abstinentia, et sequente continuis diebus. Dantur[5] et leporis sale custoditi pulmones, cum thuris tertia parte, in vino albo, per dies XXX. Item coagula ejusdem. Asini[6] cerebrum ex aqua mulsa, infu-

27. *Item.* Sext. Plat. V, de capro et capra, tit. 23, *ad morbum articulorum*: « Stercus capræ cum acerrimo aceto mixtum sanat. » H.

28. *Item capr.* Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, tit. 16, *ad ungues leprosos*: « Ex sebo caprino admixta sandaraca cerotum superpositum sine tormento sanat. » H.

29. *Verrucas.* Plin. Valer. III, 42. HARD.

30. *Asini.* Plin. Valer. loco cit. Marc. Emp. XXXIV, pag. 233: « Urina muli, vel mulæ, vel asini, cum luto illita, et clavos abolet, et callis medetur. » Hanc vim et urinæ canis cum suo luto assignat Q. Seren. cap. LXV de verrucis tollendis, pag. 164, et idem Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 234. H.

LXIII. 1. *Comitiali.* Ἐπιληψίαν Græci et ἱερὰν νόσον, Latini sonticum, et comitialem, et sacrum morbum vocant. Testes aprinos ei morbo opitulari scribit et Plin. Val. II, 58. HARD.

2. *Vel.* Idem Plin. Val. loc. cit. Sext. Plat. cap. 7, de apro, t. 7, ad caducos: « Testiculos apri ex vino vel aqua potato, et curaberis. » HARD.

3. *Aprinos.* Vulg. gall. *luites.* AJ.

4. *Item aprinam.* Sext. Plat. loc. cit. cap. 11, ad caducos: « Lotium apri cum oxymelite bibat, et remedium capiet. » HARD.

5. *Dantur.* Quod de pulmone leporino Plinius, illud ipsum Sext. Plat. de corpore prodit, cap. 11: de lepore, tit. 6, ad caducos: « Leporis cor siccum derasum cum parte tertia thuris mannæ (hoc est, micarum thuris), trita ex vino albo da bibere per dies septem; liberat. His vero qui sæpius cadunt, dabis diebus 30. » HARD.

6. *Asini cerebrum ex aqua mulsa infumatum prius in foliis.* Hermolaus, *in soliis.* Pintiani liber, *in sulti semuncia.* Fortasse: « infumatum prius, in pulte, semuncia per dies. » Sic cap. sequenti: « Capræ sevo

matum prius in foliis[7], semuncia[8] per dies : vel[9] ungu-
larum ejus cinis cochlearibus binis toto mense potus.
Item testes sale asservati et inspersi potioni, in asinarum
maxime lacte, vel ex aqua. Membrana partus[10] earum,
præcipue si marem pepererint, olfactata accedente morbo
comitialium resistit. Sunt[11] qui e mare nigroque cor eden- 2
dum cum pane sub dio prima aut secunda luna præci-
piant. Alii carnem, aliqui sanguinem aceto dilutum, per
dies XL bibendum. Quidam urinam equi aquæ ferrariæ ex
officinis miscent, eademque potione et lymphaticis me-
dentur[12]. Comitialibus datur et lactis equini potus, lichen-
que[13] in aceto mulso bibendus. Dantur[14] et carnes ca-
prinæ in rogo hominis tostæ, ut volunt Magi. Sevum
earum cum felle taurino pari pondere decoctum, et in
folliculo fellis reconditum, ita ne terram attingat, potum
vero ex aqua sub limine. Morbum[15] ipsum deprehendit

in pulte alicacea et phthisin, et tussim sanari. » GRON. — *Asini*. Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. V, p. 23 : « Cerebrum asini propinabis epileptico, vel mente capto, ex aceto : curabitur. » HARD.

7. *In foliis*. Sic Reg. 1, aliique cum editis. In foliis brassicæ : ut supra cap. 56. HARD.

8. *Semuncia*. Forte *per dies V vel:* accepta quinarii nota ex vocula sequenti *vel* : sic enim superius, per dies 30. HARD.

9. *Vel*. Diosc. II, 44, totidem verbis. HARD.

10. *Membrana partus*. Vulg. *placenta*. AJ.

11. *Sunt*. Asino nempe. Cæl. Aurel. Chron. I, 4, de epilepsia, « Dant et tunc mandenda corda hominum, atque equorum, quorum crura quasi impetigines habent, sive asinorum, vel mulorum. » HARD.

12. *Lymphaticis medentur*. Per intervalla furentibus, et insanientibus. DALEC.

13. *Lichenque*. Dioscor. II, 45, de lichenibus equorum, Ποθέντες λεῖοι μετ' ὄξους, ἐπιληψίας ἰσχροῦνται θεραπεύειν. Quid lichen sit, ex eodem Diosc. diximus, cap. 49. H.

14. *Dantur*. Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, tit. 3 : *Ad calculos* : plane totidem verbis, ut et Plin. Val. II, 58. Carnes caprinas sine ea exceptione de rogo hominis in epilepticorum cibatu commendat pariter Theod. Prisc. IV. H.

15. *Morbum*. Diosc. Εὐπ. I, 21. Sext. Plat. loc. cit. « At si caducus vere caducus est, caprinum cornu adustum naribus si sumpserit, mox cadet. » Nempe quæ male olent,

caprini cornus vel cervini usti nidor. Sideratis[16] urina pulli asinini nardo admixto perunctione prodesse dicitur.

1 LXIV. Regio[1] morbo cornus cervini cinis: sanguis asinini pulli[2] ex vino. Item[3] fimum asinini pulli, quod primum[4] edidit a partu, datum fabæ magnitudine e vino medetur intra diem tertium. Eadem[5] et ex equino pullo similiterque vis est.

1 LXV. Fractis ossibus præsentaneus maxillarum apri cinis vel suis. Item[1] lardum elixum atque circumligatum mira celeritate solidat. Costis[2] quidem fractis laudatur unice caprinum fimum ex vino vetere; aperit, extrahit, persanat.

1 LXVI. Febres[1] arcet cervorum caro, ut diximus.

faciunt ut comitialis æstuet et cadat. Hard.

16. *Sideratis.* Iis qui ex paraplexia dimidium corpus resolutum habent. Dalec. — *Sideratis.* Totidem plane verbis Plin. Valer. III, 16. Hard.

LXIV. 1. *Regio.* Diosc. II, 63, et Sext. Plat. c. 1, de cervo, n. 4. H.

2. *Sanguis asinini pulli. Sanguis asini*, in vetere codice: cætera redundant. Pint. — *Sanguis.* Sic Reg. 1 et editi. In Reg. 2: *Sanguis asini ex vino* tantum. Hard.

3. *Item.* Illud nimirum quod poleam appellari dictum est superius, cap. 57. Hæc plane ad verbum transcripsit Plin. Val. II, 59. Hard.

4. *Quod primum edidit a partu.* Πουλεῖον Aristoteles vocat: πωλείαν alii ἀπὸ τοῦ πώλου, poleam. Stercoris in variis animalibus diversa nomina vide apud Rhodig. lib. X, cap. ult. Dalec.

5. *Eadem.* Plin. Val. loc. cit. H.

LXV. 1. *Item lardum.* Ad verbum Plin. Val. III, 48. Hard.

2. *Costis.* Hæc rursum totidem verbis Plin. Val. II, 35, et III, 48. Hard.

LXVI. 1. *Febres.* Lib. VIII, 50. Atque huc allusisse Martialem obiter illic indicavimus, quum facete luderet in lenonem uxoris suæ: « Vis sine febre mori: » quum eum innueret velle cervorum ritu vivere ac mori, qui et cornua gestitant, et febri carent. Neque enim heri primum istam aut hodie receptam esse vulgatamque parœmiam ex Artemidoro liquet, Onirocr. II, 12, apud quem destinato cuidam proco, et ex ariete cui insidebat delapso futuræ mox conjugis adulterium portendi nonnemo his verbis auguratur: ὅτι γυνή σου πορνεύσει, καὶ τὸ λεγόμενον, κέρατα αὐτῷ ποιήσει. « Quod uxor tua mœchabitur, et (quod vulgo dici solet) cornua tibi faciet. » Festive usus est eo vulgi joco, qui nummos cudit olim ho-

Eas[1] quidem quæ certo dierum numero redeunt, oculus lupi dexter salsus adalligatusque, si credimus Magis. Est genus[3] febrium, quod amphemerinon vocant. Hoc[4] liberari tradunt, si quis e vena auris asini tres guttas sanguinis in duabus heminis aquæ hauserit. Quartanis[5] Magi excrementa felis cum digito bubonis adalligari jubent, et ne[6] recidant, non removeri septeno circuitu. Quis hoc, 2
quæso, invenire potuit? quæve est ista mixtura? cur digitus potissimum bubonis electus est? Modestiores jecur felis decrescente luna occisæ inveteratum salo, ex vino bibendum ante accessiones quartanæ dixere. Iidem[7] Magi fimi bubuli cinere consperso puerorum urina illinunt digitos pedum, manibusque leporis cor adalligant. Coagulum[8] ante accessiones propinant. Datur et caseus caprinus recens cum[9] melle, diligenter sero expresso.

nori Gallieni Augusti, et Saloninæ Augustæ conjugis. Nam iste quidem apud Oconem inscribitur, p. 474: CORNELIA SALONINA AVG. .)(. IVNONI CONS. AVG. *Junoni Conservatrici Augustæ.* Ille apud P. Chamillart, GALLIENVS AVG. .)(. IVNONI CONS. AVG. *Junoni Conservatrici Augusti.* Habet uterque nummus in aversa area effigiem cervi. Est autem Juno, ut in apologia Homeri diximus, Fides conjugalis. Hæc igitur *Conservatrix Augustæ* dicitur esse, ne maritum faciat cervum: eademque *Conservatrix Augusti*, ne cervus sit. H.—Vereor ut hæc vera sint, omittenda tamen non ratus. Cæterum memento Veteribus creditum cervos febre numquam implicari. AJ.

1. *Eas.* Sext. Plat. c. 8, de lupo, tit. 4: Ad quotidianas febres: «Oculus dexter lupi alligatus febres discutit.» Plinii verba summa fide reddit Plin. alter Valer. III, 3. H.

3. *Est genus.* Ἀμφημερινὸς πυρετὸς, quotidiana febris, quæ ex pituita provenit, materia frigida et gravi, nullumque diem intermittit. HARD.

4. *Hoc.* Plin. Val. *in tribus heminis* dixit III, 3. HARD.

5. *Quartanis.* Sext. Plat. c. XVIII *de cata*, hoc est, de fele, tit. 4, *ad quartanam:* «Catæ stercus cum ungula bubonis in collo vel brachio suspensum, post septimam accessionem, discutit quartanam.» Auctor libri, qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, pag. 76: «Stercus felis cum oleo liliaceo inunctum, febres sanat.» HARD.

6. *Et ne.* Et ne febris recurrat, continendum usque in septimam accessionem. HARD.

7. *Iidem.* Totidem verbis Plin. Val. III, 6. HARD.

8. *Coagulum.* Plin. Val. loco proxime citato. HARD.

9. *Cum melle diligenter sero ex-*

1 LXVII. (XVII.) Melancholicis[1] fimum vituli in vino decoctum remedio est. Lethargicos[2] excitat asini lichen, naribus illitus ex aceto : caprini[3] cornus nidor aut pilorum : jecur aprinum. Itaque et veternosis datur. Phthisicis medentur, jecur lupi ex vino, macræ[4] suis feminæ herbis pastæ lardum, carnes[5] asininæ ex jure sumptæ. Hoc genere maxime in Achaia curant id malum. Fimi quoque aridi, sed pabulo viridi pasto bove, fumum[6] arundine
2 haustum prodesse tradunt. Bubuli quoque cornus mucronem exustum, duorum cochlearium mensura, addito melle, pilulis devoratis. Capræ sevo in pulte ex alica et phthisin et tussim sanari, vel recenti, cum mulso liquefacto, ita ut uncia in cyathum addatur, rutæque ramo permisceatur, non pauci tradunt. Rupicapræ sevi cyatho, et lactis pari mensura, deploratum phthisicum convaluisse certus auctor affirmat. Sunt et qui suum fimi cinerem profuisse scripserint in passo : et cervi pulmonem[7], maxime subulonis, siccatum in fumo, tritumque in vino.

presso. Verbum *sero* non agnoscitur ab eodem. PINT.

LXVII 1. *Melancholicis*. Μελαγχολικοὶ, qui atra bile, furore, insania laborant : cujus affectionis species quædam apud medicos hypochondriaca nominatur. HARD.— Jungenda hysteria, et quæ ab hysteria derivantur. Causa olim dicebatur atra bilis : mox genitalium, nunc cerebri status. AJ.

2. *Lethargicos*. Ληθαργικοὶ, qui morbo laborabant, quem Latini veternum appellant. « Marcor est, et inexpugnabilis pæne dormiendi necessitas », inquit Cels. III, 20. Dictum ἀπὸ τῆς λήθης, hoc est, ab oblivione : nam eo vitio memoriæ sedes torpet. H.—Forte non inutiliter. Sed multa hodie novimus quæ acrius sollicitent excitentque. AJ.

3. *Caprini*. Cels. III, 20 : « Hos ægros quidam subinde excitare nituntur his, quæ per (lege, per quæ) sternutamenta evocantur : et ex his, quæ odore fœdo movent : qualis est cruda lana succida, piper, vèratrum, castoreum, acetum, allium, cepa : juxta etiam galbanum incendunt, aut pilos, aut cornu cervinum, etc. » Sic etiam Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, t. 10, *ad lethargicos*. Et Plin. Val. III, 7. HARD.

4. *Macræ*. Pliu. Val. I, 61. H.

5. *Carnes*. Plin. Val. loc. cit. H.

6. *Fumum*. Ut hodie tubo fictili hauriunt tabaci fumum homines e plebe. HARD.

7. *Pulmonem*, etc. Hic olim mos

LXVIII. Hydropicis[1] auxiliatur urina vesicæ apri paulatim data in potus : efficacius quæ inaruerit cum vesica sua. Fimi[2] taurini maxime, sed et bubúli, de[3] armentivis loquor (quod bolbiton[4] vocant), cinis cochlearium trium in mulsi hemina, bovis fèminæ in mulieribus, et ex altero sexu in viris, quod velùti mysterium occultarunt Magi. Fimum[5] vituli masculi illitum : fimi vitulini cinis cum semine staphylini, æqua portione ex vino : sanguis[6] caprinus cum medulla. Efficaciorem[7] putant hircorum, utique si lentisco pascantur. 1

LXIX. Igni sacro[1] ursinus adeps illinitur : maxime qui est ad renes : vitulinum[2] fimum recens, vel bubulum: caseus caprinus siccus cum porro : ramenta[3] pellis cervinæ 1

medicautibus fuit nt pulmo pulmonis, jecur jecinoris remedium haberetur : quam absurde, patet. Aj.

LXVIII. 1. *Hydropicis*. Sic libri omnes. Caprinam tamen urinam ad eumdem usum laudat Dion. II, 99: αἰγὸς δὲ (οὖρον) ὕδρωπα τὸν ὑπὸ σάρκα. Hard.

2. *Fimi cervini, maxime subulonis, sed et bubuli, de armentinis loquor*. In archetypo nostro « fimi taurini maxime, sed et bubuli, de armentinis loquor; » et paulo post, *fimi vitulini* non *fimi vituli*. Pint.—*Fimi taurini maxime, sed et bubuli, de armentivis loquor*. Sic Vossianus, perinde ut Pintiani codex : nam *armentivis* tres quoque alii. Men. *armentis*. Gron.

3. *De armentinis loquor*. Quæ in armento viridibus pascuis aluntur. Dalec. — *De*. Armentivus (non armentinus), armentitius, et armentalis, idem sonat : bovem, equumve scilicet, qui sit ex armento. Hard.

4. *Bolbiton*. Βόλβιτον, fimus bubulus. Festus bulbitare Latinis hinc inflexum putat, quod significat puerili stercore inquinare. Hard.

5. *Fimum*. Plin. Val. III, 12 Theod. Prisc. IV, ad hydropem : « Vituli masculi stercore cum aceto acri permixto, spisse venter liniendus est : tamen ut ante ipse hydropicus toto corpore dropacetur : » hoc est, dropace, quod est unguenti genus, liniatur. Hard.

6. *Sanguis caprinus*. In cibo sumptus. Dalec.

7. *Efficaciorem*. Sext. Plat. c. 5, de capro et capra, tit. 17, *ad hydropicos*, non hircinum sanguinem, sed lotium commendat. H.

LXIX. 1. *Igni sacro*. Erysipelas quo cutis exterior renum occupatur. Aj.

2. *Vitulinum*. Plin. Val. III, 34. Hard.

3. *Ramenta pellis cervinæ*. Plane totidem verbis Plin. Valerian. loc. cit. Hard.

dejecta pumice, ex aceto trita. Rubori cum prurigine, equi spuma, aut ungulæ cinis. Eruptionibus pituitæ, asinini fimi cinis cum butyro. Papulis[4] nigris, caseus caprinus siccus ex melle et aceto in balineis, oleo[5] remoto. Pusulis[6] suilli fimi cinis aqua illitus; vel cornus cervini cinis.

1 LXX. Luxatis[1] recens fimum aprinum vel suillum : item vitulinum : verris spuma recens cum aceto : fimum caprinum cum melle : bubula[2] caro imposita. Ad tumores fimum suillum in testa calefactum tritumque cum oleo. Duritias corporum omnes mollit optime adeps e lupis illitus. In his quæ rumpere opus est[3] plurimum proficit fimum

4. *Papulis*. Papula, pusula est, sive tuberculum, quod jejunæ salivæ defricatione curatur. Papulis cutis exasperatur, rubet, leniterque roditur. « Ardentes papulæ », Virg. G. III, 564. H. — Papulas censet GUETTARD (in POINSINET, t. IX, p. 750) illas esse cutis nigricantis maculas quas vulgus appellat *signes*. Utilitas e Pliniano præcepto nulla. His enim maculis *organisatio*, ut vocant, defuit; quod vitium deleri non potest, ni et pars vitiosa deleatur. AJ.

5. *Oleo remoto*. Quo lavantium et balneum adeuntium corpus ungebatur. DALEC.

6. *Pusulis*. *Papulis* habet Plin. Val. qui hunc locum exscribit III, 39; sed nihil interest. HARD.

LXX. 1. *Luxatis*. Plin. Val. III, 47. HARD. — Ridicule. Nil in luxato membro exterior medicina prodest, nisi irritatio atque inflammatio fiat : quod quanquam vitatur, non ideo reducitur luxatio. AJ.

2. *Bubula caro imposita tumorem sanat*. In vetere exemplari : « Bubula caro imposita ad tumores » : verbum autem *sanat* non legitur in eodem. PINT. — *Bubula*. Perturbata prius omnia ex interpunctionis vitio et interpolatorum audacia, sic legebantur : « Bubula caro imposita tumorem sanat. Fimum suillum... cum oleo duritias... tollit optime. Adeps... illitus in his quæ... plurimum proficit. Fimum bubulum, etc. » Medicinam ei loco fecimus ope Reg. præsertim cod. 2, qui singulas, uti nos fecimus, sententias majusculis litteris auspicatur. Adde Plin. Valer. III, 47, qui quum hunc locum transcriberet ad rupta et convulsa medicinam e bubula carne retulit : ad tumores deinde fimum suillum, etc. Sic enim ille : « Luxatis vero recens fimus, vel aprinus, vel suillus, vel vitulinus imponitur : verris spuma recens cum aceto illinitur; fimusque caprinus cum melle. Caro bubula ruptis convulsis illinitur. Fimus quoque suillus sub testa calefactus, et tritus cum oleo, mire adversus tumores facit. » HARD.

3. *In his quæ rumpere opus est*. In

bubulum[4] in cinere calfactum, aut caprinum[5] in vino vel aceto decoctum. In[6] furunculis sevum bubulum cum sale: aut si dolor est, intinctum oleo, liquefactum sine sale: similique modo caprinum.

LXXI. In ambustis ursinus adeps cum lilii radicibus: aprinum aut suillum fimum inveteratum: setarum ex his e penicillis[1] tectoriis cinis cum adipe tritus: tali bubuli cinis cum cera et medulla cervina, vel tauri: fimum[2] leporis. Et caprarum fimus sine cicatrice sanare dicitur. Glutinum[3] præstantissimum fit ex auribus taurorum, et genitalibus. Nec[4] quidquam efficacius prodest ambustis[5]. Sed adulteratur nihil æque, quibusvis pellibus inveteratis, calceamentisque etiam decoctis. Rhodiacum[6] fidelissimum: eoque pictores et medici utuntur. Id quoque

abscessibus quæ recludere et aperiri est opus. Dalec. — Conf. Diosc. II, 98. Hard.

4. *Fimum bubulum in cinere*, etc. Minime: fit enim suppuratio, et putrefactio crescit, quam minui in votis est. Aj.

5. *Aut caprinum*. Sext. Plat. 5, de capro et capra, tit. 28, ad tumores: « Caprinum stercus impositum non patitur consurgere tumorem. » Hard.

6. *In*. Totidem plane syllabis Plin. Val. III, 32. Hard.

LXXI. 1. *E penic.* Penicilli sunt, quibus parietes inalbantur. Est enim tectorium illinimentum istud, quod quasi pavimentum est, incrustatioque, ex calce ut plurimum, aut e gypso. Hard.

2. *Fimum*. Plin. Val. III, 36, ambustis sanandis: « Fimus leporis et capræ illinitur æquis portionibus. » Hard.

3. *Glutinum præstantissimum*, etc. Glutinum id ξυλοκόλλα ab effectu dicitur, ταυροκόλλα a materia, quoniam fit e tauri corio. Dalec.

4. *Nec*. Plin. Valer. c. c. ambustis sanandis: « Gluten taurinum remissum, sicut solet a fabris remitti, sine cicatrice sanat. » Hard.

5. *Prodest ambustis*. Aqua calida dilutum et illitum. Dioscor. Nam lentore suo inhærescens mediocri colore coquit et sedat inflammationem. Aristotel. Problem. quæst. 1, cap. 9. Dalec.

6. *Rhodiacum*. Nempe ad ambusta sanandа glutinum Rhodiacum inprimis valet. Diosc. III, 101: Κόλλα, ἣν ἔνιοι ξυλοκόλλαν καλοῦσιν, ἢ ταυροκόλλαν, καλλίστη ἐστὶ ἡ Ῥοδιακὴ, ἐκ τῶν βοείων βυρσῶν σκευαζομένη· Ἔστι δὲ λευκὴ καὶ διαυγὴς ἡ τοιαύτη· ἡ δὲ μέλαινα ἥττων..... Πυρίκαυστά τε οὐκ ἐᾷ φλυκτανοῦσθαι. « Non patitur ambusta attolli in pusulas, etc. » H.

quo candidius, eo probatius. Nigrum et lignosum[7] damnatur.

1 LXXII. Nervorum[1] doloribus[2], fimum caprinum decoctum in aceto cum melle, utilissimum putant, vel putrescente nervo. Spasmata[3], et percussu vitiata, fimo aprugno[4] curant, vere collecto et arefacto. Sic et quadrigis agendis tractos, rotave vulneratos: et quoquo modo sanguine contuso[5], vel si recens illinatur. Sunt qui incoxisse aceto utilius putent. Quin[6] et in potu farinam eam ruptis, convulneratisque, et eversis, ex aceto salutarem promittunt. Reverentiores[7] cinerem ejus ex aqua bibunt. Feruntque et Neronem principem hac potione recreari solitum, quum[8] sic quoque se trigario approbare vellet. Proximani[9] suillo fimo vim putant.

7. *Lignosum damnatur.* Ligni modo durum et fragile. Apud Diosc. hoc non legitur. Dalec.

LXXII. 1. *Nervorum.* Sext. Plat. cap. v, de capro et capra, tit. 25, *Ad nervorum contractionem.* Marc. Emp. cap. xxxix, p. 240, sq. H.

2. *Nervorum doloribus.* Memento et ligamina, et tendines apud Plinium nervos audisse. Atqui si his vulnus illatum, ita ut jam non lateant teganturque, mel periculosum; item, acetum. Si spasmate vero laboraverunt, nil auxilii, at nil periculi e remedio. Aj.

3. *Spasmata.* Vulsas musculorum et vasorum nervorumque fibras.

4. *Fimo aprugno.* Quod cynegeticorum periti vocant *fumées du sanglier.* Aj.

5. *Sanguine contuso.* Factis contusionibus. Non quidem sanguis contunditur, sed in contusionibus sub cutem effunditur; ἀκυρολογία. Dalec.

6. *Quin.* Plin. Val. III, 47, plane ad verbum. Hard.

7. *Reverentiores.* Plinii Val. loc. cit. Hard.

8. *Quum sic quoque*, etc. Manuscriptum exemplar habet, *strigaria.* Quod quidam exponunt circa partem, in qua ordo et series equorum ad cursum expeditorum, collocatur et disponitur, et procurrendi tempus, et signum exspectans. Significatum vocis *striga* explicat Scaliger Append. Virg. Dal. — *Quum sic quoque*, etc. In fine leg. « Quum sic quoque strigario approbari vellet », ubi *strigarium est* τὸ γυμνάσιον equorum currilium. Salmas. p. 56. — *Quum.* Quum sic quoque *sanata facie* equorum agitatori probari se vellet. Sic libri omnes editi cum Reg. 2, aliisque MSS. Est autem ille trigarius, qui circensibus trigas equarum agitaret. A trigis nomen habet: nam ut bigæ, quadrigæque, sic et trigæ appellatæ

LXXIII (xviii.) Sanguinem[1] sistit coagulum cervinum 1 ex aceto: item[2] leporis. Hujus[3] quidem et pilorum cinis: item[4] ex fimo asini cinis illitus. Efficacior vis e maribus aceto admixto, et in lana ad omne profluvium imposito: similiter ex equino capite et femine. Aut[5] fimi vitulorum cinis illitus ex aceto. Item caprini cornus vel fimi ex aceto. Hircini[6] vero jocineris dissecti sanies efficacior: et cinis utriusque ex vino potus, vel naribus ex aceto illitus. Hircini quoque utris vinarii dumtaxat cinis, cum pari pondere resinæ: quo genere sistitur sanguis, et vulnus glutinatur. Hœdinum quoque coagulum ex aceto, et feminum ejus combustorum cinis, similiter pollere traduntur.

olim. In glossis Philoxeni, *Trigarium* locus est, in quo exercentur equi, Italis *Maneggio*, unde et Gallis *le manège*: Τόποι ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. P. Victor in descriptione urbis Romæ, regione nona, *Trigaria septa* collocat, ubi et alter incertus auctor *Trigarium* habet. Tamen Reg. 1 cod. hoc loco *strigario* præfert, quod quidam magis probant. Favere certe Papias videtur in Vocabulario: « Striga, inquit, castrense vocabulum, vel intervallum turmarum, in quo equi stringuntur: unde et strigosi dicuntur corpore macilento. » Hard. — Aurigæ famam Neroni placuisse nullus nescit, et hanc illi palmam delatam ut mimicæ, ut euphoniæ, ut poeseos: nam imperabat: atque utinam in his vanum animum et industriæ rudem inertiam continuisset! Cf. nostras Racine (Britann. act. IV, sc. ii.) Aj.

9. *Proximam*. Plin. Val. ad verbum, III, 47. Hard.

LXXIII. 1. *Sanguinem*. Marc. Emp. ad verbum, xxxi, p. 222. H.

2. *Item*. Idem Marc. Emp. loc. cit. et Plin. Val. I, 64. Hard.

3. *Hujus*. Plin. Valer. III, 21, sanguini ex vulneribus sistendo: «Leporis pili de subtus mento mollissimi imponuntur. » Hard.

4. *Item*. Theod. Prisc. de fluxu sanguinis narium, I, 12: « Fimi asini combusti pulvere, cum oleo roseo mixto, collyria facta supponimus. » Auctor Kiranidum, pag. 89: « Fimus asini omnem fluxum sanguinis sistit. » Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. v, pag. 25: « Olfactus recentis asini stercoris, sanguinis e naribus sistit fluxum. » Hard.

5. *Aut*. Vaccæ similiter, si Habdarrhamano fides, vi, p. 47: «Stercus vaccæ combustum, contusum, et subactum melle apum, si oblinies naribus, sistet fluxum sanguinis illarum. » Hard.

6. *Hircini*. Sext. Plat. iv, ad capream id retulit, cujus est, ut silvestrium cæterarum, vis in medendo potentior, quemadmodum alibi monuimus. Sic enim ille, tit. iii,

1 LXXIV. Hulcera[1] sanat in tibiis cruribusque adeps ursinus, admixta rubrica. Quæ[2] vero serpunt, fel aprugnum cum resina et cerussa : maxillarum apri vel suum cinis : fimum suum illitum siccum, item caprinum ex aceto subfervefactum. Cætera[3] purgantur et explentur butyro : cornus cervini cinere, vel medulla cervi, felle taurino cum cyprino oleo[4], aut[5] irino. Fimum recens suum, vel inveterati farina illinitur vulneribus ferro fa-
2 ctis. Phagedænis[6] et fistulis immittitur fel tauri, cum succo porri, aut lacte mulierum, vel sanguis aridus cum cotyledone herba. Carcinomata[7] curat coagulum leporis, cum pari pondere capparis aspersum vino : gangrænas[8] ursinum fel penna illitum : asini[9] ungularum cinis ea, quæ serpunt hulcera inspersus. Sanguis[10] equi adrodit carnes[11] septica

ad sanguinem fluentem : « Capreæ jecur combustum et aspersum, sanguinem sistit. » Et tit. 4, *ad sanguinem de naribus profluentem :* « Capreæ jecur contritum, et ex aceto in naribus offultum, sanguinem mire sistit. » Hard.

LXXIV. 1. *Hulcera.* Marc. Emp. totidem verbis hæc omnia refert, cap. XXXIV, pag. 232. Hard.

2. *Quæ.* Marc. idem loc. cit. H.

3. *Cætera.* Marc. loco cit. H.

4. *Felle taurino cum cyprino oleo aut fimo caprino, aut hircino.* « Felle taurino cum cyprino, aut irino », in vetusto codice : cætera superfluunt. Pint.

5. *Aut.* Sic Reg. 2 cod. et is quem Pintianus vidit. In editis, *aut hircino.* Quod quum minus belle congruere editores intelligerent, inseruere, *aut fimo caprino, aut hircino :* ex *cyprino* scilicet, anteriore voce rursum repetita, *caprino* temere excogitato. Plin. Val. II, 48, apud quem hæc totidem verbis exstant, « cum cyprino oleo, et hircino » habet, pro *irino.* Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 232, iterumque, pag. 236 : « cum oleo cyprino, aut laurino » dixit. Hard.

6. *Phagedænis.* Plin. Val. III, 22. Hard.

7. *Carcinomata.* Iisdem verbis Marc. Emp. IV, pag. 42, et Plin. Valer. III, 22. Hard.

8. *Gangrænas ursinum*, etc. Auctores laudati locis proxime citatis. Hard.

9. *Asini.* Iidem locis proxime appellatis. Hard.

10. *Sanguis.* Idcirco in septica sive erodentia medicamenta equorum admissariorum sanguinem addi auctor est Diosc. II, 97 : Τὸ δὲ τῶν ὀχευτῶν ἵππων (αἷμα) σηπταῖς μίγνυται. Hard.

11. *Carnes septica vi.* Supra modum excrescentes, τὰς ὑπερσαρκώσεις. Dalec.

vi : item fimi equini inveterati favilla. Ea vero quæ phagedænas vocant in hulcerum genere, corii bubuli cinis cum melle. Caro[12] vituli recentia vulnera non patitur
intumescere : fimum bubulum cum melle. Feminum[13] vi- 3
tuli cinis sordida hulcera, et quæ cacoethe vocant, e lacte mulieris sanat. Recentes[14] vero plagas ferro illatas, glutinum taurinum liquefactum, tertio die solutum. Caseus[15] caprinus siccus ex aceto ac melle purgat hulcera. Quæ vero serpant, cohibet sevum cum cera : item addita pice ac sulphure percurat. Similiter proficit ad cacoethe, hœdi feminum cinis e lacte mulieris. Et[16] ad carbunculos, suis feminæ cerebrum tostum illitumque.

LXXV. Scabiem[1] hominis, asininæ medullæ maxime 1
abolent : et[2] urinæ ejusdem cum suo luto illitæ. Butyrum etiam, quod in[3] jumentis proficit cum resina calida : glutinum[4] taurinum in aceto liquefactum, addita calce : fel

12. *Caro*. Et de vitulina carne et de fimo bubulo plane subscribit Plin. Val. III, 20. Hard.

13. *Feminum*. Hunc locum Marcellus Emp. quum raptim cursimque legeret, non *feminum vituli*, sed *fimi vituli* cinerem legit, cap. IV, pag. 43 : « Hulcera, inquit, quæ sordidata sunt, fimi vitulini cinere et muliebri lacte purgantur. » H.

14. *Recentes*. Plin. Val. ad verbum, III, 20. Hard.

15. *Caseus*. Plin. Val. III, 22 : « Caseus caprinus siccus ex aceto ac melle purgat hulcera : Quæ serpunt, cohibet sevum caprinum cum cera : id etiam additis sulphure et pice purgat. » Hard.

16. *Et*. Plin. Val. III, 30, *Suis cerebrum*. Marc. Emp. 33, *Verris cerebrum* dixit. Hard.

LXXV. 1. *Scabiem*. Plin. Valer. III, 38. Hard.

2. *Et*. Q. Serenus, cap. VII, p. 128 : « Illotus sudor, vel copia nobilis escæ Sæpe gravi scabie correptos asperat artus. Ergo lutum prodest membris adhibere fricatis, Quod facit ex asino saccatus corporis humor. Nec pudeat tractare fimum quod sucula fudit. » Adstipulatur et Plin. Val. III, 38. Hard.

3. *In*. In jumentorum scabie. H.

4. *Glutinum*. Dioscor. III, 101, glutinum taurinum pariter admonet in aceto resolutum, impetigines leprasque summæ cutis abstergere. Sext. Plat. de tauro, c. XII, tit. 23, *ad faciem splendidam faciendam* : « Membrum tauri in aceto maceratum, et illitum, splendidam facit faciem. » Quis scilicet ita maceratum, dat glutinum candidæ cuti idoneum. Hard. — Hæc nauseam movent. Neque enim assequor quo pacto in vita culta, et elegantias, ac

caprinum cum aluminis cinere : boas[5] fimum bubulum : unde et nomen traxere. Canum[6] scabies sanatur bubulo sanguine recenti : iterumque, quum inarescat, illito, et postero die abluto cinere lixivio.

1 LXXVI. Spinæ[1] ac similia corpori extrahuntur felis excrementis : item[2] capræ ex vino : coagulo[3] quocumque, sed maximæ leporis, cum thuris polline et oleo, aut cum visci pari pondere, aut cum propoli. Cicatrices[4] nigras sevum asininum reducit ad colorem. Fel[5] vituli extenuat calefactum. Medici adjiciunt myrrham et mel, et crocum, æreaque pyxide condunt. Aliqui et florem æris admiscent.

1 LXXVII. (XIX.) Mulierum[1] purgationes adjuvat fel tauri in lana succida appositum. Olympias Thebana addit

luxuriam sectante, ea sini celebrata, quæ inopes et humanitatis ferme rudes *Ostiakes*, aut *Samoyèdes*, in deliciis habent. Az.

5. *Boas fimum bubulum.* Rubra exanthemata, subseqnentesque papulas : vulgo, *la rougeole.* Dalec.

6. *Canum.* Plin. Val. III, 38. H.

LXXVI. 1. *Spinæ.* Spinæ luborum ac similes aculei infixi corpori. Hard.

2. *Item.* Plin. Val. III, 49. H.

3. *Coagulo.* Hæc ad verbum exscripsere Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 233, et Plin. Val. loc. cit. H.

4. *Cicatrices.* Plin. Valer. III, 46. Hard.

5. *Fel.* Hoc medicamentum non ad qualibet, sed ad oculorum tantummodo cicatrices pertinet, ex Marc. Emp. cap. VIII, pag. 68 : « Fel vituli, inquit, diligenter collectum ad cotylæ mensuram, in vas æreum mittitur, tenuique igne admoto ita excoquitur, ut spissetur : deinde mellis boni tantum mittitur, quantum fellis illius decocti remanserit : adjiciuntur postea myrrhæ tritæ drachmæ duæ, et croci una, et æris flos pauxillum : ac postea simul omnia diu coagitata ad tertias decoquuntur : quod medicamen in pyxide ærea debet reponi, satis utile et leucomatis, et cicatricibus, et omnibus vitiis oculorum, si assidue inde et opportune inungantur. » Hard.

LXXVII. 1. *Mulierum.* Nec appositu tantum, sed et potu juvare auctor est Hippocrates, de Nat. Mul. text. 105, pag. 413. Plinio fere Habdarrhamanus adstipulatur, cap. VI, pag. 40, Ecchellensi interprete : « Ad provocanda menstrua, recipe pondus duarum drachmarum fellis tauri, ac tantumdem granorum myrti : contundantur grana, liquefiant deinde in felle, et admisceantur cum melle apum : quo facto madefacito in hujusmodi mixtura lanam, indito vulvæ, statim provocantur menstrua. » Hard.

hyssopum et nitrum[2]. Cornus[3] cervini cinis potus.
Item[4] vulvas laborantes, illitu quoque : et fel taurinum
cum[5] opio appositum obolis binis. Vulvas[6] et pilo cervino
suffire prodest. Tradunt[7] cervas, quum senserint se gra-
vidas, lapillum devorare : quem in excrementis repertum,
aut in vulva (nam et ibi invenitur) custodire partus ad-
alligatum. Inveniuntur[8] et ossicula in corde et in vulva,
perquam utilia gravidis parturientibusque. Nam de pu- 2
mice, qui in vaccarum utero simili modo invenitur, dixi-
mus[9] in natura boum. Lupi adeps illitus vulvas mollit;
dolores earum, jecur. Carnes lupi edisse parituris prodest;
aut si incipientibus parturire sit juxta qui ederit : adeo,
ut etiam contra[10] illatas noxias[11] valeat. Eumdem super-
venire, perniciosum est. Magnus et leporis usus mulie-
ribus. Vulvas adjuvat pulmo aridus potus : profluvia jecur 3

2. *Hyssopum et nitrum*. V. C. *OEsypum*. Diosc. Dal. V. obs. seq. — *Hyssopum* Sic. MSS. omnes, quos vidimus. Sunt qui *œsypum* legi malint, quod hanc vim pellendi menstrua Dioscorides œsypo asserat, II, 84 : Καὶ ἔμβρυα, καὶ ἔμμηνα ἐν ἐρίῳ προστιθέμενος ἄγει. Hard.

3. *Cornus*. Muliebri profluvio mederi eum cinerem auctor est Sext. Plat. cap. 1, de cervo, n. 6. H.

4. *Item*. Dioscorid. II, 63. H.

5. *Cum*. Sic Reg. 1 et editi. In Reg. 2 et Ch. *cum apio*. At iidem MSS. inferius, hoc. cap. *opii*. H.

6. *Vulvas*. Sext. Plat. cap. 1, de cervo, titul. 16, *ad aborsum* : « Ex pilis cervinis suffumigabis, et mulier sanabitur. » Hard.

7. *Tradunt*. Sext. Plat. l. c. til. 17, *ad aborsum* : « Lapis, qui in vulva aut in ventriculo cervi invenitur, phylacterium est prægnanti, et perficit ut partum perferat... Simili ratione ossicula inveniuntur in corde cervi, aut in vulva ejus, quæ idem præstant. » Hard.

8. *Inveniuntur et ossicula*, etc. Nempe dura et ossea cartilago, qualis et cor suspensum continet, ideoque cordis os vocatur. Dalec.

9. *Diximus in natura boum*. De hac re agitur, lib. VIII, cap. 45. Ibi tamen pumicis hujus fit mentio. Dalec. — *Diximus*. Lib. XI, 79 : « Et in juvencarum secundo ventre pilæ rotunditate nigricans tophus, nullo pondere : singulare, ut putant, remedium ægre parientibus, si tellurem non attigerit. » Hic Plinium Dalecampius μνημονικοῦ ἁμαρτήματος temere incusarat. H.

10. *Contra*. Contra illata veneficia. Hard.

11. *Noxias valeat*. Veneficia quæ partus morantur. Dalec.

cum[12] Samia terra ex aqua potum: secundas[13] coagulum: caventur pridiana balinea. Illitum[14] quoque cum croco et porri succo, vellere appositum, abortus mortuos expellit. Si[15] vulvæ leporum in cibis sumantur, mares concipi putant. Hoc et testiculis eorum, et[16] coagulo profici. Conceptum leporis utero exemptum his quæ parere desierint, restibilem fecunditatem afferre. Sed pro conceptu, leporis saniem et viro Magi propinant. Item virgini novem grana fimi, ut[17] stent perpetuo mammæ. Coagulum quoque ob id cum melle illinunt: sanguinem, ubi evulsos
4 pilos renasci nolunt. Inflationi vulvæ, fimum aprugnum suillumve cum oleo illini prodest. Efficacius sistit farina aridi, ut aspergatur potioni, vel si gravidæ aut puerperæ torqueantur[18]. Lacte suis poto cum mulso adjuvantur partus mulierum. Per se vero potum, deficientia ubera puerperarum replet. Eadem circumlita sanguine feminæ suis, minus crescent. Si dolent, lactis asinini potu mul-

12. *Cum.* Ad mulierum purgationes Samiam terram nigram acetabuli mensura potam ex aqua, commendat Hipp. de nat. mul. t. 29, pag. 179. Hard.

13. *Secundas coagulum.* Tardantes. Dalec.

14. *Illitum quoque cum croco.* Jecur leporis. Dal.

15. *Si.* Sext. Platonic. cap. 11, de lepore, titul. 13, *ut mulier masculum concipiat et pariat:* « Leporis vulvam siccam derasam in potione vini bibant utrique, et mulier, et masculus. Nam si mulier sola biberit, androgyne nascitur: hoc est, nec masculus, nec femina. Item leporis testiculum post purgationem suam mulier si cum vino contritum accipiat, masculum pariet. Leporis coagulum ad drachmas quatuor in potione datum vini, feminæ de femineo, et masculo de masculino: et mox faciant coitum, et post abstineant se, statim concipit, etc. » Q. Seren. cap. de conceptione et partu: « Irrita conjugii sterilis si munera languent... Aut igitur leporis, consumit femina vulvam, etc. » Hard.

16. *Et.* Hoc referre se ex aliorum sententia Plinius abunde prodit. Diosc. e contrario, II, 85, leporis coagulo conceptionem impediri significat. *Restibilis fecunditas,* ea est, quæ in sequentem quoque annum veluti restat. Hard.

17. *Ut.* Ut non tumeant, crescantve, aut mollescant.

18. *Torqueantur.* Inflationibus ac torminibus. Dal. — *Torqueantur.* Conf. c. D. Hard.

centur : quod addito melle sumptum et purgationes earum
adjuvat. Sanat et vulvarum exhulcerationes ejusdem ani-
malis sevum inveteratum, et in vellere appositum duri-
tiem vulvarum emollit. Per se vero recens vel invetera- 5
tum, ex aqua illitum, psilothri vim obtinet. Ejudem ani-
malis lien inveteratus, ex aqua illitus mammis, abun-
dantiam[19] facit : vulvas[20] suffitu corrigit. Ungulæ[21] asininæ
suffitæ partum maturant, ut[22] vel abortus evocetur : nec
aliter adhibentur[23], quoniam viventem partum necant.
Ejudem[24] animalis fimum si recens imponatur, profluvia
sanguinis mire sedare dicitur. Necnon et cinis ejusdem
fimi, qui et vulvæ prodest impositus. Equi[25] spuma illita
per dies XL, prius quam primum nascantur pili, restin-
guuntur. Item cornus cervini decocto : melius, si recentia
sint cornua. Lacte[26] equino juvantur vulvæ collutæ[27]. Quod 6
si mortuus partus sentiatur, lichen[28] ex aqua dulci potus
ejicit. Item[29] ungulæ suffitu, aut fimum aridum. Vulvas

19. *Abundantiam.* Lactis scilicet copiam. HARD.

20. *Vulvas.* Distortas, quum conversiones vulvæ fiunt. H.

21. *Ungulæ.* Habdarrhamanus Æg. interprete Ecchellensi, c. V, pag. 24 : « Prægnantem mulierem si ungula asini suffies, emittit infantem mortuum, vel vivum. » H.

22. *Ut.* Ita ut etiam partus mortuos expellant. HARD.

23. *Nec aliter adhibentur.* Nisi fœtus mortuus sit, aut instantem partu. DALEC. — *Nec.* Nec nisi in suffitu adhibentur. HARD.

24. *Ejusdem.* Idem Ægyptius, loc. cit. « Asini contusum stercus cum vino aut melle potum sanguinis eruptionem sistit : sive eruptio illa sit ex partibus inferioribus, sive superioribus, sive ex naribus, aut sanguis menstrualis, etc. » HARD.

25. *Equi.* Sext. Plat. cap. XVI, de equo, tit. 2 : *Ne puero investi pili exeant* : « Equi spuma si puero investi pectinem (hoc est, pubem), linieris, pili ejus non crescunt, nec generantur. » HARD.

26. *Lacte.* Habdarrhamanus, c. II, pag. 17 : « Lac equæ recens et calidum ad hoc, si eo per modum clysteris utatur mulier, vulvæ curabit hulcera. » HARD.

27. *Collutæ.* Infuso clystere. H.

28. *Lichen.* De hoc lichene dictum est cap. 49. HARD.

29. *Item.* Habdarrhamanus, c. II, p. 17 : « Si lacte equino utatur mulier per modum suffumigii, addita equi ungula, educitur demortuus infans, vel adusta secundina. » Hoc ipsum equi axungiæ,

procidentes butyrum infusum sistit. Induratam vulvam aperit fel bubulum rosaceo admixto, foris vellere cum resina terebinthina imposito. Aiunt et suffitu fimi e mare bove, procidentes vulvas reprimi, partus adjuvari: conceptus vero vaccini lactis potu. Sterilitatem ob partus vexationem fieri, certum est. Hanc emendari Olympias[30] Thebana affirmat felle taurino, et adipe serpentium, et
7 ærugine ac melle, medicatis locis ante coitus. Vitulinum quoque fel[31], in purgationibus sub coitu aspersum vulvæ, etiam duritiam ventris emollit, et profluvium minuit umbilico peruncto: atque in totum vulvæ prodest. Modum statuunt fellis pondere denarii, opii tertia[32], admixto amygdalino oleo, quantum esse satis appareat: hoc in vellere imponunt. Masculi fel vituli, cum mellis dimidio tritum, servatur ad vulvas. Carnem vituli si cum aristolochia, inassatam edant circa conceptum, mares parituras promittunt. Medulla vituli in vino ex aqua decocta cum sevo, exhulcerationibus vulvarum imposita prodest. Item adeps vulpium, excrementumque[33] felium: hoc cum resina
8 et rosaceo impositum. Caprino[34] cornu suffiri vulvam, utilissimum putant. Silvestrium caprarum sanguis cum palma marina pilos detrahit[35]. Cæterarum vero fel, cal-

nisi vitiosus is locus est, Sext. Plat. adscribit, cap. XVI, de equo, tit. 4: *Ad mortuum partum*: « Equi axungia suffumigata ejicit partum foras, et secunda sequitur. » H.

30. *Olympias.* Habdarrhamanus, cap. VI, p. 46, eo felle ad labrum vulvæ appenso, ante coitum, donec vulva fel ad se trahat; id si ter fiat, fecunditatem spondet. H.

31. *Vitulinum quoque fel, si in purgationibus fuerit sub coitu aspersum vulvæ.* Vetus codex, « Vitulinum quoque fel in purgationibus sub coitu, etc. » reliqua superfluunt. P.

32. *Tertia.* Tertia denarii parte.

33. *Excrementumque.* Sext. Plat. cap. XVIII, *de cata*, hoc est, de fele, titul. 2: *Ad profluvium mulieris*: « Catæ stercus cum resina et rosaceo suppositum reprimit. » H.

34. *Caprino.* Habdarrhamanus, cap. IX, p. 65: « Cornu caprarum si difficultate pariendi laborans suffumigabitur, ut fumus ad labrum vulvæ adscendat, facilior redditur partus. » HARD.

35. *Palma marina pilos detrahit.*

lum vulvarum emollit inspersum, et a purgatione conceptus facit. Sic quoque psilothri vis efficitur, si evulsis pilis triduo servetur illitum. Profluvium, quamvis immensum, urina capræ pota sisti, obstetrices promittunt, et si fimum illinatur. Membrana[36] caprarum in qua partus 9
editur, inveterata, potuque sumpta in vino, secundas pellit. Hædorum pilis suffiri vulvas[37], utile putant, et in profluvio sanguinis coagulum bibi, aut hyoscyami semen imponi. E bove silvestri nigro si sanguine ricini lumbi perungantur mulieri, tædium Veneris fieri, dicit[38] Osthanes. Idem amoris, pota hirci urina, admixto propter fastidium nardo.

LXXVIII. Infantibus[1] nihil butyro utilius[2], per se et 1
cum melle: privatim et in dentitione, et ad gingivas, et ad oris hulcera. Dens[3] lupi adalligatus infantium pavores prohibet, dentientique morbos: quod et pellis lupina præstat. Dentes quidem eorum maximi equis quoque adalligati, infatigabilem cursum præstare dicuntur. Lepo-

Pila: θαλαττία σφαῖρα: cujus meminit Galen. lib. I, κατὰ τόπους, sub fin. DALEC. — *Quum*. Ita libri omnes, etiam MSS. quos quidem vidimus. Et recte utique: de palmis quæ crescunt in Hispaniæ maritimis, dictum est XIII, 6. HARD.

36. *Membrana*. Sext. Plat. c. v de capro et capra, tit. 29, *ad secundas ejiciendas*: « Capræ secunda ex vino pota mulierum secundas ejiciet. » HARD.

37. *Hædorum pilis suffiri vulvas*. Procidentes, ut et aliis fœdis odoribus. DALEC.

38. *Dicit Osthanes*. Is fuit vir Persa, professione magus. GELEN. — *Dicit Osthanes*. Scribe sine aspiratione, *Ostanes*, ex omnibus. PINT.

LXXVIII. 1. *Infantibus*. Plin. Val. I, 42. HARD.

2. *Infantibus nihil butyro utilius*. Stomachus pueris delicatior: nec raro officit tenello corpori vel minimus cibus, irritationem nempe ciens: sed et quæ vegetalia introducuntur sæpe acescunt in canali; unde nec fluit bilis facile, et glomerantibus sese intestinis constipatio sequitur. Cui malo vitando non inutile mel, quo sumpto intestinorum cohærentia solvitur; et butyrum quod laxat edulcoratque. AJ.

3. *Dens*. Hanc vim oculo Habdarrhamanus adjudicat, c. XXIII, p. 96: « Oculus lupi dexter puero appensus, expellet ab illo timorem, qui ei accidit in somnio. » HARD.

rum[4] coagulo illito ubere sistitur infantium alvus. Jecur asini, admixta modice panace, instillatum in os, a comitialibus morbis et aliis infantes tuetur: hoc XL diebus
2 fieri præcipiunt. Et pellis asini injecta, impavidos infantes facit. Dentes[5] qui equis primum cadunt, facilem dentitionem præstant infantibus adalligati; efficacius, si terram non attigere. Lien bubulus in melle editur; et illinitur ad lienis dolores; ad hulcera manantia cum melle. Lien vituli in vino decoctus, tritusque et illitus, hulcuscula oris. Cerebrum[6] capræ Magi per anulum aureum trajectum, prius quam lac detur, infantibus instillant contra comitiales, cæterosque infantium morbos. Caprinum fimum inquietos infantes adalligatum panno cohibet, maxime puellas. Lacte[7] caprino, aut cerebro leporum perunctæ gingivæ, faciles dentitiones faciunt.

1 LXXIX. Somnos fieri lepore[1] sumpto in cibis

4. *Leporum*. Sext. Plat. cap. II de lepore, tit. 17, *ad infantium ventris fluxum*: « Leporis coagulum illinitum in sumine (hoc est, in mamma) mulieris, etc. » HARD.

5. *Dentes*. Q. Seren. cap. LX de infantibus dentientibus, pag. 101: « Collo igitur molli dentes nectentur equini, Qui primi fuerint pullo crescente caduci. » Superstitiosius Sext. Plat. cap. XVI de equo, tit. 3, *ad dentium dolorem*: « Equi dentes qui primum nati fuerint, si dentem qui dolet, tetigerint, remedio erunt. Nam et si infans equi rostrum basiaverit, dentium dolorem non sentit: et nec equus mordebit infantem. » Theod. Prisc. IV: « Ad dentitionem infantium equinus dens auxiliatur. » Plinii nostri verba summa fide transcribit Plinius alter Val. I, 42. HARD.

6. *Cerebrum*. Sext. Plat. cap. IV de caprea, tit. 16: « Capreæ cerebrum per annlum aureum trajectum si dederis infanti ad glutiendum antequam lac sugat, efficit, ut nec caducus fiat, nec phantasma incurrat. » HARD.

7. *Lacte*. Q. Serenus, cap. LX, p. 161, de infantibus dentientibus: « Aut teneris cerebrum gingivis illine porci, Aut leporis niveum bibitur cum lacte caprino. » Plin. Valer. I, 42, Ad dentitionem, quando infantes dentiunt: « Lacte caprino et leporis cerebro gingivæ perfricantur. » Sed et canino lacte idem præstari docuit Sext. Plat. 9, de cane, tit. 4, *ad dentes infantium*. Cerebro leporum, cap. II, de lepore, tit. 2. HARD.

LXXIX. 1. *Som. fieri lep.* Quidam superstitiose conciliando somno

Cato[2] arbitratur: vulgus et gratiam corpori in novem dies, frivolo quidem joco, cui tamen aliqua debeat subesse causa in tanta persuasione. Magi[3] felle capræ, sacrificatæ dumtaxat, illito oculis, vel[4] sub pulvino posito, somnum allici dicunt. Sudores[5] inhibet cornus caprini cinis e myrteo oleo perunctis.

LXXX. Coitus stimulat fel aprugnum illitum: item 1
medullæ suum haustæ: sevum[1] asininum, anseris masculi adipe admixto illitum. Item a coitu equi Virgilio[2] quoque descriptum virus, et testiculi equini aridi, ut[3] potioni interi possint: dexterve asini testis in[4] vino potus propor-

leporis pedes nocturno pileolo alligant. Λαγὼ ἀπὸ τοῦ λάειν quidam dictum voluot; iidem et ἔρωτα ἀπὸ τοῦ ἐρᾷν, indeque fieri ut leporis caro cibus sit ἐρωτικός: de quo Martial. ep. in Gelliam, lib. V, xxix; et alterum in Alexandrum Severum poetæ ἀνωνύμου. Rhodig. XXVI, cap. 30. Vide quæ notata sunt supra, lib. VIII, cap. 55. Dal. — Notandum tamen de pulchritudine tantum loqui Martialem; et Erasmus hanc opinionem sic explicat, quod latine *lepus* et *lepos* aliquo pacto inter se conveniant. Ed.

2. *Cato.* Citatur a Diomede, I, pag. 358: « Cato ad filium, vel de Oratore: lepus multum somni adfert, qui illum edit. » Hard.

3. *Magi.* Sext. Plat. de cornu id narrat, non de felle. Sic enim ille, cap. v de capro et capra, tit. 2, *ad somnum:* « Cornu caprinum capiti infirmi, qui non dormit, suppositum, vigilias in somnum convertit. » Utrumque, ut reor, ex æquo futile ac superstitiosum. H.

4. *Vel.* Hanc vim et cornu ipsi caprino Habdarrhamanus adscribit, cap. ix, pag. 67: « Cornu capri valde albi comburatur, involvaturque ejus cinis in panniculo lineo, et supponatur capiti ægroti, qui non dormit, dummodo ipse id sciat, dormiet profecto, quamdiu involucrum illud sub capite ejus detinetur. » Nugæ. Hard.

5. *Sudores.* Totidem verbis Plin. Val. III, 11. Hard.

LXXX. 1. *Sevum.* Sext. Plat. c. xiv de asino, t. 1: « Asini adeps et anseris masculi mixtus, et ad anum appositus, concubitum præparat. » Hard.

2. *Virgilio.* Georg. III, v. 280: « Hinc demum hippomanes vero quod nomine dicunt Pastores, lentum distillat ab inguine virus. Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ, etc. » Hard.

3. *Ut potioni interi possint.* Ut potioni adspergi contriti possint. Hard.

4. *In vino potus pro portione, vel adalligatus brachiali.* In apographo nostro, « in vino potus, portionive adalligatus brachiali, » forte non *portionive*, sed *pertinentive*, ut

tione, vel adalligatus brachiali. Ejusdem a coitu spuma collecta roseo panno, et inclusa argento, ut Osthanes tradit. Salpe[5] genitale in oleum fervens mergi jubet septies, eoque perungi pertinentes partes. Bialcon[6] cinerem ex eodem bibi, vel tauri a coitu urinam, lutoque ipso illini pubem. At e diverso muris fimo illito cohibetur virorum Venus. Ebrietatem arcet pulmo apri aut suis assus, jejuni cibo sumptus eo die, item hædinus.

LXXXI. (xx.) Mira[1] præterea traduntur in eisdem animalibus. Vestigium[2] equi excussum ungula (ut solet plerumque) si quis collectum reponat, singultus remedium esse recordantibus quonam loco id reposuerint. Jecur luporum equinæ ungulæ simile esse[3], et rumpi equos[4] qui vestigia luporum sub equite sequantur. Talis[5] suum discordiæ vim quamdam inesse. In incendiis si fimi aliquid egeratur e stabulis, facilius[6] extrahi, nec recurrere oves

paulo post: « eoque perungi pertinentes partes. » PINT.

5. *Salpe genitale in oleum fervens.* Adde pronomen *id.* « Salpe genitale id in oleum fervens », ex eodem. PINT. — *Salpe.* Salpe *obstetrix* genitale *asini* mergi jubet, etc. H.

6. *Bialcon cinerem ex eodem bibi.* Non *Bialcon* in cod. sed *Diacon* scriptum est; lego *Dialcon*, ex ipso Indice tam scripto quam impresso. PINT. — *Bialcon.* Hæc vox in MSS. codicibus variis effingitur modis: *Diacon*, *Biacon*, etc. Verius, ut remur, *Dalion*, de quo dictum est in Auctorum Indice. HARD.

LXXXI. 1. *Mira.* Idcirco dumtaxat ea prodit, quod sunt prodita, non quod vera putat. H.

2. *Vestigium.* Ferrea equi solea. H.

3. *Simile esse.* Facultate, quæ singultui medetur. DALEC.

4. *Rumpi equos.* Diffiso abdomine. Æliano, de Animal. I, c. 36, si casu equus lupi vestigium calcaverit, torpore corripitur. Quadrigæ incitatæ, si quis lupi talum subjiciat, ab equis eo calcato, immobilis currus subsistit. DALEC. — *Rumpi.* Ilia equorum procidere ruptis intestinis. Obtorpescere solum equos calcatis lupi vestigiis, scripsere Pamphilus, ἐν τῷ περὶ φυσικῶν, in Geop. XV, 1, pag. 403, ὅτι λύκων ἴχνη πατήσαντες ἵπποι, ναρκῶσι τὰ σκέλη. Ælian. H. A. I, 36; Phile, pag. 80, aliique quos Plinius ipse sequutus est, cap. 44 libri hujus. Simile istud Habdarrhamani, cap. XXIII, pag. 96: « Equa si lupinum lac conculcabit, statim concidet. » H.

5. *Talis.* Talos suum aiunt concitare quodammodo discordiam. H.

6. *Facilius.* Facilius avocari e

bovesque. Hircorum carnes virus non resipere, si panem 2
hordeaceum eo die, quo interficiantur, ederint, laserve dilutum biberint. Nullas vero teredinem sentire, luna decrescente induratas sale. Adeoque nihil omissum est, ut leporem surdum[7] celerius pinguescere reperiamus. Animalium vero medicinas: si sanguis[8] profluat jumenti, suillum fimum ex vino infundendum. Boum[9] autem morbis sevum, sulphur vivum, allium[10] silvestre, ovum coctum: omnia hæc trita in vino danda, aut vulpis adipem. Carnem caballinam discoctam, potu suum morbis mederi. Omnium vero quadrupedum morbis, capram solidam cum corio, et ranam rubetam discoctas. Gallinaceos non attingi a vulpibus, qui jecur animalis[11] ejus aridum ederint: vel si pellicula ex eo collo inducta, galli inierint. Similia in felle mustelæ. Boves[12] in Cypro contra 3

stabulis oves bovesque, nec eo deinde regredi. Hard.

7. *Leporem surdum*, etc. Nil in hoc miraculi. Si quis enim surdus lepus, pavore vix laborat, quo assiduo quatitur pavidissimum animantium genus; quo fit ut securior quotidie epuletur, pinguissimusque præ cæteris evadat. At miror surditatem: nam vides aures in tubi acustici formam promissas: nec ulla alia metus perpetui causa quam auditus perfectio. Aj.

8. *Si sanguis*. Simile Habdarrhamani placitum, cap. xxvii de sue, p. 108: « Stercore admissarii suis subtiliter contuso, et liquefacto in vino, si linietur ungula jumenti collisa, sanabitur. » Hard.

9. *Boum*. Cato de R. R. c. lxxi: « Bos, si ægrotare cœperit, dato continuo ei unum ovum gallinaceum crudum, integrum facito devoret. Postridie caput ulpici conterito cum hemina vini facitoque ebibat, etc. » Est autem ulpicum allii genus, de quo suo loco diximus. Columella, VI, 4, de vitiis boum et medicinis: « Sæpe etiam languor et nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudum ovum jejunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici vel allii cum vino conteras, et in naribus infundas. » H.

10. *Allium silvestre*. Ulpicum. Cato. Dalec.

11. *Animalis*. Vulpis. Hard.

12. *Boves*. Uti de pantheris dictum est VIII, 41. Venit id in usum proverbii, teste Suida: Βοῦς Κύπριος· ἐπὶ τοῦ χυδαίου καὶ ἀναισθήτου· φασὶ γὰρ τοὺς Κυπρίους βόας κοπροφαγεῖν. « Bos Cyprius. De homine futili et stupido. Nam boves Cyprii stercoribus vesci feruntur. » Hesychius: Βοῦς Κύπριος· κοπροφάγος, εἰκαῖος, ἀκάθαρτος. Σημαίνει δὲ ἀτοπίαν τῶν Κυπρίων. Καὶ Εὔδοξος

tormina, hominum excrementis sibi mederi. Non subteri pedes boum[13], si prius[14] cornua pice liquida perungantur. Lupos in agrum non accedere, si capti unius pedibus infractis, cultroque adacto paulatim sanguis circa fines agri spargatur: atque ipse defodiatur in eo loco, ex quo cœperit trahi. Aut si vomerem, quo primus sulcus eo anno in agro ductus sit, excussum aratro, focus Larium, quo familia convenit, absumat: ac lupum nulli animali nociturum in eo agro, quamdiu id fiat. Hinc deinde revertemur ad animalia sui generis, quæ aut placida non sunt, aut fera.

ἀφηγεῖται ὅτι κοπροφαγοῦσιν. Hard.

13. *Non subteri pedes boum.* Cato de R. R. c. LXXII: « Boves, ne pedes subterant, priusquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima unguito. » Dalec.

14. *Cornua pice liquida perungantur.* Idem Cato, c. LXXII. Dal.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XXIX.

NATURA remediorum, atque multitudo instantium[1] ac 1
præceptorum, plura de ipsa medendi arte cogunt dicere: quanquam non ignarus sim[2], nullius ante hæc latino sermone condita, ancepsque[3] lubricum esse rerum omnium novarum, talium utique, tam sterilis[4] gratiæ, tantæque

I. 1. *Instantium*. Et eorum quæ proxime dicenda sunt, et eorum quæ sunt ante occupata. Ita Ch. cod. quem secuti sumus præ cæteris, in quibus *ac præteritorum* legitur. Instantia sunt, ea de quibus dicere proxime incumbit: sic diem instare dicimus. Præcepta, quæ sunt anticipata, ante occupata. H.

2. *Quanquam non ignarus sim*. MSS. « Naturæ remediorum atque multitudo instantium ac præceptorum, plura de ipsa medendi arte cogunt dicere, quanquam non ignaros nulli ante hæc latino sermone condita, ancepsque lubricum esse rerum omnium novarum, et talium utique, tam sterilis gratiæ tantæquedifficultatisin promendo.» Sic Vossianus et majorem etiam partem Chiffletianus: neque aliter legendum est. *Præceptorum* est anticipatorum, occupatorum: nisi malis *perceptorum*. Pintianus ex apographo: «ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum principium.» Sed hoc condiderunt, qui non intelligebant τὸ *lubricum* esse hic positum, ut quum dicitur *lubricum juventutis*. Τὸ *ac* recte sustulit Gelenius. Neque id alii quatuor nostri agnoscunt. GRON.

3. *Ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum, talium utique quam steriles gratiæ, difficultates in promendo*. Scribo, « ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum principium et talium utique tam sterilis gratiæ, tantæque difficultatis, in promendo, » ex nostro apographo. PINT. — *Anceps*. Lubricum quasi substantive, non sine elegantia: sic lubricum juventutis dicimus. Ab interpolatorum manu est, quod libri quidam præferunt, *ancepsque ac lubricum*. HARD.

4. *Sterilis*. Hæc quæ sunt planissima, quæque totidem omnino syllabis apicibusque repræsentant vetusta exemplaria omnia Reg. 1, 2, Ch. aliaque, miror neglecta ab editoribus Plinianis, ut tenebras

difficultatis, in promendo. Sed quoniam occurrere verisimile est omnium qui hæc cognoscant cogitationi[5], quonam modo exoleverint in medicinæ usu, quæ tam parata atque pertinentia erant : mirumque et indignum protinus subit, nullam artium inconstantiorem fuisse, et etiamnum sæpius mutari, quum sit fructuosior nulla : Diis
2 primum inventores[6] suos assignavit, et cælo dicavit. Necnon et hodie multifariam ab oraculis medicina petitur. Auxit deinde famam etiam crimine, ictum fulmine Æsculapium fabulata, quoniam Tyndareum[7] revocavisset ad

nobis hoc loco meras offunderent, his verborum ambagibus : « quam steriles gratiæ, difficultates in promendo. » Hard.

5. *Sed quoniam occurrere verisimile est omnium qui hæc cognoscant, cogitationi.* Puto legendum permutatis dictionibus : « Sed quoniam occurrere est, verisimili omnium qui hæc noscant cogitationi, » sic enim fere est in eodem. Pint.

6. *Diis primum inventores*, etc. Agenorem et Cheironem medicinam primos fecisse scribit Plutarchus in Symposiacis, lib. III, Quæst. I. Dalec. — *Diis.* Apollinem, Æsculapiumque intelligit. Hard.

7. *Quoniam Tyndariden*, etc. Thesidem Hippolytum Thesei et Hippolytes reginæ Amazonum filium, ab equis discerptum scribit Plutarchus in Parallelis, Hist. 34. Dalec. — *Quoniam Tyndariden revocavisset ad vitam.* Archetypon nostrum non *Tyndariden* præfert, sed *Tyndareum* : scribo *Tyndareon* attica inflexione ex Luciano, qui ita nominat in lib. de Saltatione; ubi hujus fabulæ meminit : et Zenobio in Parœmia *Æsopi sanguis;* item Pindari interprete, cujus verba in Pythiis visum est subjicere : « Aiunt Æsculapium auro corruptum vitæ restituisse Hippolytum mortuum : alii Tyndareon malunt, alii Capaneum, alii Glaucon. Qui Orpheum secuti sunt, Hymenæum, Stesichorus præter Capaneum, etiam Lycurgum. Alii quod Prœtidas sanaverit. Alii quod Orionem. Philarchus, quod Phinei filios curaverit. Pherecydes, quod eos qui Delphis occumberent, revocaret ad vitam. » Pint. — *Tyndareum.* Helenæ et Clytæmnestræ patrem, de quo Hyginum consule, fabula 78, fol. 18. Ita restituimus id nomen ope codicis Reg. 2, cui suffragatur et is quem Pintianus vidit : in utroque enim *Tyndareum*, non *Tyndariden*, ut in editis, legitur. De hoc Tyndareo, præter Hyginum, ut diximus in Nott. prioribus meminere Tzetzes, chil. 10, Hist. 349, vers. 720, de Æsculapio : Νεκροὺς ἀνέπλασαν αὐτὸν τινὰς ἀναζωῶσαι, Τυνδαρέων, Ἱππόλυτον, σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις. « Mortuos finxerunt quosdam ab eo excitatos, Tyndareum, Hippolytum, aliosque non paucos. » Zenobius in Parœm. Cent. I, n. 47, ubi de Æsopo : Οὕτω γὰρ θεο-

vitam. Nec tamen cessavit narrare alios revixisse opera sua [8], clara Trojanis [9] temporibus, quibus fama [10] certior, vulnerum tamen dumtaxat remediis.

II. Sequentia ejus (mirum dictu) in nocte densissima latuere usque ad Peloponnesiacum [1] bellum: tunc eam

φιλῆς ἐγίνετο ὁ Αἴσωπος, ὡς μυθεύεται αὐτὸν ἀναβιῶναι, ὡς Τυνδάρεον, καὶ Ἡρακλῆν, καὶ Γλαῦκον. «Hic adeo carus exstitit Diis, ut revocatum in vitam hunc fabulentur, veluti Tyndareum, Herculem, Glaucum.» Apollodor. lib. III de Diis, ex diversis auctoribus eorum nomina colligit, qui revocati ad vitam ab Æsculapio ferebantur. Capaneum ac Lycurgum Stesichorus proferebat: Eriphylen et Hippolytum, is qui Naupactica conscripsit: Tyndareum, Panyasis: qui Orpheum sunt secuti, Hymenæum: Mnesagoras denique, Glaucum Minois filium. Hard.

8. *Opera sua*. Sc. medicina. Dicuntur eadem a Celso, in præf. statim initio operis: «Vetustissimus, inquit, medicinæ auctor Æsculapius celebratur; qui quoniam adhuc rudem et vulgarem hanc scientiam paulo subtilius excoluit, in Deorum numerum receptus est. Hujus deinde duo filii, Podalirius et Machaon, bello Trojano ducem Agamemnonem secuti, non mediocrem opem commilitonibus suis attulerunt: quos tamen Homerus, non in pestilentia, neque in variis generibus morborum aliqnid attulisse auxilii, sed vulneribus tantummodo ferro et medicamentis mederi solitos esse proposuit.» Hard.

9. *Trojanis temporibus*. Machaone et Podalirio, Æsculapii filiis, in eam expeditionem profectis. Dal.

10. *Fama certior*. Celsus in procemio. Dalec.

II. 1. *Peloponnesiacum*. Bellum in Græcia longe atrocissimum, maximeque diuturnum; Athenienses inter et Peloponnesios: quod erupit ann. U. C. 300, ante Christum 454. Hard. — Nempe, si temporum ratio numeraliter tantum et remota paraphrasi dicatur, ab anno ante Christum natum 1183 ad 431, nulli fama contigit qui medicæ rei incumberet. Causa, si pauxillum attenderis, patet. Namque poetis duntaxat et sophis per id grande sane temporis intervallum quo plus quam septena comprehenduntur sæcula, mos fuit in medicalia inquirere. Unde passim Hesiodo, Homero, Epimenidi, Thaleti, Pherecydæ, Pythagoræ, Alcmæoni, Empedocli, Pausaniæ, Aeroni, Epicharmo, Timæo Locrensi, Euryphoni, Democedi, Democrito, etc. eo nomine laus fuit, quod humanarum infirmitatum non expertes, sanaturi aut sanaturis similes aliquando viderentur: Acronem ducem Empirici jactare; *sententiarum Cnidiarum* (quas Hippocrates laudat) Euryphon scriba censeri; medicina gymnastica ab Herodico prolata, in vulgus ire, qui de diætâ quoque (ad Eustath. lib. I in Iliad. Comm. pag. 763). Medicis id accidit, ut per longam

revocavit in lucem Hippocrates [2], genitus in insula Coo, in primis clara ac valida, et Æsculapio dicata. Is quum fuisset mos [3], liberatos morbis scribere in templo ejus Dei quid auxiliatum esset, ut postea similitudo proficeret, exscripsisse ea traditur, atque (ut Varro apud nos credit) templo cremato, instituisse medicinam hanc, quæ clinice vocatur [4]. Nec fuit postea quæstus modus: quoniam Prodicus [5] Selymbriæ natus, e discipulis ejus, instituens quam vocant iatralepticen [6], re-

ætatem empirici, nihil amplius forent; quod quidem non poterat non fieri: si quid autem ratiocinationibus omissis detexerant, id posteris tradebatur, ore tantum, nec litteris mandabatur. Ergo illorum nomen ad nos nec venit, nec potuit venire: postquam tamen litterarum crebrior fuit usus, multa scripta in Æsculapii delubro servata Hippocrates tandem invisit ac digessit. Aj.

2. *Hippocrates.* Natus Olymp. LXXX, ex ipso Æsculapii genere, quartusdecimus ab illo, ut quidem aiunt. Hard.

3. *Mos.* Et hunc Ægyptiis fuisse morem tradit Galenus, κατὰ γένη, V, 2, pag. 775, juxta Memphim, in templo Vulcani. Hard.

4. *Clinice vocatur.* Cubicularia, lecticularia, sic dicta ab invisendis et tractandis ægris decumbentibus. Dal. — Cave aliquam unam dumtaxat medicinæ partem ea nomenclatione indigitari credas. Antiquis sic appellata tota medicina est, qualis Hippocratis fuit: quia medici est ægros cubantes ἐν κλίνῃ, *in lectulo*, invisere ac curare. Inde clinices nomen. Inscriptio vetus apud Gruter. p. 400: P. DECIMIVS. P. L. EROS. MERVLA. MEDICVS. CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Sed ficta ac recens inscriptio. Hard.

5. *Prodicus.* Herodicus apud Plutarch. ex Platone, libro de iis qui sero a numine puniuntur. Dal. — *Prodicus... ejus.* Nempe Hippocratis. Ita libri omnes, etiam MSS. Dalecamp. tamen *Herodicus* emendabat, ex nescio quo Plutarchi loco, quem si vidit, præpostere haud dubie intellexit. Herodicum enim Hippocrates habuit, non discipulum, sed artis magistrum. Testis Joh. Tzetzes, chil. 7, hist. 155, vers. 959: Ὁ μέγας, ὁ καὶ δεύτερος, γέγονεν Ἱπποκράτης· Ὃν ὁ πατὴρ Ἡρακλειδᾶς τὰ ἰατρῶν διδάσκει, Ὁ ἐκ τῆς Σελυβρίας τε Ἡρόδικος σὺν τούτῳ. Scripsisse hunc Herodicum de diæta, τὰ περὶ δίαιταν, auctor est Eustath. in Iliad. I, pag. 763. H.

6. *Iatralepticen.* Unguentariam, quæ frictionibus, ac oleorum illitu morbos curat, et bonam valetudinem tuetur. Athleticam medicinæ addidisse Plutarchus scribit. Dal. — *Iatralepticen.* Ἰατραλειπτική, quæ unguentis et perfrictionibus medetur corporis morbis. Iatraliptæ, quorum opera medici in ungendo, et reungendo utebantur: sive potius medici qui reungendo vile me-

unctoribus quoque medicorum ac mediastinis[7] vectigal invenit.

III. Horum[1] placita Chrysippus ingenti[2] garrulitate mutavit, plurimumque et ex Chrysippo discipulus ejus Erasistratus, Aristotelis[3] filia genitus. Hic Antiocho[4] rege sanato c[5] talentis donatus est a rege Ptolemæo filio ejus, ut incipiamus et præmia artis ostendere.

IV. Alia[1] factio (ab experimentis cognominant em-

diastinorum obirent munus. HARD.

7. *Mediastinis.* Balneatoribus. Mediastinos pro balneatoribus Nonius accipit, quem secuti sumus. De hac voce Vossium vide in Etym. HARD.

III. 1. *Horum placita*, etc. De Chrysippo et Erasistrato abunde diximus in Auctorum Indice. De Erasistrato præterea multa Appianus, in Syriac. pag. 127, sqq. H.

2. *Chrysippus ingenti garrulitate mutavit.* Jure nostras LECLERC, *hist. de la Méd.* pag. 291, a Plinio contendit Chrysippos duo confundi, quorum alteri, Cnidio et medico non sat patet quid objiciendum; alteri vero philosopho et Stoico potuit garrulitas exprobrari, siquidem de logica sola undecim volumina ultra trecenta. Cæterum Galenus, de Ven. sect. adv. Erasistr. tradit multa in medicina a Chrysippo novata. Conf. SCHULTZ, hist. Med. pag. 351. Si V. Cl. QUERLON credideris, duobus medicis id nominis fuit; priorem Rhodium, laudat Schol. Theocr. in Idyll. XVI; posterior vero Alexandri et Lagidæ Soteris principatu celeberrimus Cnidius fuit. De hoc Noster. AJ.

3. *Aristotelis.* Non natura tamen, sed adoptione filium modo fuisse ait Sextus Emp. adv. Mathem. c. 12, pag. 51, ubi Pythiadem Aristotelis filiam tribus viris nupsisse refert: primum quidem Nicanori; deinde Proclo, qui genus duxerat a Demarato Lacedæmoniorum rege; postremum Μητροδώρῳ ἰατρῷ, Chrysippi discipulo, Erasistrati magistro: Χρυσίππου μὲν τοῦ Κνιδίου μαθητῇ, Ἐρασιστράτου δὲ ὑφηγητῇ. Ita Servium Galbam imp. a noverca sua adoptatum legimus apud Tranquillum, c. IV. H.

4. *Hic Antiocho rege*, etc. Vide quæ diximus de Cleombroto, quem eumdem esse cum Erasistrato conjecimus, lib. VII, cap. 37. Fuit is porro Antiochus, de quo nunc agitur, Seleuci Nicatoris F. quem amore Stratonices novercæ ægrum deprehendit, Erasistratus sanavit. Vide Valer. Max. lib. V, cap. 7; Macrob. lib. ult. Saturn. 15; Plutarchum in Demetrio, aliosque. HARD.

5. *Centum.* Monetæ nostræ libris 240,000, ut diximus lib. VII, cap. 39. HARD.

IV. 1. *Alia factio ab experimentis se cognominans empiricen, cœpit in Sicilia, Acrone Agrigentino*, etc. In vetusto codice, « Alia factio (ab experimentis cognominant empiri-

piricen [1]), cœpit in Sicilia, Acrone [3] Agrigentino Empedoclis physici auctoritate commendato.

V. Dissederuntque [1] hæ diu scholæ : et omnes eas damnavit Herophilus [2], in musicos pedes [3] venarum pulsu descripto [4] per ætatum gradus. Deserta deinde et hæc

cen) cœpit in Sicilia Acrone Agragantino, etc. » Pint.

2. *Empiricen*. Ἐμπειρικὴ, secta medicorum dicitur, quæ sola experientia utitur. Hard.

3. *Acrone*. In quem illud est Empedoclis ep. recitatum a Laertio in Empedocle, lib. VIII: Ἄκρον ἰητρὸν Ἄκρων' Ἀκραγαντῖνον πατρὸς ἄκρου Κρύπτει κρημνὸς ἄκρος πατρίδος ἀκροτάτης. « Acronem summum medicum summo patre natum, In summa patria summus habet tumulus. » De medicina hunc scripsisse sermone dorico, et librum unum de Victu sanorum, auctor est Suidas, verbo Ἄκρων. Hard.

V. 1. *Dissederuntque eæ scholæ : et omnes eas damnavit Herophilus*. Quatuor nostri, « Dissederuntque ex schola. » Antiquior *hædiscole*. Lege: « Dissederuntque hæ diu scholæ. » Gron.

2. *Herophilus*. Conf. Indicem nostrum lib. I, fin. ubi de viro prælibatur; tum nota Erasistrato etiam præstitisse Herophilum anatomicæ rei indagatorem sagacissimum; unde ferunt ab Ægyptiis regibus hoc illi concessum, ut morte damnatos vivos secaret (Cels. præfat.), quod quidem non verum Tertullianus vehementer exsecratur de Anim. cap. x; illius scripta ætas abolevit, non sine eruditorum dolore; nam contra prognostica Hipp. liberrime scripserat; et primus omnium sat exacte de pulsu egit: nam quæ de Hoam-ti Sinarum imperatore feruntur, quem aiunt ante Hippocr. nat. 2000 anno de medicalibus, præsertim de pulsu, multa scripsisse, nemo hodie accipiet. Nec ignaros tamen velim tum Herophilo, ut exacte de pulsu micante dictum, sic de pleno secus narratum, tum et sphygmicæ rei non prorsus expertem Hippocratem. Cf. de Haen et Zimmermanniani de experientia voluminis interpretem gallicum Lefebvre de Villebrune. Aj.

3. *In musicos pedes*. Plin. supra, lib. XI, cap. 88: « Arteriarum pulsus.... index fere morborum in modulos certos legesque metricas... descriptus ab Herophilo, medicinæ vate miranda arte, nimiam propter subtilitatem desertus, etc. » Martianus Capella, III: « Herophilus ægrorum venas rhythmorum collatione pensabat. » Hard.

4. *In musicos pedes venarum pulsu descripto*. Vetus est musicas notas sphygmicis motibus applicare apud Tchinenses, quos aut Plinio legendo incubuisse, aut Herophilo, nequaquam credi par est: illos tamen constat organo musico humanum corpus comparantes, talem cecinisse earum partium, et viscerum harmoniam esse, ut facillime de interno statu ille dignosceret, cui oculi, lingua et in primis pulsus probe observa-

secta est : quoniam necesse erat in eâ literas scire. Mutata et quam postea Asclepiades (ut retulimus [5]) invenerat. Auditor ejus Themison [6] fuit, qui quæ inter initia [7] scripsit, illo mox recedente a vita, ad sua placita mutavit. Sed et illa Antonius Musa [8] ejusdem auctoritate Divi

retur. Neoterici quoque id systematis suscitarunt, quod diu sepultum in Europa jacuit : quos inter Marquet, Lotharingiæ duci Leopoldo, a curando corpore assuetus; *Nouv. méth. facile et curieuse pour apprendre par les notes de la musique à connaître le pouls de l'homme* ; et Buc'hoz, cujus dissertatio inauguralis versata in Semioticâ hunc prætulit titulum : *an a musica pulsuum diagnosis*. Aj.

5. *Ut retulimus*. Lib. XXVI, capp. 7, 8. Hard.

6. *Themison*. Egimus de eo in Auctorum Indice. Hard.

7. *Qui quæ inter initia scripsit, illo mox recedente a vita, ad sua placita mutavit*. In cod. « Seque inter initia ascripsit illi. Mox procedente, vitia sua et placita mutavit » : legendum reor, *procedente avaritia*. Pint. —*Qui quæ inter initia scripsit*. Hermolaus, « sed quæ inter initia scripsit illo mox rec. a vita ad sua placita mutavit : » aut, « seque inter initia adscripsit, illo mox rec. a vita sua placita mutavit. » Voss. « seque inter initia adscripsit illi mox procedente vitia sua et placita. » Ut fere et Chiffl. Forte : « Auditor ejus Themison fuit, seque inter initia adscripsit illi, mox recedentis a vita sua ad placita mutavit. » Primum sese Asclepiadeum professus est; dein mortui placita mutavit ad sua. Men. et Acad. « fuisse qui inter initia. » Pintiani codex prorsus ut Vossianus. Gron. — *Qui quæ inter initia*. Hermolai hæc manu refìcta. In Parmensi : « Seque inter initia scripsit. Illo, etc. » In Reg. 2, Pintiani cod. « seque inter initia adscripsit illi : mox procedente vitia sua et placita mutavit. » Conjectura Pintiani : « mox procedente avaritia. » Nostra : « Seque inter vitia adscripsit illi : mox recedentis a vita sua ad placita mutavit. » Primum sese Asclepiadeum professus est : illius deinde mortui placita mutavit ad sua. Sensimus nos postea id jam occupavisse Gronovium. Hard.

8. *Sed et illa Antonius Musa ejusdem Augusti auctoritate*. Scribendum forte, « Sed et illa Antonius Musa ejus discipulus, Augusti auctoritate. » Pint. — *Antonius*. Diximus antea de eo lib. XIX, cap. 38. Sed hoc loco vel scribendum in contextu, vel subintelligendum sane videtur *ejusdem auditor* : ut sententia sit, Asclepiadis, ut Themisonem, ita et Musam auditorem fuisse. Hard. — Notandum præterea non medica dumtaxat laude Musam celebrem Virgil. in Catalectis, nost. ed. t. V, p. 178, ubi vid. not. « Alter enim quis te dulcior esse potest? Cui Venus ante alios, divi, divumque sorores Cuncta neque indigno, Musa, dedere bona; Cuncta, quibus gaudet Phœbus, chorus

Augusti [9], quem contraria medicina gravi periculo exe-
2 merat. Multos prætereo medicos [10], celeberrimosque ex iis Cassios [11], Calpetanos [12], Arruntios, Albutios, Rubrios. Ducena [13] quinquagena H-S annua [14] mercede iis fuere apud principes. Q. vero Stertinius imputavit [15] principibus, quod H-S quingenis annuis contentus esset: sexcena enim sibi quæstu [16] urbis fuisse numeratis domibus ostendebat. Par et fratri ejus merces a Claudio Cæsare infusa est: censusque, quanquam exhausti, operibus Neapoli

ipseque Phœbi; Doctior o quis te, Musa, fuisse potest? O quis te in terris loquitur jucundior uno? Clio nam certe, etc. » Aj.

9. *Augusti.* Sueton. de Augusto, cap. LXXXI: « Quum destillationibus jecinore vitiato, ad desperationem redactus, contrariam et ancipitem rationem medendi necessario subiit: quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa. » Hard.

10. *Multos prætereo medicos.* Mirum inter medicos famosos præteritum Craterum, de quo Cicero multis locis ad Atticum. Persius, Sat. III, vs. 65: « Sed quid opus Cratero magnos promittere montes? » Horatius, Sat. II, 3, vs. 161: « Non est cardiacus, Craterum dixisse putato, Hic æger.... » Porphyrius lib. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, memorata etiam rara historia servi ejus; qui, quum caro ab ossibus discederet et deflueret novo inauditoque morbo, esu viperæ in modum piscis præparatæ sanatus est. Victor. lib. IX, cap. 12. Dal.

11. *Cassios.* Laudatur Cassius a Galeno κατὰ τόπ. lib. IX, cap. 4, pag. 614. « Ingeniossimus sæculi nostri medicus, » inquit Cels. in præf. I, « quem nuper vidimus, Cassius. » Laudatur a Scrib. Largo Comp. 120 et 176. Alius ab eo Cassius iatrosophista, cujus exstant quæstiones sive problemata 85 græce scripta, conversa a Gesnero in latinum sermonem. Hard.

12. *Calpetanos.* Sic. Reg. 1, *Calpitanos.* In Reg. 2, *Carpetanos.* At in inscript. vetustis apud Gruter. CALPETANVS. Hard.

13. *Ducena.* Hoc est, ducenta quinquaginta sestertia: vel, quod idem est, ducenta quinquaginta millia sestertium: monetæ gallicæ, libræ sunt, ut vocant, 25,000. H.

14. *Annua.* MSS. Reg. 2, et Ch. *annuales mercedes*, lectione haud pœnitenda. Hard.

15. *Imputavit.* Id haberi beneficii loco voluit, quod hanc tantum mercedem a principibus posceret: quingenta sestertia, sive quingenta sestertium millia, libræ sunt gallicæ 50,000: sexcenta, 60,000. H.

16. *Sexcena sibi quæstu*, etc. Sexcentorum sestertium quæstum faciebat in urbe, idque comprobabat numeratis domibus ægrotorum, *quos invisebat.* Hard.

exornata, heredi H-S CCC [17] reliquere, quantum ad eam ætatem Arruntius solus [18]. Exortus deinde est Vectius Valens [19], adulterio Messalinæ Claudii Cæsaris nobilitatus, pariterque eloquentiæ assectator. Is eam potentiam nactus, novam instituit sectam. Eadem ætas Neronis principatu 3
ad [20] Thessalum transilivit, delentem cuncta majorum placita, et rabie quadam in omnis ævi medicos perorantem: quali prudentia ingenioque, æstimari vel uno argumento abunde potest, quum monumento suo (quod est Appia Via) Iatronicen [21] se inscripserit. Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico [22] erat: quum

17. *H-S CCC.* Hoc est, trecenties sestertium, vel si nnmeralibus notis expresseris quæ Arabum olim, nunc Europæorum omnium sunt, sestertium 30,000,000; quod ad gallicarum pecuniarum rationem si vocaveris, erit fere 5,876,248 fr. 50 c. Aj.

18. *Quantum ad eam ætatem Arruntius solus.* In codice antiquo legitur, « quadragena dena Aruntius solus. » Pint.

19. *Vectius.* In inscriptionibus antiquis VETTIVS. De Vettio Valente, adulterium cum Messalina conjuge Claudii Cæsaris confesso, vide Tacit. Annal. lib. XI, pag. 169. Anthologias scripsisse dicitur, in quibus et de annis climactericis egit. Scrib. Larg. comp. 76, eo se condiscipulo et familiari usum testatur. H.

20. *Ad Thessalum.* Trallianus is fuit, Methodicorum sectæ magno sæculi sui plausu conditor. Omnes ante se medicos, Hippocratem quoque, inscientiæ arguebat, ut ex fragmento apparet epistolæ ejus ad Neronem, quod refert Galen. meth. med. lib. I, cap. 2, pag. 3, t. X, quo capite Thessalum ipse inscitiæ arrogantiæque insimulat. Hard.

21. *Iatronicen.* Ἰατρονίκης, medicorum victor. Hard.

22. *Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico.* In vet. cod. « Nullius histr. eqnorumqne trigarii comitatiore egressu in pnblico » : sequitnr continuo : « erat: qnum Crinas Massiliensis arte geminata ; » verbum *erat* scribendum cum majore littera, ut sit initium sequentium, et lege sic : « Erat tunc Crinas Massiliæ. Is arte geminata, etc. » Pint. — *Nullius histrionum equarumque.* Vnlt auctoritatem ejus demonstrare per turbas in honorem ejus assectantinm : qna in re confert eum gratiosissimis tnm apud plebem, sed histrionibns aurigisque, qni Circensibus trigas equarum agitarent; qua exercitatione Nero quoque ipse ejus temporis Romanorum princeps in primis delectabatur. Gelen. — Pantomimos egredientes in pnblicum etiam romani

Crinas Massiliensis arte[23] geminata ut cautior religiosiorque, ad siderum motus[24] ex ephemeride mathematica cibos dando, horasque[25] observando, auctoritate eum
4 præcessit: nuperque centies[26] II-S reliquit, muris patriæ[27], mœnibusque aliis[28] pæne non minori summa exstructis. Hi regebant fata, quum repente civitatem Charmis ex eadem Massilia invasit, damnatis non solum prioribus medicis, verum et balineis: frigidaque etiam hibernis algoribus lavari persuasit. Mersit ægros in lacus. Videbamus senes consulares usque in ostentationem rigentes. Qua de re exstat etiam Annæi Senecæ stipulatio[29]: Nec dubium

eqnites cingebant, quod fieri amplius Tiberius vetuit. Vide Tacit. Annal. lib. I, cap. 77: « ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientes in publicum equites romani cingerent. » Vid. in nost. edit. tom. I, p. 149, ibique a Lipsio notata: tum confer Senecam, Epist. XLVII; et Quæst. Nat. VII, 32; præsertim insignem Tertulliani locum, qui hanc insaniam vehementer damnat, libello de Spectaculis, cap. 20, pag. 100. Ed.

23. *Arte*. Artes geminasse dicitur, quia mathematicam cum medicina copulavit: cujus generis homines ἰατρομαθηματικοὺς appellatos esse, auctor est Ptolem. in Tetrab. Hard.

24. *Crinas Massiliensis... ad s. motus*. Ex ephemeride mathematica captatorem vides non quidem indoctum, sed scientiæ occultatorem et pro veris medicaminibus falsas, ut aiunt, *influentias* hianti popello ingerentem. Hoc diu ætate hac media usitatum, dum partim astrorum vim quamdam esse credunt, partim amplificant verborum ambage magnifica. Vide Leclerc, *hist. de la Méd.* pag. 584. Aj.

25. *Horasque*. Sic etiam Petosiris olim, mathematicus Ægyptius de quo Juvenalis, Sat. VI, v. 378; « Capiendo nulla videtur Aptior hora cibo, nisi quam dederit Petosiris. » Hard.

26. *Centies H-S*. Hoc est, centies centena millia sestertium. Monetæ gallicæ libras efficiunt 1,000,000, seu millionem unum. Hard.

27. *Patriæ*. Massiliæ. Hard.

28. *Aliis*. Aliorum oppidorum. Hard.

29. *Qua de re exstat etiam Annæi Senecæ stipulatia*. Gud. Men. Acad. *adstipulatio*. Vossianus et Andeg. *adstipulatio*, id est, affirmatio de sese. Gronov. — Seneca, epist. LIII, pag. 268: « Memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet. » Et ep. LXXXIII, p. 360: « Ille tamen psychrolutes (hoc est, lavator in frigida, ψυχρολούτης) qui kalend. januariis in Euripum saltabam, etc. » Eadem est Horatii de se adstipulatio, affirmatiove, lib. I, ep. 15,

est, omnes istos famam novitate aliqua aucupantes anima statim nostra negotiari[30]. Hinc illæ circa ægros miseræ sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur accessio[31] alterius. Hinc illa infelicis[32] monumenti

v. 2, auctore nempe Antonio Musa qui calidas Baiarum aquas improbabat : laudabat inprimis ψυχρολουσίας. « Nam mihi Baias Musa supervacuas Antonius, et tamen illis Me facit invisum, gelida quum perluor unda Per medium frigus. » Hard. — *Annæi Senecæ stipulatio.* Lib. VII, epist. ad Lucilium : « Memor artificii mei veteris, frigidæ cultor, mitto me in mare, quo modo psychroloutem decet, gausapatus. » Et rursum lib. XIII : « Ille tantus psychroloutes, qui kalend. januariis Euripum salutabam, qui anno novo quemadmodum scribere, legere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra. » Mitto Horatium lib. I, epist. ad Vallam : « ... gelida quum perluor unda, etc. » Eo pertinet jocus Plauti in Rudente, « Ædepol, Neptune, es balneator frigidus : Cum vestimentis, posteaquam abs te abii, algeo. » Dalec.

30. *Animas statim nostras negotiari.* Vossianus, ut Pintiani, « anima statim nostra negotiari. » Lege : « Nec dubium est omnes istos famam novitate aliqua aucupantes animæ fatum nostræ negotiari. » I. e. adducta in periculum vita nostra pecuniam quærere, discrimen animæ nostræ in negotio et quæstu habere. Nisi tamen malis *statum*, id est, salutem : nam *status* est salus rei familiaris, de quo usu vocabuli diximus ad Plinii minoris epistolas. Et *stare*, *sistere*, *sisti* eleganter est salvum esse, de quo ad Livium. Verum hoc puto et auctore nostro dignissimum. Gron. — *Anima.* De vita ipsa nostra, non modo de fortunis, statim sibi quæstum instituere. Sic MSS. 1, 2, aliique, non, ut editi, « animas statim nostras : » neque ut Gronovius conjiciebat, *animæ statum*, vel *fatum nostræ* negotiari. Sic *alió* mercaturæ *genere negotiari* dixit Colum. in præf. XII. Hard.

31. *Accessio.* Ne videatur alterius sententiæ accessor tantum, et « approbator iners, non etiam auctor. » Verbum id juris est : accessorium vulgo dicimus, quod instar additamenti est, parvoque solet æstimari, si cum principali re conferatur. Ea voce rursum Plinius utitur, lib. XXXIII, cap. 2 : « Smaragdis teximus calyces.... aurum jam accessio est. » Quasi diceret, principalia luxuriæ irritamenta nunc sunt smaragdi gemmæque : aurum accessorium est. Val. Max. lib. V, cap. 7, n. 2 : « Nec accessor (in quibusdam exemplaribus *accessio*) gloriosæ illius pompæ, sed auctor spectatus est. » H.

32. *Hinc illa infelicis... perisse.* Videtur ergo de medicis jocus solennis in scena etiam perantiqua fuisse; nec desivere recentiores : quorum ne sales et scommata omnia percurram, sat erit celeberrimum

inscriptio, TURBA[33] SE MEDICORUM PERISSE. Mutatur ars quotidie[34], toties interpolis[35], et ingeniorum Græciæ flatu impellimur: palamque est, ut quisque inter istos loquendo polleat, imperatorem illico[36] vitæ nostræ necisque fieri:

magni Cornelii versiculum exscripsisse, qui narranti cuidam avunculum obiisse, tres quanquam medici curam sanando navarent, faceto colloquio illatus est:

Que vouliez-vous qu'il fît contre trois? — Qu'il mourût.. AJ.

33. *Turba*. Vulgo id dictum Cæsari Hadriano adscribitur. Verum ex isto Plinii loco, atque ex Dione Cassio, in extrema Hadriani historia, multo esse vetustius intelligimus. Senarius est, ut putant, Menandri Comici: Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδός μ' ἀπώλεσεν. HARD.

34. *Mututur ars quotidie*. Quid ergo dixisset, si ætate hac nostra natus, tot adspiceret scholas, tot methodos, tot systematum deliria. Neque hic Arabum, Paracelsi, Van Helmontii, Chymiatristarum disciplinas cogitamus, sed quas recentior humanitas vidit, iatromathematicos, Sthalianistas, ontologistas, Brownistas, etc. etc. Pauci anni fluxere a mortuo BICHAT, et multa in physiologica doctrina notata, quæ secus dicta ac jactata videntur. Exstincto Brownismo, Pinelliana invaluit methodus, nec sordida, quæ Parisinarum scholarum dicitur. Mox omnium consensu celebrata et evagata late in vulgus Nosographia philosophica; quæ, imperio vere potita, relligio potius quam lex visa est medicis. At nunc, concussa undique, ut olim imperio, sic ruinæ propior fertur, non probante victorem magis quam victum sapientium sententia: qui quidem pauciores quam quorum vox procul personet, dum non solent clamitare, ac, velut isti scituli, eruditulì isti, tecta scandere, unde latius reboet fragor. Ne tamen medicæ rei obtrectatores nos ex his suspicere, qui suffragamur utique comico palmario; hæc enim viri ad Ludovicum XIV responsio fuit: «Medicina valde placet, modo absit medicus.» AJ.

35. *Interpolis*. Interpolata, *immutata*. H.—*Flatu*. Vet. Dal. *fastu*, sed frigidius. ED.

36. *Imperatorem illico*, etc. Est apud jurisconsultos Alpheni responsum de patrono medico, qui sperabat si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum: quo ex loco medicis ægros, non ægris medicos imperare colligunt. Medico sane magis imperium convenit; merces tamen, cujus gratia circumambulat, dum ægros invisit, auctoramentum quoddam servitutis est. Quin etiam blandiri et assentari ægris, magnasque non raro molestias devorare, ut ipsis morigeretur, velut quædam vis ac necessitas est, non secus, ac si regis tyrannive subesset imperio. Huc pertinet locus Senecæ, lib. VI, cap. 16 de Benef. «Quare medico et præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? quia ex medico et præceptore in amicum transeunt, et nos non ante quam vendunt obligant, sed benigne et

ceu vero non millia[37] gentium sine medicis degant, nec tamen sine medicina : sicut populus romanus[38] ultra sexcentesimum annum, nec ipse in accipiendis artibus lentus, medicinæ vero etiam avidus, donec expertam damnavit.

VI. Etenim percensere insignia priscorum in his moribus convenit. Cassius Hemina, ex antiquissimis auctor est, primum e Medicis venisse Romam Peloponneso Archagatum Lysaniæ filium, L. Æmilio, L. Julio[1] coss. anno Urbis DXXXV, eique jus Quiritium[2] datum, et tabernam

familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandaque præcipiens, nihil amplius debeo, quia me non tamquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem. » DUARENUS, Annivers. I, cap. 54.

37. *Ceu vero non millia*, etc. De Babyloniis illud ipsum prodidere Herod. I, et Strabo, XVI; de Bastitanis, Hispaniæ populis, idem Strabo; de Hispanis antiquioribus, Euseb. Hex. lib. III, cap. 11. HARD.

38. *Sicut populus romanus*. Vide quæ diximus lib. XX, cap. 33. H.

VI. 1. *L. Julio*. Veterem scripturam regii codicis 8686 et Chiffletiani, quæ est optima, quamvis abbreviata, fide integra repræsentamus. Libri editi habent, *L. Æmilio, M. Livio coss.* Atque ita etiam Cassiodorus et Zonaras. « Prave : nam plebeia fuit gens Livia, nec consulatui gerendo habilis. Apud Livium historicum, XXII, cum L. Æmilio Paulo, M. Lælius consul legitur : pari errore. Nos veteris scripturæ optimæ secuti vestigia, ita legendum esse conjicimus : *L. Æmilio, L. Julio coss.* quoniam Juliæ gentis prænomina nummi veteres tantum tria exhibent : Caii, Lucii, et Sexti. HARD.

2. *Quiritium*. Vide quæ de Quiritibus diximus ad librum XVI, pag. 57. Et adde, pro Quirite, Quirinum dixisse Plutarchum in vita Numæ, pag. 61, ubi centum quinquaginta Patres ait, intra se ita partitos esse reipublicæ administrationem, ut singuli senis per noctem, totidemque per diem horis, jus dicerent *Quirino*. Καὶ χρηματίζειν ἓξ μὲν ὥρας τῆς νυκτὸς, ἓξ δὲ τῆς ἡμέρας Κυρίνῳ. *Loco Quirini* vertit prave AMYOT, gallicus interpres, *comme souverain :* ratus, opinor, legendum esse κυρίως. Salmasius in Nott. ad Vopiscum, in vita Taciti imp. vocem hanc expungit, quæ sententiam turbat, inquit, et prorsus alieno loco insidet. Mutare alius dicitur Κυρίνῳ in κύριον ὄντα. Nihil mutandum, quum sit plana sententia : jus reddidisse quemque senatorem per vices cuilibet in urbe Roma genito : cujus esset peculiare, *jus Quiritium* appellatum, et quem *Quirinum* pro Quirite Plutarchus vocat. HARD.

in compito Acilio emptam ob id publice[3]: vulnerarium eum fuisse e re dictum; mireque[4] gratum adventum ejus initio: mox a sævitia secandi urendique, transisse nomen in carnificem, et in tædium artem omnesque medicos: quod clarissime intelligi potest ex M. Catone, cujus auctoritati triumphus atque censura minimum conferunt: tanto plus in ipso est[5]. Quamobrem verba ejus ipsa ponemus[6].

VII. « Dicam de istis Græcis suo loco, Marce fili: quid Athenis exquisitum habeam, et quod bonum sit illorum litteras inspicere, non perdiscere, vincam[1]. Nequissimum et indocile genus illorum; et hoc puta vatem dixisse: Quandocumque ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet: tum etiam magis, si medicos suos huc mittet. Jurarunt inter se barbaros necare omnes medicina. Et hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit, et facile disperdant. Nos quoque dictitant barbaros, et spurcius nos, quam alios opicos[2], appellatione fœdant. Interdixi tibi de medicis[3]. »

3. *Publice*, i. e. publico sumptu.

4. *Vulnerarium eum tradunt fuisse vocatum mireque.* Chiffl, Vossiani tres, Acad. Gud. *quum fuisse credunt mireque*, sine τῷ *vocatum*. Sed neque *credunt*, neque *tradunt*, hic locum habet: pendet enim oratio ἐκ τοῦ *Cassius Hemina auctor est.* Lege: « Vulnerarium eum fuisse e re dictum, mireque gratum adventum ejus. » Gron. — *Vulnerarium.* Qui vulneribus præsertim curandis operam suam addicit; ut ocularium dicimus, qui sanandis oculis. Cels. VI, 6; Scrib. Larg. comp. 37. Ed.

5. *Tanto plus in ipso est.* Adeo sunt plures aliæ in eo dotes ac virtutes. Hard.

6. *Verba ejus ipsa ponemus.* Hæc ex epistolis, quarum mentio apud Sextum Pompeium. Dalec.

VII. 1. *Vincam.* Evincam, arguam, demonstrabo. Hard.

2. *Opicos.* Opicus ἀρρητοποιός, cui os spurcum. Opici populi Italiæ fuerunt inhonesti, et obscœni, ut in vitium nomen abierit. Ausonius Eunum liguritorem magistrum, *opicum* vocat. Turn. Advers. lib. X, cap. 12. Dalec. — *Opicos.* Rudes, impolitos, simplices, more antiquo. Sic quosdam compellat Gellius, lib. II, cap. 11: « Hic ego ad nostros juvenes convertor: et, Quid, inquam, vos Opici, dicitis mihi? » Et Tullius Tiro apud eumdem Gellium, lib. XIII, 9: « Non ut nostri opici putaverunt: » qua scilicet sententia Plinius, lib. XVIII, cap. 66, « quod nostri... imperitia appellavere, » dixit. H.

3. *Interdixi tibi de medicis : atque*

VIII. Atque hic Cato DCV anno urbis nostræ obiit, 1
LXXXV suo, ne quis[1] illi defuisse publice tempora, aut privatim vitæ spatia ad experiendum arbitretur. Quid ergo? damnatam ab eo rem utilissimam credimus? Minime hercules: subjicit enim qua medicina, et se, et conjugem usque ad longam senectam perduxerit, iis ipsis scilicet, quæ[2] nunc nos tractamus; profiteturque esse commentarium sibi, quo medeatur filio, servis, familiaribus, quem nos per genera[3] usus sui digerimus. Non rem[4] antiqui damnabant, sed artem. Maxime[5] vero quæstum esse im- 2
mani pretio vitæ, recusabant. Ideo templum Æsculapii, etiam quum reciperetur is Deus, extra urbem[6] fecisse, iterumque[7] in insula traduntur. Et quum Græcos Italia pellerent, diu etiam post Catonem, excepisse[8] medicos.

hic Cato. Desiderantur hæc omnia in antiquo codice, præter duo ultima verba. Pint.

VIII. 1. *Ne quis.* Ne quis aut publice temporum ante aclorum usum Romanis, aut privatim vitæ longioris experientiam Catoni defuisse arbitretur. Hard.

2. *Quæ.* In Reg. 1, *quam nunc nostredamus.* In Reg. 2 et Ch. *quæ nunc nostra scitamus.* Hard.

3. *Per genera.* Per genera nempe *morborum, in quibus* plurimus usus illius est. Hard.

4. *Non rem.* Non medicamenta per se damnabant. Hard.

5. *Maximè vero quæstum esse immani pretio vitæ recusabant.* Scribo, « Maxime vero quæstum esse in manupretio vitæ recusabant. » Quid sit manupretium Varro te docebit. Dal.—Vulgatæ sensus: Immani pretio licere hominum vitam nolebant. In Reg. 2 cod. « Maxime vero quæstum esse manupretio vitæ recusabant: » hoc est, æstimata pretio vita, vel accepto pro vita pretio. Credo sincerius id elegantiusque. Hard.

6. *Extra urbem fecisse.* Vide causas apud Plutarchum in Quæst. Roman. quæst. 94. Dal. — *Extra.* Hujus consilii causas investigat Plutarch. in Qu. Rom. pag. 286. H.

7. *Iterumque.* P. Victor in descript. urbis Romæ, regione XIV, quæ trans Tiberim: « In insula, ædes Jovis et Æsculapii, et ædes Fauni. » Festus: « In insula Æsculapio facta ædes fuit, quod ægroti a medicis aqua maxime sustententur. » Hard.

8. *Excepisse.* Nominatim appellasse medicos cum cæteris Græcis Urbe pellendos. Excipere hoc loco non est demere, secernere, vel eximere numero: sed nominatim cavere. Cujus significationis exempla plurima in jureconsultis occurrunt: atque in ipso Cicerone ad

Augebo[9] providentiam illorum. Solam hanc artium græcarum nondum exercet romana gravitas in tanto fructu: paucissimi Quiritium attigere, et ipsi statim ad[10] Græcos transfugæ: immo vero auctoritas aliter quam græce eam tractantibus, etiam apud imperitos expertesque linguæ, non est. Ac minus credunt, quæ ad salutem suam per-
3 tinent, si intelligunt. Itaque hercule in hac artium sola evenit, ut cuicumque medicum se professo statim credatur[11], quum sit periculum in nullo mendacio majus. Non tamen illud intuemur, adeo blanda est sperandi pro se cuique dulcedo! Nulla præterea lex, quæ puniat inscitiam[12]: capitale nullum exemplum vindictæ. Discunt periculis nostris, et experimenta per mortes agunt: medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est. Quinimmo[13] transit convitium, et intemperantia culpatur:

Q. Frat. I, ep. 1: « Nominatimque lex exciperet, ut ad templum monumentumque nostrum capere liceret. » HARD.

9. *Augebo.* Mandabo, inquit, litteris latinis, quæ medici ad hunc diem græcis. Ita fiet, ut illis facile careamus; provideantque Romani magis, ne sese in Urbem peregrinitas illa infundat. HARD.

10. *Ad.* Quoniam spreto latino sermone græce etiam homines Romani scripserunt, ut Sextius Niger, aliique. HARD.

11. *Cuicumque medicum se professo statim credatur.* Apud Veteres forte sic fuit. Sed temporibus nostris ille in jus rapitur, nec carcerem declinat quisquis illicito, nec probatus Medicæ *facultati* aliquem morbo liberavit. Hoc necessarium est, ut impune artem exerceant diplomate donati artifices. Conf. nostri MOLIÈRE ἐπεισόδιον macaronicum in optimo dramate, cui titulus *le Malade imaginaire*. AJ.

12. *Nulla præterea lex, quæ puniat inscitiam.* Nec dolendum. Si quis enim ignarus artifex, ille non huc vocandus, ubi difficillima omnium res in medio est. Stultus ille qui accersit, non scelestus qui accersenti paret. Barbaræ et feræ gentis id legum genus foret: qualia olim Carthagine in imperatores edicta sanciebantur qui rem minus prospere gesserant, nec emendatura fortunam, et militarium virorum robur in dies elevatura. Taceo de Anglia: quanquam quis ignorat non ea tempestate Indiam ab iis subjectam, et in mare imperium prolatum, qua dira lex vigeret? AJ.

13. *Quinimmo.* Quin etiam transit a medicis convitium in ægrotos ipsos: horum intemperantia culpatur. H.

ultroque qui periere arguuntur. Sed decuriæ[14] pro more 4
censuris principum examinantur: inquisitio[15] per parietes

14. *Sed decuriæ.* Erant Romæ decuriæ quinque, in singulis 100 cives, qui judices, non equites dicti. Constitutum erat, ne cui jus id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri avoque paterno sestertia cccc census esset. Ejus principum censura fiebat examen, et inquisitio per parentes (sic enim legendum, *non parietes*) agebatur. Vide infra lib. XXXIII, cap. 1. DALEC. — *Sed.* Sed judices qui sunt in decurias allegendi, mos est a principibus examinari, qui censuram exerceant. De judicum decuriis lib. XXXIII, cap. 7. HARD.

15. *Inquisitio per parietes agitur.* Vel, *per parentes*, ut diximus: vel, *per partes.* Quintil. lib. V, centumviralium partes in hastas duas divisas memorat. Cognoscebant autem centumviri de hæreditatibus, quacumque de causa peterentur, sive ab intestato, inofficioso, injusto, falso testamento. Hæreditatis petitionem *centumvirale judicium* vocat Justinianus, *l. ult. Cod. de hæred. pet.* Dividebatur in partes, sive hastas, sive consilia, sive tribunalia (tot enim nominibus utebantur) duas, vel quatuor, pari numero judicum constantes. Plin. lib. I, epist. 6, « Quadruplici judicio bona paterna repetebat. Sedebant judices centum et octoginta: tot enim quatuor consiliis conscribuntur. » Et paulo post: « Duobus consiliis vicimus, totidem victi sumus. » Marcellus *l. si pars de inoff. testam.* Papinianus *l. quum filius de legat.* 2. Quum filius divisis tribunalibus actionem inofficiosi matris pertulisset, atque ita variæ sententiæ judicum exstitissent. REGINALDUS. — *Inquisitio.* Non per singulas dumtaxat domos, de judicum moribus inquiritur, explorantibus certis hominibus quid in quaque domo agatur: sed et auriti mittuntur emissarii, qui vel per ipsos parietes candidatorum sermones excipiant, subauscultentque. Hic est sensus: Formulam h. l. aliquam juris latere jureconsulti alias eruditi, virique critici, falso arbitrati sunt. Quare librorum omnium, etiam conditivorum, ut Reg. 1, 2, Colb. Ch. etc. constantissima lectione neglecta, alii *per parentes*, ut Dalecampius; alii *per partes*, ut Pithœus, Advv. lib. II, cap. 19, pag. 444 et sq. Gronovius, *per patrias*: alii aliter censuerunt: nemo ex iis probabili sententia, quam nos omnino perspicue, ut quidem remur, ex simplici, nec petita longius Plinianæ orationis interpretatione eruimus: inquisitores ejuscemodi, qui per parietes captabant candidatorum sermones, ὠτακούστας Græci vocabant, quibus Cyrus primum usus dicitur a Xenophonte, Παιδ. VIII. De his etiam Plut. περὶ πολυπρ. Iidem Græcis deinde πευθῆνες. Curiosi a Latinis sequiore ævo nuncupati: de quibus multa Gothofr. in Cod. Theod. VI, 29, de curiosis, pag. 193, sqq. Item *auriculares*, in Chronico Novalicensi, V, 3: « Hic denique mittens auriculares et præcones, qui lustrarent civitates et castella, ne homi-

agitur : et qui de nummo judicet[16], a Gadibus columnisque Herculis accersitur : de exsilio vero[17] non nisi XLV electis viris datur tabella[18]. At de judice ipso quales[19] in consi-

nes inconsulte loquerentur de eo. » In Gallia vulgo appellamus, *des écoutes*, ab auscultando : item *des espions*. HARD.

16. *Et qui de nummo judicet*. Ait æris tribunos non temere legi et creari, sed magna cum diligentia et judicio, ut potius a Gadibus columnisque Herculis, id est, ab ultimis terris, orbisque finibus accersantur. Vide Ascon. Pædianum. DALEC. — *Et qui de nummo judicet*. Scribendum potius *indicet*, unde Index lapis. PINT. — *Et qui*. De levissimis pecuniæ summis, nedum de vita et capite civium. Seneca de ira, III, 33 : « Evocati e longinquis regionibus judices sedent, judicaturi utrius justior avaritia sit. » Mittuntur, inquit, in cujusque patriam, qui explorent qua fama et existimatione sint, quam municipibus suis probati : non enim tantum ex Urbe capiuntur et Italia, sed ex omnibus evocantur imperii partibus, qui de pecunia judicent non magna. Corn. Balbum hoc loco indicat, Gadibus natum, de quo idem agit V, 5, et VII, 44. HARD.

17. *De exsilio vero*. Certus is magistratus non fuit, ut triumvirorum capitalium. Eligi ex senatu veteri instituto solebant. Honorius et Theodosius postea sortito ad criminalium causarum judicia vocari jusserunt, et de summis optimos legi. Nomine reorum delato et recepto, trigesimo post die judex dabatur, qui quadragesimo tandem reum de tabula vel damnabat, vel absolvebat. Vide Pithœum Advers. lib. II, cap. 19. DAL. — *De exsilio vero*. Datur tabella, hoc est, judicium permittitur. Judices, inquit, de tabella, deliberatione prius domi habita : medici statim. Judices electi XLV, vel de eo ordine ac numero aliquot : medici qualescumque sine delectu. Judices, quasi de exsilio tantum dicturi : medici occisuri. Judices, de reo ac facinoroso : medici de judice ipso ac prætore pronuntiaturi. Ut nos, sic scribit Reg. 2 cod. cum Ch. In Reg. 1, *nonnisi de XLV electis viris*. Descivere ab his editionum, quæ hactenus in manus venerunt, concinnatores : qui quum ita scripsere, *nonnisi die XL quinque electis viris*, non in Plinianum modo contextum novam scripturam, sed et in forum vetus romanum novam judiciorum formam invexerunt. H.

18. *Datur tabella*. Tres dabantur : quarum primæ A insculptum, h. e. *absolvatur ;* secundæ N. L. *non liquet ;* tertiæ C, quod erat condemnati signum. Aliquando pro C, Θ ; unde Persius : « Et potis es nigrum vitio præfigere Theta. » Ad. Fr. POLLET, histor. Fori Rom. lib. V, cap. 8. AJ.

19. *At de judice ipso quales*, etc. Dalecampius h. l. male : De medico ipso (quem translate judicem vocat, quia ægrum judicat et morte damnat) statim occisuro (ita enim reponendum) nulli consultant, et peritiæ periculum faciunt. Omnino

lium eunt, statim occisuri? Merito, dum nemini nostrum libet scire, quid saluti suæ opus sit. Alienis[20] pedibus ambulamus : alienis oculis[21] agnoscimus : aliena[22] memoria salutamus : aliena[23] vivimus opera; perieruntque rerum naturæ pretia, et vitæ argumenta[24]. Nihil aliud pro nostro habemus, quam delicias. Non deseram Catonem[25] tam ambitiosæ artis invidiæ a me objectum, aut senatum illum, qui ita censebat, idque non criminibus artis arreptis, ut aliquis exspectaverit. Quid enim venenorum fertilius, aut unde plures testamentorum insidiæ? Jam vero et adulteria etiam in principum domibus, ut Eudemi[26] in Livia Drusi

probanda lectio vulgatior ; probanda Harduini interpretatio. AJ. — *At de judice ipso quales*, etc. Puto mutandum esse verborum ordinem, et legendum : « At de judice ipso statim occisuri quales in consilium eunt. » Nec legend. arbitror, *judice*, sed, ut dixi, *indice*, nec *occisuri*, sed *occasuri*, ut quædam etiam exemplaria proferunt. PINT.

20. *Alienis pedibus ambulamus*. Lecticarios, anagnostas et nomenclatores exprobrat. DAL.

21. *Alienis oculis*. Anagnostarum, sive lectorum. HARD.

22. *Aliena*. Nomenclatorum. Habebant præsertim candidati comites, qui memoriter vocare unumquemque scirent, et occurrentium civium nomina suggererent, quos illi deinde honorifice salutarent. HARD.

23. *Aliena vivimus opera*. Medicorum. HARD.

24. *Vitæ argumenta*. Instrumenta. Argumenta vitæ appellat ea omnia, quibus vitæ incolumitas continetur : unde his voluminibus medicinas repetit. Horum jacere pretia et cognitionem negligi ab hominibus, jure queritur. HARD.

25. *Non deseram Catonem*. Non relinquam Catonem, quem objeci invidiæ medicorum; non deseram senatum, qui ita censuit, *pellendos Italia medicos* : neque tamen *quod medicis male velim*, crimina artis illius causabor, ut aliquis *facturum me* facile crediderit : *nec immerito fortassis* : nam quæ ars venenorum fertilior, etc. HARD.

26. *Ut Eudemi*. Eudemus Liviæ Drusi a Sejano corruptæ medicus, et ipse ejusdem criminis reus, Tiberii principatu floruit. Tacit. Annal. IV, pag. 98 : « Sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac medicus Liviæ, specie artis frequens secretis, etc. » Alius ab isto Eudemus medicus, cujus Galenus meminit. Livia, quæ et Livilla Suetonio, Drusi conjux, ejus qui Tiberii imp. filius : Drusi Neronis filia, ejus videlicet, qui ejusdem Tiberii frater fuit, eademque Germanici Cæsaris et Claudii imp. soror. HARD.

Cæsaris : item Valentis, in[27] qua dictum est regina. Non sint[28] artis ista, sed hominum. Non magis hæc urbi[29] timuit
6 Cato, ut equidem credo, quam reginas[30]. Ne avaritiam quidem arguam, rapacesque[31] nundinas pendentibus[32] fatis, et dolorum indicaturam[33], ac mortis[34] arrham, aut ar-

27. *In qua*, etc. In Messalina, de qua dictum cap. 5. Hard.

28. *Non sint*, etc. Non sint sane ista imputanda arti, sed improbitati hominum potius. « Nec videtur hæc causa Catoniani odii. » Neque enim, credo, magis hæc *adulteria cum reginis* timuerit urbi Cato, quam reginas ipsas : « nec minus reipublicæ malum, regina, quam familiæ principis, adulterium. » Hard.

29. *Non magis hæc urbi*. Nusquam magis consentiens conspiransque omnium exemplarium, etiam MSS. fides, quam in hujus vocis scriptura. Nihilominus Salmas. in præf. ad librum de homonymis, 52, sic emendat, *quam resinas :* tum multa de resinata juventute affert, quæ ante eum Dalecampius commodiore loco protulerat, quoniam ab isto, quem tractamus, prorsus abhorret : ut vel nostra per se interpretatio arguit, qua nihil est planius, nihil ad scriptoris mentem accommodatum magis, præsertim quod nihil adhuc attingere se Plinius profitetur eorum quæ Urbi timuit ac reipublicæ, in quibus resinæ : extremo dumtaxat hoc capite ab eo delibanda. H.

30. *Reginas*. Imperantium uxores, quas nos *impératrices*. Eas urbi Cato non timebat, de iis nempe ne subodoratus quidem. Aj.

31. *Ne avaritiam... rap. nundinas*. Nundinæ a nono die dictæ, quasi novendinæ (gall. *marchés*, *foires*); in quibus omnia sunt venalia; huc omnes conveniunt mercandi et vendendi causa. Sic rapaces medici avaritia ferventes lectis ægrorum adstantes remediorum auctionem faciebant. Ista quidem nunc rara sunt, si de Veterum pravis artibus cogitans sæcula contuleris. Immo cautum nostris legibus est, ne quis medicus ab illo quem novissimo morbo implicitum sanare tentavit, pecunias aut dona testamento accipiat. Aj.

32. *Pend*. Dum mors instat. H.

33. *Dolorum indicaturam*. Pactam cum ægris pecuniam, ut eorum dolores sedentur. Dalec. — *Et dolorum indicaturam*. Indicatura, ut diximus in præf. ad Vespas. æstimatio, pretium, taxatura est. Indicare vendentium verbum est, ut mercari ac liceri emptoris. Plaut. in Persa, act. IV, sc. 4, v. 25 : « TR. Hanc eme atque ausculta mihi. PO. Modo ut sciam, quanti indicet. » Et v. 37, « SA. Indica, fac pretium. PO. Tua merx est : tua indicatio est. » Iterumque v. 109 et 112. Igitur indicatura dolorum, taxatio est, sic fere fieri solita. Levari hoc genere morbi cupis ? Tantum dabis. Isto? tantum. H.

34. *Ac mortis*. Mortis arrham eleganter vocat id quod veluti pignus pretii numerandi medico datur, statim occisuro. Hard.

cana præcepta[35]. Squamam in oculis emovendam[36] potius, quam extrahendam : per quæ effectum est[37], ut nihil magis prodesse videretur, quam multitudo grassantium. Neque enim pudor, sed æmuli pretia[38] summittunt. Notum est ab eodem Charmide unum ægrum ex provincialibus H-S ducentis[39] reconductum[40] : Alconti[41] vulnerum[42] medico H-S $\bar{C}$[43] damnato ademisse Claudium principem; eidemque in Gallia exsulanti, deinde restituto, acquisitum non minus intra paucos annos. Et hæc personis imputentur. 7
Ne fæcem quidem, aut inscitiam ejus turbæ arguamus, ipsorum intemperantiam in morbis, aquarum calidarum diverticulis[44] : imperiosam inediam, et ab iisdem deficientibus cibos sæpius die ingestos, mille[45] præterea pœnitentiæ modis, culinarum etiam præceptis et unguentorum

35. *Arcana præcepta*. Παράδοξα, medicamenta secreta vulgi fidem et opinionem excedentia, quæ non nisi ingenti pretio evulgantur, aut communicantur. Dal.

36. *Emovendam potius*. Deorsum pellendam acu, unde subire sursum possit adhuc, et medici operam iterum flagitare. Hard.

37. *Per quæ effectum est*. Quamquam medici, inquit, multa Romæ artis suæ licentia nefarie admitterent ; potius tamen esse cœpit ut plures essent, quam ut pauci. Quum enim pauci essent, pretia immodica aut stipulabautur ab ægris, aut quovis modo exprimebant. Neque enim deterrentur pudore, ut immensis mercedibus abstineaut : sed mutua, ut fit, æmulatione, minoris operas suas addicere tum cœperunt, quum multi eamdem exercuere artem. Hard.

38. *Pretia*. Pretia medicamentorum et operæ suæ minuunt. Hard.

39. *H-S ducentis*. Sestertiis nempe majoribus; ergo vulg. 200,000, sive quod idem censetur, 35,174 fr. 99 c. Aj.

40. *Reconductum*. Iterum conductum. Hard.

41. *Alconti*. Ille Pliniana ætate celeberrimus fuit, præsertim si quis enterocela, aut fracto osse laboraret. Martialis, lib. XI, epigr. 84 : « Mitior implicitas Alcon secat enterocelas, Fractaque fabrili dedolat ossa manu. » Aj.

42. *Vulnerum*. Chirurgo, seu vulnerario medico. Hard.

43. *H-S $\bar{C}$*. Hoc est, sestertium centies (10,000 maj. 10,000,000 min.), 1,758,749 f. 50 c. Aj.

44. *Diverticulis*. Diverticula eleganter appellat, quum per tot medicamentorum, et balinearum anfractus flexionesque, valetudo quæritur, quæ simplici via parari commode potest. Hard.

45. *Mille præterea pœnitentiæ*

mixturis, quando nullas omisere vitæ illecebras. Invehi peregrinas merces, conciliarique externa[46] pretia, displicuisse majoribus crediderim equidem : non tamen hoc Ca-
8 tonem providisse, quum damnaret artem. Theriace[47] vocatur excogitata compositio luxuriæ. Fit ex rebus externis, quum tot remedia dederit natura, quæ singula sufficerent. Mithridaticum[48] antidotum ex rebus LIV componitur, interim nullo pondere æquali, et quarumdam rerum sexagesima denarii unius imperata. Quo deorum[49] perfidiam istam monstrante? Hominum enim subtilitas tanta esse non potuit. Ostentatio artis et portentosa scientiæ venditatio manifesta est. Ac ne ipsi quidem illam novere: comperique[50] vulgo pro cinnabari Indica in medicamenta minium addi, inscitia nominis, quod esse venenum doce-
9 bimus inter pigmenta. Verum hæc ad singulorum salutem pertinent. Illa autem, quæ timuit Cato, atque providit, innocentiora multo et parva opinatu, quæ proceres[51] artis

modis. Quum mille modis priora errata corrigunt, novisque cumulant.

46. *Extrema pretia*. Idem argumentum tractatur, sed pressius, lib. XXIV, cap. 1. DALEC. — *Externa*. Pretia rerum externarum. Ipse, XXIV, 1 : « Statim compositiones et mixturæ inexplicabiles decantantur. Arabia atque India in medio æstimantur; hulcerique parvo medicina a Rubro mari imputatur, etc. » HARD.

47. *Theriace*. Θηριακὴ, medicamentum contra venenata; de cujus confectione dictum est lib. XX, cap. 100. HARD.

48. *Mithridaticum*. Mithridaticum antidotum, quod a Celso describitur, lib. V, cap. 23, rebus dumtaxat sex et triginta componitur. Apud Galen. de Antid. lib. II, cap. 9, omnino 44. HARD. — Vere antidotum Mithridaticum simplicius fuit teste Ammonico Sereno, qui id e viginti rhutæ foliis, salis particula quæ siliquæ tertia vix sit, nucibus duabus, duobus item ficubus aridis constare dicit. AJ.

49. *Quo deorum perfidiam istam monstrante*. Scribo cum interrogatione, ex vetusto codice : « Quo Deorum per fidem ista monstrante? » Utitur isto interrogandi modo, et interim sine interrogatione, frequenter Quintilianus in Declamationibus; aliquando etiam suppressa præpositione; *Fidem vestram judices*. PINT.

50. *Comperique*. Vide quæ dicturus est inferius, lib. XXXIII, cap. 38, sq. Et hunc medicorum errorem Diosc. prodidit, lib. V, pag. 109. HARD.

51. *Quæ proceres artis ejusdem in*

ejus de semet ipsi fateantur. Illa perdidere imperii mores, illa quæ sani patimur, luctatus[52], ceromata, ceu valetudinis causa instituta : balineæ[53] ardentes quibus persuasere in corporibus cibos coqui, ut nemo non minus validus exiret, obedientissimi vero efferrentur[54]. Potus[55] deinde jejunorum ac vomitiones, et rursus perpotationes, ac[56] pilorum eviratio instituta resinis[57] eorum : itemque[58] pectines

semetipsis fatentur. « Quæ proceres artis ejus de semet ipsi fateantur, » in eod. Pint.

52. *Luctatus.* De ceromate oleove, quo luctatores ungebantur, diximus lib. XXVIII, cap. 13. Ideo vero ungebantur, ut membra emollita sine ullius rupturæ periculo labores sustinerent : quod Lucianus περὶ γυμνασίων sic fere prodit : Χρίομεν ἐλαίῳ (τὰ σώματα) καὶ καταμαλάττομεν, ὡς εὐτονώτερα γίγνοιντο, etc. Negat ergo Plinius hæc fuisse quondam valetudinis causa instituta, sed luctæ potius et exercitationis. Hard.

53. *Balineæ.* Ut cruditatem deponerent, caldariis utebantur. Horat. lib. I, ep. 6, v. 61 : « Crudi tumidique lavemur. » Juvenalis, Sat. I, v. 144 : « Et crudum pavonem in balnea portas. » Vide quæ diximus lib. XIV, cap. 28. Hard.

54. *Efferrentur.* Exstincti vapore balinearum efferrentur ad rogum. Hard.

55. *Potus.* De his Seneca, ep. 122 : « Isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui jejuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt?... Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos : illa ebrietas juvat, quæ in vacuum venit. » H.

56. *Ac pilorum eviratio instituta*, etc. Hoc παρατιλμὸν καὶ πίττωσιν vocant Græci, qua μαλθακοὶ, id est, molles evirantur et vulsi fiunt. Virilitatis autem etiam signum et indicium pili. Resina autem pilari solitos olim nunc molles et effeminatos viros, nunc quibusdam sacris addictos, ut Isidis calvos, ex Veterum scriptis manifestissimum est. Juven. Sat. VIII, 114, « resinata juventus. » Martial. XII, 32, 21 : « Nec plena turpi matris olla resina, Summœnianæ qua pilantur uxores. » Et X, epigr. 48 : « Nuntiat octavam Phariæ sua turba juvencæ, Et (alii *Atque*) pilata redit jamque, subitque cohors. » Hard.

57. *Resinis.* Glabros et depiles reddebant olim viros molliores, adolescentesque, picis illitu, vel resinæ. Unde apud Juvenal. Sat. VIII, vers. 114, *Resinata juventus.* Vide Constantin. in Lexico verbo Πιττόω. Eviratio porro a Plinio appellatur, quoniam virilitatis signum est et indicium pili. Jul. Capitolinus in Pertinace, pag. 56, *vasa Samnitica* Commodi imp. memorat, « calefactandæ resinæ ac pici devellendis hominibus ac lævigandis. » Hard.

58. *Itemque.* Pecten in feminis locus est ubi pili nascuntur. Juven. Sat. VI, 370 : « Inguina traduntur

in feminis quidem publicati[59]. Ita est profecto; lues morum, nec aliunde major quam e medicina, vatem prorsus quotidie facit Catonem, et oraculum : satis esse ingenia

11 Græcorum « inspicere, non perdiscere. » Hæc fuerint dicenda pro senatu illo, sexcentisque populi romani annis, adversus artem, in qua conditione insidiosissima auctoritatem pessimis boni faciunt : simul contra attonitas quorumdam persuasiones, qui prodesse nisi pretiosa[60] non putant. Neque enim dubitaverim aliquibus fastidio futura, quæ dicentur animalia : at non Virgilio[61] fuit nominare formicas nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis : non Homero inter prælia Deorum[62] improbitatem muscæ describere : non naturæ gignere ista, quum gignat hominem. Proinde causas quisque et effectus, non res, æstimet.

1 IX. Ordiemur autem a confessis, hoc est, lanis ovisque, ut obiter rebus præcipuis honos in primis perhibeatur. Quædam etiam sic alienis locis, tamen obiter dici necesse erit. Nec[1] deerat materiæ pompa, si quidquam

medicis jam pectine nigro. » Et bos pariter depilabant. Vid. Martial. lib. XII, ep. 32, 21.

59. *Publicati*. Medicorum oculis expositi. Vel medicis, ut diximus, vel quum in publico matrona translucet, ut dictum est lib. VI, cap. 20. Vide quæ tum ibi, tum lib. XI, c. 26, in Notis adjecimus. H.

60. *Nisi pretiosa non putant*. Immani pretio ex alio orbe quæsita remedia. Hard.

61. *Virgilio*. De curculione Georg. I, vers. 186. De blattis, IV, ejusdem operis v. 243 : « Lucifugis congesta cubilia blattis. » Ipse est versus, dempto uno pede.

62. *Homero inter prælia Deorum*, etc. Iliados Φ : Τίπτ' αὖ, ὦ κυνόμυια, θεοὺς ἔριδι ξυνελαύνεις, Θάρσος ἄητον ἔχουσα ; Dalec. — Add. Iliad. P, v. 570 : Καί οἱ μυίης θάρσος ἐνὶ στήθεσσιν ἐνῆκεν, Ἥτε, καὶ εἰργομένη μάλα περ χροὸς ἀνδρομέοιο, Ἰσχανάᾳ δακέειν, λαρόν τέ οἱ αἷμ' ἀνθρώπου. « Et ei muscæ audaciam in pectoribus immisit : quæ quamvis depulsa frequenter a corpore humano, mordere appetit : dulcisque illi sanguis hominis est. » Affert hic Dalecampius Homeri locum a proposito omnino alienum. Hard.

IX. 1. *Nec deerat materiæ pompa*. Immo legendum e contrario, « Nec deerat materia pompæ, » ex antiquo exemplari. Pint.

aliud intueri liberet, quam fidem operis[2]. Quippe inter
prima proditis etiam ex cinere phœnicis nidoque medi-
cinis, ceu vero id certum esset, atque non fabulosum.
Irridere est, vitæ remedia post millesimum annum[3] redi-
tura monstrare. (11.) Lanis auctoritatem veteres Romani
etiam religiosam habuere, postes[4] a nubentibus attingi
jubentes : præterque cultum et tutelam contra frigora, 2
succidæ[5] plurima præstant remedia ex oleo vinoque, aut

2. *Quam fidem operis.* Quam ut fidem opus obtineat. Hard.

3. *Post millesimum annum.* Certum annorum numerum pro incerto ponit. Diversas Veterum sententias de phœnicis reversione attulimus lib. X, cap. 2. Hard.

4. *Postes.* Ædium, in quas accedebat sponsa, janua, marito illam operiente, lana cingebatur, et coronabatur, lauroque multa ornabatur : postes etiam vittis laneis contegebantur, quas ab introgressa tangi, mos erat, et adipe suillo oleoque, vel lupino ungi, ne quid venenum aut pestilens domui noceret : qua superstitione et magi felle nigri canis domos suffiebant, et genitale sub limine defodiebant. Alex. lib. II, cap. 5. Scribit idem ibidem, Sponsas, quum ex domo patris ad maritum prodibant, colum lana comptum et fusum cum stamine gestare solitas. Quod testatur et Plutarch. ἡ νύμφη, inquiens, εἰσφέρει μὲν ἠλακάτην, καὶ τὴν ἄτρακτον· additque, quod propius huic loco est, ἐρίῳ δὲ τὴν θύραν περιστέφειν τοῦ ἀνδρός. Nec prætereundum quod tradit Rhod. lib. XXVII, cap. 14, in lanata pelle novas nuptas sedere solitas, vel more vetusto, quod priscis temporibus in pellium stratis dormirent, vel quod lanificium viro præstituras se eo symbolo pollicerentur. Plinius hic tacet cingulum ex ovis lana factum, quod novæ nuptæ in lecto vir solvebat : apud Verrium Flaccum, Dalec. — *Postes.* Sic MSS. omnes Reg. 1, 2, Colb. aliique. Rectius tamen fortassis *cingi*. Dalec. laudatus Plut. Qu. Rom. pag. 271 : Ἐρίῳ δὲ τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός. « Nova nupta mariti januam lana coronat. » Quo et Lucan. respexit, solennes nuptiarum ritus negative describens, lib. II, v. 355 : « Festa coronato non pendent limine serta, Infulaque in geminos discurrit candida postes. » *Attingi* tamen haud penitus adspernandum : quum ritus ille tangendi postes lana ea fieri potuerit, qua colus instructa, quam novæ nuptæ secum deferebant, eodem auctore Plutarcho l. c. Hard.

5. *Succidæ.* Succidam lanam *oscam* Varro a Nævio dici tradit, Festus et *solocem*. Dal. — *Succidæ.* Recens tonsæ. Unde succida lana appellata sit, Varro docet, de R. R. lib. II, cap. ult. his verbis : « Tonsuræ tempus inter æquinoctium vernum et solstitium, quum sudare inceperint oves : a quo sudore recens lana tonsa succida est

aceto, prout quæque mulceri morderive opus sit, et adstringi, laxarive, luxatis membris, dolentibusque nervis impositæ, et crebro suffusæ[6]. Quidam etiam salem admiscent luxatis. Alii cum lana rutam tritam adipemque imponunt. Item contusis tumentibusque. Halitus quoque oris gratiores facere traditur, confricatis[7] dentibus atque
3 gingivis, admixto melle. Prodest[8] et phreneticis suffitu. Sanguinem[9] in naribus sistit cum oleo rosaceo : et alio

appellata. » A succo alii deduci malunt. Et succida vellera dixit Martialis, lib. XI, ep. 27 : « Succida palliolo vellera quinque petit. » Hæc porro totidem cum Plinio verbis habet Diosc. lib. II, cap. 82 : Ἔρια οἰσυπηρὰ. ... ἁρμόζοντα ἐν ἀρχῇ πρὸς τραύματα, θλάσματα, ἀποσύρματα, πελιώματα, ὀστῶν κατάγματα, βρεχόμενα ὄξει καὶ ἐλαίῳ ἢ οἴνῳ. « Lanæ succidæ subveniunt inter initia vulneribus, contusis, desquamatis, lividis, et ossium fracturis, aceto, et oleo, aut vino imbutæ. » Hard.

6. *Suffusæ*. Olei, aceti, vini liquore. Dalec.

7. *Confricatis*. Et horum quoque candori conferre haud parum succidam lanam melle illitam, si perfricentur, auctor est Marc. Emp. cap. XIII, pag. 97. Hard.

8. *Prodest*. Plin. Val. III, cap. 9. Serenus, cap. 8 de phrenesi, pag. 129 : « Illotis etiam lanis suffire memento, Cerritum, etc. » Cerritus dicitur, quasi Cereritus, *Atticis*, Δημητριακὸς, quasi Cereris ira et larvarum incursione animo vexatus. Hæc vox Horatio nota, Plauto maxime familiaris. At non phreneticis modo, sed et lethargicis (qui morbus phrenesi contrarius est) prodesse suffitu lanam succidam auctor est Cels. lib. III, cap. 20, qui hanc inter ea annumerat, quæ odore fœdo movent sic affectos. Hard. — Hæc conveniunt quidem medicamina; pauci tamen e freneticis incolumes evaderent, nisi quid amplius fieret. Simillime censendum de viribus quas Noster lanæ succidæ tribuit. Plinii Valeriani auctoritas plus valet, si cum jam laudato Leclerc, item Mercuriale, istius librum putes a Nostri manu esse; labente vero ætate aliquatenus auctum, et, quæ editorum solennis astutia, emendatum a quodam Valeriano, aut Valerio, sub hoc titulo potuit per scholas vagari, *C. Plinii Secundi de re medica liber a Valerio plenior factus*; dein brevitatis studio ac necessitate vocatum Plinium Valerii, aut Plinium Valerianum. Nota tamen diversum abiisse doctissimum Gunzregis in Polonia archiatrum, cujus exstat dissertatio inscripta, *de auctore operis de re medica vulgo Plinio Valeriano adscripti libellus*. Lipsiæ 1736. Gallum quemdam Siburium nomine hic scripti operis reum agit. Aj.

9. *Sanguinem*. Geminum adhibendæ lanæ succidæ modum edocet : primum ut in naribus; alte-

modo indita auribus obturatis spissius. Quin et[10] hulceribus vetustis imponitur cum melle. Vulnera[11] ex vino, vel aceto, vel aqua frigida et oleo expressa sanat. Arietis vellera[12] lota frigida ex oleo madefacta, in muliebribus malis inflammationes vulvæ sedant. Et si procidant, suffitu reprimunt. Succida[13] lana imposita subditaque mortuos partus evocat. Sistit etiam profluvia earum. At[14] canis rabiosi morsibus inculcata post diem septimum solvitur.
Reduvias[15] sanat ex aqua frigida. Eadem[16] nitro, sulphure, 4
oleo, aceto, pice liquida ferventibus tincta, quam calidis-

rum, ut in aure indatur. Sic etiam Q. Seren. cap. xxxv, pag. 148 : « Lana oleo madefit, sed nondum lota, rosato : Hæc datur in nares, vel claudit densius aures. » Explanatius porro Marc. Emp. cap. x, pag. 55 : « Lana succida conjicitur in nares cum oleo rosaceo ; et auriculæ de lana succida obturantur, et ita sanguis profluens continetur. » Ita verbis fere totidem Plin. Val. lib. I, cap. 26. Frustra igitur contra consensum omnium exemplarium ex dubiæ fidei vetusto codice profert Dalecampius alteram lectionem, *et allio modico indito in auribus*. Allium in aure indere quid juvet ad sistendum sanguinem, conjicere haud proclive est. Utitur hac forma loquendi Plinius rursum inferius, cap. 11 : *Et alio modo lutea ovorum*, etc. H.

10. *Quin et hulceribus*. Plin. Valer. lib. III, cap. 22. Hard.

11. *Vulnera*. Plin. Val. lib. III, cap. 20, et Q. Seren. c. *de vulneribus quibuscumque*, etc. Hard.

12. *Arietis vellera*. Sext. Plat. c. vi, de ariete t. 2, *ad locorum dolorem* : « Lana ejusdem nigra intincta in aqua, deinde in oleo, et supposita locis dolorem tollit. Et suffumigata, ante prolapsam vulvam reprimit. » Hard.

13. *Succida*. Q. Serenus, cap. xxxv, pag. 148 : « Menstruus immenso si profluit impete sanguis, Succida lana malos remoratur subdita cursus : Mortua quin etiam producit corpora partu. » Hard.

14. *At canis*. Plin. Val. lib. III, cap. 50. Hard.

15. *Reduvias*. Quas Græci, ut alibi diximus, παρωνυχίας, et Plinius ipse passim appellant. Theod. Prisc. lib. I, cap. 30 : « Paronychiæ in initiis lana ex aqua infusa imposita curantur, eaque frigidiore frequentius irriganda erunt. » Hard.

16. *Eadem*. Totidem verbis Marc. Emp. cap. xxv, pag. 171 ; Plin. Val. lib. II, c. 36, et Q. Seren. cap. xxvi, pag. 141 : « Quum sævit penitis hærens injuria lumbis, Aut pice cum molli nitrum, sulphurque et acetum Succida lana rapit contacta calentibus Isdem : Proderit hanc ægris crebro perducere membra. » Hard.

sima imposita bis die, lumborum dolores sedat. Sanguinem sistit ex ariete succida, articulos[17] extremitatum præligans[18]. Laudatissima omnis e collo : natione vero Galatica, Tarentina, Attica, Milesia. Succidam[19] imponunt et desquamatis, percussis, lividis, incussis, collisis, contritis, dejectis, capitis[20] et aliis doloribus, stomachi inflammationi, ex aceto et rosaceo. Cinis ejus illinitur attritis, vulneratis, ambustis[21]. Et in oculorum medicamenta additur[22] : item in fistulas, auresque[23] suppuratas. Ad hæc detonsam[24] eam, alii evulsam, decisis summis partibus siccant, carpuntque, et in fictili[25] crudo componunt, ac melle perfundunt, uruntque. Alii[26] assulis tedæ subjectis,

17. *Articulos.* Extremitates corporis, ut dictum est lib. XXVIII, cap. 17, perstringendo. Cels. lib. IV, cap. 4 de tussi : « Si ex faucibus interioribusque partibus sanguis processit.... imponenda extrinsecus supra id quod dolet, lana succida ex aceto est, et id spongia subinde refrigerandum. Erasistratus horum crura quoque, et femora brachiaque pluribus locis deligabat. Id Asclepiades adeo non prodesse, ut etiam inimicum esset, proposuit. Sed id sæpe commode respondere, experimenta testantur. Neque tamen pluribus locis deligari necesse est : sed sat est infra inguina et super talos, summosque humeros, etiam brachia. » Hard.

18. *Præligans.* Vinculis adstrictione valida dolorem excitantibus. Dalec.

19. *Succidam.* Hæc pariter Diosc. lib. II, cap. 182. Hard.

20. *Capitis.* Marc. Emp. lib. II, cap. 37, ad capitis dolores : « Lanam de ovicula inter femora velles, et combures, et in aceto intingues, et supra tempora dolentis ligabis : lanam arietis de fronte velles, atque ex aceto fronti illines. » Vide etiam Dioscor. lib. II, cap. 82, ubi hæc verbis totidem exstant. Hard.

21. *Ambustis.* Ne absurditatis incusa virum : nam potuit abeunte lana in cinerem e vestigiis *alkali* quoddam colligi; neque ignoratur ambustis alcalescentes materias continuo applicari, qualis est e sodio, potassio aut ammoniaco dissolutio. Aj.

22. *Et in oculorum medicamenta additur.* Dioscorid. lib. II, cap. 83. Hard.

23. *Auresque.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 79. Hard.

24. *Ad hæc detonsam eam.* Totidem verbis Diosc. lib. II, c. 83. H.

25. *In fictili.* Non cocto, ἐν ὠμῇ χύτρᾳ. Diosc. l. c. Hard.

26. *Alii.* Diosc. l. c. Σχίδακας δαδίων ἰσχνὰς, καὶ ἔρια ἐναλλὰξ, etc. « Assulas tenues, et lanas vicissim insternunt, etc. » Assula, vel Astula, ut alibi diximus, pars est

et subinde interstratis, oleo aspersam accendunt, cineremque in[27] labellis aqua addita confricant manu, et considere patiuntur, idque sæpius mutantes aquam, donec linguam astringat leniter, nec mordeat. Tunc cinerem reponunt[28]. Vis ejus septica[29] est, efficacissimeque genas purgat[30].

X. Quin[1] ipsæ sordes pecudum, sudorque feminum, 1
et alarum, adhærentes lanis (œsypum vocant) innumeros prope usus habent. In Atticis ovibus[2] genito palma. Fit pluribus modis: sed probatissimum[3], lana[4] ab his partibus recenti concerpta, aut, quibuscumque sordibus succidis primum collectis, ac lento igni in æneo[5] subfervefactis, et refrigeratis, pinguique quod supernatet, collecto in fictili vase, iterumque decocta priori materia: quæ

ligni concisi minuta. Egimus de ea voce lib. XVI, cap. 23. Hard.

27. *In labellis.* In vasculis Diosc. ἐν κεραμέῳ κρατῆρι, in vase fictili: « Labellum fictile novum impleto paleis, » inquit Columella lib. XI, cap. 43, hoc est, vas fictile. H.

28. *Reponunt.* Recondunt. H.

29. *Vis ejus septica.* Pœni editorum infantium venas in capite lana succida inurunt, ut defluentem pituitam sistant. Pari consilio Æthiopes statim natorum frontem urunt, ut capitis et oculorum supervacuum humorem exsiccent. Alexander ab Alexandro, lib. II, cap. 25. Dalec.

30. *Genas purgat.* Palpebras. H.

X. 1. *Quin.* Hæc deinceps totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 54: Οἴσυπος δὲ λέγεται τὸ ἐκ τῶν οἰσυπηρῶν ἐρίων λίπος, ὃ κατασκευάσεις οὕτω. « Œsypum dicitur e succidis lanis collecta pinguitudo, quam sic præparabis, etc. » Hard.

2. *In Atticis ovibus.* Quæ thymo pascuntur. Dal.

3. *Sed probatissimum.* Et hunc modum affert Diosc. l. c. Item auctor libri de simpl. med. ad Patern. tom. XIII Opp. Galeni, pag. 1005: « Œsypum, inquit, est quasi sordes et succus lanarum succidarum, quod hac ratione colligitur. Lanas succidas sordidissimas, et jam mox detonsas mittimus in vas quod habeat calidam aquam: et aquam succendimus, ut aliquantulum ferveat: deinde refrigeramus: et quod supernatat in modum pinguedinis, abradimus manu, et in vase stanneo absternimus: et sic ipsum vas aqua pluviali implemus, et rursus delimpidamus: et tunc œsypum reponimus. » Hard.

4. *Lana.* A feminibus et aliis. Hard.

5. *In æneo.* Subintellige, *vase*: neque enim hanc vocem probatæ fidei codices habent. Hard.

pinguitudo utraque frigida aqua lavatur, et in linteo[6] saccatur[7], ac sole terretur, donec candida fiat ac translucida.
2 Tum in stannea pyxide conditur. Probatio[8] autem, ut sordium virus oleat, et manu fricante ex aqua non liquetur, sed albescat ut cerussa. Oculis[9] utilissimum contra inflammationes, genarumque callum[10]. Quidam[11] in testa torrent, donec pinguitudinem amittat, utilius tale existimantes erosis et duris genis[12], angulis scabiosis et lacrymantibus. Hulcera non oculorum modo sanat, sed[13] oris etiam et genitalium, cum anserino adipe. Medetur[14] et vulvæ inflammationibus, et sedis rhagadiis, et condylomatis cum meliloto ac butyro. Reliquos usus ejus suo loco di-
3 geremus. Sordes[15] quoque caudarum concretæ in pilulas,

6. *Et in linteo*. Percolatur, per colum transmittitur. — Libri omnes, tum editi, tum MSS. *siccatur*, manifesto errore, cujus vel ipsa œsypi concinnatio admonet : sed et auctores græci pariter ac latini. Nam Diosc. lib. II, cap. 84, pingue illud quod supernatat, excolatum, elui aqua jubet, confricari, ut candidius reddatur : Ἔνιοι δὲ διηθήσαντες τὸ λίπος, πλύνουσιν ἐν ὕδατι ψυχρῷ ταῖς χερσὶν ἀνατρίβοντες... γίνεται δὲ ὁ τοιοῦτος λευκότερος. Sic etiam Auct. libri de simpl. med. ad Pat. tom. XIII Opp. Gall. pag. 1003. HARD.

7. *Siccatur*. An *saccatur?* ut lib. XX, cap. 19, id est, per colum transmittitur. Dioscorides tamen habet, in fictilem patellam conjici, quæ aquam calidam habeat : linteo vas operiri, insolari, donec candida fiat et satis crassa. DAL.

8. *Probatio*. Totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 48. HARD.

9. *Oculis*. Diosc. l. c. HARD.

10. *Genarumque callum*. Ciliorum, τῶν βλεφάρων. DALEC. — *Genarumque*. Palpebrarum. Dioscor. Ποιεῖ δὲ πρὸς βλέφαρα τετυλωμένα καὶ τριχοῤῥοοῦντα. « Ad palpebras callosas, et ciliorum defluvio laborantes. » Marc. Emp. cap. VIII, pag. 70. HARD.

11. *Quidam in testa torrent*. Diosc. loc. c. ad verbum. HARD.

12. *Genis*. Palpebris, angulis oculorum scabie laborantibus et lacrymas guttatim effundentibus. ED.

13. *Sed oris*. Ita MSS. librique publici. At si Dioscoridem audimus qui hæc cæteroquin verbis totidem repræsentat, *sed auris* potius scribendum, sane fuerit. Sic enim ille lib. II, cap. 84 : Πρὸς τὰ ἐν ὠσὶ καὶ ἐν αἰδοίῳ σὺν χηνείῳ στέατι. HARD.

14. *Medetur*. Diosc. pariter loc. cit. HARD.

15. *Sordes*. Q. Serenus, cap. XV de dentium et oris vitiis, pag. 134 : « Si vero infandum proserpit ad intima vulnus, Aut tu sume pilam, quæ caudis hæret ovinis : Hæc siccata dabit molles, et fracta, fari-

ac siccatæ per se tusæque in farinam et illitæ dentibus mire prosunt, etiam labantibus : gingivisque, si carcinoma serpat. Jam vero pura vellera, aut per se imposita cæcis doloribus[16], aut accepto sulphure : et cinis eorum genitalium vitiis. Tantumque pollent, ut medicamentis quoque superponantur. Medentur ante omnia et pecori ipsi, si fastidio non pascatur. Cauda enim quam arctissime præligata, evulsa illa lana statim vescuntur. Traduntque quod extra nodum sit e cauda præmori.

XI. (III.) Lanæ[1] habent et cum ovis societatem simul 1 fronti impositæ contra epiphoras. Non opus est eas in hoc usu radicula[2] esse curatas, neque aliud, quam candidum ex ovo infundi, ac pollinem thuris. Ova[3] per se infuso candido oculis epiphoras cohibent, urentesque refrigerant. Quidam cum croco præferunt[4], et pro aqua miscent collyriis. Infantibus vero contra lippitudines vix aliud reme-

nas : Hujus et attritis tetrum mulcebitur hulcus. » HARD.

16. *Cæcis doloribus*. Internarum partium, vel quorum causa ignoratur. Idem Plinius cap. 13, quum *cæcos aut subitos dolores* dixit, cæcos interpretari subitos videtur. HARD.

XI. 1. *Lanæ*. Plin. Val. I, 14 : « Lana carminata cum albo ovi, et thuris polline, fronti applicatur, contra epiphoras oculorum. » H. — Hic de ovorum natura traditurus multa incipit. Cuncta persequi immensum foret, nec satis utile : nam patet fabulis et somniis meris fere omnia appendenda. De ovorum natura si quis medicus nunc inquirat, non tam medicaminum ratio huic habetur quam hygiena. Alimenta ergo ex ovis optima, ni crebrius quam par est, utare. Albumen facillime intra viscera concoquetur pueris, feminis et infirmis stomachis maxime idoneum. Vitellus præstat tum sapore, tum quod facilius concoquitur. Piscium, testudinum ova in deliciis; quanquam piscium quorumdam ovis inesse virus aiunt, non jure suo. AJ.

2. *Radicula*. Τῷ στρουθίῳ. Nam, ut Dioscorides ait, Τούτῳ ἐριοπλύται χρῶνται πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐρίων. Quidam inepte legit, rudicula. DAL. — *Radicula*. Herba, quæ lavandis lanis succum habet. De ea ante egimus lib. XIX, cap. 18. HARD.

3. *Ova*. Diosc. II, 55, totidem verbis. Plin. Val. I, 14 : « Ovi album infusum oculis, epiphoras curat, et uredines mitigat. » Item Sext. Pl. parte II, cap. 9, de gallina, t. 1. HARD.

4. *Quidam cum croco præferunt*. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 67. H.

dium est, butyro admixto recenti. Eadem cum oleo[5] trita
2 ignes sacros leniunt, betæ foliis superilligatis. Candido ovorum in oculis et pili reclinantur Hammoniaco trito admixtoque. Et vari in facie cum pineis nucleis ac melle modico. Ipsa facies[6] illita sole non aduritur. Ambusta[7] aquis si statim ovo occupentur, pusulas non sentiunt. Quidam admiscent farinam hordeaceam, et salis parum. Hulceribus[8] vero ex ambusto, cum candido ovorum tostum hordeum, et suillo adipe, mire prodest. Eadem curatione ad sedis vitia utuntur: infantibus quidem, etiam si quid ibi procidat. Ad pedum rimas ovorum candido decocto cum cerussæ denariorum duum pondere, pari spumæ
3 argenti, myrrhæ exiguo, deinde vino. Ad[9] ignem sacrum, candido ovorum trito cum amylo. Aiunt et vulnera candido glutinari, calculosque pelli. Lutea[10] ovorum cocta ut induresc ant, admixto croco modice, item melle et lacte mulieris illita, dolores oculorum mitigant. Vel[11] cum rosaceo et mulso lana oculis imposita, vel cum trito apii

5. *Eadem cum oleo trita*, etc. Sext. Plat. l. c. t. 3, *ad ignem sacrum:* « Ovo crudo linies corpus, ubi fervor fuerit, et desuper folium betæ impones: miraberis sanitatem. » Sic etiam Plin. Val. III, 34, ad verbum. Hard.

6. *Ipsa facies.* Diosc. II, 55: Τὸ δὲ λευκὸν αὐτοῦ... πρόσωπά τε ἀνεπίκαυστα τηρεῖ. Seneca in eam sententiam apposite, ep. 123, pag. 515: « Omnium pædagogia oblita facie vehuntur, ne sol, aut frigus teneram cutem lædat: turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cujus sana facies medicamentum desideret. » Hard.

7. *Ambusta.* Quæ sunt aqua ferventi adusta. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Κατακαύματα οὐκ ἐᾷ φλυκταίνεσθαι παραχρῆμα ἐπιχρισθέν. « Ambustis confestim illitum, pusulas erumpere prohibet. » Sic etiam Galen. de fac. simpl. med. lib. XI, pag. 309. Hard.

8. *Hulceribus.* Q. Seren. cap. LXI, de combusturis, pag. 162: « Hordea vel franges atque ovi candida junges: Adsit adeps porcæ: mira est hæc forma medelæ. » H.

9. *Ad ignem sacrum.* Plinius Valer. non *trito* videtur, sed *trino* legisse, vel *terno*. Nam III, 34: « Igni sacro medendo: Ovorum trium, inquit, candidum cum amyli pari mensura imponitur. » Hard.

10. *Lutea.* Ita fere Diosc. lib. II, cap. 54. Hard.

11. *Vel cum rosaceo et mulso.* Plin. Val. I, 14. Hard.

semine, ac polenta in mulso illita. Prodest et tussientibus per se luteum devoratum liquidum [12], ita ut dentibus non attingatur : thoracis [13] destillationibus, faucium scabritiæ. Privatim [14] contra hæmorrhoidum morsum illinitur, sorbeturque crudum. Prodest [15] et renibus, vesicæ rosionibus 4
exhulcerationibusque, et cruenta exscreantibus. Quinque ovorum lutea in vini hemina cruda sorbentur dysentericis, cum cinere putaminis sui [16], et papaveris succo, ac vino. Dantur [17] cœliacis cum uvæ passæ pinguis pari pondere, et malicorii, per triduum æquis portionibus. Et alio [18] modo lutea ovorum trium, lardi veteris et mellis quadrantibus, vini veteris cyathis tribus, trita ad crassitudinem mellis, et quum opus sit, avellanæ nucis magnitudine ex aqua pota. Item ex oleo fricta terna, totis ovis pridie maceratis in aceto. Sic [19] et lientericis. Sanguinem

12. *Prodest... luteum devoratum liquidum.* Videtur id esse quod vocatur *lait de poule*, nec injucundum, nec inutile, quamvis vulgatissimum remedium. Liquido tamen vitello addenda, ut emulsio animalis hinc fiat, aqua, tum saccharum. Forma quædam est istius remedii, quam *loch jaune* vocant, quæ oleis ditior est quam prior. AJ.

13. *Thoracis.* Πρὸς τραχυσμοὺς τραχείας ἀρτηρίας, καὶ αἵματος ἀναγωγάς, καὶ κατάῤῥους, καὶ θώρακος ῥευματισμοὺς ἁρμόζει. « Confert ad asperæ arteriæ scabritias, sanguinis rejectiones, destillationes, ac thoracis rheumatismos. » Diosc. II, 55. H,

14. *Privatim.* Diosc. l. c. HARD.

15. *Prodest.* Diosc. loc. cit. Πρὸς κύστεως δηγμοὺς, καὶ ἑλκωσιν νεφρῶν, etc. HARD.

16. *Cum jure putaminis sui.* Scribo, *cum cinere putaminis sui*, ex apographo nostro. PINT. — *Cum*. In MSS. Reg. 1, *cum inira.* Reg. 2, et is quem Pintianus vidit, *cum cinere*, quod sincerum est. Nullus editis patrocinatur, qui *cum jure* præ se ferunt. Et quod jus, amabo, ex ovorum putamine concinnari queat? qua pinguitudine? H.

17. *Dantur.* Simile medicamentum habet Marc. Emp. loc. cit. cap. XXVII, pag. 193. HARD.

18. *Et alio.* Totidem ferme verbis Marc. Emp. l. c. et Plin. Val. II, 26. HARD.

19. *Sic et lienicis.* In eod. *Sic et lieni ericis.* Scribo, *Sic et lientericis.* Est lienteria morbus lævitas intestinorum : de cujus duobus generibus et curatione, lege Paulum lib. III, et cæteros. PINT. — *Sic.* Λειεντερία morbus est, quum intestina lævore fluunt : celerrima scilicet transmissio, ac tota simul ciborum egestio, quum tales excernuntur, quales ingesti sunt : λεῖα ἔντερα, intestinorum

autem rejicientibus cum tribus cyathis musti. Utuntur iisdem ad liventia, si vetustiora sint, cum bulbis ac melle. Sistunt[20] et menses mulierum cocta, et ex vino pota: et inflationes quoque vulvæ cruda cum oleo, aut vino illita. Utilia[21] sunt et cervicis doloribus cum anserino adipe et rosaceo. Sedis[22] etiam vitiis indurata igni, ut calore quoque prosint. Et condylomatis cum rosaceo. Item[23] ambustis durata in aqua, mox in pruna putaminibus exustis: tum lutea ex rosaceo illinuntur. Fiunt[24] et tota lutea, quæ vocant sitista[25], quum triduo incubita tolluntur. Stomachum

lævor, seu lævitas. Cels. IV, 16: « Ex torminibus interdum intestinorum lævitas oritur, quæ continere nihil possunt, et quidquid assumptum est, imperfectum protinus reddunt, etc. » — Sic restituimus ex indubitata conjectura, non uno argumento nixa. Nam neque *lienicis*, quod libri hactenus editi præferunt, vox est nota Plinio, qui lienosos semper aut splenicos vocat: neque lienosis prodesse hoc medicamentum potest, quod nunc affertur: lienteriæ quod genus aliquod dysenteriæ est, mire prodest. Theod. certe Prisc. II, parte 2, cap. 18, cui titulus est, *de dysentericis, vel neutericis* (ubi *lientericis* legi oportere perspicuum est, quum de lienterico eo capite sermo sit, ac nominatim id appelletur) *ova his in aceto cocta sorbilia convenire* plane asseverat. Quamobrem ob affinitatem morbi, hoc loco cœliacis dysentericisque, de quibus proxime antea sermo fuit, lienterici commode subnectuntur. Denique in Reg. cod. 1, *Sic et in lienterici*. In Reg. 2, et Colb. 3, *Sic et lieniericis*, diserte scribitur, ex quo *lientericis* fingi oportere, facilis conjectura est. Nec minus felix in emendandis Notis, quæ falso Tironi ac Senecæ adscribuntur apud Gruter. pag. 180: « Sinteria. Sinteriacus. Dissenteria. Dissenteriacus. » Lege: « Lienteria. Lienteriacus. Dysenteria. Dysenteriacus. » HARD.

20. *Sistunt.* Sext. Plat. parte II, cap. 9 de gallina, tit. *ad profluvium mulieris*: « Gallinæ ovum totum comburas et conteras, et in vino mixtum illinies: restringit. » HARD.

21. *Utilia.* Plin. Val. I, 54. H.

22. *Sedis.* Sic etiam Diosc. II, 54. HARD.

23. *Item ambustis.* Plin. Val. III, 36: *Ambustis sanandis*: « Ova in aqua decoquantur: deinde in pruna torreantur, donec putamina eorum comburantur: tum lintea (scribo *lutea*) eorum ex rosaceo illinantur. » HARD.

24. *Fiunt et tota lutea quæ vocant schista.* Hermolaus *schista* emendavit, quum antea *sicista* legeretur. Ego video posse non minus recte legi *synchyta*, hoc est, *confusa*, propter commistionem, lutei cum albo et tetro. PINT.

25. *Quæ vocant sitista.* Σιτιστὰ,

dissolutum confirmant pulli ovorum[26] cum gallæ dimidio, ita ne ante duas horas alius cibus sumatur. Dant et dysentericis pullos in ipso ovo decoctos, admixta vini austeri hemina, et pari modo olei polentæque. Membrana putaminis detracta sive crudo, sive cocto, labiorum fissuris medetur. Putaminis[27] cinis in vino potus, sanguinis eru- 6
ptionibus. Comburi sine membrana oportet : sic[28] fit et dentifricium. Idem[29] cinis et mulierum menses cum myrrha illitus sistit. Firmitas putaminum tanta est, ut recta, nec vi, nec pondere ullo frangantur, nec nisi paululum inflexa rotunditate. Tota[30] ova adjuvant partum, cum ruta, et anetho, et cumino pota e vino. Scabiem[31] corporum ac pruritum oleo et cedria mixtis tollunt. Hulcera quoque humida in capite, cyclamino admixta. Ad puris[32] et sanguinis exscreationes ovum crudum cum porri sectivi succo, parique mensura mellis Græci calefactum

altilia Græcis sonant, sive saginata, ut σιτευτά. Ita porro Reg. 1 cod. In Reg. 2, et vetustis editionibus *sicista*, quæ vox nauci non est. Hermolaus *schista* rescripserat : quo auctore, obscurum. HARD.

26. *Pulli ovorum*. Ova suo pullo plena, resiccata, et in pulverem trita. DALEC. — *Pulli*. Pulli ovis suis inclusi. HARD.

27. *Putaminis*. Sic auctor libri, qui Kiranidum Kirani inscribitur. HARD.

28. *Sic*. Q. Serenus, cujus verba retulimus lib. sup. cap. 49.

29. *Idem cinis et mulierum menses cum myrrha illitus sistit*. In vetere exemplari, « Idem cinis ciet mulierum menses cum myrrha, etc. » PINT.

30. *Tota*. Q. Serenus de conceptione et partu : « Ova etiam rutæ et fragili misceutur anetho, Quæ diluta simul vino atque exhausta medentur. » Nec plane displicet *tosta ova* legi, ut in Ch. codice. At Reg. uterque *tota*. HARD.

31. *Scabiem*. Addit et Marc. Emp. cap. IV, pag. 40, sed imprudenter scilicet : verbis illis *e vino*, quæ clausula est superioris sententiæ, in hanc transductis. « Ex vino, inquit, et oleo, et cedria, pruritum scabiemque capitis tolli manifestum est, si ungatur assidue. » HARD.

32. *Ad puris*, etc. Plin. Val. I, 64 : « Si ex alto præcipitati sunt.... cruenta exscreantibus, quinque ovorum mediola cruda in vini hemina propinantur : si et purulenta sint quæ exspuuntur, eodem tempore ovum crudum cum pari mensura succi porri sectivi sorbetur. Itemque Græci mellis calefactum hauritur. » HARD.

hauritur. Dantur[33] et tussientibus cocta et trita cum melle,
7 et cruda cum passo oleique pari modo. Infunduntur[34] et
virilitatis[35] vitiis singula, cum ternis passi cyathis, amylique semuncia a balineis. Adversus ictus serpentium cocta tritaque adjecto nasturtio illinuntur[36]. Cibo quot modis juvent notum est, quum transmeent faucium tumorem, calfactuque obiter foveant. Nullus est alius cibus, qui in ægritudine alat, neque oneret, simulque vim potus ac cibi habeat. Maceratorum[37] in aceto molliri diximus putamen. Talibus[38] cum farina in panem subactis cœliaci recreantur. Quidam[39] ita resoluta in patinis torreri utilius putant. Quo genere non alvos tantum, sed et menses feminarum sistunt: aut si major sit impetus, cruda cum farina ex aqua hau-
8 riuntur. Et[40] per se lutea ex iis decocta in aceto[41], donec

33. *Dantur.* Ad verbum Plin. Val. I, 58. Q. Serenus, cap. XVIII de tussi medenda: « Ovum molle teres domitum ferventibus undis, etc. » Cels. IV, 4, dat tussientibus « ovum sorbile sulphure adjecto potui primum aquam calidam, deinde invicem aliis diebus hanc, aliis vinum. » HARD.

34. *Infunduntur.* Et imponi in ani vitiis Galenus jubet Εὐπορ. I, 14, t. X. HARD.

35. *Virilitatis.* Pudendorum. H.

36. *Adversus ictus serpentium..... illinuntur.* Si morsus innoxius, hoc est, qui læsa cute carnes tantum lacinaverit, non ridiculum illini; sed ridiculum in primis, si venenato dente anguis polleat. Neoterici medelam invenerunt in volatili *alcali*, hodie *ammoniac.* Vid. *Comm. Acad. Reg. Scient.* 1717. Quam tamen minus approbat FONTANA, *Ricerche fisiche sul veleno della vipera,* Lucc. 1769, in-8, et localia commendat. Ovorum aliqua est utilitas in venenorum curatione, quæ *adstringentia* nuncupant. AJ.

37. *Maceratorum.* Lib. X, cap. 80. HARD.

38. *Talibus.* Q. Serenus, cap. XXVII: « Cœliacos autem recreabis pane salubri, Quem madido farre efficies, ac mollibus ovis: Quorum testa fero prius emollescat aceto. » Sic et Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 195; et Plin. Val. II, 33: « Ova pridie, inquit, in aceto macerantur: ex his et farina et aqua, panis cœliacis fit. » HARD.

39. *Quidam.* Q. Serenus, cap. XXX, de solutione ventris compescenda, pag. 145: « Sin autem longo decurrent intima fluxu, Torridus ex vino cortex potabitur ovi. » Marc. Emp. similiter ad verbum, cap. XXVII, pag. 193, et Plin. Val. II, 33. HARD.

40. *Et per se lutea.* Totidem verbis Marc. Emp. l. c. HARD.

41. *Lutea ex iis decocta in aceto.* Res vera: nam aceto solvitur carbo-

indurescant : iterumque[42] cum trito pipere torrentur ad cohibendas alvos. Fit[43] et dysentericis remedium singulare, ovo effuso in fictili novo, ejusdemque ovi mensura, ut paria sint omnia, melle, mox aceto, item oleo, confusis crebroque permixtis. Quo fuerint ea excellentiora, hoc præsentius remedium erit. Alii eadem mensura pro oleo et aceto resinam adjiciunt rubentem, vinumque : et alio modo temperant, olei tantum mensura pari, pineique corticis duabus sexagesimis denariorum, una ejus quod[44] rhum diximus, mellis obolis quinque simul decoctis, ita ut cibus alius post quatuor horas sumatur. Torminibus quo- 9
que multi medentur, ova bina cum[45] allii spicis quatuor una terendo, vinique hemina calefaciendo, atque ita potui dando. Et ne quid desit ovorum gratiæ, candidum ex his admixtum calci vivæ glutinat vitri fragmenta[46]. Vis vero

nas e calce; unde flexilem pelliculam manere jam patet. AJ.

42. *Iterumque.* Marc. Emp. l. c.

43. *Fit.* Plin. Val. ad verbum, II, 22, et Marc. Emp. XXVII, 191. HARD.

44. *Quod rhum diximus.* Lib. XXIV, cap. 54. HARD.

45. *Cum allii spicis quatuor una terendo.* In libris hactenus editis, *cum aliis piscis*, perinde quasi cum piscium ovis gallinæ ova permiscenda censuerit. Sincera lectio quibusdam ante nos ex conjectura suboluit : quibus tamen conjecturam stabilirent, argumenta deerant. Suppeditat ea nobis auctor haud pœnitendus, qui e Plinianis floribus maximam vim in suos hortos transtulit, Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 192 : « Cauliculos ex aceto coctos, inquit, allii spicas quatuor purgatas, ova incocta duo simul contere, adjice vini veteris heminam, et fervefactum medicamen dysenterico da bibendum. » Et pag. 195 : « Dysenterico et torminoso, et qui jam corruptum sanguinem egerit, saluberrimum medicamentum est tale. Allii spicæ quatuor, et ova duo incocta in unum teruntur : hisque additur vini veteris sextarius, et coquitur ad tertias, etc. » HARD.

46. *Candidum ex his admixtum calci vivæ glutinat vitri fragmenta.* Vere; item murrhinorum nostrorum, modo hoc placeat signari nomine vasa vulgo dicta *porcelaines.* Quotidie glutinum venale fertur ad hæc resarcienda, quod e calce et albumine constat. Videtur quoque ex eodem albumine præcipue constitisse cæmentum, quo Veterum monumenta non pauca tamdiu mansere. AJ.

tanta est, ut lignum perfusum ovo non ardeat, ac ne vestis quidem contacta aduratur[47]. De gallinarum autem ovis tantum locuti sumus, quum et reliquarum alitum restent magnæ utilitates, sicut suis locis dicemus.

1 XII. Præterea est ovorum genus in magna Galliarum fama, omissum Græcis. Angues[1] innumeri æstate convoluti, salivis faucium corporumque spumis artifici complexu glomerantur, anguinum[2] appellatur. Druidæ[3] sibilis id dicunt in sublime jactari, sagoque[4] oportere intercipi, ne tellurem attingat. Profugere raptorem equo: serpentes enim insequi, donec arceantur amnis alicujus interventu. Experimentum ejus esse, si contra aquas fluitet[5] vel auro
2 vinctum. Atque, ut est Magorum solertia occultandis fraudibus sagax, certa Luna capiendum censent, tanquam congruere[6] operationem eam serpentium[7], humani sit arbitrii. Vidi equidem id ovum mali orbiculati modici magnitudine, crusta[8] cartilaginis, velut acetabulis brachiorum polypi crebris, insigne Druidis. Ad victorias litium,

47. *Vis vero tanta est, ut... aduratur.* Quadamtenus se res habet, ut Nostro placet: notabiliore tamen phænomeno, si alumen illitum vesti. Aj.

XII. 1. *Angues.* Scimus hodieque serpentes generis diversi ac prope innumeras, in locum unum convolare, ab idibus Julii ad idus Augustas, in Delphinatu Sabaudiæque confinio, ad montem *la Rochette:* spumaque locum opplere, quæ horrorem incutiat spectantibus. V. Nic. Chorier, hist. Delph. II, 91. Hard.

2. *Anguinum.* Anguinum id ovum appellatur. Hard.

3. *Druidæ.* Serpentium ore ac sibilo. Hard.

4. *Sagoque.* Sagum, Nonio teste, vestimentum est militare. Plura vide apud Voss. in Etymol. Hard.

5. *Contra aquas fluitet.* Si non labenti amni cedat, sed adverso fluitet, etiam auro vinctum, sinceri hæc ovi probatio est. Hard.

6. *Tanquam congruere operationem.* Tamquam contingere hanc serpentium salivationem, ovique partum, certo tempore humani sit arbitrii. Hard.

7. *Operationem eam serpentium*, etc. Ovi partum, anguium salivationem. Dal.

8. *Crusta.* Putamine cartilagineo, habens veluti cavitates crebras, quales sunt in brachiis polyporum. Hard.

ac regum aditus, mire laudatur : tantæ vanitatis, ut habentem id in lite in sinu equitem[9] romanum e Vocontiis, a Divo Claudio principe interemptum non ob aliud sciam. Hic tamen complexus anguium et efferatorum concordia, causa videtur esse, quare exteræ gentes caduceum[10] in pacis argumentis circumdata effigie anguium fecerint. Neque[11] enim cristatos esse in caduceo[12] mos est.

XIII. De anserum ovis magnæ utilitatis, ipsoque an- 1
sere dicturi hoc in volumine, debemus honorem et Commagenorum clarissimæ rei. Fit[1] ex adipe anserum : alioqui celeberrimi usus est : ad hoc in Commagene Syriæ parte cum cinnamo, casia, pipere albo, herba quæ Commagene vocatur[2], obrutis nive vasis, odore jucundo, utilissimum ad perfrictiones, convulsiones, cæcos aut subitos dolores, omniaque quæ acopis curantur : unguentumque pariter, ac medicamentum est. Fit et in Syria alio modo, adipe 2
avium curato[3], ut diximus, additis erysisceptro, xylobal-

9. *Equitem rom. e Vocontiis*, etc. Vocontii Galliæ civitas est : et ovorum genus, de quo loquitur, Gallis peculiare. Gelen.

10. *Caduceum*. Τὸ κηρύκειον, τὴν κηρυκίνην ῥάβδον. Multa de caduceo Rhodig. lib. XXI, cap. 16; multa Macrob. in Saturnal. Serpentes eos binos in summa caducei parte spiris circumplexos fuisse, tanquam adversa sibila efflantes, ὄφεις καταγλωττίζοντας, καὶ ἐμπεπλεγμένους, Græci narrant, τῶν σπονδοφόρων, ἐκεχειροφόρων, εἰρηνοδόκων, fecialium insigne, ac legatorum, qui de pace facienda, contrahendo fœdere, paciscendis induciis mittebantur. Hadr. Jun. lib. V, cap. 20. Dal. — *Caduceum*. Caduceus, fecialium insigne, qui ad contrahendum fœdus mittebantur. Virga fuit, cujus in summa parte angues spiris circumplexi, tamquam adversa sibila efflantes. Hard.

11. *Neque*, etc. Si cristati forent, bellum indicare viderentur, non pacem. Hard.

12. *Cristatos esse in caduceo*. Cristati quidam angues sunt. Crista galearum et cassidum ornamentum et insigne est. Si ergo caducei angues cristati forent, magis bellum indicarent, quam pacem. Dal.

XIII. 1. *Fit*. Fit illud medicamentum, quod Commagenum appellatur, ex adipe anserino, etc. H.

2. *Commagene vocatur*. Syriacam nardum esse putant : alii Comacum Theophrasti. Dalec. — *Quæ Commagene*. Forte, nardo Syriaca. H.

3. *Curato*. Modum curandi adipis edocuit lib. XXVIII, cap. 38.

samo, phœnice elate, item calamo, singulorum pondere, qui sit adipis, cum vino bis aut ter subfervefactum[4]. Fit autem hieme, quoniam æstate non glaciat: nisi accepta cera[5]. Multa præterea remedia sunt ex ansere (quod miror), æque[6] quam in corvis. Namque anser[7] corvusque ab æstate in autumnum morbo conflictari dicuntur.

1 XIV. De anserum honore[1], quem meruere Gallorum in Capitolium ascensu deprehenso, diximus. Eadem[2] de causa supplicia[3] annua canes pendunt inter ædem Juventatis[4] et Summani, vivi in furca sambucea[5] arbore fixi. Sed plura de hoc animali dici cogunt priscorum mores. Catulos[6] lactentes adeo puros existimabant ad

4. *Subfervefactum.* Subintellige, medicamentum. Hard.

5. *Cera.* Quæ odoris suavitatem minuit. Dal.

6. *Æque quam in corvis.* Alii *in capris.* Quum sequatur statim *corvusque*, pro indubitato habemus *corvis* unice veram lectionem esse. Ed.—Id miratur Plinius, quod ex animalibus morbo obnoxiis tanta sit remediorum copia, ansere videlicet et capra (leg. *corvo.*) Gelen.

7. *Namque anser.* De corvo id ante delibatum, lib. X, cap. 15. Vide quæ ibi diximus in Notis. H.

XIV. 1. *De anserum honore.* Lib. X, cap. 26. Hard.

2. *Eadem.* Ob Capitolium negligentius custoditum, ac pæne silentio proditum, nisi vociferatus anser fuisset. Hard.

3. *Supplicia annua canes pendunt.* Augusto mense Romæ πανήγυριν canum fieri solitam Græci scriptores memorant, urbis olim a Gallis captæ monumentum, in eaque ἀνυλάκτους canes verberibus cæsos, anseribus clare vociferantibus. Rhod. lib. XVII, cap. 29. Dalec.

4. *Juventatis.* Sic enim MSS. omnes, non *Juventutis.* Sic etiam Cicero locutus non semel. Nizolium vide. Et in Nummis M. Aurelii Cæsaris apud Tristanum, Deæ ipsius effigies cernitur, cum Epigraphe ea Ivventas. Hujus ædis mentio apud Livium: situs prope Capitolium ipsum. P. Victor, in descriptione urbis Romæ, Regione VIII: « Ædicula Juventæ. Porta Carmentalis.... Templum Carmentæ. Capitolium, ubi omnium Deorum simulacra, etc. » De Deo Summano, sive Deo summo manium, diximus II, 53. Hard.

5. *Vivi in furca sambucea.* Ex hoc loco Claudius Puteanus apud Ciceronem pro Roscio Amerino legendum putat, pro, crura suffringerent, *cruci suffigerent.* Dalec.

6. *Catulos lactentes adeo puros existimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur iis. Genito mane catulo, res divina fit et in cœnis Deum etiam ponitur catulina.* Pro *genito mane*

cibum[7], ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur his[8]. Genitæ[9] Manæ catulo res divina fit, et

catulo legend. *Genitæ Manæ catulo res divina fit.* Vide Bouchart. 692. Dalec. — *Catulos.* Festus : « Catulinam carnem esitavisse, hoc est, comedisse Romanos Plautus in Saturione refert. » Græcos quoque id fecisse scimus ex Ananio poeta, cujus verba recitat Athenæus, lib. VII, pag. 282. Apud alias gentes et huuc morem fuisse docet Galen. de Alim. fac. lib. III, c. 2. Est sane nunc quoque apud Canadenses. Quin et in ægrotantium cibo, perinde atque aviculæ, ab Hippocrate catulina caro commendatur, de Morbis, lib. II, text. 40, pag. 66: Ἔπειτα σκύλακα ἢ ὀρνίθιον κάθεφθον ποιήσας τοῦ ζωμοῦ ῥοφεέτω, καὶ τῶν κρεῶν φαγέτω ὀλίγα. « Deinde catulum aut aviculam coquat, et jus sorbeat, et de carnibus paulum edat. » Et libro pariter, περὶ τῶν παθῶν, text. 41, pag. 186, ac libro denique περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν, text. 26, pag. 229, κρέα σκύλακος ἑφθά. Hard.

7. *Ad cibum.* De esu caninæ et catulinæ carnis Hippocr. lib. II, περὶ διαίτης. Idem lib. περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν lienosis præscribit: ὀψώνιον δ' ἐχέτω κρέας κυνὸς μείζονος. Dalec. — In America septemtrionali, Canadenses canem edunt libentissime. Item teste Delisle, *Voyage en Sibérie*, Czeremissarum gens tota. Aj.

8. *Hostiarum vice uterentur his.* Lupercalibus canes infesti lupis immolabantur. Pro pecore et frugibus per Rubigalia, ut averteretur rubigo, lactens catulus, cujus exta thure et myrrha conspergebantur. Immolabantur et rufæ canes secundum Catulariam portam, ad placandum Caniculæ sidus frugibus inimicum. Qua de re vid. *Festus* in voce Catularia. Canarium hoc sacrificium dicebatur, quod περισκυλακισμὸν Plutarchus vocat in Romulo. Fiebat et cane Gynæciæ Deæ, quam Bonam Deam etiam vocabant, quum domi puer nasceretur; referente Alex. ab Alex. lib. III, cap. 12. Legimus quoque apud Pausaniam in Laconicis, ephebos Lacedæmonios Enyalio Marti canis catulum mactasse: Colophonios vero Enodiæ Deæ sive Compitaliæ, sed eum nigrum. Dal. — De his sacrificiis conf. ad Rosini Ant. Rom. lib. IV, cap. 6, pag. 254; et cap. 12 extr. pag. 286. Ed. — *Hostiarum.* Vide quæ diximus sup. ad lib. XVIII. Et Pausaniam vide in Lacon. sive lib. III, pag. 187 sq. Hard.

9. *Genitæ.* Sic Dea appellabatur, quæ menstruis feminarum præerat: huic catulus immolabatur. — Prius legebatur, *Genito mane catulo*, contra codicum MSS. Reg. 1, 2, cæterorumque probatissimorum fidem, in quibus totidem plane apicibus ea lectio conspicua est, quam repræsentamus. Confirmat egregie emendationem Plutarch. de Quæst. Rom. pag. 277: Διὰ τί τῇ καλουμένῃ Γενείτῃ Μάνῃ κύνα θύουσι; « Cur ei quæ Genitæ Manæ vocatur, canem immolant? » Nempe ut Græci Lucinæ, sic *Genitæ Manæ* Romani canem immolabant, pro iis quæ domi

in cœnis[10] Deum etiamnum ponitur catulina. Aditialibus quidem epulis[11] celebrem fuisse, Plauti[12] fabulæ indicio sunt. Sanguine[13] canino contra toxica nihil præstantius putant. Vomitiones quoque hoc animal monstrasse homini videtur. Et alios usus ex eo mire laudatos referemus suis locis.

1 XV. Nunc ad statutum ordinem pergemus. Adversus serpentium ictus[1] efficacia habentur, fimum pecudis re-

nascerentur, ὑπὲρ τῶν οἰκογενῶν, inquit Plutarch. l. c. et pag. 280. Hanc esse arbitror Maniam Deam Matrem Larium, cui olim pro familiarum sospitate pueri mactabantur, ut refert Macrobius, Saturn. lib. I, c. 7, pag. 221, eamdemque Deam Menam ab Augustino appellatam, de Civit. Dei, IV, 11. Et qui puerorum natalibus præesse Dii credebantur, *Genitales Deos* prisca ætas vocavit. In nummo Crispinæ Augustæ apud Tristan. t. I, pag. 780, GENITALIBVS. DIS. HARD. — De τῷ *Genitæ* ambigitur. Nam Harduinus deæ id nomen tribuit, quæ menstruis præfuit. Nos cum ipso, *Elect.* lib. III, de illa accipimus quæ aut generationi, aut partui. AJ. — Rosinus, Ant. Rom. lib. II, cap. 19, pag. 193, *Menam* ex Augustino loc. cit. vocat: « Jovis, inquit, filia hæc *Luna* credita, quippe græce Μήνη *Luna* dicitur. » *Menam* idem Augustinus privignam Junonis dixit. ED.

10. *Et in cœnis Deum.* In cœnis quæ in Deum honorem fiunt, præcipue Larium. De his accipiendus Horatius Sat. II, 6, v. 65, etsi interpretes alio detorquent: « O noctes cœnæque Deum, quibus ipse, meique Ante Larem proprium vescor, vernasque procaces. Pasco libatis dapibus. » HARD.

11. *Aditialibus quidem epulis.* Quum inaugurandi alicujus gratia, aut ob publicam lætitiam convivium indicebant, epulum aut cœnam adjiciebant. Tacit. lib. II, 65: « Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, fœderi convivium adjicit, tractaque in multam noctem lætitia per epulas ac vinolentiam, etc. » Inde *adjicialis cœna*, ut lib. X, cap. 20. DAL. — Vellem hoc Scaligero non venisset in mentem. Satis enim multos traxit etiam doctos viros. At sciant tirones *adjiciales cœnas* esse nugas meras. *Aditiales* dicendum, ut P. Faber, Gruterus, Lipsius monuere, ab aditu sacerdotii, vel adeundo sacerdotio. Veteres etiam *aditus aditi*, ut *senatus senati* dicebant. Et interpres optimus Suetonius in Claud. cap. IX, qui *aditialem* interpretatur, quæ daretur *pro introitu sacerdotii*. Gronovius in Tacit. loc. cit. DALEC. — *Aditialibus.* De hac voce egimus lib. X, cap. 23. HARD.

12. *Plauti.* Forte in Saturione, de qua Festus proxime appellatus.

13. *Sanguine.* Plin. Val. III, 53, ad verbum. HARD.

XV. 1. *Adversus serpentium ictus.*

cens in vino decoctum illitumque: mures [2] dissecti et impositi, quorum natura non est spernenda, præcipue in ascensu siderum, ut [3] diximus, cum lumine lunæ fibrarum numero crescente atque decrescente. Tradunt Magi, jocinere muris dato porcis in fico, sequi dantem id animal. In homine quoque similiter valere, sed resolvi cyatho olei poto.

XVI. Mustelarum duo genera: alterum silvestre, distans magnitudine. Græci [1] vocant ictidas. Harum fel contra aspides dicitur efficax, cætero venenum [2]. Hæc autem quæ in domibus nostris oberrat [3], et catulos suos (ut auctor est Cicero [4]) quotidie transfert, mutatque [5] sedem, serpentes [6] persequitur. Ex ea inveterata sale denarii I

Ad verbum Plin. Val. lib. III, cap. 57. HARD.

2. *Mures dissecti et impositi.* Plin. Val. l. c. et Dioscorid. lib. II, cap. 74. HARD.

3. *In ascensu siderum, ut diximus.* Cf. l. II, 41, et l. XI, 76. HARD.

XVI. 1. *Græci vocant ictidas.* Silvestres, nempe viverras: vulgo *furets.* DALEC. — *Græci vocant ictidas.* Vide quæ diximus lib. XI, cap. 109. HARD.

2. *Harum fel contra aspides dicitur efficax, cætero venenum.* Ejus remedium vide supra lib. XXVIII, cap. 10 ult. DALEC. — Item inferius, cap. 33. HARD.

3. *Hæc autem quæ in domibus nostris oberrat.* Domestica, quæ et vulgaris appellatur inferius, cap. 33. *Belette* Galli nuncupant. Γαλῆ Græcis: quam de cibo dimicare cum serpentibus murinm venatricibus, ταῖς ὄφεσι ταῖς μυοθήραις scribit Aristot. Hist. Anim. lib. IX, cap. 9, p. 1026; propterea quod ipsa quoque eos venatur. Vide quæ diximus supra, lib. VIII, cap. 41. Eo Plautus allusit in Sticho, act. III, scen. 2, vers. 6: « Auspicio hodie hercule optumo exivi foras: Mustela murem mihi abstulit præter pedes: Eam strenue obsonavit, spectatum hoc mihi est. » HARD.

4. *Et catulos suos, ut auctor est Cicero.* In Admirandis suis id Ciceronem scripsisse quidam putant, quorum mentio fit libro XXXI, cap. 2 et 4, hujus operis. DALEC.

5. *Transfert, mutatque sedem.* Pro Ciceronis loco, qui intercidit, nec in fragmentis nuper inventis exstat, Plauti locum subjicimus, in Sticho, l. c. vs. 43, ita scribentis: « Certum est mustelæ posthac numquam credere: Nam incertiorem nullam novi bestiam. Quin ipsa decies in die mutat locum. » HARD.

6. *Serpentes persequitur.* Adde et

pondus[7] in cyathis tribus datur[8] percussis; aut ventriculus[9] coriandro fartus inveteratusque et in vino potus. Et catulus mustelæ etiam efficacius[10].

1 XVII. Quædam pudenda dictu tanta auctorum asseveratione commendantur, ut præterire fas non sit. Siquidem illa concordia rerum, aut repugnantia medicinæ gignuntur : veluti[1] cimicum animalis fœdissimi, et dictu quoque fastidiendi natura, contra serpentium morsus, et præcipue aspidum[2] valere dicitur. Item contra venena omnia : argumento, quod dicant gallinas, quo[3] die id

mures, unde fortassis nomen inditum. HARD.

7. *Ex ea inveterata sale denarii pondus*, etc. Plin. Val. III, 53 : « Venenis probibendis et expellendis : Mustela vulgaris inveterata drachmis binis potatur. » Sic etiam Diosc. II, 27 : Γαλῆ κατοικίδιος περιφλεχθεῖσα, etc. « Mustela, quæ in domibns nostris oberrat, flammis ambusta, et exemptis interaneis sale inveterata, et in umbra siccata, binis drachmis in vino pota, contra serpentium genns omne præsentaneo remedio est. » HARD.

8. *In cyathis tribus datur percussis.* A bestiis venenatis, θηριοδήκτοις. HARD.

9. *Ventriculus.* Totidem verbis Diosc. l. c. Ἡ δὲ κοιλία αὐτῆς κορίῳ πλησθεῖσα καὶ σκελετευθεῖσα, θηριοδήκτοις βοηθεῖ πινομένη. HARD.

10. *Et catulus mustelæ etiam efficacius.* Nicand. in Theriac. p. 48.

XVII. 1. *Veluti.* Cimex Gallis *punaise;* Græcis κόρις. Dioscor. II, 36 : Κόρεις οἱ ἀπὸ κλίνης, « cimices qui in cubilibus enascuntur. » HARD. — Ergo cimex lectularius indicatur, quod entomum ex hemipteris, heteropteris, geocoryzis, ord. VII, sect. I, fam. 1 (CUV. *Règne animal*), est. De cæteris cimicibus, quales ex. g. *C. marginatus*, *C. nugax*, *C. hyoscyami*, tacet, neque bis dirus fœtor, immo qnibusdam satis gratus. Fœdum animal dicit, tum ob corporis maxime depressi planam omnino formam, et a tot insectorum elegantibus curvatnris recedentem (nam apud pictores convexa, aut quæ in convexitatem eunt, pulchritudine valent, ac linea illa recta et brevissima ad scopum via properans, est ingrata), tum et ob graveolentiam et morsus tenacitatem, quem quo cimex modo exerceat proboscide quadam exigua, lucnlenter DEGEER extulit. Cæterum de ejnsdem virtutibus cave ne credas, etiam nostratis POINSINET eximio alias adjutori GUETTARD, cni adversus hystericos, ut ait, vapores, utilis videtur, et si qua difficile parturiat, tum ut hirudo contumax, læsa cnte, decidat, quod ipse infra Plinius. AJ.

2. *Et præcipue aspidum.* Diosc. loc. cit. HARD.

3. *Quo die id ederint*, etc. Id

ederint, non interfici ab aspide; carnesque earum percussis plurimum prodesse. Ex his quæ tradunt, humanissimum est, illinire morsibus[4] cum sanguine testudinis: item[5] suffitu eorum abigere sanguisugas adhærentes, haustasque ab animalibus restinguere in potu datos[6]. Quamquam et oculos quidam iis inungunt tritis cum sale et lacte mulierum: auresque, cum melle et rosaceo admixtis. Eos 2
qui agrestes sint, et in malva nascantur[7], crematos, cinere permixto rosaceo infundunt auribus. Cætera quæ de his tradunt, vomicæ[8] et quartanarum remedia, aliorumque

animal, nempe cimicem. HARD.

4. *Morsibus.* Aspidum scilicet. HARD.

5. *Item.* Hæc hactenus ita divulsa distractaque fuere, ut ab iis vocibus, *sanguisugas adhærentes*, novæ periodi sumeretur initium: ac præpostera interpunctione non sanguisugas adhærentes faucibus, sed aspidas, de quibus ante proxime sermo fuit; suffitu cimicum abigi sensus foret. Errorem Marcellus Emp. retexit, cap. VI, pag. 121: « Ad eos, inquit, qui sanguisugas inscii devorant, cimicum in carbonibus positorum fumus remedio est: si ore bianti, et faucibus apertis excipiatur: ejici enim et expelli devoratas sanguisugas hac ratione certissimum est. » Certior quoque auctor Colum. lib. VI, cap. 18, pag. 228: « Remedia ad haustam hirudinem.... potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni fumum emittit, et conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isque nidor depellit hærentem, etc. » HARD.

6. *Haustasque ab animalibus restinguere in potu datos. Datis*, non *datos*, in archetypo nostro, frequenti apud hunc auctorem loquendi modo, ut alias notavimus. PINT. — Dioscorides, loc. cit. Σὺν οἴνῳ δὲ ἢ ὄξει ποθέντες βδέλλας ἐξάγουσι. « Sanguisugas cum vino aut aceto poti cimices pellunt. » Sic etiam Galen. de fac. simpl. med. XI, pag. 313. HARD.

7. *Agrestes... nascantur.* Non in malva tantum agrestes nascuntur. Nam norunt *Lygæum pyri*, *C. juniperinum*, *Lygæum hyoscyami*, *C. brassicæ*, etc. Quæ nomina mores, sedem et cibum indicant per se. Quæ in malva hic dicitur nasci videtur esse *Lygæus pratensis* Fab. et Latr. AJ.

8. *Vomicæ et quartanarum remedia.* Vet. cod. *vomitionum*, non *vomicæ*. PINT. — *Vomicæ*. Sic libri editi, cum Colb. 3 cod. In Reg. 1, *vomine*. Reg. 2, et is quem Pint. vidit, *vomitionum*, quod perinde est. Marc. Emp. cap. XVII, pag. 125: « In ovo sorbili cimicem unum contritum jejunus ignorans qui sorbeat, desinet vomere: hoc sane expertum est. » HARD. — Male POINSINET *vomitionum*, ea nempe de causa quod vomicæ nil adversetur cimex hau-

morborum, quanquam ovo, aut cera, aut faba inclusos censeant devorandos, falsa, nec referenda arbitror. Lethargi[9] tamen medicinæ cum argumento adhibent, quoniam[10] vincatur aspidum somnifica[11] vis, septenos in cyatho aquæ dantes, puerilibus annis quaternos. Et in[12] stranguria fistulæ[13] imposuere. Adeo nihil parens illa rerum omnium sine ingentibus causis genuit. Quin et adalligatos lævo brachio binos lana subrepta pastoribus, resistere nocturnis febribus prodiderunt, diurnis in[14] roseo

stus. Euge quidem. Sed nec vomitioni. Melius, si huic scripturæ favere decretum fuit, Empirici locum ab Harduino allatum excitasset, exscripsisset. Nec tacendum quo errore Harduinus unum et idem dixerit *vomicam* et *vomitionem* (adi ed. Hard. vulg. nam idem forte non intelligit de *vomine*, quod latinitas nescit, et *vomit*.) Vomicam enim fere omnes sciunt esse purulentum tumorem quo nunc pulmones laborant, nunc jecur, interdum pleura. Hac Bayle consumptus periit. Aj. — Diosc. loc. cit. Κόρεις οἱ ἀπὸ κλίνης, ἐντιθέμενοι βρώμασι μετὰ κυάμων τὸν ἀριθμὸν ζ', καὶ καταπινόμενοι πρὸ τῆς ἐπισημασίας, ὠφελοῦσι τοὺς τεταρταΐζοντας. « Cimices qui in cubilibus enascuntur, numero septeni cum fabis in cibos additi, et ante accessiones devorati, quartana laborantibus auxilio sunt. » Hard.

9. *Lethargi*. Q. Serenus, cap. LVII, de lethargia expellenda, pag. 160: « Quidam dira jubent: septeno cimice trito Ut vitientur aquæ, cyathusque bibatur earum: Hæc potiora putant, quam dulci morte perire. » Plin. Valer. III, 7, Lethargicis: « Cimices septem triti in aquæ cyatho uno dantur, si vir sit: si puer, eodem modo aquæ, cimices quatuor. » Hard.

10. *Quoniam*. Quoniam pellit soporem, quem aspidum morsus solet afferre. Hard.

11. *Somnifica*. Demorsos ab aspide premi urgerique somno, scribit etiam Diosc. in Ther. 17. Hard.

12. *Et in*. Sic recte cod. Reg. 2, et Ch. non, ut editi hactenus libri, *et stranguriæ fistulæque*. Marc. Emp. cap. XXVI, pag. 183: « Cimex foraminibus veretrorum confricatus, dolores vesicæ protinus tollit. » Diosc. II, 36: Δυσουρίαν τε παύουσιν ἐντιθέμενοι τῷ οὐρητικῷ πόρῳ λεῖοι. « Triti vero et urinariæ fistulæ impositi, urinæ difficultati medentur. » H. — Immo et intus injecere vivas (Dale, Pharmacolog.): optimum quidem irritamenti genus, ut dysuriæ et δυσουροῦντος doloribus non gravitatis parum insuper accedat. Sanari homines, invito medico, quoties dicendum fuit! Aj.

13. *Fistulæ imposuere*. Veretri canali. Hard.

14. *In roseo*, etc. Ita Reg. 2 et Ch. *non rosaceo*, ut editi. Sic etiam Palladius I, tit. 35, *roseum* vocat. Hard.

panno. Rursus [15] iis adversatur scolopendra, suffituque enecat.

XVIII. Aspides [1] percussos torpore et somno necant, omnium serpentium minime sanabiles. Sed et venenum earum si sanguinem attingit, aut recens vulnus, statim interimit: inveteratum hulcus, tardius. De cætero potum quantalibet copia, non nocet. Non est enim tabifica vis: itaque occisa morsu earum animalia, cibis innoxia sunt. Cunctarer in proferendo ex his remedio, nisi M. Varronem scirem LXXXVIII [2] vitæ anno prodidisse, aspidum ictus efficacissime sanari, hausta a percussis [3] ipsorum urina. 1

XIX. Basilisci [1], quem etiam serpentes [2] ipsæ fugiunt, alias olfactu necantem [3], qui hominem vel si adspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem Magi miris laudibus cele- 1

15. *Rursus iis adversatur scolopendra.* Cimicibus. Hard.

XVIII. 1. *Aspides.* Nicandr. ad verbum in Ther. pag. 12, et Diosc. pariter in Ther. 17. H. — Quam nunc feram aspidem vocamus, vel *colubrum aspidem* Linn. Daubenton asseruit minime noxiam, Linnæo et nostrati Lacépède contrarius. Sed cuicumque in his sententiæ accedendum est, certe nulla est aspidum nostrarum et Ægyptiarum similitudo, quas e not. lib. scis esse colubrum *Haja*. Quod mox ait de innoxio veneni potu certum est, et de omnium ophidiorum venenis dicendum. Unde Psyllos ne mireris. Immo in id contende ut jam omnes sciant quam nihil viperinum virus in intestinali tubo officiat, quod si in arterias aut venas penetraverit, periculum maximum est; nec jam timide ad exsugendum id accedant, quod præstantissimum omnino remedium est, modo non serius ebibas. Aj.

2. *LXXXVIII vitæ anno.* Sic Gron. Hard. et alii ante Broter. qui edidit *LXXXIII.*

3. *A percussis ipsorum urinas.* Immo potius *a morsis*, mordet enim aspis, non ictu percutit. Dalec. — *A percussis.* Hoc est, a demorsis. Si morsi ab aspide suam ipsorum urinam ebibant. Diosc. II, 9: Οὖρον ἀνθρώπου τὸ ἴδιον ποθὲν πρὸς ἐχίδνης δήγματα ἁρμόζει. « Humanam urinam suam cuique bibere prodest contra viperæ morsus. » H.

XIX. 1. *Basilisci.* De eo egimus VIII, 33. Hard.

2. *Serpentes ipsi fugiunt.* Sibilo ejus territi, lib. XXVIII, cap. 12. Dalec.

3. *Olfactu necantem.* Halitu et afflatu, quo necat frutices, exurit herbas, rumpit saxa, lib. VIII, cap. 31. Dal.

15 [3]

brant, coeuntem picis[4] modo et colore, dilutum cinnabari clariorem fieri. Tribuunt ei et successus petitionum a Potestatibus, et a Diis etiam precum, morborumque remedia, veneficiorum amuleta. Quidam id Saturni sanguinem appellant.

1 XX. Draco non habet[1] venena. Caput ejus limini januarum subditum, propitiatis adoratione Diis, fortunatam domum facere promittitur. Oculis ejus inveteratis, et cum melle tritis inunctos non pavescere ad nocturnas imagines, etiam pavidos. Cordis pingue in pelle dorcadum nervis cervinis adalligatum in lacerto, conferre judiciorum victoriæ. Primum[2] spondylum aditus potestatum mulcere. Dentes[3] ejus illigatos pellibus caprearum cervinis nervis,
2 mites præstare dominos, potestatesque exorabiles. Sed super omnia est compositio, qua invictos faciunt Magorum mendacia : cauda draconis et capite, pilis leonis e fronte, et medulla ejusdem, equi victoris spuma, canis unguibus adalligatis cervino[4] corio, nervisque cervi alternatis et dorcadis : quæ coarguisse non minus refert, quam contraria serpentibus remedia demonstrasse, quo-

4. *Picis modo et colore dilutum*, etc. *Calore*, non *colore* in vetusto exemplari : et paulo post, *expavescere*, non *pavescere*. Pint.

XX. 1. *Draco non habet venena.* Multis tamen locis hujus operis remedia scribuntur contra draconis morsus. Dal. — *Draco.* Vulnere potius quam veneno nocet. Alibi innoxius censebatur, in Africa vitiosus. Lucan. Phars. IX, vs. 727 : « Vos quoque qui cunctis innoxia numina terris Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones, Pestiferos ardens facit Africa. » Aetius serm. 13, cap. 34, de draconibus, pag. 258 : « Animal hoc non jacit venena, etc. » Hard. — Unde patet, non de eadem specie his semper sermonem fuisse. Quædam cum magno nec venenato serpente communia in Africa habet minor, qui venenatis instructus dentibus fuit. Aj.

2. *Primum spondylum.* Primum spinæ articulum, qua cervici committitur; ut de hyæna dictum est anteriore libro, cap. 27. Hard.

3. *Dentes.* Sic. Reg. 1, 2, Colb. et Ch. non, ut quidam editi, *pedibus.* Sic paulo antea, *Cordis pingue in pelle dorcadum.* Hard.

4. *Cervino.* Cervina pelle, nervis cervi et dorcadis alterno nexu stringentibus. Hard.

niam hæc morborum veneficia sunt[5]. Draconum[6] adipem venenata fugiunt; item[7], si uratur, ichneumonum; fugiunt et urticis tritis in aceto perunctos.

XXI. Viperæ[1] caput impositum[2] vel alterius quam quæ percusserit, sine fine prodest[3]. Item si quis eam ipsam in vapore[4] baculo sustineat: aiunt[5] enim præcanere: item

5. *Quoniam hæc morborum veneficia sunt.* Quem sensum habeat, non video: etsi *veneficia* pro eo, quod erat *beneficia*, restituerit Hermolaus. Scribe cum Voss. *quæ coarguisse non minus refert* (i. ut supra, proderit, utile erit. Vulgo *refert*; sed Voss. *referret*) *quam contraria serpentibus remedia demonstrasse, quoniam et hæc morum veneficia sunt.* Quatuor alii saltem, *regeret.* Gron. — Sensus, hoc admisso, erit: Quoniam hæc bonos mores corrumpunt. Harduino placet Gronoviana conjectura. Aj.

6. *Draconum.* Hoc loco maxime grassata est interpolatorum audacia, inscitiaque: sic enim in libris hactenus editis legebatur: « Draconum adipem venenata fugiunt: item virus ichneumonum: ut et cutis cinere in aceto perunctos. » Quæ ne OEdipus quidem intelligat. In Reg. 1, *et uricis tritis.* At in Reg. 2 diserte ac plane: « Draconum adipem venenata fugiunt: item *uratur* ichneumonum: fugiunt et urticis tritis in aceto perunctos. » In quibus sinceræ lectionis aperta vestigia. Cf. n. 7. Hard.

7. *Item virus ichneumonum.* Voss. *item si uratur ecneumonum fugiunt, et uricis triticis incet ais peruncits.* Forte: « Draconum adipem venenata fugiunt et urticis perunctos. » Semen urticæ contrarium cicutæ esse ex Nicandro scribit, lib. I, cap. 22. Gron.

XXI. 1. *Viperæ.* Plin. Val. III, 57, ad verbum. Hard.

2. *Impositum.* Illi scil. vulneri quod ipsa intulit. Dal.

3. *Sine fine prodest.* Nempe percussis a vipera. Negat tamen hoc esse verum, immo et experimentis adversari, Charasius lib. de viperis, pag. 108. Hard. — Merito quidem. Vere medentur læsis caustica liquentia, ammoniacum, potassium causticum, etc. Cf. Abrah. Vater *Dissert. de antidoto novo advers. viperar. morsus præstantiss. in Angl. detecto*, Wittenb. 1736, in-4°; Bertin (Joh. Exsup.), *Ergo specificum viperæ morsus antidotum alcali volatile.* Paris. 1749, in-4°; Fraiskorn, *Diss. de ven. vip.* Vindob. 1782, in 4°. Paulet, *Observat. sur la vipère de Fontainebleau et sur les moyens de remédier à sa morsure*; item jam laudat. Fontana. Aj.

4. *In vapore.* Vel ardentis ligni, vel fervidæ aquæ. Dalec.

5. *Aiunt.* Aiunt enim tunc viperam recanere, *incantationem repellere.* In libris hactenus editis, *præcavere.* Qui interpolarunt, adjecto etiam vocabulo, *futura præcinere*, rescripserunt. Nos codicum auctoritatem secuti, Reg. 1 et 2, *præ-*

si quis[6] exustæ ejus cinerem illinat. Reverti autem ad percussum serpentes necessitate naturæ, Nigidius auctor est. Caput quidem dissecant Scythæ[7] inter aures ad eximendum lapillum[8], quem aiunt ab ea devorari territa.
2 Alii[9] ipso toto capite utuntur. Fiunt ex vipera pastilli, qui theriaci vocantur[10] a Græcis, ternis digitis[11] utrimque

canere : cui voci quæ vis subsit, aperuimus libro anteriore, cap. 4. Hard.

6. *Item si quis*, etc. Galenus lib. de Ther. ad Pison. cap. x, pag. 944. Hard.

7. *Caput quidem dissecant Scythæ. Caput quidam dissecant scite*, in scripto codice. Pint.

8. *Lapillum*. Qui in potu sumptus veneni vim frangere credebatur. Dalec. — Qui plagæ a serpente inflictæ imponi possit. H.

9. *Alii*. Q. Serenus, cap. xlvii, pag. 154 : « Quæ nocuit serpens, fertur caput illius apte Vulneribus jungi : sanat quem saucist ipsa. » H. — Falsa omnia. Neque ex his quidquam colligendum, nisi historiam stultitiæ humanæ destinanti. Aj.

10. *Qui theriaci vocantur*. Θηριακοὶ, ad venenatorum morsus sanandos concinnati. Hard. — Et hinc, procul dubio, famosæ theriacæ origo, quam Neronis archiatrus Andromachus creditur invenisse, nondum apud recentiores eo risu acceptam quo accipienda vere est. Pastillorum theriacorum jubebat Andromachus inseri drachmas 24 (cf. Gal. *de theriaca ad Pisonem*). Nunc in pharmaco polypharmaco miscendo, si novissimæ Codicis editioni parere velis, quæ facultatis Parisinæ auspiciis in lucem emersit, pro 62 rebus, 72 theriacæ infundentis, viperinæ carnis 73 gramm. ingredi mos est, æquatura 8409.6 summa. Cæterum de theriaca sup. ipse Plin. nec ad h. l. notæ defuerunt. Aj.

11. *Ternis digitis*, etc. A capite et a cauda ternis digitis amputatis. Ita Reg. codices 1, 2, et Ch. Editi, *quaternis*. Sed utrumlibet legas, exclamat Dalecampius fabulosum esse, quod utrimque certa mensura amputari extrema oporteat, uno scilicet Dioscor. in consilium ejus rei adhibito. At censuit tamen ita Andromachus senior, Neronis medicus, apud Galen. de Antid. lib. I, c. 6, p. 876. Censuit et Damocrates, ibidem cap. 15, pag. 893. E cervice enim ternos digitos, e cauda amplius paulo præcidi jubet : Τῶν μὲν κεφαλῶν ἀπόκοψον, ὡς τρεῖς δακτύλους, Μικρῷ τε πλείους τῶν ἀπὸ τῆς οὐρᾶς μερῶν, Πρῶτον κεφαλὰς μὲν εἶτα τὰς οὐρὰς τότε. Censuit et Galenus ipse cap. 8 ejusdem operis, p. 878 : Αὔταρκες δ' ἐπὶ τῶν μεγάλων ἐχιδνῶν τὸ ἀφαιρεθησόμενον ἑκατέρωθεν εἶναι δακτύλων δ'. « Sufficit in magnis viperis id quod amputabitur utrobique, quaternos æquare digitos. » Quod iterum repetit lib. de Ther. ad Pis. cap. 13, pag. 950 : H. — Optime Dalecampius hanc mensuram irridebat ; melius tamen, si ipsum remedium irrisisset. Aj.

amputatis, exemptisque interaneis, et livore spinæ[12] adhærente, reliquo corpore in patina ex aqua et anetho discocto[13], spinisque[14] exemptis, et addita similagine[15], atque ita in umbra siccatis pastillis, quibus ad multa medicamenta utuntur[16]. Significandum[17] videtur e vipera tantum hoc fieri. Quidam purgatæ, ut supra dictum est, adipem cum olei sextario decoquunt ad dimidias. Ex eo, quum opus sit, ternis stillis additis in oleum perunguntur, ut omnes bestiæ fugiant eos.

XXII. Præterea[1] constat contra omnium serpentium 1
ictus, quamvis insanabiles, ipsarum serpentium exta imposita auxiliari: eosque qui aliquando viperæ jecur coctum

12. *Livore spinæ adhærente.* Vena livida. Dalec. cons. Hard.

13. *Anetho discocto.* Albo jure, Galen. oleo, vino, sale, anetho, Dioscorid. Dalec. — *Et anetho.* Ita senior Andromachus, apud Galen. de Antid. lib. I, cap. 6, pag. 876, et de Ther. ad Pis. lib. I, cap. 7, pag. 983: Ὕδατι ἐγχεύσας ὅσον ἄρκιόν ἐστιν ἀνήθου Κλῶνας ἐχιδναίῃ σαρκὶ συνεψομένας. « Ante tamen misces frondem graveolentis anethi, Et quantum satis est, providus indis aquæ. » Hard.

14. *Spinisque.* Sic Andromachus, pag. 878, et Galen. ipse de Antid. lib. I, cap. 8, pag. 879. H.

15. *Similagine.* Orobi farina, Galen. Dal. — *Similagine.* Panis sicci ac bene pisti tantum adjici Andromachus jubet, quantum necesse sit ad pastillos fingendos: Αὐαλέου δ' ἐπὶ ταῖσι βάλοις εὐεργέος ἄρτου, Ὅσσον τερσῆναι σάρκα δύναιτο τροχοὺς Πλάσσασθαι. Galen. quoque de Antidot. lib. I, cap. 8, p. 879, panem purissimum ac fermentatum desiderat. Triticeum Damocrates, apud eumdem l. c. cap. 15, pag. 893: Ἄρτου τοῦ καθαροῦ τοῦ πυρίνου πρόσμισγε καὶ λέαινε. Panis siliginei unciam unam Crito ibidem cap. 17, pag. 896: σιλιγνίτου ἄρτου οὐγκίαν μίαν. Denique ex similagine sincera panem concinnatum ipse Galenus lib. de theriaca ad Pis. cap. 13, pag. 950: Ἄρτου ὡς μάλιστα καθαρωτάτου, καὶ ἀπὸ σεμιδάλεως τῆς καθαρωτάτης γενομένου μίσγε τὸ σύμμετρον, etc. Hard.

16. *Quibus ad multa medicamenta utuntur.* Quæ prolixe enumerat Andromachus pag. 875, sq. et Galen. de ther. ad Pison. cap. 15 et 16. Hard.

17. *Significandum.* Quamobrem vipera inprimis ad theriacam adsciscatur, disputat fuse Galenus, lib. I, cap. 8, pag. 940. H.

XXII. 1. *Præterea.* Sic scorpionem ipsum, tritum impositumque, vulneri quod intulit remedio esse, scribit Dioscorides lib. II, capite 13. Hard.

hauserint, nunquam postea feriri a serpente. Neque anguis[2] venenatus est, nisi per mensem luna instigatus. Sed prodest vivus comprehensus, et in aqua contusus, si[3] foveatur ita morsus. Quin et inesse ei remedia multa creduntur, ut digeremus, et ideo Æsculapio dicatur[4]. Democritus quidem monstra[5] quædam ex his conficit, ut possint[6] avium[7] sermones intelligi. Anguis[8] Æsculapius

2. *Neque anguis.* Commune omnibus *Ophidianis* nomen. Ed.

3. *Si.* Si foveatur ita contuso angue is qui morsus ab eo angue fuit. Hard.

4. *Ut digeremus, et ideo Æscul. dicatur.* Ut ordine ac serie dicturi sumus. Ita MSS. non, *ut dicemus.* Hard.

5. *Monstra.* Monstruosas compositiones, plenasque vanitatis. H.

6. *Ut possint.* Melampodem, aliosque finxit vetustas sermones percepisse avium : ut Helenus ille Virgilianus, « qui sidera sensit, Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ. » Hard.

7. *Avium sermones intelligi.* Non Melampoda solum, sed et Chalcantem, Mopsum Italum, Tiresiam, Thaletem, Apollonium Tyaneum avium sermonem assecutos fuisse tradunt. Hoc effatum vulgare in Oriente fuit, et in medii ævi historiis aut fabulis, quæ quidem Asiaticæ originis sunt, reperitur. Aj.

8. *Anguis Æsculapius*, etc. Dracones in veneratione fuisse, divinoque cultu honoratos, vide apud Ælianum lib. XVI, cap. 2, et lib. XI, cap. 11 de anima. Plutarcho lib. de Isid. et Osir. draco Minervæ sacer est. Dracones sacros in Epidaurii Æsculapii templo educatos fuisse tradit Pausanias in Corinthiacis. Dal. — *Anguis.* Olim, inquit, allati sunt Epidauro Romam angues, quod ex eo genere utiliores crederentur esse medicinæ. Epitome Livii XI : « Quum civitas pestilentia laboraret, missi legati, ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere : eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco ædes Æsculapii consecrata est. » Vide Plutarch. in Qu. Rom. pag. 286, et Auctorem libri de Viris illustribus, cap. 22. Contigit id ann. U. 378, Q. Fab. Gurgite II, C. Genucio Clepsina coss. ut quidem Fasti ferunt. Inter ærea nummismata maximi moduli e Thesauro Regio, istud est insigne, n. 37, cui simile visum sibi fuisse in cimelio Cardinalis Buoncompagni narrat Spanhemius tomo I, pag. 217 novissimæ editionis. ANTONINVS. AVG. PIVS. PP. TR. P. COS. III. cap. laureatum .)(. Dextro nummi latere pons est, sub cujus fornice uno permeat navis : e prora serpens emicat. Ex adverso fluvius Tiberis in amne sedens, arundinem læva tenet, dextram serpenti advenienti porrigit : retro, palatium est, cujus

Epidauro Romam advectus est : vulgoque[9] pascitur et in domibus. Ac nisi incendiis semina exurerentur, non 2 esset fecunditati[10] eorum resistere. In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est[11], quod et in aqua[12] vivit, hydri vocantur[13], nullis serpentium inferiores veneno. Horum jecur servatum adversus percussos ab his auxilium est. Scorpio tritus stellionum veneno[14] adversatur. Fit enim et e stellionibus malum medicamentum. Nam quum im-

pro furibus est laurus arbor. Infra AESCVLAPIVS. HARD.

9. *Vulgoque.* De Tiberio Suetou. cap. LXXII : « Erat ei in oblectamentis serpens draco, quem ex consuetudine manu sua cibaturus, etc. » HARD. — *Pascitur et in domibus.* Innoxius, familiaris, domesticus : quales in balneis medicatis Aquarum prope Cameriacum multi gignuntur. DAL. — *Vulgoque pascitur et in domibus.* Multi colubri cicures fieri narrantur. E quibus *coluber flagelliformis* Daudin (*Col. mycterizans* Linn. *natrix mycterizans* Laurenti, vulg. in Amer. *Coach whip snake*), *coluber constrictor* Linn. (*Black nake* Catesb., Hist. nat. of Carol. tom. II, tab. 48); *coluber viridiflavus* Lac. (II, VI, 1; vid. exempla ap. VALMONT DE BOMARE), etc. Mart. lib. VII, epigr. LXXXVII, v. 7 : « Si gelidum collo nectit Glacilla draconem. » Confer Senec. de Ira; Lucianum in Alex. AJ.

10. *Non esset fecunditati.* Exstinctum demum fuisse id genus anguium Romæ suadet allatus proxime Antonini Pii nummus, qui ipsius causa veterem morem revocatum esse testatur, ex agro Epidauri anguem advehendi Romam. Et senatusconsulto opus fuit, ut inferretur in Urbem et in Palatium anguis Epidauro allatus. Crebri fuere nummi percussi supremis Antonini Pii annis, cum hac epigraphe, SALVS AVG. qui sæpiuscule eum morbo tentatum fuisse testantur. HARD.

11. *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est. In urbe* legit antiquum exemplar, non *in orbe.* Et puto adjungenda hæc duo verba præcedentibus : duo autem quæ sequuntur, *terrarum pulcherrimum*, adjecta falso existimo. PINT.

12. *Quod et in aqua vivit.* Hæc totidem verbis Nicander in Ther. pag. 31, qui chersydrum dispari forma ab hydro descripserat antea, pag. 26. HARD.

13. *Hydri vocantur.* Vocantur et chersydri, quod in terra pariter degant, et in aquis : Latinis, natrices, lingua, ut putant, gemina, ac, ut Aristides tradidit, voraces et gulosi, λίχνοι. Rhod. lib. XXVI, cap. 5. DAL.

14. *Stellion. veneno.* Nullus stellio venenosus, quanquam morsu aliquantulum nocet, præsertim si iis dentibus instructus fuit, quibus impressis irritatio sub prima cute fit. AJ.

mortuus est vino, faciem eorum qui biberint lentigine obducit. Ob hoc in unguento necant eum, insidiantes pellicum formæ. Remedium est ovi luteum, et mel ac nitrum. Fel stellionum tritum in aqua mustelas congregare dicitur.

1 XXIII. Inter omnia venenata salamandræ scelus maximum est[1]. Cætera enim singulos feriunt, nec plures pariter[2] interimunt: ut omittam, quod perire conscientia dicuntur homine percusso, neque amplius admitti[3] ad terras. Salamandra populos pariter necare improvidos potest. Nam si arbori irrepsit[4], omnia poma inficit veneno, et eos qui ederint, necat frigida vi, nihil aconito distans[5]. Quinimmo si contacto ab ea ligno vel pede crusta[6] panis incoquatur, idem
2 veneficium est: vel si in puteum cadat. Quippe quum saliva ejus quacumque parte corporis vel in pede imo respersa, omnis[7] in toto corpore defluat pilus. Tamen talis ac tanti

XXIII. 1. *Salamandræ scelus maximum est.* Hoc etiam nostris temporibus rustici persuasum habent, qui lacertorum sævissimum varii variis nominibus proferunt, in Normann. *Mouron*, apud Lemov. et Pictav. *Mirtil*, in Delphin. *Plavine*, in Narbon. Il *blande*, Lugduni *Laberne*, in Burgund. *Suisse*, apud Cænoman. vero et Armoricos *sourd*. De salamandris nos alias. AJ.

2. *Pariter.* Uno ictu. HARD.

3. *Neque amplius admitti.* Plin. supra II, 63, de terra : « Illa serpentem homine percusso non amplius recipit, pœnasque etiam inertium nomine exigit ». HARD.

4. *Nam si arbori irrepsit.* Et, Gesnero ita referente, dicere soliti Narbonenses, si blanda (hoc est, ut e not. 1 vides, salamandra) in acervo tritici reperiatur, totum ita infici, ut vel gallinæ vescentes eo deinde intereant. HARD.

5. *Nihil aconito distans.* Interimendi celeritate, non similitudine virtutis : est enim calida aconito vis, salamandræ frigida. HARD.

6. *Vel pede crusta*, etc. Si vel extremo pede lignum salamandra contingat, in quo panis coquitur, eodem modo totum panem veneno inficit. HARD.

7. *Omnis.* Q. Serenus, cap. IX, pag. 129 : « Defluit expulsus morbo latitante capillus, Seu salamandra potens, nullisque obnoxia flammis, Eximium capitis tactu dejecit honorem. » Raderum vide in istud Martial. II, 66, 7 : « Hoc salamandra notet, vel sæva novacula nudet. » Petron. in Satyr. pag. 344 : « Quid dicis tu, latro? quæ salamandra supercilia tua exussit? » H.

veneni[8] a quibusdam animalium, ut subus[9], manditur,
dominante eadem illa rerum dissidentia. Venenum ejus
restingui primum omnium ab his quæ vescantur illa, ex
his verisimile est[10] quæ produntur, cantharidum[11] potu,
aut lacerta in cibo sumpta : cætera adversantia diximus,
dicemusque suis locis. Ex ipsa quæ Magi tradunt contra 3
incendia, quoniam ignes sola animalium exstinguat, si
forent vera[12], jam esset experta Roma. Sextius Venerem
accendi cibo earum, si detractis interaneis, et pedibus, et
capite, in melle serventur, tradit : negatque restingui
ignem ab iis.

8. *Tamen talis, ac tanta vis veneni.* Voss. « Tamen talis, ac tanti veneni, a quibusdam animalium ut subus manditur. » Pro *subus* quidam *cibus*, quemadmodum et quatuor nostri. Et non proprie suum, sed aliorum quoque non nominatorum animalium id eum fecisse alimentum suadere videntur verba mox sequentia : « Venenum ejus restingui primum omnium ab his, quæ vescuntur illa, ex iis vero simile est quæ produntur, cantharidum poto, aut lacerta in cibo sumpta. » Sic enim legendum. *Restingui* Vossiani est et Chiffletiani, ut et *vero simile : ex his* Vossiani : distinctionem ex sententia mutavimus. Respicit autem hunc locum, quum scribit eodem capite infra : « Salamandris cantharides diximus resistere; » lib. XI tamen, capite 53 : « Quin et subus serpentes in pabulo sunt. » Quamvis hic quoque varient et codices nonnulli : *Quin et his.* Sed utrobique *subus* confirmat Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 1 : Ὄφις δὲ γαλῇ καὶ ὑῒ πολέμιος· τῇ μὲν γαλῇ, κατὰ οἰκίαν, ὅταν ὦσιν ἀμφότερα· ἀπὸ γὰρ τῶν αὐτῶν ζῶσιν· ἡ δὲ ὗς ἐσθίει τοὺς ὄφεις. Pintiani codex posteriori loco : « Ab his quæ vescantur illa veris simile. Ex his vero similia sunt, quæ produntur de cantharidum potu. » Idem exhibet *restingui*. Gron.

9. *Subus.* Sic Ælian. H. A. lib. IX, c. 28, et Sext. Emp. Pyrrh. hypoth. lib. I, c. 14, p. 10 : Τὰς ὗς, αἳ δὴ χαίρουσι καὶ σαλαμάνδρας ἐσθίουσαι. Hard.

10. *Ex his verisimile est.* Verisimile esse intelligitur ex iis quæ produntur, cantharidum potu, aut lacerta, venenum ejus pariter restingui. H. — Cf. de script. n. 8.

11. *Cantharidum.* Hunc locum inferius respicit, cap. 29, quum ait : « Salamandris cantharidas diximus resistere. » Hard.

12. *Si forent vera.* Dioscorides scribit, frustra creditum esse salamandram ignibus non uri. Dal. — Vide quæ notata sunt de salamandra supra, lib. X, cap. 67, et Jacobi Palmerii Exerc. nuper editas, pag. 613.

1 XXIV. Ex volucribus in auxilio contra serpentes primi[1] vultures. Annotatum quoque minus virium esse nigris. Pennarum[2] ex his nidore, si urantur, fugari eas dicunt. Item cor ejus alitis[3] habentes, tutos esse ab impetu non solum serpentium, sed etiam ferarum, latronumque, et regum ira.

1 XXV. Carnibus[1] gallinaceorum, ita ut tepebant avulsæ, appositis, venena serpentium domantur[2] : item cerebro in vino poto[3]. Parthi[4] gallinæ malunt cerebrum

XXIV. 1. *Primi*, etc. « In quibus tot curationes esse, quot sunt membra » dixit Hieronymus adv. Jovin. II. Hard.

2. *Pennarum*. Ælian. H. A. lib. I, cap. 45, suffitu vulturum pennæ ex cavis suis elici serpentes tradit. Γυπῶν πτερὰ εἰ θυμιάσαι τις, ὡς ἀκούω, καὶ ἐκ φωλεῶν, καὶ ἐξ ὀλεῶν τὰς ὄφεις προάξει ῥᾷστα. Fugari cum Plinio Sext. Plat. Part. II, cap. 2, de vulture. Plin. Val. III, 57; Q. Serenus, cap. XLVII, pag. 155. Hard.

3. *Item cor ejus alitis*. Plin. Val. III, 57. Q. Seren. l. c. « Namque potest diros prævertere morsus Si jecur exsectum tardo de vulture portes. » Sext. Plat. loc. cit. c. 11, de vulture, t. 6, adversus mala medicamenta : « Cor vulturis ligatum in pelle lupina, si circa brachium habeas, nullum medicamentum tibi nocere poterit, nec serpens, nec latro, nec alia malitia, nec quidquam phantasma senties. » Auctor Kiranidum, pag. 120 : « Cor quoque ejus in pelle ligatum qui portaverit, fugient eum dæmonia, et maxime feræ : habebit autem et gratiam ad omnes homines, et in divitiis vivet : est autem et victoriosum ad omnem rem. » Quæ plenissima vanitatis arbitror afferenda tamen, ne ultro conficta a Plinio videantur. H.

XXV. 1. *Carnibus*. Diosc. in Ther. 19 et 27, et prioris operis II, 52. Celsus, V, 27, adversus omnes morsus serpentium : « Vivum gallinaceum pullum per medium dividere, et protinus calidum super vulnus imponere, sic ut pars interior corpori jungatur. » Plin. Val. III, 57 : « Carnibus gallinaceorum discerptorum, ita ut tepeant, extrahitur venenum. » Nigidius lib. de animal. citante Gellio, VII, 9 : « Serpens si momordit, gallina diligitur et apponitur. » Est autem hic diligere, dividere, discindere, dissecare. Vide Festum et Nonium. H.

2. *Domantur*. Quoniam foras extrahuntur, ac velut exsuguntur. D.

3. *Item cerebro in vino poto*. Petrichus in Ὀφιακοῖς, sive in lib. de serpentium venenis ac remediis, laudatus a Scholiaste Nicandri, in Ther. pag. 27, hoc ipsum statuit, ὅτι ὠφελεῖ ὁ ἐγκέφαλος τῆς ὄρνιθος εἰς τοὺς ὀφιοδήκτους. Est autem Petrichus in albo auctorum, quos Plinius sequitur ac laudat. Sic etiam Diosc. ll. cc. Hard.

4. *Parthi*. Plin. Val. III, 57. H.

plagis imponere. Jus quoque ex his potum præclare medetur, et in multis aliis[5] usibus mirabile. Pantheræ leonesque non attingunt perunctos eo, præcipue si et allium fuerit incoctum. Alvum[6] solvit validius e vetere gallinaceo. Prodest[7] et contra longinquas febres, et torpentibus membris[8], tremulisque[9], et articulariis morbis[10]: in capitis doloribus, epiphoris, inflationibus, fastidiis, incipiente tenesmo, jocineri, renibus, vesicæ : contra cruditates, suspiria. Itaque etiam faciendi ejus exstant præcepta. 2 Efficacius[11] enim cocti cum olere[12] marino, aut[13] cybio, aut cappari, aut apio, aut herba Mercuriali, aut polypodio, aut anetho : utilissime autem in congiis tribus aquæ ad tres heminas cum supradictis herbis, et refrigeratum sub dio dari tempestivis[14] antecedente vomitione. Non præteribo miraculum, quanquam ad medicinam non pertinens : si auro liquescenti[15] gallinarum membra mi-

5. *Et in multis aliis*, etc. Podagræ depellendæ jus illud adhibet Q. Serenus, cap. XLVII, pag. 155 : « Gallinæ jura vetustæ. » HARD.

6. *Alvum*. Diosc. II, 53, et Galen. de fac. simpl. m. lib. III, cap. 15, pag. 70 : Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ τῶν πρεσβυτέρων ἀλεκτρυόνων ζωμὸς ὑπάγει τὴν γαστέρα, καί τοι τῆς σαρκὸς σταλτικῆς οὔσης. Iterumque lib. de Ther. ad Pis. cap. IV, pag. 935. H.

7. *Prodest*. Q. Seren. cap. XLIX : « Febribus aut longis galli nova jura vetusti Subveniunt. » H.

8. *Et torpentibus membris*. Stupori, tremori, quoniam pituitam educit. DAL.

9. *Tremulisque*. Q. Seren. l. c. « Subveniunt etiam tremulis medicantia membris, » galli jura scilicet. HARD.

10. *Et articulariis morbis*. Diosc. II, 53 : Ἁρμόζει δὲ πυρετοῖς χρονίοις, ἄσθμασιν, ἀρθριτικοῖς, ἐμπνευματουμένοις στομάχοις. HARD.

11. *Efficacius*. Hæc totidem fere verbis Diosc. l. c. HARD.

12. *Olere*. Brassica marina. H.

13. *Aut cybio*. Ita libri omnes. Pro cybio Diosc. κνίκον habet, quod et hic scribi fortassis satius fuerit, ut herbarum duntaxat nomina censeantur, quibuscum gallinacei discoquantur. Sic enim et Diosc. Ἔνιοι δὲ συνέψουσι κράμβην θαλασσίαν ἢ λινόζωστιν, ἢ κνίκον, ἢ πολυπόδιον. HARD. — Ni, ut facile crediderim, duplex eidem sit nomen inditum. Hodie *Cnicon* Diosc. est *crocus sativus* Bau. Pin. 65, *crocus sativus officinalis*, s. *officinarum carthamus* Linn. sp. 5n. Flori et semini vim purgativam tribuunt. AJ.

14. *Tempestivis*. Recte valentibus. HARD.

15. *Si auro liquescenti*, etc. Inde

sccantur, consumunt id in se. Ita hoc venenum auri est. At gallinaceis ipsis circulo e sarmentis addito in collum, non canunt.

1 XXVI. Auxiliatur[1] contra serpentes et columbarum caro recens concerpta, et hirundinum : bubonis pedes usti cum plumbagine herba[2]. Nec omittam in hac quoque alite exemplum Magicæ vanitatis. Quippe præter reliqua portentosa mendacia, cor[3] ejus impositum mammæ mulieris dormientis sinistræ, tradunt efficere, ut omnia secreta pronuntiet. Præterea in pugnam ferentes idem, fortes
2 fieri. Ejusdem ovo ad capillum remedia[4] demonstrat. Quis autem, quæso[5], ovum bubonis unquam videre potuit, quum ipsam avem vidisse prodigium sit? quis utique experiri, et præcipue in capillo? Sanguine quidem pulli bubonis etiam crispari capillum promittunt. Cujus generis prope videri possint, quæ tradunt et de vespertilione : si ter circumlatus domui vivus, per fenestram inverso capite infigatur, amuletum esse : privatimque ovilibus circumraptum toties, et pedibus suspensum[6] in supero[7] limine.

excogitata ratio medicis est parandi juscula ἀναληπτικὰ, cum carne gallinæ, et auri foliis. Dal. — *Si a. liquescenti*, etc. Vide in eam rem Aldrov. Ornith. lib. XIV, cap. 1, pag. 243. Hard.

XXVI. 1. *Auxiliatur*. Sext. Plat. P. II, c. 10 de columba, t. 1, *Ad serpentium morsus :* « Columba incisa et imposita calida morsui, venena omnia rapit, et sanare creditur. » H.

2. *Plumbagine herba*. Sic vocant dipsacum minorem silvestrem, echino parvo et rotundo. Dal. — De illa vide lib. XXV, cap. 97. H.

3. *Cor*. Idem de ranæ lingua prodidit Democritus, Plinio lib. XXXII, cap. 18. Hard.

4. *Ad capillum remedia*. Ad tollendum capillorum defluvium. H.

5. *Quis autem, quæso*, etc. Præter rem id exclamat Plinius : facile enim ex eorum nido ovum haberi potest. Dal.

6. *Et pedibus suspensum*, etc. Dal. *ped. susp. sursum in superliminari*. Chiffl. *suspensum in superlimine*. Voss. *suspensum super limine*. Neutri *sursum*. Scribe : *suspensum supero limine*. Plautus Bacchid. IV, 9 : « Nunc superum limen scinditur : nunc adest exitium Ilio. » Noster lib. XXXII, cap. 5, « stella marina vulpino sanguine inlita... adfixa limini superiori. » Cf. not. 7. Gron.

7. *In supero limine*. In libris hactenus editis, addita vocula una, alteraque corrupta, *suspensum sur-*

Sanguinem quoque ejus cum carduo[8], contra serpentium ictus inter præcipua laudant.

XXVII. Phalangium[1] est Italiæ ignotum, et plu- 1
rium generum : unum[2] simile formicæ, sed multo majus, rufo capite, reliqua parte corporis nigra, albis incursantibus respersum guttis. Acerbior hujus, quam vespæ ictus. Vivit maxime circa furnos et molas. In remedio est, si quis ejusdem generis alterum percusso ostendat. Et[3] ad hoc servantur mortui. Inveniuntur et cortices eorum, qui triti et poti medentur : et mustelæ catuli, ut diximus
supra[4]. Æque[5] phalangion Græci vocant inter genera ara- 2
neorum, sed distinguunt lupi nomine. Tertium genus est eodem phalangii nomine araneus lanuginosus, grandissimo capite. Quo dissecto inveniri dicuntur intus vermiculi

sum in superliminari. Reg. 1, 2, et Chiffl. *superlimine*. Plin. (vid. not. sup.) stellam marinam *affixam limini superiori* dixit : superum limen, Plautus in Bacchid. Hard.

8. *Cum carduo*. Cardui folio trito, vel semine. Dal.

XXVII. 1. *Phalangium est*, etc. Non igitur illnd Apuli cæli animal est, Tarantolam vocant, cujus exitiali morsu inductum soporem musicis instrumentis discutiunt, etsi visum ita Dalecampio, cæterisque. Phalangiorum genera, quæ Nicander enumerat, picta e Museo Cæsareo Lambecius protulit in Bibl. Cæs. VI. In Indice hujus libri, « Araneorum et phalangiorum genera XI. » Hard. — Optime Harduinus. Recentiores phalangia hoc arachnidum genus ainnt, cui mandibulæ corpore dimidio breviores in forcipes abeunt, abdomen anurum (hoc est, sine canda, ἄνουρον), palpæ filiformes. Hinc diff. a galeodibus, cui mandibularum longitudo corpus excedit; a variis pinces et *phryné*, quarum palpæ quoque forcipiformes; a scorpionibus quibus cauda; et ab araneis pr. d. mygalis trombidiis, quibus unciformes mandibulæ, non forcipiformes. Aj.

2. *Unum*. Et inde Μυρμήκιον dictum a Nicandro in Ther. pag. 52, nbi totidem verbis describitur, quot et a Plinio. Aliis Μυρμηκοειδὲς, ut refert etiam Schol. pag. 34, et Μύρμηξ Ἡρακλειωτικός. Hard.

3. *Et ad hoc servantur quum mortui inveniuntur. Et cortices eorum contriti et poti medentur*. In vetusto exemplari, « Et ad hoc servantur mortui. Inveniuntur et cortices eorum, qui triti et poti medentur. » Pint.

4. *Ut diximus supra*. Cap. 16. H.

5. *Æque*. Alterum hoc phalangii genus, lupi nomine discretum a cæteris. Egimus de eo lib. XI, cap. 28. Hard.

duo, adalligatique mulieribus cervina pelle ante Solis or-
tum, præstare ne concipiant, ut Cæcilius in commentariis
reliquit. Vis[6] ea annua est : quam solam ex omni atocio
dixisse fas sit, quoniam[7] aliquarum fecunditas plena li-
beris tali venia indiget. Vocatur[8] et rhagion acino nigro
similis, ore minimo sub alvo[9], pedibus brevissimis, tam-
3 quam imperfectis. Dolor[10] a morsu ejus qualis a scorpione.
Urina[11] similis araneis textis. Idem erat asterion[12], nisi

6. *Vis.* Vis ea *sistendi conceptum*, snno dumtsxat durat. Hard.—*Ex omni atocio.* Ἀτόκιον dicitur medicamen omne quod sterilitatem inducit, et vim concipiendi adimit. Vox Dioscoridi fsmilisris in primis. H.

7. *Quoniam.* Abnnde declarat se rem ipssm minus probsre, cui nonnisi certo casu venism largiatur. Sed neqne tum danda venia est. Nullo non tempore, ut Tertulliani verbis ntar, in Apol. cap. VIII, psg. 9 : « Festinstio est homicidii, prohibere nssci : nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet : homo est et qni est futurus. Etiam fructus omnis in semine est. » Hippocrates in jure jurando, nemini mulieri daturnm se πισσὸν φθόριον, hoc est, abortivum spondet. Hard.

8. *Vocatur.* Quartum genus phalsngiorum. Ῥάγιον Græcis est psrvus acinns : ῥὰξ sive ῥὼξ acinus : inde nomen. Schol. Nicandr. pag. 33, in Ther. Ῥὼξ καλεῖται, διὰ τὸ ῥωγὶ ςαφυλῆς ἐοικέναι. Hard.

9. *Sub alvo.* In qnibnsdam MSS. *subalbo*, mendose. Error enim srguitur ex Nicandro, ita rhagion describente, in Ther. psg. 51 : Ἔργα δέ τοι σίνταο περιφράζοιο φάλαγγος, Σήματά τ' ἐν βρυχμοῖσιν· ἤτοι ῥ' ὁ μὲν αἰθαλόεις ῥὼξ Κέκληται, πισσῆεν, ἐπασσύτερος ποσὶν ἕρπων, Γαςέρι δ' ἐν μεσάτῃ ὀλοοῖς ἐσκληκεν ὀδοῦσι. Hoc est, Gorræo interprete : « Nunc attende notas et vulnera dira phalangis Pestiferi : piceo distinguitur ille colore, Qui Rhox nomen hsbet, pedibusque frequentibus : alvo Os illi in media, duro exitiabile dente. » Et Scholiastes in eum locum : Τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀδόντας κατὰ τὴν μέσην τὴν γαστέρα ἔχει. Hard.

10. *Dolor.* Describitur is cujusmodi sit, a Nicandro, l. c. Hard.

11. *Urina.* Urina hominis demorsi plena filorum araneosorum. Schol. Nicandri in Ther. pag. 34, causam subdit, διὰ τὸ ἀκουσίως ἀποσπερματίζειν, καὶ γονοῤῥύειν τὸν δηχθέντα. Hard.

12. *Idem erat asterion.* Quintum phalangii genus, de quo idem Nicand. in Ther. psg. 52 : Ἀστέριον δέ φιν ἄλλο πιφάσκεο· τοῦ δ' ἐπὶ νώτῳ Λιγνωτὰ στίλβουσι, διαυγέες ἐν χροῒ ῥάβδοι. Βρύξαντος δ' ἀΐδηλος ἐπέδραμεν ἀνέρι φρίκη· Ἐν δὲ κάρος κεφαλῇ· γούνων δέ γ' ὑπέκλασε δεσμά. Quæ Gorræus sic transtulit : « At vero Asterion dorsi fulgore coruscum Virgatis splendet maculis, alboque relucet. Mox rigor a morsu perten-

distingueretur virgulis albis. Hujus morsus genua labe-
factat. Pejor[13] utroque est cæruleus, lanugine nigra, ca-
liginem concitans, et vomitus araneosos[14]. Etiamnum
deterior[15], a crabrone penna tantum differens. Hic et ad
maciem perducit. Myrmecion formicæ[16] similis capite, alvo
nigra, guttis albis distinguentibus, vesparum[17] dolore tor-
quet. Tetragnathii[18] duo genera habent: pejor medium 4
caput distinguente linea alba, et transversa altera. Hic
oris tumorem facit. At cinereus posteriori parte candicans,
lentior. Minime autem noxius[19] eodem colore, qui telas
muscis in parietibus latissime pandit. Contra omnium

lat membra, caputqne Dente soporatnr, collapsaque genua fatiscunt. » Hard.

13. *Pejor.* Sextum genus, quod iisdem notis a Nicandro adumbratnr, loc. cit. Κυάνιον δέ τοι ἄλλο πεδήορον ἀμφὶς ἀΐσσει Λαχνῆεν, δεινὸν δὲ φέρει καὶ ἐπὶ χροΐ νύγμα, Ὅντινα γυιώσει· κραδίη δέ οἱ ἐν βάρος ἴσχει· Νὺξ δὲ περὶ κροτάφοις· ἔμετον δ' ἐξήρυγε δειρῆς Λοιγὸν ἀραχνήεντα· νέμει δέ οἱ ἐγγὺς ὄλεθρον. Hoc est, Gorræo interprete: « Cæruleus graditur pedibus, sublimior alter, Villoque hirsulus: dant tristia funera morsus; Si quemquam oppressit, luctantur corda dolore: Tempora caligant: et, qualis aranea, lentus Ore redit vomitus, propereque in fata vocantur. » Hard.

14. *Et vomitus araneosos.* In vomitu fila araneis similia. Scholiast. Nicandri in Ther. pag. 34: Ὅτι ὁ ἔμετος ἔχει ὄψιν ἀραχνῶν· ἢ ὅτι λεπτός ἐστιν ὅμοιος τῇ ἀράχνῃ· ἔστι δὲ γλίσχρος κατὰ τὴν ἁφὴν, καὶ χυμώδης, ὅστις διὰ τὸ γλίσχρον κολλᾷ ἐν τῷ φάρυγγι. Hard.

15. *Etiamnum deterior.* Septimum istud genus est, quod σφηκεῖον Nicander appellat, loco citato. Nam σφῆκα Græci crabronem appellavere, ut diximus lib. XI. H.

16. *Myrmecion formicæ*, etc. Hæc bis repetere videtur ex duobus diversis auctoribus, vel oblitus hæc antea se scripsisse. Tu de Phalangiorum morsu vide Ælianum, de Animal. lib. XVII, cap. 11. Dal. — *Myrmecion.* Genus octavum phalangiorum, formicæ simile capite solo: non, uti primum genus, toto corpore. Hard.

17. *Vesparum dolore torquet.* Dolore nimirum simili ei quem vespæ inferunt. Hard.

18. *Tetragnathii.* Vel τετράγναθοι, a quadruplici maxilla. Totidem de his verba facit Aetius, serm. 13, cap. 17, pag. 251. Hard.

19. *Minime autem noxius.* Undecimum id ac postremum phalangiorum genus. Id est qui ἀγρώστης a Nicandro dicitur, de quo eadem ille quæ Plinius refert, pag. 55 in Ther. Ἄκμητον δ' ἐπὶ τύμμα φέρει μεταμώνιον ἀνδρί. « Sed facilis nullo vanescit plaga dolore. » Hard.

morsus[20] remedio est gallinaceum cerebrum cum piperis exiguo potum in posca. Item formicæ quinque potæ : pecudum fimi cinis illitus ex aceto : et ipsi aranei quicumque, in oleo putrefacti. Muris[21] aranei morsus sanatur coagulo agnino in vino poto : ungulæ arietinæ cinere cum melle, mustelæ catulo, ut in serpentibus dictum est[22]. Si jumenta momorderit, mus recens cum sale imponitur, aut fel vespertilionis ex aceto. Et[23] ipse mus araneus contra se remedium est, divulsus et impositus. Nam si prægnans momordit, protinus dissilit[24]. Optimum, si imponatur qui momorderit. Sed et alios ad hunc usum servant in oleo, aut luto circumlitos. Est contra[25] morsum ejus remedio terra ex orbita. Ferunt[26] enim non transiri ab eo orbitam, torpore quodam naturæ.

1 XXVIII. Scorpionibus[1] contrarius maxime invicem stellio traditur, ut visu quoque[2] pavorem iis afferat, et

20. *Contra omnium morsus.* Sext. Plat. part. 2, c. VIII, de gallo, t. 1, et Plin. Val. III, 56. HARD.

21. *Muris.* Ad verbum hæc pariter Plin. Val. III, 55. HARD.

22. *Ut in serpentibus dictum est.* Cap. 16. HARD.

23. *Et ipse mus araneus.* Totidem verbis Diosc. II, 73, et in Ther. cap. 26. Galenus quoque de fac. simpl. Med. XI, 1, pag. 314. Plin. item Val. l. c. Μυγαλὴ Græcis dicitur, qui Latinis mus araneus, nostris *musaraigne*. Dentinm huic ordo quadruplex. HARD.

24. *Protinus dissilit.* Disrumpitur subito. HARD.

25. *Est contra morsum.* Q. Seren. cap. XLVIII, pag. 156 : « Sin autem muris nocuit violentia cæci, Quæ sola signavit volvendis orbita plaustris, Illine : mira datur vili de pulvere cura. » Sic etism Plin. Val. III, 55. E Græcis Ælianus, Hist. Anim. II, 37; Phile, de Propriet. Anim. cap. de mure araneo, pag. 112. HARD.

26. *Ferunt.* Vide quæ dicta snnt, VIII, 83. HARD.

XXVIII. 1. *Scorpionibus.* Ut stellioni vicissim scorpio contrarius est : nam uti dictum est, cap. 22 : « Scorpio tritus stellionum veneno adversatur. » Sic plagæ scorpionis stellionem dissectum imponi utiliter docet Aetius, serm. 13, cap. 19, pag. 263 : « Et in Africa, aut sicubi scorpiones sunt noxii, stellionem aridnm incinctum oportet habere, » inquit Scribon. Largus, comp. 164, ceu præsens scilicet medicamentnm. HARD.

2. *Ut visu quoque.* Sic Galen. de Ther. ad Pis. I, 9, p. 943; Ælian. Hist. Anim. lib. VI, cap. 22; Isid. lib. XII, cap. 4, aliique. HARD.

torporem frigidi sudoris. Itaque in oleo putrefaciunt eum, et ita ea vulnera perungunt. Quidam oleo illo spumam argenteam decoquunt ad emplastri genus, atque ita illinunt. Hunc Græci coloten vocant[3], et ascalaboten, et galeoten. In Italia[4] non nascitur. Est enim hic plenus lentigine[5], stridoris acerbi, et vescitur: quæ omnia a nostris[6] stellionibus aliena sunt.

XXIX. Prodest[1] et gallinarum fimi cinis illitus, draconis jecur, lacerta divulsa, mus divulsus, scorpio[2] ipse suæ plagæ impositus, aut assus in cibo sumptus, aut potus in meri[3] cyathis duobus. Proprium est scorpionum, quod manus palmam non feriunt, nec nisi pilos attigere. Lapillus qualiscumque, ab ea parte qua in terra erat, impositus plagæ, levat dolorem. Item testa terra operta ex aliqua parte, sicut erat[4], imposita, liberare dicitur. Non debent respicere qui imponunt, et cavere ne Sol adspiciat. 1

3. *Coloten vocant.* Asyracum vocari ab Ægyptiis Galenus tradit de fac. simpl. Med. lib. X, eap. de draeone marino. DALEC. — *Hunc Græci coloten.* Κωλώτης, ἀσκαλαβώτης· ἔλεγον δὲ αὐτὸν καὶ γαλεώτην. Hesych. HARD.

4. *In Italia.* Neque in Gallia, Germania, Angliave naseitur, ut jam antea monuimus, lib. XI, c. 30. HARD.

5. *Est enim hic plenus lentigine.* Stellionis maculas, quas alii honestiore nomine stellas vocarunt, unde et stellionem ipsum animal, lentigines Plinius appellat. Ovidius, Metam. V, vers. 460, de stellione: « Aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis. » H.

6. *A nostris stellionibus.* Italici nimirum soli. E genere lacertorum esse stellio uterque videtur, et ille Græciæ, et iste Italiæ indigena, ut dictum est lib. XI, eap. 30. HARD.

XXIX. 1. *Prodest.* Adversus scorpionum morsus. HARD.

2. *Scorpio.* Aetius, serm. 13, eap. 19, pag. 253: « Ad plagam autem scorpionem ipsum qui percussit, si inveniri queat, imponito. » Galenus item de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, pag. 314. Cels. V, 27, tit. adversus ictum scorpionis: « Scorpio sibi ipse pulcherrimum medicamentum est. Quidam contritum eum vino bibunt: quidam eodem modo contritum super vulnus imponunt: quidam super prunam eo imposito vulnus suffumigant, undique veste circumdata, ne fumus dilabatur, tum carbonem ejus super vulnus deligant. » H.

3. *Aut potus in meri.* Vide quæ dicta sunt, XI, 30. HARD.

4. *Sicut erat.* Qua parte terra erat operta. HARD.

2 Vermes[5] terreni triti impositi prosunt. Multa et alia ex his remedia sunt, propter quæ in melle servantur. Noctua apibus[6] contraria, et vespis, crabronibusque, et sanguisugis : pici quoque Martii rostrum secum habentes non feriuntur ab iis. Adversantur[7] et locustarum minimæ sine pennis, quos attelabos vocant[8]. Est et formicarum genus venenatum : non fere in Italia. Solipugas Cicero[9] appellat, solpugas Bætica. Iis cor vespertilionis contrarium, omnibusque formicis : salamandris[10] cantharidas diximus resistere.

1 XXX. Sed in iis magna quæstio[1], quoniam ipsæ venena sunt potæ, vesicæ[2] cum cruciatu præcipuo. Cossinum[3] equitem romanum, amicitia Neronis principis notum, quum is lichene correptus esset, vocatus ex Ægypto Medicus ob hanc valetudinem ejus a Cæsare, quum cantharidum potum præparare voluisset, interemit. Verum[4] illitas prodesse non dubium est, cum succo taminiæ uvæ et sevo ovis vel capræ. Ipsarum cantharidum venenum[5] in qua

5. *Vermes.* Aetius, loc. cit. H.

6. *Apibus.* Apium ictibus, et vesparum, etc. HARD.

7. *Adversantur.* Pico nempe Martio. HARD.

8. *Quos attelabos vocant.* Ἀττέλαγος et ἀττέλεβος Græcis. Sic XVII, 38, quos Theophrastus ἀττελέβους dixerat, ipse locustas reddidit, ut ibi monuimus. In Indice Pliniano, *attelebis.* HARD.

9. *Solipugas Cicero appellat.* Frequentes in Sardiniæ metallis. DAL. — *Solipugas.* Ita MSS. Reg. 1, 2, etc. De his egimus ad librum octavum. HARD.

10. *Salamandris.* Cap. 23 libri hujus. HARD.

XXX. 1. *Sed in iis magna quæstio.* An iis sit utendum necne, et an integris, an ademptis alis, capite, pedibus. DALEC. — *Sed in iis*, etc. Plusne damni afferunt quam auxilii? quæ ratio atque mensura in illis miscendis; quis in ebibendis aut applicandis modus? etc. AJ.

2. *Vesicæ.* Dioscorides quoque in Alex. cap. 1, hunc vesicæ cruciatum iis contingere auctor est, qui cantharides hauserint. Idem Aetius, serm. 13, cap. 49, pag. 262. HARD.

3. *Cossinum.* Inscriptio vetus ap. Gruterum, pag. 513 : COSINI. AVG. LIB. A. RATIONIBVS. HARD.

4. *Verum illitas.* Marc. Emp. c. XIX, pag. 129, et Plin. Val. II, 56. HARD.

5. *Ipsarum cantharidum venenum*, etc. Hippocrates, lib. IV, τῆς διαί-

parte sit, non constat inter auctores. Alii[6] in pedibus et capite existimant esse, alii negant. Convenit[7] tantum pennas earum auxiliari, in quacumque parte sit venenum. Ipsæ nascuntur ex vermiculo, in spongia maxime cynorrhodi[8] quæ fit in caule, sed fecundissime in fraxino: cæteræ

της ὀξέων, pedes et caput detrahit: cujus judicium Aetius sequitur. Galenus lib. XI simplic. recitata historia medici cujusdam audacioris, qui infeliciter dederat nunc corpora tantum, nunc alas, capita, pedes tantum, absque corporibus, integras sedare profitetur, tanquam in capite, pedibus, alis vis quædam sita sit, earum venenum obtundens. Rationem totam eam positam esse puto, primum in modo, ut grana tria solum vel quatuor imperentur: deinde in mixtura, ut adjiciatur et quod urinam provocat, et quod earum venenum mitiget: ac postremo in statu corporis ægrorum, ne dentur deploratis, quibus ob scirrhos viscerum morbus insanabilis est. Refert et non parum in iis deligendis cura, quod tutiores et meliores sint aliis collectæ in tritico, versicolores, virgatæ. Dal.

6. *Alii.* Galen. de fac. simpl. Med. lib. XI, p. 313, tom. XIII, quosdam ait alas tantum pedesque in medicamenta addere: alios tantum corpora, velut Hippocratem inferius laudandum: se vero totas injicere. Vide ejusdem comm. 4 in lib. Hippocrat. de Victu in acutis, tom. XI, pag. 181. Hard.

7. *Convenit.* « Sunt qui earum alas ac pedes, inquit Diosc. II, 66, pro antidoto esse velint iis qui ipsa, hauserint. » Οἱ δὲ τὰ πτερὰ αὐτῶν καὶ τοὺς πόδας τοῖς πιοῦσιν αὐτὰς ἀντιφάρμακον ἀνέγραψαν. Hard. — Analyseos chimicæ peritissimus Robiquet, perpulchris circa cantharidem observationibus hoc decrevit, nec viridi principio, nec nigro insolubili, neque luteo quod in aqua vel alcoholo solubile, vim vesicantem inesse, sed principio cuidam, ut aiunt, *sui generis*, quod, candidum et cristallinum, aqua nequaquam solvit; solvunt alcohol fervidum, æther, oleum. Huic nomen cantharidina. Cantharidi inesse præterea phosphates e calce, e magnesia, aliquantulum acidi tum acetici, tum urici, sed prioris minus. Uricum tamen deest, si vetus cantharis est. Videtur alis præcipue inesse vis. Unde Nostras aptissime:

Meurs, il le faut, meurs ! ô toi qui recèles
Des dons puissans à la volupté chers:
Rends à l'amour tous les feux que les ailes
Ont à ce dieu dérobé dans les airs.

Cæterum dubitare jure potes utrum nostra vere cantharis, *C. vesicatoria*, Geof. S. H. *Lytta vesicatoria*, Fabr. (*Meloe vesicatorius*), Nostro et antiquis nota fuerit, dum huic elytra dant, quæ lineæ luteæ oblique distinguunt; quod magis *Mylabro cichoreæ* convenit: sed ille easdem prope habet virtutes quas Lytta. Aj.

8. *In spongia maxime cynorrhodi.* De cynorrhodi spongia diximus lib. XXIV, cap. 74, et lib. XXV, cap. 6. Hard.

in alba rosa, minus efficaces. Potentissimæ[9] inter omnes variæ, luteis lineis, quas in pennis transversas habent, multum pingues: inertiores minutæ, latæ, pilosæ: inutilissimæ vero, unius coloris, macræque. Conduntur[10] in calice fictili non picato[11], et linteo colligato, congestæ rosa matura, et suspenduntur super acetum cum sale fervens, donec per linteolum vaporentur[12], postea repo-
3 nuntur. Vis[13] earum adurere corpus, crustas obducere. Eadem pityocampis[14], in picea nascentibus: eadem bupresti, similiterque præparantur. Efficacissimæ[15] omnes ad lepras lichenasque dicuntur[16] et menses ciere et urinam. Ideo[17] Hippocrates et hydropicis dabat[18]. Cantharides objectæ sunt[19] Catoni Uticensi, ceu venenum ven-

9. *Potentissimæ.* Hæc totidem verbis Dioscorides, lib. II, cap. 65. Hard.

10. *Conduntur.* Dioscorides totidem verbis, et Galenus fere, locis citatis. Hard.

11. *Non picato.* Ἀκόνιτον vocat Dioscorides, τὸ μὴ κεκονισμένον· ἃς βαλῶ, inquit, εἰς ἀκόνιτον ἀγγεῖον, etc. Alias ἄπισσον vocat, de thalasso melite tractans, lib. V, cap. 16, quod contrarium est τῷ πεπισσωμένῳ. Dalec.

12. *Vaporentur.* Vapore aceti ferventis necentur. Dioscorides: Ἀτμῷ ζέοντος ὄξους δριμυτάτου... ἕως ἂν πνιγῶσι. Hard.

13. *Vis.* Dioscorid. lib. II, cap. 66. Hard.

14. *Eadem pityocampis.* Vis eadem inest et pityocampis. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Pityocampas alii pinorum erucas vocant: Plinius, picearum: scilicet πίτυς ipsi picea est, ut sæpe monuimus lib. XVI. Gallis, *chenille de pin.* Buprestin genus esse cantharidis, virosi gustus et odoris, scribit Aetius, serm. 13, cap. 50, pag. 262, βούπρηστις et βουπρήστης. Hard.

15. *Efficacissimæ.* Dioscorides, loc. cit. et Marc. Emp. cap. XIX, p. 129. Hard.

16. *Dicuntur.* Dioscorides, loc. cit. Hard.

17. *Ideo.* Libro de victu in morbis ac. t. 104: Πόμα ὑδρωπιῶντι· Κανθαρίδας τρεῖς, ἀφελὼν τὴν κεφαλὴν ἑκάστης, καὶ πόδας, καὶ πτερά, τρίψας ἐν τρισὶ κυάθοις ὕδατος τὰ σώματα, etc. Hard.

18. *Hippocrates et hydropicis dabat.* Lib. IV rationis victus in morbis acutis. Dalec.

19. *Cantharides objectæ sunt*, etc. Hoc est, hoc exprobratum; hoc vitio Catoni datum est, quod canth. vendidisset. Respexit ad hanc materiam Seneca, lib. VI, cont. 4: « Venenum Cato vendidit: quærite an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere. » Dalec.

didisset in auctione regia[20], quoniam eas sestertiis[21] LX addixerat. Et sevum autem[22] struthiocamelinum tunc venisse sestertiis[23] XXX obiter dictum sit, efficacioris ad omnia usus, quam est adeps anserinus.

XXXI. Diximus[1] et mellis venenati genera: contra 1
quod utuntur melle, in quo apes sint mortuæ. Idem potum in vino, remedium est vitiorum, quæ e cibo piscium gignuntur.

XXXII. In canis rabiosi[1] morsu tuetur a pavore 1
aquæ, capitis canini cinis illitus vulneri. Oportet autem comburi omnia eodem modo, ut semel dicamus, in vase fictili novo, argilla circumlito, atque ita in furnum indito. Idem et in potione proficit. Quidam ob id[2] edendum dederunt. Aliqui et vermem[3] e cadavere canino adalligavere: menstruave canis in panno subdidere[4] calici, aut

20. *In auctione regia.* In auctione bonorum Ptolemæi, regis Cypri, de qua Plutarchus in Catone minore, pag. 177. HARD.

21. *Sestertiis LX.* Sive, ut planior res fiat, sestertium sexaginta millibus: gallic. monetarum 11,000 fr. AJ.

22. *Et sevum autem.* Struthionis sevum ad multa esse medicamenta utile, etiam Phile prodidit, de Anim. Propriet. 28, πολλῶν ὀδυνῶν φάρμακον. HARD.

23. *Tunc venisse sestertiis.* In singulas libras. DAL.—*Sestertiis XXX.* Sive sestertium millibus triginta: monetæ gallicæ libris 5500. Hæc sevi illius indicatio seu æstimatio fuisse videtur in singulas libras. H.

XXXI. 1. *Diximus.* Lib. XXI, cap. 44, sq. HARD.

XXXII. 1. *In canis rabiosi.* Sext. Plat. cap. IX, tit. 20 de cane, et Plin. Val. III, 50, ad verbum. H.

2. *Quidam ob id edendum.* Ita libri omnes, etiam MSS. Interpolatoris cujuspiam conjectura est futilis, quam Dalecamp. ex vetusto nescio quo exemplari affert: «quam ob id bibendum.» Nam reclamant præterea auctores vetusti: Plinius Val. lib. III, cap. 50: «Cinis capitis canini, inquit, illitus abigit aquæ pavorem: aut caput canis devoratum.» Sext. Platon. cap. IX de cane, tit. 20 ad canis rabidi morsus: «Caput rabidi canis et jecur coctum dato ei qui morsus fuerit, sanat.» HARD.

3. *Aliqui et vermem.* Plin. Val. loc. cit. Sext. Plat. de cane, cap. IX, tit. 21 ad canis rabidi morsus: «Vermiculus canis mortui in collo suspensus sanat.» H. — Quin et quibusdam placuit sal depuratum canis rabidi! AJ.

4. *Subdidere.* In quo bibiturus æger. Sic libri omnes, etiam MSS.

intus ipsius caudæ pilos combustos insuere vulneri. Cor[5]
2 caninum habentem fugiunt canes. Non latrant vero[6], lingua canina in calceamento subdita pollici : aut caudam mustelæ[7], quæ abscissa dimissa sit, habentes. Est limus salivæ[8] sub lingua rabiosi canis, qui datus in potu, fieri hydrophobos[9] non patitur. Multo[10] tamen utilissime jecur ejus, qui in rabie momorderit, datur, si possit fieri, crudum mandendum : si minus, quoquo modo coctum, aut jus
3 coctis carnibus. Est vermiculus in lingua canum[11], qui vocatur a Græcis[12] lytta; quo exempto infantibus catulis,

5. *Cor.* Sext. Plat. de cane, cap. IX, tit. 27, ne canes sint molesti : « Cor canis si quis secum habuerit, canes ei molesti non erunt. » H.

6. *Non latrant vero.* Hanc vim denti quoque Habdarrhamanus adscribit, cap. XXVI, p. 105 : « Dentem canis qui caninus dicitur, si quis appendet ex brachio, et inter canes transibit interdiu, vel noctu, nequaquam in eum latrabunt. » HARD.

7. *Aut caudam mustelæ.* Quæ viva dimissa sit, post abscissam caudam. Ælian. Hist. Anim. lib. IX, cap. 55. HARD.

8. *Est limus salivæ.* Totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 50. H.

9. *Hydrophobos.* Ὑδροφόβους, *aquæ metuentes.* De hac insanabili lue diximus lib. VII, cap. 63. Cæl. Aurel. lib. III, cap. 9, *aquifugas* dixit : glossæ *lymphatos.* Synonymiæ exteræ : *cynolysson* Cæl. Aur. *phobodipson* id. vulg. *aerophobia*, *panophobia*, vel *pantophobia*, *cynanthropia*, *brachypotia ; angina spasmodica* Fothergill, *rabies furiosa* Bosquil. *toxicosis rabica* BAUMES, *tetanos rabicus* Girard. Theod. Prisc. lib. II, part. 1, cap. 8 : « Hydrophobicorum causam aliqui ex morsu canis rabiosi, aliqui ex serpentium venire asseverant... Aerem serenum, veluti pluviosum perborrescunt. Vitare etiam bibendi consuetudinem tentant, etc. » H. et AJ.

10. *Multo tamen utilissime.* Diosc. lib. II, cap. 49 : Κυνὸς λυσσῶντος ἧπαρ βιβρωσκόμενον ὀπτὸν ὑπὸ τῶν δηχθέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἀπεριπτώτους ὑδροφοβίας τηρεῖν πιστεύεται. Galen. item de fac. simpl. Med. lib. IX, cap. 1, pag. 299. Sic etiam totidem verbis Plin. Val. loc. cit. HARD.

11. *Est vermiculus in lingua canum, qui vocatur a Græcis lytta.* Olim *lytra.*

12. *A Græcis.* Sic MSS. omnes, et Parmens. editio, aliæque fere. Quum affectus canum λύσσα vel λύττα sit, hoc est, rabies : etiam vermiculo ei, quo rabiem hanc concitari putant, id nomen fuit. Gratius in Cyneg. « Namque subit nodis qua lingua tenacibus hæret, Vermiculum dixere, mala atque incondita pestis. » H. — Nullus h. l. vermiculus; sed videntur ad linguæ frenum exsistere (ui fallitur

nec rabidi fiunt, nec fastidium sentiunt. Idem ter igni
circumlatus [13], datur morsis a rabioso, ne rabidi fiant. Et
cerebello gallinaceo occurritur. Sed id devoratum anno
tantum eo prodest [14]. Aiunt [15] et cristam galli contritam
efficaciter imponi, et anseris adipem cum melle. Saliun-
tur [16] et carnes eorum, qui rabidi fuerunt, ad eadem re-
media in cibo dandæ. Quin [17] et necantur catuli statim in
aqua, ad sexum ejus [18] qui momorderit, ut jecur crudum
devoretur ex iis. Prodest [19] et fimum gallinaceum, dum- 4
taxat rufum, ex aceto impositum: et muris aranei caudæ
cinis, ita ut ipse, cui abscissa sit, vivus dimittatur: gle-
bula [20] ex hirundinum nido illita ex aceto: vel pulli hirun-
dinis combusti: membrana sive senectus anguium, ver-
natione [21] exuta, cum cancro masculo ex vino trita. Nam
etiam per se reposita in arcis armariisque, tineas necat.
Tanta vis mali est, ut urina quoque calcata rabiosi canis 5
noceat, maxime hulcus habentibus. Remedio est fimum ca-
ballinum adspersum aceto, et calfactum in fico impositum.
Minus hoc miretur, qui cogitet, lapidem a cane morsum,

Ant. Mar. SALVATORI, medicus Petropoli, epist. ad MORRICHINI, profess. romanum; cf. Diar. univ. sc. medic. sept. 1819) pustulæ albidæ quæ sponte post tredecim dies rumpuntur; at hi, qui hoc observavere (Inc. in Russic. prov. Poltava), nono die eas rumpunt, ejiciente ægro diligentissime humorem et τὸ ἴχωρ quod solum morbi causa ibi esse fertur. AJ.

13. *Idem ter igni circumlatus.* Sext. Plat. de cane, cap. IX, tit 8 ad morsus rabidi canis. HARD.

14. *Anno tantum eo prodest.* Annua vis medicamenti, ut et vermiculorum phalangii lanuginosi, cap. 4 hujus libri. DALEC.

15. *Aiunt.* Plin. Val. ad verbum lib. III, cap. 50. HARD.

16. *Saliuntur.* Plin. Val. l. c. H.

17. *Quin et catuli necantur.* Iisdem verbis Plin. Val. loc. cit. H.

18. *Ad sexum ejus.* Pro ratione sexus canis illius qui momorderit: nam si femina fuerit, et feminei pariter generis catulus necandus: si masculus contra, et mas catellus. H.

19. *Prodest.* Plin. Val. l. c. H.

20. *Glebula.* Plin. Valer. loco citato. HARD.

21. *Vernatione.* Membrana, quam angues verno tempore exuerunt. Vernatio non ipsum hic corium vetus, quo serpentes exuuntur, sed corii, seu membranæ, verno tem-

usque in proverbium discordiæ venisse[22]. Qui in urinam canis suam egesserit, torporem lumborum sentire dicunt. Lacerta[23], quam hi sepa, alii chalcidicen[24] vocant, in vino pota morsus suos sanat.

pore abjectio. Cap. 35, ipsum corium est. Hard.

22. *In proverbium discordiæ venisse.* Vetus proverbium est, κύων εἰς τὸν λίθον ἀγανακτοῦσα, « canis in lapidem sæviens: » in eos qui mali causam auctori non imputant, ut si quis iracundiæ vitium juventæ, non stultitiæ tribuat. Plato, l. V de Republ. eos qui cæsos spoliant, facere ut canes ait, in lapidem sævientes, omisso eo qui jecit. Pacuvius in armorum judicio, « Canis quum percussus est lapide, non tam illum qui se icit, quam eum ipsum lapidem quo icta est, petit. » Erasmus. In opinione vulgi fuit, quibus in ædibus esset lapis a cane morsus, discordia, et intestinis dissensionibus omnia perturbari. Itaque si quando viderent una habitantes discordes, rixisque et jurgiis inter se discrepantes et tumultuantes, lapidem a cane morsum in ea domo familiaque esse dicebant. Dalec. — *In proverbium.* Fortassis ita dictitabant in hominem conviciatorem ac rixosum: « Hic lapidem calcavit a cane morsum. » Vide Erasmum Chiliad. IV, cent. 5, ad. 25. Hard.

23. *Lacerta.* Scholiast. Nicandri in Ther. pag. 37: Ἡ δὲ σὴψ ὁμοία ἐστὶ τῇ σαύρᾳ· καλεῖται δὲ καὶ χαλκίς. Ἔχει δὲ ἐπὶ τοῦ νώτου χαλκιζούσας ῥάβδους· ἔστι δὲ ὀκτὼ παλαιστῶν. Σὴψ δὲ καλεῖται, παρὰ τὸ σήπειν τοὺς πληγέντας. Γίνεται δὲ ἐν Συρίᾳ καὶ Λιβύῃ, καὶ Κύπρῳ, καὶ διατρίβει ἐν πέτραις. Genus igitur lacertæ est his regionibus incognitum. Hard. — Herpeti genus de quo ambigitur, dum saurium hi asseverant, hi ophidium. Nos, cum plerisque, e sauriis esse credimus, nec dissentit Noster. Chalcidice, ut patet, propterea dictus est, quod nitore quasi metallico corporea lorica exsplendescit. Seps a græco σίσηπα, quasi virus effunderet, quo cuncta repente putrescerent. Ælian. lib. XVI, cap. 40: Ἐκ τούτων οὖν πατάξαν τὸ θηρίον, εἶτα ἀφίησι τὸν ἰόν· σήπει δὲ παραχρῆμα καὶ ἀναιρεῖ τάχιστα. Rem falsissimam esse commonstraverunt Sauvages, et Fr. Setti, si, ut placet, cum tridactylo saurio idem censendus est. Sed in Sardinia nunc quoque creditur vulnus inferre lethificum equabus: huic ibi nomen *Cicigna.* Hodiernus seps (nam hoc nomine etiam præter antiquum sepa designatur) est sauriorum urobænorum. Characteres: brevissimi pedes quatuor, squammarum imbricatio, corpus prælongum, orvetino simillimum. Quatuor præcipue norunt, pentadactylum nempe, tetradactylum, tridactylum et monodactylum. Aj.

24. *Chalcidicen.* Sic MSS. omnes. Et Dioscorid. lib. II, cap. 70: Σὴψ, ἣν ἔνιοι σαύραν ἐκάλεσαν Χαλκιδικὴν, ἐν οἴνῳ ποθεῖσα τοὺς ὑπ' αὐτῆς δηχθέντας ἰᾶται. Et qui Dioscoridem totidem verbis exscripsit Galenus de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, pag. 314. Hard.

XXXIII. Veneficiis[1] ex mustela[2] silvestri factis, contrarium est jus gallinacei veteris large haustum : peculiariter contra aconitum, addi parum salis oportet. Gallinarum[3] fimum dumtaxat candidum, in hyssopo decoctum, aut mulso contra venena fungorum[4] boletorumque: item inflationes, ac strangulationes : quod miremur, quum si aliud animal gustaverit[5] id fimum, torminibus et inflationibus afficiatur. Sanguis[6] anserinus contra lepores marinos valet, cum olei æqua portione. Item contra mala 2
medicamenta omnia asservatur cum Lemnia rubrica et spinæ albæ succo, pastillorum drachmis quinque, qui in cyathis ternis aquæ bibantur : item mustelæ[7] catulus, ut supra diximus[8], præparatus. Coagulum[9] quoque agninum adversus omnia mala medicamenta pollet : item[10] sanguis anatum Ponticarum[11]. Itaque et spissatus servatur, vinoque diluitur. Quidam feminæ anatis efficaciorem putant. 3

XXXIII. 1. *Veneficiis.* Venenis ex illius felle paratis, ut dictum est cap. 16. Hard.

2. *Ex mustela.* Ex illius felle, quod efficax est contra aspides, cætero venenum. Supra cap. 4 hujus libri. Dalec.

3. *Gallinarum.* Hoc bibi cum posca, σὺν ὀξυκράτῳ, jubet Dioscorid. in Alex. cap. 23, adversus fungorum venenum. Cum melle lib. IV, cap. 83. Hard.

4. *Venena fungorum boletorumque astringit.* In scripto codice, « contra venena fungorum boletorumque. » Nam verbum *astringit*, superfluit. Pint.

5. *Quum si aliud animal gustaverit.* Colum. de R. R. lib. VI, cap. 5 : « Cavendum est, ne ad præsepia boum sus aut gallina perrepat : nam hoc quod decidit, immixtum pabulo, bubus affert necem. » Hard.

6. *Sanguis.* Sic Dioscor. in Alex. cap. 30. Calentem cum passo propinat Aetius, serm. XIII, cap. 53, pag. 263. Plin. Valer. hunc locum expressit totidem verbis, lib. III, cap. 53. Hard.

7. *Mustelæ catulus.* In fictili novo crematus, ut dictum est initio hujus capitis. Dalec.

8. *Ut supra diximus.* Cap. 16. H.

9. *Coagulum.* Totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 53. Hard.

10. *Item sanguis.* Plin. Val. loc. cit. Auctor Kiranidum, pag. 126: « Anatis sanguis calidus, aut siccus, cum vino bibitus, salvat bibentem ab omni veneno, et eos qui a vipera morsi sunt, sanat. » Hard.

11. *Anatum Ponticarum.* Quæ scilicet multis medicatis herbis pascuntur. Dalec.

Simili modo contra venena omnia, ciconiarum [12] ventriculus valet, coagulum pecoris. Jus ex carne arietum [13] privatim adversus cantharidas : item lac ovium calidum, præterque iis qui buprestin aut acotinum biberint [14]. Columbarum silvestrium fimum privatim contra argenti vivi potum. Contra [15] toxica, mustela vulgaris inveterata, binis drachmis pota.

1 XXXIV. Alopecias replet fimi pecudum cinis cum oleo Cyprino et melle : item ungularum muli [1] vel mulæ ex oleo myrteo. Præterea (ut [2] Varro noster tradit) murinum [3] fimum, quod item muscerdas appellat [4]. Et

12. *Ciconiarum*. Plin. Valer. l. c. Auctor Kiranidum, p. 129, hanc vim contra venena omnia echino adjudicat, hoc est, interiori membranæ ventriculi ciconiæ. Hard.

13. *Caulis jus ex carne arietum*. Verbum *caulis* desideratur in vetusto exemplari. Pint. — *Jus*, etc. Aetius, serm. XIII, cap. 49, pag. 262, ad eos qui cantharidas hauserunt : « Dauda etiam jura pinguia porcina, aut ovilla, aut anserina : carnes etiam agninæ, etc. » Scrib. Larg. comp. 189, ad cantharidas : « Adjuvat bene et jus pingue agninum, etc. » Hard.

14. *Præterquam his qui buprestin aut aconitum biberint*. Scrib. « Præterque his qui buprestin aut aconitum biberint, » tùm ex antiquo codice, tum etiam ex Dioscoride qui lib. VI prodesse lac adversus utrumque venenum tradit. Pint. — *Præterque*, etc. Prætereaque iis qui buprestin hauserint. His vero eadem medicamenta scribit Dioscorid. in Alexiph. cap. III, quæ sunt iis accommodata, quibus exhibitæ cantharides fuerint. Sic porro MSS. omnes habent : non, ut editi libri, præterquam, contra scriptoris mentem. Hard.

15. *Contra toxica*. Plin. Valer. ad verbum, lib. III, cap. 53. Hard.

XXXIV. 1. *Item ungularum muli*. Ungulas asini ad alopecias commendat Aetius, lib. VI, cap. 55, pag. 232. Muli jecur, Sext. Plat. cap. XV de mula, vel burdone, tit. 4. Hard.

2. *Ut Varro noster tradit*. Sic R. 1. At in R. 2 sincerius, « ut Varro narrat. » Hard.

3. *Murinum*. Varroni subscribunt Aetius loc. cit. Alex. Iatr. lib. I, c. 4, et Galen. de Ther. ad Pis. cap. IX, pag. 942. Marc. Emp. cap. VI, pag. 45 : « Stercus murinum cum aceto tritum ad alopecias unctas, etc. » Hard.

4. *Muscerdas appellat*. Suum, boum, murium stercus, sucerda, bucerda, muscerda, atque adeo hominis, homerda priscis dictum est, ἀπὸ τοῦ ἀμέρδειν, τοῦτ' ἔστι τὸ ἀφανίζειν, dicta hæc volunt, quod stercus præ fœditate amoveatur a conspectu. In veteri Glossario, ro-

muscarum capita[5] recentia, prius folio ficulneo[6] asperatas. Alii sanguine muscarum utuntur. Alii decem diebus cinerem earum illinunt cum cinere chartæ, vel nucum, ita ut sit tertia pars e muscis. Alii lacte mulierum cum brassica cinerem muscarum subigunt, quidam melle tan-
tum[7]. Nullum animal minus docile existimatur, mino- 2
risve intellectus: eo mirabilius est. Olympiæ[8] sacro certamine, nubes earum immolato tauro, Deo quem Myio-

tunda stercora *strunti* et σπελέθοι vocautur. Dalec. — *Muscerdas*, etc. Merda, inquit Vossius in Etymol. generale est nomen. Usus eo Horatius. Specialia sunt, *muscerda*, quo murium stercus signari ait Festus: *sucerda* stercus suillum. Unde in Glossis *sucerda* χοιρεία κόπρος. Similia sunt *capricerda*, *bucerda*, atque adeo *homerda*. Vide ibi plura. H.

5. *Et muscarum capita*. Marc. Emp. c. vi, pag. 46: « Muscarum capita combusta, et cum melle trita, capitique illita, mire alopecias tollunt. » Theod. Prisc. I, 2, de capillis cadentibus: « Capita muscarum cum melle contrita, par beneficium faciunt in coutinendo capillo: ut capilli, etiam post combustionem exeaut, si fieri velis. » Hard.

6. *Prius folio ficulneo asperatas*. Prius folio ficus perfricatas paulo asperius alopecias sanat. Aetius l. c. « Alopecia prius linteo perfricata, deinde levi scarificatione, aut cæpis aut ficulneæ foliis irritata, medicamentum cum frictione illines, etc. » Prisc. loc. cit. « Ficus folia sicca tundes, et cribellabis: et ex eo pulvere loca confricabis, etc. » Hard.

7. *Quidam melle tantum*. Quos Plin. Val. et Marc. Prisc. aute laudati, sequuti sunt. Hard.

8. *Olympiæ*. Apud Eleos Olympia est, ut in geographicis vidimus, lib. IV, cap. 6. Hard. — Sic Ælian. lib. V, cap. 17: Αἱ μυῖαι αἱ Πισάτιδες, κατὰ τὴν τῶν Ὀλυμπίων ἑορτὴν, ὡς ἂν εἴποις, σπένδονται καὶ τοῖς ἀφικνουμένοις καὶ τοῖς ἐπιχωρίοις. Ἱερείων γοῦν καταθυομένων τοσούτων, καὶ αἵματος ἐκχεομένου, καὶ κρεμαμένων κρεῶν, αἵδε ἀφανίζονται ἑκοῦσαι, καὶ τοῦ γε Ἀλφειοῦ περαιοῦνται ἐς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην. Καὶ ἐοίκασι τῶν γυναικῶν τῶν ἐπιχωρίων διαλλάττειν οὐδὲ ὀλίγον, εἰ μὴ ἄρα τι ἐγκρατέστεραι αἱ μυῖαι ἐκεῖναι τῶν γυναικῶν ὁμολογοῦνται τοῖς ἔργοις· τὰς μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀγωνίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σωφροσύνης νόμος ἐλαύνει τὰς γυναῖκας· αἱ δὲ μυῖαι ἑκοῦσαι τοῖς ἱεροῖς ἀφίστανται, καὶ ἐν μὲν ταῖς ἱερουργίαις καὶ παρὰ τὸν τῶν ἄθλων χρόνον τὸν νενομισμένον ἑκοῦσαι ἀπαλλάττονται. Λῦτο δ' ἀγὼν, αἱ δὲ ἐπιδημοῦσιν ὥσπερουν καθόδου τυχοῦσαι ψηφίσμασι φυγάδες, εἶτα ἐπιῤῥέουσιν εἰς τὴν Ἦλιν αἱ μυῖαι αὖθις ὡς αἱ γυναῖκες. Cf. item XI, 8, ubi in Apollinis templo, si fabulæ fidem adhibueris, postquam carnium parte sua douatæ sunt muscæ, abscedunt, non ante reversuræ, quam sacra peracta fuerint. As.

dem vocant[9], extra territorium id abire. Alopecias[10] cinis e murium capitibus, caudisque, et totius muris, emendat : præcipue si veneficio acciderit hæc injùria. Item herinacei cinis[11] cum melle, aut corium combustum cum pice liquida. Caput[12] quidem ejus ustum per se, etiam cicatricibus pilos reddit. Alopecias autem in ea curatione
3 præparari oportet novacula, et sinapi[13]. Quidam ex aceto

9. *Quem Myiodem vocant.* Levissimis de causis talia cognomina diis tributa, ut Herculi Conopionos et Ipoctoni : Apollini , Erythihii , Sminthei , Pornopionos. Vid. Rhodig. lib. VI, cap. 7. Myiagrus autem hic deus dicitur lib. X, cap. 28. Morem ejus sacrificii ab Hercule profectum narrant , qui quum in Olympia rem sacram diis faceret, muscarum infesta multitudine, Jovi ἀπομυίῳ sacris factis, ultra Alpheum illas abegit. Ex hac historia μυιώδη, sive ἀπόμυιον θεὸν, Jovem fuisse intelligimus. Apud Pausaniam, lib. VIII, nundinis, quæ ad Alipheram Arcadiæ celebrantur, heroi Myiagro res divina fit hostiis, ut ejus implorato numine, inter immolandum a muscarum protervia tuti sint. Herculis quidem sacellum, quod in foro Boario fuit, muscæ non ingrediebantur. Invocabant et Cyrenenses Achorem, vel ut Nazianzenus ait, Acaron muscarum deum, protinus abeunte eo tædio. Nam in Actio templo Apollinis, quum panegyris sacra et salutationes in honorem dei fiunt, muscis bos immolatur, cujus cruore δεκασθεῖσαι , placatæ et saturæ evanescunt et aufugiunt. Rhodig. lib. XXIII, c. 30; Alex. ab Alex. lib. I, cap. 13. Lepide Plautus in Mercatore, muscam curiosum exploratorem vocat, « Nequidquam abdidi, abscondidi, abstrusam habebam; Musca est meus pater : nihil potest clam illum haberi. » DALEC. —*Myiodem.* Μυιώδης græce dicitur, qui et Μυίαγρος, de quo vide quæ diximus lib. X, cap. 40. Vide et Ælian. Hist. lib. V, cap. 17. H.

10. *Alopecias.* Auctor Kiranidum, pag. 86 : « Muris caput comburе, cum adipe porcino, vel ursino, et cinerem tere, et inunge alopeciam, et sanabitur. » Galenus item de Ther. ad Pis. cap. IX, pag. 947. HARD.

11. *Item herinacei cinis.* Hæc totidem fere verbis Phile de Propr. Anim. p. 108 : Τοῦ γοῦν ἐχίνου τὴν σποδὸν κεκαυμένου Πίττῃ νεωστὶ συντεθεῖσαν εἰς χρίσιν, Φύειν ἰατροὶ καὶ ψιλοῖς φασὶν τρίχας. Et Alex. Iatr. l. I, cap. 4 : « Et echini chersei (hoc est, terrestris herinacei) cinis cum pice liquida admixtus stercori capri, capillos generat, et nitro sanat illinitus. » Item Marc. Emp. c. VI, pag. 46. HARD.

12. *Caput.* Marc. Emp. loco citato. HARD.

13. *Et sinapi.* Quo ad ruborem usque fricetur cutis capitis. DALEC. — *Et sinapi.* Quo caput ante perfricetur. Pro sinapi cæpam acerri-

uti maluerunt. Quæ de herinaceo dicuntur, omnia tanto, magis valebunt in hystrice[14]. Lacertæ quoque, ut docuimus[15], combustæ, cum radice recentis arundinis[16], quæ ut una cremari possit minutim findenda est: ita myrteo oleo permixto cineres capillorum defluvia continent. Efficacius virides lacertæ omnia eadem præstant. Etiamnum utilius admixto sale, ct adipe ursino, et cæpa tusa. Quidam denas virides in decem sextariis olei veteris discoquunt, contenti semel in mense ungere. Pellium[17] viperinarum cinis, alopecias celerrime explet: item gallinarum fimum[18] recens illitum. Corvi[19] ovum in æreo vase permixtum[20] illitum- 4
que deraso capite nigritiam capilli affert: sed donec inarescat, oleum in ore habendum est, ne et dentes simul nigrescant. Idquc in umbra faciendum, neque ante quatriduum abluendum. Alii sanguine et cerebro ejus utuntur cum vino nigro. Alii excoquunt ipsum, ct nocte in

mam Marc. Emp. adhibet, c. VI, pag. 45. HARD.

14. *In hystrice.* Esl enim hyslrix Africanus herinaceus. DALEC.— *In hystrice.* Esl enim hystrix silvestre herinaceorum genus, lib. VIII, c. 53: « Amplior vero in medico usu polentia est feris ejusdem generis, » ul Plinius admonet cap. 42. H.

15. *Ut docuimus.* Eo modo combustæ quo docuimus comburi oportere cap. 32. HARD.

16. *Cum radice recentis arundinis.* Radicem arundinis addit Aetius, lib. VI, cap. 55, pag. 232, in medicamenta ad alopecias. HARD.

17. *Pellium.* Marc. Emp. cap. VI, pag. 46, el Plin. Val. lib. I, cap. 6. HARD.

18. *Item gallinarum fimum.* Marc. Emp. cap. VI, p. 45, el Plin. Val. lib. I, cap. 7. HARD.

19. *Corvi.* Manuel Phile, totidem fere verbis de Anim. Propr. pag. 30: Πλὴν τοῦτο πιστὸν, ὡς μελαίνει τὰς τρίχας Τοῦ κόρακος ὠὸν συντεθὲν τῇ μυρσίνῃ. Χρὴ μέν γε, βασιλεῦ, τὸν δολοῦντα τὴν κόμην, Μύσαντα τῷ στόματι τότε συνέχειν στέαρ, Μὴ καὶ τὸ λευκὸν τῶν ὀδόντων αὐτίκα Τραπὲν μελανθῇ, τῆς βαφῆς προηγμένης. « Sed hoc fide dignum, quod ova ejus pilos Permixta myrto denigrant. Al qui suas Adulleral tali comas medicamine, adipem ore contineal oporlet, ne simul Nigrescal album dentium cum crinibus, Infectione hac contrahens nigredinem. » Sic etiam ad verbum Ælianus, Hist. Anim. l. I, cap. 48; Marc. Emp. cap. VI, pag. 46; Sexl. Plat. part. 2, cap. VI de corvo. Theod. Pric. lib. IV: « Sane sub hora infectionis, oleum intra os habendum est, ne dentes nigrentur. » HARD.

20. *Permixtum.* Agitatum. H.

concubia[21] in plumbeum vas condunt. Aliqui alopecias cantharide trita illinunt cum pice liquida, nitro præparata cute. Caustica[22] vis earum, cavendumque ne exhulcerent alte. Postea ad hulcera ita facta, capita murium, et fel murium, et fimum, cum elleboro et pipere illini jubent.

1 XXXV. Lendes tolluntur adipe canino, vel anguibus in cibo sumptis anguillarum modo : aut vernatione eorum, quam exuunt, pota. Porrigines[1] felle ovillo cum creta Cimolia, linito capite, donec inarescat.

1 XXXVI. Capitis doloribus[1] remedio sunt cochlearum, quæ nudæ inveniuntur nondum[2] peractæ[3], ablata capita, ex his lapidea duritia exempta : est autem calculi latitudine : quæ adalligantur, et minutæ fronti illinuntur tritæ. Item œsypum[4] : ossa[5] e capite vulturis adalligata, aut cerebrum[6] cum oleo et cedria peruncto capite et intus

21. *Concubia.* Intempesta, *quum omnes cubant*, vel *concumbunt.* Vox hæc etiam Tullio nota. Græci dicunt, νυκτὸς ἀκμαζούσης. De *in* dubitamus vehementer an sit e manu Plinii. Hard. et Ed.

22. *Caustica.* Iisdem fere verbis Diosc. II, 69. Hard.

XXXV. 1. *Porrigines.* Hæc mihi potior lectio visa est, Reg. 1 cod. auctoritate stabilita, quam Chiffl. aut R. 2, in quibus *prurigines* scribitur. Quamquam et his posterioribus exemplaribus suffragantur auctores duo, sed non diligentissime omni ex parte castigati. Marc. Emp. iv, pag. 40 : « Prurigines capitis discutit fel ovillum cum creta Cimolia, donec arescat : mirum est. » Totidemque verbis Plin. Val. lib. I, cap. 4. Sed *porrigines* utrobique scribi censemus oportere. Hard.

XXXVI. 1. *Capitis doloribus.* Q. Seren. de medendo capiti : « Profuit et cochleis frontem tractare retectis : » vel, ut alii legunt, *tractare minutis.* Dalec.

2. *Nondum.* Nondum plane conformatæ *et sine testa.* Hard.

3. *Peractæ.* Perfectæ et justa sua magnitudine absolutæ. Dalec.

4. *Item œsypum.* Sic totidem plane apicibus syllabisque Reg. 2 cod. Prius legebatur, « Item ægypii ossa e capite, aut vulturis. » At abest ea vocula *aut* a libris omnibus conditivis. OEsypum et in aliis adbuc medicinis sequente capite adsciscitur. Hard.

5. *Ossa.* Plin. Val. lib. I, c. 1, cujus lemma est, Capitis ægritudines et medela : « Ossa de capite vulturis, inquit, sub collo alligare prodest. » Hard.

6. *Aut cerebrum.* Sic Reg. 2 et alii : non ut libri editi, *cum oleo cedrino.* Sic etiam Marc. Emp. cap.

naribus illitis. Cornicis[7] cerebrum coctum, in cibo sumptum, vel noctuæ, idem præstat: gallinaceusque[8] si inclusus abstineatur die ac nocte, pari inedia ejus qui doleat, evulsis collo plumis circumligatisque, vel cristis: mustelæ cinis illitus: surculus[9] ex nido milvi pulvino subjectus: murina[10] pellis cremata ex aceto illito cinere. Li- 2
macis[11] inter duas orbitas inventæ ossiculum per aurem cum ebore trajectum[12], vel in pellicula canina adalligatum: quod remedium pluribus semperque prodest. Fracto[13] capiti aranei tela ex oleo et aceto imposita, non nisi vulnere sanato, abscedit. Hæc et vulneribus tonstrinarum[14] sanguinem sistit. A cerebro vero profluentem, anseris sanguis aut anatis infusus; adepsque earumdem alitum cum rosaceo. Cochleæ[15] matutino pascentis arundine caput

1, pag. 36 ad verbum. Tamen *cum oleo cedrino*, Sext. Plat. part. 2, c. 11 de vulture, tit. 2 ad capitis dolorem. Theod. Prisc. IV, « de vulturis cerebro, mixto oleo peruncto caput: » hoc tantum. Hard.

7. *Cornicis.* Totidem verbis Marcell. Emp. l. c. Hard.

8. *Gallinaceusque.* Plin. Val. l. I, c. 1 ad verbum, et Marc. Emp. l. c. Hard.

9. *Surculus.* Plin. Val. et Marc. Emp. ll. cc. Hard.

10. *Murina.* Et hoc Plinii loco, Plin. alter Valer. lib. I, cap. 1, et Marc. Emp. cap. 1, pag. 36, sunt corrigendi: quum in libris editis apud utrumque legatur, *Murenarum pellium*, pro *murinarum*: nequedum enim de piscibus, sed de terrestrium animalium medicinis tractatio nunc instituitur. Hard.

11. *Limacis.* Calculum vocat Marcell. Emp. cap. 1, p. 34: « Limaci, inquit, calculum quem in capite habet, tolle: quod non facile facies, nisi ei dum in via repit, caput subito abscideris: quem lapidem, quam diu tecum habueris, nunquam ullum dolorem capitis senties. » Hard.

12. *Per aurem cum ebore trajectum.* Legendum forte, « Per aurem ut ellobion trajectum, » vel, si mavis, « per aurium lobon trajectum; » nam in antiquo codice *durum*, non *aurem*, legitur. Significat autem *ellobion* in aures, et *lobos* extremam partem aurium. Pint.

13. *Fracto.* Plin. Val. lib. I, c. 1, et Marc. Emp. c. 1, p. 36. H.

14. *Vulneribus tonstrinarum.* Quæ in tonsorum officinis recentia tractantur, vel tondendo radendoque fiunt. Dalec.

15. *Cochleæ.* In libris adhuc vulgatis: « Adepsque... cum rosaceo coctus. Matutino pascentis hirundinis caput, etc. » In vetere Dalecampii exemplari, *matutino nascen-*

præcisum, maxime Luna plena, lineo panno adalligant capitis doloribus licio: aut cera alba fronti illinunt, et pilos caninos panno adalligant.

1 XXXVII. Cerebrum cornicis in cibo sumptum, palpebras [1] gignere dicitur: œsypum cum myrrha calidum specillo illitum [2]. Idem præstare muscarum, fimique [3] murini cinerem æquis portionibus, ut efficiatur dimidium pondus denarii, promittitur, additis duabus sextis denarii e stibi [4], ut omnia œsypo illinantur: item murini catuli triti in vino vetere ad crassitudinem acopi [5]. Pilos [6] in his

tis: utrumque insulse. In Reg. 2, « coctæ matutina pascentis barundine, etc. » quoniam vox ea *arundo* in libris veteribus quandoque adspiratur, etsi aliter Macrobius monet fieri oportere. Nostram emendationem stabiliunt veteres scriptores duo, nihil ut esse certius queat. Primum Marc. Emp. cap. 1, pag. 36: « Cochleæ matutinum rorem pascentis caput arundine præciditur, et in linteolo licio alligatur, colloque suspenditur: continuo medetur. » Et Plin. Val. lib. I, cap. 1 de capitis ægritudinibus et medela: « Cochleæ matutino se pascenti caput arundine præciditur, et in linteo licio alligatur, colloque suspenditur. » HARD.

XXXVII. 1. *Palpebras gignere dicitur.* Pilos palpebris sive genis adhærentes. HARD.

2. *Œsypum cum myrrha calidum penicillo illitum.* Rectius in nostro apographo, *specillo illitum.* PINT.— *Œsypum cum myrrha calidum penicillo illitum.* Voss. *specillo inlatum.* Paulo post: « Specillo demisso in dextram partem si dexter oculus curetur. » Lib. VIII, cap. 53: « C. Julius medicus, dum inungit, specillum per oculum trahens. » Lib. XXXII, cap. 7: « Hujus corporis humorem specillis derasum claritatem oculis inunctis narrant afferre. » Uti restituit Sigism. Gelenius. Ut et hoc loco Pintianus. GRONOV.— *Œsypum.* Prius *penicillo* legebatur. In Reg. 2 eod. *specielo*, Marc. Emp. *specillo.* « Glabris palpebris, inquit cap. VIII, pag. 70, pilos induces, si œsypo quod sub armis ovium nascitur, adjecta myrrha, pariterque in mortario trita, specillo calido loca pilis nuda perduxeris. » H.

3. *Fimique.* Theod. Prisc. lib. I, cap. 10 de causis oculorum: « Si pruritus major palpebras occupaverit, ut etiam capillos amittant... murium fimus, etc. » HARD.

4. *Duabus sextis denarii e stibi.* Scrupulo uno, si pro drachma denarium pendimus. DALEC.

5. *Ad crassitudinem acopi.* Ad crassitudinem ejus medicamenti, quod confricatis membris itinerum lassitudines et fatigationes levat. Ἄκοπον medici nuncupant. HARD.

6. *Pilos.* In palpebris, sive genis. HARD.

incommodos, evulsos renasci non patitur fel herinacei: ovorum stellionis liquor: salamandræ cinis: lacertæ[7] viridis fel in vino albo, Sole coactum ad crassitudinem mellis in æreo vase: hirundinis[8] pullorum cinis cum lacte tithymali spumaque cochlearum.

XXXVIII. Glaucomata[1] dicunt Magi cerebro catuli 1
septem dierum emendari, specillo demisso in dextram partem, si dexter oculus curetur: in sinistram, si sinister: aut felle recenti asionis. Noctuarum[2] est id genus, quibus pluma aurium modo micat. Suffusionem oculorum canino felle malebat, quam hyænæ curare Apollonius[3] Pitaneus cum melle: item albugines[4]. Murium[5] capitum caudarumque cinere ex melle inunctis, claritatem visus restitui dicunt: multoque magis gliris[6] aut muris silvestris[7] cinere, aut aquilæ cerebro vel felle. Cum Attico melle cinis[8] et 2

7. *Lacertæ.* In Chifflet. cod. *sole decoctum*, haud ita sincere. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 70: « Pili si oculis molesti erunt, potenter uteris hoc medicamento. Lacertæ viridis fel misce cum vino albo, quantum sufficere existimaveris, et mitte in vas æreum, positumque ad solem tamdiu agita, donec crassitudinem mellis habeat: atque ex eo loca pilorum vulsorum ungue. » H.

8. *Hirundinis.* Plin. Val. l. I, c. 21. HARD.

XXXVIII. 1. *Glaucomata.* Totidem syllabis Marc. Emp. c. VIII, pag. 67, et Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 23 ad glaucomata oculorum. HARD.

2. *Noctuarum.* De eo egimus lib. X, cap. 33. HARD.

3. *Apollonius Pitaneus.* Est autem Pitane Æolidis oppidum in Asia. Nam ut Tyanæi testimonio Plinius utatur, temporum ratio vix patitur. Ad hoc non memorantur ulla Apollonii Tyanæi in hoc genere scripta. GELEN.

4. *Item albugines oculorum.* Postrema dictio desideratur in scripto codice: recte, præcessit enim paulo ante. PINT.

5. *Murium.* Sext. Plat. cap. XXI de muribus, tit. 1 ad oculorum dolorem: « Murium capitum cinis in melle mixtus, et illinitus per decem dies, facit oculorum claritatem. » HARD.

6. *Multoque magis gliris.* Sext. Plat. cap. XIX de glire, tit. 2 ad claritatem oculorum: « Glires et sorices combusti, et cinis eorum melli admixtus, si inde quotidie mane gustent, sanabuntur. » H.

7. *Aut muris silvestris.* Marc. Emp. cap. VIII, p. 61: « Muris agrestis, id est, qui in campis invenitur, etc. » HARD.

8. *Cum Attico melle cinis et adeps*

adeps[9] soricis combusti tritus, lacrymosis oculis plurimum confert: stibis quid est, dicemus[10] in metallis. Mustelæ cinis in suffusionibus: item lacertæ hirundinisve cerebrum: quæ etiam tritæ coctæve fronti illitæ, epiphoras sedant, sive per se, sive cum polline, sive cum thure. Sic et solatis[11], id est, sole correptis prosunt. Vivas quoque cremare, et cinere earum cum melle Cretico
3 inungi caligines, utilissimum est. Jumentorum oculis membrana aspidis, quam exuerit, cum adipe ejusdem claritatem inunctis facit. Viperam[12] vivam in fictili novo comburere, addito feniculi succo ad cyathum unum, et thuris manna

soricis combusti. Voss. « Soricis cum stibi tritus lacrimosis oculis plurimum confert. » Itaque sequitur statim: « Stibis quid sit, dicemus in metallis. » Sic enim legendum: non *stibi, quod quid sit:* non, *et stibi, quod quid sit.* Voss. *stibis quid est.* Pintiani quoque, *quid est.* Supra, « additis duabus sextis denarii e stibi. » Infra, « pro stibi ad scabricias. » Sic MS. non *stibio.* Lib. XXXIII, cap. 6, « alii stibi, alii alabastrum. » Sic iterum MS. non *stibium.* Acad. *cinis heleclui lacrimosis.* Gud. *cinis alipe sui tritus laer.* Andeg. *cinis alipesii tritus.* Men. *cinis allipesin tritus.* Gronov.

9. *Et adeps.* Posteriora hujus sententiæ verba, quale delitescat in antecedentibus mendum per se indicant. Itaque tametsi omnes codices MSS. vulgatæ huic scripturæ suffragantur, nihilominus « adeps soricis cum stibi, » legi oportere pertendimus, sequitur enim statim, « stibis quid est, dicemus. » Quæ verba quo spectent, nisi de stibi actum sit in priore orationis parte, dici non potest. Hard.

10. *Dicemus.* Lib. XXXIII, c. 33. Hard.

11. *Sic et solatis... prosunt.* Quibus ex insolatu ephelides faciem et os maculant. Dalec.—*Sed et solatis... prosunt.* Acad. « sed et solatis i. correptis prosunt. » Vossiani tres et Gud. « sed et solatis, id est, sole correptis prosunt. » Et censeo prorsus Plinii esse, non interpretis, ut putare possis. Gron. — *Id est.* Hæc verba hactenus in editis libris desiderabantur, quæ ex Reg. codd. 1 et 2, et Colb. 3, penu deprompsimus. Festus: « Solatum genus morbi maxime a rusticantibus dicitur. » Hoc tantum. De hoc genere morbi Celsus, lib. I, cap. 3: « Si quis exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, etc. » H.

12. *Viperam.* Marc. Emp. viii, pag. 61: « Vipera viva mittitur in vas novum fictile; et adjicitur ei succi feniculi cyathus unus, et thuris granum unum. Deinde vas obturatur argilla, et circumlinitur, et in furnum ferventem mittitur, atque illico excoquitur, donec cinis fiat. Hoc de experimento hypochy-

una[13], atque ita suffusiones oculorum et caligines inungere, utilissimum est. Medicamentum id echion[14] vocatur. Fit[15] et collyrium ex vipera, in olla putrefacta, vermiculisque enatis cum croco tritis. Exuritur in olla cum sale: quem lingendo claritatem oculorum consequuntur, et stomachi totiusque[16] corporis tempestivitates[17]. Hic sal et pecori datur salubritatis causa, et in antidotum contra serpentes additur. Quidam et viperis utuntur in cibis.
Primum omnium occisæ statim salem in os addi jubent, 4
donec liquescat[18]: quatuor[19] digitorum mensura utrimque præcisa[20], exemptisque interaneis discoquunt in aqua, aut oleo, sale, anetho, et omnibus aut statim vescuntur, aut pane colligunt[21], ut sæpius utantur. Jus[22] præter supra dicta pediculos e toto[23] corpore expellit, pruritusque etiam summæ cutis. Effectum ostendit et per[24] se capitis vipe-

ses caliginesque potenter atque mirifice purgat. » Hard.

13. *Manna una*. Mica, id est, grano. Χόνδρον λιβάνου Archigenes dixit apud Galenum, lib. III, κατὰ τόπους. Dalec.

14. *Medicamentum id echion vocatur*. A viperis nimirum, quas ἔχεις Græci vocant. Hard.

15. *Fit*. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 61. Hard.

16. *Et stomachi totiusque*, etc. Quid si legas, « et stomachi totiusque corporis temperiem, ac seras ætates, etc. » ut sit quod Dioscorid. ait, μακρογήρους γίνεσθαι τοὺς ἐσθίοντας, qui vescuntur, longam senectutem agere.

17. *Tempestivitates*. Commodam temperiem. Hard.

18. *Donec liquescat*. Addunt libri hactenus editi, « donec liquescat humor: » quam postremam vocem MSS. exemplarium nullum agnoscit. De viperarum esu ad vitæ longitudinem, vide quæ diximus ad lib. VII, cap. 2. Hard.

19. *Quatuor*. Earum venenum in folliculis reconditum ad dentium radicem. Dalec.

20. *Utrimque præcisa*. Et a capite et a cauda. Hard.

21. *Pane colligunt*. Tritas et orobi farina exceptas colligunt, ac pastillos formant. Galenus l. de Theriaca. Dalec.

22. *Jus*. E viperinis carnibus coctis. Falso prodi a nonnullis, esu viperarum pediculos procreari, scribit Dioscorides, lib. II, cap. 18. Hard.

23. *Pediculos e toto*, etc. Diosc. scribit quosdam putare viperarum esu pediculos procreari: id autem esse falsum ipse jam contendit, nullo jam repugnante. Dal.

24. *Et per*. Solus, sine alio *medicamento*. Hard.

rini cinis : utilissime oculos inungit[25]; itemque adeps viperinus. De felle non audacter suaserim[26] quæ præcipiunt, quoniam (ut suo loco docuimus[27]) non aliud est serpentium venenum. Anguium[28] adeps ærugini mixtus, ruptas[29] oculorum partes sanat : et membrana sive senectus vernatione eorum exuta si adfricetur, claritatem facit. Boæ[30] quoque fel prædicatur ad albugines, suffusiones,

25. *Utilissime oculos inungunt. Itemque adeps anserinus.* « Utilissime oculos inungit item adeps anserinus, » in vetusto codice. Pint. — *Itemque.* Auctor Kiranidum, l. II, pag. 75 : « Adeps echidnæus visum acuit, et omnem hebetudinem oculorum. » Dioscorides item, lib. II, cap. 94. Hard.

26. *De felle non audacter suaserim.* Chiffl. et Voss. *audaciter*, quod ex Livio, Seneca exque MSS. restituimus. Gud. et Menap. *non daticiter.* Andegav. *non daciter.* Gron.

27. *Ut suo loco docuimus.* L. XI, cap. 62, ubi vide quæ diximus. H.

28. *Anguium.* Q. Serenus, cap. xiv de oculorum dolore mitigando, pag. 133 : « Anguibus ereptos adipes ærugine misce : Hi poterunt ruptas oculorum jungere partes. » Hard.

29. *Ruptas.* Ruptas tuniculas vocat ipse, lib. XXVIII, cap. 47. Λαγώφθαλμον Græci appellant, ut testatur Cels. VII, cap. 7, quum in aliqua curatione oculorum imprudenter cutis exscinditur, ut oculus non contegatur. Tunc enim, revulsa superiore gena, oculo aperto, sicut lepores dormiunt. Oculorum cicatrices sanari ærugine scribit etiam Diosc. lib. V, cap. 92. Hard.

30. *Boæ.* Boa serpens est aquatilis, inquit Festus, quem Græci ὕδρον vocant, a quo icti obturgescunt. In libris hactenus editis *ululæ quoque fel*, reclamantibus licet libris omnibus, Reg. 2, Chiffl. aliisque, tum hoc loco, tum in Indice hujus libri ac sequentis, nam *boæ* vel *bovæ* ubique diserte legimus : quum toto hoc libro mentio ejus nulla fiat, ubi ab hoc loco discesseris. Neque vero ad medicinas avium transgressura oratio sumere dicendi initium ab ulula debuit, sed ab aquila potius, quæ volucrum regina dicitur, uti statim fiet. In Indice sane utriusque libri mox appellati, nomina continentur animalium, ex quibus in ipso voluminis corpore medicinæ repetuntur : in his post viperam boa appellatur, ut in hoc capite, in quo versamur. Quamobrem utriusque illius Indicis partem eam, quæ nomina animalium complectitur, numerumque medicinarum ex eis, neque initio hujus operis referre operæ pretium visum est, et quod ab aliquo potius, vetusto tamen, consarcinatore contextam, quam a scriptore ipso, tum censebamus, et adhuc suspicamur haud levibus inducti argumentis ; et quod aptiora eo loco viderentur ea quæ inseruimus, quibus tota series operis conspicua fit :

caligines : adeps similiter ad claritatem. Aquilæ[31], quam diximus pullos ad contuendum Solem experiri, mixto felle cum melle Attico inunguntur nubeculæ, et caligationes, suffusionesque oculorum. Eadem vis[32] et in vulturino felle est cum porri succo, et melle exiguo. Item in gallinacei felle ad argema[33], et ad albugines ex aqua diluto : item ad[34] suffusiones oculorum, maxime candidi

neque amplius differre fas, quum et ad emendationem nostram constabiliendam id præclare faciat : et premi quidquam, quod Pliniano e fonte manasse cuipiam possit videri, religio sit : idcirco alieno potius loco intexi oportere censuimus, quam omnino nullo. Itaque in Indice libri XXIX, hæc addantur in fine, quæ ex codd. Reg. 1, 2, et Colbert. summa fide repræsentamus, numquam antehac edita. H. —Illa autem in edit. hac ad calcem Argument. adjecimus, ubi videnda.

31. *Aquilæ*. Lib. X, cap. 3. De ea refert plane similia Ælian. Hist. Animal. lib. I, cap. 42. Item Sext. Plat. part. 2, cap. 1 de aquila, tit. 1 ad suffusionem oculorum : « Aquilæ felle mixto cum melle Attico inunges. » Plin. Val. lib. I, cap. 15; Marc. Emp. cap. VIII, pag. 60, et Diosc. lib. II, cap. 96. Hard.

32. *Eadem vis*. Approbant hoc medicamentum e vulture Q. Serenus, Sext. Plat. Galen. κατὰ τόπ. lib. IV, cap. 8, pag. 456; Plinius Val. lib. I, cap. 18, aliique. Sed pro porri succo marrubii succum adsciscunt : hoc est, pro πράσῳ πράσιον. At nihil interest, nam ut alibi ex Celso diximus, congeneres habent eas facultates : ut succedanea videri medicamenta possint. Et vero Plinius ipse Val. lib. I, cap. 20, porri succo per se innexo, leucomata et caligines oculorum tolli prodidit. Hard.

33. *Item in gallinacei felle alligato ad argema*. Verbum *alligato*, superfluit ex eodem et paulo post, *illini*, non *illinendum*. Pint.—Conf. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 61, et auctor Kiranidum, pag. 116. H.

34. *Item ad*. Q. Serenus, c. XIV de oculorum dolore mitigando, p. 133 : « Fel quoque de gallo mollitum simplice lympha, Exacuet plures dempta caligine visus. » Expressius multo Marc. Emp. cap. VIII, p. 68, quem consule. At non felli modo, sed et sanguini hæc vis inest, atque adeo major, si fides vetustæ inscriptioni apud Gruter. p. 71 : ΟΥΑΛΕΡΙΩ ΑΠΡΩ CΤΡΑΤΙΩΤΗ ΤΥΦΛΩ ΕΧΡΗΜΑΤΙCΕΝ Ο ΘΕΟC ΕΛΘΕΙΝ ΚΑΙ ΛΑΒΕΙΝ ΑΙΜΑ ΕΞ ΑΛΕΚΤΡΥΟΝΟC ΛΕΥΚΟΥ ΜΕΤΑ ΜΕΛΙΤΟC ΚΑΙ ΚΟΛΛΥΡΙΟΝ CΥΝΤΡΙΨΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΡΕΙC ΗΜΕΡΑC ΕΠΙΧΡΙCΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥC ΟΦΘΑΛΜΟΥC ΚΑΙ ΑΝΕΒΛΕΨΕΝ ΚΑΙ ΕΛΗΛΥΘΕΝ ΚΑΙ ΗΥΧΑΡΙCΤΗCΕΝ ΔΗΜΟCΙΑ ΤΩ ΘΕΩ. « Valerio Apro militi cæco oraculum deus reddidit : veniret, et acciperet sanguinem ex gallinaceo candido, admixtoque melle collyrium faceret, quo per triduum oculos liniret. Et vidit, et venit, et publice

gallinacei. Fimum quoque gallinaceorum, dumtaxat rubrum, lusciosis illini monstrant. Laudant[35] et gallinæ fel, sed præcipue adipem, contra[36] pusulas in pupillis. Has[37] scilicet ejus rei gratia saginant. Adjuvat mirifice et ruptas oculorum tuniculas, admixtis schisto et hæmatite lapidi-
6 bus. Fimum[38] quoque earum dumtaxat candidum, in oleo vetere corneisque pyxidibus adservant, ad pupillarum albugines. Qua in mentione significandum est, pavones fimum suum resorbere tradi, invidentes[39] hominum utilitatibus. Accipiter[40] decoctus in rosaceo efficacissimus ad inunctiones omnium vitiorum[41] putatur : item fimi ejus cinis cum Attico melle. Laudatur et milvi jecur. Fimum[42] quoque columbarum ex aceto ad ægilopas : similiter ad

deo gratias egit. » Addit marmorea tabula id Antonino Pio principe contigisse. Hard.

35. *Laudant.* Habdarrhamanus, cap. xl, pag. 128 : « Gallinarum fel oculis inditum, eorum removebit lacrymationem, et curabit illos. » Gallinæ candidæ fel ad oculorum vitia emendanda laudat Dioscorides lib. II, cap. 96. Hard.

36. *Contra.* Φλυκτίδας et Φλυκταίνας; medici pusulas vocant, quæ fiunt, quoties facta exhulceratione, aut sine ea, in summa cornea tunicula, tenuissima membrana sublimis, et in altum surgens, medium humorem conceperit ac servarit. Marc. in Diosc. lib. I, cap. 130. De hoc morbi genere multa Aetius lib. VII, cap. 29, pag. 260. H.

37. *Has.* Ut adipem colligant. H.

38. *Fimum.* Marc. Emp. c. viii, pag. 68. Hard.

39. *Invidentes.* Ad pupillarum albugines fimum eum prodesse significat. Quin etiam si Sexto Platonico credimus, part. II, c. vii : « Pavonis fimus potatus, caducos mirabiliter sanat. » Ad epilepsiam linguæ pavonum ac lusciniarum a Lampridio in Elagabalo commendantur. H.

40. *Accipiter.* In unguento susino Marc. Emp. cap. viii, pag. 59, et Sext. Plat. part. II, cap. iii de accipitre, tit. ad suffusionem et caliginem oculorum. Hard.

41. *Omnium vitiorum.* Quæ scilicet oculum male afficiunt. H.

42. *Fimum.* Sive, ut in Reg. 2, *ad ægilopia.* Inepta enim Chifflet. codicis lectio est, *ad alopecia* : nec paulo deterior Dalecampii emendatio, *ad alopecias.* Est enim capitis vitium alopecia, non oculorum, quorum in appellandis sanandisque morbis hoc capite Plinius nunc totus habitat. Sic etiam Marc. Emp. quem Plinii simiam alterum in medicina jure dixeris, cap. viii, pag. 71 : « Ægilopia, inquit, emendat fimus columbinus ex aceto coctus, et illitus. Cicatrices quoque oculorum et albugines mire detergit. » Hard.

albugines et cicatrices. Fel anserinum, sanguis anatum,
contusis oculis, ita ut postea[43] œsypo et melle inun-
gantur. Fel[44] perdicum cum mellis æquo pondere : 7
per se vero, ad claritatem[45]. Hippocratis putant
auctoritate adjici, quod in argentea pyxide id servari
jubent. Ova perdicum in vase æreo decocta cum melle,
hulceribus oculorum et glaucomatis medentur. Columba-
rum[46], turturum, palumbium, perdicum sanguis, oculis
cruore suffusis eximie prodest. In columbis masculæ effi-
caciorem putant. Vena[47] autem sub ala ad hunc usum

43. *Ita ut postea œsypo.* Non *hyssopo*, ut prius legebatur. Sic ipse initio hujus capitis, « ut omnia œsypo illinantur. » Hard.

44. *Fel.* Q. Seren. cap. xiv, p. 133; Sext. Plat. part. II, cap. v de perdice, tit. 2; Auctor Kiranidum, pag. 131. Marc. Emp. cap. viii, p. 60 : « Perdicis fel mixtum melli Attico, caliginem tollit, si oculis assidue infundatur, sed cum modo et æquali mensura. » Adde et Diosc. lib. II, cap. 96. Hard.

45. *Per se vero ad claritatem, dorcados (Hippocratis ut putant) auctoritate adjicitur quod*, etc. Brevius in eodem, « per se vero ad claritatem. Hippocratis putant auctoritate adjici quod, etc. » et paulo post mutato ordine, «columbarum, palumbium, turturum. » Pint. — *Per se.* Ita restituimus hunc locum, sequuti codices Reg. 1, 2, et eum, quem Pintianus vidit. Prius legebatur : « Per se vero ad claritatem dorcados. Hippocratis (ut putant) auctoritate adjicitur. » Quum in MSS. iis, *et dorcados*, et vocula *ut*, et postrema vocis *adjicitur* syllaba desit. Sed haud paulo lepidius est, quod Parmensis editionis curatores, pro *dorcados*, *Hippocratis*, *Dioscoridis et Aristotelis*, edidere. Credo, ut crucem Critices figerent, parsque una saltem vel ex hoc loco uno Dioscoridem Plinio vetustiorem esse omni ope contenderent. H.

46. *Columbarum.* Diosc. lib. II, cap. 97; Cels. lib. VI, cap. 6 sub fin. Plin Val. lib. I, cap. 15. H.

47. *Vena.* Galen. de fac. simpl. Med. lib. X, cap. 2, pag. 277; Sext. Plat. part. II, cap. 10 de columba, tit. 2 ad sanguinem in oculis ex ictu : « Columbæ sanguis recisus, deinde infusus, optime facit. Debebit autem vena aperiri quæ in ascella ejus est : imponitur et sanguis in lanula, et melle decocto mixta supra oculos, optime facit. » Marc. Emp. cap. viii, pag. 67 : « Sanguis columbarum de loco pennarum, eo momento, quo penna avellitur, oculis, dum adhuc tepet, debet infundi, qui ictu aliquo vulnerati, aut sanguine suffusi fuerint. Album quoque ovi incocti, cum croco trito, oculis superpositum, et lana alba succida involutum medetur. » Eadem ferme repetit idem pag. 69. Vide quæ diximus l. XI, cap. 89. Ex hoc porro loco ambigi

inciditur, quoniam suo calore utilior est[48]. Superponi[49] oportet splenium e melle decoctum, lanamque succidam ex oleo ac vino. Earumdem avium sanguis nyctalopas sanat : et jecur ovium; atque (ut in capris diximus[50])
8 efficacius fulvæ. Decocto quoque ejus oculos abluere suadent : et medulla dolores tumoresque illinere. Bubonis oculorum cinis collyrio mixtus claritatem oculis facere promittitur. Turturis[51] fimum albugines extenuat : item cochlearum cinis: fimum cenchridis : accipitrum[52] generis hanc Græci faciunt. Argema ex melle omnibus, quæ supra scripta sunt, sanatur. Mel[53] utilissimum oculis, in

non immerito potest, num Habdarrhamanum, scriptorem Arabem, interpres Ecchellensis satis intellexerit, qui ita latine reddidit, c. XXXVI, p. 121 : « Sanguis radicum plumarum pullorum columbarum, qui adhuc ad volatum se non elevarunt, instillatus in oculos, quibus accedit rubedo, aut percussio, proderit illis, et curabit. » Quum pro *radice plumarum*, alas dixisse auctor jure videri possit. Simili fere verborum ambage, Theod. Prisc. lib. I, cap. 10 de oculorum causis: « Si cæsi, inquit, oculi, aut percussi, maculam sanguineam cum dolore procurarint, iis columbi matre subducti repentinus sanguis infusus prodest quam maxime, si de pennis mollioribus exprimatur: ubi liquor tenuis tepidus infundendus est : item si in eadem hora ovium lana infusa superponatur. » Hard.

48. *Quoniam suo calore utilior est.* Immo quoniam in aliis partibus venæ non sic detectæ et nudæ sunt. Dalec.

49. *Superponi.* Panniculus, seu fascia, qua frons oculive unguento illiti, obtenduntur, splenium vocatur. Item emplastrum ipsum, seu linteum, lanave qua excipi solent, illinive medicamenta, quæ fronti vel oculis, superponantur. Martial. lib. II, ep. 29, v. 8: « Et numerosa linunt stellantem splenia frontem. Ignoras quis sit? splenia tolle, leges. » Hard.

50. *Ut in capris diximus.* Lib. XXVIII, cap. 47 : « Id quoque referre arbitrantur, ut rutili coloris fuerit. » Albam tamen ovem Marc. Emp. anteponit, cap. VIII, p. 71 : « Jecur ovillum, inquit, id est, ovis candidæ discoctum, cum aqua madefactum, contritumque, et oculis superpositum, nyctalopas purgat. » Hard.

51. *Turturis.* Marc. Emp. cap. VIII, pag. 68. Hard.

52. *Accipitrum generis hanc Græci faciunt.* Nempe tinnunculum, de quo vide lib. X, cap. 37. Dalec.

53. *Mel utilissimum oculis.* Marcellus Empir. cap. VIII, pag. 57. Hard.

quo sunt apes immortuæ. Ciconiæ[54] pullum qui ederit, 9
negatur annis continuis lippiturus : item qui draconis ca-
put habeat. Hujus adipe et melle cum oleo vetere, inci-
pientes caligines discuti tradunt. Hirundinum[55] pullos
plena luna excæcant, restitutaque eorum acie capita com-
buruntur : hoc cinere cum melle utuntur ad claritatem,
et dolores, ac lippitudines et ictus. Lacertas[56] quoque 10
pluribus modis ad oculorum remedia assumunt. Alii viri-
dem includunt novo fictili : ac lapillos qui vocantur ci-
nædia[57], quæ et inguinum tumoribus adalligari solent,
novem signis signantes, et singulos detrahunt[58] per dies.
Nono emittunt lacertam : lapillos servant ad oculorum
dolores. Alii terram[59] substernunt lacertæ viridi excæca-
tæ[60], et una in vitreo vase annulos includunt[61] e ferro
solido vel auro : quum recepisse visum lacertam apparuit
per vitrum, emissa ea, annulis contra lippitudinem utun-
tur. Alii capitis cinere pro stibi ad scabritias[62]. Quidam 11

54. *Ciconiæ.* Marc. Emp. loco citato. HARD.

55. *Hirundinum.* Sext. Plat. part. 2, cap. XII de hirundine, tit. 4; Auctor Kiranidum, p. 135; Marc. Emp. totidem verbis, loco citato, et Plin. Val. lib. I, c. 18. E Græcis Galenus de fac. simpl. Med. l. XI, pag. 311. HARD.

56. *Lacertas.* Σαύρας; gall. *des lézards.* HARD.

57. *Ac lapillos qui vocantur cinædia.* In cinædi piscis cerebro inventos. Lib. XXXVII, c. 10. DALEC. — *Qui.* In Reg. 1 *Zenidia.* In Reg. 2, et Chifflet. *Zenichia.* Male. Meminit horum lapillorum auctor Kiranidum, Elem. 10, p. 36 : « Kinædius piscis marinus... Habet lapides duos in capite. Habet autem et alios duos in tertio spondylo vel nodo dorsi versus caudam, qui est potentissimus. » De his lapidibus ipse Plinius rursum inferius, XXXVII, 56. HARD.

58. *Et singulos detrahunt.* Extrahunt nempe e fictili, et recondunt ad usum. HARD.

59. *Alii terram.* Ad verbum hæc quoque Marc. Emp. cap. VIII, pag. 57. HARD.

60. *Excæcatæ.* Non oculis erutis, sed punctura acus, seu scalpelli sectione humoribus evocatis : quos deinde per se nullo remedio adhibito, natura repararit, visumque reddiderit. Vide Ephem. German. sive Miscell. Curios. tom. V, obs. 126, pag. 163. HARD.

61. *Et una in vitreo vase annulas includunt.* Vossianus manu prima *anellos.* GRON.

62. *Ad scabritias.* Genarum, τὰ τῶν βλεφάρων τραχώματα. DALEC.

viridem longo collo in sabulosis nascentem comburunt, et incipientem epiphoram inungunt : item glaucomata. Mustelæ[63] etiam oculis punctu erutis[64], aiunt visum reverti, eademque quæ in lacertis et annulis faciunt. Serpentis oculum dextrum adalligatum contra epiphoras prodesse, si serpens viva dimittatur. Lacrymantibus[65] sine fine oculis, cinis stellionis capitis cum stibi eximie medetur. Aranei[66] muscarii tela, et præcipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora[67], in splenio aliquo[68], ita ut a puero impube et capiatur et imponatur, nec is triduo se ostendat ei cui medeatur, neve alteruter nudis pedibus terram attingat his diebus, mirabiliter epiphoris mederi
12 dicuntur. Albugines[69] quoque dicitur tollere inunctione araneus candidus, longissimis ac tenuissimis pedibus, contritus in oleo vetere. Sed is etiam[70], cujus crassissimum textum est, in contignationibus fere, adalligatus panno epiphoras sanare traditur. Scarabæi[71] viridis na-

— *Ad.* Sive ad scabiem oculorum. « Scabiem adesse dicimus, inquit Aetius, lib. VII, cap. 75, p. 279, quando oculi hulcerosi, rubei, et valde prurientes fiunt, genæque rubescunt, lacrymaque salsa et nitrosa distillat. » Cels. lib. VI, cap. 6, tit. ad oculos scabros : « Si vero scabri oculi sunt, quod maxime in angulis esse consuevit, etc. » H.

63. *Mustelæ.* Hoc est, punctu excæcatis. Cave enim orbes oculorum totos erutos putes. Hard.

64. *Erutis.* Immo potius confossis. Dalec.

65. *Lacrymantibus.* Marc. Emp. c. viii, pag. 67 : « Caput stellionis combustum, et tritum, et melli Attico admixtum, oculos lacrymosos inunctione assidua siccat, et sanat. » Hard.

66. *Aranei.* Qui telas muscis in parietibus tendit. Hard.

67. *Imposita per frontem ad duo tempora, ita ut a puero,* etc. Tria amplius verba habet nostrum apographon : « Imposita per frontem ad duo tempora, in splenio aliquo, ita ut a puero, etc. » Pint.

68. *In splenio aliquo.* Hæc tria verba adjecimus ex omnium MSS. fide Reg. 2, aliisque. Hard.

69. *Albugines.* Iisdem verbis Marc. Emp. cap. viii, pag. 68. H.

70. *Sed is etiam, cui crassissimum textum est.* In Voss. abest a fronte τὸ *sed:* neque ulla est ejus necessitas. Alii quatuor : *sed jam cujus.* Gronov.

71. *Scarabæi viridis.* Marcell. Emp. cap. viii, pag. 61 : « Scarabæus coloris smaragdini, tantum

tura contuentium visum exacuit. Itaque gemmarum sculptores contuitu[72] eorum acquiescunt.

XXXIX. Aures[1] purgat fel pecudis cum melle : ca- 1
nini[2] lactis instillatio sedat dolorem. Gravitatem[3] adeps
cum absinthio et oleo vetere : item adeps anserinus[4]. Qui-
dam adjiciunt succum cæpæ et allii[5], pari modo. Utun-
tur[6] et per se ovis formicarum : namque et huic animali
est medicina ; constatque[7] ursos ægros hoc cibo[8] sanari.
Anserum, omniumque avium adeps præparatur, exemptis-
que venis omnibus patina novo fictili operta in sole, sub-
dita aqua ferventi liquatur : saccatusque lineis saccis, et
in fictili novo repositus loco frigido : minus putrescit ad-
dito melle. Murium[9] cinis cum melle instillatus, aut cum 2
rosaceo decoctus, aurium dolores sedat. Si aliquod animal

beneficii oculis præstare dicitur, ut visionem ei acutissimam reddat, qui eum contemplatus fuerit assidue. » Cæterum, quis ille scarabæus, exacte vix potest statui. H. et Ed.

72. *Contuitu.* Sic MSS. omnes. A singulari numero transit ad numerum multitudinis. Ut supra, hoc cap. «Laudant et gallinæ fel, sed præcipue adipem..... Has scilicet ejus rei gratia saginant. » Hard.

XXXIX. 1. *Aures.* Totidem verbis Plin. Val. lib. I, c. 9, et Marc. Emp. cap. IX, pag. 75. Hard.

2. *Canini.* Auctores proxime laudati, totidem syllabis, *instillatio*, etc. Hard.

3. *Gravitatem.* Plin. Valer. loc. cit. Marc. Emp. cap. IX, pag. 76, et Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 7, ad eos qui minus audiunt. H.

4. *Item adeps anserinus.* Sext. Plat. part. 2, cap. XI de ansere, tit. 2; Marcell. Emp. loc. cit. Quint. Serenus, cap. XIII, pag. 132. Hard.

5. *Et allii.* Diximus lib. XX, c. 23. Hard.

6. *Utuntur.* Hoc est, sine alio medicamento, nulla re iis admixta, sed solis adhibitis. Marc. Emp. c. IX, pag. 82 : « Ova formicarum contrita, et auribus instillata, quamvis obtunsos auditus adaperire creduntur. » Et Plin. Val. lib. I, c. 12, ad surdos, et qui graviter audiunt : « Ova formicarum contrita, surditatem aurium quam vetustissimam sanabunt. » Hard.

7. *Constatque.* Lib. VIII, c. 41 : « Ursi, quum mandragoræ mala gustavere, formicas lambunt. » Vide Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, cap. 14, pag. 12. Hard.

8. *Ursos ægros hoc cibo sanari.* Supra lib. VII, cap. 27 ; Ælianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 3. Dal.

9. *Murium.* Auctor Kiranidum, pag. 86, et Plin. Val. ad verbum, lib. I, cap. 9. Hard.

intraverit[10], præcipuum remedium est murium fel aceto dilutum. Si aqua[11] intraverit, adeps anserinus cum cæpæ succo. Gliris[12] detracta pelle, intestinisque exemptis, discoquitur melle in vase novo. Medici malunt e nardo decoqui usque ad tertias, atque ita asservari : deinde quum opus sit, strigili[13] tepefacta infundere. Constat deplorata aurium vitia eo remedio sanari: aut si terreni
3 vermes[14] cum adipe anseris decocti infundantur. Item ex

10. *Si aliquod animal intraverit.* Q. Serenus, cap. XIII, pag. 132 : « Si vero incautas animal penetraverit aures, Proderit admixto pavidi fel muris aceto. At si lympha nocens pervaserit, anseris aptua Immittetur adeps, cæparum non sine succo, Qui gravis est oculis, sensum tamen auribus auget. » Sic etiam Plin. Val. ad verbum, loco citato. HARD.

11. *Si aqua.* Sext. Plat. loc. cit. Plin. Val. et Q. Seren. locis citatis. E Græcis Galen. κατὰ τόπ. lib. III, cap. 1, pag. 391. HARD.

12. *Gliris.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 83. Plin. Val. lib. I, cap. 9 : « Gliri detrahitur pellis, et intestina ejusdem decoquuntur in vase novo cum mellis heminis tribus, usque ad tertias, atque ita servatur; quum opus est, strigili medicamentum tepefactum infunditur. » Sic etiam Scribon. Larg. Comp. med. cap. 5 ad aurium dolorem, num. 39. HARD.

13. *Strigili.* Instrumenti loco strigil fuerit, quod ὠτεγχύτην Græci vocant. DALEC. — *Strigili.* Scrib. Largus, loc. citat. « Succus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus. » Hieron. Mercur. Practicæ I, cap. 40 : « Strigil est instrumentum una parte conchatum, qua humor in aurem immittitur. » Depictam strigilem vide apud Laur. Pignorium, l. de Servis, p. 46, descriptam apud Apuleium in Floridis : « Honestam strigileculam appellat, tecta fastigatione clausulæ, flexa tubulatione ligulæ, ut et ipsa in manu capulo moraretur, et sudor ex ea rivulo laberetur. » Nempe in balneis strigili ferrea corporis sordes sudoremque detergebant. Per tubulationem quippe ligulæ dilabebatur sudor. Ligulam autem vocat partem superiorem incurvam, quod sit non absimilis ligulæ, oblonga, fornicata. Et hac strigilis parte medici utebantur. Scribon. Larg. composit. 39 : « Ad auriculæ tumorem..... prodest herbæ urceolaris succus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus. » Plin. lib. XXV, cap. 103 : « Omnis autem succus strigili calefactus infunditur. » HARD.

14. *Aut si terreni vermes.* Diosc. lib. II, cap. 72 : Γῆς ἔντερα..... ἑψηθέντα σὺν χηνείῳ στέατι διαθέσεις ὤτων ἐγχυματιζόμενα θεραπεύει. « Vermes terreni decocti cum anserino adipe et instillati, affectis auribus medentur. » Q. Serenus, cap. XIII,

arboribus[15] rubri oleo triti exhulceratis et ruptis auribus præclare medentur. Lacerti inveterati in os pendentium addito sale contusas[16] et ab ictu læsas aures sanant : efficacissime autem ferrugineas maculas habentes, lineis etiam per caudam distincti. Millepeda, ab aliis centipeda, aut multipeda dicta, animal est e vermibus terræ, pilosum, multis pedibus arcuatim repens, tactuque contrahens se : oniscon[17] Græci vocant, alii tylon: efficacem[18] narrant

pag. 132, de aurium vitiis : « Si vero obtusa sensus remoretur in aure, Lumbricos terræ, sevumque ex ansere rauco Excoque : sic veterem poteris depellere morbum. » Marc. Emp. c. IX, p. 75 : « Terreni vermes cum anserino adipe, vel cum oleo decocti, sine dubio medentur auribus purulentis. » Et p. 79 : « Terreni vermes cum adipe anseris decocti infunduntur auribus ad jam deplorata vitia. » Sic etiam Plin. Val. lib. I, cap. 9. Hard. — Non abludit Martialis, lib. XIV, epigr. XXIII, de auriscalpio : « Si tibi morosa prurigine verminat auris, Arma damus tantis apta libidinibus. » Quod Scalig. bene assequutus sic vertit : Εἴ σε κνισμὸς ἔπεισι χαλέπτων ὦτα, δίδωμι Ἔντεα τοιαύταις ἄρμενα γαργαλιαῖς. Aj.

15. *Item ex arboribus.* Q. Seren. loc. cit. « Annosa rubros si legeris arbore vermes, Ex oleo tere : sic tepidos infunde dolenti. » Marcell. Emp. cap. IX, pag. 80 : « Vermes ex qualibet arbore, rubri coloris, contriti cum oleo, et infusi, dolores aurium sedant. Hard.

16. *Contusas.* Sic Reg. 2, non, ut editi, *contusi.* Mox vero in Reg. 1 et Chifflet. « ab ictu miseras aures. » Hard.

17. *Oniscon.* « His etiam nominibus Oniscon Græci vocant, quamquam diversi sit generis. » Oniscon etiam, inquit, sic Græci vocant, πολύποδα scilicet sive multipedam. Differunt tamen : aliud enim millepeda pilosa est, quæ sinuatim repit : aliud oniscos, sive tylos, quem Cælius Aurel. I, 4, porcellionem vocat, multipedam alii et cutionem. Illa eruca est hirsuta, quæ olera vilesque rodit, *une chenille.* Iste, qui et τύλος et cutio a callosa et compactili cute appellatur (gall. *cloporte*), in locis fere humidis uliginosisque, et sub vasis aquariis repertus. Ob gentilitatem, ut Plinii verbis utar, affinitatemque nominum, utriusque simul natura tractatur : quod ipsi familiare esse jam sæpius observavimus, ac sibi solemne esse præ se ipse fert. Quod vero in ea indicis parte (quam retulimus in volum. primo, p. 130 et seqq.), ex utroque genere conflari unum videtur, vel eo mihi nomine supposititium sapere, non genuinum Plinii fetum ea videtur. H. — Hodie ex entomorum gente oniscon ejectum crustaceis adjudicant, et iis quidem quæ oculi immoti a cæteris distinguunt. Aj.

18. *Efficacem.* De onisco, seu

ad aurium dolores, in cortice Punici mali decoctum et
4 porri succo. Addunt et rosaceum, et in alteram aurem infundunt[19]. Illam autem quæ non arcuatur[20], sepa Græci vocant[21], alii scolopendram, minorem, perniciosamque. Cochleæ[22] quæ sunt in usu cibi, cum myrrha aut thuris polline appositæ: item minutæ, et latæ, fracturis[23] aurium illinuntur cum melle. Senectus serpentium[24] fervente testa usta instillatur rosaceo admixto, contra omnia quidem vitia efficax, sed contra graveolentiam præcipue: aut si purulentæ sunt, ex aceto: melius cum felle caprino vel

porcellione, affirmare id vere licet. Marcell. Emp. cap. ix, pag. 75: « Bestiolæ multipedes, quæ contractæ in globulos complicantur, in oleo excoctæ, infusæque auribus statim prosunt. » Et p. 76: « Cutiones bestiolæ sunt multipedes, cute dura et solida, quæ tactæ complicant se in orbem pilulæ rotundissimæ similem: Polypodas Græci appellant: hæ complures coctæ cum oleo molli in vase ferreo, remedio sunt auribus laborantibus, si inde curentur. » Scrib. Larg. cap. 5 ad aurium dolorem, comp. 36: « Item bestiolæ multorum pedum, quæ tactæ conduplicant se in orbem pilulæ rotundissimæ similem (κατοικιδίους ὄνους, aut πολύποδας Græci hoc genus animalium vocant) oleo domestico complures infervefactæ vase ferreo, bene faciunt » E Græcis vero Dioscorid. lib. II, p. 37: Καὶ πρὸς ὠταλγίαν δὲ, λεῖοι σὺν ῥοδίνῳ θερμανθέντες ἐν κελύφῳ ῥόας, καὶ ἐνσταγέντες, ἁρμόζουσιν. « Tritæ et in cortice mali Punici, addito rosaceo, calfactæ, ad aurium dolorem efficaciter instillantur. » Quæ cum Plinianis idem fere sonant. Hard.

19. *Et in alteram aurem infundunt.* In illam nempe quæ vitio nullo laborat. Aj.

20. *Illam autem quæ non arcuatur.* Quæ sine flexu tractuque decurrit. Hard.

21. *Sepa Græci vocant.* A sepe scolopendra diversissima est. Fallitur Plinius sane: at, ut vides, Σὴψ nomen est vagum, venenatis plurimis attributum, quorum vis est σηπτική. Hæc scolopendra tertia est, quam fuse describit, visam a se et observatam, Constant. in Lexico verbo, Σκολοπένδρα. Hard.

22. *Cochleæ.* Totidem verbis Plin. Val. lib. I, cap. 9. Cochleas Africanas ad dolorem aurium ex plaga, cum mica thuris seu polline, commendat etiam Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. lib. III, cap. 1, pag. 398. Hard.

23. *Item minutæ, et latæ, fracturis aurium*, etc. Galen. de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, pag. 310. Plin. Val. ad verbum, lib. I, cap. 9. Hard.

24. *Senectus serpentium.* Totidem verbis ac syllabis Plin. Val. lib. I, cap. 9. Hard.

bubulo, aut testudinis marinæ. Vetustior anno eadem 5
membrana non prodest, nec imbre perfusa, ut aliqui putant. Item aranei sanies[25] cum rosaceo, aut per se in lana, vel cum croco, auribus prodest; gryllus [26] cum sua terra effossus et illitus. Magnam auctoritatem huic animali perhibet Nigidius, majorem Magi quoniam retro ambulet, terramque terebret, stridat noctibus. Venantur eum formica circumligata capillo, in cavernam ejus conjecta, efflato prius pulvere, ne sese condat: ita formicæ complexu extrahitur. Ventris [27] gallinaceorum membrana quæ abjici solet, inveterata, et in vino trita, auribus purulentis calida infunditur, gallinarum quoque adeps. Est et quæ- 6
dam[28] pinguitudo blattæ, si caput avellatur: hanc [29] tritam

25. *Item aranei sanies.* Marcell. Emp. cap. IX, pag. 80: « Aranei triti humor expressus, et rosæ liquidæ, quantum videbitur, immixtus, lanaque molli madefacta, auriculæ insertus, continuo dolorem relevat. » HARD.

26. *Gryllus.* Et γρύλλος græce: nostris, *un grillon.* HARD.

27. *Ventris.* Plin. Valer. iisdem verbis lib. I, cap. 9, et Marc. Emp. cap. IX, pag. 81. HARD.

28. *Est et quædam.* Plin. Valer. loc. cit. « Blattæ etiam sine capite et pedibus et alis tritæ et illitæ linteolo, contusis auribus imponuntur. » Blattarum hoc genus, fœdum est nauseosumque animal, noctu magis quam interdiu in cellis vinariis apparens, circa latrinarum ora, in balneis uliginosisque ædium partibus, gryllos referens, qui noctibus æstate strident. Vide Matth. in Dioscorid. lib. II, cap. 35, p. 340. Lux istis adversissima, ita ut si noctu lumen inferatur repente, celerrimo cursu refugiant. *Lucifugæ blattæ* Virgilio. Est et blatta alioqui, teste Paulo Diac. in Glossis, vermis purpureum genus, ipsaque adeo purpura: qua de acceptione vocis, Gothofredum vide in Cod. Theod. lib. X, tit. 20, pag. 513 sq. H.— Ex ὀρθοπτέρων gente blatta, et hæc habet signa sui: corpus ovatum, longum, depressum atque desuper planatum; caput obstipum, breve; antennas setaceas, longas, articulis multis instructas; duplicem abdominis appendicem conicam, pedes compressos, longos; crura spinosa; articulos tarsi quincuplices. Odor dirus; nec lux illi placet, unde nomen supra citat. ex Virg. *Lucifuga.* Multæ Orientalia et Americam incolunt: in Europæa notissimæ blatta America, bl. Orientalis, bl. Livida, bl. Gallica, bl. Laponica, bl. Germanica. AJ.

29. *Hanc tritam una cum rosaceo*, etc. Ad erosos dentes cum rosaceo calfactam auribus instillari, et den-

una cum rosaceo auribus mire prodesse dicunt; sed lanam, qua incluserint, post paulum extrahendam. Celerrime enim id pingue transire in animal fierique vermiculum. Alii binas ternasve in oleo decoctas efficacissime auribus mederi scribunt, et tritas in linteolo imponi contusis. Hoc quoque animal inter pudenda est : sed propter admirationem naturæ, priscorumque curæ, totum in hoc loco
7 explicandum. Plura earum genera fecerunt. Molles [30], quas in oleo decoctas, verrucis efficaciter illini experti sunt. Alterum [31] genus mylœcon appellavere, circa molas fere nascens. Has capite detracto attritas, lepras sanasse [32], Musa

tium cavernæ indi præcipit Archigenes, lib. κατὰ τόπους. DALEC.

30. *Molles*. Molles, insecta sunt oblonga et teretia, colore subrubra. Reperiuntur in saxis et saccis farinariis. Avidissime lusciniæ iis vescuntur, illarumque esu a morbis familiaribus liberantur. Σιτοφάγους quidam eas vocant, quod farina nutriantur. Dioscor. lib. II, c. 38, ἐν ἀρτοκοπείοις εὑρισκόμενα appellat. Μυλικοὶ, sive μύλοικοι, quæ et μυλακρίδες, sive μυλακρίδαι et μυλακρίδες, et Hesychio μυλακρίαι, scarabæis, sive cicadis similes, in moletrinis, et pistrinis gignuntur, colore quidem nigro, sed ob farinam conspersam albicantes. Fœtidæ Græcis βδέουσαι, quasi βδελυκταὶ, vel βδελυττόμεναι, abominandæ, in aggeribus terrenis et apricis inveniuntur, cimicum modo putidæ. DAL.

31. *Alterum*. Μυλικοὶ, sive μύλοικοι, quod in pistrinis gignantur. H. — Unde fas conjicere de blatta Laponica sermonem esse, quam Cl. vir GEOFFROI DE SAINT-HILAIRE (vide Ic. tom. I, pag. 381, num. 3) apud pistores observavit. Apud Laponas piscem aridum populatur, quo vesci illi solent hiberno tempore. *Blatt. luteam* quoque vulg. vocant. AJ.

32. *Has capite detracto attritas, lepras sanasse, Musa et Pictor in exemplis reliquerunt*. In archetypo nostro : « His capite detracto attritas lepras sanasse Muscum pycten in exemplum reliquerunt. » Forte legendum, *attritis lepra*. Etsi magis fere placet impressa lectio. PINT. — *Musa et Pictor in exemplis reliquerunt*. Acad. *muscam pictam*. Voss. duo et Gud. *muscam picten*. Pintiani codex, *muscum picten*. Optimus, « Musa cum picten in exemplis reliq. » Forte : « Musa cum Pitanæo in exemplis reliquerunt. » Nam in auctoribus, quos hoc libro se sequutum tradit in Primo, *Apollonius Pitanæus*, et appellatur idem supra hoc ipso capite. « Musa cum Pitanæo reliquerunt : » ut apud Liv. l. XXI, cap. 60 : « Ipse dux cum aliquot principibus capiuntur. » GRON. — *Musa*. De Antonio Musa diximus, lib. XIX, cap. 38. Hic mendum subesse remur, etsi constans

et Pictor in exemplis reliquerunt. Tertium genus et odoris tædio invisum, exacuta clune, cum pisselæo sanare hulcera alias insanabilia: strumas, panos, diebus viginti uno impositas, percussa, contusa, cacoethe, scabiem, furunculosque, detractis[33] pedibus et pennis. Nos hæc etiam audita fastidimus. At hercule Diodorus[34] et in morbo regio, et orthopnoicis se id dedisse tradit cum resina et melle.
Tantum potestatis habet ea ars pro medicamento dandi 8
quidquid velit. Humanissimi eorum cinerem crematarum

ea sit editorum omnium librorum scriptura. Nam in Reg. 1, *Muscam Pycten*: in Reg. 2, *Museum pyctem* legimus: plane ut *Museus*, sive *Musca*, pyctæ, hoc est, pugilis, fuisse nomen videatur, quem liber Exemplorum forte inscriptus, qualem Hygini fuisse in Auctorum Indice diximus, eo medicamento sanatum prodiderit. Sic *Euthymum pyctam* Plinius appellat, lib. VII, cap. 48. Suboluit mendum istud et antea Pintiano. Non placet interim Gronovii conjectura legentis, *Musa cum Pitanæo*, Apollonio videlicet, de quo nos in Auctorum Indice. Abhorret enim ea ratio appellandi auctores, sola patria indicata, ab ingenio et consuetudine Pliniana. H. — Quidni suspicabimur latere in his τὸ *Pictor*, illum nimirum Q. Fabium, qui primus Romæ historias condidit; quamquam nec historias solas condidisse videtur, siquidem (ut de cætt. sileamus), rerum naturalium a Fab. Pictore scriptarum lib. I, a Nonio laudatur cap. 12, num. 3, in voc. *Picumnus*. Sed et hi Rerum naturalium libri forte unum et idem opus cum Exemplis. Quid enim et in Italia Romana et hisce temporibus potuit aliud esse Rerum nat. liber, quam exempla? Certe *Pictor* melius quam *Picton*, quod græcitatem ne olet quidem (certe scribi debuisset *Pycton*). Nec Græci nomen hic convenit: nullus enim Græcus operi nomen dedisset *Exempla*. An dices Παραδείγματα, aut aliquid tale ab illo scriptore dictum, quod Plinius per τὸ *Ex.* verterit? Sed h. l. non vertit, quum Musæ opus laudat. Aj.

33. *Detractis pedibus, et pennis.* Sic Andromachus, lib. III, κατὰ τόπους Galeni, et Archigenes, lib. V, laudant σίλφας ἄνευ πτερῶν. Dal.

34. *Diodorus.* Ita libri omnes. Forte rectius, Diodotus. Hard. — *Tantum potestatis habet... quidquid velit.* Quum jam non pauca jecerimus contra hæc ex animantibus desumpta remedia, non possumus tamen nobis temperare quin et hæc addamus non sordidi viri Mérat, *Dict. des Sciences médicales*, t. XXX, pag. 410, sic agentis: « Nous n'étendrons pas davantage la nomenclature des produits que les mammifères fournissent à la matière médicale; nous n'avons guère fait que donner ce que Linnée et Peyrilhe ont offert de plus important sur ce sujet : nous en avons

servandum ad hos usus in cornea pyxide censuere, aut tritas clysteribus infundendas orthopnoicis, aut rheumaticis. Infixa[35] utique corpori illitas extrahere constat. Mel[36] utilissimum auribus quoque est, in quo apes emortuæ sunt. Parotidas[37] comprimit columbinum stercus vel per se, vel cum farina hordeacea aut avenacea. Noctuæque[38] cerebrum vel jecur cum oleo infusum auriculæ aut parotidi: multipeda[39] cum resinæ tertia parte illita: grylli sive illiti, sive adalligati. At reliqua morborum genera medicinasque ex iisdem animalibus, aut ejusdem generis, sequenti dicemus volumine.

pourtant assez dit pour faire connaître que cette science ne tire que fort peu de ressources des animaux mammifères. C'est surtout comme aliment qu'ils sont précieux pour l'homme; sous le rapport pharmaceutique on les emploie moins de jour en jour. C'est à la marche philosophique de la médecine, qui tend à simplifier toutes ses branches, qu'on doit cette perfection; car c'est perfectionner, que de retrancher de l'usage médical des substances inertes. » AJ.

35. *Infixa utique corpori illitas extr. constat.* Marc. Emp. c. XXXIV, p. 233, et Plin. Val. lib. III, c. 49.

36. *Mel utilissimum auribus quoque est*, etc. Ut oculis dictum est prodesse, cap. sup. « Mel utilissimum oculis, in quo sunt apes immortuæ. » HARD.

37. *Parotidas comprimit columbinum stercus*, etc. Totidem verbis Plin. Val. lib. I, cap. 13, et Marc. Empir. cap. XV, pag. 107 et 110. Libro IV, Reg. cap. 6, vers. 25, ubi *venumdata* dicitur « quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis, » intellige columbinum intestinum cum suo stercore. H.

38. *Noctuæque cerebrum vel jecur cum oleo*, etc. Iidem auctores proxime appellati. Et Scrib. Larg. Comp. med. cap. VI ad parotidas, num. 43: « Ad parotidas convenit noctuæ cerebellum butyro mixtum, etc. » HARD.

39. *Multipeda cum resinæ tertia parte illita*, etc. Plin. Val. loc. cit. Marcell. Emp. cap. XV, pag. 109: « Multipedes cutiones, qui in stercore nascuntur, quique contacti in globulos complicantur, adjecta tertia parte resinæ, validissime triti, et malagmatis vice impositi, incipientes parotidas aperiunt, et expurgant: maturatas vero persanant. » HARD.

N. B. Harduinus ad calcem lib. XXIX et XXX, rejecerat indicem brevissimum qui nomina animalium, numerumque medicinarum ex iis complectitur: nos autem in primo hujus ed. tom. pag. 130-134, retulimus: quem vide, si placet. ED.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XXX.

I. Magicas vanitates sæpius quidem antecedente operis 1
parte, ubicumque causæ locusque poscebant, coarguimus, detegemusque etiamnum: in paucis tamen digna[1] res est, de qua plura dicantur, vel eo ipso quod fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque seculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuisse nemo miretur, quandoquidem sola artium tres[2] alias imperiosissimas humanæ mentis complexa in unam se redigit.
Natam primum e Medicina nemo dubitat, ac specie salu- 2
tari irrepsisse velut altiorem sanctioremque[3] Medicinam: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires religionis[4], ad quas maxime etiamnum caligat hu-

I. 1. *In paucis tamen digna res est, de qua plura dicantur.* Tria prima verba superioribus assuenda sunt: reliqua sic lege: « Digna res de qua mira dicantur. » Pint.

2. *Tres.* Medicinam, religionem, astrologiam. Hard.

3. *Sanctioremque.* Sic MSS. Reg. Colb. Thuan. Chiffl. recte. Perperam in editis hactenus libris, *sanctioremque quam medicinam.* Hard.

4. *Vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus.* H. l. Brerewoodum in scrutinio religionum laudat Gessner, Chrestom. Plinian. p. 733, atque post doctissimum hierographum, si in 30 partes dividatur humanum genus, fore ut reperiantur

Christianorum	5
Mahometicolarum	6
Ethnicorum	19
Summa,	30

Unde perfacillime concludendum, quantopere ad religionem caliget humanum genus. Sed οὐδὲν ταῦτα πρὸς Διόνυσον; quæ enim Christianorum tam solemnis mentio Plinianis temporibus, ni Noster hos

manum genus. Atque ut hoc quoque suggesserit, miscuisse artes mathematicas[5], nullo non avido futura de sese sciendi, atque ea e cælo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodieque etiam in magna parte gentium prævaleat, et in Oriente regum regibus[6] imperet.

caligare circa divina pronuntiaverit, quibus fides non contigisset? Ne duhita viro atheo ridieulam rem visam religionem, et erroribus annumeratum non levissimis quidquid de Deo aut Diis vulgus olim credidit. Porro mentes omnes fere, etsi non vere religio, aliquid tamen a religione non ahsonum invaserat: hinc irrisio acris μισανθρώπου, et ut neotericon verbis utamur, pessimistæ. Aj.

5. *Artes mathematicas.* Ne h. l. tirunculus putet de matheseos hodiernæ (*les mathématiques*) parte aut hac aut illa sermonem ire: nam, ut simillima nomina, ita dissimiles res quam maxime. Mathematicorum quidem veterum circa numeros versabatur scientia, sed non hos duntaxat numeros, quorum prævia face eclipseon ratio et planetarum cursus innotescat; dum persuasum hoc habent vel persuadent cæteris mortalium, futuros humanitatis eventus cognosci posse e siderum adspectu, situ, cursu, etc. etc. Hæ artes mathematicæ fuere. Aj.

6. *Regum regibus.* Non de omnibus qui hoc sibi nomen circumdederunt Plin. cogitat, sed de Parthorum regibus solis quibus id solemne fuisse, ut se βασιλεὺς βασιλέων inscriberent, in nullo non Gazophylaceo numismatico multiplex jacet argumentum. (Conf. de hoc Ez. Spanheim, de Us. et Præst. num. ant. Diss. VIII, pag. 459; s. it. 464, 477, 481.) Quod ad rei veritatem attinet, Magos olim, duce et auspice Zoroastris ingenio, post Cyrum et Camhysen, sub Dario Hystaspida, rerum potitos (cf. tum Justin. lib. I, tum et recentius repertos atque editos lihros, in quibus de Magismo, Zend-Avesta, He-Gustape et Lohraspe, etc. etc. fusius requiritur), compressa tantillum grassantis Alexandri temporibus potentia, mox in consortium imperii assumptos, ubi Erzeviraph in somniis Zend-Avestam (a Græcis combustum) rursus intulisse dicitur, revelante iterum Deo, in Persia Arsacidum floruisse, res hodie nota e nummis, monumentis et orientalibus libris. Adjiceret vir antiquitatem bene edoctus (sed antiquitatem antiqui non tam probe noverant ac nos) imperio etiam et tiara potitos Magos, quum Smerdis vel Pseudosmerdis mortui Cambysis solium occupavit. Non enim aliud fuit fraus viri quam Magorum jam potentium nisus ac consensus ad theocratiam instaurandam; quod ut felicissime assequuti sunt, sic ocissime vanescere doluerunt. Aj.

II. Sine dubio illic orta in Perside a Zoroastre[1], ut inter auctores convenit. Sed[2] unus hic fuerit, an postea et alius, non satis constat. Eudoxus, qui inter sapientiæ sectas clarissimam utilissimamque eam intelligi voluit, Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse prodidit. Sic et Aristoteles[3]. Hermippus qui

II. 1. *Zoroastre.* Eum primum Bactrianis imperasse credunt, temporibus Nemroth. Quidam *Zoroastrem* Abrahamum fuisse contendunt. Dalec. — *Orta... a Zoroastre.* Nec a Zoroastre quem e melioris notæ hierographis novimus magismi scribam fuisse, non inventorem (nam inventor Hom, vel Oum, sive hic vere exstitit, sive hoc nomine quædam virorum et sacerdotum series, sed antiquorum designatur; tum lingua pehlvica sacerdos, et ap. Galliarum Aborigenas quoque Druidæ magicæ rei scientissimi censebantur: ad. Ad. Pictet, *Culte des Cabires chez les anciens Irlandais*, Genev. 1824, pag. 93), nec in Perside: nam Bactria et Media ante ignem coluere et cælestes deos Ized, Amchadpands, Fervers, quam hos cultus, hæc sacra, et hæc numina et nomina nosset Persarum barbaries, contra belluas et feras sat habens si feliciter pugnaret, divinarum rerum ne ulla quidem idea gliscente, nisi quam Fetichismus misere turparet. Aj.

2. *Sed unus hic fuerit.* Arnobius quatuor ejus nominis viros agnoscit: Suidas quintum adjicit. Magiæ inventorem Chamum aliqui volunt fuisse, Noemi filium, qui quum ad Persas transisset, Zoroastrem se dici voluerit. Fuisse huic filium Chus, patris artium hæredem ac nominis, Zoroastrem quoque cognominatum: a quo deinde quicumque Magiæ studio se dedidere, Zoroastris quoque nomen sibi adsciverint. Eusebium vide de Præp. lib. X, pag. 484. Hard. — Mirum in modum excresceret qui ista vellet persequi exacte quæ de Zoroastre delirarunt, conjecerunt, variantibus cunctis de patria, de tempore, de nominis sensu, de cognominum numero. Hic satis est, si dixerimus in duas tamen præcipue hypotheses iri, nempe duos statuentium Zoroastres, ut Plinius mox et doctiss. Abb. Foucher, Comment. Ac. Insc. et Human. lit. t. XXVII, pag. 954, etc. tum unius illa omnia fuisse censentium, quæ de Archimago palmario circumferuntur, quales Hyde, *Relig. vet. Pers.* Pococke, *Spec. Histor. Arab.* d'Herbelot, *Bibl. Orient.* Anquetil, *Vie de Zoroastre* (in Zendavesta) t. I, part. II, 1-70; Rhode, *Heilige Sage*; Kleuker, *Anhang am Zendavesta.* Adeunda de his præcipue gallica *Biographie Univers.* t. LII, p. 434, etc. ubi cuncta fere de Zoroastre brevissime et florentissime amicus noster V. Parisot perstrinxit. Aj.

3. *Sic et Aristoteles.* Ἐν τῷ Μαγικῷ, cujus libri auctorem Laertius facit in procemio, pag. 1 sq. Eo in libro de Zoroastre agi, testis quoque est Suidas. Sed is in Ἀντισθένης,

de tota ea arte diligentissime scripsit, et vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum ejus positis explanavit, præceptorem, a quo institutum diceret, tradidit Azonacem[4], ipsum vero[5] v mil-
2 libus annorum[6] ante Trojanum bellum fuisse. Mirum hoc in primis, durasse memoriam artemque tam longo ævo, commentariis non intercidentibus, præterea nec claris, nec continuis successionibus custoditam. Quotus enim quisque auditu saltem cognitos habet, qui soli cognominantur, Apuscorum et Zaratum[7] Medos, Babyloniosque[8] Marmarum et Arabantiphocum, aut Assyrium Tarmoendam, quorum nulla exstant monumenta? Maxime tamen mirum est, in bello Trojano tantum de arte ea silentium fuisse Homero, tantumque operis[9] ex eadem in Ulyssis erroribus, adeo ut totum opus non aliunde constet. Siquidem[10] Protea

ab aliis Aristoteli quidem, Antistheni vero ab aliis, Rhodoni denique a nonnullis librum eum asseri prodit. Sed utut est, et ejus libri auctoris, et Eudoxi error ex ratione chronologica aperte arguitur. Obiisse enim Platonem scimus a diluvio vix annis bis mille. Hard.

4. *Azonacem*. MSS. *Agonacem*. H.

5. *Ipsum vero*. Zoroastrem. H.

6. *Quinque millibus annorum*. Hunc Hermippi errorem sequutus est Hermodorus Platon. lib. de Disciplinis, teste Laertio, in proœmio. Sequuti et alii, apud Plutarchum, lib. de Iside, pag. 369. Verum a diluvio ipso ad captam usque Trojam ne mille quidem ac sexagenos annos intercessisse docent periti omnes Chronographicæ scientiæ artifices. Suidas quingentis dumtaxat annis bello Trojano priorem Zoroastrem facit. H.—Vid. not. 2 fin.

7. *Zaratum*. Forte Παζάτην, *Pazatam*, cujus cum Osthane et Zoroastre meminit Diogen. Laert. in proœm. pag. 1. Hard.

8. *Babyloniosque*. In his portentis nominum recitandis, sequuti sumus vetustiorum exemplarium fidem, Reg. Colb. Thuan. et Chiffl. In libris vulgatis paulo aliter: «Babyloniumque Marmaridum, et Arabem Hippocum, Assyrium vero Zarmonecidam.» Pro *Arabantiphocum*, forte Astrapsychum legi satius fuerit quem cum Zoroastre, Osthane et aliis Laertius nominat in Proœmio, pag. 1. Hard.

9. *Tantumque operis*. Totque opera ex arte magica recitari in Ulyssis erroribus. Hard.

10. *Protea*. Oceani et Tethydis filium, vaticinandi peritissimum, phocarum et piscium marinorum pastorem. Fuisse regem Ægypti narrat Herodotus, Menelaoque uxorem, Paridi ad se vi tempestatum

et Sirenum cantus[11] apud eum non aliter intelligi volunt:

appulso et diversato ereptam, cum universis opibus restituisse. Homerus Odyss. refert eum subinde alias atque alias formas assumpsisse prout libuisset. Hujus mutabilitatis causam Diodorus refert ad Ægyptiorum principum consuetudinem, qui ornatus et majestatis gratia, tauri, leonis, draconis capite, arboribus, igne, et aliis hoc genus insignibus ornarentur. Dalec. — *Siquidem.* « Vultus mutantem Protea, » ut Horatius cecinit. De eo multa Virgil. Georgic. IV. De Sirenibus et Circe pleni pariter poetarum libri. Cur Proteus multiformis fingatur, disce ex Diod. Sic. Bibl. I, p. 56. At apud Homerum reipsa Circe, natura ipsa est, fecunda parens ciborum, ad opipare epulandum. His qui se ingurgitant, porcorum similes fiunt. Circes palatium, hic ipse mundus universus est; hoc est, istud quod incolimus, terræ hemisphærium. Circen Homerus δολόεσσαν, dolosam vocat, Odyss. A, vers. 33, quoniam dulcedine ciborum ad intemperantiam sensim inducit. Ancillas sive ministras quatuor habere dicitur Odyss. K, v. 348. Quatuor eæ sunt anni tempestates. Mensam eæ instruunt pane, carnibus et vino; Odyss. M, vers. 29 sq. His postquam usus est temperate Ulysses, misit ei Circe benignum ventorum afflatum ad discessum; quod idem fuit ac si vates diceret, non prius solvisse navem, aut opipare vivere desiisse Ulyssem, quam vento secundo uti posset. Circes nomen Homero placuit, ut illud sagæ tribueret, quoniam nosset Marsos Italiæ populos, a Marso Circes filio ortos, ut dictum est lib. VII, c. 2, incantandi arte pollere. De Sirenibus Homericis diximus ad lib. III, cap. 9. Proteus dein Homericus, homo est universim spectatus, qualis ante nos fuit, qualis est modo, qualis est post nostram ætatem futurus: unde et a Virgilio dicitur, nosse « omnia vates Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur. » Senex ille quidem, nam ab ævo condito durat: idem marinus, quippe variis jactatus curis, veluti in mari nantæ: idem immortalis, ἀθάνατος, Odyss. Δ, p. 385, neque enim moritur genus humanum, sed semper durat: maris profunda novit, Neptuni minister, quoniam maria pernavigat: eidem inde filia Εἰδοθέα, quæ rerum experientia est. Circa ipsum phocæ variæ sortis et conditionis homines: gravem spirantes nidorem maris, quippe fœda multa et spurca patrantes. Dormit ipse, quum sol medium cælum adscendit; quum fortuna utitur prospera, tunc quiescit. Fit leo primum, deinde draco, et panthera, et sus; et aqua liquida, et arbor excelsa: quoniam alius alias imitatur feras, dum indomitis cupiditatibus obsequitur: et aliorum quidem fortuna dilabitur, aliorum crescit, instar excelsæ arboris. De situ Phari, quæ Protei sedes, ex ejusdem Homeri sententia diximus ad lib. II, pag. 87. Hard.

11. *Sirenum cantus.* Parthenopes, Ligyæ, Leucosæ, filiarum Calliopes et Acheloi, de quibus Homer. Odyss. M. Dalec.

3 Circe utique et inferum evocatione[12] hoc solum agi[13]. Nec postea quisquam dixit, quonam modo venisset[14] Telmessum[15] religiosissimam urbem, quando transisset ad Thessalas[16] matres, quarum cognomen diu obtinuit[17] in nostro orbe alienæ gentis[18]. Trojanis itaque temporibus Chironis[19] medicinis contenta, et solo Marte fulminante, miror equidem Achillis[20] populis famam ejus in tantum adhæsisse,

12. *Et inferum evocatione.* Ita Chiffl. codex, pro *inferorum*, ut est in vetustis editionibus. Ulyssem quidem Circe invitavit ad descensum ad inferos: quod fuit idem ac si vates diceret, natura curiosum fuisse Ulyssem fata sua praenoscendi. Odyss. K, vers. 40. Propterea fingitur ille dicere, Odys. Λ, vers. 163, sibi necesse fuisse, χρειὼ, ad inferos se conferre, ubi Tiresiam, Thebanum fatidicum, consuleret. Fingi istud ab Homero oportuit, ut Ulysses ex Tiresia disceret, fuga sibi post interfectos in Ithaca tot viros nobiles, esse consulendum: Odyss. Λ, v. 127. Eam vero fugam non oportuit post cædem narrari: quum finis et scopus poematis sit, oppressio mulctata: ac proinde ea animadversione in sceleratos claudi poema debuerit. Hard.

13. *Hoc solum agi.* Magiæ solum opus declarari. Hard.

14. *Venisset.* Scilicet ars Magica. Hard.

15. *Telmessum.* Ad fines Lyciæ positam, lib. V, cap. 27, celebrem sacerdotum collegio. Dalec.—*Telmessum.* Urbem in Cariæ confinio, Lyciæque positam, de qua lib. V, cap. 28, « qua in urbe excellit aruspicum disciplina, » inquit Cicero, de Div. I, 91. Hard.

16. *Thessalas.* Sagas et veneficas. Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Chiffl. non ut libri vulgo editi, *Thessalas urbes.* Veneficas enim sagasque intelligit, quarum Thessalia plena olim: adeo ut Thessalia et Thessalis simpliciter ponatur pro maga. Lucan. lib. VI, vs. 451: « Abducit superos alienis Thessalis oris: Carmine Thessalidum dura in præcordia fluxit, Non fatis, adductus amor. » Hard.

17. *Quarum cognomen diu obtinuit in nostro orbe alienæ gentis.* Vossian. et Chifflet. *aliena gente.* Pintiani, *aliena genti.* Scribe, *in nostro orbe alienigena.* Sic Val. Max. lib. VII, cap. 3, « alienigenæ religionis insignibus. » Florus, lib. II, cap. 18, « indigenam ex frumento potionem. » Gellius, lib. II, cap. 34: « neque vino alienigena, sed patrio usurus. » Gron.

18. *Alienæ gentis.* Magos enim Persæ suos sapientes vocant. Dal.

19. *Chironis.* Achillis ille magister fuit, et ipse Thessalus, auctorque medicinæ. Hard.

20. *Achillis.* Thessalis, quibus imperitavit. Unde dux Thessalus a Seneca appellatur non semel, « Mactanda virgo est Thessali busto ducis. Emicuit ingens umbra Thessalici ducis. » Hard.

ut Menander quoque litterarum subtilitati sine æmulo genitus[21], Thessalam cognominaret fabulam, complexam ambages feminarum[22] detrahentium Lunam. Orphea putarem e propinquo[23] primum intulisse, ad vicina usque, superstitionem ac Medicinæ profectum, si non expers[24] sedes

21. *Litterarum subtilitati sine æmula genitus. Soccorum salibus*, vel aliquid simile substituendum videtur in locum illorum verborum, *litterarum subtilitati*. Pint. — Alii leg. *subtilitatibus*, alii *futilitati*. — *Litterarum sine æmulo genitus*. Dignissimum præconium ipsarum Athenarum, quæ docuerunt omnia, doctore: quod quum Pintian. *soccorum salibus* vel aliquo simili mutandum censet, suam et litterarum subtilitatem ejurat. Si qui fuerunt autem, qui *futilitati* Plinium scripsisse vel per somnium cogitarunt, ipsi futiles insanum in modum æstimari voluere. Gron. — Querlon, not. ad Gall. interp. vers. t. X, p. 162, num. 25, dicitur credidisse significatum h. l. a Plinio comœdiæ altissimum et optimum genus, comœdiam ethicam, quæ in pingendis moribus veris tota est. Ingeniosius, ni fallor, quam exactius. Nam ego hoc reor de poetæ eruditione hic sermonem esse. Qui carmen vulgares poetæ condunt, parum docti censentur, ac in loquendo parum diligentes: Menander contra eruditissimus vir fuit, nec, nisi eruditionis palmariæ vir, ad partes vocandus fuit ut Thessaliæ magice assignaretur. Cæterum res de Thessalia notissima e cunctis, Horatio, Apuleio, Luciano, aliis. Aj.

22. *Feminarum detrahentium Lunam*. Apparatus veneficarum Thessalarum describitur apud Apul. et ut ille ait, feralis officina, lib. III, Asini aurei: «Omne genus aromata, ignorabiliter laminæ litteratæ: infelicium navium durantes clavi: defletorum et sepultorum cadaverum exposita multa ad modicum membra, hic nares et digiti, illic carnosi clavi pendentium, sive suspendio necatorum: alibi trucidatorum servatus cruor, et extorta dentibus ferarum trunca calvaria. His videlicet comparatis, ac decantatis fibris (pecudum) spirantibus, vario latice litabant nunc rore fontano, nunc melle montano, mulso etiam libantes, etc.» Dal. — *Feminarum*. Thessalarum inprimis hoc opus fuit. Horat. Epod. 5, vs. 45: «Quæ sidera excantata voce Thessala, Lunamque cælo deripit.» Vide quæ diximus lib. II, c. 9. H.

23. *E propinquo*. Proximis sæculis. Dal. — *E propinquo primum intulisse ad vicinas usque superstitiones ac medicinæ*. Voss. «e propinquorum primum pertulisse ad vicina usque superst. ac medicinæ provectum.» Ut et Chifflet. fere. Forsan, «e propinquo eam primum protulisse ad vicinam usque superstitionem a medicina provectum.» Gron. — *E propinquo*. E Thracia, ubi genitus Orpheus. H.

24. *Si non expers sedes ejus tota Thrace magices fuisset*. In vetusto codice, «si non ex Perside se vis

4 ejus tota Thrace Magices fuisset. Primus quod exstet[25], ut equidem invenio, commentatus[26] de ea Osthanes, Xerxem regem Persarum bello, quod is Græciæ intulit[27], comitatus; ac velut semina artis portentosæ sparsisse, obiter infecto, quacumque commeaverat, mundo. Diligentiores paulo ante hunc ponunt Zoroastrem alium Proconnesium. Quod certum est, hic maxime Osthanes ad rabiem, non aviditatem modo scientiæ ejus, Græcorum populos egit. Quamquam animadverto summam litterarum claritatem gloriamque ex ea scientia antiquitus et pæne semper petitam.
5 Certe Pythagoras[28], Empedocles, Democritus, Plato, ad

tota in Thracen magices tulisset, rectius. » Nam ex Perside ortam magicen ipse circa finem capitis asserit: « Tantis cærimoniis ut dedisse Persis videri possit. » Pint.

25. *Primus exstat, ut equidem invenio commentatus de ea.* Vossius, pro antiq. script. « primum quod exstet ut eq. inv. com. est de ea Osthanes Xerxen regem invenio ex Pers. bello, » forte, ait: « Primum, quod exstet, ut equidem invenio, commentatus est de ea Osthanes, Xerxen regem, ingenio rex Persarum, bello, quod is Græciæ intulit, comitatus: ac velut semina artis portentosæ sparsit, obiter infecto, quacumque commeaverat, mundo. » Osthanem vocat *ingenio regem Persarum* velut sapientissimum inter Persas. Juvat hactenus Pintianus, quod affert e libro suo: « Primus quod exstet ut eq. inv. commentatus est. » Gron.

26. *Commentatus de ea Osthanes.* Cyprianus de Idolis: « Et magis inde est (a dæmonibus) ad perniciosa vel ludicra potentatus, quorum tamen præcipuus Osthanes formam Dei veri negat couspici posse, etc. » Dal. — *Osthanes*, etc. Ὀςάνην μάγον memorat Tatianus, orat. contra Græcos, p. 172. Libri omnes MSS. adspirant *Hosthanes.* Hunc Xerxis comitem fuisse Laertius pariter innuit, in Procem. pag. 1. Hard.

27. *Is Gr. intulit.* Olymp. LXXVIII anno primo (480 a. C. n.), trajecit in Græciam, qui annus Græcorum navali ad Salaminam victoria, et clade Persarum insignis fuit. H.

28. *Certe Pythagoras*, etc. De hac Pythagoræ profectione Laert. in Pythag. VIII, pag. 214; Clem. Alex. Strom. I, pag. 302 et 304, aliique. De Empedocle idem Laertius in ejus vita, VIII, pag. 230. A Democrito in Ægyptum ad Sacerdotes, in Persidem ad Chaldæos, ad Gymnosophistas usque in Indiam, peregrinationem esse susceptam Laertius ipse narrat in ejus vita, lib. IX, et Clem. Alex. loc. cit. pag. 303. Platonicæ similiter peregrinationis mentio apud Laert. in ejus vita, III, 71: εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοὺς προφήτας,

hanc discendam navigavere, exsiliis verius, quam peregrinationibus, susceptis. Hanc reversi prædicavere: hanc in arcanis habuere. Democritus Apollobechen[29] Coptiten, et Dardanum e Phœnice illustravit[30], voluminibus[31] Dardani in sepulcrum ejus petitis: suis vero ex disciplina[32] eorum editis: quæ recepta ab aliis hominum, atque transiisse per memoriam, æque ac nihil in vita mirandum est. In tantum fides istis fasque

et apud ipsum Platonem in Phædone, referente Clem. Alex. l. c. pag. 302. H. — *Exsiliis verius..... susceptis.* Non metaphorice quidem de Pythagora. Nam (ut Ovid. canit, Metam. lib. XV, vs. 61) « Vir fuit hic ortu Samius: sed fugerat una Et Samon, et dominos; odioque tyrannidis exsul, etc. » Placet multis hunc a Polycrate ad amicum Amasim missum cum catenis, aliis liberum missum, sub hac conditione, ut insulam patriam non reverteretur. Inde Ægyptum, mox Assyriam, tum Olympica et Peloponnesum, lustravit, in Græciam Magnam devolaturus tandem, quam moribus, legibus, artibus emendaret poliretque. Aj.

29. *Apollobechen.* A Copto, Ægyptiæ Thebaidis oppido, unde et Coptites præfectura dicta. — *Apollobechen.* Hæc sincera lectio est cod. Reg. Colb. Th. Chifflet. Depravata vulgatorum, *Apollonicem Captidenem.* Audacior conjectura eruditorum, atque a vestigiis veteris scripturæ alienior, *Apollonidem Horapionem:* qui de religione ac regibus Ægyptiorum et de exstructione pyramidum multa literis consignasse legitur apud Theophilum Antiochenum ad Autol. II: Ἀπολλωνίδης ὁ καὶ Ὡράπιος ἐπικληθεὶς, ab Horo et Api Ægyptiorum numinibus appellatione deducta. Hard.

30. *Dardanum e Phœnice illustravit.* Colum. lib. X: « Dardaniæ veniant artes, » id est, magicæ, ab hoc Dardano, cujus commentariis perlectis doctissimus evasit Democritus Apuleius, vel quicumque alius, post Zoroastrem magiæ laude clarus exstitit. Euseb. II Προπαρασκ. Εἶπε ὁ Δάρδανος ὁ μύθους θεῶν καταδιδάξας τὰ μυστήρια. Brod. lib. IV, cap. 10. Dalec.

31. *Voluminibus Dardani in sepulcrum ejus petitis.* Scribend. reor: « voluminibus Dardani in Cyprum petitis », ut pronomen ejus superfluat: alioquin non erit quo referre possimus, quod non multo infra sequitur, « tanto recentior est Cypria. » Pint.

32. *Suis vero ex disciplina.* Auctor est Clem. Alex. Strom. I, pag. 303, Democritum, Babylonii scriptoris, cui Acicari nomen fuit, columnam interpretatum esse, ac suis operibus intexuisse. Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους λόγους πεποίηται. Λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου στήλην ἑρμηνευθεῖσαν, τοῖς ἰδίοις συντάξαι συγγράμμασι. Hard.

omne deest, adeo, ut ii qui cætera in viro illo probant,
6 hæc ejus esse opera inficientur. Sed frustra. Hunc enim maxime affixisse animis eam dulcedinem constat. Plenumque miraculi et hoc, pariter utrasque artes effloruisse; Medicinam dico, Magicenque[33], eadem ætate illam Hippocrate, hanc Democrito illustrantibus, circa Peloponnesiacum Græciæ[34] bellum, quod gestum est a CCC[35] urbis nostræ anno. Est et alia Magices factio, a Mose[36], et Jamne, et Jotape, Judæis pendens, sed multis millibus annorum

33. *Magicenque.* Quam nos Magiam vocamus. Sic ipse Geometricen appellat, XXXV, 35, 9, quam nos Geometriam dicimus: et Theologicen pariter dixere Veteres, quam nos Theologiam nuncupamus. Hieron. ep. CLV ad Paulam Urbicam : « Pro Logica nostri Theologicen sibi vindicant : » sic enim habent libri MSS. non, ut editi sine ullo sensu, *theoricen*. In libris Hieronymi numquam Theologiam dici reperias, sed græce θεολογίαν. H. — Vix erant dignæ synonymiæ quæ notarentur. Certe omnes norunt omnia hæc quæ desinunt in *ice* mera esse adjectiva, quæ quum pronuntiarentur, supplendum fuit τέχνη, aliquando; sed rarius, τέχναι. AJ.

34. *Græciæ.* De quo lib. super. diximus, cap. 2. HARD.

35. *A CCC Urbis.* Ante Christum ann. 254. HARD.

36. *A Mose, et Jamne, et Jotape,* etc. Is Jamnes et in thaumaturgia antagonista Mosi fuit coram Pharaone, quod in Paulinis epistolis legimus, magus insignis, quo factum opinor, ut Plinius Mosem quoque similiter magum fuisse putaverit. GELEN. — *A Mose.* Hic sequuti sumus MSS. codd. omnes et vetustissimas editiones, in quibus totidem litteris et apicibus scriptum est, ut edidimus. Primum hic *et Jamne* pro *etiamnum* editio Basileensis exhibet anno 1535. Quum autem « etiamnum a Judæis, Mose et Lotapea pendens factio » dicitur a Plinio, perseverantem eam usque ad sua tempora indicat, et veluti particulam sectæ Judaicæ, ei addictam Numini, quod Moses et edocti a Mose Judæi coluerunt. Itaque designat hic Plinius quosdam « de circumeuntibus Judæis exorcistis », quorum mentio est in Actis, 19, 13, quorum princeps sua ætate in Cypro fuerit Judæus nomine Lotapeas. Nam in Cypro hanc factionem viguisse testatur. Et est certe *Lotapeas* nomen hebræum, לוט־הפא: quod hominem significat, Qui involvens se, operit se. Vim exorcismorum autem Plinius, homo atheus, magicæ arti adscribit; et multiplici laborat errore : 1° quod *Mosen*, vatem sanctissimum in magorum numero reponit; 2° quod *Jamnem* in Ægypto Mosis antagonistam pro Judæo habet; 3° quod

post Zoroastrem. Tanto recentior est Cypria[37]. Non levem et Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit pro-

Jotape pro Mambre scripsit: nam de Jamne et Mambre, scriptoribus Ægyptiis atque iisdem magis, qui Pharaonis jussu adversus Mosen portenta ediderunt, Eusebius, Præpar. lib. IX, pag. 411, ex Numenio Pythagorico. Ideo male cum illo Hebræorum duce confunduntur, siquidem constat artes magicas et incantationes apud Judæos vetitas fuisse, et perperam vocari Judaicam, quæ vera fuit Ægypti magice. Hard. et Ed. — *Jamne.* Harduinus de Mose tantum loqui Plinium, non de Jamne asserit; sed non invenio a Dalecampio aliquid contra Jamnis appellationem ex membranis adduci. In I Ambros. lego: « Amuse etiam jam nunc et Lotape ac Judæis pendens. » In II cum edit. 1469: « Amiso et Jane et Jotapata Judæis pendens. » Primi scripturam magis corruptam nemo non videt; secundi *et Jane* pro *Jamne* positum facile credam. Audiamus Gelenium, qui in emendatis codicibus legi asserit *a Mose, et Jamne, et Jotape Judæis pendens.* « Is (vide supra in principio hujus notæ)... putaverit. Castigationem fefellit similitudo scripturæ, ut pro *et Jamne* legit *etiamnum.* Tertium nomen etiam typis excusa quædam exemplaria habent, recte quidem mea sententia quum hebræum sit, et apud hebræos auctores reperiatur. » Huc usque Gelenius. Jamnem a Plinio memoratum esse illum, cujus Paulus apostolus mentionem ingerit, non dubitavit Antonius Possevinus; Jopateu vero sibi ignotum fatetur. Antiquæ editiones exhibent certe *a Mose etiamnum*, sed optime Gelenius animadvertit, si modo dixit *est* et *alia*, non opus est repetere *etiamnum?* Quod certe in auctore succoso minime reponendum, nec in principe editione occurrit. Alii pro *Jotape* legere malunt *Jochabela*, uti apud Joseph. Flavium, vel *Jochabeda*, ut in codd. Divi Hieronymi. Hermol. Barbarus, qui in editis pariter *etiamnum Lotapea* invenerat, legendum forte, inquit, non *Lotapea*, sed *Jochabela*, sive *Jochabela* ex Josepho, qui matrem Mosis ita nominavit. Hieronymus *Jochabeda.* Potest et *Jotapata:* quoniam et urbs hoc nomine in Syria Josepho est; a conditore, ut verosimile, est vocata. Magum autem fuisse Mosen insimulant: sed eos secundo contra Apionem volumine Josephus apertissime coarguit. Qualis autem sit, quam paulo post Plinius Cypriam appellat: non ausim quidem contendere; sed de Christiana eum sensisse, ut suspicer; argumento est, quod apostolus Paulus cum Barnaba, qui et Cyprius erat, e Judæa navigavit in Cyprum; in eamque primum insulam novum mundo Christi nomen intulit. Brizon.

37. *Tanto recentior est Cypria.* Hanc quidam intelligunt Christianismum, expositum Cypriis a Divo Barnaba. Quidam Paphiæ Veneris sacerdotes. Dal. — *Tanto rec. est Cypria.* Vidimus Hard. Cypriæ sectæ principem innuere Lotapeam.

fessioni secundus Osthanes, comitatu ejus exornatus, planeque, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.

1 III. Exstant certe et apud Italas gentes vestigia ejus in duodecim tabulis[1] nostris, aliisque argumentis, quæ priore volumine[2] exposui. DCLVII demum[3] anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso coss. senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur[4] palamque fuit in tempus illud sacri prodigiosi celebratio[5].

1 IV. Gallias[1] utique possedit, et quidem ad nostram

Verum ego (ubi id nominis recipiatur) de homine Nostrum loqui, longe ante Vespasiani imperium vivente, judicarem. Rezz.

III. 1. *In duodecim tabulis*. Quarum verba retulit, lib. XXVIII, cap. 4. Hard.

2. *Quæ priore volumine*. Non proximo, sed anteriore, nempe octavo et vigesimo, cap. 4. Hard.

3. *DCLVII demum*. Ita Reg. 1, Colbert. 3, editique libri omnes. Quæ annorum ratio plane congruit cum nostra Chronographia, hoc est, cum ea quam cæteris operis sui locis Plinius constantissime sequitur, et quam docuit fere Petavius. Consentiunt Cassiodorus, Fasti Siculi, Julius Obsequens. H.

4. *Homo immolaretur*. Vide quæ adnotata sunt in lib. XXXVI, cap. 5. Dal. — *Ne homo*, etc. Vide quæ dicta sunt supra, lib. XXVIII, 3. Violavit igitur hoc senatusconsultum Cæsar dictator, cujus jussu viri duo in Campo Martio a pontificibus et Saliis, velut in sacrificio, ἐν τρόπῳ τινὶ ἱερουργίας, inquit Dio, lib. XLIII, jugulati, immolatique sunt, ἐσφάγησαν, ἐτύθησαν. Hard.

5. *Palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata*. Hoc a Gelenio est. Academicus, « palamque in tempus siluit sacra. » Gud. et duo Vossiani: « palamque in tempus sili ut sacra. » Sed Chifflet. et Voss. princeps: « palamque fit in tempus sili, ut sacro prodigiosa celebratio. » Hinc in olim vulgatis etiam illud *siluit*. Sed legendum « palamque fit in tempus id licita sacri prodigiosi celebratio. » Neque fert aliud, quod sequitur: « Gallias utique possedit »: nempe vel sacrum prodigiosum, vel celebratio sacri prodigiosi. Gron.

IV. 1. *Gallias*. Æquior Gallis Solinus hoc timide pronuntiat, nec obstringens fidem. « Infamatur, inquit, de Gallis agens, cap. 21, pag. 41, ritu incolarum, qui, ut aiunt, veri enim periculum ad me non recipio, detestabili sacrorum ritu, injuria religionis, humanis litant hostiis. » Dion. Halic. tradit eadem, Antiq. Rom. lib. I, p. 30. Lactant. Div. Inst. I, 21: « Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter etiam nunc sanguine colitur humano, etc. » Hard.

memoriam. Namque Tiberii[2] Cæsaris principatus sustulit Druidas eorum, et hoc genus vatum medicorumque. Sed quid ego hæc commemorem in arte Oceanum quoque transgressa, et ad naturæ inane[3] pervecta? Britannia hodieque eam attonite celebrat[4] tantis cerimoniis, ut dedisse Persis videri possit. Adeo ista toto mundo consensere, quamquam discordi et sibi ignoto. Nec satis æstimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra[5], in

2. *Namque Tiberii*, etc. De Druidis Tiberii jussu pulsis, obscure Tranquillus egit, et generatim, vel externarum cærimoniarum, vel Mathematicorum, hoc est, Astrologorum nomine designatis : « Externas cærimonias, inquit in Tiberio, cap. XXXVI, compescuit... Expulit et Mathematicos, etc. » Dio quoque, lib. LVII, pag. 612, ait Tiberii jussu magos, astrologos, aliosque, qui quocumque nomine divinationes exercerent, necatos esse. Tacit. Annal. II : « Facta de Mathematicis Magisque Italia pellendis senatusconsulta. » Verum in Claudio Tranquillus multo expressius, cap. XXV : « Druidarum religionem apud Gallos diræ immanitatis, et tantum civibus sub Augusto interdictam penitus abolevit. » Nempe quod Tiberius non obtinuerat, Claudius perfecit. De Druidarum moribus Cæsarem vide, de Bell. Gall. VI. Quum vero Plinius hoc loco Druidas vates medicosque, alibi Magos aliterve appellat, ostendit eos non nisi Magos fuisse, qui ex Magice et Astrologia, aliisque studiis medicinam exercerent. Hard. — Clare Lucan. « et humanis lustrata cruoribus arbos. » Conf. ἐπεισόδιον e Cl. vir. Chateaubriant, *les Martyrs*, lib. VIII, ubi Eudorus se narrat testem silvestrium sacrorum, jam in eo stantibus Eubagis ut Deo humana victima gratificarentur suo. Cæterum ne dubita, ut impios et crudeles Druidas, sic et populum solitos ludere, non iisdem artibus quas in Perside, Ægypto, Græcia ac passim invenerant, sed simillimis indulgere, dum nempe et valetudini sese opitulaturos spondent et futura præsaginnt. Feminis tamen hoc sæpius in mandatis fuit : hinc Velledæ, h. e. sagæ, (nam Velleda non unius nomen, sed omnium quæcumque divinatoriæ sese artis participes profitebantur). Ergo, ut non bene, si verba stricte presseris, Plinius Galliæ Magiam tribuit, ita non perperam, si laxius verba sumi volueris, dum aperiendi futuri vanitate Gallias quoque laborasse pronuntiat. Aj.

3. *Et ad naturæ inane*. Ubi naturæ fines, ultra quos inane, seu verius nihil est. Hard.

4. *Britannia hodieque eam attonite celebrat*. Aptius in nostro exemplari, *attonita celebrat*. Pint.

5. *Qui sustulere monstra*. Tertull. tamen in Apol. cap. IX : « Ecce in illa religiosissima Æneadarum urbe

quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.

1 V. (II.) Ut narravit Osthanes, species ejus plures sunt. Namque et aqua[1] et sphæris, et aere, et stellis, et lucernis, ac pelvibus, securibusque, et multis aliis modis divina promittit: præterea umbrarum, inferorumque colloquia: quæ omnia ætate princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit, fortuna rerum humanarum summa gestiente in profundis animi vitiis. Primumque imperare Diis concupivit, nec quidquam generosius valuit. Nemo umquam[2] ulli artium validius favit. Ad hæc, non opes ei defuere, non vires,
2 non discentis ingenium, non alia, patiente mundo. Immensum et indubitatum exemplum est falsæ artis[3] quam dereliquit Nero: utinamque inferos potius et quoscum-

piorum, est Jupiter quidam quem ludis suis humano proluunt sanguine. » Sed de gladiatoribus, opinor, agit, non de sacrificiis. H.

V. 1. *Namque et aqua.* Ex aqua ὑδρομαντεία appellatur: ex sphæris, sive pila, σφαιρομαντεία: ἀερομαντεία ex aere, in quo dæmon invocatus, varias formas effingit, quæ requisita denuncient: ἀστερομαντεία ex stellis: λυχνομαντεία e lucernis: ex pelvibus lebetibusque, λεκανομαντεία: ἀξινομαντεία, ex securibus. Singularum rationes, quo quæque modo fiant, expedire, non est ingenii, aut instituti nostri. HARD. —Multa enim præterea fiebant, ita ut brevius fuerit dicere quæ divinantibus ansam non dederint (si qua sint) quam quæ dederint. Cf. si vacat, BOISSARD, *de Divin.* V, pag. 15 sqq. et POLLER, *de Antiq. Gr.* Quos si tædet aut piget evolvere, adi facetissimi simul atque acerrimi irrisoris RABELAIS lib. III, cap. 25 (*Pantagruel*), ubi ille multa nominat, multa asso suspendit adunco, omissis tamen non paucis, quæ in edit. Paris. 1823 (L. JANET), tom. III, p. 591 seqq. expressa reperies. AJ.

2. *Nemo umquam.* Vide multa in eam rem apud Sueton. in Nerone, cap. XXXIX. HARD.

3. *Aliaque non patiente mundo. Immensum et indubitatum exemplum est falsæ artis*, etc. Verbum *immensum* cum minore littera scriptum præcedentibus annectendum videtur; reliqua sic, ut reor, commodius legentur: « Alioqui non cupiente mundo immensum. Indubitatum exemplum est, etc. » Nam conjunctio *et* non est in codice antiquo. PINT. — *Aliaque*, etc. Non alia quæ mundus ægre ferebat. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. « quæ non alia patiente mundo. » HARD.

que[4] de suspicionibus suis Deos consuluisset, quam lupanaribus atque prostitutis mandasset inquisitiones[5] eas: nulla profecto sacra, barbari licet, ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes ejus, fuissent. Sævius[6] sic nos replevit umbris.

VI. Sunt quædam Magis perfugia, veluti[1] lentiginem habentibus non obsequi numina, aut cerni[2]. Obstet forte hoc in illo[3]? Nihil membris defuit. Nam dies eligere certos liberum erat: pecudes vero, quibus non nisi ater colos esset, facile. Nam homines immolare etiam[4] gratissimum. Magus ad eum Tiridates[5] venerat, Armeniacum de se

4. *Et quoscumque... Deos.* H. e. malos genios, vel δαίμονας.

5. *Inquisitiones.* Quæ fieri in cives solebant, ut dæmonum ope resciret, qui rei conjurationis in ipsum forent. Hard.

6. *Sævius.* Nece iis illata, quos sibi esse infestos suspicabatur. H.

VI. 1. *Lentiginem hab. non obsequi numina, ut cerni non possint, forte hoc in illo*, etc. Scribe, « Lentiginem habentibus non obsequi numina aut cerni. Num obstitit forte hoc in illo? » Ex nostro apographo. Pint.

2. *Non obsequi numina, ut cerni non possint. Forte hoc in illo.* Quanto expeditius Vossianus: « veluti lentiginem habentibus non obsequi numina aut cerni. Obstet forte hoc in illo? » Duo alii et Gud. confirmant hactenus, ut præferant *aut cerni*. Juvat in parte Pintiani codex: sed nimium est illud: « Num obstitit hoc forte in illo? » Gron.

3. *Forte hoc in illo?* Suetonius in Nerone, cap. 51. Dal. — *Obstet.* Ita Ch. recte. Figura est, quam rhetores πρόληψιν vocant. Obstitisse arbitramini lentiginem faciei, quo minus cerneret Deos Nero magicis incantationibus evocatos. At nihil membris defuit. « Statura fuit pæne justa, inquit Tranquillus l. l. a Dalec. vultu pulchro magis quam venusto, etc. » Hard.

4. *Nam hominem imm. etiam gratissimum.* Melius: « Jam hominem immolare gratissimum. » Pint.— *Nam hominem immolare etiam gratissimum.* Voss. ut Chiffl. *homines.* Particula *nam* offendit non Pintianum modo, sed etiam alios. Injuria, est enim ejus usus, qualem notavimus ad Livium, lib. XXIX, cap. 8. Neque aliter ipse Plinius hoc libro, cap. 11: « Nam muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustela, vel etiam inveteratas erinacei carnes, quis possit furenti, etiamsi sit forte medicina? » Gron.

5. *Tiridates.* Victus a Corbulone, duce Neronis in Armenia, Romam venit: Armeniæ tamen regnum ei datum a Nerone ipso, ex tribunali, refert Dio lib. LXIII, pag. 718. Hard.

triumphum afferens, et ideo provinciis gravis[6]. Navigare noluerat, quoniam exspuere in maria, aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam cœnis eum initiaverat. Non tamen[7] quum regnum ei daret, hanc ab eo accipere
2 artem valuit. Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis umbras : sed in his veneficas artes pollere, non magicas. Quærat aliquis, quæ sint mentiti veteres Magi, quum adolescentibus nobis visus Apion Grammaticæ artis, prodiderit cynocephaliam[8] herbam, quæ in Ægypto vocaretur osirites, divinam, et contra omnia veneficia : sed si tota erueretur, statim eum qui eruisset, mori : seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, quanam patria, quibusque[9] parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.

1 VII. Peculiare vanitatis sit argumentum, quod animalium cunctorum talpas maxime mirantur, tot modis a rerum natura damnatas, cæcitate perpetua[1], tenebris

6. *Et ideo provinciis gravis*. Per quas iter cum comitatu suo agebat. Hard.

7. *Non tamen*. Dio, lib. LXIII, pag. 718. Hard.

8. *Cynocephalium*. Egimus de ea lib. XXV, 80. Osireos Taphen, hoc est, Osiridis sepulcrum, appellat Apul. cap. 86. Hard.

9. *Qua patria quibusque*, etc. Apud Gell. III, cap. 11, Varro : Ἑπτὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ὁμήρου Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφὼν, Σαλαμὶν, Ἴος, Ἄργος, Ἀθῆναι. « Capella Homeri candida hæc tumulum indicat. Quod ara Ietæ mortuo faciunt sacra. » Versus hos longa oratione Magius exponit et explicat, III, 1. Constat in Io insula extremum diem obiisse, ut tradit Halicarnass. ἀσθενίᾳ καὶ μαλακίᾳ, languore et imbecillitate virium : ut alii mœrore, quod a piscatoribus ænigma hoc propositum solvere non potuisset, Ὅσσ' ἕλομεν λιπόμεσθα, ὃ δ' οὐχ ἕλομεν φερόμεσθα. Ejus sepulchro Ietæ versus hos insculpserunt : Ἐνθάδε τὴν ἱερὰν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει, Ἀνδρῶν ἡρώων κοσμήτορα θεῖον Ὅμηρον. Cumanis et Ionibus τυφλοὺς ὁμήρους dici Plutarchus auctor est. Hard.

VII. 1. *Cæcitate perpetua*. Falsum : nam oculo, minimo quidem, uno tamen talpa pollet, ut mammalium cætera, duplici. Aj.

etiamnum aliis defossas, sepultisque similes. Nullis æque credunt extis : nullum religionis capacius judicant animal : ut si quis cor[2] ejus recens palpitansque devoret, divinationis et rerum efficiendarum eventus promittant. Dente talpæ vivæ exempto, sanari dentium dolores adalligato affirmant. Cætera ex eo animali placita eorum, suis reddemus locis. Nec quidquam probabilius invenietur, quam muris aranei morsibus adversari eas, quoniam et terra orbitis (ut diximus[3]) depressa adversatur.

VIII. Cætero dentium doloribus (ut iidem narrant) 1
medetur canum qui rabie perierunt, capitum cinis crema-
torum sine carnibus, instillatus ex oleo cyprino per au-
rem, cujus e parte doleant. Caninus dens sinister maximus,
circumscarificato[1] eo qui doleat; aut draconis os e spina;
item enhydridis[2]. Est autem serpens masculus et albus.
Hujus maximo dente circumscarificant. At in superiorum
dolore duos superiores adalligant, e diverso inferiores.
Hujus adipe perunguntur, qui crocodilum captant. Dentes
scarificantur ossibus lacertæ e fronte luna plena exemptis,
ita ne terram attingant. Colluunt[3] caninis dentibus de- 2
coctis in vino ad dimidias partes. Cinis[4] eorum pueros

2. *Ut si quis cor.* Auctor Kiranidum, pag. 104 : « Si quis autem cor ejus (talpæ videlicet), adhuc ea reptante, seu palpitante, transglutierit, præscientiam accipiet futurorum, et eorum quæ in sæculo fuerint. » HARD.

3. *Ut diximus.* Lib. anteriore, cap. 27. HARD.

VIII. 1. *Circumscarificato.* MSS. omnes, *circumscarifato* : et mox, *circumscarifant* et *scarifantur*. H.

2. *Item enhydridis.* Plin. XXXII, 26 : « Enhydris vocatur a Græcis coluber in aquis vivens. » HARD.

3. *Colluunt.* Sext. Platon. c. IX de cane, tit. 24 ad dentium dolorem : « Dentem canis combure, et cinerem ejus in vini hemina decoque, et ex eo gargarizet, et sanabitur. » HARD.

4. *Cinis.* Sext. Platon. loc. cit. tit. 26, ut dentes sine dolore crescant : « Dens canis combustus, et cum melle tritus, gingivas reprimit. » Appendi solum præcipit Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. XXVI de cane, pag. 102 : « Canis dens, qui caninus dicitur, appensus collo pueri, cujus adhuc non eruperunt dentes, pelle aliqua involutus, fa-

tarde dentientes adjuvat cum melle. Fit eodem modo et dentifricium. Cavis[5] dentibus cinis e murino fimo inditur, vel jecur lacertarum aridum. Anguinum cor si mordeatur, aut alligetur, efficax habetur. Sunt inter eos, qui murem bis in mense jubeant mandi, doloresque ita cavere. Vermes[6] terreni decocti in oleo, infusique auriculæ, cujus a parte doleant[7], præstant levamentum. Eorumdem[8] cinis exesis dentibus conjectus, ex facili cadere eos cogit: integros dolentes illitus juvat. Comburi autem oportet in testa[9]. Prosunt et cum mori radice in aceto scillite de-
3 cocti[10], ita ut colluantur dentes. Is quoque[11] vermiculus, qui in herba, Veneris labro appellata, invenitur, cavis dentium inditus mire prodest. Nam erucæ brassicæ[12], ejus contactu cadunt. Et e malva cimices infunduntur auribus

cilem reddit eorum eruptionem absque dolore ullo, aut nocumento. » Hard.

5. *Cavis*. Q. Seren. cap. xv, pag. 314: « Exesos autem dentes si forte quereris, Ure fimum muris, patulis et hiantibus adde: Prodest et pulvis lumbrici corpore tosto. » Sic etiam Plin. Val. I, 36, et Marcell. Emp. xii, p. 93. Hard.

6. *Vermes*. Galen. de fac. simpl. Med. XI, 1, pag. 314. Mar. Emp. xii, pag. 94, iisdem verbis. H.

7. *Infusique auriculæ, cujus a parte doleant*. Omnes quinque: *ejus e parte*. Ut Plauto: « et morbo valui, ab animo æger fui. » Contra lib. XXII, cap. 22: « Infunditur a contraria aure in dolore dentium. » Gron.

8. *Eorumdem*. Q. Serenus loco proxime allato. Marcell. Emp. l. c. Plin. Val. I, 36. Hard.

9. *In testu*. Marc. Emp. « in testa condenti. » Hard.

10. *In aceto scillite decocti*. *Scyllitico*, non *scillite*, recte. Nam vino quod græce masculini est sexus, convenit hæc terminatio in *es*. Acetum vero quum sit et latine et græce neutrius, non scilliten dixerim, sed *scylliticum*. Pint.

11. *Is quoque vermiculus*. Dictum id jam superius, XXV, 108. H.

12. *Erucæ brassicæ*. In MSS. vetusto more, *urucæ*, pro *erucæ*, ut alibi diximus. Ex hoc Plinii loco perperam, ut apparet, intellecto, scripsit Marcellus Empir. cap. xii, p. 95, non erucas cadere contactu ejus vermiculi, qui in Veneris labro invenitur, quæ Plinii mens videtur esse: sed dentes ipsos, qui vitiati sunt, erucæ contactu decidere: quæ sententia, ut dicam quod sentio, huic loco accommodatior videri potest. Prorsus ut in mendo cubare Plinii contextum haud immerito credas, legique oportere, « Nam erucæ brassicæ etiam contactu cadunt, » exigua admodum mutatione voculæ *ejus*,

cum rosaceo. Arenulæ[13], quæ inveniuntur in cornibus co-
chlearum[14], cavis dentium illitæ, statim liberant dolore.
Cochlearum inanium cinis cum myrrha gingivis prodest: 4
serpentis cum sale in olla exustæ cinis cum rosaceo in
contrariam aurem infusus. Anguinæ[15] vernationis mem-
brana cum oleo, tedæque resina calefacta, et auri alter-
utri infusa: adjiciunt aliqui thus et rosaceum: eadem cavis
indita, ut sine molestia cadant, præstant. Vanum arbitror
esse, circa Canis ortum angues candidos membranam eam
exuere, quoniam nec in Italia visum est, multoque minus
credibile in tepidis regionibus tam sero exui. Hanc autem
vel inveteratam cum cera celerrime dentes evellere tra-
dunt. Et dens anguium adalligatus dolores mitigat. Sunt
qui et araneum animal ipsum sinistra manu captum, tri-
tumque in rosaceo, et in aurem infusum, cujus a parte do-
leat, prodesse arbitrentur. Ossiculis gallinarum in pariete 5
servatis, fistula[16] salva, adacto dente vel gingiva scarificata,
projectoque ossiculo, statim dolorem abire tradunt. Item
fimo corvi[17] lana adalligato, vel passerum cum oleo cale-
facto, et proximæ auriculæ infuso, pruritum quidem into-
lerabilem facit, et ideo tolerabilius est passeris pullorum
sarmentis crematorum cinerem ex aceto infricare.

in aliam satis affinem, *etiam*. Verba Marcelli hæc sunt: « Bestiola, quæ brassicæ innascitur, dens vitiosus sæpe confricatus, intra dies paucos ejicitur. » In MSS. tamen omnibus, *ejus* constantissime legitur. H. — Nos cum Empirico facimus, rati de dentium casu sumendum locum. Paraphrasis hæc foret: « Nam quod attinet ad vermiculum erucæ in brassica nascentem, ejus contactu cadunt. » Aj.

13. *Arenulæ*. Totidem verbis Plin. Val. I, 36, et Marc. Empir. XII, pag. 94. Hard.

14. *Cochlearum*. Pro myrrha mel adhibet Marc. Emp. XI, pag. 89: « Cochlearum, inquit, inanium exustarum cinis cum melle, gingivis impositus, mire prodest, si sit hæc assidua curatio. » Hard.

15. *Anguinæ*. Senecta seu pellis quam angues vere exuunt. Hard.

16. *Fistula*. Osse, qua medullam fistulæ in morem includit, integro. Hard.

17. *Item fimo corvi*. Marc. Emp. cap. XII, p. 95, ad verbum. Sextus Platon. part. 2, cap. VI de corvo, tit. 3 ad dentium dolorem: « Cavo

1 IX. (IV.) Oris saporem[1] commendari affirmant, murino cinere cum melle si fricentur dentes. Admiscent[2] quidam marathri radices. Penna vulturis si scalpantur dentes, acidum halitum faciunt. Hoc idem hystricis spina fecisse, ad firmitatem pertinet. Linguæ[3] hulcera et labrorum, hirundines in mulso decoctæ sanant. Adeps[4] anseris aut gallinæ rimas; œsypum cum galla; araneorum telæ candidæ, et quæ in trabibus parvæ texuntur. Si ferventia[5] os intus exusserint, lacte canino statim sanabitur.

1 X. Maculas in facie[1], œsypum cum melle Corsico, quod asperrimum habetur[2], extenuat. Item scobem[3] cutis in facie cum rosaceo impositum vellere, quidam et butyrum addunt. Si vero vitiligines sint, fel caninum prius acu compunctas. Liventia[4] et sugillata pulmones arietum

denti fimum si imposueris, dentem rumpit, et tollit dolorem. » H.

IX. 1. *Oris saporem*. Pliu. Val. I, 29 seq. et Marcell. Emp. XI, pag. 88. HARD.

2. *Admiscent*. Auctores proxime laudati. HARD.

3. *Linguæ*. Sext. Plat. part. XII de hirundine, tit. 2 ad linguæ vulnera et labiorum: « Hirundines in melle vel mulso, etc. » Plin. Val. I, 30. HARD.

4. *Adeps*. Plin. Val. loc. cit. et Marc. Emp. XI, p. 88. HARD.

5. *Ferventia*. Acris et fervidi humoris defluxus, nimirum si calidiore jure vel carne os exustum fuerit. Ferventia oris hulcera ἄφθας vocant. DAL.—*Si ferventia*. Sic MSS. Reg. Colbert. Th. non, ut quidam editi libri, *excusserint*. De ferventibus oris hulceribus Dalecamp. hæc accepit, quas ἄφθας Græci vocant: aliena sane a mente scriptoris, quam nos, ut remur, attigimus, interpretatione. Confirmat etiam nostram egregie Q. Serenus, cap. XV, pag. 154: « Ora ambusta cibo sanabis lacte canino. » Et Pliu. Val. I, 30: « Si ferventia os intus exusserint, continuo sanantur gargarizatione lactis canini. » In jure id vinoque sorbendo fere contingit, quum calidius justo est. Ut puero illi Plautino in Mil. act. III, sc. II, vs. 20: « PA. Neque tu bibisti? LU. Dii me perdant, si bibi, Si bibere potui. PA. Qui jam? LU. Quia enim obsorbui: Nam nimis calebat, amburebat gutturem. » H.

X. 1. *Maculas in facie*. Totidem verbis Marc. Emp. XIX, p. 130. H.

2. *Asperrimum habetur*. Amarore ingratum, quoniam e buxi flore apes colligunt. DAL.

3. *Scobem cutis*. Marcell. Empir. loc. cit. HARD.

4. *Liventia*. Sext. Plat. cap. VI de ariete, tit. 4 ad livores et sugillationes: « Pulmo arietis concisus

pecudumque in tenues consecti membranas, calidi impositi, vel columbinum fimum. Cutem in facie adeps anseris, vel gallinæ custodit. Lichenas[5] et murino fimo ex aceto illinunt, et cinere herinacei ex oleo[6]. In hac[7] curatione 2
prius nitro ex aceto faciem foveri præcipiunt. Tollit[8] ex facie vitia et cochlearum, quæ latæ et minutæ[9] passim inveniuntur, cum melle cinis. Omnium quidem cochlearum cinis spissat, calfacit smectica[10] vi : et ideo causticis commiscetur, psorisque, et lentigini illinitur. Invenio[11] et formicas Herculaneas appellari, quibus tritis adjecto sale exiguo, talia vitia sanentur. Buprestis[12] animal est rarum in Italia, simillimum scarabeo longipedi. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen invenit, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat. Hæc 3
cum hircino sevo illita lichenas ex facie tollit septica vi, ut supra dictum est[13]. Vulturinus sanguis cum chamæleonis albæ (quam herbam esse diximus[14]) radice, et cedria tritus, contectusque brassica, lepras sanat : item

minutatim, et impositus, statim sanat, et nigras cicatrices ad candorem perducit : et a calciamentis læsos pedes sanat. » Hard.

5. *Lichenas*. Marcell. Empiric. cap. xix, pag. 130; Plin. Val. II, 56. Hard.

6. *Et cinere herinacei ex oleo*. Plin. Val. l. c. Hard.

7. *In hac curatione*. Marc. Emp. cap. cxxix, et Plin. Valer. loco citato. Hard.

8. *Tollit*. Marc. Emp. cap. xix, pag. 130. Hard.

9. *Minutæ*. Vide cap. 6 et 14 hujus libri. Dal.

10. *Smectica*. Abstergendi purgandique vi, a σμήχω, *detergo*. H.

11. *Invenio*. Totidem verbis Marc. Emp. xix, pag. 129. Hisce formicis Herculanearum nomen inditum ex re fuisse suspicatur Dalecampius, quod sint cæteris grandiores et atriores. Hard.

12. *Buprestis*. Buprestis et silvestris oleris genus est, de quo sup. lib. XXII, cap. 36. Frequens sane in Africa, auctore Luciano in Dipsadibus. Hard.

13. *Ut supra dictum est*. Lib. XXIX, cap. 30, ubi de cantharidibus, pityocampis, et bupresti : « Efficacissimæ omnes ad lepras, lichenasque. » Et paulo antea : « vis earum adurere corpus, crustas obducere. » Hard.

14. *Quam herbam esse diximus*. Lib. XXII, cap. 21. Hard.

pedes locustarum cum sevo hircino triti. Varos[15] adeps gallinaceus cum cæpa tritus et subactus. Utilissimum et in facie mel, in quo apes sint immortuæ, præcipue[16] tamen faciem purgat atque erugat cygni adeps. Stigmata[17] delentur columbino fimo ex aceto.

1 XI. Gravedinem[1] invenio finiri, si quis nares[2] mulinas osculetur. Uva[3] et faucium dolor mitigatur fimo agnorum, priusquam herbam gustaverint, in umbra arefacto. Uva succo[4] cochleæ acu transfossæ illita, ut cochlea ipsa in fumo suspendatur. Hirundinum[5] cinere cum melle : sic et tonsillis succurritur. Tonsillas et fauces lactis ovilli gargarizatio adjuvat. Multipeda trita, fimum[6] columbinum cum passo gargarizatum etiam cum fico arida ac nitro impositum extra, asperitatem faucium et distillationes

15. *Varos.* Transtulit incaute Marc. Empir. hoc medicamentum a varis ad varices, cap. XXXIV, p. 235 : « Varices curat, inquit, adeps gallinaceus cum cæpa trita impositus, vel perductus assidne. » Non ita Plin. Val. III, 41, ubi Plinium nostrum summa fide transscripsit. Hard.

16. *Præcipue.* Q. Seren. c. XII, pag. 131 : « Cygnæos adipes hilari misceto Lyæo, Omne malum propere maculoso ex ore fugabis. » Hard.

17. *Stigmata.* Marc. Empir. IX, pag. 130. Hard.

XI. 1. *Gravedinem.* Græcis κόρυζα, humoris a capite fluxio, sive pituita, quæ nares claudit, vocem obtundit, tussim siccam movet. Gall. *fluxion*, *rhume*. Cels. IV, 2.— *Gravedinem.* Ita rescripsimus, tum ex fide codd. Reg. 2 et Ch. tum ex scriptorum auctoritate, quos antea retulimus ad lib. XXVIII, cap. 15. Prius *murinas* perperam legebatur. Hard.

2. *Si quis nares murinas.* Emenda, *Mulinas.* Vid. Reines. Var. Lectt. lib. III, cap. 15, pag. 585 et 586. Pint.

3. *Uva.* Iisdem verbis Marcell. Emp. cap. XIV, pag. 120. Hard.

4. *Uva succo.* Marcell. Emp. l. c. « Succo cochleæ acu transfossæ illita uva sanatur : ita ut ipsa cochlea in fumo postea suspendatur. » H.

5. *Hirundinum.* Marcell. Empir. cap. XIV, pag. 99 : « Hirundinum exustarum cinis, usque ad periculum laboranti uvæ, cum melle mixtus, potenter illinitur. » Sext. Platon. part. 2, cap. XII de hirundine, tit. 1 ad faucium dolorem. Hard.

6. *Fimum.* Marcell. Empir. cap. XII, pag. 102 : « Fimum columbinum, ficus aridas, et nitrum tundes, eaque mixta extrinsecus appones : hoc medicamentum asperi-

leniunt. Cochleæ coqui debent illotæ[7] demptoque tantum terreno conteri[8], et in passo dari potui. Sunt qui Astypalæicas efficacissimas putent, et smegma earum[9]. Lenit et gryllus infricatus : aut si quis manibus[10], quibus eum contriverit, tonsillas attingat.

XII. Anginis[1] felle anserino cum elaterio e melle citissime succurritur : cerebro noctuæ, cinere[2] hirundinis, ex aqua calida poto. Hujus medicinæ auctor est Ovidius poeta. Sed efficaciores[3] ad omnia quæ ex hirundinibus monstrantur, pulli silvestrium. Figura nidorum eas deprehendit[4]. Multo tamen[5] efficacissimi ripariarum pulli. Ita vocant in riparum cavis nidificantes. Sunt[6] qui cujus- 1

tatem faucium, destillationemque castigat. » HARD.

7. *Cochleæ : coqui debent in lacte.* Corrigo : « cochleæ : coqui debent inlotæ », ex apographo nostro : sic inf. cap. 6 : » Est qui cochleis illotis protropum infundat. » PINT. — *Cochleæ.* In Reg. *inlatæ.* In Reg. 2, *illotæ.* Hæc enim sincera hujus loci scriptura est : adulterina altera, quam libri omnes editi præ se ferunt, *coqui debent in lacte.* Plin. Val. I, 45, de tonsillarum vitio : « Cochleæ, inquit, coqui debent inlotæ, deinde conteri, et in passo dari potui. » Marcell. Empir. XIV, p. 102 : « Cochleæ, terra tantum excussa, inlotæ coquuntur: dehinc tritæ cum passo Cretico adversum faucium molestias hauriuntur. » H.

8. *Terreno conteri.* Quod in illarum extrema parte cœnosum conspicitur ac veluti lutosum. DAL.

9. *Et in iis smegma earum.* Tria prima verba desiderantur in vetusto codice. PINT.

10. *Aut si quis manibus.* Q. Serenus, cap. XVII, pag. 126 : » Quos autem vocitant tolles, attingere dextra Debebis, qua Gryllus erit prensante peremptus. » Fest. « Tolles, tumor in faucibus, quæ per diminutionem tonsillæ dicuntur. » Marc. Emp. cap. XV, p. 106 : « Si quis gryllum manu contriverit, et ad tonsillas, vel suas, vel alterius, tenens ter applicuerit, tactu illo tumorem sanabit. » HARD.

XII. 1. *Anginis.* Totidem verbis Plin. Val. I, 52. HARD.

2. *Cinere.* Dioscorid. II, 80, et Marc. Emp. cap. XV, pag. 105. H.

3. *Sed efficaciores.* Plin. Val. loc. cit. HARD.

4. *Figura nidorum eas deprehendit.* Nam aliæ, quas apodas vocant, in parietum fissuris ova ponunt, nec nidos exstruunt. DAL. — *Figura*, etc. Describitur ea a Plinio, X, 49, his verbis : « Alterum genus hirundinum est rusticarum et agrestium, etc. » HARD.

5. *Multo tamen.* Iisdem fere verbis Marc. Emp. cap. XV, pag. 107, et Plin. Val. I, 52. HARD.

6. *Sunt*, etc. Corn. Celsi similis

cumque hirundinis pullum edendum censent, ne toto anno metuatur id malum. Strangulatos[7] cum sanguine combu-
2 runt in vase et cinerem cum pane aut potu dant. Quidam et mustelæ cineres pari modo admiscent. Sic et ad strumæ remedia dant : et comitialibus quotidie potu. In sale quoque servatæ hirundines ad anginam una drachma bibuntur: cui malo et nidus earum mederi dicitur potus. Millepedam[8] illini anginis, efficacissimum putant. Alii[9] XXI tritas in aquæ mulsæ hemina dari per arundinem, quoniam dentibus tactis nihil prosint. Tradunt[10] et murem cum verbenaca excoctum, si bibatur is liquor, remedio esse. Et corrigiam caninam[11] ter collo circumdatam : fimum

hæc oratio, IV, 4. « Vulgo audio, si quis pullum hirundinis ederit, angina toto anno non periclitari: servatumque eum ex sale, quum is morbum urget, comburi, carbonemque ejus contritum in aquam mulsam, quæ potui datur, infricari et prodesse. Id quum idoneos auctores ex populo habeat, neque habere quidquam periculi possit, quamvis in monumentis medicorum non legerim; tamen inserendum huic operi meo credidi. » Sic etiam Plin. Val. l. c. Hard. — Hirundinis quoque nidos apud Sinenses et in finitimis tum insulis, tum peninsulis avidissime conquiri novimus, non eo quidem consilio ut hos potent, sed ut illa exprimant gelatinosa ac mollia corpuscula quæ in agglutinandis nidis misellæ aves adunarunt. Aj.

7. *Strangulatos*. Plin. Val. loc. cit. Hard.

8. *Millepedam*. Oniscon, sive porcellionem intellige, de quo lib. XXIX, cap. 39. Dioscorides, II, 38, de eo genere: Διαχρισθέντος δὲ μετὰ μέλιτος συναγχικοὺς ὠφελοῦσι. « Illiti cum melle, angina correptis prosunt. » Hard.

9. *Alii*. Plin. Val. I, 52, cui lemma inscriptum: *Anginæ medendo:* « Millepedæ, inquit, numero viginti et una, tritæ in aquæ mulsæ hemina, aut aceti, melle addito, decoquuntur, donec lentescat totum quod coquitur, et sic imponitur. » Et in alio genere morbi Marc. Emp. eodem medicamento usus, cap. XXXV, pag. 240. « In locis humidis, inquit, et sordidis, sub lapidibus inveniuntur bestiolæ multipedes; quæ contractæ contrahuntur, et reconduntur : ex his bestiolis XXI contritæ cum optimo melle, et ex aqua potui per fistulam datæ, paralyticis medentur: ideo autem per fistulam potandæ sunt, ne dentibus noceant, quos si contigerint, nigrificant. » H.

10. *Tradunt*. Marcell. Emp. XV, pag. 109, et Plin. Val. I, 45. H.

11. *Et corrigiam caninam*. Auctores proxime citati. Usus est ad anginam curandam canino fimo

columbinum vino et oleo permixtum. Cervicis nervis et
opisthotono, ex milvi nido surculus viticis[12] adalligatus
auxiliari dicitur. (v.) Strumis[13] exhulceratis mustelæ san- 3
guis : ipsa decocta in vino : non tamen sectis[14] admovetur.
Aiunt et cibo sumptam idem efficere. Vel cineri ejus sar-
mentis combustæ miscetur axungia. Lacertus viridis adal-
ligatur : post dies xxx oportet alium adalligari. Quidam
cor ejus[15] in argenteo vasculo servant, ad feminarum
strumas. Veteres cochleæ[16] cum testa sua tusæ illinuntur,
maxime quæ frutectis adhærent. Item cinis aspidum[17] cum
sevo taurino imponitur. Anguinus adeps[18] mixtus oleo : item
anguium cinis ex oleo illitus, vel cum cera. Edisse[19] quo- 4
que eos medios, abscisis utrimque extremis artubus, ad-
versus strumas prodest : vel cinerem bibisse in novo
fictili ita crematorum : efficacius multo inter duas orbitas
occisorum. Et gryllum illinire cum sua terra effossum
suadent : item fimum columbarum[20] per se, vel cum
farina hordeacea, aut avcnacea ex aceto. Talpæ[21] cinerem

Galenus, ipso teste, Simpl. X. H.

12. *Surculus viticis.* Sic Vossiani ambo, *vitricis.* Olim *vitis.* Cap. 6 : « pulmo vulturinus vitigineis lignis combustus. » Gron. — Assensere Reg. 1, 2, Thuan. et alii : non *vitis*, ut editi. Hard.

13. *Strumis.* Sext. Platon. cap. xx de mustela, tit. 2. Marc. Emp. xv, p. 109, et Plin. Val. III, 29. Hard.

14. *Non tamen sectis.* Si ulcus manu factum fuerit, tentante chirurgo illas exscindere.

15. *Quidam cor ejus.* Marc. Emp. cap. xv, pag. 107 : « Contra strumas, et feminis, et maribus utilissimum est, si cor lacertæ viridis lupino argenteo clausum, in collo suspensum semper habeant. » H.

16. *Veteres cochleæ.* Plin. Valer. III, 29, strumis profligandis : « Cochleæ cum suis testis tusæ ad hoc faciunt optime, quæ salicibus adhærent. Hard.

17. *Item cinis aspidum.* Plin. Val. l. c. Hard.

18. *Anguinus adeps.* Plin. Valer. l. c. Hard.

19. *Edisse.* Plin. Val. l. c. H.

20. *Item fimum columbarum.* Idem medicamentum et ad parotidas adhibitum est, lib. sup. cap. 39, sub finem. Sic quoque Plin. Val. III, 29. Hard.

21. *Talpæ cinerem.* Sext. Platon. cap. xxii de talpa, tit. 2 ad glandulas. Marcell. Emp. ad verbum, cap. xv, pag. 109, et Plin. Valer. l. c. Hard.

ex melle illinire. Alii jecur[22] ejusdem contritum inter
5 manus illinunt, et triduo non abluunt. Dextrum quoque pedem ejus remedio esse strumis affirmant. Alii præcidunt[23] caput, et cum terra a talpis excitata tusum digerunt in pastillos, pyxide stannea, et utuntur ad omnia quæ intumescunt, et quæ apostemata vocant, quæque in cervice sint : vescique suilla tunc vetant. Tauri vocantur scarabæi terrestres[24], ricino similes[25]: nomen cornicula dedere[26]. Alii pediculos terræ vocant. Ab his quoque terram egestam illinunt strumis, et similibus vitiis, et podagris. Tri-
6 duo non abluunt; prodestque hæc medicina in annum; omniaque his adscribunt, quæ nos in gryllis retulimus. Quidam et a formicis[27] terra egesta sic utuntur. Alii ver-

22. *Alii jecur.* Sic auctores proxime appellati. Hard.

23. *Alii præcidunt.* Plin. Valer. l. c. et Marc. Emp. cap. xv, pag. 108. Nec dispar e talpa medicina laudatur ab auctore Kiranidum, pag. 104, ad parotidas, scrofulas, et quævis apostemata. Hard.

24. *Tauri vocantur scarabæi terrestres.* Κάραβοι vel σκάραβοι Arist. Hist. Animal. lib. V, cap. 19. Vulgo *cerfs-volants.* Dalec. — *Tauri*, etc. Nihil hi commune habent cum Lucanis scarabæis, nostrisque cervulis volucribus, de quibus dictum est XI, 34, quamquam ita Scaligero, Dalecampioque, et Constantino. Nam ταυροειδὴς scarabæus erat tantum bovis in morem δικέρως, bicornis, ut tradit Horus, Hierogl. I, 10, p. 14. H. — Bene Hard. quadricornem ratus hunc cervulum, quem nos hodie Lucanum cervulum nuncupamus. Quanquam non vere quatuor cornua, sed antennæ duo, ut in cæteris entomis, tum maxillarum mirum in modum, præcipue in maribus, porrecta longitudo. Certe nobis videremur in errore cubare, si de insectis gigantibus id putaremus dici, quod ipse ait ad minuta corpuscula (quid enim aliud *pediculi terræ* esse censes?) pertinere. Ergo h. l. ne quæsieris studiosius, quæ entomi species a Nostro indicata. Certe aliquem e Lamellicornium gente (sexta coleopteron pentameron) innui; sed scarabeidumne an Lucanidum quis dixerit? tantum abest, ut speciem assequare! Nec succurrit τὸ *pediculos terræ* aut *terram ab his egestam* : hoc enim ad larvam tantum, non ad entomum omnibus et numeris et membris absolutum retulerim libens. Aj.

25. *Ricino similes.* Colore, non magnitudine, aut figura corporis. Dalec.

26. *Nomen cornicula dedere.* Vide posthac cap. 11 proximum. Dal.

27. *Quidam et a formicis.* Hoc

mes[28] terrenos totidem, quot sint strumæ, adalligant, pariterque cum his arescunt. Alii viperam circa canis ortum circumcidunt, ut diximus[29], dein mediam comburunt; dein cinerem eum dant bibendum ter septenis diebus, quantum prehenditur ternis digitis: sic strumis medentur. Aliqui vero circumligant eas lino[30], quo præligata infra caput vipera pependerit, donec exanimaretur: et millepedis utuntur[31], addita resinæ terebinthinæ parte quarta: quo medicamento omnia apostemata curari jubent.

remedium ad scabiem pruritumque retulit Q. Seren. cap. VII, p. 128: « Proderit ex oleo pulvis, quem congerit alte Dulcibus ex latebris patiens formica laborum. » H.

28. *Alii vermes.* Plin. Valer. III, 29, ad verbnm. HARD.

29. *Ut diximus.* Hoc est, ternis utrimque, sive et a capite et a cauda digitis amputatis, ut dictum est XXIX, 21. HARD.

30. *Aliqui vero circumligant eas lino.* Panlus, lib. III, cap. 26, ex auctoritate Galeni vult linum infectnm esse purpura, idque valere ait ad παρίσθμια, καὶ ὅσα πρὸς τράχηλον. DAL. — *Aliqui*, etc. Plin. Val. totidem verbis loc. cit. Et huc pertinet, quod habet Marcell. Emp. cap. XV, pag. 108: « Capnt viperæ linteolo colligatum, colloque suspensum, tolles optime sanat, ant prohibet innasci synanchen. » H.

31. *Et millepedis utuntur*, etc. Plin. Val. ad verbum, loc. cit. H. —QnodETTMULLER quoqne,nescio quam vere, ait sibi experientia et uan compertum. Nec desunt qui millepedæ Plinianæ (vnlg. *asello* aut ὀνίσκῳ Linn.) alias præterea dotes tribuant: nam videtur Italo VALLISNIERI antiscrophulosa, Germano SPIELMANN antarthritica, nostrati RIVIÈRE ad hoc idonea, ut huicera squallida detergat et mammarum tumores resolvat; diureticam, immo et lithontripticam canit BAGLIVI. Cf. insnper FRANK, de asellis seu multipedis Diss. inaug. resp. Birr. in-4, Hidelb. 1679; J. Sigism. HENNINGER, de millepedis Diss. in. in-4°, Argent. 1711; Dan. NIEBEL, de millep. Diss. in. in-4°, Hidelb. 1716; J. Fred. DE PRÉ, de millep. formicis et lumbricis terrestr. qualem usum hæc insecta habeant in medicina, in-4°, Erford. 1722; CARTHEUSER, de millep. Diss. in. chimico-med. in-4°, Francof. ad V. 14 jun. 1771. LISTER et NEUMANN quoque tentaverant millepedæ analysin chimicam, uon sat prospere. Felicior THOUVENEL, cujns labores enarrare h. l. non est nostrum. Satis si dixerimus vere succo oniscorum inesse muriatem calcarem et potassicum, unde liquor vi pollet aperitiva, sed hoc modicissime. Utuntur modo ipso succo asellorum, quos calcandos curaverunt, modo vino albo cni infusi sunt diutins, interdnm et pnlvere postquam alcoholis vapore interfectos siccaverunt. AJ.

1 XIII. Humeri[1] doloribus mustelæ cinis cum cera medetur. Ne sint alæ hirsutæ[2], formicarum ova pueris infricata præstant. Item mangonibus, ut lanugo tardior sit pubescentium, sanguis e testiculis agnorum, qui castrantur[3]: qui evulsis pilis illitus et contra virus proficit.

1 XIV. Præcordia vocamus[1] uno nomine exta in homine; quorum in dolore[2] cujuscumque partis, si catulus lactens admoveatur, apprimaturque his partibus, transire in eum morbus dicitur: idque in exenterato perfusoque[3] vino deprehendi, vitiato viscere illo quod doluerit hominis: et obrui[4] tales religio est. Hi quoque, quos Melitæos voca-

XIII. 1. *Humeri*. Marc. Empir. cap. XXVIII, pag. 127. Humeri dolorem mustelæ exustæ cinis tritus, et cum cera permixtus ac subactus, et ceroti more impositus, mire sanat. Pro cera ovum adhibet Plin. Val. lib. LV. Hard.

2. *Ne sint alæ hirsutæ*. *Alæ*, ut puto: sic enim tres Vossiani Gudianusque, et ibi stabulatur sacer hircus. Academicus et Pintiani, « Italæ (lib. XXXI, 10) clarum virus ex aqua quotidiano fotu. » Gronov. — *Ne*, etc. In libris hactenus editis, « ne sint malæ hirsutæ. » Male, reclamantibus MSS. Reg. 1, 2, Colb. et Thuaneo. Notum satis *alarum virus*, ut Plinii verbis utar, XXXI, 46, quum hircum olent. De his Horat. Epod. XII, vs. 5: « An gravis hirsutis cubet hircus in alis. » Hard.

3. *E testiculis agnorum qui castrantur*. Voss. « quum castrantur. » Gron.

XIV. 1. *Pr. vocamus*. Τῶν σπλάγχνων significationem Plinius potius, quam τῶν ὑποχονδρίων reddidit. Dal. — *Præcordia*. Plin. Val. II, 15: « Universum, inquit, præcordia appellamus, quæ aliqui in plura dividunt vocabula; vocantes modo stomachum, ubi in causa sit, interdum jecur, interdum præcordia. » Hard.

2. *Quorum in dolore*. Plin. Val. II, 15, ad verbum. Marc. Empir. cap. XXVII, pag. 196: « Ut explorari possit ex latentibus morbis, qui sit ille qui vexat infirmum, comprehendique qualitas vitii et pars viscerum possit, catulus fetæ canis lactens die et nocte cum eo qui laborat, accumbat. Is postea sectus inspicitur, translatusque in eo morbus haud difficile notatur: ita tamen ut æger ei lac de suo ore frequenter infundat. » Hard.

3. *Perfusoque*. In MSS. Reg. et Th. non *profuso*, ut editi. Marcell. Emp. l. c. infundi lac jubet. Idem cap. XXI, pag. 154, exenteratum catulum perfundi vino. Hard.

4. *Et obrui*. Et terra obrui mortuos catulos e religione est. Plin. Val. l. c. de catulo ægris apposito: « quo defuncto, inquit, obrui moris est. » Marc. Emp. cap. XXVII,

mus[5], stomachi dolorem sedant applicati sæpius: transireque[6] morbos ægritudine eorum intelligitur, plerumque et morte. (VI.) Pulmonis quoque vitiis medentur et mures, maxime Africani, detracta cute in oleo et sale decocti, atque in cibo sumpti. Eadem res et purulentis, vel cruentis exscreationibus medetur.

XV. Præcipue[1] vero cochlearum cibus stomacho: in aqua eas subfervefieri intacto corpore earum oportet, mox et in pruna torreri, nihilo addito[2], atque ita e vino[3] garoque sumi, præcipue Africanas. Nuper hoc compertum plurimis prodesse. Id quoque observant, ut numero impari sumantur. Virus tamen earum gravitatem halitus facit. Prosunt[4] et sanguinem exscreantibus, dempta testa tritæ 1

pag. 196: « Eum tamen catulum, quum fuerit exsectus, obrui oportet. » Ipse Noster inferius, c. 20, ubi eamdem medicinam repetit: « Mori, inquit, et humari debere eos obrutos terra. » Q. Serenus, cap. XXV, de præcordiis sanandis, pag. 141: « Quin etiam catulum lactentem apponere membris Convenit: omne malum transcurrere fertur in illum: Cui tamen exstincto munus debetur humandi, Humanos quia contactus mala tanta sequuntur, etc. » HARD.

5. *Quos Melitæos vocamus.* A Melita, Illyrici maris insula, quam vulgo *Meleda* nuncupant. DAL.

6. *Transireque.* Marc. Emp. l. c. « Nec ab re est, si triduo idem catulus vivens cum ægro maneat: vitium enim ægri transire in eum usque adeo certum est, ut moriatur catulus, hominemque morbis latentibus relevet. » HARD.

XV. 1. *Præcipue.* Totidem verbis Plin. Val. II, 15. HARD.

2. *Nihilo addito.* Sic MSS. omnes. Plin. Val. has voces neglexit, quum cæteras summa fide transcriberet. HARD.

3. *Atque ita e vino.* Marc. Emp. cap. XX, pag. 141: « Stomacho laboranti cochleæ prosunt, si in aqua ferveant et sic carbonibus torreantur, atque ita ex œnogaro sumantur, impari numero. » Et pag. 306: « Cochleas, sed veras Africanas, conditas ex sale, et pauco olei coctas, sed non purgatas, qui jejunus ternas aut quinas quotidie et frequenter sumpserit, rarissimo stomachi dolore vexabitur. Certe si carbonibus tostæ sumantur, melius prosunt. » HARD.

4. *Prosunt et sanguinem exscreantibus*, etc. Marc. Emp. cap. XVI, p. 120, ad exscreationem cruentam remedium sic: « Cochleæ elixatæ teruntur, et ex aqua calida a jejuno bibuntur. Nec non ad idem cochleæ illotæ ex aqua marina coquuntur, et devorantur. » H.

2 in aquæ potu. Laudatissimæ autem sunt Africanæ[5]: ex his Solitanæ[6]: Astypalæicæ, et Siculæ modicæ, quoniam magnitudo duras facit et sine succo: Balearicæ, quas cavaticas vocant, quoniam in speluncis nascuntur. Laudatæ[7] et ex insulis, Caprearum. Nullæ autem cibis gratæ, neque veteres[8], neque recentes. Fluviatiles[9] et albæ virus habent: nec silvestres[10] stomacho utiles, alvum solvunt. Item omnes

5. *Laudatissimæ autem sunt Africanæ*. Quosdam *exin Olitana*, aut etiam *Solitanæ* legere notat Hermolaus Barbarus. Ex Chiffl. quoque et Vel. notant: « exin Solitanæ, Astip. et Siculæ. » Voss. « ex Isiolitanæ Astypalaicæ et ne Siculæ. » Scribe: « ex his Solitanæ: Astypalaicæ, Ætnææ Siculæ modicæ. » Ut non tantum Africanas dicit, sed etiam Solitanas in Africa: sic non modo Siculas, sed etiam Ætnæas. Nota Ἰὼλ Καισάρεια. Mela, lib. I, 6: « Iol ad mare, aliquando ignobilis; nunc quia Jubæ regia fuit, et quod Cæsarea vocatur, illustris. » Sic igitur et legendum lib. IX, 56: « Africanæ quibus fecunditas: Iolitanæ, quibus nobilitas. » Ut et apud Varronem de Re Rust. III, 14: « ex Africa quæ vocantur Iolitanæ. » Ubi *solitanæ* reddiderunt. Gud. *ex his olitanæ* manu prima: ut et Voss. duo alii. Gron. — *Laudatissimæ*. Dioscorid. II, 11, laudat impense Sardonias, Africanas, Astypalæicas, Siculas, Chias, et quæ in Alpibus Liguriæ nascuntur. Hard.

6. *Ex his Solitanæ*, etc. Sex ex Africanis, addit Noster, laudatissimæ Solitanæ. Item sup. lib. IX, cap. 82, de cocbleis: « Africanæ, inquit, quibus fecunditas: Solitanæ, quibus nobilitas. » Vide quæ ibi diximus in notis. Hard.

7. *Laudatæ*, etc. Inter eas quæ nascuntur in insulis, est, inquit, etiam aliqua commendatio earum, quæ nascuntur in Capreis, Tiberii principis arce nobilibus, ut dictum est lib. III, cap. 12. Hard.

8. *Neque veteres*. Neque nimium veteres, neque nimium recentes. Hard.

9. *Fluviatiles*. Dioscor. II, 11: Ὁ δὲ ποτάμιος βρομώδης, *olidi gustus*. Hard.

10. *Silvestres*, etc. In cochleario minime clausas, aut pastas. Vide apud Varronem, lib. III, cap. 14. Dal. — Olim: *Nec non silvestres stomacho inutiles, alvum solvunt.* Observandum est in V. deesse τὰ *nec non*; in Chiffl. autem esse *utiles*, quod affirmant omnes nostri. Optime. Præcipuus: « nec silvestres stomacho utiles, alvum solvunt. » Nam τὸ *Nec* dissolvendum in *Et non*: quasi esset: « et silvestres, non utiles stomacho, alvum solvunt. » Gron. — *Nec*, etc. Sic Reg. 1 et 2, Colbert. Th. In editis, « nec non silvestres, etc. (vid. sup.) », eadem sententia. In quibusdam e contrario, « nec non silvestres stomacho utiles », legi aiunt. Male: nam præter auctoritatem exemplarium, quæ diximus, optimæ notæ, ipsa orationis se-

minutæ. Contra marinæ[11] stomacho utiliores: efficacissimæ tamen[12] in dolore stomachi. Laudatiores traduntur[13] quæcumque vivæ cum aceto devoratæ[14]. Præterea sunt quæ 3
aceratæ vocantur, latæ, multifariam nascentes, de quarum usu suis dicemus locis. Gallinaceorum[15] ventris membrana inveterata et inspersa potioni destillationes pectoris et humidam tussim, vel recens tosta lenit. Cochleæ[16] crudæ tritæ cum aquæ tepidæ cyathis tribus si sorbeantur, tussim sedant. Destillationes sedat et canina cutis cuilibet digito circumdata. Jure perdicum stomachus recreatur.

XVI. Jocineris doloribus medetur mustela silvestris in 1

ries ei scripturæ pugnat : sequitur enim statim : « Contra marinæ stomacho utiliores. » Dioscorides quoque, II, 11 : Καὶ ὁ ταῖς ἀκάνθαις καὶ τοῖς θαμνίσκοις προσκεκολλημένος... ταρακτικός ἐστι κοιλίας καὶ στομάχου, ἐμετοποιός. « Silvestris vero quæ vepribus..... adhærescit..... alvum stomachumque turbat, et vomitiones ciet. » Et mox : ὁ θαλάσσιος δὲ καὶ ἀνέγκριτος. Hard.

11. *Contra marinæ*. Dioscor. II, 11. Hard.

12. *Efficacissimæ tamen in dolore stamachi laudatiores traduntur*. Voss. « efficacissimæ si in dolore stomachi laudatis traduntur. » Forte « » tamen in dolore stomachi fluentis traduntur. » Passim memini *fluxionum* stomachi. Gron.

13. *Laud. trad.* Subintellige ex antecedentibus, in dolore stomachi. Ita Reg. 1 et alii, frustra nitente Pintiano, *tritæ* pro vivæ inducere. Dioscor. l. c. Ζῶσα δὲ ἡ σὰρξ καταποθεῖσα, τοῦ Λιβυκοῦ μάλιστα, ἀλγηδόνας στομάχου παύει. « Vivæ cochleæ caro, et maxime Africanæ, devorata, stomachi dolores mitigat. » Plin. Val. II, 15, cujus titulus est, præcordiorum dolori curando : « Prosunt item, inquit, vivæ cochleæ ex aceto devoratæ. » Hard.

14. *Quæcumque vivæ cum aceta devoratæ*. Non *vivæ* in antiquo codice, sed *rite* : scribendum puto *tritæ*. Nam et tritas aliquot in medicina usus habere tradit Dioscor. lib. II. Pint. — *Aceratæ vocantur*. Aceratæ cochleæ, aceris modo virgatæ et discurrentibus lineis maculosæ : vel tam exiguis et brevibus corniculis, ut fere nulla videri possint : ἄνευ τῶν κεράτων. Quidam legunt *ceratæ*, nempe cerei coloris. *Cochleas rubras* vulgus appellat. Dal. — *Quæ*, etc. Ἀκέρατοι, integræ, perfectæ. Aceratarum porro cognomen nusquam alibi nobis occurrit : latarum sæpius. Hard.

15. *Gallinaceorum*. Probat hoc medicamentum Marc. Emp. xvi, pag. 116. Probat. et Plin. Valer. I, 58. Hard.

16. *Cochleæ*. Plin. Valer. loco citato. Hard.

cibo sumpta, vel jocinera ejus. Item viverra porcelli modo inassata[1]. Suspiriosis multipedæ, ita ut ter septenæ in Attico melle diluantur, et per arundinem[2] bibantur. Omne enim vas earum nigrescit contactu[3]. Quidam torrent ex his sextarium[4] in patina, donec candidæ fiant: tunc melle miscent. Alii centipedam vocant, et ex aqua dari jubent. Cochleæ[5] in cibos his quos linquit animus, aut quorum alienatur mens, aut quibus vertigines fiunt, ex passi cyathis tribus singulæ contritæ cum sua testa et calefactæ,
2 in potu datæ diebus plurimum novem. Aliqui[6] singulas primo die dedere, sequenti binas, tertio ternas, quarto duas, quinto unam. Sic et suspiria emendant et[7] vomicas. Esse animal locustæ simile sine pennis[8], quod[9] troxalis

XVI. 1. *Viverra porcelli modo inassata. Viverrula* forma diminutiva in apographo nostro. PINT.— *Item viverra*, etc. Hæc totidem verbis Plin. Val. II, 15, et Marc. Emp. XXII, pag. 156: « Viverra tosta, inquit, porcelli lactentis modo inassata, et cibo data, mire jocineroso succurrit. » HARD.

2. *Et per arundinem bibantur.* Ne dentibus noceant, quos alioqui nigrore inficerent, ut diximus cap. 12. HARD.

3. *Omne enim vas earum nigrescit contactu.* Pronomen *earum* non agnoscit vetus codex. PINT.

4. *Quidam torrent ex his sextarium.* Dele duo illa verba, *ex his*, ex eodem. PINT.

5. *Cochleæ.* Totidem verbis Marc. Empir. III, pag. 39, seq. et Pliu. Val. II, 15. HARD.

6. *Aliqui.* Marc. Emp. l. c. et cap. XX, p. 152. HARD.

7. *Et vomicas.* Marc. Emp. cap. III, pag. 40: « Sic etiam ad suspiria, et vomitus prodest. » Sic vomicam iterum Plinius, XXIX, 27, pro vomitione dixit. Et mox hoc ipso cap. pro purulentis exscreationibus, ut quidem videtur. H.

8. *Est animal locustæ simile sine pennis.* Omnes quinque *esse*: deinde Vossiani duo, *vocetur*, et « non habent aliqui arbitrantur », et Gudianus ac Men. Acad. « non habeat aliqui vero arbitrantur: » denique Voss. ut et Pint. et Chiffl. « nec pauci auctores hoc esse quod grylli vocentur »; Acad. Gud. Voss. alii duo: « nec pauciores hoc esse quod grylli vocentur. » Lege: « esse animal locustæ simile sine pennis, quod troxalis græce vocetur, latinum nomen non habeat, aliqui arbitrantur; nec pauci auctores, hos esse, qui grylli vocentur. » GRON.

9. *Quod troxalis.* Sic in Indice scribitur ea vox; ex MSS. Reg. 1, 2, et Colbert. 3, quem Indicem exscripsimus ad lib. XXIX. Sic etiam Ælian. Hist. Anim. IV, 19, καὶ μὴ σιωπῶσαν· τρωξαλίδα, « nec

Græce vocetur, Latinum nomen non habeat, aliqui arbitrantur: nec pauci auctores hoc esse[10] quod gryllus vocetur. Ex his XX torreri jubent, ac bibi e mulso contra orthopnœas, sanguinemque exspuentibus. Est qui cochleis illotis protropum infundat[11], vel marinam aquam, ita decoquat, et in cibo sumat: aut si tritæ cum testis suis sumantur cum protropo: sic et tussi medentur. Vomicas 3
privatim[12] sanat mel in quo apes sint demortuæ. Sanguinem[13] rejicientibus pulmo vulturinus vitigineis lignis combustus, adjecto flore mali Punici ex parte dimidia, item cotoneorum liliorumque iisdem portionibus potus mane atque vesperi in vino, si febres absint. Si minus, ex aqua in qua cotonea decocta sint.

XVII. Pecudis[1] lien recens Magicis præceptis super 1
dolentem lienem extenditur, dicente eo qui medeatur, lieni se remedium facere. Post hoc jubent eum in pariete dormitorii[2], ejus tectorio[3] includi, et obsignari annulo, ter-

silentem troxalida »: strepere eam, ut gryllum, significat. Hard.

10. *Aliqui arbitrantur: nec pauciores hoc esse.* In eodem, « aliqui arbitrantur, nec pauci auctores hoc esse, etc. » Pint.

11. *Protropum infundat.* Primarium, quod in lacum sponte fluit, minime tortivum. Dal.

12. *Vomicas.* Plin. Val. III, 23: « Apostemata interiora vomicas vocamus... Vomicas sanat privatim mel in quo sint apes demortuæ. » Plinius noster, libro sup. cap. 11, « puris et sanguinis exscreationes » vocat, quas iste vomicas l. c. H.

13. *Sanguinem.* Iisdem fere verbis Plin. Val. I, 61 et 64. Hard.

XVII. 1. *Pecudis.* Agni. Marc. Emp. ad verbum, cap. XXIII, pag. 166, et Plin. Val. II, 18. Hard.

2. *Dormitorii.* Cubiculi. Hard.

3. *Tectorio.* Calce, vel gypso, vel denique luto. De tectorii voce diximus ad lib. XXVIII, 71. — In libris vulgatis perperam legitur, *tectove includi.* In Chiffl. *tectoriove.* Reg. 2 optime, *tectorio.* Marc. Emp. modo tectorium, modo lutum vocat. Nam cap. XXII, pag. 167: « Si quis agnum recens natum, inquit, confestim manibus divellat, lienemque ejus ubi extraxerit, calidum super lienem dolentis imponat, ac fascia liget, et dicat assidue, *Remedio lienis facio;* postero die sublatum de corpore ejus parieti cubiculi in quo lienosus dormire solitus est, luto prius illito ut hærere possit, imponat: atque ipsum lutum XXVII signaculis signet, ad singula dicens, *Lien*

que novies carmen dici. Caninus[4] si viventi eximatur, et in cibo sumatur, liberat eo vitio. Quidam recentem superalligant[5]. Alii duum dierum[6] catuli ex aceto scillitico dant
2 ignoranti, vel herinacei[7] lienem. Item cochlearum cinerem[8] cum semine lini et urticæ addito melle, donec persanet. Eo liberat[9] et lacerta viridis, viva in olla ante cubiculum dormitorium ejus, cui medeatur, suspensa, ut egrediens revertensque attingat manu; cinis e capite bubonis cum unguento; mel in quo apes sint mortuæ: araneus, et maxime qui lycos[10] vocatur.

remedium facio, etc. » Et p. 166, nbi vim parem et lieni cauino adscribit: « Caninus splen, inqnit, recens supra splenem hominis imponitur: dicente eo, qui apponit, remedinm se spleni facere: postea splen intra parietem dormitorii cubiculi, tectorio, id est, capsula inclusus reponitur, et desuper ter novies signatur. » Sed vereor, ut tectorii voci quæ vis subesset, probe intellexerit. HARD.

4. *Caninus.* Auctores proxime appellati, et Sext. Plat. de caue, cap. IX, tit. I ad splenem. HARD.

5. *Quidam recentem superalligant.* Voss. *superinligant alii duum dierum catuli*, nt et Chifflet. cod. *Duum* et Pintianns. Sed et Andeg. qni etiam *superilligant* cum Men. Acad. Gud. Mirum vero, quod optimus etiam *dant arenanti* pro *dant ignoranti*. GRON. — *Quidam*, etc. Sext. Plat. l. c. « Quidam incisum fissumque catulnm supra splenem ponnnt. » Catulum is integrum, lienem solum alii alligari præcipinnt. HARD.

6. *Alii duum dierum.* Marc. Emp. cap. XXIII, pag. 167, et Plin. Val. II, 18. HARD.

7. *Vel herinacei lienem.* Marc. ac Plin. Val. ll. cc. Item Habdarrh. Ægyptius, cap. XXXII, pag. 113, sed adhibita simul cantione, quæ minime sit aspernanda. « Ad ourandum splenem, inquit, recipe heriuacenm, jugula coram laborante splene: accipe splenem ejns, ponito in clibano, sed remotnm ab igne: relinqne donec exsiccabitur, et arescet. Quo facto præbe edendum ex illo splene laboranti, at non multnm; quia tantum diminnetur splen patientis, quantnm comedit ex splene herinacei. Quare cave, ne totum devoret, ne pereat. » HARD.

8. *Item cochlearum cinerem.* Marc. et Plin. Val. ll. cc. HARD.

9. *Eo liberat.* Plin. Val. l. c. et Marc. Emp. c. XIII, pag. 166. H.

10. *Qui lycos.* Sive lupus. De hoc genere araneorum vide lib. XI, cap. 28. — Hnnc Plinins ait lienis vitio mederi. De eo ipso Dioscor. II, 68: Ἀράχνη τὸ ζῶον, ὃ ὁλκὸν ἔνιοι ἢ λύκον καλοῦσι, συμμαλαχθεῖσα σπληνίῳ, καὶ ἐμπλασθεῖσα εἰς ὀθόνην, προστεθεῖσα μετώπῳ ἢ κροτάφοις, τριταϊκὰς περιόδους ὑγιάζει. « Araneus, qnem raptorem, aut

XVIII. Upupæ[1] cor in lateris doloribus laudatur, et cochlearum cinis[2] in ptisana decoctarum, quæ per se illinuntur. Canis rabiosi calvariæ cinis potioni inspergitur. Lumborum dolori stellio transmarinus, capite ablato et intestinis, decoctus in vino cum papaveris nigri denarii pondere dimidio, eo succo bibitur. Lacertæ[3] virides, decisis pedibus et capite, in cibo sumuntur. Cochleæ[4] tres contritæ cum testis suis, atque in vino decoctæ cum piperis granis xv. Aquilæ pedes evellunt in aversum[5] a suffragine, ita ut dexter dexteræ partis doloribus adalligetur, sinister lævæ. Multipeda quoque, quam oniscon[6] appellavimus, medetur denarii pondere ex vino cyathis duobus pota. Vermem terrenum[7] catillo ligneo ante fisso et ferro vincto impositum, aqua excepta perfundere, et defodere, unde effoderis, Magi jubent, mox aquam bibere catillo, mire id prodesse ischiadicis affirmantes.

lupum alii nominant, cum emplastro subactus, et linteolo indnctus, ac fronti aut temporibus impositus, tertianas febres persanat. » An Plinius hæc eadem raptim legens, apud græcos scriptores, ac priore solum parte contentus, Ἀράχνη τὸ ζῶον, ὃ ὀλκὸν ἔνιοι ἢ λύκον καλοῦσι, συμμαλαχθεῖσα σπληνίῳ, nec progresssus ultra, affinitate vocum delusus, σπλήνιον, quæ vox ibi emplastrum sonat, ἀντὶ τοῦ σπληνὸς, hoc est, pro splene acceperit, subiit aliquando animum dubitare: ne affirmarem omnino hallucinatum esse, experta ejus reliquo opere fides, in vertendis Græcis, prohibuit. Hard.

XVIII. 1. *Upupæ.* Plin. Val. I, 55: « Ad laterum dolorem: upupæ caro (lege *cor*) in cibo laudatur. » Sic enim MSS. omnes. H.

2. *Et cochlearum cinis.* Marc. Emp. cap. xxiv, pag. 169, et Plin. Val. l. c. Hard.

3. *Lacertæ virides.* Plin. Val. II, cap. 45. Hard.

4. *Cochleæ.* Q. Serenus, c. xxvi de lumbis et renibus sanandis, p. 124: « Aut tres ex vino cochleas fervescere coges, Cumque suis domibus franges: piperis quoque grana Ter quinque adjicias: potuque juvaberis illo. » Sic etiam Marcell. Emp. cap. xxv, pag. 171, et Plin. Val. l. c. Hard.

5. *Evellunt in aversum.* In contrariam partem atque est flexus pedum. Hard.

6. *Oniscon.* Lib. XXIX, cap. 39. Hard.

7. *Vermem terrenum.* Marc. Emp. ad verbum, cap. xxv, pag. 174, et Plin. Val. II, 45. Hard.

1 XIX. (VII.) Dysentericos[1] recreant femina pecudum decocta cum lini semine aqua pota. Caseus[2] ovillus vetus, sevum ovium decoctum in vino austero. Hoc et ileo medetur[3], et tussi veteri. Dysentericis stellio transmarinus, ablatis intestinis et capite, pedibusque ac cute, decoctus[4] æque et cibo sumptus. Cochleæ[5] duæ cum ovo, utraque cum putamine contrita, atque in vase novo, addito sale et passi cyathis duobus, aut palmarum succo et aquæ cya-
2 this tribus subfervefactis et in potu datis. Prosunt[6] et combustæ, ut cinis earum bibatur in vino addito resinæ momento. Cochleæ nudæ, de quibus diximus[7], in Africa maxime inveniuntur, utilissimæ dysentericis, quinæ combustæ cum denarii pondere dimidii acaciæ: exque eo cinere dantur cochlearia bina in vino myrtite, aut quolibet austero cum pari modo caldæ. Quidam omnibus Africanis ita utuntur. Alii totidem Africanas, vel latas, infundunt potius[8]: et si major fluxio[9] sit, addunt acaciam fabæ ma-
3 gnitudine. Senectus[10] anguium dysentericis, et tenesmis in stanneo vase decoquitur cum rosaceo; vel si in[11] alio, cum stanno illinitur. Jus[12] e gallinaceo iisdem medetur:

XIX. 1. *Dysentericos.* Pulmoni vim parem Marc. Emp. adscribit, cap. XXVII, pag. 190: « Dysentericos, inquit, recreat pulmo pecudis, id est, ovis decoctus cum lini semine, ita ut et caro manducetur, et aqua illa potetur. » HARD.

2. *Caseus.* Marc. Emp. c. XXVII, et Plin. Val. II, 26. HARD.

3. *Hoc et ileo medetur.* Plin. Val. II, 83. HARD.

4. *Decoctus.* Ut jam dictum est ad lumborum dolorem, cap. sup.

5. *Cochleæ.* Marc. Emp. l. c. et Plin. Val. II, 33. HARD.

6. *Prosunt.* Galen. de Fac. simpl. med. XI, 1, p. 309; Plin. Val. II, 27 et 33. HARD.

7. *De quibus diximus.* L. XXIX, c. 36, statim initio. Eadem ferme cum Plinio tradit Galen. κατὰ τόπ. IX, 5, pag. 616. HARD.

8. *Infundunt potius.* Clystere immittunt. HARD.

9. *Fluxio.* Alvi fluxus. HARD.

10. *Senectus.* Iisdem fere verbis Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 194, et cap. XXXIX, pag. 202. Item Plin. Val. II, 24. HARD.

11. *Vel si in alio*, etc. « Vel cum tubulo stanneo linitur, etc. » Nempe fistula e stanno parata sedi infunditur, præcipue in tenesmo, ut intestini pars extrema eo sublinatur. DAL.

12. *Jus.* Præpostera interpun-

sed veteris gallinacei vehementius salsum jus alvum ciet. Membrana gallinarum tosta[13] et data in oleo ac sale, cœliacorum dolores mulcet. Abstineri autem a frugibus ante et gallinam[14] et hominem oportet. Fimum columbinum[15] tostum potumque. Caro palumbi in aceto[16] decocta dysentericis et cœliacis medetur. Turdus inassatus cum myrti baccis, dysentericis : item merulæ[17]. Mel, in quo sint immortuæ apes, decoctum[18].

ctione prius legebatur, « sed veteris gallinacei vehementius. Salsum jus alvum ciet. » Nos vero non probatos modo codices, Reg. Colb. et Th. sequuti sumus et Chifflet. præterea, in quo ejus sententiæ verba ordine paulum immutato sic leguntur : « sed veteris gallinacei salsum jus vehementius alvum ciet » ; verum etiam Diosc. ipsum, II, 53 : Ὁ δὲ ζωμὸς τῶν παλαιῶν ἀλεκτρυόνων δίδοται, inquit, πρὸς κάθαρσιν κοιλίας· ἐξελόντας δὲ τὰ ἐντὸς, δεῖ ἀντεμβάλλειν ἅλας, etc. « Jus e vetere gallinaceo datur ad dejiciendam alvum : exemptis porro interaneis in eorum locum sal immittendus, etc. » Hard.

13. *Membrana gallinarum tosta.* Ventriculi. Dal. — *Membrana*, etc. Explicatius aliquanto Dioscor. II, 53 : « Quæ in gallinaceo, inquit, interna ventriculi parte membrana substernitur, cornu instar firma ac pellucida, quæque inter coquendum excoriari solet, arefacta, tritaque, et in vino pota, στομαχικοῖς, stomachicis confert. » Negat hoc esse verum Galenus de Fac. simpl. med. XI, 1, p. 303. Contra Diosc. Plinioque Marc. Emp. subscribit, cap. XXVII, p. 193 : « Membrana, quæ est in ventriculo gallinæ, siccata ac trita, et cum vino austero, cœliaco jejuno potui data medetur : ita ut ipsa gallina prius vel biduo abstineatur a cibo, et qui potionem accepturus est, ante diem frugi sit, et non cœnet. » Sic etiam Plin. Val. II, 26. Hard.

14. *Abstideri autem a frugibus ante et gallinam.* Lego, *abstineri.* Ut lib. XXIX, c. 6 : « gallinaceusque si inclusus abstineatur die ac nocte, pari inedia ejus qui doleat. » Nec vero aliter scripti. Gron.

15. *Fimum columbinum.* Plin. Val. l. c. ad verbum. Hard.

16. *Caro palumbi in aceto decocta.* Voss. *palumbis.* Et mox, « palumbis ferus e posca decoctus. » Et cap. 15, « circumlato palumbe. » Cap. 8, « in palumbium ventriculo inveniantur. » Cap. 11 : « Cinis palmarum aut interaneorum palumbis. » Gron.

17. *Item merulæ.* Cels. II, 30 : « Quæ res alvum adstringant : merula, palumbus, etc. » Hard.

18. *Mel, in quo sint immortuæ apes, decoctum.* Suspicaberis forsan deesse hic aliquid, quod dativis præcedentib. respondeat *cœliacis*, *dysentericis*. Certe si, ut merulæ, et id mellis genus dysentericis prodesset, τῶν *merulæ* et *mel* arctius

1 XX. Gravissimum[1] vitium ileos appellatur[2]. Huic resisti aiunt[3] discerpti vespertilionis sanguine : etiam illito ventre subveniri. Sistit alvum[4] primum cochlea, sicut diximus[5] in suspiriosis, temperata. Item cinis earum quæ vivæ crematæ sint, potus ex vino austero. Gallinaceorum[6] jecur assum, aut ventriculi membrana, quæ abjici solet, inveterata, admixto papaveris succo. Alii recentem torrent ex vino bibendam. Jus perdicum, et per se ventriculus contritus ex vino nigro. Item palumbus ferus[7], e posca decoctus. Lien pecudis tostus, et in vino tritus.
2 Fimum columbinum[8] cum melle illitum. Ossifragi[9] venter arefactus et potus, iis qui cibos non conficiunt, utilissimus,

vinculum foret, legereturque *merulæ et mel*, vel *item merulæ, tum mel*, aut similis. Aj.*

XX. 1. *Gravissimum*. Quid sit vitium ileos, Celsus explanat his verbis, IV, 13 : « Intra ipsa vero intestina consistunt duo morbi, quorum alter in tenuiore, alter in pleniore intestino est..... Diocles Carystius tenuioris intestini morbum χόρδαψον, plenioris ἰλεὸν nominavit. A plerisque video nunc illum priorem, ἰλεὸν (hos Plinius hoc loco sequitur) hunc κωλικὸν nominari. Sed prior modo supra umbilicum, modo sub umbilico dolorem movet. Fit ex alterutro loco inflammatio: nec spiritus infra transmittitur. Si superior pars affecta est, cibus: si inferior, stercus per os redditur, etc. » Idem, lib. II, 8 : « Morbus intestini tenuioris, nisi resolutus est intra septimum diem, occidit. » Hard.

2. *Ileos appellatur*. Dolor aut inflammatio gracilioris intestini. Dalec.

3. *Huic resisti aiunt*. Totidem verbis Marc. Emp. cap. xxvii, pag. 194, et Plin. Valer. lib. II, cap. 33. Hard.

4. *Sistit alvum*. Marc. Emp. cap. xxvii, pag. 197. Hard.

5. *Sicut diximus*. Cap. 16. H.

6. *Gallinaceorum*. Plin. Val. II, 27. Hard.

7. *Item palumbus ferus*. Cels. II, 80. Marc. Emp. cap. xxvii, p. 192, decoqui ex passo jubet : e posca Plin. Val. II, 27. Hard.

8. *Fimum columbinum*. Marc. Empir. cap. xxvii, pag. 196, et Plin. Val. II, 27. Hard.

9. *Ossifragi*. Marc. Empir. cap. xv, pag. 143 : « Contra dolorem stomachi... venter quoque ossifragi arefactus et potioni adspersus plurimum prodest. » Et pag. 145 : « Ossifragi venter madefactus, appositusque his, ad stomachum, qui cibos non conficiunt, utilissimus est : vel etiamsi tantum manu teneatur, plurimum juvat. » Conf. Plin. Valer. lib. cap. II, 15, cui titulus, præcordiorum dolori curando. Hard.

vel si manu tantum teneant capientes cibum. Quidam adalligant ex hac causa, sed continuare non debent: maciem enim facit[10]. Sistit[11] et anatum mascularum sanguis. Inflationem discutit cochlearum cibus. Tormina lien ovium tostus[12], atque e vino potus: palumbus[13] ferus ex posca decoctus: apodes ex vino[14]: cinis ibidis sine pennis crematæ potus. Quod præterea traditur in torminibus, mirum est: anate[15] apposita ventri transire morbum, anatemque emori. Tormina et melle curantur, in quo sunt apes immortuæ, decocto. Coli[16] vitium efficacissime sanatur, ave galerita assa in cibo sumpta. Quidam in vase novo 3
cum plumis exuri jubent, conterique in cinerem, bibique ex aqua cochlearibus ternis per quatriduum: quidam cor ejus adalligari femini: alii recens tepensque adhuc devorari. Consularis Asprenatum[17] domus est, in qua alter e

10. *Maciem enim facit.* Emaciat, immodica facultate discutiendi. Dalec.

11. *Sistit.* Plin. Val. II, 27. H.

12. *Tormina sanat lien ov. tostus.* Verbum *sanat* nec est in apographo nostro, neque videtur esse necessarium. Pint. — *Tormina.* Cf. Plin. Val. II, 22. Hard.

13. *Palumbus.* Plin. Valer. loco citato. Hard.

14. *Apodes ex vino.* Hirundines grandiores. Dal.

15. *Anate.* Marc. Emp. xxvii, pag. 190, et Plin. II, 22. Idem de rana ventri apposita Marcellus prodit, pag. 196. Hard.

16. *Coli.* Dioscor. totidem verbis, II, 59. Q. Serenus, c. xxxii, p. 146, de colo sedando: « Mande galeritam volucrem quam nomine dicunt, etc. » Marc. Empir. cap. xxxix, p. 202: « Colo et omnibus intestinorum doloribus, et tam hominibus, quam jumentis ex hac re laborantibus, efficacissime subvenit avis galerita, quæ gallice alauda dicitur: sive ipsa assata in cibo sumatur, sive cum plumis suis combusta redigatur in cinerem: atque ex eo diligentissime trito terna cochlearia ex aqua calida potui per triduum dentur. » Et p. 207: « Corydalus avis, etc. » H.

17. *Consularis Asprenat. domus.* Duo istius nominis consules Plinii ætate exstiterant, L. Nonius Asprenas, qui cum A. Plotio suffectus est L. Rubellio Plauto et C. Fufio Gemino, ann. post Christum nat. 29 (U. C. 782), mox P. Nonius Asprenas, qui anno 791 (post C. n. 38) consulatum gessit cum M. Aquilio Juliano. Nec deest L. Nonius Asprenas, qui proconsul in Africam missus est ann. U. C. 765, unde non absurde conjicias et huic consulatum (subrogativum quidem)

fratribus colo[18] liberatus est, ave hac in cibo sumpta, et corde ejus armilla aurea incluso: alter sacrificio quodam, facto crudis laterculis ad formam camini, atque, ut sacrum peractum erat, obstructo sacello. Unum[19] est ossifrago intestinum mirabili natura, omnia devorata conficienti. Hujus partem extremam adalligatam prodesse contra co-
4 lum constat. Sunt occulti interaneorum morbi, de quibus mirum proditur. Si catuli[20], priusquam videant, applicentur triduo stomacho maxime ac pectori, et ex ore ægri suctum lactis accipiant, transire vim morbi[21], postremo exanimari, dissectisque palam fieri ægri causas. Mori et humari debere eos obrutos terra. Magi[22] quidem vespertilionis sanguine contacto ventre, in totum annum caveri dolorem tradunt: aut in dolore[23], si quis aquam per pedes[24] fluentem haurire sustineat.

1 XXI. (VIII.) Murino fimo[1] contra calculos illinire ventrem prodest. Herinacei carnem jucundam esse aiunt, si

contigisse. Post defunctum Plinium alter Asprenas (sed ille L. Nonius Asprenas Torquatus) consul fuit ann. post Ch. nat. 94 et 128. Aj.

18. *Colo liberatus est.* Coli dolore. Hard.

19. *Unum est ossifrago.* Marcell. Empir. cap. XXXIX, pag. 202: « Unicum est intestinum ossifragi, miræ naturæ, quod omnia devorata citissime conficit: hujus pars extrema colligitur et reponitur: et quum opus fuerit, ventri laborantis alligatur: remedio miro omnes intestinorum dolores citissime sedat. » Hard.

20. *Si catuli.* Vide quæ dicta sunt cap. 14: sunt enim in his paria ac plane gemina. Hard.

21. *Transire vim morbi.* Supra cap. 5 ultimo hujus libri. Dal.

22. *Magi.* Marc. Emp. c. XXVII, pag. 190, et cap. XXVIII, pag. 202. Hard.

23. *Aut in dolore.* Aut si ventriculus dolet cuipiam, liberatur is, si aquam bibat, unde pedes laverit. Marc. Emp. cap. XXVIII, pag. 202: « Si ventriculus perversatus fuerit alicui, aquam bibat, unde pedes laverit suos. » Hard.

24. *Per pedes fluentem haurire sustineat.* Quum ii sordi abluuntur. Eadem aqua laudatur ad arcendam lippitudinem, lib. XXXVII, c. 4. Dalec.

XXI. 1. *Murino.* Dioscorid. II, 98, murino fimo calculos expelli ait, si cum thure et mulso bibatur. Plin. Val. II, 39. Marc. Emp. XXVI, pag. 176: « Ad urinæ difficultatem, murino fimo summitatem veretri, vel imum ventrem illini prodest. » Hard.

capite percusso uno ictu interficiatur, prius quam in se
urinam reddat : eos[2] qui carnem ederint stranguriæ morbum contrahere minime posse. Hæc caro ad hunc modum
occisi, stillicidia in vesica emendat : item suffitus ex eodem[3]. Quod si urinam[4] in se reddiderit, eos qui carnem
ederint, stranguriæ morbum contrahere traditur. Jubent[5] 2
et vermes terrenos bibi ex vino aut passo ad comminuendos calculos, vel cochleas decoctas[6], ut in suspiriosis[7]. Easdem exemptas testis tritasque, tres in vini cyatho
bibi, sequenti die duas, tertia die unam, ut stillicidium

2. *Eos.* Marc. Empir. cap. xx, pag. 180 : « Herinacei caro optime decocta, atque in cibo sumpta stranguriosis mire subvenit, et cito naturalem urinæ cursum relaxat. » H.

3. *Item suffitus ex eodem.* Ex felle fieri suffitus præcipit Habdarrhamanns Ægypt. c. xxxii, p. 114 : « Felle herinacei cum pomorum corticibus, si ter sub vestimenta suffumigabis laborantem dysuria, curabitur. » Hard.

4. *Quod si urinam.* Reddunt enim in desperatione urinam tabificam ac tergori suo carnique noxiam, ut dictum est lib. VIII, cap. 56. H.

5. *Jubent.* Plin. Val. II, 39. H. — Ad hunc locum in gall. interpr. Poinsinet exstat nota tum Querlonis, tum Macqueri. Quorum prior : « En anglicum medicamen quod dicitur *of miss Stephens*, ann. 1800 ante natam mulierculam laudatur ac describitur. » Posterior vero in Lexico chimico (tom. II, p. 405), animadvertit vim omnem lithontriptici Stephensiui in sapone esse. Optime quidem ; quæ enim cochleæ decoctæ et ovorum putamina principio videbantur esse utilissima, ad id tantum usurpabantur, ut quæ vera esset remedii compositio melius lateret. Hoc consilio quoque multa identidem immixta quæ nullius usus vere erant. Saponis vero minus absurde vis credebatur a doctis viris non parum conferre ad comminuendum calculum. Quanquam nunc experientiis multis et lapidum vesicariarum analysi diligentissima fere compertum est, nec Stephensiuo pharmaco, etsi a senatu Britannico puella dono accepit 5,000 l. st. aliquid potentiæ inesse, nec lithontripticum ullum vere exstare in rerum natura, aut fingi posse. Legendus in primis Deschamps, item Thénard, cui hoc chimicorum tentaminum corollarium exstitit, non posse calculos in vesica medicaminum ope comminui, posse vero impediri quominus quidam fiant. Quinam vero calculi? qui acidum uricum soleut nucleum habere, et qui ex urate ammoniacali constant. As.

6. *Vel cochleas decoctas uti suspiriosis.* Scribe : *ut in suspiriosis* ex apographo. Pint.

7. *Ut in suspiriosis.* De quibus diximus c. 16. Sic etiam Plin. Val. loc. cit. Hard.

urinæ emendent. Testarum[8] vero inanium cinerem ad calculos pellendos. Idem hydri jecur bibi, vel cinerem scorpionum in pane sumi, vel si quis cum locusta edit. Lapillos[9] qui in gallinaceorum vesica[10], aut in palumbium ventriculo inveniantur, conteri, ac potioni inspergi. Item membranam[11] e ventriculo gallinacei aridam : vel si recens sit, tostam. Fimum[12] quoque palumbinum in faba[13] sumi contra calculos et alias difficultates vesicæ. Similiter plumarum cinerem[14] palumbium ferorum ex aceto mulso.
3 Et intestinorum[15] ex his cinerem cochlearibus tribus. E nido hirundinum[16] glebulam dilutam aqua calida Ossifragi[17]

8. *Testarum.* Marc. Emp. c. xxvi, pag. 181, et Plin. Val. loc. cit. H.

9. *Lapillos.* Marc. Emp. c. xxvi, pag. 176 : « Contra calculos et alias difficultates vesicæ, lapillum qui in gallinacei vesica, aut palumbi ventriculo, etc. » Totidem verbis pariter Plin. Val. lib. II, cap. 39. H.

10. *Vesica.* Ventre, aut potius ingluvie. Urinaria enim vesica gallinacei carent. Dalec.

11. *Item membranam.* Marc. Emp. loc. cit. Hard.

12. *Fimum.* Q. Seren. c. xxxiii, pag. 146. Plin. Valer. loco citato : « Vesicæ et calculo purgando : Fimus palumborum in sorbitione ex faba fracta bibitur. » Sic etiam Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 181. Hard.

13. *In faba sumi.* Cum fabæ lomento. Hard.

14. *Similiter plumarum cinerem.* Totidem syllabis Plin. Valer. loc. cit. Hard.

15. *Et intestinorum.* Ex palumbis. Hard.

16. *E nido hirundinum.* Nil hac emendatione nostra certius : nihil vulgata hactenus lectione inquinatius. Sic enim libri præ se ferunt : « Et intestinorum ex his cinerem cochlearibus tribus e nido hirundinum. Gryllum dilutum aqua calida. » Quæ, Deus immortalis, medicinæ portentum ! Palumborum cinerem e nido hirundinum peti quis vidit ? aut inter medicamenta ex volucribus quæsita, gryllo dari locum quis approbet ? quis quid dilutus sit gryllus, intelligat ? *Dirutum* Chiffl. et Th. exhibent, sed pejore vitio. Emendationis auctores exstitere duo ; Marc. Empir. cap. xxvi, pag. 176 : « Contra calculum, inquit, et alias difficultates vesicæ. . . glebula de nido hirundinum diluta ex aqua, pota prodest. » Alter, Plin. Val. lib. II, cap. 39 : « Vesicæ et calculo purgando : De nido hirundinis glebula diluta ex aqua calida bibitur. » Et Plinius ipse noster, libro sup. cap. 132 ad morsus canis rabiosi *glebulam* commendat ex *hirundinum nido illitam* ex aceto. H.

17. *Ossifragi ventrem arefactum.* Dioscorid. lib. II, cap. 58 : Φῆνις τὸ ὄρνεον, ὃ ῥωμαϊστὶ καλοῦσιν ὀσσίφραγον · τούτου ἡ κοιλία κατ' ὀλίγον πο-

ventrem arefactum. Turturis fimum[18] in mulso decoctum, vel ipsius discoctæ jus. Turdos[19] quoque edisse cum baccis myrti prodest urinæ : cicadas[20] tostas in patellis : millepedam oniscon[21] bibisse : et in vesicæ doloribus[22] decoctum agninorum pedum. Alvum ciet gallinaceorum[23] discoctorum jus, et acria mollit. Ciet et hirundinum fimum[24], adjecto melle subditum.

XXII. Sedis[1] vitiis efficacissima sunt, œsypum : quidam 1
adjiciunt pompholygem et rosaceum : canini capitis cinis: senecta serpentis ex aceto : si rhagades sint[2], cinis fimi canini candidi cum rosaceo : aiuntque inventum Æsculapii esse, eodemque et verrucas efficacissime tolli : murini fimi cinis, adeps cygni, sevum bovis. Procidentia[3] ibi suc-

τιζομένη, λίθους ἐξουρεῖσθαι ποιεῖν ἱστορεῖται. Marc. Emp. c. xx, p. 180 : « Avis ossifragæ ventriculus salitus, ut servari possit, aut exustus, et in pulverem redactus, cum vini potione datus, urinam efficaciter provocat. » Hard.

18. *Turturis fimum.* Galen. Εὐπορ. l. III, p. 666 : Ἄλλο θραῦον λίθους... Τρυγόνος ὀρνέου κόπρον καύσας, πάρεχε μέτα μελικράτου · ποιεῖ γάρ ἐξουρεῖσθαι τοὺς λίθους. « Turturis avis stercus combustum ex mulsa præbe : calculos enim per urinam ejicit. » Imponi ceróti modo, non bibi, præcipit Marc. Emp. c. xxvi, pag. 181, et Plin. Valer. lib. II, cap. 39. Hard.

19. *Turdos.* Plin. Val. loc. cit. H.

20. *Cicadas.* Idem Plin. Val. loc. citat. Dioscorid. lib. II, cap. 56 : Τέττιγες ὀπτοὶ ἐσθιόμενοι τοῖς περὶ τὴν κύστιν ἀλγήμασι βοηθοῦσιν. H.

21. *Millepedam oniscon bibisse.* Multipedam dicere debuit. Vid. lib. XXIX, cap. ult. Dal.—*Millepedam.* Dioscor. lib. II, cap. 37 : Ποθέντες (ὄνοι) σὺν οἴνῳ βοηθοῦσι δυσουρίᾳ. H.

22. *Et in vesicæ doloribus.* Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 180, et Plin. Val. loc. cit. Hard.

23. *Alvum ciet gallinaceorum.* Plin. Val. ad verbum, lib. II, p. 23. H.

24. *Ciet et hirundinum fimum.* Plin. Val. loc. cit. Hard.

XXII. 1. *Sedis.* Marc. Empiric. cap. xxxi, pag. 222. Hard.

2. *Si rhagades sint.* Marc. Emp. loc. cit. « Rhagadas, inquit, canini capitis usti cinis aspersus adjungit, et stercoris albi canini, betæque cinis insertus, similiter opitulatur. » Sext. Plat. cap. ix de cane, tit. 11 ad rhagadas ani : « Stercus canis cum rosaceo tritum et impositum, mire sanat. » Hard.

3. *Procidentia alvi succus cochlearum punctis evocatus illita depellit. Procidentiam*, accusandi casu, in antiquo codice. Pint.—*Procidentia alvi succus cochlearum.* Quinque nostri : « Procidentia ibi succus cochlearum ; » quod et nescio quo ex MS. ad marginem notatum. Ita scri-

cus cochlearum punctis evocatus illitu repellit. Attritis medetur cinis muris silvatici cum melle : fel[4] herinacei cum vespertilionis : et anserinus cum cerebro, et alumine,
2 et œsypo. Fimum[5] columbinum cum melle. Condylomatis[6] privatim araneus dempto capite pedibusque infricatus. Ne acria perurant[7], adeps anserinus[8] cum cera Punica, cerussa, rosaceo : adeps cygni[9]. Hæc[10] et hæmorrhoidas sanare dicuntur. Ischiadicis cochleas[11] crudas tritas cum vino ammineo et pipere potu prodesse dicunt : lacertam viridem in cibo ablatis pedibus, intcraneis, capite. Sic et stellionem, adjectis huic papaveris nigri obolis tribus. Ruptis, convulsis fel ovium cum lacte mulierum. Verendorum formicationibus[12] verrucisque medetur arietini

psit Plinius. *Ibi*, puta in sede, cujus de vitiis agere cœperat. Et sic paulo post, *tetris ibi hulceribus*. Cap. 12 : «Si in verendis sit cæterisque ibi hulceribus.» Gron. — Cum Gron. Harduinus facit, suffragantibus nempe MSS. Reg. 1, aliisque probatioribus : adjecitque similiter paulo post legi hoc capite, *tetris ibi hulceribus*. Aj.

4. *Fel herinacei*. In libris hactenus vulgatis, *vel herinacei* legebatur : deerantque hæ voces, «et anserinus cum cerebro.» Mendum utrumque sustulimus, ope codicum Reg. Th. et Chiffl. Posterius etiam admonitu Marc. Emp. qui magnam operis sui partem ex Plinii verbis ac sententiis concinnavit : sic enim ille, c. XXXI, p. 222 : «Adeps anserinus, inquit, cum ejusdem cerebro, et œsypo, et alumine subigitur, et imponitur ani omnibus causis.» Quare et in Pliniano contextu, *adeps anserinus* rectius, quam et *anserinus* legas. H.

5. *Fimum*. Cum farina. Marc. Emp. cap. XXXII, pag. 224. H.

6. *Condylomatis*. Ad verbum Plin. Val. lib. II, cap. 31. Hard.

7. *Ne acria perurant*. Ne acrioris humoris fluxus sedem perurat. H.

8. *Adeps anserinus*. Ad condylomata hæc pariter medicamenta adhibent Marc. Emp. c. XXXI, p. 222, etc. cap. XXXII, p. 225. Item Plin. Val. loc. cit. Ad ani pruritus Galen. Εὐπορ. lib. I, cap. 14, p. 598. H.

9. *Adeps cygni*. Marc. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

10. *Hæc et hæmorrhoidas*. Iidem auctores mox appellati. Hard.

11. *Ischiadicis cochleas*. Q. Seren. cap. XXXVIII de ischia, pag. 150 : «Aut in Amminæo cochleas haurire Lyæo.» Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXV, pag. 171. Hard.

12. *Verendorum formicationibus*. Plane totidem verbis Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 229 et 230, ac Plin. Val. lib. II, cap. 41. Quid sit formicatio diximus lib. XXVIII, cap. 20, in fine. Sext. Plat. cap. VI de ariete, tit. 3 ad clavicnlos : «Liquoris arietis, quem de pulmone

pulmonis inassati sanies. Cæteris vitiis [13], vellerum ejus 3
vel sordidorum cinis ex aqua : sevum ex omento pecudis, præcipue a renibus, admixto cinere pumicis et sale: lana succida ex aqua frigida: carnes pecudis combustæ ex aqua : mulæ ungularum cinis : dentis caballini contusi farina inspersa. Testibus [14] vero, farina ex ossibus canini capitis sine carne tusis. Si decidat testium alter [15], spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt. Tetris [16] ibi hulceribus, et manantibus, auxiliantur canini capitis recentis cineres : cochleæ latæ [17], parvæ, contritæ ex aceto [18] : senectus anguium [19] ex aceto, vel cinis ejus : mel, in quo apes sint immortuæ, cum resina : cochleæ nudæ [20], quas

concoques, stilla superposita, claviculos qui in manibus nascuntur, aut in veretro, illita tollit. » Claviculi e verrucarum genere sunt : nascunturque in manibus, pedibusque : pessimi, ἐν αἰδοίοις. Hard.

13. *Cæteris vitiis.* Auctores proxime appellati hæc totidem verbis habent, usque ad eum locum, *testibus vero*, etc. Marc. Emp. in primis, cap. xxxii, p. 226 : « Arietis quam pinguissimi lana, plena suis sordibus, combusta, et in pulverem redacta, prodest plurimum si eo cinere ex aqua locum inguinum perfricueris. » Hard.

14. *Testibus.* Sext. Plat. cap. ix de cane, til. 5 ad tumores testiculorum : « Calvaria canis trita et imposita, mire sanat. » Hard.

15. *Si decidat testium alter.* Turpiter propendeat, et demittatur veluti laxatus. Dalec. — Marc. Emp. cap. xxxiii, pag. 227, et Plin. Val. lib. II, cap. 42. Hard.

16. *Tetris.* Marc. Emp. c. xxxiii, pag. 229. Hard.

17. *Cochleæ latæ, parvæ contritæ ex aceto, vel cinis ejus.* Scribe ex apographo nostro, « Cochleæ latæ, parvæ, contritæ ex aceto. Senectus anguium ex aceto, vel cinis ejus. » Pint.

18. *Contritæ ex aceto, vel cinis ejus.* Ex Vet. adnotant *earum.* Sed Voss. « Cochleæ parvæ latæ contritæ ex aceto, senectus anguium ex aceto, vel cinis ejus. » Sic paulo superius : « canini capitis cinis, senecta serpentis ex aceto. » Et passim : « Cochleæ minutæ latæ contritæ illitæ » c. 13. Invenies et apud Pintianum. Gron.

19. *Senectus anguium.* In libris hactenus editis : « Cochleæ..... ex aceto, vel cinis ejus : » cæteris, quæ inseruimus, prætermissis. Restituimus ea ope Reg. 2 aliorumque codicum : ipsa serie orationis ita postulante : quum sequatur statim *vel cinis ejus*, quod ad cochleas, de quibus antea, referri nequit. Hard.

20. *Cochleæ nudæ, quas in Africa gigni diximus, tritæ.* Voss. *triatæ.*

in Africa gigni diximus, tritæ cum thuris polline et ovorum albo : tricesimoque die resolvunt[21]. Aliqui pro thure
4 bulbum admiscent. Hydrocelicis[22] stelliones mire prodesse tradunt, capite, pedibus, interaneis ademptis, reliquum corpus inassatum : in cibo id sæpius datur : sicut ad urinæ incontinentiam, caninum[23] adipem cum alumine scisso, fabæ magnitudine : cochleas Africanas[24] cum sua carne et testa crematas poto cinere. Anserum trium[25] linguas inassatas in cibo : hujus rei auctor est Anaxilaus. Panos[26]

Numquid *striatæ?* Sed verius *aceratæ*, ut c. 6, *præterea quæ aceratæ vocantur;* ubi Voss. *everatæ;* sed primo *E* supra scriptum *A* monstrat. Ἀκέρατοι. Gron. — *Cochleæ*, etc. Supra cap. 19, et lib. XXIX, cap. 36. Marc. Emp. cap. xxxiii, pag. 230 : « Cochleis, quæ nudæ inveniuntur, adjicitur aliquid triti thuris, et albi ovorum : atque inde hulcera testiculorum tumentia, et hydrocelæ puerorum, sive ramices superliniuntur, ut modo glutinis adhærescat, etc. » Hard.

21. *Tricesimoque die resolvunt.* Resolvuntur : sponte abscedunt, nec amplius hærent. Dalec.

22. *Hydrocelicis.* Ὑδροκήλη, hernia, ramex aquosus, id est, cessantis humoris in partem aliquam scroti collectio, qui illic facit tumorem. *Tumidas hydrocelas* dixit Martialis, lib. XII, epigr. 84, vs. 3. De earum remedio tradit omnino eadem Plin. Valer. lib. II, cap. 42. H.

23. *Caninum.* Præpostera interpunctione perturbata prius omnia sic legebantur : « In cibo id sæpius datur, sicut ad urinæ incontinentiam. Caninum adipem, etc. » Perinde quasi ad urinæ incontinentiam stellio valeret, hydrocelicis cochleæ, et quæ sequuntur, prodessent. Contra Plin. Val. lib. II, cap. 40, cui titulus : Incontinentiæ urinæ compescendæ. « Anserum etiam trium, inquit, lingulæ assæ in cibo sumuntur. Cochleæ Africanæ cum carne sua comburuntur, cinisque earum ex vino bibitur. » Et Marc. Emp. explanate magis, c. xxvi, p. 124 : « Urinam, inquit, continet lac caninum, et adeps ejus cum alumine datus, ita ut sit fabæ magnitudine globulus qui datur. Cinis cochlearum Africanarum exustarum si potetur, urinæ incontinentiam sedat. Anserum trium linguas inassatas si quis ederit, urinæ profluvium non patietur. » Hæc sane omnia prodesse hydrocelicis nemo Veterum commemorat. Urinæ incontinentiæ Plinius iterum, l. XXXII, c. 35. H.

24. *Cochleas Africanas.* Marcell. Emp. cap. xxvi, pag. 184, et Plin. Val. lib. II, cap. 48. Hard.

25. *Anserum trium linguas.* Auctores proxime laudati. Hard.

26. *Panos.* Marc. Emp. c. xxxii, pag. 224. Hard. — Hoc vere; et sane non raro in hulceribus contumacissimis vesicantium emplastro-

aperit sevum pecudum cum sale tosto. Murinum [27] fimum admixto thuris polline, et sandaraca discutit. Lacertæ cinis [28], et ipsa divisa imposita : item multipeda [29] contrita, admixta resina terebinthina ex parte tertia. Quidam et sinopidem admiscent cochleæ contusæ. Et per se [30] cinis inanium cochlearum ceræ mixtus, discussoriam vim habet. Fimum columbarum [31] per sese, vel cum farina hordeacea, aut avenacea illitum. Cantharides mixta calce panos scalpelli vice auferunt. Inguinum tumorem [32] cochleæ minutæ cum melle illitæ leniunt.

XXIII. (IX.) Varices [1] ne nascantur, lacertæ sanguine pue- 1
ris crura jejunis a jejuno illinuntur. Podagras lenit [2] œsypum cum lacte mulieris et cerussa : fimum pecudum [3], quod liquidum reddunt : pulmones pecudum [4] : fel arietis cum sevo : mures dissecti impositi : sanguis mustelæ cum plantagine illitus, et vivæ combustæ cinis ex aceto, et rosaceo [5],

rum utilissimum auxilium fuit. Debent hæc tamen non promiscue ac temerario adhiberi. Jure nostras ille celeberr. ALIBERT pronuntiavit, ubi vitio herpetico humores fere omnes laboravere, numquam non squammeum exanthema in eo loco sævire, cui cantharidinum pharmacum appositum fuit. Tum ea est famosi epipastici vis irritativa, ut gravissime lædat delicata corpora. AJ.

27. *Murinum fimum*. Plin. Valer. ad verbum, lib. III, cap. 27. H.

28. *Lacertæ cinis*. Ad verbum Marc. Empir. et Plin. Valer. locis citatis. HARD.

29. *Item multipeda contrita*. Sive porcellio, qui oniscos. Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXXII, p. 226. HARD.

30. *Et per se cinis*. Et Marc. Emp. loc. cit. HARD.

31. *Fimum columbarum*. Idem Marcell. Empir. cap. XXXII, pag. 224. HARD.

32. *Inguinum tumorem*. Q. Seren. c. XXXVII, p. 149 : « Sin autem exsistit durum tibi glandibus inguen, Proderit induci cochleas cum melle minutas. » Iisdem verbis Marcell. Emp. cap. XXXII, p. 224, et Plin. Val. lib. II, cap. 43. HARD.

XXIII. 1. *Varices*. Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 232. HARD.

2. *Podagras lenit œsypum*. Marcell. Empir. cap. XXXVI, pag. 242. HARD.

3. *Fimum pecudum*. Caprinum ad podagras laudat Dioscorid. lib. II, cap. 98. HARD.

4. *Pulmones pecudum*. Idem Marc. loc. cit. HARD.

5. *Et rosaceo*. Dioscor. lib. II, cap. 27, et Marc. Emp. cap. XXXVI, pag. 246. HARD.

si penna illinatur, vel si cera et rosaceum admisceatur: fel caninum, ita ne manu attingatur, sed penna illinatur: fimum gallinarum[6]: vermium terrenorum cinis[7] cum
2 melle, ita ut tertio die solvantur. Alii ex aqua illiniri malunt. Alii ipsos aceto mensura cum melle cyathis tribus, pedibus ante rosaceo perunctis. Cochleæ latæ potæ tollere dicuntur pedum et articulorum dolores. Bibuntur autem binæ in vino tritæ. Eædem illinuntur cum helxines herbæ succo. Quidam ex aceto intrivisse contenti sunt. Quidam sale cum vipera cremato[8] in olla nova, et sæpius sumpto, aiunt podagra liberari. Utile esse et adipe viperino pedes perungi. Et de milvo affirmant[9], si inveterato tritoque,
3 quantum tres digiti capiant, bibatur ex aqua. Aut si[10] pedes

6. *Fimum gallinarum*. Marc. Emp. cap. XXXVI, pag. 242. HARD.

7. *Vermium terrenorum cinis*. Idem Marc. pag. 250. HARD.

8. *Sale cum vipera cremato*. Sal is est, quem multis aliis locis *viperinum* vocat. DALEC.

9. *Et de milvo affirmant*. Milvi inprimis caput commendat ad podagras Galen. de Theriaca ad Pis. lib. I, cap. 9, pag. 942. HARD.

10. *Aut si pedes*. Aut si pedes sanguine milvino perungantur, cum urtica trita. Prius sic legebatur: « Aut si pedes sanguineut..... vel pennis eorum. » In vetustis codd. *si pedes sanguinem*, vel *sanguine*. Emendat Dalecampius, *si pedes sanguine tumeant*. Etiam *sanguinent* defendi putat posse Quintiliani suffragio, pro *sanguine manent*. Convellit ac labefactat ejusmodi conjecturas nostra interpretatio, de milvino sanguine, quo perungi cum urtica trita podagricos pedes, non Plinius solum est auctor, sed et Marc. Emp. cap. XXXVI, p. 246: « Urtica, inquit, cum sanguine milvino, aut palumborum permixta: atque ex eo pedes illiti efficaciter sanantur. » Et Plin. Val. lib. III, c. 14: « Adipe viperino, sanguine quoque milvi pedes perunguntur. » Mox ubi *vel pennis eorum* libri vulgati exhibent, Dalecampius reponit, *vel pennis ejus*, ut ad milvum spectare videatur. At quo auctore? Deinde quid verbis proxime sequentibus fiet, *quam primum nascentur*: et, *quin et fimus eorum*? Quanto veri similius sit, non *eorum*, sed *palumborum*, ut rescripsimus, legi oportere? audaci sane conjectura, sed utique certa. Sic enim Marc. Emp. qui vetustissimos et maxime probatos Plinii codices sequutus est. « Columbinæ pinnæ, inquit, maxime primum nascentes cum urtica, atque impositæ, podagræ dolores levant. » Nam et ea quæ proxime sequuntur apud Plinium, « quin et fimus eorum articulorum doloribus » illinitur, ad columbos etiam pertinere auctor est idem Marcell.

sanguine cum urtica [11]: vel pennis palumborum, quum primum nascentur, tritis cum urtica. Quin et fimus eorum articulorum doloribus illinitur: item cinis mustelæ aut cochlearum, et cum amylo, vel tragacantha. Incussos articulos [12] aranei telæ commodissime curant. Sunt qui cinere earum uti malint, sicut fimi columbini [13] cinere, cum polenta et vino albo. Articulis luxatis [14] præsentaneum est et sevum pecudis cum cinere e capillo mulierum. Pernioni- 4
bus [15] quoque imponitur sevum pecudum cum alumine:

cap. XXXIV, pag. 234: « Stercus columbinum, inquit, vel solum, vel cum ovo tritum, dolentibus articulis illitum prodest. » Quin et ipse Plinius de columbino stercore hoc loco egisse se satis liquido asseverat, quum paulo post subjicit: « Sane qui cinere..... uti malint, sicut fimi columbini cinere, etc. » Hard.

11. *Sanguinent cum urtica.* In utroque manuscripto exempl. legitur, *sanguinem*. In antiquissimo codice scriptum fuisse puto, *sanguine tum*: nempe vel contracta scriptura, vel deletis litteris, et dormitantem aut ignarum scribam, ex iis notis effecisse *sanguinem*, quum legendum fuerit: « Et si pedes sanguine tumeant. » Apud Quintilianum in declamationibus aliquoties legimus *sanguinantes*, pro sanguine manantes, et cruore perfusos. *Sanguinantes pedes* quidam exponunt, gangræna, carcinomate, sordidis et malignis hulceribus tentatos cum sanguinis effluxu. Talibus urtica prodest, et peculiari vi sanguinem manantem sistit, præsertim e naribus. Sed is morbus plurimum differt a podagra, de qua hic agitur. Dalec.

12. *Incussos articulos.* Totidem syllabis apicibusque litterarum, Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 254. Sed Plin. Valer. lib. III, cap. 15: « Incisos articulos aranei tela commodissime curat. » MSS. omnes, *incussos*. Recte. Q. Seren. cap. LIV, pag. 159: « Si vero caput infestus colliserit ictus, Ex oleo necti vestis debebit arachnes: Nesciet hæc illinc, nisi quum sanarit, abire. » H.

13. *Sicut fimi columbini.* Columbarum fimum etiam vulneratis prodesse auctor est Galenus κατὰ γένη, lib. III, cap. 6, pag. 729. Hard.

14. *Articulis luxatis.* Q. Serenus, cap. LIV, pag. 159: « Quod si luxa suo decedent membra tenore, Urere femineos crines, ac jungere sevum, Congruet et tali medicamine mota ligare. » Marc. Emp. c. XXXIV, pag. 235: « Articulis luxatis sevum pecudis cujuscumque cum cinere de capillo muliebri facto medetur. » Et Plin. Valer. lib. II, cap. 49: « Mulieris capillus quamplurimus in cinerem redactus, admixto ovium adipe vetere: ceroti modo illinies, etc. » Et lib. III, cap. 15 ad nervos et articulos: « Sevum pecudis cum cinere capillorum mulieris. » H.

15. *Pernionibus*, etc. Marcell.

canini capitis cinis, aut fimi murini[16]. Quod si pura[17] sint, hulcera cera addita ad cicatricem perducunt : vel glirium crematorum favilla[18] ex oleo : item muris silvatici[19] cum melle : vermium quoque terrenorum[20] cum oleo vetere : et cochleæ, quæ nudæ inveniuntur. Hulcera omnia[21] pedum sanat cinis earum, quæ vivæ combustæ sint : fimi gallinarum cinis exhulcerationes, columbini fimi ex oleo. Attritus etiam calceamentorum[22], veteris soleæ crematæ cinis, agninus pulmo[23] et arietis sanat. Dentis caballini contusi farina[24] privatim subluviem[25]. Lacertæ viridis sanguis[26] subtritus, et hominum et jumentorum pedes sublitus sanat. Clavos pedum urina[27] muli mulæve

Empir. cap. XXXIV, p. 236. HARD.

16. *Aut fimi murini.* Plin. Valer. lib. II, cap. 51. HARD.

17. *Quod si pura sint.* Ita MSS. omnes. Prius editi, *quod si putrida sint hulcera.* Plin. Val. lib. II, c. 50 sq. *si plura sint hulcera.* HARD.

18. *Vel glirium crematorum favilla.* Vel glires cremati et in cinerem redacti cum oleo. Libri omnes editi, *vel gryllorum.* MSS. Reg. 1, *grillum.* Reg. 2, et Chifflet. *grillium.* Nos unius trajectione litterulæ, *glirium* rescripsimus, auctore Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 232 : « Glirium, inquit, vel soricum, vel vermium terrenorum cinis oleo impositus pernionibus medetur. » HARD.

19. *Item muris silvatici.* Marcell. Emp. cap. XXXIV, pag. 232. H.

20. *Vermium quoque terrenorum.* Marc. idem loc. cit. et Plin. Valer. lib. II, cap. 51. HARD.

21. *Hulcera omnia.* Hæc omnia iidem auctores proxime appellati. H.

22. *Attritus etiam calceamentorum.* Dioscorid. lib. II, cap. 40 et 51 ; Marc. Emp. c. XXXIV, p. 236. H.

23. *Agninus pulmo.* Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 232. HARD.

24. *Dentis caballini contusi farina.* Sic Plin. Val. lib. II, cap. 51. H.

25. *Subluviem.* Τὴν παρωνυχίαν, Colum. lib. VII, cap. 5, de ove id usurpat. In homine is morbus est, quum sub ungue, cocta inflammatione, sanies alba colligitur : quod sæpe mulieribus accidit, dum inter consuendum se acu pungunt. Paronychiæ genus id mitius est, ac minus dolore vexat, nec primum articulum digiti corrumpit. Quidam reduvias, τὰ πτερύγια, falso interpretantur. DAL. — *Subluviem.* Quid hoc morbi genus sit, Marc. Emp. explicat, cap. XXXIV, pag. 232 : « Dentes caballini tunsi, hulcera pernionum, si sint tumidi, utiliter curant. » HARD.

26. *Lacertæ viridis sanguis.* Plin. Val. loc. cit. HARD.

27. *Clavos pedum urina.* Marcell. Emp. cap. XXXIV, p. 233, et Plin. Val. lib. II, cap. 52. HARD.

cum luto suo illita : fimum ovium. Jecur lacertæ [28] viridis,
vel sanguis flocco impositus : vermes terreni [29] ex oleo:
stellionis caput cum viticis pari modo [30] tritum ex oleo:
fimum columbinum [31] decoctum ex aceto. Verrucas [32] vero 6
omnium generum urina canis recens cum suo luto illita:
fimi canini cinis [33] cum cera : fimum ovium : sanguis recens
murinus illitus, vel ipse mus divulsus : herinacei fel : caput
lacertæ [34], vel sanguis, vel cinis totius : membrana sene-
ctutis anguium : fimum gallinaceum [35] cum oleo et nitro.
Cantharides [36] cum uva taminia intritæ exedunt : sed ita
erosas aliis, quæ ad persananda hulcera monstravimus,
curari oportet.

XXIV. (x.) Nunc revertemur ad ea, quæ totis corpo- 1
ribus metuenda sunt. Fel canis nigri masculi amuletum
esse Magi dicunt domus totius, suffitæ eo purificatæve,
contra omnia mala medicamenta. Item sanguine canis re-
spersis parietibus, genitalique ejus sub limine januæ de-
fosso. Minus mirentur hoc, qui sciunt fœdissimum ani-
malium in quantum magnificent ricinum, quoniam uni
nullus sit exitus saginæ [1], nec finis alia quam morte,

28. *Jecur lacertæ viridis.* Marcel. Emp. loc. cit. *in lanula :* et p. 237, *cum flocco impositus.* Hard.

29. *Vermes terreni.* Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 237. Hard.

30. *Cum viticis pari modo.* Sic etiam MSS. Forte *urticis* rectins. Urticarnm enim in clavis pedum sanandis creber apud Marc. Emp. usus : viticis plane nullns. Vide c. xxxiv, pag. 234 sq. Hard.

31. *Fimum columbinum.* Marcell. Emp. loc. cit. et Plin. Val. lib. II, cap. 52. Hard.

32. *Verrucas.* Iisdem verbis Sext. Platon. cap. ix de cane, tit. 6 ad callos et verrncas tollendas; Marc. Emp. cap. xix, pag. 132, et Plin. Val. lib. III, cap. 42. Q. Serenus, cap. lxv de verrucis tollendis : « Id poterit vitinm sanguis curare lacertæ, Aut urina canis cnm terra indncta madente. » Hard.

33. *Fimi canini cinis.* Marc. Emp. et Plin. Val. locis citatis, qui et de fimo ovinm, et murino sangnine, Plinio pariter adstipnlantur. H.

34. *Caput lacertæ.* Galen. de fac. simpl. Med. lib. XI, pag. 303. H.

35. *Fimum gallinaceum.* Plin. Val. lib. III, cap. 42. Hard.

36. *Cantharides.* Marc. Empiric. cap. xix, pag. 129. Hard.

XXIV. 1. *Quoniam uni nullus sit*

2 diutius in fame viventi. Septenis ita diebus durasse tradunt : at in satietate paucioribus dehiscere. Hunc ex aure sinistra canis omnes dolores sedare adalligatum. Eumdem in augurio vitalium habent. Nam si æger ei respondeat qui intulerit, a pedibus stanti interrogantique de morbo, spem vitæ certam esse : moriturum nihil respondere. Adjiciunt, ut evellatur ex aure læva canis, cui non sit alius, quam niger color. Nigidius fugere tota dies canes conspectum ejus, qui e sue id animal evellerit, scriptum reliquit. Rursus Magi tradunt, lymphatos sanguinis talpæ aspersu resipiscere : eos vero qui a nocturnis Diis Faunisque agitentur, draconis lingua, et oculis et felle intestinisque in vino et oleo decoctis, ac sub dio noctu refrigeratis, peruunctos matutinis vespertinisque liberari.

1 XXV. Perfrictionibus remedio esse tradit Nicander[1] amphisbænam mortuam adalligatam, vel pellem tantum ejus. Quinimo arbori, quæ cædatur, adalligata, non algere cædentes, faciliusque succidere. Itaque sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens, et ante cuculi cantum. Aliud est cuculo miraculum, quo quis loco primo audiat alitem illam, si dexter pes circumscribatur, ac vestigium id effodiatur, non gigni pulices, ubicumque spargatur.

1 XXVI. Paralysin[1] caventibus pinguia glirium decoctorum et soricum utilissima tradunt esse : millepedas[2], ut in anginis diximus[3], potas phthisin sentientibus : lacertam

exitus saginæ. Hæc explanata uberius, XI, 40. H. — *Nec finis alia*. Sive, finis alius. Sic Maro, Æn. II, 554 : « Hæc finis Priami fatorum. » H.

XXV. 1. *Nicander*. In Theriac. p. 26 de amphisbæna : Ἡ δ' ἐνίκησι Ῥινῷ δυσπαθέοντας, ὅτ' ἐν παλάμῃσιν ἀεργοὶ Μάλκαι ἐπιπροθέωσιν ὑπὸ κρυμοῖο δαμέντων, etc. « Sic pluribus illa Pelle sua prodest, Boreæ quum flamine segnes Obriguere manus, et victæ frigore torpent, etc. » H.

XXVI. 1. *Paralysin*. Plin. Val. lib. III, cap. 13, ad verbum. H.

2. *Millepedas, ut in anginis diximus*, etc. Millepedarum nulla utilitas in phthiseos periculo. Cf. not. sup. ad pag. 305. Cæterum ut hic

viridem[4] decoctam in vini sextariis tribus ad cyathum unum, singulis cochlearibus sumptis per dies, donec convalescant : cochlearum[5] cinerem potum in vino.

XXVII. Comitialibus morbis œsypum cum myrrhæ 1
momento, et vini cyathis duobus dilutum, magnitudine nucis avellanæ, a balineo potum. Testiculos[1] arietinos inveteratos, tritosque dimidio denarii pondere in aqua vel lactis asinini hemina. Interdicitur vini potus quinis diebus ante et postea. Magnifice[2] laudatur et sanguis pecudum potus : item fel cum melle, præcipue agninum. Catulus[3] 2
lactens sumptus, abscisso capite pedibusque, ex vino et myrrha. Lichen mulæ potus in oxymelite cyathis tribus. Stellionis transmarini cinis potus in aceto. Tunicula stellionis, quam eodem modo, ut anguis, exuit, pota. Quidam, et ipsum arundine exenteratum inveteratumque bibendum dedere. Alii in cibo in ligneis verubus inassatum. Opere pretium est scire quomodo præripiatur, quum exuitur membrana hiberna, alias devoranti eam, quoniam nullum animal[4] fraudulentius invidere homini tradunt. Inde[5] stel-

de millepedis peragamus quæ dicere in animo est, notemus ad medicamenta eligi millepedarum *oniscum asell.* Linn. cui cauda in appendicem filiformem abit duplicem, vel *onisc. armadille*, cui id nominis propterea impositum fuit, quod periculi conscius replicetur in sese, et in pilæ formam suum convolvat corpusculum. Aj.

3. *Ut in anginis diximus*, etc. Cap. 12. Hard.

4. *Lacertam viridem.* Plin. Val. ad verbum, I, 61. Hard.

5. *Cochlearum.* Plin. Valer. loc. cit. Hard.

XXVII. 1. *Testiculos arietinos*, etc. Plin. Val. lib. II, cap. 58, ad verbum, et Sext. Plat. cap. VI de ariete, tit. 7 ad caducos. H.

2. *Magnifice.* Plin. Valer. loco citato. Hard.

3. *Catulus.* Plin. Val. loc. cit. H.

4. *Quoniam nullum animal*, etc. Vide quæ diximus in eam rem, lib. VIII, cap. 49. Hard.

5. *Inde stellionum nomen aiunt*, etc. Maledicti et convicii loco id nomen objicitur homini improbo et fraudulento. Glossæ veteres : *Stellio*, κακοῦργος, κακότροπος. Proprie autem stellionatus dicitur Jureconsultis, quum dolo quid factum, quum merces suppositæ, quum impostura facta, etc. Vide Digest. lib. LVII, tit. 20, *Stellionatus* : simul et Voss. in Etym. Est stellionatus κακοτεχνία Platoni, de Legibus, lib. IX.

lionum nomen aiunt in maledictum translatum[6]. Obser-
3 vant cubile ejus æstatibus. Est autem in loricis ostiorum fenestrarumque[7], aut cameris sepulcrisve : ibi vere incipiente fissis arundinibus textas opponunt casas, quarum angustiis etiam gaudet, eo facilius exuens circumdatum torporem[8]. Sed eo derelicto non potest remeare. Nihil ei remedio in comitialibus morbis præfertur. Prodest et cerebrum mustelæ inveteratum potumque, et jecur[9] ejus: testiculi, vulvæque, aut ventriculus inveteratus cum coriandro, ut diximus[10] : item cinis[11] : silvestris vero tota in cibo sumpta[12]. Eadem omnia prædicantur[13] ex viverra.
4 Lacerta viridis cum condimentis, quæ fastidium abster-

H. — Non male, ut reor, quanquam nec id certitudinis geometricæ particeps, videtur a stellione stellionatum ducere; certe melius quam POINSINET a germanica voce *stehlen* quæ *furari* est. In hac enim abundat τὸ *h*, deest una e duabus *l*. Tum generalius dictum *stehlen*, quam ut apte stellionatus in specialitatem deducatur. AJ.

6. *Maledictum translatum.* Criminis notam et probrum. Stellionatus crimen id est, quum aliquid per dolum et imposturam fit. ULPIAN. — De eo multa ex Capro grammatico Cujacius, Observ. l. X, c. 20. Theophrastus, lib. de invidis animalibus. DALEC.

7. *Est autem in locis ostiorum fenestrarumque.* Scribendum *loricis*, non *locis*, ex vetusto exemplari. PINT. — *Est*, etc Ita Reg. 2, et Chiffl. Editi male, *in locis*. Loricæ testaceæ murorum, ostiorum, ac fenestrarum, projecturæ sunt, quas Galli vocant *corniches*, quæ transitum sepiunt, rejiciuntque extra perpendiculum stillas. De his Vitruv. lib. II, cap. 8. HARD.

8. *Torporem.* Senectam. HARD.

9. *Et jecur ejus.* Dioscor. Εὐπορ. lib. I, cap. 18; Plin. Val. lib. III, cap. 10. HARD.

10. *Ut diximus.* Lib. XXIX, c. 16. Sic etiam Diosc. loc. cit. H.

11. *Item cinis.* Q. Seren. c. LVIII de comitiali morbo, p. 161 : «Aptus mustelæ cinis est, et hirundinis una.» HARD.

12. *Tota in cibo sumpta.* Cælius Aurelian. Chron. lib. I, cap. 4 de epilepsia, ex aliorum sententia : «Item mandendam mustelam, sed longo desiccatam tempore :» id vero deinde improbat. HARD.

13. *Eadem omnia prædicantur ex viverra.* Vult eadem esse remedia e silvestri mustela, *viverra* appellata, quæ jam e domestica commonstravit. GELEN. — *Eadem*, etc. Eadem omnia remedia parautur ex silvestri mustela, sive viverra, «quæ jam e domestica commonstrata sunt.» Plin. Valer. lib. II, cap. 58. H.

geant, ablatis pedibus et capite. Cochlearum cinis [14] addito semine lini et urticæ cum melle, unctu sanat. Magis [15] placet draconis cauda in pelle dorcadis adalligata cervinis nervis: vel lapilli e ventre pullorum [16] hirundinum sinistro lacerto annexi. Dicuntur enim excluso pullo lapillum dare [17]. Quod si pullus [18] is detur incipienti [19] in cibo, quem primum pepererit [20], quum quis primum tentatus sit, liberatur eo malo. Postea medetur hirundinum [21] sanguis cum thure, vel cor recens devoratum. Quin et e nido earum [22] lapillus impositus recreare dicitur confestim, et adalligatus in perpetuum tueri. Prædicatur et jecur milvi devoratum, et senectus serpentium. Jecur [23] vulturis tritum cum suo

14. *Cochlearum cinis addito semine lini et urticæ cum melle inunctos sanat.* Lego: « Cochlearum cinis adjecto semine lini et urticæ cum melle linctu sanat, » ex apographo nostro. PINT. — *Cochlearum.* Ita Reg. 1. In libris vulgatis, *inunctos sanat.* In Ch. *linctu*, male. Plin. Valer. lib. II, cap. 58 ad morbum comitialem: « Cochlearum cinis addito lini semine et urticæ ex melle illinitur cum sale. » HARD.

15. *Magis placet*, etc. Qui magiam profitentur. HARD.

16. *Vel lapilli e ventre pullorum.* Diosc. lib. II, cap. 60. Sext Plat. part. 2, c. XII de hirundine, tit. 3 ad caducos: « Hirundines comestæ caducos sanant. Item lapilli in ventriculis eorum reperti, et brachio alligati perfecte sanant. » HARD.

17. *Lapillum dare.* Pullo, quem excluserint, tamquam omnium morborum remedium. DALEC. — *Lap. dare.* Dare deglutiendum. H.

18. *Quod si pullus is detur incipienti in cibo, quem primo peperit, quum quis primum*, etc. Paucioribus verbis nostrum exemplar: « Quod si pullus is detur, quum primum tentatus sit, liberatur eo malo. » PINT.

19. *Inc.* Quum morbus incipit.

20. *Quem primum pepererit*, etc. Quem pullum primum hirundo peperit. Sic pullos eligit primæ feturæ Dioscor. lib. II, cap. 60, et Εὐπορ. lib. I, cap. 19. HARD.

21. *Postea medetur hirundinum*, etc. Q. Seren. loc. cit. « Aut cruor ex Progne mixtus cum polline thuris: Aut lapis ex nido, vaga quem congessit hirundo, Vellitur: et nexu fovet, attollitque jacentem. » Sic etiam Plin. Val. lib. II, cap. 58. H.

22. *Quin et e nido earum*, etc. Q. Seren. et Plin. Val. locis citatis. H.

23. *Jecur.* Sext. Plat. part. 2, c. 2 de vulture, tit. 2 ad caducos: « Vulturis jecur totum cum sanguine ipsius vulturis tritum, et per dies septem potum, caducis prodesse dicimus. » Plinium transcripsit ad verbum Plin. alter Valer. lib. II, cap. 58. HARD.

sanguine ter septenis diebus potum. Cor pulli vulturini adalligatum. Sed ipsum vulturem[24] in cibo dari jubent, et quidem satiatum humano cadavere. Quidam pectus ejus bibendum censent, et in cerrino calyce. Aut testes gallinacei[25] ex aqua et lacte, antecedente quinque dierum abstinentia vini, ob id inveteratos. Fuere et qui viginti unam muscas rufas, et quidem emortuas, in potu darent, infirmioribus pauciores.

1 XXVIII. (xi.) Morbo[1] regio resistunt sordes aurium, aut mammarum pecudis[2] denarii pondere cum myrrhæ[3] momento, et vini cyathis duobus: canini[4] capitis cinis in mulso: multipeda in vini hemina: vermes terreni in aceto mulso cum myrrha. Gallina[5] si sit luteis pedibus prius aqua purificatis, dein collutis vino, quod bibatur. Cerebrum[6] perdicis aut aquilæ in vini cyathis tribus. Cinis plumarum aut interancorum palumbis[7] in mulso ad cochlearia tria. Passerum cinis sarmentis crematorum cochlcaribus duobus in aqua mulsa. Avis icterus[8] vocatur a

24. *Sed ipsum vulturem*, etc. Plin. Val. loc. cit. Hard.

25. *Aut testes gallinacei*. Sext. Platon. part. 2, cap. 8 de gallo, tit. 2 ad caducos: « Galli testiculos contritos cum aqua jejuno dabis bibere: abstineant autem a vino diebus decem... Debebunt antem testiculi sicci servari, ut quum fuerint necessarii, continno sumantur. » Hard.

XXVIII. 1. *Morbo*. Hæc totidem verbis Plin. Val. lib. II, c. 59. H.

2. *Aut mammarum pecudis*, etc. Sordes qnas inter mammas habet, vel inter femora, ut ait Sext. Plat. cap. 6 de ariete, tit. 6 ad morbnm reginm. Hard.

3. *Myrrhæ*. Hoc est, myrrhæ pusillo, nt Plin. Val. ait loc. cit. H.

4. *Canini*. Sic etiam præter Plin. Val. loc. cit. Sext. Plat. cap. 9 de cane, tit. 16 ad morbum regium: « Rabidi canis caput contusum et commixtum cum viuo potatum mire sanat. » Hard.

5. *Gallina*. Plin. Val. loc. cit. H.

6. *Cerebrum*. Sext. Plat. part. II, c. 5 de perdice, tit. 1 ad morbum regium. Et Plin. Val. loc. cit. H.

7. *Aut interaneorum palumbis*, etc. Plin. Val. loc. cit. « Cineres interaneorum palumborum, cochlearia duo bibuntur ex mnlso. » Hard.

8. *Avis icterus*. Aetius, lib. X, cap. 17, morbnm hunc non ab ave dictum vult, sed ab oculis ictidis, seu viverræ, auricoloribus. Dalec. — *Avis*. Diximus de ea lib. X, c. 50. Ab ea ave, quod sit coloris

colore, quæ si spectetur, sanari id malum tradunt, et avem mori. Hanc puto latine vocari galgulum[9].

XXIX. Phreneticis[1] prodesse videtur pulmo pecudum 1
calidus circa caput alligatus. Nam[2] muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustelæ, vel etiam inveteratas herinacei carnes, quis possit furenti, etiamsi certa sit medicina? Bubonis certe oculorum cinerem inter ea, quibus prodigiose vitam ludificantur, acceperim. Præcipueque febrium medicina placitis eorum renuntiat. Namque et in XII signa digessere eam sole transmeante, iterumque luna: quod totum abdicandum paucis[3] e pluribus edocebo. Siquidem crematis tritisque cum oleo perungi ju- 2
bent ægros quum Geminos transit sol, cristis, et auribus, et unguibus gallinaceorum: si luna, radiis[4] barbisque eorum: si Virginem alteruter, hordei granis: si Sagittarium, vespertilionis alis: si Leonem luna, tamaricis fronde, et adjiciunt, sativæ: si Aquarium, e buxo carbonibus tritis. Ex istis confessa, aut certe verisimilia ponemus, sicut et lethargum olfactoriis[5] excitari: inter ea fortassis mustelæ

fellei, Græcos dedisse huic morbo nomen, scribit Cæl. Aurel. lib. III, cap. 5. HARD.

9. *Hanc puto latine vocari galgulum.* Galbulum a colore luteo appellari mavult Marc. Donatus in Suet. Thes. Critic. tom. VI, c. 81, pag. 281, et post eum Salmas. in Not. ad Hist. Aug. pag. 227. H.

XXIX. 1. *Phreneticis.* Q. Seren. c. VIII, p. 129: « Ex vitio cerebri phrenesis furiosa movetur, Amissaque refert frondens amentia vires. Conveniet calidis pecudum pulmonibus apte Tempora languentis medica redimire corona. » Sic etiam Plin. Val. lib. III, cap. 9. HARD.

2. *Nam non modo muris cerebrum dare potui ex aqua aut cinerem mustelæ, aut etiam inveteratas herinacei carnes.* Brevius in vetusto codice: « Nam muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustelæ, vel etiam inveteratas, etc. » PINT.

3. *Quod totum abdicandum paucis exemplaribus docebo.* Scribe, « Quod totum abdicandum paucis e pluribus docebo. » Ex eodem. PINT.

4. *Radiis.* Digitis in aversa parte pedis exstantibus. DALEC.—*Radiis.* Calcaribus. Vide quæ de ea voce diximus lib. XI, cap. 107. H.

5. *Olfactoriis.* Ptarmicis, quæ sternutamenta cient. DAL.— *Olfactoriis.* Odoramentis quæ corroborent, et olfacta excitent: ὀσφραντικὰ

testiculis inveteratis, aut jocinere usto[6]. His quoque pulmonem pecudis[7] calidum circa caput adalligari putant utile.

1 XXX. In quartanis medicina clinice[1] propemodum nihil pollet. Quamobrem plura eorum remedia[2] ponemus, primumque ea, quæ adalligari jubent: pulverem, in quo se accipiter volutaverit[3], lino rutilo in linteolo: canis nigri dentem longissimum. Pseudosphecem vocant vespam, quæ singularis volitat: hanc sinistra manu apprehensam subnectunt: alii vero, quam quis eo anno viderit primam. Viperæ[4] caput abscissum in linteolo, vel cor viventis
2 exemptum. Muris[5] rostellum auriculasque summas roseo panno, ipsumque dimittunt. Lacertæ vivæ dextrum oculum effossum, mox cum capite suo deciso, in pellicula caprina. Scarabæum qui pilas volvit[6]. Propter hunc Ægypti magna pars scarabæos[7] inter numina colit, curiosa Apionis

vocat Dioscorid. in Alex. cap. 17. Sic etiam Largus, Compend. med. 23, n. 104: « Interdum olfactoriis reficere, etc. » Johann. de Janua: « Olfactorium, ab olfacio; unde olfactoriolum: vas unguentarinm muliebre, in quo odoramenta gestantur. » HARD.

6. *Aut jocinere usto.* Plin. Valer. lib. III, cap. 7. HARD.

7. *His quoque pulmonem pecudis*, etc. Plin. Val. loc. cit. HARD.

XXX. 1. *Clinice.* Quæ ægris in lecto decumbentibus adhibetur, ratione victus, medicamentis, manus opera. DALEC.

2. *Eorum remedia ponemus.* Magorum. HARD.

3. *Pulverem in quo se accipiter volutaverit.* Voss. « pulverem, ubi se accipiter volutaverit. » GRON.

4. *Viperæ.* Plin. Valer. lib. III, cap. 6. HARD.

5. *Muris.* Plin. Valer. loc. citat. « Quartanæ curandæ: muri vivo rostellum primum, et auriculæ summæ præciduntur, et in roseo panno alligantur, et ipse mus vivus dimittitur. » HARD.

6. *Qui pilas volvit.* Qui pedibus fimum subigit, et in pilas cogit, quas et pedibus volutat. In libris hactenus editis, *pilulas*, minus sincere. HARD.

7. *Ægypti m. pars scar.* etc. Vide supra cap. 5 huj. lib. Plut. Porph. Horus, aliam præterea ejus venerationis causam reddunt, quod mares sint omnes scarabæi, nulla femina. Hinc jocus Ausonii in masculæ Veneris sectatorem: « Perversæ Veneris postico vulnere fossor, Lucilli vatis subulo, pullo, premo, Non taurus, non mulus erit, non hippocamelus, Non caper, aut aries, sed scarabæus erit. » Rhodig. lib. VIII, c. 5. Clemens Hypotyposeon VI, homines voluptatibus impen-

interpretatione, qua colligat solis operum similitudinem huic animali esse, ad excusandos gentis suæ ritus. Sed et alium adalligant magi[8], cui sunt cornicula reflexa[9], sinistra manu collectum. Tertium, qui vocatur fullo, albis guttis, 3
dissectum utrique lacerto adalligant: cætera sinistro. Cor anguium sinistra manu exemptum viventibus. Scorpionis caudæ quatuor articulos cum aculeo, panno nigro, ita ut nec scorpionem dimissum, nec eum qui alligaverit videat

sins deditos, et immersos, ac ebrios, tamquam cantharos in stercore volutari scribit. Dalec. — *Propt. h. Ægypti magna pars scarabæos. . . solis.* Quoniam, quum sobolem procreare vult, bovis fimum nactus, globulum ejusdem, cujus mundus figuræ est, fingit: quem ubi ab ortu ad occasum aversis pedibus volutavit, solis cursum in cælo æmulatus, ipse rursum, ut orbi persimilem figuram edat atque exprimat, in ortum convertitur. Ἐπειδὰν ὁ ἄρσην βούληται παιδοποιήσασθαι, βοὸς ἀφόδευμα λαβὼν, πλάσσει σφαιροειδὲς παραπλήσιον τῷ κόσμῳ σχῆμα, etc. Horus Apollo Hierogl. l. I, c. 10. Habet his consentientia Porphyr. libro quem inscripsit, περὶ τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, quæ merito ridet Euseb. de Præp. Evang. lib. III, pag. 94. Hard. — *Propter hunc Ægypti magna pars scarabæos*, etc. Præstat a Dalecampio allegata causa, quanquam nec hallucinatus omnino est Apion, sacerdotum verba et disciplinas proferens, et inter recentiores Creuzer solis imagine symbolica explicari posse credidit scarabæos tot in momiis et cæteris hypogeon monumentis, dum animæ censentur ad hoc post mortem destinatæ, ut signa zodiaci perambulent; quæ perambulatio ea icone innuitur, quæ emblema solis vulgo dicitur. Quæ interpretatio visa nostr. Cl. Jomard (*Descr. de l'Eg.* Antiq. vol. I, sect. x, pag. 377, 352) sententia potior. Sed in glyphis permultis generationem indicare visus scarabæus. Vid. præcipue *Descript. de l'Ég.* Antiq. Pl. vol. II, pl. 86, 1, ubi triplex generator, supino trunco, stantibus tibiis (ita ut rectum angulum efficiant inde linea dorsalis, hinc femorum et tibiarum columna), semen ejaculatur, duobus scarabæis unicuique suppositis, quorum alter niger est, ruber alter. Generationis et creationis cognatio ac nexus, ut vocant, proximus est. Unde scarabæus symbolum visum est creatricis naturæ et dei. Conf. præter laudatos tum a Dalecampio, tum a nobis, auctores Porphyr. de Abstin. IV, 9, p. 327; Beckmann ad Arist. περὶ θαυμ. p. 268, 328; Schneider ad Aristotel. Hist. Anim. lib. V, c. 17, p. 353. Aj.

8. *Sed et alium adalligant magi.* Lucanum, de quo lib. XI, cap. 34. Hard.

9. *Cui sunt cornicula reflexa.* Taurum supra vocavit, c. 5 hujus libri. Dalec.

æger triduo. Post tertium circuitum [10] id condat [11]. Erucam [12] in linteolo ter lino circumdant totidem nodis, ad
4 singulos dicentes, quare faciat qui medebitur. Limacem in pellicula, vel quatuor limacum capita, præcisa arundine. Multipedam lana involutam. Vermiculos [13] ex quibus tabani fiunt, antequam pennas germinent. Alios e spinosis frutectis lanuginosos. Quidam ex illis quaternos inclusos juglandis nucis putamine adalligant: cochleasque, quæ nudæ inveniuntur. Stellionem inclusum capsulis subjiciunt capiti, et sub decessu febris emittunt. Devorari autem jubent cor mergi marini sine ferro exemptum, inveteratumque conteri, et in calida aqua bibi. Corda hirundinum
5 cum melle. Alii fimum drachma [14] una in lactis caprini et ovilli, vel passi cyathis tribus, ante accessiones. Sunt qui totas censeant devorandas. Aspidis cutem pondere sexta parte denarii cum piperis pari modo, Parthorum gentes in remedium quartanæ bibunt. Chrysippus philosophus tradidit phryganion [15] adalligatum remedio esse quartanis.

10. *Post tertium circuitum.* Post tertium febris circuitum id humo condat. Hard.

11. *Condat.* Humo sepeliat et defodiat. Hard.

12. *Erucam.* MSS. omnes *urucam*, quod idem est. Hard.

13. *Vermiculos*, etc. Fiunt hi e ligno. Vide supra lib. XI, cap. 38. Hard.

14. *Alii fimum drachma una*, etc. Ad verbum Plin. Valer. lib. III, cap. 26. Hard.

15. *Phryganian.* Fortassis animal, quod paulo antehac vocavit vermiculum e frutetis lanuginosum, φρύγανον, frutex. Quidam legunt, *phrynion*: putantque animal id notissimum a Chrysippo fusius expositum non fuisse, et Plinium exemplari vitioso deceptum. Dalec. — *Phryganion.* Φρυγάνιον quum derivari videtur a græco φρύγω, *torrere*, *torrefacere*, credidit interpres vetus Dupinet hallucinatum Secundum in vertendo Chrysippo, et ligni fragmentum accepisse pro animali. Ut nimis audacter, ita sane ingeniosus et vero simillimus in conjectura. Quæ Harduinus et ante Harduinum Dalecampius hoc loco adscripserunt, tamen non sustulimus. Utram in partem discedendum, lector, si tanti est, eligat. Memor quoque græcæ originationis Querlon subodoratus est, minus feliciter, judicio nostro, salamandram φρυγάνιον esse. Ed.

Quod esset animal neque ille descripsit, nec nos invenimus qui novisset. Demonstrandum[16] tamen fuit a tam gravi auctore dictum, si cujus cura efficacior[17] esset inquirentis. Cornicis carnes esse, et nidum illinire, in longis morbis 6
utilissimum putant. Et in tertianis fiat potestas experiendi, quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei, quem lycon vocant, tela cum ipso[18], in splenio resinæ ceræque

16. *Demonstrandum.* Appellandum a nobis id animal fuit, quod tam gravis auctor nominavit, ut detur aliorum diligentiæ locus, si forte eorum cura in inquirendo felicior futura est et efficacior. Hard.

17. *Si cujusquam cura efficacior esset ad inquirendum.* Ch. *inquirendas.* Voss. « si cujus cura efficacior esset, inquirendus. » Lege, *inquirentis.* Gron. — *Si*, etc. Qua forma Maro, Æn. II, 756 : « Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset, Me refero. » Hard.

18. *Cum ipso specu toto resina*, etc. In antiquo exemplari, « cum ipsa in spleno toto resina, etc. » Forte legendum, *splenio*, non *spleno*. Verba item illa quæ statim ante præcedunt, « quoniam miseria spei delectat, » Plinianа non puto. Pint. — *Tela cum ipso specu toto resina ceraque imposita.* Acad. « licum vocant delatum ipsos plane toto resinæ ceræque imposita. » Gud. et Menap. « licum vocant de lacu ipsos plene toto resinæ ceræque imposita. » Andegav. « licum vocant delatum ipsos plene toto resinæ ceræque imposita. » Scribe : « Quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei, quem lycon vocant, tela cum ipso, in splenio resinæ cereaque, imposita utrisque temporibus et fronti prosit. » Vel, « in splenio cum resina ceraque. » « Cum ipso » nempe araneo. « In splenio (ut lib. XXIX, cap. 6), aranei muscarii tela, et præcipue spelunca ipsa, imposita per frontem ad duo tempora in splenio aliquo, etc. mirabiliter epiphoris mederi dicuntur. » Sic enim ibi Chiffl. et Voss. Andeg. etsi corruptus, tamen egregie firmans verum : « Aranei muscarii tela et præcipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora in speleo aquilo : et præcipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora in speleo aquile ita ut a puero, etc. » Unus per errorem duorum codicum vice fungitur. Menap. quoque « ad duo tempora in speleo aquile. » Martial. II, 29, 9 : « numerosa linunt stellantem splenia frontem. » Sic et Pint. sed male pro non Plinianis delet, quæ corrigenda erant. Gron. — *Tela.* Tela cum araneo, in emplastro cum resina ceraque imposita. Σπλήνιον emplastrum esse jam sæpe diximus. Consuli potest et Constant. in Lex. ubi de ea voce verba multa. — *Quoniam.* Hunc locum ita refinximus ex vestigiis codicum Reg. 2 et aliorum. Nam in isto sic legitur : « Quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei... tela cum ipso

imposita utrisque temporibus et fronti prosit : aut ipse calamo adalligatus, qualiter et aliis febribus prodesse traditur : item lacerta viridis adalligata viva in eo vase quod capiat. Quo genere et recidivas frequenter[19] abigi affirmant.

1 XXXI. Hydropicis œsypum ex vino addita myrrha modice potui datur, nucis avellanæ magnitudine. Aliqui addunt et anserinum adipem ex vino myrteo[1]. Sordes ab uberibus ovium eumdem effectum habent. Item carnes inveteratæ herinacei sumptæ. Vomitus quoque canum illitus[2] ventri, aquam trahere promittitur.

1 XXXII. (XII.) Igni sacro medetur œsypum cum pompholyge et rosaceo, ricini sanguis, vermes[1] terreni ex aceto illiti, gryllus contritus in manibus. Quo genere præstat, ut qui id fecerit, antequam incipiat vitium, toto eo anno câreat. Oportet autem eum ferro cum terra cavernæ suæ tolli. Adeps[2] anseris. Viperæ caput aridum asservatum et combustum, deinde ex aceto impositum. Senectus[3] serpentium ex aqua illita a balineo cum bitumine et sevo agnino.

1 XXXIII. Carbunculus[1] fimo columbino aboletur per

in spleno resinæ ceræque imposita, etc.» In editis hactenus libris mendose : «Quoniam miseria spei delectat, anne aranei... tela cum ipso specu toto resina ceraque imposita, etc. » HARD.

19. *Et recidivas frequenter*, etc. Subintellige febres, quæ quum abscessisse creduntur omnino, revertuntur. HARD.

XXXI. 1. *Ex vino myrteo*. Sic MSS. Reg. 1, 2, Chifflet. etc. In editis, *et oleum myrtum*. HARD.

2. *Vomitus quoque canum illitus ventri*. F. «illitos ventri aquam trahere promittitur. » GRON.— *Vomitus*. Sext. Platon. de cane, cap. IX, tit. 12 ad hydropicos : « Stercus canis siccum, et in potionem adspersum, hydropicos sanat. Item vomitum canis hydropico super ventrem pone : statim incipiet per secessum aquam emittere.» Sic etiam Plin. Valer. lib. III, cap. 12. H.

XXXII. 1. *Vermes*. Hæc totidem verbis Plin. Valer. lib. III, c. 34. De vermibus etiam consentit Q. Serenus, cap. XLII, de igni sacro dimovendo, pag. 152 : «Lumbricus terræ mixto inducetur aceto. » H.

2. *Adeps*. Plin. Val. ad verbum loc. cit. HARD.

3. *Senectus*. Plin. Val. loc. cit. H.

XXXIII. 1. *Carbunculus*. Q. Se-

se illico, vel cum lini semine ex aceto mulso. Item apibus, quæ in melle sint mortuæ, impositis : polentaque imposita inspersa. In verendis, cæterisque ibi hulceribus, occurrit e melle œsypum cum plumbi squamis. Item fimum pecudum [2] incipientibus carbunculis. Tubera et quæcumque molliri [3] opus est, efficacissime anserino adipe curantur. Idem præstat et gruum adeps.

XXXIV. Furunculis mederi dicitur araneus, prius- 1
quam nominetur impositus, et tertio die solutus. Mus araneus pendens enecatus, sic ut terram ne postea attingat [1], ter circumdatus furunculo, toties exspuentibus medente, et cui is medebitur. Ex gallinaceo fimo [2], quod est

ren. cap. IV de carbonis medela, p. 151 : « Dulcacidum laticem cum lini semine junges, Atque fimum pariter Paphiæ compone columbæ : Hinc line diruptas partes, et clausa venena. » Totidem verbis cum Plinio nostro Plinius alter Val. l. III, cap. 30. HARD.

2. *Item fimum pecudum.* Plin. Val. lib. III, cap. 30; Sext. Plat. cap. V de capro et capra, tit. 26 ad carbunculos : « Stercus capræ cum melle commixtum, et superpositum, carbunculos, qui in ventre nascuntur, discutit. » HARD.

3. *Tubera et quæcumque molliri opus sit. Emolliri* in antiquo codice, non *molliri* : et infra paulo, *circumlatus*, non *circumdatus*. PINTIAN. — *Tubera.* Sext. Plat. part. 2, cap. IV de grue, tit. ad duritiam et concretionem locorum : « Gruis adeps cum adipe anserino remissus, locorum (hoc est, matricis seu vulvæ) duritias et concretiones discutit. » HARD.

XXXIV. 1. *Ut terram ne postea attingat.* Alii, *non postea.* Cicero ad Div. lib. XIII, c. 54, « operamque des, quod fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat. » SC. de philosophis et rhetoribus apud Suetonium : *uti Romæ ne essent.* Dein, « totiens exspuentibus medente et cujus medebitur, » non *eo cui.* Et censeo dictum, ut *agrestium Regnavit populorum.* Alioqui posses : *cui is medebitur.* Andeg. jam defecerat in illis, « Tubera et quæcumque molliri opus sit efficacis; » usque ad cap. seq. « muris cum melle aut cum verminm terrenorum qui et ossa extrabit. » GRON.

2. *Ex gallinaceo fimo.* Q. Seren. cap. XXXIX, de furunculo medendo, pag. 150 : « Prætereaque fimum ex gallo quod legeris albo, Imbribus ex acidis, fideus appone dolenti. Auribus aut pecudum molles expromito sordes, Unguine quo fotis dabitur medicina papillis. » Sext. Plat. part. 2, cap. VIII de gallo, tit. 4 ad furunculos : « Galli stercus rufum impositum furunculos rumpit, et dolorem tollit. » Sic pariter Plin. Val. lib. III, c. 32, ad verbum. H

rufum maxime, recens illitum ex aceto. Ventriculus[3] ciconiæ ex vino decoctus. Muscæ[4] impari numero infricatæ digito medico. Sordes[5] ex pecudum auriculis. Sevum ovium vetus cum cinere e capillis mulierum. Sevum arietis cum cinere pumicis et salis pari pondere.

1 XXXV. Ambustis[1] canini capitis cinis medetur. Item glirium cum oleo. Fimum ovium[2] cum cera. Murium cinis : cochlearum[3] quoque : sic ut ne cicatrix quidem appareat. Item adeps viperinus. Fimi columbini cinis ex oleo illitus.

1 XXXVI. Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis[1] ex oleo cyprino. Terreni[2] vermes cum melle illiti. Doloribus[3] eorum amphisbæna mortua adalligata. Adeps

3. *Ventriculus*. Plin. Val. l. c. H.

4. *Muscæ*. Digitus medicus vulgo appellatur, qui minimo est proximus : idem auricularis quoque dictus, quod eo mundentur aures. Plin. Valer. loc. cit. *digito minimo* scripsit, quum hunc locum exscriberet. Hard.

5. *Sordes*. Plin. Val. loc. cit. H.

XXXV. 1. *Ambustis*. Plin. Val. lib. III, cap. 36 ; Theod. Prisc. lib. I, cap. 17, de ustione calidæ, et ignis. ... « Sic etiam stercus ovium curat incensa similiter cum cerotario mixtum ; et canis ossa capitis incensa aspersa operantur. Sic cochlearum incensarum cinis, etc. » Hard.

2. *Fimum ovium*. Plin. Val. et Theod. ll. cc. Hard.

3. *Cochlearum*. Plin. Val. l. c. ut et Prisc. Hard.

XXXVI. 1. *Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis*. Verbum *medetur*, redundat ex eodem : recte : dictum est enim paulo ante. Pint. — *Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis ex oleo Cyprino illitus*. Voss. Acad. Gud. Men. non habent τὸ *medetur*, quippe quod ex superioribus sit intelligendum. Dein Voss. et Chiflet. *cinis in oleo Cypreo*, sine τῷ *illitus*. Sed et mox : « Dolores eorum amphisbæna mortua adalligata, » sine τῷ tollit. Scribe : « Doloribus eorum. » Nam et hic intelligendum τὸ *medetur*. Gron. — *Nervorum*, etc. Hæc totidem plane syllabis Marc. Emp. xxxiv, p. 237, et Plin. Val. lib. III, c. 15. Nervorum porro nodum γάγγλιον Græci, atque adeo et Latini vocant : hoc est, nodi alicujus contortionem, vel ex ictu, vel ex lassitudine. Vide Constant. in Lex. De hujus vitii signis et curatione agit Sennert. Pract. lib. V, parte 1, cap. 35, pag. 832. Hard.

2. *Terreni*. Totidem verbis auctores proxime laudati. Hard.

3. *Doloribus*. Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

vulturinus[4] cum ventre arefactus, contritusque cum adipe suillo inveterato. Cinis e capite bubonis in mulso potus cum lilii radice, si Magis credimus. In contractione nervorum[5] caro palumbina in cibis prodest et inveterata: herinacei[6], spasticis : item mustelæ cinis. Serpentium[7] senectus in pelle taurina adalligata spasmos fieri prohibet. Opisthotonos milvi jecur aridum tribus obolis in aquæ mulsæ cyathis tribus potum.

XXXVII. Reduvias[1], et quæ in digitis nascuntur pte- 1
rygia, tollunt, canini[2] capitis cinis, aut vulva decocta in oleo, superillito butyro ovillo cum melle. Item folliculus cujuslibet animalium fellis. Unguium scabritiam cantharides cum pice tertio die solutæ, aut locustæ, cum sevo hircino. Pecudum sevum. Aliqui miscent viscum et portulacam, alii æris florem et viscum, ita ut tertio die solvant.

XXXVIII. (XIII.) Sanguinem[1] sistit in naribus sevum ex 1

4. *Adeps vulturinus*. Q. Serenus, cap. LV, pag. 159: « Si vero occultus nervos dolor urit inertes Vulturis excisos adipes, etc. » Sext. Plat. parte 2, cap. II, de vulture, tit. 5, ad nervorum dolorem, et articulorum. Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. HARD.

5. *In contractione nervorum*. Q. Serenus, l. c. « Sin autem subito replicantur corpora morbo, Contractos revocat nervos caro sumpta columbæ. » HARD.

6. *Herinacei*. Hoc est, contractioni membrorum. Affine huic Habdarrhamani placitum, c. XXXII, pag. 114 : « Recipe herinaceum, jugula et concoque, donec dissolvetur : tunc ejus adipem et pinguedinem colabis, et repones apud te. Hac decoctione utatur, qui dorsi aut genuum doloribus laborat, vel complicatione membrorum : sanabitur. » HARD.

7. *Serpentium*. Plin. Val. lib. III, cap. 15. HARD.

XXXVII. 1. *Reduvias*. Cutis circa radicem unguium fissæ eminentes lacinias, τὰ τῶν δακτύλων πτερύγια.

2. *Canini*. Sext. Plat. cap. IX, de cane, tit. 18, ad pterygia in digitis. HARD.

XXXVIII. 1. *Sanguinem*. In Reg. 2, *illitum*. At e vetusto exemplari nescio quo refert Dalecampius *ex omni pecude* legi satius fortasse fore. Frustra, vulgatam scripturam non codice modo regio cæterisque, sed ex Marc. Empirico constabiliente, cap. X, pag. 85 : « Sistit sanguinem, inquit, sevum ex omento pecoris naribus illitum. » HARD.

omento pecudum inditum. Item coagulum ex aqua, maxime agninum, subductum[2] vel infusum, etiamsi alia non prosint. Adeps anserinus[3] cum butyro pari pondere pastillis ingestus. Cochlearum[4] terrena[5]. Sed et ipsæ[6] extractæ testis. E naribus[7] fluentem sistunt cochleæ contritæ fronti illitæ : aranei tela[8] : gallinacei[9] cerebellum, vel sanguis;

2. *Subductum*. In nares attractum. DAL. — *Subductum*. Ita libri sane omnes. At quid si *subactum et infusum* legas? Legisse profecto sic videntur Marc. Emp. et Plin. Val. Ille cap. x, pag. 85 : « Coagulum agninum ex aqua subactum, et infusum naribus fluentibus mire prodest. » Iste lib. I, cap. 26, ad profluvium narium : « Coagulum anguinum mirifice facit, ex aqua subactum et infusum. » HARD.

3. *Adeps anserinus*. Marc. Emp. cap. x, pag. 85, infundi naribus jubet. Plin. Val. lib. I, cap. 25 : « Ingeri pastillis. » HARD.

4. *Cochlearum*. Terra quæ cochleis adhærescit. Sic idem cap. XI, hujus libri *demi terrenum* præcipit, quod iis adhæret. Sensum hujus loci Pintianus labefactat, quum *terrenæ* legi suadet. Nondum enim ex ipsis medicina petitur, sed ex terra tantum iisdem adhærente: mox ex ipsis, quum additur, *sed et ipsæ*, etc. HARD.

5. *Terrena*. Leg. *terrenæ:* nam et aquaticæ sunt. Alii nihil mutant: *terrenumque* exponunt, terram qua oblinitur et lutulenta est illarum testa. Vide et supra cap. proximo alium *terreni* significatum in cochleis. DAL.

6. *Sed et ipsæ*, etc. Scrib. Larg. comp. cap. XLVI : « Injicere intus narem aut nares oportebit cochleæ vivæ carnem per se, aut cum thuris polline tritam. » HARD.

7. *E naribus*. Q. Serenus, cap. XXXV, de profluvio sanguinis: Marc. Empir. et Plin. Valer. locis citatis. HARD.

8. *Aranei telæ suppositæ*. Dele postremum verbum, ex antiquo codice. PINT. — *Aranei*. Marc. Emp. cap. x, pag. 85 : « Aranei tela apposita subvenit narium cruentis fluoribus. » HARD.

9. *Gallinacei cerebellum, vel sanguinis profluvia*. Melior lectio *sanguis* quam *sanguinis*, ut quædam exemplaria præferunt. PINT. — *Gallinacei*, etc. In libris hactenus editis, *vel sanguinis profluvia*. Male : nam et gallinacei sanguinem ad eos usus quoque commendat : quod non auctoritas modo vetustiorum codicum, inprimis Colb. suadet, quem sequuti sumus, sed et orationis series ipsa poscit, quum sequatur, *item columbinus*. Nam quod in libris editis legitur *columbinus sanguis*, ex interpolatorum id officina est : quum vocem eam nulli manu exarati codices ibi exhibeant. De sanguine porro gallinacei id olim existimatum Galenus testatur, de fac. simpl. Med. lib. X, cap. 278, tom. XIII, prodesse nimirum ad sanguinis profluvium e membrana cerebri, εἰς τὰς τῶν μηνίγγων αἱμοῤῥαγίας. HARD.

profluvia ex cerebro : item columbinus[10], ob id servatus concretusque. Si vero ex vulnere[11] immodice fluat, fimi caballini cum putaminibus ovorum cremati cinis impositus mire sistit.

XXXIX. Vulneribus[1] medetur œsypum cum hordei 1
cinere et ærugine æquis partibus. Ad carcinomata quoque ac serpentia valet. Erodit et hulcerum margines : carnesque excrescentes ad æqualitatem redigit. Explet quoque, et ad cicatricem perducit. Magna[2] vis et in cinere pecudum fimi ad carcinomata, addito nitro : aut in cinere[3] ex ossibus feminum agninorum, præcipue in his hulceribus, quæ cicatricem non trahunt. Magna[4] et pulmonibus præcipue arietum : excrescentes carnes in hulceribus ad æqualitatem efficacissime reducunt. Fimo[5] quoque ipso ovium 2
sub testo calefacto[6] et subacto tumor vulnerum sedatur : fistulæ[7] purgantur sananturque : item epinyctides. Summa

10. *Item columbinus sanguis.* Superfluit *sanguis* ex vetere codice. Pint. — *Item*, etc. Q. Serenus, l. c. « Aut galli cerebro, vel sanguine tinge columbæ : Quod nisi supprimitur, sanguis potandus et ipse est. » Marc. item Emp. cap. x, pag. 85. Hard.

11. *Si vero ex vulnere.* Q. Serenus, cap. xliv, pag. 153 : « Adversus nimios reserati vulneris amnes, Sive fimus manni cum testis uritur ovi, Et reprimit fluidos miro medicamine cursus. » Adstipulatur etiam Marc. Emp. l. citat. Hard.

XXXIX. 1. *Vulneribus.* In Reg. 2 et Ch. *ulceribus.* Apud Plin. Val. *hyssopum*, mendose : « Sanguini ex vulneribus sistendo, hyssopum, inquit lib. III, cap. 21 (pro œsypum), cum hordei farina sive cinere ejus sparsum prodest. » Hard.

2. *Magna.* Totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 22. Hard.

3. *Aut in cinere.* Marc. Emp. cap. iv, p. 42, iisdem verbis. H.

4. *Magna.* Ad verbum fere Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. H.

5. *Fimo.* Plin. Val. totidem syllabis lib. III, cap. 22. H.

6. *Sub testa calefacto.* Lege, *sub testo.* Est autem *testum*, vas testaceum, sub quo placentæ coquuntur. Utitur hac voce Cato quoque cap. lxxvi. Gelen. — *Sub testo.* Sic MSS. Regg. Colb. Ch. non *testa.* *Testum* et *testus* antiquis vas fuit, sub quo panis coqueretur, plerumque æreus, ut Plinius docet lib. XXXII, cap. 26. Cato : « In foco calido sub testu coquito leniter. » Inde pani testaceo nomen. H.

7. *Fistulæ.* Plin. Valer. loco citato. Hard.

vero vis in canini capitis cinere : excrescentia omnia spodii vice erodit ac persanat. Et murino fimo eroduntur. Item mustelæ[8] fimi cinere. Duritias etiam in alto hulcerum, et carcinomata persequitur multipeda trita, admixta resina terebinthina et sinopide. Eademque utilissima sunt
3 in his hulceribus, quæ vermibus periclitantur. Quin et vermium ipsorum genera mirandos usus habent. Cosses[9], qui in ligno nascuntur, sanant hulcera omnia. Nomas vero combusti cum pari pondere[10] anisi, et ex oleo illiti. Vulnera[11] recentia conglutinant terreni, adeo ut nervos quoque abscissos illitis solidari intra septimum[12] diem persuasiô sit : itaque in melle servandos censent. Cinis eorum margines hulcerum duriores absumit, cum pice liquida, vel
4 simblio melle[13]. Quidam arefactis[14] in sole ad vulnera ex aceto utuntur, nec solvunt, nisi biduo intermisso. Eadem

8. *Item mustelæ*. Q. Serenus, cap. XXXVII, pag. 150 : « At si jam veretri succedit fistula morbo, Mustelæ cinere immisso purgabitur hulcus. » Hard.

9. *Cosses*. V. C. *Cossi*. Vermes ii sunt oblongi, colore cinerei, multis hinc illinc pedibus gradientes, corniculis in capite exstantibus : ὄῆκις. Dalec.—*Cosses*. Marc. Emp. cap. XLII : « Hulcera recentia, et universa vitia hulcerum in capite sanant vermes qui in arbore cava vel putrida nascuntur, triti, et in panno impositi : iidem vermes combusti, et cum anetho sicco pari pondere triti et impositi, sanant etiam carcinomata. » Val. lib. III, cap. 22 : « Vermes qui in ligno nascuntur, vocantur cosses, etc. » H.

10. *Pondere*. MSS. *anesi*. Plin. Val. et Marc. *anethi*, tum l. c. tum pag. 41. Hard.

11. *Vulnera*. Diosc. lib. II, p. 72, totidem verbis : Γῆς ἔντερα λεῖα, ἐπιτιθέντα νεύρων ἀποκοπὰς κολλᾷ, Plin. Val. hæc totidem verbis, lib. III, cap. 20, et Q. Serenus, cap. LV de nervis incisis, pag. 159 : « Haud quisquam credet dissectos vulnere nervos Ad solitum rursus revocari posse vigorem : Sed prodest terræ lumbricos indere tritos. » H.

12. *Intra septimum*. Sic MSS. non *infra*. Plin. Val. loc cit. *in die septimo*. Hard.

13. *Vel simblio melle*. E Sicilia. Diosc. lib. II, cap. 101 : Μέλι ... ἀπὸ τῆς Σικελίας σίμβλιον καλούμενον. Hard. — *Simblio melle*. Quidam, *simplici*. Ego lego, *Hyblæo*, ab Hybla monte Siciliæ. Invenio apud quemdam, sed nullius auctôris testimonio, tale mel fieri solitum in Sicilia et Cycladibus insulis. Dal.

14. *Quidam arefactis*, etc. Plin. Val. lib. III, cap. 20, totidem verbis. Hard.

ratione et cochlearum[15] terrena prosunt : totæque[16] exemptæ, tusæ et impositæ, recentia vulnera conglutinant, et nomas sistunt. Herpes[17] quoque animal a Græcis vocatur, quo præcipue sanantur quæcumque serpunt. Cochleæ[18] prosunt eis cum testis suis tusæ : cum myrrha[19] quidem et thure, etiam præcisos nervos sanare dicuntur. Draconum quoque adeps siccatus in sole magnopere prodest : item gallinacei cerebrum recentibus plagis, sale viperino[20] in cibo sumpto, tradunt et hulcera tractabiliora fieri, ac sanari celerius. Antonius[21] quidem Medicus quum incidisset 5 insanabilia hulcera, viperas edendas dabat, miraque celeritate persanabat. Troxalidum cinis margines hulcerum duros aufert cum melle: item fimi columbini cinis cum arsenico et melle, ea quæ erodenda sunt. Bubonis cerebrum cum adipe anserino mire vulnera dicitur glutinare : quæ vero vocantur cacoethe, cinis feminum arietis cum lacte muliebri, diligenter prius elutis linteolis : ulula avis cocta in oleo, cui liquato miscetur butyrum ovillum et mel. Hulcerum labra duriora apes in melle mortuæ emolliunt.

15. *Cochlearum.* Terra quæ cochleis adhæserit, ut diximus sup. cap. HARD.

16. *Totæque.* Testis exemptis. Ad verbum hæc Plin. Val. lib. III, cap. 20 et 22. HARD.

17. *Herpes.* Ἑρπετὰ Græcis serpentes sunt, sive reptilia. Cujus animalis id peculiare nomen sit apud Græcos, non liquet. H.

18. *Cochleæ.* Plin. Val. lib. III, cap. 20, ad verbum. HARD.

19. *Cum myrrha*, etc. Diosc. lib. II, cap. 11, et Plin. Val. l. c. H.

20. *Sale viperino.* De hoc sale dictum est sup. lib. XXVII. H.

21. *Antonius Musa medicus quum incidisset.* Voss. « Antonius quidem med. quum incidissent insanabilia ulcera. » Ut et in parte Chifflet. GR. — *Antonius.* Omisere quoque nostri Antonii cognomen : recte, quum mox sequatur medicus. — *Antonius Musa.* Fuit quidem is doctus ac facundus plurimum, tum etiam elegantis politique ingenii, quod ostendit et Musæ cognomen ideo tributum. Virg. in Catal. XIII, 5 : « Cui Venus ante alios, divi, divumque sorores Cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona. » Apud Eurip. in Nauplio (trag. quæ non exstat) chorus eadem ratione Palamedem τὴν Μοῦσαν vocat. Ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοί, τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μοῦσαν. SCAL.

Et elephantiasin[22] sanguis et cinis mustelæ. Verberum vulnera atque vibices, pellibus ovium recentibus[23] impositis obliterantur.

1 XL. Articulorum[1] fracturis cinis feminum pecudis peculiariter medetur : efficacius cum cera. Idem medicamentum fit ex maxillis simul ustis, cornuque cervino et cera mollita rosaceo[2]. Ossibus[3] fractis caninum cerebrum linteolo illito, superpositis lanis, quæ subinde suffundantur[4], fere XIV diebus solidat : nec tardius[5] cinis silvestris muris[6] cum melle, aut vermium terrenorum[7], qui etiam ossa extrahit.

22. *Et elephantiasin.* Q. Serenus, cujus verba retulimus lib. XXIV, cap. 11; Sext. Plat. cap. XX de mustela, tit. 1; Marc. Emp. cap. XIX, p. 130, et Plin. Val. lib. III, cap. 57. HARD.

23. *Recentibus.* Recenter excoriatis : conspersis sale, rosis, myrtis, ut in usu est hodie apud medicos. DALEC.

XL. 1. *Articulorum.* Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 234, totidem verbis, et Plin. Val. l. III, c. 15 et 48. H.

2. *Rosaceo.* Subintellige, oleo. H.

3. *Ossibus.* Ad verbum Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 22 ad fracturam. Plin. Val. lib. III, cap. 48 : « Caninum cerebrum linteolo illitum imponitur, superpositis lanis, quæ subinde oleo suffunduntur, quarto decimo die solidat. » Q. Seren. cap. LIV, pag. 158 : « Vis indigna novo si sparserit ossa fragore, Conveniet cerebrum blandi canis addere fractis : Lintea deinde, superque inductas nectere lanas, Sæpius et succos consperget pinguis olivi : Bis septem credunt coalescere cuncta diebus. » HARD.

4. *Subinde suffundantur.* Rosaceo, aut vino nigro, et austero. Galenus. DALEC.

5. *Nec tardius*, etc. Plin. Val. l. cit. « Cinis silvestrium murium imponitur cum melle. Cinis vero terrenorum vermium cum melle etiam minuta ossa extrahit. » H.

6. *Cum melle aut cum vermium terrenorum cinere.* « Cum melle aut vermium terrenorum cinere, » in apographo nostro. PINT.

7. *Aut cum vermium terrenorum cinere qui etiam.* Voss. arguit νοθείας τὸ *cum*, item τὸ *cinere* : deinde habet, *qui et ossa.* Fuit nimirum multo rotundius : « Nec tardius cinis silvestris muris cum melle aut vermium terrenorum, qui et ossa extrahit. » Neque enim cinerem muris silvestris cum melle, aut loco mellis cum vermium terrenorum cinere id præstare vult, sed silvestris muris aut vermium terrenorum cinerem cum melle. Gud. Menap. et Acad. «aut cum vermibus terrenis qui et ossa. » Andeg. ut diximus ad caput præcedens. GR.

XLI. Cicatrices[1] ad colorem reducit pecudum pulmo, 1
præcipue ex ariete, sevum[2] ex nitro: lacertæ viridis cinis: vernatio[3] anguium ex vino decocta: fimum[4] columbinum cum melle. Item vitiligines albas ex vino. Ad vitiliginem et cantharides cum rutæ foliorum duabus partibus in sole, donec formicet cutis[5], tolerandæ sunt. Postea fovere, oleoque perungere, necessarium: iterumque illinire, idque diebus pluribus facere, caventes exhulcerationem altam. Ad easdem vitiligines et muscas[6] illini jubent cum radice lapathorum: gallinarum fimum candidum, servatum[7] in oleo vetere cornea pyxide: vespertilionum sanguinem: fel herinacei ex aqua. Scabiem vero, bubonis cerebrum cum aphronitro, sed ante omnia sanguis[8] caninus, sedant: pruritum[9] cochleæ minutæ, latæ, contritæ, illitæ.

XLII. Arundines[1], et tela, quæque alia extrahenda sunt 1
corpori, evocat mus dissectus impositus. Præcipue[2] vero lacerta dissecta, ut vel caput ejus tantum contusum cum sale impositum. Cochleæ ex his quæ gregatim folia sectantur, contusæ impositæque cum testis: et eæ quæ manduntur[3], exemptæ testis: sed cum leporis coagulo effica-

XLI. 1. *Cicatrices.* Marc. Emp. totid. verbis, cap. XIX, pag. 132, et Plin. Val. lib. III, cap. 46. Item Sext. Plat. c. VI de ariete, t. 4. H.

2. *Sevum.* Plin. Val. l. c. H.

3. *Vernatio.* Plin. Valer. l. c. « Senectus anguium, etc. » H.

4. *Fimum.* Plin. Val. l. c. H.

5. *Donec formicet cutis.* Donec pruriat cutis. Vide quæ de ea voce diximus lib. XXVIII, cap. 20. H.

6. *Ad easdem vitiligines et muscas*, etc. Vide Reines. Var. lect. lib. II, cap. 7, pag. 174. H.

7. *Gallinarum fimum candidum, servatum. Fimi*, non *fimum*, in vetusto codice. PINT.

8. *Sed ante omnia sanguis.* Plin. Val. lib. III, cap. 38. HARD.

9. *Pruritum.* Q. Seren. cap. VII de prurigine, etc. pag. 129: « Pruritus autem salsos levat humor aceti, Sive maris rabidi sudor, cochleæque minutæ, Quarum contactu perimetur acerba libido. » Sic etiam Plin. Val. lib. III, c. 39. H.

XLII. 1. *Arundines.* Marc. Emp. ad verbum, cap. XXXIV, pag. 233, et Plin. Val. lib. III, cap. 49. H.

2. *Præcipue.* Auctores proxime laudati cum Theod. Prisc. lib. I, pag. 23. HARD.

3. *Et eæ quæ manduntur.* Hæc pariter Plin. Val. l. c. HARD.

cissime. Ossa anguium eumdem cum coagulo cujuscumque quadrupedis intra tertium diem approbant effectum. Laudantur et cantharides tritæ cum farina hordei.

1 XLIII. (xiv.) In muliebribus malis[1] membranæ a partu ovium proficiunt, sicut in capris retulimus[2]. Fimum quoque pecudum eosdem usus habet. Locustarum suffitu stranguriæ maxime mulierum juvantur. Gallinaceorum testes subinde si a conceptu edat mulier, mares in utero fieri dicuntur. Partus conceptos hystricum cinis potus continet : maturat[3] caninum lac potum, evocat membrana e canum secundis, si terram non attigerit. Lumbos parturientium potus lactis, fimum[4] murinum aqua pluvia dilutum, mam-
2 mas mulierum a partu tumentes[5] reficit. Cinis herinaceorum cum oleo perunctarum custodit partus contra abortus. Facilius enituntur, quæ fimum anserinum cum aquæ cyathis duobus sorbuere : aut ex utriculo mustelino[6] per genitale effluentes aquas. Vermes terreni[7] illiti, ne cervicis[8] scapularumque nervi doleant, præstant. Graves

XLIII. 1. *In muliebribus malis.* Uteri dolore, strangulatu, distortione, et quum secundæ morantur.

2. *Sicut in capris retulimus.* Lib. XXVIII, cap. 77 : « Membrana caprarum, in qua partus editur, inveterata, potuque sumpta in vino, secundas pellit. » Hard.

3. *Maturat.* Partum accelerat, qua vi et mortuos in utero fetus expellit, ut auctor est Sext. Plat. cap. ix de cane, tit. 8. Abdarrahmanus Ægyptius, c. xxvi, p. 102 : « Lac caninum æqualibus vini et mellis temperatum partibus, propinabitur mulieri laboranti difficultate partus ; statim emittet infantem, vivus sit, vel mortuus. » H.

4. *Fimum.* Q. Serenus, cap. xxi, pag. 138 : « Post partum tumidas injuste assurgere mammas Interdum aspicies : harum mala commemoratur Murinus fimus ex pluvio sedare liquore. » Hard.

5. *Tumentes.* Ita Reg. 2. Hoc est, corrigit. Hard. — *Reficit.* Deplet, exhaurit, levat. Dalec.

6. *Utriculo mustelino.* Vesica. Dal.

7. *Vermes terreni illiti in cervices et scapulas ne nervi doleant præstant.* Scribe : « Vermes terreni illiti ne cervicis scapularumque nervi doleant præstant, » ex vetusto codice. Pint.—*Vermes terreni illiti.* ἰούλους vocat Numenius apud Athenæum lib. Z : Καὶ δὲ σύγε μνήσαιο δ̓ιλείατος ἔττι παρ' ἄκρα Ἀκτῆς αἰγιαλοῖο γεώλοφα· τοὶ μὲν ἴουλοι Κέκληνται, μέλανες, γαιηφάγοι, ἔντερα γαίης. Dal.

8. *Ne cervicis.* Ita Reg. 2, non,

secundas pellunt[9] in passo poti. Iidem[10] per se impositi, mammarum suppurationes concoquunt et aperiunt, extrahuntque, et ad cicatricem perducunt. Lac devocant[11] poti cum mulso. Inveniuntur et vermiculi, qui adalligati collo, continent partum. Detrahuntur autem sub partu : alias 3
eniti non patiuntur. Cavendum etiam ne in terra ponantur. Conceptus quoque causa dantur in potu quini aut septeni. Cochleæ[12] in cibo sumptæ accelerant partum : item conceptum impositæ cum croco. Eædem ex amylo et tragacantha illitæ profluvia sistunt. Prosunt et purgationibus sumptæ in cibo, et vulvam aversam corrigunt[13] cum medulla cervina, ita ut uni cochleæ denarii pondus addatur et cyperi : inflationes quoque vulvarum discutiunt exemptæ testis, tritæque cum rosaceo. Ad hæc Astypalæicæ maxime eliguntur. Alio modo Africanæ binæ tritæ cum fœni Græci quod tribus digitis capiatur, addito melle cochlearibus quatuor, illinuntur alvo[14], prius irino succo perunctæ. Sunt et minutæ longæque[15], candidæ cochleæ, passim ob- 4
errantes : eæ arefactæ sole in tegulis, tusæque in farina,

ut editi, « in cervices et scapulas, ne nervi, etc. » Hard. — *In cervices et scapulas.* Voss. « Vermes terreni inliti, ne cervices scapulumque nervi doleant, præstant. » Lege : « scapulorumque, » ut voluit Pintianus. Andegav. « in cervices scapularumque ne nervi. »

9. *Gravidis secundas pellunt. Graves*, non *Gravidis*, in vetere codice. Pint. — *Gravidis secundas pellunt.* Non gravidis quidem, sed puerperis et fœtis. Dal. — *Graves.* Molestas. Ita Reg. 2. In editis perperam, ac ridicule, « Gravidis secundas. » Hard.

10. *Iidem per se impositi.* Seren. l. c. de mammis sanandis : « Sin autem clausas penitus dolor angit acerbus, Lumbricis terræ turgentes unge corymbos. » Hard.

11. *Devocant. Devocant* Plin. vertit, quod Græci κατασπῶσι. Dal.

12. *Cochleæ.* Q. Seren. cap. de conceptione et partu : « Et cochleæ manduntur edules. » Hard.

13. *Et vulvam aversam corrigunt.* Conversam, quod fit strangulatione uteri. Hard.

14. *Illinuntur alvo.* Ad inflationes dissipandas. Dalec.

15. *Sunt et minutæ longæque.* Minutas albulas vocat Varro, lib. III, cap. 14, easque afferri e Reatino ait, ut maximas ex Illyrico. Dalec.

miscentur lomento æquis partibus, candoremque et lævorem corpori afferunt. Scabendi[16] desideria tollunt minutæ et latæ cum polenta. Viperam mulier prægnans si transcenderit, abortum faciet: item amphisbænam[17], mortuam dumtaxat. Nam vivam habentes in pyxide, impune transeunt, etiam si mortua sit: atque asservata, partus faciles præstat vel mortua. Mirum, si non asservatam transcenderit gravida, innoxiam fieri, si protinus transcendat asservatam. Anguis inveterati suffitus menstrua adjuvant.

1 XLIV. Anguium senectus adalligata lumbis, faciliores partus facit, protinus[1] a puerperio removenda. Dant et in vino bibendam cum thure: aliter sumpta, abortum facit. Baculum[2], quo angui rana excussa sit[3], parturientes adjuvat: troxalidum cinis illitus cum melle, purgationes. Item araneus, qui filum deducit ex alto, capi debet manu cava, tritusque admoveri: quod si redeuntem prehenderit[4], inhibebit idem purgationes. Lapis[5] aetites in aquilæ repertus nido, custodit partus contra omnes abortuum

16. *Scabendi.* Cap. sup. « Pruritum sedant cochleæ minutæ, latæ, contritæ, illitæ. » HARD.

17. *Item amphisbænam.* Et hoc pariter refert Galen. de Theriaca ad Pison. cap. IX, pag. 943. H.

XLIV. 1. *Protinus.* Ne vulvas simul attrahant. HARD.

2. *Baculus quo angui rana excussa sit.* Voss. *Baculum.* Sic lib. XXXII, cap. 10: « Pulmone marino si confricetur lignum, ardere videtur adeo ut baculum præluceat. » Sic Gelen. et adfirmant tres Vossiani. Cicero de Finib. lib. II: « Bacillum aliud est inflexum et incurvatum de industria, aliud ita natum. » *Idem* Ovidio suo plus semel restituit vir studiis incertum major an meritis in rempublicam utrisque certe ingens, nec Ovidii magis quam omnium antiquitatis litterarum optimus vindex, interpres, æmulator ipse, in aliis fautor, suffragator, testis benevolentissimus, Nicolaus Heinsius. GRONOV. — *Baculum.* Ita MSS. non *baculus*, ut editi. H.

3. *Quo angui rana excussa sit.* Quo angui erepta sit rana. HARD.

4. *Quod si redeuntem prehenderit.* Quod si remeantem in sublime araneum manus apprehenderit. H.

5. *Lapis aetites*, etc. Sext. Platon. part. 2, c. 1, de aquila, tit. 2. Vide inferius lib. XXXVI, cap. 39. HARD.

insidias. Penna[6] vulturina subjecta pedibus adjuvat parturientes. Ovum corvi gravidis cavendum constat, quoniam transgressis abortum per os faciat[7]. Fimum[8] accipitris in mulso potum, videtur fecundas facere. Vulvarum[9] duritias et collectiones adeps anserinus aut cygni emollit.

XLV. Mammas[1] a partu custodit adeps anseris[2] cum 1
rosaceo et araneo[3]. Phryges et Lycaones mammis puerperio vexatis invenere otidum adipem utilem esse : his quæ vulva strangulentur et blattas illinunt. Ovorum perdicis putaminum cinis cadmiæ mixtus, et ceræ, stantes mammas servat[4]. Putant et ter circumductas ovo perdicis non inclinari[5]: et si sorbeantur eadem, fecunditatem fa-

6. *Penna vulturina subjecta pedibus adj. part.* Hæc totidem verbis Sext. Plat. part. 2, c. 2 de vulture, tit. 7. HARD.

7. *Transgressus abortus asperos faciat.* Vossian. et fere cod. Pintian. « Ovum corvi cavendum gravidis constat, quoniam transgressis abortum per os facit. » Præclare. *Transgressis* et Chifflet. *Facit.* Gud. et Acad. et Vossiani duo. GRON. — *Transgressis abortum per os faciat.* Sic totidem plane apiculis Reg. 1 et 2 cod. In editis hactenus libris perverse : « Transgressus abortus asperos faciat. » Plinius ipse, l. X, cap. 15 de corvis : « Ore eos parere aut coire vulgus arbitratur : ideoque gravidas, si ederint corvinum ovum, per os partum reddere; atque in totum, difficulter parere, si tecto inferantur. » HARD.

8. *Fimum.* Hippocrates de Morb. mulieb. lib. I, text. 125, p. 516 : Ἴρηκος δὲ ἄφοδον τρίβειν ἐν οἴνῳ γλυκεῖ καὶ πίνειν νῆστιν, καὶ τηνικαῦτα συνευναζέσθω τῷ ἀνδρί. « Accipitris stercus in vino dulci terat, et jejuna bibat, et tunc viro condormiat. » HARD.

9. *Vulvarum.* Sext. Plat. part. 2, c. XI de ansere, tit. 2 ad duritiam locorum : « Adeps anseris illitus duritias et concretiones locorum discutit. » HARD.

XLV. 1. *Mammas a partu custodit*, etc. Ita fere Q. Seren. cap. XXI, pag. 138 : « Si castigatas studium est servare papillas, Anseris aut sevum pariter cum lacte tepenti, Aut ovum illinito tulerit quod garrula perdix. » HARD.

2. *Custodit adeps anseris.* Ne immodice turgeant. DALEC.

3. *Cum rosaceo et araneo.* Ita MSS. Rectius putarim tamen, *et irino*. HARD.

4. *Stantes mammas servat.* Ne flaccescant et corrugentur. DALEC. — *Stantes.* Servat mammas in statu suo, ne tumeant. Lib. XXVII, cap. 77 : « Virgini novem fimi grana propinant, ut stent perpetuo mammæ. » HARD.

5. *Inclinari.* Molles et vietas demitti. DALEC.

cere: lactis quoque copiam. Cum anserino adipe perunctis mammis, dolores minuere, molas uteri rumpere, scabiem vulvarum sedare, si cum cimice trito illinantur.

1 XLVI. Vespertilionum[1] sanguis psilothri vim habet: sed malis puerorum illitus[2] non satis proficit, nisi[3] ærugo, vel cicutæ semen postea inducatur; sic enim aut in totum tolluntur pili, aut non excedunt lanuginem. Idem et cerebro eorum profici putant. Est autem duplex[4], rubens utique et candidum. Aliqui sanguinem et jecur ejusdem admiscent. Quidam in tribus heminis[5] olei discoquunt viperam[6], exemptis ossibus psilothri vice utuntur, evulsis

2 prius pilis quos renasci nolunt. Fel herinacei[7] psilothrum est, utique mixto cerebro vespertilionis et lacte caprino. Item per se cinis[8]. Lacte canis primi partus[9], evulsis pilis quos renasci nolunt, vel nondum natis, perunctis partibus, alii non surgunt. Idem evenire traditur sanguine ricini evulsi cani: item hirundinino sanguine vel felle. (XV.) Ovis formicarum supercilia denigrari cum muscis tritis tradunt.

XLVI. 1. *Vespertilionum.* Q. Serenus, c. XXXVI, p. 149: « Namque oculos infesta pilorum tela lacessunt: Ergo locum crinis vulsi continge cruore, Quem dat avis tremulis simulat quæ pellibus alas. » Sic etiam Plin. Val. lib. III, c. 52. H.

2. *Sed malis puerorum illitus.* Quos imberbes esse volumus. Dalec. — *Sed malis*, etc. Vide præcedentem notam. Hard.

3. *Nisi ærugo.* Sic MSS. Reg. 1, 2, aliique: non, ut editi, *nisi erucæ*. Hard.

4. *Est autem duplex.* Duplex est cerebrum, rubens anterioribus ventriculis, candidum cerebello posteriore. Dalec.

5. *Quidam in tribus heminis.* Hæc totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 52. Hard.

6. *Discoquunt viperam.* Diu et et exacte coquunt, quoad coctura intabescat. Dalec.

7. *Fel herinacei.* Plin. Val. loc. cit. et Galen. Εὐπορ. l. II, c. 25. H.

8. *Item per se cinis.* Herinacei scilicet combusti ac triti in pulverem. Hard.

9. *Lacte canis primi partus.* Ita MSS. Reg. 1, 2, aliique. In libris ad hunc diem editis connectuntur ista cum superioribus, additaque vocula legitur, « item per se cinis cum lacte canis. » Si *per se*, hoc est, solum prodest, quam ob rem, amabo, lac etiamnum canis adsciscitur? Hard.

Si vero oculi nigri[10] nascentium placeant, soricem prægnanti edendum. Capilli ne canescant[11], vermium terrenorum cinere præstari admixto oleo.

XLVII. Infantibus, qui lacte concreto vexantur[1], præsidio est agninum coagulum ex aqua potum. Aut si coagulatio lactis[2] acciderit, discutitur coagulo ex aceto dato. Ad dentitiones, cerebrum pecoris utilissimum est. Ossibus in canino fimo inventis, adustio infantium[3], quæ vocatur siriasis[4], adalligatis emendatur : ramices infantium lacertæ viridis admotæ dormientibus morsu. Postea arundini alli- 1

10. *Si vero oculi nigri*. Q. Seren. cap. v, pag. 128 : « Si prægnans artus captivi soricis edit, Dicuntur fetus nigrantia lumina fingi. » H.

11. *Capilli ne canescant*, etc. Q. Serenus, cap. v, de capillo tingendo, pag. 127 : « Lumbrici quoque terrestres miscentur olivo, Et juvenem præstant redivivo flore capillum. » Ubi nota differentiam auctorum, dum hi putant senectutem remedio vetari, hi autem sanari. AJ.

XLVII. 1. *Qui lacte concreto vexantur*. Qui lacte quod e mammis nutricum sugunt concreto in grumos utuntur. HARD.

2. *Coagulatio lactis*. Coagulatio lactis « in stomacho, ob ejus frigiditatem. » HARD.

3. *Adustio infantium*. Ardor, τὸ καῦμα. Supra lib. XXII, cap. 21, distillationem exponit lib. XX, cap. 3, *ardorem*, ut hic, vocat. DALEC.

4. *Siriasis*. Formatur hæc vox ἀπὸ τοῦ σειρίου, qui nunc solem significat : Lycophron in Cassandra, Ἐκδεδρασμένον νέκυν ἀκτὶς σειρίου καταυανεῖ : nunc stellam ardentissimam in sideris ἀστρόκυνο; lingua, quasi ζειρίος παρὰ τὴν ζέσιν ; vel παρὰ τὸ σειροῦν, quoniam humorem nostri corporis vacuat, et inanit ; vel quoniam αἴτιος τοῦ σεσηρέναι · tum enim canes aperto rictu hiant ; vel ἀπὸ τοῦ σειριᾷν, quod lucet et siccat ; vel ἀπὸ τοῦ σείεσθαι, quod scintillat et tremulo motu vibratur ; vel ἀπὸ τοῦ σείρειν, quod immodico æstu cuncta rapiat atque desiccet. Virgil. Georg. IV, 426 : « Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos Ardebat. » Euripid. in Hecuba, ὁ σείριος ἔνθα πυρὸς φλογέας ἀφίησιν αὐγάς. Statius : « Implacido lethalis Sirius igni. » Ibycus Rheginus quævis astra σείρια nuncupavit, vel quasi τείρεα et navigantibus signa, vel quod universitatis res τείρουσι, id est, δαμάζουσι. Quidam apud Plaut. in Trin. II, 4, 141, Solstitialem morbum σειρίασιν esse putant : « Tum autem Syrorum, genus quod patientissimum 'st Hominum, nemo exstat qui ibi sex menses vixerit, Ita cuncti solstitiali morbo decidunt. » DAL.—Verisimilior etymologia quæ Σείριον commune olim astrorum nomen ἀπὸ τοῦ θέρειν deducit, solita litterarum σ et θ permutatione. ED.

2 gata suspenditur[5] in fumo : traduntque pariter cum ea exspirante sanari infantem. Coehlearum saliva illita infantium oculis, palpebras corrigit[6], gignitque. Ramicosis cochlearum einis eum thure ex uvis albo suceo[7] illitus per dies triginta medetur. Inveniuntur in cornieulis coehlearum[8] arenaceæ duritiæ : eæ dentitionem facilem præstant adalligatæ. Cochlearum inanium cinis admixtus ceræ, proeidentium interaneorum partes extremas[9] prohibet. Oportet autem cineri miseeri saniem punctis emissam e cerebro viperæ. Cerebrum viperæ illigatum pelliculæ dentitiones adjuvat[10]. Idem valent et grandissimi dentes serpentium[11]. Fimum corvi lana adalligatum[12] infantium tussi
3 medetur. Vix est serio compleeti quædam[13] : non omittenda tamen, quia sunt prodita. Ramici infantium lacerta mederi jubent. Marem hanc prehendi. Id intelligi et quod sub cauda unam cavernam habeat. Id agendum, ut per

5. *Postea arundini alligata suspenditur in fumo*, etc. Non *adalligata* : nam *adalligata* vocare solet, quæ Græci περίαπτα, superstitiosa fere ac magica remedia, quæ suspensa collo aut brachio alligata gestantur. Gelen.

6. *Palpebras corrigit*. Palpebrarum pilos in ciliis reflexos, ac oculum pungentes. Dal.

7. *Cum thure ex ovi albi succo*. « Cum thure et ex uvis albis succo, » in antiquo codice. Pint. — *Ex uvis albo succo illitus*. Sic MSS. omnes editi, *ex ovi albi succo*, quod est ineptum. Hard.

8. *Inveniuntur in corniculis cochlearum*. Vide supra cap. 3 proximum. Dalec. — *Inveniuntur in corniculis cochlearum*. Conf. supra cap. 8 : « Arenulæ, quæ inveniuntur in cornibus cochlearum, cavis dentium inditæ, statim liberant dolore. » Vide quæ ibi diximus. Hard.

9. *Partes extremas prohibet*. Extremam partem, anum, sedem, sphiucterem. Dalec.

10. *Dentitiones adjuvat*. Dentitio, dentium emissio est, quum primum erumpunt. Hard.

11. *Ad idem valent et grandissimi dentes serpentium*. In apographo nostro : « Idem valent et grano dentes serpentium. » Pint.

12. *Fimum corvi lana adalligatum*. Fimum Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. xii, p. 79 : « Stercus corvi majoris appensum laboranti tussi, illam amovebit. » Hard.

13. *Vix est serio complecti quædam*. Vix licet absque risu ac serio animo, commemorare quædam. Hard.

aurum, et argentum, aut ostrum mordeat vitium. Tum in calyce novo illigatur, et in fumo ponitur. Urina infantium cohibetur muribus elixis in cibo datis. Scarabæorum[14] cornua grandia denticulata, adalligata his, amuleti naturam obtinent. Bovæ capiti lapillum inesse tradunt, 4
quem ab eo exspui[15], si necem timeat, inopinantis præciso capite exemptum, adalligatumque, mire prodesse dentitioni. Item cerebrum ejusdem ad eumdem usum adalligari jubent : et limacis lapillum[16] sive ossiculum, quod invenitur in dorso. Magnifice juvat et ovis cerebrum[17] gingivis illitum : sicut aures adeps anserinus[18] cum ocymi succo impositus. Sunt vermiculi in spinosis herbis[19] asperi, lanuginosi : hos adalligatos protinus mederi tradunt infantibus, si quid ex[20] cibo hæreat[21].

XLVIII. Somnos[1] allicit œsypum cum myrrhæ momento in vini cyathis duobus dilutum, vel cum adipe 1
anserino et vino myrtite : avis cuculus leporina pelle ad-

14. *Scarabæorum.* Lucanorum videlicet, de quibus lib. XI, cap. 34. Hard.

15. *Bovis capiti lapillum inesse tradunt, quem ab eo exspui*, etc. In vetusto exemplari, non *bovis* habetur, sed *bove*. Lego *boæ*, et *ab ea exspui*, non *ab eo*, idem præfert exemplar. Pint. — *Bovæ.* Vel *boæ*, ut diximus lib. XXIX, cap. 38. In R. 1 et 2, *bove*. In editis mendose, *bovis*. Neque de medicamentis hoc libro fere agitur, quæ repeti ex quadrupedibus fas est, sed ex avibus tantum et insectis; de aliis obiter, ac veluti aliud agendo. H.

16. *Limacis lapillum.* Quæ nuda serpit. Dalec.

17. *Cerebrum.* Elixum. Dalec.

18. *Sicut aures adeps anserinus.* De infantium morbis nunc tota disputatio est : quamobrem id explicans Marc. Emp. cap. ix, pag. 81 : « Anserina adeps, inquit, adjecto ocymi succo tepefacta, instillataque, dolores auricularum infantilium juvat. » Hard.

19. *In spinosis herbis.* Ut dipsaco. Dalec.

20. *Si quid ex cibo hæreat.* Ita libri omnes, etiam MSS. Hoc est, si spina aliqua, faucibus, vel os adhærescat. Reponi hoc loco *exeat*, contra veterum exemplarium fidem, non probo. Hard.

21. *Hæreat.* Lege *exeat*, ut quum dormientes aut vigiles lac evomunt. Vocant id nutrices *cailloter*. Dal.

XLVIII. 1. *Somnos.* Q. Serenus, cap. lvi, p. 160 : « Dilue præterea glomeramina, quæ gerit intus Clausa aries inter geminæ coxendicis

alligatus : ardeolæ[2] rostrum in pelle asinina fronti adalligatum. Putant et per se rostrum ejusdem effectus esse vino collutum. E diverso[3] somnum arcet vespertilionis caput aridum adalligatum.

1 XLIX. In urina virili lacerta necata, Venerem[1] ejus qui fecerit, inhibet; nam inter amatoria esse Magi dicunt. Inhibet et fimum cochleæ et columbinum cum oleo et vino potum. Pulmonis vulturini dextræ partes Venerem concitant viris adalligatæ gruis pelle. Item si lutea ex ovis quinque columbarum, admixto adipis suilli denarii pondere, ex melle sorbeantur. Passeres[2] in cibo vel ova eorum. Gallinacei[3] dexter testis arietina pelle adalligatus. Ibium cineres cum adipe anseris et irino perunctis, si conceptus sit, partus continere : contra inhiberi Venerem pugnatoris galli testiculis anserino adipe illitis adalligatisque pelle
2 arietina tradunt. Item cujuscumque galli gallinacei[4], si cum sanguine gallinacei lecto subjiciantur. Cogunt concipere invitas setæ ex cauda mulæ, si junctis evellantur,

umbras : Inde soporati ducentur gutture potus. » HARD.

2. *Ardeolæ*. Auctor Kiranidum, pag. 122 de ardeola : hujus ῥάμφος, hoc est, « rostrum cum cancri felle in corio asinino si suspenderis ad collum vigilantis, dormitabit. » H.

3. *E diverso*. Habdarrhamanus Ægyptius, interprete Ecchellensi, cap. XXXIV, pag. 117 : « Vespertilionem si pones in pulvinari, nequaquam somnum capere poterit qui super illud declinat caput, quamdiu inibi erit vespertilio. » Oculis upupæ vim plane similem idem adscribit, cap. XXXV, pag. 119, si appendantur e lectulo. HARD.

XLIX. 1. *Venerem*. Hoc est, qui aquam fecerit. In editis, audaciore manu, *ejus qui biberit*. HARD.

2. *Passeres*. Marc. Emp. iisdem verbis, cap. XXXIII, pag. 227. R. Moses citatus a Joh. Bapt. Porta, Phys. lib. VI, cap. 5, et Terpsicles laudatus a nobis superius, lib. X, c. 152. Denique Habdarrhamanus, cap. XV, pag. 86. HARD.

3. *Gallinacei*. Sext. Plat. part. 2, cap. VIII de gallo, tit. 3 ad concubitum excitandum, et inhibendum : « Galli testiculi cum adipe anserino in arietis pelle brachio suspensi, concubitum excitant. Suppositi lecto cum ipsius sanguine, efficiunt ne concumbant qui jacent. » H.

4. *Item cujuscumque galli gallinacei*. Sext. Plat. loc. cit. HARD.

inter se colligatæ in coitu[5]. Qui in urinam canis suam ingesserit, dicitur ad Venerem pigrior fieri. Mirum[6] et de stellionis cinere (si verum est) linamento involutum in sinistra manu Venerem stimulare: si transferatur in dextram, inhibere. Item vespertilionis sanguinem collectum flocco, suppositumque capiti mulierum, libidinem movere; aut anseris linguam in cibo vel potione sumptam.

L. Phthiriasin a toto corpore pota membrana senectutis 1
anguium triduo necat : ac serum[1] exempto caseo potum cum exiguo sale. Caseos, si cerebrum mustelæ coagulo addatur, negant corrumpi vetustate, aut a muribus attingi. Ejusdem mustelæ cinis si detur in offa gallinaceis pullis et columbinis, tutos esse a mustelis. Jumentorum urinæ tormina vespertilione adalligato finiuntur : verminatio[2] ter circumlato verendis palumbo : mirum dictu, palumbus emissus moritur, jumentum liberatur confestim.

LI. Ebriosis[1] ova noctuæ per triduum data in vino, 1
tædium ejus adducunt. Ebrietatem[2] arcet pecudum assus pulmo præsumptus. Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, et in vino quod bibetur inspersus, securos præstabit a temulentia. Invenit hoc Horus Assyriorum rex.

LII. Præter hæc sunt notabilia animalium ad hoc vo- 1

5. *Colligatæ in coitu.* Admotæ coxæ, lumbis. DALEC.

6. *Mirum et de stellionis cinere... linamento.* Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 227 : « Stellionis cinis, inquit, in linteo obvolutus, sinistra manu portatus, Venerem stimulat : translatus, inhibet. » HARD.

L. 1. *Ac serum.* Marc. Emp. c. IV, p. 42 : « Serum, id est, aquam lactis, quæ remanet facto caseo, si quis adjecto aceto in potione aliquoties sumpserit, ita liberatur a pedunculis, ut penitus exstirpentur, nec postea in eo renascantur. » HARD.

2. *Verminatio.* Intestinorum dolores ; supra lib. XXVIII, c. 11 ult. DALEC. — *Verminatio.* Vermes in interaneis gigni desinunt, etc. Egimus de hac voce lib. XXVIII, cap. 49. HARD.

LI. 1. *Ebriosis.* Noctuæ ova comesta facere ebriosos scribit Philostratus de vita Apollonii, lib. III, cap. 12, pag. 147. HARD.

2. *Ebrietatem.* Dictum id jam antea lib. XXVIII, cap. 80 ext. H.

lumen pertinentium. Gromphenam avem in Sardinia narrant grui similem, ignotam jam etiam Sardis, ut existimo. In eadem provincia est ophion[1], cervis tantum pilo similis, nec alibi nascens. Iidem auctores nominavere subjugum[2], quod nec quale esset animal, nec ubi nasceretur, tradiderunt. Fuisse quidem non dubito[3], quum et medicinæ ex eo sint demonstratæ. M. Cicero[4] tradit animalia biuros vocari, qui vites in Campania erodant[5].

1 LIII. (XVI.) Reliqua mirabilia ex his[1], quæ diximus. Non latrari a cane membranam ex secundis canis habentem, aut leporis fimum vel pilos tenentem. In culicum genere muliones[2] non amplius, quam uno die, vivere; eosque qui arborarii[3] pici rostrum habeant, et mella eximant, ab apibus non attingi. Porcos sequi eum, a quo cerebrum corvi acceperint in offa. Pulverem, in quo se mula volutaverit, corpori inspersum mitigare ardores amoris. So-

LII. 1. *Ophion*. Musamona vocant lib. VIII, c. 49. Ejus quoque mentio fit sub finem lib. XXVIII, cap. 42. DALEC.

2. *Subjugum*. Ita Reg. 2 et alii: et mox *biuros*, quasi *diuros*, hoc est, *bicaudes*: non ut in libris hactenus editis, *sirulugum*, et *byturos*. Quum vites erodi a biuris, Cicero dicat, id vermis genus esse arbitror, quod Græci ἴκα vocant. Hesychius: ἴξ, θηρίδιόν τι ἀμπέλους ἐσθίον. H.

3. *Fuisse quidem non dubito*, etc. Quis hic, vel invitus, non recordabitur viri, qui forte fabula mera et nomen, Astrati, de quo ea solum mentio injecta: *Astratus fuit*. Ut ad Plinium revolvamur, liquet vel de his animantibus sermonem esse qui numquam fuerant, vel qui nominibus variis, non varii revera, distinguebantur. Quæ nomina forte ætàs abolevit, credentibus non paucis deletas has animantium gentes: quod nulli intra historiæ tempora accidisse in comperto est. AJ.

4. *M. Cicero*. In libris quos inscripsit de Rebus admirandis, qui interierunt. HARD.

5. *Bytures vocari qui vites in Campania erodant*. *Biuros*, in vetusto codice, quasi *bicaudes* dixeris, non *byturos*, et paulo ante *subjugum*, non *sirulugum*. PINT.

LIII. 1. *Ex his*. Ex iis animalium generibus, quorum hactenus medicinas attigimus. HARD.

2. *Muliones*. Qui mulis infesti sunt. DAL. — Vide quæ de his diximus lib. XI, cap. 19. HARD.

3. *Eosque qui arborarii*, etc. Pici Martii, qui arbores excavat, ut dictum est lib. X, cap. 20. HARD.

rices fugari [4], si unus castratus emittatur. Anguina [5] pelle, et sale, et farre cum serpyllo contritis una [6], dejectisque cum vino in fauces boum, uva maturescente, toto anno eos valere : vel si hirundinum pulli tribus offis dentur. Pulvere e vestigio anguium collecto, sparsas apes in alvos 2
reverti [7]. Arietis [8] dextro teste præligato oves tantum gigni. Non lassari in ullo labore, qui nervos ex alis et cruribus gruis habeant. Mulas non calcitrare, quum vinum biberint. Ungulas tantum mularum repertas [9], neque aliam ullam materiam, quæ non perroderetur a veneno Stygis aquæ, quum id dandum Alexandro Magno Antipater mitteret,

4. *Sorices fugari.* Simile istud Habdarrhamani commentum, cap. XLIV : « Si murem ligabis in domo, omnes reliqui mures ab illa fugient, nec revertentur, quamdiu mus ille ibi ligatus erit. » HARD.

5. *Anguina pelle.* Columella de R. R. lib. VI, c. 4 de vitiis boum, et medicinis. HARD.

6. *Contritis uno die dejectisque.* *Contritis una dejectisque*, in antiquo codice. PINT.

7. *Sparsas apes in alvearia reverti.* *Alvos*, non *alvearia*, in cod. et paulo post *lassari*, non *lassescere*. PINT.

8. *Arietis.* Dictum id jam antea lib. VIII, cap. 72. HARD.

9. *Ungulas tantum mularum repertas.* Plutarchus περὶ πρώτου ψυχροῦ de asini ungula intellexit. Idem in Alexandro ὄνου χηλὴν habet : ut et Joannes Monachus in Historiis. Vide lib. I, cap. 103, et cap. 2 libri sequentis. Trogus vero equi, ut et Pausanias in Arcadicis : Curtius jumenti : Ælianus Scythicorum cornibus. Vox ὄνος similis vocabulo ἡμίονος, fortassis Plinium decepit, ut pro asino, mulorum mularumve diceret. Rhodig. lib. XXV, c. 16. DALEC. — *Ungulas*, etc. Vitruvium igitur Rhodiginus non legerat, qui lib. VIII, cap. 3, pag. 163 : « Est in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quæ habet in montibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua Στυγὸς ὕδωρ nominatur : quam neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest sustinere : sed dissilit et dissipatur. Conservare autem eam et continere nihil aliud potest, nisi mulina ungula. » Cæterum quæ variationes in enarrando vasculo exstiterint (nam equæ, mulæ, vel asini Scythici ungulam, ut et præced. vides), ne tam mirere quam si de hoc unanimis esset consensus. Ungulam omnes clamant cornipedis, omnes jumenti. Non forte tam absurde suspicabere quædam revera innotuisse nonnullis (sed iis quam paucis!) acida vehementissima, ut id quod Neotericis dicitur fluoricum, seu phthoricum (cujus hæc vis est, ut et plumbea et argentea exurat, viam facturum, ni transfuderis identidem),

memoria dignum est, magna Aristotelis[10] infamia excogitatum. Nunc ad aquatilia revertemur.

sed hæc alto silentio, alta caligine pressa, donec usum res videretur exposcere. Certe ex his potuit sive in jumenti ungula, sive in annuli cava pala optime servari satis, ut mortem vel dares alicui, aut mitteres, vel ipse ebiberes. Quod vero aquam Stygiam vel Nonacriam dicerent, responsio fuit nolentium sua evulgari arcana, aut aliquando hæc venena arte humana posse misceri. Aj.

10. *Magna Aristotelis infamia.* Quem aiunt pecunia corruptum ab Antipatro, id consilii dedisse, tanti sceleris participem ac conscium. Dalec. — Vide Plutarch. loc. cit. et Curtium, lib. X, 10, § 16. Sed rumore id falso jactatum, ac vino potius atque ebrietate periisse Alexandrum, constantior hominum opinio fuit. H. — Cf. ad hæc omnia Sainte-Croix, *Examen des Histoires d'Alexandre*. Aj.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XXXI.

I. (I.) Aquatilium sequuntur in medicina beneficia, opifice 1
natura ne in illis quidem cessante, et per undas fluctusque
ac reciprocos æstus, amniumque rapidos cursus improbas
exercente[1] vires: nusquam potentia majore, si verum fateri
volumus; quippe hoc elementum cæteris omnibus imperat.
Terras devorant aquæ, flammas necant, scandunt in sublime, et cælum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu
vitalem spiritum strangulant[2]: quæ causa fulmina elidit,
ipso secum discordante mundo. Quid esse mirabilius potest aquis in cælo stantibus? At illæ ceu parum sit in 2
tantam pervenire altitudinem, rapiunt eo secum piscium
examina, sæpe etiam lapides[3]; subeuntque[4], portantes
aliena pondera. Eædem cadentes omnium terra nascentium causa fiunt, prorsus mirabili natura, si quis velit
reputare ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant,
in cælum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem
inde deferre: justa confessione, omnes terræ quoque vires

I. 1. *Improbas exerente vires. Exercente*, non *exerente*, exemplar nostrum. Pint.

2. *Vitalem spiritum strangulant.* Aerem. Ipse superius lib. II, c. 43, varias tonitruum causas afferens: *posse* ait *et repulsu siderum* depressum, qui a terra meaverit, spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum dum rixetur, edito fragore, quum erumpat. H.

3. *Sæpe etiam lapides subvehunt portantes aliena pondera.* Tria prima verba ad superiora pertinent. Tum sequitur, « Subeuntque portantes aliena pondera, » ex eodem exemplari. Pint.

4. *Subeuntque.* Adscendunt in sublime, Plin. lib. II, cap. 63, *aquæ subeunt in imbres*, etc. Hard.

aquarum esse beneficii. Quapropter ante omnia ipsarum potentiæ exempla ponemus. Cunctas enim quis mortalium enumerare queat?

1 II. (II.) Emicant benigne passimque[1] in plurimis terris, alibi frigidæ[2], alibi calidæ, alibi junctæ, sicut in[3] Tarbellis

II. 1. *Emicant benigne p. in pl. terris.* Ubique enim scatent, ea quæ fidem fere excedat abundantia, illæ aquæ. Nam, ut de Francia sileamus quæ hujusmodi fontes plus quam quingentas ostentat, et de Germania quæ sola plures aquas continet quam cæteræ Europæ partes, quot et quibus encomiis digna in Anglia *Bath*, *Bristol*, *Tunbridge*, *Buxton*, *Matlok*, *Cheltenham*, *Harrowgat*, *Scarborough*; in Helvetia, *Lueseke*, *Baden*, *Alvenow*, *Pfeffers*, *S.-Mauritz*; in Italia, *Ischia*, *Gurgitelli*, *Pisciarelli*, *Citara*, *Cappone*, *Castiglione*, *Olmitello*; et in Hispania quæ doctrinis et disciplinis medicis fere est adhuc *terra incognita*, *Arnedino*, *Alhama*, *Ledesma*, *Prexiguero*, *Boza*, *Benzalemo*, *Alange*, *Alcantera*, *Puerto-llano*, *Teruel*, *Paracuellos-de-Xicoca*, *Bananco del Salto*, *Fuencaliente*, *Lugo Tutto*, *Sacedon*, etc. etc. Aj.

2. *Alibi frigidæ.* Frigidæ junctæ calidis, tenui discernente intervallo. Ita Reg. 1, et Colbert. 3, optime. In Reg. 2 cod. *inunctæ*, mendose. Sequitur nihilominus hunc similem Hermolaus, et *unctæ* legit, interpretaturque pingues aquas, ὕδατα λιπαρά. Qua interpretatione nihil est, quod a mente scriptoris longius abhorreat: qui frigidas alibi aquas emicare ait, alibi calidas, alibi utrasque conjunctim, tenui eas a se invicem discriminante spatio. H.

3. *Sicut in Tarbellis.* Horum oppidum, ut in Geographicis diximus lib. IV, Aquæ Augustæ, sive Tarbellicæ, Gallis *Acys*, Gasconibus *Dacs* dicitur. Ab aquis calidis hoc loco scaturientibus id nomen invenit. In suburbano reliquiæ veteris aquæductus: in ipsa urbe in margine fontis aquarum calidarum solia marmorea, Romanæ ibi magnificentiæ vestigia. Vide Oihenartum in Notit. Vascon. pag. 67. Hard. — *Sicut in Tarbellis Aquitanica gente, et in Pyrenæis montibus.* Aquis Tarbellicis, quæ urbs hodie audit *Aeqs* vel *Dax* in præfectura Gallic. *de l'Arriège*, sunt plurimi (vulgo, ut aiunt, 58) fontes, quæ quum singulæ nomen suum habeant, distinguuntur tamen in tres classes, quarum primæ appellantur *du Teix*; secundæ, *de l'Hospital*; tertiæ, *du Couloubret*. Quæ mox dicuntur Pyrenæorum montium aquæ multæ sunt; namque in præfectura *des Basses-Pyrénées* occurrunt Aquæ-Caldæ *(Aigues-Caudes)*, ubi fontes 5, quibus calor 22° - 38°; Aquæ-Bonæ *(Aigues-Bonnes)*, ubi fontes 3 (cal. 24°-26°); *Bagnères-Adores*, font. 2 (cal. 15°-25°); *Cambo*, ubi fons sulf. et fons ferr. acid. tum in præfectura *des Hautes-Pyrénées*, *Bagnères*, fontes 10 (cal. 29°-47°); *Barèges*, fontes 3 (cal. 25°-36°); *Saint-Sauveur*, font. 4 (cal. 28°); *Cauteret*, fontes 10 (cal. 24°-41°);

Aquitanica[4] gente, et in Pyrenæis montibus, tenui intervallo discernente. Alibi tepidæ egelidæque[5] auxilia morborum[6] profitentes[7], et e cunctis animalium hominum tantum causa erumpentes[8]. Augent numerum[9] Deorum nominibus variis, urbesque condunt, sicut Puteolos in Campania[10], Statyellas[11] in Liguria, Sextias in Narbonensi
provincia. Nusquam tamen largius quam in Baiano sinu, 2
nec pluribus auxiliandi generibus, aliæ sulphuris[12], aliæ

Labassère, Cap Véra, Cadéac, Sainte-Marie, etc. Aj.

4. *Aquitanica gente.* Vide Aristot. Problem. 13, cap. 1; Vitruvium, lib. VIII, cap. 3. Dalec.

5. *Alibi tepidæ egelidæque auxilia morborum conferentes.* Voss. ut Pintiani : « aliæ tepidæ egelidæque auxilia morborum profitentes. » Quod habet suam Venerem. Gron.

6. *Auxilia morborum conferentes.* Lego, « auxilia morborum profitentes, » ex antiquo codice. Pint.

7. *Profitentes.* Præ se ferentes. H.

8. *Hominum tantum causa erumpentes.* Iterum libet exclamare cum nostro Bolæo, Sat. VIII :

Bois, prés, champs, animaux, tout est pour son usage.

Quanquam h. l. non diffitear cani, equo, bovi et cæteris animantium cicurum summopere aquas medicatas displicere. Aj.

9. *Augent numerum Deorum.* Sunt enim Dii marini, Neptunus, Nereus, Oceanus. Sunt Nymphæ, Napææ, Nereides, Naiades, aliaque nomina, de quibus Gyrald. Synt. 5. Hard.

10. *Puteolos in Campania.* De eo oppido egimus in Geographicis III, cap. 9. Nomen id habet sive a puteorum, quibus is ager abundat, frequentia; sive, ut nonnullorum opinio est, a putore aquarum et aeris, sulphureo semper vapore gravis. Librum singularem de Balneis Puteolorum et Baiarum edidit Scipio Mazella, Neapolitanus. Baiana balnea laudat Cassiodor. eleganter; lib. VI, cap. 6. Hard.

11. *Statyellas.* De aquis Statyellorum, lib. III, cap. 7. De aquis Sextiis eodem libro, cap. 5. Hard.

12. *Aliæ sulphuris, aliæ aluminis.* « Quum aqua in imo transit per alumen, aut bitumen, aut sulphur, » ut fuse Vitruvius explicat, l. VIII, cap. 3, pag. 157. Hard. — *Aliæ sulphuris, aliæ aluminis*, etc. Aliquid jam de mineralium aquarum categoriis Seneca, in Nat. Quæst. III, cap. 2, ubi « medicatæ, ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. » Nunc nos diligentius scrutati et persecuti, hinc in thermales et frigidas dividimus, inde in sulphuratas, acidulas, ferratas, salinas, unde hoc aquarum syntagma :

I. *Aquæ Min. Sulphuratæ.*

1. Sulphuratæ calidæ.

α. Sulphuratæ et calidæ, e quibus exit *gaz* hydrogenes sulphuratum, non præcipiti sulphure, dum acidis uteris.

aluminis, aliæ salis, aliæ nitri, aliæ bituminis, nonnullæ etiam acida salsave mixtura. Vapore quoque ipso aliquæ prosunt. Tantaque eis est vis, ut balineas calefaciant, ac frigidam etiam in soliis fervere cogant, quæ in[13] Baiano Posidianæ[14] vocantur, nomine accepto a Claudii Cæsaris liberto. Obsonia quoque percoquunt. Vaporant et in mari ipso, quæ Licinii[15] Crassi fuere: mediosque inter fluctus exsistit aliquid valetudini salutare.

1 III. Jam generatim nervis prosunt pedibusve, aut coxendicibus, aliæ luxatis, fractisve. Inaniunt alvos[1]. Sanant

β. Sulphuratæ et calidæ, e quibus *gaz* hydrog. sulphur. sed præcipiti sulphure.

a. Sulphuratæ frigidæ.

γ. Sulphuratæ frigidæ, e quibus *gaz* hydrogen. sulphur. præcipiti sulphure.

δ. Sulfuratæ frigidæ, e quibus *gaz* hydrog. sulfur. non præcipiti sulphure.

II. *Aquæ Min. Acidulæ.*

3. Aquæ min. acidulæ thermales.

4. Aquæ min. acidulæ frigidæ.

III. *Aquæ Min. Acidulæ ferratæ.*

5. Aquæ min. ferratæ acidulæ thermales.

6. Aquæ min. ferratæ acidulæ frigidæ.

IV. *Aquæ Min. Salinæ.* Aj.

13. *Quæ in Baiano Posidianæ vocantur.* Voss. « quæ in bale Possidianæ vocantur, nomine accepto a Claudii Cæsaris liberto. » Passim in optimo libro *ne* significat *nunc*: ex eo τὸ *in* factum. Solebant autem quisque, qui prædium illic haberet, *Baias suas* dicere. Unde et Ciceronis lib. IX ad Div. 12: « Gratulor Baiis nostris, siquidem, ut scribis, salubres repente factæ sunt. » Nec aliter Plinius, lib. II, ep. 15: « Quomodo te veteres Marsi tui? quomodo emptio nova? » Sed et sic Sext. Pompeius apud Velleium, l. II: « In Carinis suis se cœnam dare: » quod ejus paternæ ædes pars essent Carinarum in Urbe, et in prætoria navi pasceret. Gron. — *Quæ*, etc. Sic Reg. 1, aliique optime. Hard.

14. *Posidianæ.* A liberto Claudii, quem Posiden spadonem vocat Suet. in Claud. cap. XXVIII. H.

15. *Licinii.* Marci Crassi, Romanorum ditissimi, qui periit in Parthis. Hard.

III. 1. *Inaniunt alvos.* Bene. Plurimæ aquæ utilissimæ sunt ad hæc eluenda quæ alvum impediunt, ad hæc tollenda quæ abdominalium viscerum tubos obstruunt; tum ad coquendum velocius cibum, accelerandas urinas, expellendos matricis humores, solvendam amenorrhœam, etc. etc. Præcipue censentur hac laude Thermæ Helvetiæ, hodie *Baden*, etc. Apud gallicum oppidulum *Barèges* fontes decem sanant vulnera. Vid. infra cap. 6, not. 1. Aj.

vulnera. Capiti auribusque privatim medentur[2] : oculis vero Ciceronianæ[3]. Digna memoratu villa est ab Averno lacu Puteolos tendentibus imposita litori, celebrata porticu ac nemore, quam vocabat Cicero[4] Academiam, ab exemplo Athenarum[5] (ibi compositis voluminibus[6] ejusdem nominis), in qua et monumenta[7] sibi instauraverat, ceu vero non in toto terrarum orbe fecisset. Hujus in 2
parte prima, exiguo post obitum ipsius, Antistio[8] Vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquam salubres oculis, celebrati carmine Laureæ[9] Tullii, qui fuit e libertis

2. *Vulnera ... medentur.* Nil hac vulnerum sanatione mirabilius quam præstant aquæ Baregianæ, de quibus sermo nobis fuit supra. Quo circa apud militares viros fama iis præcipua est. Nec illaudatæ Bonnenses (*Bonne, département des Basses-Pyrénées*), quæ ob sanatos Joannis Albretis milites post celeb. prælium ad Paviam nominatæ sunt *eaux d'Arquebusade*. Aj.

3. *Ciceronianæ.* De hoc M. Tullii Ciceronis fonte Isidorus Origg. lib. XIII, cap. 13 : « In Italia fons Cicer (lege *Ciceronianus*) oculorum vulnera curat. » Villam in qua eæ erant, Puteolanum suum Cicero vocitabat : alteram, ad Lucrinum, in collibus sitam, Cumanum suum. H.

4. *Cicero.* De Finibus, lib. V, cap. 1 : « Constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset... Quum autem venissemus in Academiæ non sine causa nobilitata spatia ; solitudo erat ea, quam volueramus. » Ciceronem imitatus est Hadrianus Imp. teste Spartiano, qui « Tiburtinam villam mire exædificavit : ita ut in ea provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet, velut Lyceum, Academiam, Prytaneum. » Hard.

5. *Athenarum.* Fuisse gymnasii nomen Athenis Academiam, addidit Cicero Acadd. Quæst. I, n. 17, quod nec Horatius, lib. II, ep. 2, nec Plinius, nec Tullii libertus Laurea Tullius hoc loco dixere. Græcis Ἀκαδήμεια et Ἑκαδήμεια. Vide Stephanum verbo Ἀκαδήμεια. Hinc solœcizare Claudianum in octavo panegyrico intelligas, recentioresque omnes, qui penultimam hujus vocis syllabam *Academia* corripiunt. Hard.

6. *Voluminibus.* Academicarum quæstionum. Hard.

7. *Monumenta.* Reg. 1, 2, Colb. Chifflet. In editis, *monumentum*. H.

8. *Antistio.* Gessit consulatum C. Antistius Vetus, cum D. Lælio Balbo, sub Augusto, Urbis anno 758. Exstat ejus perhonorifica mentio in epistolis Ciceronis ad Brutum. Hard.

9. *Laureæ.* Alterum ejus epigramma exstat græce scriptum in Sappho, Antholog. lib. III, cap. 25, ep. 64. Hard.

ejus, ut protinus noscatur etiam ministeriorum haustus ex illa majestate[10] ingenii. Ponam enim ipsum carmen, dignum ubique, et non ibi tantum legi:

Quod tua[11], romanæ vindex clarissime linguæ,
Silva loco melius surgere jussa viret:
Atque Academiæ[12] celebratam nomine villam

10. *Ut protinus noscatur etiam ministerium ejus ex illa majestate.* Scribe, « Quin protinus noscatur etiam ministeriorum ejus haustus ex illa majestate, » ex eodem. Nonnulli *ministrorum* legunt, non *ministeriorum :* sed potest sustineri *ministeriorum :* ut quemadmodum *famulitium* pro famulis, et *servitia* pro servis poni solet, sic *ministeriorum* pro ministrorum hic positum sit: ut lib. VII, cap. 52: « Interim eum qui videbatur exstinctus plaudendo concivisse ministeria, » hoc est, *ministros.* Pint. — *Ut protinus noscatur etiam ministerium ejus ex illa majestate.* Vossian. « ministeriorum haustis ex illa majestate ingenii: ponam enim, » ut fere et Chiffl. Ex quo quid tentarint, apparet in marginibus. Pintian. « quin protinus noscatur etiam ministeriorum ejus haustus ex illa majestate. » Mihi scribend. videbatur: « ut protinus noscatur etiam (ipse scilicet Cicero) ministeriorum haustis ex illa majestate ingeniis. » Tale est Justini, lib. VI, cap. 15: « ut Alexandrum posses etiam in moriente matre agnoscere. » *Ministeriorum* et Acad. Gudianusque et duo Voss. Gron. — *Ut protinus*, etc. Ut statim appareat, quantum vel ipsi ministri ac famuli hauserint, & tantæ majestatis ingenio, *nempe ex Tullio. Ministerium* pro ipsis ministris dici, ut servitia pro servis, tralatitium est. Paulus: « Urbica ministeria dicimus, etiam quæ extra urbem nobis ministrare consueverunt. » — Hæc totidem plane syllabis apicibusque litterarum scriptura codicis Reg. 2, et illius quem Pintianus vidit: propemodum etiam et Chiffletian. quæ vel ipsa interpretatione facili et expedita sese legentibus approbat. In libris hactenus editis omnino mendose legitur, « Ut protinus noscatur etiam ministerium ejus ex illa majestate, » voce *ingenii* extrita, vitiatisque cæteris. Hard.

11. *Quo tua, romanæ*, etc. Scribendum *quod*, non *quo*, ex eodem, sic etiam deposcente sensu. Pint.

12. *Academiæ.* Hic mirabere forsan de quantitate aut versus structura, et petes non semel quo unquam pacto hexameter vel steterit, vel visus sit stare, quum putent multi Academiam, quasi græce Ἀκαδημίαν, et tertia longa censeri et quarta brevissima. Nec id errorem depulit, quod in Laureæ patrono ac magistro suo legissent *Atque Academiæ umbriferæ;* nam, aiunt, h. l. *æ* non eliditur, et propterea corripi potest, ut in his Virg. « An qui amant, » Ecl. VIII, fin. « ut littus Hyla, Hyla, omne sonaret, » Ecl. VI, 44; « Et lon-

Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lymphæ non ante repertæ,
Languida quæ infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori 3
Hoc dedit, hac fontes quum patefecit ope.
Ut, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quæ medeantur, aquæ.

IV. In eadem[1] Campaniæ regione Sinuessanæ aquæ sterilitatem feminarum, et virorum insaniam abolere produntur. 1

V. In Ænaria insula, calculosis mederi. Et quæ vocatur Acidula[1], ab Teano Sidicino quatuor millibus passuum: hæc frigida. Item in Stabiano, quæ dimidia vocatur: et in Venafrano, ex fonte Acidulo. Idem contingit in Velino lacu potantibus. Item in Syriæ fonte juxta Taurum montem, auctor est M. Varro: et in Phrygiæ Gallo[2] flumine Callimachus: sed ibi in potando necessarius modus, ne 1

gum, formose, vale, vale, inquit, Iola, » Eclog. III). Sed quis usus in tali casu Græcis fuerit, nihil hoc loco refert, et constat longam syllabam esse *mi*, *æ* vero elidi. Nil igitur vitii huic versiculo. Et aliunde fatendum elegantiæ et ingenii non parum in tota epigraphe. Aj.

IV. 1. *In eadem Campaniæ regione.* Isidor. Origg. XIII, c. 13, hæc totidem fere verbis. Tacitus Ann. XII, 66: « In tanta mole curarum Claudius valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitie cæli et salubritate aquarum, Sinuessam pergit. » Fuere aquæ illæ in Sinnessano littore, ubi turris quam vocant *Torre de' Bagni*, juxta ædem, cui nomen est *S. Maria a Caudara.* Vid. Camill. Felice, Pellegrin. *Campania Felice*, pag. 135. Hinc Silio Ital. VIII, 527, *Sinuessa tepens.* H.

V. 1. *Et quæ vocatur Acidula.* Vitruv. lib. VIII, cap. 3, p. 163: « Item sunt nonnullæ acidæ venæ fontium, uti Campana Teano..... aliisque locis pluribus, quæ hanc habent virtutem, uti calculos in vesicis, qui nascuntur in corporibus hominum, potionibus discutiant. » Deinde causas hujus efficientiæ pluribus investigat. De Teani situ diximus in Geographicis, lib. III, c. 9. Exstant etiamnum aquæ illæ, et longe lateque expetuntur, ad calculi dolores, in agro Calvensi, juxta castellum vulgo *Francolici* dictum. Holsten. pag. 256. Hard.

2. *Gallo.* Nulla hujus fluminis mentio est apud Callimachum, qui nunc exstat. Hard. — Nec mirandum: nam de Gallo flumine de-

lymphatos agat: quod in Æthiopia accidere his, qui e fonte rubro[3] biberint, Ctesias scribit.

1 VI. Juxta Romam[1] Albulæ aquæ vulneribus medentur: egelidæ hæ: sed Cutiliæ in Sabinis[2] gelidissimæ, suctu quodam corpora invadunt[3], ut prope morsus videri possit, aptissimæ stomacho, nervis, universo corpori.

1 VII. Thespiarum[1] fons conceptus mulieribus repræ-

buit Callimachus narrare in hymno ad Cybelem, qui non exstat. Sexcenta de dea, de deæ vi, potentia, mysteriis apud fanaticos celebrata: quæ Alexandrinæ poeseos mystas delectabant non parum. Aj.

3. *Qui e fonte rubro.* Senec. Natt. Quæst. lib. III, c. 3; Isidor. Origg. lib. XIII, cap. 13. Ovid. Metam. XV, 319: « Cui non audita est obscenæ Salmacis unda? Æthiopesque lacus? quos si quis faucibus hausit, Aut furit, aut mirum patitur gravitate soporem. » E Græcis, Antigonus ex Ctesia, Histor. Mirab. 165. Sotion in Excerptis, pag. 140; ex eodem: Κτησίας δὲ ἐν Αἰθιοπίᾳ κρήνην ἱστορεῖ τῷ χρώματι κιννάβαρι παραπλησίαν· τοὺς δὲ πίνοντας ἀπ' αὐτῆς, παραλλάττειν τὴν διάνοιαν, ὥστε καὶ τὰ κρυφίας πεπραγμένα ὁμολογεῖν. » Ctesias in Æthiopia fontem esse narrat, cujus aqua cinnabaris colorem refert: bibentes vero ex eo mente alienati, ea quæ clam perpetrarunt, eloquuntur. » Hard.

VI. 1. *Juxta Romam.* Harum meminit Strabo, Geogr. lib. V, p. 238: Ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τούτῳ ὁ Ἀνίων διέξεισι, καὶ τὰ Ἄλβουλα καλούμενα ῥεῖ ὕδατα ψυχρὰ ἐκ πολλῶν πηγῶν, πρὸς ποικίλας νόσους, etc. Hodie *Bagni di Tivoli*, salutares apud urbem Tiburtinam aquæ, quas Anio amnis excipit. Martialis, lib. I, epigr. 13: « Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces, Canaque sulphureis Albula fumat aquis. » A sulphureis terræ venis lacteum colorem trahunt: inde nomen Vitruv. VIII, cap. 3, pag. 157: « In Tiburtina via flumen (lege *fluens*) Albula. » Vide et Galen. de fac. simpl. Med. I, cap. 7. Via Appia in Ecclesia S. Benedicti reperta inscriptio, quam Reinesius affert, p. 240: AD. AQVAS. ALBVLAS. Et pag. 193: AQVIS. ALBVLIS. SANCTISSIMIS. etc. Hard.

2. *Sed Cutiliæ in Sabinis.* De Cutiliis aquis ad stomachicos salubribus, vide Cæl. Aurel. lib. III, c. 1 sq. in fine. Cels. lib. IV, cap. 5, in dissolutione stomachi, « consistere in frigidis medicatisque fontibus, quales Cutiliarum Subcutiliarumque sunt, salutare esse » prodit. Nos de iis egimus lib. III, cap. 17. H. — *Cutiliæ.* Cotiscoliæ, Straboni. Hæ salsæ et aluminosæ sunt. Dal.

3. *Suctu quodam corpora invadunt.* Exsugere corpora, et propemodum videntur mordere. (Conf. not. 2.) Hard.

VII. 1. *Thespiarum fons.* Urbis Bœotiæ ad Heliconem sitæ. Athen. lib. II, citat hæc ex Theophrasti libro de aquis. Dalec. — *Thespia-*

sentat : item in Arcadia flumen[2] Elatum. Custodit autem fetum[3] Linus[4] fons in eadem Arcadia, abortusque fieri non patitur. E diverso in Pyrrhæa flumen[5], quod Aphrodisium vocatur, steriles facit.

VIII. Lacus Alphion vitiligines tollit[1]. Varro auctor 1
est, Titium[2] quemdam prætura functum, marmorei signi

rum. Hoc habet ex Theophr. Hist. lib. IX, cap. 20, et Athen. lib. II, pag. 41 : Ἐνιαχοῦ ὕδωρ γίνεται παιδογόνιον ὡς ἐν Θεσπιαῖς· ἐν Πύῤῥᾳ δὲ ἄγονον. De Thespiis diximus l. IV, cap. 12. Hard.

2. *Flumen*. In MSS. omnes. Ἔλαφον Pausanias vocat in Arcadicis. H.

3. *Custodit autem partum Linus fons. Flatum*, non *partum*, in vetusto codice. Forte scribendum *fœtum*. Pint.

4. *Linus*. Reg. 2, *Levius fons*. Isidor. Origg. lib. XIII, c. 31, *Lechnus*. Hard.

5. *In Pyrrhæa flumen*. Fuit Pyrrha circa Mæotin absorpta Ponto : fuit et Locrorum, Delphis, et Amphryso vicina, de qua hunc locum una cum Hermolao intelligendum puto. Fuit et Magnesiæ, Eubœæ, Lyciæ, Cariæ : de quibus vide suis locis. Alii legunt ex Strabone, lib. IX : « E diverso ad Pyrasum, flumen, quod Amphrysus vocatur, etc. » Fuit autem Pyrasus oppidum vicinum Thebis Phthioticis. Apud Athenæum, lib. II, legitur *Pyrrha :* apud Theophrastum, Hist. lib. IX, cap. 20, et de Caus. lib. II, c. 8, *Pyra*. Straboni *Pyrrha* oppidum est Phrygiæ, et Lesbi. Dal.— *In Pyrrhæa*. Sic Reg. 1. In Reg. 2, *in Pyrrha*, ut Athenæus. Theophrast. de Caus. lib. II, cap. 8, p. 242, περὶ τὴν Πυραίαν. Πυῤῥαία Stephano, μοῖρα Θεσσαλίας, pars est Thessaliæ. Hard.

VIII. 1. *Lacus Alphion vitiligines tollit*. Straboni, lib. VIII, Aniger, Alphæus dictus est, quia vitiligines sanat. Is autem e fonte Nympharum Anigriadum aquas receptas in solum palustre, et vaporoso halitu caliginosum stagnans effundit, atque adeo proximum littus arenosum, profundum efficit, piscesque insuaves, et cibo ingratos. Vide locum. Pro palude, aut stagno, *lacum* Plinius dixit. Dalec. — *Lacus Alphion vitiligines tollit*. Ab hoc enim effectu etiam nomen invenit. Vitiligo enim ἀλφὴ Græcis dicitur. Galen. lib. V; Tzetzes in Lycophr. Cassiod. pag. 164; Reines. Varr. Lect. lib. I, cap. 28, pag. 118.— *Lacus*. Sic Reg. 1, aliique. Neque is modo lacus, sed et Alpheus amnis ab hoc effectu sortitus id nomen videtur, teste Strabone, lib. VIII, pag. 347. Vitiligo enim Græcis ἀλφὸς dicitur. Ἀλφεὺς δὲ καὶ λευκὰς, inquit ille de Anigro amne, sive Minyio, καὶ λειχῆνας ἰᾶται τὸ ἐντεῦθεν λοῦτρον· φασὶ δὲ καὶ τὸν Ἀλφειὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἀλφῶν θεραπείας οὕτω παρωνομάσθαι. Lavacrum Alphei amnis, seu fontes a Plinio intelligi, simile veri est. Hard.

2. *Titium*. Eumne, quem inter

faciem habuisse propter id vitium. Cydnus Ciliciæ amnis podagricis medetur[3], sicut apparet in epistola Cassii Parmensis ad M. Antonium. Contra, aquarum culpa in Trœ-
2 zene[4] omnium pedes vitia sentiunt. Tungri[5] civitas Galliæ fontem habet insignem[6], plurimis bullis stellantem, ferruginei saporis : quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. Purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia. Eadem aqua igne admoto turbida fit, ac postremo rubescit. Leucogæi[7] fontes inter Puteolos et Neapolim oculis et vulneribus medentur. Cicero[8] in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus[9] ungulas jumentorum indurari.

1 IX. Eudicus[1] in Hestiæotide[2] fontes duos tradit esse:

proscriptos a Triumviris declarat Dio, lib. XLVIII, p. 375. Hard.

3. *Cydnus Ciliciæ amnis podagricis medetur.* Sic Althænus fluvius vulneribus et pecorum et hominum. Rhodiginus, lib. XXVII, c. 14. Dalec. — Vid. Pollio de Architectura, lib. VIII, c. 3; Tzelzes et Reines. supra locis laudatis. — *Cydnus.* Egimus de eo l. V, c. 22. Vitruvius, lib. VIII, c. 3, p. 159: «Trœzeni omnino aliud genus aquæ non reperitur, nisi quod Cibdeli habent : itaque in ea civitate, aut omnes, aut maxima parte sunt pedibus vitiosi. Ciliciæ vero civitate Tarso flumen est nomine Cydnos, in quo podagrici crura macerantes levantur dolore.» Hard.

4. *Trœzene.* Achaiæ oppido, ubi nulla alia aqua reperitur, quam metallica, præter eam quam Cibdeli habent. Vitruv.

5. *Tungri.* Quid civitatis nomine intelligi oporteat, alibi diximus : quod nempe nos vulgo Communitatem appellamus. Agit hoc loco de Spadanis aquis, salubritate celebratis, *les eaux de Spa*. Hard.

6. *Fontem habet insignem.* Eum fontem hodie vocant *le bain de Spach* Dalec.

7. *Leucogæi.* Ad Pausilypum montem, qui nunc quoque *Posilipo.* Hard.

8. *Cicero.* Fortassis Varro, qui admiranda scripsit, τὰ θαυμαστά. Chifflet. — *Cicero.* Ita MSS. omnes. Sequutus est Tullium Origg. lib. XIII, cap. 13. Hard.

9. *Reatinis tantum paludibus.* Nihil mirum, quoniam in ejus paludis exitu saxum crescit, lib. II, cap. 103. Dalec.

IX. 1. *Eudicus.* Aristoteles de duobus fluminibus id tradit lib. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. Dalec.

2. *Hestiæotide.* Ἑστιαιῶτις pars est Thessaliæ, quondam Doris nuncupata. Unde alteram appellationem sortita sit, disce ex Strabone, lib. IX, pag. 437. Isidorus Origg.

Ceronem, ex quo bibentes oves nigras fieri: Nelea[3], ex quo albas, ex utroque autem varias. Theophrastus in Thuriis[4] Crathim[5] candorem facere, Sybarim nigritiam bobus ac pecori.

X. Quin et homines sentire differentiam eam. Nam qui e Sybari bibant[1], nigriores esse, durioresque, et crispo

lib. XIII, cap. 13, hoc ipsum referens, pro Hestiæotide Thessaliam dixit. Hard.

3. *Melan.* Lib. II, c. 103: « Melas fluvius est Bœotiæ, cujus potu oves nigræ fiunt, ut Cephisi albæ. » Dalec.—*Nelea.* Prius legebatur in libris omnibus editis, « Melan, ex quo albas. » Quis vero inducat animum, ut existimet, inditum amni Melan, quod nigrum sonat, nomen fuisse, quod albas oves efficiat? In Reg. 1, *melle.* In R. 2, *melleam.* Nos ex Antigono Carystio, LXXXIV, *Nelea.* Κέρων enim apud illum et Νηλεὺς vocantur: etsi is memoriæ lapsu, non oves, sed mulieres ipsas eo potu nigrescere prodidit. De Ceronis aquis, qui pullum sive nigrum colorem afferant, Seneca Natt. Qu. lib. III, cap. 25, p. 873: « In Macedonia... est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt... At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est; ad Ceronem eumdem gregem appellunt. » Sed pro Cerone, quem primus in eum Senecæ textum Muretus invexit, *Peneum* prius lectum esse, jam antea monuimus, lib. II, cap. 106. Nelea, de quo nunc agitur, eumdem esse Dalec. putavit, cum Melane Bœotiæ amne, cujus potu nigras oves fieri Plinius affirmavit, lib. II, cap. 106. Falso. Hard.

4. *In Thuriis.* Scholiastæ Callimachi Crathis fluvius est Arcadiæ: Herodoto, Achæorum, a quo nomen habet Italicus: Pausaniæ, Brutiorum: Lucaniæ, Vitruvio. Scholiastes Theocriti Idyllio v, ex Nymphodoro et Theophrast. ait, Κραθίδος ὕδωρ ξανθίζειν. Euripides in Troadibus, ὁ ξανθὰν χαίταν πυρσαίνων Κράθις: non, ut perperam legitur, Κράνθις. Strabo, lib. VI, et ξανθοτριχεῖς et λευκοτριχεῖς ἀνθρώπους λουομένους ait, ποιεῖν, καὶ ἄλλα πολλὰ πάθη ἰᾶσθαι. Mital. — Vibio Sequestro, auream comam facit. Dal.

5. *Crathim.* Pecori sane, et bubus, esto. At capillis hominum flavum colorem inducit, teste Antigono, Hist. Mirabil. Auscult. cum Scholiaste Theocrit. Idyll. v, qui Theophrastum ipsum laudat auctorem; et Nymphodorum: Κράθιδος τὸ ὕδωρ ξανθίζει. Unde *Crathis* fluvius Vibio Sequestro, p. 33, « confinis Sybari, capillos facit aurei coloris. » Ovidius item Metam. XV, v. 315: « Crathis, et huic Sybaris nostris conterminus arvis, Electro similes faciunt auroque capillos. » Hard.

X. 1. *Nam qui Sybarin bibant.* Lege, « nam qui e Sybari bibant, » ex antiquo exemplari, ut quod paulo post sequitur: « Qui e Crathide, candidos: » lego, « qui e Crathi candidos, » ex eodem. Pint.

capillo : qui ex Crathi[2], candidos molliores que, ac porrecta coma. Item in Macedonia[3] qui velint sibi candida nasci[4], ad Aliacmonem ducere : qui nigra aut fusca, ad Axium. Idem omnia fusca quibusdam in locis tradit nasci, et fruges quoque, sicut in Messapiis. At[5] in Lusis Arcadiæ quodam fonte mures terrestres vivere et[6] conversari. Erythris[7] Aleos amnis pilos gignit in corporibus.

1 XI. In Bœotia[1] ad Trophonium[2] Deum juxta flumen Orchomenon[3] duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert, inde nominibus inventis[4].

2. *Qui ex Crathi.* Strab. lib. VI, pag. 263 ; lib. V animad. sup. tit. e. Hard.

3. *Item in Macedonia.* Vide Senecam Quæst. Natur. lib. III, c. 25. Dalec.

4. *Qui velint sibi candida nasci.* Pecora scilicet. Seneca Natt. Qu. lib. III, cap. 25, pag. 872 : « In Macedonia quoque, ut ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt : quod ut diutius potavere, non aliter quam infectæ mutantur. » H.

5. *At in Lusis.* Nomen ei loco τὰ Λουσά. Narrat eadem Antigon. Caryst. Hist. Mirab. 152. Utique ex auctore libri de Mirab. Auscult. vel ex Aristot. a quo et Sotion in Excerpt. pag. 139 : Ἐν Λουσοῖς τῆς Ἀρκαδίας φησὶν Ἀριστοτέλης κρήνην τινὰ εἶναι, ἐν ᾗ μῦς χερσαίους γίνεσθαι καὶ τούτους κολυμβᾶν ἐν ἐκείνῃ τὴν δίαιταν ποιουμένους. « Lusis Arcadiæ fontem esse Aristoteles affirmat, in quo mures terrestres sint, in eodemque natent, et vitam degant. » Apud auctorem lib. de Mir. Ausc. Ἐν Κολούσοις δὲ τῆς Ἀρκαδίας, etc. mendose. H. — *Lusis.* Ea unice lectio est probanda, quanquam variante (vid. not. init.) apud diversos scriptura : nam hæc vox manavit a λούω, quæ aptissima nominis originatio ut fons signetur : ac principio forte Λοῦσις, vel Λούσαις fuit. Aj.

6. *Mures terrestres vivere et conversari.* Aptior lectio, *vivere et conservari.* Pint.

7. *Erythris. Aleon fluvius*, l. V, cap. 31. Hard.

XI. 1. *In Bœotia.* Refert hoc pariter Isidorus, Origg. lib. XIII, c. 13. De Orchomeno lacu diximus lib. XVI, cap. 66. Hard.

2. *Ad Trophonium.* Ad Trophonii fanum, juxta Lebadiam : de quo multa Mythologi. Hard.

3. *Juxta flumen Orchomenon.* In nostro apographo, *juxta flumen Ericnum*, scribendum puto, *juxta flumen Eryneon*, qui Locridis quidem est fluvius, sed in Cephisum Bœotiæ fluvium exonerat, auctore Strab. lib. IX. Sequitur continuo : « Duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert, inde nominibus inventis. » In eodem, « E duobus fontibus alter memoriam, alter oblivionem affert : inde nominibus inventis. » Pint.

4. *Inde*, etc. Alteri Μνημοσύνης,

XII. In Cilicia apud oppidum[1] Crescum rivus fluit Nus[2], ex quo bibentium subtiliores sensus fieri M. Varro tradit. At in Cea insula[3] fontem esse, quo hebetes fiant: Zamæ[4] in Africa, quo canoræ voces.

XIII. Vinum[1] in tædium venire his qui ex Clitorio

hoc est, memoriæ: alteri Λήθης, hoc est, oblivionis, appellatione data. Vide Pausan. in Bœot. H.

XII. 1. *In Cilicia apud opp. Crescum rivus fluit Nus*, etc. Unde proverbium Κρέσκον οἰκεῖς. Quanquam autem parœmiographi in hebetes ac stupidos id dici solitum affirment, εἰρωνικῶς tamen procul dubio accipiendum est, quemadmodum illud *Sapientum octavus*, aut ἄνθρωπως Θαλῆς. Gelen. — *In Cilicia*, etc. Id primum nota non Κρέσκον, sed Κέσκον legendum, dempto τῷ ρ. Ad parœmiam supra laudatam, Zenobius, Cent. 4, Prov. 51, Κέσκον οἰκεῖς. Πόλις Παμφυλίας ἀνοήτων. Ὅθεν καὶ παροιμία γέγονε· Πόλις Κέσκος νοῦν οὐκ ἔχουσα, ἐπὶ τῶν νοῦν μὴ ἐχόντων. Vide Hesychium et Suidam. Al.

2. *Nus.* Νοῦς, quæ vox Græcis mentem, sensum, intelligentiam, ingenium, astutiamque significat, facto scilicet ex re nomine. H.

3. *At in Cea insula.* Refragantibus licet exemplaribus omnibus, sive editis, sive manu exaratis, *Chio insula* pro *Cea insula* scribi oportere Dalecampius autumat, Vitruvii admonitu, a quo Plinius hoc accepisse visus ei est: ille enim lib. VIII, c. 3, pag. 186: « Item, inquit, est in insula Chio fons, ex quo qui imprudenter biberint, fiunt insipientes: et ibi est epigramma insculptum ea sententia, etc. » Addere et Isidorum potuit, similiter scribentem Origg. lib. XIII, cap. 13. Sed utriusque mendosum codicem, non ex Plinianorum modo exemplarium consensu, sed ex Sotione, vel Aristone potius, haud temere conjicimus. Sic enim Sotion in Excerptis, p. 141: Ἀρίστων δὲ ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος, ἐν τῇ Κίῳ (haud dubie pro Κέῳ) πηγήν φησιν ὕδατος εἶναι, ἀφ' ἧς τοὺς πίνοντας ἀναισθήτους γίνεσθαι ταῖς ψυχαῖς, εἶναι δὲ καὶ ἐπὶ ταύτης ἐπίγραμμα τοιόνδε, etc. Hard.

4. *Zamæ in Africa.* Et a Vitruvio id traditum, lib. VIII, cap. 4, pag. 166. Causam ejus rei Agricola putat esse quod eæ aquæ infectæ sint sandaraca, quæ vocem purgat: lib. II de natura eorum, quæ effluunt e terra, p. 113. De Zamæ situ diximus lib. V, cap. 4. Hard.

XIII. 1. *Vinum tædio venire his qui ex Clitorio lacu biberint.* Lego, « Vinum in tædium venit his qui, etc. » ex vetusto codice. Pint. — *Vinum.* Vitruvius, l. VIII, cap. 3, pag. 164: « In Arcadia vero civitas est non ignota Clitori, in cujus agris est spelunca profluens aquæ, quam qui biberint, fiunt abstemii. » Plinium Isidorus sequitur Origg. lib. XIII, cap. 13. Non lacum, sed fontem Clitorium vocant Athen. lib. II, pag. 43. Sotion in Excerpt. pag. 193: Παρὰ Κλιτορίοις Ἰσίγονός φησιν εἶναι κρήνην, ἧς ὅταν τις τοῦ

lacu biberint[2], ait Eudoxus : Theopompus, inebriari fontibus iis quos diximus[3]. Mucianus[4] Andri e fonte Liberi Patris[5], statis diebus septenis ejus Dei vinum fluere, si auferatur a conspectu templi, sapore in aquam transeunte.

XIV. Polycritus explere[1] olei vicem juxta Solos Cili-

ὕδατος πίῃ, τοῦ οἴνου τὴν ὀσμὴν οὐ φέρει. « Isigonus fontem esse in Clitoriis scribit, cujus aquam si quis biberit, vini odorem ferre non possit. » Ovid. Metam. l. XV, v. 322. Et Vibius Sequester, p. 339. Reg. 2, *in tædium* ; Reg. 1, *tædio*, et mox, *ait Eudoxus*. In libris hactenus vulgatis, « qui ex Clitorio lacu biberint. At Eudoxus et Theopompus, etc. » Nos Eudoxum a Theopompo sejunximus; sic enim jucundius suus cuique miraculo auctor assignatur. Et vero Clitorii fontis a Stephano testis Eudoxus advocatur, verbo Ἀζανία, eumque rem ita litteris consignasse, prodit lib. VI, Γῆς περιόδου. Ἔστι κρήνη τῆς Ἀζηνίας, ἣ τοὺς γευσαμένους τοῦ ὕδατος ποιεῖ μηδὲ τὴν ὀσμὴν τοῦ οἴνου ἀνέχεσθαι · εἰς ἣν λέγουσι Μελάμποδα, ὅτε τὰς Προιτίδας ἐκάθαιρεν, ἐκβαλεῖν τὰ ἀποκαθάρματα. Est autem Azania pars ipsius Arcadiæ, in qua Clitorius, seu fons, seu lacus. Eudoxum transcripsit Ovidius Metamorph. XV, v. 322: « Clitorio quicumque sitim de fonte levarit, Vina fugit, gaudetque meris abstemius undis; Seu vis est in aqua calido contraria vino; Sive quod indigenæ memorant, Amithaone natus Prœtidas attonitas, postquam per carmen et herbas Eripuit furiis, purgamina mentis in illas Misit aquas, odiumque meri permansit in undis. » H. — Vid. nost. Ovid. ed. t. IV, p. 521. Ed.

2. *Ex Clitorio lacu biberint.* Quæ Ovid. Metamorph. XV, 322 (vid. not. 1), ait purgamina, hæc in Anigrum flumen, sive Alphium, ea jacta scribit Pausanias in. Eliacis. Aj.

3. *Quos diximus.* Lib. II, c. 106 : « Lyncestis aqua, quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, et in agro Caleno. ». Hard.

4. *Mucianus.* Dictum id jam superius, II, 106. Hard.

5. *E fonte Liberi Patris.* Lib. II, c. 103. Idem et Pausanias in Eliacis. In Naxo fontem vini sapore fluere, adnotatum in lib. VII, c. 5. Dalec.

XIV. 1. *Polycritus explere*, etc. Vide de auctore quæ diximus in Auctorum Indice. Refert hæc quoque Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 159 : « Alii, inquit, per pingues terræ venas profluentes, uncti oleo erumpunt : uti Solis, quod oppidum est Ciliciæ, flumen nomine Liparis, in quo natantes aut lavantes, ab ipsa aqua unguntur. Similiter Æthiopiæ lacus est, qui unctos homines efficit, qui in eo nataverint : et in India, qui sereno cælo emittit olei magnam magnitudinem. » Vide et Isidor. Origg. l. XIII, c. 13. Plures alios fontes, qui quasi oleo perfusi niteant, ut in eis natantium sive lavantium corpora uncta oleo videantur esse,

ciæ fontem[2]. Theophrastus[3] hoc idem fieri in Æthiopia ejusdem nominis fonte Lycos[4]; in Indiæ terris fontem esse, cujus aqua lucernæ ardeant[5]. Idem Ecbatanis traditur. Theopompus[6] in Scotussa[7] lacum esse dicit, qui vulneribus medetur.

XV. Juba in Trogodytis lacum, insanum[1] malefica vi 1
appellatum, ter die fieri amarum salsumque, ac deinde dulcem, totiesque etiam noctu, scatentem albis serpentibus vicenum cubitorum. Idem in Arabia fontem exsilire tanta vi, ut nulla mora pondus impactum respuat[2].

XVI. Theophrastus Marsyæ[1] fontem in Phrygia ad 1
Celænarum oppidum saxa egerere. Non procul ab eo duo sunt fontes, Clæon[2] et Gelon, ab effectu græcorum no-

Cæsius recenset de Mineral. I, 6, cap. 11, pag. 95. Hard. — Hæc ob naphthica aut bituminosa quæ aquis insunt immixtaque plerumque innatant. Nec in his quidquam patet miraculi. Aj.

2. *Ciliciæ fontem.* Vitruvius flumen esse nomine Liparin tradit. Dalec.

3. *Theophrastus.* Post Herodotum, laudatum a Sotione in Excerpt. p. 140. Hard.

4. *Ejusdem nominis fonte Lycos.* Lacum esse tradit Vitruvius, Solinus non longe abesse scribit ab Heliutrapeza. Dal.

5. *Cujus aqua lucernæ ardeant.* Reg. 1, *lucernæ luceant.* Reg. 2, et Chiffl. *cujus aqua luceat.* Hard.

6. *Theopompus.* Sotion in Excerptis, pag. 139: Περὶ Σκότουσαν τῆς Θεσσαλίας, κρηνίδιόν ἐστι μικρὸν, ὃ τὰ ἕλκη πάντα θεραπεύει καὶ τῶν ἀλόγων ζώων, etc. « Juxta Scotusam Thessaliæ fons est exiguus, qui omnibus animantium vulneribus medetur. » Glutinandi vim inesse ei addit idem ex Isigono. Quæ totidem verbis habet etiam auctor, lib. de Mirabil. Auscult. Hard.

7. *In Scotussa.* Macedoniæ. Est et Scotussa in Thessalia. Dalec.

XV. 1. *Juba in Troglodytis lacum, insanum.* In apographo nostro, *Trogodytis*, non *Troglodytis*, vera lectione: sic enim semper Strabo, ut notat auctor innominatus, qui ejus selecta seu collectanea excerpsit. Pint. — *Juba.* Qui et Troglodytæ appellati sunt. Isidor. Origg. XIII, 13: « In Troglodytis lacus est: ter in die fit amarus, et deinde toties dulcis. » Hard.

2. *Ut nullum non pondus impactum respuat.* « Ut nulla mora pondus impactum respuat, » in eodem. Pint.

XVI. 1. *Marsyæ.* Isidorus loc. cit. quanquam errore gemino, et Marsidæ fontem vocat, et saxa generare, non egerere, prodit. H.

2. *Clæon.* Ἀπὸ τοῦ κλαίειν καὶ γελᾶν, quod fletum moveant ac risum.

minum dicti. Cyzici[3] fons Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere Mucianus credit[4].

1 XVII. Cranone[1] est fons calidus citra summum fervorem, qui in vinum additus, triduo calorem potionis custodit in vasis. Sunt et Mattiaci[2] in Germania[3] fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. Circa margines vero pumicem faciunt aquæ.

1 XVIII. Quod si quis fide carere ex his aliqua arbitratur, discat in nulla parte naturæ majora esse miracula: quanquam inter initia operis[1] abunde multa retulimus. Ctesias[2] tradit Siden vocari stagnum in Indis, in quo

Dalec. — *Clæon... ab effectu.* Vide gr. v. in n. præc. Quod fictum ille, iste risum moveat. Hard. — *Clæon et Gelon.* Scribe ἑλληνιστί. Habebis Κλαίων et Γελῶν, unde jam assequi potes quæ fuerit narrandarum fabellarum origo et causa. Aj.

3. *Cyzici.* Isidor. loc. cit. Hard.

4. *Fons Cupidinis vocatur... Mucianus credit.* Sed ineptias Mucianus non paucas tradidit. Hunc fontem anilibus deliramentis et poeticis annumera, vel his, si libuerit, fontibus quas Epici de Carolo et Caroli ætate narrantes excogitaverunt, dixeruntque in Arduenna silva latere: quorum ille amorem, hic inimicitiam bibentium cordi injecit, unde, ne plura, amantis Angelicæ contemptor Rinaldus mox puellam deperit sequiturque, illa vero καὶ μισεῖ φιλέοντα, καὶ οὐ φιλέοντα διώκει. Cæterum si quis mythorum causas pervelit scrutari, licet per me credat a quibusdam mixtas ita et temperatas aquas, ut modo aphrodisiacæ censerentur (infuso v. g. cantharidino pulvere), modo contrariæ Veneri (dum agnum castum, etc. humori adjnnguut), tum a pharmacorum talium consarcinatoribus has aquas dictas e fonte hoc, vel illo haustas. Aj.

XVII. 1. *Cranone.* Sic Athenæi epitomator, lib. II, pag. 42. H.

2. *Sunt et Mattiaci.* Mattiacas aquas laudat et Ammianus, lib. XXIX, p. 397. Nunc ibi oppidulnm est Visebada, *Wisbad*, in ditione Moguntina, Moguntiam inter et Francofurtum, in Veteravia. Vide Agricolam, lib. de natura eorum quæ effluunt ex terra, pag. 102. Hard.

3. *Mattiaci in Germania.* Vulgo *Baden.* Dalec.

XVIII. 1. *Inter initia operis.* Lib. II, cap. 106. Hard.

2. *Ctesias.* Idem habet et Antigonus Carystius, c. 161, p. 184. Sotion paulo aliter in Excerpt. p. 138: Κρήνη ἐν Ἰνδοῖς ἣ τοὺς κολυμβῶντας ἐπὶ τὴν γῆν ἐκβάλλει ὡς ἀπ' ὀργάνου, ὡς ἱστορεῖ Κτησίας. « Fons est apud Indos, qui natantes non secus atque iustrumento quodam

nihil innatet, omnia mergantur. Cælius[3] apud nos in Averno ait etiam folia subsidere: Varro[4], aves[5], quæ advolaverint, emori. Contra[6] in[7] Africæ lacu Apuscidamo omnia fluitant, nihil mergitur: item in Siciliæ[8] fonte Phinthia, ut Apion tradit: et in Medorum lacu puteoque Saturni. Fons Limyræ transire solet in loca vicina, por- 2
tendens aliquid: mirumque quod cum piscibus transit. Responsa ab his petunt incolæ cibo, quem rapiunt annuentes[9]: si vero eventum negent, caudis abigunt. Amnis Olachas in Bithynia Bryazum alluit (hoc et templo[10] et Deo

in terram ejaculatur, ut auctor est Ctesias. » Plinium transcripsit ad verbum Isidor. lib. XIII, cap. 13. Hard.

3. *Cælius*. Et Sotion in Excerpt. pag. 141: Ἀούερνός ἐστι λίμνη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ Κούμας, εἰς ἣν τὰ ἐκ τῆς περικειμένης ὕλης ἐμπίπτοντα φύλλα ἢ κάρφη, ἀφανῆ γίνεται, βυθιζόμενα παραχρῆμα. « Avernus Italiæ lacus est circa Cumas, in qua folia atque festucæ ex circumjacente silva decidentes, statim submerguntur. » H.

4. *Varro*. Sequutus videtur fabulas poetarum: quod et Maronem fecisse Æn. VI, vers. 239, minime mirum: ubi de spelunca lacui proxima: « Quam super haud ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis: talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat: Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum. » Avernus, quasi ἄορνος, ab α privativo, et ὄρνις *avis*. Ridet hanc fabulam Strabo, l. V, pag. 244. Hard.

5. *Aves, quæ advolaverint, emori*. Tale est Lyciæ Plutonium descriptum a Strabone lib. XIII. Dal.

6. *Contra*. Ut in Asphaltite Judææ, de quo diximus lib. X, c. 15, legit hunc locum aliter Isid. Origg. lib. XIII, c. 13: « Contra in Alce lacu per Porcidamum omnia fluitant, nihil mergitur. » Nostri codices manuscripti editis suffragantur. Hard.

7. *Et in Africæ lacu*, etc. Ut et in Asphaltite, l. II, c. 103. Dal.— *In Africæ lacu Apuscidamo*, etc. Celeberrimum exemplar liquidorum gravitatis est lacus Asphaltites, cujus aquis pondus specific. si Clar. V. Marcet credideris, 1, 2111. Sed neque inde fas concludere omnia in teterrimi lacus superficie natare: hoc vix in plumbo aut argento liquefacto videre est. Aj.

8. *Item in Siciliæ fonte Phinthia*. De quo haud dubie Seneca, quanquam tacito nomine, Natt. Quæst. lib. III, cap. 25, pag. 873. « Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, et mergi projecta non possunt, licet gravia, etc. » Hard.

9. *Quem rapiunt annuentes*. Commodior lectio, *quum rapiunt annuentes*. Pint.

10. *Hoc et templo*. Credo etiam

nomen) : cujus gurgitem[11] perjuri negantur pati[12], velut flammam urentem. Et in Cantabria fontes Tamarici[13] in
3 anguriis habentur[14]. Tres sunt, octonis pedibus distantes. In unum alveum coeunt vasto singuli amne. Siccantur duodecim diebus, aliquando vicenis[15], citra suspicionem

et amni fuisse : nam Bryazon inter Bithyniæ amnes in Geographicis appellatur, lib. V, capite 43. HARD.

11. *Cujus gurgitem.* Sincerissima hæc est scriptura Reg. 2 codicis aliorumque, quos corrupere interpolatores pluribus modis : « Cujus gurgite perjuri notantur pati, etc. » Barbarus, *necantur.* Sed Voss. *negantur*, id est, traduntur non pati ac sustinere posse lib. XX, c. 5 : « Habentes eam feriri a serpentibus negantur, » et similiter lib. XXII, cap. 21 : « Habentes eam a serpentibus feriri negantur. » Sic et codex Pintiani. HARD. et GRON.

12. *Perjuri notantur pati.* Perjuros quoque deprehendi, et certissimis pœnis affici ad Paliciorum lacum brevem, profundum, luridum : ad Acadinum fontem, quosdam Sardiniæ, alium Tianæ propinquum : aquam Stygem Nonacridis, specum Palæmonis juxta Corinthum, historiis proditum est. Alexander ab Alexand. lib. V, cap. 10. DALEC.

13. *Fontes Tamarici.* De horum situ diximus supra, lib. IV, cap. 34. HARD.

14. *In auguriis habentur.* Ita cod. Reg. 2, et is quem Pintianus vidit, oratione magis dilucida, et quæ citius finem obtineat, quam quæ in editos hactenus libros irrepsit : « In unum alveum coeunt vasto amne. Singulis siccantur duodecies diebus, aliquando vicies. » HARD.

15. *Singulis siccantur duodecies diebus, aliquando vicies.* Vetus codex, « singuli siccantur duodenis diebus, aliquando vicenis. » Non tamen displicet impressa lectio. PINT. — « *Siccantur duodecim diebus, aliquando vicenis*, etc. Interquiescentium fontium *(font. intermittentes)* jam supra lib. II, cap. 106 (pag. 413, etc.) exempla habes. Quibus adde, si libuerit, 1° Strongylocrenen *(fontaine Ronde)*, in via quæ ab urbe *Pontarlier* ad *Tovillon* fert (iste ferventis aquæ est). 2. *Bultenbarn* in agro Paderbornensi, qui Westphaliæ est. 3° Eugstlerianas (vid. SCHEUCHZER, Iter Alpin. II, 26, 404), aquas a *Bernensi.* 4° In Anglia, Torbaicum fontem (in com. Devonensi), et Buxtonensem (in Derbeensi). 5° Iterum in Francia Colmarsicum (*de Colmars*), qui octies hora crescit. 6° Nec minus mirum Fronzanchicum (*de Fronzanche*), qui, quum quotidie alternis vicibus crescens ac residens subducitur revertiturque, non horis 24 exacte conficit vices suas, sed vigesimæ quartæ dextantem (50′) addit. Conf. ASTRUC, *Hist. naturelle du Languedoc et de la Provence*, iterum SCHEUCHZER, *Hydrograph. Helvetic.* pag. 126; KANT, *Geograph. Phys.* lib. II, part. 2, pag. 224. AJ.

ullam aquæ, quum sit vicinus illis fons sine intermissione largus. Dirum [16] est, non profluere eos aspicere volentibus: sicut proxime Lartio [17] Licinio legato post præturam; post septem [18] enim dies occidit. In Judæa [19] rivus sabbatis omnibus siccatur.

XIX. E diverso miracula alia dira. Ctesias [1] in Armenia 1
scribit esse fontem, ex quo nigros pisces illico mortem afferre in cibis: quod et circa Danubii exortum audivi, donec veniatur ad fontem alveo appositum, ubi finitur id genus piscium. Ideoque ibi caput ejus amnis intelligit fama. Hoc idem et in Lydia in stagno Nympharum tradunt. In Achaia [2] ad Pheneum aqua profluit e saxis, Styx appel-

16. *Dirum*. Diri ominis. Hard.

17. *Lartio*. Egimus de eo XIX, 11. Hard.

18. *Post septem*. Libri editi hactenus: «post præturam post septem dies accidit.» Nos ex Chifflet. cod. voculam *enim* adjecimus: alteram ex conjectura sanavimus, *occidit*. Id enim dirum illud est, quod eo prodigio prænuntiatum paulo ante annuit. Reg. 1 *dirum* habet, ut editi. *Mirum* Reg. 2, et Chiffl. male. H.

19. *In Judæa*. Isidorus pariter Origg. lib. XIII, cap. 13, et Elias Thisbites Judæus in Lexico *Sambacion*. «Nomen est fluvii de quo dicunt, quod per singulos dies hebdomadis tanto impetu currat, dempto sabbato, ut lapides magnos moveat, neque possibile, ut quis transeat. Cujus hanc ferunt esse causam, decem tribus illic captivas detineri ut non possint exire inde nec sabbato, ne violent istud. Et Rambam (hoc est, Rabbi Moses Ben Maiemon) scripsit hunc esse fluvium Gozam... Cæterum sapientes vocarunt eum Sabbaton, ab eo quod cesset, sive quiescat in Sabbato.» Vide Cardanum de Subtil. lib. II. Josephum nihil moror, qui diversus a Plinio cæterisque abit, B. J. lib. VII, c. 24, ac sex diebus integris siccari, fluere tantum septimo asseverat. Holstenius in epistola de Sabbathio flumine, Eleutherum flumen esse putat, de quo l. V, c. 17, aut rivulum certe quem Eleutherus amnis influentem exceperit. Defecisse autem, sive ipsum fluvium, sive potius miraculum illud jam ante multa sæcula, ac fortasse statim post Hierosolymam excisam, id indicio est, quod nemo recentiorum ejus tanquam sibi visi meminerit. Hard.

XIX. 1. *Ctesias*. Et Antigonus similiter Hist. Mirab. cap. 181. H.

2. *In Achaia*. Ita Reg. 2, et Isid. Origg. lib. XIII, cap. 23. In Chiffl. *Inachia*. In editis, *in Arcadia*: supervacua emendatione. Est enim Nonacris Arcadiæ, ubi Styx a Vitruvio collocatur, lib. VIII, cap. 3,

2 latur[3], quæ illico necat, ut diximus[4]. Sed esse pisces parvos in ea tradit Theophrastus, lethales et ipsos, quod non in alio genere mortiferorum fontium. Necare aquas Theopompus et in Thracia apud Cychros[5] dicit: Lycus in Leontinis[6] tertio die, quam quis biberit[7]. Varro ad Soracten in fonte, cujus sit latitudo quatuor pedum, sole oriente eum exundare ferventi similem: aves quæ degustaverint, juxta mortuas jacere[8]. Namque et hæc insidiosa conditio est, quod quædam etiam blandiuntur aspectu,

pag. 163, proxima Pheneo, qui Achaiæ amnis est: atque adeo eadem Stygis aqua, et quæ ad Pheneum, et quæ ad Nonacrim sita. Vide Pausan. in Arcad. Antig. Histor. Mirabilium, cap. 174; Strab. lib. VIII, sub finem, aliosque. HARD.

3. *Styx appellata.* Vide cap. ult. libri præcedentis, et lib. I, c. 103. Vitruvius, lib. VIII, cap. 3. Vide et de illa prolixam commentationem apud Paulum Leopardum, lib. IV, cap. 8. DALEC.

4. *Ut diximus.* Lib. II, c. 106, et lib. XXX extr. HARD.

5. *Cychros.* Cychros, depravate. Lego, *Chropas* vel *Chropsos*. Sotion, Θεόπομπος ἱςορεῖ κρήνην ἐν Χρωψὶ τῆς Θρᾴκης ἐξ ἧς τοὺς λουσαμένους παραχρῆμα μεταλλάττειν. Constant. ex Turneb. Advers. lib. VI, c. 13. Aristoteles, lib. de Mirabil. *Psittos* vocat, et fonticulum esse ait, non lacum, quem Hist. lib. III, ψυχρὸν, a frigiditate eximia nominari scribit. DALEC. — *Apud Cychros.* Consentiunt omnia exemplaria, *Chropas* tamen, non *Cychros* Sotion ex eodem Theopompo scribit, nisi forte τῶν Χρωπῶν oppidum Κύχροι, ut Cilicum Σόλοι fuerit. Sic enim ille in Excerpt. p. 139: Θεόπομπος ἱςορεῖ κρήνην ἐν Χρωψὶ τῆς Θρᾴκης, ἐξ ἧς τοὺς λουσαμένους παραχρῆμα μεταλλάσσειν. « Prodit Theopompus fontem apud Chropes in Thracia gentem, ex quo qui laverint, statim moriuntur. » Vitruvius tamen lib. VIII, cap. 3, p. 162: « Est apud Cychros in Thracia lacus, ex quo non solum qui biberint moriuntur, sed etiam qui laverint. » An *Cychropas* legi satius? Nam auctor libri de Mirab. Auscult. ἐν δὲ Κύκλωψι τοῖς Θραξὶ inquit (forte pro Κύχρωψι) κρηνίδιόν ἐςιν ὕδωρ ἔχον, ὃ τῇ μὲν ὄψει καθαρὸν καὶ διαφανὲς, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅμοιον· ὅταν δὲ πίῃ τι ζῶον ἐξ αὐτοῦ, παραχρῆμα διαφθείρεται. HARD.

6. *Lycus in Leontinis tertio die si quisquam biberit.* Rectius in apographo nostro, « Lycus in Leontinis tertio die quam quis biberit. » PINT. — *Lycus.* Historicus, de quo nos in Auctorum Indice. HARD.

7. *Tertio die si quisquam biberit.* Voss. et Pintiani: « Lycus in Leontinis tertio die, quam quis biberit. » GRONOV.

8. *Avesque quæ gustaverint, juxta mortuas iacere.* Vossian. « aves, quæ degustaverint. » GRONOV.

ut ad Nonacrin Arcadiæ[9]. Omnino enim nulla deterrent qualitate. Hanc putant nimio frigore esse noxiam, utpote 3
quum profluens ipsa lapidescat. Aliter circa Thessalica Tempe[10], quoniam visus omnibus terrori est: traduntque etiam æs ac ferrum erodi illa aqua. Profluit (ut indicavimus[11]) brevi spatio: mirumque[12], siliqua silvestris amplecti radicibus fontem eum dicitur[13], semper florens purpura. Et quædam sui generis herba in labris fontis viret. In Macedonia[14], non procul Euripidis poetæ[15] sepulchro, duo rivi confluunt, alter saluberrimi potus, alter mortiferi.

9. *Ad Nonacrin Arcadiæ.* Quæ in montibus habet stillantes e saxo frigidissimos humores. Vitruv.— *Ut ad Nonacrin Arcadiæ.* Vide quæ ex Seneca retulimus, lib. II, cap. 106. Hard.

10. *Aliter circa Thessalica Tempe.* Seneca Natt. Quæst. l. III, c. 20, pag. 872: « Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe quam et feræ et pecus omne devitat: per ferrum et æs exit: tanta vis illi inest etiam dura molliendi, etc. » De Orco amne Plinius agit hoc loco, de quo nos plura, l. IV, c. 15. H.

11. *Ut indicavimus.* Lib. IV, cap. 15, sub finem. Hard.

12. *Mirumque.* Vitruv. lib. VIII, cap. 3, pag. 163: « In Thessalia fons est profluens, in quo fonte nec pecus ullum gustat, nec bestiarum genus ullum propius accedit: ad quem fontem proxime est arbor florens purpureo flore. » Quid siliquæ nomine intelligi oporteat, vide XIII, 16, et XV, 26. Hard.

13. *Fontem eum dicitur.* Eurotan intelligit, amnem, quem Peneus accipit, non recipit, sed olei modo supernatantem brevi spatio portatum abdicat, pœnales aquas, dirisque genitas, argenteis suis misceri recusans, lib. IV, cap. 8. Dalec.

14. *In Macedonia.* Sic etiam Vitruv. loc. cit. « Non minus in Macedonia, quo loci sepultus est Euripides, dextra ac sinistra monumenti, advenientes duo rivi concurrunt in unum: accumbentes viatores pransitare solent, propter aquæ bonitatem: ad rivum autem, qui est in altera parte monumenti, nemo accedit, quod mortiferam aquam dicitur habere. » Hard.

15. *Euripidis poetæ sepulchro.* Euripidis sepulchrum Athenis monstrari, sed κενὸν, Pausanias scribit: Strabo in Argivorum foro item κενοτάφιον, quod *Palinthum* vocaverunt. Canibus proscissus interiit ad lacum Bormiscum, natura tristis et morosus, oculis in terram defixis, σκυθρωπὸς, μισόγελως, μισόγυνος. Canes, a quibus laceratus est, indigenæ vocant *Esterineas*, Homerus τραπεζῆας κύνας, inquit, τραπεζῆας πυλαωρούς. Ejus conditi sepulchrum, ut Lycurgi, de cælo tactum. Rhodig. XXIV, 10. Dal.—E Nasonis diris in Ibin, vs. 597, quæ non-

1 XX. In Perperenis[1] fons est, quamcumque rigat, lapideam faciens terram[2]: item calidæ aquæ in Eubœæ[3] Delio.

nulla habent rara ac paucis admodum nota, hi canes dicuntur Dianæ templum servasse. En verba : « Utque cothurnatnm vatem tutela Dianæ, Dilaniet vigilum te quoque turba canum. » AJ.

XX. 1. *In Perperenis.* Straboni, lib. XIII, prope Lyciæ Hierapolin aqua fontis tam facile in lapidem durescit, ut qui ejus rivos deducunt, septa ex integro solidoque lapide conficiant. Ad Gergoviam Arvernorum fons lapideum sibi pontem facit. Straboni Perperenæ Troadis oppidum cui vicinum æris metallum. Perpera Lydiæ urbs Ptolemæo. DAL. — Quæ hoc loco ait, simplicissima, nec difficultatem ullam physicis creant. Sed notandum a Nostro et a Veteribus cunctis non satis distingui *petrificantium* aquarum naturam et *incrustantium*. Priores, dum siliceas secum portiunculas, sed minimas, nec visui pervias, devehunt, lignorum poros penetrant, ejectisque demersorum corporum prioribus elementis, elementa suggerunt cristallina, ordine moleculararum incolumi. Sed incrustantium aquarum evidentior actio, qua sponte eas deponunt, crustæ instar, terrestres partes, quibus mixtæ decurrunt. Petrificantium exemplar maxime spectabile lacus ille quem Hibernia dixit *Laugh Neagh* (cui ea adde quæ suppeditavit BRUCKMANN, *Hamburgisches Mag.* II, 156 ; IV, 503, etc.) ; incrustantium, fons ad Guancam-Velicam, balineæ a Sancto Philippo dictæ in Etruria, thermæ non procul a Turonibus, Tiburtina tragemata (*dragées de Tivoli*), et Carolothermensium (*Carlsbad*) aquarum mirabile receptaculum, non humanarum artium opus, sed naturæ et ipsarum sponte crustas adstruentium aquarum. Cæterum thermalium aquarum sæpiuscule incrustatio est. AJ.

2. *Fons est, qui quacumque rigat lapideam facit terram.* Pintiani lib. fine τὸ *qui*, et *faciens* pro *facit*. Voss. « fons est quacumque rigat lapidem faciens ter. item. » Scribe : « In Perperenis fons est, quæcumque rigat, lapidea faciens. » Sequitur : « Item calidæ aquæ in Eubœæ Delio. Namque alius rivus. » In quo merito notavit Salmasius Delium illud Eubœæ ignorari, conjecitque *in Eubœæ Dio*, ad Solinum, pag. 144. Gud. quoque et Academ. Menapiusque *in eubœdion namque*. Andegav. *in eubœdedion namque*. Præstantior : « in eubœæ ædem pronam qua cadit rivus, » tum *altitudinis*. Scribendum censeo : « Fere idem calidæ aquæ in Eubœæ Dianæ promontorio : nam qua cadit rivus, saxa in altitudines crescunt. » Artemisium significat. Vulgatum est a Gelenio, quum legeretur, *in Eubœa. In Lebedo.* GRON.

3. *Item calidæ aquæ in Eubœæ Delio.* Lege : « Item calidæ aquæ in Eubœæ Dio, vel Dieo. » Δῖος Eubœæ oppidum haud longe ab Ellopia et Ædepso. SALM.—*In Eubœæ.* Reg. 1, *debio*. R. 2, « In Eubœa eadem perna qua cadit, etc. » Conjic. Salmas. p. 177, in Eubœæ Dio, est enim Δῖον Eubœæ oppidum : additque situm illud fuisse haud procul Ædepso :

Nam qua cadit rivus, saxa in altitudinem crescunt. In Eurymenis dejectæ coronæ[4] in fontem, lapides fiunt[5]. In Colossis flumen est, quo lateres conjecti, lapides extrahuntur. In Scyretico[6] metallo arbores quæcumque flumine alluuntur, saxa fiunt cum ramis. Destillantes quoque guttæ in lapides durescunt in antris Coryciis: nam Miezæ in Macedonia, etiam pendentes in ipsis cameris: at in Coryco, quum cecidere[7]. In quibusdam speluncis utroque modo, columnasque faciunt[8], ut in Phausia Chersonesi[9] Rhodiorum in antro magno, etiam discolori aspectu. Et hactenus contenti simus exemplis[10].

XXI. (111.) Quæritur inter medicos, cujus generis aquæ sint 1

quo haud leve σφάλμα prodit, geographicæque rei ἀπειρίαν. Hard.

4. *In Eurymenis dejectæ coronæ.* Thessaliæ, Hecatæo; Macedoniæ, Plinio. Dalec.

5. *Lapides fiunt. In Colossis flumen est; in quo lateres.* MSS. *lapideæ fiunt.* Deinde, *flumen est colateres.* Lego: « In Colossis flumen est, quo lateres conjecti, lapides extrahuntur. » Est autem hoc quale Ovid. Metam. lib. I, vers. 133: « quæque diu steterant in montibus alni, Fluctibus ignotis insultavere carinæ. » Ut quidem illum scripsisse propemodum pro certo habemus: etsi libri, *in montibus altis.* Eæ sectæ et mutatæ, ut sint carinæ. Sic lib. V, vers. 455: « et qua modo brachia gessit, Crura gerit. » Gron.

6. *In Scyretico.* In metallicis fodinis insulæ Scyri. Hard.

7. *Destillantes.... quum cecidere.* Stalactiton et stalagmiton differentias innuit; quæ in hoc similes sui sunt, quod originem ex aquis trahant calcaria secum elementa devehentibus; distant vero in hoc quod partim in cameris et fornicibus suspensæ hæreant, partim cadant, plantas, arbores, animantia, vel, ne a Plinio aberrem, columnas et quidquid spectantium mens somniat, repræsentantia. De his infra fusius disputabitur ad libros in quibus mineralia dicuntur. Aj.

8. *Columnasque faciunt.* Aristot. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. scribit, ὅτι σπήλαιόν ἐστιν ὃ καλεῖται γλαφυρὸν, καὶ ὅτι ἐν τούτῳ κίονες, non, ut vulgo legitur, χιόνες, πεπήγασιν ἀπό τινων σταλαγμῶν. Dalec.

9. *Chersonesi.* Est hæc Chersonesus in Caria, Rhodo adversa, ubi Cnidus oppidum extrema ejus obtinet. Meminit ejus Seneca, laudandus a nobis cap. 30. Hard. — Præclarissimum omnium est antrum in Antiparo; nec nos Galli conticescere possumus de specu calcari ad *Arcy*, prope oppidulum *Vermanton.* Aj.

10. *Et hactenus contenti simus exemplis.* Exempla plura multo collegit Cæsius de Mineral. lib. I, 6, cap. 10, pag. 104. Hard.

utilissimæ. Stagnantes[1] pigrasque merito damnant, utiliores quæ profluunt existimantes, cursu enim percussuque ipso extenuari atque proficere. Eoque miror, cisternarum ab aliquibus maxime probari. Sed hi rationem[2] afferunt, quoniam levissima sit imbrium aqua, ut quæ subire potuerit ac pendere in aere. Ideo et nives præferunt imbribus, nivibusque etiam glaciem, velut affinium coacta[3] subtilitate. Leviora enim hæc esse, et glaciem multo leviorem aqua.
2 Horum sententiam refelli interest vitæ. In primis enim levitas illa deprehendi aliter, quam sensu[4], vix potest, nullo pæne momento ponderis[5] aquis inter se distantibus.

XXI. 1. *Stagnantes*. Columella, I, 5: « Deterrima aqua palustris, quæ pigro lapsu repit; pestilens, quæ in palude semper consistit. Hic idem tamen humor, quamvis nocentis naturæ, temporibus tamen hiemis edomitus imbribus mitescit: ex quo cælestis aqua maxime salubris intelligitur, quod etiam venenati liquoris eluit perniciem, etc. » HARD.

2. *Sed hi rationem*. Praxagoras scilic. Cous medicus antiquissimus, teste Athenæo, II, 46; Athenæus ipse, l. II, p. 42, aliique. E Latinis Celsus, lib. II, cap. 18: « Aqua levissima pluvialis est, deinde fontana, tum ex flumine, tum ex puteo: post hæc, ex nive, aut pluvia. Gravior his, ex lacu; gravissima ex palude. » Columella, l. c. « Vastæ cisternæ hominibus, piscinæque pecoribus instruantur, colligendæ aquæ tandem pluviali, quæ salubritati corporis est accommodatissima; sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in contextam cisternam deducatur. » Hippocrates lib. de aere et aquis, c. IV, p. 197. Tom. VI Opp. Galeni: Τῶν ὑδάτων κουφότατα τὰ ὄμβρια, καὶ γλυκύτατα, καὶ λαμπρότατα, καὶ λεπτότατα. H. —Optime hæc de aquarum levitate ac gravitate. Quibus cf. quod nos infr. (pag. 392). Sed nec illa quæ Colum. addidit, negligenda, nempe aquam fictilibus tubis in cisternas contextas deducendam. Nam facillime iis vitiis laborant, quæ mox Noster describet, et in primis citissima putredine. AJ.

3. *Velut affinium coacta subtilitate*. Velut ad extremum redacta subtilitate aquæ, « in glacie ac nive, ita ut major alibi esse non possit. » R. 1, *ad infinitum*. Reg. 2, *velut ad finitum*. Satius legi, *adfinium*, vel ut nunc vulgo scribimus, *affinium*? Ut sit sententia, perfici veluti gradibus quibusdam subtilitatem aquæ: ut sit in nive major, quam in imbribus: in glacie, quam in nive: quanquam sunt ista tria cognata inter se et affinia. Sic paulo post Plinius hoc cap. *cognatis et nivis causis*. HARD.

4. *Sensu*. Ventriculi graviter aut leviter ferentis. DALEC.

5. *Nullo pæne momento ponderis*.

Nec levitatis[6] in pluvia aqua argumentum est subisse eam in cælum, quum etiam lapides subire appareat[7], cadensque inficiatur halitu terræ. Quo fit ut pluviæ aquæ[8] sordium

Hoc falsum. Seneca, Quæst. Natt. lib. III, cap. 2. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus, frigidæ, calidæque sunt. Deinde ponderis, omnes aut leves aut graves sunt. Signum id levitatis, si addatur cæteris aquæ bonitatem indicantibus, ἐπαινεῖσθαι μόνον δ' οὐκ ἐξαρκεῖν, Ægineta scribit. Athen. l. II, Pirenes fontis in Corintho appensam tradit, leviorem fuisse deprehensam reliquis omnibus totius Helladis. DALEC. — *Nullo pæne monumento*, etc. Inscriptio vetus apud Grut. p. 178: IMP. DIOCLETIANVS. C. AVG. PIVS. FELIX. PLVRIMIS. OPERIBVS. IN. COLLE. HOC. EXCAVATO. SAXO. QVAESITAM. AQVAM. IVGI. PROFLVVIO. EX TOFO. HIC. SCATENTEM. INVENIT. MAR. SALVBRIOREM. TIBER. LEVIOREM. (hoc est, ut reuur, « Marcia salubriorem, Tiberio leviorem. ») CVRANDIS. AEGRITVDINIBVS. STATERA. IVDICATAM, etc. H.

6. *Nec levitatis in pluvia aqua... subire appareat.* Plinius videtur credidisse vi tantum mechanica elatas aquas in sublime, ut lapides, ut plumbeas glandes, etc. quod quidem sup. dixit, l. II, c. 32. Sed fallitur partim. Solæ aquæ eo modo ascendunt et in altiorem aerem eunt, quæ ab ignivomis montibus eructantur, et quas humana industria sursum tulit, aut impulit. Gutta vero pluvialis, ubi efficitur intra aerem, levissimum habet pondus specificum, non ob aquæ ipsius intrinsecum tantummodo pondus, sed quod vesicularis forma guttulis cavis contigerit. At antequam guttæ exsteut, nil in aere uisi vapor, qui, coactus, modo nubium, interdum nebularum sibi nomen adrogavit. Vulgo nubes 1800 metr. supra terram volvuntur, nonnunquam tamen altius; sic BOUGUER (quo tempore cum GUDIN, DE JUSSIEU, LACONDAMINE, jubente Regali Scientiar. Acad. Americam merid. devenit, quid *pendulo* oscillationum foret sub æquatore, observaturus), quasdam euntes vidit 700 metr. circiter supra cel. montis *Chimboraço* (6100 metr.) fastigium; et recentior GAY-LUSSAC, dum in Mongolferiana machina ἀεροβατεῖ, et distat a terra fere 6000 metr. multo altiores nubeculas sibi perspectas ait. Ex his, ne dubites id in causa esse præcipue cur vapores sursum eant, quod leves sint præ aqua vulgari; sed non ego negaverim mechanice quoque electricam vim egisse, dum *positiva*, ut aiunt, nubes in altum aera tolluntur, *negativa* vero demittuntur ad terram nebulæ. AJ.

7. *Quum etiam lapides subire appareat.* Vi venti ac turbinis arreptos in sublime, ut dictum est lib. II, cap. 38. HARD.

8. *Quo fit ut pluviæ aquæ sordium inesse plurimum sentiatur.* Hoc verum de pluvia quæ post longam siccitatem prima e nubibus demittitur. Hæc dum aerem trajicit, multa ἑτέρου γένους secum abducit, et impurissima terram proluit. Sed cæteræ puræ. Imber e vaporibus. Quidquid autem turbidum et terra mix-

inesse plurimum sentiatur, citissimeque ideo calefiat[9] aqua pluvia. Nivem quidem glaciemque subtilissimum elementi ejus videri miror, apposito grandinum argumento[10], e quibus pestilentissimum potum esse convenit. Nec vero[11] pauci inter ipsos e contrario ex gelu ac nivibus insaluberrimos potus prædicant, quoniam exactum sit inde, quod tenuissimum fuerit.
3 Minui[12] certe liquorem omnem congelatione deprehenditur, et rore[13] nimio scabiem fieri, pruina[14] ure-

tum est in his, id post volutationem longam, deorsum fertur ac cogitur in nebulas; quod superest, dissolvitur magis ac magis solis tactu; hinc pluvialibus guttulis origo; unde vides quam puras esse eas necesse sit. Aj.

9. *Calefiat.* Et corrumpatur, ac putrescat. Dalec. — *Calefiat.* Igne subjecto. Hard.

10. *Apposito grandinum argumento.* Si quanta maxima subtilitas esse aquæ potest, inquit, tanta est in glacie ac nive, eamdem esse et grandinis conditionem oporteret: quum nihilominus pestilentem aquæ grandineæ potum esse, vitæ usus edoceat. Hard.

11. *Nec vero pauci.* Hippocrates, lib. de aere et aquis, c. 4, p. 199. Tom. VI Opp. Galeni: Τὰ δὲ ἀπὸ χιόνος κρυστάλλων... πονηρὰ πάντα... τὸ μὲν αὐτέου λαμπρὸν, καὶ κοῦφον, καὶ γλυκὺ, ἐκκρίνεται καὶ ἀφανίζεται· τὸ δὲ θολωδέστατον καὶ σταθμωδέστατον, λείπεται. « Quæ vero aquæ ex nive aut glacie fiunt, omnes pravæ: nam quod in ipsis et clarum, et leve, et dulce est, excernitur et evanescit: quod vero turbidissimum et ponderosissimum, relinquitur. » Galenus item Comment. in Aphor. 24, tom. IX, pag. 209. Habet in eam rem multa elegantiæ plenissima Seneca, Natt. Quæst. lib. IV, extrem. quanquam non ad Plinium satis facientia. Ille enim declamat in luxuriam coævorum; Noster est in delicatissimi hujus e nive potus dispicienda celebritate. Cæterum non inutilis, quum vel ex hoc intelligas nive temperata vina sæpe ebibi, non, ut apud nos fit, in nive et glacie frigus dulce nacta. Hard. et Aj.

12. *Minui.* Nempe quum solvitur et liquescit: quo argumento efficitur, exspirasse et evanuisse id quod erat in aqua levissimum: quod gravissimum, id solum superesse. Hippocrat. loc. citat. Plinius ipse inter confessa ponit, lib. II, cap. 61: « Gelando liquorem minui, solutaque glacie non eumdem inveniri modum. » Hard.

13. *Rore.* Rubiginem. Plinius, lib. XVII, cap. 44: « Cæleste frugum, vinearumque malum, nullo minus noxium est rubigo. Frequentissima hæc in roscido tractu. » Vide et lib. XVIII, cap. 68. Hard.

14. *Pruina.* Pruina est quæ lapsa persidet ac gelat, nec fit nisi immoto aere ac sereno, *gelée blanche*, a perurendo dicta; quod fruges et virgulta perurit: unde is morbus

dinem, cognatis[15] et nivis causis. Pluvias[16] quidem aquas
celerrime[17] putrescere convenit, minimeque durare in na-
vigatione. Epigenes autem, aquam quæ septies putrefacta
sit, perhibet amplius non putrescere. Nam cisternas etiam
Medici confitentur inutiles, alvo duritias facientes, fauci-
busque[18]: etiam limi non aliis inesse plus[19], aut animalium
quæ faciunt tædium[20], confitendum habent. Nec statim 4
amnium[21] utilissimas esse[22], sicuti nec torrentium ullius,
lacusque plurimos salubres maxime. Quædam igitur et hu-
jus generis aptissimæ aliæ alibi[23]. Parthorum[24] reges ex

herbarum et fruticum *uredo* dictus, *brûlure*. Hard.

15. *Cognatis*. Quum sint causæ affines, « quæ nivem et quæ rorem ac pruinam gignunt. » Hard.

16. *Pluvias*. Hippocrat. loc. cit. pag. 198. A quo dissidere Celsus videtur, lib. II, c. 30, dum inter ea quæ alvum adstringunt, « aquam duram censet, id est, eam quæ tarde putrescit, idem pluviam potissimum. » Hard.

17. *Celerrime putrescere*. Æginetæ id bonitatis certissimum signum. Dalec.

18. *Faucibusque*. Rufus apud Aetium, lib. I, sect. 3, cap. 165, aquam pluviam distillationes generare scribit, præsertim si frigida bibatur. Dal. — *Faucibusque*. Faucium duritiæ malum tonsillis et glandulis affine, cognatumque. H.

19. *Limi non aliis inesse plus*. Limum eæ colligunt e tectorum et canalium sordibus, per quos in cisternam defluunt. Dalec.

20. *Aut animalium quæ faciunt tædium*. Vermiculorum ex aquæ putredine nascentium. Hard.

21. *Nec statim amnium*. Hæc fere totidem verbis, allatis præterea hujus placiti causis, Hippocrat. l. c. 5. Hard.

22. *Amnium utilissimas esse*. Quæ assiduo fluxu exercentur. Πηγαῖα καὶ ποτάμια νάματα πρόσφατα εἶναι καὶ νεογενῆ, λιμναῖον δὲ ὕδωρ ἕωλον καὶ παλαιὸν, Veteres crediderunt, ideoque palustrem aquam noxiam esse, fontanam et fluviatilem perennem, salubrem. Rhodig. lib. XXVII, c. 3. Dalec.

23. *Quædam igitur et hujus generis aptissimæ aliæ alibi*. Scribe, « Quænam igitur et cujus generis aptissimæ? Aliæ alibi. » Ut sit interrogatio et responsio ex antiquo codice. Sic non multo post: « Ex quonam ergo genere maxime probabilis contingit? » Pint.

24. *Parthorum reges ex Choaspe et Eulæo tantum bibunt. Hæ quamvis in longinqua comitantur illos*. Idem ergo Choaspes et Eulæus, sed alio nomine ubi primum oritur; alio ubi denuo exoritur signari. Salm. — *Parthorum reges ex Choaspe et Eulæo tantum bibunt: et eæ*, etc. Solinus, cap. xxxviii, p. 68, a Plinio: Plinius, aliique ab Hero-

Choaspe et Eulæo tantum bibunt : et eæ quamvis in longinqua comitantur illos. Et horum placere potum, non quia sint amnes, apparet : quoniam nec e Tigri, nec Euphrate, nec e multis aliis bibunt.

1 XXII. Limus aquarum vitium est[1] : si tamen idem amnis anguillis scateat, salubritatis indicium habetur; sicuti frigoris, tineas[2] in fonte gigni. Ante omnia autem damnantur[3] amaræ : et quæ[4], quum sorbentur[5], statim

doto, lib. I, Clio, num. 188, pag. 178 : Ἀπὸ τοῦ Χοάσπεω ποταμοῦ... τοῦ παρὰ Σοῦσα ῥέοντος, οὗ πίνει βασιλεὺς, etc. Leviorem cæteris Eulæi amnis aquam decima quinta parte esse, animadversum esse aiunt. Negat Athenæus, lib. II, pag. 46, ex pondere æstimatam. Hard.

XXII. 1. *Limus aquarum vitium est.* Sane et fere omnium fluvialium. Ille limus è terrestribus portiunculis constat, quas vi raptas et assiduo succussu minutatim divisas aqua devehit rapidissime, mox relictura ubi impetus deferbuerit. Nili, incrementi tempore, limus videtur cl. doctori Shaw esse aquosi voluminis 1/134. Rhenus, quum intumescit maxime, volvit cum fluctu, teste Hartzoecker, 1/100. A fluminis *Flavi*, vel *Hoang-ho*, aquis mediocriter turbulentis narrat Makartney, datum limi cl. doctori Barrow 1/200. Aj.

2. *Tineas.* Vulgo *écrouelles.* Dal. — *Tineas.* MSS. Reg. 1, 2, *tænias*, quæ vox vermiculos sonat, ut sæpe diximus. Hard.

3. *Ante omnia autem damnantur*, etc. Lege : « Ante omnia autem damnantur amara, et quæ sorptæ statim implent : quod evenit Trœzene : nam nitrosas atque salinacidas in desertis, etc. » *Salinacidæ* non sunt simpliciter, αἱ ἁλμυρίδες, aut ἁλυκίδες, ut Græci vocant fontes salsos, sed acidi simul et salsi, acidæ nimirum salinæ. Plin. « aliæ sulphuris, aliæ salis, aliæ nitri, aliæ bituminis; » uno verbo *salinacidas* has Latini vocarunt. Salm.

4. *Amaræ et quæ scrobem statim implent.* Quæ vero illæ sunt aquæ, quæ scrobem statim implent? Liber optimus habet, *quæ sorbem.* Lege, *quæ sorptæ statim implent.* Hactenus ὁ πάνυ ad Solinum, p. 115. Adeo placebat sibi, ut mallet ignorare omnium adhuc tractatorum codd. optimum esse Chiffletianum, et in eo legi *sorbentem*, quam levissimam conjecturam perdere. Vossianus Chiffletiano subscribit. Gron.

5. *Et quæ, quum sorbentur.* Sic totidem plane syllabis apicibusque codex Reg. 2. In Reg. 1, « et quæ sorbem, statim impleat. » In Chiffl. *quæ sorbentem.* In libris vulgatis, ridicule, « et quæ scrobem statim impleat. » At præter codicum fidem, haud minus sane certus emendandi auctor Athenæus exstitit, lib. II, pag. 42 : « Ex aquis multæ, inquit, corpulentæ sunt, ac velut insita quadam gravitate ponderosæ, ut ad Trœzenem, quæ gustata os statim

implent[6] : quod evenit Trœzene. Nam nitrosas atque salmacidas[7] in desertis Rubrum mare petentes, addita[8] polenta, utiles intra duas horas faciunt, ipsaque vescuntur polenta[9]. Damnantur in primis fontes[10], qui cœnum faciunt, quique malum colorem bibentibus : refert[11] et si vasa ærea

implet : « ὡς τὸ ἐν Τροιζῆνι · τοῦτο γὰρ καὶ τῶν γευομένων εὐθὺς ποιεῖ πλῆρες τὸ στόμα. HARD.

6. *Quæ scrobem statim implent.* Effossa leviter terra, quoniam eæ non perennibus venis scaturiunt, sed sub eximia terræ facie colatæ, ejus sordibus inquinantur. DAL.

7. *Salmacidas in desertis Rubrum mare rubentes.* Lego, *atque salsas :* gustu salso ingratas ac injucundas. Salmacides Græcis, quæ molles reddunt, ac eviratos : qualis Halicarnassii fons fuit, memoratus ab Ovidio, Strabone, Vitruvio. Huic lectioni adstipulatur Vitruvius, lib. VIII, cap. 3. Vide Scal. in Auson. « Vidit semivirum fons Salmacis Hermaphroditum. » DALEC. — *Salmacidas in desertis Rubrum mare*, etc. Acidas simul atque salsas. Legitur hæc vox etiam apud Plin. Val. Salmasium, Reinesiumque nil moror, qui salinacidas legi volunt : perinde ac si non eadem vis foret et vocis istius *salmacidas*, quæ esse potest alterius, *salinacidas*. Nam et salmentum pro salsamento dixisse Veteres, ex Joh. de Janua scimus. Sed et Glossæ Philoxeni Salmacidum retinent. *Salmatia aqua*, ἁλμυρὸν ὕδωρ, *salmacidum*, ἁλμυρὸν, salmacidus, ἁλμυρὸς, ἁλώδης. Et priore parte : ἁλμυρὸς, *salmacidus*, *salsus*, ἁλμυρὸν, *salmacidum*, etc. HARD.

8. *Addita.* Paxamus in Geopon. lib. II, cap. 4, pag. 35, aquarum vitium emendari suadet, hordeo contuso in aquas injecto, quod in linteolo prius illigatum : ἢ κριθὰς κόψαντες, καὶ εἰς ῥάκος ἐνδύσαντες, καταθώμεθα ἐν τοῖς ὕδασι. HARD.

9. *Polenta.* Græci polentam dicunt ἄλφιτον, hordei torrefacti farinam. ED.—Cassianus, lib. II, cap. 4. DALEC.

10. *Damnantur in primis fontes.* Cf. Vitruvius, lib. VIII, cap. 4. DAL. — *Damnantur in primis fontes.* Conseutit et Galen. t. IX, Comm. 5 in aphorism. pag. 211. HARD.

11. *Refert et si vasa ærea inficiunt*, etc. Interest etiam plurimum, ut in vase æreo maculam non faciat, et legumina cito coquat. In libris hactenus editis, *acre*. In Reg. 2, *aere*. Nos *ærea* ex indubitata conjectura, quam firmat etiam egregie Palladius in Augusto, lib. IX, tit. 10, pag. 137 : « Aquam vero novam sic probabis, inquit : in vase æneo nitido sparges, et si maculam non fecerit, probabilis judicetur. » Vitruvius, lib. VIII, c. 5 : « Si fons novus fuerit fossus, et in vas Corinthium, sive alterius generis, quod erit ex ære bono, ea aqua sparsa maculam non fecerit, optima erit. » Athen. lib. II, pag. 46, indicium aquæ bonæ id statuit, esse, si vasis æneis affusa, nulla ea ærugine inficit, εἰς χάλκιον ἄγγος ἐγχεόμενον οὐ ποιεῖ τὸ ἰῶδες. H.

inficiunt, aut si legumina tarde percoquunt[12], si liquatæ leniter terram relinquunt[13], decoctæque crassis obducunt
2 vasa crustis. Est etiamnum vitium[14] non fœtidæ modo, verum omnino quidquam resipientis, jucundum sit illud licet gratumque, ct ut sæpe, ad viciniam lactis accedens. Aquam salubrem[15] aeri quam simillimam esse oportet. Unus in toto orbe[16] traditur fons aquæ jucunde olentis in Mesopotamia, Chabura. Fabulæ rationem afferunt, quoniam eo Juno perfusa sit. De cætero aquarum salubrium sapor odorve nullus esse debet.

1 XXIII. Quidam statera judicant[1] de salubritate, fru-

12. *Aut si legumina tarde percoquunt.* Palladius in August. lib. IX, tit. 10, pag. 137: « Aquam vero novam sic probabis... Decocta æneo vasculo, si arena vel limum non relinquit in fundo, utilis erit: item si legumina cito valebit excoquere, vel si colore pellucido, carena musco, etc. » Prævivit Palladio Celsus, inferius a nobis laudandus. Hard. — Optima hæc. Quæ ait de facili leguminum coctione, his adnectunt hodie et facilem saponis solutionem. Illa nempe aqua non probatur, qua sapo aut difficili, aut nullo modo solvitur. Aj.

13. *Si liquatæ leniter terram relinquunt.* Si effusæ non ab ea combibuntur. Dalec.

14. *Est etiamnum vitium.* Arist. lib. de sensu, cap. 4. Dalec.

15. *Aquam salubrem.* Nempe ut sit æque saporis omnis omnino expers, atque aerem esse necesse est, ut ne sit noxius. Plinius, lib. XV, cap. 32: « Sentiri quidem aquæ saporem ullum succumve vitium est... odor ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est. »

16. *Unus in toto orbe.* Adde et puteum Mothonæ in Peloponneso, aquæ Cyzicenum unguentum resipientis, cujus Pausanias meminit in Messeniacis, circa finem. Item Athenæus, lib. IV, pag. 284. Hard.

XXIII. 1. *Quidam statera judicant.* Ut Erasistratus, qui apud Athen. lib. II, c. 46, inconsideratos esse, fallique eos tradit, qui statera bonitatem aquarum exquirunt: «quoniam, inquit, si aqua ex Amphiarai fonte, quæ saluberrima est, cum aqua Eretria vitiosa componitur, nullum profecto ponderis discrimen intercedit, » ὄντως οὐδ' ἥτις διαφορὰ κατὰ τὸν σταθμόν. Vide vetustam inscriptionem Diocletiani Augusti superius a nobis allatam, c. 21. Item lib. V, pag. 588. Hard. — *Quidam statera judicant de..... ut levior sit aliqua.* Cum hoc loco illa jungenda quæ ipse prius (c. 21) nullo pæne momento ponderis aquis inter se distantibus. Distant tamen, sed momento levi, quanquam nec levissimo nec stateram fallente. Sed nobis fatemur aptiora instrumenta esse in

strante diligentia, quando perrarum est, ut levior sit aliqua. Certior subtilitas[2], inter pares meliorem esse, quæ calefiat refrigereturque celerius. Quin et haustam[3] vasis, ne manus pendeant[4], depositisque in humum, tepescere affirmant. Ex quonam ergo genere maxime probabilis continget? Puteis nimirum[5], ut in oppidis constare video: sed his, quibus exercitationis ratio crebro haustu contingit, et illa tenuitas colante terra. Salubritati hæc satis 2

promptu, quam prisci ævi indagatoribus fuit. Cæterum Erasistratus, apud Athen. lib. II, idem quoque asseverat. Synes. epist. XX, stateram describit hydroscopicam, sic: Τῇ φιλοσόφῳ. Οὕτω πάνυ πέπραγα πονηρῶς, ὥςε ὑδροσκοπίου μοι δεῖ· ἐπίταξον αὐτὸ χαλκευθῆναί τε καὶ συνωνηθῆναι. Σωλήν ἐςι κυλινδρικὸς, αὐλοῦ καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος ἔχων. Οὗτος ἐπί τινος εὐθείας δέχεται τὰς κατατομὰς, αἷς τῶν ὑδάτων τὴν ῥοπὴν ἐξετάζομεν. Ἐπιπωματίζει γὰρ αὐτὸν ἐκ θατέρου κῶνος κατὰ θέσιν ἴσην ἐγκείμενος, ὡς εἶναι κοινὴν βάσιν ἀμφοῖν, τοῦ κώνου τε καὶ τοῦ σωλῆνος· αὐτὸ δὴ τοῦτό ἐστιν τὸ βαρύλλιον. Ὅταν οὖν εἰς ὕδωρ καθῇς τὸν αὐλὸν, ὀρθὸς ἑςήξει, καὶ παρέξει σοι τὰς κατατομὰς ἀριθμεῖν· αἱ δὲ τῆς ῥοπῆς εἰσὶ γνωρίσματα. Diligentissime aquas pensitaverunt, tum physices, tum chymicæ peritissimi recentiores. En numeri, secundum Cl. V. Bergmann, specifici tantum ponderis ratione habita.

Aquæ stillatæ	1000	
Aquæ e fonte, quum maxime puræ	1001 ad 1005.	
Aquæ fluviat.	1010.	
Aquæ marinæ	1012.	
Aquæ stagnantis	1102.	Aj.

2. *Certior subtilitas, inter pares,* etc. Sic Athenæus, lib. II, c. 24: ὑγιεινά. Quod ex Hippocrate rursum confirmat, p. 26, Hippocratis ipsius testimonio, petito videlicet e l. V, aphorism. 26, pag. 220. Tom. IX Opp. Galeni, Ὕδωρ τὸ ταχέως θερμαινόμενον, καὶ ταχέως ψυχόμενον, κουφότατον. Leviorem Galenus in eum locum accipi putat oportere, non quæ minus ponderis habeat: id enim vel judice trutina potest intelligi: sed quæ ventri minus gravis, citiusque permeet. Contra Celsus ex statera dijudicat, II, 18: « Levis pondere, inquit, apparet: et ex his quæ pondere pares sunt, eo melior quæque est, quo celerius ex ea legumina percoquuntur. » Hard.

3. *Quin et haustam vasis.* Quin et e vase *in quo sit decocta*, haustam *minoribus* vasis aquam... iisque humi depositis, tepescere *statim affirmant.* Hard.

4. *Ne manus pendeant.* Plena obscuritatis oratio. Sententia videtur esse, utraque manu vas arripi oportere: neutram esse pendulam. Lectioni tamen vulgatæ suffragantur codices manu exarati, quos vidi, omnes. Hard.

5. *Puteis nimirum.* Avicenna, I, 4, damnat. Dalec.

sunt. Frigori[6] et opacitas necessaria, utque cælum videant. Super omnia observatio una, eadem et ad perennitatem pertinet, ut illa vado exsiliat vena[7], non e lateribus. Nam ut tactu gelida sit, etiam arte contingit : si etiam expressa[8] in altum, aut e sublimi dejecta, verberatu[9] corripiat aera. In natando quidem spiritum continentibus frigidior sentitur eadem. Neronis principis inventum[10] est, decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare.
3 Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis[11]. Omnem

6. *Frigori.* Ut frigida sit aqua, præterea necessaria est opacitas. H.

7. *Ut illa vado exsiliat vena.* E putei medio, imoque fundo, non e lateribus. HARD.

8. *Expressa.* Ut in aquis salientibus evenit. HARD.

9. *Verberatu.* Reg. 2, et Cbiffl. *verberatum* eodem sensu. HARD.

10. *Neronis principis inventum est*, etc. Suetonius : « Dum clandestinus ad villam introitus pararetur, aquam e subjecta lacuna potaturus manu hausit, Et hæc est, inquit, Neronis decocta. » Vide Athen. lib. III. Juven. Sat. V, 49 : « Si stomachus domini fervet vinoque ciboque, Frigidior Scythicis petitur decocta pruinis. » DALEC. — Martial. l. II, epist. 85 : « Vimine clausa levi niveæ custodia coctæ, etc. » Hoc est, ampulla, seu lagena vitrea aquæ decoctæ, et nivibus refrigeratæ, viminibus supertextis armata ac munita. Idem, lib. XIV, epigr. 116 : « Quo tibi decoctæ nobile frigus aquæ? » Ubi ne dubites eo consilio ab argutissimo vate scriptum *nobile*, ut imperatoris summa dignitas innueretur, et exquisita regiæ gulæ voluptas. Hinc *saccus nivarius*, et *colum nivarium*, apud eumdem, XIV, epigr. 104 : « Attenuare nives norunt et lintea nostra : Frigidior colo non salit unda tuo. » Cæterum ne ex his tyranno imprecere! Melius sane fecisset, si in talibus ludis, quoniam hæc jam romana conditio erat, ut rerum potiti nil agerent honestum, vitam consumpsisset! AJ.

11. *Sine vitiis nivis.* Aquam ex dissoluta et colliquefacta nive pessimam, et corporibus perniciosissimam esse et jampridem Aristoteles quasi oraculo reddidit, et eorum qui palato obsequi, quam illius auctoritatem sequi malunt, quotidiana experimenta declarant, inquit Muret. Var. lect. lib. IX, c. 9, pag. 229. Incommoda igitur, quæ nivis potum sequuntur, fugere, et tamen æstivis mensibus frigidum bibere qui volunt, vasis duplicibus uti solent, e tenuissima lamina eo artificio factis, ut vinum aut aquam, quæ potui paratur, omni quidem ex parte nix ambiat, sed eorum tamen neutrum contingat, neque cum eis commisceatur : ita fit, ut neque bibant nivem, et tamen nihilo minus frigidum bibant, quam si biberent nivem. Lepide Martialis in eam rem, XIV, epigr. 117 : « Non potare nivem,

utique decoctam utiliorem esse convenit: item[12] calefactam magis refrigerari, subtilissimo invento. Vitiosæ aquæ remedium est, si decoquatur ad dimidias partes. Aqua frigida ingesta sistitur sanguis[13]. Æstus[14] in balineis arcetur, si quis ore teneat. Quæ sunt haustu frigidissimæ, non perinde et tactu esse, alternante hoc bono, multi familiari exemplo colligunt.

XXIV. Clarissima aquarum omnium in toto orbe, fri- 1
goris salubritatisque palma præconio urbis, Marcia[1] est, inter reliqua Deum munere urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia[2], fons autem ipse Pitonia[3]. Oritur in ultimis montibus Pelignorum: transit[4] Marsos et Fucinum

sed aquam potare rigentem De nive commenta est ingeniosa sitis.» Quæ sint vitia nivis et glaciei, Hippocrates expedit aphor. XXIV, cap. 5. H.

12. *Item calefactam*. Aristoteles, Meteorol. lib. I, cap. 12, p. 145: Συμβάλλεται δ' ἔτι πρὸς τὴν ταχυτῆτα τῆς πήξεως καὶ τὸ προτεθερμάνθαι τὸ ὕδωρ· θᾶττον γὰρ ψύχεται. Διὸ πολλοί, ὅταν τὸ ὕδωρ ψῦξαι ταχὺ βουληθῶσιν, εἰς τὸν ἥλιον τιθέασι πρῶτον.» Nonnihil facit ad concretionis celeritatem præcedens aquæ concalefactio. Quandoquidem quæ prius incaluit, ocyus refrigerari assolet. Quocirca multi quum calidam celerius refrigerare volunt, prius insolant.» Negat tamen Cabeus experimentum id esse verum, in eum Philosophi locum. Hard.

13. *Aqua frigida injecta sistitur sanguis*. Voss. *ingesta*. Plautus in Pseudolo, act. I, scen. II: «Tu qui urnam habes, aquam ingere.» Hoc lib. c. 7, «e puteis ac fonte aquam in salinas ingerunt.» Deinde idem, *Æstus in balineis*. Gron.

14. *Æstus*. Sic infra de sale, c. 54: «Æstus balinearum convalescentes ut tolerare possint, linguæ subditus præstat.» Hard.

XXIV. 1. *Marcia*. In Cælium et Aventinum montes eam Nerva deduxit: post Diocletianus super portam Esquilinam in suas thermas. Dal.

2. *Aufeia*. Mallem *Saufeia*, id enim gentis romanæ nomen. H.

3. *Pitonia*. Sic MSS. non *Piconia*. Vide quæ diximus lib. II. Hard.

4. *Transit*. Sic Vibius Sequester laudatus a nobis loc. proxime cit. Hinc Statius Silvar. lib. de Baln. Etrusci: «Marsaque nives et frigora ducens Marcia.» Obrutis deinde temporis progressu canalibus fornicibusque, quibus hæc aqua tam longo viarum intervallo Romam ducebatur, factum est, ut viri eruditi, Holstenius et Fabrettus de Aquæduct. diss. 2, p. 118, hanc Marciæ aquæ originem æque inter fabulas habendam censuerint, atque Alphei amantis occultos meatus. Primos ejus ortus repetunt ii a Tiburtino, unde se rursum aperire mox Plinius ait. Cursum omnem

lacum[5], Romam non dubie petens. Mox in specus[6] mersa, in Tiburtina se aperit novem millibus pass. fornicibus structis perducta. Primus eam in urbem ducere auspicatus est Ancus[7] Marcius, unus e regibus. Postea[8] Q. Marcius Rex in prætura. Rursusque restituit[9] M. Agrippa.

1 XXV. Idem et Virginem[1] adduxit ab octavi lapidis diverticulo[2] duobus millibus pass. Prænestina[3] via. Juxta

explanat accurate idem Fabrettus loc. cit. Hard.

5. *Fucinum lacum.* E Fucino lacu ἐξιέναι, non, ut legitur, εἶναι, et Ῥωμὴν ποτίζειν, καὶ παρὰ τ' ἄλλα ὕδατα εὐδοκιμεῖν, Strabo scribit lib. V. Dalec.

6. *Mox specu mersa. Mox in specus mersa*, in vetusto exemplari. Pint.

7. *Ancus.* Exstat quidem certe in Cimelio nostro et apud Patinum in Marcia gente nummus, cujus ex parte adversa rex Ancus depingitur, ita curante Philippo Marcio, qui trahebat ab eo originem: Aquæductus in aversa signatur, cum epigraphe, PHILIPPVS. AQVA. MAR. Hard.

8. *Postea.* Qui ab Anco Marcio pariter Romanorum rege ducebat genus: Plutarchus in Coriolano, p. 213: Μάρκιοι δ' ἦσαν καὶ Πόπλιος, καὶ Κοΐντος, οἱ πλεῖστον ὕδωρ καὶ κάλλιστον ἐν Ῥώμῃ καταγαγόντες. De Marcio et Agrippa iterum XXXVI, 24. Hard.

9. *Rursusque restituit M. Agrippa.* A. U. 720, L. Sempronio Atratino, L. Scribonio Libone coss. ex Dione, lib. XLIX, p. 416: Ὅ τε Ἀγρίππας τὸ ὕδωρ τὸ Μάρκιον ὠνομασμένον, ἐκλιπὸν φθορᾷ τῶν ὀχετῶν, καὶ ἀνεκτήσατο δαπάνῃ οἰκείᾳ, καὶ ἐπὶ πολλὰ τῆς πόλεως ἐπωχέτευσεν. « Agrippa aquam Marciam, quæ propter corruptos canales defecerat, suis sumptibus reparavit, ac per multas urbis partes deduxit. » Hard.

XXV. 1. *Idem et Virginem.* Id ab Agrippa factum, ann. U. C. 735, C. Sentio Saturnino, Luc. Lucretio coss. refert Dio, lib. LIV, p. 528, et aquam eam Augustam ab eo fuisse appellatam. Virginalem aquam quibus impensis summi Pontifices Pius IV et Pius V, populusque romanus restitui curaverint, narrat opusculo singulari Luc. Pætus JC. de Restitutione aquæ Virginis, in lib. de Mens. et Ponder. Libellum singularem eodem argumento tituloque inscripsit et Aug. Stenchus Eugubinus, S. Sedis Apostolicæ Bibliothecarius. Virginem et Marciam versiculo complectitur Martialis, l. VI, epigr. 42: « Cruda Virgine, Marciave mergi, Quæ tam candida, tam serena lucet, Ut nullas ibi suspiceris undas, etc. » Hard.

2. *Diverticulo.* Transversis semitis, quæ sunt a latere viæ militaris. Dalec.

3. *Prænestina.* Sive, ut Frontinus ait, octavo lapide viæ Collatinæ: quod eodem recidere demonstrat idem Fabrettus, erudito opere de Aquæductibus, Dissert. III, pag. 169. Hard.

est Herculaneus rivus, quem refugiens Virginis[4] nomen obtinuit. Horum amnium comparatione[5], differentia supra dicta deprehenditur, quum quantum Virgo tactu, tantum præstet Marcia haustu. Quanquam utriusque jam pridem urbi periit voluptas, ambitione avaritiaque in villas ac suburbana detorquentibus[6] publicam salutem.

XXVI. Non ab re[1] sit, quærendi aquas junxisse ra- 1
tionem. Reperiuntur in convallibus maxime, et quodam convexitatis[2] cardine, aut montium radicibus. Multi[3] se-

4. *Virginis.* Aliam alii appellationis hujus causam afferunt. Cassiodor. Varr. form. VII, cap. 6, « quia puriore fluens unda, nullis polluitur sordibus. » Frontinus, l. de Aquæductt. ex eo quod quærentibus aquam militibus, puella virguncula quasdam venas monstravit: quas sequuti qui foderunt, ingentem aquæ modum invenerunt. Hard.

5. *Horum amnium comparatione.* Si conferas, inquit, Marciæ aquæ profluentem rivum, seu verius amnem, cum aqua Virgine, intelliges discrimen superius memoratum, c. 23; nempe alternari frigiditatis bonum a natura, nec quæ sunt haustu aquæ frigidissimæ, easdem perinde ac tactu esse. Hard.

6. *Detorquentibus.* Avertentibus et ubertatis publicæ copiam minuentibus ac præripientibus. Dalec.

XXVI. 1. *Non ab re sit.* Vitruv. lib. VIII, c. 1; Pallad. in August. cap. VIII. Dalec.

2. *Convexitatis.* Devexi ac declivis tumuli et collis fastigio. Dalec.— Harduin. h. l. facit cum Dalecamp. sed male; nam hæc interpretatio indicaret in fastigio vero sive montium sive ramorum (hæc Neotericis vox in Orographia explicanda); quod nullibi fit; nam hoc fastigio dividuntur tantum aquæ, unde illi nomen *partitio aquarum (ligne de partage des eaux)*; al. verb. non inde aquæ derivantur, sed utrimque derivantur tum dextrorsum, tum sinistrorsum, e convexitatis locis inferioribus. Quis ergo hic convexitatis cardo? Finge tibi lineam quæ montis aut jugi declivitatem rectam repræsentet a radice ad hunc locum quo fons exsilit; tum et lineam aliam quæ eodem modo cursum aquæ intra terrarum viscera adhuc latentis, sed mox erupturæ, repræsentet: quo loco eæ lineæ sibi occurrunt, et sese invicem secant (recentiores dicimus *point d'intersection*), hic convexitatis est cardo. Nisi forte, dum videtur antiquis mons non tam prisma triangulum quam pyramis tetragonos (re vera neutrius formæ est, sed polyedricæ asymmetricæ), pro finitore declivitatum (*l'arête des deux versans*), spectatur potissimum ab illis angulus solidus tetraedros, convexitatis cardo existimandus. Aj.

3. *Multi.* Sic Geopon. auctor, lib. II, cap. 4, p. 33, et cap. 5, p. 37. Vitruvius item, lib. VIII, cap. 1, pag. 153. Pallad. in Aug.

ptemtrionales ubique partes aquosas existimavere. Qua in re varietatem naturæ aperuisse conveniat. In Hyrcanis montibus a meridiano latere non pluit. Ideo silvigeri ab Aquilonis tantum parte sunt. At Olympus, Ossa, Parnassus, Apenninus, Alpes, undique vestiuntur, amnibusque perfunduntur. Aliqui ab Austro, sicut in Creta Albi[4] montes. Nihil ergo in his perpetuæ observationis judicabitur.

1 XXVII. Aquarum[1] sunt notæ, juncus aut arundo, aut herba[2], de qua dictum est[3]: multumque alicui loco pe-

lib. IX, cap. 8, p. 136: « Maxime sub radicibus montium in septemtrionali parte quærendæ sunt aquæ quia in his locis magis abundant, utilioresque nascuntur. » Hard.— Male huc Jos. Mat. Gessner adducit Horatianum dist. (l. III, Od. III, vers. 55, 56): « Qua parte debacchentur ignes, Qua nebulæ pluviique rores. » Nam, ubi censet vates, 1° a montibus septemtrion. nebulas ac pluvios rores ferri; 2° solas septemtr. partes aquosas exsistere, hoc sequitur perspicue in loca magis ad septemtrionem vergentia bos humores tendere, non meridiem versus. Cæterum quam vana hæc a Nostro memorata hypothesis, ipse exemplis demonstrat. E monte *Fichtelberg* exsiliunt meridiem versus *Sala*, ad auroram *Æger*, *Rade* ad septemtr. ad occidunm Mænus (*Mayn*, vel *Mein*). Aj.

4. *Albi montes.* Λευκογαῖοι. Dal. et H. — Ea de causa quod nivibus vel perpetuis, vel fere perpetuis candeant. Res ubique nota et quæ variis nominibus, non variante nomenclatorum mente, ansam dedit. Exempla hic subjecisse liceat pauca.

I. *Veterum.*

1°. Albi montes, vel Λευκὰ ὄρη.

2° Argæus mons (hodie *Ardgidagh*, non ut plures scribunt *Aagidagh*, vel *Aagi-dogii*. Rad. ἀργὸς, albus).

II. *Recentiorum.*

3° *Mont-Blanc*, in Helvetia.

4° *Sierras-Brancas*, Nov.-Mex.

5° *White-Mountains*, Americ. Anglo-Amer.

6° *Ellacouda*, e montibus Gates, quæ Dakhinabadum sunt. Aj.

XXVII. 1. *Aquarum.* Vitruv. l. c. pag. 154: « Signa autem, quibus terrarum generibus suberunt aquæ, hæc erunt: si invenientur nascentia, tenuis juncus, salix erratica, alnus, vitex, arundo, edera, aliaque, quæ ejusmodi sunt, quæ non possunt nasci, nec ali sine humore. Solent autem eadem in lacunis nata esse... quibus non est credendum. Sed quibus regionibus et terris, non lacunis, ea signa nascantur, non sata, sed naturaliter per se creata, ibi est quærenda. » Sic etiam auctor Geop. lib. II, cap. 4, pag. 32, et Cassiod. Varr. lib II, cap. 53. Hard.

2. *Herba.* Tussilago silvestris, lib. XXVI, cap. 6. Dalec.

3. *Herba de qua dictum est.* Bene Dalecamp. (not. 2). Et hicce est locus: « Bechion, quæ et tussilago

vtore incubans rana. Salix enim erratica, et alnus, aut vitex, aut arundo, aut edera[4] sponte proveniunt, et corrivatione aquæ pluviæ in locum humiliorem e superioribus defluentis, augurio[5] fallaci. Certior[6] multo nebulosa exhalatio est, ante ortum solis longius intuentibus: quod ex edito quidam speculantur, proni terram mento attingente. Est et peculiaris æstimatio peritis tantum nota, quam ferventissimo æstu sequuntur, dieique horis ardentissimis,
qualis[7] ex quoque loco repercussus splendeat. Nam si terra 2
sitiente humidior est ille, indubitata spes promittitur. Sed tanta intentione oculorum opus est, ut indolescant: quod fugientes ad alia experimenta decurrunt loco[8] in altitudinem pedum quinque defosso, ollisque e figlino opere crudis, aut peruncta pelvi ærea cooperto, lucernaque ardente concamerata[9] frondibus, dein terra, si figlinum humidum ruptumve, aut in ære sudor, vel lucerna sine defectu olei restincta, aut etiam vellus lanæ[10] madidum reperiatur, non dubie promittunt aquas. Quidam[11] et igne

dicitur. Duo ejus genera: silvestris ubi nascitur, subesse aquas credunt: et hoc habent signum aquileges. » HARD.

4. *Et alnus et vitex aut hedera.* E Chifflet. porrigunt, *aut vites aut arando.* Nostri quinque « aut vitex aut harundo aut hedera. » GRON.

5. *Augurio.* Id Vitruvius paulo explicatius loco proxime allato. Idem Palladius in August. lib. IX, tit. 8, pag. 135. HARD.

6. *Certior.* Tradidit hæc et Vitruvius, lib. VIII, cap. 1, p. 152. Tradidit etiam Palladius loc. cit. et auctor Geop. loc. citato, pag. 35. HARD.

7. *Qualis.* Qualis sit repercussio radiorum solis ex quovis loco. H.

8. *Loco.* Experimenta hæc totidem verbis leges apud Vitruvium, lib. VIII, cap. 1, pag. 152 sq. et apud Palladium loc. cit. pag. 136. Sic etiam auctor Geop. lib. II, c. 4, pag. 32 sq. et cap. 5, pag. 44. H. — *In altitudinem pedum quinque.* Cubitorum trium, unius latitudine. Paxamus in altitudinem pedes quinque, latitudinem tres. DALEC.

9. *Concamerata.* Pallad. loc. cit. « Tunc supra fossæ labra crate facta de virgis ac frondibus, additaque terra, spatium omne cooperiatur, etc. » HARD.

10. *Aut etiam vellus lanæ.* Oleo scilicet, ἐλαίῳ διαχρισάτω, inquit auctor Geop. loc. cit. HARD.

11. *Quidam et igne.* Vitruvius, loc. cit. pag. 153. Pallad. loc. cit. « Item si in eo loco focum feceris,

prius excoquunt locum, tanto efficaciore vasorum[12] argumento.

1 XXVIII. Terra vero ipsa promittit candicantibus maculis, aut tota glauci coloris. In nigra[1] enim scaturigines non fere sunt perennes. Figularis[2] creta semper adimit spes. Nec amplius puteum fodiunt, coria[3] terræ observantes, ut a nigra descendat ordo supra dictus[4]. Aqua semper dulcis in argillosa terra, frigidior in topho. Namque et hic probatur[5]. Dulces enim levissimasque facit, et colando continet sordes[6]. Sabulum[7] exiles limosasque promittit.
2 Glarea[8] incertas venas, sed boni saporis. Sabulum[9] ma-

et terra vaporata humidum fumum nebulosumque ructaverit, aquas inesse cognosces. » HARD.

12. *Tanto efficaciore vasorum argumento.* Multo utique efficaciore argumento, quod ex vasis duximus, « si figlinum humidum, ruptumve, aut in aere sudor. » HARD.

XXVIII. 1. *In nigra.* Vitruvius loc. cit. « In terra autem nigra sudores et stillæ exiles inveniuntur. » HARD.

2. *Figilari crtea semper adimitur spes.* Plato in suis legibus vetuit aquam e vicini puteo quemquam haurire, ni prius eam in fundo suo ad cretam usque quæsivisset : πρὸς τὸν κέραμον. Victorius, lib. XIII, c. 15. DALEC. — *Figulari creta semper adimitur spes.* Voss. ut et Chiffl. « Figularis creta semper adimit spes. » Lege *spem.* In Andeg. rursus hic lacuna a verbis, « fodiuntur æstuaria quæ gra. » usque ad c. 6, « fecisse post consulatum meminimus. » GRON. — *Figularis.* Vitruv. loc cit. pag. 152 : « In creta tenuis, exilis, et non alta est copia : ea erit non optimo sapore. » Pallad. l. c. « Creta tenues, nec optimi saporis venas creabit. » HARD.

3. *Coria.* « Varias terræ quasi crustas observant, » ut a nigro colore, qui color summæ terræ ac supremæ cutis, *ad alios colores* quo dictum est ordine descendatur. HARD.

4. *Ordo supra dictus.* A nigra ad maculosam : ab hac ad glaucum colorem. HARD.

5. *Namque et hic probatur.* Testis vel ipsa vetus inscriptio, quam superius attulimus, cap. 21. HARD.

6. *Et colando continet sordes.* Dum per tophum colatur, is sordes aquarum omnes recipit ac retinet. H.

7. *Sabulum.* Vitruvius, loc. cit. « Item sabulone soluto, tenuis : sed si invenietur, ea erit limosa et insuavis. » Sic et Pallad. loc. cit. H.

8. *Glarea.* Hæc deinceps totidem syllabis Vitruv. loc. citat. usque ad ea verba, *oportet autem*, etc. Pallad. item, loc cit. HARD.

9. *Sabulum.* Durius compactiorisque naturæ. Sic Pallad. l. c. « Sabulo masculus, et arena, et carbunculus, certas et ubertate copiosas. » Sic

sculum[10], et arena, et carbunculus, certas stabilesque et salubres. Rubra saxa optimas, speique certissimæ. Radices montium saxosæ, et silex, hoc amplius rigentes[11]. Oportet autem fodientibus humidiores assidue respondere glebas, faciliusque ferramenta descendere. Depressis[12] puteis sulphurata[13] vel aluminosa occurrentia putearios necant. Experimentum hujus periculi est demissa ardens lucerna, si exstinguatur. Tunc secundum puteum dextra ac sinistra 3
fodiunt æstuaria[14], quæ graviorem illum halitum recipiant. Fit et sine his vitiis altitudine[15] ipsa gravior aer, quem emendant assiduo linteorum jactatu eventilando[16]. Quum ad aquam ventum est, sine arenato opus surgit, ne venæ

etiam Vitruvius, ut diximus. Carbunculus terræ genus est, de quo egimus antea, XVII, 3. Hard.

10. *Masculum.* Grandius, ἀδρότερον. Asperum, scabrum, subfuscum, minus flavum, interpretantur quidam : durum et compactum metallici, ut feminam, solutum ac mollem. Dalec.

11. *Rigentes.* Vitruvius, loc. cit. « Sub radicibus autem montium, et in saxis silicibus, uberiores et affluentiores : eæque frigidiores sunt, et salubriores. » Hard.

12. *Depressis.* Hæc pariter Vitruvius, lib. VIII, cap. 7, pag. 71 : « Calores, inquit, unde etiam sulphur, alumen, bitumen nascitur, aerisque spiritus immanes, qui, quum graves per intervalla fistulosa terræ perveniunt ad fossionem puteorum, et ibi homines offendunt fodientes, naturali vapore obturant in eorum naribus spiritus animales : ita qui non celerius inde effugiunt, ibi interimuntur. Hoc autem quibus rationibus caveatur, sic erit faciendum. Lucerna accensa demittatur quæ si permanserit ardens, sine periculo descendetur. Sin autem eripietur lumen vi vaporis, tunc secundum puteum dextra ac sinistra defodiantur æstuaria, etc. » Transcripsit hæc quoque Palladius, lib. IX in August. tit. 9, pag. 136. Tractat egregie hoc argumentum Agricola de Re met. lib. VI, pag. 172. H. — Hæc jamdudum nota, sed a recentioribus digesta distinctaque clarius, illustr. viro quem chymicæ artes nunc lugent, Davy, occasionem dederunt excogitandæ lampadis, quam ipsius nomine signarunt in metallifodinis. Aj.

13. *Sulphurata.* Bituminosa addit Palladius. Dal.

14. *Æstuaria.* Spiramenta. Gall. *des soupiraux.* Hard.

15. *Altitudine.* Nam pressio major fit in parte aeriæ columnæ infima : sed præterea stagnatio aeris clausi causa est cur noxius fiat : quod sensit Noster, dum mox de ventilatione aliquid jacit. Aj.

16. *Assiduo l. jactatu eventilando.* Vide Agricol. de Re met. VI. Dal.

obstruantur[17]. Quædam aquæ vere statim incipiente frigi-
diores sunt, quarum non in alto origo est : hibernis enim
constant imbribus : quædam Canis ortu, sicut in Mace-
4 doniæ Pella utrumque. Ante oppidum enim incipiente
æstate, frigida est palustris : dein maximo æstu in excel-
sioribus oppidi riget. Hoc et in Chio evenit, simili[18] ra-
tione portus et oppidi. Athenis[19] Enneacrunos nimbosa
æstate frigidior est, quam puteus in Jovis horto. At ille
siccitatibus riget : (IV) maxime[20] autem putei circa[21] Ar-
cturum. Non ipsa æstate deficiunt[22], omnesque quatriduo
eo subsidunt. Jam vero multi hieme tota; ut circa Olym-
5 pum[23], vere primum aquis redeuntibus. In Sicilia[24] quidem
circa Messanam et Mylas hieme in totum inarescunt fon-
tes; æstate exundant, amnemque faciunt. Apolloniæ in
Ponto fons juxta mare æstate tantum superfluit, et maxime
circa Canis ortum : parcius, si frigidior sit æstas. Quædam
terræ imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro :

17. *Sine arenato opus surgit, ne venæ obstruantur.* Ita Reg. 2, et Chifflet. cod. Male editi, *sine arena opus surgit.* Sensus est, imum parietem, qui puteum inferne ambit, lapidibus tantum aliis super alios aggestis et collocatis strui, sine intrita calcis et arenæ, ne venæ aquarum obstruantur. Tradita hæc quoque a Vitruvio, lib. IV, c. 7, pag. 172 : « Quum ad aquam erit perventum, tunc sepiatur structura, ne obturentur venæ. » HARD.

18. *Simili.* Ut in portu scilicet ejus insulæ incipiente æstate frigida aqua sit : in excelsioribus oppidi partibus maximo æstu rigeat. H.

19. *Athenis.* De hoc fonte egimus lib. IV, cap. 11. HARD.

20. *Maxime.* Athenis scilicet. H.

21. *Circa Arcturum.* Arcturi exortum, qui fere accidit idibus septembr. ut dictum est lib. XVIII, cap. 74. HARD.

22. *Nam ipsa æstate deficiunt.* Scribe cum minore, et adjunge superioribus : *nan ipsa æstate deficiunt*, ex apographo nostro. PINT.

23. *Ut circa Olympum.* Athenis rigent maxime putei circa Arcturi ortum, ad principium mensis septembris. DALEC. — *Ut circa Olympum.* Sic etiam MSS. omnes, quos quidem vidi. Gronovius ex Voss. *circa Olynthum.* HARD.

24. *In Sicilia quidem circa Messanam et Mylas.* Hoc verum esse Fazellus in iis oris natus testatur, de rebus Siculis Decad. I, lib. IX, cap. 8. HARD.

quod Admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate[25] lutum fieri prodens[26], imbre pulverem[27].

XXIX. Omnis aqua hieme dulcior[1], æstate autem minus, 1
autumno minime; minusque per siccitates. Neque æqualis amnium plerumque gustus est, magna alvei differentia. Quippe tales sunt aquæ[2], qualis terra per quam fluunt; qualesque herbarum, quas lavant, succi. Ergo iidem amnes[3] parte aliqua reperiuntur insalubres. Mutant saporem et influentes rivi, ut Borysthenem, victique diluuntur. Aliqui vero et imbre mutantur. Ter accidit in Bosphoro, ut salsi deciderent, necarentque frumenta : toties[4] et Nili rigua pluviæ amara fecere[5], magna pestilentia Ægypti.

XXX. Nascuntur fontes decisis plerumque silvis, quos 1
arborum alimenta consumebant: sicut in Hæmo[1], obsidente

25. *Siccitate lutum*, etc. Quum arena post imbres in luti duritiem glebasque coit; quæ mox, imbre adveniente, solvuntur : post effusos imbres iterum coit ac durescit. Hard.

26. *Lutum fieri prodens*. Bene h. l. Harduinus. Vide tamen quæ notavit P. Merula super Enn. pag. 389. Aj.

27. *Imbre pulverem*. Primum e cælo cadente. Nam tum, verberato solo, arenæ pulvisculum commovet et excitat. Dalec.

XXIX. 1. *Hieme dulcior*. Quia crebris imbribus diluitur ac dulcescit. Dalec.

2. *Quippe tales sunt aquæ, qualis terra per quam fluunt*. Ita Vitruvius, lib. VIII, cap. 4, pag. 166. Plinius, lib. II, cap. 106, § 12 : « Lacus Sinnaus in Asia circumnascente ab sinthio inficitur. » Hard.

3. *Ergo iidem amnes*. De Hypani idem quod Plinius de Borysthene, prodit Vitruvius, lib. VIII, c. 3, p. 160. « In Ponto est flumen Hypanis, inquit, qui a capite profluit circiter mill. XL sapore dulcissimo : deinde, quum pervenit ad locum qui est ab ostio ad millia CLX, admiscetur ei fonticulus oppido quam parvulus. Is quum in eum influit, tantam magnitudinem fluminis facit amaram : ideo quod per id genus terræ, et venas unde sandaraca foditur, ea aqua manando perficitur amara. » Hard.

4. *Toties*. Ter agros, Nili aquis irrigatos, pluviæ amaros fecere. Narrat hoc ipsum Athenæus, lib. II, pag. 42, ex Theophrasto. H.

5. *Nili rigua pluviæ amara fecere*, etc. Cf. Athenæus, lib. II, p. 21. Dalec.

XXX. 1. *Sicut in Hæmo*. Seneca Natt. Quæst. l. III, c. 11, p. 869 : « Fuit aliquando aquarum inops Hæmus : sed quum Gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se

Gallos Cassandro[2], quum valli gratia silvas cecidissent. Plerumque vero damnosi torrentes corrivantur detracta collibus silva, continere nimbos ac digerere consueta. Et coli moverique terram, callumque summæ cutis solvi, aquarum interest. Proditur[3] certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant: rursus condito post sex annos
2 emersisse, uti quæque cœpissent partes coli. (v.) Terræ[4]

contulisset, et silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant; quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est..... Sed pace Theophrasti dixisse liceat: non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quæcumque umbrosissima, etc.» HARD. — Sane res falsa; namque multis hodie experimentis in utroque hæmispherio constat, excisis silvis, supprimi fere semper aquas. Exempla in primis præclara sunt insulæ Pogonias (si hoc nomine fas indicasse *la Barbada*), et Tabagonis (*Tabago*), quarum feracitas in illa deficientibus silvis valde imminuta est, in hac vero fere tota oriri judicatur e luxurantium nemorum multitudine; tum insulæ a Viridi prom. *(du Cap Vert)* nomen mutuatæ, quæ exustis silvis fere steriles evaserunt; item multi amnes in America septemtr. præsertim in his partibus quas hodierna ætas Provinciis Fœderatis adjunxit, eo minores facti, quo acrior laboriosiorque colonorum industria in colendis agris, succidendis saltibus, etc. AJ.

2. *Cassandro*. Macedoniæ rege. H. — Filio Antipatri, qui in Macedonia vices gessit Alexandri, dum victor per Orientem grassaretur. Gallorum prior incursus innuitur, qui circa Olympiad. cxx in Thraciam duce Cambaule (ad. WERNSDORFF, *Hist. Galat.* item BECK, *Hist. mund. et gent.* tom. II, p. 47; tum GUTHRIE, *Hist. Univ.* lib. V, cap. 3, p. 459) factus est. AJ.

3. *Proditur*. Seneca, loc. citat. « Idem (Theophrastus) ait, circa Arcadiam, quæ urbs in Creta insula fuit, fontes et lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta urbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere, etc.» HARD.

4. *Terræ*. Seneca et istud loc. cit. « Sæpe motu terrarum itinera (fluminum) turbantur, et ruina interscindit aquas, quæ retentæ novos exitus quærunt, et aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur... hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit.» HARD.—Et ipse Noster, l. II, cap. 84: « Varia eduntur opera, alibi emissis amnibus, nonnunquam

quoque motus profundunt, sorbentque aquas: sicut circa Pheneum Arcadiæ[5] quinquies accidisse constat. Sic et in Coryco monte amnis erupit, posteaque cœptus est coli. Illa mutatio mira, ubi causa nulla evidens apparet: sicut in Magnesia calidas factas frigidas, salis non mutato sapore[6]. Et in[7] Caria, ubi Neptuni templum est, amnis qui fuerat ante dulcis, mutatus in salem est. Et illa miraculi plena, Arethusam[8] Syracusis fimum redolere per Olympia[9]: verique simile, quoniam Alpheus in eam insulam sub

etiam ignibus calidisque fontibus, etc. » communis est utrique, ni fallor, auctor Theophrastus, qui de hac re in lib. de aquis videtur egisse: sed præcesserat Stagirita, Meteor. lib. I, cap. 13, et de Plantis, c. 2, ubi Πολλάκις, ait, δεικνύουσι σεισμοὶ πηγὰς καὶ ποταμούς. Ladonem terræ motu effusum specialius disserens idem Annæus memorat. In Islandia, nivali, ut omnes norunt, et eadem igniflua terra, fontes qui dicuntur Geyserici (*Geysers*) effudit quoque Heclæus furor. Item, in Madagascariensi insula, e montis ignivomi jugo columna aquæ exsilit, quam vigesima abhinc leuca navigantes conspiciunt. Aj.

5. *Circa Pheneum Arcadiæ*. Theophrast. Hist. lib. III, c. 1, et l. V, cap. 5; Seneca, Quæst. Natt. l. III, cap. 11. Sumpta hæc esse puto ex amisso libro Theophrasti περὶ τῶν ὑδάτων, quem Athenæus citat, II. Dalec.

6. *Sicut in Magnesia calidas factas frigidas, alias non mutato sapore*. In vetusto exemplari, « sicut in Magneside calidas, factas frigidas salis non mutato sapore. » Quam lectionem confirmat quod statim sequitur, « ante dulcis mutatus in salem est. » Pint.

7. *Et in Caria*. Hoc ipsum refert Athenæus, lib. II, p. 42, ex Theophrasto. Hard. — Sed ubi Cariæ hic locus? hoc præfinire operæ pretium fuit: nec præfinit. Videtur tamen fuisse id templum in littore, tum si fluvialium aquarum mutationem, tum si ipsius dei naturam reputaveris, qui in maritimis præsertim coli debuit. Aj.

8. *Arethusam*. De eo fonte diximus lib. III, cap. 14. Hard.

9. *Per Olympia*. Vide Strabon. lib. VI, pag. 270. Seneca, Quæst. Natt. lib. III, cap. 26, pag. 874: « Quidam fontes certo tempore purgamenta ejectant: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est Alpheum ex Achaia eo usque penetrare, et agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc et a te traditum est in poemate, Lucili carissime, et a Virgil. qui alloquitur Arethusam: Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,

ima maria permeet. Rhodiorum[10] fons in Chersoneso nono
3 anno purgamenta egerit. Mutantur et colores aquarum; sicut Babylone lacus æstate[11] rubras habet diebus XI. Et Borysthenes[12] æstatis temporibus cæruleus fertur[13], quanquam omnium aquarum tenuissimus : ideoque innatans Hypani[14]. In quo et illud mirabile, Austris flantibus superiorem Hypanim fieri[15]. Sed tenuitatis argumentum[16] et aliud est, quod nullum halitum[17], non modo nebulam emittat. Qui volunt diligentes circa hoc videri, dicunt aquas graviores post brumam fieri[18].

Doris amara suam non intermisceat nndam. » HARD.

10. *Rhodiorum*. Seneca, l. c. § 5, p. 874 : « Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. » HARD.

11. *Sicut Babyloniæ lacus æstate*. Voss. *Babylone*. GRONOV. — *Sicut*. Athen. lib. II, pag. 42. HARD.

12. *Borysthenes*. Athenæus, loco citato. HARD.

13. *Cæruleus fertur*. ἰοβαφὴς Athenæus. Is aquæ ejus color est, nullo modo infectæ. Sic et Rhodanus quum purus fluit, nempe suo colore, partibus anni reliquis e cinereo candicans, vel ob arenas quas locis abradit vicinis, et secum aufert, vel permixtum nivis liquatæ humorem. DALEC.

14. *Ideoque innatans Hypani*. Ἐν τοῖς Βορείοις, flantibus Aquilonibus, inquit Athenæus, loco citato, Borysthenem supernatat : Hypanis Austris. HARD.

15. *Superiorem Hypanim fieri*. *Hypani*, non *Hypanim*, in antiquo codice. PINT.

16. *Sed tenuitatis argumentum*. Vide quæ de Nili simili fere dote diximus lib. V, cap. 10. HARD.

17. *Quod nullum halitum*. Lipsius cap. ult. lib. II in Thessaliæ fluvio, quem ob id Anauron nominarunt, idem observari tradit. Quin et auctor, lib. V, cap. 9, scribit Nilum auram nullam exspirare. Arrianus in Periplo Euxini Ponti Phasin omnium fluviorum quos novisset lenissimum esse tradit. Levitatis indicium esse, tum in pondere, tum quod mari non immisceretur, sed supernaret. Brod. V, 28. DALEC.

18. *Et Borysthenes æstatis temporibus... aquas graviores post brumam fieri*. Vix monere h. l. necessarium est occidentalem Hypanim intelligi (qui hodie *Boug*), non Eonm, qui incolumi fere nomine *Kouban* dicitur (nam Ὕπανις, dempta terminatione, erit Ὕπαν, *Hypan*, *Houpan*, *Koupan et Kouban*, quarum mutationum nulla non frequentissima occurrit). Quod ad rei veritatem attinet, de minoris amnis aqua nil traditur satis dignum ad quod vel hæreas, vel stupeas; de majore (Borysthene nimirum) unanimi aiunt

XXXI. (VI.) Cæterum[1] a fonte duci fictilibus tubis[2] utilissimum est crassitudine binum digitorum, commissuris[3] pyxidatis, ita ut superior intret[4], calce viva ex oleo lævigatis[5]. Libramentum aquæ[6] in centenos pedes sicilici minimum 1

undas lutulentas et turbulentas: quod facile conjicies, tum ex affluentium multitudine (nam Borysthenes, quanquam cursu vix duodecies centena M. P. perlustraverit, rapit vim aquarum, quæ parum abest quin fidem excedat), tum e piscium natura, quorum incolatu celebritatem apud γαστριμάργους nactus est (cyprinorum, luciorum, alosarum, acipenserum, ruthenorum, etc.). Cæterum neque hoc omiserim, cataractis multis nobilem fluvium censeri; unde potes credere nonnullis saltem locis illimes aquas et vitreas occurrere, quod forte satis fuit, ut coloni in Olbia (quæ urbs eo loco sita fuit, quo ambo amnes confluunt) novam patriam commendarent, et hyperbolicis narrationibus mire extollerent. AJ.

XXXI. 1. *Cæterum*. Vitruvius, lib. VIII, cap. 7, p. 168: « Ductus autem aquæ fiunt generibus tribus: rivis, per canales structiles, aut fistulis plumbeis, seu tubis fictilibus, etc. » Et pag. 171: « Multo salubrior est ex tubulis aqua, quam per fistulas: quod per plumbum videtur esse ideo vitiosa, quod ex eo cerussa nascitur; hæc autem dicitur esse nocens corporibus humanis: ita, si quod ex eo procreatur, id est vitiosum, non est dubium quin ipsum quoque non sit salubre... Itaque minime fistulis plumbeis aqua duci videtur, si volumus eam habere salubrem. Saporem quoque meliorem ex tubulis esse, etc. » Consentit et Palladius in Aug. lib. XI, tit. 9, pag. 137. HARD.

2. *Duci fictilibus tubis*. Nam et rivis per canalium structuras ducitur, et per fistulas plumbeas, et per ligneos tubos. DALEC.

3. *Commissuris*. Juncturis tubulorum in morem pyxidum ex una parte angustioribus. *Lingulatis* eodem sensu dixit Vitruvius, loc. cit. p. 170: « Sin autem minore sumptu voluerimus aquam ducere, sic erit faciendum: tubuli crasso corio ne minus digitorum duorum fiant ex testa, sed ita ut hi tubuli ex una parte sint lingulati, ut alius in alium inire convenireque possint. Tum coagmenta eorum calce viva ex oleo subacta sunt illinenda, etc. » Palladius, loco citato: « Sed quod est salubrius et utilius, fictilibus tubis quum ducitur, duobus digitis crassi, et ex una parte reddantur angusti ut palmi spatio unus in alterum possit intrare: quas juncturas viva calce oleo subacta debemus illinere. » HARD.

4. *Ita ut superior intret*. Superioris fine lingulato. DALEC.

5. *Lævigatis*. Illitis. HARD.

6. *Libramentum aquæ*. Aquam librant, dum altitudinem loci e quo colligitur, cum loco in quem deducitur conferunt, sive lineis rectis id fiat, sive obliquis. DALEC.— *Libramentum aquæ in centenos pedes sur-*

erit: si cuniculo veniet[7], in binos actus[8] lumina esse de-

sum elici minimum erit. Hæc integra non sunt. Academ. « in centenos pedes sicilimus invenerit. » Gud. *sicilicimis minuerit.* Men. *sicilici misnumerit.* Vossian. *sicilici minis numerit.* Forte, *sicilici minimum erit.* L. XIII, c. 15 : « Item a Nomio Ti. Cæsaris liberto nomen trahentis, tribus sicilicis intra quatuor pedes, totidem intra semipedem crassitudinis. » Ibidem, « mensam quatuor pedes sextante et sicilico excedentem. » Quarta pars cujusque unciæ, *sicilicus* est; hic pollicis, triens digiti. Plus requirit Vitruvius, lib. VIII, cap. 7 : « Si canalibus ut structura fiat quam solidissima, solumque rivi libramenta habeat fastigata, ne minus in centenos pedes semipede, eæque structuræ confornicentur, ut minime sol aquam taugat. » Ubi annotat Philander ætatis nostræ libratores in sexcentos pedes tantum deprimere pollicem, id est, quatuor sicilicos : in centenos sextulam. Sic et e suo Pintianus. Gron. — *Libramentum.* Declivitas aquæductus, a fonte usque in centenos pedes, ut minimum debet esse sicilici, hoc est, *quartæ partis pollicis.* Descensus aquæ a fonte seu capite, ad eum locum quo deducenda est. Hinc aquam librare, deducere est, Gallis, *prendre le niveau.* Hinc etiam, ut Festus ait, *delibrare*, est *aquam sulco derivare* : ubi delirant qui *delirare* ibi reponere nituntur : quanquam lira sulcum significat. Nam vel series elementorum, quam Festus sequitur, *delibrare* ibi legi monet oportere. Antecedit enim *delibrare*, subsequitur *delirare* : quas inter voces suus et huic *delibrare* locus debetur : non isti, *delirare.* Itaque libra altitudinem aquæ, fastigiumque significat, unde illa deducitur : viamque omnem quæ decurrit. Frontinus de Aquæd. lib. I : « Aquæ omnes diversa in Urbem libra perveniunt, » id est, altitudine ac via... « Altissimus Anio est novus, proxima Claudia, tertium locum tenet Julia, quartum Tepula, dehinc Marcia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. » — Ita totidem plane syllabis apicibusque, cod. optime notæ R. 2, et Colb. 3, et is quem Piutianus vidit. Hanc autem vocem coquere Plinii editores quum minime possent, *sursum elici* commenti sunt, non aliena modo, sed contraria plane sententia. Ut minimam porro declivitatem aquæductus sicilico Plinius definit, hoc est, ut diximus, quarta pollicis parte : sic majorem Vitruvius semipede toto, præsertim quum aqua ducitur per canales structiles : « Si canalibus, inquit lib. VIII, c. cap. 7, pag. 168, ut structura fiat quam solidissima, solumque rivi libramenta habeat fastigata, ne minus in centenos pedes semipede, etc. » Sesquipede integro Palladius in Augusto. Plinium sequuntur libratores hujus ætatis, qui in pedes quadringentos pollice tantum uno deprimunt aquæductum, hoc est, quatuor sicilicis. Hard.

7. *Si cuniculo veniet.* Si canali structili ducatur aqua. Hard.

8. *In binos actus.* Lumina, spiramenta sunt, sive æstuaria, *des soupiraux.* Nullus toto opere ad hunc diem exstitit inquinatior locus, sive præpostera interpretatione, sive in-

bebunt. Quam[9] surgere in sublime opus fuerit, e plumbo
veniat. Subit altitudinem exortus sui. Si longiore tractu
veniet, subeat crebro descendatque, ne libramenta per-
eant. Fistulas denum pedum[10] longitudinis esse legitimum 2
est: et si quinariæ erunt[11], sexagena pondo pendere: si
octonariæ[12], centena: si denariæ, centena vicena, ac

terpolatione criticorum. Nos sincerum repræsentamus, qualem MSS. exhibent, Reg. 2, et is quem Pintianus ante nos vidit, aliique. Prius sic edebatur: « Si uno cuniculo veniet, in binos actus: laminæ esse debebunt, per quas surgere in sublime opus fuerit, e plumbo. Subit altitudinem, etc. » Qua oratione perturbatius nihil, alieniusve a bona mente, dici aut cogitari potest. Vitruvius, ut alias sæpe, nunc Plinium defendit. Is enim iisdem fere verbis rem explanat, lib. VIII, c. 7, p. 169: « Si terrenum, inquit, aut arenosum erit solum, parietes cum camera in specu sternantur, et ita perducantur: puteique ita sint facti, ut inter duos sint actus. » Nam qui cuniculus Plinio dicitur, opus illud est structile, quod parietum nomine cum camera a Vitruvio designatur. Lumina Plinio sunt qui putei Vitruvio nunc appellantur, alias æstuaria, quibus respirare possit perfluens aqua, et vis spiritus relaxetur, ne conclusus aer cursum aquæ moretur: quæ spiramenta alias idem columnaria nominat, ut Philander monet. Hard. — Actus vero, quod spatium, Nostro teste, lib. XVIII, c. 3, sic nuncupabatur, quod ad hoc conficiendum « boves agerentur uno impetu justo, vel protelo, id est, uno tractu vel tenore », fuit pars jugeri dimidia, hoc est, æquavit pedes romanos 14,400, gallicarum mensurarum $331^{\text{tois.}}$, $28^{\text{p.}}$, $96^{\text{p.}}$, vel $12^{\text{a.}}$, $60^{\text{m.}}$, 40^{decim} $89^{\text{cent.}}$, $6^{\text{mill.}}$); nam singulo lateri pedes contigerant romani quidem 120. Aj.

9. *Quam.* Salientem aquam intelligit, *un jet d'eau.* Hard.

10. *Fistulas denum pedum.* Et ut facilius, ac majore vi currat. Dal. — *Fistulas.* Tubulos plumbeos. Vitruvius, lib. VIII, cap. 7, p. 16, hæc totidem fere verbis. Hard.

11. *Et si quinariæ erunt.* Hac portione cuivis digito laminæ nondum curatæ pondo libræ XII respondent. Dalec. — *Et si quinariæ erunt.* Minima hæc fuit fistularum latitudo: maxima, quum denariæ forent. Lex antiqua apud Frontinum de Aquæduct. lib. I: NE. CVI. EORVM. QVIBVS. AQVA. DARETVR. PVBLICA. IVS. ESSET. INTRA. QVINQVAGINTA. PEDES. EIVS. CASTELLI. EX. QVO. AQVAM. DVCERENT. LAXIOREM. FISTVLAM. SVBIICERE. QVAM. QVINARIAM. Modulos fistularum varios, et eorumdem iconem exhibet Alex. Donatus, lib. III, c. 18, p. 294. Hard.

12. *Si octonariæ.* Rotundo numero absolutoque Plinius utitur: aliter Vitruvius loc. citat. pag. 170: « Si octonum, pondo XCVI. » H.

deinde ad has portiones. Denariæ[13] appellantur, cujus laminæ latitudo, antequam curvetur, digitorum decem est, dimidioque ejus quinaria. In omni amfractu collis quinariam fieri, ubi dometur impetus[14], necessarium est: item castella[15], prout res exiget.

1 XXXII. Homerum calidorum fontium mentionem[1] non fecisse demiror, quum alioquin lavari calida frequenter[2] in-

13. *Denariæ*. Vitruvius, loc. cit. « Ex latitudine laminarum, quot digitos habuerint, antequam in rotundationem flectantur, magnitudinem ita nominum concipiunt fistulæ. Namque quæ lamina fuerit digitorum decem, quum fistula perficietur ex ea lamina, vocabitur denaria, similiterque reliquæ. » Discrepare tamen a Vitruvio Frontinus videtur de Aquæduct. I. H.

14. *Ubi dometur impetus*. Et vehementioris spiritus, et aquæ collisæ et decurrentis. Dal.

15. *Item castella*. Castellum, receptaculum est, quod aquam publicam recipit, auctore Ulpiano, Pandect. XLIII, de aqua quotid. et æstiva. Gall. *un regard*. Vitruv. lib. VII, cap. 7, pag. 170: « Inter actus ducentos non est inutile castella collocari: ut si quando vitium aliquis locus fecerit, non totum omneque opus contundatur, et in quibus locis factum sit, facilius inveniatur: sed ea castella neque decursu, neque in ventris planitie, neque omnino in vallibus, sed in perpetua fiant æqualitate. » Qui horum reficiendorum curam haberent, in vetustis Inscriptionibus apud Reines. pag. 572, et apud Gruter. pag. 501, CASTELLARII appellantur. Exstat de ea re senatusconsultum apud Frontin. de Aquæduct. I: NE. CVI. PRIVATO. AQVAM. DVCERE. RIVIS. PVBLICIS. LICERET. VTIQVE. OMNES. II. QVIBVS. AQVAE. DVCENDAE. IVS. ESSET. DATVM. EX. CASTELLIS. DVCERENT. ANIMADVERTERENTQVE. CVRATORES. AQVARVM. QVIBVS. LOCIS. INTRA. EXTRAQVE. VRBEM. APTE. CASTELLA. PRIVATI. FACERE. POSSENT. EX. QVIBVS. AQVAM. DVCERENT. QVAM. EX. CASTELLO. COMMVNEM. ACCEPISSENT. A. CVRATORIBVS. AQVARVM. Olim dividicula appellata, auctore Festo: « Dividicula antiqui dicebant, quæ nunc sunt castella, ex quibus a rivo communi aquam quisque in suum fundum ducit. » H.

XXXII. 1. *Homerum c. fontium mentionem*. Meminit Iliad. X: Κρουνὼ δ' ἵκανον καλλιῤῥόω, ἔνθα δὲ πηγαὶ Δοιαὶ ἀναΐσσουσι Σκαμάνδρου δινήεντος. Ἡ μὲν γάρ θ' ὕδατι λιαρῷ ῥέει. Dal. — *Homerum*. Si unum e Scamandri amnis fontibus exceperis, cujus aquam tepidam commendat, Iliad. X, v. 147. Hard.

2. *Lavari calida frequenter*. Odyss. Θ, εἵματα τ' ἐξημοιβὰ, λόετρά τε θερμὰ, εὐναί Iliad. X. Hectori e prælio redeunti calidum balneum paratur. Ἕκτορι θερμὰ λόετρα μάχης ἐκνοστήσαντι. Iliad. K. Odyss. Δ legitur ἐς τε Σαμίνθους βάντες. Dal. — *Lavari*.

duceret: videlicet quia medicina tunc non erat hæc[3], quæ
nunc aquarum perfugio utitur. Est autem utilis sulphu-
rata[4] nervis, aluminata[5] paralyticis, aut simili modo so-
lutis[6]: bituminata aut nitrosa, qualis Cutilia[7], bibendo
atque purgationibus[8]. Plerique in gloria ducunt, plurimis 2
horis perpeti calorem earum: quod est[9] inimicissimum:

Vide quæ diximus XXV, c. 38. H.

3. *Videlicet, quia medicina tunc non erat hæc.* Converte verba, « Videlicet quia medicina hæc non erat tunc, » ex antiquo codice. Pint.— Bene Plinius. De medicalium aquarum historia, cf. *Dict. des Sc. Méd.* tom. XXXIII, pag. 446. Aj.

4. *Sulphurata.* Sulphur ipsum ad nervorum vulnera laudat Galen. lib. III, κατὰ γένη. Hard. — Non sat exacte; nam proprie valent sulphurata ad dermicorum morborum curationem. Vere aluminata, et generaliter salina ferme omnia, paralyticis prosunt. Aj.

5. *Aluminata.* Galen. κατὰ γένη et κατὰ τόπ. lib. VII. Hard.

6. *Aut simili morbo solutis.* Voss. *limii modo:* neque aliter tres alii, qui nobis serviunt. Gron.

7. *Qualis Cutilia.* Hanc quoque commendat Cæl. Aurelian. Chron. lib. III, c. 2. De ejus situ diximus lib. III, cap. 17. Hard.

8. *Utilis est bibendo atque purgationibus.* Vox *utilis* non est in Voss. quippe repetenda sensu e superioribus, ut legatur: « Est autem utilis sulphurata nervis, aluminata paralyticis aut simili modo solutis; bituminata aut nitrosa, qualis Cutilia est, bibendo atque purgationibus. » Gud. Acad. Menap. *qualis utilis est bibendo.* Vides τὸ *utilis* corruptum esse ἐκ τοῦ *Cutilia;* deinde utramque vocem admissam. Vitruv. lib. VIII, c. 3: « Sulphurosi fontes nervorum labores reficiunt, etc. Aluminosi, quum dissoluta membra corporum paralysi aut aliqua vi morbi, etc. Bituminosi autem interioris corporis vitia potionibus purgando solent mederi. Est autem aquæ frigidæ genus nitrosum, in Pinnæ Vestinæ, Cutiliis, aliisque locis similibus, quod potionibus depurgat. » Gron.

9. *Plurimis horis perpeti calorem earum: quod est inimicissimum.* Tamen plurimis in locis solent thermarum præfecti ægros diutissime mergere. Nobilissimum in Helvetica prov. *Valais* oppidulum *Leuk* vel *Lœch* exemplum erit; quibus in balineis quum ægrotantes assueverint trium hebdomadum spatio subire aquas, jubentur die primo horam consumere in lavando, secundo duplum, tertio tres, et sic crescente cum diebus horarum numero, donec octavus dies octo horas exigat: quod et nonus, decimus et quinque qui sequuntur: tum sexto et decimo septem horæ in aqua effluunt duodevigesimo sex, undevigesimo 5, vicesimo 4, etc. Qua hebdomade singuli dies octo horas exigunt, hæc vulgo audit *alta mersio (semaine de haute baignée).* Aj.

namque paulo diutius, quam balineis, uti oportet, ac postea frigida dulci[10], nec sine oleo discedentes : quod vulgus alienum arbitratur, idcirco non alibi corporibus magis obnoxiis. Quippe et vastitate odoris capita replentur, et frigore infestantur sudantia, corporum parte mersa. Similis error[11], quam plurimo potu gloriantium : vidique jam turgidos bibendo : in tantum ut anuli integerentur cute, quum reddi non posset hausta multitudo aquæ. Nec
3 hoc ergo fieri convenit sine crebro salis gustu[12]. Utuntur et cœno fontium ipsorum utiliter[13] : sed ita, si illitum sole inarescat. Nec vero omnes quæ sint calidæ, medicatas esse credendum, sicut in Segesta Siciliæ[14], Larissa, Troade, Magnesia, Melo, Lipara. Nec decolor species æris argentive[15] (ut multi existimavere) medicaminum argumentum est : quando nihil eorum in Patavinis[16]

10. *An postea frigida dulci.* Voss. *dulceri*, an *mulceri?* Menap. Gud. et Acad. *frigida dulcedine sine*. Gron.

11. *Similis error, quo quidam plurimo potu.* In eodem, « Similis error quam plurimo potu gloriantur ; » scribo *gloriantium*, non *gloriantur*. Pint. — *Similis error quo quidam plurimo.* Vossian. et Pintiani, *error quam plurimo.* Scribe : « Simili errore quidam plurimo potu gloriantur. » Menap. Gud. et Acad. *similis error quodam.* Pintianus : « Similis error quam plurimo potu gloriantium. » Gron.

12. *Salis gustu.* Qui ad excreationem intestina stimulat. Dalec.

13. *Utuntur et cœno fontium utiliter.* Vere ; nam hoc fit in multis locis, ex. g. *Silvanez*, Rutenorum pago, in hac Galliæ meridion. prov. quæ nunc audit *dép. de l'Aveyron :* quarum thermarum luto pingui et viscoso hulcera, et sciatica laborantium membra sanantur feliciter. Notissima omnium tamen urbs Saint-Amand, in provinc. gall. *départ. du Nord*, dum lutosarum, sic aiunt, balinearum usu mirabiles curationes fiunt. Aj.

14. *Sicut in Egesta Siciliæ.* Legendum alterutro modo, *aut Ægesta*, cum diphthongo prima, aut *Segesta*. Utroque enim modo geographi et historici usurpant. In vetere item codice *Sicilia* legitur, non *Siciliæ :* quod non magnopere displicet, ut sint duo auferendi casus : *Segesta*, *Sicilia*, *Larissa*, *Troade.* Pint. — *In Segesta.* Ita MSS. recte, cum Parm. ed. Hermolaus perperam correxit *Egesta*. Hard.

15. *Argenti.* Aquis intincti et immersi, quas medicatas esse nos putamus. Dalec.

16. *Patavinis.* Quorum aqua,

fontibus, ne odoris quidem differentia aliqua deprehenditur.

XXXIII. Medendi modus idem et in marinis erit, quæ calefiunt ad nervorum dolores[1], ferruminandas fracturas, ossaque contusa[2]: item corpora siccant, qua de causa et frigido mari utuntur. Præterea est alius usus multiplex, principalis vero navigandi phthisi affectis, ut[3] diximus, aut sanguinem egerentibus[4]: sicut proxime Annæum[5] Gal- 1

quum vis ei medica insit, nihil a vulgari, vel odore, vel colore differt. De his fontibus egimus lib. II, cap. 106. Hard.

XXXIII. 1. *Ad nervorum dolores.* Sic Q. Serenus, cap. LV, p. 159: « Si vero occultus nervos dolor urit inertes, Convenit et pelagi calidis perfundier undis. » Diosc. lib. V, cap. 19 de aqua marina: Θερμὸν δὲ καταντλούμενον... ἁρμόζον τοῖς περὶ νεῦρα πάθεσι, etc. Ad podagram vel sic commendat Marc. Emp. c. XXXVI, p. 247. Hard.

2. *Ferruminat et fracturas ossaque contusa.* In vetusto exemplari, « ferruminata ac fracturis ossa: » legendum forte, « ferruminant et fracta cruris ossa: » reliqua redundant. Pint. — *Ferruminantes fracturas ossaque contusa.* Voss. « ferruminata fracturis ossa contusa item corpora ad siccanda. » Eodem modo Men. Gud. et Acad. nisi quod hic *ferruminantia*. Fortasse: « quæ calefiunt ad nervorum dolores, ferruminandas fracturas, ossa contusa, item corpora ad siccanda. » Pintiani codex, *ferruminata ac fracturis*; ipse « ferruminant, et fracta cruris ossa, item corpora ad siccando. » Gron. — *Ferruminandas.* Ad fracturarum fascias idcirco marinam aquam Hippocrates adhibet, πρὸς ὑποδεσμίδας, lib. de liquidorum usu, cap. 3, p. 445, tom. VI Oper. Galeni. H.

3. *Ut diximus.* Lib. XXIV, c. 6. Dalec. — *Ut diximus.* Lib. XXIV, cap. 19, et lib. XXVIII, cap. 14. Cels. Corn. lib. III, c. 22: « Quod si mali plus est, et vera phthisis est... opus est, si vires patiuntur longa navigatione, cæli mutatione, sic ut densius quam id est, ex quo discedit æger, petatur. Ideoque aptissime Alexandriam ex Italia itur, etc. » Hard.

4. *Aut sanguinem egerentibus.* Plin. Jun. Ep. V, 19, § 5: « Dum Zosimus, inquit, libertus meus intente instanterque pronunciat, sanguinem rejecit, atque ob hoc in Ægyptum missus a me, post longam peregrinationem confirmatus rediit nuper. » Hard.

5. *Annæum.* Junium Annæum Gallionem, Senecæ philosophi fratrem, cujus mentio apud Tacitum, Annal. lib. XV, p. 265. Quo anno consulatum gesserit, nam in consulum Fastis non censetur, obscurum est. H. — Unde tamen non sequitur falso hunc a Nostro inter consules relatum; namque sæpius subrogatorum consulum ne ulla quidem fit mentio. Item de ipso

lionem fecisse post consulatum meminimus. Neque enim Ægyptus propter se petitur[6], sed propter longinquitatem
2 navigandi. Quin et vomitiones ipsæ instabili[7] volutatione commotæ plurimis morbis capitis, oculorum, pectoris[8] medentur, omnibusque, propter quæ elleborum bibitur. Aquam[9] vero maris per se efficaciorem discutiendis tumoribus putant medici, si illa[10] decoquatur hordeacea farina[11] ad parotidas. Emplastris[12] etiam, maxime albis[13], et malagmatis miscent. Prodest[14] et infusa crebro ictu[15]. Bibitur[16] quoque, quamvis non sine injuria sto-

Annæo existimandum, quem constat consulatu ornatum, nec quo anno satis constat, quamvis non absurde ad a. Ch. 62 res videatur referenda. Cæterum nota est omnibus quidem post Lipsium et Cl. V. DE LA TOUR REZZONICO habitum Gallionem natu majorem. (Cf. in nostri Senecæ vol. I, Diss. præmiss. cap. 2, p. XIX), quanquam cel. Plutarchi interpres AMYOT minorem somniavit. AJ.

6. *Neque enim Ægyptus pr. se petitur.* Plinius tamen Secundus, lib. V, Ep. 19, quemdam sanguinem rejicientem in Ægyptum se misisse refert in cælo illo potius quam in navigatione spem habens. Brod. l. VI, cap. 25. Vide Celsum, l. III, cap. 22; Aurelianum, lib. I, cap. 14. DAL.

7. *Instabili.* Navis, qua vehimur, agitatione. HARD.

8. *Pectoris.* Hippocrat. lib. IV, Aphorism. 14. DAL.

9. *Aquam.* Plin. Valer. lib. III, cap. 47. HARD.

10. *Si illa.* Dioscorides, lib. V, cap. 19, et Marc. Emp. lib. XV, pag. 107. HARD.

11. *Decoquatur hordeacea farina.* Dioscor. miscetur cataplasmatis ex hordeacea farina. DAL.

12. *Emplastris.* Dioscorides, loc. cit. HARD.

13. *Maxime albis.* Quoniam aquæ marinæ salsugo maxime dealbat omnia, præcipue ceram. DAL.

14. *Prodest.* Ad tumores nimirum ac parotidas, ac cætera quæ mollienda sunt ac discutienda. Crebro ictu, hoc est, crebris, ut loquitur Cæl. Aurel. l. II, c. 3: « Aquarum supercadentium illisionibus, quas Græci κατακλυσμὸν vocant. » Et l. I, cap. 4: « Aquarum illisio est, qua patientes partes percussæ mutari coguntur. » Itemque lib. IV, c. 7: « Aquarum illisio patientibus locis, quam Græci κατακλυσμὸν vocant. » Nugantur qui, *cerebro ictu*, hic reponunt, invitis etiam MSS. H.

15. *Crebro ictu.* Leg. *cerebro icto.* Galeno meth. sub finem lib. VI, in vulneribus capitis membranæ valentissima remedia, sustinent. DAL.

16. *Bibitur.* Dioscorides, fere totidem verbis loc. cit. H.—*Bibitur quoque, quamvis non sine injuria stomachi.* Beue; nam hodie quoque hemeticis annumeratur marina aqua.

machi[17], ad purganda corpora, bilemque atram, aut sanguinem concretum reddendum alterutra[18] parte. Quidam 3
et in quartanis dedere eam bibendam, et in[19] tenesmis articulariisque[20] morbis asservatam, et in hoc vetustate virus deponentem[21]. Aliqui[22] decoctam, omnes ex alto haustam, nullaque dulcium mixtura corruptam, in quo usu præcedere vomitum volunt. Tunc quoque acetum aut vinum[23] aqua miscent. Qui puram dedere[24], raphanos supermandi ex

In insula vulgo dicta *de Pâques*, homines tamen vulgo marina utuntur impune. Cæterum quid in causa cur bibatur periculose, in comperto est, nempe multo sale eam infici; quanquam unde hic sal nec tam evidens, nec examinasse nostri consilii est. Ad hoc, amaritudo non cum sale confundenda est; nam quo altius demergeris, hausturus aquas, eo dulcior humor et salis plenior. Quod ad vim medendi attinet, ut nulla in his quæ Veteres de aquis marinis cecinere falsa, sic multa aut vera, aut vero propiora. Certe efficacissima est in his morbis persanandis, qui lymphatici vulgo dicuntur. Ad hydrophobiam quoque fertur valere. Sed hoc in incerto. Aj.

17. *Non sine injuria stomachi.* Quem corrodit. Diosc. Hard.

18. *Alterutra.* Superne, vel inferne: vomitu, aut per alvum. H.

19. *Et in tenesmis.* Marc. Emp. cap. XXIX, pag. 203. Plin. Valer. lib. II, cap. 24, cui titulus, ad tenesmum: « Aqua marina, inquit, ex alto hauritur, servaturque, ut vetustate vires accipiat: postea bibitur cum vino et aceto, vomitu præcedente. » Hard.

20. *Articulariisque.* Cels. lib. IV, cap. 24, de articulorum doloribus in manibus, pedibusque. « Aquam marinam, vel muriam duram fervefacere oportet: deinde in pelvem conjicere: et quum jam homo pati potest, pedes demittere, etc. » H.

21. *Et in hoc vetustate virus deponentem.* Sincera et sine potabili aqua si reponatur virus exuit. Sunt qui præcoctam recondant. Dioscorid. Dalec.

22. *Aliqui.* Cels. lib. II, c. 12, de ejectione: « Tunc immittenda in alvum est, si levi medicina contenti sumus pura aqua: si paulo valentiori, mulsa..... Acris autem est marina aqua, vel alia sale adjecto: atque utraque decocta commodior est. » Hard.

23. *Tunc quoque acetum aut vinum.* Q. Serenus, cap. de quartana, p. 157: « Prodest et potus, sed mulsus, Doridis humor. » Hard.

24. *Qui puram dedere.* Sic libri omnes MSS. quos vidimus cum Ch. et Pramensi editione. Frobenius, et omnes deinde eum sequuti, *qui parum* ediderunt. Haud recte. Pura hic aqua intelligitur, quæ per se et sola datur, hoc est, quæ nulla sit dulcium mixtura corrupta. Sic Plin. Val. lib. II, cap. 24, ad tenesmum: « Aliqui vero, inquit, aquam marinam per se dant, sed raphanos

mulso aceto jubent, ut ad vomitiones revocent[25]. Clysteribus[26] quoque marinam infundunt tepefactam. Testium quidem tumori fovendo[27] non aliud præferunt. Item pernionum[28] vitio ante hulcera. Simili[29] modo pruritibus,
4 psoris, et lichenum curationi. Lendes[30] quoque et tetra capitis animalia hac curantur: et liventia[31] reducit eadem ad colorem. In quibus curationibus post marinam aceto calido fovere plurimum prodest. Quin et ad ictus venenatos salutaris intelligitur[32], ut phalangiorum[33] et scorpionum:

supermandi jubent ex mulsa et aceto, ut vomatur.» Sic puram aquam Cels. lib. II, cap. 12, mulsæ opponit, et ei in qua fenum græcum, vel malva decocta sit. HARD.

25. *Ut ad vomitiones revocent.* «Ut sit vomitus facilior, qui tenesmi causas effundat,» inquit Marcell. Empiric. cap. XXIV, pag. 203. H.

26. *Clysteribus quoque marinam*, etc. Marcell. Empir. cap. XXIV, p. 196: «Torminosis saluberrime aqua marina per clysterem infundetur, si molestia diutina fuerit.» Plin. Val. lib. II, cap. 25: «Aqua marina calida clysterio infunditur.» Denique Dioscorid. lib. V, c. 19: Πρὸς τὰ κενώματα ἐνιέμενον, χλιαρὸν, καὶ πρὸς στρόφους θερμόν. «Ad movendas dejectiones tepefacta clysteribus infunditur: ad tormina vero calens.» HARD.

27. *Testium quidem tumori fovendo.* Si et flatuosus, vel serosus. DAL. — *Testium.* Q. Serenus, c. XXXVII, p. 149: «Et tumidos testes Nereia lympha coercet.» Marcell. Empir. cap. XXXIII, pag. 228: «Testiculi tumentes aqua marina rationabiliter foventur.» Sic etiam Theodor. Prisc. lib. I, cap. 25. HARD.

28. *Item pernionum.* Dioscorides totidem verbis, l. V, c. 19: Ἁρμόζον χιμέτλοις πρὸ τοῦ ἑλκωθῆναι. Theod. Prisc. l. I, c. 28, de pernionibus: «Pernionibus, qui cum pruritu sunt, aquæ marinæ fotus satis prodest.» HARD.

29. *Simili.* Diosc. item, ψώρας τε καὶ κνησμῶν, καὶ λειχήνων, etc. H.

30. *Lendes.* Plin. Val. l. I, c. 4: «Lendes et alia capitis tetra animalia quæ nocent, lotione aquæ marinæ necantur.» Q. Serenus, c. 6, de phthiriasi arcenda, p. 128: «Unda maris lendes capiti deducit iniquas, Et quidquid crebri defendit silva capilli.» HARD.

31. *Et liventia.* Dioscorides, loc. cit. HARD.

32. *Quin et ad ictus venenatos salutaris intelligitur.* Qui refrigerationem et tremorem afferunt. Dioscorid. DALEC. — *Quin.* Dioscor. loc. citat. Καὶ πρὸς τὰ τῶν θηρίων δήγματα, ὅσα τρόμους καὶ ψυγμοὺς φέρει, μάλιστα δὲ σκορπίων, καὶ φαλαγγίων, καὶ ἀσπίδων. «Salutaris quoque est ad venenatorum morsus ictusve, quæ quidem tremores perfrictionesque inferunt: maxime vero scorpionum, phalangiorum, aspidumque.» HARD.

33. *Ut phalangiorum et scorpio-*

et ptyade[34] aspide respersis. Calida autem in his assumitur. Suffitur[35] eadem cum aceto capitis doloribus. Tormina[36] quoque et choleram calida infusa clysteribus sedat. Difficilius perfrigescunt marina calefacti. Mammas[37] sororiantes, præcordia, maciemque[38] corporis piscinæ maris corrigunt. Aurium[39] gravitatem, capitis dolores, cum aceto ferventium vapor. Rubiginem ferro marinæ celerrime exterunt, Pecorum quoque scabiem sanant, lanasque emolliunt.

XXXIV. Nec ignoro, hæc mediterraneis supervacua 1
videri posse. Verum et hoc cura providit, inventa ratione, qua sibi quisque aquam maris faceret[1]. Illud in ea ratione

num. Morsos a cane rabido Septemtrionalis maris accolæ quum ter sub fluctibus demerserunt, a rabie tutos esse putant. Dalec.

34. *Ptyade.* Πτυὰς, hoc est, sputatrix : species quædam aspidis est, cujus et Ægineta meminit : ab inspuendo corporibus veneno, nomen traxit. Hard.

35. *Suffitur.* Calefactæ vapor excipitur. Dioscor. loc. cit. de aqua marina : Ὑπατμιζόμενον δὲ θερμὸν ὑδρωπικοὺς, κεφαλαλγίας, καὶ δυσηκοΐας παρηγορεῖ. Hard.

36. *Tormina.* Diosc. loc. cit. ut jam diximus. Hard.

37. *Mammas.* Festus : « Sororiare mammæ dicuntur puellarum, quum primum tumescunt, ut fraterculare puerorum. Plaut. in Frivolar. 9 : « Tunc papillæ primitus Sororiabant; illud volui dicere, fraterculabant. » Diosc. l. V, c. 19, μαστῶν σπαργώντων, « mammas nimio lacte turgentes. » Hard. — *Mammas sororiantes.* Ob nimium incrementum demissas, et mutuo conjunctas : lactis abundantia sic distentas, ut mutuo se contingant, et tanquam sorores osculentur. Feminas ea mammarum deformitate indecoras ὑπερμαζᾷν ait Synesius. Dalec. — Omnia paria fratres aut sorores Latini vocabant. Sic manum lævam sororem dexteræ dicit Agorastocles apud Plautum, Pœnul. III, 1, 9. Ne credas tamen male semper et necessario hanc *sororationem* accipi. Apte illa vox in Politiani iambicos dimetros fluxit : « Nam quæ tibi papillulæ Stant floridæ, et protuberant Sororiantes primulum. » Ubi vides quam caute quidem, sed eleganter, vir antiquitatis florem solitus præcerpere, adolescentulæ hoc tribuerit. Aj.

38. *Maciemque.* Hoc verborum ambitu phthisin intelligit, sive tabem, et malum corporis habitum. Dioscor. loc. cit. Καὶ ταῖς χρονίαις καχεξίαις τοῦ σώματος... ὠφέλιμον τὸ δι' αὐτοῦ λουτρόν. Hard.

39. *Aurium.* Diosc. sup. citat. H.

XXXIV. 1. *Inventa ratione, qua sibi quisque aquam maris faceret.* Muria Veteribus fuit ὠμοτέρα, crudior,

mirum, si plus quam sextarius salis in quatuor aquæ sextarios mergatur[2], vinci aquam, salemque non liquari. Cætero sextarius salis cum quatuor aquæ sextariis, salsissimi maris vim et naturam implet[3]. Moderatissimum autem putant, supradictam aquæ mensuram octonis cyathis salis temperari, quoniam ita et nervos excalefaciat, et corpus non exasperet.

quam lib. I Gynæceion Hippocrates γλυκείην vocat, nempe minus salsa. Altera εὔκρατος, matura Columellæ, justo salis pondere confecta. Maturitatis indicium est Gal. Simp. lib. IV, quod ovum innatet. Tertia ἄκρατος Archigeni, I, 1, κατὰ τόπους in remediis quæ phthiriasi conveniunt δεινῶς ἁλμυρὰ Galeno supra citato loco, dura Celso l. IV, c. 9, meraca, vehementissime salsa. In eam sal ingestus non liquescit, nec minuitur, sed integer in sporra permanet, Galeno. Verum Columella maturæ muriæ experimentum id esse dicit, et si caseus dulcis demissus non pessum eat: quum enim caseus innatat, maturitatem suam habet. Dalec. — Sic apud Neotericos aquarum medicantium imitatio multiplex fit; quod quidem et magis arduum fuit, nec sine chymiæ recentioris auxilio processisset satis feliciter. An tamen Veterum industriæ in fingenda aqua marina eadem felicitas contigerit, potest dubitari: quum nec satis nossent quid in his aquis solutum detineretur (nempe hydrochlorates tum e sodio, tum e magnesio, sulphates e sodio, e magnesia, e calce, carbonates e calce, e magnesia, acidum carbonicum), et circa veras relationes ponderum caligarent. Certe salis vulgaris quartam fere partem potest aqua solvere; sed multum abest quin ita se res habeat. Nam aqua continet

In Oc. Atlant. prope Hess. 1/45
In mari Hybern. prope prov. angl. *Cumberland*, 1/40
In sinu Bothnico, ab 1/40 ad 1/30
In Oc. Atlant. prope Gall. 1/32
In Aulone Britannico, 1/30
In mari septemtr. prope Thamesis æstuarium, 1/29
In Interno, quinque M. P. a Melita, septemtr. versus, 1/27
Ibid. sed prope urbem *Castiglione*, 1/24
In freto *Kattegat*, prope *Varberg*, 1/16
In Island. tractu, ab 1/12 ad 1/10
Non procul littore Norvegico, ab 1/10 ad 1/7

Quum vero jusserint adhiberi cyathos 8 pro 4 sextariis, hoc est, cyathos 2 pro uno sextario; cyathus vero sit pars duodecima sextarii, duplex cyathus pars sexta (1/6), vides quantopere a vera temperatura antiquorum crasis absit. Aj.

2. *Quum quatuor aquæ sextariis mergatur.* Scribendum, « in quatuor aquæ sextarios mergatur, » ex vetere codice. Pint.

3. *Salsissimi maris vim et naturam implet.* Adde particulam, *que; vimque et naturam implet*, et paulo post, *excalfacit*, non *calfacit*. Pint.

XXXV. Inveteratur[1] : et quod vocant thalassomeli, 1
æquis portionibus maris, mellis, imbris : ex alto et ad hunc usum advehunt, fictilique vase et picato condunt. Prodest ad purgationes maxime sine stomachi vexatione, et sapore grato et odore.

XXXVI. Hydromeli[1] quoque ex imbre puro cum melle 1
temperabatur[2] quondam, quod daretur appetentibus vini ægris, veluti innocentiore potu, damnatum jam multis annis, iisdem[3] vitiis, quibus vinum[4], nec iisdem utilitatibus.

XXXVII. Quia sæpe navigantes[1] defectu aquæ dulcis 1
laborant, hæc quoque subsidia demonstrabimus. Expansa circa navim vellera madescunt accepto halitu maris, quibus humor dulcis exprimitur : item demissæ reticulis[2] in mare concavæ e cera pilæ, vel vasa inania obturata, dulcem intra se colligunt humorem. Nam in terra marina aqua argilla percolata dulcescit. Luxata corpora et hominum et quadrupedum, natando in cujus libeat generis aqua, facillime in artus redeunt. Est et in metu peregri-

XXXV. 1. *Inveteratur.* Hæc totidem fere verbis Plin. Val. lib. II, cap. 23, et Diosc. lib. V, c. 20 : Θαλασσόμελι δοκεῖ καθαίρειν ἀνδρικῶς, etc. Hard.

XXXVI. 1. *Hydromeli.* Vide quæ de eo dicta suut XIV, 20, et XXII, 51. Hard.

2. *Cum melle temperabatur.* Duabus partibus aquæ pluviæ veteris, et una mellis. Diosc. Dalec.

3. *Iisdem.* Plin. lib. XXII, cap. 61, de hydromelite, seu aqua mulsa : « Longa vetustate transit in vinum... stomacho inutilissimum, nervisque contrarium. » Damuat et in ægrotantium potu hydromeli Diosc. V, 17. Hard.

4. *Quibus vinum.* Nervos enim tentat, ac caput. Dalec.

XXXVII. 1. *Quia sæpe navigantes... demonstrabimus. Expansa*, etc. Recentiores quoque edulcorandæ huic aquæ operam dederunt; sed sola hactenus ad hunc scopum attingendum via vera distillatio est, quæ in impensas majores rapit, quam quas sapientiores respublicæ aut navarchi libenter et vulgo suscipiant. Ergo, ut non desperandum, sic certe ultra exspectandum, donec commoda aquarum maximarum defæcatio in præsto sit. Aj.

2. *Item demissæ reticulis.* Vide quæ de Arado et Ormuzia diximus II, 106. Hard.

nantium, ut tentent valetudinem aquæ ignotæ : hoc cavent e balineis egressi statim frigidam suspectam hauriendo[3].

1 XXXVIII. Muscus[1], qui in aqua fuerit, podagris illitus prodest : item oleo admixto, talorum dolori tumorique. Spuma aquæ affrictu verrucas tollit[2]. Nec non arena littorum maris[3], præcipue tenuis et sole candens, in medicina est siccandis corporibus coopertis hydropicorum, aut rheumatismos sentientium. Et hactenus de aquis : nunc de aquatilibus. Ordiemur autem, ut in reliquis, a principalibus eorum, quæ sunt sal et spongia.

1 XXXIX. (VII.) Sal[1] omnis, aut[2] fit, aut gignitur : utrumque pluribus modis, sed causa gemina, coacto[3] humore, aut siccato. Siccatur in lacu Tarentino æstivis solibus, totum-

3. *Frigidam suspectam hauriendo.* Sic enim gustatu protinus vitiosam qualitatem deprehendunt. Dal.

XXXVIII. 1. *Muscus.* De musco marino certe Diosc. idem prodit IV, 99 : Βρύον θαλάσσιον... ποιοῦν πρὸς φλεγμονὰς καὶ ποδάγρας, etc. H.

2. *Spuma aquæ a. v. tollit.* Forte non inutilis : sed quid in causa? sal. Nulla non pars salsæ aquæ eadem virtute polleret, si pollet spuma. Aj.

3 *Nec non arena littorum maris.* Totidem verbis Dioscor. V, 267 : Ἄμμος ἡ παρὰ τοῖς αἰγιαλοῖς πυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἐξικμάζει τὰ ὑδερώδη σώματα περιχωννύμενα δίχα κεφαλῆς. « Arena littoralis sole fervefacta hydropicorum corpora resiccat, si caput tenus ea undique obruantur. » Cæl. Aurelian. III, 8, Chron. de hydrope : « Item, inquit, ex arena littoris sole ignita torrenda corpora : hiemis vero tempore igne prætorrenda, etc. » Theod. Prisc. l. II, part. 2, c. 19 de hydropicis : « Et de arena calida in littore hæc loca ventris sub umbilico detergere, maximum interdum est beneficium, » Cels. III, 21, ubi de aqua inter cutem : « Evocandus est sudor, non exercitatione tantummodo, sed etiam in arena calida, vel laconico, vel clibano, etc. » Græci hanc curationem παρόπτησιν et φοινιγμὸν appellant : de qua abunde idem Cæl. Aurel. edisserit, Chron. II, 1, de paralysi. Hard.

XXXIX. 1. *Sal.* Sal omnis, inquit, aut nativus est, aut factitius. Nativus vel in terra, vel extra terram reperitur. Qui in terra est, aut in montibus cæditur, aut foditur in campis, aut ab eorumdem arenis extrahitur. Sal vero qui gignitur extra terram, fontibus, fluviis, mari, lacubusque continctur. H.

2. *Aut fit.* Aut factitius est, aut nativus. Cf. not. 1. Hard.

3. *Coacto.* Densato humore sub terra, unde effoditur, cæditurve, ut mox dicetur. Hard.

que stagnum in salem abit, modicum alioquin, altitudine genua non excedens. Item in Sicilia in lacu qui[4] Cocanicus vocatur, et alio juxta Gelam. Horum extremitates tantum inarescunt, sicut in Phrygia, Cappadocia, Aspendi, ubi largius coquitur, et usque ad medium lacum. Aliud etiam in eo mirabile[5], quod tantumdem nocte subvenit, quantum die auferas. Omnis est talis sal minutus, atque non gleba est. Aliud genus ex aquis maris sponte gignitur, 2 spuma in extremis littoribus ac scopulis relicta. Hic omnis rore densatur: et est acrior qui in scopulis invenitur. Sunt etiamnum naturales differentiæ tres. Namque in Bactris duo lacus vasti, alter ad Scythas versus, alter ad Arios, sale exæstuant: sicut ad Citium in Cypro, et circa Memphin, extrahunt e lacu, dein sole siccant. Sed et summa fluminum[6] densantur in salem, amne reliquo veluti sub gelu fluente, ut apud Caspias portas, quæ salis flumina appellantur. Item circa Mardos et Armenios. Præterea apud Bactros amnes Ochus et Oxus, ex appositis montibus deferunt salis ramenta. Sunt et in Africa lacus[7], et quidem turbidi, salem ferentes. Ferunt quidem et calidi[8] fontes, sicut Pagasæi. Et hactenus habent se genera ex aquis sponte

4. *Qui Cocanicus vocatur.* Stagnum Cocanicum haud procul ostio Dirilli amnis, latere Siciliæ meridionali. Fazellus, Decad. I, lib. V, c. 2, p. 119. HARD.

5. *Aliud etiam in eo mir.* Spuma hæc salis, seu spuma maris arida est, ἁλὸς ἄχνη dicta Diosc. lib. V, c. 127, ramentum videlicet, purgamentumve maris spumosum, quod in exilibus petris reperitur, ejusdem cum sale facultatis, ἐπίψηγμα ἁλὸς ἀφρώδους εὑρισκόμενον ἐπὶ τῶν πετριδίων, etc. Vide Agricolam, de nat. fossil. lib. III, pag. 208. H.—Non differt ille sal a reliquo: nec mirum, si quotidie aliquid salis formetur in lacubus, qui amnium multorum aquas accipiunt, nec exitum præbent. Pars tunc abit in vapores, pars in salem. AJ.

6. *Sed et summa fluminum.* Amnium, lacuum, fontiumque salsorum elenchum vide apud Agricol. de natura eorum, quæ effluunt e terra, lib. I, pag. 99. HARD.

7. *Sunt et in Africa lacus.* Est et prope Carcassonem, vulgo *Marsonnette.* DALEC.

8. *Calidi fontes.* Talis et fons in vico Monspessuli vicino, quem incolæ vocant *Balerve.* DALEC.

3 provenientia. Sunt[9] et montes nativi salis, ut in Indis Oromenus, in quo lapicidinarum[10] modo cæditur renascens: majusque regum vectigal ex eo[11], quam ex auro est atque margaritis. Effoditur[12] et e terra, ut palam est, humore densato, in Cappadocia. Ibi quidem cæditur specularium lapidum modo. Pondus magnum glebis, quas micas vulgus appellat. Gerrhis[13] Arabiæ oppido muros domosque massis salis faciunt, aqua ferruminantes[14]. Invenit et juxta Pelu-
4 sium Ptolemæus rex, quum castra faceret. Quo exemplo

9. *Sunt et montes*, etc. Exscripsit hunc locum Isidorus, Origg. lib. XVI, cap. 2. Cæditur hodieque copiosus in Carpatho Hungariæ monte, aliisque quos Agricola recenset de nat. Foss. III, p. 207. H.

10. *Lapicidinarum modo cæditur. Lapidicinarum*, in vetusto exemplari, non *lapicidinarum*. Pint.

11. *Majusque regum vectigal ex eo est quam ex auro atque.* Vossian. et Chiffletian. *quam ex auro est atque.* Scribe: « majusque regum vectigal ex eo quam ex anro est atque margaritis. » Gronov.

12. *Effoditur.* Etiamnum ad secundum a Cracovia Poloniæ lapidem, aliisque in locis, effodi salem, Agricola refert, loc. cit. H. — Celeberrimæ omnium salifodinæ Wielicza eadem in Polonia. Aj.

13. *Gerrhis.* Libri omnes hactenus editi habent, *Carrhis Arabiæ*, quæ urbs illa est videlicet Crassi clade nobilis. In Reg. 1, *Garrhis.* Nos *Gerrhis* rescripsimus, quod oppidi nomen in littore Arabiæ Felicis, qua soli oriente obvertitur, alluiturque Persicó sinu. Qua emendatione certior esse nulla potest. Auctor enim Strabo, lib. XVI, p. 166: Γέῤῥα Χαλδαίων φυγάδων ἐκ Βαβυλῶνος οἰκούντων τὴν ἁλμυρίδα, καὶ ἐχόντων ἁλίνας τὰς οἰκίας, ἃς ἐπειδὰν λεπίδες τῶν ἁλῶν ἀφισάμεναι κατὰ τὴν ἐπίκαυσιν τὴν ἐκ τῶν ἡλίων, συνεχεῖς ἀποπίπτουσι, καταῤῥαίνοντες ὕδασι πυκνὰ τοὺς τοίχους συνέχουσι. Διέχει δὲ τῆς θαλάττης διακοσίους σταδίους ἡ πόλις, etc. « Gerrha, quam Chaldæi tenent Babylonia extorres, loca salsa et domos ex sale factas habitantes: has quum salis squamæ propter solis ardorem abscedentes continuo cadant, crebro aquis adspergunt, atque eo pacto continuitatem parietum tutantur. Hæc urbs stadiis cc a mari distat. » Plinius ipse in Geograph. lib. VI, cap. 32: « Sinus Gerraicus Gorra quinque mill. pass. amplitudine, turres habet ex salis quadratis molibus. » Quin et tota hodie insula, quæ *Ormuz* dicitur, nec abest longissime ab eo littore, nihil est præter durum candidumque salem, ex quo ipsæ conficiuntur ædes, ut diximus lib. II, cap. 104. Isidor. Origg. lib. XVI, c. 2, hunc Plinii locum exscribens, oppidi nomen prætermisit. Hard.

14. *Ferruminantes.* Conglutinantes adspersione aquæ, quæ mox in salem concrescat. Hard.

postea inter Ægyptum et Arabiam, etiam squalentibus locis, cœptus est inveniri, detractis arenis: qualiter et per Africæ sitientia[15] usque ad Hammonis oraculum. Is quidem crescens[16] cum luna noctibus. Nam Cyrenaici tractus nobilitantur Hammoniaco[17] et ipso, quia sub arenis inveniatur, appellato. Similis est colore aluminii, quod schiston vocant, longis glebis, neque perlucidis, ingratus sapore, sed medicinæ utilis. Probatur[18] quam maxime perspicuus, rectis scissuris. Insigne de eo proditur, quod levissimus intra specus suos, in lucem universam prolatus, vix credibili pondere ingravescat. Causa evidens, cuniculorum spiritu madido sic adjuvante molientes, ut adjuvant[19] aquæ. Adulteratur Siculo, quem Cocanicum appellavimus, nec non et Cyprio mire simili. In Hispania quoque[20] citeriore Egelastæ cæditur, glebis pæne translucentibus, cui jam pridem palma a plerisque medicis inter omnia salis genera perhibetur. Omnis locus in quo reperitur sal, sterilis est, nihilque gignit: et in totum sponte nascens intra hæc[21] est.

15. *Qualiter et per Africæ sitientia.* Iisdem verbis Isidorus, Origg. lib. XVI, cap. 2. Plinius ipse, V, 5: « Domos sale montibus suis exciso, ceu lapide, construunt. » H.

16. *Crescens.* Ex humore spissato, quem interdiu fervidus sol non absumpsit. DALEC.

17. *Hammoniaco.* Deprehendis h. l. originem veram nobilissimi salis qui nunc apud omnes Europæ gentes audit *ammoniaque*. AJ.

18. *Probatur.* Dioscorid. lib. V, cap. 126: Ἀμμωνιακὸν τῷ γένει, εὔσχιστόν τε καὶ εὐθείας τὰς διαφύσεις ἔχον. « Hammoniacum natione, quod quidem et findi facile potest, et rectis est scissuris. » HARD.

19. *Ut adjuvant aquæ.* Quæ injecta pondera gestitant, et nobis ea movere conantibus levia præbent. HARD.

20. *In Hispania quoque citeriore.* Solinus, cap. XXIII, pag. 43, de Hispania: « non coquunt ibi sales, sed effodiunt. » Gellius, lib. II, cap. 22, ex Catone: « Est in his regionibus mons ex sale mero magnus: quantum demas, tantum adcrescit. » Sic etiam Isid. Origg. lib. XVI, cap. 2. Hnc lepide Sidonius allusit, lib. IX, ep. 12: « Venit in nostras a te profecta pagina manus, quæ trahit multam similitudinem de sale hispano, in jugis cæso Tarraconensibus; nam recensenti lucida et salsa est. » HARD.

21. *Et in totum sponte nascens inter hæc est.* Scribe, *intra hæc est*, ex antiquo codice. PINT. — *Et in*

6 Factitii varia genera. Vulgaris plurimusque in salinis, mari adfuso, non sine aquæ dulcis riguis[22], sed imbre maxime juvante, ac super omnia sole multo, non aliter inarescens. Africa circa Uticam construit acervos salis ad collium speciem: qui ubi sole lunaque induruere, nullo humore
7 liquescunt, vixque etiam ferro cæduntur. Fit tamen et in Creta sine riguis[23], in salinas mare infundentibus: et circa Ægyptum, ipso mari influente[24] in solum (ut credo) Nilo[25] succosum. Fit et e puteis in salinas ingestis. Prima densatio[26] Babylone in bitumen liquidum cogitur, oleo simile, quo et in lucernis utuntur: hoc detracto subest sal. Et in Cappadocia e puteis ac fonte aquam in salinas ingerunt. In Chaonia[27] excoquunt aquam ex fonte, refrigerandoque salem faciunt inertem, nec candidum. Galliæ Germaniæque ardentibus[28] lignis aquam salsam[29] infundunt.

1 XL. Hispaniæ quadam sui parte e puteis[1] hauriunt,

totum, etc. Et omnino hæc sunt nativi salis genera. Hard.

22. *Non sine aquæ dulcis riguis.* Monspessuli ex sola maris aqua conficitur, sed imbre cadente citius spissatur, dum imber non abluat diutius, sic enim liquatur. Dalec.

23. *Sine riguis.* Sine mixtura aquæ dulcis, sola marina aqua adfusa in salina. Hard.

24. *Ipso mari influente.* Ipsum mare, inquit, sua vi influens in Ægypti solum, abit in salem. H.

25. *Nilo.* Nilo aquis nitrosis irrigatum. Hard.

26. *Prima densatio.* Aqua e puteis Babylone hausta et in salinas ingesta primum densatur in bitumen, etc. Hard.

27. *In Chaonia.* Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus. Dalecampius tamen ex nescio quo veteri exemplari, affert, *sed candidum*, contraria plane sententia non modo menti scriptoris, sed et Philosophi, a quo is accepit, Meteor. lib. II, pag. 558, ubi de Chaonio illo sale disputans, εἰσὶ δὲ τὴν δύναμιν, inquit, ἀσθενέστεροι τῶν ἄλλων, καὶ πλείους ἡδύνουσιν ἐμβληθέντες, καὶ τὴν χρόαν οὐχ ὁμοίως λευκοί. « Hoc genus satis imbecilliorem quam cætera virtutem obtinet largiusque adhibitum gustum ingerit suavem: colore item non æque candido exsistit. » Hard.

28. *Ardentibus.* Salis ita conficiendi rationem Agricola edocet de re met. lib. XII, pag. 450. Hard.

29. *Aquam salsam infundunt.* Maris, ut nitrosos et salsos cineres eluant. Dalec.

XL. 1. *E puteis.* Aquam salsam, quam lignis infundant. Hard.

muriam appellant[2]: et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quæ per se cinere sincero vim salis reddat: alibi corylus laudatur: ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est. Apud Theophrastum invenio, Umbros[3] arundinis et junci cinerem decoquere aqua solitos, donec exiguum superesset humoris[4]. Quin[5] et e muria salsamentorum recoquitur, iterumque consumpto liquore ad naturam suam redit: vulgo[6] e mænis jucundissimus.

XLI. Marinorum[1] maxime laudatur Cyprius a Salamine: de stagnis Tarentinus, ac Phrygius[2], qui Tattæus 1
vocatur[3]. Hi duo oculis utiles. A Cappadocia vero qui in laterculis affertur[4], cutis nitorem dicitur facere. Magis

2. *Muriam appellant.* Vulgo ap. Sequanos, *mure* et *murette.* Dal.

3. *Umbros.* Sane *Umbros* vetusta omnia exemplaria referunt, ut ipse fatetur Hermolaus, Reg. 1, 2, Colb. etc. ut mirari subeat cur libri omnes editi, *Imbros* vel *Imbrios* exhibeant, ut de Imbro Thraciæ insula id intelligatur, quod de Umbris, Italiæ populis accipiendum est. Testis Aristot. Meterolog. II, 3, p. 558: Τοιοῦτον δ' ἕτερον γίνεται καὶ ἐν Ὀμβρικοῖς· ἔστι γάρ τις τόπος ἐν ᾧ πεφύκασι κάλαμος καὶ σχοῖνος. Τούτων οὖν κατακαίουσι, καὶ τὴν τέφραν ἐμβαλλόντες εἰς ὕδωρ ἀφέψουσιν· ὅταν δὲ λίπωσί τι τοῦ ὕδατος, τοῦτο ψυχθὲν, ἁλῶν γίνεται πλῆθος. « Aliud huic rei proximum Umbri moliuntur: quemdam enim locum habent, in quo arundines et junci enascuntur, quorum cinerem decoquere aqua soliti sunt, donec exiguum supersit humoris; qui ubi refrixit, in salis copiam solet evadere. » H. — Conjicit gallicus interpres de Umbris Indicis sermonem esse (de quibus jam supra lib. VI, cap. 20, verba fecit), seu de accolis insulæ *Ombrios* (de qua sup. eod. lib. cap. 32). Aj.

4. *Humoris.* Quem longiore coctura in salem densarent. Dal.

5. *Quin et e muria.* Muria salsugo est, in qua salsamenta innatant, hoc est, pisces cæteraque id genus, quæ sale condiuntur, ad diuturnum usum; *la saumure.* H.

6. *Vulgo.* E mænis sale conditis, salsugine seu muria decocta, jucundissimus sal eximitur. Hard.

XLI. 1. *Marinorum.* Dioscorides, lib. V, cap. 126. Hard.

2. *Ac Phrygius.* Diosc. loc. cit. Ἐν τοῖς λεγομένοις δὲ καὶ τὰ λιμναῖα προκριτέον· εὐτονώτατον δὲ αὐτοῦ ἐστι τὸ Φρύγιον, καλούμενον δὲ Τατταῖον. Hard.

3. *Qui Tattæus vocatur.* Straboni lib. XII, post Galatiam Austrum versus lacus est nomine Tatta, Cappadociæ majori vicinus, juxta Morimenos in Phrygia majori. Dal.

4. *Qui in laterculis affertur.* Mi-

tamen extendit is, quem Citieum[5] appellavimus. Itaque a partu ventrem eo cum melanthio illinunt[6]. Salsissimus sal qui siccissimus : suavissimus omnium Tarentinus atque candidissimus: et de cætero fragilis, qui maxime candidus. Pluvia dulcescit omnis. Suaviorem tamen rores faciunt;
2 sed copiosum Aquilonis flatus. Austro non nascitur. Flos[7] salis non fit, nisi Aquilonibus. In igne nec crepitat, nec exsilit[8] Tragasæus[9], neque Acanthius[10] ab oppido appellatus : nec ullius spuma, aut ramentum[11], aut tenuis.

nutns, qui in lacn siccatnr. Dal. — *Qui in laterculis, etc.* Tubulis e laterculo coctili, aut simili vase. Ita MSS. omnes. Hard.

5. *Citieum.* Cap. 39. Hard.

6. *Itaque a partu ventrem eo cum melanthio illinunt.* De melanthio supra dictnm est, lib. XX, cap. 17. Sed pessime hanc plantam jussere umbilico applicari pnerperarum; namque habetur ἐμμηναγωγὸς, et γαλακτοποιός; eo vero tempore nec menstrua provocanda sunt; nec lactis abundantia. Aj.

7. *Flos.* Sic appellabant tenuissimum, favillæ instar, levissimum candidissimumque salem : de eo inferins, cap. 42. Neque is porro, neque omnino ullus sal minutatim dissolutns in igne crepitat, ant exsilit. Vide Agricolam de nat. Foss. lib. III, pag. 209. Hard.

8. *In igne nec crepitat, nec exsilit.* Legendum : « In igne nec crepitat Tragasæus, neque Acanthius ab oppido appellatus: nec ullius spuma, aut ad ramenta tenuis. » At quid aliud salis ramentum, nisi sal tenue? Salm. — *In igne*, etc. Isid. Origg. lib. XVI, cap. 2. Sali Tragaseo in Troade tributum impositum scribit Athen. lib. III, cap. 73. Strabo, lih. XIII, p. 605, eodem in tractu, hand procul Hamaxito, de quo lib. V, cap. 33 diximns, salinas Tragesæas locat: Τὸ Τραγεσαῖον ἁλοπήγιον αὐτόματον τοῖς ἐτησίαις πηγνύμενον πρὸς Ἀμαξίτῳ, « ubi sal sponte sna cogitur spirantibns Etesiis. » Consentit etiam Galenus de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 2, pag. 316. In Reg. 1, *Tragasæus.* In Reg. 2, *Tragesæus.* Errat Stephanus, qui Tragasas, et Tragasæum salem in Epiro locat. Hard.

9. *Tragasæus.* A Tragasa Epiri, Acanthins ab Acantho, Macedoniæ urbibus. Tragasæ, Stephano in Epiro locns, ab Tragaso dictus, cujus Neptunns fecit mentionem, nt ibi in Halio campo sal nasceretur. Est et apud Athenæum in Troade sal Tragasæus, cui qunm vectigal Lysimachus imposnisset, evannit, et vectigali mox sublato sncerevit rursum. Rhodigin. lib. IX, cap. 12. Hadrian. Junius, lib. III, cap. 9, eamdem historiam recitat, et multas præterea ejusdem argumenti. Dalec.

10. *Acanthius.* Ab Acantho, Macedoniæ oppido, de quo dictnm est lib. IV, cap. 17. Hard.

11. *Nec ullius spuma, aut ramen-*

Agrigentinus[12] ignium patiens[13], ex aqua exsilit. Sunt et colorum differentiæ. Ruber[14] Memphi, rufus est circa Oxum. Centuripis[15] purpureus. Circa Gelam[16] in eadem Sicilia tanti splendoris, ut imaginem recipiat[17]. In Cappadocia[18] croceus effoditur, translucidus et odoratissimus. Ad medicinæ usus, antiqui Tarentinum maxime laudabant. Ab hoc quemcumque e marinis : ex eo genere spumeum[19] præcipue. Jumentorum[20] vero et boum 3

tum. « Nec ullus ex spuma ant ramento, » in vetere codice. PINT. — *Nec ullius spuma*, etc. Subintellige, salis. Vide Agricolam loco proxime citato. HARD.

12. *Agrigentinus.* Solini paraphrasis, cap. v, pag. 20 : « Salem Agrigentinum si igni junxeris, dissolvitur ustione : cui si liquor aquæ proximaverit, crepitat veluti torreatur. » Futilis Meursii conjectura in Antigonum, pag. 188, ut inde intelligitur, qui legi suadet, *Agrigentinus ignium impatiens*. Ignium patiens dicitur, qui in igne non crepitat, nec exsilit. Augustin. de Civit. Dei, lib. XXI, cap. 5 et 7 : « Agrigentinum salem ait, quum fuerit admotus igni, velut in aqua fluescere : quum vero aquæ, velut in igne crepitare. » HARD.

13. *Ignium patiens.* In igne non crepitans. Cur sal crepitet, vide apud Aristot. Problem. 42 et 43, cap. 11. DALEC.

14. *Ruber.* Isid. Origg. lib. XVI, cap. 2. HARD.

15. *Centuripis.* Isidorus, loco citato. HARD.

16. *Circa Gelam.* Isidorus, loco citato. HARD.

17. *Tanti splendoris, ut imaginem recipiat.* Sic Voss. sic Academicus, sic Gudianus, sic Menapius, non plus minusve littera. Itaque mallem temperasse Salmasium ad Solinum, pag. 116, scribere, corrupte in omnibus libris Plinianis legi, *uti magnitudinem recipiat* : temperasse inde conjicere, *ut imaginum similitudinem recipiat*. Sane in Andegav. et mihi occurrit : *uti magnitudinem recipiat* : sed id detrahendo, non addendo erat curandum. Librarius, qui male acceperat et fecerat *uti*, ex *maginem*, quod sine sensu erat, fecit *magnitudinem*. GRON.

18. *In Cappadocia.* Sic Isidorus, loc. cit. At Solinus, cap. v, pag. 220, « In Pachyno adeo splendidus et lucidus, ut imagines reddat. » Quo id auctore prodat, incertum. In MSS. et apud Isidorum, *crocinus*. HARD.

19. *Spumeum.* Levem et veluti pumicosum, ac fistulosum spongiæ modo, aut marinæ spumæ. DAL. — *Spumeum.* Spumam maris intelligit, seu spumam salis, ut juniores aiunt, de qua Dioscor. lib. II, cap. 127. HARD.

20. *Jumentorum.* Et hominum similiter oculis Plin. Val. adhibet, lib. I, cap. 18 : « Sal frixum, inquit, tritum, admixto melle Attico inunges, et caliginem tollit. » H.

oculis[21], Tragasæum et Bæticum. Ad obsonium et cibum utilior, quisquis facile liquescit: item humidior: minorem enim amaritudinem habent, ut Atticus et Euboicus. Servandis carnibus aptior acer et siccus, ut Megaricus. Conditur etiam odoribus additis, et pulmentarii vicem implet, excitans[22] aviditatem, invitansque in omnibus cibis, ita ut sit peculiaris[23] ex eo intellectus inter innumera condi-
4 menta[24]. Ita est in mandendo[25] quæsitus garo. Quin et pecudes armentaque et jumenta sale maxime sollicitantur ad pastum[26], multo largiore lacte[27], multoque gratiore etiam in caseo dote. Ergo hercule vita humanior sine sale non quit degere[28]: adeoque necessarium elementum est,

21. *Oculis.* Caligantibus, maculosis, ungue impeditis. Dalec.

22. *Excitans.* Expressit hoc ipsum carmine Huetius in poematio de sale: « Pulsa fames, et amor salibus revocatur edendi, Obtusoque abeunt fastidia longa palato. » H.

23. *Ita ut sit peculiaris.* Ita ut in omnibus condimentis vis ejus peculiariter sentiatur. Idcirco et in gari esu inprimis quæritur. H.

24. *Inter innumera condimenta.* Plutarchus condimentum condimentorum vocat, ut mox dicetur. Dalec.

25. *Ita est in mandendo.* MSS. Reg. 2, et Chifflet. *iterum in mandendo.* Hard.

26. *Quin et pecudes armentaque et jumenta sale maxime sollicitantur ad pastum*, etc. Vide quæ dicturi sumus inferius, sub finem cap. 44. Hard. — *Quin et pecudes*, etc. Hoc notissimum est; unde non satis dolendum eo pretii annonam salis in Gallia nostra devenisse, ut vix eo satis utantur agricolæ, quum nec in præsepi saccos salis plenos toties offerre possent, quoties utilis res futura sit; nec egena prata spargere sale. Multa quidem prata jam particulas salinas continent, et hæc exquisitissima; sed non hæc dos aut felicitas omnibus contigit. Aj.

27. *Multo largiore lacte.* Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 13, p. 909, et Isidor. Origg. lib. XVI, cap. 2. Neque id Virgilium latuit Georg. III, 394, ita canentem: « At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes Ipse manu, salsasque ferat præsepibus herbas. Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt, Et salis occultum referunt in lacte saporem. » H.

28. *Ergo hercule vita humanior sine sale nequit degere.* Vossiani tres, *hercules*; tum Opt. et Andeg. *non quit degere.* Et profecto sæpe sic maluerunt, lib. VII, cap. 15, « bituminum sequax alioquin ac lenta natura, etc. non quit sibi avelli: » ut correxit Salmasius ad Solinum, pag. 27, et succinunt quatuor nostri lib. XXXI, cap. 10, « quod in terrestribus volucribusque fieri non

ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque[29]. Nam ita sales[30] appellantur: omnisque vitæ lepos[31] et summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo

quit.» Lib. XXXIV, c. 8, de Apoxyomeno: «mire gratum Tiberio priocipi: non quivit temperare sibi in eo.» Sic Vossianus. At Dalec. quasi tanti sit, corrigit: *qui nequivit*. Eodem cap. de Apollodoro: «crebro perfecta signa frangentem, dum satiare cnpiditatem artis non quit; ideo Insanum cognominatum.» Sic iterum Vossianus. Vulgo, *nequit artis et ideo;* sed oec copulativa opus esse ostendit illud Flori lib. II, cap. 7, «an idem temporis liheras gentes, ideo impatientes jugi.» Cicero ad Div. lib. VII, epist. VI: «Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit.» Ubi etiam vitiarant. GRON.

29. *Ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur.* Pro tribus illis dictionibus, *quoque nam ita*, substituo *scommata*, audacter quidem, sed forte noo iufeliciter. PINT.—*Ut*, etc. Ut id nomen salis intelligamns transisse etiam ad voluptates animi significandas, *non ad palati tantum gustum*. HARD.

30. *Nam ita sales.* Catullns formosam mulierem babeodam non putat, quæ vennstate careat, ac sale, id est, lepore et argutia. Plutarchus, Sympos. lib. V: Διὰ τοῦτ' ἴσως, ait, καὶ κάλλος γυναικὸς τὸ μήτ' ἀργὸν, μήτ' ἀπίθανον, ἀλλὰ μεμιγμένον χάριτι, καὶ κινητικὸν, ἁλμυρὸν καὶ δριμὺ καλοῦσι. Victorius, lib. XII, cap. 13. Salis usum ante bellum Trojanum multis incognitum foisse, his versibus Homerus iodicat, Odyss. Λ: οἳ οὐκ ἴσασι θάλασσαν Ἀνέρες, οὐδέ θ' ἅλεσσι μεμιγμένον εἶδαρ ἔδουσι. Eustath. putat ἄκραν δηλοῦσθαι ἐκείνων ἀνθρώπων οἳ οὐδαμῶς ἅλας οἴδασιν, οὔτε θαλασσίους, οὔτ' ὀρυκτοὺς, οὔτε τοὺς ἄλλοθεν, quod refert et Pausan. in Atticis. Brod. VI, 3. Jocus est Plauti lepidus in Cas. III, 2, 8, de sene fatuo et insulso, «Non ecastor vilis emptu 'st modius, qui venit salis:» nempe hic salem carum esse oportet, alioqui emeret sibi hic senex tam insulsus, stolidus, ineptus. DALEC. — *Nam.* Sal enim, vel sales, urbanitas est, jocus, argutia, lepos. Hinc librorum sales, sal humanitatis, protervi urbaoive sales, sal dicendi et facetiæ, similiaqne, quæ latine periti norunt. Vates idem, qui proxime laudatus a nobis, admodum scite: «Deoique noo nostros commendat gratia mores, Ni fueriot tincti salibus: frigemus inepti: Nullus honos, nulla ingrato sermone venustas: Aversæ fugiunt Cbarites, Venos ipsa facessit, Et formosa suum præcludit Nympha cnbile. Adde sales verbis, o non iodocte poeta, Si quis mansnro speras de carmine famam.» HARD.

31. *Vitæ lepos.* Homerus salem ideo θεῖον divinum vocat. Plato in Timæo diis charissimum, plerique χάριτι. Rhod. lib. XXVII, cap. 24. Catullus, «Nulla in tam magno corpore mica salis,» id est, gratiæ, et Veoeris, non ut Quintilianus putat, lib. VI, cap. 3, ridiculi. Plutarch. in Sympos. κινδυνεύουσι γὰρ οἱ ἅλες

constat. Honoribus etiam militiæque interponitur, salariis[32] inde dictis, magna apud antiquos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salariæ[33] viæ, quoniam illa salem in Sabinos portari convenerat. Ancus Marcius rex salis modios[34] sex mille in congiario[35] dedit populo, et salinas primus instituit. Varro etiam pulmentarii vice usos veteres, auctor est: et salem cum pane esitasse[36] eos pro-

τῶν ἄλλων ὄψον εἶναι καὶ ἥδυσμα· διὸ χάριτας ἔνιοι πρεσαγορεύουσιν αὐτούς. Brod. lib. VI, cap. 12. Dal.

32. *Salariis.* Salarii nomine proprie significabatur tribunorum militarium et ducum annona : forte quod nihil victui magis necessarium quam sal : vel quod salaria percipientes, inde se alerent. Joh. de Janua : « Salarium : a sale dicitur, salarium, id est, stipendium, reditus... diarium quotidianum, cibarium victus : unde legitur, quod olim poetæ vivebant de communi salario, id est, stipendio. » Idem qui supra Huetius : « Temporibus sale constabant stipendia priscis : Hinc et perpetuum meruere Salaria nomen. Priscæ Romulidum plebi, sanctoque senatu Munera grata salis donavit Marcius Ancus : Primus et instituit populo gaudente salinas. » Hard.

33. *Salariæ.* Consentit Verrius Flaccus, qui apud Festum « Salariam viam ait, incipere a porta quæ nunc Collina a colle Quirinali dicitur. Salaria autem, inquit, propterea appellabatur, quod impetratum fuerit, ut ea liceret a mari in Sabinos salem portari. » Hard.

34. *Ancus Marcius rex salis modios.* Brevius in scripto codice : « Ancus Marcius rex modios salis in congiario dedit populo. » Pint.

35. *In congiario.* Congiarium populus accipiebat, donarium miles. Dal.—*In congiario.* Joh. de Janua : « Congiarium, id est, beneficium, donatio imperatoris, quod quilibet imperator favorem populi captans adjiciebat, ut largior videretur in donis. » Congiarium in nummis Augustorum populo romano datum sæpe occurrit, sed non ante Neronem. Sub Tito occurrunt inprimis duo : prior est exquisitissimus integerrimusque, inquit Mediobarbus : T. CAESAR. VESPASIANVS. PONT. TR. P. COSS. II.)(. CONG. TER. P. R. IMP. MAX. ·DAT. Titus Cæsar in suggesto sedens, stante dea Liberalitate, dat congiarium : ante suggestum, cive in alterius sinum largiter effundente. Sic interpretare : CONGiarium TERtium *Populo Romano* IMPensis MAXimis DATum. Alter est ejusdem Titi jam Augusti : IMP. T. CAESAR. VESP. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. VIII. .)(. CONGIAR. TER. P. R. IMP. P. DAT. Æreus est inter Arschotanos tab. XXIX, num. 10. Lege : *Congiarium tertium Populo Romano* IMPensis *Propriis* DATum. H.

36. *Esitasse enim salem cum pane.* Sincerior lectio scripti codicis, « et sales cum pane esitasse eos proverbio apparet. » Pint.— *Esitasse.* Ad

verbio apparet[37]. Maxime tamen in sacris intelligitur auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa[38].

XLII. Salinarum sinceritas summam fecit suam differentiam, quamdam favillam salis, quæ levissima ex eo est 1
et candidissima: appellatur[1] et flos salis, in totum diversa res, humidiorisque naturæ, et crocei coloris, aut rufi, veluti rubigo salis: odore quoque ingrato, ceu gari, dissentiens a sale, non modo a spuma. Ægyptus[2] invenit, videturque Nilo deferri. Et fontibus[3] tamen quibusdam innatat. Optimum[4] ex eo, quod olei quamdam pinguitudinem reddit. Est enim etiam in sale pinguitudo[5], quod
miremur. Adulteratur[6] autem tingiturque rubrica, aut 2

hunc morem et ad hoc proverbium respexisse Horatius videtur, Sat. II, II, 17: « Cum sale panis Latrantem stomachum bene leniet. » Hard.

37. *Ut proverbio apparet.* Huc pertinent proverbia duo. Alterum ἅλα λείχειν, salem lingere. Persius, Sat. V, vs. 137: « Eheu Baro, regustatum digito terebrare salinum Contentus perages, si vivere cum Jove tendis; » alterum ἅλα καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν, salem et mensam ne prætereas. Vide Erasmum. Dalec.

38. *Mola salsa.* Farre tosto et sale addito, quo hostiæ conspergebantur. Molam salsam Homerus, Odyss. Ξ, ἀκτὴν ἀλφίτου vocat hoc versu, Καὶ τὰ μὲν ἐν πυρὶ βάλλε παλύνας ἀλφίτου ἀκτῇ. Οὐλοχύτην etiam Græci vocant. Varroni in Aboriginibus mola simpliciter hordeum. « Grunnit, inquit, tepido lacte satur mola mactatus porcus: » nempe hordeo saginatus. Dalec. — *Sive.* Molam salsam vocabant far tostum addito sale. Ovidius, Fast. I, vers. 127: « Inde vocor Janus: cui quum cereale sacerdos Imponit libum mixtaque farra sali. » Et vs. 337: « Ante, deos homini quod conciliare valeret, Far erat, et puri lucida mica salis. » Hard.

XLII. 1. *Appellatur.* Quanquam differt omnino a flore salis. Hæc totidem fere verbia Dioscorides, l. V, cap. 129. Hodie nostris pharmacopolis salariisque incognitus. H.

2. *Ægyptus.* Dioscorides, loco citato. Hard.

3. *Et fontibus.* Dioscor. Ἐφίσταται δὲ λίμναις τισί, *stagnis quibusdam innatat.* Hard.

4. *Optimum.* Dioscorides, loco citato, ὑπολίπαρον cæteris similiter anteponit. Hard.

5. *Est enim etiam in sale pinguitudo.* Ideo lucernæ melius ardent sale injecto. Macrobius, Saturnal. lib. VII; Aristoteles, Problem. c. 23; Plutarch. Symp. Quæst. 1. Dal.

6. *Adulteratur.* Τὸ δὲ ἔμμιλτον ἢ θρόμβους ἔχον, φαῦλον ἡγητέον. « Fucatus rubrica, aut grumosus, im-

plerumque testa trita: qui[7] fucus aqua deprehenditur, diluente factitium colorem[8]: quum verus ille non nisi oleo resolvatur, et unguentarii propter colorem[9] eo maxime utantur. Canitia in vasis[10] summa est: media vero pars humidior, ut diximus[11]. Floris[12] natura aspera, excalfactoria, stomacho inutilis. Sudorem[13] ciet, alvum[14] solvit in vino et aqua acopis et smegmatis utilis[15]. Detrahit et ex palpebris pilos efficacissime. Fæces imæ concutiuntur, ut color croci redeat. Præter hæc etiamnum appellatur in salinis salsugo[16], ab aliis salsilago, tota liquida, marina aqua salsior, vi distans.

1 XLIII. Aliud etiamnum liquoris exquisiti genus, quod garon[1] vocavere, intestinis piscium cæterisque quæ abji-

probatur.» Dioscorides, loc. cit. H.

7. *Qui.* Ἔτι τὸ ἀκέραιον ἐλαίῳ συνανίεται μόνον· τὸ δεδολωμένον δὲ ἐκ μέρους καὶ ὕδατος. « Præterea verus et sincerus non nisi oleo resolvitur: adulteratus, non nulla ex parte etiam aqua diluitur. » H.

8. *Diluente factitium colorem.* *Deluente* in apographo nostro, non *diluente*, rectius. Pint.

9. *Propter colorem.* Ad colorem unguentis emplastrisque addendum: μίγνυται καὶ ἐμπλάστροις καὶ μύροις εἰς χρῶσιν, ὡς καὶ τῷ ῥοδίνῳ. Dioscorid. loc. cit. Utitur eo et ad flavum colorem capillis inducendum Alex. Iatros. lib. XI. Hard.

10. *Canitia in vasis.* Mucidus succus. Dalec. — *Canitia.* Floris ejus pars summa in vasis cana est: media humidior. Hard.

11. *Ut diximus.* Hujus rei nusquam alibi mentionem fecit. Obliviosus hic Plinius. Dalec. — *Ut diximus.* Paulo ante, initio hujus capitis. Hard.

12. *Floris.* Totidem verbis hæc Dioscorides, loco citato. Hard.

13. *Sudorem.* Dioscorides, loco citato. Hard.

14. *Alvum solvit.* Dioscorid. loc. cit. Κοιλίαις παρακτικὸν σὺν οἴνῳ καὶ ὕδατι ληφθὲν, *alvum turbat*, etc. H.

15. *Acopicis et smegmaticis utilis.* *Acopis et smecticis utilis*, in scripto codice. Quam lectionem veram esse nemo græce doctus diffitebitur: confirmatur etiam Pauli Æginetæ auctoritate lib. VII, ubi de smecticis medicamentis agit, et paulo post *feces imæ*, redundat verbum *imæ*. Pint. — *Acopis.* Μίγνυται καὶ ἀκόποις, καὶ σμήγμασι πρὸς τριχῶν λεπτυσμόν. « Additur et acopis, et smegmatis: quæ extenuandorum pilorum gratia componuntur. » Diosc. loc. cit. Hard.

16. *Salsugo.* Salsilaginem esse puto marisaffusi in areas salinarum humorem, qui sub salis crusta liquidus manet, nec in salis naturam densatur. Dalec.

XLIII. 1. *Garon.* Latinis *liquamen.* Cælius Aurelianus, Chronic.

cienda essent, sale maceratis[2], ut sit illa putrescentium sanies. Hoc olim conficiebatur ex pisce, quem Græci[3] Garon vocabant : capite ejus usto, suffitu extrahi secundas monstrantes. (VIII.) Nunc e scombro[4] pisce laudatissimum in 2
Carthaginis[5] Spartariæ cetariis : Sociorum id appella-

1. III. Vopiscus in Aureliano. Oxygaron Apicio, liquamen acetosum. Cujacius, Observ. lib. IX, cap. 9. Dalec. — *Quod garon.* Qua id arte pararetur, docet auctor Geop. XX, extr. Γαρῶν ποίησις. Τὰ ἔγκατα τῶν ἰχθύων βάλλεται εἰς σκεῦος, καὶ ἁλίζεται... καὶ ἐν ἡλίῳ ταριχεύεται πυκνῶς δονούμενα. Ὅταν δὲ ταριχευθῶσι τῇ θερμῇ, ἐξ αὐτῶν γάρος οὕτως αἴρεται. Κοφινὸς μακρὸς πυκνὸς ἐντίθεται εἰς τὸ μεστὸν ἀγγεῖον τῶν προειρημένων ὀψαρίων, καὶ εἰσρεῖ τὸ γάρος εἰς τὸν κοφῖνον, καὶ οὕτως διὰ τοῦ κοφίνου διηθηθὲν, ἀναιροῦνται τὸ καλούμενον λικουαμὲν, τὸ δὲ λοιπὸν πάτημα γίνεται ἄλιξ. « Intestina piscium injiciuntur in vas et saliuntur... et in sole inveterantur, frequenterque versantur. Postquam vero per calorem fuerunt inveterati, garum ex ipsis hoc modo tollitur : cophinus longus imponitur in vas plenum prædictorum piscium, influitque garum in cophinum : atque sic per cophinum percolatum liquamen appellatum garum suscipiunt : reliquum vero retrimentum, alex efficitur, et vocatur. » Gari meminit Martial. lib. VIII, epigr. XXVI, vs. 7 : « Sed coquus ingentem piperis consumet acervum, Addet et arcano mixta Falerna garo. » Usum ejus hodieque esse Constantinopoli Bellonius prodidit. Hard.

2. *Quæ abjicienda essent, sale maceratis.* Ut sanguine, branchiis, capitibus, præsertim garorum et lycostomorum. Dalec.

3. *Græci.* Iterum Plinio, XXXII, 53, *garus.* Pisciculus ignotus. Isid. Origg. lib. XX, cap. 3 : « Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Græci γάρον vocabant. Et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, a quo initium sumpsit. » Hard.

4. *E scombro.* De hoc Strabo, lib. III; Athen. lib. II; Horat. Sat. II, VIII, 45 : « ...his mixtum jus est; oleo, quod prima Venafri Pressit cella; garo de succis piscis Iberi. » Dal. — *Nunc e scombro*, etc. Laudatissima hæc muria fuit, propriaque divitum. Martialis, lib. XIII, epigram. CII, pag. 721, cui titulus, *Garum scombrorum :* vel, ut habet, Aldina editio, « Garum sociorum. Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo Accipe fæcosum, munera cara, garum. » Horat. (vid. init. notæ) *garum* laudat *de succis piscis Iberi*, hoc est, scombri, quem ex Hispania petebant, insulaque Scombraria inde dicta prope Carthaginem. Auctor Strabo, lib. II, pag. 159 : Ἡ τοῦ Ἡρακλέους νῆσος ἤδη πρὸς Καρχηδόνα, ἣν καλοῦσι Σκομβραρίαν, ἀπὸ τῶν ἁλισκομένων σκόμβρων, ἐξ ὧν τὸ ἄριστον σκευάζεται γάρον. H.

5. *Carthaginis.* De eo Carthaginis cognomine diximus, lib. XIX, cap. 7. Hard. — *Cetariis.* De ea voce

tur[6], singulis millibus nummum permutantibus congios fere binos. Nec liquor ullus pæne præter unguenta majore in pretio esse cœpit, nobilitatis etiam gentibus. Scombros quidem, et Mauretania[7] Bæticæque Carteia, ex Oceano intrantes capiunt, ad nihil aliud utiles. Laudantur et Clazomenæ garo, Pompeiique et Leptis : sicut muria Antipolis[8] ac Thurii, jam vero et Dalmatia.

1 XLIV. Vitium[1] hujus est alex, imperfecta nec colata

egimus, lib. IX, cap. 19. Hard.

6. *Sociorum id appellatur.* Archigenes, lib. II, παρὰ τόπους *Hispanum* vocat, Asclepiadea eodem libro *nigrum*, πρωτεῖον Paulus, lib. III, cap. 59. « Fecosum, Martialis in Xeniis, Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo Accipe fæcosum, munera prima, garum. » Quanquam ibi *fastosum* quidam legere malunt, ut ad raritatem et pretium referatur. « Archanum, idem, lib. VII, Sed coquus ingentem piperis consumet acervum, addet et Archano mixta Falerna garo. » Αἱμάτιον γάρον vocat Constantinus, lib. XX, quasi *sanguiculum* dicas. Ταριχηρὸν vocat Pherecrates comicus in Triptolemo. Dal. — *Sociorum.* Cum viris eruditis, Bisciola, Radero, Cæsio, Aldrovando, cæterisque, existimamus id nominis obtinuisse garum, quod a sociis populi romani nempe Hispanis Romam deferretur : vel a societate publicanorum, qui vectigal garo impositum exigerent : quo sensu lib. XXXIII, c. 39, ex adulterato minio *prædam* esse *societati* dixit. Placuit hæc sententia jam ante Galeni scholiastæ in lib. κατὰ τόπους. Hard.—Priori conjecturæ non favemus, quanquam non de omnibus Hispanis dictum fuisse censemus τὸ sociorum, sed de Carthaginis incolis; cf. de hoc garo, præter Horat. lib. II, Sat. viii, vers. 46, Auson. Epist. xxi; Petron. Satir. cap. 36; Apicius, de arte Coquin. lib. VII, cap. 7 et 13. Annæus, qui declamatorie omnia, epist. xcv: « Quid? illud sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe præcordia? » Aj.

7. *Et Mauretania, Bæticaque, et Carteia ex Oceano intrantes. Bæticæ* non *Bætica*, legendum ex vetusto codice, recte. Nam Carteia Bæticæ urbs est. Pint.

8. *Antipolis.* Fuit Galliæ Narbonensis oppidum, ut in geographicis diximus. Meminit Martialis, XIII, disticho 103, de muria : « Antipolitani, fateor, sum filia thynni : Essem si scombri, non tibi missa forem. » Muriam seu garum e thynno inferioris notæ ac pretii fuisse significat : e scombro, pretiosius. H.

XLIV. 1. *Vitium.* Quid sit alex, intelliges non ex h. l. sed etiam ex auctore Geopon. superius laudato. Meminit Martialis, lib. III, epigr. lxxvii : « Et putri cæpas alece natantes. » Horat. Sat. II, iv, 73 : « Ego fæcem primus, et allec... Inventor puris circumposuisse catil-

fæx. Cœpit tamen et privatim ex inutili pisciculo[2], minimoque confici. Apuam[3] nostri, aphyen Græci vocant, quoniam is pisciculus e pluvia nascitur[4]. Forojulienses piscem ex quo faciunt, lupum[5] appellant. Transiit deinde in luxuriam, creveruntque genera ad infinitum : sicuti garum ad colorem mulsi veteris, adeoque dilutam suavi-

lis. » Hard. — *Alex*. Piscosum salsamentum a suo liquamine nondum separatum. Plaut. in Pœn. V, 5, 31 : « Tune hic amator audes esse, alex viri ? » quasi viri sex, indigne qui vir habearis. Dal. — *Cœpit tamen et privatim*, etc. Altera ejus vocis acceptio : ut non fæx gari solum, sed et muria vilior e pisciculis minutis alec sit appellatum. Hard.

2. *Inutili pisciculo, minimoque confici*. « Ex mutilo pisciculo, minutoque confici. » Quidam sic legunt, et iis verbis significari putant garum paratum ex encrasicholis, vulgo *Anchois*. Ii enim sale conditi in optimum garum liquescunt. At ne garum corrumpatur, semper avulso capite condiuntur : sic enim una cum capite fel, hepar, intestina, viscera eximuntur et abjiciuntur. Dal. — *Ex inutili*. Ad nihil aliud utili. Ita MSS. omnes : non ut quibusdam placuisse intelligo, *ex mutilo*. Hard.

3. *Apuam*. Egimus de ea l. IX, cap. 74. De eo genere piscium parœmia efficta, apud Athen. l. VII, Zenobium, Suidam, aliosque : ἀφύα ἐς πῦρ. Hard.

4. *E pluvia nascitur*. E spuma imbribus excitata, quum aqua multa e cælo decidit ; Aristot. Histor. lib. VI, c. 15, quamobrem ἀφρῖτις vocatur. Dal. — Perquam absurdo etymo, sed ad cujus absurditatem maxime proclives Veteres semper fuerunt. Quid enim a vero longius accedit quam hæc ἀφύης in ἀφ-ύη divisio ? Cæterum aphyas a limo aut pluvia, nullo gignente, nasci opinio olim obtinuit, generationi, ut aiunt, spontaneæ maxime favente ignorantia, immo et hoc etymi commentita, a privativo α et φύω. Elegantissime hicce error expressus est ab Oppiano, Halieut. I, 766, etc. Ὡς δὲ καὶ ἠπεδανῆς ἀφύης ὀλιγηπελὲς ἔθνος Οὔτινος ἐκγεγάασιν ἀφ' αἵματος οὐδὲ τοκήων· Οὔτε γὰρ ἐκ νιφέων Ζηνὸς νόος ὄμβρον ἀφύξῃ Λάβρον ὑπὲρ πόντοιο καὶ ἄσχετον... Ἐκ δὲ φύονται ἀθέσφατοι, εἴκελοι εὐλαῖς... Item Cyneget. II, 568. Cæterum memento Clariss. V. Cuvier, visas aphyas nil præter ova piscium majorum, dum τὴν ἰδιότητα in corpusculo minimo jam non agnoscunt prisci observatores. Aj.

5. *Lupum*. Piscem tamen intellige, ab eo lupo disparem, de quo actum est lib. IX, cap. 28. Apuis potius, viliorique pisciculorum turbæ congenerem : immo apuam ipsam, quam ab oris scissura λυκόστομον Ælianus appellat, Hist. Anim. lib. VIII, c. 18. Ex siluro tamen quoque confectum liquamen, garum appellat Cælius Aurelianus, Chron. lib. II, c. 1, de paralysi. II.

tatem, ut bibi possit. Aliud vero castimoniarum[6] superstitioni etiam, sacrisque Judæis[7] dicatum[8], quod fit e piscibus squama carentibus. Sic alex pervenit ad[9] ostreas, echinos, urticas, cammaros, mullorum jocinera: innumerisque generibus ad saporem gulæ cœpit sal tabescere[10]. Hæc obiter indicata sint desideriis vitæ: et ipsa tamen

6. *Ad castimoniarum superstitionem.* In casto Cereris erant, qui Cereri operabantur. Festus in voce *minuitur.* Id autem fiebat summa temperantia et continentia: quamobrem ἁγνεύειν Δήμητρι, puriter facere Cereri dicebant. Quamvis iis diebus adeo severa frugalitatis et parsimoniæ lex esset, tamen permittebatur id gari genus. Dal.

7. *Judæis.* Qui *abdicatum* hoc loco, vel *squamam habentibus* legunt, et vim sententiæ afferunt, et conjecturæ plus quam conditivorum codicum auctoritati tribuunt. Quæ sint tamen ea Judæa sacra, cærimoniæque ad castimoniam institutæ, nondum est nobis sane compertum. Scimus Levitici cap. XI vetitum Judæis piscium esum qui squamis carerent: non tamen omnium, sed eorum qui cartilaginei (σελάχη hæc Græci nominant) quique molles: non eorum etiam qui contecti crustis tenuibus, aut testis conclusi duris, quales sunt ostreæ, cammarique, hic appellati. Auctor Porphyrius, lib. IV de Abstinentia, pag. 163: Πᾶσί γε μὴν ἀπηγόρευτο ὑὸς ἐσθίειν, ἢ ἰχθύων τῶν ἀφολιδώτων ἃ σελάχια καλοῦσιν Ἕλληνες. Legendum haud dubie, *sacrisque Idæis.* Hard.

8. *Dicatum.* Legend. *abdicatum.* Judæi namque piscibus squama carentibus abstinent. Garum id fortassis est, quod voce a garo detorta, nos caviari quasi gaviarii nuncupamus. Paratur ex ovis acipenserum (vulgo *esturgeons*) sale conditis in cetariis Borysthenis, Phasidis, Tanais. Ejus loco Judæi nunc ovis Cyprinorum, conditis eodem modo, vescuntur. Dal.

9. *Sic alex pervenit ad ostreas.* Plautus apud Festum in Narita, Νηρίκας, καμμάρους, ταγηνιστὰς, echinos saginatos in vivariis, conchas in piscinis. Scalig.—*Sic.* Sic muria, inquit, vel muriæ fæce condita ostrea, echini, urticæ, etc. Sic vero condita, a Plauto *muriatica*, Festo teste, nuncupantur: «Nerita, inquit, est genus piscis minuti. Plautus: Muriatica autem video in vasis stanneis: Bonam neritam, et cammarum, et tagenia, Echinos fartos, conchas piscinarias.» Nam quæ Plinio ostrea, Plauto neritæ sunt, ostrei genus: echinos deinde fartos, sive saginatos in vivariis, conchas in piscinis, uterque laudat. Pro tagenia vero, quæ vox a Scaligero in Varrone maxime hic probatur, forte *cnidia* legi satius fuerit: κνίδη enim urticam sonat: quo de piscium genere diximus lib. IX, cap. 68. Hard.

10. *Tabescere.* Putrescere *in muria vel alece.* Hard.

nonnullius usus in medendo: namque et alece scabiés pecoris sanatur, infusa per cutem incisam: et contra canis morsus draconisque marini prodest. In linteolis autem concerptis imponitur. Et garo ambusta recentia sanantur, si quis infundat ac non nominet garum. Contra[11] canum quoque morsum prodest, maximeque crocodili, et hulceribus quæ serpunt, aut sordidis. Oris quoque et aurium 3
hulceribus aut doloribus mirifice prodest. Muria[12] quoque, sive illa salsugo, spissat[13], mordet, extenuat, siccat. Dysentericis[14] utilis est, etiam si nome intestina corripit. Ischiadicis, cœliacis veteribus, infunditur. Fotu[15] quoque apud mediterraneos aquæ marinæ vicem pensat.

XLV. (IX.) Salis natura est per se ignea, et inimica igni- 1
bus, fugiens eos, omnia erodens. Corpora[1] vero astringens, siccans, alligans[2]: defuncta etiam a putrescendo vindicans,

11. *Contra canum.* Dioscorides, lib. II, cap. 34. HARD.

12. *Muria quoque.* Muriam, sive, ut apud Festum legitur, *muriem*, salem etiam durum appellarunt. Servius: « Virgines tres vestales maxime ex nonis maiis ad pridie idus maius alternis diebus spicas adoreas in corbibus messuariis ponunt, easque spicas ipsæ virgines torrent, piusunt, molunt: atque ita molitum condunt. Ex eo farre virgines ter in anno molam faciunt, lupercalibus, vestalibus, idibus septembribus, adjecto sale cocto et sale duro. » SCALIG. — *Muria.* Muria nempe salsamentorum, de qua diximus cap. 40. Ἅλμη Dioscorides, lib. V, cap. 128. Et illa prælerea salsugo, de qua cap. 42. HARD.

13. *Spissat.* Adstringit, et extenuat pariler: quas vires nec Diosc. ipse a muria abjudicat, quum salis ei effectus adscribit loc. citat. Ἅλμη τὴν αὐτὴν τοῖς ἁλσὶν ἔχει ἐνέργειαν. Sali enim is, c. 126, vim adstringentem extenuantemque attribuit, συπτικὴν καὶ ἰσχνωτικήν. Quare quum Dalecampius hoc loco Plinium ineptiarum arguit, suam ipse inscitiam prodit. HARD.

14. *Dysentericis.* Dioscorid. loc. citat. Δυσεντερικοῖς τέ ἐστι τοῖς κατὰ νομὴν ἔγκλυσμα, καὶ ἰσχιαδικοῖς χρονίοις. « Dysentericis utiliter infunditur, quorum intestina nome (hoc est, *ulcus*), corripuit: itemque ischiadicis jam diuturno dolore vexatis. » Cels. lib. IV, cap. 15, « de torminibus, id est, dysenteria. Themison muria dura quam asperrima utendum memoriæ prodidit. » HARD.

15. *Fotu.* Totidem verbis Diosc. loc. cit. HARD.

XLV. 1. *Corpora.* Locum hunc Isidorus, Origg. XVI, 2, ad verbum exscripsit. HARD.

2. *Alligans.* Contrahens, συστελ-

ut durent ita per secula. In medendo[3] vero mordens, adurens, repurgans, extenuans, dissolvens. Stomacho tantum inutilis, præterquam ad excitandam aviditatem. Adversus[4] serpentium morsus cum origano, melle, hyssopo. Contra cerasten cum origano, aut cedria, aut pice, aut
2 melle. Auxiliatur contra scolopendras ex aceto potus: adversus scorpionum[5] ictus, cum quarta parte lini seminis[6], ex oleo vel aceto illitus: adversus crabrones vero vel vespas, similiaque, ex aceto. Ad heterocraneas[7], capitisque hulcera, et pusulas[8], papulasve, et incipientes verrucas, cum sevo vitulino: item oculorum remediis[9], et ad excrescentes ibi carnes, totiusque corporis pterygia: sed in oculis peculiariter: ob id collyriis emplastrisque additur. Ad hæc maxime probatur Tattæus, aut Caunites[10]. Ex ictu

λουσα, δύναμιν ἔχει κατασταλτικήν. Diosc. Dalec.

3. *In medendo.* Dioscorides, V, 126: Δύναμιν δὲ ἔχουσι... στυπτικήν τε καὶ σμηκτικήν, καὶ ἀποκαθαρτικήν, καὶ διαχυτικήν, ἔτι δὲ καταςαλτικήν, καὶ ἰσχνωτικήν, καὶ ἐσχαρωτικήν, etc. « Adstringens, abstergens, repurgans, dissolvens: insuperque reprimens, extenuans et crustas inducens. » Hard.

4. *Adversus.* Dioscorid. totidem verbis, loc. citat. Πρὸς δὲ σκορπίων πληγὰς, σὺν λινοσπέρμῳ· πρὸς δὲ ἐχεων δήγματα, σὺν ὀριγάνῳ καὶ μέλιτι, καὶ ὑσσώπῳ, πρὸς δὲ κεράστου, μετὰ πίσσης ἢ κεδρίας ἢ μέλιτος· πρὸς δὲ σκολοπένδρας δῆγμα, σὺν μέλιτι καὶ ὄξει· πρὸς δὲ σφηκῶν πληγὰς... σὺν ςέατι μοσχείῳ. Hard.

5. *Adversus scorpionum.* Theod. Prisc. lib. I, c. 22: « Scorpionum vero percussus, sales frixi et cum oleo contriti, loco appositi, curavere. » Hard.

6. *Cum quarta parte lini seminis.* Nostrum apographum: *cum æqua parte lini seminis*; et paulo post, *et vespas*, non *vel vespas*. Pint.

7. *Ad heterocraneas.* Dioscorides, loc. cit. Definit versiculo ἑτεροκρανίαν κεφαλαίαν Q. Seren. « Portio si capitis morbo tentetur acuto. » Ἡμικρανίαν alii nuncupant. H.

8. *Pustulas.* Ψυδράκια, Dioscor. Ruellius vertit, *albidas capitis pustulas.* Dalec.

9. *Item oculorum remediis.* Diosc. loc. cit. Στέλλουσι καὶ τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς ὑπεροχὰς, καὶ πτερύγια τήκουσι, καὶ τὰς ἄλλας δὲ ὑπερσαρκώσεις αἴρουσι. Hard.

10. *Ad hæc maxime probatur Tattæus aut Caunates.* In vetusto codice: « ad hoc maxime probatur et Teus et Caunites. » Puto scribend. *et Teius et Caunites*, a duabus civitatibus, Teo Ioniæ, Anacreontis poetæ natalibus clara, et Cauno Cariæ, quæ est finitima Ioniæ. Nec

vero fuffusis cruore oculis sugillatisque[11], cum myrrha pari pondere ac melle, aut cum hyssopo ex aqua calida, utque foveantur salsugine. Ad hæc Hispaniensis eligitur, contra- 3
que suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur. Privatim sugillationibus[12] in linteolo involutus, crebroque ex aqua ferventi impositus. Hulceribus[13] oris manantibus in linteolo concerpto. Gingivarum[14] tumori infricatus. Et contra scabritiem linguæ fractus comminutusque. Aiunt dentes non erodi[15], nec putrescere, si quis quotidie mane jejunus salem contineat sub lingua, donec liquescat. Lepras[16] idem, et furunculos, et lichenas, et psoras emendat cum passa uva, exempto ejus ligno, et sevo bubulo, atque origano, ac fermento, vel pane, maxime Thebaicus. Hic

me latent quæ hic Hermolaus, et alibi alii de sale Tattæo et Tragasæo tradunt. Pint. — Qui ergo in sententiam aliam cel. criticus decessit, ni misere παραδοξομανής et novitatis unde unde extricandæ studiosus. Nos de lacu Tatta nulli dubitamus, tum quod Teos salis gloria non palmarium nomen, tum quod Lycaoniæ aridæ quidem et infecundæ solitudines non ea saltem laude orbandæ quod salem præbeant. Antiquissimus testis Strabo, qui lacus multos pronunciat, hac in regione exstitisse, unde sal abunde hauriretur; quorum alter in loco hodie incognito *Orkaoriki*, alter oppidulo vel castello Pigniso proximus, longe tamen spatiosior feraciorque Tatta (ἡ Τάττα). Ille in hac Asiæ minoris parte adspectabatur quæ olim Phrygiæ majoris fuit, mox Lycaoniæ (nam Phrygiæ majoris meridionalia in Lycaoniæ provinciæ formam iverunt, sub Galatia, confini Morimene Cappadocum.) Conf. e recentiorum viatorum turba Pococke, tom. III, pag. 134, et Tavernier, *Voy.* t. I, lib. I, cap. 7, qui et de campis adjacentibus copiose agit, ac monet Duslag his esse nomen indigena lingua, quod latine idem sonat cum salinis campis. Aj.

11. *Sugillatisque*, etc. Faciei sugillationibus, πρὸς ὑπώπια προσώπου. Diosc. Recte hunc locum et feliciter Plinius vertit. Dal.

12. *Privatim sugillationibus*, etc. Sugillata facie tollere cum melle, scribit Diosc. l. c. Hard.

13. *Hulceribus*. Quas ἄφθας vocant: his cum polenta crematus sal inspergitur. Diosc. l. c. Hard.

14. *Gingivarum*. Sic MSS. omnes. Diosc. l. c. οὔλων πλάδον dixit, hoc est, humida gingivarum vitia, diffluentes humore gingivas. H.

15. *Aiunt dentes non erodi*. Plin. Val. I, 36, et Marcell. Emp. xii, pag. 93. Hard.

16. *Lepras*. Dioscor. ad verbum fere, l. c. Hard.

4 et ad pruritus eligitur[17]. Tonsillis et uvis[18] cum melle prodest. Quicumque ad anginas[19]: hoc amplius, cum oleo et aceto eodem tempore extra faucibus illitus cum pice liquida. Emollit et alvum[20] in vino mixtus innoxie: et tæniarum[21] genera pellit in vino potus. Æstus[22] balinearum convalescentes ut tolerare possint, linguæ subditus præstat. Nervorum[23] dolorem, maxime[24] circa humeros et renes, in saccis aqua ferventi crebro madefactus[25] levat. Colum torminaque et coxarum dolores potus, et iisdem saccis impositus candens[26]. Podagras[27] cum farina ex melle et oleo tritus, ibi maxime[28] usurpanda observatione, quæ

17. *Hic et ad pruritus eligitur.* Ad sedandos pruritus quemlibet salem ex oleo et aceto infricatum ad ignem Dioscor. adhibet, dum sudor provocetur, l. c. Hard.

18. *Tansillis et uvis.* Dioscorid. l. o. Hard.

19. *Quicumque ad anginas.* Subintellige utiliter adhibetur. Sic Diosc. l. c. Συναγχικούς τε κουφίζουσι, σὺν μέλιτι καὶ ὄξει καὶ ἐλαίῳ διαχριόμενοι. Hard.

20. *Emallit et alvum*, etc. Sic totidem syllabis apicibusque litterarum MSS. Reg. 2, aliique. In Reg. 1, *innoxia*. In libris hactenus vulgatis interpolata lectio: « Emollit et alvum in vino potus. Idem noxia, et tinearum, etc. » Hard.

21. *Et tæniarum.* Lumbricorum.

22. *Æstus.* Hoc ipsum de aqua frigida superius affirmavit, c. 23: « Æstus in balineis arcetur, si quia ore teneat. » Hard.

23. *Nervorum.* Saccis inditum salem fotu dolores mitigare testatur etiam Diosc. l. c. Πυρία τε ἡ δι' αὐτῶν ἐν σακκίοις, πραϋντικὴ ἀλγημάτων. Πυρία est sudatio sicca; calidarum rerum apposita excitatur. Et Theod. Prisc. II, part. 1, cap. 10, de spasmis, « conveniet etiam locis ipsis de salibus calidis adhibere saccellos, etc. » Hard.

24. *Maxime usurpanda observatione.* Celsus, lib. II, cap. 17; Aurelianus, lib. V, cap. 1, tard. pass. Dalec.

25. *In saccis aqua ferventi crebro madefactus.* Sic libri omnes editi, et Reg. 2, priore manu. Recentiore, *candefactus:* quam scripturam et Reg. 1 et Chifflet. præ se ferunt, non satis probabiliter: aqua ferventi enim madefieri salem simul et incalescere, naturæ rerum consentaneum est: vel sic candescere, non est intellectu facile. Hard.

26. *Candens.* Fervidus. Observa: nisi ferrum latum et candens intelligat, sacco impressum, quale describit Aurelianus. Dal.

27. *Podagras.* Diosc. l. c. H.

28. *Ibi maxime abservanda usurpatione, qua quidem totis.* Scribendum ex Chifflet. « usurpanda observatione »: et hæc duo vocabula eodem et Voss. et Pintiani

totis corporibus nihil esse utilius[29] sale et sole dixit. Itaque
cornea videmus corpora[30] piscatorum. Sed hoc præcipuum 5
dicatur in podagris. Tollit et clavos pedum; item per-
niones. Ambustis[31] ex oleo imponitur, aut commanducatus,
pusulasque reprimit. Ignibus[32] vero sacris, hulceribusque
quæ serpunt, ex aceto aut hyssopo. Carcinomatis cum
uva taminia. Phagedænis hulcerum[33], tostum cum farina
hordei, superimposito linteolo madente vino. Morbo re-
gio[34] laborantes, donec sudent ad ignem, contra pruritus
quos sentiunt, ex oleo et aceto infricatus juvat: et fati-
gatos ex oleo. Multi et hydropicos[35] sale curavere, fervo- 6
resque febrium cum oleo perunxere, et tussim veterem
linctu ejus discussere. Clysteribus infudere ischia-

libro auctoribus deleoda versu altero præcedeoti, ubi particula *maxime* male iis iocolcandis occasiooem dedit. Deiode Voss. « qoæ totis » : item, « dixistique coroea videmos. » Lego, « ibi maxime usorpanda observatiooe, quæ totis corporibus oihil esse utilios sale et sole dixit. Itaque cornea videmos corpora piscatorum. » Quatuor nostri, « quæ totis corporibus nihil esse otilius dixit. » Gron.

29. *Nihil esse utilius.* Isidorus, XVI, 2. Hard.

30. *Itaque cornea videmus corpora.* Arida, sicca, noo mollia. Catull. carm. XXIII, vs. 12: « Atqui corpora sicciora cornu, Aut, si quid magis aridum est, habetis, Sole, et frigore, et esuritiooe. » Hard.

31. *Ambustis.* Dioscor. loc. cit. Πρὸς πυρίκαυστα δὲ σὺν ἐλαίῳ ἐπιτεθέντες, οὐκ ἐῶσι φλυκταινοῦσθαι « Ambustis igni cum oleo impositus, pusulas erumpere noo patitur. » H.

32. *Ignibus.* Dioscorid. loc. cit. Ἐρυσιπέλατα δὲ καὶ ἕρπητας ἴσχουσι, μετ' ὄξους καταχρισθέντες, ἢ καταπλασθέντες σὺν ὑσσώπῳ. Sic libri omnes. Et Plioiani MSS. editique codices, *hyssopo*, non *æsypo*. H.

33. *Phagedænis hulcerum*, etc. Sic restituimus ex fide codicum Reg. 2, in quo *tostus*, et ex vestigiis Reg. 1 et Colb. 3, in quibus *totus* legitur: non ot io editis, *tritus*. Favet Diosc. V, 126, similiter præcipieos inspergi phagedænis tostum salem cum poleota: Καὶ πρὸς φαγεδαίνας σὺν ἀλφίτῳ κεκαυμένοι καταπλάσσονται. Hard.

34. *Morbo regio.* Dioscorid. loc. cit. Hard.

35. *Multi et hydropicos*, etc. Diosc. l. c. Καὶ πρὸς τὰ οἰδήματα τῶν ὑδρωπικῶν. Theod. Prisc. II, part. II, cap. 19, de hydropicis: « Si vero moltus humor ex potrefactis eorum coroibos aggregatus ventreio satis adimpleverit, saccellos ex tostis salibus sob umbilico locis admoveo. » Hard.

dicis. Hulcerum excrescentibus vel putrescentibus imposuere. Crocodilorum morsibus[36] ex aceto in linteolis, ita ut paverentur ante[37] hic hulcera. Bibitur[38] et contra opium ex aceto mulso. Luxatis[39] imponitur cum farina et melle:
7 item extuberationibus[40]. Dentium dolori cum aceto fotus, et illitus cum resina prodest. Ad omnia autem[41] spuma salis jucundior utiliorque. Sed quicumque sal acopis[42] additur ad excalfactiones: item smegmatis ad extenuandam cutem[43] levandamque. Pecorum quoque scabiem et boum illitus tollit: daturque lingendus[44]: et oculis jumentorum inspuitur. Hæc et de sale dicta sint.

36. *Crocodilorum morsibus.* Diosc. loc. cit. Καὶ κροκοδειλοδήκτοις βοηθοῦσιν, ἐνδεθέντες εἰς ὀθόνιον λεῖοι, καὶ βαπτόμενοι εἰς ὄξους, στυφομένων τῶν μερῶν τοῖς ἐνδέσμοις. « Crocodilorum morsibus auxiliatur tritus, in linteolo involutus, et in acetum intinctus, fasciis insuper additis, quibus partes affectæ constringantur. » Hard.

37. *Ita ut paverentur ante*, etc. Sententia hujus loci est, a multis olim ita morsibus crocodilorum adhiberi, salem in linteolis ex aceto solitum, ut ante hoc medicinæ genus hic ubi morsus inflictus esset, hulcera vehementer paverent. — *Multi*, etc. His postremis verbis ad huuc diem nævus adhæsit, qui crucem Dalecampio cæterisque finxit, dum tollere voluerunt. Legebatur enim, « ita ut batuerentur antehac. » MSS. omnes, « ita ut batuerentur ante hic. » Nos levi admodum immutatione, nec infelici plane Minerva, ut remur, « ita ut paverentur ante hic hulcera. » Hard.

38. *Bibitur.* Dioscoridea loc. cit. Hard.

39. *Luxatis.* Diosc. l. c. totidem verbis. Hard.

40. *Extuberationibus.* Carnis videlicet supervacuis excrescentiis, ὑπερσαρκώκεσι. Diosc. loc. cit. H.

41. *Ad omnia autem spuma*, etc. Ad verbum Aetius, II, 76. Spuma salis est, quam spumam maris aridam alii nuncupant: Dioscor. ἁλὸς ἄχνην, ejusdem cum sale efficientiæ, V, 127. Hard.

42. *Acopis.* Ad lassitudines discutiendas, κόπου λυτήριος. Dioscor. loc. cit. De acopis egimus lib. XXIII, cap. 45. Hard.

43. *Item smegmaticis ad extendendam cutem.* Scribo, « item smegmatis ad extenuandam cutem, » ex scripto codice. De smegmatis vero quæ cuti admota abstergunt, exterunt, extenuant, et discutiunt, Paulus lib. VII. Pint.

44. *Daturque lingendus.* Vide Plutarch. Quæst. Natt. pag. 912: Διὰ τί παραβάλλουσι τοῖς θρέμμασιν ἅλας οἱ νομεῖς; « Cur pecori pasto-

XLVI. (x.) Non est differenda et nitri natura[1], non multum a sale distans : et eo diligentius dicenda, quia palam est et Medicos, qui de eo scripsere, ignorasse naturam, nec quemquam Theophrasto[2] diligentius tradidisse. Exiguum fit apud Medos, canescentibus siccitate convallibus, quod vocant halmyrhaga[3]. Minus etiam in Thracia juxta Philippos, sordidum terra, quod appellant agrium[4]. Nam quercu cremata[5] numquam multum factitatum est, et jam pridem in totum omissum. Aquæ vero nitrosæ pluribus locis reperiuntur, sed sine viribus densandi[6]. Optimum copiosumque in Litis Macedoniæ[7], quod vocant Chalastricum, candidum, purumque, proximum sali. Lacus est nitrosus, exsiliente e medio dulci fonticulo. Ibi fit nitrum

1

2

res salem proponunt? • Et Arist. Histor. Anim. VI, 19, pag. 773. Vide quæ superius dicta sunt, cap. 41. Hard.

XLVI. 1. *Et nitri natura.* Nitrum nostrum, quod salpetræ nominamus, *le salpêtre*, idem plane est cum Veterum nitro, sed aliquanto tamen inferioris notæ. Non observavere Veteres hanc nitri efflorescentiam e muris atque pavimentis, uti nos facimus, quum illi habuerint in agris apertis, quibus caremus. Vide Guil. Clarke Anglum, in opusc. de nomine et natura nitri, cap. 1, pag. 20, et cap. 2, pag. 24. Hard.

2. *Theophrasto.* In aliquo ex iis operibus quæ interciderunt. H.

3. *Halmyrhaga.* Ἁλμύραγα, nomine ducto partim ex sapore, quem habet subsalsum, partim ex eo quod erumpit e terra, ac sponte efflorescit. Hard.

4. *Agrium.* Ἄγριον, silvestre. H.

5. *Nam quercu crematâ.* Ut salem e quercu pariter cremata fieri dictum est superius, cap. 40. H.

6. *Sed sine viribus densandi.* Sed quæ coctura insolatuve in nitrum minime densari possunt. Dal.

7. *Litis Macedoniæ. Clytis.* Vat. Chytas. Geographi collocant in ora sinus Macedonici, ubi est promontorium Chalastræum. Dal. — *In Litis.* Libri omnes ad hunc diem editi, *in Clytis.* Ex vetere nescio quo exemplari, profert Dalecamp. *Clytis.* Neutrum in censu urbium hujusce tractus locum nomen habet, si Geographis omnibus fides. In MSS. Reg. 1, 2, aliisque, *in Clitis.* Nos *Litis* rescripsimus, haud dubia conjectura : est enim Lete, sive Lite, ut diximus lib. IV, cap. 17, Macedoniæ oppidum semotum a mari, cujus in agro ille nitri ferax, quod veteres scriptores Chalastræum, sive Chalastricum, appellarunt, ab oppido Chalastra, quod est in proximo sinu, e quo evehebatur. Hard.

circa canis ortum novenis diebus, totidemque cessat, ac rursus innatat, et deinde cessat. Quo apparet, soli naturam esse quæ gignat; quoniam compertum est, nec soles
3 proficere quidquam, quum cesset, nec imbres. Mirum est et illud, scatebra fonticuli semper emicante, lacum neque augeri, neque fluere. Iis autem diebus, quibus gignitur, si fuere imbres, salsius nitrum faciunt: aquilones deterius, quia validius commovent limum. Et hoc quidem nascitur[8].

4 In Ægypto autem conficitur multo abundantius, sed deterius. Nam fuscum lapidosumque est. Fit pæne eodem modo quo sal, nisi quod salinis mare infundunt, Nilum autem nitrariis[9]. Hæ, cedente Nilo[10], madent succo nitri XL diebus continuis, non (ut in Macedonia[11]) statis. Si etiam imbres affuerint, minus de flumine addunt: statimque ut densari est cœptum, rapitur, ne resolvatur in nitrariis. Sic quoque olei[12] natura intervenit, ad scabiem animalium
5 utilis. Ipsum autem conditum in acervis durat. Mirum, in lacu Ascanio[13], et quibusdam circa Chalcida fontibus,

8. *Et hoc quidem nascitur.* Hactenus de nitro nativo, sequitur factitium. HARD.

9. *Nitrum autem nitrariis.* Nili aquis, quæ nitrosæ sunt, in nitrarias infusis, sive derivatis: ibi solis ardore decoctæ vertuntur in nitrum: sicut aqua maris, aut alia salsa, in salinas infusa, calore solis coquitur, et mutatur in salem. H.

10. *Excedente Nilo siccantur*, etc. Pauciora verba in vetusto codice: « Hæc cedente manant succo nitri »: cætera redundant. PINT.

11. *Ut in Macedonia.* Ut in Litis Macedoniæ, quemadmodum paulo antea dictum est: ubi « fit nitrum circa Canis ortum novenis *tantum* diebus, totidemque cessat, ac rursus innatat, et deinde cessat. » HARD.

12. *Sic quoque olei*, etc. Ita MSS. Forte rectius, *Hic quoque*, hoc est, etiam in nitro, ut in sale dictum est, cap. 42, est olei quædam pinguitudo. Hanc certe detrahunt a nitro, qui pulverem igniarium ad bellica tormenta ex eo parant: idque suo more aiunt, *dégraisser le salpêtre*. HARD.

13. *Mirum in lacu Ascanio.* Aristoteles sic ejus aquas nitrosas esse tradit, ut vestes demersas abstergant, earumque maculas et sordes eluant. Is autem lacus Prusiæ est, lib. V, cap. 31, ultim. DAL.

summas aquas dulces esse potarique, inferiores[14] nitrosas. In nitro optimum, quod tenuissimum : et ideo spuma melior[15]. Ad aliqua tamen sordidum[16], tamquam ad inficiendas purpuras tincturasque omnes. Magnus et vitro usus[17], qui dicetur suo loco.

Nitrariæ[18] Ægypti circa Naucratim et Memphim tan- 6
tum solebant esse, circa Memphim deteriores. Nam et lapidescit ibi in acervis : multique sunt cumuli[19] ea de

14. *Inferiores*. MSS. quidam, *interiores*, eadem sententia. H.

15. *Et ideo spuma melior*. Albert. M. Mineral. V, 7 : « Nitri spuma, seu flos, inquit, subtilioris est substantiæ et virtutis, quam ipsum nitrum, etc. » Ut in salinis, sic etiam in nitrariis, tenuissimum, et levissimum, spuma, sive flos appellatur : sed multo frequentius spuma. Græci ἀφρὸν νίτρου plerumque vocant : aliquandoque et ἀφρόνιτρον. Hard.

16. *Ad aliqua tamen sordidum*. Subintellige, optimum est, vel eligitur, ac vel ipsi spumæ, seu flori anteponitur. Hard.

17. *Magnus et nitro usus*. Lego, « Magnus et vitro usus, qui dicetur suo loco. » Id est, ad vitrum; quod enim promittit suo loco dicturum, id lib. XXXVI, cap. 16, in mentione vitri dicit. Gelen. — *Magnus*, etc. Ad conficiendum vitrum : cui nitri admixtio utilis, ut dicetur lib. XXXVI, cap. 65, sq.

18. *Nitrariæ egregiæ Ægyptiis*, etc. Brevius in vetusto exemplari, « Nitrariæ Ægypti circa Naucratim et Memphin solebant esse. » Pint. — Jam ab apto commentatore, supra, lib. V, de Ægypti nitrariis aliquid delibatum est, quæ et urbi, et monti, et præfecturæ, vel nomo nomen dedere. Oppidulum (nam diminutivo, ut aiunt, vocabulo fas videtur h. l. uti) Nitria audit in D. Hieronymi opp. Unde Palæ-Coptica, h. e. Ægyptiaca lingua, dictitatum *Phapihosem* suspicatus est vir ingenio et eruditione in his princeps Champollion n. m. alioquin fassus non a se repertum id nominis in Neocopticis voluminibus quæ ab illo nocturna versata manu, versata diurna, nemo nescit. Mons autem nuncupabatur *Ptôu-Ampihosem* (Πτώου Ἀμπιώσεμ); nec de eo silet Socrates, Hist. Eccl. aut Nicephor. Callixt. Nomo vero, ut id græcæ appellationis contigit, Νιτριώτης (vid. not. ad lib. V), ita præterea id Autochthonum lingua impositum fuit *Pmampihasem*. Hæc præfectura, si e Strabone decreveris, qui videtur diligentia Secundum præstitisse, supra Momemphim (non Memphi) fuit. Nitrum vero e lacubus colligebatur, qui in longa valle ac angusta frequentes cernuntur. Cf. præsertim inter multos Andreossi, *Mém. sur la vallée des lacs de natron*, in rarissima eademque eruditissima sylloge *Décade égyptienne*, tom. II, p. 93, sqq. Aj.

19. *Multique sunt cumuli*. In libris

causa saxei. Faciunt ex his vasa[20], nec non frequenter liquatum cum sulphure[21] coquentes in carbonibus. Ad ea quoque[22], quæ inveterari volunt[23], illo nitro utuntur. Sunt ibi nitrariæ, in quibus et rufum exit a colore terræ. Spumam nitri[24], quæ maxime laudatur, antiqui negabant fieri, nisi quum ros cecidisset, prægnantibus nitrariis,
7 sed nondum parientibus. Itaque non fieri incitatis[25], etiamsi caderet. Alii[26] acervorum fermento gigni existimavere. Proxima[27] ætas Medicorum aphronitrum tradidit in Asia colligi, in speluncis[28] mobilibus distillans.

hactenus editis, *tumuli*. In Reg. 2, *cuniculi*. Reg. 1 et Chifflet. *cumuli*. Recte: nam et antecedit, « Lapidescit in acervis »: et sequitur statim, « faciunt ex his vasa », ex cumulis utique saxeis nitri, non ex tumulis, nisi tumulos colles intelligis, βουνούς. Hard.

20. *Faciunt ex his vasa*. Ut apud nos fit e soda, quæ nihil aliud est, quam nitrum factitium, impurum, grave, fuscum, lapidosum, quale Ægyptium fuisse paulo ante dixit. Dalec.

21. *Liquatum cum sulphure*. Ut vasa pingant, quemadmodum figuli nostri solent soda et lithargyro simul fusis sua fictilia obtinere. Dal.

22. *Ad ea quoque*, etc. Ad ea quæ in diuturnum usum asservare lubet, ut ea quæ sale condiuntur: pro sale utuntur nitro. Sic defunctorum corpora condiebant, teste Herodoto, Euterpe II, p. 121, ut carnibus nitro absumptis, cutis sola cum ossibus superesset. Hard.

23. *Quæ inveterari volunt*. Ut mortuorum corpora. Herodot. illo nitro utuntur; nempe in tumulis congesto et durato. Dal.

24. *Spumam nitri*. Ἄφρον νίτρου, ab ea differt ἀφρόνιτρον, nempe nitrum cum spuma sua adhuc confusum ac commixtum. Dal.

25. *Incitatis*. Sic MSS. omnes: hoc est, proximis partui: quas et incientes Veteres appellarunt. Vide quæ de ea voce egimus lib. XI, cap. 84. Hard.

26. *Alii*. Alii ex acervis fermentescentibus gigni spumam eam existimavere. Sic MSS. Reg. 2 et Ch. recte. Alii, *operimentorum*: qua sententia, non satis intelligo. H.

27. *Proxima*. Exscripsit hunc locum Isidor. Origg. XVI, 2. H.

28. *In speluncis*. Leg. *in speluncarum molibus*, id est, saxosis crepidinibus et antris. Quidam legunt, *mollibus*, id est, tophaceis, quod tophus longe sit mollior et saxo et lapide. In structurarum et ædificiorum cameratis fornicibus, præsertim subterraneis, ex humore in cemento cum calce mixto, stillat succus nitrosus, oblongis striis, friabilis, aridus, gustu salsus, et fervidus, ab Asiatico nitro parum, vel nihil discrepans. Nostri vocant *salpêtre*. Dal. — Ex his persuasum

Specus [29] eos colycas vocant: dein siccant sole. [30] Optimum putatur Lydium; probatio, ut sit minime ponderosum, et maxime friabile, colore pæne purpureo. Hoc in pastillis affertur. Ægyptium in vasis picatis, ne liquescat [31]. Vasa quoque ea sole inarescentia perficiuntur.

Nitri [32] probatio, ut sit tenuissimum et quam maxime 8

multi boc habent spumam nitri et aphronitrum apud Veteres minime distingui solere. Favet Dioscorid. lib. V, cap. 131. Nec diligentior Martialis, dum lib. XIV, epigr. LVIII: « Rusticus es? nescis quid græco nomine dicar, Spuma vocor nitri. Græcus es? aphronitrum (vel, cum aliis libris, ἀφρόνιτρον) ». Sed Galenus vult, de Simpl. lib. IX, spumam nitri quod et florem nitri, ἄνθος νίτρου, appellat simillimam fuisse albæ et triliceæ farinæ; ἀφρόνιτρον vero coactum et compactum, ubi nihil vides quod farinæ præ se speciem ferat. Ex his facile colligendum apud vulgus synonymiam duarum vocum exstitisse, non apud peritiores, tum florem vel spumam nitri esse nostrorum hydro-carbonatem e sodio (*hydrocarbonate de soude*), vulg. *natron* (quem raro admudum invenis κρυσταλλώδη, sæpe vero in minutuli pulveris formas lapsum), at aphronitron non abesse ab hac nitralis potassici (*nitrate de potasse*), vulg. *nitre*, vel *salpêtre*, varietate quam acicularem cognominant. Hæc, ut scis, sæpissime in muris, rupibus calcariis, arenis, etc. occurrit. Nec tamen inficias iverim aliquando etiam de potassico nitrate κρυσταλλώδει cogitatum, sed rarius, quum has vel in prismatum hexaedrorum, vel in rectangularum tabularum symmetriam euntes formas non natura obtulerit, sed humani ingenii pertinacia extorserit. AJ.

29. *Specus eos colycas vocant.* Leg. « specus eos cochlacas » vocant. Cochlax, sive cochlas, sive κάχληξ, nunc testudo est, fornix, camera: nunc lapis, silex, glarea, flumine congesta et attrita. Testudinatos eos incolæ *cochlas* vocabant. DAL.—*Colycas.* In MSS. Reg. 1 et 2 *colligas.* Credo *collicas* scribi oportere: nomenque duci a rotunda forma molium saxearum, unde succus nitrosus in iis specubus manat. Nam et κόλλικας et κόλικας panes rotundos Græci vocarunt: Hesych. et Jul. Pollux, lib. VI, cap. 11, pag. 286. HARD.

30. *Optimum.* Dioscor. V, 131: Ἀφρὸς δὲ νίτρου, ἄριστος μὲν εἶναι δοκεῖ ὁ κουφότατος καὶ πλακώδης, εὔθρυπτός τε καὶ ἐμπόρφυρος..... οἷός ἐστιν ὁ ἐκ Φιλαδελφίας κομιζόμενος τῆς ἐν Λυδίᾳ· δευτερεύει δὲ ὁ Αἰγύπτιος. HARD.

31. *Liquescat.* Humoris contactu, vel aeris occursu. DAL.—*Ne liquescat.* Terrei vasis et humidi figlini contactu. HARD.

32. *Nitri.* Sic V, 130, nitrum illud cæteris anteponit, quod leve, κοῦφον, et rosaceo colore aut candido, perforatumque, et quasi spongiosum, fistulosumve quiddam,

spongiosum fistulosumque. Adulteratur in Ægypto calce: deprehenditur gustu. Sincerum enim facile resolvitur; adulteratum pungit. Calce aspersum reddit odorem vehementem. Uritur in testa opertum, ne exsultet : alias igni non exsilit nitrum; nihilque gignit aut alit, quum in salinis herbæ gignantur[33], et in mari tot animalia, tantum algæ[34]. Sed majorem esse acrimoniam nitri apparet, non hoc tantum argumento, sed in illo, quod nitrariæ calceamenta protinus consumunt; alias salubres, oculorum-
9 que claritati utiles. In nitrariis non lippiunt. Hulcera allata eo celerrime sanantur : ibi facta, tarde. Ciet et sudores cum oleo perunctis, corpusque emollit. In pane salis vice utuntur Chalastræo[35] : ad raphanos Ægyptio[36] : teneriores eos facit: sed obsonia alba et deteriora, olera[37] viridiora. In medicina autem calfacit, extenuat, mordet, spissat, siccat, exhulcerat. Utile[38] his, quæ evocanda sint, aut discutienda, et lenius mordenda atque extenuanda, sicut in papulis pusulisque. Quidam in hoc usu accensum vino austero restinguunt, atque ita trito in balineis utuntur sine

κατατετρημένον, οἱονεὶ σπογγῶδές τι.

33. *Quum in salinis herbæ gignantur.* Ælian. Hist. Anim. lib. XIII, cap. 3, bas recenset, brya, phycia, vites, uvas, brassicas, mea, qnæ et capillos, sive trichas vocant. Iis pisces vescuntur. Dal.

34. *Tantum algæ.* Non gignatur, subaudi. Dalec. — *Tantum algæ.* Ex variis herbarum generibus tantum algæ in mari nascuntur : quum tot illud pariat animalia : tot herbas salinæ ferant. Hard.

35. *Chalastræo.* Omnium præstantissimo, judicio Platon. et Plutarchi. Dal.

36. *Ad raphanos Ægyptio.* Ad brassicas. Illas enim viridiores facit, quod paulo post ait, et teneriores, coctuque faciliores : nec tantum eas, sed et carnes, si apponantnr. Plutarch. Symp. lib. VI, Quæst. 19; Theophrast. de Caus. lib. VI, cap. 14. Dal.

37. *Olera.* Brassicam, ut dictum est lib. XIX, cap. 41. Apicius, III, 1 : « Omne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur. » De raphanis nitro sparsis dictum est lib. XIX, cap. 26. Hard.

38. *Utile.* Dioscorid. V, 131, misceri pariter ait emplastris discutientibus, extrahentibus, extenuantibusque : Μίγνυται καὶ διαφορητικαῖς, καὶ ἐπισπαστικαῖς... ἐμπλάστροις, καὶ λεπτυντικαῖς. Hard.

oleo. Sudores nimios inhibet cum arida iride, adjecto oleo viridi. Extenuat et cicatrices oculorum, et scabritias genarum[39] cum fico illitum, aut decoctum, in passo ad dimidias partes: item contra argema oculorum[40]. Ungues[41] decoctum cum passo in mali[42] punici calyce adjuvat: claritatem[43] visus cum melle inunctum. Prodest dentium dolori ex vino, si cum pipere colluantur: item cum porro decoctum[44]. Nigrescentes[45] dentes crematum dentifricio ad colorem reducit. Capitis[46] animalia et lendes necat,

39. *Genarum*. Palpebrârnm. H.

40. *Item contra argema oculorum. Ungues decoctum cum passo.* Chiffl. et quatuor nostri, *argemas.* Voss. *argemam*. Potest excusari, ut *cum servili schema*, et *imperatæ schemæ*. Ipse, lib. XXIX, 6: « Item in gallinacei felle ad argemam et albugines. » Sic Vossianua et ex parte Chifflet. Mox: « Argema ex melle omnibus, quæ supra scripta aunt, sanautur. » Scribe *sanant*. Refert enim hæc ex opinione quorumdam: ut paulo ante *suadent*, *promittitur*, unde suspicor et *extenuare* scribendum. Gud. quoque et Acad. *sanantur*: Acad. *Argema et ex melle*. Posterior ætas multo in his fuit licentior. Marculphus, lib. I, form. 1, « et sanctum chrisma singulis, si voluerint postulare, pro reverentia loci sine pretio concedat. » Sic edidit Cl. Bignonius. Sed in membranis antiquissimis legi, *sanctam chrismam*. Vossianua etiam nescit τὸ *cum*, habet autem, *adjuvat ad claritatem*, sine τῷ *nitrum*, quod nec in Chiffl. est. Fortasse: « item contra argemas oculorum, albugines, decoctum passo in mali punici calyce. Adjuvat ad claritatem visus cum melle inunctum. » Sic lib. XX, 5: « Succo et cicatrices oculorum et albugines, et argema inunxere. » Lib. XXII, 25: « Hoc ad venerem stimulandam et ad oculorum argema, albugines. » Pari et hic asyndeto Voss. lib. XXVIII, 6: « contra oculorum albugines, obscuritates, cicatrices, argema. » Nisi malis *inunges*, pro *ungues*. Nec frustra adjicitur præpositio, quam et Acad. manu secunda invenio adscriptam. Vide ad Livium, lib. XXIX, 1. Gron.

41. *Ungues*. Pterygia oculorum; *la maille en l'œil*. Ed.

42. *In mali punici calyce adjuvat nitrum*, etc. In apographo nostro, « in mali punici calyce adjuvat. Ad claritatem visus cum melle inunctum, » et paulo post, *Creta Cimolia*, non *Cimolia creta*. Pint.

43. *Claritatem*. Diosc. l. c. H.

44. *Item cum porro decoctum*. Certe quidem « ad colorem nitidum reducere dentes nitrum cum porro viridi coctum, et pro dentifricio sumptum, » auctor est Marc. Emp. cap. XIII, pag. 97. Hard.

45. *Nigrescentes*. Marc. l. c. H.

46. *Capitis*. Marc. Emp. cap. IV, pag. 43, ad pedunculos necandos nitrum Alexandrinum inprimis commendat. Hard.

cum Samia terra illitum ex oleo. Auribus[47] purulentis vino
11 liquatum infunditur. Sordes[48] ejusdem partis erodit ex
aceto. Sonitus et tinnitus discutit siccum additum. Vitili-
gines albas cum Cimolia creta, æquo pondere ex aceto,
in sole illitum emendat. Furunculos[49] admixtum resinæ
extrahit, aut cum uva alba passa, nucleis ejus simul tritis.
Testium inflammationi occurrit : item eruptionibus pituitæ
in toto corpore cum axungia : contraque canis[50] morsus,
12 addita et resina initiis cum aceto illinitur. Sic et serpen-
tium morsibus, phagedænis, et hulceribus quæ serpunt
aut putrescunt, cum calce ex aceto. Hydropicis[51] cum fico
tusum datur illiniturque. Discutit[52] et tormina, si deco-
ctum bibatur pondere drachmæ cum ruta, vel anetho, vel
cumino. Reficit lassitudines cum oleo et aceto perunctó-
rum : et contra algores horroresque prodest, manibus
pedibusque confricatis cum oleo. Comprimit et pruritus
13 suffusorum[53] felle, maxime cum aceto[54] datum. Succurrit[55]
et venenis fungorum ex posca potum : aut[56] si buprestis
pasta sit, ex aqua, vomitionesque evocat. His[57] qui san-

47. *Auribus.* Dioscor. V, 131; Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. c. IX, p. 79: HARD.

48. *Sordes.* Diosc. et Plin. Val. verbis totidem, loc. cit. HARD.

49. *Furunculos.* Plin. Val. III, 32. Diosc. l. c. Ἀναστομοῖ δὲ καὶ δοθιῆνας, ἀναληφθὲν τερμινθίνῃ ῥητίνῃ. « Resina exceptum terebinthina furunculos aperit. » HARD.

50. *Contraque canis morsus.* Hoc totidem verbis Plin. Val. III, 51. Diosc. l. c. pro resina asininum adipem, vel suillum adhibet. H.

51. *Hydropicis.* Diosc. l. c. Μετὰ σύκων δὲ, ὑδρωπικῶν ἐστι κατάπλασμα.

52. *Discutit*, etc. Totidem verbis Dioscorides loc. laudato, atque ita Marc. cap. XXVIII, p. 201. HARD.

53. *Suffusorum.* Morbo regio, sive arquato, laborantium. H.

54. *Cum aceto.* MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, Ch. aliique, *cum aceto insudatum*. Forte, *instillatum*. Vel quod verius arbitror, *in sudatu*, hoc est, in sudatione: subintellige, ex antecedente sententia, confricatum. HARD.

55. *Succurrit.* Diosc. l. cit. totidem verbis. Galenus item de Fac. simpl. med. IX, 3, p. 265. H.

56. *Aut si buprestis.* Hausta, vel deglutita. Diosc. loc. cit. πρὸς βουπρήστεις, σὺν ὕδατι. HARD.

57. *His*, etc. Diosc. ad verbum, l. c. HARD.

guinem tauri biberint, cum lasere datur. In facie quoque exhulcerationes sanat cum melle et lacte bubulo. Ambustis tostum, donec nigrescat, tritumque illinitur. Infunditur[58] ventris et renium doloribus, aut rigori corporum, nervorumque doloribus. Paralysi[59] in lingua cum pane imponitur. Suspiriosis in ptisana sumitur. Tussim veterem sanat flore, mixto galbano resinæ terebinthinæ, pari pondere omnium, ita ut fabæ magnitudo devoretur. Coquitur, 14
dilutumque postea cum pice liquida sorbendum in angina datur: flos ejus cum oleo cyprino articulorum doloribus in sole jucundus est. Regium[60] quoque morbum extenuat in potione vini. Et inflationes discutit: sanguinis profluvium e naribus sistit ex ferventi aqua vapore naribus rapto. Porriginem[61] alumine permixto tollit: alarum virus ex aqua quotidiano fotu: hulcera ex pituita nata cera permixtum; quo genere nervis quoque prodest: cœliacis infunditur; perungi[62] ante accessiones frigidas nitro et oleo multi præcepere; sicut adversus lepras, lentigines: poda-

58. *Infunditur.* MSS. omnes, *infunditur urceis et renium*, etc. Hoc est, infunditur ex urceis. HARD.

59. *Paralysi.* Diosc. l. cit. Μίγνυται καὶ ἄρτῳ ὠφελίμως ἐπὶ τῶν τὴν γλῶτταν παραλελυμένων. HARD.

60. *Regium quoque morbum in vino exterminat potum.* In eod. « Regium quoque morbum extenuat in potione vini. » PINT.

61. *Porriginem.* Ita rescripsimus admonitu Reg. cod. 1, etsi cæteri, librique editi ad hunc diem omnes, *pruriginem* exhibent. Aliud porrigo, aliud prurigo est. Illa capitis, hæc reliqui corporis vitium est: prurituı sanando vel leniendo medicinas ex nitro petitas ante recensuit: nunc est sermo de porrigine quæ caput infestat. Testis Plin. Valer. I, 4, cui titulum inscripsit, de phthiriasis et porriginis curatione. « Nitrum, alumini mixtum, capiti infrictum, porrigines tollit. » Marc. Emp. cap. IV, pag. 40, prurigines capitis, pro porrigine insolentius dixit: « Nitrum alumini admixtum prurigines capitis tollit, si inde frequenter fricetur et lavetur. » H. —*Porriginem alumine permixto tollit.* Emendanti favet mire Gronovii cod. Voss. dum partem huj. cap. a verb. « Addita et resina initiis cum aceto illinitur » (p. 450, l. 9), repetitam inserit l. XXXII, c. 5; utroque autem loco habetur, « Porriginem alumine permixto tollit. » AJ.

62. *Perungi.* Dioscor. l. c. H.

gricis in balineis uti solio nitri prodest, atrophis, opisthotonis, tetanis: sal[63] nitrum sulphuri concoctum in lapidem vertitur.

1 XLVII. (xi.) Spongiarum[1] genera diximus in naturis aquatilium marinorum. Quidam[2] eas ita distinguunt. Alias ex his mares existimavere[3], tenui fistula, spissioresque,

63. *Sal.* De nitro ipso loquitur, quod et sal nitrum quidam vocabant, quod haud multum a sale disturet, ut dictum est initio hujus capitis. Hoc illud ipsissimum est quod paulo ante Plinius de saxeis nitri acervis dixit, Ægyptiorum artes et laborem describens: « Faciunt ex his vasa, nec non frequenter liquatum cum sulphure coquentes in carbonibus. » Hard. et Dalec.

XLVII. 1. *Spongiarum.* Lib. IX, 69. Hard.

2. *Quidam eas*, etc. Sequutus est eos auctores Diosc. V, 138: Τῶν δὲ σπόγγων, inquit, τοὺς μὲν ἄῤῥενας ἐκάλεσάν τινες λεπτοτρήτους, καὶ πυκνοὺς ὄντας, ὧν τοὺς σκληροτέρους, τράγους ὠνόμασαν· τοὺς δὲ θήλεις, οἳ ἐναντίως τοῖς προειρημένοις διάκεινται. « E spongiis alias nonnulli mares appellavere, quæ sunt tenuibus fistulis, ac spissæ, densæve, e quibus rursum duriores tragos nominaverunt: alias vero feminas, quæ contrario atque antedictæ modo se habent. » Nostri contra primum genus, seu mares vocant, *éponge femelle.* Hard. — Non sane veriores. Nam spongiæ, etsi animantibus has annumeraveris (quæ hodie sententia principatum obtinuit), animantium ultimæ sunt, et in albo *entium* vel *scala* (ut aiunt) relegatæ, infra multa quæ sunt hermaphrodita, immo infra multa quæ plantarum instar gignuntur. Ergo, spongiis virilitatem contigisse, spongiis femineum sexum dicente nunc quopiam, omnes rident. Si quia tamen exactius velit quid de his probè innotescat doceri, necesse fiet ignaros nos et inscios agnosci. Sane Italus zootomista Vico, quem de spongiarum historia optime meritum nullus negaverit, in epist. ad J. Strange, dum multa de *spongia* sua *anhelante* narrat, non musculos solum et nervos in illis exstare proclamat, sed et ovaria, sed et seminiferos tubos, etc. Minus luxuriat diligentissimus vir Olivi in conjecturis et zoomorphica divinatione; quippe qui, dum cum Vico in hoc consentit, quod mucosa eademque gelatinosa pars spongiarum prima gigni solcat, non tamen corpuscula hæc lutea ac sphærica accipit temere pro ovis, nec lacteum in vasculis humorem vult sperma esse, quo alantur et expliceutur ova. Spongiarum basim quasi pullulare, et ramos quasi sponte separari, non absurde colligunt ex quibusdam visis; et hæc rerum naturæ minime repugnantia speraveris jure tuo clarius perspectum et aliquando demonstratum iri. Aj.

3. *Alias ex his mares existimavere.*

persorbentes[4], quæ et tinguntur in deliciis, aliquando et purpura: alias feminas, majoribus fistulis ac perpetuis. E maribus duriores alias, quas appellant tragos, tenuissimis fistulis atque densissimis. Candidæ[5] cura fiunt, e mollissimis recentes per æstatem tinctæ salis spuma, ad lunam et pruinas[6] sternuntur inversæ, hoc est, qua parte[7] adhæsere, ut candorem bibant. Animal[8] esse docuimus, etiam cruore inhærente. Aliqui narrant[9] et auditu regi eas, con-

Nostri duriores, et fistulis minoribus pertusas, mares vocant: molliores autem, laxiores, et amplioribus cavernis fistulosas, feminas. Dal. — Cæterum cf. not. sup. Aj.

4. *Persorbentes*. Quæ plus humoris exsorbent, ob corporis densitatem. Dalec.

5. *Candidæ*. Totidem verbis Diosc. l. c. Λευκαίνονται δὲ αὐτῶν οἱ ἁπαλώτατοι ἐν τοῖς καύμασι, βρεχόμενοι τῇ ἐπὶ τῶν πετρῶν συνισταμένῃ ἁλὸς ἄχνῃ, καὶ ἡλιαζόμενοι. Ἐπιβλεπέτω δὲ τὸ μὲν κοῖλον αὐτῶν ἄνω, κάτω δὲ ἡ ἀποτομή. « Candidæ porro cura fiunt, quæ sunt inter eas mollissimæ, si per æstivos ardores salis spuma petris adhærescente tingantur, et insolentur inversæ: ita ut parte cava sursum spectent, qua vero parte resectæ fuerint, deorsum. » Dioscoridem, ut solet, Oribasius sequitur, XIII, p. 232. H.

6. *Pruinas*. Rores potius. Æstate nulla pruina fit. Dalec.

7. *Qua parte*. Qua resectæ sunt, deorsum spectent. Hard.

8. *Animal*. Lib. IX, 69. H. — De spongiarum sanguine credat Judæus Apella.... Sed verisimillimum est spongias bene ad calcem animantium rejici: quippe quæ non solum, ut Aristoteles et multi alii senserunt, contrahuntur sub rapientis et evellentis manu; sed et orificiis constant absque contactu oscillantibus (al. verb. diastolen et systolen poris efficiunt). Quod et Italus Marsigli prius, mox in Anglia Ellis et Solander enuntiaverant, perspexit posthac optime nostras de Jussieu, et rursus de Blainville. Cæterum non animantibus appendendas spongias, sed vegetabilibus, præter quosdam antiquos Rondelet, qui Aristotelem dixit fabulosum in spongiis describendis, crediderunt Tournefort, Linnæus, in System. nat. ed. priorib. Spallanzani (mox tamen ejuraturus ille sententiam), et nuperrime vir in omni aquatilium scientia maxime spectabilis Raffinesque. Notandi quoque tum Vico, qui in albo animantium spongias collocare altius multo quam par est, videtur (cf. supr.), et de Lamarck cum Italo Bianchi: quos si auctores sequare, dices spongias esse ignotorum polyporum numero accensendas. Aj.

9. *Aliqui narrant et auditu regi eas*. Plutarchus, lib. de Sol. anim. spongias ab animali, simili araneo, regi scribit. Spongotherem is vocat, quia monet ac indicat cibum

trahique ad sonum, exprimentes abundantiam humoris, nec avelli petris posse, ideo abscindi ac saniem emittere.
2 Quin et eas quæ ab Aquilone sint genitæ, præferunt cæteris. Nec usquam diutius durare[10] spiritum[11] Medici affirmant. Sic et prodesse corporibus, quia nostro suum misceant, et ideo magis[12] recentes magisque humidas : sed minus in calida aqua[13], minusque[14] unctas, aut unctis corporibus impositas : et spissas minus adhærescere. Mollissimum[15] genus earum penicilli[16] : oculorum tumores

aut insidias venantium adesse. Dal. — Plutarchi sententiam de animalculi partibus, industria, utilitate, fide ad regendam spongiam illuc mitte quo echeneida, quo balænarum musculum, quo squali ductorem pisciculum, etc. Quanquam hæc poesin non dedecent; et in nostratis Nep. L. Lemercier comœdia epica *la Panhypocrisiade* miraris quæ squalus enormis, phoca, eschineis (id pisciculo apud poetam nomen), Internum mare invicem colloquuntur. Nec tamen his ficte narratis dubites causam, aut ansam exstitisse rem verissimam, nempe in spongiæ poris quædam animalcula adspecta, ut ascidias; nam de polypis vix credo, etsi polypos a se in spongia visos, avulsos, satis diu servatos publice nuntiavit Peyssonel, ep. ad Soc. Reg. ann. 1757. Aj.

10. *Usquam diutius durare.* In aliis maris locis quam Aquiloniis. Dal. — *Durare.* Spiritum illum nativum, quem e mari natalibusque suis conceptum, et fistulis abditum celant, ut recte Dalecampius interpretatus est. Hard.

11. *Spiritum.* Hanc animadversionem a Dalecamp. mutuatam in præcedente exhibuit Hard.

12. *Et ideo magis*, etc. Subintellige ex superioribus *præferunt cæteris*. Diosc. V, 138, novas quoque et recentes, ac minime pingues cæteris anteponit : Ὁ καινὸς δὲ καὶ ἀλιπὴς ... ὁ δὲ παλαιὸς ἄχρηστος. H.

13. *Minus in aqua calida.* Quæ salsuginem citius diluit, quam frigida. Dalec.

14. *Minusque unctas.* Oleosa enim ac pinguia salsuginis vim obtundunt. Dalec.

15. *Mollissimum.* Nostris, *éponge fine*. Sic Reg. 1 codex, et libri hactenus typis impressi. In Reg. 2 non aspernanda lectione, *penicillis :* ut sit sententia, non id ei generi nomen esse, sed penicillis aptandis concinnandisque id genus potissimum dicari. Nam Plinius de hoc ipso genere agens, IX, 69 : « Tenue, inquit, densumque, ex quo penicilli, Achilleum. » Nihil tamen moveo, quum extremo hoc capite penicillos in Lycia nasci dicat : ut ea tenuissimi generis appellatio propria esse videatur. H.

16. *Penicilli.* Achillæas Aristot. vocat lib. IX. Dalec.

levant ex mulso impositi. Iidem[17] abstergendæ lippitudini utilissimi; eosque tenuissimos et mollissimos esse oportet. Imponuntur et spongiæ ipsæ epiphoris ex posca : ex aceto calido ad capitis dolores. De cætero recentes discutiunt, molliunt, mitigant : veteres[18] non glutinant vulnera.
Usus earum ad abstergenda[19], fovenda, operienda, a fotu, 3
dum[20] aliud imponatur. Hulcera[21] quoque humida et se-

17. *Iidem*, etc. Crematas ex aceto lippitudini aridæ opitulari ait Diosc. l. c. Hard.

18. *Veteres*. Ita restituimus sequuti codices Reg. 1, 2, Colb. Ch. cæterosque MSS. vulgatam scripturam adspernati, cujus contraria sententia est, *veteres conglutinant vulnera*. Certe Diosc. II, 138, ubi recentes spongias dixit conglutinare vulnera, veteres idem subjungit esse inutiles, ὁ δὲ παλαιὸς ἄχρηστος. Hard.

19. *Ad abstergenda*. Non tantum membra corporis, sed alia quævis, ut mensas καὶ θρόνους περικαλλέας Homero. Martial. lib. XIV, ep. 144 : « Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis Utilis, expresso quum levis imbre tumet. » Cuj. Obs. XIII. Dal. — Quæ Veteres de hac spongiarum dote jactant vera sunt. Neque enim vel agarico tanta vis inest ad hæmorrhagias inhibendas quantam spongiis inesse constat. Quidquid in profundo vulnere concreverit, sanguis, ichor, sanies, pus, id spongia eluet. Spongia quoque utilissime uteris, si quando, adhibita cautione ne cicatrix fiat hulcus sinuosum aut fistulosum, exutorium, fonticulum apertum perstare cupiveris. Ceræ tunc opem ad præparandam spongiam vulgo adsciscunt: non ita feliciter; nam lente, difficile, nec sine multo calore dilatatur. Sed aquis optime spongia sicca immergitur; mox, ubi humor expressus exiit, relapsura in siccitatem suam, colligandaque hinc et illinc funiculis, ita ut in cylindros minutulos abeat. Tum, prout eluendæ plagæ, solvito partem vel hanc vel illam spongiæ; libera et sui juris servat tamen captivæ formam habitumque, h. e. rotunditatem; sed ubi saniem auferendam tetigerit, hæc imbibitur, dilatatur; illa in aridam spongiam penetrat; vulnus autem fit mundum. Cf. si vacat, Ch. White, *An account of the topical application of the spunge of the stopping of hæmorragies*. Lond. 1762, in-8°; Van Wy, *Heelkundige mengelstoffen*. Amstelod. 1785; Sim. Zeller, *praktische Bemerkungen über den vorzügl. Nutz des Badeschwamms and des k. W. bey chirurg. oper. Verw. u. Verbl.* Vindob. 1797, in-8°, tum et Kriegel (Abrah.) *de spongiarum apud veteres usu*, Dissert. inaug. etc. Lips. 1734, in-4°. Aj.

20. *Dum*, etc. Splenium, exempli gratia, vel apparatus, ut vocant, *la bande, ou l'appareil*. Hard.

21. *Hulcera*. Dioscorides loc. cit. Hard.

nilia impositæ siccant : fracturæ et vulnera spongiis utilissime foventur. Sanguis[22] rapitur in secando, ut curatio perspici possit. Et ipsæ vulnerum inflammationibus imponuntur, nunc siccæ, nunc aceto adspersæ, nunc vino, nunc aqua frigida. Ex aqua vero cælesti impositæ[23], secta recentia non patiuntur intumescere. Imponuntur et integris partibus, sed[24] fluctione occulta laborantibus, quæ discutienda sit, et iis quæ apostemata vocant, melle de-
4 cocto perunctis. Item articulis, alias aceto salso madidæ, alias e posca. Si ferveat[25] impetus, ex aqua. Eædem[26] et callo, e salsa : at contra scorpionum ictus, ex aceto. In vulnerum curatione et succidæ lanæ vicem implent, nunc ex vino et oleo, nunc ex eadem. Differentia hæc, quod lanæ emolliunt, spongiæ coercent, rapiuntque[27] vitia hulcerum[28]. Circumligantur[29] et hydropicis siccæ, vel ex aqua tepida poscave, utcumque blandioribus opus est operirive aut siccari cutem. Imponuntur et his morbis, quos vaporari oporteat, ferventi aqua perfusæ, expressæque inter duas

22. *Sanguis*. Sanguis spongia sorbetur, dum fit sectio. Hard.

23. *Ex aqua vero cælesti impositæ*, etc. *Siccant* in scripto codice, non *secta* : ut ad præcedentia pertineat. Pint. — *Ex*, etc. Totidem verbis Plin. Val. III, 30. Secta recentia, sunt vulnera recentia, seu recens factæ chirurgorum opera sectiones, a quibus spongiæ arcent tumorem. Hard.

24. *Sed fluctione occulta*. Seu fluxione. Sic libri MSS. Reg 2, et alii, pro fluxione. Diosc. V, 138: τὰ δὲ ῥευματικά, etc. In libris ad hunc diem editis inepte prorsus, *fluctuatione occulta*. Hard.

25. *Si ferveat*. Inflammatio, tumor, ἐπιφορά. Hard.

26. *Eædem*. Hoc est, ex aqua salsa. Ita plane Reg. 2 codex et Colb. 3. Interpolatores sic edi hactenus curaverunt : « eædem et callo salsa madidæ, » obscuro aut penitus nullo sensu : voce *madidæ* ex superiore sententia temere huc iterum revocata. Dioscorides, loco laudato : Καὶ τύλους διαστέλλουσι, « callos diducunt ac dirimunt. » Hard.

27. *Rapiuntque*. Attrahunt et combibunt.

28. *Vitia hulcerum*. Pravos succos, sordes, excrementa, saniem. Dalec.

29. *Circumligantur*. Plin. Val. III, 12, et Scrib. Larg. XXXIII, ad hydropicos, comp. 133. Hard.

tabulas. Sic[30] et impositæ stomacho prosunt, et in febri contra nimios ardores. Sed splenicis e posca, ignibus[31] sacris ex aceto, efficaciores quam aliud. Inponi[32] oportet 5 sic, ut sanas quoque partes spatiose operiant: sanguinis[33] profluvium sistunt ex aceto, aut frigida. Livorem[34] ab ictu recentem ex aqua salsa calida sæpius mutata tollunt, testium[35] tumorem doloremque ex posca. Ad[36] canum morsus utiliter concisæ imponuntur ex aceto, aut frigida, aut melle, subinde humectandæ. Africanæ[37] cinis cum porri sectivi succo sanguinem rejicientibus haustu salis ex frigida prodest. Idem cinis vel cum oleo vel aceto fronti illitus, tertianas tollit. Privatim Africanæ ex posca tumorem discutiunt. Omnium[38] autem cinis cum pice crematarum, sanguinem sistit vulnerum. Aliqui[39] raras tantum, ad hoc cum pice urunt. Et oculorum[40] causa comburuntur 6 in cruda olla figulini operis, plurimum proficiente eo ci-

30. *Sic*, etc. Aqua ferventi perfusæ. Hard.

31. *Ignibus*. Plin. Val. ad verbum, III, 24. Hard.

32. *Imponi*. Val. Plin. l. c. H.

33. *Sanguinis*. Diosc. V, p. 138: Ἐπέχουσι δὲ καὶ αἱμοῤῥαγίαν σὺν ὄξει. Marc. Emp. cap. XVIII, p. 83: « Ad sistendum sanguinem e naribus erumpentem: Proderit, inquit, et spongiæ particulam præsectam apte forfice, et ad amplitudinem narium figuratam, injicere paulo pressius, aceto infectam, et interdum eodem aspersam. » Hard.

34. *Livorem*. Marc. Emp. cap. XIX, p. 131: « Spongia nova cum aqua salsa calida sæpius imposita, suggillationes livoresque detergit. »

35. *Testium*. Ad verbum Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 227. H.

36. *Ad canum morsus*. Plin. Val. III, 51, iisdem verbis, et Theod. Prisc. III, 19. Hard.

37. *Africanæ*. Marc. Emp. cap. XVI, pag. 120: « Spongiæ Africanæ exustæ cinis cum succo porri sectivi haustus empyicos sanat, » hoc est, purulentas exscreationes. Plin. Val. I, 63, cui titulus est, « ad sanguinem exscreantes, et phthisicos affectos: Spongiæ Afræ cinis, inquit, cum porri sectivi succo sorbetur. » De Africanis spongiis, IX, 69 Hard. — *Africanæ*. Quæ generantur in syrtibus. Dalec.

38 *Omnium*. Dioscorid. III, 138, totidem verbis. Hard.

39. *Aliqui*. Hoc est, genus illud quod rarum Latini, Græci μανὸν vocant, ut diximus IX, 69. H.

40. *Et oculorum*, etc. Diosc. l. c. Hard.

nere contra scabritias genarum[41], excrescentesque carnes, et quidquid[42] opus sit ibi destringere[43], spissare, explere. Utilius[44] in eo usu lavare cinerem. Præstant[45] et strigilum vicem, linteolorumque, affectis corporibus. Et contra solem apte protegunt capita. Medici inscitia ad duo nomina eas redegere : Africanas[46], quarum firmius sit robur : Rhodiacasque, ad fovendum molliores. Nunc autem mollissimæ circa muros Antiphelli[47] urbis reperiuntur. Trogus auctor est, circa Lyciam penicillos[48] mollissimos nasci in alto, unde ablatæ sint spongiæ. Polybius super ægrum suspensos, quietiores facere noctes. Nunc revertemur ad marina animalia et aquatilia.

41. *Genarum.* Palpebrarum. H.

42. *Et quidquid*, etc. *Destringere*, abstergere est : *spissare*, adstringere, ut sæpe monuimus. Diosc. l. c. Καὶ ὅπου δεῖ σμῆξαί τι, ἢ σύψαι.

43. *Destringere.* Detergere, adstringere, replere. Hard.

44. *Utilius.* Diosc. loc. cit. H.

45. *Præstant.* Strigili, hoc est, instrumento ferreo, aureo, argenteo, eboreove utebantur Veteres ad radendas corporis sordes, ad sudorem detergendum, præcipueque in frictionibus. Mart. XIV, ep. 51, cujus lemma, *Strigiles :* « Pergamus has misit : curvo destringere ferro; Non tam sæpe teret lintea fullo tibi. » Hard.

46. *Africanas.* Africanas, Rhodiacasque landat Marc. Emp. cap. xxxvi, pag. 246. Genus utrumque ad podagram commendat Scrib. Larg. 41, comp. 158. Hard.

47. *Antiphelli.* Urbs ea Lyciæ est, ut diximus V, 28. Hard.

48. *Circa Lyciam penicillos.* Hodie a viro doctissimo nuncupatur spongia penicillus, genus a Lyncurio non longissime distans et quod lichenis filiformis speciem propemodum referat. Sed quum id raro admodum et in Devonensibus oris (Anglici comitatus vulg. dict. *Devonshire*) dumtaxat piscati sint, vix credendum de his sermonem Trogo fuisse, immo vix ad ullam spongiarum classem id referas bene Crediderim potius aliquem alcyonem ab auctoribus rei notatum et visum. Cæterum cf. de tota hac re Gesner. de Aquat. Sed de etymo nescio cujus scioli non curandum, qoi penicillum a pene vult derivari, qoasi hic aliquid faceret malacostraci genus, id cui nomen inditum « mentula marina. » Aj.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XXXII.

I. VENTUM est ad summa naturæ exemplorumque, per 1
rerum ordinem : et ipsum sua sponte occurrit immensum
potentiæ occultæ documentum, ut prorsus nec aliud ultra
quæri debeat, nec par aut simile possit inveniri, ipsa se
vincente natura, et quidem numerosis modis. Quid enim
violentius mari ventisve, et turbinibus, et procellis? quo
majore hominum ingenio in ulla sui parte adjuta est,
quam velis remisque? Addatur his et reciproci æstus ine-
narrabilis vis, versumque totum mare in flumen. (I.) Ta- 2
men omnia hæc, pariterque eodem[1] impellentia, unus ac
parvus admodum pisciculus[2], echeneis[3] appellatus, in se
tenet[4]. Ruant venti licet, et sæviant procellæ, imperat
furori, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia:
quod non vincula ulla, non ancoræ pondere irrevocabili
jactæ. Infrenat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo
labore; non retinendo, aut alio modo, quam adhærendo.
Hoc tantulo[5] satis est contra tot impetus, ut vetet ire na-

I. 1. *Eodem*. Ad eumdem locum æquali vi navigium impellentia. H.

2. *Pisciculus echeneis appellatus in se tenet*, etc. Exemplar nostrum : « Pisciculus echeneis appellatur, cuncta in se tenuerat. Venti licet sæviant, procellæ, imperat furori. » Scribendum forte : « cuncta vi sua temerat. Venti licet sæviant, procellæ, imperat furori. » PINT.

3. *De echeneide*. Vide lib. IX, cap. 25 ; Fracastorium, lib. de Sympathia, cap. 8 ; Rondeletium, lib. XV de Piscibus, c. 18; Ælianum de Animal. II, 17 ; Plutarch. Sympos. lib. II, c. 17. DALEC.

4. *In se tenet*. Reg. et Al. *in se tenuerat*. Conj. Pintianus, *vi sua temerat*. Alii dant *ipse remoratur*. H.

5. *Hoc tantulo*. Sic Reg. 2 et Chiffl. In editis perperam, *Hæc tantilla est satis*. HARD.

vigia. Sed armatæ classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur, velut e muris. Heu
3 vanitas humana! quum rostra illa ære ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit ac tenere devincta pisciculus. Fertur Actiaco Marte tenuisse prætoriam navim Antonii properantis circumire et exhortari suos, donec transiret in aliam : ideoque Cæsariana classis impetu majore protinus venit. Tenuit et nostra memoria Caii[6] principis ab Astura[7] Antium[8] renavigantis : ut res est etiam auspicalis[9] pisciculus. Siquidem novissime[10] tum in Urbem
4 reversus ille imperator, suis[11] telis confossus est. Nec longa fuit illius moræ admiratio, statim causa intellecta, quum e tota classe quinqueremis sola non proficeret, exsilientibus protinus qui id quærerent circa navim, invenere adhærentem gubernaculo, ostenderuntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se revocaret, quadringentorumque[12] remigum obsequio contra se intercederet. Constabat

6. *Caii.* Qui Germaniei Cæsaris filius, et idem Augustus fuit. De Astura et Antio, lib. III, 9; et infra vid. Dalec. De hoc Caii reditu in Urbem, et post quartum mensem nece ei illata, Suet. in Caio, XLIX. Hard. et Aj.

7. *Astura.* Flumine et insula Circeiis proxima. Dalec.

8. *Antium.* Antium (quondam Aphrodisium), civitas in rupe sita, maritima, ab Ostia distans stadiis 260, portu carens, romanis imperatoribus ad otium et rerum urbanarum vacationem præcipue selecta, ideoque frequentissimis et ornatissimis ædificiis exculta. Adi Strabonem, lib. V. Dalec.

9. *Auspicalis.* In auspiciis valens plurimum. Hard.

10. *Novissime tum in Urbem reversus ille imperator.* Quis non videt postrema duo verba adjecta esse expositionis causa ab aliquo, ut aiunt, glossatore? Pint. — Malo antithesin τῶν *ille imperator* et *suis*. Cæterum cf. Harduin. in not. 12. Aj.

11. *Suis telis. Potentissimorum libertorum* suorum telis *Præfectorumque Prætorii*, inquit Suetonius, LVI, vel Prætorianorum suorum. H.

12. *Quadringentorum*, etc. Quum quadringentos remiges, inquit, in sua classe Caius princeps haberet sibi obsequentes, pisciculus contra illud obsequium intercessit, et omnium studium reddidit emortuum : siquidem illius quinqueremis, qua Princeps vehebatur, progressu inhibito, cæteræ simul detinebantur : quippe comites quinqueremis Principalis. Quod si fuere, ut

peculiariter miratum quomodo adhærens tenuisset, nec idem polleret in navigium receptus. Qui tunc posteaque videre, eum limaci magnæ similem esse dicunt. Nos plurium opiniones posuimus in natura aquatilium, quum de eo diceremus[13]. Nec dubitamus[14] idem valere omnia genera, quum celebri et consecrato etiam exemplo apud Gnidiam[15] Venerem conchas quoque ejusdem[16] potentiæ credi necesse sit. E nostris quidam latine remoram appellavere eum: mirumque e Græcis alii lubricos partus atque procidentes contineri ad maturitatem, adalligato eo (ut diximus[17]) prodiderunt: alii sale adservatum adalligatumque gravidis partus solvere, ob id alio nomine odynolytem[18] appellari. Quocumque modo ista se habeant, quis ab hoc tenendi navigia exemplo de ulla potentia[19] naturæ atque effectu, in remediis sponte nascentium rerum dubitet?

II. Quin et sine hoc exemplo per se satis esset ex eo-

verisimile est, in ea classe reliquæ triremes, et remis singulis quaterni remiges attributi, constitit ea triremibus omnia triginta duabus. Nec majorem eam esse profecto oportuit, quum esset ora tantum prænaviganda, ab Astura Antium: quod confici spatium unius horæ navigatione potuit. Quamobrem etiam εἰρωνικῶς vocatur a Plinio, *ille Imperator*, qui extra navigationem eam nunquam Imperatorem egit; nec in nummis suis gessit titulum IMP. nec a Plinio aliter appellatur, quam Caius Princeps: quamvis natalium jure præesse exercitibus posset, et dici IMP. *généralissime né*. HARD.

13. *Quum de eo diceremus*. Lib. IX, 41. HARD.

14. *Nec dubitamus*. Nec dubitamus, quin easdem vires habeant genera echeneidum omnia, quæ suo loco diximus. HARD.

15. *Apud Gnidiam*. Recitata historia est IX, 41. HARD.

16. *Conchas quoque ejusdem*. Quod navem detinuerint portantem nuntios a Periandro, ut castrarentur nobiles pueri. Supra lib. IX, 25. DALEC.

17. *Ut diximus*. Loco mox citato in nota 13. HARD.

18. *Odynolytem*. Ὀδυνολύτην, παρὰ τὸ λύειν τὰς ὀδύνας, a solvendis doloribus gravidarum quibus opitulari in partu echeneis putabatur. Sic MSS. Reg. Colb. aliique: non ut editi *odynolyentem*. HARD.

19. *De ulla potentia naturæ atque effectu*. Voss. *naturæ ut quæ et effectu*. Lege: *de ulla potentia naturæ*

dem mari torpedo[1] : etiam procul, et e longinquo, vel si hasta virgave attingatur, quamvis prævalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes. Quod si necesse habemus fateri hoc exemplo esse vim aliquam, quæ odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat[2] membra, quid non de remediorum omnium momentis sperandum est?

1 III. Non sunt minus mira, quæ de lepore[1] marino traduntur. Venenum est aliis in potu[2], aut in cibo datus, aliis etiam visus. Siquidem gravidæ si omnino adspexerint feminam[3], ex eo genere dumtaxat, statim nausea et redun-

vique et effectu. Andegav. *naturæ utque effectu.* Gr.

II. 1. *Torpedo.* Pauca jam attigimus de ea IX, 67. Aj.

2. *Esse vim aliquam, quæ odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat*, etc. Quid obscuritatis τῷ *aura*, quid falsitatis τῷ *odore*, nunc omnes norunt, postquam experientias multas de torpedinis vi congessit Wahl et juris publici fecit in comment. non sordido : *Of the electric property of the torpedo*, Lond. 1774. Jam tamen clarissimo Bancroft, in hanc torpedinis vim inquirenti de electrico principio suspicio inciderat. Postea res clarius quoque demonstrata, electricam scintillam assequuta acie observatorum, sive noctu (Guisan), sive microscopii ope (Galvani). Sed de his omnibus vide Exc. V, p. 630, ad calcem voluminis. Aj.

III. 1. *De lepore.* Lib. IX, 72.

2. *Venenum est aliis in potu.* Tito rogante quo genere mortis obiturus esset, fatis responsum, Ulyssis modo periturum ἐκ τῆς θαλάσσης, nam pastinacæ ictu exanimatus est : Titus vero marini leporis veneno, Domitiani fratris fraude dato. Rhod. lib. XXVI, cap. 30. Dal.

3. *Siquidem gravidæ si omnino adspexerint feminam*, etc. Commentarii loco sit Gessner de Aquatilib. p. 563 : « Quum ego piscium naturæ varietatisque cognoscendæ studiosissimus piscatorium forum studiosissime inspicerem, quumque piscatores proposito præmio allecti certatim ad me, si quid rari aut novi in mari caperent, vel in littus ejectum reperirent, ad me deferrent; ecce piscator leporem marinum cum aphyis et loliginibus in faucibus Malgurianis captum, nunquam a se alias ante visum, adspectu fœdo, odore tetro, betæ foliis involutum mihi offert. Quem quum diligentius contemplarer, mihi multisque qui mecum una erant nauseam movit. Sed ne hac quidem a piscis inspectione revocatus dissecabam partesque omnes internas sedulo rimabar : quum intervenit mulier quædam de mariti morbo me consultura, cui quum ad dissectionem attentior non responderem, odor

dationе stomachi vitium fatentur, ac deinde abortum faciunt. Remedio est mas, ob id induratus sale, ut in brachialibus[4] habeant. Eadem res in mari et tactu quidem nocet[5]. Vescitur eo unum tantum animalium[6] ut non intereat, mullus piscis : tenerescit[7] tantum, et ingratior, viliorque fit. Homines quibus[8] impactus est, piscem[9] olent, 2
hoc primo argumento veneficium[10] id deprehenditur. Cætero moriuntur totidem diebus[11], quot vixerit lepus. Incertique temporis veneficium id esse, auctor est Licinus Macer. In India affirmant non capi viventem; invicemque ibi hominem illi pro veneno esse, ac vel digito omnino in

piscisque conspectus vomitum dissolutionemque ventriculi protinus creavit, et de ventris dolore (erat autem gravida) queri cœpit, ut jam abortus timendus foret. Quem adstringentibus emplastris ad retinendum fœtum ventri lumbisque admotis probibui, et ut aliquot diebus cancris vesceretur consului. Permulti sunt hujusce rei locupletissimi testes viri boni et studiosi qui ea quæ dixi symptomata et in se et in gravida muliere experti sunt et viderunt : ut omnino ex his quæ de lepore marino Veterum litteris prodita sunt, huic nostro competere experientia docuerit, a qua ita sum confirmatus, ut ab ea sententia deduci nunquam possim vel debeam. Post menses aliquot alius ad me delatus est, sed lingula illa carnosa . . . carebat; os in dorso nullum erat; cæteris omnibus partibus internis et externis omnino similis. Hunc de quo nunc loquor marem esse judico, alterum feminam, quod in ea simile quid polyporum ovis repererim, etc. » Hæc quam incauta aut credula experientia rimatus GESSNER, monere vix est opus. AJ.

4. *In brachialibus*. Brachialia, sive armillæ, *des brasselets*. HARD.

5. *Eadem res in mari et tactu quidem nocet*. In scripto exemplari : « Eadem res in mari. Nam et tactu quidem nocet. » PINT.—*Eadem*. Ex Reg. 1 et 2, rectius, *in marina :* ut in ipsos pisces exercere vim eamdem intelligatur, quam in hominum genus, vel ipso tactu. H.

6. *Vescitur eo unum tantum animalium*. Athenæus, lib. VIII, etiam scarum lepores marinos venari, iisque pasci tradit. DALEC.

7. *Tenerescit tantum*. In mullorum carne maxime durities commendatur. DALEC.

8. *Quibus*. Quibus vel in cibo vel in potu oblatus. HARD.

9. *Piscem*. Vide Diosc. in Alex. c. 30. HARD.

10. *Veneficium*. Venenum. H.

11. *Cætero moriuntur totidem diebus*. Sic apud Theophrast. Hist. IX, 16, sumpto aconito par spatium interitus est temporis intervallo, post quod id effossum fuit. DALEC.

mari tactum mori. Esse autem ampliorem multo, sicut reliqua animalia.

1 IV. Juba in his voluminibus quæ scripsit ad Caium Cæsarem Augusti filium, de Arabia, tradit mitulos[1] marinos ternas heminas capere. Cetos[2] sexcentorum pedum longitudinis, et trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabiæ intrasse, pinguique[3] ejus mercatores[4] negotiatos et omnium piscium adipe camelos perungi in eo situ, ut asilos[5] ab his fugent odore.

1 V. (II.) Mihi videntur mira et quæ Ovidius prodidit piscium ingenia, in eo volumine, quod Halieuticon[1] in-

IV. 1. *Mitulos.* Ioepte quidam legebant, *vitulos.* Roodeletius, sed parum feliciter, cap. de phoca, reponeodum censuit, *lepores marinos.* DALEC. — *Mitulos.* Libri omnes manu exarati *vitulos* exhibent. Reg. 2 addit et *marinos.* Sed *mitulos* haud dubie, ut editi præferuot, scribi par est, quos in Arabia portentosæ molis esse Juba ait, quoniam ibi sunt omnia multo ampliora. Heminæ mensura quum dicitur, significat cyathos sex, pondus vero drachmarum quiodecim, ut diximus XXI, 109. HARD.

2. *Cetos.* Ita MSS. omnes Reg. Colb. aliique. Singulari numero, ut Græci τὸ κῆτος. Sequitur enim, *pinguique ejus. Flumen* autem *Arabiæ,* ipsum est *flumen Salsum* a Plinio memoratum, VI, 32, et idem Mosi *Gehon*, in Genesi 2, 13. HARD.

3. *Pinguique ejus negotiatores et omnium piscium.* Voss. « pingit qua ejus mercatores negotiatio et omniom. » Men. et Gud. « pinguique ejus mercatores negotiator et omnium. » Academ. « pinguique ejus mercatores negotiantur et omnium. » Andegav. « pinguique ejus mercatores negotiator omnium. » Scribe : « pinguique ejus mercatores negotiatos et horum piscium adipe camelos peruogi. » Nam ad hæc omnia ex superioribus intelligimus, *Juba tradit.* Quod autem coostanter hic legitur, *pinguique ejus*, ex eo noscas licet *cetos* supra dixisse Pliuium non numero plurativo (ut existimarunt etiam accuratissimi viri), sed singulari, ut Græci τὸ κῆτος. Frustra quoque subjiciunt *cetum :* nam *cetos* tuentur optimi codices. Adde huc, quæ ad lib. XXI, 13 diximus. GRON.

4. *Mercatores negotiatos.* Sic edidimus, quum in Reg. 2 legatur, *mercatores negotiatio.* In editis, *negotiatores* tantum. HARD.

5. *Ut asilos.* Insecti genus, de quo XI, 34. HARD.

V. 1. *Halieuticon.* Ἁλιευτικῶν volumen, sive commeotatio de piscatu. Noo modo hoc loco, sed et inferius c. 54, Halieuticon opus Ovidio Plinius asserit; nihilominus quod nunc exstat sub eo titulo opus, plurimi Ovidio nunc illud abjudi-

scribitur. Scarum inclusum nassis[2], non fronte erumpere, nec infestis viminibus caput inserere: sed aversum caudæ ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum erumpere. Quem luctatum[3] ejus si forte alius scarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda adjuvare nisus erumpentis. Lupum[4] rete circumdatum arenas arare[5] cauda, atque[6] ita condi dum transeat rete. [7]Murænam [8]maculas appetere ipsas, consciam teretis ac lubrici tergi, tum

cant, Gratio vindicare moliuntur. Hard.

2. *Scarum inclusum nassis.* Ælian. Histor. Anim. lib. I, cap. 4; Plutarch. lib. de Solert. Animalium. Dalec. — *Scarum inclusum nassis.* Oppianus quoque hæc totidem verbis refert, Halieut. IV, 44, sqq. Ovidii verba hæc sunt in Halieut. vs. 7: « ..... timor, omnibus hostem, Præsidiumque datum sentire, et noscere teli Vimque modumque sui: sic et Scarus arte sub undis ... Non audet radiis obnixa occurrere fronte; Aversus crebro vimen, sed verbere caudæ Laxans subsequitur, tutumque evadit in æquor. » Hard.

3. *Quem luctatum.* Adnotavit et et hoc Plutarchus, in lib. de Solert. Anim. p. 977. Ovid. in Halieut. vs. 14: « Quin etiam si forte aliquis, dum pone nataret, Mitis luctantem Scarus hunc in vimine vidit, Aversam caudam morsu tenet; atque trahendo Captivum texto socium de carcere solvit. » Vide et Ælian. Hist. Animal. lib. , cap. 4. Hard.

4. *Lupum rete.* Ob eam causam apud Athenæum λάβραξ ὁ πάντων ἰχθύων σοφώτατος. Dalec. — *Lupum*, etc. Oppianus ad verbum hæc quoque cecinit, Halieut. III, 121. Ovid. vs. 22: « Clausus rete lupus, quamvis immanis et acer, Dimotis cauda submissus sidit arenis. » Cassiod. XI, ep. 40: « Piscis lupus arenis se mollibus, ut plumbati lini insidias evadat, immergit: cujus ut superducta retia ejus terga frustra diraserint, alacer, in undas exsilit, et vitati periculi gaudia liberatus agnoscit. » Hard.

5. *Arenas arare cauda.* Mallem legeres: *arenam sulcare cauda.* Pint.

6. *Atque ita conditum transire rete.* In vetere exemplari, « atque ita condidum transeat rete. » Scribo, « atque ita condi, dum transeat rete. » Pint. — *Atque*, etc. Sic restituimus ex vestigiis codicis Reg. 2, in quo legitur, « atque ita condi, dum transeat rete. » In libris vulgatis vitiose, obscuraque sententia, « atque ita conditum transire rete. » Hard.

7. *Murænam.* Oppian. Halieut. III, vs. 127; Ælian. H. A. I, 33. Ovid. vs. 26: « Et muræna ferox, teretis sibi conscia tergi, Ad laxata magis conversa foramina retis, Tandem per multos evadit lubrica flexus. » Hard.

8. *Maculas.* Foramina retis. H.

multiplici flexu laxare, donec evadat. Polypum[9] hamos appetere, brachiisque complecti, non morsu : nec prius dimittere, quam escam circumroserit, aut[10] arundine levatum extra aquam. Scit[11] et mugil esse in esca hamum, insidiasque non ignorat : aviditas tamen tanta est, ut cauda 3 verberando excutiat cibum. Minus in providendo lupus solertiæ habet, sed magnum robur in pœnitendo. Nam[12] ut hæsit in hamo, tumultuoso discursu laxat vulnera, donec excidant insidiæ. Murænæ[13] amplius devorant, quam hamum, admoventque dentibus lineas, atque ita erodunt. Anthiam[14] tradit idem infixam hamo invertere se, quoniam

9. *Polypum*. Ovid. vs. 30 : « At contra scopulis crinali corpore segnis Polypus hæret... atque ubi prædam Pendentem setis avidus rapit, hic quoque fallit Elato calamo, quum demum emersus in auras Brachia dissolvit, populatumque exspuit hamum. » Hard.

10. *Aut arundine levatum*, etc. Quum lino piscatorio attollitur extra aquam, brachia tum laxat, dimittitque hamum. Hard.

11. *Scit*. Eleganter hæc, Oppianus, ut cætera, Halieut. III, 482, sqq. iterumque vs. 520. Ovid. vs. 37 : « At mugil cauda pendentem everberat escam Excussamque legit. » Hard.

12. *Nam*. Plutarch. lib. de Solert. Anim. p. 977. Ovid. vs. 38 : « lupus acri concitus ira, Discursu fertur vario, fluctusque ferentes Prosequitur, quassatque caput, dum vulnere sævus Laxato cadat hamus, et ora patentia linquat. » Hard.

13. *Murænæ*. Ovid. vs. 42. H.

14. *Anthiam*. In libris hactenus editis : « Pytheas id tradit. Idem infixam hamo, etc. » Quod interpolatoris manum sapit, qui ad murænam, de qua proxime antea sermo fuit, id pertinere rati, *infixam* scripsere, quum *infixas* scribi debuisset, quod de murænis numero multitudinis oratio tota texatur. At MSS. Reg. 2, aliique, « Pitbiasim tradit idem infixo hamo. » Neque vero ad murænam hæc spectare, sed ad anthiam piscem, quem in scriptorem Massiliensem Pytheam, et amanuenses, et editores transformarunt, plane pseudo-Ovidii oratio contestatur, libro videlicet Halieuticon, vs. 45, ubi postquam de muræna egit, transit ad anthiam statim, quod Plinii scilicet vestigiis insistens facit : « Anthias his, tergo quæ non videt, utitur armis, Vim spinæ novitque suæ, versoque supinus Corpore lina secat, fixumque intercipit hamum. » Quod vero sibi ipsi præstare anthiam hoc loco vates pronuntiat, hanc officii vicem a sociis accipere, alios sequutus anctores ipse jam Plinius asseverat, lib. IX, cap. 85. Irritus Aldrovandi conatus, qui de piscibus, lib. III, cap. 27, pag. 362, vul-

sit dorso cultellato[15] ei spina eaque lineam præsecare. Licinius[16] Macer murænas tantum feminini sexus esse 4
tradit, et concipere e serpentibus, ut diximus[17]: ob id sibilo a piscatoribus, tamquam serpentibus, evocari et capi: pinguescere jactatu[18], fuste non interimi, easdem[19] ferula protinus. Animam in cauda habere certum est, eaque icta celerrime exanimari: at capitis ictu difficulter. Novacula[20] pisce quæ tacta sunt, ferrum olent. Durissimum esse piscium constat, qui orbis vocetur[21]: rotundus est, et sine squamis, totusque capite constat[22].

VI. Milvago[1] quoties cernatur extra aquam volitans, tempestates mutari, Trebius Niger auctor est. Xiphiam[2], id est, gladium, rostro mucronato esse: ab hoc[3] naves

gatam scripturam defendere omni ope nititur. HARD.

15. *Quoniam sit darso cultellato*, etc. Lego, « quoniam sit in dorso cultellata ei spina, eaque, etc. » ex vetere exemplari. DALEC.

16. *Licinius.* Aliter sentire Aristotelem vidimus, IX, 39. H.

17. *Ut diximus.* Lib. IX, 39. H.

18. *Jactatu.* Agitatione aquæ. Ita MSS. Reg. 1, 2, aliique, Chiffl. *luctatu:* editi, *lactatu.* Utrique male. HARD.

19. *Easdem.* Plinius ipse, XX, 98: « Natura ferularum murænis infestissima est: tactæ siquidem ea moriuntur. » HARD.

20. *Novacula.* Rhodi frequens hic piscis, et Melitæ: in Majoricæ quoque, Minoricæque littore. Gallis, Hispanisque, *rason* appellari, Rondeletius ait, qui visum a se testatur, V, 17. Veterum, præter Plinium, nemo novit. HARD.

21. *Qui orbis vocetur.* Describitur is a Rondeletio, XV, 2. Venetis *pesce columbo* appellari ait: eumdemque in ostiis Nili capi subscribit Hippol. Salvianus lib. de Hist. Aquat. fol. 209. Soli Plinio e Veteribus nominatus. HARD.

22. *Totusque capite constat.* Immo potius ventre. DALEC.

VI. 1. *Milvago.* Sive milvus, de quo IX, 43. Quod porro de milvagine Trebius hoc loco affirmat, illud ipsum de loligine Plinius, XVIII, 87. HARD.

2. *Xiphiam.* De quo Ovid. in Halieut. vs. 97: « At durus Xiphias, ictu non mitior ensis. » Græcis ξιφίας. Narbonensibus, *emperadar:* Massiliensibus et Italis, *pesce spada.* Maxilla superior quæ ad duorum cubitorum longitudinem accedit, ossea duritie, gladii formam refert, quem ξίφος Græci vocant: unde pisci nomen. Sic Arist. ipse apud Athen. VII, p. 314. Vide Rondel. VIII, 15. HARD.

3. *Ab hoc naves perfossas mergi.* De hac re vide historiam apud Ælianum, Hist. Animal. lib. XIV, cap. 23. DALEC.

perfossas mergi in Oceano ad locum Mauretaniæ[4], qui[5] Cotta vocetur, non procul Lixo flumine. Idem loligines evolare ex aqua tradit, tanta multitudine ut navigia demergant.

1 VII. E manu vescuntur pisces in pluribus quidem Cæsaris[1] villis : sed quæ veteres prodidere in stagnis, non piscinis, admirati, in Eloro[2] Siciliæ castello, non procul Syracusis : item in Labrandei Jovis[3] fonte anguillas[4] : hæ

4. *Ad locum Mauretaniæ, qui Cotta vocetur.* Lege : « ad locum Mauritaniæ, qui Cota vocetur. » Notandum vero ita vocari, et promontorium, et ipsum sinum. Alibi Plinius, lib. XIX, cap. 4, simpliciter æstuarium vocat, non addito nomine. Is. Voss. in Melam, 18.

5. *Qui.* Sic lib. V, 1. Hard.

VII. 1. *Cæsaris.* Qualis Baiana fuit, de qua Martial. IV, ep. 30, vs. 1 sqq. « Baiano procul a lacu monemus, Piscator, fuge, ne nocens recedas. Sacris piscibus hæ natantur undæ, Qni norunt dominum, manumqne lambunt Illam, qua nihil est in orbe majus. Quid quod nomen habent, et ad magistri Vocem quisqne sui venit citatus? etc. » Hard.

2. *In Eloro.* Ἔλωρον πόλις, prope Pachynnm et Syracusas, teste Scylace in Periplo, pag. 4. Ælianus in H. A. XII, 30 : Ἐν Χλωρῷ δὲ τῆς Σικελίας, ὅπερ ἦν πάλαι Συρακουσίων φρούριον, lege ἐν Ἐλώρῳ. Stephanus, Ἔλωρος, πόλις Σικελίας, ἀπὸ Ἐλώρου ποταμοῦ, τοῦ κατὰ Πάχυνον, ὃς λέγεται τιθασσοὺς ἰχθῦς ἔχειν, ἀπὸ χειρὸς ἐσθίοντας, etc. Et Apollodorum ejus rei landat auctorem. Adde et Nymphodorum Syracusium apud Athen. VIII, p. 331.

3. *In Labrandei Jovis fonte.* Lego, *Labrandii*, non *Labradii*, qnum ex vetusto exemplari, tum ex Stephano, cui Labranda vicus est Cariæ. Confirmat id quoque Strabo quarto decimo, qui et mentionem facit templi Jovis. Pintian. — Certe, ut e Pintiani nota perspicere est, prins *in Labradii* legebatur. In Reg. 2, *Labrandii.* Ælianus, Histor. Animalinm lib. XII, cap. 30, inter ea stagna lacusve qui pisces cicures alant, hunc recenset : Καὶ ἐν τῷ ἱερῷ δὲ τοῦ Λαβράνδεω Διός ἐστι κρήνη διειδοῦς νάματος, καὶ ἔχουσιν ὁρμίσκους χρυσοῦς, καὶ ἐλλόβια χρυσᾶ μέντοι καὶ ταῦτα. Herodotus in Terpsichore : Εἰς Λάβρανδα ἐς Διὸς Στρατίου ἱερόν. Stephanus : Λάβρανδα, κώμη Καρίας· τὸ ἐθνικὸν, Λαβράνδιος. Sic etiam Strabo, a quo Stephanus accepit. Ælianus ait hoc templum lxx stadiis ab urbe Mylasiorum distare, τῆς Μυλάσων πόλεως. Plutarch. tamen in Quæsi. Græcis, p. 301, Λαβραδέως Διὸς ἐν Καρίᾳ simulacrum laudat : et psg. 302, ipsum Jovem Λαβραδέα τὸν θεόν. Hard.

4. *Anguillas.* In Arethusa Siciliæ cicures et sacras fuisse Ælianus tradit, Histor. Animal. lib. VIII, cap. 4. Dalec.

et inaures additas gerunt[5]. Similiter in Chio[6] juxta Senum delubrum : in Mesopotamiæ quoque fonte Chabura, de quo diximus[7].

VIII. Nam in Lyciæ[1] Myris in fonte[2] Apollinis, 1

5. *Hæ et inaures additas gerunt.* Idem traditur de muræna Crassi, quam mortuam is flevit, et sepelivit. Dalec. — *Hæ et inaures additas gerunt.* Ælianus, H. A. XII, 30. Talis fuit et M. Crassi muræna, teste eodem Æliano, H. A. VIII, 4. Anguillas ejusmodi vidisse se in Chalcidis Arethusa, testatur Athenæus, VIII, pag. 331. Hard.

6. *In Chio.* Ita libri omnes, etiam manu exarati. Num legi tamen *in Ceo* satius fuerit, peritiores judicent. Nam de sacrificio a senibus fieri solito apud Ceos, Κείους, in templo utique, fanoque aliquo, antequam cicutam biberint, meminit Ælian. Var. Hist. III, 37. H.

7. *De quo diximus.* Lib. XXXI, cap. 22. Hard.

VIII. 1. *Nam in Lyciæ.* Varro, lib. III, cap. 17 : « Nam ut Pausias, et cæteri pictores ejusdem artis, loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sint ceræ, sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces, quos proinde ac sacri sint ac sanctiores quam illi in Lycia, quos sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinem græcum gregatim venisse dicebas ad extremum littus atque oram, quod eos capere auderet nemo, quum eodem tempore offulas Indionum ibi corrosas vidisses, sic hos pisces nemo coquus in jus vocare audet, etc. » Apud Athen. lib. XI, in Lycia fons est mari propinquus, Apollini sacer, Δῖνα Polycharmo, Δῖνος Artemidoro, in quo piscibus e mari adnatantibus, qui oraculum adeunt, hostiarum primitias verubus ligneis transfixas offerunt, assidente sacerdote auguria captantes. Vide locum. Dal. — *Nam in Lyciæ.* Ita libri omnes, conditivi, ac publici. Quid si nihilominus *in Lyciæ Syrrhis* legatur? Nam hoc ipsum de pago, cui Syrrha nomen, referunt Ælianus, Hist. Anim. VIII, 5, et Plutarch. de Solert. Anim. pag. 976. Situm ejus in Lycia esse, Myram inter et Phellum. Πέπυσμαι δὲ, inquit Ælianus, κώμην τινὰ Λυκιακὴν μεταξὺ Μύρων καὶ Φελλοῦ, Σύῤῥα ὄνομα, ἐν ᾗ μαντεύονταί τινες ἐπ' ἰχθύσι καθήμενοι, etc. Et Plutarch. Ἐπεὶ καὶ περὶ Σύῤῥαν πυνθάνομαι κώμην ἐν τῇ Λυκίᾳ Φελλοῦ μεταξὺ καὶ Μύρων, καθεζομένους ἐπ' ἰχθύσιν, ὥσπερ οἰωνοῖς, διαμαντεύεσθαι τέχνῃ τινὶ, etc. Hæ Lyciæ sortes Maroni sunt, Æn. IV, 344 et 377. Similis est locus alter portusve in Lycia, ubi ex piscibus augurium petebatur : Δῖνος ei portui nomen fuit, teste Polycharmo Lyciacorum II, apud Athenæum, VIII, pag. 334. Similes et in Lydia (nisi *Lycia* scribendum sit) ex Varrone sortes, de Re Rust. III, 17, pag. 113. (Vid. init. notæ.) H.

2. *Myris in fonte.* Supra lib. XXXI, cap. 2, fontis Limyræ meminit. Straboni, lib. XIV, et Myra in excelso monte sita, et Limyra,

quem[3] Curium appellant, ter fistula evocati veniunt ad augurium. Diripere eos carnes objectas, lætum est consultantibus[4]: caudis abigere, dirum. Hierapoli[5] Syriæ in lacu Veneris æditorum vocibus parent vocati : exornati auro veniunt : adulantes scalpuntur : ora hiantia manibus inserendis præbent. In Stabiano Campaniæ ad Herculis petram, melanuri in mari panem abjectum rapiunt : iidem ad nullum cibum, in quo hamus sit, accedunt.

1 IX. Nec illa in novissimis mira, amaros esse pisces ad Pelen[1] insulam, et ad Clazomenas. Contra, ad[2] scopulum Siciliæ, ac Leptin Africæ, et Eubœam, et Dyrrachium. Rursus ita salsos, ut possint salsamenta existimari, circa Cephaleniam et Ampelon[3], et Paron, et Deli petras : in portu ejusdem insulæ, dulces. Quam differentiam pabulo constare non est dubium. Apion maximum piscium esse tradit porcum[4], quem Lacedæmonii orthragoriscum[5] vocant : grunnire eum, quum capiatur. Esse[6] vero illam

clarissima sunt Lyciæ oppida. Ælianus, Hist. An. lib. VIII, cap. 5, Lyciæ pagum eum Syrrham vocat, positumque esse inter Myra et Phellum tradit. DAL.

3. *Quem*, etc. Κούριον, ἀπὸ τῆς κουρᾶς, a cæsarie : ob quam et ἀκερσεκόμης, intonsus, idem cognominatus est. Ita MSS. omnes. Ludit operam Alciatus, qui *Divum* pro *Curium* hic reponit. HARD.

4. *Consultantibus*. Sic MSS. nostri. Chiffl. *consulentibus*. HARD.

5. *Hierapoli*. Narrat hanc rem Lucianus prolixe, libro de Syria Dea. p. 1073. HARD.

IX. 1. *Ad Pelen*. De Pele, seu Pela, dictum est ad V, 38. HARD.

2. *Ad scopulum*. Scopulum intelligit, qui in freto Siciliæ est, qua dirimitur ab Italia : quo de scopulo, III, 14 : « In eo freto est scopulus Scylla. » HARD.

3. *Et Ampelon*. Macedoniæ oppidum, de quo IV, 17, Cretæne, de quo IV, 20, intelligendus hic locus sit, obscurum est. H. — *Ampelon*. Sami promontorium. DAL.

4. *Porcum*. Rondel. lib. XV, cap. 7. HARD.

5. *Orthragoriscum*. Ὀρθραγορίσκον. Vocis ejus originationem disce ex Aristocle, aliisque apud Athen. IV, pag. 140. Describitur a Rondeletio, XV, 7. Massilienses *mole* vocant ; Hispani, *bout*. Narbonensium nonnulli, qui Hispaniam Provinciamque frequentarunt, utraque conjuncta appellatione *molebout*. Diversus hic a marino porculo, de quo IX, 17. HARD.

6. *Esse*. Quod porro pisces alibi

naturæ accidentiam, quod magis miremur, etiam in locis quibusdam, apposito occurrit exemplo. Siquidem salsamenta omnium generum in Italia Beneventi refici[7] constat.

X. Pisces marinos in usu fuisse protinus a condita Roma, auctor est Cassius Hemina; cujus verba de ea re hic subjiciam : « Numa constituit, ut pisces qui squamosi non essent, ni pollucerent[1] : parcimonia[2] commentus, ut convivia publica et privata, cœnæque ad pulvinaria[3] facilius compararentur : ni qui[4] ad polluctum emerent, pretio minus parcerent, eaque præmercarentur. »

dulces, alibi sint amari, sive salsi, contingere id naturæ ex differentia soli, cælive, aut pabuli, affini etiam monstratur exemplo. H.

7. *Refici*. Iterum sale condiri; « evanescente priore conditura, ob mutationem cæli. » Sic MSS. Reg. 2, Ch. Interpolatorum manu prius legebatur *recentia effici constat*. H. — *Recentia effici constat*. Sic evanescente sale, ut eo condita nunquam fuisse videantur. Dal.

X. 1. *Ni pollucerent patrimonia*. Vertranius apud Varronem hic legit, « Numa constituit, ut pisces qui squamosi non essent, non pollucerentur, commentus, etc. » Sextus Pompeius scribit pisces omnes squamosos polluceri præter scarum. Lego, *pollucerentur sacris cæremoniis*. Vide Scalig. in Festum voce *Pollucere*. Dalec. — *Ni pollucerent parcimonia*. Ne coemerent ad epulas sacras deorum : parcimonia viam excogitavit, qua cœnæ deorum facilius compararentur. Usus hac voce Festus : « Pollucere merces quas liceat, sunt far, polenta ... pisces quibus est squama, præter scarum. » Quæ si cum Plinianis componas, conceptam his verbis legem a Numa intelligas: PISCES. QVEI. SQVAMOSEI. NON. SVNT. NEI. POLLVCETO. SQVAMOSOS. OMNEIS. PRAETER. SCARVM. POLLVCETO. Hard.

2. *Parcimonia*. Libri ad hunc diem editi, quibus et conditivi favent, sed hac parte vitiati, « ni pollucerent patrimonia : commentus, etc. » Ridicule. Certissima nostra conjectura est, quam Servius egregie stabilit, ad eum versum Maronis, « pauperque Senatus Thura dabant, » Æn. VIII : « Re vera pauper, inquit, per quod ostenditur parcimonia pro laude tunc habita. Et libri Veterum tradunt a majoribus sacrificando parcimoniam observatam esse. » Itaque est ea Numæ lex lata, ut sumptibus parceretur; ejusmodi enim pisces, ob raritatem, magno venibant. Hard.

3. *Ad pulvinaria*. Pulvinar, lectus qui in templis sterni consuevit, numini dicatus. Hard.

4. *Ni qui*. Dictum prisco more, pro *ne qui*. Qua de re Vossium vide in Anthol. ne actum agam. Hard.

1 XI. Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, de quibus[1] suo loco satis diximus, tantum[2] apud Indos in curalio[3]: namque ista persuasione gentium constant. Gignitur quidem et in Rubro mari, sed nigrius: item in Persico vocatur Iace: laudatissimum[4] in Gallico sinu

— *Pollactum.* Alexander ab Alex. *pollinctum* legit, et funebrem cœnam interpretatur a pollinciendo. Budæus *polluctum* restituit. *Pollucere* ad sacra pertinet, libare, diis offerre, votivum epulum facere. *Polluctum* cœna lauta, opipara, et splendida, qualis esse solet in sacris epulis. Dal. — *Pretio minus parcerent, eaque præmercarentur.* Pretium pecuniamve largius darent. Ne pecuniæ non parcerent, ne pretio majore ultro oblato, annonam, ut dicitur, calfacerent, incenderentque. Hard.

XI. 1. *De quibus.* Lib. IX, 54, sqq. Hard.

2. *Tantum.* Etiam Isidoro, teste Origg. XVI, 8, Curalium, sic etiam libri omnes prisci habent, sive ut recentiores, corallium, et corallum, nomen retinet, *du corail.* Hard.

3. *In curalio.* Corallium inter gemmas recenset Theophr. libro περὶ λίθων, rubrum, rotundum, simile radici, ac cum eo comparat Indicam arundinem in saxum duratam. De corallio multa Orpheus libro περὶ λίθων. Dalec. — Sane hæc olim opinio obtinuit. Sciebant tamen (vide et ipsum Nostrum infra) corallium vivere: atqui nullus lapis vivit; crescit tantum, nil amplius. Saltem igitur vegetabilium numero accensendum fuit corallium; quod Gessner, Bauhin, Tournefort, Donati, vel jusserunt, vel siverunt fieri: nec enim distat hocce corporis a forma arborum, dum in altitudinem surgit gracile et teres sesquipedalem et in ramusculos luxuriat. Linnæi ed. priores madreporis annumeravere: præstantissimus Pallas Isidibus; nec multo post *Isis nobilis* vocatum est a Gmelin et Solander: sed nuperrime et merito ab Isidum gente amoveri jussit Delamarck, approbavitque omnibus fere rerum naturalium peritis alio referenda corallia. Ergo nunc a coralliis principium ordini primo polypiferorum corticiferorum, si non tam polypi ratio habeatur, quam polypiferæ arboris; Actinozoarius compositus, si secus. Jam laudato Delamarck et Lamouroux prior ordinatio placet, nec abludit Cuvier; posterior vero ex ingeniosissimo de Blainville profecta est. Aj.

4. *Gignitur ... laudatissimum,* etc. Optime hæc: nec Indico aut Erythræo mari tantum inesse corallia scito, sed toti Pacifico, qua Polynesia insulas et Aulonas præbet. Unde huic Oceano nomen quidam voluere dari *corallicum mare;* non inepte, modo de corallii pulchritudine conticuerint, quod his locis subfuscum et livens. Laudatissimum certe e Mediterranei freti, ut mox Noster ait, partibus variis, quarum præcipuas bene congerit, culpan-

circa[5] Stœchadas insulas, et in Siculo circa[6] Æolias, ac Drepanum[7]. Nascitur et apud Graviscas, et ante Neapolim Campaniæ; maximeque rubens, sed molle, et[8] ideo vilissimum Erythris. Forma[9] est ei fruticis, colos viridis. Baccæ[10] ejus candidæ sub aqua ac molles : exemptæ confestim durantur et rubescunt[11], quasi corna sativa specie a

dus in hoc tamen quod Ægei maris oblitus sit et Messanici freti. Sed vid. inf. not. 11. Aj.

5. *Circa.* Nec ibi solum, sed etiam tota Provinciæ ora Stœchadibus apposita, probatissimum colligi scribit Hon. Bouche, Hist. Prov. I, 8, pag. 49. Hard.

6. *Et in Siculo circa Æolias. Culias*, non *Helian*, in scripto codice. Pint. — *Circa.* Ita Ch. codex. In Reg. 1, *circa Eulias.* In editis insulse, *circa Heliam.* Hard.

7. *In Siculo circa Æolias, ac Drepanum.* Vere : potuisset adjicere, quoniam de Siculo mari sermo erat, celeberrimo omnium et pulcherrimo corallio hoc fretum nobilitari. Id maris vulgo vocatur ager corallicus, ac velut silvestris vastitas, in tonsiles partes divisum est, quarum quæque totius campi decima pars est; nam decem annis videtur ad maximum pervenisse arbor corallica. Testatur tamen celeb. v. Spallanzani, vidisse se coralliferas arbores ex inexplorato hucusque loco avulsas, quas crassiora vulgaribus grana commendarent, sed non pulchriora, neque vividius gratiusve rubentia. Aj.

8. *Et ideo.* Ita Reg. 2, recte. Vilissimum, non quia rubens, sed quia molle. Prius *utilissimum* legebatur. Male. Hard.

9. *Forma.* Hæc quoque Solinus, cap. 11, pag. 16, et Isidorus, l. c. Hard.

10. *Baccæ.* Sic etiam loquitur Isidorus, l. c. Ex quo palam fit curalium olim quum ex aquis extraheretur, sectum in frusta, seu baccas, corni specie ac magnitudine, etiam tum quum sub aquis foret ac mollius crederetur, ne postquam attigisset auras, frangendo duritiei obstitisset. Cf. n. 11.

11. *Exemptæ confestim durantur et rubescunt.* Passim ab antiquis creditum proditumque est, corallium herbaceam mollitiem habere sub aqua : experimento compertum vel tum saxeam ei inesse duritiem. Quare comminisci ausi sunt alii, vivere sub aquis corallium, tactu lapidescere : quas nugas dum Plinius recitat, non probat. « Aiunt, inquit, tactu lapidescere, etc. » Unde Petr. Quiquer. de laud. Prov. II, f. 57. Ovidius : « Sic et corallium, quo primum contigit auras Tempore, durescit : mollis fuit herba sub undis. » Marbodæus item lib. de Lapid. pret. cap. 20, de corallio : et quod in medieo magis, quam in vallibus mirum, Diosc. quoque, V, 139, qui id asseverate pronuntiat. Hard. — Monendus hic de pluribus lector. Non homœomeria constat arbor corallica, sed duabus præcipuè partibus, sc. axe et cortice. Axis durus et lapidi,

atque magnitudine. Aiunt tactu protinus lapidescere, si
vivat. Itaque occupari, evellique retibus, aut acri ferra-
mento præcidi. Qua de causa curalium[12] vocitatum inter-
pretantur. Probatissimum[13] quam maxime rubens, et quam
ramosissimum, nec scabiosum, aut lapideum, aut rursus
inane, et concavum. Auctoritas baccarum ejus non minus
Indorum viris quoque pretiosa est, quam feminis nostris
3 uniones Indici. Aruspices eorum vatesque inprimis reli-
giosum[14] id gestamen amoliendis periculis arbitrantur.
Itaque et decore et religione gaudent. Prius quam hoc

etiam sub aqna, simillimus totusque calcaris; nam totus solvitur, si acido nitrico injeceris; at iste cortex seu albus, seu pallidus, quem sibi axis circumdedit, ut mollis ac fere gelatinosus dum vita perstat, sic aridus et friabilis post mortem, h. e. postquam ex aquis avulsus est axis. Atqui corallio vendibili abest iste cortex. Unde vides quam facile error ignaras mentes invaserit! Quid, si reputaveris et ipsius axis extremo cuique ramusculo mollitudinem quamdam competere. Cæterum cave ne hunc arboris corallicæ corticem eumdem putes cum cortice vero, omnibus sane πολύποσι communi, qui arborem creant et incolunt. Mollis hic quoque, nec colore absimilis; sed canales cylindricos habet, qui ab extremo ramusculo ad pedem arboris in longitudinem porrecti eunt, et luteo quodam succo distenti sunt, quos vir doctiss. DE BLAINVILLE extremo animalculorum ordini aggregandos esse censet. AJ.

12. *Qua de causa curalium vocitatum.* Ὅτι ἐν ἁλὶ κουρεῖται, quoniam in mari tondetur. DALEC.

13. *Probatissimum.* Hæc totidem verbis Dioscorides loco laudato, et post eum Oribas. lib. XIII, pag. 228. HARD.

14. *Religiosum.* Solin. cap. II, pag. 16, de curalii ramulis: « Excudnntur ex illis multa gestamina. Habet enim, nt Zoroastres ait, materia hæc quamdam potestatem: ac propterea quidquid inde fit, ducitur inter salutaria. Curalium alias dicunt: nam Metrodorus Gorgiam nominat. Idem quod resistat typhonibus, et fulminibus, affirmat. » Hoc carmine Marbodæus expressit, loc. cit. de corallio: « Ex quo finguntur gestamina commoda multis: Quippe salutaris gestantibus ipse probatur: Illius, ut dixit Zoroastres, mira potestas. Et sicut scribit Metrodorus, maximus auctor, Fulmina, typhonas, tempestatesque repellit A rate vel tecto..... Umbras dæmonicas ac Thessala monstra repellit. Collo suspensus pellit de ventre dolorem. » Adde Geopon. auctorem, lib. XV, cap. I, pag. 406. HARD. — Meræ fabellæ, et Scheherazadicis historiis appendendæ. AJ.

notesceret, Galli gladios, scuta, galeas adornabant eo. Nunc tanta penuria est vendibili merce, ut perquam raro cernatur in suo orbe. Surculi infantiæ adalligati, tute- 4
lam[15] habere creduntur: contraque[16] torminum ac vesicæ et calculorum mala in pulverem igne redacti, potique cum aqua auxiliantur. Simili modo ex vino poti, aut si febris sit, ex aqua, somnum afferunt. Ignibus diu repugnant. Sed[17] eodem medicamine sæpius poto tradunt lienem quoque absumi. Sanguinem[18] rejicientibus exscreantibusve medentur. Cinis[19] eorum miscetur oculorum medicamentis. Spissat enim ac refrigerat: hulcerum cava explet: cicatrices extenuat.

XII. Quod ad repugnantiam rerum attinet, quam 1
Græci antipathiam vocant, nihil est usquam venenatius, quam in mari pastinaca, utpote quum radio ejus arbores necari dixerimus[1]. Hanc tamen persequitur galeos[2]. Idem et alios quidem pisces, sed pastinacas præcipue, sicut in terra serpentes mustela. Tanta est aviditas ipsius veneni. Percussis vero ab ea medetur et hic[3] quidem, sed et mullus, ac laser.

XIII. (III.) Spectabilis naturæ potentia in his quoque, 1

15. *Tutelam*. Adversus veneficia. Hard.

16. *Contraque*. Subscribit Plinio Diosc. V, 139. Petr. Quiqueranus loc. ante cit. fol. 58, a Galeno id vere proditum, multisque recentiore ævo experimentis comprobatum ait: neque in eo solo genere morbi, sed et in plurimis aliis, sive appensum, sive tritum in pollinem, bibitumque, sive alio modo, valere plurimum. Hard.

17. *Sed*, etc. Dioscorid. l. c. II.

18. *Sanguinem*. Diosc. l. c. Marc. Emp. cap. xvi, pag. 121, et cap. xvii, pag. 125. Hard.

19. *Cinis*. Diosc. l. c. Στύφει δὲ τῇ δυνάμει, καὶ ψύχει ἐπιεικῶς. Καταστέλλει δὲ τὰ ὑπερέχοντα, καὶ οὐλὰς σμήχει τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς· πληροῖ δὲ καὶ κοιλώματα καὶ οὐλάς. Quæ Plinius totidem pæne verbis. H.

XII. 1. *Dixerimus*. Lib. IX, cap. 72. Hard.

2. *Galeos*. Egimus de hoc galeo cane IX, 70. Quod pari odio adversus pastinacas, atque mustelæ terrestres, quas Græci γαλᾶς vocant, adversus serpentes feratur, galei nomen inditum ei Plinius credidit. Hard.

3. *Et hic*. Impositus plagæ. H.

quibus et in terris et in aqua victus est, sicut[1] et fibris, quos castores vocant[2], et castorea[3] testes eorum. Amputari hos ab ipsis, quum[4] capiantur, negat Sextius[5] diligentissimus medicinæ. Quin immo parvos esse substrictosque, et adhærentes spinæ[6], nec adimi sine vita animalis posse. Adulterari autem renibus ejusdem, qui sint grandes, quum veri testes parvi admodum reperiantur. Præterea ne vesicas quidem esse[7], quum sint geminæ, quod nulli animalium. In his folliculis[8] inveniri liquo-

XIII. 1. *Sicut.* De his egimus VIII, 47. Hard.

2. *Quos castores vocant.* Arist. Histor. Animal. lib. VIII, cap. 5; Ælian. Histor. Animal. lib. VI, cap. 24. Dal.

3. *Et castorea.* De quibus Virg. Georg. I, *Virosaque Pontus castoreo*, hoc est, graveolentia, βρωμώδη, qualia maxime probantur a medicis. Hard.

4. *Quum capiantur.* Quidam, *quum captantur.* Sed nihil mutandum. Hard.

5. *Negat Sextius diligentissimus.* Credidit Apuleius, qui lib. I Asini, Thessalam veneficam scribit, amatorem suum, quoniam alterius mulieris consuetudine usus fuisset, in castorem mutasse, ut amputaret sibi genitalia, si quando venatores insequerentur. Dal. — Negat et Diosc. II, 26. Vide quæ diximus VIII, 47. Hard.

6. *Quin immo parvos esse substrictosque, et adhærentes spinæ*, etc. Hæc observatorem arguunt: nam fibro re quidem vera tam intime sub cauda totus latet apparatus genitalis, ut vix credideris posse a conjugio coitum exerceri. Retroflexum veretrum; testium duplex tumor intra inguinum vaginam conditus. Cæterum memento false persuasum quibusdam antiquis in testiculis jacere castoreum. Et in feminis hanc substantiam reperire est. Nempe, quo cavo, inter caudæ originem et geminum femur sito, genitale extremum, h. e. præputium in maribus, in feminis clitoris et anus latent, in eodem glans duplex membranosa et pyriformis, quarum in altera fit secretio castorei. Has certe glandes infra designat vox *folliculi*; nec in ambiguo jam res potest remanere, quum abesse vesicam miratur; mirum sane, si de testiculis veris ageretur. Aj.

7. *Præterea ne vesicas quidem esse.* Vide not. supra. Cf. et hanc quæ sequitur. Aj.

8. *In his folliculis.* Non in ambobus. Nam in altero secretio fit humoris cujusdam fusci, unctuosi, a castoreo longe abeuntis; in alterius cellulis castoreum exstat. Structuræ quoque differunt. Nam prior nil nisi vesica simplex vel sacculus; posterior cellulosa reticulataque quodammodo est. Illa a pube proxime abest; hæc longius paulo.

rem[9] et asservari sale. Itaque inter probationes falsi[10], esse 2
folliculos geminos ex uno nexu dependentes, quod ipsum corrumpi fraude[11] conjicientium[12] gummi cum sanguine, aut Hammoniacum[13] : quoniam Hammoniaci coloris esse debeant, tunicis circumdati[14], liquore[15] veluti mellis cerosi,

cubat. Utriusque liquor canalibus suis in genitalia decurrit, lubrificatque sive glandem, sive murton. Aliud quoque utilitatis his subesse res est vero simillima; sed quid, in ancipiti est. Aj.

9. *Liquorem.* Pinguem et oleosum. Dalec.

10. *Itaque inter probationes falsi.* Itaque ut probetur castoreum verum et secernatur a falso, eligendi sunt folliculi seu testes gemini ex uno nexu pendentes : atque hoc ipsum fraude corrumpitur ab iis qui gummi conjiciunt, etc. Diosc. II, 26 : Ἐκλέγου δὲ ἀεὶ τοὺς συνεζευγμένους ὄρχεις ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ... Δολοῦσι δέ τινες αὐτὸ, ἀμμωνιακὸν ἢ κόμμι συμπεφυρμένον αἵματι καὶ καστορίῳ ἐγχέοντες εἰς φύσσαν καὶ ξηραίνοντες. « Porro testes semper eligito, qui sint ex uno ortu connexi ... Ipsum quoque fraude corrumpunt nonnulli, Hammoniacum, aut gummi cum sanguine et castorio subactum in folliculum infundentes, et ita exsiccantes. » H.

11. *Corrumpi fraude conjicientibus gummi cum sale Hammoniaco.* Hermolaus Barbarus veterem lectionem esse monuerat non *cum sale*, sed *cum sanguine :* et eam se probare ex Dioscoride, qui hæc ipsa fere ad verbum tradat. Ecce alius sive is Dalecampius est, qui ad marginem corrigit : *corrumpitur fraude conjicientium*, hoc ex Pint. cod. et Chifflet. « gummi aut hammoniacum cum sanguine et castoreo, quoniam... » Voss. « conjicientium cummim cum sanguine aut hammoniacum. » Scribe : « quod ipsum corrumpi fraude conjicientium gummim cum sanguine aut amnoniacum. » Nam *corrumpi* mutandum non est, quum intelligatur, « tradit Sextius diligentissimus medicinæ. » Gron.

12. *Conjicientium.* Hæc cod. Reg. 2 sincerissima lectio, quam fide summa totidem litterarum apicibus repræsentamus, abdicata vetere, quam interpolatores sic concinnarant. « Quod ipsum corrumpi fraude, conjicientibus gummi cum sale Hammoniaco. » Favet Dioscorid. emendationi, ut in prioribus notis ostendimus. Hard.

13. *Cum sang. aut Hammoniacum.* Hammoniacum cum sanguine et castoreo subactum, ex Dioscoride. Vid. sup. not. 10.

14. *Tunicis circumdati.* Naturalibus suis tunicis circumdati. Diosc. id est, elytroeide, quæ utrique testi sua et peculiaris est. Dalec. — *Tunicis.* « Qui naturalibus tunicis perpetuo distinguantur, » inquit Diosc. loc. citat. διαφρασσόμενόν τε συνεχῶς φυσικοῖς ὑμέσι. Hard.

15. *Liquore.* Diosc. l. c. Καὶ τὸ ἐντὸς ἔχον κηροειδὲς, βαρύοσμον, βρομῶδες, δριμὺ, δηκτικὸν, εὔτριπτον. « Liquore intus veluti ceroso, odo-

odore graves[16], gustu amaro et acri, friabiles. Efficacissimi e Ponto[17], Galatiaque, mox Africa. Sternumenta[18] olfactu movent. Somnum conciliant, cum rosaceo et peucedano peruncto capite; et per se poti in aqua: ob id phreneticis utiles. Item lethargicos[19] odoris suffitu excitant; vulvarumque exanimationes vel subditi. Et[20] menses ac secundas cient, duabus drachmis ex aqua cum pulegio
3 poti. Medentur[21] et vertigini, opisthotonis, tremulis, spasticis, nervorum vitiis, ischiadicis, stomachicis, paralyticis, perunctis omnibus: vel triti ad crassitudinem mellis cum semine viticis, ex aceto aut rosaceo. Sic et contra

ris gravis, ac viroso gustu, acri, et mordaci, friabili. » H. — Revera castoreo, quale apud vivum animal constat hoc inesse, aut quale de modo exanimi colligitur, lutea, mellea vel siruposa soliditas, et odor gravissimus, qui multo minuitur, sed non evanescit, postquam exaruit; quo tempore in resinæ formam naturamque componitur, solidescit et fit subfuscum. Quod ad compositionem spectat, quanquam aliquantulum variatur in enarranda chymica analysi, potes tamen e collatis disquisitionibus clarissimorum virorum Hildebrandt, Laugier, Bouillon de Lagrange, Thouvenel (*Mém. sur les substances animales médicamenteuses*, qui quidem codex præmio donatus est Burdigalæ, ann. 1778), Haas (Wolfgangii Ad. Chr. *Analys. castorei chymica*, *Diss. Erlangæ* 1795, in-8°) conjicere id substantiæ constare e resina, corpore adipoceroso, oleo volatili, materia extractiva tinctoria, gelatina, salibus quibusdam acidoque benzoico. Aj.

16. *Odoris gravis*. Qua de causa *virosa castorea* Virgilius appellat. Dalec.

17. *Efficacissimi e Ponto Galatiæ, mox Africæ*. Scribe cum Voss. « e Ponto Galatiaque, mox Africa. » Statim Vossiani duo, et bis eadem verba referens melior *sternumenta*. Gron.

18. *Sternumenta*. Sic Dioscorid. l. c. Hard.

19. *Item lethargicos*. Cels. III, 20, cujus verba retulimus XXVIII, 67; Plin. Val. III, 7, et Diosc. l. c. Solo castoreo lethargicos esse curatos, vidit Jos. Schenkius, ipso prodente Obss. med. lib. I, pag. 67. Hard.

20. *Et menses*. Totidem verbis Diosc. l. c. H. — Ex omnibus quidem, sive experientiis, sive disputationibus compertum est antispasmodicam vim castoreo contigisse. Aj.

21. *Medentur et vertigini, opisthotonis*, etc. Iisdem fere morbis mederi scribit Dioscorid. loco citato. Hard.

comitiales sumpti: poti[22] vero contra inflationes, tormina,
venena. Differentia tantum contra [23] genera est mixturæ.
Quippe[24] adversus scorpiones ex vino bibuntur: adversus
phalangia et araneos, ex mulso, ita ut vomitione reddan-
tur: aut ut retineantur, cum ruta: adversus[25] chalcidas
cum myrtite: adversus cerasten et presteras[26], cum pa-
nace, aut ruta, ex vino: adversus cæteras serpentes,
cum vino. Dari[27] binas drachmas satis est: eorum[28] quæ 4
adjiciantur singulas. Auxiliantur[29] privatim contra viscum
ex aceto: adversus aconitum ex lacte, aut aqua: adver-
sum elleborum album, ex aqua mulsa nitroque. Medentur
et dentibus, infusi cum oleo triti in aurem, a cujus parte
doleant: aurium doloribus melius, si cum meconio. Cla-
ritatem visus faciunt cum melle Attico inuncti. Cohibent[30]
singultus ex aceto. Urina quoque fibri resistit venenis, et
ob id in antidota additur. Adservatur autem optime in sua
vesica, ut aliqui existimant.

XIV. (IV.) Geminus similiter victus in aquis[1] terraque 1

22. *Poti.* Ex aceto Diosc. propinat l. c. Πίνεται δὲ σὺν ὄξει καὶ πρὸς ἐμπνευματώσεις, στρόφους, λυγμοὺς, θανάσιμα φάρμακα, « contra inflationes, tormina, singultus, exilialia venena. » HARD.

23. *Contra.* Contra diversa venenorum genera diversa mixtura est. HARD.

24. *Quippe.* Nicander in Theriac. p. 41. HARD.

25. *Adversus chalcidas.* De hoc lacertæ genere diximus XXIX, 32. H.

26. *Et presteras.* Πρηστὴρ serpentis seu viperæ genus ita appellatum ob inexstinctæ sitis ardorem, quem morsu creat. HARD.

27. *Dari.* Castorei. Ita Scrib. Larg. comp. 192: « Ad ixiam, quam quidem chamæleonta vocant: item castorei. * P. 2 (hoc est, denarios pondo duos, sive drachmas binas), dato ex vino cyathis quatuor, etc. » HARD.

28. *Eorum*, etc. Rutæ exempli gratia, vel panacis. HARD.

29. *Auxiliantur.* Diosc. l. c. Πίνεται δὲ σὺν ὄξει καὶ πρὸς ἰξίαν. H.

30. *Cohibent.* Dioscorides loco citato. HARD.

XIV. 1. *Geminus similiter victus in aquis terraque*, etc. Vide Salmas. pag. 1122. — Olim legebatur, « effectus quoque pari honore habendi. » — In apographo nostro, « effectusque par honore habendo »; sicque fere habent Romana et Parmensia exemplaria. PINT.

testudinum, effectusque par honore habendo, vel propter excellens in usu pretium[2], naturæque[3] proprietatem. Sunt ergo testudinum genera[4], terrestres, marinæ, lutariæ, et quæ in dulci aqua vivunt. Has quidam e Græcis emydas[5] appellant. Terrestrium carnes suffitionibus propriæ, Magicisque artibus refutandis, et contra venena

2. *Pretium.* Ad intestina variæ supellectilis opera. Earum cortices sive putamina secabantur in laminas, quibus lecti vestirentur et repositoria, lib. IX, cap. 11. Dal.

3. *Naturæque.* In Reg. 2, *figuræque proprietatem.* Rectius, ut opinor. De forma testudinum diximus IX, 12. Hoc tamen et hic obiter adjicimus ex Pausania, in Atticis, p. 43, marinas testudines a terrestribus magnitudine tantum ac pedibus differre: pedes enim iis esse, quales marino vitulo: Εἰσὶ δὲ αἱ θαλάσσιαι, πλὴν μεγέθους καὶ ποδῶν, ὅμοιαι ταῖς χερσαίαις· πόδας δὲ ἐοικότας ἔχουσι ταῖς φώκαις. Hard.

4. *Sunt ergo test. genera, terrestres, marinæ, lutariæ*, etc. Hodie patet, vel silentibus nostris his notis, talium nomenclaturarum usum jam nullum esse, nec posse aliquid veræ et commodæ divisionis ex animalium patria efflorescere. Ergo testudines vulgo in quincuplex genus distribuunt, nempe testudinum propriarum, emydum, chelydum: cujus tamen divisionis, si quis dichotomiarum studiosior fuerit, ratio sic se habet:

Herpeton ordo II: Chelonii.

A. Quibus digiti facile visibiles et veri pedes.

A. Osseo tegumento, duro et corneo.

a) In convexitatem magis arcuata carapace, pedumque parum distincta (*testudines*, quod genus primum).

β) Minus convexa carapace, pedibus distinctis, sed

β[1] Modo ita magno tegumento, ut corpus totum, et caput, et pedes recipiat (*emydes*, quod genus secundum).

β[2] Modo non ita magno tegumento, ut hæc recipiat (*chelydes*, quod genus tertium).

b. Non osseo et corneo tegumento, sed molli et ea crassissima cute (*trionyches*, quod genus quartum).

B. Quibus digiti non distincti membrana una adalligantur, et in pinnæ formam eunt (*chelonides*, quod genus quintum).

Ex his tamen hoc nota, non a rerum natura longissime Plinianam divisionem abire: nam quas marinas vocat, hæ chelonides sunt, quas terrestres, testudines; quas lutarias et dulcium aquarum accolas emydes trionychesque: nam de chelydum genere silendum videtur, quum una hucusque in hoc genere species innotuerit (nempe *testudo fimbriata* Gmel. vel matamata quæ in Guianicis omnibus degit). Aj.

5. *Emydas.* Ἐμύδας, Arist. et Phavorinus: ἁμύδας Archigenes apud Galenum vocat κατὰ τόπ. II, 2, p. 381. Hard.

salutares produntur. Plurimæ in Africa. Hæ ibi amputato
capite pedibusque, pro antidoto dari dicuntur : et ex
jure in cibo sumptæ, strumas discutere, lienes tollere:
item comitiales morbos[6]. Sanguis[7] earum claritatem visus 2
facit, suffusionesque oculorum tollit. Et contra serpentium
omnium et araneorum ac similium venena auxiliatur, ser-
vato sanguine in farina pilulis factis, et quum opus sit in
vino datis. Felle[8] testudinum cum Attico melle glauco-
mata inungi prodest; et scorpionum plagæ instillari. Te-
gumenti[9] cinis vino et oleo subactus pedum rimas hulce-
raque sanat. Squamæ e summa parte derasæ, et in potu
datæ, Venerem cohibent. Eo magis hoc mirum, quoniam
totius tegumenti farina accendere traditur libidinem. Uri- 3
nam earum aliter quam in vesicis dissectarum, inveniri
posse non arbitror : et inter ea hoc quoque esse, quæ
portentosa Magi demonstrent, adversus aspidum ictus
singulare, efficaciore tamen, ut aiunt, cimicibus admixtis.
Ova durata illinuntur strumis, et hulceribus frigore aut
adustione factis. Sorbentur in stomachi doloribus. Mari- 4
narum[10] carnes admixtæ ranarum carnibus contra sala-
mandras præclare auxiliantur. Neque est testudine aliud
salamandræ adversius. Sanguine[11] alopeciarum inanitas,

6. *Item comitiales morbos.* Auctor Kiranidum, p. 158 : « Χελώνης quoque terrestris sanguis potus epilepticos juvat, et ab echidna vel scorpione percussos summe juvat. » Diosc. similiter, II, 97. HARD.

7. *Sanguis.* Plin. Val. I, 10. H.

8. *Felle.* Auctor Kiranidum, 158 : « Fel cicatrices et leucomata cum melle summe juvat. Tota vero combusta, et cum melle sumpta, vetustissima leucomata mundat continuo : et dolorem nubeculasque illita sanat, etc. » HARD.

9. *Tegumenti*, etc. Marc. Empir. XXXIV, p. 232 : « Tegumen concrematur, etc. » HARD.

10. *Marinarum carnes.* Mures marinos prisci appellarunt. Hinc Plautus festive sic piscatores vocat, quod illarum modo, velut animantia quædam, ἀμφίβια, partim in aquis degant, partim in terra : « Salvete mures maritimi, conchitæ atque hamiotæ. Famelica hominum natio. » DALEC.

11. *Sanguine.* Q. Serenus, c. IX, de fluore capillorum, pag. 130 : « Vel testudineo mage permulceto cruore. » Archigenes apud Galen.

et porrigo [12], omniaque capitis hulcera curantur. Inarescere
eum oportet, lenteque ablui. Instillatur et dolori aurium
cum lacte mulierum. Adversus comitiales morbos man-
ditur cum polline frumenti. Miscetur autem sanguis he-
minis tribus, aceti hemina, vino addito: his et cum
hordeacea farina [13], aceto quoque admixto, ut sit quod
devoretur fabæ magnitudine. Hæc singula et matutina et
vespertina dantur [14], dein post aliquot dies bina vespera.
Comitialibus instillatur ore diducto, his qui modice cor-
5 ripiantur. Spasmo cum castoreo clystere infunditur. Quod
si dentes ter anno colluantur testudinum [15] sanguine, im-
munes a dolore fiunt. Et anhelitus discutit, quasque or-
thopnœas [16] vocant: ad has in polenta datur. Fel testu-
dinum claritatem oculorum facit [17]: cicatrices extenuat:
tonsillas [18] sedat, et anginas, et omnia oris vitia. Privatim
nomas ibi: item testium [19]. Naribus [20] illitum comitiales
erigit, attollitque. Idem cum vernatione anguium aceto
6 admixto, unice purulentis auribus prodest. Quidam bu-
bulum fel admiscent, decoctarumque carnium testudinis

κατὰ τόπ. I, 2, pag. 329: ἡ χελώνης θαλασσίας αἵματι κατάχριε, ἐπαινεῖται, *laudatissimus enim est*. H.

12. *Et porrigo.* Quintus Serenus, cap. IV, inter remedia porrigini depellendæ, p. 127: « Prodest et tarda demptus testudine sanguis. » Hard.

13. *His et cum hordeacea farina.* Comitialibus morbis etiam cum farina hordeacea. Hard.

14. *Et vespertina dantur.* Reg. 2, *et vespera*: ut mox, *bina vespera*. H.

15. *Quod si dentes per annum colluantur testudinum.* Scribo, « Quod si dentes ter anno colluantur, etc. » ex eodem. Pint.

16. *Orthopnœas.* Auctor Kiranidum, p. 158: « Marinæ testudinis sanguis ... cum pultibus conditus, et potus, orthopnœam sanat. » H.

17. *Fel testudinum claritatem oculorum facit.* Dioscorid. II, pag. 96, et Galen. κατὰ τόπ. IV, 8, p. 456. Hard.

18. *Tonsillas.* Diosc. loc. cit. Πρὸς συνάγχας, καὶ τὰς ἐπὶ τῶν παίδων νομὰς ἐν στόματι. Hard.

19. *Item testium.* Subintellige, nomas, hoc est, hulcera quæ pascendo serpunt: vel vitia omnia. H.

20. *Naribus.* Ita MSS. omnes, et Plin. Val. II, 58: « Fel testudinis naribus illitum jacentem erigit. » Dioscor. II, 96, inditum mavult: ἐπιληπτικοῖς ἐντεθεῖσα ταῖς ῥισίν. H.

succum, addita æque vernatione anguium. Sed vino testu-
dinem excoquunt[21]. Oculorum utique vitia[22] omnia fel
inunctum cum melle emendat: suffusiones etiam. Marinæ
felle cum fluviatilis[23] sanguine, et lacte, capillus mulie-
rum[24] inficitur[25]. Fel contra salamandras, vel succum
decoctæ bibisse satis est. Testudinum est tertium genus in 7
cœno et paludibus viventium. Latitudo in his dorso pectori
similis, nec convexo[26] curvata calyce, ingrata visu. Ex
hac quoque tamen aliqua contingunt auxilia. Tres namque
in succensa sarmenta conjectæ, dividentibus se tegumentis
rapiuntur: tum evulsæ carnes earum coquuntur in aquæ
congio, sale modice addito: ita decoctarum ad tertias
partes succus, paralysin et articularios[27] morbos sentien-
tibus bibitur. Detrahit item fel pituitas[28], sanguinemque
vitiatum. Sistitur ab eo remedio[29] alvus aquæ frigidæ potu.
Ex quarto genere testudinum, quæ sunt in amnibus, di- 8

21. *Sed diu in vino testudinem excoquunt.* « Sed vino testudine excoquunt, » in eodem: cætera superfluunt. Et statim post, *oculorum utique*, non *oculorum quoque*. Pint.

22. *Oculorum quoque vitia.* Voss. « Oculorum utique vitia », ut et Pintiani. Gr.

23. *Suffusiones etiam marinæ fel cum fluviatilis.* Duo prima verba ad præcedentia attinent. Reliqua sic legito, « Marinæ felle cum fluviatilis sanguine, et lacte, etc. » ex eod. Pint.

24. *Capillus mulierum.* Duo prima verba superioribus applica, cætera scribe sic: « Fel contra salamandras vel succum decoctæ bibisse, satis est. » Et statim, mutato ordine, lege, « Tertium genus testudinum est, » ex eodem. Pint.

25. *Inficitur felle.* Luteo et aureo colore, sive flavo tingitur. Dalec.

26. *Nec convexo incurva calyce.* Voss. « nec convexo corvata calyce. » Quod est, *curvata*. Gr. — *Nec convexo curvata*, etc. Nec convexum habet curvatumque tegumentum. Hard.

27. *Articularios.* Paulo aliter auctor Kiranidum, qui pag. 158: « Χελώνης palustris cinerem cum ceroto rosaceo superillitum » ait calidas podagras summe sanare. H.

28. *Pituitas.* Quidam *pituitas* exponunt ἐξανθήματα, pituitæ eruptiones: sanguinem autem vitiatum, in ecchymomata et livores effusum. Alvi dejectionem potius intelligendam puto, quod ostendit proxime sequens oratio; sanguinem vitiatum, in grumos concretum. Dal.

29. *Ab eo remedio.* Post illud remedium. Hard.

vulsarum pingui cum aizoo herba tuso, admixto unguento et semine lilii, ante accessiones si perungantur ægri, præter caput, mox convoluti calidam aquam bibant, quartanis liberari dicuntur. Hanc testudinem quinta decima luna capi oportere, ut plus pinguium reperiatur. Verum ægrum sexta decima luna perungi tradunt. Ex eodem genere testudinum sanguis instillatus[30] cerebro capitis dolores sedat :
9 item strumas. Sunt qui testudinum sanguinem cultro æreo supinarum capitibus præcisis, excipi novo fictili jubent : ignem sacrum, cujuscumque[31] generis sanguine illini : item capitis hulcera manantia, et verrucas. Iidem promittunt testudinum omnium fimo panos discuti. Et licet incredibile dictu sit, aliqui tradunt tardius ire navigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

1 XV. Hinc deinde in morbos digeremus aquatilia, non quia ignoremus gratiorem esse universitatem animalium, majorisque miraculi : sed hoc utilius est vitæ, contributa[1] habere remedia, quum aliud alii prosit, aliud alibi facilius inveniatur.

1 XVI. (v.) Venenatum[1] mel diximus ubi nasceretur. Auxilio est piscis aurata in cibo. Vel si ex melle sincero fastidium cruditasve, quæ sit gravissima, incidat ; testudinem circumcisis pedibus, capite, cauda, decoctam, antidotum esse, auctor est Pelops, scincumque Apelles.

30. *Instillatus cerebro capitis.* In Reg. 2 cod. *crebro :* in libris hactenus editis, *crebros capitis dolores :* in Ch. *instillatus cerebro.* Posterius magis arridet. Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. II, 2, p. 381, testudinis palustris sive lutariæ sanguinem instillari sincipiti jubet : Χελώνης λιμναίας, ἣν τινες ἀμύδα καλοῦσιν, αἷμα ἐπίσταζε ἐπὶ τὸ βρέγμα. Hard.

31. *Cujuscumque.* Cujuscumque testudinum generis. Hard.

XV. 1. *Contributa.* Ad eosdem morbos utilia. Quasi ad eamdem tribum classemque pertinentia. Sic contributa oppida, quæ sunt ejusdem jurisdictionis, ut vocant, quæ eodem jura petunt, ut in Geographicis monuimus. Hard.

XVI. 1. *Venenatum.* Lib. XXI, 44. Hard.

Quid esset scincus[2], diximus : sæpius[3] vero, quantum veneficii in menstruis mulierum. Contra[4] omnia ea auxi- 2
liatur, ut diximus, mullus. Item[5] contra pastinacam et scorpiones terrestres marinosque, et dracones, et phalangia illitus sumptusve in cibo. Ejusdem recentis e capite cinis contra omnia venena, privatim contra fungos. Mala medicamenta inferre negant posse, aut certe nocere, stella marina vulpino sanguine illita, et affixa limini superiori, aut clavo æreo januæ.

XVII. Draconis marini scorpionumque ictus, [1]carnibus 1
earum impositis : item araneorum morsus sanantur. In summa contra omnia venena, vel potu, vel ictu, vel morsu noxia, succus earum e jure decoctarum, efficacissimus habetur. Sunt et servatis piscibus medicinæ, salsamentorumque cibus prodest a serpente[2] percussis, et contra

2. *Quid esset scincus*. Ita MSS. De scinco dixit VIII, 38, et XXVIII, 30. Hard.

3. *Sæpius*. Subintellige, diximus. Nempe VII, 13, et XXVIII, 23, et alibi passim. Hard.

4. *Contra*, etc. Lib. XXVIII, 23: « Bythus Dyrrachenus tradit..... omnem vim talem resolvi, si mullum piscem secum habeant. » Hard.

5. *Item contra pastinacam*. Diosc. II, 24, et in Theriac. c. 25, quod et experimento comprobatum a se narrat Rondeletius, VI, 19, ubi multa affert in eam rem egregia. Hard. — Absurde. Sed de his jam dictum. Aj.

XVII. 1. *Carnibus*. Draconis scilicet et scorpiunum, quibus quamobrem nunc muliebre genus haud semel affingat, obscurum est. Sic enim MSS. omnes, editique libri. Ad stellam marinam certe, de qua paulo ante extremo capite superiore dictum est, pertinere hæc minime posse, perspicuum videtur : nam et *ejus* dici, non *earum* oportuisset : et ex dracone marino, hoc ipso loco remedia afferri, inter ea quæ ex stella marina, et quæ e salsamentis petantur, Index persuadet, consentientibus exemplaribus omnibus : « Ex stella marina, ex dracone marino, ex salsamentis, etc. » Scorpionis marini ictum apposito ipsius hepatis sanasse se auctor est Rondeletius VI, 19. Hard.

2. *A serpente*. Ab eo viperæ genere, quam prestera vocant, inquit Diosc. II, 33 : Ὁ δὲ ὠμοτάριχος λεγόμενος ... βοηθεῖ δὲ λαμβανόμενος τοῖς ὑπὸ ἐχίδνης, τῆς καλουμένης πρηστῆρος, δηχθεῖσι· δεῖ δὲ ὡς ὅτι πλεῖστον προσφέροντας οἶνον ἀναγκάζειν πίνειν πολὺν, καὶ ἐμεῖν. « Sed oportet vinum quam plurimum subinde haurire cogantur, ita ut vomitione reddatur. » Hard.

bestiarum ictus, mero subinde hausto, ita ut ad vesperam cibus vomitione reddatur. Peculiariter a chalcide, ceraste, aut quas sepas vocant[3], aut elope[4], dipsadeve percussis. Contra scorpionem largius sumi, sed non evomi salsamenta prodest, ita ut sitis toleretur: et imponere eadem plagis convenit. Contra crocodilorum quidem morsus non aliud præsentius habetur. Privatim contra presteris morsum sarda prodest. Imponuntur[5] salsamenta et contra canis rabiosi: vel si non sint ferro ustæ plagæ, corporaque clysteribus exinanita, hoc per se sufficit. Et contra draconem marinum ex aceto imponuntur. Idem et cybio effectus. Draco[6] quidem marinus ad spinæ suæ, qua ferit, venenum, ipse impositus, vel cerebro toto prodest.

1 XVIII. Ranarum marinarum ex vino et aceto decoctarum succus contra venena bibitur, et contra ranæ rubetæ venenum, et contra salamandras. E fluviatilibus[1], si carnes edantur jusve decoctarum sorbeatur, prosunt et contra leporem marinum, et contra serpentes supra dictas. Contra scorpiones ex vino. Democritus[2] quidem tradit, si quis extrahat ranæ viventi linguam, nulla alia[3] corporis parte adhærente, ipsaque dimissa in aquam, imponat supra cordis

3. *Aut quas sepas vocant.* Genus illud serpentis nunc intelligit, de quo diximus XXIII, 29. Hard.

4. *Aut elope.* In Reg. 2, et Ch. *helope.* In editis *elape.* Nicander in Ther. p. 35, inter varia serpentium genera, sed quæ innocua sunt, ἔλοπας commemorat: et Scholiastes vetus in eum locum, p. 24, ἀσθενεῖς interpretatur. Hard.

5. *Imponuntur.* Diosc. II, 33: Καταπλάσσεται δὲ καὶ ἐπὶ κυνοδήκτων ὠφελίμως. Hard.

6. *Draco.* Totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 15: Δράκων θαλάσσιος ἀναπτυχθεὶς, ἐπιτεθεὶς, ἴαμά ἐστι πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀκάνθης αὐτοῦ πληγήν. Hard.

XVIII. 1. *E fluviatilibus.* Diosc. iterum cum Nostro facit, lib. II, cap. 28: Βάτραχοι ἀντιφάρμακόν εἰσιν ἑρπετῶν πάντων, ζωμευθέντες ἐν ἁλσὶ καὶ ἐλαίῳ, τοῦ ζωμοῦ λαμβανομένου ὁμοίως. Hard.

2. *Democritus.* Simile est, quod de bubone superius retulit, XXIX, 26. Hard.

3. *Nulla alia*, etc. Si nulla alia parte corporis quam lingua, rana adhæreseat ei qui extrahit. H.

palpitationem[4] mulieri dormienti, quæcumque interrogaverit, vera responsuram. Addunt etiamnum alia Magi, 2
quæ si vera sunt, multo utiliores vitæ existimentur ranæ, quam leges[5]. Namque arundine transfixa[6] natura per os, si surculus in menstruis defigatur a marito, adulteriorum tædium fieri. Carnibus earum in hamum additis, præcipue purpuras certum est allici. Jecur[7] ranæ geminum esse dicunt, objicique formicis oportere : eam partem, quam appetant, contra omnia venena esse pro antidoto. Sunt quæ in vepribus tantum vivunt[8], ob id rubetarum nomine, ut diximus[9], quas Græci phrynos[10] vocant, grandissimæ cunctarum, geminis veluti cornibus[11], plenæ veneficiorum. Mira de his certatim tradunt auctores.
Illatis in populum silentium fieri. Ossiculo, quod sit in 3
dextro latere, in aquam ferventem dejecto, refrigerari vas, nec postea fervere, nisi exempto. Id inveniri objecta rana formicis, carnibusque erosis : singula in solium addi. Et aliud esse in sinistro latere, quo dejecto

4. *Supra cordis palpitationem.* Ad mammam sinistram, quo cordis motus et pulsatio sentitur. DAL.

5. *Quam leges.* De adulteriis, et de pudicitia : quales ab Augusto latæ, ut refert Tranquillus in ejus vita, cap. XXXIV. HARD.

6. *Namque arundine transfixa.* Nam arundine transfixa per ranæ pudenda, ad os usque, si surculus ille a marito defigatur in menstruis mulierum, futurum est ut mulier adulteria horreat. HARD.

7. *Jecur.* Vide quæ diximus XI, 76. HARD.

8. *Sunt quæ in vepribus tantum vivunt.* Lib. VIII, cap. 31. Rubetis vitam esse et in terra et in humore antea scripsit. DAL.

9. *Ut diximus.* Lib. VIII, 48. H

10. *Quas Græci phrynos vocant.* Bufones quidam vocant, vulgus gallicum *crapauds*. DALEC. — Diu bufonum et ranarum ἰδιότητες male perspectæ sunt, et ipse CUVIER quasi ægre admiserat distinctionem. Nunc diligentior observatio assequuta est characteras omnes, licetque distinguere. Nimirum utraque gens est batrachidon anuron (quæ urodeli familiæ opponitur); sed prior distat a posteriore, hoc quod crura in ranis longiora sint corpore, minus longa quam corpus in bufonibus. Cæteræ differentiæ sunt in his lingua (liberior quam in ranis), pustulæ multæ, inprimis parotidas, tum anticorum digitorum lævitas plana et inæqualis. AJ.

11. *Geminis veluti cornibus.* Ex-

fervere videatur, apocynon vocari. Canum impetus eo cohiberi, amorem concitari, et jurgia, addito in potionem. Venerem adalligatum stimulare. Rursus a dextro latere refrigerari ferventia. Hoc et quartanas sanari adalligato in pellicula agnina recenti, aliasque febres. Amorem inhiberi eo. Item ex his ranis lien contra venena, quæ fiant ex ipsis.

1 XIX. Auxiliatur[1] vero etiam efficacius colubra in aqua vivens[2]: hujus adipem et fel habentes[3] qui crocodilos venentur, mire adjuvari dicunt, nihil contra bellua audente. Efficacius etiamnum, si herba potamogiton misceatur. Cancri[4] fluviatiles triti potique ex aqua re-

tuberantibus ossibus, in quibus oculi reconduntnr. Dalec.

XIX. 1. *Auxiliatur... colubra.* Sic MSS. omnes, non *coluber.* In Indice bujus loci, et infra, cap. 26, enhydris appellatur. Hard.

2. *Coluber est in aqua vivens.* Omnes quinque: *Colubra in aqua vivens.* Sed et quod præcedit Voss. *Idem his ranis;* deinde, *auxiliatur vero etiam efficacius est.* Alii quatuor: « Item his ranis lienem, etc. anxiliatur jecur vero etiam efficacius. » Menap. et Gud. quoque *efficacius est*, et Andegav. qui et *auxiliantur.* Lege: « Iidem, de his rsnis lienem contra venena, quæ fiant ex ipsis. anxiliari: cor vero etiam efficacius. Est colubra in aqua vivens. » Malunt autem Veteres sæpe *colubras* quam *colubros.* Sic infra, cap. 7: « Enhydris vocatur a Græcis colubra in aqna vivens. » Sic Pintiani, Chifflet. qnatuor nostri. Cap. 9, non aliter, *aquaticæ colubræ. Iidem* puta *tradunt auctores.* Gaon.

3. *Hujus adipem et fel habentes.* In scripto exemplari, « Hujus adipe et felle habentes, etc. » Verbum *habentes* putamns falso adjectum.

4. *Cancri.* Nicander in Ther. pag. 43, et Diosc. II, 12, totidem verbis. Hard. — Quæ Noster l. l. congessit de cancris fluviatilibus, non veteres duntaxat medici docuere, sed et recentiores multo. Quorum præcipni Sachs (Phil. Jac.), in sua Γαμμαρολογία, Francof. et Lips. 1665, in-8°, cui cancrorum usus pro panacea habitus; Laur. Roberg, *de Astaco fluv. ejusque usu medico*, Upsal. 1715, in-4°, fig. Schulze (Jo. Henr.) *de Cancr. fluv. usu medico*, Halæ, 1735, in-4°, etc. Ceterum cancri nobiles (astacus marinus, cancer gammarus, cancer locusta, cancer pagurus, etc.) hoc præstant qnod multa in se contineant gelatinosa, unde jus optimum et aptissimum seu eluendo, seu nutriendo corpori. Quod certe non plane inutile vel in phthisi, vel in dermicis affectibus. His Cel. Pinel jubebat vesci elephantiasi laborantes. Aj.

centes, seu cinere adservato, contra venena omnia pro-
sunt, privatim contra scorpionum ictus cum lacte asinino:
vel si non sit, caprino, vel quocumque. Addi et vinum
oportet. Necant[5] eos triti cum ocimo admoti. Eadem vis 2
contra venenatorum omnium morsus, privatim[6] scytalen[7],
et angues, et contra leporem[8] marinum, ac ranam rube-
tam. Cinis eorum servatus prodest pavore potus pericli-
tantibus[9] ex canis rabiosi morsibus. Quidam adjiciunt
gentianam[10], et dant in vino. Nam si jam pavor occupa-
verit, pastillos vino subactos devorandos ita præcipiunt.
Decem vero cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes
qui ibi sint scorpiones ad eum locum coituros Magi dicunt:
et cum ocimo ipsos cineremve eorum percussis imponunt.
Minus in omnibus his marini prosunt, ut Thrasyllus auctor 3
est. Nihil[11] autem æque adversari serpentibus, quam can-
cros, suesque percussas[12] hoc pabulo sibi mederi. Quum
sol sit in Cancro, torqueri serpentes. Ictibus scorpionum
et carnes fluviatilium cochlearum resistunt crudæ vel
coctæ. Quidam ob id salsas quoque adservant. Imponunt
et ipsis plagis. Coracini pisces Nilo quidem peculiares

5. *Necant*. Dioscor. II, 12. H.

6. *Privatim*. Colum. VI, 17, pag. 226: « Musque araneus, quem Græci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur. » Etiam et μυγάλη nuncupatur, ut alibi monuimus. H.

7. *Scytalen*. Σκυτάλη, μυγάλη, seu μυογάλη, mus araneus. Columellæ (vide notam proxime præcedentem) serpens exitiosus. Lucan. « Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis Exuvias positura suas. » Dalec.

8. *Et contra leporem*. Plin. Val. III, 54, et Diosc. l. c. Hard.

9. *Periclitantibus*. Quos ὑδροφόβους vocant, ut diximus VIII, 63. Theod. Prisc. II, part. 1, cap. 8: « Hydrophobicis dabo etiam cancrorum fluviatilium pulverem combustorum. » Hard.

10. *Quidam adjiciunt gentianam*. Quos sequutus est Diosc. II, 12. H.

11. *Nihil*. Plin. IX, 51, de cancris: « Contra serpentium ictus medentur. » Hard.

12. *Suesque percussas*. Et si quando hyoscyamo per imprudentiam depasto posteriores corporis partes resolutæ fuerint. Ælianus, Var. Hist. lib. I, cap. 7. Dalec. — De suibus agrestibus prodidit hoc Ælian. V. H. I, 7. Hard.

sunt[13] : sed et nos[14] hæc omnibus terris demonstramus. Carnes eorum adversus scorpiones valent impositæ[15]. Inter venena sunt piscium, porci[16] marini spinæ in dorso, cruciatu magno læsorum : remedio est limus ex reliquo piscium eorum corpore.

1 XX. Canis[1] rabidi morsu potum expavescentibus, faciem perungunt adipe vituli marini. Efficacius, si medulla hyænæ[2], et oleo e lentisco, et cera misceatur. Murænæ morsus ipsarum capitis cinere sanantur. Et pastinaca contra suum ictum remedio est, cinere suo ex aceto, illito, vel alterius. Cibi causa extrahi debet e dorso ejus, quidquid simile est croco, caputque totum : et hanc autem, et omnia testacea modice collui in cibis, quia saporis gratia perit. E lepore marino veneficium restingunnt poti[3] hippocampi.

13. *Nilo quidem peculiares sunt.* Inter reliquos fluvios. Nam in alios nullos amnes e mari subeunt, quam Nilum : et in alio nullo fluvio sponte gignuntur, quam in Nilo, qui etiam in palude origini suæ vicina multos creat, lib. V, cap. 9. Strabo inter alios pisces Niloticos præcipue coracinum memorat lib. XVII. In Danubio etiam capi, ac vivere, scribit lib. XIV, cap. 23. Dalec.

14. *Sed et nos*, etc. Hæc quæ tractamus, remedia. Hard.

15. *Carnes eorum adversus scorpiones valent impositæ.* Coracinum piscem adversus formicas arborum valere scribit Palladius : quo loco in exemplari vitioso legitur, *coracinum piscem.* Rhod. lib. XII, cap. 5. Dal.

16. *Porci.* In Indice hujus loci, *Porcelli sive porci.* Lib. IX, 17, porculus marinus appellatur : etiamnum ab Italis, *porcelletto :* nostris *esturgeon*, ut diximus l. c. De sturione marino vide Rondelet, XIV, 9, pag. 413. Marini porculi meminit et Ambros. in Hexaem. Judæos tradens marinis vesci porcis, quum terrestribus abstineant. Hard.

XX. 1. *Canis.* Plin. Val. III, 50, totidem verbis. Hard.

2. *Si medulla hyænæ.* Vel hyænæ corii particula pano illigata sanari ὑδροφόβους circulator quidam affirmabat, teste Scribon. Largo, comp. 172. Hard.

3. *Poti hippocampi.* Apud Ælianum, lib. XIV, cap. 20, piscator Cretensis filios a canicula rabiosa morsos, hippocampis, abjectis ventriculo et intestinis, quæ sunt venena perniciosissima, sanavit, partim assis et in cibo datis, partim cum aceto et melle tritis plagæque impositis. Dal.

Contra dorycnium echini maxime prosunt : et iis qui succum Carpathii biberint[4], præcipue jure sumpto. Et cancri marini[5] decocti jus contra dorycnium efficax habetur. Peculiariter[6] vero contra[7] leporis marini venena.

XXI. (VI.) Et ostrea adversantur iisdem[1]. Nec potest videri 1

4. *Et iis qui succum Carpathii biberint.* Exemplar nostrum *Carphati* præfert, non *Carpathii* : neutra lectio vera : scribendum *Carpasi*, ex Dioscoride sexto, et Paulo Ægineta quinto : qui tamen *Carpesiam* vocat, non *Carpasum* : et statim verbum *ejus* eradendum ex eodem. PINT. — *Succum.* Diosc. in Alex. cap. 13, Carpasi succum vocat, τὸν τῆς Καρπάσου ὀπὸν, inter venena : nec quid sit satis liquet. H.

5. *Et cancri marini.* Diosc. in Alexiph. cap. 6. HARD.

6. *Peculiariter.* Plin. Val. III, 54. Locum hunc miserabiliter depravatum Pintianus agnovit, quum sic legeretur : « contra dorycnium efficax habetur. » Initio deinde facto alterius capitis a verbis proxime sequentibus : « Peculiariter vero contra leporis marini venena et ostrea adversantur. Idem videtur, nec potest videri ... quum palma mensarum diu jam tribuatur illis. » Unde illud, quæso, *videtur* irrepsit, quod nec Reg. 2, nec Ch. codex agnoscit. Cætera planissima sunt, nec egent Pintiani conjectura sic emendantis, « Fidem nepotes vestram ! Satis dictum est de his, » ut sit interrogatio ducens ad negationem : quod subtilius certe excogitatum est, quam verius. H.

7. *Contra leporis marini venena et ostrea adversantur. Item videtur.* Verbum ultimum non habent Voss. Chifflet. Pintiani codex : qui omnes etiam ut et alii nostri quatuor, *idem*. Unde Pintianus : « Fidem, nepotes, vestram satis dictum est de his. » Elegantius quam vere. Me quoque offendebat genus loquendi, *adversari contra venena*. Etsi haud ignorem Plauti in Merc. II, 3, 43 : « nolo adversari tuam adversus sententiam. » Sed placet conjungi principium hujus capitis cum fine superioris, hoc modo : « Et cancri marini decocti jus contra dorycnium efficax habetur ; peculiariter vero contra leporis marini venena. Et ostrea adversantur iisdem. Nec potest videri satis dictum esse de his. » GRON.

XXI. 1. *Idem videtur, nec potest videri satis dictum*, etc. Locus miserabiliter depravatus. Apographon nostrum, « Id ne potest videri, satis dictum esse de his, etc. » legendum opinor : « Fidem nepotes vestram, satis dictum est de his, etc. » ut sit interrogatio ducens ad negationem. Quintilianus in declamatione, Cæcus in limine : « Fidem vestram judices, ut nobis prosit argumentum criminis nostri. » Et in Mathematico : « Fidem vestram, P. C. ne quid amplius de misera pietate speretis, » et alias subinde. Hoc autem verbo *nepotes* et *nepotatores*, utitur frequenter Plinius, quum Romanorum mores luxumque incessit, ut paulo post :

satis dictum esse de his, quum palma[2] mensarum[3] divitum attribuatur illis. Gaudent[4] dulcibus aquis, et ubi plurimi influunt amnes[5], pelagia[6] parva et rara sunt. Gignuntur tamen et in petrosis, carentibusque aquarum dulcium adventu, sicut circa Grynium[7] et Myrinam. Grandescunt sideris quidem ratione maxime[8], ut in natura aquatilium diximus: sed privatim circa initia æstatis[9], multo

« Nec non inter nos nepotis cujusdam nomenclator, etc. » Pint.

2. *Quum palma mensarum diu jam.* Apud Macrob. lib. III Saturn. in pontificiæ cœnæ apparatu primum apponuntur echini, ostreæ crudæ, pelorides, sphondyli. Dal.

3. *Mensarum.* Ita Reg. 2, non, ut editi, *diu jam.* Macrob. Saturn. II, 9, pag. 355, de cœna Pontificia. Confer notam proxime præcedentem.

4. *Gaudent.* Ibi enim dulciora, ampliora, meliorisque succi sunt. Athen. III, 92. Hard.

5. *Et ubi plurimi influunt amnes.* Vide lib. IX, cap. 54; Arist. Hist. lib. I, c. 6, et lib. V, c. 15. Dal.

6. *Pelagia.* Quæ in alto e scopulis petuntur, et pala ferrea inde colliguntur: *que l'on pêche à la drague sur des rochers.* Hard. — Hæc pala ferrea vulgo dicitur *drague.* Sed cave ne ex obscuris et ambiguis Harduini sermonibus hoc colligas, posse, si quæ scopulis adhæserunt, ex iis abstrahi ostrea. Illud « non viribus ullis Vincere, non duro poteris convellere ferro ». Ex alto rapiuntur illa sola quæ passim vagantur et in locis non inviis ambulant. Quod ait Noster, *gaudent dulcibus aquis ac ubi plurimi influunt amnes*, bene ait. Ubi enim in vadosis littorum scaturiunt aut influunt lymphæ dulces, hic ostrea degunt avidissime et optimarum carnium fiunt. Exempla præstant *Niocil* et *Lozières*, pagi gallicæ provinciæ cui nomen *département de la Charente inférieure.* De omnibus his cæteris conf. lexica de Rerum naturalium historiis, hoc inprimis quod e Levraltianis prelis Argentorati et Lutetiæ prodiit proditque in dies conficiendum. Aj.

7. *Circa Grynium.* Sic MSS. omnes. Tamen V, 32, *Grynia.* Hard.

8. *Grandescunt sideris quidem ratione maxime.* Luxatus est ordo verborum. Lege, « Grandescunt quidem sideris ratione maxime, » ex vetusto exemplari. Pint. — *Sideris.* Lunæ ratione, ut dictum est lib. IX, cap. 50. Hard.

9. *Circa initia æstatis.* Tum meliora, suaviora, utilioraque ventriculo, prodidit Athen. l. c. H. — *Multo lacte prægnantia.* Humorem intelligit lacti similem, fetificum, quem in ostreariis compertum ex ostreis effluere tradidit, lib. IX, cap. 51. Tum temporis Athenæus suavissima esse scribit, πλήρη, plena, θαλασσίζοντα, mare sapere, non cœnum aut limum. Dalec. — *Multo.* Plin. IX, 74: « Nuper compertum in ostreariis, humorem iis fetificum lactis effluere. » Mense maio ac junio grandescere ea, ac

lacte prægnantia, atque ubi sol penetret in vada. Hæc videtur causa[10], quare minora[11] in alto reperiantur[12]. Opacitas cohibet incrementum, et tristitia minus appetunt[13] cibos. Variant coloribus, rufa Hispaniæ, fusca Illyrico, nigra et carne et testa Circeiis[14]. Præcipua vero habentur in qua- 2

multo lacte prægnare Plinius docet, quod et experientia constat. HARD. — Pessime. Nam contra his mensibus et duobus qui sequuntur non sine incommodo ostrea deglutiveris, nisi hæc quæ dicuntur vulgo *huitrats*, h. e. ostreæ parvulæ, virgunculæ, bimestres vel trimestres. Nam majores, æstivo tempore, dum in propaganda gente sunt totæ, seminis plenæ fiunt, et idcirco macilentæ, ac minus sapidæ, nec gratæ palato, nec stomacho utiles. Ea de causa prohibentur id temporis piscatores ab ostreoso mari. Unde proverbium : « Mensibus aerratia (quorum nomini inest littera *r*) vos ostrea manducatis. » Sed Plinius hic de ostreorum bonitate ne hilum quidem. Hæc ait circa æstatia initia grandescere, non fieri optima. Lac est semen, aperma quo tunc tument; nec nos latet simili vocabulo masculorum piscium seminalem asperginem vocari; quam *lactem* sequiores Latini dicunt; nos *laitance*. AJ.

10. *Hæc videtur causa quare minora in aliis locis reperiantur.* In vetusto exemplari, non *in aliis locis* habetur, sed *in alto*. Nam si grandia reperiuntur ubi sol penetret in vada, consequitur ut in alto, quo sol non penetrat, parva reperiantur. PINT.

11. *Quare minora in aliis locis reperiantur.* Nusquam τὸ *locis*. Andeg. Men. Gud. « in alios reperiuntur opacitas prohibet. » Acad. « in aliu reperiantur opacitas inhibet. » Primatius : « causa ista quare minora in alio reperiuntur opacitas cohibet. » Quorum solum *cohibet* ex Chiffl. notarunt. Potest autem edidisse auctor : « Hæc videtur causa, in situ alio quare minora reperiantur. Opacitas cohibet incrementum et tristitia minus adpetunt cibos. » Plinianum, ut quod maxime, *in situ alio*. Vide ad lib. XXI, 31. GRON.

12. *In alto reperiantur.* Hæc sincera lectio Reg. cod. 2, quam totidem apicibus summa fide repræsentamus : qua nihil esse Plinianæ sententiæ congruentius potest. Nam si grandia reperiuntur ubi sol penetret in vada, consequitur ut in alto quo sol non penetrat, parva pelagia reperiantur. Vidit hoc et Pintianus ex suo pariter exemplari : inde quam vana fluxaque fide in edendo Plinio versati sint priores apparet, qui sic exhibuerunt, « quare minora in aliis locis reperiantur. » HARD.

13. *Et tristitia minus appetunt cibos. Tristia*, non *tristitia*, scribendum ex eodem. PINT.

14. *Circeiis.* Laudat id genus Juvenalis infra laudandus. Catius apud Horat. Sat. II, 4, v. 33 : « Ostrea Circeiis, Miseno oriuntur echini. » HARD.

cumque gente spissa, nec saliva sua lubrica, crassitudine potius spectanda, quam latitudine : neque in luto capta, neque in arenosis, sed solido vado, spondylo brevi atque
3 non carnoso [15], nec fibris [16] lacinioso, ac tota in alvo. Addunt peritiores notam, ambiente [17] purpureo [18] crine fibras, eoque argumento generosa interpretantur, calliblephara appellantes [19]. Gaudent et peregrinatione transferrique in

15. *Spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in alvo*, etc. Spondylus in ostreis est τράχηλος Græcorum, quem vult brevem et callosum magis esse quam carnosum. *Fibræ* quas ambit crinis purpureus, sunt τα μηκώνια. SALM. — *Spondylo brevi.* Interioris carnis solido callo. DAL. — *Spondylo.* Spondylus in ostreis aliter a Græcis τράχηλος appellatur, collum scilicet ostreorum exterius, prope dorsum valvarum. HARD. — *Spondylo brevi atque non carnoso.* Debuisset Harduinus (qui sic eam sententiam emendavit quam in priori editione admiserat), monere triplicem esse de spondyli sensu apud doctos opinionem, nempe 1° Dalecampianam, qua pronuntiatur spondylum esse tendinem et crassissimum ostreæ ligamen ; 2° Salmasianam, cui nunc favet Harduinus ; 3° Venettinam (vid. Plinium Gallic. ed. POINSINET, tom. X, pag. 448, 449, etc. not.) quæ spondylum vult eumdem esse cum ostreæ carne. Hanc nos respuimus, quod caro non carnosa esse nunquam possit; quod quidem absonum sentiens ipse Venett. *non arenoso* pro *non carnoso* mutavit, sed perperam. Prima omnium interpretatio in hoc delinquit, quod semper ligamen majus in ostreis carnosum est, tum quod nunquam laciniosum esse potest. Sed quod de τραχήλῳ dicitur, h. e. de ea parte quæ dorsum sequitur, bene habet. Nam brevis trachelus arguit crassam ostream ; non carnosus, illæsam (læsa enim caro per foramen ac vulnus emergit) ; non laciniosus, rupestrem ac volubilem quæ diu in petra versata, quidquid asperum eminebat in valvis amisit. Hæc optima omnimodo est. AJ.

16. *Nec fibris.* Nec sit ostreorum spondylus laciniosus, aut sectus in fibras : et sint ostrea tota in alvo sui operculi. HARD.

17. *Ambiente.* Marginem ambiente circulo purpureo. HARD.

18. *Purpureo.* Cirrum lividum, hoc est, purpurei coloris appellat Martial. VII, ep. xx, 7 : « Et ostreorum rapere lividos cirros. » Quid Martialis interpres in hunc locum, quid Salmasius dicat in Solin. pag. 1127, non laboro. HARD.

19. *Calliblephara appellantes.* Sic Hermolaus, quum esset, *callibia parata*. Voss. *callibiæ pharata*. Andegav. et Gud. *callybie parata*. Acad. *callybia perata*. Menap. *callibie parata*. Scribe · *calliblepharata appellantes*. Nam *calliblepharum* est ipsum ornamentum : quo quæ insignita sunt, merito appellantur

ignotas aquas. Sic Brundisiana in[20] Averno compasta, et suum retinere succum, et a Lucrino adoptare creduntur. Hæc sint dicta de corpore. Dicemus et de nationibus, ne fraudentur gloria sua littora : sed dicemus aliena lingua, quæque peritissima hujus censuræ in nostro ævo fuit. Sunt ergo Muciani verba, quæ subjiciam : « Cyzicena[21] majora Lucrinis[22], dulciora Britannicis[23], suaviora Medulis[24], acriora 4

ostrea *calliblepharata*. Gron. — *Calliblephara*. Καλλιβλέφαρα, quasi pulchris genis, hoc est, valvis. In Reg. 2, *callipharata*, voce ignota vel corrupta. Hard.

20. *In Averno compasta*. Usus eo verbo Plin. IX, 79 : « Postea visum tanti in extremam Italiam petere Brundisium ostreas : ac ne lis esse inter duos sapores, nuper excogitatum, famem longe advectionis a Brundisio compascere in Lucrino. » Lucrinum lacum Avernumque proximos fuisse, atque adeo fere communibus aquis stagnasse, notissimum est. Hard.

21. *Cyzicena*. A Cyzico, Hellesponti oppido : cujus ora tota ostreis celebratissima fuit. Unde Catullus ad Priapum, Carm. 18, 3 : « Nam te præcipue in suis urbibus colit ora Hellespontia, cæteris ostreosior oris. » Ἀβύδηνα ὄστρεα in hoc ipso tractu maris laudat Clem. Alex. Pæd. II, pag. 140. Hard.

22. *Lucrinis*. Lacus Lucrinus, prope Baias, de quo III, 9. Martial. V, 38 : « Concha Lucrini delicatior stagni. » Et XIII, 82 : « Ebria Baiano veni modo concha Lucrino. » Hard.

23. *Britannicis*. Hæc sunt ostrea, quæ *Rutupino edita fundo* Juvenalis appellat, Sat. IV, v. 141. Fuit enim Rutupinum littorale Britanniæ oppidum, ut ex Ptolemæo didicimus : « Circeiis nata forent, an Lucrinum ad saxum, Rutupinove edita fundo Ostrea, callebat primo depreudere morsu, Et semel adspecti littus dicebat echini. » Hard.

24. *Edulis*. Vetus codex, *Suaviora Adulitis*. In sinu maris Rubri oppidum Aduliton, conditum a servis Ægyptiorum, a dominis profugientibus. Populus Adulitæ, lib. VI, cap. 28. Invenio, sed nullius auctoris testimonio, et Edulios montes Tarraconensis Hispaniæ, qui hodie *Moncaio* vocentur. Dal. —*Medulis*. A Medulis, Galliæ Aquitanicæ populis, ad Garumnæ ostia prope Burdegalam. Hodie *Médoc*. — In libris ad hunc diem vulgatis, *Suaviora Edulis*, absurde. Sinceram lectionem obscuris admodum vestigiis retinet Reg. 1 codex : at Colbertinus 3, plane perspicuis, quum in eo legatur, *suaviora Medullis*. Ostrea Medula, sive Medulla, sive Medullica, laudant celebrati viri, quotquot Burdegalæ commorati sunt. Ausonius, epist. VII, pag. 141 : « Ostrea Baianis certantia, quæ Medulorum Dulcibus in stagnis reflui maris æstus opimat. » Eadem Burdegalensia appellata ab ipsomet, ep. CXLIII, 8 : « Sed

Lepticis[25], pleniora Lucensibus[26], sicciora Coryphantenis[27], teneriora Istricis, candidiora Circeiensibus. » Sed his neque dulciora[28], neque teneriora esse ulla compertum est. In Indico mari Alexandri rerum auctores pedalia inveniri prodidere. Necnon inter nos nepotis cujusdam[29] nomenclator tridacna[30] appellavit : tantæ magnitudinis intelligi cupiens, ut ter mordenda essent. Dos eorum medica hoc in loco tota dicetur. Stomachum[31] unice reficiunt : fastidiis medentur ; addiditque luxuria frigus obrutis nive,

mihi præ cunctis ditissima, quæ Medulorum Educat Oceanus, quæ Burdegalensia nomen Usque ad Cæsareas tulit admiratio mensas. Non laudata minus, nostri quam gloria vini... Proxima sint quævis, sed longe proxima multo Ex intervallo, quæ Massiliensia : portu Quæ Narbo ad Veneris nutrit, cultuque carentis Hellespontiaci quæ protegit æquor Abydi, Vel quæ Baianis pendent fluitantia pilis... Sunt et Aremorici qui laudent ostrea Ponti, etc. » Sidonius Apollinaris, VIII, ep. 12, ad Trigetium, pag. 241, quanquam subobscura oratione : « Veni, inquit, ad debellandos subjugandosque istos Medulicæ supellectilis epulones. » Omitto Scaligerum, cæterosque recentiores. Sensit vitium hujus loci, et feliciter emendavit ante annos xxx, quam hæc scriberemus, Camillus Pellegrino in *Campania Felice*, pag. 541. Nunc ea ostrea a Solaco, Medulorum vico prope Garumnæ ostium, Solacensia cognominantur, *de Soulac*. Notat Thuanus de vita sua, II, p. 23, esse ea optimi saporis, gratissimique gustus ; adeo ut violarum odorem referre videantur : repertumque in famulitio suo gulosum puerum, qui centum amplius unus sine nausea deglutiret. Hard.

25. *Lepticis*. A Lepti, Africa civitate. Hard.

26. *Lucensibus*. Lucensis conventus in Hispania citeriore supra, lib. III, cap. 3. Hodie vocari aiunt, *Macarin de Catalogna*. Dalec. — *Lucensibus*. A Lucento, opinor, Hispaniæ oppido, de quo III, 32. Istrica ab Istria, etc. Hard.

27. *Coryphantenis*. Coryphanta, Bithyniæ oppidum. Coryphas oppidum maritimum, lib. V, cap. 30. Dalec.

28. *Sed his neque dulciora*. Circeiensibus. Hæc jam Plinii verba, non Muciani sunt. Hard.

29. *Necnon inter nos nepotis cujusdam nomenclator tridacna appellavit*. In vetere codice, « Nec nos inter nos nepotis cujusdam nomen celaturi tridacna appellavit. » Pint.

30. *Tridacna appellavit*. Hoc est, quæ edere non potes, nisi triplici morsu. Δάκνω, mordeo, græce sonat. Hard.

31. *Stomachum*. Ita Diphilus apud Athen. III, 90. Hard.

summa[32] montium et maris ima miscens. Molliunt[33] alvum leniter. Eadem quoque cocta cum mulso, tenesmo, qui sine exhulceratione sit, liberant. Vesicarum hulcera quoque repurgant. Cocta[34] in conchis suis uti clausa[35] venerint, mire distillationibus prosunt[36]. Testæ[37] ostreorum cinis uvam sedat, et tonsillas, admixto melle. Eodem modo parotidas, panos, mammarumque duritias, capitum hulcera ex aqua; cutemque mulierum extendit. Inspergitur et ambustis. Et dentifricio placet. Pruritibus quoque et eruptionibus pituitæ ex aceto medetur. Crudæ si tundantur, strumas sanant, et perniones[38] pedum. Purpuræ quoque contra venena prosunt.

XXII. Et algam maris theriacen[1] esse, [2]Nicander 1

32. *Summa*. Nives e summis montium jugis petitas, ut in eis ostrea servent, quæ petuntur ex imo mari : quemadmodum servantur in sale pisces. Pro sale obruuntur ostrea nive, in testis suis, ut frigidiora sorbeantur. H.

33. *Molliunt alvum leniter*. Succo suo nitroso : sistunt vero dura carnis suæ pulpa. Dalec. — *Molliunt*. Ipsa ostrea esse κοιλίας ὑπακτικά, jus quo decocta fuerint, ταρακτικὸν καὶ ὑπακτικὸν κοιλίας tradit Mnesitheus Athen. lib. de Eduliis, apud Athen. III, pag. 92. Hard.

34. *Cocta*. Abest a libris omnibus hactenus editis vox prior hujus clausulæ, *cocta*, quam ductu codicum Reg. 2 et Ch. restituimus, adstipulantibus inprimis auctoribus geminis, qui hunc Plinii locum de periculo recitant; Marcello nimirum Emp. cap. x, p. 87 : « Ostrea, inquit, ita ut lecta sunt, adhuc testis suis clausa, in carbonibus coquuntur, atque in cibo dantur ei, qui narium gravedinem patitur; » tum et Plin. Val. I, 28 : « Ad stillationem narium ex humore : Ostreæ cum sua testa, ita ut electæ sunt, in carbonibus coquuntur, et in cibo dantur. » Hard.

35. *Uti clausa venerint*. Succo suo madentia, nec disclusis testæ suæ valvis excitata. Dalec.

36. *Distillationibus prosunt*. Tenuibus : succi quem gignunt crassitie. Dalec.

37. *Testæ*. Quemadmodum et cinerem e cochleis commendat in eum usum Q. Serenus, laudatus a nobis, XX, 74. Hard.

38. *Et perniones*. Sext. Plat. c. 1 de cervo, tit. 21 : « ad perniones : Sebum cervinum combustum simul cum ostreæ testa minuta et commixta, et factum quasi malagma impone : mire sanat. » Hard.

XXII. 1. *Theriacen*. Hoc est, adversus serpentes prodesse. H.

2. *Nicander*. Loco citato a nobis, XXVI, 66. Hard.

tradit. Plura[3] ejus genera, uti diximus[4]: longo folio et latiore, rubente, aliave crispo. Laudatissima, quæ in Creta insula juxta terram in petris nascitur; tingendis etiam lanis ita colorem alligans, ut elui postea non possit. E vino jubet eam dari.

1 XXIII. (VII.) Alopecias[1] replet hippocampi cinis, nitro et adipe suillo mixtus, aut sincerus ex aceto[2]. Præparant autem sepiarum crustæ farina medicamentis[3] cutem[4], et muris marini cinis cum oleo : item echini cum carnibus suis cremati : fel scorpionis marini. Ranarum[5] quoque

3. *Plura ejus genera*. Ex his generibus algæ, primum paleam marinam vocant : secundum, ζωςὴρ est : tertium, alga lactucacea : quartum alga feniculata tinctoria, quam et scorpionum ictibus mederi dictum est lib. XXVII, cap. 7. Dalec.

4. *Uti diximus*. Lib. XXVI, 66.

XXIII. 1. *Alopecias*. Totidem verbis Diosc. II, 3 : Ἱππόκαμπος θαλάσσιόν ἐςι ζῶον μικρὸν, οὗ καέντος ἀναληφθεῖσα ἡ τέφρα πίσσῃ ὑγρᾷ καὶ ὀξυγγίῳ ἢ ἀμαρακίνῳ μύρῳ καὶ καταχρισθεῖσα, ἀλωπεκίας δασύνει. « Hippocampus marinum est animalculum, cujus cremati cinis liquida pice vel axungia, aut amaracino unguento exceptus, et illitus, alopecias emendat. » Sic etiam Galen. de Fac. simpl. med. XI, 1, p. 312. De hippocampo multa Ælian. H. A. XIV, 20. Pingitur a Rondeletio, lib. de Insectis, cap. 9, pag. 114. Massiliensibus, *cheval et chevalot*. Hard. — Conf. quæ supra delibavit Cel. Cuvier ad lib. X (init.) verba hæc : « Equorum capita in tam parvis eminere cochleis. » Nulla hujus malacostraci et pisciculi cui apud Recentiores nomen hippocampus, similitudo est. Aj.

2. *Aut sincerus ex aceto*. Solus, per se, nulla re alia admixta, præter acetum. Hard.

3. *Præparat cutem sæpiarum crustæ farina medicamentis. Cutem replet et muris marini cinis*. Aliter apographum nostrum, « Præparant autem sepiarum crustæ farina medicamentis cutem, et muris marini cinis. » Ut superfluat verbum *replet*, ex eodem. Ego vero et illud, *medicamentis*, falso additum suspicor. Pint. — *Præparant*. Medicamentis, *quibus alopecia emendatur*, suscipiendis, præparatur ante cutis crusta sepiarum in farinam trita et illita. — *Præparant*. Sic Reg. 2 cod. et is quem Pintianus vidit : quorum ad amussim quæ in editis depravata sunt, exigenda hoc loco et corrigenda credidi, quum nec priore loco *cutem*, nec postea *replet*, ulli MSS. agnoscant, et impedita luxataque oratio ea verborum serie videatur. Hard.

4. *Cutem replet*. Hoc est, pilo vestit. Dal.

5. *Ranarum*. Sic Diosc. II, 28 : Καέντες δὲ βάτραχοι ... καὶ ἀλωπε-

trium, si vivæ in olla concrementur, cinis cum melle: melius cum pice liquida. Capillum denigrant sanguisugæ, quæ in nigro vino diebus LX computruere. Alii[6] in aceti sextariis duobus sanguisugarum sextarium in vase plumbeo jubent putrescere totidem diebus, mox illini in sole. Sornatius[7] tantam vim hanc tradit, ut nisi oleum ore contineant qui tingunt, dentes quoque eorum denigrari dicat. Capitis[8] hulceribus, muricum vel purpurarum testæ cinis cum melle utiliter illinitur: conchyliorum, vel si non urantur, farina ex aqua: doloribus, castoreum cum peucedano et rosaceo.

XXIV. Omnium[1] piscium fluviatilium marinorumque adeps liquefactus sole admixto melle, oculorum claritati plurimum confert: item castoreum cum melle. Callionymi[2] 1

κίας θεραπεύουσι σὺν πίσσῃ ὑγρᾷ καταχριόμενοι. Et Alex. Iatros. I, 4, ad alopecias: « Ranarum cinis cum pice liquida illinitus. » Idque se experimento probasse testatur Rondeletius, lib. de Palust. cap. 2. H.

6. *Alii*. Totidem verbis Marc. Emp. VII, pag. 48, et Plin. Val. I, 7, de capillis denigrandis. HARD.

7. *Sornatius*. Sic MSS. Ignotum medici nomen. Referunt hoc ipsum porro auctores proxime appellati.

8. *Capitis*. Marc. Emp. totidem verbis, cap. IV, pag. 40, et Plin. Val. I, 5. HARD.

XXIV. 1. *Omnium*. Et hic typorum errata, qui *liquefactus oleo* exhibent, ad MSS. fidem emendamus, præsertim Reg. 2, quem fide integra repræsentamus. Adjuvat Plinii transcriptor Marc. Emp. cap. VIII, pag. 62: « Adipes omnium fluviatilium piscium, inquit, in sole liquefactæ, adjunctoque melle, inunctioni adhibitæ, mirifice oculis caligantibus prosunt. » Certiorque auctor Dioscorid. II, 94: Τὸ δὲ τῶν ποταμίων ἰχθύων ὀξυδερκὲς ἐγχριόμενον, ἀποταχὲν ἐν ἡλίῳ καὶ μέλιτι μιγέν. « Fluviatilium piscium adeps inunctis oculis claritatem affert, si quidem in sole liquefactus, mellique admixtus fuerit. » Neque vero quemadmodum liquefieri oleo possit adeps, conjicere in promptu est. HARD.

2. *Callionymi fel cicatrices*. Oculorum scil. Galen. de Fac. simpl. med. X, 2, pag. 284. Errant qui discussam a Tobia patris cæcitatem eo felle volunt. Callionymus enim marinus piscis est, et molis exiguæ, nec multarum virium: ille, quo Tobias usus, ingens, fluviatilis et fere ἀνθρωποφάγος. Silurum potius esse crediderim, de quo IX, 17. Vide Bochart. de Anim. part. II, lib. V, c. 14, p. 748. Ad oculorum vitia universe callionymi fel commendat etiam Dioscorid. lib

fel cicatrices sanat, et[3] carnes oculorum supervacuas consumit[4]. Nulli hoc piscium copiosius[5], ut existimavit Menander[6] quoque in Comœdiis. Idem piscis et uranoscopos[7] vocatur ab oculo, quem in capite habet[8]. Et[9] coracini

II, cap. 96. HARD. — Partim vere Harduinus; nec enim fides nobis persuadet callionymum eumdem esse cum pisce qui discussit Tobiæ cæcitatem. Sed nec quis ille piscis fuerit, quæremus, nedum e silurorum gente esse hunc decreverimus (nam in Bibliis non sat exacte describitur); nec de quo callionymo sermonem Noster habuerit, ipse clare hic indicat. DUPINET, in vers. suæ gall. margine vult intelligi de pisce quem vulgo dicunt *rat*, vel *tapecon* aut *borca in capo*. Quidam esse putant *barbier de mer*. Sed hæc confutantur synonymia callionymi et uranoscopi, quam mox expresse effert Plinius. Conf. de hoc Exc. VI, p. 640, ad calcem hujus libri. AJ.

3. *Et carnes*. Carnes in angulis oculorum excrescentes. HARD.

4. *Supervacuas consumit*. Supra modum excrescentes, ut cicatrices in hulceribus relictas, pterygia carnosa. DALEC.

5. *Nulli hoc piscium copiosius*. Id ipsum tradit Arist. item et Ælianus, Hist. Animal. lib. XIII, cap. 4, quo loco citantur versus Menandri ex Messania: Τέθημ' ἔχειν χολήν σε καλλιωνύμου Πλείω. Et Anaxippi in Epidicazomeno, Ἐὰν μὲ κινῇς, καὶ ποιήσεις τὴν χολὴν Ἅπασαν, ὥσπερ καλλιωνύμου ζέσαι. « Habere censeo te callionymo fel copiosius. » Et, « Si moveris me, feceris statimque fel fervere Totum, more callionymi. » DALEC. — *Nulli*. Arist. H. A. II, 18, pag. 265. HARD.

6. *Menander*. In Messenia scilicet, cujus fabulæ versus huc pertinentes recitantur ab Æliano, H. A. XIII, 4. HARD.

7. *Uranoscopos*. Οὐρανοσκόπος, quod oculos in superna corporis parte versus cælum habeat. Idem νυκτερὶς et ἡμεροκοίτης appellatus. Describitur eleganter ab Oppiano, Hal. II, 202. H.—Sic Oppianus de eo: Φράζεο δ' ἀφραδίῃ προφερέστατον ἡμεροκοίτην Ἰχθὺν, ὃν παρὰ πάντας ἀεργότατον τέκεν ἅλμη. Τοῦ δ' ἤτοι κεφαλῆς μὲν ἄνω τέτραπται ὕπερθεν Ὄμματα, καὶ στόμα λάβρον ἐν ὀφθαλμοῖσι μέσοισιν. Αἰεὶ δ' ἐν ψαμάθοισι πανημέριος τετάνυσται Εὕδων, νυκτὶ δὲ μοῦνον ἀνεγρεται ἠδ' ἀλάληται. Τοὔνεκα κέκληται καὶ νυκτερὶς .... Cf. SALVIANI qui in *Hist. aquat. anim.* item RONDELET, qui lib. X, cap. 13, pag. 305, iconem pisciculi exhibet. Vid. et BLOCH. AJ.

8. *Ab oculo quem in capite habet*. Lego, *oculis, quos* nisi sit numeri ἐναλλαγή. Lego præterea, *quos in superiori capite*: alioqui hoc non foret eximium, quum et alii pisces oculos in capite habeant. DAL.

9. *Et coracini*. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 69: « Corvi marini fel inunctione adhibitum caligines tollit, albugines, et cicatrices extenuat, etc. » HARD. — De coracino dictum est supra, in notis ad lib. X. AJ.

fel excitat visum. Et marini[10] scorpionis rufi cum oleo vetere aut melle Attico incipientes suffusiones discutit: inungi ter oportet intermissis diebus. Eadem[11] ratio albugines oculorum tollit. Mullorum[12] cibo aciem oculorum hebetari tradunt. Lepus[13] marinus ipse quidem venenatus est, sed cinis ejus in palpebris pilos inutiles, evulsos cohibet. Et ad hudc usum utilissimi minimi: item[14] pectunculi salsi triti cum cedria: et ranæ, quas[15] diopetes, et calamitas vocant, sanguis earum cum lacryma[16] vitis[17] si

10. *Et marini*. Diosc. II, 14: Τοῦ δὲ θαλασσίου σκορπίου ἡ χολὴ ἁρμόζει πρὸς τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς ὑποχύσεις, καὶ λευκώματα, καὶ ἀμβλυωπίας. Hard.

11. *Eadem*. Marc. Emp. c. viii, pag. 67. Hard.

12. *Mullorum*. Diosc. II, 24: Τρίγλα συνεχῶς ἐσθιομένη ἀμβλυωπίας δοκεῖ κατασκευαστικὴ ὑπάρχειν. Vide infra cap. 41. Hard.

13. *Lepus*. Marc. Emp. c. viii, pag. 70, et Diosc. II, 20. H.

14. *Item*. Quod pectunculis Plinius, hoc verbis totidem tellinis Diosc. attribuit, II, 8: Τελλῖναι ταριχηραὶ καεῖσαι καὶ τριβεῖσαι λεῖαι, καὶ μετὰ κεδρίας ἐπισταζόμεναι, τὰς ἐκτιλθείσας τῶν βλεφάρων τρίχας οὐκ ἐῶσιν αὖθις φυῆναι. « Tellinæ sale conditæ ac ustæ, et ad lævorem contritæ, tandemque cum cedria instillatæ, evulsos palpebrarum pilos renasci non patiuntur. » Tellinas a pectunculis mitulisque sejunxit Hippocrates, de diæta lib. II. Hard.

15. *Quas*. Διοπετὴς rana vocatur, quam per imbres cælo delapsam, quasi a Jove missam, vulgus arbitratur. Sic Palladium τὸ Διοπετὲς καλούμενον ait Clem. Alex. in Protrept. pag. 30. Eademne δρυπετὴς, vel δρυοπετὴς, quod arbores scandat, ut dicetur c. 29. Καλαμίτης, quæ in arundinetis maxime vivit, omnium viridissima, ut dicetur cap. 42. Diversa duo ranarum genera Diosc. II, 28: Τῶν δὲ χλωρῶν βατράχων τὸ αἷμα ἐπισταζόμενον, κωλύει τὰς ἐκτιλθείσας ἀπὸ τῶν βλεφάρων τρίχας φύεσθαι. Tamen hoc Galenus negat esse verum, de Fac. simpl. med. X, pag. 279. Hard. — *Diopetes et calamitas vocant*. Διοπετεῖς aliquas vere esse, hoc est, aliquas a Jove plui ac immitti (quæ olim percrebuit) opinionem falsam esse docet Theophr. in fragmento περὶ τῶν ἀθρόων φαινομένων. Alii legunt, *Dryopnitas*, in arboribus nascentes. Διοπετεῖς aquationibus fere autumnalibus gignuntur. Dal.

16. *Cum lacryma*. Apud Galen. lib. IV, κατὰ τόπους, Archigenes remedium hoc ex Papia medico Laodicensi refert, sed pro lacryma vitis, chamæleon albus requiritur, et illic scribitur. Dal.

17. *Vitis*. Albæ, ut paulo post, bryonia, Dioscoridi psilothrum est. Dal.

evulso pilo palpebris illinatur. Oculorum[18] tumorem ru-
bòremque sepiæ cortex[19] cum lacte mulierum illitus sedat:
3 et per se scabritias emendat. Invertunt itaque genas[20] id
agentes, et medicamentum auferunt post paulum, rosa-
ceoque inunguut, et pane imposito mitigant[21]. Eodem
cortice et nyctalopes curantur, in farinam trito et ex aceto
illito[22]. Extrahit[23] et squamas[24] ejus cinis. Cicatrices ocu-
lorum cum melle sanat, pterygia[25] cum sale et cadmia
singulis drachmis. Emendat[26] et albugines oculorum ju-
mentorum. Aiunt et ossiculo ejus genas, si terantur,
sanari. Echini ex aceto epinyctidas tollunt. Eumdem com-
buri cum viperinis pellibus ranisque, et cinerem aspergi

18. *Oculorum*. Plin. Val. I, 14: « Corticis sepiæ farina in epiphoris. ex lacte mulieris oculis circumlinitur. » Marc. Emp. VIII, pag. 69: « Sepiæ testa interior, quæ mollis est, diligentissime trita, et muliebri lacte permixta, atque inunctioni adhibita, supra dictis oculorum causis plurimum prodest. » Diosc. II, 23, de sepia: Τὸ δὲ ἀπ' αὐτῆς ὄστρακον σχηματισθὲν εἰς κολλύρια ἁρμόζει πρὸς παράτριψιν τραχέων βλεφάρων. « Ipsius vero testa in collyria efformata, scabris genis perfricandis accommodatur. » Os sepiæ vocat Plinius, cap. 27, sq. quod in dorso sepiæ reperitur: ὄστρακον τὸ ἐν τῷ νώτῳ, Athen. VII. H.

19. *Sepiæ cortex*. Qui spongiosus et calcaris, facillime conteritur. AJ.

20. *Genas*. Palpebras. HARD.

21. *Imposito mitigant nocte*. Cum lacte. DALEC.

22. *Eadem cortice et nyctalopes curantur in farinam trita et ex aceto illita*. Masculino genere in vetusto codice semper legitur, *eodem*, *trito*, *illito*. PINT.

23. *Extrahit*. Plin. Val. I, 18, sub finem: « Ad maculas oculorum tollendas, sepiæ testam diligenter in mortario Thebaico teres, et pulverem ipsius in oculos mittes. » Ego vero squamas interpretor, non pterygia oculorum, de quibus mox seorsim, ut Dalecampius; sed festucas, paleas, aut quidvis aliud simile, quod in oculos inciderit: his extrahendis dotem esse corticis sepiarum propriam dicit, confirmatque idem inferius, cap. 43, quum vel ipsis telis aculeisque extrahendis hujus corticis cinerem commendat. HARD.

24. *Squamas*. Oculorum. Squamas, vel πτερύγια, vel λευκώματα, apud Diosc. vel furfures capitis πίτυρα. DAL.

25. *Pterygia*. Diosc. II, 23. H.

26. *Emendat*. Dioscor. II, 23: Ποιεῖ δὲ καὶ πρὸς λευκώματα κτηνῶν ἐμφυσώμενον. « Facit et præclare jumentis ad oculorum albugines, si insuffletur. » Etiam ad hominum oculos transfert hanc vim Plin. Val. I, 20. HARD.

potioni jubent Magi, claritatem visus promittentes. Ichthyocolla[27] appellatur piscis, cui glutinosum est corium; idemque nomen glutino ejus. Hoc epinyctidas tollit. Quidam[28] ex ventre, non e corio, fieri dicunt ichthyocollam, ut glutinum taurinum. Laudatur Pontica, candida, et carens venis squamisque, et quæ celerrime liquescit. Madescere autem debet concisa in aqua, aut in aceto nocte ac die : mox tundi marinis lapidibus, ut facilius liquescat. Utilem[29] eam in capitis doloribus affirmant, et tetano- 4 5

27. *Ichthyocolla.* Is est quem in Borysthene capi, nullisque ossibus munitum esse, dixit IX, 17, cui a glutino, quod is præbet, alterum id nomen est inditum. H.—Ille dicitur quoque a Rondeletio exos esse, sed ridicule. Vide inf. not. 28. Aj.

28. *Quidam.* Diosc. III, 102 : Ἡ δὲ ἰχθυόκολλα λεγομένη κοιλία ἐστὶν ἰχθύος κητώδους. Διαφέρει δὲ ἡ ἐν Πόντῳ γεννωμένη, οὖσα λευκή . . . οὐ ψωρώδης, τάχιστα τηκομένη. « Ichthyocolla, hoc est, piscium gluten, venter est piscis cetacei. Præstat natione Pontica, candicans . . . minime scabra, et quæ celerrime liquescit. » Tale glutinum hodieque et e Ponto mittitur. Piscis nomen Dioscorides quum reticet, ichthyocollam dici a glutino suo significat. Vide Aldrovand. de Piscibus, V, 4, pag. 565. Hard. — Ichthyocolla nunc seu piscium gluten fingitur ex acipenserum husonum vesicula natatoria. Ergo hi magis videntur proximi vero fuisse qui κοιλίαν ἰχθύος ichthyocollæ basin esse volunt; nam vesicula hæc pars intestinorum. Quod subjunxerunt ἰχθύος κητώδους, noli aut mirari ant nimis severe respuere : non enim apud Veteres κῆτη aut κητώδη cetacea nostra sunt. Κῆτος, non cetaceum solum aut phocæ enormes, sed omnis piscis prægrandis; fortean nullus fere squalus, nullus chondropteryx, non κῆτος. Ergo acipenser, tum ob squammarum raritatem (nam patebat non assimilandos cuti squammosæ clypeos eorum minutos), tum ob magnitudinem κητώδης vere erat. Cæterum nec solum acipenserum genus ichthyocollam præstaret, nec sola vesicula; res est vero simillima ex multorum piscium, et forte omnium, intestinis et cute, squammis ademptis, posse id glutinis optime confici ; nec dubito si quis talibus experientiis sedulo incubuerit, quin et ichthyocollæ commercium velocissime mutaturus et opes magnas comparaturus sit. Aj.

29. *Utilem.* Sic Diosc. l. c. Ὠφελεῖ δὲ εἰς τὰς κεφαλικὰς ἐμπλάστρους, καὶ λεπρικὰς δυνάμεις, καὶ εἰς τετάνωθρα τῶν προσώπων. « Utilis est in emplastris cephalicis, leprarumque medicaminibus, et tetanothris, quæ faciei cutem erugant et extendunt. » Quum emplastris cephalicis utilem esse ait Dioscorides, considerandum

thris[30]. Ranæ[31] dexter oculus dextro, sinistro lævus suspensi e collo nativi coloris panno[32], lippitudines sanant. Quod si per coitum ranæ eruantur, albuginem quoque, alligati similiter in putamine ovi. Reliquæ carnes impositæ suggillationem rapiunt. Cancri[33] etiam oculos adalligatos collo mederi lippitudini dicunt. Est parva rana[34] in arundinetis et herbis maxime vivens, muta ac sine[35] voce, viridis, si forte hauriatur, ventres boum distendens. Hujus corporis humorem specillis[36] derasum claritatem oculis inunctis narrant afferre; ipsasque carnes doloribus oculorum superponunt.
6 Ranas[37] etiam quindecim conjectas

amplius videtur, annon ea potius intelligat, quæ peculiariter calvariæ fracturis dicata sunt, quam quæ capitis doloribus accommodata. H.

30. *Tetanothris*. Τετάνωθρα, sive τετανώματα, a v. τετανόω, sunt quæcumque ad lævigandam et erugandam hominis cutem præsertim in vultu conficiuntur. Tentipellia, a tendenda pelle Latini vocant. Vide Voss. in Etymol. HARD.

31. *Ranæ*. Simile est quod habet Marc. Emp. cap. VIII, pag. 67 : « Ranam de lacu prehendes, et spina oculos ei subtiliter erues, atque in panno coccineo ligatos, oculis interius cruentis superpones : cito medeberis. » HARD.

32. *Nativi coloris panno*. Fusco, citra tincturam, lanæ proprio colore. DAL.

33. *Cancri*. Quint. Serenus, cap. de oculorum dolore mitigando : « Viventisque nepæ lumen gestatur amicum. » Nepa Sereno cancer est. Superstitiosius autem Marc. Emp. VIII, pag. 58 ; « Cancri oculos subtiliter sublatus, et in phœnicio colligatus, colloque suspensus, lippitudini incipienti medetur, si tamen remedium a casto homine fiat. » HARD.

34. *Est parva rana*. Calamites infra, cap. 10, quoniam inter arundines fruticesque vivat. DALEC.

35. *Muta ac sine voce*. De hac vide Rondeletium. Rubetarum modo venenata est. Alia est dryophites viridis, descripta eod. capite. DAL.

36. *Hujus corporis humorem specillis*, etc. Est autem *specillum* instrumentum inungendis oculis aptum : quemadmodum legimus lib. VII, cap. 53 : « C. Julius medicus dum inungit, specillum per oculum trahens. » GELEN. — *Specillis*. Scalpellis, ταῖς σμίλαις. Plinius legit, ταῖς μύλαις. DAL. — *Specillis*. Instrumento ferreo, vel cupreo, ut diximus VII, 54. *Acu cuprea* dixit Marc. Emp. VIII, p. 70 : « Ranunculum viridem comprehensum, inquit, acu cuprea pungito, et sanguine ejus excepto, etc. » Sanguinem hunc Plinius humorem vocat. HARD.

37. *Ranas*. Ita libri omnes editi.

in fictile novum juncis[38] configunt quidam; succoque earum, qui ita effluxerit[39], admiscent vitis[40] albæ lacrymam, atque ita palpebras emendant, inutilibus pilis exemptis, acu instillantes hunc succum in vestigia evulsorum. Meges[41] psilothrum palpebrarum faciebat in aceto enecans[42] putrescentes, et ad hoc utebatur multis variisque per aquationes autumni nascentibus. Idem præstare sanguisugarum[43] cinis ex aceto illitus putatur. Comburi eas oportet in novo vase. Idem tæniæ jecur[44] siccatum pon-

At MSS. Reg. 2, Ch. cæterique *XVI*, Colb. 3, in quo *quindecim* sine ullis notarum compendiis. Quin et ipse Plinius inferius, cap. 47 : « Eadem mensura, inquit, alii ex quindecim ranis conficiunt psilothrum, sicut in oculis diximus : » hoc nimirum loco quem habemus præ manibus. Quin et ibi non *quindecim*, sed *duodecim* præfert Reg. 2, ut diximus suo loco. Quare non ranarum numerum signari ab eo hoc posteriore loco, sed parandarum modum existimamus. Hard.

38. *Juncis configunt quidam : succum earum qui ita effluxerit, admiscent lacrymæ, quæ ex alba vite manat.* Brevius et magis ex Pliniana dignitate in scripto codice : « Juncis configunt quidam, succoque earum, qui ita effluxerit, admiscent vitis albæ lacrymam. » Pint.

39. *Succumque earum, qui ita effluxerit, admiscent lacrymæ, quæ ex alba vite emanat.* Vossiani duo *succoque;* deinde melior, *admiscent viti salvat lacrymam.* Scribe : « succoque earum, qui ita effluxerit, admiscent vitis albæ lacrymam, atque ita palpebras emendant. » Quod et Pintiano visum. Gron.

40. *Vitis.* Cui *psilothri* quoque ab ea dote nomen est inditum, ut dictum est XXIII, 16. Est enim psilothrum, unguentum depilatorium. Pro albæ vitis lacryma chamæleonis folia Theodorus Priscianus adhibet, I, 10 : « Et chamæleonis herbæ folia sicca trita in pulverem et commixta sanguine ranarum viridium, post evulsionem capillorum pro collyrio inungimus. » Hard.

41. *Meges.* Chirurgus is fuit; de quo diximus in Auctorum indice.

42. *Enecans.* Enecans, sinensque putrescere in aceto. Hard.

43. *Idem præstare sanguisugarum.* Marc. Emp. cap. VIII, pag. 71; Plin. Val. I, 21; Theod. Prisc. l. c. Hard.

44. *Idem tæniæ jecur siccatum pondere X. IV.* Tæniarum hepata anatomici tam facile scil. ostenderint nobis quam culicum adipem : *thynnorum* volumus. Sic enim cap. 10 : « Psilothrum est thynni sanguis, fel, jecur, etc. » Τὸ *X* nota est χαλκοῦ, seu ærei, quam Græci ita figurabant. Vide Reines. var. lect. lib. II, cap. 7, pag. 174. H. — *Item tæniæ jecur siccatum.* Sic Hermolaus aut *channæ* pro vulgato

dere[45] x. IV cum oleo cedrino perunctis pilis novem mensibus.

XXV. Auribus utilissimum batiæ[1] piscis fel recens, sed et inveteratum vino : item bacchi[2], quem quidam myxona

cheni. Reinesius Var. lect. II, 7, emendat *thynni*. Vere, ut puto : nam Voss. *teniæ consiccatum*. Quod est, *thynni jocus siccatum*. Ita enim idem codex sæpe pro *jecur*. Acad. *chieni jecur siccatum*. Acad. Men. et Gud. *theni*. Sed hoc vento projectus idem vir eruditissimus, illustremus etiam, ait Plinium de dosi medicamenti seu pondere, quod non ab omnibus intelligi scimus. Illustrat autem ita, ut τὸ *X* notam velit esse χαλκοῦ, sive ærei, quam Græci sic figurarint χ, proque ea latinos editores Plinii suæ linguæ *X* quasi ἰσοδυναμοῦσαν substituisse : chalcos autem seu æreos quatuor ponderare obolum, seu scrupulum dimidiatum. Jejune admodum et non pro Reinesio : nam obolus (qui sane dimidiatus est *scripulus*, non *scrupulus*) octo chalcos Athenis habebat. Galen. de Pond. Ὁ γὰρ ὀβολὸς ἔχει Xα η'. Paul. Æg. Ὁ γὰρ ὀβολὸς κεράτια γ'· τὸ δὲ κεράτιον χαλκοῦς δύο δίμοιρον, ὁ γὰρ ὀβολὸς ἔχει χαλκοῦς ὀκτώ. Cleopatra : Ὀβολὸς ἔχει θέρμον α' ἥμισυ, κεράτια γ', χαλκοῦς η'· τὸ ἡμιωβόλιον ἔχει κεράτιον α' ἥμισυ, χαλκοῦς δ'. Alius : ὁ χαλκοῦς ἔχει ἡμιωβολίου τὸ τέταρτον, ὥστε τοὺς τέτταρας χαλκοῦς ἄγειν τὸ ἡμιωβόλιον. Hæc saltem communis et usitatissima ratio : etsi Plinius decem, alii sex chalcos interdum obolo assignent. Nec vero numerus *X* est nota chalci, sed *X*α. Poterat e Paulo ab Ægina nosse ; Πρῶτον μὲν οὖν τὸ χ στοιχεῖον ἔχον ἐπικείμενον αὐτῷ τὸ ἄλφα, χαλκοῦν σημαίνει. Denique Plinii editores, sive Latini, quos ille appellat, sive Galli, sive Germani, noverant, nihil exemplaribus ejus esse vulgarius, quam per *X* significari -*X*- denarium vel drachmam : et ita hic quoque *pondere X. IV* esse pondere denariorum vel drachmarum quatuor. GRON. — *Item tæniæ jecur siccatum*. Ταινία piscis a Græcis vocatur, cujus meminit Epicharmus apud Athen. VII, pag. 325. Gaza vittam interpretatur : tæniam retinere Plinius maluit. A Narbonensis oræ piscatoribus *Flambo* vocari, auctor est Rondeletius, XI, 17, a colore rufo seu flammeo. In Reg. 2 et Colb. 3, *theni* : unde *thynni* rescribi hoc loco quibusdam placet ; quibus ægre assentimur. H.

45. *Pondere*. Hoc est, denarium quatuor, sive drachmarum. Reines. Var. lect. II, 7, in hoc loco cæcutiit. HARD.

XXV. 1. *Batiæ*. Ita MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, et Ch. non *bati*, ut in editis. Index quoque hujus loci, *batia*, βάτος, sive βατὶς, raia est : a qua si batia discrepat, quid ea sit, incompertum nobis fatemur esse. HARD.

2. *Banchi*. Lego *bacchi*. Myxona, bacchum olim nominarunt, vel quia caput ut vino conspersum rubet circa labra et opercula branchiorum, vel quoniam ebriorum modo temere huc illuc natando fertur.

vocant : item callionymi cum rosaceo infusum : vel castoreum[3] cum papaveris succo. Vocant[4] et in mari pediculos, eosque tritos instillari ex aceto auribus jubent. Et per se conchylio infecta[5] lana magnopere prodest. Quidam aceto et nitro madefaciunt. Suntque[6] qui præcipue contra omnia 2
aurium vitia laudent gari excellentis cyathum[7], mellis dimidio amplius, aceti cyathum in calyce novo lenta pruna decoquere, subinde spuma pennis detersa, et postquam desierit spumare, tepidum infundere. Si tumeant[8] aures, coriandri succo prius mitigandas iidem præcipiunt. Ranarum[9] adeps instillatus, statim dolores tollit. Cancrorum fluviatilium succus cum farina hordeacea aurium vulneribus efficacissime prodest. Parotides[10] muricum testæ cinere cum melle, vel conchyliorum ex mulso curantur.

XXVI. Dentium dolores sedantur ossibus draconis 1
marini scarificatis[1] gingivis: cerebro caniculæ in oleo de-

3. *Vel castoreum.* Cels. VI, 7, ad sonitum aurium intra se ipsas, castoreum adhibet « cum aceto, vel irino, vel laureo oleo: aut huic mixtum castoreum cum succo nucum amararum. » Hard.

4. *Vocant,* Ita MSS. tum in hoc loco, tum in Indice, non *pedunculos.* Φθεῖρας vocat Aristoteles, H. A. IV, 10, pag. 501. Horum ortus in maris profundo, Γίνονται δὲ ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης. De his egimus IX, 71. Adde Ælian. Hist. An. IX, 7. Hard.

5. *Et per se conchylio infecta*, etc. Crito lib. III, κατὰ τόπους, κροκύδα κογχυλίου, quemadmodum eodem lib. Andromachus κροκύδα πορφυρᾶς, floccum sive tomentum lanæ purpura tinctæ vocat. Aetius vocat ἔριον πορφυροῦν, tum etiam πτύγμα πορφύρας ἐρίου. Alii πλάκα, πίλημα, στρόφιον. Dalec. — *Et*, etc. Conchyliatam lanam appellat Marc. Emp. cap. IX, p. 75, qua aurem occludi jubet, cui medetur. Hard.

6. *Suntque.* Marc. Emp. ad verbum, cap. IX, pag. 75, 77 et 82; Plinius item Val. I, 9. Hard.

7. *Gari excellentis cyathum.* Olim post *excellentis* legebatur v. *sociorum*, quod sane non habetur in vetere exemplari, et prorsus inutile est, quum alterutrum sufficiat ad gari excellentiam indicandam. Aj.

8. *Si tumeant aures.* Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. IX, pag. 74. H.

9. *Ranarum.* Marc. Emp. c. IX, pag. 75, et Plin. Val. l. c. H.

10. *Parotides.* Totidem verbis Marc. Emp. cap. XV, pag. 107 et 109. Plin. Valer. I, 13, pro melle mulsam adsciscit. Hard.

XXVI. 1. *Scarificatis.* MSS. Reg.

cocto adservatoque, ut ex eo dentes semel anno colluantur. Pastinacæ quoque[2] radio[3] scarificare gingivas, et in dolore utilissimum. Conteritur is, et cum elleboro albo illitus, dentes sine vexatione extrahit. Salsamentorum[4] etiam fictili vase combustorum cinis, addita farina marmoris, inter remedia est. Et cybia[5] vetera eluta in novo vase, dein trita, prosunt doloribus. Æque prodesse dicuntur omnium salsamentorum spinæ combustæ, tritæque, et illitæ.
2 Decoquuntur[6] et ranæ singulæ in aceti heminis, ut dentes ita colluantur, contineaturque in ore succus. Si fastidium

2, aliique, *scarifatis*; et mox *scarifare*, ut alias monuimus. HARD.

2. *Pastinacæ quoque*, etc. Celsus, lib. V, cap. 9: « Et plani piscis, quem pastinacam nostri, τρυγόνα Græci vocant, aculeus torretur, deinde conteritur, resinaque excipitur, quæ denti circumdata hunc solvit. » Dioscorides quoque, lib. II, non abludit. DAL.

3. *Radio*. Caudali nimirum: nam qui in cauda pastinacarum exsurgit, utrimque dentatus serræ imaginem refert. Cæterum de pastinaca (*Raia pastinaca* Linn.) hic sermo est. AJ.

4. *Salsamentorum etiam*, etc. Galen. ad finem lib. V, κατὰ τόπους, ad oris jucundum odorem, dentiumque dolorem ac splendorem, salsamentorum cybiique cinere utitur. DALEC. — *Salsamentorum*. Ad verbum Marc. Emp. cap. XIII, pag. 97. HARD.

5. *Et cybia*. Habent ita sane libri omnes et manu exarati, et typis excusi: nihilominus subesse mendum haud temere suspicamur: nam quid intersit novo an vetere vase eluantur, non admodum liquet: utro coquantur, plurimum interest. Quare *elixa* malim, quam *eluta* scribi, si ulla exemplaria suffragantur. Adstipulatur certe quidem conjecturæ huic nostræ Marc. Emp. qui a Plinio videtur hausisse quæ tradit, XIII, p. 97: « Cybium optimum, inquit, ac vetustissimum ollæ inditur atque argilla circumlinitur et furno ardenti objicitur, ut ad cinerem cybium excoquatur: tunc adjecto Pario lapide contuso, salsamenti supra dicti favilla conteritur, hoc dentifricium ita bonum est, etc. » Galen. quoque κατὰ τόπ. V, extr. pag. 486: Τινὲς δὲ ταρίχους καύσαντες ἐν χύτρᾳ προσβάλλουσι τῷ φαρμάκῳ, ἢ κύβιον· κατ' ἰδίαν γὰρ ἐάν τις χρήσηται τῇ σποδιᾷ, οὐκ ἀλγήσει. « Quidam salsamenta in olla exusta ad medicamentum addunt, aut etiam cybium: si quis enim eorum cinere per se utatur, dentis dolorem non percipiet. » HARD.

6. *Decoquuntur*. Sic Diosc. II, 28: Ὠφελοῦσι καὶ ὀδονταλγίας συνεψόμενοι ὕδατι καὶ ὄξει, καὶ διακλυζόμενοι. « Decoctæ in aqua et aceto dentium dolores collutione leniunt. » HARD.

obstaret, suspendebat pedibus posterioribus eas Sallustius Dionysius, ut ex ore virus deflueret in acetum fervens, idque e pluribus ranis. Fortioribus stomachis ex jure mandendas dabat[7]. Maxillaresque ita sanari dentes præcipue putant, mobiles vero supra dicto aceto stabiliri. Ad hoc quidam ranarum corpora binarum præcisis pedibus in vini hemina macerant; et ita collui dentium labantes jubent. Aliqui totas adalligant maxillis. Alii denas in aceti sexta- 3
riis tribus decoxere ad tertias partes, ut mobiles dentium stabilirent. Necnon XXXVI ranarum corda in olei veteris sextario sub æreo testo[8] discoxere, ut infunderent per aurem dolentis maxillæ. Alii jecur ranæ decoctum et tritum cum melle imposuere dentibus. Omnia supra scripta ex marina rana efficaciora. Si cariosi et fœtidi sunt, centum in furno arefieri per noctem præcipiunt: postea tantundem salis addi, atque ita fricari. Enhydris[9] vocatur a Græcis colubra in aqua vivens. Hujus quatuor dentium superioribus in dolore superiorum gingivas[10] scarificant, inferiorum inferioribus. Aliqui canino tantum earum contenti sunt.

7. *Fortioribus stomachis ex jure edendas dabat.* Quatuor scripti, *medendas.* Optimus, *mandendas*, ut et Pintiani codex. Gron.—Hæc jubentium mirabilis fuit ἡ θεωρία: nempe a rana, si quarum crura postica ὀδονταλγοῦντος denti appendantur, trahi principium doloris et in corpus herpeii descendere, unde mox in acetum migraret excederetque. Ergo, ut ranas aliquis dentibus laborans, impune ederet necesse hunc fortissimo stomacho pollere; namque hanc vim qua modo dentes misere vexabantur posse in stomachi delicatiores membranas pariter sævire. Hæc confutare hodie non jam opus est. Aj.

8. *Sub æreo testo.* Sic omnes typi, cum Reg. 2 cod. MS. In Colb. 3, *sub ærea testa.* Hard.

9. *Enhydris vocatur a Græcis colubra in aqua vivens.* Codices nostri hic quoque exhibent *colubra*, non *coluber.* Hard.—Enhydris Aristot. Histor. Anim. lib. I, cap. 1, lutra: Plinio serpens aquaticus, natrix, quem et hydrum vocat sequenti capite ab hoc altero, nisi mendosus locus sit. De hoc supra actum est, cap. 19. *Lutras* canes fluviatiles Ælianus vocat, Hist. An. lib. XIV, cap. 21. Dalec.

10. *Gingivas scarificant.* Libri manu exarati, sed vitiose, *scarifant.* Hard.

Utuntur et cancrorum cinere : nam muricum cinis[11] dentifricium est.

1 XXVII. Lichenas[1] et lepras tollit adeps vituli marini : murænarum cinis cum mellis obolis ternis[2] : jecur pastinacæ in oleo decoctum : hippocampi, aut delphini cinis ex aqua illitus[3]. Exhulcerationem sequi debet curatio, quæ perducit ad cicatricem. Quidam delphini jecur in fictili[4] torrent, donec pinguitudo similis oleo fluat, ac perungunt. Muricum vel conchyliorum testæ cinis maculas in facie mulierum purgat cum melle illitus, cutemque erugat, extenditque septenis diebus illitus, ita ut octavo candido ovorum foveatur. Muricum generis sunt, quæ vocant Græci coluthia[5], alii corythia, turbinata æque, sed minora multo,

11. *Nam muricum cinis.* Plinius Val. l. c. et Quint. Serenus laudatus a nôbis, XXVIII, 49. HARD.

XXVII. 1. *Lichenos.* Reg. 2 et Ch. *solvit.* Marc. Emp. cap. XIX, pag. 129 : « Adeps vituli marini imposita mentagræ plurimum prodest. » Subscribit et Plin. Val. II, 56. HARD.

2. *Murænarum cinis cum mellis obolis ternis.* Omnes quinque *mænarum :* sic et cap. 8 : « Mænarum muria et capitum cinis, » non Chiffl. modo, sed Vossianus, Academicus et Gudianus, cap. 9 : Mænæ salsæ cum felle taurino illitæ umbilico. » Et, « cinis ex capite mænarum. » GRON. — *Murænarum.* Ita omnes typi cum Reg. 2. At Colb. 3, *mænarum*, quod satius videtur. HARD.

3. *Illitus.* Et affricatus, quoad exhulceretur pars. DAL.

4. *Quidam delphini jecur in fictili torrent. Delphinum*, non *delphini*, scribe, et verbum *jecur* detrahe ex scripta lectione. PINT. — *Quidam*, etc. Reg. 2, et quem Pint. habuit, « Quidam delphinum in fictili. » Verum Plin. Val. II, 56, cui titulus est, « Licheni arcendo : Item, inquit, delphini jecinoris cinerem ex aqua. » H. — Mox pro *foveatur* alii forsan rectius *foveantur.* ED.

5. *Colycia.* Quidam legunt, nec sine probabili conjectura, *cochlidia*, alii *corythia*, ut cochlidia quoniam minima sint in muricum genere dicantur : corythia vero a similitudine quam habent σὺν τῇ κόρυθι, id est, cum galea sive casside, a qua κορυθαίολος Hector Homero dicitur. Talem conchulam pinxit Rondeletius ultimam ex quinque, cap. de turbinibus intra spongias viventibus : κόρυχοι certe, a quo vocabulo duci posset κορύχιον, concharum generis sunt, non muricum aut turbinatorum. Κορυφαῖα pro *corythia* Rondeletius legit, quod in marginibus verticibusque extremis exstantibus aculeis armata sint. Aristotelis aporrhaides. Hic murex genus est ad turbinatas omnes conchas. DAL. — *Coluthia.* Reg. 2, *colluthia*, alii

efficaciora etiam, et oris halitum custodientia. Ichthyocolla[6] erugat cutem, extenditque, in aqua decocta horis quatuor, dein contusa[7], et subacta ad liquorem usque mellis. Ita præparata in vase novo conditur, et in usu quatuor drachmis ejus binæ sulphuris, et anchusæ totidem, octo spumæ argenteæ adduntur, aspersaque aqua teruntur una. Sic illita facies post quatuor horas abluitur. Medetur[8] et lentigini cæterisque vitiis, et ossibus sepiarum cinis. Idem et carnes excrescentes tollit et humida hulcera. Psoras tollit rana decocta in heminis quinque aquæ marinæ: excoqui debet, donec sit crassitudo[9] mellis. (VIII.) Fit in mari[10] et halcyoneum appellatum, ex nidis, ut aliqui existimant, halcyonum et ceycum[11]: ut alii, e sordibus spumarum crassescentibus: alii, e limo, vel quadam maris lanugine[12]. Quatuor ejus genera: cinereum[13], spissum,

2 (right margin, line 1) · 3 (right margin, line "Fit in mari")

coryphia. Index, *colytia*, sive *corytia*, haud satis sincere. Placet *corythia* diei ob similitudinem aliquam eorum muricum σὺν τῇ κόρυθι, cum galea vel casside. Neque admodum κολόυθια displicet, quasi deminuti murices: unde et minores statim dicuntur a Plinio. Est autem murex de conchyrum genere, ut dictum est, lib. IX. Hard.

6. *Ichthyocolla.* Auctor libri de Simpl. med. ad Patern. Opp. Galeni, tom. XIII, pag. 993: « Omnis ichthyocolla ... et cutem extendit et splendidam facit. » H.

7. *Dein contusa, colluta, et subacta.* Verbum *colluta* non est in nostro exemplari: et paulo post, *tumida hulcera*, non *humida*. Pint.

8. *Medetur.* Q. Serenus, cap. XII, de cutis et faciei vitiis propellendis, pag. 131: « Sepiolæ cineres ex ossibus omnia tollunt. » Hard.

9. *Crassitudo.* Chiffl. *lentitudo mellis.* Reg. 2 et vet. Dalec. *lenitudo mellis.* Hard.

10. *Fit in mari et halcyoneum appellatum*, etc. Græcis ἀλκυόνειον et ἀλκυόνιον. Pharmacopolis, *spuma maris*, et *pala marina.* Hujus effigies plures exhibet Aldovrand. de Metall. I, pag. 212. Hard.

11. *Et ceycum.* Κήϋξ, halcyonum mas est. Vide Constantin. in Lex. verbo κήξ. Hard.

12. *Quadam maris lanugine.* Pruinosa tenuitate et flore. Sic vocat ἁλὸς ἄχνην. Homer. ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην. Virg. « salsa spumant aspergine cautes. » Dalec.

13. *Cinereum.* Galen. de Fac. simpl. med. XI, pag. 316: Ἔστι δ' αὐτῶν ἓν μὲν πυκνὸν καὶ βαρὺ, καὶ μοχθηρὸν κατὰ τὴν ὀσμὴν, ὄζει γὰρ ἰχθύων σαπρῶν. « Odoris pravi, olet enim pisces putridos. » Hard.

odoris asperi: alterum[14] molle, lenius, odore fere algæ: tertium[15] candidioris vermiculi: quartum[16] pumicosius,
4 spongiæque putri simile. Pæne purpureum[17], quod optimum, hoc et Milesium vocatur. Quo candidius autem, hoc minus probabile est. Vis[18] eorum, ut exhulcerent, purgent. Usus tostis et sine oleo. Mire[19] lepras, lichenas,

14. *Alterum.* Galen. l. c. Δεύτερον δ' ἄλλο ... κοῦφον, ἀραιὸν, ὀσμὴν φυκίοις ὁμοίαν ἔχον. Hard.

15. *Tertium.* Galen. l. c. Ἄλλο δὲ τρίτον, σκώληκι μὲν ἐστι τὸ σχῆμα παραπλήσιον, πορφυρίζει δὲ τῇ χρόᾳ... ὀνομάζουσι δ' αὐτὸ Μιλήσιον. Diosc. V, 136: Τὸ δὲ τρίτον σκωληκοειδὲς ὑπάρχει τῷ τύπῳ, καὶ τῇ χρόᾳ ἐμπόρφυρον, ὃ τινες Μιλήσιον καλοῦσι. « Tertium vermiculi forma, colore pæne purpureum est, quod Milesium vocant. » Hard.

16. *Quartum pumicosius.* Galenus, l. c. Τέταρτον κοῦφον καὶ ἀραιὸν, ἐοικὸς δὲ ἐρίοις οἰσυπηροῖς, « leve et rarum, lanis succidis simile. » H.

17. *Pæne purpureum.* Ab his verbis nova fuit instituenda oratio, quam priorum negligentia anterioribus verbis conjunxit: quum et is purpuræ color, et a Mileto cognomen, non quarto illi, seu postremo generi, sed tertio adjudicari debeat, Galeno teste et Diosc. lucis allatis proxime. Aetius quoque in MSS. Πρὸς λέπρας, ἀλφοὺς, ψώρας, καὶ λειχῆνας... τὸ δὲ Μιλήσιον λεγόμενον, σκώληκι ἐοικὸς τὸ σχῆμα, πορφυρίζον τῇ χροιᾷ, καὶ τῇ συστάσει μαλακὸν, λεπτότατον πάντων ἐστί. H. — Nec rubrum, aut rubescens, nec ianthinum, sed candidum. Nam scito muricis succum, modo huic conchylio valetudo contigerit, candore eximio notabilem; sed postquam aerem et solem combiberit, coloribus variis infectum, prius viridem, pallidum quid aut luteum, mox smaragdinum; inde fuscum et profundum; excipit cæruleus color, ruber, purpureus vegetus. Primam et ultimam phasim Veteres in primis observavere; dixeruntque similiter purpureum pro *candido* et pro *puniceo*. Sic Horat. « purpurei colores ». Tibul. « Brachia purpurea candidiora nive. » Ovid. « purpureosque sinus, » (ubi cave ne de papillis dici putes). Virg. « manibus date lilia plenis, Purpureos spargam flores; » et alibi « Purpureum mare, » quod ne forte ad fluctuum phosphorescentiam retuleris, memento quoque apud Tullium legi: « Mare purpurascit remis. » Aj.

18. *Vis.* Hæc pariter Galen. l. c. Hard.

19. *Mire lepras.* Diosc. Galenus et Aetius, ll. cc. post Hippocr. de Morb. mul. II, text. 67, pag. 596. H. — *Mire lepras.* Sic libri profecto omnes: num *glutino* tamen, quam *lupino* legi præstabilius fuerit, peritiores viderint. Nam idem ad lichenas medicamentum scribitur, XXVIII, 50, non lupino admixto, sed glutino. « Lichenas oris, inquit, præstantissime vincit gluti-

lentigines tollunt cum lupino, et sulphuris duobus obolis. Halcyoneo utuntur et ad oculorum cicatrices. Andreas ad lepras cancri cinere cum oleo usus est : Attalus thynni adipe recenti ad oris hulcera[20].

XXVIII. Mænarum[1] muria, et capitum cinis cum 1
melle sanat strumas. Pungi[2] piscis ejus, qui rana in mari appellatur, ossiculo e cauda, ita ut non vulneret, prodest. Id faciendum quotidie, donec percurentur. Eadem vis et pastinacæ[3] radio, et lepori marino[4] imposito, ita ut celeriter removeantur : echini[5] testis contusis et ex aceto illitis : item scolopendræ marinæ[6] e melle : cancro[7] fluviatili contrito vel combusto ex melle. Mirifice[8] prosunt 2

num factum e genitalibus vitulorum, liquatum aceto cum sulphure vivo, etc. » HARD.

20. *Attalus thynni recentioris adipe ad hulcera*. In nostro exemplari, « Attalus thynni adipe recenti ad oris hulcera. » PINT.

XXVIII. 1. *Mænarum*. Locum hunc sanavimus ductu codicum Reg. 1, 2, Colb. 3, et Ch. adversantibus licet typis, qui *murænarum* exhibent. Ut ad strumas modo, sic etiam ad anginas paulo post, hoc cap. mænarum cinis adsciscitur. In Indice hujus loci *mænæ*, non *murænæ*, libri omnes MSS. præferunt. HARD.

2. *Pungi*. An *raia* potius? caret enim rana aculeo. Vide Rondel. XII, 18. HARD.

3. *Eadem vis et pastinacæ*. Marc. Emp. cap. XV, pag. 108 : « Acu ossea, id est, spiculo trygonis, quæ pastinaca dicitur, strumam sæpius punge : statim arescit. » H.

4. *Et lepori marino*. Marc. Emp. l. c. « Lupus marinus (lege *lepus*), id est, piscis, tantæ efficaciæ est adversum strumas, ut ad quamlibet partem corporis admotus, strumarum vitium omne persanet. » Et pag. 110 : « Marini lepores oleo veteri injecti, bene faciunt discutiendis strumis, etc. » Scrib. Larg. comp. 80 : « Ad strumas melius marini lepores oleo vetere necati faciunt, in plumbea pyxide clusi, quam diebus XL diligenter alligatam oportet habere. Postea ex ea pinna oblinendæ sunt strumæ superque eas pellis lanata non nimium tonsa, tegendi gratia, imponenda est. Præcipere autem oportet, ne quis hoc medicamento manus inquinet, aut inquinatas, priusquam laverit, ad os referat. » HARD.

5. *Echini*. Iisdem verbis Marc. Emp. XV, pag. 108, et Plin. Val. III, 28, sq. HARD.

6. *Item scolopendræ marinæ*. Ei videlicet de qua IX, 67. HARD.

7. *Cancro*. Marc. Emp. l. c. ad verbum. HARD.

8. *Mirifice*. Idem ibidem. HARD.

et sepiæ ossa cum axungia vetere contusa et illita. Sic et ad parotidas utuntur, et sauri[9] piscis marini jocineribus. Quin et testis[10] cadi salsamentarii tusis cum axungia vetere, muricumque cinere ex oleo ad parotidas strumasque. Rigor cervicis mollitur marinis, qui pediculi vocantur, drachma pota : castoreo poto cum pipere ex mulso mixto ranis decoctis ex oleo et sale, ut sorbeatur succus. Sic et opisthotono medentur, et tetano : spasticis[11] vero
3 pipere adjecto. Anginas[12] mænarum salsarum ex capitibus cinis ex melle illitus abolet : ranarum decoctarum ex aceto succus : hic et contra tonsillas prodest. Cancri[13] fluviatiles triti singuli in heminam aquæ anginis medentur gargarizati : aut e vino, et calida aqua poti. Uvæ[14] medetur garum cochlearibus subditum. Vocem siluri recentes, salsive, in cibo sumpti adjuvant.

1 XXIX. Vomitiones mulli inveterati tritique in potione concitant. Suspiriosis[1] castorea cum Hammoniaci exigua portione[2] ex aceto mulso jejunis utilissima potu. Eadem

9. *Et sauri.* Hoc est, lacerti. In libris hactenus vulgatis, *et scari.* At in MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, *sauri piscis :* et in Indice hujus loci ex omnibus MSS. *saurus.* Æliano, Hist. XII, 25, σαῦρος, lacertus, inter pisces Rubri maris censetur. Meminere præterea Aristoteles et Athenæus. Plinius infra, cap. 53 : « Sunt lacertorum genera. » H. — *Scari piscis marini jacineribus. Sauri*, non *scauri*, nec *scari*, in eodem : confirmatur et Athenæi auctoritate libro septimo. Pint.

10. *Quin et testis cadi*, etc. Totidem verbis Marc. Emp. cap. xv, pag. 109. Hard.

11. *Spasticis.* Aliarum partium corporis privatis convulsionibus. Dalec.

12. *Anginas.* Plin. Val. I, 52, ad verbum, et Marc. Emp. l. c. H.

13. *Cancri.* In Græcia, Creta, Sicilia, Etruriaque frequentes; in Gallia Germaniaque nulli. Effigiem vide apud Rondel. de Pisc. fluv. cap. 34. Hard.

14. *Uvæ.* Iisdem verbis Plin. Val. I, 43. Hard.

XXIX. 1. *Suspiriosis castoreum cum Hammaniaci exigua portione*, etc. *utilissime potatur.* Quatuor scripti, *castoreo ;* tres, *utilissima tata.* Andeg. *utilissima pota eadem potia.* Præcipuus : *castarea*, tum *utilissime pota.* Scribe : « Suspiriosis castorea cum Hammoniaci exigua portione ex aceto mulsa jejunis utilissima potu. » Gron.

2. *Cum Hammoniaci exigua por-*

potio spasmos stomachi[3] sedat ex aceto mulso calido. Tussim sanare dicuntur piscium modo e jure decoctæ in patinis ranæ. Suspensæ autem pedibus[4], quum destillaverit in patinam saliva earum, exenterari jubentur[5], abjectisque interaneis condiri. Est rana parva arborem scandens[6], atque ex ea vociferans: in hujus os si quis exspuat, ipsamque dimittat, tussi liberari narratur. Præcipiunt[7] et cochleæ crudæ carnem tritam bibere ex aqua calida in tussi cruenta[8].

XXX. (IX.) Jocineris doloribus scorpio marinus in vino 1
necatur, ut inde bibatur. Conchæ longæ[1] carnes ex mulso potæ cum aqua, pari modo : aut si febres sint, ex aqua mulsa. Lateris dolores leniunt hippocampi tosti sumpti,

tione. Hammoniacum ipsum per se prodesse suspiriosis auctor est Scrib. Larg. Comp. 79. HARD.

3. *Eadem potio spasmos stomachi sedat ex aceto mulso calido.* Vehementiores singultus, quorum importunitate ægri convelluntur. DALEC.

4. *Suspensæ autem pedibus, quum destillaverit in patinam*, etc. Suspenduntur et a Sallustio Dionysio, cap. 26, ut ex ore virus defluat, proxime præcedenti capite. DALEC.

5. *Exenterari jubentur. Exinterari*, in vetusto codice. Notanda orthographia, quod videlicet latine dicantur *interanea*. PINT. — *Exenterari.* Reg. 2 et alii, *exinterari*, ab interaneis. HARD.

6. *Est rana parva arborem scandens.* Differt hæc a rana viridi descripta loco citato. Rana hæc dryophites est Rondeletii. DALEC. — *Est rana.* Δρυπετὴς, opinor, de qua cap. 24. HARD.

7. *Præcipiunt et cochleæ crudæ carnem tritam.* Plin. Valer. I, pag. 64 : « Ad exscreationem cruentam. Cochleæ clixæ teruntur et ex aqua bibuntur ... Cochleæ illotæ ex aqua marina coquuntur, et ita devorantur. Cochleæ rursus cum testis suis tritæ, addito croco, eduntur. » HARD.

8. *Tussi cruenta.* Sanguinis rejectione, τῇ τοῦ αἵματος ἀναγωγῇ, καὶ ἀναφορᾷ. DALEC.

XXX. 1. *Conchæ longæ carnes ex mulso potæ cum aqua*, etc. Σωλῆνες, αὐλοῦ, δόνακος, ὄνυχος, tot nominibus a Græcis vocatur. DALEC. — *Conchæ.* In Indice hujus loci, « Strombus, sive concha longa. » Στρόμβος genus conchæ est, instar buccini. Nicandri Scholiastes : Τὸν στρόμβον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ὄστρακον τῶν κογχυλίων, οἷς ἐχρῶντο ἀντὶ σάλπιγγος, « conchæ genus quo tubæ vice utebantur : » ut apud poetam : « dum personat æquora concha. » Gaza apud Arist. *turbinem* vertit. H.

tetheaque[2] similis ostreo in cibo sumpta : ischiadicorum[3], muria siluri clystere infusa. Dantur autem conchæ ternis obolis dilutæ in vini sextariis duobus per dies quindecim.

1 XXXI. Alvum[1] emollit silurus e jure, et torpedo in cibo. Et olus[2] marinum simile sativo : stomacho inimi-

2. *Tetheaque.* Sic MSS. omnes, et hujus loci index. Græcis τὸ τῆθος et τὰ τήθεα, genus ostreorum est, vel fungorum potius, quod cæteris marinis propius a terra abest : παρὰ τὴν τηθὴν, ἤτοι γῆν· γεώδη γάρ εἰσι μᾶλλον τῶν ἄλλων θαλασσίων, inquit Eustath. in Iliad. Π, pag. 1084. Xenocrat. lib. de alimento ex aquatil. apud Oribas. II, pag. 158 : « Tethea in limo nascuntur, et littoribus algæ feracibus, inveniunturque in musco, alga et fuco : similiaque sunt fungo plantæ marinæ, etc. » H. — Quid τῆθος vel tethea ex hoc vix conjeceris. Molle animal, si ex Pliniana appositione (similis ostreo) judicaveris, zoophytum si e Xenocrateo fragmento. Forte pluribus id nominis varie impositum. Conf. inf. Hodie *tethydas* adjectiva quidem denominatione SAVIGNY in suo *Tableau syst. des ascidies*, ordinem primum classis hujusce appellitat, tethyas vero idem SAVIGNY, in Comm. de aspondylis (*Mém. sur les animaux invertébrés*) vocat familiam hanc ascidiarum sive aggregatorum, sive non aggregatorum quibus contigere, tum branchiæ omnes eodem latere, tum orificia nec sibi invicem adversa, nec branchialis cavitatis ope in se redeuntia. Tethias (per *i* pro *y*) DONATI (*Stor. dell' Adriatico*, pag. 62); DE LAMARCK (*Anim. sans vertèbres*, tom. II, p. 384, noviss. ed.) dixere genus phytozoaricorum. Quarum tamen περὶ ἰδιοτήτων differunt. Celebratissima vero omnium homonymorum tethys Cuvieriana ; quam quidem antehac COLUMNA, RONDELET, alii, cum lepore marino eamdem dixerant, posthac BOHADSCH, de *quibusd. anim. marinis*, pag. 54, bene jam descripserat sub fimbriæ nomine, Nostras vero accuratissime dissecuit, narravitque *Ann. du Muséum*, t. XII, p. 263 (cf. et icon. tab. XXIV). Nimiæ prolixitatis et intempestivæ forsan diligentiæ rei nos essemus, si hic omnia diceremus quæ vir doctus congessit ad hoc malacozoarium nudum ; sit ergo satis enotasse hoc adscriptum diceron genti, ordini vero polybranchidum a D. DE BLAINV. nudibranchidum a Cl. CUVIER ; lectoremque ad Cuvierianam elucubrationem (in sylloge *Ann. du Mus.*) remisisse, cujus certe, ni spatium defecisset, in calce voluminis pars bona mandata esset typis. AJ.

3. *Ischiadicorum.* Sic Diosc. II, 29, de siluri muria : ἐγκλυζομένη δὲ, ἰσχιαδικοὺς θεραπεύει. Galenus item, de Fac. simpl. med. XI, pag. 318. HARD.

XXXI. 1. *Alvum.* Silurus Dioscoridi similiter l. c. εὐκοίλιος, bonam facit alvum. HARD.

2. *Et olus.* Plin. XX, 38 : « Marina brassica vehementissime ex

cum, alvum facillime purgat: sed propter acrimoniam cum pingui carne coquitur. Et omnium[3] piscium jus. Idem et urinas ciet, e vino maxime. Optimum[4] e scorpionibus et iulide, et saxatilibus, nec virus resipientibus. Coqui[5] debent cum anetho, apio, coriandro, porro, additis oleo et sale[6]. Purgant[7] et cybia vetera, privatimque cruditates, pituitam, bilemque trahunt. Purgant et myaces[8], quorum 2
natura tota in hoc loco dicetur. Acervantur[9] muricum modo, vivuntque in algosis, gratissimi autumno, et[10] ubi

omnibus alvum ciet. Coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, stomacho inimicissima. » H. — *Olus marinum*. Brassica silvestris in maritimis nascens: silvestris brassica sativæ quidem similis est, sed amara, hirsuta, candida: brassica vero marina sativæ omnino dissimilis, stomacho inimica propter acrimoniam: estur cum pingui carne. Hæc Plinius pro suo more oscitanter confundit. Dal.

3. *Omnium*. Diosc. II, 35: Ζωμὸς δὲ ὁ ἐκ τῶν νεαρῶν ἰχθύων, κοιλίας ὑπαγωγὸς, etc. « Recentium piscium jus, modo per se, modo ex vino potum, alvum subducit. » H.

4. *Optimum*. Hæc totidem verbis Dioscor. l. c. Ἰδίως δὲ σκευάζεται πρὸς ταῦτα ὁ ἀπὸ τῶν σκορπίων, καὶ ἰουλίδων, καὶ περκίδων, καὶ τῶν ἄλλων πετραίων ἀπαλῶν, καὶ ἀβρώμων. Athen. VII, pag. 304, ἰουλὶς e saxatilium quoque genere est. A Liguribus *girello*, et a nonnullis etiam *donzella* dicta, teste Rondelet. VI, 7. Vide et Hippol. Salv. cap. 219. Hard.

5. *Coqui*. Dioscor. ad verbum, l. c. Hard.

6. *Additis oleo et sale*. Tale est album jus, toties a Galeno memoratum. Dal.

7. *Purgant*. Aristoteles μύας vocat, et Athenæus; μύακας alii: myaces commune nomen est, mitulos, qui majores, grandioresque: et myiscas, quæ minores, complexum. De utrisque mox Plinius. Hard.

8. *Myaces*. Μύακες, generis nomen complectitur μύας, grandiores, ampliores, majores, longiores. Ii sunt Latinorum mytuli. Continet et μυίας, sive ut legit Hermolaus, μυίσκας, sive, ut Rondeletius, τοὺς μύσκους, minores, rotundiores, Latinorum musculos. Athenæus distinguit in mares et feminas, τοὺς καὶ τὰς μύας. Porro purgare, ut et peloridas, echinos, ostrea, Celsus scribit lib. II. Dalec.

9. *Acervantur*. Plin. IX, 60, de purpuris: « Congregantur verno tempore, mutuoque attritu lentorem cujusdam ceræ salivant. Simili modo et murices. » Quod et Philosophus tradidit, ut diximus, qui et μύας pariter cerificare adjicit, κηριάζουσι δὲ καὶ οἱ μύες. Hard.

10. *Et*, etc. Sic de ostreis paulo ante, cap. 21: « Gaudent dulci-

multa dulcis aqua miscetur mari[11], ob id in Ægypto laudatissimi. Procedente hieme, amaritudinem trahunt, coloremque rubrum. Horum[12] jus traditur alvum et vesicas exinanire, interanea destringere[13], omnia adaperire, renes
3 purgare, sanguinem adipemque minuere. Itaque utilissimi sunt hydropicis, mulierum purgationibus, morbo regio, articulario, inflationibus. Item[14] prodesse fellis, pituitæ pulmonis[15], jocineris, splenis vitiis, rheumatismis. Fauces tantum vexant, vocemque obtundunt. Hulcera quæ serpant, aut sint purganda, sanant. Item carcinomata. Cremati autem, ut murices, et morsus canum hominumque cum melle, lepras, lentigines. Cinis eorum lotus emendat caligines[16], gingivarum et dentium vitia, eruptiones pituitæ: et contra dorycnium[17] aut opocarpathon[18] antidoti
4 vicem obtinent. Degenerant in duas species: in[19] mitulos,

bus aquis, et ubi plurimi influunt amnes. » HARD.

11. *Multa dulcis aqua miscetur mari.* Quoniam eorum succus alioqui, ut scribit Athæneus, lib. IV, est σχιλλώδης, id est, acer, mordax, ingratus. DALEC.

12. *Horum jus traditur alvum*, etc. Cf. Athen. III, 86, sqq. Sic et Horat. Sat. II, 4, v. 27. Sed vid. not. 19. AJ.

13. *Destringere.* Detergere. H.

14. *Item prodesse fellis.* In Reg. 2, Colb. 3, et Ch. *obesse*, vitiis scilicet obest, quum ea amolitur. H.

15. *Pituitæque pulmonis.* Morbis pulmonis e bilioso et pituitoso succo genitis. DAL.

16. *Cinis eorum potus emendat caligines. Lotus*, non *potus*, in apographo nostro: cui lectioni suffragantur verba infra paulo sequentia: « lavantur quoque plumbi modo ad genarum crassitudines. » PINT. — *Cinis eorum potus emendat.* Nihil Diosc. Illinitur, aut instillatur convenientius. DAL.—Sic quoque Reg. 2, et Pintiani codex. Hactenus editi et Colb. 3, *potus*, minus sincere, ut arbitror. HARD.

17. *Et contra dorycnium.* Scrib. Larg. Comp. 191: « ad dorycnion: Adjuvari debent læsi ab eo ... conchyliis omnibus crudis atque decoctis. » HARD.

18. *Opocarpathon.* Carpathi succum, de quo cap. 20. HARD.

19. *In mitulos.* Μύας. Horatius, « ... si dura morabitur alvus; Mytulus et viles pellent obstantia conchæ. » Athenæus, lib. III, μύτλον interpretatur τελλίνην. Cato de Re Rustica, CLVIII, 1: « Alvum dejicere hoc modo oportet: Sume tibi mutulorum lib. II piscem capitonem. » Victor. III, 13. DALEC.

qui salem virusque[20] resipiunt : myiscas[21], quæ rotunditate differunt, minores aliquanto atque hirtæ, tenuioribus testis, carne dulciores. Mituli[22] quoque, ut murices, cinere causticam vim habent : et ad lepras, lentigines, maculas. Lavantur[23] quoque plumbi modo ad genarum[24] crassitudines, et oculorum albugines, caliginesque, atque in aliis partibus sordida hulcera, capitisque pusulas. Carnes[25] vero eorum ad canis morsus imponuntur. At pelorides emolliunt alvum : item[26] castorea ex aqua mulsa drachmis binis. Qui

20. *Qui salem virusque.* Geminus in hunc locum error irrepsit, meo quidem judicio, quanquam de priore ampliandum censeo. Posterior extra omnem controversiam est : nam quod typi præferunt, *carne duriores*, manuscripti codices, Reg. 2, aliique dissentiunt, qui *dulciores* exhibent : neque ii modo, sed et Athenæus ipse, cujus verba mox afferemus. Verum paulo ante, quum eadem conditiva exemplaria miro consensu salem retineant, *scillam* rescribere mihi religio fuit, etsi ita scripsisse intelligo Athenæum, geminum illud myacum genus totidem ferme verbis alioqui explanantem, III, pag. 87, ut non sit ovum ovo similius, quam sunt ista inter se, quæ uterque prodit. Τῶν δὲ μυῶν, inquit, ... εὐρητικώτεροι μᾶλλον, οἱ ἐπὶ τὴν κοιλίαν φερόμενοι. Εἰσὶ δ' αὐτῶν ἔνιοι καὶ σκιλλώδεις, κακόχυλοί τε καὶ πρὸς τὴν γεῦσιν ἀπειθεῖς. Οἱ δὲ ἐλάσσονες τούτων καὶ δασεῖς ἔξωθεν, εὐρητικώτεροι μέν εἰσι, καὶ εὐχυλώτεροι τῶν σκιλλωδῶν, ἀτροφώτεροι δὲ διά τε τὸ μέγεθος, etc. « Musculi autem ... ad urinam provocandam commodiores, et ad solvendam alvum : sed ex his quosdam mordaci et ingrato sapore scillam resipere, vitiosum succum procreare, gustui displicere : his autem minores, et foris hirtos, urinam magis ciere, et succum meliorem suppeditare, quam quibus scillæ gustus est, sed minus alere, tum quia magnitudine aliis pares non sunt, etc. » Suboluit ante nos error iste Gesnero. HARD.

21. *Myiscas.* Leg. *myscos qui*, etc. *hirti.* Rondel. myscos parvos μύας hirtos esse dicit, quoniam testa foris nigra fere semper musco aut lanugine obducitur. DAL.

22. *Mituli.* Hos vulgus in Gallia musculos vocat, *des muscles* ; myiscas, *des moules.* HARD.

23. *Lavantur.* Dioscor. II, 7 : Μύακες ... καέντες τὸ αὐτὸ δρῶσι τοῖς κήρυξιν. Ἰδιαίτερον δὲ, πλυθέντες ὡς μόλιβδος, χρησιμεύουσιν εἰς τὰ ὀφθαλμικὰ σὺν μέλιτι, ἐκτήκοντες παχύτητας βλεφάρων, καὶ σμήχοντες λευκώματα, καὶ τὰ ἄλλως ἐπισκοτοῦντα ταῖς κόραις. Quæ verbis totidem Plinius. HARD.

24. *Genarum.* Palpebrarum. H.

25. *Carnes.* Diosc. l. c. et Galenus similiter, de Fac. simpl. med. XI, 1, pag. 299. HARD.

26. *Item castorea.* Pari modo sumpta et menses cient, et partus

vehementius volunt[27], addunt cucumeris sativi radicis siccatæ drachmam[28], et aphronitri duas. Tetheæ[29] torminibus et inflationibus occurrunt. Inveniuntur[30] hæ in foliis marinis sugentes, fungorum verius generis, quam piscium. Eædem et tenesmum dissolvunt, renumque vitia. Nascitur[31] et in mari absinthium, quod aliqui Seriphium vocant, circa Taposirin maxime[32] Ægypti, exilius terrestri. Alvum solvit, et noxiis[33] animalibus intestina liberat.
6 Solvunt[34] et sepiæ. In cibo dantur cum oleo, et sale, et farina, decoctæ. Mænæ[35] salsæ cum felle taurino illitæ umbilico, alvum solvunt. Jus[36] piscium in patina cocto-

secundasque ejiciunt, teste Diosc. II, 26. HARD.

27. *Qui vehementius volunt uti, addunt cucumeris sativi radicis siccæ drachmam.* Verbum *uti* non legitur in vetusto codice : et *siccatæ*, non *siccæ*, scribendum. PINT.

28. *Cucumeris sativi radicis siccæ drachmam.* Voss. *siccare.* Lege, *siccatæ*, ut et Pintianus. GRON.

29. *Tetheæ.* Leg. *tethya*, et mox, *hæc*, etc. *sugentia.* Plinius Græcorum neutrum genus τήθυα vertit in femininum Latinorum. Nominis ratio est, quod τηθῶν, id est, nutricum mammis similia sint. DALEC.

30. *Inveniuntur.* Vide quæ diximus de iis cap. sup. HARD.

31. *Nascitur.* Hæc jam delibata superius, XXVII, 29. HARD.

32. *Taposirin maxime Ægypti, exilius terrestri.* Urbs hæc sita erat extra insulam Deltaicam, non longe a Canopico flumine, sed occidentem versus. Dicebatur quoque olim Taphosiris, tum Busiris (Βούσιρις Herodot. lib. II, cap. 60; Βούσειρις Strab. lib. XVII.) Verum nomen, Cl. CHAMPOLLION min. judice, Pousiri, unde nonnunquam Taponsiri (dum adjectitius præficitur *ta*, artic. fem. ut in *Chompso*, vel *Tachompso*) et Taphousiri, quod Græci prætulerunt dum hic Ὀσίριδος τάφον somniant, synonymismque vocabulorum *Busiridos* et *Taphosiridos* eo de nomine esse volunt, quod in bovis effigie sepultus diceretur Osiris. Verum quidem. Sed nec in hoc oppido certissime sepultus est; nec crediderit vir sanus ullus solitos Ægyptios græca lingua ad deorum sepulturam nominandam uti, magis quam ad astronomicas res docendas. A τάφῳ et Osiri tunc *Pousiri* et *Tapousiri* esse dicentur, quum *Sri*, vel *Siri* (græce Σείριος), a θέρω. AJ.

33. *Et noxiis.* Marc. Emp. cap. XXVIII, pag. 199. HARD.

34. *Solvunt.* Inter ea quæ alvum movent, sepiarum atramentum Celsus adnumerat II, 29. H.

35. *Mænæ.* Plin. Val. II, 23. H.

36. *Jus.* Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXXIX, pag. 203, et Plin. Val. II, 24. HARD.

rum cum lactucis tenesmum discutit. Cancri[37] fluviatiles triti ex aqua poti, alvum sistunt, urinam cient, in vino alvum[38]. Ademptis[39] brachiis calculos pellunt tribus obolis cum myrrha triti, singulis eorum drachmis. Ileos et 7
inflationes castorea cum dauci semine, et petroselini, quantum ternis digitis sumatur, ex mulsi calidi cyathis quatuor: tormina vero cum anetho[40] ex vino mixto. Erythini in cibo sumpti sistunt alvum. Dysentericis medentur ranæ, cum scilla decoctæ, ita ut pastilli fiant: vel cor earum cum melle tritum, ut tradit Niceratus. Morbo regio salsamentum[41] cum pipere, ita ut reliqua carne abstineatur.

XXXII. Lieni[1] medetur solea piscis impositus: item 1
torpedo: item[2] rhombus vivus: dein remittitur in mare.

37. *Cancri*. Plin. Val. II, 27. H.

38. *In vino alvum*. Sic omnes editi, cum Colb. 3. At Reg. 2 et Ch. *in vino albo*. Hard.

39. *Ademptis*. Simpliciore via Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 177: « Cancri testam, inquit, diligenter teres, et vino subdulci miscebis, et colatam potionem dabis bibendam ei qui calculi molestia laborabit. »

40. *Cum anetho*, etc. Scilicet, ut contra inflationes petroselini semen, sic contra tormina anethum, haud multum absimile, castoreis admiscetur. Sic nos huic loco curationem adhibuimus ductu codicum Reg. 2 et Ch. præsertim ita postulante orationis serie. Typi ad hunc diem omnes, « cum aceto vino admixto », exhibent. Hard.

41. *Salsamentum*. Præsertim ex aphyis, et aliis tenellis pisciculis. Dalec.

XXXII. 1. *Lieni*. Ita Reg. 2. In Indice hujus loci, ex MSS. omnibus, *Solea piscis rhombus*. In Reg. 1, et Colb. 3, hoc loco, *item robur*. Et *strombus* tamen ex suo exemplari reponere pro *rhombus* nititur Pintianus. Frustra est. Nam Marc. Emp. hunc locum transcribens, cap. xxiii, pag. 165: « Solea piscis, inquit, spleni imponitur, vel torpedo, vel rhombus: sed impositus rursum vivus in mare mittatur, mire prodest. » Quin et in absurda Plinii Valeriani lectione, quæcumque ea est, vestigia haud obscura exstant, ex quibus erui sincera possit: sic enim ille, II, 18: « Splenis dolori solea piscis contra ligatur: Torpedorum et buscum, si vividum superligatur, etc. » Trajectæ sunt nempe litteræ, in hunc modum restituendæ, *Torpedo, et rhombus*, etc. Hard.

2. *Item rhombus vivus*. *Strombus*, non *rhombus*, in antiquo exemplari: est autem strombus piscis genus, ut constabit ex ultimo capite hujus voluminis et ex aliis scriptoribus. Pint.

Scorpio[3] marinus necatus in vino, vesicæ vitia, et calculos sanat. Lapis[4], qui invenitur in scorpionis marini cauda, pondere oboli potus : enhydridis jecur : blendiorum[5] cinis cum ruta. Inveniuntur[6] et in bacchi piscis capite ceu lapilli. Hi poti ex aqua calculosis præclare medentur. Aiunt et urticam marinam in vinò potam prodesse : item pul-
2 monem marinum decoctum in aqua. Ova[7] sepiæ urinam movent, renumque pituitas extrahunt. Rupta convulsa cancri fluviatiles triti in asinino lacte maxime sanant : echini[8] vero cum spinis suis contusi in vino poti calculos. Modus[9] singulis hemina : bibitur donec prosit : et alias in cibis ad hoc proficiunt. Purgatur vesica et pectinum cibo. Ex his[10] mares alii donacas, alii aulos vocant : feminas

3. *Scorpio.* Totidem verbis Plin. Val. II, 39, et Marc. Emp. cap. xxvi, psg. 181. Hard.

4. *Lapis, qui invenitur in sc. marini cauda.* Mallet *in capite* legi Rondeletius, VI, 19. Reelamant omnia exemplaria. Reclamat Plin. Val. II, 39 : « Vesicæ et calculo purgando : Lapillus, inquit, qui iuveoitor in scorpionis marini eauda utiliter potatur. » Et lueulentior auctor Marc. Emp. cap. xxviii, pag. 181 : « Lspillus, qui inveoitur in seorpionis marini cauda, tritus utiliter bihitur eum vioo a strangurioso. » Hard.

5. *Blenniorum cinis.* Mugilum myxonnm : de quibua lege Rondeletium. Beleonos Oppianus vocat. Dalec. — *Blendiorum.* Ita Reg. 1 et 2, ae Colh. 3. Et index hojus loci ex omoium codieom fide, *blendea.* In editis, *blenniorum.* Oppiano, I, 108, βλέννος. Athenæo, VII, pag. 288, βέλεννος. Describitur a Rondeletio piscieulus pelagius, rarissimosque, VII, 9, pag. 214. H.

6. *Inveniuntur.* Plin. Val. II, 39 : « Inveuiuntur in hrancis (lege *bacchi*) piscis capite quasi lapilli, qui poti ex aqua, esleulosis præelare medentur. » Hard.

7. *Ova sepiæ urinam movent.* Marcell. Emp. ad verbum, cap. xxvi, pag. 179. Hard.

8. *Echini.* Plio. Val. II, 39, et Mare. Emp. cap. xxvi, p. 177. H.

9. *Modus.* Hoc est, ut Plinii Val. paraphrasi utar, « singuli ex hemina viui hibuntur. » Hard.

10. *Ex his.* Hoc est, e pectinihos. Pectinnm autem vocahulo laxius abutitur, ut solenes qooque eo comprehendat. Nam de solenihus totidem verba facit Diphilus Siphnios medicus, apud Atheneum, III, pag. 90 : Οἱ δὲ σωλῆνες μὲν πρός τινων καλούμενοι, πρός τινων δὲ καὶ αὐλοί, καὶ δόνακες, καὶ ὄνυχες, πολύχυλοι, καὶ κακόχυλοι, κολλώδεις. Καὶ οἱ μὲν ἄῤῥενες αὐτῶν ῥαβδωτοί εἰσι, καὶ οὐ μονοχρώματοι. Εἰσὶ δὲ τοῖς

onychas. Urinam mares movent. Dulciores feminæ sunt, et unicolores. Sepiæ[11] quoque ova urinam movent, renes purgant.

XXXIII. Enterocelicis lepus illinitur tritus cum melle. Jecur quoque aquaticæ colubræ[1], item hydri tritum potumque[2], calculosis prodest. Ischiadicos[3] autem liberant salsamenta ex siluro infusa clystere, evacuata prius alvo. Sedis[4] attritus cinis e capite mugilum mullorumque: comburuntur autem in fictili vase: illini cum melle debent. Item capitis mænarum cinis et ad rhagadas, et ad condylomata utilis: sicut pelamidum salsarum capitum cinis, vel cybiorum cum melle. Torpedo apposita procidentis[5] interanei morbum ibi coercet. Cancrorum fluviatilium

λιθιῶσι, καὶ ἄλλοις δυσουροῦσιν εὔθετοι· οἱ δὲ θήλεις μονοχρώματοί τέ εἰσι, καὶ γλυκύτεροι. « Quos nonnulli solenas vocant, quidam aulos, donacas, onychas, succi multum suppeditant, sed pravi ac glutinosi. Ex his mares, virgati, colorisque cærulei, calculosis et ægre meientibus opitulantur: feminæ vero unicolores sunt ac dulciores. » De synonymia vero si spectaveris, Dalecampium inf. vide; a quo nominum omnium ratio probe enucleatur. H. et Al. — *Donacas*. Δόνακας, a figura cavæ et crassæ arundinis, quæ apud fluvios nascitur: αὐλοὺς, quod tubæ modo sculpti sint: ὄνυχας, a colore et figura extremis unguibus nostris simili, qua de causa et δάκτυλοι, id est, digiti vocantur, lib. XI, cap. 61, et hujus libri cap. ultim. Dal.

11. *Sepiæ quoque ova*. Paulo ante id jam scriptum fuit. Dal. — *Sepiæ*. Hanc clausulam vix Plinianam puto, quum proxime ante idem diserte efferatur, « Ova sepiæ urinam movent, renumque pituitas extrahunt. » Hard.

XXXIII. 1. *Jecur quoque aquatici colubri*. Verbum *quoque* redundat, *et aquaticæ colubræ* sexu feminino, in eodem, ut supra capite 7 (19, 26), « Enhydris vocatur a Græcis colubra in aquis vivens: » sic enim ibi legendum ex vetusto codice. Pint.

2. *Item hydri tritum potumque*. Ita Reg. 2, cæterique MSS. Anguium genus id est, quod in terra et in aqua vivit, ut dictum est XXIX, 22. Hard.

3. *Ischiadicos*. Simile quod allatum supra, cap. 30. *Ischiadicorum* dolores lenit « muria siluri clystere infusa. » Hard.

4. *Sedis*. Marc. Emp. cap. XXXI, pag. 222, etiam carnes horum decoctas, cum melle subactas et impositas, prodesse scribit. H.

5. *Procidentis*. Procidentis sedis. Hard.

cinis ex olea et cera, rimas in eadem parte emendat: item et marini cancri polline.

1 XXXIV. Panos salsamenta coracini discutiunt: sciænæ[1] interanea et squamæ combustæ: scorpio in vino decoctus, ita ut foveantur ex illo. At echinorum testæ contusæ[2] et ex aqua illitæ, incipientibus panis resistunt. Muricum[3] vel purpurarum cinis utroque modo, sive discutere opus sit incipientes, sive concoctos emittere. Quidam[4] ita componunt medicamentum: ceræ[5] et thuris drachmas XX, spumæ argenti XL, cineris muricum X, olei
2 veteris heminam. Prosunt[6] per se salsamenta cocta. Cancri fluviatiles triti verendorum pusulas discutiunt: cinis[7] ex capite mænarum: item carnes decoctæ et impositæ. Similiter percæ salsæ e capite cinis melle addito. Pelamidum capitis cinis, aut squatinæ piscis cutis combusta[8]. Hæc est[9], qua diximus lignum poliri: quia et e mari fabriles[10] usus exeunt. Prosunt et smarides illitæ: item[11] muricum vel purpurarum testæ cinis cum melle: efficacius crema-

XXXIV. 1. *Sciænæ*. Umbræ: Monpessnlanis, *pois rey*, piscis regius. Dalec.

2. *At echinorum testæ contusæ*. Plin. Val. III, 27. Hard.

3. *Muricum*. Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXXII, pag. 225, et Plin. Val. l. c. Hard.

4. *Quidam*. Hæc syllabis plane totidem Plin. Val. III, 3. Hoc medicamentum Græci διὰ ὀςράκων vocant. Hard.

5. *Ceræ et thuris drachmas XX*. Paulo libro VII describitur consectio διὰ τῶν ὀςράκων hoc modo: « Cadmiæ thuris, sing. unc. 1, cineris ostreorum unc. III. » Dal.

6. *Prosunt*. Plin. Val. l. c. H.

7. *Cinis*. Diosc. II, 131: Καὶ τῆς μαινίδος δὲ κεφαλὴ καεῖσα λεῖα τὰς ἐν δακτυλίῳ τετυλωμένας ῥαγάδας καταπασθεῖσα ἀφίςησι. « Mænæ quoque caput ustum, tritumque, si inspergatur, sedis rhagadas emendat. » Galenus similiter de Fac. simpl. med. lib. XI, cap. 1, pag. 302. Hard.

8. *Aut squatinæ piscis cutis combusta*. Dele verbum *piscis* ex antiquo codice, et paulo post, *zmarides*, non *smarides*, antiqua orthographia. Pint.

9. *Hæc est*. Lib. IX, 14. *Aspera cute* integuntur, « ut squatina, qua lignum et ebora poliuntur. » H.

10. *Fabriles*. Quæ ad fabrorum pertinent usus. Hard.

11. *Item muricum*. Hæc Plin. Val. ad verbum, II, 41, et Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 230. H.

tarum cum carnibus suis. Carbunculos[12] verendorum privatim salsamenta cocta cum melle restinguunt. At[13] testem, si descenderit, cochlearum spuma illini volunt.

XXXV. Urinæ[1] incontinentiam hippocampi tosti et in 1
cibo sæpius sumpti emendant. Item ophidion[2] pisciculus congro similis cum lilii radice. Pisciculi minuti, ex[3] ventre ejus qui devoraverit exempti, et cremati, ita ut cinis eorum bibatur ex aqua. Jubent[4] et cochleas Africanas cum sua carne comburi, cineremque ex vino Signino dari.

XXXVI. Podagris[1] articulariisque morbis utile est 1
oleum, in quo decocta sint ranarum intestina: et rubetæ cinis cum adipe vetere. Quidam et hordei cinerem adjiciunt, trium rerum æquo pondere. Jubent et lepore marino recenti podagram fricari. Fibrinis quoque pellibus calceari, maxime Pontici fibri. Item vituli marini[2]; cujus

12. *Carbunculos.* Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. HARD.

13. *At testem.* Plin. Val. II, 42. Noster ipse superius, XXX, 22: « Si decidat testium alter, spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt. » HARD.

XXXV. 1. *Urinæ.* Sic MSS. omnes, sic ipse Plinius, XXX, 22, ubi eadem genera morborum ordine persequitur: seminis incontinentiam, quam Rondeletius hic obtrudit, XIV, 5, inter illa non recensuit. HARD.

2. *Item ophidion*, etc. Ὀφίδιον, quasi parvum serpentem dicas, diminuto nomine ab ὄφις, Monspeliensibus *donzella*, dicitur, ut auctor est Rondeletius, XIV, 2. H.

3. *Ex ventre.* Ex ventre piscis alterius. HARD.

4. *Jubent.* Verbum verbo transcripsit Plin. Val. II, 40. Quin et ipse Noster, XXX, 22: « Sicut ad urinæ incontinentiam ... cochleas Africanas cum sua carne et testa crematas, poto cinere. » HARD.

XXXVI. 1. *Podagris.* Marc. Emp. cap. XXXVI, pag. 246: « Utiliter in dolore perunguntur pedes oleo in quo decocta sint intestina ranarum. Ranæ quoque rubetæ exustæ cinis, etc. » Totidem verbis et Plin. Val. III, 14. HARD.

2. *Item vituli marini.* Ita MSS. omnes. Subintellige, pellibus calceari, vel ut MSS. habent, *calciari.* Marc. Emp. cap. XXXVI, pag. 246: « Vituli marini ... pelle facta calciamenta, si quis in quotidiano usu habuerit, efficaciter podagræ morbo carebit. » Plin. Val. III, 14: « Podagræ depellendæ: Adipe vituli marini, inquit, pedes perunguntur: cujus et pellibus calciari convenit. » Galenus item, Εὐπορ. III, pag. 663: Πρὸς ποδαλγίαν. Φώκης δέρμα, ἢ λέοντος, ἢ λύκου,

et adeps prodest. Nec non et bryon[3], de quo diximus[4],
2 lactucæ simile, rugosioribus foliis, sine caule. Natura est ei styptica. Impositumque lenit impetus podagræ. Item alga[5], de qua ipsa dictum est; observaturque in ea, ne arida imponatur. Perniones[6] emendat pulmo marinus, cancrique[7] marini cinis ex oleo, item fluviatiles triti, sicque cinere et oleo subacti : et siluri adeps. Et in[8] articulis, morborum impetus sedant ranæ subinde recentes impositæ : quidam dissectas jubent imponi. Corpus auget jus mitulorum, et concharum.

1 XXXVII. Comitiales[1], ut diximus, coagulum vituli marini bibunt cum lacte equino, asininove, aut cum Punici succo, quidam ex aceto mulso. Nec non aliqui per se pilulas devorant. Castoreum[2] in aceti mulsi cyathis tribus jejunis datur. His vero, qui sæpius corripiuntur, clystere infusum mirifice prodest. Castorei[3] drachmæ duæ esse debebunt, mellis et olei sextarius, et aquæ tantumdem. Ad præsens vero correptis olfactu subvenit cum aceto. Datur[4] et mustelæ marinæ jecur : item muris, vel testudinum sanguis[5].

ἢ ἀλώπεκος, ἐάν τις ἐργάζηται, καὶ φορῇ ὑποδήματα, οὐκ ἀλγήσει τοὺς πόδας. HARD.

3. *Bryon.* Alga lactucacea. DAL.

4. *De quo diximus.* Lib. XXVII, 33 : « Bryon marinum herba sine dubitatione est, lactucæ foliis similis ... Præcipua siccandi ei spissandique vis, et collectiones omnes inflammationesque cohibendi, præcipue podagræ, etc. » HARD.

5. *Item alga.* Lib. XXVI, 66, et hujus libri 22. HARD.

6. *Perniones.* Plin. Val. II, 49, Diosc. II, 39. HARD.

7. *Cancrique.* Marc. Emp. cap. XXXIV, p. 232, et Plin. Val. l. c. H.

8. *Et in articulis.* Ad verbum hæc Marc. Emp. cap. XXXIV, p. 236. H.

XXXVII. 1. *Comitiales.* Lib. VIII, 49. Sic Plin. Val. II, 58, et Diosc. II, 85. Cæl. Aur. Chron. I, 4, de Epilepsia : « Dant etiam bibendum lac asininum, cum sale, vel sanguine testudinis marinæ, aut vituli marini : et non solum sanguinem, verum etiam coagula quæ lacti miscentur. » Hæc vero ipse deinde medicamenta damnat.

2. *Castoreum.* Plin. Val. ad verbum, l. c. HARD.

3. *Castorei.* Idem loc. citat. H.

4. *Datur.* Idem ibidem. H.

5. *Vel testudinum sanguis.* Cæl. Aurel. loc. proxime allato; Scrib. Larg. Comp. 16. HARD.

XXXVIII. (x.) Febrium[1] circuitus tollit jecur delphini 1
gustatum ante accessiones. Hippocampi necantur in roseo, ut perungantur ægri in frigidis febribus[2]. Et ipsi alligantur ægris. Item ex asello pisce lapilli[3], qui plena luna inveniuntur in capite, alligantur in linteolo. Pagri fluviatilis longissimus dens capillo adalligatus, ita ut quinque diebus eum qui alligaverit, non cernat æger : ranæ[4] in trivio decoctæ oleo abjectis carnibus, perunctos liberant
quartanis. Sunt qui strangulatas in oleo, ipsas clam ad- 2
alligent, oleoque eo perungant. Cor earum adalligatum frigora febrium minuit : et oleum[5], in quo intestina decocta sint. Maxime autem quartanis liberant[6], ablatis unguibus ranæ adalligatæ, et rubetæ. Jecur[7] ejus vel cor adalligatur in panno leucophæo. Cancri[8] fluviatiles triti in oleo et aqua, perunctis ante accessiones in febribus prosunt. Aliqui et piper addunt. Alii decoctos ad quartas in vino e balineo egressis bibere suadent in quartanis. Aliqui
vero sinistrum oculum devorari jubent. Magi quoque oculis 3
eorum ante solis ortum adalligatis ægro[9], ita ut cæcos

XXXVIII. 1. *Febrium*. Plin. Val. III, 3. Hard.

2. *In frigidis febribus*. Cum extremorum refrigeratione invadentibus. Dalec.

3. *Item ex asello pisce lapilli*. Ad verbum Plin. Val. III, 3. Molari figura in aselli capite lapides reperiri scribit Ælian. H. A. VI, 30. H.

4. *Ranæ*. Sic MSS. omnes, non *ex trivio*. Sic etiam Plin. Val. III, 6, et Q. Seren. cap. L, de quartana febri, p. 157 : « Sed prius est oleo partus fervescere ranæ In triviis, illoque artus perducere succo. » Hard.

5. *Et oleum*. Quintus Serenus, cap. x, *de humoribus* (lege, *de horroribus*), *et perfrictionibus medendis*, pag. 130 : « Sæpe ita pervadit vis frigoris, ac tenet artus, Ut vix quæsito medicamine pulsa recedat, Si ranam ex oleo decoxeris, abjice carnem : Membra fove. » H.

6. *Maxime autem quartanis liberant*. Plin. Val. III, 6, ad verbum. Hard.

7. *Jecur*. Plin. Val. loc. cit. H.

8. *Cancri*. Ad verbum Plin. Val. III, 3. Hard.

9. *Magi quoque oculis earum ante solis ortum adalligatis ægra, ita ut cæcas dimittant*. In scripto codice, « Magis oculis eorum ante solis ortum alligatis ægro, ita ut cæcos dimittant ; » et paulo post,

dimittant in aquam, tertianas abigi promittunt. Eosdem oculos cum carnibus lusciniæ[10] in pelle cervina adalligatos, præstare vigiliam somno fugato tradunt. In lethargum vergentibus coagulo balænæ, aut vituli marini ad olfactum utuntur. Alii sanguinem testudinum lethargicis illinunt. Tertianis mederi dicitur et spondylus percæ[11] adalligatus: quartanis cochleæ fluviatiles in cibo recentes. Quidam ob id asservant sale, ut dent tritas in potu.

1 XXXIX. Strombi[1] in aceto putrefacti, lethargicos excitant odore. Prosunt et cardiacis. Cachecticis, quorum corpus macie conficitur, tethea utilia sunt cum ruta ac melle. Hydropicis[2] medetur adeps delphini liquatus, cum vino potus. Gravitati saporis[3] occurritur tactis naribus unguento, aut odoribus, vel quoquo modo obturatis. Strombi quoque carnes tritæ, et in mulsi tribus heminis pari modo aquæ, aut si febres sint, ex aqua mulsa datæ

alligatos legito, non *adalligatos:* et confestim, *in lethargumque vergentibus*, dele conjunctionem. Pint. — *Magi quoque*, etc. Sic Reg. 2, et alii MSS. non *earum*, ut editi: et mox *cæcos*, non *cæcas:* ad cancros enim fluviatiles ea pertinent. Plin. Val. III, 5: « Tertianæ curandæ. Cancri fluviatilis, inquit, oculi eruti alligantur, et ipse cancer in aquam remittitur. » H.

10. *Cum carnibus lusciniæ.* Ælianus, H. A. I, 43, de luscinia: Λέγουσι δὲ καὶ τὰ κρέα αὐτῆς εἰς ἀγρυπνίαν λυσιτελεῖν, « ejus etiam carnes vigiliam fovere aiunt. » H. — *Lusciniæ.* Quoniam lusciniæ noctes totas insomnes canunt. Dalec.

11. *Et spondylus per se adalligatus.* Τράχηλος Athenæi. Vide Rondeletium. Dalec. — *Et spondylus per se adalligatus.* Scribendum *percæ*, non *per se*, ex eodem, quod alii etiam annotarunt. Pint. — *Et spondylus*, etc. Σπόνδυλος, sive σφόνδυλος vertebra est spinæ dorsi, ut omnes norunt. In libris hactenus editis *per se*, inepte, pro *percæ*, ut in Reg. 2 cod. Colb. 3, et in eo quem Pintianus vidit. Hard.

XXXIX. 1. *Strombi.* Στρόβιλοι turbines. Vide eumdem. Dal.

2. *Hydropicis.* Plin. Val. III, 12, de hydropisi: « Adeps delphini, inquit, ex vino bibitur: propter graveolentiam naribus obturatis, aut unguento optimo tactis. » H.

3. *Saporis.* Monet Dalecampius in quodam MS. legi *soporis:* perinde quasi sit de lethargo sermo: quod quam ineptum sit, tum ex Plinii Valeriani verbis proxime allatis palam est, tum quod quæ sequuntur remedia, ad hydropicos adhuc spectant. Hard.

proficiunt. Item succus cancrorum fluviatilium cum melle.
Ranæ quoque aquaticæ in vino vetere et farre decoctæ, 2
ac pro cibo sumptæ, ita ut bibatur ex eodem vase. Vel testudo decisis pedibus[4], capite, cauda, et intestinis exemptis, reliqua carne ita condita, ut citra fastidium sumi possit. Cancri[5] fluviatiles ex jure sumpti, et phthisicis prodesse traduntur.

XL. Adusta[1] sanantur cancri marini vel fluviatilis ci- 1
nere : et ea quæ ferventi aqua combusta sunt. Hæc curatio etiam pilos restituit cum ranarum fluviatilium cinere. Putantque utendum cum cera et adipe ursino. Prodest[2] et fibrinarum pellium cinis. Ignes sacros restinguunt ranarum

4. *Vel testudo decisis pedibus.* Plin. Val. l. c. totidem verbis. H.

5. *Cancri.* Plin. Val. l. c. hydropicis pariter auxiliari scribit : phthisicis Aetius, lib. II, cap. 174, pag 76. Hard.

XL. *Adusta.* Hactenus legebatur, « cum cancrorum fluviatilium cinere. » Inepte : quorsum enim prodesse dicatur cancri fluviatilis cinis, cum cancrorum fluviatilium cinere ?, Auctor emendandi exstitit Plin. Val. qui utriusque remedii meminit, III, 36 : « Eis vero, inquit, quæ ferventi aqua combusta sunt, ranarum cinis inspersus adeo prodest, ut etiam pilos reddat. » Et paulo post : « Cancrorum marinorum vel fluviatilium cinis ex oleo prodest ambustis. » De cancris idem prodidit et Theod. Prisc. I, 17 : « De ustione calidæ vel ignis. » Hard.

2. *Prodest et febri ranarum fellis cinis.* Scribo, « prodest et fibrinarum pellium cinis, » ex vetusto codice. De fibrinis pellibus capite antecedente non longe a fine, « fibrinis quoque pellibus calciari, etc. » Mentio quoque earum paulo infra. Pint. — *Prodest et febri ranarum fellis cinis.* Quatuor scripti : *fellium cinis.* Voss. *fibri iranarum pallium.* Nihil hic voluit de febri, nihil de felle ranarum. Lege : « Prodest et fibrinarum pellium cinis. » Infra : « Fibrinarum pellium cum pice liquida combustarum cinis. » Et hoc Pintianus. Gron. — *Prodest.* Nempe ad ambusta sananda. Sic totidem plane syllabis apicibusque litterarum Reg. 2 codex, et is quem Pintianus laudat. Typi hactenus præferunt, « Prodest et febri ranarum fellis cinis, » quo nihil dici absurdius potest : neque enim hic febri locus, cui sanandæ medicamenta jam omnia exhausta sunt cap. 38. Adstipulatur et Plin. Val. III, cujus lemma est, « Ambustis sanandis : Efficax est, inquit, fibrinarum pellium cinis. » Quod ex hoc ipso Plinii loco hausit. Fibrinarum pellium cinerem et ad san-

viventium ventres impositi: pedibus posterioribus pronas adalligari jubent, ut crebriore anhelitu prosint. Utuntur et silurorum capitum cinere, salsamentorum ex aceto. Pruritum[3] scabiemque non hominum modo, sed et quadrupedum efficacissime sedat jecur pastinacæ decoctum in oleo.

1 XLI. Nervos vel præcisos purpurarum callum[1], quo se operiunt, tusum glutinat. Tetanicos[2] coagulum vituli adjuvat in vino potum oboli pondere: item ichthyocolla. Tremulos[3] castoreum, si ex oleo perungantur. Mullos[4] in cibo inutiles nervis invenio.

guinis e nare profluvium Plinius commendat, cap. 42. Hard.

3. *Pruritum.* Plin. Val. III, 39. Hard.

XLI. 1. *Nervos vel præcisos purpurarum callum.* Intelligo autem operculum, quale et in terrestribus cochleis conspicimus, quoties intra calicem contractæ suo succo victitant. Gelen. — *Nervos vel præcisos.* Leg. « vel præcisos id quo purpuræ cavum suum operiunt. » His intelligit purpurarum τὸ πῶμα Galeno: τὸ κάλυμμα, ἐπικάλυμμα, ἐπίπτυγμα Aristot. Dal. — *Purpurarum.* Sub illo operculo exserta lingua pasci purpuræ solent. Carni hæret, ut unguis noster, duriusculum, nec tam siccum tamen quam testa: neque tam humidum, quam cochlearum est, quod ex glutinoso humore, sive ex muco suo sibi ipsæ conficiunt. Pictum vide apud Rondelet. de Testac. II, 2, pag. 64. A Diosc. II, 10, ὄνυξ et πῶμα vocatur, ut dicemus inferius, cap. 46. Hard.

2. *Tetanicos.* Ita restituimus ductu codicum Reg. 2 et Ch. quum typi perperam edant, *lethargicos.* At nunc de nervorum vitiis agitur, quorum non postremum tetanus est, de quo XXIII, 24. De lethargo dictum est paulo ante, cap. 38, neque iis potu vituli marini coagulum, sed olfactu prodest, ut ibi Plinius adnotavit. H. — *Tetanicos coagulum vituli adjuvat in vino potum.* Ex Chiffl. notant, « Tethanicos castoreum. » Voss. « Tetanicos quagulum vituli adjuvat ex vino intum. » Lege: « Tetanicos coagulum vituli adjuvat ex vino inlitum. » Lib. XXIII, 7: « Datur tetanicis et spasticis. » Lib. XXVI, 12: « Peucedani succo perunguntur spastici, tetanici. » Mox Voss. duo: « Tremulos castoreum, si ex oleo perunguntur, » sine τῷ *juvat.* Gron.

3. *Tremulos.* Subintellige, adjuvat, ex antecedente sententia. (Cf. Gronovianam partem notæ 2.) Sic etiam Marc. Emp. cap. xxxv, pag. 237. Hard.

4. *Mullos in cibo inutiles nervis invenio.* Quare et aciem oculorum eo cibo hebetari tradunt, ut ait ipse, cap. 24. Epilepticis olim interdicebant mullorum esu, teste Hippocrate de morbo sacro, text. 2, p. 325. Hard.

XLII. Sanguinem fieri[1] piscium cibo putant, sisti[2] po- 1
lypo tuso illitoque. De quo et hæc traduntur : muriam
ipsum ex sese emittere, et ideo non debere addi in co
quendo : secari arundine : ferro enim infici, vitiumque
trahere natura[3] desinente. Ad sanguinem sistendum et ra-
narum illinunt cinerem, vel sanguinem inarefactum. Qui-
dam ex ea rana, quam Græci calamiten vocant, quoniam
inter arundines fruticesque vivat; minima omnium et vi-
ridissima, sanguinem cineremque fieri jubent[4]. Aliqui et 2
nascentium ranarum in aqua, quibus[5] adhuc cauda est,
in calyce novo combustarum cinerem, si per nares fluat,
injiciendum. Diversus hirudinum, quas sanguisugas vo-
cant, ad extrahendum sanguinem usus est. Quippe eadem
ratio earum, quæ cucurbitularum[6] medicinalium, ad cor-
pora levanda sanguine, spiramenta laxanda, judicatur. Sed
vitium, quod admissæ semel desiderium[7] faciunt circa
eadem tempora anni semper ejusdem medicinæ. Multi[8]

XLII. 1. *Fieri.* Sic MSS. omnes; non *cieri*: etsi sequitur proxime, *sisti.* Sanguinem fieri, gigni eo cibo significat, vimque hanc ei alimento inesse : ut proxime ante mullorum hanc dotem notavit, ut sint in cibo nervis inutiles. HARD.

2. *Sisti.* Plin. Val. III, 21. H.

3. *Natura.* Bonitate succi vel sic degenerante in cibis. HARD. — Jubet POINSINET mutari interpunctionem, legique sic : « Vitiumque trahere. Natura desinente, ad sanguinem sistendum, etc. » non inepte. Duriusculum tamen videtur id initii *natura desinente*, duriusculum quoque τὸ *desinere* pro *deficere, animo* deseri : et omnino vulgatæ adhæremus. AJ.

4. *Minima omnium et viridissima cinerem fieri jubent.* Tres membranæ : « viridissima sanguinem cineremque fieri. » Voss. « viridissima sanguinem cinerem vel fieri. » Scribe : « sanguinem cineremque fieri jubent. » Præcessit enim, « ranarum illinunt cinerem vel sanguinem arefactum. » GRON.

5. *Quibus.* Quiddam e limo matrumve utero adhærescens, quod instar caudæ sit. HARD.

6. *Cucurbitularum.* Quas Cels. II, 11, ut Plinius, cucurbitulas : cucurbitas, et cucurbitas ventosas, et ventosas simpliciter, nulloque adjuncto, Theod. Prisc. appellat, II, part. 2, cap. 5, et alibi : Galli, *des ventouses.* HARD.

7. *Quod admissæ semel desiderium.* Præsertim aperiendis mariscis. DALEC.

8. *Multi.* Ita Q. Serenus, cap.

podagris quoque admittendas censuere. Decidunt[9] satietate, et pondere ipso sanguinis detractæ, aut sale adspersæ.
3 Aliquando tamen affixa relinquunt capita, quæ causa vulnera insanabilia facit, et multos interimit, sicut[10] Messalinum e consularibus patriciis, quum[11] ad genua admisisset. Invehunt virus remedio verso[12]; maximeque rufæ ita formidantur. Ergo sugentia ora[13] forficibus præcidunt: ac veluti siphonibus[14] defluit sanguis; paulatimque morientium capita se contrahunt, nec relinquuntur. Natura[15] earum adversatur cimicibus, et suffitu necat eos. Fibrinarum pellium cum pice liquida combustarum cinis, narium profluvia sistit, succo porri mollitus.

1 XLIII. Extrahunt[1] tela corpori inhærentia sepiarum testæ ex aqua, salsamentorum carnes, cancri[2] fluviatiles triti, siluri[3] fluviatilis, qui et alibi quam in Nilo nasci-

XLIII, de podagra depellenda, pag. 153. HARD.

9. *Decidunt.* Reg. 2, *satiate*, bene quoque, a recto *satias.* Terentio quidem, Lucretio, Livio, aliisque scriptoribus vox admodum familiaris. HARD.

10. *Sicut.* De quo Plin. X, 27, et nos ibi cum eo. HARD. — *Messalinum.* Ejus mentio fit, lib. X, cap. 22. HARD.

11. *Quum.* Reg. 2, *ad genum.* H. — MSS. Mediolanenses duo, teste Rezzonico, *ad genu*; quod POINSINET recepit in textum. AJ.

12. *Invehunt virus remedio verso.* *Inveniunt*, non *invehunt*, in apographo nostro. Quid si scribas, « in veneni virus remedio verso. » PINT. — *Invehunt.* Remedium quod afferebant, vertitur sic in venenum. HARD.

13. *Ergo sugentia ora.* Monet Daleeampius ex vetere vel typo vel manuscripto legi commode posse, *Ergo sugentium inferiora*, hoc est, partes inferiores : quam scripturam sequutus est Latius in edit. Elzev. Ita sane legi, si MS. ullus faveat, admodum probarim. HARD. — Emendatio minime hoc loco necessaria est. Non equidem cum gallico interprete POINSINET credam *sugentia ora* unum et idem esse cum hirudinibus. Me judice *sugentia ora* est *suçoirs.* Sugentis ora ille præcidit qui corpus sugentium infra os, sed proxime, cædit. AJ.

14. *Siphonibus.* Fistulis, quales sunt e quibus emicant salientes aquæ. HARD.

15. *Natura.* Vide quæ dicta sunt XXIX, 17. HARD.

XLIII. 1. *Extrahunt.* Marc. Emp. c. XXXIV, pag. 233, et Plin. Val. III, 49. HARD.

2. *Cancri.* Plin. Val. l. c. H.

3. *Siluri.* Dioscor. II, 29, de

tur[4]; carnes impositæ recentes sive salsæ. Ejusdem cinis extrahit, et adeps : et cinis spinæ ejus vicem spodii præbet.

XLIV. Hulcera[1] quæ serpunt, et quæ in his[2] excrescunt, ex capite mænarum cinis vel siluri coercet. Carcinomata percarum capita salsarum : efficacius si cineri earum misceatur sal, et cunila capitata[3], oleoque subigantur. Cancri marini cinis usti cum plumbo, carcinomata compescit. Ad[4] hoc et fluviatilis sufficit cum melle, lineaque[5] lanugine. Aliqui malunt alumen melque miscere cineri. Phagedænæ siluro inveterato, et cum sandarachа trito[6] : cacoethe[7], et nomæ,

siluro : Καταπλασθεῖσα δὲ ἡ σὰρξ τοῦ ταριχηροῦ, σκόλοπας ἀνάγει. H.

4. *Alibi quam in Nilo nascitur. In Mæno*, vel ut alii legunt, *Rheno* Germaniæ, supra lib. IX, cap. 25. Dalec. — *Quam.* Nam in Nilo nasci dictum est IX, 17. Etiam et in Danubio diximus ad lib. IX. H.

XLIV. 1. *Hulcera quæ serpunt et quæ ex iis excrescunt, ex capite mænarum cinis.* In scripto codice : « Hulcera quæ serpunt, et quæ, in iis excrescunt, capitis mænarum cinis : » ut non multo infra : « capitis mænarum cinis cum allio tritus, etc. » Pint. — *Hulcera.* Totidem plane syllabis Plin. Val. III, 22. Hard.

2. *Ex iis excrescunt.* Supervacua carne. Τῇ ὑπερσαρκώσει attolluntur. Dalec.

3. *Et cunila capitata.* Sativa, ut quidem reor, quæ et satureia dicta : a nonnullis ob similitudinem, thymbra : ob cacuminis fragrantiam, capitata, a Q. Sereno, de splene curando, thymbra κεφαλωτή. « Ac thymbræ speciem quam commemorant cephalotem, etc. » H. — *Cunila capitata.* Cunila capitata Sereno κεφαλωτή, polycnemon, cunilæ bubulæ, id est, origano foliis simile, sed ea re diversum quod umbellæ loco in cacumine caulium corymbi caput habeat, acre et odoris jucundi. Quamobrem cunilam ut origanum vocaverunt, capitatam vero ad origani differentiam. Vide quæ adnotata sunt in lib. XX, cap. 16. Dal.

4. *Ad hoc.* Diosc. II, 12. H.

5. *Lineaque.* Sic eleganter linamentum appellat, seu tomentum lineum, quod vulneribus imponitur, *charpie.* Hard.

6. *Sandaracha trito.* Sandarachæ olim fuit nomen inditum sulfati ex arsenico, minio atque milto (nostri *vermillon*). Porro cautissime his potuere uti ; nam quidquid arsenici vel arsenicalis pharmaci hulceri applicueris, corrodit quidem citissime ac populatur vitium, corroderet mox carnes, donec gliscente gangræna, aut tollendum membrum foret, aut ipse æger tolleretur. Aj.

7. *Cacoethe.* Hæc totidem verbis Plin. Val. III, 22. Hard.

et putrescentia cybio vetere sanantur. Vermes[8] innati ranarum felle tolluntur: fistulæ aperiuntur, siccanturque salsamentis cum linteolo immissis. Intraque[9] alterum diem callum omnem auferunt, et putrescentia hulcerum, quæque serpunt, emplastri modo subacta et illita. Et alex purgat hulcera[10], in linteolis conceptis[11]. Item echinorum testæ cinis[12]. Carbunculos coracinorum salsamenta illita discutiunt. Item mullorum[13] salsamenti cinis. Quidam capite tantum utuntur cum melle, vel coracinorum carne.

8. *Vermes innati.* Plin. Valer. ad verbum, loc. cit. De vermibus hæc accipienda, qui hulceribus innascuntur. Hard.

9. *Intraque alterum diem.* Plin. Val. l. c. Hard.

10. *Et alex p. hulcera.* In libris hactenus vulgatis, « Et salpe expurgat hulcera : » atque ea voce *salpe* obstetricem eam signari Rondeletius arbitratur, V, 23, de qua nos egimus in Auctorum indice : de pisce ejus nominis accipiunt alii, quod sane multo verisimilius erat, quum sequatur, « Item echinorum testæ cinis. » Nos vero sic litem dirimimus, ut omnes cadere causa statuamus. Neque enim hic salpe, sed alex locum habet, de qua dictum est abunde XXXI, 44. In Reg. 2 cod. *Et halpex purgat :* unde litterula una extrita, *halex* superest, quo pacto hanc vocem vetusti alii codices repræsentant. Alecem Plinius, quæ salsamenti præstantissimi, sive gari, est imperfecta fæx, ad hulcera sic modo commendat, ut proxime antea salsamenta ipsa iis immitti præcipit : nec multo post cap. sq. alecem iterum defervefactam adhibet ad alios morbos. Sed, quod conjecturam nostram egregie constabilit, Plin. Val. hunc locum summa fide transscribens, III, 22 : « Alece, inquit, linteolis conceptis imposito, purgantur hulcera : » ut nullus sit jam reliquus de nostra emendatione dubitandi locus. *Alecem in linteolis conceptis* idem Valerianus iterum adhibet, ejusdem libri cap. 51, ad morsum canis non rabiosi. Hard.

11. *In linteolis conceptis.* Concerpta linteola, ut alibi diximus, Carpiam sequior ætas appellavit : nostri deinde *charpie*, quæ vox chirurgis nota : nam vulneribus inditur. Græcis medicis μοτὸς est, vel τιλτὸς μοτός. Hard.

12. *Item echinorum testæ cinis.* Diosc. II, 2, de echini marini testa : Κεκαυμένον δὲ καθαίρει τὰ ῥυπαρὰ ἕλκη, καὶ καταστέλλει τὰ ὑπερσαρκοῦντα. » Cremata testa, seu testæ cinis, hulcera sordida expurgat, eaque reprimit quæ in hulceribus ipsis excrescunt. » Hard.

13. *Item mullorum.* Theod. Prisc. IV, 18, de carbunculis : « Mollium salsamentorum combustorum cinis adhibitus juvat. » Hard.

Muricum cinis cum oleo tumorem tollit : cicatrices[14] fel scorpionis marini.

XLV. Verrucas[1] tollit glani jecur illitum: capitis[2] mænarum cinis cum allio tritus : ad thymia crudis[3] utuntur: fel scorpionis marini rufi[4]: smarides[5] tritæ illitæ. Alex defervefacta unguium scabritiam, cinisque e capite mænarum extenuat. 1

XLVI. Mulieribus lactis copiam facit glauciscus e jure sumptus, et smarides cum ptisana sumptæ, vel cum feniculo decoctæ. Mammas[1] ipsas muricum vel purpuræ testarum cinis cum melle efficaciter sanat. Cancri fluviatiles illiti, vel marini[2], pilos in mamma[3], vel muricum 1

14. *Cicatrices*. Plin. Val. III, 46. HARD.

XLV. 1. *Verrucas*. Qui et glanis dicitur, IX, 67. HARD.

2. *Capitis*. Sic libri omnes editi, et Reg. 2, Colb. 3, aliique. In Ch. *cum oleo* : et Plin. Val. III, 42 : « Ad verrucas, clavos, et callos. Capitum mænarum cinere cum oleo trito : » alii codd. *cum allio*. H.

3. *Ad thymia crudis atuntur*. Mænis videlicet. Ita MSS. omnes. Miror Rondeletium, V, 13, hæsisse in re tam perspicua : confessumque quid esset hic *crudis*, se non videre, *ad thymia sedis*, legi fore satius : quoniam Diosc. II, 31, ad callosas sedis rhagadas mænarum capitis cinerem inspergi jubet. Sed longe a rhagadibus seu fissuris sui discrepant thymia, sive thymi, hoc est, verrucæ, fabæ magnitudine, quæ a colore thymi nomen habent. De vitiis sedis nihil hic auctor voluit. HARD.

4. *Fel scorpionis marini rufi*. Hicesius apud Athen. VII, p. 320, scorpionum duplex statuit genus : pelagium alterum, alterum in cœnosis aquis degentem : et hunc nigricantem, illum vero rufum : καὶ ὁ μὲν πελάγιος πυῤῥὸς, ὁ δὲ ἕτερος μελανίζων. HARD.

5. *Smarides*. Diosc. II, 50 : Σμαρίδος ταριχηρᾶς ἡ κεφαλὴ καεῖσα, ἕλκη στέλλει ὑπερσαρκοῦντα, καὶ νομὰς ἵστησι, ἥλους, καὶ θύμους ἀναλίσκει. « Smaridis salitæ caput exustum tritumque, excrescentes in hulceribus carnes cohibet, nomasque compescit : clavos thymosque absumit. » HARD.

XLVI. 1. *Mammas*. Ulceratas, lacte turgentes. Quod vitium intra lactationis tempora perfrequens occurrit. Adi Theod. Pr. III, 1. AJ.

2. *Cancri fluviatiles illiti, vel marini*. Demendum verbum illud *illiti*, ex antiquo exemplari, et paullo post, *crescere mammas* ; dele *mammas*. PINT.

3. *Pilos in mamma*. Vide quæ adnotata sunt in lib. XXVI, cap. ult. DALEC.

carnes appositæ tollunt. Squatinæ[4] illitæ crescere mammas non patiuntur. Delphini adipe linamenta[5] accensa excitant vulvæ strangulatu oppressas. Item strombi in aceto pu-
2 trefacti[6]. Percarum vel mænarum capitis cinis admixto sale, et cunila, oleoque, vulvæ medetur: suffitione quoque secundas detrahit. Item vituli[7] marini adeps instillatu igni naribus[8] intermortuarum vulvæ vitio: et cum coagulo ejusdem in vellere imponitur[9]. Pulmo marinus alligatus purgat egregie profluvia. Echini viventes tusi et in vino dulci poti. Sistunt[10] et cancri fluviatiles triti in vino potique. Item siluri suffitu, præcipue Africi, faciliores partus
3 fieri dicuntur. Cancri ex aqua poti profluvia sistere: ex hyssopo purgare. Et si partus stranguletur[11], similiter poti auxiliantur. Eosdem recentes vel aridos bibunt ad

4. *Squatinæ.* Sic typi, cum Reg. 2. In Ch. *Squatinæ impositæ.* Rondel. XII, 21, experimento id se comprobasse ait, tota squatina mammis imposita, earum incrementum esse cohibitum duriusculasque redditas. Hard.

5. *Linamenta.* Linamentum (vox Celso familiaris) filum est, quod lino volvendo trahitur: qualia sunt ea ex quibus ellychnia confici solent. Hard. — Cæterum medicamen, ut cætera quæ de consulto prætermittimus, absurdum et inane, nil aliud, ni fallor, efficacitatis commendavit quam nominum δελφὶς et δελφὺς, similitudo. Sic vidimus supra (lib. XXX), morbo regio mederi avem icterum adalligatum; nam ἴκτερος non avis solum, sed et morbus dicitur græce. Aj.

6. *Item scombri in aceto putrefacti. Strombi*, non *scombri* ibidem, ut supra etiam notatum est. Pint.

7. *Item vituli.* Hipp. de morb. mul. II, t. 18, p. 547, inter suffocatæ vulvæ remedia, τὰς δὲ ῥῖνας, inquit, διαλεῖψαι ἔλαιον φώκης, « nares adipe vituli marini illinito. » Pintianus in suo cod. legi *igniaribus* admonet, mendo, ut ex Hippocrate liquet minime jam obscuro. Hujus coagulum quoque suffitu prodesse in uteri strangulatu, scribit Diosc. Εὐπορ. II, 88. H.

8. *Instillatur igni naribus. Instillatur igniaribus*, in eodem. Pint.

9. *Et cum coagulo ejusdem in vellere imponitur.* Brevius in eodem, « coagulo ejusdem in vellere imposito. » Pint.

10. *Sistunt.* Ad fluxum pariter muliebrem sistendum, vinum Hippocrates præbet, in quo cancri fluviatiles sint antea suffocati, lib. de nat. mul. text. 84, pag. 405. H.

11. *Stranguletur.* In enixu laborioso parturientis matris. Dal.

partus continendos. Hippocrates[12] ad purgationes mortuosque partus utitur illis, cum quinis lapathi radicibus, cum ruta et fuligine tritis, et in mulso datis potui. Iidem in jure cocti cum lapatho et apio, menstruas purgationes expediunt; lactisque ubertatem faciunt. Item in febri quæ 4
sit cum capitis doloribus et oculorum palpitatione, mulieribus in vino austero poti prodesse dicuntur. Castoreum[13] ex mulso potum purgationibus prodest; contraque vulvam olfactum[14] cum aceto et pice, aut subditum pastillis. Ad secundas[15] etiam uti eodem prodest cum panace in IV cyathis vini : et a frigore laborantibus[16] ternis obolis. Sed si castoreum fibrumve supergrediatur gravida, abortum facere dicitur, et periclitari partus[17] si superferatur[18]. Mirum et quod de torpedine invenio : si capiatur, quum luna in Libra sit, triduoque asservetur sub dio, faciles partus facere postea, quoties inferetur. Adjuvare et pa- 5
stinacæ radius adalligatus umbilico existimatur, si viventi ablatus sit, ipsaque denuo in mare dimissa. Invenio[19] apud

12. *Hippocrates.* Ejus hæc verba de Morb. mul. I, t. 128, pag 519 : Διεκβόλιον, ἢν ἀποθάνῃ τὸ ἔμβρυον... Καρκίνους ποταμίους πέντε, καὶ λαπάθου, καὶ πηγάνου ῥίζαν, καὶ αἴθαλον ἀπὸ τοῦ ἴπνου, τρίψασα ὁμοῦ πάντα, καὶ ἑνώσασα ἐν μελικρήτῳ, ὑπαίθριον θεῖσα, πινέτω νῆστις ἐκ τρίτου. « Cancros fluviatiles quinque, et lapathi, et rutæ radicem, et fuliginem de furno, omnia simul trita, et cum aqua mulsa unita, sub dio per noctem exponat, et jejuna ter bibat. » Hard.

13. *Castoreum.* Diosc. II, 26. H.

14. *Vulvam olfactum.* Strangulantem. Dalec.

15. *Ad secundas.* Diosc. l. c. non tamen ita accurate. Hard.

16. *A frigore laborantibus.* Gelatis, quod accidit sæpe in transitu Alpium nivosarum. Dal.

17. *Partus.* MSS. *partu.* — *Laborantibus.* Gelu torpentibus. Hard.

18. *Si superferatur.* Si sursum feratur ac supra caput. Hard.

19. *Invenio.* Operimentum illud certi concharum generis est, quale in purpura descripsimus, cap. 41. Diosc. II, 10 : Ὄνυξ ἐστὶ πῶμα κογχυλίου, ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας. Et mox : Εὐώδεις θυμιώμενοι, καστορίζοντες πως τῇ ὀσμῇ· ἐγείρουσι δὲ καὶ οὗτοι ὑποθυμιαθέντες τὰς ὑστερικῶς πνιγομένας καὶ ἐπιληπτικούς. Immo ipsum esse purpuræ integumentum credimus : quum nihil differre a purpura conchylium arbitremur,

quosdam ostracium vocari, quod aliqui onychem vocant: hoc suffitum vulvæ pœnis[20] mire resistere. Odorem esse castorei, meliusque cum eo ustum proficere. Vetera[21] quoque hulcera et cacoethe ejusdem cinere sanari. Nam carbunculos et carcinomata in mulierum[22] parte præsentissimo remedio sanari tradunt[23] cancro femina, cum salis flore contuso, post plenam lunam, et ex aqua illito.

1 XLVII. Psilothrum est thynni sanguis, fel, jecur, sive recentia, sive servata. Jecur etiam tritum, mixtaque cedria plumbea pyxide asservatum. Ita pueros mangonizavit[1] Salpe obstetrix. Eadem vis pulmoni marino[2]: le-

ut diximus IX, 53, etsi refragari Dioscorides videtur. Hard.

20. *Vulvæ pœnis.* Strangulationibus et suffocationibus uteri. Ἐγείρει τὰς ὑστερικῶς πνιγομένας Diosc. Dalec.

21. *Vetera.* Dioscorid. l. c. H.

22. *Nam carbunculos... mulierum parte præsentissimo remedio sanari tradunt.* In vetere codice non *mulierum* legitur, sed *mulieribus*. Legendum itaque mihi videtur sic: « Nam carbunculos et carcinomata in mulieribus percæ præsentissimo remedio sanare traduntur. » Pint.

23. *In mulierum parte præsentissimo remedio sanari tradunt.* Pintianus observat in scripto esse *mulieribus*: itaque legendum sibi videri: « in mulieribus percæ præs. rem. sanare traduntur. » Sed si percarum ea vis est, quid verbis fiet sequentibus, quæ cancro femina id fieri ostendere videntur? Voss. *muliebris.* Cui voci una littera demenda, ut sit: « in muliebri parte præsentissimo remedio sanari tradunt cancro femina. » Andeg. *in mulieris partus.* Tres alii; *in mulieres partu.* Gron. — *In mulierum parte.* In Reg. 2, cod. et Pintiani, *in mulieribus parte.* Forte, *in muliebri parte*, nempe ἐν τῷ αἰδοίῳ, *in muliebribus locis.* Hard.

XLVII. 1. *Mangonizavit.* Ornavit et composuit ad alliciendos emptores: dum fuco imberbes diu servavit. Mango est, ut ex Fabio discimus, II, 16, qui colorem falsum inducit mancipiis, quique verum robur inani eorumdem sagina mentitur. Hard.

2. *Eadem vis est pulmonis marini, leporis marini sanguine et felle.* Correxerunt *sanguinis et fellis.* Sed Vossiani duo: *pulmoni marino*; dein melior etiam *sanguini.* Scribo: « Eadem vis est pulmoni marino, leporis marini sanguini et felli. » Ut et Pintianus. Gron. — *Eadem vis est pulmonis marini: leporis marini sanguine et felle.* In apographo nostro: « eadem vis pulmoni marino: leporis marini sanguini et felli. » Et non multo infra: « adalligatusque idem pavores, etc. » detrahe particulam *que.* Pint. — *Eadem.* Ælian. Hist. Animal. XIII, 27. H.

poris[3] marini sanguini et felli : vel si in oleo hic necetur. Canceri, scolopendræ[4] marinæ cinis cum oleo : urtica[5] marina trita ex aceto scillite : torpedinis[6] cerebrum cum alumine illito sexta luna. Ranæ[7] parvæ, quam in oculorum
curatione descripsimus, sanies efficacissime psilothrum 2
est, si recens illinatur : et ipsa arefacta ac tusa, mox decocta tribus heminis ad tertias, vel in oleo decocta æreis vasis. Eadem mensura alii ex quindecim[8] ranis conficiunt psilothrum, sicut in oculis diximus[9]. Sanguisugæ[10] quoque tostæ in vase fictili et ex aceto illitæ, eumdem contra pilos habent effectum. Et suffitus[11] urentium eas necat cimices invectas. Castoreo quoque cum melle pro psilothro usi pluribus diebus reperiuntur. In omni autem psilothro evellendi prius sunt pili.

XLVIII. Infantium gingivis dentitionibusque plurimum 1

3. *Leporis marini.* Dioscorid. lib. II, cap. 20. Hard.

4. *Scolopendræ.* Diosc. II, 16 : Σκολόπενδρα θαλασσία ἑψηθεῖσα ἐν ἐλαίῳ, καὶ καταχρισθεῖσα, ψιλοῖ τρίχας. « In oleo decocta et peruncta pilos detrahit. » Hard.

5. *Urtica marina.* Dioscor. lib. II, cap. 20. Hard.

6. *Torpedinis.* Et carnes quoque ipsæ, teste Æliano, l. c. H.

7. *Ranæ.* De qua cap. 24, quod caput totum est in afferendis oculorum remediis. Q. Serenus, cap. xxxvi, pag. 149 : « Præterea quascumque voles avertere setas, Atque in perpetuum rediviva occludere tela, Corporibus vulsis saniem perducito ranæ, Sed quæ parva situ est, et rauco garrula questu. » H.

8. *Ex quindecim.* Sic libri typis editi, cum Colb. 3. At Reg. 2, *ex duodecim*, facili librariorum lapsu ex XV in XII, ut sæpe monuimus. Hard.

9. *Sicut in oculis diximus.* Cap. 24. Hard.

10. *Sanguisugæ.* Q. Serenus, l. c. « Nec non quæ stagnis cessantibus hæsit hirudo Sumitur, et vivens Samia torretur in olla : Hæc acidis jungit permixta liquoribus artus, Avulsamque vetat rursus percrescere silvam. » Plinius item Val. I, 21, et III, 52. Hard.

11. *Et suffitus.* Reg. 2 et Ch. *Hic suffitus.* Intricata oratio : sententia tamen non alia est, quam suffitu seu nidore sanguisugarum exustarum cimices necari : quod paulo ante perstrinxit, cap. 42 : « Natura sanguisugarum adversatur cimicibus : et suffitu necat eos. » Quare *invectos* legi malim, quanquam in Reg. 2 cod. *invecta* legitur. Hard.

confert delphini cum melle dentium cinis, et si ipso dente gingivæ tangantur. Adalligatus idem pavores repentinos tollit. Idem effectus et caniculæ dentis. Hulcera vero, quæ in auribus, aut ulla corporis parte fiant, cancrorum fluviatilium succus cum farina hordeacea sanat. Et ad reliquos morbos triti in oleo perunctis prosunt. Siriasesque infantium spongia frigida crebro humefacta, rana inversa adalligata efficacissime sanat, quam[1] aridam inveniri affirmant.

1 XLIX. Mullus in vino necatus, vel piscis rubellio[1], vel anguillæ duæ, item uva marina[2] in vino putrefacta, iis qui inde biberint, tædium vini affert.

1 L. Venerem[1] inhibet echeneis, et hippopotami frontis e sinistra[2] parte pellis in agnina adalligata[3], felve[4] torpedinis vivæ genitalibus illitum. Concitant cochlearum fluviatilium carnes sale adservatæ, et in potu ex vino datæ: erythini in cibo sumpti: jecur ranæ diopetis vel calamitæ[5] in pellicula gruis alligatum, vel dens crocodili maxillaris, annexus brachio, vel hippocampus, vel nervi rubetæ dextro lacerto adalligati. Amorem finit in pecoris recenti corio rubeta alligata.

XLVIII. 1. *Quam aridam.* Exsiccatam nimio fervore capitis inflammati. HARD.

XLIX. 1. *Rubellio.* Qui et erythinus græco nomine appellatur, IX, 23. HARD.

2. *Item uva marina.* De qua IX, 1. HARD.

L. 1. *Venerem inhibet echeneis, et hippopotami*, etc. Idcirco amatoriis veneficiis infamis, ut dictum est IX; 41. HARD.

2. *Hippopotami frontis e sinistra parte pellis in linteolo adalligata.* Tres codd. « pelle in agnina alligata. » Andegav. *pellis in agnine.* Voss. ut Hermolai: « e sinistra parte pellis in agnina alligata. » GRON.

3. *In agnina alligata.* Sic Reg. 1. et alii: non, ut editi, *in linteolo.* HARD.

4. *Felve.* Galen. II, 27, p. 636: Χολὴν νάρκης ἐάν τις πίνῃ, τὸ μόριον ἀνέντατον ἔϛαι. HARD.

5. *Jecur ranæ diopetis et calamitæ.* Vidi equidem certis locis tantum numerum ranuncularum, ut cum imbre delapsi, vel certe ex imbre provenisse videri possent. Hos opinor hic *diopetes* vocari, quod Græci διοπετὴς nominent,

LI. Equorum scabiem ranæ decoctæ in aqua exte- 1
nuant, donec illiniri possit. Aiunt ita curatos non repeti
postea[1]. Salpe negat canes latrare, quibus in offa rana
viva data sit.

LII. Inter aquatilia dici debet et calamochnus[1], latine 1
adarca appellata. Nascitur circa arundines tenues e spuma
aquæ dulcis ac marinæ[2], ubi se miscent. Vim[3] habet cau-
sticam : ideo acopis additur contra perfrictionum[4] vitia.
Tollit[5] et mulierum lentigines in facie. Et calami simul 2
dici debent : phragmitis[6] radix recens tusa luxatis mede-
tur, et spinæ doloribus ex aceto illita. Cyprii[7] vero, qui et
donax vocatur, cortex alopeciis medetur ustus, et hulce-
ribus veteratis : folia extrahendis quæ infixa sint corpo-

quidquid est ex aere delapsum, quasi a Jove demissum. Gelen.

LI. 1. *Aiuntque ita c. non repeti postea. Et Salpe negat canes latrare.* Scribe detractis duabus particulis sic : « Aiunt ita curatos non repeti postea. Salpe negat, etc. » ex scripto codice. Pint.

LII. 1. *Calamochnus.* Pericalamitis Galeno, et limnestris calamachne. Vide lib. XVI, cap. 36, lib. XX, cap. 22. Dalec. — *Calamochnus.* Diximus de ea XVI, 66. Habet illius iconem Aldrovand. de Metall. II, 1, pag. 213. Vox ipsa adarca græca videtur, ἀδάρκης, Diosc. V, 139. Καλαμόχνους, quasi arundinum lanugo. Aliis calamachne, ἀπὸ τῆς ἄχνης, a spuma. Vide Galen. de Fac. simpl. med. XI, 2, pag. 315. Hard.

2. *Marinæ.* Marinæ salsæ. Nascitur enim in paludibus, aut lacubus salsis, in quorum vadis imis scaturit fons aliquis dulcis, non in mari : vel contra in iisdem aquis dulcibus, in quarum profundo salsus fons emicat, ut in lacu Marsonetæ prope Carcassonam Galliæ. Dalec.

3. *Vim.* Diosc. V, 137 : Καθόλου δέ ἐστι δριμύ. Hard.

4. *Perfrictionum.* Contra algores, horroresque frigidos, quales fere in febri sentiuntur. Scrib. Larg. Comp. 268 : « Acopum ad perfrictionem, lassitudinem, tensionem nervorum. Idem hieme non patitur perfrigescere artus. » H.

5. *Tollit.* Dioscorid. l. c. H.

6. *Phragmitis radix.* Ad sepes faciendas utilis ob crassitiem et firmitatem. Eum esse volunt, quem ex Theophrasto Noster appellavit χαραχίαν. Dalec. — *Phragmitis radix.* Totidem verbis Dioscor. I, 114. De phragmite cæterisque generibus egimus XVI, 66, sqq. Hæc petita e calamis remedia totidem fere verbis ante prætractata vide XXIV, 50. Hard.

7. *Cyprii.* Dioscorid. l. c. H.

ri[8], et igni sacro. Paniculæ[9] flos si aures intravit, exsurdat.
3 Sepiæ atramento tanta vis est, ut in lucerna addito Æthiopas[10] videri, ablato priore lumine[11], Anaxilaus tradat. Rubeta[12] excocta aqua, potui data, suum morbis medetur: vel cujusque ranæ cinis. Pulmone marino si confricetur lignum, ardere videtur, adeo ut baculum ita præluceat.

1 LIII. (XI.) Peracta aquatilium dote[1], non alienum

8. *Folia extrahendis quæ infixa sint corpori.* Radix per se aut illita cum bulbis extrahit, quæ infixa sunt corpori: folia trita et imposita medentur igni sacro, Dioscorides. DALEC.

9. *Paniculæ.* Plin. XXIV, 50: « Arundinum lanugo illita auribus, obtundit auditum. » Vide locum eum. HARD.

10. *Æthiopas.* Nigros Æthiopum instar videri, mutata priore lucernæ luce. Refert hoc et Sext. Emp. Pyrrh. hypotyp. I, 14, p. 10: Καίγε οἱ γόητες χρίοντες τὰς θρυαλλίδας ἰῷ χαλκοῦ καὶ θολῷ σηπίας, ποιοῦσιν ὅτε μὲν χαλκοῦς ὅτε δὲ μέλανας φαίνεσθαι τοὺς παρόντας, etc. « Præstigiatores dum lucernas ungunt ærugine et sepiæ atramento, faciunt ut qui adsunt, modo æris colorem habere, modo nigri esse videantur. » Similes nugas habet auctor Kiran. pag. 51. HARD. — Cæterum qualis et quanta sepiæ atramento nigredo sit notum est. Ex aliquo alicujus sepiæ liquore Neotericorum *atramentum Sinense* confici solere res est vero simillima. AJ.

11. *Ablato priore lumine, Anaxilaus tradat. Volumine*, non *lumine*, in vetusto exemplari: legendum forte, *velamine.* PINTIAN.

12. *Rubeta decocta et in aqua potu data suum morbis medetur.* « Rubeta excocta aqua potui data, etc. » in eodem, et confestim, *cujusque ranæ*, non *cujuscumque.* PINT.

LIII. 1. *Peracta aquatilium dote, non alienum ... eaque nominatim complecti, quod in terrestribus volucribusque fieri non quit.* Sane avium non minus numerosa turba quam piscium, si species examinaveris: nam piscium fere 5200 nunc novimus, avium circiter 6000. Sed memento tum piscium novorum plus inventum iri quam avium (nam terras fere omnes perlustravimus, non item omnes marium tractus et fluvios et lacus novimus); tum de piscibus veris nos h. l. dicere, at Plinium de aquatilibus cunctis, h. e. de mammiferis, non paucis crustaceis, mollibus, fere omnibus zoophytis, etc. Horum omnium numerus ultra 12000. Quomodo ergo Noster potest credere terrestrium animantium aut volucrum plus esse quam aquatilium? quomodo, dum suspicatur tot latere ignotas feras aut aves intra Scytharum, Æthiopum, Indorum ignota deserta, non intelligit diversitatem et ubertatem

videtur indicare per tot maria, tam vasta, et tot millibus
passuum terræ infusa, extraque circumdata mensura pæne
ipsius mundi, quæ intelligantur animalia centum[2] septuaginta quatuor omnino generum esse, eaque nominatim
complecti : quod in terrestribus volucribusque fieri non
quit. Neque enim omnis Indiæ, Æthiopiæque, aut Scythiæ,
desertorumve novimus feras aut volucres, quum hominum
ipsorum multo plurimæ sint differentiæ, quas invenire potuimus. Accedat his Taprobane, insulæque aliæ Oceani 2
fabulosæ narratæ. Profecto conveniet non posse omnia
genera in contemplationem universam vocari. At hercules
in tanto mari[3] Oceano quæcumque nascuntur, certa sunt,
notioraque, quod miremur, quæ profundo natura mersit.
Ut a belluis ordiamur, arbores[4], physeteres, balænæ,
pristes, Tritones, Nereides, elephanti[5], homines qui ma-

eamdem in mari atque amnibus esse? Aj.

2. *Centum*. In quibusdam MSS. *centum quadraginta quatuor*, errore minime obscuro: quum enim, IX, 16, piscium species esse affirmet, ut diximus, CXLIV, præter crustis intecta, quæ sunt XXX, ex utroque eo numero effici manifestum est CLXXIV. Sed Plinii numerum auxerunt deinceps in immensum, qui de hoc argumento nostra ætate scripserunt. Et illud animadversione dignum, quod Plinius mox ipse ait, *tantum se marina dicere*. H.

3. *At hercules in tanto mari Oceano*, etc. Plinii sæculo detecta nondum erat America, atque adeo nec India Orientalis, quarum maria pisces quamplurimos a nostris diversissimos nutriunt. Dal.

4. *Arbores*. Arbor bellua, non stellæ marinæ genus maximum, memoratur lib. VIII, cap. 4. Ibidem Physeter, Triton et Nereis, ibidem cap. 5. Tritonem describit Ælianus, Animal. lib. XIII, cap. 21; Pausanias in Bœoticis; Alex. ab Alex. lib. III, cap. 8. Dal. — *Arbores*. De arboribus nihil compertum adhuc. De physetere, et de rotis, IX, 3; de balænis et pristibus, eodem libro, 2 de Tritonibus, Nereidibusque, de marino homine, et arietibus, eodem libro, 4, ubi et elephantorum mentio, quorum nemo Veterum meminit, præter Plinium. De orcis, IX, 5; de musculo, ejusdem libri cap. 88; de arietibus aliis, vide quæ diximus IX, 67; de delphinis, eodem libro, 7; de phocis, seu vitulis marinis, eo libro, 15. Hard.

5. *Elephanti*. Elephantum esse volunt rosmarum Olai Magni, sic dictum quod dentes exsertos habeat

rini vocantur[6], rotæ, orcæ, arietes, musculi, et alii piscium forma arietes[7], delphini, celebresque Homero[8]
3 vituli. Luxuriæ[9] vero testudines, et Medicis[10] fibri, quorum e genere lutras nusquam mari accepimus mergi, tantum marina dicentes. Jam caniculæ[11], dromones[12], cornutæ, gladii, serræ: communesque[13] mari, terræ, amni, hippopotami, crocodili: et amni tantum[14] ac mari, thynni, thynnides, siluri, coracini, percæ. Peculiares autem maris,

elephanti modo, e quibus capuli gladiorum fiunt, ut ex ebore. Rotas describit auctor lib. VIII, cap. 4; Ælian. Hist. Anim. lib. XIII, cap. 20; Jovius lib. de Piscibus. Dal.

6. *Homines qui marini vocantur.* Quales episcopus et monachus Rondeletii. Apud Pausaniam in Phocis Cleon Magnes refert marinum hominem se vidisse in littus ejectum non breviorem quinque jugerum spatio, qui fulmine ictus conflagraverat. Dal.

7. *Arietes.* Arietes memorat auctor, lib. VIII, cap. 5. Arietem marem et feminam describit Ælianus, Hist. An. lib. XV, c. 2. Arietes priore loco hic appellatos quidam esse volunt arieti, bellicæ machinæ similes: alios vero paulo post nuncupatos, arieti quadrupedi, et cornibus et capite. Dal.

8. *Homero.* Odyss. Δ, 436, et alibi sæpius. Hard.

9. *Luxuriæ.* Subintellige celebres. Vide IX, 13. Hard.

10. *Medicis.* De fibris, seu castoris usu in medicina dictum abunde cap. 13 hujus libri. Hard.

11. *Jam caniculæ.* De caniculis IX, 70. Dromones, cornutasque, præter Plinium, qui nominaret, nondum occurrit: aliud enim videtur esse a dromonibus Plinianis Hesychii δρόμων, hoc est, parvus cancer, μικρὸς καρκῖνος, qui a Monspeliensibus vulgo *chevrette* nuncupatur: capitur in maris æstuariis, sagittæ in modum per summam aquam decurrit; unde id ei nomen. Dromones Pliniani inter belluas, ut ipse ait, majoresque pisces, sive cetaceos, censeri oportet. Gladium, serramque, nomina esse marinorum fruticum admonuimus IX, 1. H.

12. *Dromones.* Dromones a cursu, marinæ belluæ genus. Aristot. Histor. lib. II, cap. 2, δρομάδας vocat, qui in Pontum aliunde excurrunt, thynnos, pelamidas, amias. Dromones Hesychio parvi cancri, qui in maris æstuariis velocissime per aquam summam decurrunt. Dal.

13. *Communesque.* De hippopotamis, VIII, 39. De crocodilo ejusdem libri cap. 37. Hard.

14. *Et amni tantum.* De thynno dictum abunde IX, 17, sqq. Θυννίδας feminæ intelligendæ sunt. Qua re inter se differant docet Aristot. apud Athen. VII, p. 303. De siluro, eodem lib. cap. 17. De coracino, cap. 24 ejusdem libri, ubi et de perca egimus. Coracinum Hesych. et Persius saperdam vocant. H.

acipenser[15], aurata, asellus, acharne[16], aphya[17], alopecias, anguilla, araneus. Box[18], batis[19], bacchus[20], batrachus, belone[21],

15. *Acipenser*, etc. De acipensere dixi ad lib. IX; de aurata, IX, 25; de asello eodem lib. cap. 28. H.

16. *Acharne*. Ἀχάρνες Athenæo, VII, pag. 286, apud Ænum Thraciæ præstantissimus dicitur. Eidem lib. VIII, p. 356, ἄχαρναν scribitur, Romæ visus a Rondeletio, a quo pingitur, V, 151. Hard.

17. *Aphya*. De ea egimus ibid. IX, cap. 74. De alopece, sive alopeciade, seu vulpe marina, IX, 67; Athen. VIII, pag. 356. De anguilla marina, Epicharmus in fabula, quas Musas inscripsit, teste Athenæo, VII, pag. 297. De araneo denique eodem libro, c. 72. H.

18. *Box*. Piscis est tergo picto, et vocalis, unde ei nomen, παρὰ τὴν βοὴν, inquit Athen. VII, pag. 286. Idem βῶξ, βόηξ, et βόαξ, a voce quam edit : ab oculis boum similibus, βόωψ. Festus : « Boca, genus piscis : a boando, id est, vocem emittendo appellatur. » In Gallia Narbonensi, *bogue*, teste Rondeletio, V, 11. Hard.

19. *Batis*. Βατὶς et βατὸς a Græcis apud Athen. VII, pag. 286, raia dicitur, de qua non nihil prælibavimus, IX, 40. A rubi, quem βάτον vocant, similitudine nomen traxit : est enim aculeis aspera, præsertim in cauda. Utroque illo vocabulo marem a femina discriminari crediderim, ut de thynno et thynnide paulo ante dixi : Hesychius enim, pag. 185 : Βάτος, καὶ βατὶς, ἰχθύες διαφέρουσιν ἀλλήλων. Hard.

20. *Bacchus*. Sic Reg. et Colb. 3; cum Ch. non *banchus*. Egimus de eo IX, 28; de batracho, sive rana, IX, 7; de belone, sive acu, eodem libro, cap. 57. Hard.

21. *Belone, quos aculeatos vocamus*. Scribendum videtur, non *aculeatos*, sed *acus aciculasve*: id enim significat vox græca *belone* : ostendimus quoque hoc lib. X. Pint. — *Belone, quos aculeatos vocamus*. Pintianus legendum censet *acus aciculasve* : id enim significare græcam vocem βελόνη. Quasi hæserint memoriæ ejus quæ scribit Hermolaus ad lib. XXXV, 11, his verbis : est autem belone, quam nos *acum* et *aciculam*, diximus. Sic ille. *Acos tenues* e Martiali novimus, lib. X, epig. 34, et Plinio ipso, lib. IX, 5 : « Acus sive belone, unus piscium dehiscente propter multitudinem utero parit. » *Aciculam* antem passim quidem in Lexicis exhiberi video, ut diminutivum τοῦ *acus* : auctorem tamen ejus vocabuli antiquum nondum reperi. *Acuculam* Excerpta vet. Lexic. efferunt : *Ansa*, λαβή. *Acucula*, βελόνη. Et Constantini Cod. I, 1. Th. de repudiis : « oportet eam usque ad acuculam capitis in domo mariti deponere. » Sed vix est, ut non *Acula* et *aculam* his locis legendum sit : ut loquutos mihi veteres constat. Glossarium : βελόνη, *acula*, *acus*. Cledonius in arte : « Hæc in diminutivo genus mutant, ut acus acula, hoc scutum hæc scutella, hoc pistrinum hæc pistrilla. » Accedit ipse Plinius infra lib. XXXIV, 13. Corruptum quoque in Glossis Isidori : « Acu-

4 quos[22] aculeatos vocamus, balanus[23]. Corvus[24], citharus[25], e rhomborum genere pessimus: chalcis[26], cobio, callarias, asellorum generis, ni minor esset: colias sive[27] Pa-

cula, aculus, solers, agagula. » Scribendum : *Acriculus, acutus.* Eo vocabulo utitur Cicero Tuscul. III, « ille acriculus Athenis senex Zeno, istorum acutissimus. » Ergo et hoc Plinii loco malumus : « belonæ, quas aculas nos vocamus. » Pintianus, quod censuit, et ostendisse ait se ad lib. X. Caput est illic 32, ubi de nidis halcyonum : « Nec unde confingantur, invenitur. Putant ex spinis aculeatis : piscibus enim vivunt. » Quæ translata sunt ex Aristotelis Hist. Animal. lib. IX, cap. 14 : Ἀπορεῖται δὲ ἐκ τίνος συντίθησι τὴν νεοττίαν· δοκεῖ δὲ μάλιστα ἐκ τῶν ἀκανθῶν τῆς βελόνης· ζῇ γὰρ ἰχθυοφαγοῦσα. Ergo Pintianus, *ex spinis acus piscis.* Et voluit tale quid haud dubie Plinius. Sed verba potius fuisse crediderim : « Putant ex spinis aculeatum. » Gron.

22. *Quos.* Subintellige pisces. H.

23. *Balanus.* A similitudine glandis querneæ, quæ βάλανος dicitur, nomen habet auctore Athenæo, lib. III, pag. 91. In rimis saxorum degunt. Iconem vide apud Rondel. de Testac. I, 30. Hard.

24. *Corvus.* Græcis κόραξ. Pingitur a Rondeletio, X, 7, pag. 296. Meminit ejus Celsus, inter pisces cibi duriusculi, II, 18. Romanis *capone.* Hard.

25. *Citharus.* Romæ frequens, *folio* nominatus, teste Rondeletio, XI, 5. Libri hactenus editi sic legunt, « cytharus, chrombrorum genera, cyprinus chalcis. » Chrombri qui sint nemo novit, nec cyprinum aut scombros ulli MSS. habent. Sic Reg. 2 et Ch. « citharus rhomborum genera pessimus chalcis, etc. » Unde perspicuum fit nihil esse nostra emendatione certius ; præsertim attestante Galeno de alim. Fac. III, 30, pag. 394, simillimum esse rhombo citharum : Aristotele apud Athen. VII, pag. 305, alga vesci : iis qui Romæ gustarunt, insuavi carne : unde Pherecrates, apud eumdem Athen. pag. 306 : Ὦ ἀγαθοὶ ἔνεστιν ἐν κιθάρῳ τι κακόν. Et Xenocr. lib. de alim. ex aquat. apud Orib. II, 58 : « Citharus, rhombus lati sunt : rhombusque solidus est... At citharus mali succi est, et stomacho non idoneus, etc. » Hard.

26. *Chalcis.* Est hæc marina chalcis nostra sardina, ut diximus IX, 71. De cobione, seu gobio, eodem libro, cap. 83 ; de callaria, cap. 27 ejusdem libri. Hard.

27. *Colias sive Parianus.* Euthydemus Atheniensis, lib. de Salsamentis, apud Athen. III, pag. 116, coliam parianum laudat : Καὶ Πάριον κολιῶν κυδρὴ τροφὸς ἔσκε πολίχνη. « Oppidulum Parium coliarum est inclyta nutrix. » Est autem Parium Hellesponti oppidum, de quo Plinius, V, 40. Coliam majorem esse scombro scribit Hicesius apud eumdem Athen. VII, pag. 321. Ipsi Athenæo, III, pag. 121, ὁ κολίας præstantissimus dicitur Amyclanus, atque ex Hispania quem Σιξιτανὸν vocant. A Massiliensibus *coguiol* nuncupari, auctor est

rianus, sive Sexitanus [28] a patria Bætica, lacertorum minimi [29]: ab iis Mæotici [30]: cybium, ita vocatur [31] concisa

Rondeletius, VIII, 8. Sexitanus ab oppido Bæticæ Ἕξ, sive Σίξ, ut diximus III, 3. Meminit Martial. VII, ep. 78, ubi lacertum pariter coliam vocat, ut ait Harduinus, sed perperam, et errore manifesto. Ed.

28. *Saxitanus a patria Bætica.* Scribo, *Sexitanus*, a Sexi oppido Bæticæ Plinio, Ptolemæo, cæteris. Favet et apographon nostrum: celebrat item Athenæus salsamenta Sexitana ex auctoritate Strabonis, lib. III. Pint. — *Saxitanus a patria Bætica.* Vet. *sive Sexitanus.* Martiatialis, VII, 78: « Quum Saxetani ponatur cauda lacerti. » Juvenalia, Sat. XIV, 131: « concham æstivam cum parte lacerti. » Quæ sequuntur sic lego, « Lacertorum æmulus. Ex hoc et concisa pelamide Mæoticis paratur quod cybium vocant. Pelamis hoc nomen habet, quum post XL dies e Ponto in Mæotin revertitur, Cordyla vero pelamis pusilla est quum in Pontum e Mæotide exit. Cantharus, etc. » Fallitur tamen Plinius, nam pelamis auctore Aristotele a mari in Pontum revertitur, cordyla vero e Ponto in mare exit: ut legendum sit, « nomen habet quum e mari in Pontum revertitur, cordyla vero pusilla pelamis quum post XL dies e Ponto in mare exit. » Dalec.

29. *Minimi.* Ita Reg. 2, non *minima*, quod neque ars hoc loco patitur. Hard.

30. *Ab iis Mæotici.* Coliæ Mæotici, inquit, Pariano Sexitanoque paulo grandiores. Hard.

31. *Cybium, ita vocatur...pelamis, quæ*, etc. Stupendum, quod Plin. *cybium* inter piscium nomina referat: quum salsamentum sit, et pars piscis in quadram concisa, ac tesseræ figura. Vide Salm. pag. 1317. — *Cybium ita vocatur*, etc. Verno tempore thynni Pontum e mari per Euripum subeuntes, ibi fetificant. Minutus fetus, qui quadragesimo post die redeuntes in mare comitatur, cordylæ vocantur. Eædem in mare reversæ et illic augescentes, pelamides nominantur, tritones, orcyni, sive apolecti. Anno post tertio verno tempore, quum in Pontum revertuntur adultæ, thynni sunt. Ex cordylis integris fiebat salsamentum, de quo Mart. XIII, 1: « Ne toga cordylis, ne pænula desit olivis, etc. » Ex pelamidibus (quarum maximæ, tritones et apolecti, quasi eximiæ nuncupantur) concisis fiebant salsamenta cybia: quadratæ figuræ, et οὐραῖα sive ου mutata in ω, ὠραῖα, e locis quæ ad caudam sita sunt macerrima, et nullo pingui grato. Plinius non satis hæc distinxit. Suetonius Vespasianum ab Alexandrinis ob sordes vocatum fuisse *Cybiosacten*, non, non, ut legimus, *Cybiotaten*, ait, quasi Salsamentarium, e cognomine unius e regibus suis turpissimarum sordium, de quo Strabo, lib. XVII. Dalec. — *Cybium.* Salmas. in Solin. pag. 1317, facinus indignum exclamat, obtrudi a Plinio cybium inter piscium nomina, quum piscis pars quædam, salsamentumque sit. Scribat igitur dicam non Plinio modo, sed et

pelamis, quæ post XL dies a Ponto in Mæotin revertitur: cordyla[32], et hæc pelamis pusilla, quum in Pontum e Mæotide exit, hoc nomen habet: cantharus[33], callionymus[34], sive uranoscopus, cinædi, soli piscium[35] lutei: cnide[36],

Varroni de L. L. IV, pag. 21, ita scribenti: « Aquatilium vocabula animalium, partim sunt vernacula, partim peregrina. Foris muræna, quod μύραινα, cybium, thynnus, cujus item partes græcis vocabulis omnes, ut melandrya, uræon. » Festo quoque: « Κύβιον genus piscis, quia piscantes id genus piscium velut aleam ludant. » Et in Græcis Oppiano, v. 183, inter pisces qui longe degunt a littore, cybia annumeranti cum orcynis, hoc est, pelamides minimas cum maximis: Ὀρκύνων γενεή, καὶ πληνάδες, ἠδὲ κυβεῖαι. Certe quum μελάνδρυς et salsamenti e thynno Græcia, et thynni simul genus dicatur, ut Pamphilus refert lib. de Nominibus, apud Athen. III, pag. 121: Μελάνδρυς δὲ τῶν μεγίστων θύννων εἶδός ἐστιν, ὡς Πάμφιλος ἐν τῷ Περὶ ὀνομάτων παρίστησι· καὶ ἔστι τὰ τεμάχη αὐτοῦ λιπαρώτατα. Quidni et minoria thynni nomen cybium fuerit, et ex ipso salsamentum? Certe quæ Plinius hoc loco habet, ea totidem plane verbis apud Oribasium leguntur, II, 58, fol. 29, ex Xenocratis libello, de alimento ex aquatilibus. « Pelamis exigua, inquit, nascitur in Mæotide... Cybium, hoc est, concisa pelamis, quæ est, post quadraginta dies a Ponto in Mæotim revertitur, ori grata, et boni alimenti. » HARD.

32. *Cordyla.* Vel *cordylla*, geminato *l.* Meminit Martial. lib. III, ep. 2: « Cordyllas madida tegas papyro. » Et lib. XI, ep. 53: « Mox vetus, et tenui major cordylla lacerto. » Vide quæ diximus IX, 18. HARD.

33. *Cantharus.* Ælian. H. A. I, 26, Κάνθαρος. Idem mira quædam de cantharo refert XI, 25. Hujus meminit obiter inter littorales Philosophus, H. A. VIII. In provincia Narbonensi paulum deflexo nomine *cantheno* nuncupant; latine, cum Gaza, scarabeum dixeris. Vide Rondeletium, V, 4. Ovid. in Halieut. v. 103: « Cantharus ingratus succo. » HARD.

34. *Callionymus.* Καλλιώνυμος et οὐρανοσκόπος, ut diximus cap. 24 hujus libri. Massiliensibus *tapecon.* Pingitur a Rondeletio, X, 13, pag. 305. HARD.

35. *Cinædi, soli piscium lutei.* Cinædi soli piscium Rondel. lib. VI, cap. 4: nam et cancri quidam et cancelli, et leones flavi sunt: κηροειδεῖς, id est, cereos, vocat Athenæus; κυῤῥοὺς ξανθοὺς, Numenius. DALEC. — *Cinædi.* Crustis intectos excipit, quum pisces dicit. Sic IX, 16: « Piscium sunt species centum quadraginta quatuor: præter crustis intecta, quæ sunt triginta. » Sunt enim cancri et cancelli pariter flavi. Athenæus ἀλφηστὰς vocat VII, pag. 281. HARD.

36. *Cnide.* Κνίδη, urtica, de qua diximus supra, lib. IX, cap. 68. HARD.

quam nos urticam vocamus, cancrorum[37] genera, chamæ[38] striatæ, chamæ læves, chamæ pelorides[39], generis varietate distantes et rotunditate: chamæ glycymerides[40], quæ sunt majores, quam pelorides: coluthia[41] sive corythia: concharum genera, inter quæ et margaritiferæ: cochleæ[42], quarum generis pentadactyli, melicembales[43], echinophoræ dicuntur quibus cantant: extra hæc sunt rotundæ in oleario usu[44] cochleæ: cucumis[45], cynos-

37. *Cancrorum.* Carabi, astaci, cæterisque recensiti, IX, 51. H.

38. *Chamæ, chamæleos.* Scribo, *chamæ striatæ, chamæ læves*, ex vestusto codice. Pint. — *Chamæ.* Sic Reg. 2 et Pintiani codex: in editis perperam, *chamætrachea, chamæleos.* Chamæ Græcis χῆμαι e genere sunt concharum: hoc vero distant a cæteris, quod semper hiant, et testas apertas habent: unde eis nomen. Harum multæ sunt differentiæ. Roudeletius de Testaceis, I, 8, ita distinguit, ut aliæ læves sint, aliæ asperæ: lævibus deinde chamas, pelorides, glycymeridesque subjicit. Hard.

39. *Chamæ pelorides.* Vel a magnitudine nomen habent, sunt enim grandiores: vel a Peloro Siciliæ promontorio, ubi optimæ: ita Pollux: Græcis πελωρίδες, πελωρίαι, et πελωρίναι. Gallis, *palourdes.* Hard.

40. *Chamæ glycymerides.* Γλυκυμερίδες, a sapore dulci, minusque salso nomen traxere. Testis Oribas. II, 58. Meminit harum et Macrobius in cœna Pontificum, Saturn. II, 9, pag. 355. Hard.

41. *Coluthia.* E muricum genere, ut dictum est cap. 27 hujus libri. Hard.

42. *Cochleæ.* Lib. IX, 51. Πενταδάκτυλοι, quasi quinis discretæ digitis, sive acuminibus. Mox pro *melicembales, echinophoræ.* Reg. 2, *item helicymbalis, actinophoræ* legitur: quæ postrema vox et in Chiffletiano codice esse dicitur. Conf. not. 43. Hard.

43. *Melicembales.* Lego μελικηρίβαλοι, meliceribali. Est autem μελικήρα, sive μελίκηρα, Gazæ favus, purgamentum buccinorum et purpurarum, verno tempore simul coeuntium, et salivario quodam lentore struem gignentium putaminibus cicerum alborum cohærentibus, et counexis similem. Vide Rondel. Dalec.

44. *In oleario usu.* Quibus oleum decapulabant, vel in quotidianum usum hauriebant, capaces admodum, atque ita, ut quædam aquæ libras quaternas capiat. Vide Rondel. de Testac. II, 27, pag. 76. H.

45. *Cucumis.* Inter frutices marinos censendus, ut diximus IX, 1. Post cucumim, addunt libri vulgati *cynopus, cammarus*, quæ nomina nec Reg. 2, nec alius bonæ notæ codex agnoscit. Cammari certe squillarum genere continentur: cynopus quis sit, nemo novit. Hard.

5 dexia[46]. Draco[47] : quidam[48] aliud volunt esse dracunculum : est autem gerriculæ similis[49] : aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, sic ut scorpio lædit, dum manu tollitur. Erythinus[50], echeneis, echinus, elephanti[51] locustarum generis nigri, pedibus quaternis bisulcis : præterea brachia duo binis articulis, singulisque forficibus denticulatis. Faber[52] sive zeus. Glaucisci[53], glanis[54], gonger, gerres[55], galeos[56], garus. Hippus[57], hippuros, hirundo,

46. *Cynopas*. Quidam legunt *cynoglosson*, memoratum ab Epicharmo inter pisces apud Athenæum : quidam *cucullum*, Plinio hactenus non dictum. Dalec. — *Cynosdexia*. Legendum puto *synodontis*, ac reponendum in censu piscium, quorum nomen incipit a littera *S*. Dal. — *Cynosdexia*. Κυνὸς δεξιὰ, hoc est, canis dextera : forte zoophyton, hoc est, frutex marinus aliquis, ut manus marina. H.

47. *Draco*. Δράκων θαλάσσιος, Dioscoridi, II, 15. Galli *vivam* vocant. Hard.

48. *Quidam*. Vult sane Rondeletius, X, 12. A suis *lacertum* nominari dicit, *lacert*. Hard.

49. *Est autem graculo similis*. *Gerriculæ*, non *gráculo*, in vetusto codice, ut sit diminutivum nomen a *gerro*, de quo paulo post in littera *G*. Pint. — *Est*. Sic Reg. 2 codex : non, ut editi, *græculo*, cum quo affinitatem draco nullam habere potest. Est autem gerricula, diminuta vox a *gerres*, de quo post pauca dicemus. Hard.

50. *Erythinus*, *echeneis*. De erythino vide supra lib. IX, cap. 23; de echeneide, eodem libro, cap. 51. Hard.

51. *Elephanti*. In locustarum genere, elephantos Plinius e Veteribus unus appellat. Hard.

52. *Faber*. Diximus de eo IX, 23. Hard.

53. *Glaucisci*. Γλαυκίσκος Athenæo, VII, pag. 279. Hard.

54. *Glanis*. De eo egimus IX, 67; de gongro, sive congro, libro eodem, cap. 24. Hard.

55. *Gerres*. Meminit hujus Martial. III, 77 : « Teque juvant gerres, et pelle melandrya cana. » Et lib. XII, ep. 32, v. 15: « Fuisse gerres, aut inutiles mænas Odor impudicus urcei fatebatur. » Gerriculam, hoc est, minorem gerrem draconi marino, quam *vivam* vocamus, similem esse Plinius ante admonuit. H.

56. *Galeos*. De galeo IX, 70. Garum esse ignotum monuimus, XXXI, 43. Hard.

57. *Hippus*. Lego, *hippeis*; nempe cancros littorales Phœniciæ, tantæ velocitatis, ut eos cursu assequi facile non sit. Dal. — *Hippus*. De ἵππῳ multa Athenæus, VII, pag. 304. Vetant MSS. ne legam ἱππεῖς, quos esse e cancrorum genere diximus IX, 51; de hippuro diximus IX, 24; de hirundine, eodem libro, 43; de halipleumone, cap. 71 ejusdem libri; de hippocampo, cap. 23 hujus libri. H.

halipleumon, hippocampos, hepar[58], helacatenes[59]. Sunt 6
lacertorum genera[60]: loligo[61] volitans, locustæ, lucernæ, liparis[62], lamyrus, lepus[63], leones, quorum brachia cancris similia sunt, reliqua pars locustæ. Mullus[64], merula[65] inter saxatiles laudata, mugil[66], melanurus[67], mæna[68], meryx[69],

58. *Hepar.* Ἥπατοι Oppiano celebrati, Halieut. I, c. 146; Ælian. H. A. IX, 38, et Xenocrati apud Oribas. II, 58; Athenæo, VII, p. 301. Ἥπατος idem et λεβίας. Inter saxatiles pisces annumeratus a Diocle: similis phagro creditus a Speusippo. A Rondeletio pingitur, V, 18, pag. 147. In hepatis capite lapillos reperiri duos, rhombi figura, splendore et colore conchylii, prodidit Hegesander apud Athen. III, 108. Hard.

59. *Helacatenes.* Athenæo ἠλακατῆνες, VII, pag. 301: ἰχθῦς κητώδεις, ἐπιτήδειοι εἰς ταρίχειαν, « pisces cetacei, idonei ad salsamenta. » Mnesimachus apud eumdem Athenæum, IX, pag. 403, ἠλακατῖνον vocat: haud dubie a similitudine aliqua cum ἠλακάτῃ, hoc est, muliebri colu. Elacatæ sunt Columellæ, VIII, 17, pag. 313. Itemque Festo, « Elacatena genus salsamenti, quod appellator vulgo melaudrya: » sic enim scribendum, non *melandrea*. Hard.

60. *Sunt lacertorum genera.* Lacertus Græcis σαῦρος dicitur: quibusdam e nostris, *aignille:* ab aliis, *bécasse*, inquit Rondelet. VII, 5, 232. E lacertorum genere esse superius vidimus, teste etiam Martiale. *Byzantiacos lacertos* laudat Statius, Silv. IV, 9. Hard.

61. *Loligo.* De loligine, IX, 45; de locustis, IX, 50; de lucernis, eodem libro, capite 43. Hard.

62. *Liparis.* Λιπαρὶς habere nomen a pinguitudine videtur. At in Reg. 2 cod. et Ch. *lepris*, non *liparis*, legitur. Apud Hesychium λελεπρὶς ἰχθῦς, sed qui nihil a phycide differat, de qua inferius. Λάριμος ab Oppiano laudatur, Halieut. III, v. 399. An ibi λάμιρος, vel λάμυρος rescribi ex Plinio oporteat, peritiores viderint. Hard.

63. *Lepus.* De lepore marino, IX, 72, et hujus libri cap. 3; de leonibus, IX, 51; de his etiam vide Ælian. H. A. XIV, 9. Hard.

64. *Mullus.* De mullo, IX, 30. H.

65. *Merula.* Ælian. H. A. I, 14: Κοσσύφῳ δὲ θαλαττίῳ ἤθη τε καὶ διατριβαὶ αἱ πέτραι, etc. Peritiores piscatores *merle* vocant: aliter alii. Vide Rondelet. VI, 5, p. 172. H.

66. *Mugil.* De eo egimus IX, 26. Hard.

67. *Melanurus.* Μελάνουρος. A caudæ nigritie ei nomen. Confundit hunc cum oculata Rondel. V, 6. Plinius diversos pisces facit. Numenius in Halieut. apud Athen. VII, pag. 313, percarum ducem vocat. Hard.

68. *Mæna.* Μαινὶς Athen. VII, p. 318. Hodieque a Gallis *mendole*, a Romanis *mendola* appellatur. Rondelet. V, 13, pag. 138. H.

69. *Meryx.* Quum scari duo sint, alter ὀνίας, alter αἰόλος, ὀνίαν etiam μήρυκα epitheto peculiari vocave-

muræna[70], mys, mytulus, myiscus, murex. Oculata[71], ophidion[72], ostrea, otia[73]: orcynus[74]: hic est pelamidum generis maximus[75], neque redit in Mæotin, similis tritoni, vetustate melior[76]: orbis[77], orthragoriscus. Phager[78], phycis, saxatilium: pelamis: earum generis maxima apolectus vocatur, durior tritone: phorcus[79], phthitarus,

runt, quod latis utriusque maxillæ dentibus solus ruminet. DALEC. — *Meryx*. In Reg. 2, *metis*: utrumque corrupte. Nam μήρυξ a ruminando deduci videtur: quum scarus infra appellandus ruminare solus piscium existimetur. HARD.

70. *Muræna*. De muræna, IX, 23. Mys conchæ genus, de quo, IX, 56; de mytulis, et myiscis, libri hujus cap. 31; de muricibus, seu buccinis, IX, 61. HARD.

71. *Oculata*. Inter pisces, qui duriusculi sunt, aurata, corvus, scarus, oculata, censentur a Corn. Celso, II, 18. HARD.

72. *Ophidion*. De ophidio diximus cap. 35 libri hujus: de ostreis cap. 21. HARD.

73. *Otia*. Aures marinæ, sive λεπάδες ἄγριαι Rondeletii. DALEC. — *Otia*. Græcis ὠτία, de quibus Athen. III, 91. Latine auriculas dixeris. Λεπάδα ἀγρίαν vocat Arist. H. A. IV. Iconem Rondelet. exhibet de Testac. I, 4. HARD.

74. *Orcynus*. Ὄρκυνος Athenæo, VII, pag. 315. Θύννον μέγαν, ὃν καλέουσι ὄρκυνον, inquit Archestratus apud eumdem Athen. VII, p. 301. Ὄρκυνοι μεγακήτεις Oppiano, Halieut. III, v. 132. Æliano, H. A. I, 40: Ὄρκυνος κητώδης ἰχθὺς, etc. Narbonenses vocant *ton*. H.

75. *Hic est pelamidum generis maximus*. « Hic est pelamidum generis maximus, tritoni similis, neque redit in mare, neque vetustate fit melior. » Sic emendandus locus. Nam quum orcynus Athenæo carne sit dura, et senescentia corpora omnia duriora fiant, eum vetustate deteriorem fieri probabile est, contra naturam aliorum piscium. Non tamen satis attente Plinius orcynum, qui post cetaceum maximus thynnus est, cum tritone, in pelamidum genere, majore sarda, minore quam apolectus, comparat. DALEC.

76. *Vetustate melior*. Huic affert ætas ut sit tritone melior: est autem triton, ut mox dicetur, ex iisdem pelamidibus generis magni. Interpretari aliter Oribasius videtur, qui hoc ipsum de orcyno refert II, 58, fol. 29, ex Xenocr. lib. de Aquat. « Orcynus, inquit, est pelamis magna, quæ in paludem non redit, tritoni similis: sed quia difficilius vitiatur, ideo insignem vetustatem fert, etc. » HARD.

77. *Orbis*. De orbe, cap. 5 hujus libri; de orthragorisco, cap. 9. H.

78. *Phager*. De phagro, IX, 24. De phycide, quæ inter saxatiles ab Athenæo quoque adnumeratur, VII, pag. 395, et III, pag. 355, nos egimus IX, 42. De pelamide, IX, 18. HARD.

79. *Phorcus*, *phthitarus*. Qui his nominibus pisces appellaret, nemo

passer[80], pastinaca : polyporum genera : pectines maximi et nigerrimi æstate, laudatissimi Mitylenis, Tyndaride, Salonis, Altini, Antii, in insula Alexandriæ[81] in Ægypto : pectunculi, purpuræ[82], percides[83], pinna[84], pinnoteræ. Rhina[85] quem squatum vocamus : rhombus. Scarus prin- 7
cipalis[86] hodie : solea, sargus, scilla, sarda[87] : ita vo-

adhue alius idoneus auctor occurrit. In Reg. non *phorcus*, sed *porcus* legitur. Haud dubie marinus porculus intelligitur de quo IX, 17. H.

80. *Passer.* De passere, IX, 36; de pastinaca, eodem libro, 40; de polypis ejusdem libri cap. 48; de pectinibus pariter lib. IX, 51. Laudatissimos esse Mitylenis, auctor etiam Phyllius apud Athen. III, pag. 93. Archestratus quoque, pag. 92 : Τοὺς δὲ κτένας ἡ Μιτυλήνη. H.

81. *In insula Alexandriæ.* Pharo, vel Canopo. Plinius, V, 34 : « Insularum ante Asiam prima est in Canopico ostio Nili, a Canopo Menelai gubernatore, ut ferunt, dicta. Altera juncta ponte Alexandriæ, colonia Cæsaris Dictatoris, Pharus. » Diphilus Siphnius medicus apud Athen. III, pag. 90, de tellinis agens : Τελλῖναι, inquit, γίνονται μὲν ἐν Κανώβῳ πολλαὶ, καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ Νείλου ἀνάβασιν πληθύνουσιν, etc. Jam superius, cap. 24 libri hujus, pectunculis attributas a Plinio dotes observavimus, quas tellinis Dioscorides assignarat. Utrique fortassis Alexandriæ laudati. De pectinibus certe testis Xenocrat. apud Orib. II, 58 : « Pectines optimi sunt ... Omnibus autem antecellunt Mitylenæi ... His similes Ionium mare juxta Illyrida, Etruriam, Salonas, Latium producit : Jam vero et Chios, et vicinæ insulæ, itemque Alexandria hujusmodi pisces ferunt. » Pectines certe non horum dumtaxat locorum, sed et Tarenti laudat Horat. II, Sat. IV, v. 34 : « Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum. » H.

82. *Purpuræ.* De purpuris, IX, 60 sqq. HARD.

83. *Percides.* Locum hic percides habere posse vix adducor ut credam : quid enim discrepat percis a perca, quæ superius recensita est inter pisces amni marique communes? In Reg. 2 cod. *pegrides.* H.

84. *Pinna.* De pinna et pinnotera, IX, 66. HARD.

85. *Rhina.* Sic Isidor. Origg. XII, 16 : « Squatus dicitur, quod sit squamis acutis : unde et ejus cute lignum politur. » Græci ῥίνη appellant. Glossæ ῥίνη, *squalus.* Lege *squatus.* Vide Voss. in Etymol. Egimus de eo IX, 40; et alibi passim. De rhombo eodem libro, cap. 36. HARD.

86. *Scarus.* Plin. IX, 29 : « Nunc scaro datur principatus. » De solea, IX, 36; de sargo, eodem libro, 30. Scilla, seu squilla potius, καρὶς est Græcis, cujus genera plura affert Rondelet. XVIII, 6, sqq. H.

87. *Sarda.* Hæc totidem verbis Xenocrat. apud Oribas. III, 130. Galen. de alim. Fac. III, 31, pag.

catur pelamis longa, ex Oceano veniens : scomber[88], salpa, sparus[89] scorpæna[90], scorpio, sciadeus[91], sciæna, scolopendra[92], smyrus[93], sepia[94], strombus[95], solen[96], sive aulos, sive donax, sive onyx, sive dactylus : spondylus[97], sma-

395, tom. VI, sic pelamidem appellari innuit, quum Sardiniam præternatat. Ut mirum sit a Gaza creditum sardinas nostras hac voce signari. De sarda et cordyla condiendis Apicius, IX, 10, ex quo ejusdem generis esse, nempe thynnorum, sardam cordylamque intelligas. Hard.

88. *Scomber.* De scombro, IX, 19, et XXXI, 43; de salpa, eodem libro, 32. Hard.

89. *Sparus.* Comicus vates apud Athen. III, 107, sartagini simul imponit. Καρίδα, φύκην, κώβιον, πέρκην, σπάρον. Dotes ejus in cibis expedit Athen. VIII, pag. 355. Iconem Rondeletius exhibet, V, 3. Nostris *sparolon* : Italis *sparlo* et *carlino*. Hard.

90. *Scorpæna.* Athen. VII, pag. 32, distare succo et colore, σκόρπαιναν καὶ σκορπίους, prodidit. Istum a Massiliensibus scorpeno, ab aliis *rascasse* nominari, auctor est Rondeletius, VI, 19. Nomen habet non a scorpii terrestris simili forma, sed a pungendi ritu haud fere dispari. Hard.

91. *Sciadeus.* Coracinus subniger Rondeletii. Dal. — *Sciadeus.* Sexu solo discrepant, teste Athenæo, VII, pag. 322 : Σκίαινα ..., Νουμένιος δὲ σκιαδέα αὐτὸν καλεῖ. Sic paulo ante Plinius thynnos et thynnidas, scorpionem et scorpænam, separatim nominat. Nisi forte, pro *sciænu*, *syænu* magis arriserit : Oppianus enim Halieut. I, 129, præter σκίαιναν, etiam σύαιναν habet : illam nuda saxa herbosa incolere. Σκίαιναν latine umbram jure appellavere. Galli vocant *maigre*. Hard.

92. *Scolopendra.* De ea IX, 68 ; de smyro, seu myro, eodem libro, cap. 39. Hard.

93. *Smyrus, scepini, strombus.* In apographo nostro, non *scepini* legitur, sed *septa*, ut legendum videatur *sepia*, cujus non alibi fit mentio, utique non prætereundæ. Pint.

94. *Sepia.* Sic MSS. omnes, ipso Pintiano teste, non *scepini*, ut editi. Quanquam σκέπανοι inter cœnosos maris pisces annumerantur ab Oppiano, Halieut. I, v. 106. Σκεπινὸς item a Dorione, apud Athen. VII, pag. 302 ; de sepia nos egimus IX, 45. Hard.

95. *Strombus.* De strombo, seu turbine, diximus cap. 30 hujus libri ; de solene, cap. 32. Hard.

96. *Solen.* Vide lib. XI, cap. 61, et hujus libri cap. 9. De eo pisce Sophron mimographus apud Athenæum, σωλῆνες γλυκύκρεον κογχύλιον χηρῶν γυναικῶν λιχνεύμασι. Leopard. X, cap. 22. Dal.

97. *Spondylus.* Athen. III, pag. 87, τράχηλος. Macrob. Sat. II, 9, intra prima cœnæ Pontificiæ fercula spondylos numerat. Pinguntur a Rondeletio de Testac. lib. I, cap. 40. Hard.

rides[98], stella[99], spongia. Turdus[100] inter saxatiles nobilis: thynnus[101], thranis, quem alii xiphiam vocant: thassa[102],

98. *Smarides.* Σμαρίδες quoque Diosc. II, 30, aliisque e genere mænarum. Hard.

99. *Stella.* De stella, IX, 86; de spongia eodem, libro, cap. 69. H.

100. *Turdus inter saxatiles nobilis. Tomus Thurianus, quem alii Xiphiam vocant.* Hæc stupenda. Xiphias est canicula; frustum ejus sive τόμον concisæ et salitæ pro integro pisce et vivo descripsit. Moris habent Græci partes salsamentorum magnorum eodem nomine appellare quo piscem, unde sumptæ sunt. Icesius κύβια, quæ frusta sunt quadrata pelamidis, vocavit *pelamidas.* Sic τόμος θουριανὸς frustum caniculæ, quam et ξιφίαν dixere. Sic paulo ante: « Phager, phycis saxatilium, pelamis, earum genere maxima apolectos vocatur, etc. » Atqui ἀπόλεκτος subaudiendo τόμος pars grandior et selectior pelamidis confectæ. Salm. 1317. — *Turdus.* Vide quæ de eo diximus IX, 20. Hard.

101. *Thynnus.* Xiphias minor thranis appellatur. Libri omnes vulgati, ex interpolatione Hermol. Barbari, sic habent, « Tomus Thurianus, quem alii, etc. » Editi ante ipsum, in primis Venetiis 1572, et Parmæ 1476, *Thynnus thranus.* Codex item Colb. 3 similiter. At Reg. 2, *thynnis thranis:* quod visum est ante ponendum: adstipulante inprimis Xenocrate, in lib. de alim. ex aquat. apud Oribas. II, 58, pag. 29: « Thranis, inquit, aut xiphias cetaceus est piscis, et in frusta secatur, etc. « Ab Hesychio θερνεὺς idem et ξιφίας vocatur. E xiphia pisce frusta demi, quæ Thuriani obsonii nomen haberent, auctor est Athenæus, VI, pag. 274. Sed est ab eo, ut quidem videtur, dispar pulpamentum: aut is xiphias, de quo nunc agitur, e minore genere: ut cordyla pelamis pusilla: nam xiphias grandior iterum scorsum appellatur, ceu diversus ab isto, ut thynnus a pelamide, cybio, orcyno, cordyla et apolecto. Plura de hoc pisce ut et de reliquis apud Xenocratem, diximus in Glossario nostro nuper cum Xenocratis libello edito, cujus iterata editio jam prelum exercet. Hard. — *Tomus Thurianus.* Salsamenti genus fuit ex xiphia cetaceo, et ingenti pisce in frusta dissecto sale condita, quod ex Thuriis Romam advehebatur. Nomen id græcum est ἀπὸ τοῦ τέμνεσθαι. Sic olim Veteres præcisum vocarunt carnis et viscerum dissectam partem. Lucilius frag. 5 lib. IV Satir. « ... præciso atque epulis capiuntur opimis. » Athenæus, pag. 138, lin. 16: Ῥουτῖλιος παρὰ τοῦ αὐτοῦ δούλων ἁλιευόντων τριωβόλου τὴν μνᾶν ὠνεῖτο τοῦ ὄψου, καὶ μάλιστα τοῦ θουριανοῦ καλουμένου θαλασσίου κυνὸς οὕτω καλούμενον: ac rursum pag. 155, lin. 13, τούτου τοῦ ἰχθύος μέρος ἐςὶ καὶ ὁ ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενος θούριος τόμος, ἥδιςος ὢν καὶ τρυφερώτατος. Dal.

102. *Thassa.* Sic MSS. Reg. 2 et Cb. In editis, *Thessa.* Et θέτταν vocabat Dorotheus Ascalonites, collectionis vocabulorum, lib. CVIII, apud Athen. VII, pag. 329. Alosa

torpedo[103], tethea : triton[104] pelamidum generis magni : ex eo uræa[105] cybia fiunt, Veneriæ[106], uva[107]. Xiphiæ.

LIV. His adjiciemus ab Ovidio[1] posita nomina, quæ apud neminem alium reperiuntur : sed fortassis in Ponto nascuntur, ubi id volumen supremis suis temporibus inchoavit : bovem[2], cercyrum in scopulis viventem, orphum[3] rubentem, rhacinumque[4] pullum, pictas[5] mormyras, aureique coloris chryson. Præterea percam, tra-

nostra esse ea Roudeletio videtur, VII, 15. Hard.

103. *Torpedo.* De torpedine, IX, 67. Tethea explicuimus cap. 30 libri hujus. Hard.

104. *Triton.* Meminit Xenocrates, lib. de alim. ex aquat. apud Orib. II, 53. Sed locus, ut videtur, est mutilus : « Triton sectum cybium ægre vitiatur : solidius est cybio, in cæteris par. » Hard.

105. *Ex eo uræa.* Οὐραῖον κύβιον pulpamentum est caudæ proximum, quod eleganter describit Archestratus apud Athen. VII, pag. 303, ex thynnaque grandiore, hoc est, e tritone, parari jubet. Hard.

106. *Veneriæ.* Ita MSS. Reg. 2, Colb. 3 et Ch. In editis *urenæ*, inepte. Egimus de conchis Veneris IX, 52. Hard.

107. *Uva.* De uva, IX, 1; de xiphia, seu gladio, c. 6 libri hujus. H.

LIV. 1. *Ab Ovidio.* In libro Halieuticon. Sed qui nunc Ovidii nomine eo titulo libellus inscribitur, inter poemata a Pithœo edita, longe ævi sequioris est, ex ipsis Plinii verbis confictus. Hard.

2. *Bovem.* In libris vulgatis, *Bobgyrum.* In Reg. 2, Colb. 3 et Ch. *Bovem pergyrum.* Cercyrum ex eodem Pseudo-Ovidio rescripsimus, in Halieut. v. 102 : « Cercyrosque ferox scopulorum fine moratus. » Bovem quoque ipso auctore retinuimus, v. 94 : « Nam gaudent pelago, quales scombrique, bovesque. » Hard.

3. *Orphum.* Idem Pseudo-Ovidius, v. 108 : « Cantharus ingratus succo, tum concolor illi Orphus, cæruleaque rubens erythinus in unda. » Meminit etiam Ælian. H. A. VIII, 20, pag. 930. Plinius ipse eum piscem appellat IX, 24. H.

4. *Rhacinumque.* Portentum id vocis est, nec MSS. quidquam juvant : nec ipse Ovidius, mutilo, ut nunc est, imperfectoque opere.

5. *Pictas.* Idem Pseudo-Ovidius, v. 110 : « Et rarus Faber, et pictæ Mormyres, et auri Chrysophrys imitata decus : tum corporis Umbræ Liventis rapidique Lupi, Percæque, Tragique; Quin laude insignis caudæ Melanurus, etc. » Auctor Kiranidum, pag. 43 : « Mormyros piscis marinus comestibilis et parvus. » Μόρμυρος et μόρμυλος apud Athen. VII, pag. 313. Nunc quoque *morme*, in Gallia Narbonensi, teste Roudeletio, V, 22. Quid si porro hoc non *parvum tragum*, sed *percam*, *tragum*, ex Pseudo-Ovidio legi jussero ? Hard.

gum, et placentem cauda labrum[6], epodas[7] lati generis. Præter hæc insignia piscium tradit channem[8] ex se ipsa concipere, glaucum[9] æstate numquam apparere, pompilum[10] qui semper comitetur navigiorum cursus, chromin[11] qui nidificet in aquis. Helopem[12] quoque dicit esse nostris incognitum undis : ex quo apparet falli eos, qui[13] eumdem acipenserem existimaverunt. Helopi pal- 2

6. *Cauda labrum.* Vide an legendum *labracem*, id est, lupum : an potius mugilem χελλῶνα, labrum a magnitudine labrorum vocaverit. Dal.

7. *Epodas lati generis.* Quidam *epotas latorum generis.* De lato pisce, coracino simili, multa Roudeletius et Athenæus. Dalec. — *Epodas.* Idem Ovidius, v. 126 : « Tunc epodes lati, tum molles tergore ranæ. » Hard.

8. *Channem.* Idem Pseudo-Ovidius, v. 108 : « et ex se Concipiens chaone gemino fraudata parente. » Vide quæ diximus IX, 23. Hard.

9. *Glaucum.* Idem Ovidius, v. 117 : « Ac nunquam æstivo conspectus sidere glaucus. » Dictum id jam ante IX, 26. Hard.

10. *Pompilum.* Ita plane et Oppianus, Halieut. I, 196, pluresque alii apud Athen. VII, pag. 283 sq. Pseudo-Ovidius, v. 100 : « Tuque comes ratium, tractique per æquora sulci, Qui semper spumas sequeris, Pompile, nitentes. » Hard.

11. *Chromin.* Vide quæ diximus ad lib. IV. Hard.

12. *Helopem.* Idem Ovidius, v. 96 : « Et pretiosus helops nostris incognitus undis. » Auctor Kiranidum, pag. 145 : « Elops est piscis magnus, similis glauco. » H. — Conferenda hic est palmaria nostratis Cuvier nota 4 ad lib. IX, cap. 28. Affirmabiousque jam audacter, quod expresse minus vir in zoographia facile princeps : nempe acipenserem esse revera sturionem vulgarem, helopem vero sturionem ruthenum. Hic quidem rarior ac diu fere incognitus fuit; unde nec mirum Romæ degenti Ovidio acipenseres solos visos, et exsulanti in Euxina ora sæpe oblatos ruthenos. Nec inficias iverim aliquando ante exsilium Nasonis impositum ruthenum italicis mensis et romanis. Sed centeni fere acipenseres pro singulis rutheois, uno tamen nomine obtinente, nec distinctione facta specierum. Porro quid simplicius? unum genus fuit rutheni acipenserisque vulgaris; et bene erat mercatori si uno atque eodem nomine vulgarior piscis signaretur quo nobilior meliorque, sed multo rarior; ergo dum non distinguunt satis quid sit genus, quid species, hi acipenserum nomen imponunt helopi, hi helopis acipenseribus : posthac distinguunt, intelliguntque differre ambas species, sed congeneres esse non sentiunt. Aj.

13. *Qui.* Quum Pseudo-Ovidius elopem secernat ab acipensere : de isto enim v. 132 : « Tuque peregrinis acipenser nobilis undis. » H.

3 mam saporis inter pisces multi dedere. Sunt præterea a nullo auctore nominati[14], sudis[15] latine appellatus, Græcis sphyræna, rostro similis nomine, magnitudine inter amplissimos, rarus, sed non degener. Appellantur[16] et pernæ concharum generis, circa Pontias insulas frequentissimæ. Stant velut suillo crure longo in arena defixæ, hiantesque, qua limpitudo est, pedali non minus spatio[17], cibum venantur. Dentes in circuitu marginum habent pectinatim spissatos. Intus pro[18] spondylo grandis caro est. Et hyænam[19] piscem vidi in Ænaria insula captum. Exeunt præter hæc purgamenta aliqua relatu indigna, et algis potius annumeranda, quam animalibus.

14. *A nullo auctore nominati.* Mirum quod scribit Plinius, sphyrænas et pernas ab auctore nullo fuisse nominatas, quum sphyrænarum auctores omnes Græci meminerint, pernæque pinnarum sint genera celebratarum a Græcis, et hyænas tursiones esse quidam magnæ auctoritatis censeant. Dal.

15. *Sudis.* Qnod rostro similitudinem sudis referat, hoc est, pali exacuti : quam ob causam et σφύραινα Græcis. Quum amplissimus is dicatur esse et rarus, non is esse videtur quem Arist. σφύραιναν vocat, Hist. Animal. IX, aitque esse gregalem. Hard.

16. *Appellantur.* Meminit Beda in suis Grammaticis Expositiouibus : pernamque Latinis idem sonare existimat, ut videtur, quod Græcis pinnam. Verba ejus appono: PERNA QVAE MVLTO MAIOR EST OSTREIS, EX CVIVS VELLERIBVS VESTIS CONFICITVR. « E geminis nascor per Ponti cærula conchis, Vellera setigero producens corpore fulva : En chlamydem populi, nec non et pabula pulpæ Confero : sic duplex fati persolvo tributum. » A perna utique *pernula* deminuta voce sequior ætas dixit : unde nos concham margaritiferam, *nacre de perles*, deinde appellavimus. Chron. Casini, III, cap. ult. « Coppetellæ de pernis, » hoc est, de conchis istis. Hard.

17. *Pedali non minus spatio.* Quantum byssus cui alligatæ hærent, longitudine sua permittit. Dalec.

18. *Intus.* Spondylus callus interior est, quo testæ suæ caro ostrearum sive concharum adhærescit. H.

19. *Et hyænam.* Apud Athen. VII, pag. 326, crebra piscis hyænæ mentio ex vetustioribus poetis. Hard.

EXCURSUS I

DE BUPRESTIDE,

QUIS SIT, AN VENENATUS, etc.

Ad ea Plinii verba, lib. XXVIII, cap. 21, pag. 70:

Peculiariter valet contra venena, quæ data sunt e marino lepore, buprestique, etc.

Par l'énoncé du sujet de ce mémoire, j'ai déja pu, messieurs, vous inspirer quelque intérêt, et me concilier votre attention. Je dois vous entretenir d'un insecte fameux dans l'antiquité, connu sous le nom de bupreste. D'une part, on crut qu'il recelait un puissant venin, et les lois infligèrent la dernière des peines au malheureux qui l'employait dans le dessein prémédité d'attenter à la vie de son semblable. D'autre part, on supposa dans cet insecte des propriétés salutaires, et, dès le temps d'Hippocrate, il était compris dans la matière médicale. Quand on admettrait que nos ancêtres eussent été, à cet égard, esclaves des préjugés, une curiosité louable ne nous inviterait-elle pas à rechercher pour notre propre instruction le principe de ces erreurs?

Vous n'ignorez pas, messieurs, combien il est difficile, particulièrement en histoire naturelle, d'établir avec exactitude et sur des raisons solides la correspondance qu'ont les dénominations anciennes avec les nôtres. Les renseignements que nous avons sont en général si vagues, si insignifiants, quelquefois si mensongers, que tout le fruit de nos veilles se borne souvent à de simples inductions, à des conjectures plus ou moins heureuses. Au nombre de ces matières obscures qui exercent la patience et la sagacité des critiques est celle que je vais traiter. Votre équité et votre indulgence me font donc espérer que vous n'exigerez pas de moi une démonstration rigoureuse.

L'examen de l'opinion qu'a émise sur le même sujet un de nos plus célèbres entomologistes, Geoffroy, a donné lieu au travail que j'ai l'honneur de vous offrir. Dans son Histoire des Insectes, tom. II, pag. 137, il applique aux coléoptères, avec lesquels Linné avait composé les genres *cicindela* et *carabus*, le nom de bupreste, avançant, sans le motiver, qu'ils

avaient été ainsi désignés par les Anciens, et que d'ailleurs le mot *carabus* n'est que celui de *scarabœus* défiguré. Ne voulant pas adopter un sentiment arbitraire, j'ai recouru aux autorités qui pouvaient m'éclairer, savoir les auteurs grecs et latins où il est fait mention du bupreste. Après avoir comparé les divers passages relatifs à cet animal, je me suis formé une opinion différente, et dont voici les bases.

Présentons d'abord les faits, en donnant une analyse aussi claire et aussi succinte qu'il me sera possible de ce que les Anciens écrivirent sur cet insecte. Aldrovande et Moufet avaient rassemblé fastidieusement une grande partie de ces matériaux. Je renverrai à leurs ouvrages les personnes que cette sorte d'érudition n'est pas capable de rebuter.

Le premier de ces naturalistes observa qu'aucun auteur ancien ne dépeignit le bupreste sous des traits distinctifs, et il déclara ingénuement (*de Insect.* lib. IV, p. 488) que malgré les recherches les plus soigneuses il n'avait pu découvrir l'animal qui portait ce nom. Nonobstant un tel aveu il écrivit et présenta sous la même dénomination trois insectes, dont le premier est la cicindèle champêtre, *cicindela campestris* de Linné; le second une espèce d'harpale voisine du *fuscus* de Fabricius, et dont le troisième me paraît du moins encore indéterminable. Moufet (*Insect. Theatr.* p. 145) fit de la même cicindèle une cantharide, et de trois espèces de carabes autant de buprestes. (*Ibid.* p. 142). Mais peu d'accord avec lui-même, ou n'ayant aucun principe fixe, il rangea trois autres carabes avec les scarabées. Une septième espèce de carabes, la plus grande de celles que nous ayons en Europe, et que je présume devoir être rapportée au *carabus scabrosus* de M. Olivier, ou le *carabus tauricus* de Pallas, y fut placée (pag. 159) dans le genre cantharus. Moufet la reçut des environs de Constantinople, et M. Olivier l'y a aussi observée; mais elle est plus commune dans la Tauride.

La dénomination de bupreste ne fut pas exclusivement consacrée à des insectes. Elle désigne encore une plante légumineuse dans les écrits de Théophraste, de Galien et de Pline l'Ancien. Celui-ci (*Histor. Natur.* lib. XXII, cap. 22) accuse les Grecs de légèreté ou d'inconséquence, puisque, suivant lui, ils estimaient beaucoup cette plante, soit comme aliment, soit comme antidote, et que néanmoins son étymologie (crève-bœuf) annonçait un poison. *Buprestim magna inconstantia Græci in laudibus ciborum etiam habuere: iidemque remedia tamquam contra venenum prodiderunt, et ipsum nomen indicio est boum certum venenum esse, quos dissilire degustata fatentur.* Induit en erreur par la dénomination du mot *buprestis*, Pline donne à une plante des qualités vénéneuses qu'elle n'avait pas, et qui ne sont propres qu'à un animal du même nom. Il a l'air d'ignorer ce qu'il nous apprendra lui-même dans un des livres suivants de son His-

toire naturelle. Daléchamp remarque dans ses notes sur ce passage, qu'Hésychius met sur l'antépénultième syllabe du mot *buprestis* un accent aigu quand il s'agit de la plante, et sur la pénultième un accent circonflexe pour désigner l'animal (*Hist. Nat.* lib. XXII, c. 22, p. 526): cette différence d'accentuation ôtait l'équivoque.

Les philologues ont un peu varié sur l'étymologie du mot bupreste, qui a lui-même éprouvé des altérations dans la latinité du moyen âge. Mais toujours est-il constant que les auteurs les plus anciens, Pline notamment, ont désigné par là un animal qui fait mourir les bœufs, n'importe de quelle manière, ou que ce fût par inflammation, comme le pensent quelques interprètes, ou que ce fût par une rupture de la peau, ainsi que d'autres l'entendent. Le mot composé crève-bœuf, *quos dissilire*, etc. dit Pline, me paraît rendre de la manière la plus simple le sens de celui de *buprestis*.

Les auteurs grecs et latins qui parlèrent du bupreste ne l'envisagèrent que sous les rapports de son usage dans la médecine et de ses qualités nuisibles. Ils pensèrent qu'il était inutile de décrire un objet commun, et dont la connaissance devait être familière à tout le monde; telle fut aussi leur manière de voir pour la plupart des productions naturelles. Suivant Pline l'Ancien (*Hist. Nat.* lib. XXX, cap. 4), qu'Isidore de Séville copia dans le douzième livre de ses Origines, le bupreste est un animal rare en Italie, semblable à un scarabée à longues pattes; caché dans les herbes, il trompe les regards, ceux du bœuf spécialement, d'où vient le nom de cet insecte; dévoré par celui-ci, et ayant atteint son fiel, il excite dans son corps une telle inflammation qu'il crève. *Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabæo longipedi. Fallit inter herbas, bovem maxime, unde et nomen invenit: devoratumque, tacto felle, ita inflammat ut rumpat.* Poinsinet de Sivry traduit le mot *felle* par celui de foie; mais il est évident que Pline distingue ces deux parties dans le chapitre trente-septième du livre onzième de son Histoire naturelle.

Nicandre, auteur grec qui vivait environ deux siècles avant Pline, disait aussi dans ses Alexipharmaques que le bupreste est un poison mortel pour les vaches et les veaux qui l'avalent, et que telle est l'origine du nom que les pâtres lui avaient donné. Les chevaux qui mangeaient cet insecte périssaient également, et avec les mêmes symptômes, si nous devons en croire Hiéroclès, cité par Aldrovande. Élien (*Hist. Anim.* lib. IV, cap. 49), après avoir parlé, et de la même manière que Pline, des funestes effets que produit le bupreste, ajoute qu'il a la vertu de la cantharide, et qu'il lui ressemble. Dioscoride (lib. II, cap. 52) et Galien, d'après lui, avaient fait la même comparaison. Au rapport de Lucien (*Dipsad.*), il est très-commun dans la Libye, contrée qui fut toujours

pour les Grecs et les Romains la région des monstres et des animaux malfaisants. Je pourrais citer d'autres auteurs, mais qui ne nous instruiraient pas davantage, parce qu'ils ne font que répéter ce que leurs prédécesseurs ont écrit. Aristote n'a point parlé du bupreste. Peut-être l'a-t-il confondu avec les cantharides, auxquelles les auteurs grecs l'ont assimilé.

D'après le témoignage de Nicandre et de Dioscoride, celui qui prenait intérieurement le bupreste, soit dans son état naturel, soit préparé en breuvage, ressentait dans la bouche une odeur fétide et un goût désagréable de nitre. Il éprouvait de violentes douleurs dans l'estomac et dans les intestins. La vessie était attaquée, le flux urinaire n'avait plus cours, et la peau du ventre, par l'effet d'une tension extraordinaire, comparée à celle d'un tambour, et que les Grecs appelaient pour cette raison tympanite, offrait les signes extérieurs de l'hydropisie.

On était si généralement persuadé que le bupreste fournit un violent poison, que l'autorité civile crut devoir punir de mort celui qui l'emploierait, ainsi que la chenille du pin, avec des intentions criminelles. *Qui buprestem vel pityocampen, tanti facinoris conscii, aut mortiferi quid veneni ad necem accelerandam dederit, judicio capitali et pœna legis Corneliæ afficietur* (*Budæus in Pandectis*, cité dans Monfet, *Insect. Theatr.* p. 142).

C'était une application de la loi connue dans la jurisprudence romaine sous le titre *Cornelia de Falso*, et qui n'était elle-même qu'un recueil de lois rendues par le dictateur Sylla contre les faussaires d'actes publics, les faux monnayeurs, les assassins, les empoisonneurs, etc.

Je n'exposerai point le détail des traitements que les médecins ordonnaient aux personnes qui avaient été empoisonnées avec cet insecte; je ne parlerai pas non plus des secours que l'on ordonnait en pareille circonstance aux animaux domestiques. Ceux qui seront curieux de connaître ces remèdes les trouveront dans les ouvrages de Dioscoride, de Pline, de Galien et dans le traité de l'Art vétérinaire de Vegèce. Ces traitements ne différaient point essentiellement de ceux que Boërhaave a indiqué contre le poison des cantharides; on faisait usage de délayants, de vomitifs, de substances grasses, huileuses et émollientes, d'acides, etc. Les Anciens employaient surtout le moût et la pulpe des figues.

Considéré quant aux propriétés médicales, le bupreste avait encore une grande affinité avec les cantharides, soit dans la préparation, soit dans le but pour lequel on s'en servait. Il fallait, suivant Hippocrate, lui arracher la tête, les ailes et les pattes. Il le prescrivait isolément ou combiné avec différentes drogues, suivant la nature des cas. Il l'ordonnait spécialement dans les maladies des femmes, afin, par exemple, de provoquer ou de rétablir leur écoulement périodique, de dissiper les

étouffements utérins, etc. On lui attribuait une vertu éminemment stimulante, une qualité septique, etc. On l'appliquait extérieurement avec divers mélanges pour résoudre les squirres, les concrétions muqueuses, et pour guérir les dartres vives, les chancres, etc. Dioscoride torréfiait légèrement les insectes, en les exposant à la vapeur de cendres chaudes sur un crible. Galien les faisait macérer dans du vinaigre. On verra, pour d'autres détails pharmaceutiques, les compilations d'Aldrovande et de Monfet.

Tels sont, messieurs, les faits principaux que l'antiquité nous a transmis sur le bupreste, et d'après lesquels je dois établir mon opinion. Mais avant de tirer parti de ces faibles moyens, je vous ferai part d'une observation relative à mon sujet, et qui jette sur lui quelques rayons de lumière. Belon, dans son voyage du Levant intitulé : *Observations de plusieurs singularités et choses remarquables*, etc. liv. I, chap. 45, pag. 91, dit avoir vu au mont Athos une sorte de cantharide semblable à l'espèce officinale, mais jaune, plus grosse, fort puante, et se nourrissant indifféremment de ronces, de chicorées, d'orties, de conises et de plusieurs autres plantes. Les Caloyers l'appellent *voupristi*, dénomination presque absolument la même que celle de *buprestis*, prononcée à la manière des Grecs, et qui, au rapport de Bélon, a une signification identique. Cet insecte occasionne de grands ravages aux habitants du mont Athos, l'herbe sur laquelle il s'est posé, faisant périr à la suite d'une enflure les chevaux et les animaux ruminants qui s'en sont nourris. Je soupçonne que l'insecte de Bélon est un mylabre de Fabricius, genre qui, d'après un passage de Dioscoride et de Pline, renferme les cantharides auxquelles ces auteurs supposaient le plus d'efficacité. Il paraît même que dans le royaume de Naples l'on se sert aujourd'hui du mylabre à la place de notre cantharide (*lytta vesicatoria* de Fabricius). L'observation de Bélon nous prouve que les Grecs modernes ont retenu la dénomination primitive de bupreste, et qu'ils l'appliquent à un insecte de la famille des cantharides, ainsi que le faisaient Dioscoride et Galien.

Maintenant que j'ai recueilli toutes les données que pouvait m'offrir l'étude des Anciens, il ne me reste plus qu'à les faire valoir pour la solution de la difficulté qui a été l'objet de mes recherches. On m'accordera j'espère 1° que le bupreste est un insecte ailé, ou du moins pourvu d'élytres. Hippocrate nous en a convaincus; 2° que cet insecte est même de l'ordre des coléoptères, car Pline le rapproche des scarabées et Élien de la cantharide; 3° qu'il a en général les propriétés de ce dernier coléoptère, qu'on le destinait aux mêmes usages médicaux, et qu'on neutralisait l'activité de son pouvoir par des procédés semblables; 4° que cet insecte est herbivore, puisqu'il se trouve habituellement dans les lieux où pais-

sent les animaux domestiques, parmi les insectes et dans le foin; 5° que les organes du mouvement ont peu d'énergie, attendu qu'il ne sait point se soustraire, au moyen du vol ou de la course, à la dent meurtrière de ces mêmes animaux, qui d'ailleurs sont assez lents dans l'action de manger; 6° enfin que le bupreste habite plus particulièrement les pays chauds, comme on le voit en comparant le passage de Pline avec celui de Lucien.

Nous savons que les coléoptères du genre méloé de Linné ont toutes les propriétés qu'on attribuait au bupreste. Mais les possèdent-ils exclusivement ?... Dans la série des insectes de cet ordre, on ne pourrait guère citer pour autre exemple que les cicindèles et les carabes. Il est, en effet, certain que plusieurs de ces coléoptères jettent par la bouche et par l'anus une liqueur très-âcre; mais ils sont carnassiers et très-agiles à la course. A l'exception de quelques espèces qui ont les arbres pour domicile, ils ne se tiennent pas sur les végétaux; ce n'est qu'accidentellement qu'on les y rencontre, et dès que le plus petit danger les menace, ils se laissent tomber à terre, et fuient très-promptement. La plupart aiment à se cacher sous les pierres, dans les trous et les lieux fourrés. Aussi je ne sache pas que les habitants de la campagne leur aient jamais imputé les accidents dont on accusait les buprestes. Si on mit autrefois au nombre des compositions médicales quelques espèces de cicindèle ou de carabe, comment et depuis quelle époque a-t-on cessé d'en faire usage? Nos ancêtres ne conservèrent-ils pas avec l'attachement le plus servile, avec une sorte de respect religieux, presque toutes les formules et les recettes qu'une ancienne tradition leur avait laissées? Pourquoi, à l'égard de l'emploi de ces insectes, auraient-ils abandonné une pratique qu'ils suivaient si aveuglément et depuis tant de siècles? Ne voyons-nous pas les préjugés et les vices de cette routine opposer encore de nos jours une prescription abusive aux progrès de nos lumières?

Parmi les substances de notre matière médicale, aurions-nous quelque insecte dont la dénomination primitive serait méconnue? Si tout ce qu'on a rapporté du bupreste lui convenait, si l'usage de cet insecte était général, si on ne pouvait déterminer l'époque à laquelle il a été introduit, ne serait-il pas raisonnable de présumer que cet insecte est le vrai bupreste des Anciens, que les divers changements arrivés en Europe depuis la destruction de l'empire romain, bouleversements qui ont eu tant d'influence, ont effacé les traces de l'application nominale de cet insecte, que cependant, et sous différentes désignations modernes, il a conservé dans notre pharmacie les droits que lui valurent dans des temps reculés, et les écrits de plusieurs savants illustres, et l'opinion vulgaire.

Or, je crois que le bupreste de nos pères de la médecine et de l'histoire

naturelle est une espèce du genre méloé de Fabricius ou de celui du proscarabée de Geoffroy. Je ne peux indiquer laquelle, pour la raison que je donnerai plus bas.

Les méloés de Fabricius embrassent la division des méloés aptères de Linné, et l'espèce la plus commune dans nos climats est appelée vulgairement *scarabée des maréchaux*, *ver de mai*, etc. Ils appartiennent à la famille des cantharides, et ont ainsi qu'elles trouvé place dans nos pharmacopées, celles surtout qui sont les plus surannées, ou fort antérieures au période brillant de la chimie moderne. On a toujours cru que ces insectes avaient des propriétés plus ou moins analogues à celles de la cantharide. On les emploie encore aujourd'hui dans quelques cantons de l'Espagne au défaut et sous le nom de ce dernier coléoptère. Ils ont été regardés comme un spécifique contre la rage. Il paraît que pris intérieurement ils occasionnent, du moins quelquefois, des symptômes fâcheux; et, quoique nous n'ayons pas, à ma connaissance, des faits bien positifs à cet égard, je pense néanmoins que les méloés, à raison de leur proximité des cantharides, doivent nous être suspects, et qu'il y aurait de la témérité à rejeter entièrement les témoignages des Anciens, si ces insectes sont leurs buprestes.

Le fond de la couleur des méloés étant noir, ou d'un noir bleuâtre, leurs pattes en outre ayant assez de longueur, Pline aura pu comparer grossièrement ces insectes à des scarabées à longues pattes. Les naturalistes n'ignorent pas que dans l'enfance de la science on formait souvent des groupes d'après des convenances générales de couleurs.

On a cru reconnaître dans notre méloé ordinaire le *cantharolethrus* ou *cantharus* de quelques auteurs anciens, et comme leurs *cantharus* representent des scarabées de Linné, probablement les ateuchus de Fabricius, on a, par opposition, transformé en proscarabées les *anticantharus* ou les *cantharolethrus*.

Les méloés sont herbivores, et se plaisent dans les pâturages, aux bords des haies et des chemins tapissés de verdure. Leur port est lourd, et ils marchent lentement, parce que leur abdomen, qu'ils traînent pour ainsi dire, est très-volumineux. Ils manquent d'ailes, et leurs élytres sont courtes. Ces parties, dans les premiers âges de l'entomologie, n'ayant pas été nominativement distinguées, Hippocrate aura pu, dans ce qu'il dit au sujet de la préparation du bupreste, appeler ailes les organes qui sont maintenant des élytres.

Lorsqu'on saisit un méloé, il contracte ordinairement les pattes, et semble opposer pour défense une humeur d'un brun jaunâtre, oléagineuse en apparence, corrosive, et qui suinte de quelques articulations du corps, des genoux particulièrement. Aussi des naturalistes ont-ils

nommé ce coléoptère *scarabée onctueux*. La nature l'ayant si mal partagé, quant à la faculté loco-motive, il n'est pas surprenant qu'il puisse être la victime de la voracité de l'animal domestique pâturant avec lui.

De même que les autres insectes de la famille des cantharides, les méloés sont plus répandus dans les contrées méridionales de l'Europe que dans celles du Nord. On les rencontre çà et là, mais pas en quantité, comme les cantharides, et la plupart des espèces disparaissent avant la fin du printemps. Ne serait-ce pas ce qui aurait fait dire à Pline que le bupreste est rare en Italie?

Pour qu'il fût possible de déterminer l'espèce dont se servaient les Anciens, il faudrait avoir parcouru les pays qu'ils habitaient, et y avoir remarqué l'espèce dominante. Peut-être employaient-ils indifféremment tous les méloés indigènes. Sans vouloir décider, j'observerai qu'en Espagne, en Barbarie, et peut-être dans les autres parties méridionales de l'Europe, le *meloe lævigata* de Fabricius parait y remplacer le *meloe proscarabæus* du Nord. Cette dernière espèce est moins commune aux environs de Paris, et plus au Midi, que celle que M. Panzer a nommée *tecta*.

On pourrait m'objecter que certaines espèces de mylabres et de zonitis de Fabricius, autres coléoptères vésicants, satisfont aussi bien que le méloé aux conditions du problème que j'ai tâché de résoudre. Mais j'ai dit plus haut que ces coléoptères répondaient en général aux cantharides des Anciens, et qu'ils les distinguaient des buprestes. J'ajouterai que les mylabres sont très-communs en Italie, tandis que le bupreste y est rare ou peu abondant, et que les méloés étant employés depuis un temps immémorial conjointement avec les cantharides, on ne peut expliquer le fait, si on n'admet pas que ces méloés sont les buprestes des Anciens. Enfin les mylabres et les zonitis se trouvent dans les lieux secs et arides, et souvent sur les fleurs composées; les cantharides, ou les *lytta* de Fabricius, rongent les feuilles des arbres et des arbustes. Or, ces habitudes se concilient moins que dans notre hypothèse avec le texte de Pline : « Scarabæo longipedi simillimum..... fallit inter herbas ». Au surplus, je croirais toujours avoir détruit une erreur assez générale parmi les entomologistes, et avoir prouvé qu'il faut chercher le bupreste dans la famille des coléoptères vésicants.

Les buprestes des auteurs grecs et romains étant dans mon opinion nos méloés, Geoffroy a trop légèrement substitué le premier nom à celui de *carabus*. Les insectes de ce genre sont carnassiers sous la forme de larve et en état parfait, au lieu que les *carabos* d'Aristote subissaient leurs métamorphoses dans les bois secs, et devaient y puiser leur nourriture. D'après le passage où il compare leurs antennes à celles des lépi-

doptères, et supposé toutefois que la leçon du texte soit exacte, je présumerais qu'il désigne des insectes de la famille des capricornes, ou des *cerambyx*, et probablement les espèces qu'on nomme *heros*, *cerdo*, qui font beaucoup de tort aux arbres. Les anciens naturalistes n'observaient guère que les insectes utiles ou dangereux, encore fallait-il qu'ils fussent assez grands et assez communs pour frapper leurs regards.

Les mêmes considérations m'obligent à rejeter le sentiment de Camus, qui, dans ses Commentaires sur l'Histoire naturelle des Animaux d'Aristote, tom. II, art. *Criquet*, propose de rendre toujours le mot *carabos* de ce naturaliste par celui de *locusta*, sauterelle. Les insectes de ce nom, ainsi que les autres orthoptères, ne vivent point dans les bois, et leurs nymphes sont toujours agissantes, ce qui est contraire au texte d'Aristote.

Latreille, *Mem.* (in Syll. period. cui titulus, *Annales du Muséum*, tom. XIX, pag. 129, sqq.)

EXCURSUS II

DE MEDICINÆ INCUNABULIS ET TOTA APUD VETERES HISTORIA.

Ad ea Plinii verba, lib. XXIX, cap. 1, pag. 183:

Plura de ipsa medendi arte cogunt dicere, etc.

Partout où l'homme s'est réuni en société, les blessures, les maladies externes et internes auxquelles chacun est sujet, à raison des lois de notre organisme, durent exciter la sollicitude générale : l'idée de la médecine naquit de cette sollicitude. Des moyens plus ou moins ingénieux furent imaginés; des remèdes plus ou moins efficaces durent apparemment être tentés au hasard. Lorsque le succès couronnait l'un de ces moyens ou l'un de ces remèdes, ceux-là, sans doute, furent d'abord conservés dans la mémoire, et transmis ensuite par tradition aux générations suivantes. Dès-lors, il exista une sorte de médecine empirique. L'histoire des faits n'a pu être recueillie que long-temps après les premières notions dont il vient d'être parlé. Ce fut probablement bien plus long-temps encore après cette seconde époque, que l'homme put, en comparant les faits anciennement recueillis, avec ceux qui se présentaient à ses yeux, en tirer des inductions susceptibles de le guider dans le traitement.

Dans la longue enfance des sociétés, il ne pouvait y avoir d'autre enseignement médical que celui de la communication de la connaissance des moyens mécaniques et des propriétés des médicaments, qui avaient antérieurement été employés avec succès dans la curation des blessures et des maladies. La science n'existait point encore, il n'y avait pas même de médecins; car, tant que les hommes furent très-rapprochés de l'état de nature, la médecine dut être un art commun. Ce n'est que dans les sociétés nombreuses, policées, et dont l'industrie est déja variée, que l'on peut admettre l'existence de professions distinctes. Dans l'état de choses que nous supposons, chacun était donc médecin à son tour, et conseillait à celui dont il voyait les souffrances, le remède qu'il savait avoir réussi, ou dont les propriétés étaient attestées par les traditions. Héro-

dote nous apprend que, de son temps encore, les Babyloniens, les Chaldéens et d'antres peuples, n'avaient pas de médecins. Lorsque quelqu'nn devenait malade, il se faisait transporter sur la place publique; les passants qui avaient éprouvé un mal semblable an sien, on qni avaient observé le même accident, la même affection sur d'autres personnes, donnaient an patient les remèdes que leur sнggéraient leur jugement et leur mémoire. Il n'était permis à qui qne ce soit de passer auprès d'un malade saos l'interroger sur la nature de ses souffrances. Cet usage, longtemps après l'époque dont parle Hérodote, subsistait encore en Assyrie, en Lusitanie, dans les Asturies, etc.

Les premiers hommes qui, s'élevant au-dessus du vulgaire, firent une étude spéciale de la médecine, et obtinrent des succès en l'exerçant, furent élevés ao rang des dieux; on leur consacra des autels, et les prêtres qui les desservaieot devinrent médecins eux-mêmes, en rendant les oracles de la divioité qne le peuple venait consulter. Aussi, pendant long-temps, l'exercice de la médecine fut exclusivement dévolu au sacerdoce; il en était une dépendance. L'art était enseigné sous le parvis: cet enseignement s'exerçait par les ministres des autels, qui l'euvironnaieut de pratiques et de cérémonies occultes et mystérieuses. Cet art grossier chez les peuples encore barbares, ne se composait que d'un mélange de mysticités, de superstitious et de notions du plus abject empirisme, dont les prêtres, dominateurs avides, se réservaient la connaissance exclusive.

Ainsi se passent les choses chez tous les peuples trop peu avancés dans la civilisation pour être éclairés des lumières de la philosophie. L'on voit encore de nos jours chez les sauvages de l'Amérique, chez ceux des Terres Océaniques, chez les habitants de la Sibérie, etc. les hommes revêtus des fonctions sacerdotales exercer exclusivement la médecine.

Premières traces de l'instruction médicale. Les remarques que faisaient les prêtres de l'antiquité sur les effets des médicaments, et même sur la marche des maladies, n'étaient pas perdues pour leurs successeurs; ils ioscrivaient leurs observations sur les murs des temples qu'ils desservaient. En Égypte, ces murs étaient couverts de recettes et de descriptions des maladies. Cette méthode se propagea, sans doute, des Égyptiens chez les Grecs, où elle existait depuis qu'Esculape eut été déifié. La même chose avait lieu chez les Israélites, où, du temps de Moïse, et même avant ce législateur, les lévites seuls *savaient* guérir la lèpre, et possédaient le droit exclusif d'exercer la médecine.

Les prêtres grecs avaient perfectionné la méthode observée par les Égyptiens; ils faisaient graver dans leurs temples les ooms des malades qn'ils avaient guéris, le genre de l'affection et l'espèce de traitement au moyeo duquel on était parvenu à soulager chacun de ces malades. Gur-

ter, *De incrementis artis medicæ, per expositionem ægrotorum in vias publicas et templa*, in-4°, Lipsiæ, 1749, a fait connaître plusieurs tablettes votives, qui ont été découvertes dans l'île du Tibre. Voici le texte de ces tablettes, auxquelles nous joignons la traduction qu'en a donnée le savant auteur de l'Histoire de la médecine, M. Kurt Sprengel.

Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαίῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρηματισεν ἐλθεῖν ἐπὶ... ἱερὸν βῆμα καὶ προσκυνῆσαι εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριϛερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος καὶ ἆραι τὴν χεῖρα καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεϛῶτος καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαϛοῦ ἡμῶν Ἀντωνίνου.

« Ces jours derniers, un certain Caius qui étsit aveugle, apprit de l'oracle qu'il devait se rendre à l'autel, y adresser ses prières, puis traverser le temple de droite à gauche, poser ses cinq doigts sur l'autel, lever la main et la placer sur ses yeux : il recouvra aussitôt la vue en présence et aux acclamations du peuple. Ces signes de la toute-puissance du dieu se manifestèrent sous le règue d'Antonin. »

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρίσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀνέβλεψεν και ἐλήλυθεν καὶ ηὐχαρίϛησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ.

« Un soldat aveugle, nommé Valérius Aper, ayant consulté l'oracle, en a reçu pour réponse, qu'il devait mêler le sang d'un coq blanc avec du miel, et en faire un onguent pour s'en frotter l'œil pendant trois jours : il recouvra la vue et vint remercier le dieu devant tout le peuple. »

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους ϛροβίλου, καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη, καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν ἔμπροσθεν τοῦ δήμου.

« Julien paraissait perdu sans ressource à la suite d'un crachement de sang : le dieu lui ordonna de prendre sur l'autel des graines de pomme de pin, de les mêler avec du miel, et de manger pendant trois jours cette préparation : il fut sauvé, et vint remercier le dieu devant tout le peuple. »

Λουκίῳ πλευριτικῷ, καὶ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν καὶ μετ' οἴνου ἀναφυράσαι καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρὸν, καὶ ἐσώθη καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίϛησεν τῷ θεῷ, καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

« Lucius était atteint d'une pleurésie, et on désespérait de ses jours : le dieu, qui lui apparut en songe, lui ordonna de prendre de la cendre sur l'autel, de la mêler avec du vin, et de se l'appliquer sur le côté : il fut sauvé et vint remercier le dieu, devant le peuple, qui lui souhaitait toutes sortes de prospérités. »

Il n'est pas douteux que l'usage, qui subsiste encore chez les chrétiens grecs et catholiques de l'Europe, de consacrer des *ex-voto*, dans les eglises, en commémoration des guérisons obtenues, tire son origine de la coutume des Païens, dont nous venons de parler.

Telle fut l'instruction médicale pendant une longue suite d'années. De tous les temples fameux par les prodiges que savaient opérer leurs desservants, celui d'Esculape, à Epidaure, fut le plus utile à la science médicale. Les Asclépiades, descendants et ministres de ce dieu, grossirent le dépôt des connaissances relatives à l'art qu'ils cultivaient avec une distinction toute particulière, et préparèrent ainsi les succès et la gloire du grand Hippocrate, qui, lui-même, était issu de ces prêtres illustres.

Enseignement public de la médecine dans la Grèce, dans les écoles philosophiques. Avant la venue du père de la médecine, la philosophie, dont les progrès suivaient ceux de la civilisation, avait déja dérobé au sanctuaire les plus importants secrets dont se composait alors la médecine. Les philosophes, afin d'en perfectionner la théorie, étaient parvenus à entretenir avec les Asclépiades, sous les portiques du temple, des relations suivies, au moyen desquelles ils se pénétraient de la doctrine consacrée par l'expérience; ils communiquèrent ensuite publiquement à leurs élèves tout ce qu'ils avaient eu l'adresse de s'approprier dans ces entretiens. C'est ainsi que Thalès, Pythagore, Empédocle, après de semblables noviciats, sous les portiques sacrés, enseignèrent la médecine dans les écoles philosophiques de la Grèce. Ces illustres professeurs n'exerçaient point l'art de guérir; mais à l'époque où ils florissaient, et même long-temps après, les sciences médicales étaient une partie intégrante de la philosophie.

C'est surtout Pythagore qui rendit le plus de services à la médecine. Il répandit l'éclat le plus brillant sur l'instruction médicale, dans la célèbre école qu'il avait fondée à Crotone, où il s'était retiré après ses voyages, préférant cette ville, dont le climat était délicieux, à Samos, sa patrie. Le premier, il enseigna la physiologie; il s'occupa beaucoup d'exposer les règles de la diététique, et celles qui sont relatives à l'hygiène; il fit connaître la propriété des médicaments dont on faisait usage à cette époque. Pythagore, outre les études qu'il avait faites dans les parvis des temples d'Esculape, avait acquis la connaissance de tant de choses, par de longs voyages en diverses contrées, et particulièrement dans l'Asie Mineure, dans la Phénicie et dans l'Égypte, que ses disciples furent de tous les médecins de cette période les plus habiles pour le traitement des maladies internes; et les médecins de Crotone, leurs successeurs, jouirent pendant long-temps de la réputation d'être les premiers de la Grèce.

Nous n'exposerons point ici la philosophie de Pythagore; elle est étran-

gère au sujet de cet article. On sait que les Crotoniens le regardaient comme un envoyé des dieux : sa figure noble et patriarcale, son éloquence entraînante, ses manières affectueuses, étaient faites pour lui gagner les cœurs et justifier une pareille idée. La sobriété était une des principales règles de sa philosophie, et la première condition qu'il exigeait de ceux qu'il admettait dans l'ordre secret et mystérieux dont il était le chef. Il eut une idée d'une haute philosophie, en faisant entrer, comme un des éléments de l'art de gouverner les hommes, la médecine, qu'il arracha ainsi des mains des prêtres spéculateurs et fanatiques, qui s'en servaient comme d'une arme redoutable au vulgaire.

Après Pythagore, Anaxagore, Démocrite, Héraclite, Eutyphron et quelques autres moins celèbres enseignèrent la médecine dans les écoles philosophiques; et, malgré les erreurs que l'on peut reprocher aux doctrines des uns et des autres, erreurs inséparables du temps où ils vécurent, on ne saurait se dissimuler que ces philosophes firent faire de grands progrès à la science dans plusieurs de ses parties.

École d'Hippocrate. Hippocrate, fils d'Héraclide, fut le véritable fondateur de la médecine, et mérita de la postérité les surnoms les plus glorieux. Il était le dix-septième descendant d'Esculape, et naquit à Cos, pendant la quatre-vingtième olympiade, quatre cent soixante ans avant l'ère vulgaire, et mourut l'an trois cent soixante-dix-sept ans avant Jésus-Christ, selon quelques historiens, ou l'an trois cent soixante-dix, selon quelques autres.

Il n'est pas douteux qu'Hippocrate n'eût beaucoup profité de l'expérience de ses ancêtres qui, durant trois cents ans, avaient desservi les temples d'Esculape. Il est incontestable que les tablettes votives, conservées dans ces temples par leurs soins, lui ont fourni une partie des observations qui enrichissent ses ouvrages sur la marche et la nature des maladies. Toutefois, en admettant cette opinion vraisemblable, qui oserait en argumenter pour affaiblir la haute idée que tous les médecins de tous les siècles ont conçue du génie d'Hippocrate? Chaque page de ses immortels écrits n'atteste-t-elle pas le talent créateur, l'observateur rempli de sagacité, le praticien judicieux et habile, le médecin vraiment philosophe? Ce grand homme, privé des ressources de l'anatomie, dépourvu de ces lumières que la connaissance des lois physiologiques, inconnues de son temps, peuvent seules répandre sur la médecine, semble avoir deviné, dans la profondeur de son génie, les choses dont la réalité ne devait être dévoilée que bien des siècles après lui. Hippocrate enseigna beaucoup de vérités ; il consacra peu d'erreurs, parce qu'il dédaigna les théories hypothétiques qui régnaient de son temps dans les écoles philosophiques, et qu'il prit constamment pour guide l'observation des faits pathologiques et celle des phénomènes de l'organisation humaine.

Hippocrate eut un grand nombre de disciples, auxquels il enseigna la médecine sans rétribution. Voici les qualités qu'il exigeait du médecin : «On le connaît à son extérieur simple, décent et modeste; il doit avoir de la gravité dans le maintien, de la réserve avec les femmes, de l'affabilité et de la douceur pour tout le monde; la patience, la sobriété, l'intégrité, la prudence, l'habileté dans son art, sont ses attributs essentiels». Que les médecins aient sans cesse présents à la mémoire les conseils de ce divin législateur. «Ne cherchez, leur dit-il, ni les richesses, ni les superfluités de la vie; guérissez quelquefois gratuitement, par le seul espoir de la reconnaissance et de l'estime des autres. Secourez, si l'occasion s'en présente, l'indigent et l'étranger; car, si vous aimez les hommes, vous aimerez votre art. Lorsque vous êtes invité à disserter sur une maladie, par les assistants, n'usez point de grands mots ni de discours étudiés et pompeux : rien ne décèle plus l'incapacité; c'est imiter le vain bourdonnement du frelon. Dans une maladie qui laisse à choisir plusieurs moyens curatifs, le plus simple et le plus commode est celui que doit prendre un homme éclairé qui ne veut point en imposer.»

Notre estimable collègue, M. Renauldin, auquel nous avons emprunté la traduction de ces deux morceaux (*Biogr. Univers.* article *Hippocrate*, ajoute, après le premier, «ne croirait-on pas voir Hippocrate lui-même dans ce portrait?» Et après le second : «ce morceau suffirait pour faire aimer Hippocrate et lui mériter l'honorable surnom de *divin vieillard*, que les Anciens lui ont décerné d'une voix unanime.»

Il est probable qu'Hippocrate enseigna la médecine dans les différentes parties de la Grèce qu'il habita; mais c'est surtout à l'école de Cos qu'il appartient spécialement. Il convient d'enrichir cet article du serment que ce sage instituteur exigeait de ses élèves.

«Je jure par Apollon, par Esculape, par Hygie et par Panacé; je jure par tous les dieux et déesses de tenir religieusement la promesse solennelle à laquelle je m'engage.

«J'honorerai, comme mon propre père, le maître qui m'aura enseigné l'art de guérir; je lui témoignerai ma reconnaissance en pourvoyant à tous ses besoins; je considérerai ses enfants comme les miens, et je leur enseignerai la médecine, s'ils ont le dessein d'embrasser cette profession.

«J'agirai de même envers tous ceux qui se seront engagés par le serment que je prête; mais je n'en admettrai aucun autre à mes leçons, à mes discours, et aux exercices de ma profession.

«Je prescrirai aux malades le régime que j'aurai jugé convenable à leur situation, d'après mes facultés et mon jugement; je les préserverai de tout ce qui pourrait leur être préjudiciable.

« Aucune séduction ne pourra me déterminer à donner du poison à qui que ce soit; jamais, non plus, je ne donnerai de conseil criminel, de même que je n'aurai jamais de part à l'avortement forcé d'aucune femme.

« Mon unique but sera de soulager et de guérir les malades, de répondre à leur confiance, et d'éviter jusqu'au soupçon d'en avoir abusé, spécialement à l'égard des femmes.

« Je conserverai religieusement l'intégrité de ma vie, et l'honneur de mon art.

« Je ne taillerai point les malades atteints de la pierre; mais je laisserai aux personnes qui se chargent de cette opération le soin de la pratiquer.

« Quelle que soit la maison où je sois appelé, j'y entrerai dans la seule intention d'y secourir les malades, m'abstenant de toute injure à leur égard et de toute corruption, spécialement de toute action libidineuse, soit que j'aie à traiter des hommes ou des femmes, des hommes libres ou des esclaves.

« Si, pendant le traitement, ou même après la guérison, je venais à découvrir, sur la vie des hommes, des choses qu'il importe de ne pas divulguer, je les regarderai comme un secret, et je m'imposerai le silence le plus absolu à leur égard.

« Puissé-je, religieux observateur de mon serment, recueillir le fruit de mes travaux, et parcourir une vie heureuse, sans cesse embellie par l'estime générale! Si je deviens parjure, que le contraire m'arrive. »

On comptait, à l'époque où vivait Hippocrate, et après ce grand médecin, diverses écoles célèbres par l'enseignement public de la médecine. Celle de Cos est la plus illustre de toutes, sans doute parce qu'elle eut l'honneur de former Hippocrate; viennent après, l'école de Cnide, qui passe pour la plus ancienne; celle de Rhodes, celle de Cyrène et celle de Crotone, rendue fameuse par Pythagore, et ensuite par ses disciples, spécialement par Démocède.

A ces époques, un seul médecin enseignait toutes les parties de la médecine et formait une école. Il examinait, sans le concours d'autrui, ses élèves, et, lorsqu'il leur reconnaissait la capacité suffisante, il leur accordait le droit d'exercer à leur tour et d'enseigner.

Après la mort d'Hippocrate, ses fils Thessalus et Dracon, et Polybe son gendre, soutinrent la gloire de l'enseignement et celle de l'école de Cos; ils propagèrent les belles doctrines de leur père; ils altérèrent toutefois cette doctrine, en y introduisant les hypothèses et les subtilités empruntées de la physique de Platon.

École philosophique de Platon. Platon n'exerçait point la médecine; il enseigna cette science, à l'imitation des philosophes ses prédécesseurs.

Il vint après Hippocrate, et ne profita point de son exemple. Justement célèbre par l'étendue de ses connaissances philosophiques, par la sagesse et l'élévation de son esprit, Platon créa une théorie médicale, entièrement spéculative; il défigura la philosophie naturelle en y introduisant toutes les subtilités, toutes les chimères d'une fausse métaphysique, et il s'éloigna constamment de l'observation et de l'expérience; il fut le fondateur de la secte dogmatique. Ses idées erronées sur les éléments, sur la formation du corps de l'homme, sur la nature de l'âme, etc. eurent un succès déplorable; elles se sont propagées chez les Grecs, les Égyptiens, les Romains, les Arabes; et, parvenues jusqu'à nous, elles ont, pendant plus de vingt siècles, opposé d'invincibles obstacles à la découverte de la vérité.

École d'Aristote. Aristote vint aussi peu de temps après Hippocrate, et, philosophe comme l'était Platon, il enseigna la médecine avec plus d'utilité que ce dernier. Aristote est peut-être l'homme le plus étonnant des temps antiques par l'étendue, la profondeur et l'universalité de ses connaissances: l'histoire naturelle, tous les genres de littérature, la physique, la médecine, l'astronomie, la politique, son génie embrassait tout; mais sa dialectique était captieuse, et donnait aux sophismes brillants, au moyen desquels il expliquait les choses dont il ne pouvait avoir une connaissance exacte, dans l'état où étaient alors les sciences, un air de vérité qui fut souvent funeste aux progrès de l'esprit humain. Comme celle de Platon, la philosophie d'Aristote a traversé les siècles; elle a régné dans toutes les écoles jusqu'aux temps les plus modernes; elle présidait encore à notre éducation dans la dernière moitié du dix-huitième siècle.

Ce grand homme fut utile à la médecine, en propageant les connaissances anatomiques qui existaient de son temps, et en y ajoutant de nouveaux faits. Il exposait la structure du corps humain, d'après les dissections qu'il pratiquait sur les animaux et sur les oiseaux spécialement. Il fut le précurseur d'Hérophile, dans cette partie de l'enseignement médical.

Théophraste, sorti de l'école d'Aristote, enseigna l'histoire naturelle, et spécialement la botanique; mais ses observations ont rarement trait à la médecine.

École d'Alexandrie. L'école de Cos, qui, après Hippocrate, avait vu briller dans l'enseignement Praxagore, Plistonicus et quelques autres, eut la gloire de produire Hérophile. Ce médecin peut être désigné comme le vrai fondateur de l'anatomie. Il quitta la Grèce de bonne heure pour voyager, et se rendit enfin dans la ville d'Alexandrie, où déja, depuis long-temps, les sciences étaient cultivées avec zèle et pro-

tégees. Hérophile y établit une école où il enseigna la médecine et toutes ses parties, avec un éclat qui lui attira des auditeurs des pays les plus éloignés. Les historiens et les médecins de l'antiquité lui accordent unanimement la gloire d'avoir élevé l'anatomie au nombre des sciences. Le premier, il bannit les spéculations de l'étude du corps humain. Il soumit cette étude à l'expérience. Tous les témoignages les plus authentiques nous apprennent qu'avant lui nul n'avait disséqué de cadavres humains. Celse et Tertullien ajoutent que Ptolémée Lagus, qui l'avait autorisé à faire ses dissections, malgré les préjugés qui rendaient de pareilles expériences odieuses, livra des criminels vivants à Hérophile, et sur lesquels celui-ci étudia les secrets de l'anatomie et de la physiologie. Tertullien évalue à six cents le nombre des victimes sur lesquelles Hérophile eut le barbare courage de s'exercer: aussi disait-il que cet anatomiste fameux avait haï l'homme, bien qu'il eût été avide de le connaître. Plusieurs écrivains modernes ont essayé de justifier Hérophile, ainsi qu'Érasistrate, qui vint après lui, de l'accusation intentée contre eux d'avoir eu la férocité d'expérimenter sur l'homme vivant. Mais ces deux médecins ne sont pas les seuls auxquels on reproche d'avoir donné ces affreux exemples de cruauté. Mondini, le premier des modernes qui ait renouvelé l'art de disséquer les cadavres humains, et après lui d'autres anatomistes de ces époques, ont aussi été publiquement accusés, par leurs contemporains, d'avoir disséqué des criminels vivants. Quoi qu'il en soit, et quels qu'sient été les moyens employés par Hérophile, il est certain qu'il enrichit l'anatomie de nombreuses découvertes; il décrivit, avec une grande exactitude, les différentes parties de l'œil; il reconnut, par la dissection, la plupart des membranes de cet organe, et leur donna des noms qui sont restés, comme ceux de *rétine*, *d'arachnoïde*, etc. Il opéra le premier la cataracte par extraction du cristallin. C'est à ce médecin que les physiologistes durent la connaissance exacte des nerfs du cerveau. Il démontra que ces nerfs président exclusivement à ceux des mouvements de notre corps qui dépendent de notre volonté. Hérophile regardait le cerveau comme l'origine des nerfs; ce qui donne une idée de l'habileté avec laquelle il disséquait. Parmi les nombreuses découvertes que fit cet anatomiste, il convient de parler de celles des pulsations artérielles. La doctrine qu'il nous a laissée sur le pouls est fort ingénieuse. Jusque-là, cette partie importante de la physiologie avait été inconnue. On a reproché à Hérophile d'avoir poussé les choses trop loin, dans sa théorie sur le pouls, et d'en avoir rendu l'étude impossible pour quiconque n'est à la fois musicien et géomètre; car il distingue dans le pouls un rythme en quelque sorte musical, soumis à des calculs au moyen desquels il serait possible d'y reconnaître une cadence

et une mesure relatives à l'âge, au sexe, au tempérament, etc. de chaque individu. Hérophile est le premier qui ait eu l'idée d'ouvrir des cadavres, afin d'étudier la nature et le siége de la maladie sous laquelle ils avaient succombé. Il convient donc de lui attribuer, d'après le témoignage de Pline, l'invention de l'anatomie pathologique, si négligée par la suite, et sur la connaissance de laquelle doit se fonder désormais toute médecine philosophique. Hérophile était de la secte des dogmatiques : le premier d'entre eux il recommanda l'emploi des médicaments, dont il faisait un usage peut-être immodéré. Il enseigna cette erreur de son maître Praxagore, que toutes les affections du corps résultent des humeurs. Fallope, l'un des plus grands anatomistes du seizième siècle, disait que contredire Hérophile, en anatomie, c'était contredire l'Évangile. En effet, bien qu'il eût été un grand médecin et un habile chirurgien, ce sont ses découvertes en anatomie, l'exactitude de ses descriptions, qui l'ont immortalisé. La plupart des noms qu'il imposa aux organes qu'il a décrits, sont encore consacrés de nos jours. Hérophile eut un grand nombre de disciples qui formèrent une secte dite des *Hérophiliens*, et qui propagèrent par l'enseignement sa doctrine jusqu'au temps du galénisme. Les plus célèbres des Hérophiliens furent Philinus, Sérapion, Apollonius, Glossius, Héraclide de Tarente.

L'école d'Alexandrie, après la mort d'Hérophile, eut un soutien digne de ce grand homme; ce fut Érasistrate, qui, comme lui, avait le goût de l'anatomie, et contribua à ses progrès. Il était de l'école de Cnide, et fut attiré à Alexandrie par Ptolémée Philadelphe. Les Ptolémées, prédécesseurs de celui-ci, avaient fondé cette bibliothèque célèbre, dont la perte est encore l'objet de nos regrets. Philadelphe, ainsi que ses ancêtres, y avait joint un musée où un grand nombre de savants étaient entretenus aux frais de l'état. Ils y enseignaient, à une multitude d'élèves, la médecine, l'anatomie, et les autres sciences physiques et naturelles que l'on cultivait dans ces temps.

Érasistrate, qui brilla dans cette école, laissa aussi après lui de nombreux sectateurs qui enseignèrent sa doctrine. Parmi les plus remarquables on compte Strabon de Béryte, Straton de Lampsaque, Lycon de Troas, Apollonius de Memphis, etc.

C'est vers cette époque que des médecins se vouèrent à l'exercice spécial de la chirurgie, et d'autres à celui de la pharmacie. Mais les études étaient toujours communes aux uns et aux autres.

Ce fut à Alexandrie que la chirurgie fut d'abord cultivée avec succès ; on y pratiqua les plus grandes opérations ; les procédés operatoires furent perfectionnés. Philoxène s'y distingua par sa dextérité. On cite, après lui, le chirurgien Héron, qui enseigna le premier que l'épiploon

se trouve souvent compris dans la hernie ombilicale ; Gorgias, Ammonicus, surnommé le lithotomiste, parce qu'il se livrait exclusivement à l'opération de la taille; Sostrate, qui fut aussi un lithotomiste célèbre de cette époque. L'opération de la lithotomie est la partie de la chirurgie que l'on pratiqua avec le plus de succès à Alexandrie. Cette école est aussi remarquable par le soin qu'elle mit à perfectionner les appareils chirurgicaux. Parmi les chirurgiens qui eurent le plus de part aux travaux de ce genre, l'histoire nomme Amyntas de Rhodes, auteur d'un bandage pour la fracture des os propres du nez. Périgène est auteur d'un bandage de tête qu'on appelait *casque*, et du *bec de cigogne* propre à la luxation de l'humérus. Pasicrate et Niléus imaginèrent le *plinthium*, espèce de caisse carrée, garnie de poulies, qu'on employait à la réduction des luxations de l'humérus. Nymphodore inventa le *glossocome*, boîte propre à la réduction des fractures des membres.

Enseignement de la médecine chez les Romains. Les écoles de la Grèce, particulièrement celle d'Alexandrie, fleurirent jusqu'à l'époque de l'invasion des Romains. Mais alors, avec la liberté, s'écroulèrent les édifices élevés par tant de beaux génies aux lettres, à la philosophie et aux arts. Rome, qui jusqu'alors ne connaissait d'autre gloire que celle des armes, et dont la littérature se bornait à l'éloquence de la tribune, dans le forum et au sénat; Rome vit fleurir dans son sein les sciences philosophiques et les beaux-arts, qui avaient pris naissance dans les terres classiques de la Grèce et de l'Égypte. On sait que la république romaine comptait déjà six siècles d'existence et de gloire, sans qu'aucun médecin y eût exercé son art. Le premier qui osa s'y établir fut un citoyen du Péloponèse, du nom d'Archagathus. Ce médecin fut d'abord favorablement accueilli des Romains; mais ils le lapidèrent ensuite, au rapport de Pline, parce que les opérations chirurgicales qu'il pratiquait au moyen du fer et du feu révoltèrent ce peuple, qui jusqu'alors n'avait vu couler le sang que dans les combats ou sous la hache des licteurs. Rome, après la mort d'Archagathus, fut pendant cent cinquante ans abandonnée des médecins. Ce n'a été qu'au temps de Pompée et de César qu'il en vint quelques-uns de l'Asie. Le premier d'entre ceux-ci fut le Grec Asclépiade. Il commença d'abord à se faire connaître par des leçons de rhétorique qui furent très-suivies. Cicéron, avec lequel il était uni d'amitié, l'avait engagé à débuter dans la carrière de l'éloquence. Bientôt Asclépiade ouvrit des cours de médecine qui obtinrent un grand succès. Son école, la première que Rome vit s'élever dans son sein, ne tarda pas à devenir célèbre; il en sortit Étienne de Byzance, Aufidius de Sicile, Nicon d'Agrigente, Artorius, qui fut le médecin et l'ami d'Auguste; Clodien et Nicératus. Asclépiade fut aussi le

maître de Thémison, qui se rendit célèbre dans l'enseignement médical, et qui fut le fondateur de la secte des méthodistes, ou plutôt des solidistes.

Parmi les nombreux élèves et les sectateurs de Thémison, la postérité nomme l'affranchi Musa, qui eut la gloire de guérir Auguste, périssant victime des remèdes échauffants et stimulants, et sur lequel il employa avec le plus heureux succès la méthode antiphlogistique, particulièrement les bains froids. Musa obtint, à l'occasion de cette cure, le titre de chevalier romain ; on lui érigea une statue d'airain dans le temple d'Esculape. Ce médecin est le premier qui ait fait usage, comme remède, de la chair de vipère. La médecine lui dut beaucoup de recherches sur les propriétés des diverses substances médicinales. Il composa un grand nombre de formules contre diverses maladies : telles que les affections catarrhales, les fièvres quartes, les douleurs néphrétiques, l'ozène, les maladies des yeux, les ulcères de mauvais caractère, etc.

Le lithotomiste Mégès fut un célèbre chirurgien. Le premier il réduisit la luxation du genou en devant. On lui doit la détermination des signes diagnostics de certaines affections scrofuleuses. Il était de l'école de Thémison. Mais le plus illustre des élèves de ce professeur fameux fut sans contredit A. Cornélius Celse, médecin philosophe, chirurgien savant, littérateur érudit. Celse est l'écrivain le plus élégant, le plus correct de tous les auteurs latins dont s'honore notre art : il a été surnommé le Cicéron de la médecine.

Sous les règnes de Trajan et d'Adrien l'enseignement médical parvint à une haute splendeur. Soranus d'Éphèse, élève de l'école d'Alexandrie, était alors le chef de l'école des méthodistes dans la capitale du monde. Non seulement il enseignait avec un talent supérieur les préceptes consacrés, mais il faisait avancer plusieurs parties de la pathologie externe et interne. Il possédait des connaissances anatomiques peu communes dans le siècle où il vivait. Toutefois Soranus mêlait à l'exposition du vrai des idées populaires et superstitieuses qui ternirent sa gloire.

De tous les médecins de l'école de Rome, Galien, qui de Pergame était allé étudier l'anatomie à Alexandrie, où cette science, depuis Hérophile, n'avait cessé d'être cultivée et de faire plus ou moins de progrès ; Galien fut incontestablement le plus savant et le plus habile. Il enseigna l'anatomie avec éclat ; mais la jalousie qu'excita parmi ses confrères la grande supériorité qu'il avait sur eux, tant sous le rapport des talents que sous celui de l'esprit, le détermina d'abandonner trop promptement une carrière dans laquelle il ne brilla que pendant peu de temps. Ce médecin qui, pendant toute sa vie, avait cultivé l'anatomie, et qui en fait souvent l'apologie dans ses écrits, fut plus favorable à

cette science, en inspirant à ses lecteurs le désir de l'étudier, que par les progrès qu'il lui fit faire. En effet, Galien a découvert peu de choses en anatomie, sans doute parce qu'il n'eut jamais l'occasion de disséquer des cadavres humains. C'est sur les singes qu'il s'exerça le plus; et c'est en disséquant ces animaux qu'il signala plusieurs muscles inconnus jusqu'à lui. Galien fut également médecin et chirurgien habile; mais, pendant son séjour à Rome, il n'y pratiqua que la médecine, selon l'usage de son temps. Toutefois, dans les occasions urgentes, il opérait et ne dédaignait pas de saigner ses malades.

Après la belle époque de Galien, l'enseignement médical tomba dans un état de décadence dont il ne se releva plus. La cause de cette dégradation fut incontestablement due à l'introduction de la magie, de l'astrologie et de toutes les absurdités de la théosophie orientale dans l'enseignement et dans la pratique de la médecine.

Fournier-Pescay, in voc. *Instruction médicale* in magno rerum medicalium Thesauro, cui titulus *Dictionnaire des Sciences médicales*, tom. XXXII, pag. 11, sq.

EXCURSUS III

DE VULGARIORE SALE,

H. E. *MURIATE DE SOUDE*, VEL *CHLORURE*.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXI, cap. 39-46, pag. 420:

Sal omnis, aut fit, aut gignitur, etc.

Si la partie minéralogique de l'histoire de ce corps présente peu de faits remarquables, il n'en est pas de même des parties géognostique, géographique, technique et économique de cette histoire ; elles sont très-étendues. Le nombre prodigieux d'ouvrages et de mémoires qu'on a publiés sur cette seule substance, prouve suffisamment son importance et l'intérêt qu'on a mis à la bien connaître.

Le sel marin se présente naturellement sous deux états différents.

1° Sous forme solide, granuleuse, fibreuse ou massive ; 2° tenu en dissolution ou dans les eaux continentales, soit courantes, soit stagnantes, ou dans les eaux marines.

La position géognostique dans ces différents états est nécessairement très-différente. Cependant, la position des sources d'eau salée ayant les plus grands rapports avec celle du sel marin rupestre, nous réunirons ici les circonstances de leur histoire géognostique.

Le sel marin rupestre a peut-être été déposé dans les couches de l'écorce du globe à trois époques différentes, savoir :

Dans les terrains primordiaux de sédiment.

Dans les terrains de sédiment inférieurs ou moyens.

Dans les terrains de sédiment supérieurs.

Les deux positions extrêmes sont et très-rares et très-incertaines. La moyenne est au contraire la plus commune, la plus généralement admise et la mieux connue.

Mais, dans une question géognostique de cet intérêt, il ne suffit pas d'avoir reconnu la classe de terrain à laquelle le sel marin appartient, il faut encore arriver à le placer avec toute la précision possible dans celui ou dans ceux des terrains de cette classe auquel il peut appartenir plus spécialement.

Or, en admettant dans la classe des terrains de sédiment inférieur de

l'Europe, commençant au lias et se terminant par la houille silicifère, la série de formation suivante, en allant des plus nouvelles aux plus anciennes, on a, comme on le sait, au-dessous du calcaire oolithique jurassique et quelquefois avant le lias,

1. Le grès à carreau jurassique, marneux et ferrugineux (*Eisenlettiger Sandstein*, Oyenhausen).

2. Le lias, dont le calcaire à griphé fait partie, avec ses marnes et son charbon de terre.

3. Le grès à carreau du lias avec ses marnes bigarrées (*Keupersandstein*) et son gypse.

4. Le calcaire conchidien (*Muschelkalk*).

5. Le grès bigarré (*Bunter Sandstein*), avec ses marnes et son gypse.

6. Le calcaire pénéen (calcaire alpin, *Zechstein*).

7. Les schistes bitumineux, les pséphites, etc.

C'est dans cet intervalle, et même seulement entre les n°s 2 et 6, que tous les géognostes placent le terrain ou plutôt la roche salifère. Ils ne diffèrent que sur trois circonstances : 1° dans quelle position précise ou dans quelle roche de ces terrains se trouve la formation ou les formations salifères, s'il y en a deux ? 2° Y a-t-il dans cet intervalle deux dépôts ou formations de sel marin séparés par des roches de nature et d'origine différentes ? 3° Le sel marin rupestre et les marnes salifères qui produisent les sources salées, sont-ils dans des positions séparées, ou ne sont-ce que les parties sans position distincte et constante d'une même masse?

Nous nous occuperons d'abord de la première question.

Je pense avec le plus grand nombre des géognostes qui se sont occupés de cette question, MM. Buckland, de Humboldt, Voltz, Kleinschrod, Oyenhausen, etc. que les roches salifères sont placées dans la formation qui est entre le lias et le grès bigarré, et qu'elles y sont comme les roches subordonnées.

Les descriptions les plus détaillées, celles surtout qui ont su caractériser les roches par les fossiles qu'elles renferment, laissent peu de doutes sur cette position, et la question ne devient embarrassante que quand les roches, qui font partie des séries supérieures et inférieures aux dépôts salifères, viennent à manquer ou sont inconnues. C'est dans ces circonstances qu'on enfonce ou qu'on relève plus ou moins le dépôt de sel marin, suivant que ce sont les roches supérieures et les roches inférieures qui sont réduites, et dans ce cas on place ce dépôt beaucoup au-dessus ou au-dessous du calcaire conchidien.

En prenant pour type ou point de comparaison des pays où ce calcaire ait été bien déterminé au moyen des corps organisés fossiles qu'il

renferme, comme le département de la Meurthe, le pays de Bade et le Wurtemberg, et où des fouilles et des sondes ont pu faire reconnaître clairement la nature des roches qui recouvrent le sel marin et la position de ce minéral par rapport à ces roches, ainsi que cela s'est offert dans les travaux de recherche et d'exploitation des terrains salifères qu'on vient de citer, on reconnaît que le dépôt de sel marin est situé principalement dessus ou dedans les calcaires conchidiens.

Cette position est confirmée, 1° par des observations faites aux environs de Durrheim, dans le pays de Bade, ainsi qu'à Sulz, Heilbronn et Wimpfen, sur le Neckar, dans le royaume de Wurtemberg, par MM. Mérian, Kleinschrod, Steininger, Keferstein, Laugsdorf, Boué, Oyenhausen, Schubler et d'Alberti : 2° par ce qu'on connaît sur le sel marin de Norwich, comté de Chester en Angleterre, et par l'opinion de M. Buckland et des autres géognostes anglais ; 3° par ce qu'on sait sur la position et les circonstances géologiques de celui de Hallein en Salzbourg. Nous pouvons même ajouter à ces autorités celle de M. de Charpentier ; car, quoique les dénominations que ce géognoste donne aux roches qui supportent et recouvrent le dépôt salifère soient bien différentes de celles que nous venons de rapporter et semblent indiquer un tout autre terrain, et par conséquent une position géognostique très-différente, on ne peut guère douter que la synonymie des roches désignées par ce géognoste, et autrefois à peu près de même par MM. de Buch, Mérian et Keferstein, ne puisse être établie de manière à faire coincider les observations de M. de Charpentier et leur résultat avec ce que nous venons d'exposer sur la position du sel marin, soit dans les lits marneux et gypseux qui recouvrent le calcaire conchidien, soit danc ce calcaire même, soit quelquefois au-dessous de lui.

Ainsi le grès rouge de ces auteurs paraît être le *grès bigarré*. Leur calcaire ancien (*Zechstein*) ou calcaire alpin, serait le *calcaire conchidien*.

Le gypse salifère, subordonné à cette roche, est le *terrain salifère* placé ou dans des lits qui forment le passage du lias au calcaire conchidien ou dans ce calcaire ou dans les premières assises du grès bigarré et du gypse qui lui est subordonné.

Enfin, le calcaire du Jura, qu'on a confondu avec le calcaire conchidien, est bien notre *calcaire jurassique*, placé, comme le dit M. de Charpentier, immédiatement sur son grès bigarré, c'est-à-dire, sur notre calcaire à gryphée ; circonstance qui contribue à établir l'analogie des deux roches.

Cette apparente anomalie, qui, d'ailleurs, n'a pas été partagée par M. Boué, etc. n'offre donc aucune exception, et nous pouvons con-

clure avec la plus grande probabilité que «le terrain de sel marin principal et peut-être unique de l'Europe occidentale, est placé dans la partie supérieure du terrain de sédiment inférieur, dans les marnes bigarrées qui recouvrent immédiatement le calcaire conchidien, et même assez souvent dans les lits moyens de ce calcaire.»

Les roches de grès, dit M. Kleinschrod, celles de marne bigarrée, renfermant du sel marin accompagné de gypse, sont des circonstances générales sur tout le globe, et cette association ne présente de différence que dans le rapport des quantités. Tantôt le sel marin est la roche dominante, tantôt, enfin, c'est la marne argilleuse et le grès dans lesquels le sel marin n'est plus manifesté que par la saveur.

Maintenant, que la principale position géognostique du sel marin rupestre est suffisamment établie, nous allons examiner toutes les circonstances qui appartiennent au sel marin du terrain de sédiment inférieur.

Il se présente dans ces terrains ou en bancs puissants, ou en lits, ou en amas, ou en veines, ou disséminé d'une manière peu visible dans les roches argilleuses et marneuses qui en font partie.

Les bancs, ou amas de sel marin, ont souvent une très-grande puissance ou épaisseur, quelquefois même une puissance telle qu'on n'a pu les traverser en entier, telle est, par exemple, la masse immense de Wierliczka, dont l'épaisseur est encore inconnue. Dans les cas ordinaires, cette puissance varie depuis quelques centimètres jusqu'à 12 et 15 mètres. Lorsque les lits sont minces, ils sont multipliés; mais il paraît que dans aucun cas les lits, couches ou bancs, n'ont une très-grande étendue, que leurs deux surfaces n'offrent même qu'un parallélisme trompeur, et que, quand on peut les explorer sur plusieurs points, on y remarque des renflements et de tels rétrécissements, que le sel marin disparaît entièrement sur certains points; cette circonstance semble indiquer que ce minéral n'est pas déposé en couches à surface parallèle, mais plutôt en masses à peu près lenticulaires, de grandeur et d'épaisseur très-variées et comme placées à côté les unes des autres à des distances inégales, entre les assises des terrains qui les renferment. Toutes les mines de sel marin rupestre qu'on a pu observer sur une certaine étendue, ont indiqué cette disposition.

Le sel marin est ainsi, comme on l'a dit, répandu en petits amas ou petites veines dans les marnes calcaires ou argileuses qui accompagnent et précèdent les grandes masses. Quelquefois le terrain salifère ne le présente même que de cette manière, les grandes masses manquent. Enfin le sel marin est tellement disséminé dans ces roches, qu'il y est invisible. Cette disposition constitue le terrain de marne argileuse sali-

fère (*Salzthon*), qui précède les amas de sel marin rupestre ou qui se montre quelquefois seul : on y place l'origine des sources d'eau salée, si communes dans des pays où on ne connaît encore aucune trace de sel marin, quoiqu'on l'y ait souvent cherché.

Le terrain salifère est souvent à peu près horizontal ou faiblement incliné. Non-seulement sa stratification n'est pas uniforme dans son épaisseur, mais elle est encore très-irrégulière dans son allure, offrant des amas puissants, purs et presque sphéroïdaux, à côté de dépôts brouillés, sinués même, où le sel marin ne se montre plus qu'en petites veines contournées. (Hallein près Salzbourg.)

Les roches et minéraux qui l'accompagnent, offrent un exemple remarquable de généralité et de constance. Ce sont, dans l'ordre de leur présence la plus habituelle :

1. La *marne argileuse*, et quelquefois la marne calcaire brunâtre. La première est susceptible de s'imprégner d'une grande quantité d'eau, lorsqu'elle est mise à découvert et en contact avec ce liquide. Alors elle se gonfle et augmente tellement de volume, qu'elle ferme en peu de temps les galeries et autres cavités qu'on a ouvertes dans les terrains de sel marin rupestre, et qu'elle exerce sur les parois verticales des grandes cavités une pression telle qu'elle peut former de vastes plafonds, qui se soutiennent d'eux-mêmes et sans aucune étaie. (Hallein près Salzbourg.)

Les marnes argileuses sont presque toujours colorées en brun ou en rougeâtre : elles présentent de nombreuses ondulations ; leurs lits mêmes sont très-fragmentaires, et leurs fragments offrent des surfaces comme polies par le frottement.

2. Le *gypse sélénite*, saccaroïde, fibreux ou compact, pur ou mêlé d'argile, gris ou rougeâtre, et le plus souvent de cette dernière couleur, en lits ou continus, ce qui est assez rare, ou interrompus par des renflements et des rétrécissements, en petits amas, en veinules ou rognons, enfin, dans une disposition qui paraît représenter en petit la manière d'être du sel marin en grand.

3. La *karsténite*, rougeâtre, laminaire et lamellaire, mêlée plus ou moins abondamment avec le gypse ou avec le sel marin lui-même.

4. Le mélange de toutes sortes de sels, qu'on a nommé *polyhalite*.

5. Le *bitume*, peu visible, mais manifestant sa présence par son odeur et ses autres propriétés dans toutes les roches et dans presque tous les minéraux de la formation.

6. Le *lignite* en petits morceaux ou amas; répandant une odeur particulière, qu'il communique au sel marin et qui lui a fait donner le nom de lignite à odeur de truffe. (Wieliczka.)

7. Le *soufre* en petits amas ou en cristaux.

On trouve encore associé au sel marin ou dans les roches, soit argileuses, soit gypseuses, qui l'accompagnent immédiatement, du *quarz sinople* (Almengranilla en Espagne), de l'*arragonite*, de l'*epsomite* capillaire ou cristalline, de la *glauberine* (Villarubia près d'Ocaña).

8. Quant à la question des débris organiques qui accompagnent ce minéral dans son propre gisement, elle est beaucoup plus difficile à résoudre, parce qu'il faut distinguer ceux qui se trouvent dans les terrains qui recouvrent les mines de sel marin rupestre, et qui n'ont aucun rapport avec le terrain salifère, de ceux qui font partie des terrains au milieu desquels la formation du sel marin est placée et qui se présentent très-naturellement dans ce terrain, tels que les gryphés, les végétaux filiciformes et autres débris organiques, qui appartiennent au lias et au grès bigarré, et de ceux qu'on peut rencontrer dans les argiles salifères, interposées entre les dépôts de sel marin ou dans le sel marin lui-même. Or, la présence de corps organiques dans cette roche est très-incertaine, et l'espèce de ceux qu'on y indique n'est pas toujours clairement déterminée.

Ainsi, les os d'éléphant qu'on cite dans les terrains des mines de sel marin paraissent appartenir aux terrains de transport qui le recouvrent, et être sans relation géognostique avec la formation de sel marin.

Les coquilles marines qu'on cite dans d'autres mines, appartiennent probablement au lias ou au calcaire conchidien qui enveloppe le dépôt de sel marin.

Mais il n'est pas de même du lignite et des coquilles bivalves qu'on a trouvés dans les mines de sel marin de Wieliczka, etc. ces corps étaient bien évidemment dans la masse même du sel ou au moins dans les marnes salifères qui alternent avec lui, et ils appartenaient directement à l'époque et aux circonstances de sa formation.

On a remarqué que les plantes qui croissent généralement sur les bords de la mer, et qui sont principalement le *triglochin maritimum*, le *salicornia*, le *salsola kali*, l'*aster tripolium*, le *glaux maritima*, le *chritmum maritimum*, etc. se trouvent aussi dans le voisinage des mines et des sources de sel marin, même de celles qui sont le plus enfoncées dans l'intérieur des terres.

L'intérieur des mines de sel marin, lorsqu'on est arrivé à une certaine profondeur, et qu'on a dépassé, en creusant, les lits de marne argileuse, se fait remarquer par l'absence, quelquefois complète, de toute eau souterraine, au point que les masses de sel marin sont tellement sèches, que la poussière qui résulte de leur abattage devient in-

commode pour les ouvriers. On a remarqué également que l'intérieur de ces mines n'avait aucune mauvaise influence sur la santé des ouvriers ; elles passent même généralement pour être salubres.

Le *sel marin fontinal* (ou les sources salées), se présente à très-peu de chose près de la même manière que le sel marin rupestre, et dans des terrains qui ne diffèrent pas géologiquement de ceux qui renferment ce sel.

On croit avoir remarqué que les sources salées sortaient en général des parties les plus supérieures des terrains salifères, principalement des marnes argileuses salées (*Salzthon*). Il est facile d'en attribuer la cause à l'obstacle que ces marnes mettent au passage des eaux souterraines dans les parties inférieures du terrain : il paraît qu'il y a réellement des cas où les sources salées ne sont ni accompagnées ni même suivies de sel marin rupestre, et où elles prennent tout le sel qu'elles contiennent dans les marnes salées, qui constituent alors les seules roches de terrain salifère.

Tantôt les eaux pluviales ont une assez grande influence sur l'abondance et la force des eaux salées, tantôt elles n'en exercent presque aucune. Ces sources tarissent par un grand froid et augmentent par la chaleur, sans que la pluie ou la sécheresse paraissent influer sur ces différences. La pression atmosphérique paraît aussi modifier l'abondance ou la rareté de ces eaux. (Struve.)

Tels sont les phénomènes généraux et les particularités de la position du sel marin rupestre et fontinal, qui appartient aux formations de calcaire conchidien et de grès bigarré des terrains de sédiment inférieurs. Mais on croit avoir reconnu deux autres époques de formation de sel marin : l'une serait beaucoup plus ancienne et appartiendrait aux terrains primordiaux de sédiment ; l'autre serait beaucoup plus nouvelle et ferait partie du terrain de sédiment inférieur.

On rapporte à la première le sel marin de Bex, celui de Cardonne, etc.

Le sel marin de Bex est en effet interposé dans des roches qui ont tous les caractères minéralogiques des calcaires et même des traumates des terrains primordiaux de sédiment, et M. de Charpentier n'hésite pas à les rapporter avec le sel marin et la karsténite qu'elles renferment, à cette époque géognostique. Mais si, comme cela paraît probable d'après les observations et l'opinion de M. Keferstein, de M. Studer, etc. et j'ose ajouter, d'après les observations que j'ai publiées sur les terrains de Fis et des Diablerets, tous les terrains des Alpes doivent être relevés, c'est-à-dire, rapportés à une époque géognostique beaucoup plus récente qu'on ne le présumait, les terrains de Bex ren-

treraient alors daus la série des terrains de sédiment inférieurs et moyens.

Quant à ceux de Cardonne, ils nous semblent encore trop peu connus pour qu'on puisse avoir une opinion plausible sur leur époque de formation.

M. Beudant rapporte aux terrains de sédiment supérieurs, mais à la partie la plus basse ou la plus ancienne de ces terrains, et par conséquent la plus voisine de la craie, le sel marin rupestre de Wieliczka et du pied des Carpathes : il le place dans la formation d'argile plastique et de lignite, qui appartient à ce terrain. Nous exposerons les faits qui font la base de cette opinion, en décrivant ces mines célèbres.

Les mines de sel marin rupestre ne paraissent pas avoir de position déterminée par rapport à leur élévation ou aux chaînes de montagnes.

On connait des couches puissantes de ce minéral à une assez grande profondeur au-dessous du niveau de la mer (la mine de Wieliczka est creusée à 260 mètres au-dessous du sol); on en connaît d'autres à une élévation considérable (celle de Hallein près Salzbourg est à 1000 mètres au-dessus de la mer; le roc salé d'Arbonne en Savoie est à plus de 2000 mètres.)

On avait cru que ces dépôts étaient toujours situés au pied des chaînes de montagnes du terrain primordial, parce qu'en effet on connait un bien plus grand nombre de terrains salifères dans cette position que dans les pays de plaine ; mais ceux qu'on a découverts en Lorraine, dans le pays de Bade, dans le Wurtemberg, prouvent que leur position n'est point déterminée par un tel voisinage ; et si on les trouve plus ordinairement près des hautes montagnes, cela vient de ce que le terrain qui les renferme est plus près de la surface de la terre, au pied des montagnes, que dans les plaines formées de terrains plus récents et recouverts quelquefois de terrains de transport très-épais.

Les généralités qu'on vient de présenter vont recevoir leur confirmation des détails de localités dans lesquels nous allons entrer.

Principales mines de sel marin rupestre et fontinal.

Nous confondrons dans cette énumeration géographique les sources ou fontaines salées avec les mines de sel marin, la position géognostique de ces deux manières d'être du sel marin étant la même.

L'Espagne présente un assez grand nombre de sources salées et quelques mines de sel marin rupestre. Bowles avait déja fait remarquer que ces terrains salifères étaient presque tous situés dans des lieux élevés et

que les sources sortaient généralement du pied des chaînes de montagnes, et notamment des Pyrénées.

Une des mines de sel marin les plus célèbres de l'Espagne est celle de Cardonne ou Cardonna en Catalogne, près la montagne de Montserrat. On a entièrement ignoré pendant long-temps sa position géognostique; on l'a attribuée d'abord à la formation primordiale cristalline, et ensuite à celle de sédiment, c'est-à-dire, aux terrains de transition. Cette opinion, qui était fondée sur la nature cristalline de la roche et des gypses qui l'accompagnent, et sur ses rapports apparents avec les terrains de sédiment des environs, est celle, ou du moins était celle de M. Cordier en 1816. Nous allons donner la description de ce gîte d'après lui : on examinera ensuite s'il convient de le rapporter à la formation générale du sel marin des terrains de sédiment inférieurs ou moyens.

La surface du plateau sur lequel est bâtie la petite ville de Cardonne est élevée, d'après les observations barométriques faites par M. Cordier, de 411 mètres au-dessus de la Méditerranée. La montagne de sel paraît comme isolée et indépendante au milieu d'une vaste étendue de terrain calcaire ou de grès de San-Miguel-del-Fay et du Montserrat. Ses formes tranchantes et ses couleurs rouge et blanche la font facilement distinguer du terrain de sédiment qui l'entoure en forme de fer à cheval ouvert à l'orient dans la vallée de Cardonero. Ce cirque, qui a environ 3 kilomètres de longueur sur un de large, présente presque partout des escarpements. La montagne de sel qui occupe les deux tiers de l'aire du cirque, surpasse à peine 100 mètres de hauteur. Sa forme générale est celle d'une masse irrégulière alongée en dedans, bordée d'escarpements et hérissée de pointes et de crêtes saillantes. Cette masse, presque dépourvue de végétaux, est composée : 1° de sel marin rupestre à structure lamellaire ou laminaire, tantôt limpide, tantôt coloré en rouge ou en brunâtre, tantôt mêlé de petits cristaux de gypse, ou souillé d'argile grise ou bleuâtre; 2° de gypse mêlé de karsténite. Le sel marin limpide, qui est le plus pur, forme à peine le dixième de la masse. Le sel marin et le gypse sont disposés en couches verticales et parallèles courant de l'E. N. E. à l'O. S. O. c'est-à-dire, dans le sens de la plus grande longueur du cirque. Quelques renflements des couches et quelques sinuosités altèrent le parallélisme en petit, mais point en grand. Les bancs de gypse ne se mêlent pas avec le sel marin.

Les bancs de calcaire de sédiment qui l'entourent se relèvent de toutes parts vers la masse saline, comme pour s'appuyer sur elle; ils l'auraient enveloppée, s'ils eussent été prolongés, et dans le vallon circulaire qui sépare les deux terrains, on voit sur quelques points le terrain salin s'enfoncer sous le terrain de sédiment.

Ce dernier terrain est composé des roches suivantes : 1° de grès micacé ou grès à gros fragments de quarz, et de roches granitiques ou rouges et à grains fins ; 2° de schistes argileux, rouges, verts ou gris, parsemés de paillettes de mica ; 3° de calcaire compact gris-foncé, mêlé de parties de schiste vert et de particules de mica, dans lequel on ne découvre aucun vestige de corps marin ; 4° de calcaire argileux gris-verdâtre, micacé, également sans coquilles, mais renfermant des débris végétaux charbonnés. Ces roches alternent différemment entre elles, mais néanmoins les grès paraissent dominer dans la partie inférieure du système.

Cette disposition semble indiquer le terrain de grès bigarré mêlé de ces poudingues qui l'accompagnent, comme dans les Vosges, et d'un calcaire qui pourrait être analogue soit au calcaire conchidien, soit au lias. Le mica, la marne et les végétaux charbonnés semblent indiquer de préférence ce dernier terrain, et ramener le terrain de sel marin à la formation générale de cette roche. C'est l'opinion de M. Kleinschrod, qui l'a appuyée de toutes les inductions et de toutes les preuves les plus puissantes. C'est aussi celle de M. Stewart-Trail, quoiqu'il rapporte le terrain environnant à la formation de transition ; mais il admet alors que le sel marin est sur le terrain et non pas dessous. L'opinion de M. Kleinschrod, sur l'époque géognostique du terrain environnant, et sur les rapports de la roche salifère avec ce terrain, nous paraît la plus vraisemblable.

En Espagne, on cite encore la mine de sel de Servato, dans les Pyrénées mêmes (Bowles) ; et la source de Salinas, entre Vittoria et Mondragon, dans l'endroit le plus élevé du Guipuscoa.

On trouve dans la Manche, à Almengranilla, une masse semblable à celle de Cardonne ; elle a 70 mètres de diamètre, est mêlée de gypse, et recouverte de ce même sel pierreux qui renferme ici du quarz sinople cristallisé ; au-dessus sont des poudingues siliceux et une couche de calcaire.

Les mines de sel gemme qui s'exploitent à Poza, près de Burgos, en Castille, ont un gisement remarquable ; elles sont placées dans un immense cratère. M. Fernandès y a trouvé des pierres ponces, des pouzzolanes, etc. (Proust).

On trouve aussi du sel marin dans les collines qui sont entre la Sierra-Morena et Madrid, près d'Aranjuez et d'Ocaña. C'est à Villa-Rubia, près de ce dernier lieu, que se trouve la glaubérite disséminée dans le sel marin.

France. On ne connaissait point en France de mine de sel marin avant la découverte de celle de Vic, mais on y indiquait un assez grand nombre de sources salées, parmi lesquelles nous citerons celles : — De

Sallies, au pied des Pyrénées, près d'Orthez, dans le département des Basses-Pyrénées. Le terrain est calcaire. On trouve du gypse aux environs de la source — De Salies, au sud de Toulouse, dans le département de la Haute-Garonne. — De Salins et Montmorot, dans le département du Jura; dans le premier endroit l'eau tient environ 0,15 de sel. — De Dieuze, Moyenvic, Château-Salins, dans le département de la Meurthe. Ces sources tiennent environ 0,13 de sel l'une dans l'autre. On remarque que ces sources salées, au nombre de vingt environ, sont à peu de distance les unes des autres: les premières au pied de la chaîne du Jura; les secondes au pied des Vosges. Le produit de ces salines sert à l'approvisionnement de la Suisse. — On trouve près Lampertsloch, dans le département du Bas-Rhin, les sources de Sultz.

On cite encore des sources salées, non exploitées, dans le département de la Côte-d'Or; un petit lac salé près de Courthezon, dans le département de Vaucluse, et des sources salées assez nombreuses, mais abandonnées, dans le département des Basses-Alpes, entre Castellane et Tallard (J. d. M.). Il y en a dans celui de l'Yonne; aux Andreaux et à Camarade, dans celui de l'Arriége, etc.

Mais l'intérêt et l'importance de ces sources salées sont bien diminués depuis la découverte de la masse puissante de sel marin rupestre près de Vic, non loin de Lunéville, dans le département de la Meurthe. Cette découverte récente, dont les résultats sont si importants pour la géognosie et pour l'économie politique, demande que nous entrions dans quelques détails à son sujet.

Le gîte de sel marin de Vic a été découvert, en mai 1819, par un sondage qui avait pour objet de rechercher de la houille. Il ne paraît pas qu'on pensât alors à la présence d'un gîte salifère dans ce canton, quoique deux choses eussent pu le faire présumer. Premièrement l'existence des nombreuses sources salées de cette partie du pied de la chaîne des Vosges; secondement l'analogie géologique que Guettard avait fait remarquer, dès 1762, entre le terrain des salines de ce département et celui de Wieliczka en Pologne, analogie qu'il ne se contente pas d'indiquer comme en passant, mais qu'il développe de la manière la plus explicite.

Les sondages ont été assez multipliés pour qu'on ait pris une idée de l'étendue du terrain salifère.

Le banc de sel marin le plus voisin de la surface du sol est à environ 50 mètres de profondeur, et la plus grande profondeur à laquelle on ait reconnu cette substance, a été de 110 mètres, sans qu'on sache jusqu'où elle s'étend, puisqu'on n'est pas parvenu à l'extrémité inférieure du terrain salifère.

On a dû éviter de traverser tous les terrains qui recouvrent le gîte de sel marin, en sorte qne ce n'est que par aualogie géologique qu'on avait présumé et même établi que ce gîte était inférieur au calcaire conchidien qui se montre aux environs de Lunéville et de Vic. Mais de nouvelles observations, dirigées principalement sur l'inclinaison des couches et sur leurs rapports de nature minéralogique avec celles qui, dans d'autres lieux, laissaient voir la superposition directe, ont forcé d'admettre que ce sel marin est supérieur au calcaire conchidien de ce terrain, et que, si ces deux roches se montraient ensemble dans le même point, comme cela s'est trouvé en Wurtemberg, le sel marin serait placé au-dessus du calcaire conchidien.

Le dépôt de sel marin a été reconnu par différents trous de sonde, sur une étendue d'environ trente lienes carrées; il est recouvert de marne bigarrée et de grès coloré, mêlé de gypse et de lits de marne salifère, sur une épaisseur de 68 mètres. Au-dessous de ces roches, qui n'ont aucun caractère précis ni dn calcaire conchidien ni du grès bigarré, se rencontrent les bancs de sel marin, au nombre de quatre principaux. Le troisième a 14 mètres de puissance; l'épaisseur du quatrième n'est pas connne, parce qn'aucun motif d'exploitation n'a encore engagé à traverser ce dernier lit.

La nature, la texture, la couleur et la disposition des roches de marne calcaire argilense et sableuse, qui reconvrent le sel, présentant des caractères tont-à-fait semblables à ceux dn grès bigarré, ont été la cause de l'erreur qui a été commise an sujet de ce grès et de la position trop enfoncée ou trop ancienne qu'on a attribuée au sel.

Ce sel est traversé de quelqnes veines de gypse et de karsténite, et mêlé çà et là de polyhalite. Il a nne structnre cristalline très-nette; il est tantôt limpide et tantôt coloré en ronge et en gris: le sel limpide et blanc ne forme pas la dixième partie de la masse; celui qui est parfaitement limpide est aussi absolument pur. Ce sel limpide, tacheté de points ronges et gris, ne renferme que 0,007 de substances étrangères. Le maximum de corps étrangers que renferme le sel demi-gris, le plns abondant des sels qu'on puisse employer directement aux usages économiques, ne renferme encore que 0,040 de corps étrangers et donne, étant pulvérisé, une poudre assez blanche. Les corps étrangers renfermés dans ce sel sont, en général, des sulfates de chaux, de sonde et de magnésie, de l'argile bituminense et de l'oxide de fer. On n'y a reconnu aucun sel à base de potasse.

Le sel marin rnpestre de Vic est beaucoup plus pur que le sel marin des marais salants qn'on considère comme le moins mélangé, et qui contient cependant 0,025 à 0,05 de matières étrangères, et, à plus forte

raison, est-il plus pur que plusieurs sels gris des marais salants qui renferment jusqu'à 0,15 de corps étrangers.

Savoie. — On connaît en Savoie des sources salées et des roches salifères remarquables par leur position et par plusieurs particularités géologiques.

Les premières sont celles qui alimentent les salines de Moutiers et qui ont leur origine à 1 kilomètre de cette ville, dans la commune de Salins. Ce sont des sources gazeuses et thermales à + 35°. Le bouillonnement qu'elles font voir, à leur sortie des roches, est dû au dégagement de l'air et du gaz acide carbonique qu'elles renferment.

Le terrain des montagnes d'où elles sortent immédiatement est rapporté généralement au terrain primordial de sédiment, composé de schiste argileux et de phyllade pailleté, recouvert presque partout, et à une grande hauteur, de calcaire gris, grenu, quelquefois compacte, mais jamais coquillier. Les couches de ce terrain montrent un très-grand désordre. Des masses considérables de gypse sont adossées à ces montagnes; ce gypse est mêlé d'argile et renferme du cuivre gris, du quarz, quelquefois du sel marin. Il se couvre, dans les parties abritées de la pluie, d'une efflorescence blanche de sulfate de magnésie, mélangée d'une petite quantité de muriate de soude.

Ces eaux salées sont généralement composées,

sur	1,00000 parties :
De gaz acide carbonique libre	0,00075
De muriate de soude	0,01058
— de magnésie	0,00030
De sulfate de chaux	0,00251
— de magnésie	0,00055
— de soude	0,00100
De carbonate de chaux	0,00076
— de fer	0,00012
De muriate de fer	0,00010 (1)

Elles déposent ces deux dernières substances en grande quantité, dès qu'elles ont le contact de l'air. Elles ne varient point, ni dans leur abondance, ni dans leur composition, ni dans leur température. (Lelivec.)

On voit non loin du bourg Saint-Maurice, dans le même arrondissement, le roc salé d'Arbonne, qui est situé à une grande élévation = 2188 au-dessus du niveau de la mer, et par conséquent dans la région des

(1) Berthier, Journal des Mines, vol. 22, pag. 170.

neiges perpétuelles. Ce rocher est une masse de gypse saccaroïde et de karsténite pénétré de sel marin. Il est quelquefois entièrement lié au schiste. On extrait ce sel par dissolution. La partie gypseuse de la roche, qui est très-peu dissoluble, reste, après le lessivage, poreuse et légère.

Angleterre. — Les seules mines de sel gemme d'Angleterre, sont celles des environs de Northwich, dans le comté de Chester. Ces mines ont été découvertes en 1670. La première couche de sel est à 40 mètres de profondeur. Les couches varient d'épaisseur : elles sont comme ondulées, et alternent avec les couches d'argile, avec lesquelles elles sont placées. M. H.ʳ Holland, qui les a décrites, les considère comme des amas couchés. Le sel en est tantôt rouge et tantôt limpide. Le terrain qui les recouvre est composé de bancs d'argile rouge, de grès grossier, d'argile bleue, de chaux sulfatée et d'argile endurcie, toutes roches qui peuvent très-bien se rapporter aux marnes bigarrées inférieures au lias ; mais on n'a vu, ni dans leur intérieur, ni au-dessus, aucun débris de corps organisés. M. H. Holland le fait remarquer expressément. Le produit annuel d'une seule de ces mines est de 50 à 60 mille tonneaux de mer, du poids de 20 quintaux chaque (1). L'ensemble de leur produit est beaucoup plus considérable que celui des mines si renommées de Wieliczka. Ces couches sont exploitées par galeries élevées. On laisse des piliers de sel disposés symétriquement pour soutenir le toit, ce qui donne à ces souterrains un aspect imposant.

Les sources salées du même pays sont connues plus anciennement que le sel gemme. Lorsque les mineurs, qui les cherchent, percent avec la sonde la couche d'argile qui les recouvre, ces sources jaillissent avec une grande force.

Le sel retiré des mines de Northwich a besoin d'être dissous pour être purifié. Cette opération se fait à Liverpool. On le dissout dans l'eau de mer, et on le fait évaporer par les moyens qu'on indiquera plus bas. Il ne se dépose point de chaux sulfatée dans cette évaporation. Ce sel contient en général beaucoup de magnésie.

On connaît aussi depuis bien long-temps des sources salées à Droitwich, dans le Worcestershire. Leur position géologique paraît être la même que celle de Northwich.

Allemagne. — L'Allemagne est riche en mines de sel, et surtout en sources salées. Il y en a presque partout, depuis la Westphalie et le bord de la mer Baltique, dans la Poméranie, jusqu'en Souabe et en Autriche. On en compte environ soixante qui approvisionnent toute l'Alle-

(1) M. Pictet dit 4000 tonnes de sel par an.

magne. Nons allons indiquer les salines principales, en allant dn nord au midi et de l'occident à l'orient.

En Westphalie, les salines de Rhème, a pen de distance de la rivière d'Ems; elles sont situées dans une plaine. On concentre l'eau par la graduation.

On remarqne dans le pays d'Hanovre les salines de Lunebourg, situées dans la ville même. Elles viennent des sources qui sortent du pied d'une colline gypseuse qui est près de la ville. L'une de ces sources, nommée *Kraft* et *Kraftquelle*, sort immédiatement du gypse. Elle est à près de 3 degrés. La pesanteur de cette eau est de 1,194 à — 15,5 centigr. — Près de Brunswick est la saline de Salzdalen, dont la source est située à 70 mètres de profondeur.

On retrouve dans le Holstein, près de la ville de Ségéberg, nne colline gypseuse, isolée au milien dn terrain de sable de transport qui compose la plus grande partie de ce pays. Elle ressemble à celle de Lunebourg; elle contient, comme elle, de la boracite et de la karsténite, et paraît placée sur le terrain salifère, ou au moins liée avec lui; car, à 16 kilom. de distance, à Oldeshoë, sur les bords de la Trave, on voit une source d'ean salée sortir, au milieu des marais, du sable qui constitue la partie superficielle de ce terrain.

Quelques parties solides du sol qui se montrent an jour près Lunebourg, et non loin de Ségéberg, indiquent assez clairement le terrain de craie; mais on ne pent dire si ce terrain est inférieur aux collines de gypse salifère, ou si celles-ci, faisant partie du terrain très-inférieur à la craie, ne s'élèvent pas au-dessus de cette roche, comme en la perçant. Ce qni paraît certain, d'après les observations de Deluc, de M. Steffens, et d'après ce que j'ai vu au Ségéberg, c'est le voisinage du terrain de gypse salifère et dn terrain de craie déterminé par les silex et par ses corps organisés fossiles.

Les gîtes de sel marin nouvellement découverts dans le duché de Bade, près de Dürrheim, dans la forêt Noire, et dans le royaume de Wurtemberg, près de Jaxtfeld, de Wimpfen et de Rappenau, vallée du Necker, ont eu le double avantage de donner sur la position géologique de ce miuéral des renseignements nombreux et précis, et de confirmer les bonnes théories géologiques, c'est-à-dire les généralités qui se déduisent de faits bien observés, puisque ce n'est point par hasard qu'on a fait cette découverte, mais en se dirigeant d'après des principes de géognosie. On n'a connn la sncccession des conches qu'au moyen du sondage; mais les trous de sondage ont été assez multipliés et assez exactement faits et suivis, pour qu'on aît pu déterminer que le terrain salifère était composé, comme dans la Meurthe, d'une suite alternante

de masses argileuses et sableuses, diversement colorées (que les mineurs du pays nomment *keuper*), de gypse, de calcaire marneux fétide, de calcaire magnésien poreux, etc. que le sel marin était sitné au-dessous du lias et des marnes bigarrées sur le calcaire conchidien, et quelquefois entre les couches de ce calcaire, très-bien caractérisé à Friedrichsball par les coquilles fossiles qu'il renferme.

Le terraiu salifère paraît être recouvert, vers l'est de Dürrheim, par une roche sableuse verdâtre, qui se lie avec la molasse de Suisse, et qui est recouverte, comme elle, par l'aggrégat nommé gompholite (*nagelflue*). C'est à 126 mètres de la surface du sol qu'on a rencontré les premières couches du sel marin. (Selb.)

On n'a pas cherché à exploiter la masse même du sel; on a trouvé plus économique de recueillir les eaux saturées qui sortent des trons de sonde, pour en obtenir le sel marin par évaporation.

Parmi les salines du duché de Magdebourg, nous remarquerons celles de Schönebeck, près de cette ville, et celles de Halle. Ses eaux sont assez riches en sel pour qu'il ne soit pas nécessaire de les concentrer par la graduation.

On trouve en Haute-Saxe, dans le comté de Mansfeld, les salines d'Artern, à six lieues d'Eisleben. Elles donnent jusqu'à 40 mille quintaux par an, et laissent déposer beaucoup de chaux sulfatée. — Celles de Kolberg et de Greifswald, snr les bords de la mer Baltique, dans la Poméranie. — Dans le Haut-Rhin, en Hesse, les salines d'Allendorf, sur la Werra. L'eau de ces salines est de 4 à 6 degrés. — Celle de Naugeim, célèbre par la bonté et la pureté de son sel en gros cristaux, qui renferme, d'après M. Wurzer, 1,3 de muriate de chaux, et qui cependant n'attire pas l'humidité de l'air. — Dans la Franconie, vers le nord de ce pays, celles de Kissingen et de Schmalkalde.

On doit remarquer que beaucoup de ces salines sont situées dans nn arrondissement d'environ 15 myriamètres, en prenant la ville d'Hanovre pour centre. Dans les plaines qui sont au pied des montagnes dn Harz et du Thuringerwald, on ne connaît point de mines de sel gemme.

Il faut maintenant se transporter an midi de l'Allemagne, au sud des montagnes de la Bohème, des cercles de Haute-Saxe et du Haut-Rhin, pour retrouver du sel marin. Il y a, en effet, des mines de sel ou des sources salées en Souabe, en Bavière, dans le Tyrol, dans le Saltzbourg et dans la Haute-Autriche.

Les mines du Tyrol sont situées snr nne montagne très-élevée, à deux lieues de la ville de Hall, sur l'Inn, près d'Inspruck. Le sel gemme y forme des amas irréguliers, renfermant des fragments du schiste et

de la marne argileuse salifère, qui est la base de la montagne. Le point le plus élevé du terrain salifère est à 1,100 mètres au-dessus de la ville d'Inspruck, et par conséquent à environ 1,600 mètres au-dessus de la mer. (L. de Buch.)

Ce sel est exploité d'une manière particulière. On pénètre dans la masse au moyen de galeries parallèles. On forme des digues dans ces galeries, et on y introduit de l'eau, qu'on laisse séjourner de cinq à douze mois. Lorsque l'eau est saturée, on la retire par des tuyaux, et on fait évaporer cette dissolution.

On trouve dans le pays de Saltzbourg la mine de sel marin de Dürrenberg, à une lieue de Hallein, sur la Salza; c'est une des plus riches de l'Allemagne; la montagne qui la renferme est composée de schistes marno-argileux, salés, que l'on exploite absolument comme ceux de Hall, dans le Tyrol; l'eau n'y séjourne que deux ou trois semaines: on ne laisse aucun pilier dans la caverne immense qu'ont formée les galeries successives qui ont été creusées. — La saline de Berchtesgaden, près des deux premières, est exploitée de la même manière; mais elle contient plus de sel gemme en masse. — On citera encore celle de Reicheuhall, qui a trente-quatre sources exploitées, contenant depuis une partie et demie jusqu'à trente parties de sel sur cent livres d'eau. (Neveu, J. d. M.)

En général, la nature des terrains salifères en Tyrol et en Saltzbourg paraît être la même, et pourrait être facilement rapportée aux règles de position géognostique reconnue. Ainsi le terrain inférieur, ou qui sert de base au dépôt des marnes argileuses salées, au sel marin rupestre et au gypse, peut être rapporté au calcaire pénéen (*zechstein*), et peut-être même au calcaire conchidien. C'est une question qui n'a pas encore été résolue. Des marnes bigarrées, analogues à celles de la Lorraine, le recouvrent; et, à peu de distance de ce même terrain, peut-être au-dessus (à Traunstein), se présente la glauconie crayeuse (*Green-sand*) très-bien caractérisée.

Les mines de sel marin fontinal ou rupestre gisent généralement en Autriche, dans une chaîne calcaire qui accompagne les Alpes au nord, et qui est beaucoup plus escarpée du côté de la plaine que du côté des montagnes. (L. de Buch.)

On trouve aussi du sel près d'Aussée, dans la partie occidentale de la Styrie; et, tout près de ce lieu, mais dans la Haute-Autriche, on en exploite à Gmünden, Ischel et Hallstadt. On vient de trouver dans ce dernier endroit la glaubérite rougeâtre dans le sel marin. (Gmelin.)

Les sources salées de Bex, en Suisse, faisant partie maintenant du canton de Vaud, sont célèbres par la beauté des travaux souterrains que

l'on a faits pour rechercher ces sources profondes, les rassembler et les amener à la surface de la terre. L'époque de formation du terrain dans lequel elles sont situées, la manière dont elles y sont placées et les rapports de ce terrain avec ceux qui l'avoisinent, ont été le sujet d'opinions très-différentes.

On les a d'abord regardées comme sortant d'un terrain schisteux qui contenait quelques filets de sel gemme et qui enveloppait de gros blocs de calcaire. On présumait que le terrain salifère était encaissé dans du gypse mêlé de marne argileuse. M. de Charpentier a fait voir que ce terrain était composé de puissantes couches de gypse salifère et de calcaire, alternant ensemble et disposées en forme de bassin. Il a cru pouvoir regarder la masse, ou les bancs de gypse, comme appartenant à la karsténite, et n'étant devenu gypse hydro-sulfaté qu'à sa surface; il rapporte tout le terrain à la formation de transition: ce qui établirait pour le sel marin une époque de formation très-différente de celle des autres mines qu'on a décrites.

Mais, d'après de nouvelles observations sur les terrains alpins et leur époque de formation, d'après la description donnée par M. de Charpentier du terrain de Bex, inférieur au gypse, et de celui qui le renferme, description qui apprend que le calcaire argileux qui compose ce terrain, renferme des bélemnites, des ammonites et des échinites, on est porté à le regarder comme faisant partie des terrains de sédiment moyen ou des assises supérieures des terrains de sédiment inférieur; par conséquent, à le rapporter, soit à l'époque des grès bigarrés, soit à celle du calcaire conchidien, soit même à celle du lias, et à ramener ainsi le terrain salifère de Bex à la grande période des terrains salifères, qui serait toujours la seule qu'on ait bien constatée.

Le terrain salifère de Bex renferme dans ses parties marneuses du soufre natif, qui est en petits amas ou en enduit dans les filons ou veines de calcaire spathique qui parcourent le calcaire marneux. Ce soufre a été, à Sublin, près de la saline de Bexvieux, l'objet d'une petite exploitation. Les eaux salées sont à différents degrés de salure depuis 0,01 jusqu'à 0,27. On gradue toutes celles qui sont au-dessous de 0,17. On comptait, en 1821, dix-sept sources, qui fournirent ou purent fournir, dans le courant de cette année, environ 6,800 quintaux métriques de sel marin.

Italie. Il y a un terrain salifère en Toscane, dans les collines qui sont au sud de Volterra. Ces collines sont composées, à leur sommet, d'un terrain de transport marin et de marne argileuse appartenant au terrain de sédiment supérieur. Vers leur base et immédiatement au-dessous du terrain précédent, se montre le terrain gypseux et salifère, com-

posé de calcaire compacte fin, de marnes argileuses, de macigno. Le gypse est blanc, cristallin, translucide, connu et recherché sous le nom d'albâtre de Volterra, et en gros nodules péponaires et même métriques, engagé dans le macigno. C'est de dessous ce terrain gypseux que sortent toutes les sources salées.

Il est assez difficile de dire à quelle formation on doit attribuer ce terrain salifère. Si on le rapporte aux couches inférieures de lias, il faut admettre que tous les terrains et roches intermédiaires entre le calcaire grossier et le lias manquent entièrement dans cette partie des Apennins.

Les sources sont recueillies et traitées pour en extraire le sel dans une fabrique qui est entre Volterra et Pomarance.

On cite pareillement des sources salées près de Naples et dans la Calabre citérieure, près d'Alta-Monte, au pied des Apennins; la chaux sulfatée accompagne aussi ces sources. — En Sicile, dans le milieu et vers l'ouest de cette île, près de Castro-Giovanni, Calatascibetta, Regalmutto, la Cattolica, etc. (Gmelin.)

Hongrie et Pologne. On vient de voir que le plus grand nombre des sources salées et des mines de sel gemme se trouvent au pied des chaînes de montagnes. Les mines de Transylvanie, de la Haute-Hongrie, de Moldavie et de Pologne apportent de nouveaux exemples à l'appui de ce principe général. Ces mines, extrêmement nombreuses et très-importantes par leur étendue, par les masses de sel qu'elles renferment et par leur produit, se trouvent le long de la chaîne des monts Carpaths, disposées à peu près également des deux côtés de cette chaîne. Elles l'accompagnent dans une étendue de plus de deux cents lieues, depuis Wieliczka en Pologne vers le nord, jusqu'auprès de Fokszian ou Rymnick en Moldavie, vers le sud.

La bande de terrain qui renferme les mines de sel ou les sources salées a près de quarante lieues de large dans certains points. On y compte environ seize mines de sel exploitées, quarante-trois indices d'autres mines non exploitées, et de quatre cent vingt à quatre cent trente sources salées. Les plus remarquables parmi ces mines ou ces sources sont : au nord-est de la chaîne et en allant du nord au sud, celles de Wieliczka, Bochnia, Sambor en Pologne, et quelques sources dans la Bukovine et la Moldavie, notamment près d'Ockna. Au sud-ouest de la chaîne, et en suivant la même marche, celles de Sowar, près d'Eperies, en Haute-Hongrie; de Marmarosch, en Hongrie; de Deés, de Torda, de Paraïd et de Visackna, près d'Hermanstadt, en Transylvanie, etc.

Les mines de sel gemme de Wieliczka, près de Cracovie, et celles

de Bochnia, qui eu paraissent nne dépendance, sout célèbres par les relations sonvent trop brillantes qu'en ont données presque tous les voyageurs. Elles sont très-anciennes, étant exploitées depnis l'an 1251. Elles n'ont d'ailleurs rien de plus remarquable que les antres, si ce u'est d'offrir une exploitation très-étendue dans les masses de sel gemme dont les dimensions sont encore inconnues.

Ce terrain salifère, sitné dans une plaine, n'étant recouvert qne par des terrains meubles qui n'offrent aucun caractère précis ni géologique, ni zoologique, n'ayant jamais été entièrement traversé, en sorte qu'on ignore sur quelle roche il est immédiatement placé, ne peut être rapporté avec certitude à aucnne époque géologique déterminée.

Le terrain salifère proprement dit est reconvert par un terrain meuble, composé de sable, de cailloux ronlés et de marne sablense. C'est dans ce terrain, étranger à la formation salifère, qu'on a tronvé quelquefois des débris de grands mammifères.

Au-dessous paraît immédiatement la masse de marne argileuse salifère qui renferme le sel marin en blocs plus on moins volumiueux, disséminés dans la marne.

On y reconnait trois dépôts principaux : le premier, en descendant, ne renferme que des masses de sel souillées d'argile et de sable, on l'appelle *sel vert ;* le second est composé de masses de sel marin plus pur, qu'on nomme *spiza ;* le troisième, qui n'a jamais été traversé complètement, est composé de masses de sel marin encore plus pur, à structure laminaire : on le nomme *szibik.*

Les marnes argileuses, placées entre le premiers et deuxième dépôts, renferment en débris organiques des coqnilles marines bivalves, qui ressemblent à des tellines, et des coqnilles microscopiqnes, analogues aux genres Rotalite, Rénulite, etc.

Si le sel renferme des débris organiques d'animaux, ils doivent y être très-rares, pnisqne M. Beudant n'a pu avoir nne connaissance précise d'aucun exemple authentique, mais il contient une très-grande quantité de fragments de lignite, ou bois bitumineux, passant à l'état de jayet.

La masse de sel sur place, et les échantillons qu'on en a extraits depuis pen de temps, répandent nne odeur nanséabonde d'animaux mollusques que M. Beudant compare à celles des truffes.

Ce terrain salifère contient peu de minéraux étrangers ; le gypse y est rare, la karsténite y est aussi rare et s'y montre sous une forme particulière, qui lui a fait donner le nom ridicule de *pierre de tripes ;* elle est en plaques minces, à texture compacte et repliée sur elle-même en nombreuses siuuosités.

On ne trouve pas de soufre dans ces mines, mais on en cite a quelque

distance, et on assure même qu'il est combiné avec la chaux, à l'état de sulfure dissoluble dans l'eau.

M. Beudant rapporte les grès des montagnes voisines au grès houillier, et comme leurs couches paraissent plonger sous le terrain salifère, il place ce terrain immédiatement au-dessus du terrain houillier. Il considère le terrain meuble supérieur comme analogue au macigno molasse des terrains de sédiment supérieur. Les coquilles bivalves, les coquilles microscopiques de la marne argileuse salifère, et les lignites du sel marin, semblent rappeler les débris organiques du calcaire grossier et de l'argile plastique, et il présume, d'après ces circonstances, que le terrain salifère de Wialiczka appartient aux assises inférieures du terrain de sédiment supérieur.

Ces circonstances sont en effet assez remarquables et d'une assez grande valeur pour appuyer l'opinion de M. Beudant; cependant je me permettrai de demander si la valeur de ces caractères est assez grande pour donner à cette immense formation de sel marin une position géologique tout-à-fait différente de celle qu'on lui a reconnu dans le reste de l'Europe. D'abord, rien ne paraît prouver évidemment que les grès des montagnes voisines appartiennent à la formation de houille filicifère; mais, en admettant ce rapprochement, en admettant même que ce grès plonge sous la masse de sel marin, cela ne donne à cette masse aucun titre à une ancienneté différente de celle des autres terrains salifères. Les marnes argileuses supérieures, le gypse et la karsténite qui les accompagnent, le lignite du sel, peuvent être tout aussi bien rapportés aux marnes bigarrées et aux lignites du lias qu'aux argiles plastiques. Le lias renferme dans ses lits marneux des lignites en morceaux épars, comme ceux que l'on cite dans le sel marin de Wieliczka, et l'odeur de truffes a été retrouvée dans des roches calcaréo-charbonneuses, qui appartiennent précisément aux terrains de cette grande époque géognostique, puisqu'ils font partie du terrain oolithique, qui est de peu supérieur au lias.

Dans la mine de Bochnia, le sel se présente en couches dès le commencement, et non sous la forme de rognons. Les couches d'argile ou de sel sont ondulées, et ne sont pas d'une épaisseur égale. Le sel est tantôt brun, tantôt rougeâtre, et quelquefois limpide; ces couleurs ne sont pas non plus disposées en zones parallèles. On y trouve du sel marin fibreux en très-beaux échantillons. (Townson.)

A Thorda, la masse de sel est divisée en couches horizontales, mais ondulées. Ces couches ont de deux à trois centimètres d'épaisseur. Les plus inférieures sont aussi les plus sinueuses. (J. Esmark.)

On descend dans les mines de Wieliczka par six puits qui ont quatre

a cinq mètres de diamètre. Ces puits ne vont que jusqu'à soixante-quatre mètres de profondeur ; la mine a été approfondie jusqn'à trois cent douze mètres, ce qui établit son fond à cinquante mètres au-dessous du niveau actuel de la mer.

Le terrain est en général assez solide pour se soutenir sans boisage. On a pratiqué dans la masse même du sel des travaux nombreux. On voit dans ces mines une écurie, des chapelles, des chambres, dont toutes les parties, telles que colonnes, autels, statues, etc. sont en sel. Les puits et les galeries sont parfaitement secs, et on y trouve plutôt de la poussière que de la boue. Il y a cependant des sources d'eau douce et d'eau salée (Townson), et surtout des espèces de lacs résultant de l'accumulation des eaux souterraines ; ces lacs sont assez grands pour qu'on puisse les parcourir en bateaux. Il paraît que l'air n'y est point aussi mauvais que dans la plupart des mines de sel ; mais les ouvriers n'y demeurent pas, comme l'ont dit quelques personnes (Townson). Il s'amasse dans certaines parties de la mine du gaz hydrogène, qui s'y enflamme (Guettard).

Le sel s'exploite en gradins montants. On en forme des parallélépipèdes du poids de quarante à quaraute-cinq kilogrammes, on des cylindres que l'on met dans des tonneaux (Guettard). Cette mine produit environ cent vingt mille quintaux de sel par an.

On cite près d'Okna, en Moldavie, une montagne de sel qni laisse voir ce minéral a nu dans plusieurs points.

Les mines du sud-ouest de la chaîne des Carpaths paraissent plus multipliées et dispersées sur nne plns grande surface de terrain que celles du nord-ouest. Elles sont en général très-superficielles ; quelques-unes même de celles de la Transylvanie le sont tellement, que des gardes sont chargés de recouvrir le sel de gazon, lorsqu'il est mis à découvert par les pluies. Cependant ces masses sont si épaisses, qu'on n'en a jamais atteint le fond. Quand on cesse l'exploitation à cent soixante mètres, c'est que l'extraction du sel devient trop coûteuse. On a poussé l'exploitation jusqu'à cent quatre-vingt-dix mètres dans le comté de Marmarosch. Ces mines contiennent aussi beaucoup de pétrole ; et le sol qni les renferme est sillonné de toutes parts de rivières ; le limon qui est interposé entre l'eau et le sel s'oppose, dit-on, à la dissolution de ce dernier.

A Paraïde en Transylvanie, il y a une vallée dont les bords et le fond sont de sel pur. On y voit des murs de sel de soixante mètres et plus d'élévation. La mine d'Éperies a cent quatre-vingts brasses de profondeur, c'est-à-dire, environ trois cents mètres. On a trouvé, dans les mines de sel de Marmarosch, de l'eau renfermée dans la masse même du sel.

Les mines au sud-ouest des Carpaths sont généralement exploitées par des puits. Il y en a toujours au moins deux dans chaque mine ; l'un pour les ouvriers, l'autre pour l'extraction du sel. La masse de sel est exploitée en gradins montants ; ce qui produit des cônes vides au milieu des couches. Les échelles se prolongent perpendiculairement jusqu'à la base de ces cônes, en sorte qu'elles sont dans cette partie absolument isolées. La plus grande partie de la masse s'extrait ainsi, en laissant des espaces vides qui sont coniques, et qui communiquent entre eux par des galeries. Le sel y est si abondant, qu'on ne paie aux mineurs que les masses de sel qui passent quarante kilogrammes; les autres sont rejetées comme inutiles (De Born). Quand l'eau incommode les ouvriers, on l'extrait dans des sacs de cuir pour la jeter hors la mine.

Les Transylvaniens et les Moldaviens retirent le sel des fontaines salées, comme le faisaient autrefois les Gaulois et les Germains, en jetant l'eau de ces fontaines sur des brasiers ardents (Townson).

Scandinavie. On ne connait aucune mine de sel, ni source salée, en Suède et en Norwège.

Russie. La Russie d'Europe et la Russie d'Asie renferment un grand nombre de sources salées, de mines de sel, et principalement de lacs salés. Ce dernier gisement est particulier au sel de ce pays; on ne l'observe pas dans les autres parties de l'Europe.

Nous citerons, dans la Russie d'Europe, les salines très-riches de Balachna, sur les bords du Volga; le lac salé de Tor, au nord et vers les limites de la petite Tartarie; les lacs salés semblables dans la Crimée, et qui paraissent appartenir au même système.

Dans la Russie d'Asie, les salines très-nombreuses de Permie, au pied des monts Poyas; une mine de sel gemme, à quatre-vingts kilomètres (environ quatre-vingts werstes) de Yena-Tayevska, dans le désert qui est entre le Volga et les monts Ourals.

Russie d'Asie et Sibérie. Dans le gouvernement d'Astracan, au nord de la mer Caspienne, aux environs d'Orenbourg et dans le pays des Baschkirs, les lacs salés sont très-communs; l'eau, en s'évaporant pendant l'été, offre le sel cristallisé à leur surface et sur leurs bords. Lorsque cette eau est très-concentrée, elle a une couleur d'un rouge foncé. Le sel qui s'y forme a souvent cette couleur. Il répand alors une odeur de violette assez remarquable. Tel est le lac salé d'Elton, situé au-dessus d'Astracan, dans l'angle rentrant que fait le Volga. Les Kalmouks le nomment *lac doré*, parce qu'il paraît tout rouge lorsque le soleil frappe dessus. Le lac de Bogdo, situé à peu près dans le même lieu, donne un sel parfaitement blanc, qui ne contient point de sulfate de magnésie, et que l'on préfère à celui du lac d'Elton (Pallas). C'est aussi près

d'Astracan qu'est la mine d'Iletzki, célèbre par la quantité de sel qu'elle fournit. Le sel est situé à peu de profondeur; l'argile sur laquelle il repose est très-dure. Le terrain qui le recouvre est sablonneux, et criblé de trous remplis d'une eau saturée de sel (PALLAS). On trouve en Sibérie une mine de sel gemme sur la rive droite du Kapteudei, et quatorze salines sur celle du Kawda. On en trouve d'autres dans le gouvernement de Kolivan et aux environs d'Irkoutsk, près le lac Baïkal, dans le milieu même de la Russie d'Asie. Enfin, les pays voisins de la mer Caspienne sont tellement imprégnés de sel marin, qu'aux environs de Gourief, les brouillards, la rosée qui s'attache aux habits et le suc des plantes sont salés (PALLAS).

TARTARIE. Chez les Tartares Mongols, le sol est pénétré de sel marin; ces peuples le lessivent, et font évaporer la dissolution pour en obtenir le sel.

CHINE La partie de la Chine qui avoisine la Tartarie, contient des mines de sel marin; le terrain est aussi fortement imprégné de cette substance.

On trouve du sel disposé de la même manière sur presque tout le plateau de la grande Tartarie, au Tibet, dans l'Inde, et surtout en Perse, où l'on voit des plaines très-étendues couvertes partout d'efflorescences salines, notamment auprès de Bender-Congoun.

PERSE. L'île d'Ormus, à l'embouchure du golfe Persique, paraît être un rocher de sel. On trouve cette substance en masses solides, près de Balach, sur les frontières orientales de la Perse; dans la Médie, aux environs d'Ispahan; dans les montagnes qui environnent Komm, au nord d'Ispahan, etc.

TURQUIE D'ASIE. Il y a encore du sel marin en Géorgie, près de Teflis; on y exploite les carrières de sel comme celles de pierres de taille, et les blocs qu'on en retire se transportent sur le dos des buffles (TOURNEFORT) en Arménie. En Caramanie: celui-ci est si dur, qu'on l'emploie dans la construction des maisons des pauvres gens (CHARDIN). En Natolie: le sel de ce dernier pays provient d'un lac qui se dessèche en certaines saisons.

ARABIE. L'Arabie, comme toutes les plaines arides, ne manque pas de sel; on le trouve même, dit Pline, en masses si solides, près de Gerris, qu'on en bâtit des maisons, en humectant ces masses au moyen d'un peu d'eau, afin de les coller ensemble.

AFRIQUE. Quoique le sel soit très-abondant dans les pays que nous venons de citer, on peut dire qu'il est encore plus répandu en Afrique; ce qui contribue à faire présumer que les plaines arides des pays chauds ont quelque influence sur la formation de cette substance.

Non-seulement toutes les plaines et les déserts sablonnenx de l'Afrique sont imprégnés de sel marin, au point que la plupart des fontaines peu nombreuses que l'on y trouve donnent une ean saumâtre, qn'il n'est pas possible de boire, mais on le tronve encore en masses souvent considérables dans un grand nombre d'endroits, parmi lesquels nous citerons les suivants.

Abyssinie. Au sud de l'Abyssinie, et au pied des montagnes qni séparent ce pays de celui des Nègres Gallas, le sel est en masses solides et sèches.

Fezzan et Sahara. Le sommet des montagnes qui bordent le désert à l'ouest du Caire, présente nn plateau immense couvert d'une masse de sel; les mottes de cette substance sont volumineuses, dures et entremêlées de sable (F. Hornemann). A l'ouest du désert de Sahara se tronvent les grandes salines de Tegaza, sur la frontière sud-est du désert de Zuenziga, à peu de distance du cap Blanc. Elles sont exploitées par des Maures, auxquels on est obligé d'apporter à manger. Ces salines fournissent les sels blancs et colorés qui sont transportés par les caravanes à Casnah et à Tombouctou, pour l'approvisionnement des états nègres; car il paraît qu'on ne trouve pas de sel dans la Nigritie proprement dite. Les mines de sel répandues dans cette partie de l'Afrique que les Anciens nommaient la Libye, ont été fort bien indiquées par Hérodote (1); et c'est dans cette contrée qu'on trouvait, suivant cet historien, des habitations construites en sel, comme celles de la Caramanie et de l'Arabie (Heeren). Outre ces salines, il paraît qn'il en existe encore d'antres sur les frontières méridionales du grand désert de Sahara. Lenr produit est également vendu aux Nègres des bords du Niger on Joliba. (Mungo-Park.)

Barbarie. En Barbarie, dans le royaume de Tunis, le mont Had-Delfa, à l'extrémité orientale du lac des Marqnes, est entièrement composé de sel très-solide, rouge on violet. Le lac des Marqnes et les plaines qui l'environnent, contiennent anssi beancoup de sel. (Shaw.)

Les lacs entourés de montagnes, qni sont à Arzew, près d'Alger, sont salés; ils se dessèchent en été, et laissent sur leur fond une grande masse de sel. (Shaw.)

Cap Vert. Plusieurs des îles du cap Vert ont des mines de sel; telle est l'île de Bona-Vista: d'autres ont des marais salants naturels, telles sont celles de Mai et de Sal.

Côte occidentale d'Afrique. On trouve des marais salants naturels, et exploités par les Nègres, sur presque toute la côte occidentale

(1) Liv. IV, § 181.

d'Afrique ; et des mines de sel gemme dans le pays de Bamba, au royaume de Congo.

Cap de Bonne-Espérance. Le sel n'est pas moins commun auprès du cap de Bonne-Espérance et dans l'intérieur des terres, chez les Hottentots et chez les Cafres. Kolbe avait déja remarqué qu'il s'y formait à la manière du nitre. On trouve des lacs salés à l'est du Cap, sur les frontières de la Cafrerie. Ces lacs ont, sur leur fond, des couches épaisses de sel gemme diversement coloré. Il y a dans le même lieu des sources d'eau salée. (Barrow.)

Amérique septentrionale. Les mines de sel marin de l'Amérique septentrionale, qui consistent presque uniquement en sources salées, commencent à être mieux connues. Ces sources sont, suivant M. Van Rensellaer, généralement plus riches en sel que celles d'Europe. Elles sortent d'une roche sableuse que l'auteur rapporte au grès rouge, et qui contient du gypse et un combustible charbonneux qu'on désigne sous le nom de houille.

On n'indique encore aucun gisement bien déterminé de sel marin rupestre. Le major Long a vu, dans son voyage aux montagnes rocheuses, des masses de sel de dix à quinze kilogrammes ; mais les sources salées se montrent en grand nombre dans diverses parties de ce continent. Ainsi dans le Kentucky, entre Limestone et Lexington, derrière les monts Alleghanys, des sources salées coulent naturellement à la surface du sol, mais plus ordinairement on a été les chercher en perçant des puits dans ces terrains, et surtout dans ces lieux marécageux nommés Licks, où les bisons et les élans venaient autrefois par centaines lécher le sol argileux imprégné de sel marin : en perçant ces puits au travers des couches, il se dégage quelquefois, et avec violence, une telle quantité de gaz hydrogène, que le travail en est interrompu. Du bitume pétrole accompagne quelquefois l'eau salée. A Liverpool, dans l'Ohio, un puits d'eau salée a donné en le perçant un demi-baril de pétrole par jour.

Dans le territoire d'Arkansas, près des sources septentrionales de la rivière de ce nom, il existe une véritable saline naturelle ; ce sel forme sur le sol des prairies des incrustations d'une épaisseur et d'une solidité remarquables. Il y a des sources salées dans le même lieu.

Dans le Missouri il y a des sources salées au lieu dit *Boon's-slick*, et sur les rives du Scioto, du Tennessée, de la Kenhawa, de Big-Sandy, et de différentes autres rivières à l'ouest des Alleghanys. Le gypse et la marne argileuse rouge se montrent souvent dans le voisinage de ces sources.

En Virginie, sur le grand Kenhawa, à cinquante milles au sud de

l'Ohio, il y a de grandes salines. On en cite également dans le Kentucky, dans le pays des Illinois, dans l'Ohio. Un puits près de Zanesville, sur le Muskingum, a deux cent treize pieds de profondeur et donne quatre-vingts tonnes (*Bushels*) de sel marin par jour. Dans la contrée de Jackson, sur le Scioto, il y a des puits d'eau salée qui ont trois cents pieds de profondeur.

Les sources salées ne sont ni moins nombreuses, ni moins productives dans les états de New-York. Les plus importantes sont les salines près du lac Onondaga et de Montezuma, dans le canton de Cayuga. Les sources sont dans le voisinage du canal qui lie la rivière d'Hudson au lac Érié (1).

Amérique méridionale. En Californie, il est en masses très-pures et très-solides. Dans l'île de Cuba. Dans celle de Saint-Domingue, aux environs du Port-au-Prince, dans une montagne voisine du lac Xaragua; il y a aussi des salines très-productives dans la plaine de l'Artibonite. Derrière le cap d'Araya, vis-à-vis la pointe occidentale de l'île nommée la Marguerite.

Pérou. Au Pérou, il y a beaucoup de mines de sel gemme en masses fort dures. Ce qu'il y a de remarquable dans leur position, c'est qu'elles sont situées dans la partie la plus élevée de ce pays, telle que le Potosi. La couleur la plus ordinaire de ce sel est le violet jaspé (Ulloa). Il y a aussi des plaines salées en Amérique: on en cite une très-étendue, aux environs de Lépis, vers l'extrémité septentrionale du Pérou.

Chili. Au Chili, dans les provinces de Copiapo et de Coquimbo, qui sont les plus voisines du Pérou. Enfin, à la pointe même de l'Amérique, près le pays des Patagons, on trouve, près le port de Saint-Julien, un marais salé de deux milles de long.

Tels sont les principaux lieux du globe où l'on trouve du sel marin. On le rencontre encore, mais en moindre quantité, dans des fontaines d'eaux minérales qui renferment en même temps d'autres sels. Nous donnerons pour exemple les sources de Balaruc, de Bourbonne, de Bourbon-Lancy, de Lamotte, etc.

Les mers, lacs et marais salés ont une position géologique, une origine et des particularités tout-à-fait différentes de celles que présentent les mines et les sources.

La mer est, comme le fait observer Kirwan, la mine la plus abondante de sel marin, puisque ce sel forme environ la trentième partie de cette masse immense de liquide; il y est assez également répandu, lorsque

(1) Ces détails sont extraits de la minéralogie de Cleaveland, édition de 1822, page 130.

d'ailleurs aucune cause locale ne peut troubler cet équilibre. La plus grande proportion de sel marin est de 0,038, et la plus faible d'environ 0,032 ; mais le développement de ces notions appartiennent plus à l'histoire de la mer qu'à celle du minéral dont il s'agit ici (voyez Océan, tom. XXXV, pag. 302 et 304).

Les terrains salés, c'est-à-dire, qui renferment du sel marin disséminé dans leur masse et qui ne s'y manifeste que par la saveur ou par les propriétés chimiques, ont avec les lacs salés la plus grande analogie. Ces derniers semblent être le résultat du lessivage naturel des terrains salés ; or, la présence constante du sel marin dans les mêmes lacs, lors même qu'on en exploite les eaux, semble indiquer que le sel marin n'a pas été entièrement enlevé de ces terres par le lessivage, ou bien qu'il s'y reforme successivement, ou bien enfin, qu'il se forme dans les lacs eux-mêmes. La seconde cause paraît et la plus vraisemblable et la plus ordinaire.

Les contrées, dont le sol contient du sel marin, sont généralement situées dans les climats chauds. Elles renferment ordinairement de vastes plaines, tantôt peu élevées au-dessus du niveau de la mer (les environs de la mer Caspienne, la Perse, auprès de Bender-Congoun, les déserts d'Afrique, etc.), et tantôt situées sur des plateaux (le Mexique ; la couche salifère n'a que 8 centimètres). Elles sont généralement composées de terrains meubles assez arides et presque dénués de végétation.

Le sel marin ne s'y trouve jamais seul ; il est constamment accompagné de nitre, en sorte que l'histoire des terrains salpêtrés est inséparable de celle des terrains salés.

Les lacs salés se trouvent en général dans les mêmes contrées que les terrains salifères. Ils ont plusieurs caractères assez remarquables.

Ces lacs n'ont aucune communication avec la mer ; ils reçoivent en général des cours d'eaux plus ou moins nombreux ; mais aucun n'en sort ni même ne les traverse : en sorte que, quelque petite que soit la quantité de sel marin que ces cours d'eaux puissent tenir en dissolution, comme ils se rendent constamment dans les lacs, et que l'eau n'y diminue que par évaporation, le sel qui y est amené s'y accumule au point de saturer les eaux et de cristalliser en plaques épaisses dans la saison où la chaleur réduit par évaporation la masse de ces eaux.

Les eaux ainsi réduites prennent en général une couleur rougeâtre ; elles répandent souvent une odeur particulière, approchant de celle du bitume ou de la térébenthine ; odeur qu'on reconnaît également dans presque toutes les usines où l'on évapore des eaux de sources salées.

Outre le sel marin, ces eaux renferment assez souvent du gypse, du nitre, du natron, du sulfate de soude, des muriates terreux divers, etc.

tel est celui de Loonar, à 40 milles de Jaureh, dans le district de Bérar aux Indes orientales. (J. E. ALEXANDER.)

Nous ne donnons point de nouveaux exemples de cette position du sel marin, parce que nous en avons rapporté déja un assez grand nombre dans l'énumération géographique des pays qui fournissent ce sel, quelle que soit son origine.

Exploitation, fabrication et usages du sel marin.

Quoique le sel marin soit assez ordinairement employé par petites doses, son usage est si général et si habituel, qu'on fait pour l'assaisonnement seul une immense consommation de cette substance. On en emploie une quantité encore plus considérable pour les salaisons, c'est-à-dire, pour conserver, par son moyen, différents aliments tirés des animaux et même quelques végétaux. Considéré sous ce dernier point de vue, il est d'une grande importance, puisque plusieurs genres d'industrie et de commerce en dépendent. On a donc dû chercher à l'extraire avec le plus d'économie possible de tous les lieux où la nature nous l'offre avec une bienfaisante profusion.

Les mines de sel gemme sont exploitées comme nous l'avons indiqué plus haut; lorsque le sel qu'elles produisent n'est pas pur, on est obligé de le faire dissoudre dans l'eau pour le purifier.

Si l'eau de la mer est, ainsi qu'on l'a dit, la mine la plus vaste de ce sel, elle n'est pas la plus riche, et s'il fallait employer uniquement la chaleur des combustibles pour en obtenir le sel, cette substance serait portée à un prix trop élevé. On extrait donc le sel de l'eau de la mer de deux manières: 1° par la seule évaporation naturelle; 2° par l'évaporation naturelle combinée avec l'évaporation artificielle.

Dans le premier cas, on fait cette extraction au moyen des *marais salants*: ce sont des bassins très-étendus, mais très-peu profonds, dont le fond est argileux et fort uni; ils sont pratiqués sur le rivage de la mer. Ces marais ou bassins consistent: 1° en un vaste réservoir placé en avant des marais proprement dits et plus profond qu'eux; ce réservoir communique avec la mer par un canal fermé d'une écluse: on peut, sur les bords de l'Océan, le remplir à marée haute, mais les marées sont plutôt un inconvénient qu'un avantage pour les marais salants; 2° en marais proprement dits, qui sont divisés en une multitude de compartiments au moyen de petites chaussées. Tous ces compartiments communiquent entre eux, mais de manière que l'eau n'arrive souvent d'une case dans la case voisine qu'après avoir fait un très-long circuit, en sorte qu'elle a parcouru une étendue quelquefois de 4 à 500 mètres

avant d'arriver à l'extrémité de cette espèce de labyrinthe. Ces diverses parties ont des noms techniques très-nombreux, très-singuliers, et qui diffèrent dans chaque département. Ces marais doivent être exposés aux vents de N. O., de N. ou de N. E.

C'est en mars que l'on fait entrer l'eau de la mer dans ces bassins étendus. Elle y présente une vaste surface à l'évaporation. Le réservoir antérieur est destiné à conserver l'eau, afin qu'elle y dépose ses impuretés et qu'elle y subisse un commencement d'évaporation ; cette eau doit remplacer celle des autres bassins à mesure qu'elle s'évapore. On juge que le sel va bientôt cristalliser, quand l'eau commence à rougir ; elle se couvre peu après d'une pellicule de sel qui se précipite sur le sol. Tantôt on lui laisse déposer son sel dans les premiers compartiments, tantôt on la fait passer dans des cases où elle présente encore une plus grande surface à l'air. Dans tous les cas on retire le sel sur les rebords des cases pour l'y faire égoutter et sécher. On le recueille ainsi deux ou trois fois par semaine vers la fin de l'opération.

Le sel obtenu par ce moyen participe de la couleur du sol sur lequel il est déposé, et, selon la nature du terrain, il est blanc, rouge ou gris : on appelle aussi ce dernier *sel vert*. Le sel de mer a l'inconvénient d'être amer, si on l'emploie immédiatement après sa fabrication. Il doit ce goût au muriate de chaux et au sulfate de soude qu'il renferme. L'exposition à l'air pendant deux ou trois ans le débarrasse en partie de ces sels étrangers.

Les marais salants sont presque aussi multipliés que les mines et que les sources salées. Ceux de Portugal passent pour donner le sel de meilleure qualité : il est en gros grains presque transparents ; on le préfère en Irlande pour les salaisons de bœuf. Les sels les plus estimés après celui-ci sont ceux de Sicile, de Sardaigne et d'Espagne. Les sels de France sont appropriés à d'autres usages, notamment à la salaison du poisson. Il y a des marais salants sur les bords de la Méditerranée, dans le département des Bouches-du-Rhône, et dans celui de l'Hérault près d'Aiguemortes. C'est dans ce dernier lieu que sont les marais de Peccaie. La suite des opérations diffère un peu de celle que nous avons décrite ; mais les principes sont les mêmes. Sur les côtes de l'Océan on compte ceux de la baie de Bourgneuf, ceux du Croisic, ceux de Brouage, de la Tremblade et de Marenne, département de la Charente-Inférieure.

Dans la seconde manière d'extraire le sel de l'eau de la mer, on forme sur le rivage une esplanade de sable très-unie, que la mer doit couvrir dans les hautes marées des nouvelles et des pleines lunes. Dans l'intervalle de ces marées, ce sable, en partie desséché, se couvre d'ef-

florescences de sel marin ; on l'enlève et on le met en magasin. Lorsqu'on en a une suffisante quantité, on le lave dans des fosses avec l'eau de mer, qu'on sature ainsi de sel marin ; on porte cette eau dans des bassins de plomb assez étendus, mais peu profonds ; on évapore, par le moyen du feu, l'eau surabondante, et on obtient le sel marin d'un beau blanc. Ce procédé est mis en usage sur les côtes du département de la Manche, près d'Avranches.

On assure qu'on peut aussi concentrer l'eau de la mer par la gelée : la partie qui se gêle contenant beaucoup moins de sel que la partie qui n'est pas gelée ; mais on ne peut pas l'amener par ce moyen à plus de 16 à 17 degrés (Wall), ou 9 à 10 (Langsdorf). Il faut, d'après les observations de M. Bischoff, une température de — 5,3 degrés pour geler une eau salée à 9 degrés de saturation, et — 17 degrés R. pour la geler lorsqu'elle est à 27 degrés, c'est-à-dire, complètement saturée ; mais ce moyen insuffisant, qui a été essayé à la saline de Walloë en Norwège, a été abandonné à cause de son peu d'efficacité et des manipulations dispendieuses qu'il entraînait. On ne pourrait pas employer le procédé de la congélation pour l'eau des fontaines salées qui renferment du sulfate de magnésie, parce que ce sel décompose, à la température de la glace, le muriate de soude. Il se forme du sulfate de soude et du muriate de magnésie : sel déliquescent qui gêne la cristallisation du sel marin et en altère la qualité. (Garn.)

Les Romains ont employé un autre procédé dans leurs salines de Cervia et d'Ostia. Ils accumulaient le sel en monceaux et brûlaient des roseaux à l'entour ; la surface du sel se durcissait et semblait se vitrifier, en sorte que l'eau des pluies glissait dessus sans dissoudre le sel. L'eau de la masse, ne pouvant plus s'évaporer, entraînait, en s'écoulant, tous les sels déliquescents : ce qui rendait le sel plus pur et plus sec. (P. S.-Georgio.)

Enfin, à la saline de Walloë en Norwège, on se sert de bâtiments de graduation pour concentrer l'eau de la mer. On l'amène par ce moyen, et par l'addition d'un peu de sel de Norwich, au point de saturation, qui est de 26 degrés 8', lorsque le sel est pur, et qui monte jusqu'à 32 degrés lorsque le sel est impur, et on l'évapore dans des poëles. (Voyez plus bas la description de ce genre d'extraction.)

Lorsque l'eau des fontaines salées est assez chargée de sel pour contenir au moins 15 parties de sel sur 100 parties d'eau, c'est-à-dire, pour être à 15 degrés, on la soumet immédiatement à l'évaporation. Les poëles ou bassines dans lesquelles on fait cette opération, sont quelquefois en plomb, mais plus ordinairement en fer. Elles sont très-grandes, mais peu profondes. Il y a cependant certaines dimensions qu'on ne doit pas

dépasser, si l'on veut réunir l'avantage du travail en grand et de l'économie du combustible avec celui de la sûreté du travail et du succès. Il paraît que le maximum de ces dimensions est pour des poëles rectangulaires de 7 mètres de large au plus, sur 13 à 14 mètres de long. Leur fond est plat et uni, quoique composé de plusieurs pièces; mais dans plusieurs salines, ces pièces de fer ont des rebords repliés à angles droits qui sont en saillie à l'extérieur de la poële. C'est au moyen de ces rebords que ces pièces sont réunies très-exactement et solidement par un ciment composé d'étoupe, de chaux-vive et d'eau salée saturée, et par des écrous à vis. Le fond des poëles est sujet à se courber; on le soutient, ou avec des piliers, qui sont ou en terre cuite ou en fonte, qui, montant du foyer, gênent et le service et la vue, ou au moyen de chaînes qui lient ce fond avec des pièces de bois placées horizontalement au-dessus des poëles.

Les tôles qui composent ces poëles sont en fer ou battu ou laminé. Les premières ont semblé avoir quelques avantages sur les secondes, mais on ne sait pas s'ils sont réels, et s'ils ne tiennent pas plutôt à la qualité du fer qu'à la manière dont il a été étendu.

Pendant l'évaporation il se dépose du sulfate de chaux, que les ouvriers appellent *schelot*. Il faut l'enlever avec soin; on place sur les bords de la poële, pour le recevoir, des petites poëles plates et en tôle nommées *augelots:* on retire les augelots au moment où le sel commence à cristalliser; mais ce moyen est insuffisant. Vers la fin du *salinage*, le sel, mêlé de chaux sulfatée, s'attache fortement au fond de la chaudière et forme une croûte ou écaille assez difficile à enlever. M. Nicolas a proposé de la dissoudre avec des eaux peu chargées de sel. Cette écaille, qui contient beaucoup de chaux sulfatée, est si dure, qu'on la jette souvent comme inutile. M. Unger en a tiré un parti très-avantageux, en la pulvérisant sous des brocards, et en dissolvant le sel qu'elle renferme dans l'eau même de la source salée, qui devient par ce moyen beaucoup plus forte. Ces écailles sont produites par les sels que l'eau abandonne et qu'elle dépose au fond de la chaudière, en passant dans cette partie de la poële de l'état liquide à l'état gazeux. Si l'on évaporait sans ébullition, cet effet n'aurait pas lieu. (Robinet, J. de Phil.)

M. Cleiss, inspecteur des salines de Bavière, a introduit une méthode d'évaporation qui paraît prévenir la plupart de ces inconvénients. Un atelier d'évaporation est composé de six poëles disposées sur deux rangs et ayant des usages différents. La poële du milieu du rang de derrière est la plus petite; elle est échauffée par la réunion des cheminées des foyers des autres poëles. Elle se nomme *poëlon*. L'eau salée, après y avoir déposé ses impuretés, passe dans la *poële de graduation*, plus basse

que le poelon et placée sur le rang de devant ; elle y est tenue dans un état constant d'ébullition. L'eau s'y concentre jusqu'à 20 degrés, et y dépose une partie de son schelot ou chaux sulfatée. De la poële de graduation l'eau salée passe dans les *poëles de préparation*, situées aux deux extrémités du rang de derrière ; elle y bout aussi constamment, se concentre complètement et laisse déposer tout son sulfate de chaux. Alors on la fait passer dans les *poëles de cristallisation* encore plus basses que les précédentes, et placées aux deux extrémités du rang de devant. L'eau y bout à peine et le sel y cristallise. Chaque poële, à l'exception du poëlon, a un foyer particulier, dont les tuyaux de fumée entourent les bords de la poële. Les poëles sont placées deux par deux dans des chambres en planches bien jointes, qui les enveloppent complètement. Ces chambres sont basses et leurs plafonds sont percés dans le milieu d'une ouverture terminée par un tuyau, au moyen duquel la vapeur aqueuse se dégage avec rapidité. On a remarqué qu'on trouvait dans cette méthode d'évaporation une économie de plus du tiers du combustible. (*Bulletin des Sciences*, n. 90.)

Tantôt on évapore l'eau jusqu'à siccité : cette circonstance est rare ; il faut, pour qu'elle ait lieu, que la fontaine salée ne contienne que du muriate de soude. Plus ordinairement on laisse des eaux-mères, nommées *muires*. Ces eaux-mères contiennent principalement des sels déliquescents, qui sont des muriates de chaux et de magnésie : ces sels, en augmentant la masse des eaux-mères, augmentent aussi l'emploi des combustibles, et rendent le sel marin amer et déliquescent. M. Gren propose de les décomposer en grand par l'addition de la chaux et du sulfate de soude. Il se précipite dans ce cas deux substances, dont l'une est insoluble, c'est de la magnésie ; et l'autre est peu soluble, c'est du sulfate de chaux. L'eau salée peut être alors entièrement évaporée ; le sel que l'on obtient est pur et sec.

Enfin, on cherche toujours dans ces opérations à économiser le combustible. La forme des fourneaux et la dimension des poëles sont calculées pour atteindre ce but important.

On remarque une odeur assez agréable dans la plupart des ateliers où se fait l'évaporation des eaux salées. Il paraît qu'elle vient de la petite partie de bitume qui est presque toujours mêlée au sel dans ses mines.

Lorsque l'eau des fontaines ne contient qu'une petite quantité de sel, l'évaporation artificielle coûterait trop, s'il fallait y soumettre la masse d'eau telle qu'elle est donnée par la nature ; il faut donc la concentrer par un procédé moins cher.

On sait que, pour favoriser et accélérer l'évaporation d'une liqueur,

il faut lui faire présenter beaucoup de surface à l'air. Pour remplir cette indication, on élève par des pompes l'eau salée à une hauteur de 9 mètres environ, et on la fait tomber sur des murailles de fagots qui ont cette hauteur; l'eau qui est distribuée avec égalité sur ces fagots par des conduits et par des robinets, s'y divise à l'infini, et éprouve dans sa chute une évaporation considérable. La même eau est élevée souvent plus de vingt fois pour être amenée au degré de concentration nécessaire. On appelle cette opération *graduer* l'eau, et on nomme *bâtiments de graduation* les murailles de fagots d'épine dont nous venons de parler.

Ces murailles sont couvertes d'un toit qui les met à l'abri de la pluie; elles ont environ 5 mètres d'épaisseur, et quelquefois plus de 400 mètres de longueur. Elles doivent présenter leur flanc aux vents dominants.

L'état de l'atmosphère influe considérablement sur la rapidité de la concentration; un vent frais, sec et modéré, lui est favorable; tandis qu'un temps lourd, humide et brumeux, ajoute quelquefois de nouvelle eau à l'eau salée. Un vent trop violent enlève beaucoup d'eau salée.

L'eau, en se concentrant, dépose sur les fagots une couche de sélénite ou chaux sulfatée, qui devient à la longue si épaisse, qu'il faut les renouveler.

L'eau, amenée à 26 ou 27 degrés par la graduation, est évaporée complètement dans les poêles, comme nous venons de le décrire.

On a employé à Moutier un procédé qui, diminuant encore l'emploi du combustible, rend l'opération moins coûteuse. Lorsque l'eau a été concentrée par la graduation, ensuite par l'évaporation artificielle, au point d'être amenée à près de 30 degrés, qui est le terme voisin de celui de la saturation pour les eaux salées impures, on la fait couler le long d'un grand nombre de cordes suspendues perpendiculairement. Ces cordes se couvrent d'une couche de sel, qu'on enlève lorsqu'elle a acquis environ 5 centimètres d'épaisseur. On peut faire une semblable récolte deux à trois fois par an.

Enfin, on a essayé à Artern, en Saxe, d'obtenir du sel des sources salées par la seule action du soleil, sans l'emploi d'aucun combustible. On concentre l'eau par la graduation; on l'expose ensuite au soleil dans des caisses en bois, élevées au-dessus du sol et très-plates. Ces caisses sont recouvertes d'un toit de planches, qu'on ôte et qu'on remet à volonté.

On peut encore graduer jusqu'à un certain point les eaux faibles, en les laissant séjourner dans un réservoir profond. La masse inférieure d'eau est quelquefois portée par ce moyen de 0,01 à 0,14. (Struve, Robinet.)

Tels sont les principes des différentes méthodes d'extraction du sel marin. Ce sel est répandu dans le commerce, tantôt sous la forme de grains, tantôt sous celle de pains. On fait ces pains en pressant le sel en grain dans un moule, et en l'agglutinant au moyen d'un peu d'eau; on les fait ensuite sécher à l'étuve : ils se transportent plus facilement sous cette forme. C'est ainsi que l'on façonne une partie du sel à Montmorot, dans le département du Jura.

Nous avons déja indiqué quelques-uns des usages du sel marin : ce sont aussi les plus connus de tout le monde. Non seulement ce sel est pour les hommes un assaisonnement agréable et sain, mais presque tous les animaux herbivores l'aiment, et il paraît leur être très-salutaire. Le sel a encore quelques autres usages particuliers et assez singuliers. Il rend le bois qu'on laisse séjourner dans ses dissolutions presque incombustible : on croit même en Perse qu'il le garantit de l'attaque des vers, car on saupoudre de sel les pièces de charpente des édifices. (Chardin.)

Il sert de monnaie en Abyssinie; il y passe de main en main sous la forme de briques, qui valent à peu près 1 fr. 25 cent. (Bruce.)

Il paraît très-probable que les colonnes de verre fossile, dans lesquelles les Abyssiniens renfermaient les momies de leurs parents, au rapport d'Hérodote, n'étaient autre chose que des masses de sel gemme, substance très-commune dans cette partie de l'Afrique, comme on l'a vu plus haut.

Le sel était regardé par les Anciens comme absolument contraire à la végétation; on faisait la cérémonie de semer du sel dans un champ qu'on voulait frapper de stérilité. L'expérience journalière vient à l'appui de cette opinion. Cependant le sel est aussi regardé comme amendement, lorsqu'on ne l'emploie qu'à petites doses. Beaucoup d'agriculteurs enlèvent le sable salé des bords de la mer, ou bien achètent les résidus des salines, pour amender leurs terres. (Pictet.)

Le sel marin est employé directement dans quelques arts chimiques. Il sert à donner un vernis assez beau à certaines poteries de grès. On le jette dans le four au moment où les poteries sont cuites, et où le four est au plus haut degré d'incandescence. On ferme toutes les issues. Le sel, en se volatilisant, fait fondre la surface de toutes les pièces, et la couvre ainsi d'un vernis brillant, solide et inaltérable.

Brongniart, art. *Sel marin*, dans le *Dictionn. des Sc. naturelles*.

EXCURSUS IV

DE NITRO,

CUI APUD DOCTIORES NOMEN NITRATE E POTASSIO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXI, cap. 46, pag. 443:

Non est differenda et nitri natura, etc.

Nitrate de potasse. (Synonymie : *nitre*, *salpêtre*, *salpêtre de houssage*, quaud il est efflenri à la surface des murs; *cristal minéral et sel de prunelle*, quand il a été fondu an feu.)

Composition.

	Bergman.	Kirwan.	Richter.	Wenzel	Laugier.	Bérard.	Berzelius.
Acide	33	44	46,7	52	38	51,36	53,45
Potasse	49	51,8	53,3	48	62	48,64	46,55
Ean	18	4,2					

Préparation.

On peut le faire en unissant l'acide nitrique au sous-carbonate de potasse; mais, ce sel existant dans la nature, on ne le prépare jamais en grand par ce moyen: nous décrirons le procédé qui est suivi en France, après que nous aurons examiné les propriétés du nitrate de potasse et les circonstances où ce sel, ainsi que les nitrates de chaux et de magnésie, se forment dans la nature.

État du nitrate de potasse dans la nature.

La natnre nous présente d'assez grandes qnantités de nitrate de potasse. Ainsi, dans plusieurs contrées de l'Espagne, de l'Inde, de l'Amérique méridionale, etc. il se montre en petits cristaux blancs à la surface dn sol, surtont pendant les chaleurs qui succèdent aux plnies. Nons le trouvons dans le sol de nos bergeries, de nos étables, de nos caves, dans es parties des murs calcaires de nos maisons, de nos clôtnres, etc. qui sont constamment imprégnées d'eau; sonvent nous le voyons apparaître en efflorescences blanches à la surface de ces murs; et parce que, dans

cet état, on le recueille dans quelques pays avec des houssoirs, on l'a appelé *nitre de houssage*.

Il est facile de s'expliquer l'origine des efflorescences de nitre à la surface du sol et à la surface des murs dans les temps chauds et secs qui succèdent aux pluies ou aux temps humides. En effet, qu'un sol, qu'un mur, plus au moins perméable à l'eau, contiennent de petites portions de nitre, disséminées dans toute leur masse où elles sont dissoutes dans l'eau, soient exposés à une atmosphère assez sèche pour qu'ils puissent perdre de l'eau, il arrivera nécessairement que le sel, qui a perdu l'eau qui le tenait en dissolution, se déposera à la surface du sol, du mur, où l'évaporation s'est faite, et que, d'après la tendance qu'ont les liquides à se distribuer également dans toutes les parties d'une masse qui leur est perméable et qu'ils sont susceptibles de mouiller, de nouveau liquide plus ou moins chargé de nitre se portera du centre à la surface, qui tend continuellement à la sécheresse : dès-lors, tant qu'il viendra du liquide à cette surface, il se déposera du nitre, et comme l'évaporation se fait lentement, les molécules du sel se disposeront de manière à former des cristaux.

De la formation du nitrate de potasse dans la nature.

Le nitrate de potasse se rencontre, 1° dans des lieux presque toujours incultes où il paraît, au moins au premier aspect, ne pas y avoir de matières organiques; 2° dans des lieux où il y a certainement des matières organiques.

S'il nous est impossible aujourd'hui d'expliquer d'une manière précise l'origine du salpêtre dans les premiers lieux, nous pouvons affirmer que dans les seconds lieux le salpêtre s'y produit tous les jours. Mais si les circonstances de ce phénomène, qu'on nomme *nitrification*, ont été assez bien déterminées pour que nous soyons en état d'accélérer la formation du nitre, et d'augmenter jusqu'à un certain point la quantité du produit, il faut convenir que la théorie de la nitrification n'est point encore complète : c'est ce qui sera évident, d'après ce que nous allons dire de la formation du nitre dans les endroits où se trouvent les matières organiques.

Les conditions absolument nécessaires à la production de l'acide nitrique, dans les lieux dont nous venons de parler, sont, 1° la présence d'une matière organique azotée, qui peut être d'origine animale ou végétale; 2° la présence d'une base alcaline, telle que la potasse, la chaux, la magnésie, qui doit être à l'état de sous-carbonate, et si ce sous-carbonate, comme celui de chaux, est à l'état de pierre à bâtir, il faut que cette pierre soit poreuse ; car, si elle était compacte comme le marbre, elle serait impropre à la nitrification. Il en est de même, suivant Thouvenel,

de la potasse et de la chaux à l'état caustique : les pierres calcaires, siliceuses, tendres, les craies argileuses, les marnes, etc. sont très-disposées a se salpêtrer; 3° le contact de l'oxigène atmosphérique; 4° une température de 15° à 25°; 5° la préseuce d'une portion d'eau suffisaote pour humecter les matières et pour donner aux éléments de la matière organique la facilité de se prêter aux mouvements qu'ils doivent éprouver nécessairement ponr se transformer en de nouveaux produits. Une trop grande quantité de liquide affaiblirait trop l'influence de bases alcalines en même temps qu'elle faciliterait trop l'altération de la matière organiqoe, surtout si la température dépassait 25°.

D'après ce que nous veoons de dire, oo cooçoit :

1° Pourquoi la oitrification est impossible aux températures où l'eau est solide.

2° Pourquoi, dans un sol, la nitrification n'a plus lieu à 1 ou 2 mètres de profondenr, c'est-à-dire, à une profondenr où l'oxigène atmosphérique ne pénètre qu'avec difficolté.

3° Pourquoi, dans les murs, elle s'arrête à 3 ou 4 mètres au-dessus du sol; hauteur où les murs sont généralement secs.

4° Pourquoi, dans toos les lieux exposés à nn couraot d'air où l'évaporation est rapide, la nitrification oe se produit pas.

5° Pourquoi, dans les villes, les rues basses, étroites et tortueuses, soot les lieux les plns favorables à la production du salpêtre.

Aujourd'hoi on pense assez généralement que l'azote de l'acide nitrique provient des matières organiques, tandis que sou oxigène vient de l'air atmosphérique, et que leur union a lieu sous l'influence alcalioe du sous-carbonate de potasse ou de chaux, lorsque l'azote, à l'état naissant, rencontre l'oxigène humide.

On pense encore que les matières organiques éprouvent des altérations qui nous sont iuconnnes avaut que leur azote forme de l'acide oitrique...

Des nitrières artificielles.

On appelle *nitrières artificielles*, des mélanges de matières propres à produire du nitre, quand elles seront placées dans des circonstances conveoables.

Suivant M. Gay-Lussac, il faut, pour prodnire 100 kilogrammes de salpêtre, 75 kilogrammes de matières animales sèches, ou au moins 300 kilogrammes de ces matières dans leur état naturel, en supposant que tout leur azote soit converti en acide nitrique, et en outre une quantité d'alcali représentée par environ 88 kilogrammes de potasse du commerce, de qualité moyenne.

D'un autre côté, comme les matériaux salpêtrés fournissent au plus 0,05 de salpêtre, et terme moyen 0,02, il faudrait mêler par 100 p. de matières terreuses susceptibles de se salpêtrer, et humides comme l'est une bonne terre de jardin, 6 p. environ de matières animales fraîches : le mélange devrait être fait successivement par parties.

Enfin, pour avoir 100 kilogrammes de salpêtre par an, il faut, suivant Thouvenel, lessiver 800 pieds cubes de matières salpêtrées, ce qui suppose une masse de 24000 pieds cubes, par la raison qu'une première nitrification, durant ordinairement trois ans, il faut dans une exploitation réglée lessiver chaque année un tiers des matières salpêtrées.

On construit des nitrières couvertes et des nitrières exposées à l'air libre.

Nous allons successivement parler de la manière de les établir ; mais aujourd'hui tous les savants qui ont réfléchi aux avantages dont elles peuvent être pour le propriétaire, s'accordent à regarder ces avantages comme étant trop faibles pour qu'on exécute des nitrières sur une grande échelle : de petites nitrières, formées avec des matières qui n'ont pas ou que très-peu de valeur, sont susceptibles d'être exploitées avec quelque profit par des fermiers ou par de petits propriétaires de biens ruraux qui ne veulent négliger aucun bénéfice ; telles sont les nitrières en Suède.

1. *Des nitrières couvertes.*

En général, on dispose les matières qu'on veut nitrifier en couches de 3 pieds d'épaisseur, en murs ou en pyramides.

En Suède il n'est pas un cultivateur qui n'ait une nitrière couverte, dont nous devons la description à M. Berzelius.

« Dans une petite cabane en bois, dit cet illustre savant, et dont le plancher est aussi en bois, et quelquefois en argile bien comprimée et bien compacte, on met un mélange de terre ordinaire, de sable calcaire ou de marne et de cendres lessivées, et on arrose ce mélange avec de l'urine de bœufs ou de vaches. Pendant l'été on remue cette masse une fois par semaine, et pendant l'hiver une fois chaque deux ou trois semaines : cela se fait en ménageant un petit espace le long d'un côté de la cabane, et en rejetant la terre une fois vers le côté gauche, l'autre fois vers le côté droit, en prenant soin de ne pas comprimer la terre dans le nouveau monceau que l'on forme. Le monceau a ordinairement deux et demi à trois pieds de hauteur sur toute l'étendue que la cabane emporte. La cabane est pourvue de volets, que l'on ferme pour empêcher le soleil d'y pénétrer. »

Nous allons faire connaître maintenant le procédé de nitrification qui

a été proposé par le comité consultatif des poudres et salpêtres de France.

1° On choisit une terre légère, où le sous-carbonate de chaux domine. Si les localités ne permettent pas de s'en procurer, on mêlera à une terre meuble des cendres de toutes espèces, des plâtres, des mortiers de démolitions, etc.

2° (*a*) Si l'on peut se procurer, à peu de frais, des fumiers, on les mêlera avec la terre par lits successifs de 5 à 6 pouces d'épaisseur; on les arrosera de temps en temps avec de l'eau de fumier. Quand la matière sera convertie en terreau, on la mettra en couches de 2 pieds et demi à 3 pieds d'épaisseur sur un sol couvert, où on pourra la remuer aisément. On l'arrosera ensuite avec des eaux de fumier, des urines, de manière à lui donner le degré d'humidité de la terre d'un jardin bien cultivé. Tous les quinze jours on retournera la couche, et on tiendra le hangar fermé pour que l'évaporation ne se fasse pas trop rapidement.

Après dix-huit mois on arrosera, non plus avec de l'eau de fumier, mais seulement avec de l'eau pure, afin que pendant les six derniers mois les matières animales aient le temps de se détruire.

(*b*) Si l'on n'emploie pas le fumier, on mettra la terre dans une étable, ou la recouvrira d'une litière abondante; au bout de quatre mois on enlèvera le fumier, on retournera la terre, on la recouvrira de 8 à 9 pouces de nouvelle terre, puis de litière: au bout de quatre mois on enlèvera le fumier, on remuera la terre, et on la recouvrira encore de 8 à 9 pouces de nouvelle terre; enfin, après quatre mois, on enlèvera le fumier, et la terre préparée sera transportée sous un hangar pour qu'elle s'y nitrifie.

Quand on a des matières animales, il est avantageux de les diviser et de les mêler intimement aux terres que l'on destine à la nitrification.

2. *Des nitrières à l'air libre.*

Elles consistent en un mélange de terre et de fumier, de plantes herbacées, de menues branches, dont on fait des murs de 2 à 3 pieds d'épaisseur sur 6 à 7 de hauteur. Ces murs sont garnis d'un toit de paille.

Le comité consultatif conseille, 1° d'orienter les murs dans la direction du vent dominant de la pluie; 2° de les arroser souvent, surtout avec des eaux peu riches en matières propres à la nitrification; 3° de faire entrer dans la composition des murs de menus branchages de plantes ligneuses: par ce moyen, les murs acquièrent de la solidité, et en même temps ils deviennent moins compactes; 4° de préparer les terres qu'on mêle au fumier, de la même manière que celles qui servent aux nitrières couvertes; 5° de faire les murs de manière qu'une face

soit unie, tandis que la face opposée soit en gradins et en forme de gouttières : les arrosages se faisant sur cette face seulement, l'eau pénètre toute la masse du mur, et le nitre produit vient s'effleurir sur l'autre face, où il est facile de l'enlever.

Extraction du nitrate de potasse ; matériaux salpêtrés.

1. *Nature des matériaux salpêtrés.*

Ils se composent de matières insolubles dans l'eau et de matières qui s'y dissolvent ; ces dernières sont :

Du nitrate de potasse,
— de chaux,
— de magnésie ;
De l'hydrochlorate de chaux,
— — de magnésie ;
Du chlorure de potassium,
— de sodium ;
Du sulfate de chaux,
Et des matières organiques.

Le *nitrate de potasse* est d'autant plus abondant, que les sels de potasse étaient plus abondants dans la nitrification, en supposant toujours que la proportion de ces sels n'excédait pas celle où la nitrification est possible : en général, le nitrate de potasse domine sur le nitrate de chaux dans les terres des étables et des bergeries.

Le *nitrate de chaux*. Presque toujours ce sel domine dans les pierres calcaires salpêtrées. D'après Thouvenel, il se produit avant celui de potasse ; mais ensuite il est décomposé par le sous-carbonate de potasse ou quelque autre sel de cette base : 100 parties de nitrate de chaux, décomposées par 57,08 p. de potasse pure ou 108 p. environ de potasse du commerce, donnent 122,6 p. de nitrate de potasse.

Nitrate de magnésie. Il n'existe communément qu'en très-petite quantité dans les matériaux salpêtrés : à Paris, les matériaux salpêtrés contiennent 33 de nitrate de chaux, 5 de nitrate de magnésie et 25 de nitrate de potasse ; 100 p. de ce sel, décomposées par la potasse, donnent 135,4 de nitrate de potasse.

Hydrochlorate de chaux. Il se rencontre ordinairement dans les matériaux où il y a du chlorure de sodium et de la craie, et cela ne doit pas étonner, puisque M. Berthollet a fait voir que ces matières, en réagissant ensemble, donnent lieu à du sous-carbonate de soude qui s'effleurit,

et à de l'hydrochlorate de chaux : 100 p. de sel, décomposées par 84,4 de potasse, donnent 133,5 de chlorure de potassium.

Hydrochlorate de magnésie. Il est toujours en faible proportion dans les matériaux salpêtrés : 100 p. décomposées par 98,2 p. de potasse, donnent 155,2 p. de chlorure de potassium.

Chlorure de sodium. Il accompagne toujours le nitrate de potasse.

Chlorure de potassium. Suivant M. Gay-Lussac, il existe rarement avant la nitrification dans les matériaux salpêtrés; il ne se forme qu'à l'époque où il y a du nitrate de potasse formé : alors celui-ci, en réagissant sur de l'hydrochlorate de chaux, produit une certaine quantité de chlorure de potassium.

2. *Choix des matériaux salpêtrés.*

Les salpêtriers sont dans l'usage de juger de la richesse des matériaux salpêtrés, d'après leur saveur amère et piquante plus ou moins grande; mais comme cette épreuve exige de l'habitude et qu'elle n'est pas toujours sûre, il est préférable de lessiver un poids donné de matériaux salpêtrés réduits en poudre, et de juger, par le poids du residu du lavage évaporé, la proportion réelle du salpêtre qu'ils contiennent.

3. *Lessivage des matériaux salpêtrés.*

On écrase les matériaux salpêtrés, soit avec des battes, soit avec des moulins; on les passe à la claie, puis on les lessive dans des tonneaux dont l'un des fonds a été enlevé; ils sont garnis, tout près du fond qui reste, d'une chantepleure en bois. On a ordinairement 36 tonneaux disposés en nombre égal sur trois rangs, qu'on appelle *bandes :* on commence par mettre un lit de paille au fond des tonneaux, puis on les remplit de matériaux salpêtrés de manière qu'ils dépassent de quelques pouces l'ouverture du tonneau; on y verse ensuite une quantité d'eau suffisante pour pénétrer également toute la masse des matériaux salpêtrés contenue dans les tonneaux de la première bande A; après dix ou douze heures on ouvre la chantepleure, la liqueur de lavage s'écoule dans un réservoir n° 1.

On verse sur les tonneaux de la bande A une quantité d'eau pure égale à celle de l'eau salpêtrée qu'elle a fournie ; après trois ou quatre heures, on ouvre la chantepleure, et cette eau s'écoule dans le réservoir n° 1, où elle se mêle avec le premier lavage.

Un troisième et un quatrième lavages se font comme le second; mais leurs eaux sont réunies dans un réservoir n° 2.

Quatre lavages suffisent généralement pour épuiser une bande : on enlève les matières lavées, et on les remplace par des matières neuves.

Dans les ateliers on distingue les eaux de lavage par les dénominations,

1° *D'eaux de cuite*, quand elles sont bonnes à évaporer : elles doivent marquer de 10° à 14° à l'aréomètre ;

2° *D'eaux fortes*, quand elles doivent passer encore une fois sur des terres neuves, pour être transformées en eaux de cuite : pour qu'une eau soit réputée eau forte, il faut qu'elle marque au moins 4°;

3° *De petites eaux*, quand elles marquent seulement de 1 à 2°.

La bande A des tonneaux étant épuisée, on passe successivement sur la bande B,

1° Les *eaux fortes* du premier et second lavage: par ce moyen elles deviennent eaux de cuite;

2° La moitié des *petites eaux ;*

3° L'autre moitié des *petites eaux.*

Par ce moyen les *petites eaux* deviennent des *eaux fortes.*

4° De l'eau pure ;

5° De l'eau pure.

Ces deux derniers lavages donnent de *petites eaux.*

Quant à la bande C, on commencera par y passer les *petites eaux* de la bande A, qui ont été transformées en eaux fortes par leur passage sur la bande B, afin qu'elles deviennent eaux de cuite ; après quoi on procédera à l'épuisement des matériaux de la bande C, comme on a procédé à celui de la bande B.

Nous renvoyons, pour de plus grands détails, à l'instruction sur la fabrication du nitre qui a été publiée en 1820 par le Comité consultatif des poudres et salpêtres de France.

4. *Saturation des eaux salpêtrées.*

On verse dans les eaux de cuite assez de sous-carbonate de potasse en dissolution dans l'eau, pour précipiter toute la chaux et la magnésie qui étaient unies aux acides nitrique et hydrochlorique. Par ce moyen les eaux de cuite ne contiennent plus que du nitrate de potasse et des chlorures de sodium et de potassium ; plus, une petite quantité de sous-carbonate de chaux et de magnésie, et des matières organiques.

Au lieu de sous-carbonate de potasse, on peut employer, pour saturer les eaux salpêtrées, le sulfate de potasse, ou, ce qui revient au même, un mélange de chlorure de potassium et de sulfate de soude ; mais, avant d'employer ces substances, il faut préalablement décomposer les sels magnésiens par l'eau de chaux.

(a) *Emploi du sulfate de potasse.*

On verse la dissolution aqueuse dans les eaux salpêtrées; le sulfate de chaux qui se produit alors, n'est point aussi facile à séparer que le sous-carbonate de chaux qu'on obtient lorsqu'on fait usage de sous-carbonate de potasse. Lorsqu'on emploie 79,3 de sous-carbonate de potasse, il faut 100 p. de sulfate de potasse.

Le *sursulfate de potasse* ne doit être employé que quand on en a neutralisé l'excès d'acide par la craie ou par une lessive de potasse.

(b) *Emploi du chlorure de potassium, mêlé au sulfate de soude.*

Ces sels doivent être mêlés par le rapport de 93 à 89, et employés en dissolution dans l'eau.

5. *Évaporation ou cuite des eaux salpêtrées.*

L'évaporation s'opère dans deux vaisseaux de cuivre : le premier est une chaudière placée sur un fourneau; le second est un bassin tellement disposé, qu'il est chauffé par la chaleur qui se dégage du foyer où la chaudière est placée, et de plus qu'il porte un robinet, au moyen duquel on peut faire couler le liquide qu'il contient dans le premier vaisseau. La capacité du bassin est la moitié de celle de la chaudière.

Quand les deux vaisseaux sont chargés d'eau de cuite, on chauffe le fourneau : on a soin de faire arriver autant de liquide du bassin dans la chaudière qu'il s'en évapore dans celle-ci. Dès que l'ébullition commence, il se forme des *écumes*, qu'on enlève avec une écumoire et qu'on verse dans un baquet placé au-dessus de la chaudière sur deux traverses de bois : le baquet est garni d'une chantepleure, par laquelle s'écoule le liquide contenu dans les écumes; quand celles-ci sont égouttées, on les réunit aux matières qu'on veut préparer à la nitrification. En même temps que les écumes se forment, il se dépose des *sous-carbonates de chaux et de magnésie*, qu'on reçoit dans un chaudron placé au fond de la chaudière : ce chaudron est pendu à une chaîne, et la chaîne est attachée à une corde qui passe sur une poulie fixée au-dessus de la chaudière. On retire le chaudron chaque fois qu'on le suppose rempli de dépôt; on cesse de le remettre dans la chaudière, lorsqu'on aperçoit que le dépôt est couvert de *chlorure de sodium cristallisé*.

A mesure que le *chlorure de sodium* se dépose, on l'enlève avec des écumoires et on le met dans un panier placé au-dessus de la chaudière, pour qu'il s'égoutte. Le chlorure de sodium est constamment mêlé de chlorure de potassium.

L'eau est concentrée au degré convenable, lorsqu'elle marque 80° à

l'aréomètre, ou, ce qui revient au même, lorsque, en en laissant refroidir cinq mesures, il reste, après la cristallisation, une mesure d'eau-mère.

Avant de décanter la *cuite*, on la laisse reposer pendant quelques heures, puis, en évitant d'entraîner des chlorures qui se sont précipités au fond, on la transvase dans des bassins de fer, de cuivre, ou dans des cuves de bois, qui sont placées dans un lieu frais: par le refroidissement le nitrate de potasse cristallise; on décante l'eau-mère, on fait égoutter les cristaux, on les détache du fond des cristallisoirs, on y jette quelques arrosoirs d'eau froide.

Pour les laver davantage il suffirait de les mettre dans une caisse avec $\frac{1}{8}$ ou $\frac{1}{4}$ de leur poids d'eau. Après vingt-quatre heures on décanterait le liquide, et on laisserait égoutter le salpêtre, qui alors ne perdrait que 3 à 4 pour 100.

Les eaux-mères du salpêtre peuvent être réunies aux eaux de cuite, tant qu'elles ne contiendront pas assez de matières organiques pour s'opposer à la cristallisation du nitre: dans ce cas il faut les jeter sur les terres des nitrières.

Comme les chlorures de sodium et de potassium peuvent retenir de 0,05 à 0,20 de nitre, il faut les mettre dans une chaudière avec $\frac{2}{8}$ ou $\frac{1}{4}$ de leur poids d'eau, élever la température de 40 à 50°, puis faire égoutter le résidu. L'eau contiendra presque tout le nitre avec environ $\frac{2}{3}$ de son poids de chlorure: on la réunira aux eaux de cuite; les chlorures une fois lavés, pour en séparer un peu de sel cuivreux, peuvent être employés pour la nourriture des animaux.

On voit que la séparation du nitrate de potasse est principalement fondée: 1° sur ce que le chlorure de potassium est à peu près aussi soluble à chaud qu'à froid, tandis que le nitrate de potasse est beaucoup plus soluble à chaud que ne l'est le chlorure de potassium.

Les salpêtriers ne suivant point encore les procédés que nous venons de décrire, d'après l'instruction publiée par le Gouvernement, nous allons dire quelques mots de l'essai du salpêtre livré à l'État par les salpêtriers, et des moyens employés pour le purifier en grand.

Essai du salpêtre.

Nous devons à M. Riffault un procédé très-simple pour déterminer exactement la proportion du nitrate de potasse pur qu'il contient. Ce procédé consiste essentiellement à traiter un poids donné de salpêtre par une solution de nitrate de potasse pur; celle-ci dissout tous les sels du salpêtre, excepté le nitrate de potasse.

1° *Préparation de la liqueur d'essai.* On commence par purifier le sal-

pêtre, en le lavant avec de l'eau de pluie. Pour un kilogr. de salpêtre pesé avant le lavage, on mettra 1 k, 5 d'eau, dont on élèvera la température de 25 à 30°, avec une suffisante quantité d'eau bouillante; on agitera les matières et on les laissera refroidir : par ce moyen on aura une liqueur saturée à une certaine température. Cette température devra être constante pendant tout le temps que durera le contact de cette liqueur avec le salpêtre qu'on essaie.

2° On met dans un bocal 400 gr. de salpêtre; on verse dessus ½ litre d'eau saturée de nitre; on agite pendant un quart d'heure; on laisse reposer. Quand le sel est déposé, on décante la liqueur sur un filtre de papier placé dans un entonnoir de verre.

3° On verse sur le salpêtre 2 ½ décilitres d'eau saturée; on agite pendant un quart d'heure, puis on verse le tout sur le filtre.

Si l'on avait raison de croire que l'échantillon cédât à l'eau plus de 240 gr. de sel, il faudrait faire un troisième lavage avec un ½ litre d'eau saturée.

4° Le salpêtre resté sur le filtre étant bien égoutté, on ôte le filtre de l'entonnoir, on l'étend sur un papier gris, en ayant soin que le nitre soit également répandu sur sa surface; on place le papier gris sur un boisseau qui contient des corps absorbants, tels que de la craie sèche, des cendres, recouverts de rognures de filtre.

5° Après vingt-quatre heures on enlève le salpêtre de dessus le filtre, on le met dans le bocal où il a été pesé, on le fait sécher doucement au bain de sable jusqu'à ce qu'il n'adhère plus au verre; puis on le pèse pour savoir combien il a perdu. A cette perte il faut ajouter 8 gr. (ou 2 pour 100), qui représentent : 1° le nitre provenant de l'eau saturée, qui s'est évaporée; et 2° quelques matières insolubles.

Purification du salpêtre.

Dissolution.

On met 600 kilogr. d'eau dans une chaudière, et 1200 kilogr. de salpêtre qui a été livré par des salpêtriers : on chauffe doucement pendant douze heures, puis on augmente le feu et on ajoute, à plusieurs reprises, 2400 kilogr. de salpêtre; on agite les matières; on écume le liquide bouillant; on enlève tous les chlorures qui n'ont pas été dissous. On ajoute de l'eau froide, puis 1 kilogr. de colle de Flandre dissoute dans l'eau chaude; on agite, on écume : on ajoute, à diverses reprises, jusqu'à 400 kilogr. d'eau.

Cristallisation.

Lorsqu'il ne se forme plus d'écumes et que la liqueur est bien claire,

on retire le feu, et quand la température est descendue à 88°, on transvase la liqueur avec des puisoirs et des bassines à main dans le cristallisoir, dont le fond est formé de deux plans inclinés égaux, dont la partie inférieure se trouve au milieu du cristallisoir ; puis on agite la liqueur avec des rabots, pour troubler la cristallisation et obtenir du nitre en petits cristaux, que l'on ramène avec des râteaux sur les bords du cristallisoir, où on en fait des tas pour que le nitre puisse s'égoutter ; on enlève ensuite le sel égoutté avec des pelles percées en écumoire, et on le verse dans des caisses où il doit être lavé. La cristallisation dure de six à sept heures. Nous reviendrons sur les *eaux-mères* du nitre.

Lavage.

Les caisses où l'on a porté le nitre cristallisé sont percées de trous à leur fond, et ces trous sont fermés par des broches. On arrose le sel qu'on veut laver : 1° avec de l'eau saturée de nitre ; 2° avec de l'eau pure : ces liquides restent deux ou trois heures avec le sel, après ce temps on ôte les broches. On cesse de laver lorsque l'eau écoulée en dernier lieu a la densité de l'eau saturée de nitre à la température de cette même eau.

En général, le premier lavage et le premier tiers du second sont réunis aux *eaux-mères* du nitre, pour être évaporés ensemble ; le reste des lavages sert à laver de nouveau salpêtre.

Dessiccation.

Le nitre lavé est séché dans un bassin sous lequel passe la cheminée du fourneau où la chaudière est placée. On a soin de l'y remuer avec des pelles de bois, pour qu'il se sèche également, et qu'il ne se prenne point en masse; après la dessiccation on passe le nitre dans un tamis de laiton.

3000 kilogr. de salpêtre donnent de 1750 à 1800 kilogr. de salpêtre propre à la préparation de la poudre. On le renferme dans des futailles.

Traitement des eaux-mères du nitre réunies aux premières portions des lavages.

On les concentre de la même manière que les lavages des matériaux salpêtrés : on les écume ; on enlève les chlorures à mesure qu'ils se déposent par la concentration ; puis on clarifie avec la colle, on écume, on enlève les chlorures. Quand la liqueur est clarifiée, on ajoute de l'eau froide, on enlève les chlorures qui se sont déposés ; on ajoute du sous-carbonate de potasse; on laisse déposer le précipité, et quand la liqueur est à 85°, on la décante dans le cristallisoir, où l'on en trouble la cristallisation. Quant aux eaux-mères des cristaux, elles sont encore l'objet d'un nouveau traitement.

Lorsque les *eaux-mères* du nitre, dont nous venons de parler, contiennent une grande quantité d'hydrochlorate de chaux, M. Longchamp a proposé, avant de les faire évaporer, d'en précipiter la chaux par le sulfate de soude. (Chevreul ad voc. *Nitrates.*)

Gisements, localités et usages du nitre.

Le nitre est très-abondamment répandu dans la nature; mais il se présente toujours à la surface de la terre ou dans l'intérieur des cavernes où l'air peut circuler, ou au moins facilement pénétrer. Il n'y a peut-être pas d'exemple de nitre trouvé dans l'intérieur des bancs d'une roche quelconque; cela s'est vu tout au plus dans quelques fissures, qui avaient probablement communication avec l'air extérieur. Dolomieu a remarqué que les édifices de Malte, qui sont construits en calcaires crayeux, tombent en efflorescence dès qu'ils ont été touchés par l'eau de mer.

Le nitre est un des sels muraux par excellence, mais il se trouve aussi dans les lieux inhabités. La nitrière naturelle la plus importante est celle qui fut découverte, en 1783, par l'abbé Fortis à Molfetta, dans la Pouille au nord-ouest de Bari, sur l'Adriatique. Cette nitrière s'est formée dans un enfoncement conique, produit au milieu de bancs calcaires coquilliers, par suite d'un affaissement ou de tout autre accident. Ce gîte, nommé *Poulo*, pouvait fournir, suivant l'estimation qui en a été faite lors de sa découverte, environ quarante mille quintaux de ce sel, et l'on avait lieu d'espérer qu'une seconde récolte en produirait davantage encore, ainsi que toutes celles qui se succèderaient. Dolomieu parle d'un grand nombre de cavités, dont chacune renferme environ cinquante mille quintaux de nitre, et qui sont situées près *Latera*, dans le royaume de Naples. On en cite aussi de plus ou moins abondantes à *Gravina*, à *Arthermusa*, *Minervino*, *Massafra*, *Montrone*, *Natra*, etc. Le fameux souterrain de Syracuse, bâti par Denis le tyran, s'est changé en une grande nitrière, que l'on exploite.

Le nitre est extrêmement commun en Asie; il s'effleurit avec profusion à la surface de la terre au Bengale, en Perse, en Arabie et dans plusieurs cantons de l'Inde et de la Chine, particulièrement à la surface des plaines qui entourent Pékin: on en transporte jusqu'en Europe, où il est fort estimé. L'Égypte, les environs du cap de Bonne-Espérance, et plusieurs déserts de l'intérieur de l'Afrique, le produisent journellement. L'Amérique, et particulièrement les environs de Lima, le Tucuman et la province de Kentucky, produisent aussi une grande quantité de nitre en efflorescence, et c'est même de cette dernière localité que l'on extrait celui qui sert à la fabrication de la poudre à canon des Etats-Unis.

Le nitre qui se trouve dans la haute Hongrie a cela de particulier,

qu'il se présente en dissolution dans les eaux de plusieurs sources, ce qui est assez rare; et l'on assure qu'il y est si abondant, qu'on pourrait en retirer une fois plus que l'Inde n'en fournit à toute l'Europe. Ces sources nitreuses se chargent probablement de ce sel en traversant le plateau qui règne le long de la rivière de Samos, dans une étendue de soixante-douze lieues, et elles le déposent ensuite dans le sable, d'où on l'extrait, par lessivation et évaporation, dans un grand nombre d'ateliers destinés à cette fabrication. L'Espagne, la France, et enfin presque toutes les contrées du monde, quelles que soient leur latitude et leur température, sont plus ou moins bien pourvues de ce sel, soit dans les parties arides et désertes, soit dans l'intérieur des bâtiments des villes ou des campagnes.

Le nitre est un excellent fondant : l'on s'en sert dans la purification des métaux, dans les essais en petit et dans plusieurs opérations docimastiques.

BRARD, art. *Nitre*, dans le *Dict. des Sc. nat.*

EXCURSUS V

DE TORPEDINIS VI ELECTRICA.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXII, cap. 2, pag. 462 :

Torpedo, si hasta virgave attingatur, etc.

Parmi les nombreuses merveilles que présente aux yeux du naturaliste la classe si variée des habitants des eaux, une des plus étonnantes, sans aucun doute, est cette puissance invisible à l'aide de laquelle certains poissons atteignent leur proie ou repoussent leur ennemi, frappent avec la rapidité de l'éclair, renversent avec la violence de la foudre.

Depuis des siècles la torpille est connue pour posséder cette force surprenante. Platon, presque contemporain d'Hippocrate, fait dire à Socrate, dans un de ses dialogues : *Tu m'as étourdi par tes objections, comme la torpille, poisson de mer aplati, étourdit ceux qui la touchent.* Elle est encore, aujourd'hui comme autrefois, un sujet de terreur et d'étonnement pour le vulgaire, et la réputation de cet animal s'est telle-

ment répandue, même parmi les classes les moins instrnites des différentes nations du monde, que son nom est devenu populaire, et la nature de ses qualités, vraies ou fansses, le sujet d'un grand nombre de proverbes; mais si l'on a, d'un côté, observé avec soin ses propriétés, on est, de l'autre, resté long-temps incertain sur la place qu'on devait lui assigner dans la vaste classe des êtres animés.

Linnæus a rangé la torpille daus son grand genre des *raies*, sons la dénominstion de *raja torpedo*, qui a été adoptée généralement par les ichtbyologistes jusque dans ces derniers temps. Mais depuis un certain nombre d'années déja, soit dans le cours qu'il fait au Jardin du Roi, de Paris, soit dans sa Zoologie analytique, le professeur Duméril a séparé les *torpilles* des *raies*, pour en faire un genre particulier sons le nom de *Torpédo*, nom qui se présente à plusieurs reprises dans les œuvres de Pline le naturaliste.

Ce genre, qui renferme plnsieurs espèces, a été adopté par M. G. Cnvier. Comme celui des *raies*, il appartieut à la famille des *plagiostomes*, de l'ordre des *trématopnés*, parmi les poissons chondroptérygiens sélaciens, et pent être aiusi caractérisé :

Squelette cartilagineux; opercules et membranes des branchies nulles; quatre nageoires latérales; bouche large, située en travers sous le museau; corps discoïde, plat, circulaire, lisse, nu; trous des branchies ouverts en dessous; queue courte et charnue; catopes distincts.

Il devient, d'après cela, facile de sépsrer les *torpilles* des *raies*, des *rhina*, des *rhinobates*, des *myliobates*, des *pastenagues*, des *céphaloptères*, qni ont la queue longue; et des *squatines*, des *roussettes*, des *requins*, des *lamies*, des *marteaux*, des *grisets*, des *émissoles*, des *pélerins*, des *aodons*, des *eestraeions*, des *aiguillats*, qui ont les trous des branchies ouverts sur les côtés. (Voyez ces divers noms de genres, sinsi que *plagiostomes* et *trématopnés*.)

Parmi les espèces de torpilles que Linnæus avait confondues entre elles, nous citerons les suivantes :

La torpille orientale : *Torpedo narke*, *raja torpedo*, Linn. corps très-aplati, presque ovale; deux nageoires dorsales; cinq ouvertures branchiales de chaque côté; peau nue, sans aiguillons ni épines; nageoire terminale de la queue obliquement conpée; surface snpérieure dn corps d'un brun cendré ou d'un rouge jaunâtre, avec cinq grandes taches arrondies, d'un bleu d'azur changeant en gris, entourées d'un grand cercle brunâtre, et une multitnde de petites macules blanchâtres; dessous du corps d'un blanc grisâtre; tête à peine distincte et terminée latéralement par deux productions qui vont rejoindre les nageoires pectorales; ouverture supérieure des évents entourée d'une membrane

plissée et comme dentelée ; une grande quantité de pores mucipares le long du trajet de la colonne vertébrale ; dents très-courtes.

La torpille femelle est un peu différente du mâle, et, dans les deux sexes, l'âge paraît n'avoir d'influence que sur les dimensions et les teintes.

Ce poisson ne parvient pas à un volume considérable, bien différent en cela de la raie batis et des céphaloptères. Bien rarement il pèse plus de soixante livres, et l'individu, long de quatre pieds et large de deux pieds et demi, que prit dans la baie de Tor, Walsh, membre du parlement d'Angleterre et de la société royale de Londres, n'en pesait que cinquante-trois.

Il fréquente assez communément la Méditerranée et la partie de l'Océan qui baigne les côtes de l'Europe. Nous trouvons donc tout naturel qu'Aristote ait fait mention de cet animal et qu'Athénée en ait parlé, puisque ces auteurs étaient Grecs et pouvaient avoir eu occasion de l'observer.

On le rencontre aussi dans le golfe Persique, dans la mer Pacifique, dans l'océan Indien, auprès du cap de Bonne-Espérance et dans beaucoup d'autres lieux.

Dans la mer de Nice, selon M. Risso, il habite les profondeurs vaseuses. Ailleurs il recherche les endroits sablonneux, et se cache même, dit-on, dans le gravier abandonné sur le rivage.

Il vit de petits poissons, et l'on assure que, parmi ceux-ci, il préfère les loches de rivière.

Les détails qui précédent une fois connus, il nous reste à nous occuper de la faculté particulière que la torpille a reçue de la nature, faculté en vertu de laquelle elle accumule dans son corps et fait jaillir avec rapidité ce même feu électrique que l'antique poésie, si ingénieuse, si féconde, si riche en vérités, a mis entre les serres de l'aigle, que l'art du physicien excite dans nos laboratoires, et qui, condensé dans les hautes régions de l'atmosphère, resplendit dans les nuages et sillonne la cime sourcilleuse des monts. L'identité est parfaitement constatée, non-seulement par la nature des commotions que l'animal, doué de ce pouvoir magique, fait éprouver à ceux qui le touchent imprudemment, mais encore parce qu'on évite ces commotions, en ne communiquant avec lui qu'à l'aide de corps isolants, enfin parce qu'en le mettant en rapport avec la bouteille de Leyde, celle-ci se charge comme avec une machine électrique.

Mais les organes, qui dans la torpille distillent un fluide si actif, ont beaucoup plus d'analogie avec la pile galvanique qu'avec la bouteille de Leyde.

Quoi qu'il en soit, la torpille imprime une commotion soudaine et paralysante au bras le plus robuste qui s'avance pour la saisir, à l'animal le plus vigoureux qui veut la dévorer; frappe d'engourdissement la proie dont elle veut s'emparer, annihile tout à la fois les efforts de ceux qu'elle attaque et de ceux contre lesquels elle se défend, semblable à ces sirènes enchanteresses, dont la mythologie poétique des Grecs avait placé l'empire au milieu des flots ou près des rivages des îles désertes.

Redi, le premier, chercha à acquérir sur les phénomènes auxquels la curieuse faculté de la torpille donne lieu, des connaissances plus nettes et plus exactes que celles des savants qui l'avaient précédé, et donna ainsi l'exemple aux observateurs, dont les expériences se sont multipliées avec le temps, et méritent de notre part un moment d'attention.

Voici d'abord ce que remarqua l'illustre Italien sur une torpille que l'on venait de pêcher. A peine l'eut-il touchée et serrée avec la main, qu'il ressentit dans cette partie un picotement, qui gagna le bras et l'épaule, et qui fut suivi d'un tremblement désagréable et d'une douleur accablante et aigüe dans le coude, en sorte qu'il fut presque immédiatement obligé de lâcher prise. A chaque nouveau contact, la même impression se renouvela; mais la douleur et le tremblement diminuèrent graduellement, à mesure que la mort de l'animal approchait; mort qui arriva décidément au bout de trois heures, et qui entraîna l'abolition des facultés engourdissantes qui s'étaient manifestées pendant toute la durée de la vie.

Mais ce n'est pas seulement, comme on pourrait le croire d'après cette narration de Redi, lorsque la torpille est très-affaiblie et près d'expirer, qu'elle ne fait plus ressentir de commotion électrique; il arrive souvent qu'elle ne donne aucun signe de sa puissance invisible, quoiqu'elle jouisse de toute la plénitude de ses forces. En 1814, j'ai remarqué ce fait sur les côtes de la Méditerranée; mais, avant moi, en 1777, le comte de Lacépède l'avait noté d'après des observations faites sur trois ou quatre poissons de cette espèce, qui avaient été pêchés à La Rochelle depuis peu de temps, et qu'on tenait pleins de vie dans de grands baquets remplis d'eau; il fut près de deux heures à les toucher et à les manier en différents sens, sans qu'ils lui fissent éprouver aucun coup. Réaumur rapporte également qu'il toucha impunément, et à plusieurs reprises, des torpilles qui étaient encore dans la mer, et qu'elles ne lui firent éprouver leur vertu engourdissante que lorsqu'elles furent fatiguées en quelque sorte de ses attouchements réitérés. Au reste, et nous en croyons cet excellent observateur, la sensation qu'on éprouve

alors est très-différente des engourdissements ordinaires : on ressent, dit-il, dans toute l'étendue du bras une sorte d'étonnement qu'il est difficile de bien peindre, mais qui a quelque rapport avec la douleur que l'on éprouve lorsque l'on s'est frappé rudement le coude contre quelque corps dur.

Les observations de Réaumur sont consignées dans les Mémoires de l'Académie royale des Sciences de Paris, pour l'année 1714. On trouve aussi dans ce Recueil la relation donnée par le même savant d'une expérience propre à offrir une idée du degré de force auquel s'élève le plus souvent l'électricité que sécrètent les organes du poisson dont nous parlons. Il mit une torpille et un canard dans un vase qui contenait de l'eau de mer et qui était recouvert d'un linge, de manière à ce que le canard ne pût point s'envoler, mais conservât la faculté de respirer très-librement : au bout de quelques heures on le trouva mort, foudroyé, pour ainsi dire, par son ennemi.

Après Réaumur, la science de l'électricité, récemment créée, occupa tous les esprits ; on chercha à en accroître le domaine. Le docteur Bancroft soupçonna que la vertu de la torpille se rattachait à la même cause que les phénomènes électriques, et Walsh, savant Anglais, membre de la Société royale de Londres, démontra cette identité par de nombreuses expériences qu'il fit dans l'île de Rhé, et qu'il répéta à La Rochelle, en présence des membres de l'Académie de cette ville.

Nous allons présenter un récit fort court de ces expériences, qui sont consignées dans un mémoire publié à Londres en 1774, sous le titre de : *Of the electric property of the Torpedo.*

On posa une torpille vivante sur une serviette mouillée ; on suspendit au plafond de la chambre où elle était placée, deux fils de laiton, à l'aide de cordons de soie, qui devaient les isoler ; auprès de la torpille étaient huit personnes, isolées aussi par le moyen de tabourets montés sur des pieds de cristal.

Tout étant ainsi disposé, un bout d'un des fils de laiton fut appliqué sur la serviette mouillée qui soutenait l'animal, et l'autre bout fut plongé dans un premier bassin plein d'eau. Une des personnes présentes plongea un doigt d'une main dans ce bassin, et un doigt de l'autre main dans un second bassin également rempli d'eau ; une seconde personne plaça de même un doigt d'une main dans celui-ci, et un doigt de l'autre main dans un troisième, et ainsi de suite les huit personnes présentes communiquèrent l'une avec l'autre par le moyen de l'eau contenue dans neuf bassins. Alors Walsh plongea dans le dernier bassin un bout du second fil métallique, et ayant fait toucher l'autre bout au dos de la torpille, il établit ainsi à l'instant un conduc-

teur de plusieurs pieds de contour, et formé sans interruption par le ventre de l'animal, la serviette mouillée, le premier fil de laiton, le premier bassin, les huit observateurs, le second fil de laiton et le dos de la torpille.

Les portions animées du cercle conducteur, c'est-à-dire les huit individus qui avaient eu le courage de mettre les doigts dans l'eau des bassins, ressentirent soudain une commotion, qui ne différait de celle que fait éprouver la décharge d'une batterie électrique, que par sa moindre force, et cependant Walsh, qui ne faisait point partie de la chaîne conductrice, ne reçut aucun coup, quoiqu'il fût beaucoup plus près du centre du danger que les huit autres personnes.

Qui peut se refuser à voir ici la parfaite identité de l'électricité et de l'action stupéfiante de la torpille?

Lorsque ce même animal était isolé, il faisait éprouver à plusieurs personnes, isolées aussi, jusqu'à quarante ou cinquante secousses successives dans l'espace de quatre-vingt-dix secondes: ces secousses étaient sensiblement égales, et chaque effort pour donner ces commotions était accompagné d'une dépression marquée des yeux, qui, très-saillants dans leur état naturel, rentraient alors dans leurs orbites.

Les mêmes expériences ont démontré la fausseté d'une opinion émise autrefois par Kæmpfer, dans ses *Amœnitates exoticæ* (1712, pag. 514), savoir que l'on pouvait, en retenant son haleine, se garantir de la commotion que donne la torpille.

Cette précaution est absolument inutile, et plusieurs personnes ont confirmé en cela les observations faites par Walsh.

Enfin, dans le cours des séances expérimentales entreprises par ce savant Anglais, on remarque encore que toutes les substances propres à laisser passer facilement le fluide électrique, transmettaient rapidement la commotion produite par la torpille, tandis que tous les corps appelés *non conducteurs* opposaient à sa puissance un obstacle insurmontable. Ainsi, par exemple, en touchant l'animal avec une baguette de verre ou avec un bâton de cire à cacheter, on n'éprouvait aucun effet; mais on était frappé violemment, lorsqu'on employait dans le même but une barre de métal ou un corps très-mouillé.

Les recherches des physiciens, depuis cette époque, n'ont fait que confirmer les observations intéressantes de Walsh. Spallanzani est entièrement d'accord avec lui. Il a reconnu que, lorsqu'on place la torpille sur une plaque de verre, elle donne un coup beaucoup plus fort; mais il n'a point été plus heureux que lui pour découvrir l'étincelle au moment du choc. Cette gloire était réservée au célèbre Galvani, qui l'a distinguée à l'aide du microscope, et qui rapporte ce fait dans

des Mémoires adressés à Spallanzani, et imprimés à Bologne en 1797. Dès 1792, Gnisan, néanmoins, qui répéta avec soin les expériences de Walsh, de Williamson, d'Ingenhouz, etc. sur ce sujet, avait, dans l'obscurité, aperçu la lumière de l'étincelle électrique. (Voyez Gymnote.)

Si, de ces recherches faites avec sang-froid et discernement, nous passons à ce qu'ont dit les anciens médecins sur les propriétés de la torpille, nous y trouverons beaucoup d'exagération. Ainsi, Ambroise Paré, qui avait fort bien indiqué l'espèce d'engourdissement que cause la *torpille ès mains de ceux qui touchent seulement le retz où elle est prise*, croit que celui qui y a touché en peut mourir. Mais ce n'est point tout; un être aussi singulier ne pouvait manquer d'occuper une place parmi les substances médicamenteuses. Hippocrate en conseille la chair rôtie aux malades atteints d'une hydropisie consécutive à une affection du foie; Pline la recommande comme laxative; Dioscoride la faisait appliquer sur la tête dans les céphalées chroniques et dans les rhumatismes. Galien et ses successeurs, Paul d'Égine et Avicenne, suivent en cela Dioscoride, mais recommandent que l'animal soit vivant, ce que veut aussi Marcellus Empiricus. Scribonius Largus dit que l'affranchi Antéroës fut guéri de la goutte par une semblable application, et Aëtius, l'Amydéen, assure que, lorsque la torpille est morte, elle ne guérit plus les douleurs.

Ne nous étonnons donc point de voir, de nos jours, les Abyssins lier sur une table leurs fébricitants, et leur appliquer ce poisson à l'état de vie sur tous les membres successivement. Cette opération fait cruellement souffrir, mais elle est, dit-on, véritablement fébrifuge.

On faisait aussi jadis entrer la chair de la torpille dans certaines préparations pharmaceutiques: c'est ainsi que nous trouvons dans Nicolas Myrepse et dans Alexandre de Tralles la composition d'un cérat adoucissant dont elle fait la base, et que l'on recommandait contre la goutte et les rhumatismes articulaires.

Élien dit que la même chair, macérée dans le vinaigre, est un dépilatoire.

Nous venons de voir la torpille jouir de facultés bien extraordinaires; nous avons rapporté quelques-unes des opinions tout aussi extraordinaires auxquelles ces facultés ont donné naissance, et nous pouvons affirmer qu'autrefois, à plus juste titre encore que de nos jours, on avait raison de s'écrier: *O cæcas hominum mentes!*

Et en effet, abandonnant la sphère des hypothèses, les médecins et les naturalistes de nos jours ont du moins, et d'une manière toute rationnelle, voulu trouver l'organe de la torpille où s'élaborait cette élec-

tricité particulière. Ils l'ont décrit, ils ont pu expliquer son action, et ils ont ainsi fait faire quelques pas à la physiologie des animaux.

Cet organe, double et symétrique, placé de chaque côté du crâne et des branchies, s'étend depuis le bout du museau jusqu'au cartilage demi-circulaire qui borne en avant l'abdomen, entre les téguments de la partie supérieure de l'animal, ceux de sa face inférieure et les nageoires pectorales.

Un tissu cellulaire dense et serré, et quelques fibres aponévrotiques courtes et droites, le fixent aux parties environnantes, et spécialement au bord du cartilage dont nous avons parlé. Deux aponévroses, l'une à fibres longitudinales, l'autre à fibres transversales, recouvrent sa face supérieure. C'est la dernière de ces aponévroses qui semble constituer la trame de l'organe proprement dit; un très-grand nombre de prolongements membraneux se séparent en effet de sa face inférieure, et sont disposés de manière à former des prismes creux perpendiculaires à la surface du poisson, et qui ont d'autant moins de hauteur qu'on les examine plus loin de la ligne médiane de l'animal.

Le nombre des pans de ces prismes varie beaucoup sur un même individu; quelques-uns en ont six, d'autres cinq, et d'autres encore seulement quatre. On en voit de réguliers, mais la plupart ne le sont point.

Leurs parois sont demi-transparentes et étroitement unies à celles des prismes voisins par des fibres transversales, non élastiques.

Chacun d'eux est, en outre, divisé intérieurement en plusieurs loges par des diaphragmes horizontaux, formés par les replis d'une membrane muqueuse mince, déliée, transparente et abondamment arrosée par des vaisseaux sanguins.

Chacune des loges est remplie par un fluide particulier.

Dans les torpilles adultes on compte par organe près de douze cents de ces prismes creux; mais à un âge moins avancé on n'en trouve que quatre à cinq cents, et dans les très-jeunes sujets seulement environ deux cents.

Chaque organe est traversé par des artères, des veines et des nerfs si gros que leur volume a paru à Hunter aussi extraordinaire que les phénomènes auxquels ils donnent lieu. Ces nerfs se ramifient à l'infini et dans toutes sortes de directions, tant entre les tubes que sur les cloisons qui en partagent la cavité, puis semblent s'épanouir dans le mucus gélatineux qui les remplit. Ils viennent de la huitième paire.

Fr. Redi et son disciple Lorenzini, les premiers qui s'occupèrent de l'anatomie de la torpille d'une manière un peu soignée, prirent les tubes nombreux dont nous venons de parler pour autant de petits muscles

qu'ils appelèrent *musculi falcati*. Mais John Hunter, Walsh, le comte de Lacépède, et le professeur Geoffroy Saint-Hilaire ont donné de cet appareil électrique une description bien plus complète que celle de l'école italienne, et qui ne nous paraît laisser que fort peu de chose à désirer.

On ne saurait s'empêcher de reconnaître ici une sorte d'appareil galvanique, une véritable pile de Volta, dont les nerfs et la pulpe muqueuse et les feuillets aponévrotiques sont les éléments. Or, l'on doit concevoir l'énergie avec laquelle agit ce grand assemblage d'environ deux mille quatre cents tubes.

Accusons donc seulement le peu de progrès qu'avait encore alors faits la physique expérimentale, des erreurs dans lesquelles sont tombés Redi et quelques autres observateurs, quand ils ont voulu expliquer le mode d'action de ces organes. Ainsi l'auteur italien dont nous venons de rappeler le nom, se conformant aux principes admis de son temps, a supposé que des myriades de corpuscules, sortant continuellement du corps de la torpille, mais plus abondamment dans certaines circonstances que dans d'autres, engourdissaient les membres dans lesquels ils s'insinuaient, soit parce qu'ils s'y précipitaient en trop grand nombre à la fois, soit parce qu'ils y trouvaient des routes peu appropriées à leur forme.

Borelli a attribué la commotion que l'on éprouve en touchant la torpille, aux percussions réitérées que ce poisson exerce, pendant qu'il s'agite, sur les ligaments des articulations et sur les tendons.

Réaumur, qui vint ensuite, démontra la fausseté de l'opinion de Borelli, mais n'en avança point une meilleure. Ayant remarqué que le dos de l'animal est légèrement convexe et qu'il s'aplatissait au moment où la commotion allait être donnée, il pensa que, par la contraction lente qui est l'effet de l'aplatissement, la torpille bandait, pour ainsi dire, tous ses ressorts, rendait plus courts tous ses cylindres, et augmentait en même temps leurs bases; puis, que tout à coup les ressorts se débandaient, les fibres longitudinales s'alongeaient, et celles des cloisons se raccourcissaient, ce qui poussait en haut le mucus contenu dans les tubes, en sorte que le doigt qui touchait alors l'animal recevait un coup ou plusieurs coups successifs de chacun des tuyaux sur lesquels il était appliqué.

Dans le Journal de Physique pour le mois de septembre 1772, on voit que le docteur Godefroi Wils Schilling, à la suite d'une dissertation en anglais sur le pian, a publié le détail d'expériences qu'il a faites sur la torpille et qui lui ont fait croire que la cause de la commotion qu'elle produit existe dans le magnétisme. Il a avancé que l'aimant atti-

rait ce poisson comme il attire le fer, et que pour rendre toute sa vertu à une torpille épuisée, il suffisait de jeter de la limaille de fer dans l'eau dans laquelle elle nageait.

Sous le rapport bromatologique, les Anciens avaient une tout autre opinion que les Modernes au sujet de la chair de la torpille, et s'accordaient à la regarder comme un bon aliment, comme un élément de mets agréable ; c'est du moins ce que nous apprenons dans Platon et dans Athénée. De nos jours elle passe pour malsaine; elle sent, au reste, la vase et est fort molle. On la vend cependant habituellement dans les marchés d'Italie.

La torpille Galvani ; *torpedo Galvonii*, Risso. Corps roux en dessus, sans aucune tache, ni traits, ni points, bordé de noir sur les côtés ; ventre d'un blanc roussâtre ; queue fort épaisse.

Cette torpille, de la taille d'un demi-mètre, habite en toutes saisons les profondeurs vasenses de la plage de Nice, où on l'appelle vulgairement *dormigliona*.

Elle dégage plus de fluide électrique que les autres espèces, et a été, par M. Risso, consacrée à perpétuer la mémoire du célèbre Galvani.

La torpille unimaculée ; *torpedo unimaculata*, Risso. Corps d'un fauve isabelle en dessus, avec des points étoilés blanchâtres, et une tache centrale d'un beau bleu, entourée d'un cercle gris ; devant de la tête comme festonné ; yeux roussâtres ; dents fines ; évents grands, sans dentelures ; queue mince et alongée.

Les appareils électriques sont ici à peine visibles et ne donnent que de fort légères secousses.

Cette espèce, dont la chair est blanche et d'une saveur agréable, habite les mêmes localités que l'espèce précédente, et est plus petite qu'elle.

La torpille marbrée ; *torpedo marmorata*, Risso. Corps couleur de chair, marbré de taches et de bandes sinueuses d'un brun fauve, ce qui le rend comme tigré en dessus ; ventre blanc varié de rougeâtre ; dents aiguës ; iris d'un rouge de rubis ; prunelles noires ; évents entourés de sept dentelures ; trous branchiaux en forme de croissants ; nageoire caudale arrondie.

Cette espèce est presque aussi grande que la torpille de Galvani, et offre des appareils électriques très-visibles.

Elle fréquente les profondeurs sablonneuses de la mer de Nice, où, comme la torpille vulgaire, on l'appelle *tremoulina*.

HIPPOL. CLOQUET, art. *Torpille*, dans le *Dict. des Sc. nat.*

EXCURSUS VI

DE CALLIONYMO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXII, cap. 24, pag. 499:

Callionymi fel cicatrices sanat... idem piscis et uranoscopos vocatur, etc.

Similem in mari piscaturam exercet, quem Græci eosque secuti scriptores latini οὐρανοσκόπον, cæli spectatorem, alii vero propter hoc ipsum, ut videtur, nomen καλλιώνυμον, quasi pulchri nominis piscem appellant. Plin. XXXII, c. 24: « Callionymi, inquit, fel cicatrices sanat, et carnes oculorum supervacuas consumit. Nulli hoc piscium copiosius, ut existimavit Menander quoque in comœdiis. Idem piscis et uranoscopus vocatur ab oculo, quem in capite habet. » Idem, eodem libro, cap. 53: « callionymus, sive uranoscopus, cinædi, soli piscium lutei. » De loco Diphili apud Athenæum, VIII, pag. 356, dubitari potest; vulgati enim libri habent: οὐρανοσκόπος δὲ καὶ ὁ ἅγνος καλούμενος ἢ καὶ καλλιώνυμος βαρεῖς· quasi de duobus diversis piscibus sermo sit; contra vero Rondeletius legendum putabat ὁ καὶ ἅγνος... βαρύς· ut omnia ista nomina de uno uranoscopo dicantur. Xenocrates de alimento ex Aquat. § 9, simpliciter uranoscopum, galeos, caniculas, et similes inter pisces male sanos recenset. Hesychius in Glossario ἡμεροκοίτης, ὁ καλλιώνυμος ἰχθύς· eoque nomine ab Oppiano, Halieut. II, vs. 200 seqq. describitur piscis marinorum omnium segnissimus et voracissimus, cujus inexhaustam cibi cupiditatem usque eo procedere poeta ait, quoad cibo onustus in terram se abjecerit, et quispiam alius piscis humi stratum occiderit. Argumentum ventris insatiabilis hoc esse, quod si quis ei capto cibum edendum objecerit, suam satietatem tamdiu superare conatur, dum cibus exaggeratus in os redundet. Hunc interdiu in arena abditum dormitare, noctu vero surgere et prædam ventri quærere; atque inde etiam vespertilionem ab aliis appellari. Ex quibus verbis perspicimus rationem nominis ἡμεροκοίτης, quod κλέπτην, latronem ex Hesiodo interpretatur Hesychius, quoniam latrones de nocte prædandi causa surgunt,

interdiu quiescunt, vespertilionum instar. Igitur idem piscis est, quem variis Græci nominibus καλλιώνυμον, οὐρανοσκόπον, ἡμεροκοίτην et νυκτερίδα vocarunt. Aristotel. Hist. Anim. VIII, 13, callionymum inter pisces saxatiles et littoreos nominat: altero vero loco, II, 15, de felle ejus hæc tradit: ἔχει δὲ καὶ ὁ καλλιώνυμος ἐπὶ τῷ ἥπατι, ὥσπερ ἔχει μεγίστην τῶν ἰχθύων, ὡς κατὰ μέγεθος. Eadem ex Aristotele refert Ælianus, Hist. Anim. XIII, 4, sed paulo auctiora, quam in nostris hodie libris leguntur. Hunc, inquit, Aristoteles ait in dextro lobo jecoris copiosum fel situm habere, jecur autem ipsum ad lævum latus collocatum. Gyllius in sua Æliani versione jecur ad dextrum latus collocat; sua, an codicis sui fide, nescio. De re ipsa postea videbimus. Jam formam corporis et speciem externam propius inspiciamus, ut quemnam eorum piscium, quos nunc cognitos habemus, intelligendum esse putemus, argumentis certis et claris doceamus. Oppianus igitur unus scriptorum veterum piscis formam ita depingit: Τοῦ δ' ἤδη κεφαλῆς μὲν ἄνω ὕπερθεν ὄμματα, Καὶ στόμα λαβρὸν ἐν ὀφθαλμοῖσι μέσσοισι, i. e. hic oculos in capite summo sursum versos habet, os vero immodicum inter medios oculos positum. Quibus ex indiciis Belonius et Rondeletius conjectura, ut puto, certissima collegerunt uranoscopum esse eumdem piscem, quem Veneti *bocca in capo* (os in capite) hodie appellant, Linnæus vero uranoscopum scabrum. Is enim magno, aspero et reliquo corpore latiore capite ranæ piscatrici quodammodo similis, os, non ut reliqui pisces ante caput, sed supra habet, magnum et patens, cujus quasi operculum est maxilla inferior, sursum valde attracta, ut inter oculos juncta esse videatur. Oculi ipsi supra caput positi recta cælum intuentur. Nam dracunculus, rana piscatrix, raia, pastinaca, rhombus, passeres, buglossi, sepia, polypus, oculos quidem et ipsi babent supra caput positos, sed pupillæ laters spectant, non sursum ad cælum. Recte igitur uranoscopus dictus est, quem Galenus de Usu Part. III, 3, etiam invitum cælum semper suspicere ait, ne scilicet quisquam nimis ambitiosus sibi persuadeat, ideo hominem erectum incedere, ut cælum adspicere possit. Eadem de causa ad uranoscopum refert Gesnerus glossam Hesychii ἀνωδόρκας, βρίχχος ὁ ἰχθὺς ὑπὸ Θηβαίων. Sed diversus esse videtur βρίχχος, seu βρίγκος, quem alibi idem Hesychius inter cetaceos pisces refert. ex eorum tamen numero, quos paulo antea propter verticalem oculorum in capite situm una nominavimus. Hepar uranoscopi, teste Belonio, pallidum, stomacho incumbit, ejusque major pars sinistrum occupat latus. Vesicula fellis in formam lacrymæ rotundæ sub dextra hepatis lobo conspicitur, nucis avellanæ magnitudine, humoremque continet oleosum. Rondeletius vero hepar candidum ab ejusque parte exteriore pendentem fellis vesiculam admodum magnam, pro ratione corporis, felle oleum colore

et consistentia referente plenam describit: quæ quidam omnia fidem Aristotelis apud Ælianum non modo non infringunt, sed etiam confirmant. Reliquorum internorum viscerum atque intestinorum descriptionem non satis accurate institutam, nec distincte explicatam exhibent Belonius et Rondeletius, ut adeo voracitas piscis exinde argui satis tuto non possit. Noctu enim veluti latronem in mari grassari tradit Oppianus, quod faciunt etiam plerique pisces rapaces. Interdiu eum latere idem narrat, et testatur præterea nomen ψαμμοδύτης, i. e. in arena latens, quod Hesychius servatum prodidit, et vespertilionis, quod Linnæus nescio quo jure lophio Americano tribuit. Sed de nocturnis uranoscopi latrociniis quum propter magnam ejus segnitiem, tum inprimis propter artificium, quo ventri suo prædam quærit, a Rondeletio primo observatum et descriptum, dubito. Oritur ex oris ea parte, quæ inter linguam et maxillam inferiorem intercedit, membrana initio latiuscula, sensim in carnosam rotundamque apophysin desinens, extra os propendens, qua pisciculos in luto abditus eodem quo rana piscatrix modo allicit allectosque devorat. Eamdem quoties lubet retrahit et exserit, veluti serpens linguam. Accedit huc testimonium Brunnichii in Ichthyologia Massiliensi, pag. 19: « Maxillæ, inquit, inferioris labio intus adhæret membrana producta in filamentum angustum, tenue, longitudine pollicem superans, quo forsan in mari piscatur. » Quod vero ibidem vir doctissimus hæc ab auctoribus historiæ piscium non esse observata addit, in eo quidem erroris eum facile convincet allatus a nobis Rondeletii locus. Post Brunnichium hanc ipsam membranam cum pluribus brevioribus cirrhis per omnem inferioris maxillæ marginem dispersis annotavit Ant. Gouan in Hist. Piscium, pag. 148. Atque equidem ex hac gemina piscandi solertia factum inprimis puto, ut hodie Græci Constantinopolitani uranoscopum βάτραχον, ranam, Smyrnenses vero βοῦφον, vel λύχνον, bufonem, vel lucernam, appellent, ut testatur Forskael in Descript. Animal. pag. 14. Fere est, ut verear, ne hac nominum perturbatione, quam antiquam reor, Oppianus etiam in eum errorem inductus fuerit, ut in rana piscatrice, seu lophio piscatorio Linnæi, radium inferioris maxillæ solum commemoraret. Quod vero uranoscopus etiam λύχνος, lucerna, audit, ejus quidem nominis rationem non video. Ita tamen etiam Itali quidam *lucerna di petre* eum vocant, teste Gesnero. An fortasse in tenebris lucet? Genuenses *un prête*, i. e. sacerdotem, dicunt, quod cælum suspicit, ut solent, qui preces ad deum fundunt; quos imitantur incolæ littoris Normanniæ et Britanniæ Gallicæ, quorum illi *prêtres*, hi vero *prêtras* vocant, referente Du Hamel de Piscatu, t. XI, pag. 245, qui præterea aliud ejusdem piscis nomen vernaculum *crados* vel *grados* annotavit. Romani *missoris* communi nomine uranoscopum et

cottum gobionem appellant, propter magnam formæ similitudinem, quæ etiam clarissimum Pallas permovit, ut generi callionymorum, quo recte una cum Ant. Gouan et L. Th. Gronovio uranoscopum comprehendit, statim genus cottorum veluti maxime cognatum subjungeret. Massilienses, teste Belonio, *rascassa bianca*, quasi album scorpionem, dicunt: Brunnichius in Ichth. Mass. p. 19, *rasquasso blanco*, ut etiam nomen scorpænæ porci Massiliense, pag. 32, male scriptum habet, vulgare vero et obscœnum *tapecon* vel *raspecon* jam exolevisse refert.

Jo. Gottlob Schneider.

TABULA

RERUM

QUÆ IN HOC OCTAVO PLINII VOLUMINE CONTINENTUR.

FINIS TOMI OCTAVI.

Conditions de la Seconde Souscription.

La collection complète des *Classiques Latins* se compose de 150 gros volumes grand in-8 beau papier, imprimés par Didot, et entièrement publiés, à 4 fr. 50 c. le volume; total: 675 fr. au lieu de 1981 fr. 50 c., prix de la première souscription.

Les livraisons seront de 2 ou 4 volumes tous les dix jours, ou d'un plus grand nombre, au choix des souscripteurs. On versera, en souscrivant, 9 fr. imputables sur les deux derniers volumes. Pour les départements et l'étranger, chaque ballot de 10 volumes coûtera en sus pour l'emballage 50 c., et 75 c. pour 20 volumes; le port à la charge du souscripteur.

En prenant dès à présent livraison de toute la collection, les 150 volumes ne coûteront que 625 fr. y compris emballage et port pour la France; 330 fr. pour chaque moitié, et 170 fr. pour chaque quart de la collection.

Après les 25 premiers souscripteurs le prix sera porté à 6 fr. le volume.

Vu le petit nombre d'exemplaires on ne servira que les 50 premiers souscripteurs à la collection complète.

Quelques exemplaires des divers auteurs se vendent séparément au prix de :

vol.		fr.		fr.
1	Catulle,	6	au lieu de	16.
20	Cicéron,	100	—	365.
3	Claudien,	11	—	37.
1	Florus,	6	—	13.
3	Horace,	18	—	38.
1	Justin,.	6	—	16.
3	Juvénal et Perse,	16	—	49.
2	Juvénal seul,	12	—	32.
3	Lucain,	16	—	38
3	Martial,	16	—	48
10	Ovide,	60	—	125.
	1 Les Métamorphoses en grec,	6	—	16.
2	Phèdre,	12	—	37.
4	Plaute,	24	—	61.
13	Pline l'ancien,	65	—	186.
	2 La zoologie avec notes de Cuvier,	12	—	30.
2	Pline le jeune,	10	—	25.

vol.		fr.		fr.
1	Properce,	8	au lieu de	16.
3	Quinte-Curce,	17	—	50.
7	Quintilien,	35	—	94.
10	Sénèque, phil. et trag.	50	—	146.
2	Silius Italicus,	10	—	32.
4	Stace,	20	—	61.
2	Suétone,	14	—	36.
3	Térence,	16	—	38.
1	Tibulle,	6	—	16.
13	Tite-Live,	65	—	163.
2	Val. Flaccus,	10	—	27.
3	Val. Maxime,	13	—	35.
1	Vell. Paterculus,	6	—	16.
8	Poetæ minores,	36	—	113.
4	César.	Ne se vendront pas séparement.		
1	Corn. Nepos,			
1	Salluste,			
6	Tacite,			
9	Virgile,			

SOUS PRESSE ;

T. LUCRÈCE, servant de complément à la Collection.

2 VOLUMES, qui seront livrés aux souscripteurs à la collection complète, au prix des autres volumes.

N. B. Quelques volumes incomplets de la première souscription circulant dans le commerce, on ne garantit que les exemplaires revêtus de la présente couverture et provenant de la seconde souscription

Imprimerie de H. Fournier et comp., rue de Seine, 14.